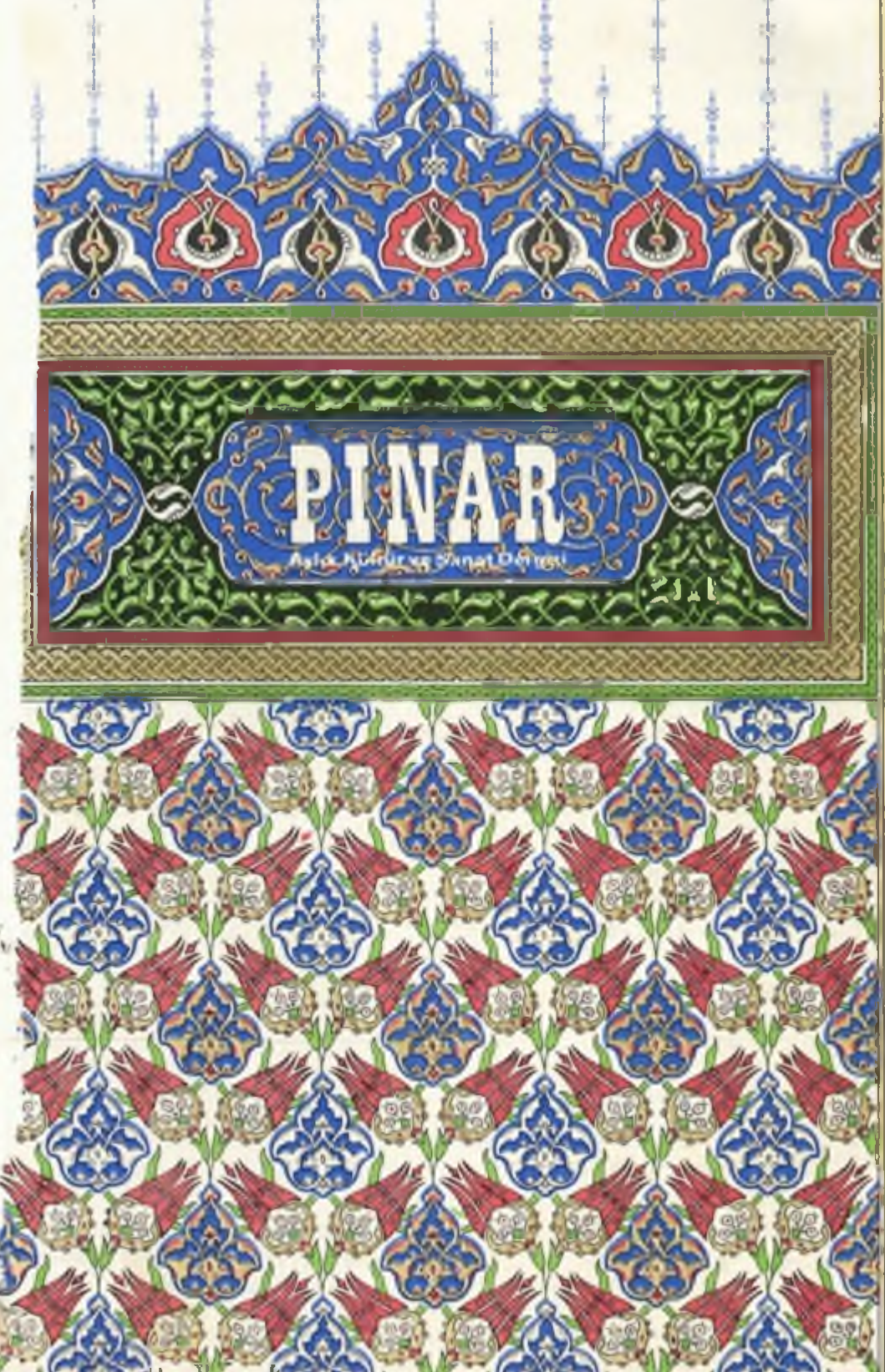

PINAR

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri:
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel.: 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Salim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel.: 27 73 10

Posta Çeki No: 81779

Ocak 1977
Cilt: VI — Sayı: 61

Fiyatı: 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

- Altıncı Yıla İdrak Mutluluğu Pınarı Anarken — PINARDAN
- Tanpınar'ın Kendi İçinde bölünmüş İnsanları — M. Akif AK
- Karanlıkla Savaşın Politikası — M. ÇİMEN
- Tanpınar'da Doğu-Batı Sentezi — Mustafa AYDIN
- Alev Dansı — Yetkin DİLEK
- Tanpınar'ın Musiki Dünyası — Mehmet TAŞDİKEN
- A Cân Ömür — Ahmet EFE
- Tanpınar'ın Sanatı Ve Şiirleri — Necati AYKAN
- Ders Kitaplarındaki Değişiklik ve Gerçekler — M. Nuri DOĞAN
- Koçyiğit Köroğlu — M. İhsan KORAY
- Kutsal Değer — Hüseyin ÖZTÜRK
- Hicran — Seyyit TURAN
- İstanbul I. Uluslararası Film ve Müzik Festivali — Mustafa ÇİMEN

Not: Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1906 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar'dan

ALTINCI YILI İDRAK MUTLULUĞU

TANPINAR'I ANARKEN

Sayın okuyucu,

Derginiz, elinizdeki sayıyla altıncı yılına girmiş bulunuyor. Bunu söylerken, size aynı zamanda Türk dergicilik tarihinin önemli bir başarısını da haber verdiğimizi sanıyoruz. Çünkü altıncı yılına girerken Pınar, Türkiye'nin bugünkü kısır şartlarında düzenli olarak okuyucu huzuruna çıkabilmekteki başarısı bir yana, benzerleri arasında en yüksek tiraj nisbetlerini yoklamaya başlamış bir dergidir. Hiç şüphesiz ideallerimizin gelecek için kurduğu tasavvurları hesaba katacak olursak, bugünümüzü hiç de yeterli görmemekteyiz. Allah'ın izni ve yardımı ile çok daha büyük neticeler alacağımıza inancımız tamdır.

Bugünkü başarının sebeplerine gelince; bunlar hiç de açıklanmayacak meslek sırları değil kısaca ifade edecek olursak... Pınar, bir ahengin ürünü olmuştur. Ülkemizin, ahengin, tersi her şeyle dopdolu olduğu bir zamanda, kurulabilen iç ahenktir bu. Pınar, binlerce kişilik aydınlar ordusunun gönüllerindeki sevginin, yüreklerindeki iman ve heyecanın meyvesidir. Kısacası bu dergi, gönül alışverişinden doğan, aparı bir hasılattır.

Bu gönül alışverişinin mahiyetini, şu dar sayfalarda ifade edebilecek belağata sahip değiliz. O'nu kavramak isteyenler, gözlerini tarihimize çevirmek zorundadırlar. Tarihte göreceklerdir ki, en amansız bunalım çemberleriyle kuşatıldığı umutsuz zamanlarda bu millet, inanç, sevgi ve azap dolu yüreklerinde, kurtuluş ve yücelmenin önce çıngılarını parlatan ve daha sonra bunları büyük yangınlar haline getiren evlâtlar çıkarmıştır.

Yabancılaşmanın uzun süredir devlet eliyle yürütüldüğü şu memlekette, değerlerimizi ve şahsiyetimizi yok olmaktan korumak amacıyla ferdi veya iki-üç kişiyi aşmayan grup çalışmaları yapılıyordu bugüne kadar. Bunların, belli bir heyecan seviyesinin korunmasında büyük yararları olmuştur. Ama bu yetmezdi, yetmedi de. Hele Türkiye'nin düşmanlarının son raundu bir an evvel bitirmek için gösterdikleri acelecilik ve eşine rastlanmamış zulümler karşısında büsbütün yetersiz kalmaya mecburdu bu mevzii çalışmalar. Arefesine gelip dayandığımız kesin karar zamanı, bazı yeni tedbir ve davranış biçimlerini, bize bir vecibe olarak yükledi.

Öncelikle ruhunu ve stilini cetlerimizden alan bir organizasyona gitme zarureti vardı. Neleri gerektirirdi bu organizasyon? Birçok zaruretler sıralamak mümkün. Fakat biz en önemlilerinden birini zikredelim.

Milletler her devirde, sadece savaş sırasında değil, bütün zamanlarında, şahsi menfaatlerinden feragat eden öncülere, yöneticilere muhtaçtırlar. Bundan mahrumiyet, millet vasfından uzaklaşmayı kolaylaştırır ve hızlandırır.

Bu fedakârlık ve feragat asgarisini nazarî olarak kabul kolaydır ve her zaman fazlasıyla işitmişizdir bu kabil hamasî sözleri. Lâkin ikbalden, istikbalden, meslekten, evlâd-u ayalden fariğ olmanın acısını, sindire sindire sineye çekmenin, gerekirse aç ve parasız kalmanın, tahkirlere, iftiralara sabır ve metanetle göğüs germenin, bütün bunlarla beraber aklı ve hissi selimi vazgeçilmez bir müşavir olarak başucunda bulundurmanın acı imtihanlarına ömür boyu katlan-

maya razı oluşun örneklerini ne zamandır görmüyoruz.

Bir işaretle Belh'ten, Nişabur'dan, Herat'tan, Horasan'dan Türkistan'dan kalkıp Batı'ya akın eden Horasan Erleri, sadece gönüllerden değil, hafızalardan da silinmiş. Altı yüz senenin haşmet sırlarını taşıyan fatih ecdad, Ahiyanı Rum, Abdalanı Rum, Gaziyanı Rum, Bacıyanı Rum, çok yazık ki birer tarih bilgisi. Biz, dünün fatihleri değiliz ama, Bizans dünkünden çok daha beter.

Bu kısa mukayese, bize en acılı sonuçlarına tahammül etmemiz gerekli bir muhasebeyi mecbur kılıyor. Fetret devirlerine son vererek devletler ve parlak medeniyetler inşa eden Gazi ve Alp Eren cetlerimizin ruh halini, iman, heyecan ve ideallerini şuurumuz ve hissimizle kavrayıp yaşamaya çalışmak zorundayız. Hiç değilse onlara yaklaşmaya...

Türkiye'nin bugünkü mefluç halinin çok çeşitli ilmi sebepleri bulunabilir ve bu konuda binlerce ciltlik kitap yazılabilir. Az çok bu kabil çalışmalar olmuştur bugüne kadar. Türkiye'nin sıhhate kavuşması için de sayısız formül ortaya konmuş, denenmiştir. Ama gazilik, fatihlik ve Alp Erenlik ruhumuzu yitirdiğimize, düşmanın telkin ettiği rolü oynamaya alıştığımıza, aşağılık duygusunun ve sloganların esiri edildiğimize pek az dikkat çekilmiştir. Buna dikkat etmiş olmak da yetmez, tabiatıyla. Türkiye'yi kurtarmak ve yüceltmek üzere seferber olan organizasyonların temeli olan insan unsurunun, bu ruh halini idrak edecek ve yaşayacak seviyeye yükselmesi gerek. Bu seviyeye yükselebilmek, Yunusvari bir çile, sabır ve teslimiyeti gerektirir. Bu iç deneylerin yakıcı acısını tatlı canında ve teninde hissetmeyen kişi, sadece söz etmiş olur. Yalnızca güzel söylemekle ise iş olmamaktadır, görüldüğü gibi.

Pınar, bütün bunları hesap ederek işe başlayan, kendinden öncekilerin devamı bir ekibin dergisi olarak yayın hayatına başladı. Ve aynı özelliğini titizlikle korumaya ve geliştirmeye çalışarak yayınını sürdürmektedir.

Özetle Pınar, kendine tarihinden örnekler aramayı şiar edinmiş bir grubun, sonsuz inançlarının akıl ile buluşturması ve anlaştırmasına borçludur başarılarını. Aynı meşaleler yolumuzu aydınlatmaya devam edecektir.

Sayın okuyucu,

Derginizin bu sayısında Ahmet Hamdi Tanpınar'a ağırlık verildi. Düşüncesi ve sanatıyla birlikte bu mustarip ve mütefekkir edebiyatçımızın dünyasını tanımaya ve tanıtmaya çalıştık.

Tanpınar'a ve eserlerine devrini iyi yansıttığı için eğildik. İnanç, his ve fikir bunalımlarıyla, sarsıntıları, dalgalanmaları, umutları ve yelsleri ile, bir devirdeki tecrübemizdir Ahmet Hamdi Tanpınar.

O'nu yazılarımızda ne öğer, ne de yererken; hatırasına sadık en uygun şeyi yaptığımız kanaatindeyiz. Büyüklerin yaşamaları, hataları ve sevaplarıyla birlikte efsaneleştirilip, şuursuz kabul edilmelerine değil, her devirde yorumlanmalarına bağlıdır. Ancak bu takdirde, yüzyıllar boyu yaşama hakkına, gerçekten lâyık kişiler sahip olabilecektir. Putlar, her zaman yıkılmaya mahkümdur. Öte yandan nesiller boyu yaşamaya namzet nice büyükler, kendilerinden sonra gelenlerin iyi niyetli taassubu yüzünden, kısa bir süre sonra nisyana terkedilmişlerdir. Oysa başından beri lâyıkıyla anlaşılsalardı, kimbilir daha ne kadar yaşayabileceklerdi.

Yazılarımızın bu açıdan değerlendirileceğini umuyoruz. Katı övgü ve yergi arayanlar, aradıklarını bulamayacaklar yazılarımızda.. Eğer bir gerçeğimizse Ahmet Hamdi Tanpınar ve eğer bugün O'ndan yararlanmak söz konusu ise, bunun ancak objektif bir değerlendirme ile temin edileceği görüşünden hareket ettik.

Pınar'dan saygı ve sevgiler.

M. Akif AK

TANPINAR'IN KENDİ İÇİNDE BÖLÜNMÜŞ İNSANLARI

Türk romanının bugüne kadarki örneklerinin en başta gelen farikasıdır belki bu ikiye bölünmüşlük. Roman, hayatı yansıttığına göre, tabiatıyla bütün bir Türk hayatının... Tanpınar'ın yaşadığı çağın özellikle ilk dönemlerinde bu iki başlılığı toplumda bariz bir biçimde göremezsek de, bedenin baş kısmında şiddetle var olan bu zıtlık, bedenin diğer uzuvlarına, yani Türk hayatının alt tabakalarına derin sızılar halinde yansımıştır. Ne büyük talihsizliktir ki şimdi halk da, bu ikiliği en kötü bir biçimde yaşamağa başlamıştır. Tanpınar'ın çok güvendiği ve nihai çözümü gerçekleştirecek kudret olarak tarif ettiği halk bilgeliği, çok vahim bir ifsada uğramıştır. İkiye, üçe, dörde, beşe bölünmüş halk, kendi bünyesinde yirmiye bölünmüş halk ferdi... İradenin kırıntısı yoktur bu fertte. Deniz seviyesinin çok altında bir cehaletin temsilcisi olmuş Radyo/TV şebekesi ve haydut bülteni, fahişe naşiri efkârı, fikir komisyoncusu olarak işleyen basının esiri olmuş zavallı halk ferdi.

Halk seviyesinde çok elim sonuçlar vermiş bu iki yönlülük, Tanpınar'ın tahminlerinin aksini isbat ederken, bizleri korkusuzca girmemiz gerekli bir savaşa çağırır; ikilik, önce kafa bölgesinde çözülmeli ve toplumumuzun gelişme ve büyüme yolundaki bu en büyük engel ortadan kaldırılmalıdır.

Bunu nasıl yapacağız?

Ne Artisidi efendinin ecza dükkânının arka bölmesindeki modern metodları

kullanan laboratuvar, ne de eski yazmalardan formül istihraç ederek, define ararcasına sihirli bir formül arayan Seyyit Lütfullah simyası (Saatleri Ayarlama Enstitüsü) bize nasıl davranacağımızı gösteremiyor. Hayri İrdal (romanın bir nolu kahramanı), zaman felsefesini tüccarvari bir hırsın âleti olarak kullanmak isteyen Halit Ayarcı'nın da ne yapmak istediğinin farkında değildir. Freud mezhebine şiî inadıyla iman etmiş Dr. Ramiz'in şuursuz ezbere dayalı bilgileri ise Hayri İrdal için büsbütün muammadır.

Müstereddit, saf ve budala zavallı Hayri İrdal! Pasifizmin abidesi. Olup bitenlerin ardından sürüklenen yarı aydın, yarı halk bir kişiyi canlandırır bu adamcağız. Eli ve gönlü açık eski eşrafın en son kalıntısı Abdüsselâm Efendi, serveti ile birlikte aklını da yitirirken, Halit Ayarcı gibi hasis, kurnaz ve moda olduğu için Avrupa'lı zenginler türer. Vehbi bilginin ve irfanın enderlerinden Muvakkit Nuri Efendi ve sapık dervişlikle simyacılığın temsilî vazifesini deruhte eden Seyyit Lütfullah yerine Dr. Ramiz ve Halit Ayarcı gibi modern adamlar çıkmıştır meydana. Hayri İrdal ise bütün bu değişimlerin, aslına uygun biçimde aşırılıklarla ifade edilen zıtlaşmaların orta yerinde, kuşkulu, korkulu, saf ve acizdir. Simyacı ve defineci de olur, modern zaman teorisyeni de. Ama kendi isteğiyle değil sürüklenerek... Bu romanda Ahmet Hamdi Tanpınar kendini en çok Hayri İrdal'da temsil ettirmiştir.

Özetle ne yapacağını bilemeyen Hayri İrdal, bize de ne yapacağımızı gösteremez. Ve bir yığın soru ile birlikte biter Saatleri Ayarlama Enstitüsü. Romanın başında sahip olduğumuz Nasıl Yapacağız sorusu cevabını bulmamış bir biçimde bizim olmağa devam eder.

Sonra huzur aramak üzere Mümtaz'ın peşine takılır ve huzursuz bir zeminde, sayısız fikir ve his sancısıyla dolaşmağa başlarız. Fakat bu şehrin çıkış kapısında elimiz yüzümüz kan içindedir. Huzuru bulamamışızdır. Kanlı yüzümüzde, halimize pek uygun düşmeyen bir tebessüm izi vardır sadece. Huzur romanında kurtulanlar ölülerdir. Suad gibi, İhsan gibi. Yaşayanları ise daha nice huzursuzluklar bekilemektedir, savaşmalar, didişmeler...

Çok zengin bir dünyadır bu roman. Ama o ölçüde derbeder ve dağınık. Bir mücevher şurda çamurlar arasında, bir yakut az ötede çöp yığınları içinde, bir altın kolye herhangi bir çalı çırpının cılız dallarında iğreti biçimde asılıdır. Ve Mümtaz darmadağınıklığın çocuğudur. Ne sahibidir bu mücevherlerin, ne yabancısı. Varlık içinde yokluk yaşayan bir zügürt gibidir. Kısacası Huzur'un en önemli zaafı bütünlükten uzak oluşu, Tanpınar'ın da diyebilirdik.

O devirde kimde bütünlük vardı ki? Vatan'da bütünlük yoktu. Daha dün 'iki güne bir hudutlarımız değişiyordu'. Devlet bütünlüğünü yitirmişti. Devletin organizması olan başlar, inkârdan taassuba varana kadar bir yığın zıtlıkla dolu idi. Özetle bütünlüğün tersi olan herşey bizde mevcuttu.

Eskiden bir silsilemiz vardı. Nesiller birbirinin devamı ve tamamlayıcısı durumunda idi. Devam edip gelişen bir bütünlük fikri vardı. «İşte Tanzimattan sonraki senelerde kaybettiğimiz şey bu devam ve bütünlük fikridir.»

«Fakat niçin sadece nesiller? Fert olarak aldığımızda da aynı vakıayı görürüz. Çünkü neslin nesle aksüllamel yapması, hele sanatta çok tabiî bir şeydir. Fakat ferdin kendi içinde bölünmesi hiç de tabiî değildir.»

«Doğrusu istenirse, Tanzimat'tan beri yetişenlerin çoğunda hemen bir hareket, gürültülü veya sessiz bir istifa, bir nevi tövbekârlık, kendi kendini inkârla sona erer. Yahut şahsiyeti tam bir dargınlık içinde veya kısır bir şüphede kendisini tüketir. Fikret ile Canab'ın akıbetleri! Yeninin taraftarı ve mücadelecisiyiz, fakat eskiye bağlıyız. İş bu kadarla kalsa iyi. Fakat kalmıyor, daha karışıyor. Hayatımızın bazı devirlerinde yeninin adamı olarak eskinin tazyikini duyuyoruz; bazı devirlerinde eskinin adamı olarak yeninin tazyiki altında yaşıyoruz. Bu kutup de-

değiştirme bir asırdan beri hayatımıza hakim.»

«Yaşadığım Gibi» adıyla basılan makalelerinde Tanpınar'ın hemen bütün düşüncelerine köşe taşı olan esaslar yukardaki cümlelerde yer alır. Çok sonraları yazılmış bir makalede, aynı hakim fikrin bir başka ifadesine bakalım:

«Tarihimizin acaip bir devrindeyiz. Bir buçuk asırdır süren bir medeniyet değiştirmenin neticesi olarak hayatımıza hakim olan ikilik, herşeyi güçleştirdi. Kalbimizle düşüncemiz, iyiniyetimizle itiyadlarımız hep birbiriyle çarpışıyor.»

Tanpınar'da bütünlük olmadığına dikkat çekerken belki bir hususu unuttuk; o da şu ikilik fikridir. Eğer ömrünün sonuna kadar onda sabit kalan fikri, bir bütünlüğün ifadesi saymak caiz ise, o zaman Tanpınar'da bir bütünlük olduğunu söyleyebiliriz. Fakat her halde bunu iddia etmek bütünlüklerin kıskançlığına sebep olur. Yeniden Huzur'a dönelim.

Bu roman sürüklenen insanlar mecmuasıdır. Orada bütün imkânsızlıklara rağmen şahlanan bir iradeye raslayamazsınız. Bütün fikirler, duygulanmalar, dış âlemin, fertlere göre farklılık arzeden akisleridir. Baştan sona aksiyonsuzdur bu kişiler. Bu aksiyonsuzluk hali romanlarındaki bütün tipleriyle birlikte Tanpınar'ı da içine alan bir özelliktir. Fertlerin aksiyon yapmalarına bazen mazi, bazen gelecek, bazen de günün realitesi engel olur. Birazcık İhsan'da sezilir aktiflik. Fakat Yahya Kemal'i temsil ettiği söylenen bu tipin aktifliği, dumanlar içindeki maziye dikkat çekmekten öte bir netice alamaz ve en yakını Mümtaz'a bile, sınırlı bir etkide bulunur. Mümtaz'a göre İhsan şudur:

«İhsan sanatkâr değildi. Fakat şiirden ve resimden iyi anlıyordu. Gençliğinde frenkleri çok iyi okumuştu. Yedi sene ve en parlak devrinde Kartileyaten'de, her milletten bütün yaşıtlarıyla beraber yaşamıştı. ... Sonra memlekete dönünce birdenbire hepsini, en sevdiği şairleri bile bırakmıştı. Garip bir şekilde yalnız kendimize ait olan şeylerle uğraşıyor, yalnız onları sevmeğe çalışıyordu. Fakat ölçü hislerini garptan aldığı için, kendi zevkimize ait tercihleri ötekilerden pek ayırmıyordu.»

Ne mazi ile bağlarımızı koparmak, ne de Batıya kapalı olmak. «Kökü mazide olan atiyim». İşte gençlere hararetle tarih anlatıp hamaset aşılayan, gelecek için hiç bir müşahhas fikri olmamasına rağmen, devam mefhumunu ısrarla savunan ve etrafına yayan, ıstırap çeken, içine kapanan, coşan, içen, garp çerçevesindeki şarklı bu İhsan'dır.

İhsan'ın elinde yetişen Mümtaz geçmiş ve gelecek için müşahhası ararken bugününü berbad eder ve içinden çıkılmaz düşünce dehlizlerinde gezinir durur. Tek suçu İhsan'a nisbetle biraz daha akla başvurması. Haliyle böyle olunca aklın Batı'daki başarıları O'nu derinden etkilemekten geri durmamıştır.

Mümtaz, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, içinde ikiye bölünmüş insan tipinin en canlı örneğidir. Bu örneğin belirgin birkaç sıfatını ardarda sıralamamız imkânsız. Çünkü yoktur böyle vasıfları, sisler arasındadır. Sabit karakterler çizmez. Ne Batıdır, ne yerli. Batı olmasına ne tarih, ne coğrafya, ne de çokça okuduğu sosyoloji, psikoloji elvermez. Yerlilik adına yapışması için, çoğu enkaz halinde bir mazi yığını belirmektedir önünde. Tabiiki mazi O'nun bakışında böyledir. Gerçek ise farklıdır. Zira hiç bir fert zekâsı, Batı'nın kültürel ve askeri tasalutlarını hesaba katmadan maziyi ölü sayma veya keyfi olarak bir kısmını ölü sayıp diğerlerini yaşatma hakkına sahip değildir. Avrupa'nın elimize tutuşturmuş olduğu ölçülerle geçmişimizi yargılamak, olsa olsa Batı'nın bir başka tuzağına düşmek demektir. Mümtaz, İhsan'ı «ölçü hislerini garptan almak»la tavsif ediyordu. Bir bakıma kendini de anlatmış oluyor böylelikle.

Mümtaz maziye müzik kapısından

girer. Mahur Beste ile Ferahfeza ayininin önderliğinde yürür. Fakat bir türlü müziğe ruh ve şekil veren cevheri bulamaz. Medeniyetimizin özüne inemez. Öze inmesine bir çok engel vardır çünkü. Kimi dışardan gelir bu engelerin kimi de içerden. Dışardan gelen engeller konusunda bir dahli olamaz. Ama iç engellerinin bir kısım sorumluluğunu O'na yükleyebiliriz. En azından Mümtaz çağdaş olmak, yeni olmak gibi kavramların büyüsüne kapılmayabilirdi.

Vakıa bir diyalektik sözüdür alıp gidiyordu o zamanlar. 'Aynı suya iki defa girilemezdi.' İyi diyelim, su akıp gidiyor. Ama suya girecek kişi hani, kişilik nerde, insan nerde, karakter nerde? Suya benzetilen zaman ne Batı'nın, ne de Doğu'nun malıdır. O herkesindir. Toplumlar isteseler de, istemeseler de O'na sahiptirler. Bizatihi mücerret bir vakıa olarak zamanın toplumların değişmelerine herhangi bir müdahalesi olamaz. Böyle olunca hangi vicdan Batı'nın ceberrut gelişmesini zamanın icabı olarak görmeğe müsaade eder? Diyalektiğe inanmak veya determinist olmak. Bunlar kâinatın özündeki gerçeklerin gereği .Fakat Batı'nın diyalektiğini ve determinizmini dünyaya teşmil etmek işte bu kabul edilir bir şey değil. Her milletin diyalektiği ve determinizmi kendi özünde aranmalı. Bir başka dünyanın bu öze tesirleri ne kadar fazla olursa olsun, eğer milletin bağımsız yaşaması ve bir başka dünyanın içinde erimemesi söz konusu ise, kendi gerçeğini bütün toplumlardan ayrı ve farklı olarak kurması icabeder. Milli karakter ancak bu şartla kazanılır ve bu karakterin içinde hiç de, kendi içinde bölünmüş birçok başlı kişiler türemez.

Mümtaz bu inkılabı gerçekleştirecek güce ve iradeye sahip değildir tabi. Banisinin deyişiyle «Ne içindedir zamanın, ne de büsbütün dışında.» O'nu tanımamız çok güç. Mazi değildir, çünkü haldir. Hal olamamıştır, çünkü sökemediği izler vardır maziden. «İstese de istemese de...» Demek ki isteyip istememede bile mütereddit. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir de geleceğin kurulmasından söz eder. Özetle kararı yoktur Mümtaz'ın. Nuran sorar O'na «Niçin bugünü yaşamıyorsun Mümtaz? Neden ya mazidesin, ya istikbaldesin? Bu saat de var.» Kadınların bu saatin yaşanmasını istemeleri pek yadırganmaz, buna bakları da var. Ama Mümtaz gibi erkeklere bugün yaşanabilecek bir hayat kurulabilmiş değildir. «Biliyorum yeni bir hayat lâzım. Fakat sıçrayabilmek için, ufuk değiştirmek için dahi bir yere basmak lâzım. Bir hüviyet lâzım. Bu hüviyeti her millet mazisinden alıyor.»

Evet hüviyet lâzım. Mümtaz asıl bunun üzerinde durmalıydı. Bir istek, arzu, ideal sahibi olmak için önce var olmak lâzım. Var olmak ise asgari başkalarından farklı olmak demektir. Yani hüviyet sahibi olmak demektir. Tanpınar, bütün eserinde bu hüviyeti başka başka biçimlerde yeniden dile getirir ama, bu hüviyette ne fotoğraf, ne ad ne soyad, ne uyruk, ne de mezhep bellidir. İp ucu olarak musiki zevki verilmiş, hüviyetin geri kalan kısmı meçhuller ve müphemiyetler arasında kayıplara karışmıştır. Suad gibi bir inkârcı çıkıp «hangi fikirlerdir savunduğun Mümtazcığım» diye hesaba çekse O'nu, susup kalacaktır. Bir filozoftan çok daha fazla teferruatlı düşünceler geçmiştir zihninden, ama bunların içinde savunabileceği pek azdır veya belki hiç yoktur. Düşünün ki Allah'a inanç hususunda bile kararlı değildir; tam olarak inanmadığını, fakat inkârın da faydadan çok zarar vereceğini söyler.

Sırası gelmişken biraz da Huzur'un inkârcı Suad'ından bahsedelim. Böyle tiplere o gün olduğu gibi bugün de rastlamak mümkün. Ama Suad'ı cemiyetten ziyade Mümtaz'ın içinde aramak daha isabetli olur sanıyoruz. Suad Mümtaz'ın, —Tanpınar'ın da diyebiliriz— sonradan vazgeçtiği, içinde öldürdüğü bir başka yanıdır. Mümtaz kendi şüphelerinden doğan bu inkârcı mahluku, ucubeyi daha sonra itmiş, kendinden uzaklaştırmış, ama çok uzun süre düşlerinde, dolayısıyla çevresinde ya-

şatmaktan da kendini kurtaramamıştır. «Birdenbire Allah'ı aradım, ah inansaydım, her şey o kadar kolay ve tabii olurdu ki...»

Suad'ı inkârıyla başbaşa bırakıp, romanın öteki kişilerine bakalım.

Nuran, Mümtaz'ın his dünyasının mihveri. Düşünce meseleleriyle ilişkisi yoktur. Klasik musikimizin gözde eserlerini söyleyecek derecede müzik zevkine ve bilgisine sahip olmasa, alelâde bir İstanbul hanımfendisi diyebiliriz O'na. Fakat Mümtaz'ın gözünde bir başkadır bu kadın. Mümtaz Nuran'ı hayalindeki biçime sokarak sever. Müzik bu sevgiye gönüllü şahitlik eder. Nuran ile Mümtaz bir süre rüyalar ikliminde uçuşurlar. Sonra gerçekle temas ederler birdenbire. Her kadın erkek ilişkisinin ucunda, bir çocuk ve aile meselesinin bulunduğu gerçeği ile.. Sosyal gerçek, ferdî gerçeğe ağır basar. Evlilik, evet iki kişinin şahitliğinde cereyan eden bir olay, kâinata kol atan bir saltanata son verir. Kuşkusuz aşk, iki kişinin arasındaki ilişkiler anlamıyla bitmiştir burada. Yoksa O'nun kişilerin yüreğinde açtığı çukurun kapanmasına ve buradan ölene kadar kana karışarak, hayatı baskısı altına almasına kişiler isteseler de engel olamazlar.

Nuran ayrıca Mümtaz'ın dünyası ile mazi arasındaki köprü olan musikiye insan sıcaklığını katan ve böylece onu daha da canlılaştıran ve müşahhaslaştıran kimse olarak önemlidir.

Huzurda hali idrak edemeyen, belki de etmekten bilerek kaçınan mazi kişileri yaşar. Tevfik Bey ve Emin Dede gibi. Bunların ne Türkiye'de olup bitenlerle, ne de Avrupa'daki değişimlerle bir alâkaları yok. Hep musikinin o şuuraltıyla ilgili, madde dışı manevî âleminde sarhoş yaşarlar. İdraklerini bilerek hapsetmişlerdir. Daha doğrusu Dede'nin, Sadullah A. ğa'nın, Hafız Post'un nağmelerine teslim olmuşlardır.

Öteki romanlarında da Tanpınar değişik adlarla, yukarda ana karakterleriyle özetlediğimiz tiplere yaklaşan tipler yaşatır. Hatta İhsan ve Tevfik Bey aynı adlarla, Sahnenin Dışındakiler'in başta gelen tipleri olurlar. Bu romanın kadın tipi Sabiha, az farkla Huzur'un Nuran'ıdır. Şu farklaki Sabiha bir çocukluk devri aşkının kadını olarak yaşar Sahnenin Dışındakiler romanında. Nuran olgunluk çağındadır.

Romanlarındaki az çok kendinden birşeyler kattığı ikinci derece tipleri bir kenara bırakıp, bizzat Tanpınar'ı temsil eden Huzur'un Mümtazına ,Mahur Beste'nin Molla İsmail'ine, Saatleri Ayarlama Enstitüsünün Hayri İrdal'ına ve Sahnenin Dışındakiler'in cemaline dikkat edelim. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın gerçek kişiliğine bu tiplerden ulaşabiliriz. Çünkü bu tipler Tanpınar'ın makalelerinde imzasını atıp, tüm sorumluluğunu yüklendiği düşüncelerini yaşayan, savunan kişilerdir.

Geniş bir alana yayıldıktan sonra burada yine Tanpınar'ın kendisine dönmüş oluyoruz. Nerden etkilenmiştir yazarımız. Hangi dünyalar girmiştir O'nun aksiyoner olmayan, duygulu ve sanatkâr kişiliğine?

Tanpınar, içinde bölünmüş insanlardan kendini ayırma iddiasında bulunmamıştır. Tam tersi bunu söylerken kendini tarif etmiştir. Sadece kendini değil tabii, devrini. Ve başarılı bir tariftir bu. Bize herhangi bir ilave gereği hissettirmemektedir. İkiliği bünyesinde toplamış bir kafa ve gönül. Tanpınar'ın hayatına ve ilişkilerine bakalım aynı durumla karşılaşırız. Batı'dan Bergson'u, Gide'i, Freud'u, Proust'u içercesine okumuştur yazarımız. Etkisinde kadığı Batılılar olduğu için bu isimleri saydık. Tanpınar özellikle psikolojik tahlil alanında Proust'un, felsefede Bergson'un, sanat ve estetik anlayışında Valéry ve Alain'in etkileriyle muhtelit bir karakter kazanmıştır. Buna doğup büyüdüğü ülkenin maddî ve manevî atmosferinin etkilerini ve Yahya Kemal'den gelen mazi şuuru-

nu ilave edersek Ahmet Hamdi Tanpınar'ın aşağı yukarı bir portresini çizmiş oluruz.

Tanpınar, dışarıya son derece açık ve çok az şeylere muhalif birisidir. Ve karşı olduklarını esaslı bir muhasebeden geçirip cezalandırma yoluna hiç başvurmaz. Daima yumuşak ve naziktir. Her çevreden dostu vardır. Bir kişinin her tipten insanla nasıl dost olabildiğini çok merak ettiğimizi ve gerçekten anlayamadığımızı bütün samimiyetimizle belirtelim. Güçlü özellikler taşımamanın ve pasif olmanın bunda rol sahibi olduğunu tahmin edebiliriz. Yine, bir bedendeki ikilik haliyle karşı karşıyayız. Tanpınar'ın dost listesinde Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Ahmet Kutsi Tecer, Hasan Ali Yücel, Adalet Cimcoz, Yahya Kemal, Peyami Safa ve Mehmet Kaplan gibi birbirlerine çok uzak isimlere raslarız. O'nun Sabahattin Eyüboğlu ve Yahya Kemal'i bir çerçevede nasıl bir araya gtirebildiğini sadece kendisi bildiğinden biz pek bir şey söyleyemiyoruz. Yazık ki böyle olunca da O'nun ömrü boyunca aradığı mükemmeliyeti, bizzat kendi üzerinde görme imkânlarından mahrum ediyor bizi. Kendisi nasıl hükümlerinde hep açık bir kapı, bir aşağı yukarılık payı bırakmışsa, biz de O'nun için hiç bir kesin hükme varamıyoruz. Sadece şu yaklaşımlarla ifadeye çalışıyoruz Tanpınar'ı.

Tanpınar, toplumun kendi çağındaki acılarını gönlünde ve kafasında yaşayan, ağır sorumluluklar duyan, onca dostuna rağmen gerçek dünyasında yalnız, korkulu, üzgün bir aydındı. Bu hali, içinde bölünmüş olmasından ileri geliyordu.

Bizdeki açık etkileriyle beraber Batı'yı inkâr imkânsızdı. O'nu bütünüyle kabullenmek de olamazdı. Çünkü kendimiz de yaşamış ve yaşamakta olan bir vakıaydık. Bunu meftunu olduğumuz Batı bile inkâr ediyor değildi. İşte Tanpınar bu iki kutbun arasında kaldı.

Devrin batıcıları, maziyi bir kalemde kaldırıp atacak kadar insafsız, akılsız ve Avrupa aşığı idiler. Yerliliği savunanlar, hayat şansı bulunan bir sistem ve programa sahip değillerdi. Dayandıkları Osmanlı bütün heyetiyle yıkılmıştı. Tanpınar ne yapabilirdi? Bütün bunlar fert iradelerini çok kısa zamanda atıl bırakabilecek şartlar. Fakat bunlara rağmen Tanpınar, bazı kesin tavır alışlara gidebilirdi, diye düşünüyoruz. Herhalde burada O'nun en başta gelen zaafına işarete geldik yine.

Batı'ya karşı kesin bir tavır almamış, ciddi bir hesaplaşmaya gitmemiştir. Halbuki Peyami Safa ve Kemal Tahir, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'ta bu boşluğu doldurma çabalarına raslarız. En kesin ve amansız bir boğuşma halindeki hesaplaşmayı ise ancak Cemil Meriç'te görürüz. Bütün bunlar hayatlarının belli dönemlerinde Batı tecrübesi yaşamış aydınlarımız. Tanpınar'ın O'nu giderek mükemmele götüren, tecrübe diyebileceğimiz merhalelerı yok.

Tanpınar, ne Batı, ne de mazi karşısında kesin tavır sahibi değil. Bu tereddüt hali O'nu soyut anlatıma sevketmiştir. Gerçekten de soyutulk, Tanpınar üslûbunun başta gelen özelliği. Romanında ve şiirinde hatta denemelerinde gayet açıktır bu husus. Müşahhası yakalayamayan Tanpınar, soyuta başvurdu. Düşündüklerini anlatırken semboller kullanması, soyut üslûba başvurması, O'nun problemleri çözemediğinin en güçlü delilidir. Böylece O da devrinin bir kısım Batılı yazarının yolunu izlemiş oluyordu. Edebiyat otoritelerinin ne diyeceklerini bilemiyoruz ama biz Kafka'nın özellikle Dâvâ'sı ve Dostoyevski'nin Budalası ile Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve Huzuru arasında çok yakın benzerlikler sezdik.

İnkâr etmeyen, fakat ısrarla savunma yoluna da girmeyen, bu arada Batı'yı ayıklayarak almamız gerektiğini de belirten, düşünebilen tereddüdün ve tecessüsün en derin örneklerini veren yazarımızın Huzur'daki bir sözüyle son verelim yazımıza:

«Millî olan herşey güzel ve iyidir. Ve sonuna kadar devam etmesi lâzımdır.»

KARANLIKLA SAVAŞIN POLİTİKASI

Mustafa ÇİMEN

I. Gerçeğin Zehrini İçmek

İçimde günahların açtığı yaralar
Yüreğimde apak dünyalara hasret
Gözlerimde acı
Gözlerimde hüzün var...

Kirli akşamlardan bir sur gerili ufka
Akıl mahpus, ruh esir dünya cehenneminde
Gülüyor gülüyor insanlar sarhoş
Arzın titreyişi sanki şaka...

Hep böyle mi sanırsın hep böyle mi
manzaralar
Kaç kahkaha anaforunda yürekler kanlı
Melûl mahzun dolaşır
Melûl mahzun insanlar...

Günlerin geceye gecelerin sabaha erişi
Bir akrep kıskacında ilerleyen zaman
Burada yaşanan sıkıntının kendisi
Sıkıntının mahkûma el verişi...

Yükseliş avunmakta değil ey dost
Gerçeğin zehrini içerek kabullenmekte
Riyadan eser olmayan çile ortaklığı
Bilmez misin ki böyle gerçekleşmekte...

II. Tekrarlanan Dua

İçimde günahların açtığı yaralar
Yüreğimde apak dünyalara hasret
Gözlerimde acı
Gözlerimde hüzün var...

Ufku ören kirli akşamlar yumağını
Çözüyor tesirinde bir çağrı
Gecelerden KADİR
Haseki Sultan Camiinde tekrarladım duamı:

Tanrım dünyalarımızı ak et
İnce ve şeffaf vicdanlar bizim olsun
Temiz ve taze bir solukla dirilsin insan
Dualarımı kabul et ki Tanrım
Huzuruna çıkmaya yüzüm olsun...

III. Mahalle Kahvesinde...
Sonra namaz bitimi üç arkadaş
Daldık karanlık ve ince bir sokağa
Saadetten kedere karışırken böyle
Gözümüzde birkaç damla yaş...

İnsan bir akış mıdır duyguların her türüne
Fıkır fıkır kaynıyor içimizde umman
Birer birer bakarak mahalle kahvelerine
Nihayet geçip oturduk birine...

Kahvede televizyon karşıda mezarlık
Düşünceler karınca sürüsü duygular deniz
Konuştuklarımızsa karınca ölüsü
Ve işte biz.
İşte ihtiyarlık...

Demiş ki şair ömrünün bir yerinde
«Ülfet belalı şey fakat uzlet sıkıntılı
Bilmem nasıl geçirmeliyim son beş on yılı»
Bir ölüm arzusu gözlerinde...

Bir başka şair ta gönlünden vurulmuş:
«Bana çok görme ilâhî bir avuç toprağını»
Atılmış kıymetler köşelere bir bir
İnsan tüketen bir düzen kurulmuş.

IV. Karanlıkta Savaşın Politikası

Kısa bir sohbet faslı geçtikten sonra böyle
Seyrettik ekranda Selimiye'nin ihtişamını
Dağınık ve ayyaş kahve halkı da
Toparlandı bir utanç hüznüyle

İçin iştiyaklı bakışları gözlerde ne çare
Gururun rüzgârıyla pörsüyerek yandı
Çokları garîban çoğu biçare
Akrep kıskacında çırpınan zamandı...

Saniyeler dağıttı gürleşen rüzgârıyla
Yüreklerin küfür ruhu ile dolu havasını
Bir canlanış peydah oldu okunurken Kur'an
Aydınlandı yürekler O'nun nuruyla...

Hayata yorgun ve pasif bakan gözler
Ne de mahrum heyhat anlama saadetinden
Yaralı bir kuş gibi çırpınır ahenk
Saltanat sürüyor pürüzler...

Biz yeniden döndük sohbete
«Neden çöktü Osmanlı» bir dev soru
İç dinamizmden bahsettik gelişmeden bahsettik
Şöyle vardık nihayete:

Yıkarak aldanışı yıkarak pasif ölçüleri
Kurarak bir ahenkli çalışma düzeni
İnsanlar dinamik müesseseler dinamik
Eritmeli putları kıymık kıymık!..

Sonra yükseldik ufukların üstünde
Akşamların gözünden birer damla gibi düştük
Karanlıkla savaşın politikası ışıdı gönlümüzde
Yürüdük her birimiz bir yöne
Ve ufuklar ardında görüştük!...

Mustafa AYDIN

Tanpınar'da Doğu-Batı Sentezi

Toplumumuzun özellikle iki asırdanberi karşılaştığı sosyal problemlerin büyük bir kısmı Türk-Batı münasebetlerinden doğmaktadır. Bu dinamik ele alınmadan da hiç bir problemi doğru olarak çözme imkânı yoktur. Bu bakımdan iki yüzyıldır düşünür ve edebiyatçılarımız Türk-Batı münasebetleri üzerinde kafa yormuş, bu noktada bazı görüşler ortaya koymaya çalışmışlardır.

Konuya Tanpınar açısından bakınca «Doğu-Batı sentezi» olarak koymak belki de eksik olacak ve belkide meseleyi «Tanpınar'ın sosyal görüşleri veya toplum üzerine düşünceleri» demek daha doğru olacaktı. Ama biz biraz daha daraltarak bu yönünü almayı düşündük.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Türk-Batı münasebetlerinin tarihçesine kısaca bir göz atmakta fayda vardır.

Türk-Batı ilişkilerinin tarihi bir hayli eskidir. Denebilir ki bu ilişkiler Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmeleriyle başlar ve günümüze kadar bir tezat halinde sürer gelir. Münasebetlerin şekli değişir ama aradaki tezat değişmez.

Osmanlı'nın kuvvetli olduğu çağlarda çarpışmalar lehimize neticelenmektedir. Türk akıncıları gittikleri her cepheden zaferlerle dönmektedirler. Ama zaman yavaş yavaş aleyhimize çalışmaya başlamıştır. Türk toplumu bir durgunluk dönemine girerken Batı yeni hamlelerin içindedir, bir rönesans çağı yaşamakta, keşifler icadlar ve emperyalist duyguların kamçıladığı istilâlar Batı insanını daha şımarık ve daha kendine güvenir yapmaktadır, Batı'da toplanmış olan kuvvet birikimi çevresine yayılmaktadır. Buna karşılık Türk toplumu ise bir durgunluk dönemi yaşamaktadır, kendi yerli değerlerine uygun olarak kurumlarını yenilemesi gerekmekte ama bunu yapacak bir iç dinamizmden iç güçten mahrum bulunmaktadır. Kısaca iki dünya arasında büyük uçurumlar vardır.

İşte Türk toplumu böyle nazik bir noktada Batı ile kültür münasebetleri içine girer. Aydınımız bir küçüklük kompleksi içindedir, daha garibi Batı'yı tanıdıkça kendi değerlerinden bir şüphe edişin içine girmektedir. Bir şeyler yapılması gerektiği bellidir, ama kimse meselenin içinden nasıl çıkılacağını kestirememektedir. Bir kısım aydınımız Batı'ya bütün kapılarımızı açmamız gerektiğini söyler ve bunun kavgasını verirken daha

muhafazakâr olan bir grup Batı'ya kuşkuyla bakar.

Askeri girişimlerle başlayan ve Tanzimat Fermanıyla siyasi bir muhtevaya bürünen münasebetler eski değerleri alabildiğine tahrip eder. Kimse Batı'dan aldığımız kurumları yorumlama ölçüsüne sahip değildir. Aradaki denge farkı, hele Batı'yla hesaplaşmaya hiç fırsat vermez.

Bu dönemde aydınlarımız belli ideolojilere inanmakta ve savunmaktadır. Medeniyetçilik, Osmanlıcılık ve İslamcılık bunların en yaygınlarıdır. Bunlardan birincisi, doğrudan doğruya Batı'nın savunmasını üzerine almıştı. Medeniyetçilere göre toplumumuzun ilerlemesinin tek çaresi Batı'nın herşeyini kayıtsız şartsız kabullenmekle mümkündü. Diğer iki cereyan ise daha çok Osmanlı'nın parçalanmamasını ve devamını hedef alan siyasi ideolojilerdir. Ama kısa zaman sonra Batı dünyasının İslâm âleminde çevirdiği entrikalarla Müslüman toplulukların Osmanlı'ya sırt çevirmeleriyle İslamcılık cereyanı bitti. Osmanlıcılık yerini Türkçülüğe bıraktı. Batıcılık ise, değişik şekiller altında varlığını sürdürüp geldi.

NE YAPILABİLİRDİ?

Tanpınar, Önce «o zaman ne yapılabilirdi?» sorusunu cevaplandırmaya çalışıyor ve şöyle diyor: «İki şey yapılabilirdi: Ya eski tamamiyle yıkılarak yerine yenisi kurulurdu, yahut da olduğu gibi kendi kendine tükenmesi için bırakılan eskinin yanı başında yeninin devri başlardı. Biraz imkânsızlık ve biraz da herhangi bir tepkinin korkusu, Tanzimat'ı yapanlara ikincisini tercih ettirdi. Ve birdenbire memleketin hayatı bir müstemleke şehrinin garip havasını aldı. Hayatımız ikiye bölündü.» (1)

Tanpınar ikilik üzerinde etraflıca durur. Bir medeniyetten öbürüne geçişimizin doğurduğu bu ikilik önce toplumda başlamış sonra ameliyesini derinleştirerek ve değiştirerek fert olarak da içimize yerleşmiştir. Artık yalnız toplumda Batıcı ve yerlici fertler olarak ayrılmıyoruz, bu tezat bizzat insanımızın içine kadar girmiştir. İkisi de aynı bünye üzerinde kavga edip gitmektedir.

Bugün üstelik hayatımızda herhangi bir ameliyeyi yapabilmek için lâzım gelen şartlardan adeta mahrum gibiyiz. Bizi değiştirecek şeylere karşı ne mukavemet gösterebiliyoruz, ne de ona tamamiyle teslim olabiliyoruz. Sanki varlık ve tarih cevherimizi kaybetmişiz; bir kıymet buhranı içindeyiz.

«Halbuki medeniyet bir bütündür, müesseseleri ve kıymet hükümleriyle beraber inkişaf eder. Onları lüzumsuz bulmaz ve şüphe de etmez. Nasıl elimiz, ayağımız, kulağımız bulunduğunu düşünmeden bu uzuvlarla yaşarsak onlarla öyle yaşarız.»

Burada yazarımız özellikle toplumlardaki **«Süreklilik»**e dikkatimizi çeker. İnsanlar ölüp gitmekte ama toplum zamanla farklı tipler ortaya koyarak hayatını sürdürmektedir. Batı toplumlarındabu böyle olmuştur. Tanzimat öncesi toplum yapımız da böyledir: Meselâ Osmanlılar ayırıcı özelliklerinin yanında Selçukluların bir devamıdır, müşterek birçok konuları vardır. Selçuklularda atılmış bir taşın üzerine Osmanlılar yenilerini koyarak bir bina meydana getirebilmişlerdi. **«Tanzimat'tanberi bu silsile kopmuştur.»** Öncekiler parçalanmış bir zamanı yaşamıyorlardı. Hal ile mazi zihinlerinde birbirine bağlı idi. Ama şimdi öyle değiliz. Tarihte hiç bir toplumun başından geçmeyen bir deneyi yaşıyoruz. «Birbirine tezat teşkil eden iki dünyayı bünyemizde barındırıyoruz.»

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız Tanpınar'ın «İçimizdeki ikilik konusu»na ilâve edeceğimiz bir şey yok. Gerçekten de içimizde iki ayrı dünya çarpışıyor. Bu, yerli değerlerle Batı değerlerinin karşılaşmasından doğan bir tezat. Tezat sadece toplumları birbirinden ayırmakla yetinmiyor fertleri kutuplara ayırıyor, çatışmayı ferdin içine indiriyor, farklı değerler aynı insanın içinden yanyana bulunuyor.

SENTEZ FİKRİ

Tanzimat ideolojileri de aradan çıkmış ve problem «Bu ikilik nasıl ortadan kalkabilir» şekline sokulmuştu. Tanzimatçılar eskiye dokunmadan bir yeninin (batının) oturtulmasında ısrar etmişler ve bundan yukardaki neticeler doğmuştu. Şimdi ne yapılacaktı,

(1) Yaşadığım Gibi, Dergâh Yy. İst., S. 32, 33

içinde bulunduğumuz tezattan nasıl kurtulacaktık?

Yarım asırdan beri bu soruya verilen cevap batı yazarlarının da tesiriyle bir sentezcilik şekline girdi. Bunlara göre yerli ve milli değerlerin batı ile uzlaştırılmasını sağlayacak bir sentez gerekliydi.

Aslında «sentez» fikri yanlış bir çıkış noktası, toplum üzerine düşünenlerimizin yanlışlarının toplandığı bir düğüm noktasıydı.

Ancak bu konuda farklı sentezler ortaya çıkıyordu. Bu sentezcilerden Ziya Gökalp, Batı Medeniyeti'ni, İslâm ve Türkçülüğü bir araya getiriyor ve ünlü üçlemesinde «Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim» şeklinde formüle ediyordu. Böylece üç unsur eşit olarak birbirini tamamlıyorlardı. Bu gerçekçi olmaktan ziyade idare-i maslahatçı bir sentezdi. Sadece farklı ve uzlaşmaz dünyaları birleştirme amacını taşıyordu.

Peyami Safa ise bir «doğu-batı sentezi» tasarlıyordu. Batı yazarlarından A. Northrop'un da üzerinde durduğu doğunun sezgici kültürleriyle batının rasyonel kaynaklı kültürlerinin birleştirilmesini düşünüyordu. Ama Peyami Safa «doğu-batı sentezi»nde elemanları sentezin eşit kavramları olarak kabul edip birleşmeye zorlamıyordu. Ona göre önce batı ile kesinlikle hesaplaşılmalıydı. Bu hesaplaşmadan ve hak yerini bulduktan sonra böyle bir senteze girilebilirdi. Şu haliyle senteze eşit olarak girmeye ve neticenin bizim lehimizde olmasına imkân yoktu.

TANPINAR'IN TERKİBİ

Esas konumuz olan Tanpınar'ın sentezine gelince ona göre «Coğrafya, kültür, her şey bizden kesinlikle bir terkip bekliyor» (2) Geçmişimizi temsil eden mazi ile, yenilik ve gelişme demek olan batının bir terkibi gereklidir bizim için. Bunu sağlayamadığımız müddetçe içimizdeki ikiliğin giderilmesine ve toplumun sürekliliğinin sağlanmasına imkân yoktur.

Tanpınar'ın, sentezine «mazi» ve «batı» girecektir, ama bunlar başlıbaşına değerler değildir. Önemli olan toplumun hayatıdır, «halk»tır. Eğer bu ikili senteze halk katılmazsa terkip eksik ve hatalıdır.

Tanpınar'ın terkibini açıklayabilmek için sentezin elemanlarına bakmamız gerekmektedir. Bunlar hangi kıymette elemanlardır ve hangi şartlarla bu terkibe katılacaklardır, münhasıran bunların kıymetleri nedir?

Tanpınar'ın bazı gelenekleri ve kıymetleri savunduğu bellidir. Ama gerçekten inanıyor muydu? Meselâ Allah'a inanıyor muydu? Tanrı'yla arasına girmek ve yargılamak hakkına sahip değiliz şüphesiz. Ama konumuzu aydınlatması bakımından burada üzerinde durulacak bir nokta var. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla yazar kuru bir inkârcı değildir. Ama inanmakta da tereddüt etmektedir. **İnanmanın faydasından ziyade inkârın zararına inanmaktadır.** Bazı eserlerindeki diyaloglar (meselâ «Huzur»daki Suat'la İhsan arasındaki konuşma) okuyucuyu böyle bir neticeye götürüyor: «Suat: — Allah'a inanan var mı bilmiyorum. Fakat eminim ki hepiniz müphem bir sükûtta bu bahsi kapatmışsınızdır. Ben inanamıyorum, inansaydım mesele değişirdi. İhsan: — Sen, Allah düşüncesini içinde azdırmakla ondan kurtulamazsın. Bütün ahlâkımız ve iç dünyamız Allah fikrine bağlıdır, bu santranç onsuz oynanmaz.» (3)

Diyalog yazarın içinde sürüp gidiyor. Özellikle son çağ mason fikir adamlarının savunduğu, Deist (Tanrı mutlak bir yaratıcı değil insan fikrinde oluşmuş bir varlıktır), bir kanaatle «Allah fikri varlık için gerekli, inkârın anlamı yok» demek istiyor. Sözün kısası yazar bir inkârcı değil ama, samimi bir mümin de sayılmaz. İşte bu nokta bize, Tanpınar'ın maziye bakışı hakkında da bir ip ucu verecektir.

TANPINAR'IN GEÇMİŞİMİZE VE DİNİ DEĞERLERİMİZE BAKIŞI

«Bence ne şark ne şu ne ne bu vardır, etrafımda gördüğüm hayat vardır. Bizi yapan bu hayattır, bütün hususiyetlerimiz oradan gelir.» yargısıyla meseleye giren yazar, ta-

(2) Huzur, Tercüman 1001 Temel Eser, İst., S. 228.

(3) a.g.e., S. 268 - 274.

rıh boyunca ortaya konabilmiş olgulara halkın bir başarısı olarak bakar.

«Dalma aynı olması lâzım gelen bir uluhiyetin çehresi benim için değişti. Yavaş yavaş o hale geldim ki bir kandil çöreği, bir ramazan manisi iyi yakılmış bir mahya, sırtında yamalı abası, elinde keşkülü, değneği, boynunda kaplumbağa kabuğundan, bilmem hangi hayvan kemiğinden hayvan tılsımları fakir ve bitli bir dilenci benim için Müslümanlığın ta kendisidir. Gene anladım ki bizim şark: Müslümanlık, şu bu diye tebcil ettiğimiz şeyler, bu toprakta kendi hayatımızla yarattığımız şekillerdir. Bize uluhiyetin çehresini veren, Hamdullah'ın yazısı, Itri'nin tekbiri, kim olduğunu bilmediğimiz bir işçinin yaptığı mihrabtır.» (4)

Yazar, yıllar boyunca Türk toplumuna yön veren onu hareketlendiren, ruh veren İslâm'ın bu konudaki rolünü kabul etmiyor. Ona göre Hamdullah'ın ortaya koyduğu şaheser bir hat örneğinin İslâm'la ilgisi yok; halkın becerikliliğinden doğmadır. Bu halk her şeyin kaynağıdır.

Tanpınar, bu **«halkın hayatı»** adını verdiği muğlak kavrama öylesine bağlanmıştır ki onu sınırlayan her şeye karşı çıkılabileceğini belirtir.

«Bu Müslümanlığın benim de herkes gibi inandığım, akideleri vardır. Fakat onların arkasında kendilerini aydınlatan, mânâlarını yapan bütün bir hayat vardır, halk vardır. Asıl sihrini o yapar. O ne medreseden, ne tekkeden, ne şeyhülislâm kapısından ne kazasker konağından gelir, halkın hayatından doğmuştur.. İşte benim sevdiğim ve inandığım bu hayattır. Din, aikde hepsi bu hayatta şekil alıyor, değişiyor. Arabistan'da ramazan geceleri minarelerde okunan naatları dinlerken peygamberin bile bizimkinden farklı olduğunu sandım.» (5)

Yazar, terkibe katılmasını teklif ettiği mazinin önemli bir unsuru olan İslâm'a böyle bakıyor. Halbuki bu tartışmaya öylesine açık bir izah ki, Toplumumuzun tarihteki başarılarını kimse İslâm'dan soyutlanmış olarak izah edemez. Toplum bir kültür ve ideoloji tarafından sevk edildiği nisbette başarılı olur. Bilgi ve beceriler irsiyet yoluyla geçmezler. İnsan her şeyi sonradan öğrenir. Din, toplumları terbiye eder eğitir. Bu toplumun İslâm'a verdiğinden daha çoğunu, İslâm, bu topluma iade etmiştir. Anadolu gibi farklı kültür ve ideolojilerin hora teptiği bir ülkede asırlarca Türk toplumunu başarılı ve homojen bir toplum halinde tutan İslâm'dan başka nedir? Tanpınar'ın «halk» dediği şeyin homojen bir toplum halinde günümüze kadar gelmesini sağlayan İslâm değil midir?

Demek ki Tanpınar'a göre dine bile şekil veren halktır. Mazi de halk olarak veya halkın başlangıcı olarak ele alındığı nisbette anlamlı, Garb, bu topluma yolunu açtığı nisbette faydalıdır, mazinin ve garbın birbirine ayrıca bir üstünlükleri yoktur.

«Mazi nihayet geçmiş bir zamandır; bizde ancak kendisine içimizden bir şeyler katmak hakkıyla yaşayabilir. Biz ise bugün bile değiliz, yarınız. Her neslin asıl vazifesi kendi ötesinde gelecek için olanı hazırlarken başlar. Bizim için asıl yapılması lâzım gelen, memlekette yeni hayat şekilleri yaratmaktır. Biz şarka veya garba ancak birbirinden ayrı iki kaynağımız gibi bakabiliriz. Her ikisi de bizde ve geniş bir şekilde vardır; yani realitelerimizin içindedirler. Fakat onların mevcudiyeti kendi başlarına bir değer olamaz.» (6)

TANPINAR'IN TERKİBİNDEKİ HATALAR

Tanpınar bütün düşünce alanlarında olduğu gibi toplum konusunda da bir sentezin yapılmasını istemektedir. Batı ve mazi Türk halkı merkez olmak üzere birleştirilmelidir. O, «ben içinde bulunduğum tekneden işe başlamak istiyorum: ben Türkiye'yim. Türk halkı benim adesem, ölçüm ve realitemdir; kâinata insana her şeye onun arkasından bakmak isterim», diyor.

Ama bu terkip o kadar muğlak ki konu birçok yönlerden ele alınıp tartışılabilir. Bir kere Tanpınar terkibe sokmak istedikleri elemanlar hakkında olumlu kanaatlere sahip değil, bu bakımdan birçok tezatları bünyesinde barındırıyor.

Batıyı kabullenmek istiyor, ancak her-

(4) Mahur Beste, Uycan Kitabevi, 1975, S. 124.

(5) a.g.e., S. 125

(6) Yaşadığım Gibi, Dergâh Yy. İst. S. 34.

hangi bir şart tanımıyor. Ona göre bu kaynak Türk toplumu nazarında geçmiş değerlerine eş bir kaynaktır. Aynı değerdedir. Yazar onun asırlar boyunca onunla çarpışıldığını yerli değerlerimizle bir tezat teşkil ettiğini kabullenmiyor. Hele hele onunla fikir planında bile olsa bir hesaplaşmayı aklından geçirmiyor. Böylece mazi ile yanyana getirilmekle uyumlu bir terkibin sağlanabileceğini sanıyor. Bu hükmüyle de başlangıçta kabul ettiği ve bir realite olan ikiliğe ters düşmüş oluyor.

Mazi unsuruna gelince, kanaatımca ona iyiniyetle baktığı da biraz şüpheli. Sadece kabul etmeye kendini mecbur hisseder: «Maziyi ihmal edersek hayatımızda ecnebi bir isim gibi bizi rahatsız edeceğine, terkibin içine ister istemez sokmamız gerektiğine inanır. Zira o, kendisinden gelmemiz lâzım gelen bir şeydir. Bir noktada buna mecburuz. Sonra onu ihmal edersek halktaki devam ve sürekliliği sağlayamayız. İşte bu realite maziyi terkibin içine sokuyor.»

Ancak mazi kavramı da Tanpınar'da tam belirlenmiş değildir. Din ve eski kurumlar bu kavramın içine giriyor. Ve Tanpınar İslâm'a samimi bir Müslüman gibi bakmıyor. Bir Osmanlı kadısının çocuğu olan ve bu nedenle İslâm dünyasının bazı yerlerini dolaşmış bulunan yazar İslâm'a pek hürmetle bakmıyor:

«Her din gibi İslâmlık da getirdiği tatminin yanında kendiliğinden bir yığın huzursuzluk uyandırmış, bir yığın mesele ortaya atmıştı.» (7) diyor. Halbuki huzursuzluğu doğuran İslâm değildi. O, kendisine uyulabildiği nisbette huzur kaynağı olmuştu. Huzursuzluk başka kaynaklar aramadan doğmuştu. Yabancı aşılarla devlet bozulup problemlerimizi çözemeyecek hale gelince de İslâm'ı suçlamak ve onun topluma verdiği şekle saldırmak hastalığına tutulduk. Batı toplumlarında bir hastalık olan şeylerin bile bizde olmayışından hayıflandık.

«İslâm tarihi bütün bu büyük hadiselere rağmen içtimaî bakımdan hemen hemen olduğu gibi kalmış, bir türlü burjuvazisi doğmamış ve Müslüman sarayı değişmemiştir. Müslüman cemiyetlerinin en büyük eksiği bu burjuvazinin teşekkül etmeyişidir.» (8)

Dün yokluğundan şikâyetçi olduğumuz sınıflı toplum yapısı bugün var oldu. Büyük problemlerle birlikte karşımıza çıktı. Ülkede her geçen gün bir kör döğüşü sürüp gidiyor. Bunlar bile Tanpınar ve benzerlerinin ne kadar eksik baktıklarını gösterir.

Tanpınar eserlerinin bazı yerlerinde eskinin faydasızlığının yanında zararlılığına da inanıyor. «Eski her zaman yanıbaşımızda duruyor. Bir yığın ölü şekiller hayata müdahaleye hazır bekliyor» (9) Dolayısıyle yapılacak şey eskinin fazlaca hayata karıştırılmamasıdır.

Burada cevaplandırılması gerekli bir soru var: Tanpınar, eserlerinin büyük bir kısmında geleneklere geniş bir yer ayırmış onları bize tanıtmaya çalışmıştır. Eskiye iyi niyetle bakmıyorsa geleneklere bağlı görünmesinin anlamı nedir?

Bence Tanpınar'ın geleneklere verdiği anlam veya değer onların bir akideye veya bir inanç sistemine bağlı olmalarından ileri gelmiyor. Bilâkis Tanpınar bunlara hiç önem vermiyor. Güzel bir hattın, caminin, diğer bir sanat eserinin veya kurumun değeri onu doğuran inançlardan gelmiyor. Bu, üzerinde durulmaya bile değmez. Burada önemli olan halk unsurudur, insandır. Tarihimizi süsleyen askeri zaferler veya bugün hâlâ şehirlerimizi dolduran sanat eserleri bu halkın becerikliliği ve kabiliyeti ile ortaya koyduğu şeylerdir. Dolayısıyle halk temel kabul edilince geçmişte doğrudan doğruya ona bağlanabilecek olan şeyler de kabullenilmelidir. Halkın bir geçmişi olarak kabullenilmelidir. Görünümü ne olursa olsun, mazi deyince de halkın geçmişi anlaşılmalıdır, muhayyel sayılabilecek değerlerin, kıymetlerin geçmişi anlaşılmalıdır.

Tanpınar'ın mazi hakkındaki düşüncelerini özetleyen bu yargılar bizi terkibinin önemli bir unsuru olan «Halk» kavramına götürür. Yazar, halk, hayat, halkın hayatı kavramlarını çok sık kullanır. Ona göre her şe-

(7) XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, 3. B., 1967, İst. S. (giriş) 41.

(8) a.g.e., S. 48 (giriş).

(9) Huzur, Tercüman 101 Temel Eser, İst., S. 223.

yın kaynağı halktır. Sentez buna göre yapılacaktır. Merkez odur. Zaten her şeye damgasını vuran odur. Din, ekonomi vb. hepsi bütün kurumlar ondan doğar, ondan şekil alır.

Tanpınar'da halk kavramının çağının bazı fikir cereyanlarından ileri geldiği kabul edilebilir. Zaten halkçılık sloganı ondan önceki devirlere kadar iner. Halk veya toplum hayatını merkez edinen açıklamalara bakılırsa yazar sosyolojik yönde devrinin yaygın bir sosyoloji nazariyesi olan Durkheim'ciliğe bağlandığı görülür. Bilindiği gibi Durkheim, bütün toplumsal olguların kaynağı olarak toplumu kabul etmektedir. Bütün kurumları doğuran odur: devlet, din, ekonomi, ahlâk vb. hepsini doğuran toplumdur.

Tanpınar da böyle bir toplum anlayışına sahiptir. Kendi hayatımızı yaşayabilmeliyiz. Yaptıklarımızda bizden bir iz bıraktıracak olan da budur: Ona hayata akacağı yolu serbestçe açar, bir devamlılık ve sürekllik sağlarsak doğudan batıdan yararlanarak toplum yoluna devam eder. Ondan sonrasını toplum kendisi yapar. Hem de böylece «ne kadar değişirsek değişelim, yapacağımız her yeni işte bu memleketin kendisinden gelen bir damga olacaktır» onu doğuracak olan bu malıdır.

Tanpınar sürekliliğin devamı için eski ve yeni hayatımız arasındaki «kopukluk»un giderilmesi üzerinde ısrarla durur. Kopukluk giderilmeli ve toplumun devamlılığı sağlanmalıdır.

«Belirsizlik» yazarın önemli özelliklerinden olmalarıdır ki bu konu da yeterince aydınlatılmış değildir. Halk ve hayat, ifadelerde birbirine karıştırılmıştır. Halk olsun hayat olsun nasıl sentezleyici bir unsur olacak. Bunlar bir sihirbaz değil ki? Organik bir varlık olan halkla, birer sistem demek olan mazi ve batı (kültür olarak) nasıl birleştirilebilecek, bunu kim yapacak, nasıl yapılacak? Tanpınar'ın düşünce sisteminde bu sorulara cevap bulma imkânı yoktur.

NETİCE

Buraya kadar yaptığımız kritikleri bir toparlamak gerekirse şu hususlar belirtilebilir: Toplum hayatının bölündüğü, cemiyetten ferdin iç dünyasına kadar her şeyimizde yerli değerlerle batı değerlerinin çarpıştığı ve bir ikiliğin doğduğu kesindir. Yine hayatımızda özellikle Tanzimat'tan bu yana bir kopukluğun meydana geldiği ve sürekliliğin kesildiği, devamın tekrar sağlanması gerektiği yargısı da doğrudur. Bunların dışında Tanpınar'ın katılabileceğimiz kesin ve müsbet yargıları yok. Gerek maziye, gerek batıya bakış tarzına iştirak edemeyiz. Mazi bizim için kalıcı birçok değerler bırakan bir hazinedir. Ve bu hazinede yer alan olgular soyut toplum kabiliyetlerinden doğmuyor, bilâkis kabiliyetli kılan kıymetlerden doğuyor.

Tanpınar, batıya bakış tarzımıza ise birçok batıcıda olduğu gibi bir çözüm, bir ölçü getirmiyor. Tarih boyunca sürüp gelen tezadı hesaba katmıyor. Yalnızca batıdan yararlanmayı düşünüyor, onunla bir hesaplaşmayı ise hemen hiç aklından geçirmiyor. (Öyle bir noktada bulunuyor ki ne batıyı, ne de maziyi kabullenebiliyor.) Kanaatımca problemlerimizin çözümü batı ile iyi bir hesaplaşmaya bağlıdır. Mağlubiyet ve teslimiyet havası içinde başlatılan ilişkiler öylece sürdürülüp götürülemez. Bu yargılar batı dünyasına karşı kendimizi kapıyalım anlamına gelmez. Ama kendi varlığımızı koruyucu hamlenin içinde olmalıyız. Tanpınar'ın dediği gibi toplum hayatına nasıl olursa olsun cinsinden bir yol açarsak nereye varacağı, nerede duracağı belli olmaz. Zatî özellikleri olmadan yeryüzünde müstakil bir toplum olmanın imkânları da yoktur.

Kaldı ki Türk toplumunun var olabilmesinin yolu —Tanpınar'ın da belirttiği gibi— tarihin ve hususi coğrafyamızın bize yüklediği büyük role erişmemize bağlıdır. İnsanlığın tarih boyunca sahip olabildiği pek mahdut kültür ve medeniyetlerinden birine sahip bulunuyoruz. Önümüzdeki görev, şu veya bu kültürlerin sentezlenmesi değil, iki asırdır durdurulmuş olan kendi medeniyetimizin yenilenmesi ve tekrar işler hale gelmesidir. Sıhhatli bir şekilde işler hale gelen medeniyetimiz başka medeniyetleri de özümleyecek (yorumlayacak) bünyesinin gerekleri içinde alış verişlerde bulunacaktır. Mesele soyut olarak yenileşme veya batılılaşma değil kültür değerlerimizin yenilenmesi ve tekrar işlerliğini kazanmasıdır.

ALEV DANSI...

Yetkin DİLEK

Çağa
Dokuz renk çirkefini işledi insan
Bir put ardınca
Dört ayak sürüngen
Beş kıta sekiz yön
Mideye asılı insan
Uygarlık tam-tam bir alev dansı
Şölen arsızca
Yakılan insan
... ve yakan insan...

TANPINAR'IN

Musikî Dünyası

Mehmet TAŞDIKEN

Tanpınar'a göre hiçbir felâket, şuuru kadar büyük değildir. Musiki denilen olay, onda tam bir ruh felâketi şeklinde şuurda büyür. Bir dış olay olarak sadece ifade edilen vakıa, Tanpınar'ın 'derin ve karışık muhayyilesinde fırtınalı bir duygular kumkuması halinde geçmişten sahifeler açar. Ölüm gelir musikiyle birlikte. Bir nağme terennümünden ibaret sayılan sazın coşkusu veya feryadı, garip bir güz hüznü içinde gönül ağaçlarının sararan yapraklarını döker. Derin hatıralar geçmişinin uçurumunda insanı bulutlu bir gözle yapayalnız bırakır. Doğan batan günleşlerin iradeyi aşan gücünde bir mahpus duygusu hasıl eder. İnsan kendini mahpusluktan zevk almaya alıştırırken anlaşılmaz bir tavırla tutar azad eyler.

Musiki sadece akşam renginde değildir. Onda beliren billur parıltılarına benzer ümitler, gökyüzünün enginliğine fışkıran hayal havuzları, altın, mercan ve yahut ışıklarının rengârenk cümbüşünü andırır coşkular bir harman halinde fakat insicamsız, tozu dumana katarak savrulur. Musiki, dıştan içe doğru ge-

nişleyen bir dünyadır. Bu iradî genişlemenin ferdî sarayları duyuşlara göre mimarî farklar gösterir. Tıpkısının aynısı ruh tavırları ve ortak geçmişle sınırlanmış insanlarda bile birbirine benzemez muazzam eserler vücuda getirir. Tanpınar bunu sezmiş, her an değişik tepkileri açık ruh kalıbında bütün farklılıkların benzerliğini yakalamıştır.

Sanatı bir arayış olarak tarif eden görüşlerin en iyi temsilcilerinden biri de Tanpınar'dır. Gerçekten bütün hayatı ve topyekûn insan düşüncesini kavrayan ve tamamen onun eseri olan sanat bir değişiklik ve yenilik hamlesini yapısında taşımaktadır. Bu onun en büyük ve en ortada olan özelliğidir. Düşünceye gelen yeni ufuklar mutlaka sanatın o hassas ve arayışçı konağından çıkmıştır. Düsünce ve hareket olarak ifade edilebilen içinde insanın da bulunduğu olaylarıyla birlikte bütün kâinat, sanatın ince süzgecinden geçerek her devir ve her cemaatta yeni bir anlam ve şekil kazanmaktadır. Gelişen zaman ve değişen dünyamızın düşüncesini sanatın meraklı, araştırıcı mantığı ve muhakeme gücü hazırlar. Hareketi düşünce, düşünceyi de sanat üretir. Böyle güç bir üreticiliğin yükünü sırtlanan sanat, yaşama gücünü, dış âlemi doyuran besinlerinden almaktadır. Yani Tanpınar'ın deyimiyle düşüncenin sanatı, değişerek devam etmekteyken, devam ederek de değişmektedir.

Olay karşısında duyguların aldığı tavır şartlara ve zamana göre kesin hatlarıyla değişmektedir. Bu, insan düşüncesindeki gelişmeci karakterin bir faziletidir. Öyleyse aynı fasit dönüşler üzerinde muhakeme tekrarının sanatla bir ilgisi olduğunu söylemek mümkün olamaz. **Devam ederken değişmek** şuurlu ve anlamlı formülü düşünce üretimi içinde insanın, ancak bir uçuş hızıyla ifade edilebilecek vukfiyet ve anlama kaabiliyetini gerekli kılar. Bu iş olgunluğu ve hatta bir yerde ifratla ifritin vesvesesi, sanatkârda yeni doğuşların kaynağı olur. Elbette sanatkâr İfriti tanıyacak, avucunun içi gibi bilerek dar dünyasının süfli karanlıklarını öğrenecek fakat görevini tamamladıktan sonra onu gözünü kırpmadan hapsederek ardından gitmeyecektir. İfriti ve ifratı tanımayan, ona gözlerini kapamış sanatkâr, sadece anının derinliksiz ve kalıcı olmayan destanını düzecektir. Aksine onların peşindeki sanatkâr da düşünce ve insan geleceği için alabildiğine tehlikelidir. Birincisi faydasız fakat ikincisi zararlıdır.

İşte Tanpınar'da zaman zaman aşırı kaymalara varan fakat çoğu yerde faydalı ve insan düşüncesinin yeni ve bilinmeyen taraflarını zorlayan bir arayış vardır. Belki bir Batı memleketinde olsaydı, Boudler'e veya Alain'e aşırı yakınlığına rağmen, onların ikinci elden tekrarcısı durumuna düşmeyen Tanpınar'ın üzerine yeni bir dünya inşa edilecekti. Bizim sanatımızda yıllardır telâfi edemediğimiz, insanı son derece satıhtan alma sığlığı Tanpınar'da bir düşünce derinliği şeklinde tebarüz etmektedir. Batı, insanı tanıdığı ölçüde kurduğu düşünce modellerinde başarılı oldu. Bizse pekçok noktada bu eksikliğimizin yerinde aşırı bir bilgiçlik ve dışa tamamen kapanmış idrakimizdeki eksikliğin hâlâ cahili bulunuyoruz. Batı'nın sanatında ve düşüncesindeki bu insanı bütün hatlarıyla kavrama hassasını keşfeden Tanpınar, aslında bütün eksik ve bazı yanlışlarına rağmen üzerinde titizlikle durulması gereken bir isimdir.

Bu düşünce zenginliği, bir yerde üslûbunu karıştırır. Fakat gerçekte bu da düşünce tavrının eseri olarak ortaya çıkmaktadır. Tanpı-

nar'ın çok bilgiyle yığılmış kafasında muhakeme melekelerini çalıştıran şey, hiç tereddütsüz söylenebilir ki musikidir. Ve musiki, belirli kavramlarla, yaşanmış ve duyulmuş âlemin karmakarışık bir şekilde devretmesidir. Bu bakımdan metod olarak üslûbunun ve hatta düşünce tavrının kaynağını musikiye bağlayabiliriz. Sanatların zirvesi olan musiki Tanpınar'ın **devam ederken değişmek** derinliğinin dinamiğidir denebilir. Onda anlaşılmayan fakat kuvvetle duyulan nesne, Tanpınar'ın üslûbunun kendisidir. Musikiyle anlatımı arasında birinci yakınlık ve hatta ayniyet buradan doğar. Musiki karışık duyuşlarıyla değil, felsefesi ve icrasıyla da Tanpınar'ın kafasını büsbütün meşgul etmiştir. Bir Huzur âdeta klasik musikimizin son derece bilgili ve hassas bir elde yorumunu getiren nota defteridir.

Büyük üstadı Yahya Kemal'e yıllarca öğrencilik ve arkadaşlık yapmış olan Tanpınar Itrî'nin Neva Kâr'ındaki derinlikleri ondan aldığını bir yazısında ifade etmiştir. Ona göre musiki bambaşka, anlatılmaz birşeydir. Bir yerde sanattan çok din'e yaklaştığını ifade eder. Zaten insan düşüncesinin bütün girift yalnızlıklarında din'i bulmak mümkündür. Din, bir düşünceler bütünü değil midir. Fakat bu daima genelde ve yüksekte kaldığı oranda önemini ve büyüklüğünü koruyacaktır. İnsan da sanatının malzemesi olarak düşünceyle birlikte bulunacak, musiki ise düşüncenin bütün giysilerini soyarak onu, engin ve derin bir âleme, yolculuğa çağıracaktır.

Batı'yı çok iyi bilen Tanpınar, özde bizim kıymetlerimizle ilgilenmiş, dünyasını onun üzerine kurmuştur. Bu bakımdan bir Mozart'ı yahut Beethoven'i de dinlemiş, hatta onlardan da bir yerde hoşlanmış olmasına rağmen, klasik musikimizden büyülü bir zevk âlemi çıkarmıştır. Bu onun bize serinkanlıca bakmasına karşılık yine bizden oluşunun ifadesidir. Bugün düşüncede gerçekten derin hamleler yapamayışımızdan, iki asırdır aynı şeylerin tekrarı veya hiçbirşey ortaya konmayan aşırı bir tembellikten doğan Şarklılığımız ona göre hem şifasız hastalığımız, hem tükenmez kudretimizdir. İşte Musiki bu kudretin en ilerdeki unsurlarından biridir. Bize has olan bir kudümde Tanpınar'ın Kadîm dinin davetini bulması bundandır.

Bir ferahfeza ayininde, Mahur Beste'de, Sultanî Yegâh'ta düşünce için geçmiş ve gelecek mukayesesinin çıkardığı duygu buluşlarıyla her dinleyişte ayrı, bir kâinatı kavrayış yorumu gizlidir. Hatta sözlerinde anlam olduğunu söylemek bile bu bakımdan yanlıştır. Onun için kahramanı Mümtaz, musikinin aşk için iyi bir vasıta olmadığını söyler. Zamanın üzerinde çalıştığını, ifadesi anlık parıltıların üzerinde koca bir dünyanın bulunduğunu, asıl işin de bunun keşfi olduğunu ortaya koyar.

Bir Dede Efendi'yi Wagner olmadığı için sevemediğimizi belirten Tanpınar, Türk musikisini tercihteki başka bir farkın da tavırda olduğunu göstermiştir. Beethoven, Debussy veya Liszt, bütün kâinatı, 'kendileri için hazırlanmış sofra' telâkki ediyorlardı. Elbette bunun tabiî sonucu olarak da kendilerinden geçmenin sevgi ve fedakârlığıyla dünyayı başkalarına sunan Türk medeniyetinin derviş tavırlı sanatkârlarından çok farklı bir dünya kurmuş olacaklardır. Bunların birisi dünyayı sırf kendisi için yontmakta diğeriyse dünyada başkaları için kendisini yontmaktadır. Bir medeniyet ve millet bütünün içinde kaybolmayı seçmişlerdir. Bu kayıp, insanı tanımak için bir ayna şeklinde cisimlenmiş, bu aynada insanla birlikte bütün kâinat görünmüştür.

A Can Ömür

Sana daim el eylerim
Gelmez misin a can ömür?
Gözüm yaşı kana döndü
Silmez misin a can ömür?

Aşık olan yollar aşar
Sevda ile dolar taşar
Kişi sevdiğince yaşar
Bilmez misin a can ömür?

El açmadım ona buna
Kül olmuşum yana yana
Yüreğimi versem sana
Almaz mısın a can ömür?

Dünya fani, dünya yalan
Sevda imiş geri kalan
Suna suna canıma can
Kalmaz mısın a can ömür?

Dost eyleyip bizi bize
Nur doldurup sevgimize
Irmak olup bahrimize
Dalmaz mısın a can ömür?

Sen hem gülüm, hem çiçeğim
Ben o gülde bir böceğim
Benim canım sevdiceğim
Olmaz mısın a can ömür?

Ahmet EFE

Necati AYKAN

TANPINAR'IN SANATI VE ŞİİRLERİ

Ahmet Hamdi Tanpınar, bize ait değerlerin ve müesseselerin sarsıldığı bir dönemde (1901) dünyaya geldi. Babası bir kadı olmasına rağmen ferdin şahsiyetine şekil verecek kültür ortamı çok karışık olduğu için devrinde yetişmiş ve inanç buhranı yaşamış aydınlar gibi O da düşünce temelleri yanlış bir zemine oturdu. Yüreğini Türk toplumunun değerlerine itirazsız ısındıracak, kuvvetli, inandırıcı bir ikna ortamı bulamadı. Moral değerlerimizin, kültür temellerimizin sarsıntı geçirdiği o dönemin bulanıklığı daha çok sanatkâr ve aydınların benliğinde derin izler bıraktı. Memleketin baştan başa bir tufan yaşadığı günlerin buhranlı sanatçıları ya mazinin ihtişamlı olaylarına, Türk milletinin geçmiş büyüklüğüne hayranlıkla bakıp kendini teselli ediyor yada kapkara bir vehmin karanlık dehlizlerinde ruhunu çıkmazdan kurtaracak bir dayanak arıyordu. Birincisi Yahya Kemal tipidir ki gözlerini geçmişe çevirmiş devamlı milletimizin büyük günlerine hayranlıkla bakmakta ve onu eserlerinde abideleştirmektedir. İkincisi ise Tanpınar tipidir. Kafası Batı düşüncesiyle meşgul karanlık felsefi görüşlerin curcunasında düşüncesine zemin bulmaya uğraşmaktadır.

Bu olumsuz, düşünen beyinleri kendi kültür kaynaklarımıza yöneltmekten uzak kaygan ve karanlık zemin, bizim sanatâr şahsiyetlerimizin uzun süre dış kültür çevrelerinde dolaşıp yabancılaşmalarına sebep olmuştur. Müesseseleri sarsılmış ışıklı bir inancın kaynaklarına yönelen, onu yorumlayıp sunma gayretine engel olmuştur bu ortam. Ama sadece suç ortamda mıdır? Elbette hayır. Kendi toprağında yabancılaşanların sorumlulukları daha büyük, daha ağırdır.

Descartes'ten beri büyüyerek gelişen şüphecilik ve inkâr dalgası Batı'da yer yer inkârcı varoluşculuk tufanı halinde aydınların yüreklerinde çöreklenirken, bizim insanımız da bundan nasibini almış ve düşüncelerinde yerleşen bu sakat felsefelerin tortularıyla kendilerini sakatlamışlardır. İnsanın, yardımsız, rehbersiz, dizginsiz ve sınırlı aklıyla kainatla hesaplaşmaya girmesi onu daima zararlı çıkarmıştır. İnsan sırf aklıyla varlık ve bilgi problemiyle uğraşırken bir sürü sivrilikleri ve yanlışlıkları olan intihar felsefelerine çakılıp kalmıştır. Bu fikri bocalamalarının tarihi Batı'da mevcuttur. Bu felsefi çıkmazlar, bize kendimizde olmadığımız, kendimizi yenileyemediğimiz bir dönemde oradan bulaşmıştır. Böylece bizde de aydına musallat olup, onu uzun süre şaşkına çeviren kendi gerçeğimizi anlamaktan alıkoyan düşünceler doğmuştur.

Batıda fırtınalar koparmış inkâr geleneği bize de sıçrayınca, imparatorluğun sistem açısından bocalama geçirdiği dönemlerde Batı'dan esen fırtına bünyemizde derin yaralar açtı ve ençok sanatı ve politikayı etkiledi. Bu boşluk, kendimizden mahrumiyet ve bu şok dönemi Cumhuriyet devrinde daha da derinleşerek içine düşeni hayattan mahrum eden bir uçurum haline geldi. Yorumlanmamış bir inançtan kaçış vardı. Şaşkın ve anlamsız. Bu boşluk ve cziklik psikolojisiyle birçok aydın ve sanatçı beyin gücünü ve sanatını bir istismar ideolojisi olan Marksizme kiraladı. Bu zavallılık çemberi gün geçtikçe büyüdü ve yabancılaşmış sanatçı kadrosu çıktı ortaya. Kimisi hayatını içki kadehlerinde tüketti, kimisi inançsız-

lığın anaforunda, ölüm realitesi karşısında şaşkın şaşkın gelip geçti bu dünyadan. Tanpınar'da bu boşluk başka şekilde izler bıraktı.

TANPINAR'I ETKİLEYEN ŞARTLAR, KİŞİLER

Tanpınar, **Dergâh** dergisinde (1921-1923) ilk şiir denemelerini yayınlarken henüz şahsiyetidi, kendini arayan bir şair kişiliğinde göründü. Bu dergide Batı felsefesiyle kafaları meşgul, **Mustafa Şekip Tunç** gibi kişiler de vardı. Mustafa Şekip, Fransız düşünürü Bergson'un (1859-1941) görüşlerini temel alan bir felsefe anlayışını yerleştirmeye çalışıyordu. **Bergson** dünyanın şuurumuzda sadece bir hayalden ibaret olduğunu söylüyordu. «İdealizmin temeli, saf ve maddî olmayan bir süre kavramına dayanıyordu. Süre bilgisi ise ancak sezgi yoluyla elde edilebilirdi» Sezgiciliğin (İntüisyonism) kurucusu Bergson'un görüşleri böyle yansıyordu Türk aydınına. Ve Mustafa Şekip bu felsefeyi yerleştirmeye çalışıyordu. İşte Ahmet Hamdi, şahsiyetini arama döneminde, sütünlarında şiirler yayınladığı **Dergâh** vasıtasıyla **Bergson'**dan etkilendi, onun zaman kavramını benimsedi? Bergson idealizminden etkilenen Tanpınar zaman kavramını çok işledi. B. Russel'e göre «Bergson'un zaman teorisinin bütünüyle zamanı ortadan kaldıran bir teori olduğu» görüşünde birleşilmiştir. Tanpınar: **«Ne içindeyim zamanın . Ne bütünün dışında»** (Şiirler s.7) derken bunu işlemiştir. Bergson zaman bilgisinin ancak sezgi yoluyla elde edildiğini söyler. Tanpınar «Kökü bende bir sarma şık - Olmuş dünya sezmekteyim.» (s. 7) şeklinde ifade eder. Her şey yerli yerinde şiirinde (s. 41) **«Eşyayı tılsımlı bir uykudan» «Aksetmiş gibi»** tahayyül ederek idealizmin tesirlerini yansıtır. Onun şiirlerinde devamlı bir rüya haline raslanır. Bu tesir, objektif realiteyi kabul etmeyen idealizmin sergilenmesinden başka bir şey değildir.

37 parçalık şiir kitabına bakarsak rüya kelimesinin bir çok şiirinde sık sık geçtiğini görürüz. «Bir garip rüya rengi» (s. 7), «Bagucunda her rüyanın» (s. 12), «Sarışın buğdayları rüyalarımızın», «Bittiği an bu rüyanın», «Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner.», «O üst üste rüya» «Ben her rüyayı zamana taşıyan yıldız kervanı», «Bir rüyadan artа kalmanın hüznü», «Sırrın gecesinde rüyaya daldık», «Ölülerin rüyası» gibi, rüya onun âdeta anahtar kelimesidir. Onun için çok anlam ifade eden rüya kavramı Bergson tesirinden ileri gelmektedir.

Sayın **Mehmet Kaplan**'ın da yorumlarına konu olduğu gibi, düşünce planında bazı görüşlerin terkibini yapmaya çalışır. Sanatta da diğer görüşlerinde de orta bir yol arar. Paul Valery ile onun aksine rüya ve masal unsurlarına önem veren yazarları, çeşitli görüş kutuplarını birleştirmeye çalışır. Kesin bir görüşe bağlanmadan hayatı boyunca bir terkip çabası içinde olduğunu görürüz. «Bursada zaman» şiirinde objektif ile subjektif arasında kı duygularla uğraşır. Objektif ve subjektif unsurları birleştirmeye çalışır. O, zaman itibariyle de geçmiş ile geleceğin ortasını bulmak ister. Geçmişi kötülemez. Yalnız içinde yaşadığımız zamana dikkat çeker. Sosyal düşüncelerinde «hal»e büyük vazifeler yükler. İçinde bulunduğumuz zamanın çok şeyler halledeceğine inanır. Zamanın sosyal hayata getirdiklerine ve onun çizeceği sınırlara hürmet eder. **«Hal (içinde yaşadığımız zaman) geleceği geçmişi görmeye yarayan bir rasat kulesidir.»** der.

Tanpınar'ın düşünce çizgisini tanımak sanatını anlamada bize ışık tutacaktır. Düşünce yapısı haliyle estetik ve sanat görüşüne yansımıştır. Batı düşünürlerinin kafasını meşgul eden sivri kutupları birleştirmeye, bunlar arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Adeta felsefi idealizmle realizm arasında bir noktada bulunur. Şiirlerinde bu durum açıkça görülür. Bursa'da zamanda hem objektif hem subjektif unsurlar vardır. Diğer şiirlerinde de zaman zaman rüyaya ağırlık verirken zaman zaman eşyanın dışına çevirir gözlerini. Girift duyuş tarzıyla anlatır bunları.

Tanpınar Batı düşüncesiyle dolu kafasından şöyle bir hüküm çıkarıyor ortaya: «Devrimiz artık harikuladeyi ispirtizma masaları üzerinde aramıyor. Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuklarıyız. Onlar bize sırrı insan kafasında, insan hayatında aramayı öğretti.» (Tanpınar, yaşadığım gibi, s. 312) Ruh ve düşünce itibariyle kendi ülkesinden kopup başka dünyalara konanların, sağlıklı, dinamik ama aktüel olarak yaşamayan bir dünya görüşünü ve onun kıymetini anlamaları imkânsızdı. Ve öyle oldu. Tanpınar bu talihsiz buhranlar dandı. Halbuki bu entellektüel seviye kendi kaynaklarımızla ilgilenseydi şüphesiz düşüncesi ve eserleriyle millî kültürümüzün temel taşlarından birisi olurdu ve aydınlarımızın büyüsüne kapılıp durdukları Batı'yı da etkileyen düşünce mekanizmasının sahibi olurlardı.

Tanpınar'ın kompleks bir kişiliğe sahip olduğu, bu yüzden kendisi hakkında hüküm vermenin zorluğu Tanpınar'ı tanıyanların ortak kanaatleridir. Bir çok tesir çevresinin birleştiği bir şahsiyet olmasındandır belkide bu.

Tanpınar 1928 yılından önce yazdığı şiirlerini, ölümünden bir sene önce yayınlamaya karar verdiği «şiirler» kitabına almamıştır. Belki sonradan geliştirdiği üslûbuna, estetik görüşüne uygun bulmamıştır. Tanpınar kendine güveni çok geç gelişmiş bir şairimiz olarak görülür. Serbest şiirler de yazmış fakat onları kitabına almamıştır. Bu onun ölçülü şiire daha çok önem verdiğini gösterir. Serbest şiirde de başarılı olduğu halde bu yolu tercih etmiştir. Bir farklılık ortaya koymak istemiş, şiirde ölçülü, kendi şahsiyetinin izlerini taşıyan bir tarz ortaya koymaya çalışmıştır. «Şimdi tenkitçiler bir çeşit müphem felsefeyi tercih ediyorlar. Sanatta iş, filozofi ile diaelktikle halledilmeye başlandı mı sonu yoktur. Binaenaleyh şiir durdu. Modern dünyada namütenahi şair var, fakat herkesçe kabul edilmiş isim çok az. Bizde işe ikinci bir etki daha girdi. Dil her şeyin üstüne çıktı. Haklı veya haksız söylenecek olanın yerini, söyleme tarzına ait endişeler aldı. Orhan Veli'den beri bir çeşit yarenlik, şiirin büyük üslup işi olduğunu bize unutturdu. Hülâsa biraz da iyi niyetimize bu sanatı feda ettik.» (Yaşadığım Gibi s. 320.)

Ona göre şiir «örtülü sanattır, eksikliğini fazla göstermez». Gerçekten Tanpınar'ın şiiri kapalı duygularla örülüdür. Onu düşünceleri ve üslubuyla biraz tanımadan şiirlerinin içine girmek imkânsızdır. Kompleks bir şahsiyetin o derece girift ve estetik endişesine boğulmuş şiirini anlamak yüzeyden bir okuyuşla mümkün değildir. Şiire sosyal konuları bir iki şiirinden başka sokmamış, kendisini işlemiştir. Şiirde kendisinden yola çıkar. Sosyal konulu şiirlerin yazılış yılları da ilk şairlik günlerine rastlar. Dergâh'ta yayınlanan «Hicret» ve «Bir Yolcuya» şiirlerinde görülür sosyal konu. «Bir Yolcuya»:

Yolcu! Bir gün gelir de eğer yolun uğrarsa
Toprağında kan tüten bu mukaddes illere
Her harabe önünde Edirne'den ta Kars'a
Kadar yaşlı gözlerle ağla diz çöküp yere.

Tanpınar sosyal konulardan çabuk çıkmış ve kendini işlemiştir şiirlerinde. Şiir ve romanı karşılaştırdığı bir konuşmasında: «Şiir kendisi için, roman hayat ve insan içindir diyebiliriz. (...) Şiir «ben»in peşindedir. Ama o «ben» ben değilim artık, benim bir halimdir. O da etrafını verir ama, «Ben»im vasıtamla ve bende olarak.» (Yaşadığım gibi, A. H. Tanpınar Anlatıyor, s. 323) Şiire şahsiyeti etrafında bir derinlik vermiştir. Rüyaları kadar dış dünya'ya da önem vermiştir. O, yola şiirden çıkar. «Terbiyem şiir terbiyesidir.» der. Hikâye roman, deneme, tenkit ve edebiyat tarihi dallarında eser vermiş olan Tanpınar bütün bu türlerdeki yazılarında şiirde işlediği konuları işlemiş ve açmıştır. Kendisi zaten «Bende esas olan şiirdir, oradan etrafa genişlerim.» demektedir (s. 326)

Dergâh'ta yayınladığı ilk şiirlerinde santimantalizm hakimdir. «Sonbahar» isimli şiirinde bunu görmek mümkün:

Sahillerin yasta, ufkun bütün sis
Deniz, bu akşam bir matemin mi var
Sularında soldu son açan nergis
Yaza mersiye mi ufkunda rüzgâr?

ESTETİĞİ

Paul Valery onun mizacına uygun bir şairdi. Mallarme'den de etkilendi. Valery'ye göre şiir: «Zekânın bir oyunudur ve bütün gibi gayesini yalnız kendisinde bulur.» Görüldüğü gibi Tanpınarın da görüşü aynıdır. Valery'den «Zekâ» ve «Aydınlık duygusu» konularından etkilendi. «Kendi yaşantılarına güvenmesini», sanatta «mükemmeliyet» yoluyla «ebediyete» ulaşılabileceğini öğrendi. (Bak. Kaplan Mehmet, Tanpınar'ın Şiir Dünyası) Tanpınar'a göre şiir: «**Hakiki şiirin, asıl sanat eserinin kendi varlığından başka gayesi yoktur. Kendinde başlar, kendinde biter. Bütün asaleti buradan ileri gelir. Ondan beklenecek yegane şey, bedii alâka dediğimiz ve hayatımızın maddi taraflarıyla, gündelik endişeleriyle ilgisi olmayan saf bir alâka uyandırmasıdır.**» (T. Şiir Dünyası s. 19).

Antalyalı bir kıza yazdığı bir mektupta ise şöyle der: «**Şiir söylemekten ziyade susma işidir. İşte sustuğum şeyleri hikâye ve romanlarda anlattım. Onun için mümkün olduğu kadar kapalı âlemler olmasını istediğim şiirlerimin ana hatlarını hikâye ve romanlarımda kendimle beraber, mümkün olduğu kadar hayatının ve insanların —benden başkalarının— peşindeyim.**»

Tanpınar Bergson felsefesinin tesiriyle rüyayı bir sığınak gibi görür. Rüya onun için her şeydir. Âdeta bir bilgi kaynağıdır. Sık sık ona sığınır şiirlerine çokca girmiş bir temadır rüya. Belki kesin bir inanca varamadığı için bu ruh çöküntüsü ve boşlukla rüyaya sığınmıştır devamlı. Onda Yahya Kemal'de gördüğümüz dışa dönüklük ve destanilik yoktur. Şiirde sosyal faydayı kabul etmemiştir. Hayatı boyunca «mükemmeb» peşinde koşmuştur. Şiiri iç «Ben»ine tahsis etmiş ve şiiriyle daima farklı olmak istemiştir. «Bursa'da Zaman» şiirini bile Yahya Kemal'i hatırlattığı için kitabına almak istememiştir.

Şiirlerinin müzikal bir tesiri vardır. İç örgüsü kuvvetlidir. Bir kıtada tamamlanmayan uzun şiir cümleleri kullanmıştır. Şiirlerinde resim ve müsiki görünümü hakimdir. Halk şiiri geleneğine bağlı kalmamış dil ve şekli kendi özelliğini katarak ön plana almıştır. Hocası Yahya Kemal gibi şekle büyük önem vermiştir. Tanpınar'da din, tarih ve sanatla birleşen estetik bir mahiyet alır. Haz mizacı şiirinin derinliği ve girift liğine tesir etmiştir.

Rüya onun için bir avuntudur. Objektif âlemi bile «Bir garip rüya rengiyle» görür. Âlemi rüyalarının içinden görmeyi sever. Onun şiiri kendi özlemlerini ve iç âlemini anlatan tekrar halinde kelimelerle doludur. **Güneş, bahçe, ufuk, masal, mevsim, rüya, hülya, zaman** çok sık tekrar ettiği kelimelerdendir. Ömür kelimesi etrafında da bir yığın söz söylemiştir. Şiirlerinde hep hayallerini, kendisini tekrar etmiştir. **«Ömrün sabahı», «Ömrün gecesi», «Ömrün çemberi»** gibi.

Tanpınar'da bir **sonsuzluk** fikri vardır. Birçok şiirlerinde bunu işler (Sonsuzluk Kervanı, Raks, Yavaş yavaş aydınlanan, vs. gibi şiirlerinde olduğu gibi).

«Rıhtımda Uyuyan Gemi» isimli şiirinde sonsuzluğa özlem vardır.

N'olur bir sabah saati
Çağırsa bizi sonsuzluk
Birden demir alsa gemi
Başlasa güzel yolculuk.

Yine «Yavaş Yavaş Aydınlanan» şiirinde sonsuzluğu anlatan kıtalar vardır.

Bilirim kimse içemez
Üstüste aynı pınardan
Bir veda gibi her nefes
Alışılmış kıyılardan.

«Bir Gül Bu Karanlıklarda» şiirinde ise:

«Yetmez mi bu müjde sana
Aydınlatırsam alnını
Ben her rüyayı zamana
Taşıyan yıldız kervanı.

Derken sonsuzluk fikrini iyice sindirir şiirlerine. «Bursa'da Zaman» da Çok eskilere uzanan bir dekor içinden sonsuzluğa gider. Derin bir hayal zenginliği vardır bu şiirde. Kelimelerin ses ve anlam ahengiyle imrenilecek bir âlem çizer gözlerimizin önünde. «**Su sesi ve kanat şakırtısından / Billûr bir avize Bursa'da zaman.**» Bursa'nın geçmişi zengin ve geleceğe uzanan görüntüsünde şairin yaşama özlemi kuvvetlenerek coşar, sonsuzluk özlemi kuvvetlenir:

Bir ilâh uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette.

Şiirlerinin üzerinde sabırla çalışır, son şeklini verinceye kadar birçok yerini değiştirir öyle yayınlardı. Yayınlanmış şiirlerini çoğu kez değiştirirdi. Ölümünden bir yıl önce şiirlerini bastırmaya razı olduğuna göre bu konuda bir hayli titiz olduğu anlaşılmaktadır.

Tanpınar dörtlü kıtalarda rahat ve güçlüdür. Hecenin 6-5 ve 4-4 kalıplarını kullanırken daha güçlüdür. Titiz şiir işçiliği ile edebiyatımızda ayrı bir yeri vardır. Devrinin heceyle şiir yazan şairlerinin içinde yeri tartışılmaz. Şiir onun her şeyiydi. Bir şair olarak yaşadı ve öyle öldü.

GEZİNTİ

İkiz hayaletler gibi yürüdük
Puslu aydınlıkta o bahar günü
Gece, bir tepeden seyrettik, büyük
Yıldızların suya döküldüğünü.

Ülker, Demirboğa, Altınkelepçe
Tılsımlı gülleri gök bahçesinin,
Bir bir açıldılar...; Ve ıssız gece,
Suda tekrarlandı, ilhamlı, engin.

Bir âlem kurulur gibi yeniden
Başıtanbaşa hayal, düşünce, rüya,
Billûr bir kadehe benziyordun sen
Uzanan yüzünle bu parıltıya!

BURSADA ZAMAN

Bursa'da bir eski cami avlusu
Küçük şadırvanda şakırdayan su;
Orhan zamanından kalma bir duvar...
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sakin bir günü.
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü
İçinde gülüyor bana derinden.
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden
Ovanın yeşili göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilâhisi.

Bir zafer müjdesi burda her isim:
Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim
Yaşıyor sihrini geçmiş zamanın
Hâlâ bu taşlarda gülen rüya'nın.
Güvercin bakışlı sessizlik bile
Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.
Gümüşlü bir fecrin zafer aynası,
Muradiye, sabrın acı meyvası,
Ömrünün timsali beyaz nilüfer
Türbeler, camiler, eski bahçeler,
Şanlı hikâyesi binlerce erin
Sesi nabzım olmuş hengâmelerin
Nakleder yadını gelen geçene.
Bu hayalde uyur Bursa her gece
Her şafak onunla uyanır, güler
Gümüş aydınlıkta serviler, güller
Serin hülyasıyla çeşmelerinin
Başındayım sanki bir mucizenin,
Su sesi ve kanat şakırtısından
Billûr bir âvize Bursa'da zaman

Yeşil türbesini gezdik dün akşam,
Duyduk bir musiki gibi zamandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini.
Fetih günlerinin saf neşesini
Aydınlanmış buldum tebessümünle,
İsterdim bu eski yerde seninle
Başbaşa uyumak son uykumuzu,
Bu hayal içinde..., Ve ufkumuzu
Çepçevre kaplasın bu ziya, bu renk
Havayı doldursun uhrevî âhenk
Bir ilâh uykusudur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette ,
Belki de rüyası büyük cetlerin,
Beyaz bahçesinde su seslerinin.

A. H. TANPINAR

DERS KİTAPLARINDAKİ DEĞİŞİKLİK VE GERÇEKLER

— M. Nuri DOĞAN

Türk kültür hayatını yakından ilgilendiren bir gelişme ile karşı karşıyayız. Bu, tahmin edilebileceği gibi, Milli Eğitim'deki kitapların değiştirilmesi ve tek kitap sistemine gidilişidir.

Eğitim ve kültür hayatımızda çok köklü değişimlere sebep olacak olan bu gelişme, Türkiye'de çeşitli çevreler tarafından, değişik şekillerde yorumlanmıştır.

Milli değerlere bağlı, Türkiye'nin tarihi ve milli kültürüne saygılı çevreler, bu değişikliği memnuniyetle karşılamışlar ve alkışlamışlardır. Buna karşılık, Türkiye'de yabancı kültürlerin savunuculuğu ile tanınmış çevreler ise bu değişikliği, ilmi planda değil, hissi planda ele almış ve siyasi düşüncelerin çerçevesi içinde değerlendirmişlerdir. Bu kritikler karşısında kitapları yazan ilim adamları da milliyetçi gazete (BAYRAK) aracılığı ile düşüncelerini açıklamışlar ve yapılan tenkitlerin büyük bir çoğunluğunun bilimsel gerçeklerle tezat teşkil ettiğini söylemişlerdir.

Nereden bakılırsa bakılsın, okullarda okutulan kitaplardaki değişiklik olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Hele Türkiye'de son yıllarda meydana gelen olaylar, bu olayların sebepleri ve sonuçları düşünülecek olursa, milli eğitimdeki milli muhteva değişikliğinin ne kadar hayati olduğu ortaya çıkmış olur.

NEDEN İHTİYAÇ DUYULDU?

Milli Eğitim'de şimdiye kadar yapılan uygulamanın olumlu sonuç vermediği artık inkâr edilmesi mümkün olmayan bir gerçektir. Hem muhteva ve hem de şekil olarak yabancı tesirlere açık olan eğitim, Türkiye'de milli gerçeklere ters düşen bir aydın tipinin gelişmesine sebep olmuştur. Bu aydın tipi, Türkiye gerçeklerine yabancı olduğu gibi, yabancı tesirlerine de olabildiğince açık hale gelmiştir. Bu ise, aydın-halk ikiliğini doğurmuş ve milli bünyemizde tarifi mümkün olmayan yaralar açılmasına sebep olmuştur.

Türkiye'miz bugün, birçok problemleri olan bir ülke durumundadır. Bu problemler hergün biraz daha büyümekte, sosyal hayatımızda tehlikeli çözülmeler olmakta, ekonomik hayatımız emperyalizmin vurgunlarına açık hale gelmekte, kültürel hayatımızda ise, yabancı kültür değerlerinin ağırlığı her gün biraz daha hissedilir duruma ulaşmaktadır.

Bütün bunlar, karşımıza ister istemez aydın-halk, devlet-millet ikiliğini dikmektedir. Bu ikilik ne yazık ki millî buhranlarımızın dinamiklerinden ve belkide en önemlilerinden biridir. Değişik sebeplerden kaynaklanan bu buhranlar, aydın-halk veya devlet-millet ikiliğinin bahşettiği müsait ortam içinde daha fazla gelişme imkânı bulmakta ve çok tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır.

Belirtmeğe gerek yoktur ki, aydının yabancılaşması ve halktan kopması; uygulanan yanlış eğitim politikası yüzündendir ve şimdiye kadarki uygulamalara bakılacak olursa eğitimin millî olduğunu söylemek bir hayli zordur.

Öte yandan, okullarımızda okutulan eski kitapların ilmî olduğunu da söyleyemeyiz. Birçoğu eskimiş, çağın gerilerinde kalmış ve bugün sadece tarihî bir farazîye olmaktan başka değer taşımayan hükümlerle dolu olan ders kitapları, genç insanlara şartlanmalardan ve peşin hükümcülülükten başka bir şey kazandıramamıştır. Faraza, bir Darwin Teorisi, bir Lavozier Prensibi, Tarihin ve medeniyetlerin tek yönlü izahı, Sosyolojideki eski sınıflandırmalar vs. ilmî planda çoktan yeni gelişmelere yerlerini bırakmışlardır. Uzayın fethiyle birlikte, atom fiziğinin, hücre biyolojisinin ve daha nice ilim dalarının önem kazanmasıyla eski düşünceler ve teoriler, birer antika eşya manzarasına bürünmektedirler.

İşte bütün bunların karşısında diyebiliriz ki: Ders kitaplarında bir değişiklik gerekliydi ve yapılmalıydı. Ne hazindir ki, ilericiliği hiç kimseye bırakmayan çevreler, bu konuda da tezada düşmüşler, eski kitapların değişmesine karşı çıkarak tam bir gericilik örneği göstermişlerdir. Bu çevreler, üstelik dürüst bir tenkide de girişmeyip, işi toptan karalamacılığa vurarak bir başka acı manzara sergilemişlerdir. Yalnız unutmamak gerekiyor ki, millî eğitimdeki bu müsbet gelişmeye karşı çıkan çevreler, aynı zamanda Türkiye'nin asırlık buhranlarının mesulleri olma durumundadırlar.

DÜRÜST DEĞERLENDİRME

Her şeyde olduğu gibi, bu olayda da değerlendirmeler dürüst olmalıdır. Eksikleri ve fazlaları, bütün gerçeği ile ortaya konmalır olayın. Ve her halükârda millî ölçülerle ele alınmalıdır konu. Millî gerçekler unutulup, dış kültürlerin kalıplarıyla meseleye bakmak veya anlamsız bir hümanizma'nın perspektifinden meseleyi değerlendirmek, bizi tam bir yanılgıya sürükleyeceği gibi tehlikeli gelişmelere de sebep olabilir.

Bir defa, şunu söylemek gerekiyor, Millî Eğitim'deki bu gelişme bütünüyle beklenenî vermiştir, en ideal olanı gerçekleştirmiştir diyemeyiz. Şu, kavramlar kargaşasında, Türk insanına derli toplu bir dünya görüşü kazandıracak, onu beklenen şahsiyet çizgisine oturtacak ve millî kalkınma gayretimizin itici gücü olabilecek bir eğitim hamlesinin yapılabileceğine inanamıyoruz. Bu, sadece güzel bir başlangıçtır, getirdiği faydalı yenilikler yanında muhakkak ki hatalar ve eksiklikler de ihtiva etmektedir. Değerlendirmeleri; doğruları ve yanlışları ortaya koyarak yapmak, herhalde ilim ahlâkına ve objektif düşünceye daha saygılı bir tutumdur.

Özetle, genç insanlarımıza öz değerlerimizi tanıtacak, millî gerçeklerden onu haberdar edecek ve millî bir şahsiyet tipinin gelişmesine hizmet edecek güzel bir gelişme ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu hamle ilerde meydana gelecek daha büyük ve daha güçlü millî hamlelerin bir habercisi ve müjdecisi olacaktır. Millî değerlerimize düşmanlığı kendilerine âdet edinen çevrelerin çırpınmaları boşunadır. Yıpratıcı propagandaların ve seviyesiz hücumların karşısında yılmamak, gevşememek, milletimizin, yöneticilerinden beklediği davranıştır. Yabancı kültürlerin sözcülüğünü yapan çevreler kadar cesur olamazsak, ecdadımızdan devraldığımız şerefli mirasa lâyık olmadığımızı bilelim.

KOÇYİĞİT KÖROĞLU

M. İhsan KORAY

ELEŞTİRİ

Kimdir Köroğlu? Soruyu biz sorduk. Cevabını aşağıdaki satırlar şöyle veriyor:

«Koçyiğit Köroğlu'nda zaman, Oğuzların İslâm'a girmelerinden az önceki bir çağa kadar yaklaştırılmıştır. Eserdeki olayların geçtiği zamanda büyük birlikçi dinlerin Oğuz Töresi karşısındaki durumu geceleyin uzaktan sezilen bir ışık gibidir.

-Bununla beraber Şaman kültürünün henüz kaybolmadığı bu devrede Oğuz mitolojisindeki «Gök Tanrı» hemen hemen tek tanrı fikrine yakın bir evrim durağına ermiştir.

Nitekim Köroğlu hikâyelerini Türk halkı sırf kavga, döğüş sahneleri için değil, geleneğinde ve kültüründe derin izleri kalan Oğuz töresi ile şövalye ahlâkının timsali olduğu için sever. İnsanı şaşırtacak derecedeki yaygınlığı bundandır.

-Bolu Beyi, bütün derebeylikler gibi

— Koçyiğit Köroğlu'ndan bir sahne.

toprak rejimine bağlı bir nizamın yarattığı tiptir.

«Destanın belli bir yeri olmadığı gibi, Çamlıbel'de Bolu'da belli birer yer adı değildir.» (1)

Ankara Devlet Tiyatrosunda Ahmet Kutsi Tecer'in yazdığı, Bozkurt Kuruç'un sahneye koyduğu «Koçyiğit Köroğlu» adlı bir oyun oynanmaktadır. Oyunun dekor, kostüm konbinezonu Erkan Kırtunça, müziği de Nevit Kodallı'ya aittir.

Yazarının kaleminden oyunun muhtevasını yukarıdaki pragraflar açıklıyor sanırız.

Günümüz folklör ve edebiyatında Köroğlu üzerinde pek çok araştırma yapılmış, bilimsel eserler, makaleler yayınlanmıştır. Türk Edebiyatında Köroğlu hikâyelerinin ve şiirlerinin yer tutmaya başlaması 17. yüzyılın ortalarıdır. Bu yüzyıldan önce Köroğlu mitoslarına gerek Anadolu gerek Orta Asya gerekse Kafkas, Azerbaycan Türklerinde rastlanmaz. Ancak 17. yüzyılın ortalarında yaygınlaşan, halkın hafızasında yer etmeye başlayan Köroğlu serüvenleri kısa zamanda mitos şeklini alır. Bu mitoslar 17. yüzyıldan önceki Türk destanları ile birleştirilerek senteze doğru gidilir. Ahmet Kutsi Tecer oyununda işte bu sentezden yararlanma yoluna gitmiştir.

Yazarn bu oyunda oyunun muhtevası yönünde İslâmiyet'ten önceki Türk destanlarına dönmesi ve yararlanması, Köroğlu'nu zamandan ve mekândan soyutlayarak meçhullere daldırması bazı düşünür ve yazarların etkisinde kaldığı intibaını bizde uyandırmaktadır.

Bilindiği gibi 1942 yılında hicri 987 ve 1016 tarihlerinde yazılmış «İstanbul Başvekâlet Arşivi»nde bazı vesikalar bulunmuştur. Bu vesikalarda daha doğrusu «Mühimme Defterleri»nde «Anadoludaki Celâli Reislerinin Tenkiline Dair Hükümlerde» Köroğlu hakkında şöyle denilmektedir: «Köroğlu Ruşen Ali adında bir eşkiya zuhur etmiş, başka eşkiyalara da baş olmuş.» Bu tenkil yazıları Bolu ve Gerede kadılarına Padişah tarafından gönderilmiştir.

Ayrıca Köroğlu'nun bir ara eşkiyalıktan vazgeçerek Hicri 993 de Özdemiroğlu Osman Paşa'nın mahiyetinde Tebriz seferine katıldığı ve şiilerle savaştığı bilinmektedir.

Yazar A. K. Tecer 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan Köroğlu'nu zamandan ve mekandan sıyırarak 8. ve hatta 7. yüzyıllara götürmesi, şamanizm ile ilgi kurmasında Z. Gökalp, Z. V. Togan ve M. F. Köprülü'nün görüşlerinin etkisinde kaldığını göstermektedir. Ziya Gökalp Köroğlu'nu Gazneli Mahmut devrine götürür, Ayvaz ile Ayaz arasında ilgi kurar. Z. V. Togan ise daha da ileriye giderek Köroğlu'nu Göktürk Kahramanı olarak gösterir. Harezm Astarabat sınırında Göktürk hakanlığının batı sınırını İranlılara karşı koruyan bir serdengeçti olarak kabul eder. Bu değişik düşünceler yazarın üzerinde etkili olmuştur sanırız.

Bizde Evliya Çelebi Köroğlu hakkında ilk ve gerçekçi bilgiyi veren tek kaynaktır. Buna göre Köroğlu kuzeybatı Anadolu (Bolu dolayları) yaşamış, Bolu Beyi'nin haksız icraatlarına karşı da ayaklanmış bir Celâlidir.

Yeri gelmişken şunu da belirtmek isteriz ki Batılı Türkologlar art düşüncelerle Köroğlu'nu daima İranî asıllı olarak göstermişlerdir. Ermeniler de Ermeni olduğunu iddia etmişler ve etmektedirler.

Köroğlu oyunda Gök Tanrının armağanı Işık dölünden yaratılan Kırat'a sahip olur. Bütün Oğuz obaları ve dağlılar bu Kırat'ın yenilmezliğine inanırlar. Köroğlu kırk yiğit toplar. Çamlıbel'e otağını kurar. Bolu Beyi'nin adamlarıyla savaşmaya, kervanları vurmaya başlar. Bolubeyi Köroğlu'na karşı koyabilmek için Drahşan Beylerinden yardım ister. Köroğlu Drahşan Beyleri kılık ve kıyafetinde Bolu sarayına girer intikamını alır. Sonra

(1) Ahmet Kutsi Tecer, Koçyiğit Köroğlu Üzerine: Devlet Tiyatrosu sayı: 64, ekim 1976.

da Ayvaz'ı yerine vekil bırakarak Kır. at'ıyla göğe çekilir.

Oyunun kısaca konusu ve özeti böyledir. Oyunun muhtevası ise yukarıda verildiği gibidir. Yazar oyunda İranî asıllı Drahşan beyleri ile Oğuzların daima savaş halinde bulunduğunu vurgulamak ister. Bolu Beyinin kızı Benli Nigar «Yo babam yo. Onlar Pars, biz Oğuz. Oğuzlar Parslardan yardım istemeyez.» demekle bunu perçinler.

Yazar 17. yüzyıldaki Köroğlu'nu Göktürk devrine götürüp, Şamanizme ve Şamanizm devri destanlarına maletmeye kalkışırsa bazı garipliklerin de içine rahatlıkla düşebiliyor. Esir kızlar Demircioğluna sorar:

— Sizin Tanrınız kim?

— Bizim Tanrımız sizin Tanrınızdır.

— Nasıl birşey bu? Gökte mi, yerde mi, nerde bulunur?

— Yoksa sizin Tanrınız özel kadın Tanrısı mı?

— Bizim Tanrımız barış Tanrısıdır.

Oyunun girişinde bir kaman vardır. «Bunun Oğuzca'daki adı Kam'dır. Kam Oğuz'un şamanıdır. Normal zamanlarında alelâde bir insan olan kam, fonksiyon halinde iken insan ötesine mensup ruhi bir varlık haline döner.» Bu kam ilk perdede «Üstte Gök Tanrı, Alta yağız yer kılındıkta ikisi arasında kişi oğlu kılınmış» diye başlayarak dünyanın yaratılışını izah eder, ve Kırat'ın ışık dölünden böylece yaratılıp Köroğlu'na verildiğini anlatır.

Oyunun muhtevasını kısaca toplayacak olursak; Koçyiğit Köroğlulunda konu Köroğlu'dur ama, bizim bildiğimiz Köroğlu değil. 8, veya 7. yüzyılda yaşamış şamanizm prensiplerine göre hareket eden destanımsı bir mitoloji kahramanıdır. Zamandan ve mekandan soyutlanarak alınmıştır. Bildiğimiz Köroğlu'ndan tek eser yiğitliği, cesareti, dürüstlüğü ve mazlumlara her an yardım edişidir. Şair Köroğlu bu oyunda hemen hemen yoktur.

«Ben bir Köroğlu'yum dağda gezerim,
Düşmanları bulur bulur ezerim»

koçaklamasının müziği de olmasa kendimizi daha değişik bir oyunda hissederiz.

Oyunun Şekli Görünüşü :

Oyunun sahneye konuluşu yer yer güzeldi. Kıratın ışık oyunları ile canlandırılması başarılı idi. Sahnenin arka fonunun düz olmaması gerekirdi .Böyle bir oyunda çok güzel dağ, kale bedenleri, akıncı figürleri ve doğa peyzajları konabilirdi. Kupkuru bir sahnede perdeden perdeye çok az değişen bir iki dekor vardı.

Kostümler Bolubeyi ve Avanesinde iyi idi. Köroğlu kostümü çok başarılı denemez. Kadın kostümlerinde, oyunun muhtevası şamanizm devrine kaydığı için pek bir şey denemez.

Oyuncuların davranış ve rol karakterleri ortadaydı. En başarılı oyuncu şüphesiz Bolu Beyi rolündeki Zafer Ergin'di. Köroğlu rolündeki Halûk Kordoğlu sesiyle fiziğiyle bu role uymuştu ama yer yer aksadığı, konuşmalarda geç kaldığı oluyordu. Demircioğlu rolü Aykut Sözeri'ye hiç gitmemişti. Demircioğlu Köroğlu'nun sağ kolu durumundadır. Daha tok sesli daha baskın konuşmalı bir oyuncu seçilmeliydi.

Esir kızların Demircioğlu ve diğer efeler tarafından oynatılması sahnesinde kadın rolünde çıkan Esircinin davranışları ve efelerin Esirci'ye ahlâk dışı sataşmaları sahneden kaldırılmalıdır. Oyunun en düşük sahnesi de burası olsa gerek. Rejinin buna müsaade etmesi pek hoş karşılanmıyor seyirci arasında.

Oyunun dili «yer yer arkaik etkilerle zenginleştirilmiştir. Bu hususta Dede Korkut Hikâyelerinin dili örnek tutulmuştur.» denilmektedir. Oyun dil yönünden başarılı diyebiliriz.

Tiyatro tekniği açısından yenileşme sözkonusu değil. Eski klasik tiyatro usûllerinin basit bir taklididir. Hatta eski Yunan tiyatrolarında görülen koro halinde(ki söyleyişler burada ilk sahnelerde çokça vardır. Bu eskiye dönüş olabilir mi bilmiyoruz.

Koçyiğit Köroğlu Oyunu, seyirciye yeni bir mesaj sunmuyor. Tarihi bir konuyu işlemesi seyirci toplamasında tek avantajı oluyor.

HÜSEYİN
ÖZTÜRK

KUTSAL DEĞER

Kızgın topraklarda bir çiçek açmış
Asırlar geçsede solmaz demişler.
Nasıl bir çiçekmış hep huzur saçmış
Onu koklayanlar ölmez demişler.

Boy atmış cihana salmış kendini
Yemyeşil gülşenden almış rengini
Binlerce gül olsa tutmaz dengini
Ona boy ölçüsen olmaz demişler.

Ellerde taşınmış başta tutulmuş
Zincirli yürekler onda kurtulmuş
Ufuklar açılmış sisler yırtılmış
Dünya bu sevgiyi almaz demişler.

Ağlayanlar gülmüş hasret sonunda
Sevgiler sevgi mi onun yanında
Milletin kalbinde yiğit kanında
Yaşadıkça canlar çalmaz demişler.

Yıllar... Ah! O yıllar ayırdı yarden
Zafer türküleri gelmez seherden
Ayırdılar bizi kutsal değerden
Düşmanın yanına kalmaz demişler...

ölümünün 40.
yılında

— İstiklâl marşı söylenirken.

MİLLÎ ŞAİRİMİZ ÂKİF ANILDI.

Edebiyat Cemiyeti ve derginiz Pınar'ın müştereken düzenledikleri Mehmet Âkif'i anma toplantısı 27 aralık 1976 pazartesi akşamı Gazeteciler Cemiyeti Salonunda yapıldı. Seçkin bir davetli topluluğunun katıldığı toplantının açış konuşmasını Gazi Altun yapmıştır. Sonra sırasıyla Prof. Dr. Ayhan Songar, Ergun Göze, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Mustafa Yücel, Mehmet Taşdiken ve Ahmet Kabaklı Âkif'in değişik yönlerini değerlendiren konuşmalar yapmışlardır.

Gecenin ilk konuşmasını Yapan Gazi Altun, ölümünden 40 yıl sonra Âkif'in anılmasının sebepleri üzerinde durduğu konuşmasında şöyle demiştir: «Türk aydınları arasında mevcut görüş farkları aşılmaz bir engel değil, karşılıklı sevgi, saygı, tolerans ve entellektüel kapasitenin millî hedeflerimize yönelmesi ölçüsünde ilerletici bir güç haline gelecektir.»

İkinci konuşmayı yapan Prof. Dr. Ayhan Songar, Âkif ve sanatçı psikolojisi üzerinde durmuştur. «Bir insanın düşünce kabiliyetinin müşahhastan kurtulup, mücerrete varmasıyla ölçüldüğünü ve Âkif'te geniş bir imajinasyona kadar varan yoğun bir anlatım tarzının dikkati çektiğini» belirten, daha sonra da sanatçı toplum ilişkisine dikkati çeken Songar, «Sanatkârla cemiyet bir alış-veriş içindedir, sanatçı onun yapıcısı ve sözcüsü olarak toplumun malıdır» demiştir.

İNANMAK, İNANMAMAK

Ergun Göze, Âkif'i kendisinden önceki, kendi zamanındaki ve kendisinden sonraki şairlerle karşılaştırmış ve «Tevfik Fikret Ermeni Komitacılarını alkışlarken; Âkif, vatanın kurtuluşu için Anadolu'yu adım adım dolaşmıştır» demiştir. Göze, aslında zıtlaşmanın inançla inançsızlık arasındaki farklıktan meydana geldiğine işaret ederek konuşmasını şöyle bitirmiştir: «İnanmak, inanmamak; yaşasın o fark!»

YERLİ OLMAK

Daha sonra konuşan Tahsin Banguoğlu Âkif'ten sonra İstiklâl Marşını değiştirmeye teşebbüs edenlerin olduğunu hatırlatarak aslında bu kişilerin art niyetli olduklarına de-

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

çinmiş ve şöyle konuşmuştur: «Âkif her şeyiyle yerli; diğer şairlerin bir kısmı ise kozmopolit idiler. Vatan sevgisi olanlar ise düşünce itibariyle yabancılaşmışlardı. Şimdi de aydınlarımız bu yabancılaşma devrini geçiriyorlar.» Banguoğlu dinleyicilere tavsiye edeceği tek şeyin «yerli olmak» olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri Mustafa Yücel konuşmasında Âkif'in İstiklâl Marşını «Safahat»ına almayıp, onu Türk Ordusuna ve Türk milletine ithaf ettiğine işaret ettikten sonra «Âkif her türlü güç şartlar karşısında inan dolu göğsümüzle zafere ulaşacağımıza inanmıştı» demiştir.

Prof. Dr. Tahsin BANGUOĞLU

GÜNÜMÜZÜN İDEALİZMİ

Mehmet Taşdiken ise toplantıda «Asrın ve Günümüz idealizmi» konulu konuşmasını yapmıştır. Âkif'in Köse İmam'ın oğlu Asım'ın şahsında mariifet, fazilet ve ahlâkla donanmış ideal bir gençlik tasavvur ettiğine işaret eden Taşdiken, Türkiye'de durumun aslında Asım'ın çağından daha vahim olduğuna dikkati çekmiştir. Konuşmacı, daha sonra günümüz idealizminin dayanması gerekli temelleri anlatmıştır. Taşdiken, Âkif'in

Mehmet TAŞDİKEN

konuyla ilgili şiirlerinden bölümler okuyarak zenginleştirdiği konuşmasını şöyle bitirdi:

«Türkiye'nin Âkif dağı göçtü. Fakat Asım yeniden dirildi. Şimdi Asım'ın ardında binler, onbinler var. Asım'ın ardında soluklu heyecanlar, şaşmaz idrakler var.

Asım'ın nesli artık tahayyüllerde ölen bir ümit değil; yaşayan, haykıran bir gerçek.

Ey Asım'ın nesli idealini bize armağan eden güçlü feryatı Ey Asım nesli kervanının muhterem Hocaları, anaları, bacıları! Ey Asım neslinin aramızda dolaşan isimsiz kahramanları! İşte kutsal düsturumuz, şaşmaz şiarımız :

«Asımın nesli diyordum ya, nesilmiş gerçek
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek.»
Çiğnetmeyecek, çiğnetmeyeceki

MANEVİ KUMANDAN

Proğramın son konuşmacısı A. Kabaklı diğer konuşmacılardan farklı olarak Âkif'in şiirlerindeki mizah konusu üzerinde durmuş onun Türk ,debiyatının en kuvvetli mizahçılarından biri olduğunu söylemiştir.

Daha sonra, Âkif'in bir hayat adamı olduğunu, «Bir yandan dinin içine günün bütün problemlerini sokan, diğer yandan dinimizi günün bütün problemlerine bir projektör ışığı gibi tutan bir insan» olduğunu; belirten Kabaklı özetle şunları söylemiştir:

Ergun GÖZE

«Âkif, İstiklâl Savaşı'nın manevi kumandanlarındandı. İstiklâl Savaşı'nı ve Çanakkale Savaşı'nı en kuvvetli olarak dile getiren ve abideleştiren M. Âkiftir.»

«Akif'e göre Müslümanlık; insanlara hakiki insanlığı öğreten, esaret zincirlerini kıran, Allah'tan başka bir varlığa baş eğdirmeyen, Allah'tan başkasına el açtırmayan, hülâsa en asil, en şerefli insanlık mefkûresini yaşatan bir dindir. Hakiki Müslümanlık en büyük kahramanlıktır.»

Konuşmasının son bölümünde Safahat'ın genel bir özelliği üzerinde duran Kabaklı «Safahat baştan sona bir isyanın destanı gibidir. Bu isyan, haksızlığa, tembelliğe, acze, yanlış anlaşılan tevekkül telâkkisine karşı bir isyandır» demiş ve Safahat'ın bir de bu gözle incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Mustafa YÜCEL

Kabaklı sözlerini şöyle bitirmiştir «Bugün memleketimizin iyi bir gençliğe ihtiyacı var. Bu gençlik, yerli malzemelerle düşünen, fakat malzemenin her türlüsünü her taraftan alan bir gençlik olmalıdır.»

Takdimciliğini Veli Şirin'in yaptığı toplantıda ayrıca Lütfi Bilir, Mustafa Ertekin, Erol Akça ve Mehdi Nüzhet Çetinbaş Âkif'tan birer şiir okumuşlardır. Gece Rahmi Oruç Güvenç yönetimindeki Klasik Türk Musikisi Heyeti ve Hürriyet-i Ebediye yurdu Korosunun çaldığı parçalarla son bulmuştur.

Ahmet KABAKLI

Hikâye

Seyyit TURAN

HİCRAN

Neon ışıklar renk renk. Saçak saçak. Cadde upuzun. Sallantılar, yığılmalar; öbeklegen insan topluluğu. Vitrinler, ustaca şekillerle döşenmiş eşyalarla dolu. Kaldırımlar sıkca. Islaklık yapış yapış. Ucu duman, ucu buhar nemliliğin. Yel, hafiften sıcaklığın kucağında esniyor. Gevşeyiveriyor insan. Sarkık ağaç dalları ışıktan allı morlu görünümde. Dönemeç dönemeç ara sokaklar. Ufacık. Göçük kamış evler loş mu loş. Seherin kenarında sayılan ahşap yapılı evlerin; perdeleri, yarı soyunuk insanların terli vücutlarıyla ıpıslak bir sıralama içinde. Adana'nın sülük gibi yapışkan yaz ayı sayılabilir...

On gün önce yağmurluydu hava. Bol caydı nem. Kentin yağmuru başkadır. Sağanak. Oluklaşır sokaklar sudan. Bir yağar bir yağar ki, iki adım atsan sırılsıklamsın. Ekinleri yere yatırır. Yığılıtı suları geçmek için çemirlenmek gerek. Çarpuk, çurpuk evler göçer sanırsın. Saç damlarda tın tın sesler kulaklara gürültüler ve irkilmeler sunar. Sonra birden kesiliverir. Soluklanır. Gök gürültüsü hoştur. Gürp gürp atar yürecikler. Dinlenir, dinlenir. Karaltı izler bu dinlenişi. Grimsilegir gökyüzü. Ve tekrar yağar... Nedense on gündür yağmur yok. Ama ıpıslak her bir yan. Şavkı vuruyor inceden. Gölgesi pek az. Bulunmaz çoğu kez. Gölgesi de ferahlatmaz ya. Dışardan gelenler, alışmazdan önce «Memleket.., Memleket der dururlar. Gölgesi bile haram...»

Toza belenmiş toprak yolda yürüdükçe ayakkabı tozsu tozsu oluveriyor. Hele çukurluk. Bastıkça taşıyor ince toprak un gibi... Süzülüyor.

Göğsüm sımsıcak. Yukarıdan, içimin derinliklerine birşeyler uçuyor. Ilık bir iniş bu. Ellerim ceplerimde boyuna. Yürüyorum. Yürüdükçe içime daha çok çöreklenıyor, tortulaşıyorum. Sevinçli olmalıyım. Oysa. Şöyle gülebilmeliyim. Yok imkânsız! Düşündükçe batıyorum. Gece, çukurluğuyla çevreliyor beni. Canım eve gitmek istemiyor.. Bu yapışkan geceye takılıyorum. Köşede duruyorum. Kalabalık geçiyor önümde. Hah işte midemin müthiş ağrıları da başladı. Bükülüyorum. O inceden inceden inleyişlerim sadece fısıltı. Parmaklarımı olanca gücümle bastırıyorum. Midemi yumyumuşak yapmak, onun huzursuzluğuma olan direncini yıkmak. Herkes gülüp, eğlenirken ben neden böyleyim? Ağrı, tüm organımda dans ediyor. Kıvılcımlaşıyor. Titriyorum. Daha fazlasına dayanamam. Eve gitsem demli bir çay belki geçirir. Büyük ilâcım. İçiçeyim onunla. Yalnız kaldığımda çayla da konuşurum ben. Çaya anlatırım, bildiklerimi. Uslu uslu dinler. Bazen coştuğumda elimde ılıklık

duyarım. Uyarı, çay elime dökülmüştür... Ağrım gücünü yitirdi. Kayboluverdi. Nefes aldım. Çömeldiğim yerden yorgunlukla doğruldum. Usul usul ilerledim. Bu sefer diğer komşu başladı. Verdi aldı. Evet huzursuzdum. Bunu neye bağlamalıydım, onu da bilmiyorum. Ağrılarım düşüncemi eskitti... Olayı hatırlamaya zorlandım... Çözülüveriyorum. yerini tatlı ve cesur anılarım alıyor.

Sevgiyi çoğaltabilirdim. Uzunca boynumu kısıp, gülücük yığabilirdim. Benzimin rengiyle ilgilenmez, coşkularımın benden dışarı çıkmaları için birkaç söz edebilirdim. Bitmezdim... Yenilenirdim. O zaman duraksamalara dur deyip, öbür tarafta kendime açıklık getirmem güç olmazdı. Terlerimi utangaçlığıma bağlardım. Sıkıntıdan karmaşık alınım geriliverirdi. Ayaklarımdaki çözülmeyi önlerdim. Anlık duygularımdan sıyrılırdım.

Bütün bunlar dururken neden o deliliği yapmıştım? Hıı neden? Korktum mu? Çekingenlik, sonrası bilinçsiz hareket. Yağmak, tıpkı yağmur gibi. Olayı belleyemedim. Onunla karşılaşmamın anlamı ne olsa gerek? Beni aramış olamaz. Raslantı olmalı. Ötesi. İki imkân hazırlar; inceleyerek sonucu buluş veya tanımadan bir işi olması ve bana gelişi.. Olsundu. O gelmişti ya. Depreştirmişti anılarımı. Küçükte olsa, gerilerdeki hıçkırığım gözlerimde damlalaşmıştı .Durgunlaştım...

Unuttum sanıyordum. Herşeyimde dışarı atmış parçalamıştım. Gelmez. Ne olursa olsun gelmez diyordum. Ama gelmişti işte. Yıllarımı avuç avuç erittiğim. Özlediğim. Unutamadığım. O gelmişti. Ona koşmalıydım. Oysa hantallaşmıştı ayaklarım. Yürümek. Özlemimi yanaklarıma yığarak, O'na gitmek. Zaman, benim uzaklığından hoşlandığım biri. Hep yenigim o na...

Onu andığım an, ıslak ve sisli dünya. Sokak.. Beyaz perdenin gerisinde dik, mağrur başı gelir yerleşir bana. Sonra «Yalan» derim. Âdeta boşluğumu kapatmaya sevdalıyım. Yenilgimi kabul edemiyorum...

Yorgunluktan tükenik gözlerim, mânâsızlaştı. Uzağı arar oldum... Kesildim yerimde. Nokta, nokta birleştirdim. Hicranı gerdim, esnettim. Mavimsi gözleri belirdi önce. Dalgalı saçları ışıltılı bir görünüm aldı. Hoşluk kazandı tüm bedenim.

Hicranı görmüştüm. Uyanmak. Silkinmek. Kavramak herşeyi... Aman Allahım!.. Hicran ha!.. Onu gördüm. Yüz yüze geldik. Niye konuşmadım? Demindenberi bunun hesabını ödemiyor muydum kendime? Anlamsız!.. diye kestirip attım.

.....

İçeri girmemle, odama koşmam bir oldu. Masanın üzerindekiler ilgimi çekmedi. Tozlanmış kitaplarımın arasında biraz arandım. Birden hatırlayışın ince lezzeti ile eski dolaba uzandım. Oraya koymuştum. Olduğum yerde depreşiverdim. Saklananlar çıkıyordu ortaya. Sıcak suyun etime değdikçe oluşturduğu gevşeklik vardı. Yığınlaşmış kitaplarımın arasında onu çıkardım. Yarım yamalak okumaya boşladım. Bölük, pârçük oldum. Tozların genzime yığılışı öksürmeme sebep oldu. Öksürdüm. Öksürdükçe, her yekinmem topar topar Hicran'ı getiriyordu. Sessiz ağlayış, gittikçe hünkürmeğe dönüştü. Neyin ağladığını bilmeden, bir ağlayışın olduğunu duyuyordum.

Kapıyı sıkı sıkı kapattım. İstemiyordum. Biriyle konuşmak, bana acı geliyordu. Acındırmak. Muzdarip halimi görmelerine hiç tahammül edemezdim. Belki de dışımda olanlara hıncım, yaşantıma gereken direnmeyi yapmayışımdan olacaktı. Dışardaki uğultulu sesler seyrek daireler halinde kafamda figürleşiyordu. Titremeyi, durdurmak da güç. Zihnimi hep onun alanı içinde, hep onu düşünerek geçirmek tedirginlik veriyor bana. Kahrımdan o an ağlasam, sonradan utanmazdım. Ama beni, böyle çıkılmaz bıkkınlığın kucağına atan sebeplerin bilmecesi meşgul ediyordu. Boşalamıyordum. Gözlerim, ölgün sarı ışığın içinde sisli, kopuk çizgiler topluluğunu seçmek çabasındaydı. Yavaş yavaş, silik bir görünüşün netleştiğini, solgun yüzümde sıcaklık oluşturduğunu farkettim. Uçuyordum. Yönümü, serinliğin şaşkınlığıyla bulamıyordum. Uçtuğumu, saçla-

rımın tüysü tüysü inceliğini, dudaklarımın çekingenlik kazandığını söylesem yalan olmaz... Tüm gürültülü havadan soyuldum diyebilirim. Şimdi gaz lâmbası ile, onun üstündeki takada saatin, —durumuma göre— ahenkli tiktakları nefesimi kesen maratonu hazırlıyor. Duyumlarım atlet. Koşuyor...

Lâmbaya koşuyorum. Sağolsun cömert, döküyor bildiklerini. Avuçlarımın ucunda geçen yıllarımın sessiz ve argolu gerçeği akıyor.

Işığın hareketsiz donukluğu.

Donuk bir hayatım vardı. Çekingendim. Gençliğin verdiği heyecan, kulaklarımı yakıcı bir kırmızılığa boyardı. Onyedisine basmıştım. Ama gene büyük, sarsıtıcı utangaçlığımı atamamıştım. Geceleri yazdığım yığınca şiirleri görseler, benim bu kadar mahçup olduğuma inanmazdı kimse.

Hicranı, burnumdan kulaklarıma dek kızardığım o gençlik yıllarında tanımıştım. Okula girişimin ikinci yılı olacaktı. Onu Adananın Hurmalı mahallesinde, baba akrabam, Saniye Teyzelerde birkaç kez gördüm. Artık ne zaman o köşeyi dönecek olsam, o bitkin ve tozlu yolda gözgöze geleceğimizi düşünürdüm. Bu duygu ılık ve yalın akışla başkalaşırdı. Gene kızarıklık okşardı beni...

Yaz akşamlarına dayanılmaz Adana'nın. Diridir insan. Uykusuzluğun verdiği eriyiş, sıcaklıkla doğan diriliğe yeniktir. Vücudun bütün çeperleri ,hayata belirgin direnişteditr. Sevdalanır. Tomur tomur kavga bedenlere eğemendir. Ayak sevdalanır. Umut sevdalanır. Tükenmeyen doğuş vardır gecelerinde. Donukluk. Bu en önemli özelliği kentin. Mahalle sinemalarında piyasa plâklarının —değişik olarak şehrin ortasındaki sinemalarda Batı müziği— karışık, ağır kederli yalayışları duyulur...

Neden bu kadar sıkılgandım anlamıyorum. Akrabam Halil'in çok hakkı geçmiş bana. «Sen benim oğlum yerindesin Yusuf» derdi. Severdim onu. Ellisini aşkındı. Fabrikada çalışıyordu. Çıkık yüzhatları, kırlaşmış saçları, çekik ve hastalıklı gözleriyle sevimliydi. Onu görünüşünden çok sözleriyle takdir ederdim. O ailede hoşlanmadığım kimse yoktu...

Saata koşuyorum. O da pek nazik; arkadaşız sanki.

Saatın hızlı ve unutulmaz esprileri.

Esprili ve cazip bir yaşantı içindeyim. Gülebiliyorum. Hem öyle ki kahkahalarım ölçeksiz. Zorluk çektiğim, yabansılandığım taraf nedir.

Buluşuyoruz. Geziyoruz. Değişmeyen, yıpranmayan ögeyi söylüyoruz. Sevmek. Hanldıyarak akan su kenarında. Belki zamanı unutmuş koca bir ağaca yaslanarak. Veya Sinema koltuklarına gömülerek. Elele. Gözgöze. «Seni seviyorum» susuş. «Ben de» arasıra kızarışlarım koyboluyor. Doyumsuz gülücükler, birleşiyor. Bu bana daha ağır geliyor... Koştuğum mesafeyi yakınlaştırmak niyetim. Recide bir iş buldum. Çalışmasam olurdu. Geçinebilirdim. Ama, o eski durumumdan sıyrılmış. kabullenmiştim bu hayatı. Herşeye rağmen, ekleme yapmıştım kendime. İnatıyordum. Doğuş diyordum. Ben ikinci kez doğdum!..

Mahalleye uğradım yok. Özlüyorum da üstelik. Gidemiyorum. Ayaklarım o yöne yalpalanınca çeki çekiveriyorum. Korkuyorum. Öcü. Ebemin ellerini yiyecek. İkinci kez doğmıyacağım. Korkuyorum. Neden, «Hiçlerin» birikmesiyle son buluyor.

Lâmbaya koşuyorum. İpil ipil yanıyor. Gözbebeklerime oturuyor lâmba.

Durgunluk ve hareketliliğin içinde oynak.

Oynağım. Duramıyorum. Bu oynaklık, onu düşünce eksenimden uzaklaştırmıyor. Ben de anlıyorum. Dolaşığım. Çözümsüzüm. Şaşkınım...

O gün işten erken çıktım. Canım sıkkın. Dolaşsam açılırım. Şöyle sakin ve temiz bir yer. Bir süre düşündüm. Düşünce kısa, özlü motivlerle işleniyor. Yoğruldu. Buldum! İstasyon. Orası serin ve sessiz olabilir. Zaten başka yer, yok ki. Tren gürültüsü etkilemez beni. Alışığım ona...

Gittim. İstasyon umduğumdan sessiz.

Yalnız elektriğin dibinde, tahta bavullar, torbalı küçük balyalar. Posta treni az önce kalkmış. İstasyondan, aşağı doğru iniyorum. Burayı görünce ta derinden ince birşeylerin fırlak, yüz hatlarımda bentler yaptığını hissettim âdeta. (Arkadaşımdan mektup gelmişti.) Anışımın hikâyesi, bütün gün onu düşünmem. Satırları ezberlemiş gibiydim. Baş tarafını unuttum... Hı, şöyleydi.

«Geçende anamı gördüm. Garipsilendim. Şaşırttı beni. Gelin Anayı; çok özledim, hem seni soracaktım. Sanki dileğim oluvermişti. Mektubun gelmiş. Doğrusu bu beni değişik bir gönül, hasretiyle boğuşmaya bıraktı. Biliyor musun hep seni düşündüm Yusuf. Mektubunu kaç kere okudum bilemezsin...

Küçüktük, sen bana Kara Emcik derdin. Ben de Avukat. Yakıştırırdım bunu sana. Hani sen her zaman «Avukat olacam» demiyor muydun. Olacaksın işte. Gerçekten avukat.

Ya o satırlar Yusuf. Beni öldürdü. Zavallıdan para istiyormuşsun. Nereden bulacak biçare. Hem insan, doğduğuna dönerken bir bedenle mi denecek? Hı.. söyle. Öyle mi olacan. Beni yıprattın paşam...

Hülyayı görüyorum bazan. Sizin evde. Seni soruyor olmalı. Neden bu kadar uzaksın kurban? Sen anamı çok özlerdin. Onsuz edemezdin. Etme. Etme ki bulmuyasın gül...»

«Etme,, Allahım!.. Bu söz; bittim. Yürümek, koşmak arası ayaklarımın ustalığı tuttu. Bilinçsizlikten ürkektim. Bir an evvel eve gitsem. Rahatlasam! Kurtulsam...

Saatin sınırına girdim bile. O tik tak. Bende soluma, ayak patırtısı...

Fabrikada Mühendis Nusret «kendine dikkat et oğul» diyor «Fazla gece dolaşma, soğuk alırsın» diyor. «Verdiğim kitapları okudunuz mu?»... Yükleniyor bir el. Yere sokmaya kaybetmeye çalışıyor... Göremiyorum.

«O kızı tanıyorum. Babası Mişon. Fabrikatör. Tanıştırmadı değilmi babasıyla. İsmi Hicran değil, Yuanna,...» diyor Nusret Bey. Ipıslağım. Terden...

«Anan diyor. Anamı unuttun evlâd. O zavallıcık ne eder. Bilirim, doğunun kışını. Komşular dayanır mı yüküne. Gerçekle düşün arasında bocalayışının izni bitti. Dön» kulaklarım yırtılıyor...

«Boşsun Yusuf. Dolamıyorsun da. Kim, Yuanna mı? Dolduramaz oğul. Uzak sana. Bak güneş doğuyor, ikizlen güneşle. Sen de doğ. Umut değil, yenilenişi senin ki...»

«Sen, sen olamazsın. Seni geç. Durağın çok kutsal. Orayı kaybetme. Orda savaş...»

Lâmbaya geçiyorum. Kımıldıyor, duyduklarım.

Ürperiyorum...

Ürpermiyormuyum? O on yıl önceki ben; şimdi gerisindeki boşlukta, yavaş yavaş kaçan, ürkek biriyim. Onu görünce duyduğum öfke, beni zavallı kılıyor. Tatlı destek sayıyorum andıklarımı. Biraraya çekiyorum. Hiç birşey. Yenilmemişim. Kurtulmuşum... On yılın acısı, nükteleniyor. Gülüyorum...

Hicrana şu mektubu yazıyorum. Göndermiyeceğim, ama kalsın. Hatırladıkça duğuşlarımın, parçacıklarıyla gülerim diye...

«Yuanna,

«Duygu diye bir gerçeği yanlış tanımışım... O hiçbir zaman senin olamayacak. Uzakta ki gülüşlerin hep yabancı kalacak. İnsanlığın intihar etti Yuanna. Bazı duygular vardır ki daha gün ışımadan silinirler. Sen bu silikliği bedeninle yaptın».

Sıcaklık, yapıştı üstüme. Gömleğimi çıkardım. Küçük odamın kapısını, pencerelerini açtım. Taştım. İstediği kadar, gürültü olsun. Ben de herkes gibi Piyasa plağını gönülden arzuluyorum. Yağmur yağsın istiyorum. Sırılsıklam olayım. Çemirleneyim. Yoo çemirlendim ya. Kıyıdan, evimden tarafa atlıyayım. Şimdi hep o yağmurları bekliyorum...

Lâmbam söndü, saatim tiktaklarıyla gecenin tek mızrağı.

— MUSTAFA ÇİMEN

— Değişik eleştirilere sahne olan festivalin ödül dağıtım töreninde Film-San Genel Sekreteri Ümit Utku, İtalyan yıldız Marisa Meli'e ödülünü verirken.

TOPLUMUN VE TARİHİN YARGISI ÖNÜNDE

İstanbul I. Uluslararası Film ve Müzik Festivali

Geçtiğimiz ay İstanbul uluslararası nitelikte bir festivale sahne oluyordu: İstanbul I. Uluslararası film ve müzik festivaliydi bu. İlk defa filmimizle müziğimizle uluslararası bir festivalde sınav verecektik. Ülkemize ve tüm insanlığa seslenecek, kültür ve sanat hayatımızdan rehavetin kalkmasına hizmet edecek, sanat dünyamızdan pırıltılı aydınlıklar sunacaktık. Sanatçımız kendi ülkesinin ve kişiliğinin bir temsilcisi olarak yabancı sanatçılarla tanışacak, kültürümüzün ve sanatımızın dünyaya açılmasında şerefli bir aracı olacaktı. Ülkemizin ve toplumumuzun aydınlık yüzünü pürüzsüz bir şekilde takdim edecektik insanlığa. Evet bunları yapacaktık yahut yapmalıydık. Ama belki festivali tertipleyenler böyle bir iddia taşımıyorlardı. İddiaları daha dar alanları kapsıyordu belki. Öyleyse İstanbul I. Uluslararası Film ve Müzik Festivali'ni değerlendirirken iddia alanına girmesi gerektiği halde giremeyenlerden ve iddia edilip te yapılamayanlardan bahsetmek gibi iki farklı durum çıkıyor karşımıza. Biz önce başa dönelim ve Festivali başından alarak hikâye edelim. Sonra da festivalin aksayan, kayan, çöken yönlerini ortaya koyalım.

Festivalin Hikâyesi :

Kıyasıya bir didişme ve kör döğüşü daha festival başlamadan gelmişti gündeme. Ve festival 29 kasımda Film-San Genel Sekreteri Ümit Utku'nun basın top-

lantısıyla açılırken ortaya bir yığın problem yığarak açılmıştı. Hazırlıklar bu güne kadar beraberinde sürtüşmeleri de sürükleyerek gelmişti. Endişe ile bakılıyordu geniş çevrelerce festivale. Çünkü hiç de iyimserlik bahşetmiyen bir hazırlık ve doğum safhasından geçilmişti. Bütün bu umutsuzluk vadeden didişmeler bir çelişkiden, bir ihtilâftan doğuyordu. Bu ihtilâfı kabaca ve kısaca şöyle ortaya koymak mümkün:

Marksist çevrelerin istismar ağına düşerek büyük çalkantılara yol açan Antalya Film Festivali'nin ardından başlanmıştı İstanbul Festivali'nin tartışılmasına. Film-San Genel Sekreteri Ümit Utku hükümete ve Turizm Tanıtma Bakanlığına müracaat ederek festivalin Film-San Vakfı tarafından organize edilmesi için yetki istemiş ve ilgililer bu yetkiyi Film-San'a vermişlerdi. Turizm, Tanıtma, Kültür ve Ulaştırma Bakanlıklarının desteğinde Film-San organize edecekti festivali, işte festivalin ulaşabileceği asgari başarıları da zaafa uğratacak ve kayıplarımızın sebepleri arasında en önemlisini teşkil edecek olan bir tartışma böylece başlıyordu. Festivale muhalif olanlar bazı sinema kuruluşlarını ileri sürerek Festivalin Ümit Utku ve Film-San tarafından yapılmasını ve neticelendirilmesini engellemek için sınır tanımaz bir çekişmeyi başlatıyorlardı. Bu tartışmalarda kim haklı, kim haksız bunların değerlendirmesini biraz sonra yapacağız. Şimdilik Festivalin hikâyesine devam edelim.

Festival 30 kasımda yerli film yarışmasının başlamasıyla devam etti. Yerli film yarışması basına kapalı olarak sürdürüldü. Yetkililere bunun sebebini sorduğumuzda «Uluslararası yarışmada Türkiye'yi temsil edecek iki film seçileceği için Jüri basının tesiri altında kalmadan sağlam bir değerlendirme yapabilsin diye böyle yaptık» cevabını aldık. Ancak neticeler elde edilince bizim edindiğimiz izlenim bundan farklıydı ve yerli film yarışması Türkiye sinemacılığı adına bir dramı sergiliyordu. Bunu da ileriki paragraflarda izah edeceğiz.

Yerli film gösterileri devam ederken bir taraftan da 3 aralık 1976 cuma akşamı Müzik Festivali'nin açılışı yapıldı ve 5 kasım pazar gecesi sabaha karşı neticelenecek olan ve «Bu bir şarkıcı yarışması değil bir beste yarışmasıdır» diye ilân edilen müzik yarışması başladı.

Bozuk Bir Organize :

Müzik yarışması bozuk bir organizenin doğurduğu sıkıntılar, aksaklıkların hudutlarını aşan seviyesiz dedikodular, gülünç ve acı durumlar sergileyerek başladı ve bu dayanılmaz fonun eşliğinde bitti. Başarı ve sevinçlerimiz de —eğer varsa— bu havanın içinde eridi. Yarışma için seçilen yer Sheraton Otelinin balo salonuydu. Bir otel salonu ne kadar hacimli olursa olsun elbette uluslararası bir yarışmaya sahne olacak imkânları taşıyamazdı. Hele yarışmanın televizyondan naklen yayını söz konusu olunca bu tercih edilecek bir alternatif değildi. Naklen yayın bu yüzden hem yayını gerçekleştiren personelliyordu hem de ekran başında yarışmayı izleyen seyirciyi rahatsız etti. 69 kişilik orkestra teşkilâtı âdeta sığmamıştı salona. Sahne küçücüktü. Yarışmacının rahat hareket etme imkânı yoktu. İlgililer bu keşmekeşi önleyecek tedbiri önceden alamamışlardı. Umutlar Atatürk Kültür Sarayı'na bağlanmış, onarımı tamamlanmadığı için Bayındırlık Bakanlığı Sarayı Kültür Bakanlığına teslim etmediği için Sheraton Otelinde karar kılınmıştı.

Salon darlığı davetlilerin büyük kısmının ayakta kalmasına yol açmıştı. Hele yabancı misafir ve basın mensuplarının yarışmayı ayakta ve yerlerde otararak izlemek mecburiyetinde kalışı bambaşka bir dram meydana getirmişti. Ve final gecesi ellerimizle boynumuza geçirdiğimiz rezalet halkası dayanılacak gibi değildi. Yabancı misafirlerin önünde bir gazetenin ambleminin sahne arkasından kaldırılıp kaldırılmaması konusunda sürtüşüyorduk. Sonra en büyük ödülü alan şarkıcı Oscar Harris'a ödülünü vermek üzere gelen Turizm ve Tanıtma Bakanını yuhalayarak ve kahkahalar atarak tebrik ediyorduk âdeta. Bakanın kırdığı pot belki

— Fransız Film ve TV İşçileri Sendikası ve İstanbul I. Uluslararası Film Festivali Juri Başkanı Julien Jenger Festivalin kapanış gecesinde konuşma yaparken...

hoş karşılanabilir, medenice tamiri yoluna gidilebilirdi. Ama biz şu kadar yabancı şarkıcı sahnede beklerken ve şu kadar yabancı konuk huzurunda yüreğimizdeki siyasi muhalefet zehiriyle bunun tam zıddı hareket ediyorduk. Neyse bunun da temeline genel yorumumuzda inmeye çalışacağız.

Yabancı şarkıcılar 6 aralık 1976 pazartesi günü uğurlandılar. Ve aynı gün Yerli Film Yarışması sonuçları notere teslim edilmiş bulunuyordu. 7 aralıkda Yerli Film Yarışma sonuçları ilân edilecekti. Yetişmediği gerekçesiyle ertesi günü ilân edilebildi neticeler. Birinciliğe layık film bulunamamış, ikinci ve üçüncü olarak iki film tesbit edilmişti uluslararası yarışmada Türkiye'yi temsil etmek üzere... Derece alan yerli filmlere ve sanatçılara ödül dağıtmak ve Uluslararası Film Şenliği'nin açılışını yapmak maksadıyla tertiplenen balo da aynı atmosfer içinde yapıldı: 8 aralık 1976 çarşamba. Ertesi gün saat 10.30'dan itibaren Uluslararası Film gösterileri başlayacaktı.

O gün aynı otelin aynı balo salonuna neşesiz ve karamsar gelmişlerdi davetliler. Akşam balo yapılan ve henüz balonun artıkları bile temizenmemiş bunan bir salondu ümitsizlik içinde geldikleri yer. Karşıda biraz büyükçe bir ekran gibi bir perde geriliydi. Sinema gösterileri belli teknik imkânları olan salonları gerektirirdi. Bunu bilmeyen yoktu. Sinema saonu niteliklerini taşımayan bir salonda film göstermenin ne demek olduğunu herkes bilirdi. Seyirci bu küçücük ekranda yazık edilen sinemaskop filmlere mi acıyacaktı, izleme güçlüğünün doğurduğu sıkıntıya mı katlanacaktı? Evet her şeye katlanıldı ve festivalin sonuna gelindi. 15 aralık 1976 çarşamba: Festivalin en büyük ve en ilgi çekici filmi olan Hz. Muhammed'in Hayatı «The Message» filminin gösterisi yapılıyordu Konak Sinemasında. İlgililer kamuoyundan gelen istekler istikametinde Mesaj filmini aynı salonda heba olmaktan kurtarmışlardı. Festivalin en canlı bölümü bu son geceydi. Ve canlılığını da filmin gördüğü ilgiden alıyordu. Ayrıca aynı gece aynı yerde yabancı sinema sanatçılarına şeref ödülü dağıtımı yapıldı. Ödül dağıtımı tablosu aksamalar zincirinin bir halkası niteliğinden yine kurtulamamıştı. «Artık olan oldu bir kere, bu işe eksik başladık, bundan sonra ne yapsak nafile» havası belirginleşiyordu «Basında uzun uzun dedikodusu yapılan ve kamu oyunun da dinlemekten usandığı bu aksamaların hikâyesini teferruata boğacak değiliz. Ancak yorumumuzun aydınlanması için bu kadarını söylemek mecburiyetindeyiz». Lübnanlı yapımcı ve yönetmen Mustafa Akkad'ın, 'baş

rollerini Anthony Quin ve İrene Papas'ın paylaştıkları dev filmi «The Message»ın gösterilmesinden önce yabancı sanatçılara ödül dağıtıldı. Mustafa Akkad, filmi hakkında açıklamada bulundu, filmi yaparken en büyük gücü Hz. Muhammed'e duyduğu sevgiden aldığını söyledi. Ayrıca gelecek yıl «Sultan Fatih Mehmed'i de Türkiye'de filme alacağı» müjdesi verilmiş oldu. Ümit Utku, yaptığı konuşmada dışarıya 21 film sattığımızı açıkladı. Fransız Film ve TV İşçileri Sendikası ve Uluslararası jüri başkanı Bay Julien Jenger ile İtalyan film yıldızı Marisa Mell gördükleri ilgiye teşekkür ettiler ve «Türkiye'yi ve Türk kültürün tanımaktan duydukları memnuniyeti» ifade ettiler. Ve festival aynı gece saat beşlere kadar devam eden yemek ve balo ile bitti.

Ama tartışma bitmedi. Elbette tartışma konusu yapmağa değerdi festival. Çünkü uluslararası bir nitelik taşıyor, filmciliğimiz ve müziğimiz açısından önemli bir gösteri söz konusu oluyordu. Üstelik devlet kesesinden şu kadar imkân tahsis edilmişdi. Elbette muhasebesi yapılmalıydı festivalin. Türkiye ,Türk kültürü, Türk müziği ve Türk sineması adına nelere mal olduğu veya kültür ve sanat hayatımıza ne getirip götürdüğü tartışma mevzuu yapılmalıydı. Bu hem sanat çevreleri ve kuruluşlarının hem de kamuoyunun en tabii bir hakkıydı. Ama bu tartışmalar belli bir samimiyet ölçüsüne dayanmalı ve siyasi polemik havası içinde anlamsızlaştırılmamalıydı. Bu tartışmaların yorumuna geçmeden önce festivalin hikâyesini şu olayı da vererek tamamlıyalım:

18 aralık cumartesi günü yerli film yarışmasında yılın kadın sanatçısı seçilen Meral Orhonsay bir basın toplantısı düzenledi ve «Festivalin Türk Sinemasını temsil edemiyeceğini» söyliyerek ödülleri festival tertip komitesi başkanlığına iade ettiğini açıkladı. Bir gazetenin otomobil parası olarak verdiği 60 bin lirayı da Acar Film'de grev yapan stüdyo işçilerine, yeni Kurulan «Devrimci Eğitimli» Sinema Oyuncuları Derneği'ne, Yeni Türk Sineması gazetesine bağışladığını açıkladı. Festivale muhalif bir gazeteci gözlerinden sevinç taşarak «geç olmadı mı» diye sormaktan kendini alamıyordu. (Bir kısım basın organı festivali olduğundan daha da bozuk göstermek için yoğun çabalar sarfediyordu çünkü) Ümit Utku ise Orhonsay'un davranışını şahsi bir kıskançlık tezahürü olarak niteliyordu. Marisa Mell'in kendisine gösterdiği ilgiden doğuyordu Utku'ya göre bu kıskançlık. Kültürel ve sanatsal ağırlığını koruması gereken bir festival akıl amaz cıvıklıkların, kulislerde dokunan iğrenç baskı unsurlarının ve seviyesiz polemiklerin arenası oluyordu böylece.

BASININ TUTUMU

Şimdi artık İstanbul'da ilk defa düzenlemiş bulunduğumuz Uluslararası bir müzik ve film festivalinin Türkiye'mize ne kazandırdığını sormak ve irdelemek sırası gelmiştir. Genel aksamaların temellerine inmeye çalışırken bilhassa «film bölümü» üzerinde durmağa çalışacağız festivalin.

Şurası gün aydınlığına bütün belirginliği ile çıkmıştır ki, bir kısım klikler ve onların tesir alanında kalan bazı kuruluşlarla, bu kliklerin sözcülüğünü yapan basın organları festivali baltalamak için elerinden gelen bütün gayreti sarfetmişlerdir. Koyu bir siyasi muhalefet duygusuyla tam bir şamata meydana getirmişler, işin dedikodusunu yapmaktan öteye gidememişlerdir. Bu basından Türkiye ve Türk kültürü adına bir değerlendirme beklemek sadece hüsran doğurmuştur. Ama sosyalist klikler adına yapılan değerlendirmeler büsbütün ölçüyü aşmış, böyle bir gaye uğruna Türkiye'nin onurunu bile lekelemekten çekinilmemiştir. Bu basın kesimi festivalin her başarısızlığı karşısında âdeta ateşli bir yergi havası içinde sevinç çığlıkları atmıştır gerçekte. Çünkü sözcülüğünü yaptıkları kliklerin tertip etmediği bir festivalin başarıya ulaşması onlar için büyük işkence olurdu. İşte sözü edilen camianın festivale bakışı bu idi. Onların eleştirisinden Türkiye adı-

— Pop müziği şarkı yarışmasında en büyük ödülü alan Hollandalı şarkıcı Oscar Harris. Yarışmaya «You've got me and I' ve got you» adlı besteyle katılmıştı.

na faydalı sonuçlar çıkarmak mümkün değildi.

YENİ DOĞMUŞ BEBEK GİBİ

Ümit Utku diyor ki, «Amacı evrensel bir iş birliği ve dostluk ruhu içinde sanatın evrimine hizmet etmek olan Festivalimize bugün için ancak yeni doğmuş bir bebeğe gösterilecek titizlik ve hassasiyetle bakmak durumundayız. Şimdi «sanatın evrimini» bir yana bırakalım ve sayın Utku'nun benzetmesinden yola çıkarak festivalin kültür ve sanat hayatımız içindeki gerçek yerini belirlemeye çalışalım:

Acaba bu bebek sağlıklı doğdu mu? Eğer sağlıklı doğdu ise öldürücü yaralar almadan birinci yaşını tamamlayabildi mi? Her iki soru da festivalin sinemacılığımıza ve müzik dünyamıza ne kazandırdığı ve ne kazandırabileceği noktasında anahtar sorulardır. Sakat doğan bir bebeğin sağlığa kavuşturulması ne kadar güç ise yanlış başlatılmış hareketlerin de rayına oturtulması, aksamalardan kurtarılması o kadar zor oluyor. Doğumdan gelen kusurlar veya temeldeki yanlışlıklar devre devre, yaş yaş ileriye intikal ediyor. Doğumu sırasında yaralar almış bir bebeğin tedavisi de o derece zordur. Festivalin baltalanması için sarfedilen gayretlerinde temelinde bu gaye vardır. Festivali daha doğarken öldürmek. Ama denilecektir ki, festival sağlıklı mı doğdu ki?

Bu sorunun cevabı da Türkiye'nin takip ettiği kültür ve sanat politikasının genel zaaflarında saklıdır. Şu an kültür hayatımızın görünen manzarası didişme ve tercihsizlik kargaşasıdır. Aydınımız kendi içinde bölünmelere uğramıştır. Ülkemizin kültür ve sanat değerlerini ortaya çıkarmak için topyekün bir çalışmamız yoktur henüz. Bu iş için teşekkül ettirilmiş kültür ve sanat kurullarımız yoktur. Yerli değerlerimize bağlı sanatkârlarımız sahipsiz ve kendi köşesindedir. İstismarcılar ortalıkta kol gezmektedir. Böyle bir ortamda aceleye getirilmiş ve bir kargaşa

— Uluslararası Film Festivali'nin en ilginç filmi Mustafa Akkad'ın yönetiminde çevrilen ve İslâmın doğusundan Mekke'nin fethine kadar olan tarih kesitini canlandıran Hz. Muhammed'in Hayatı «The Message» filminden bir sahne. Hz. Hamzayı canlandıran filmin baş oyuncusu Anthony Quin...

içinde gerçekleştirilen festival ne derece faydalı olabilirdi Türkiye için? Önce milli. lik iddiası ile işe başlayan organizetörler daha sonra festivalin uluslararası bir müzik ve sinema şöleni olmaktan, ülkemiz sanatçıları ile dünya sanatçılarının tanışmasından, Turizm açısından Türkiye'nin tanıtılmasından başka bir amaç taşımadığını açıklıyorlardı. Uluslararası bir festivale böyle bir anlayışla başlamak elbette kabul edilebilecek bir davranış değildir. Çünkü böylesine geniş kapsamlı ve süreklilik özelliği taşıyan bir festivalin temelinin sağlam atılması kültür ve sanat politikasının iyi belirlenmesi gerekirdi. Türkiye'yi veTürk kültürünü tanıtmak için neler yapılabilir, bunun inceden inceye hesap edilmesi ve güçlü bir planlama ile işe başlanması gerekirdi.

Ne yapılırsa yapılsın sosyalist blok adına hareket eden fanatik grupların ilgisini kazanmak mümkün değildir. Çünkü onların da marksist kültür kaynaklarından doğan ve belirginleşen bir kültür ve sanat politikası ve ölçüsü vardır. O ölçüye yaklaşmadıkça ne yapılırsa yapılsın bu kesimin tasvibini almak mümkün değildir. Ama şu kadarı da yapılabilirdi. Daha birleştirici olmak, hiç değilse bu fanatik grubun dışında kalan ve bir endişe ile festivale iştirak etmiyen sanat adamı ve kuruluşların desteğini kazanmak (Ki festivalin organize eksikliklerinin sebeplerinden birinin de eleman yetersizliği olduğu görülmüştür.) «Biz yapıyoruz, iştirak eden eder» gibi bir yol takibetmek son derece hatalıdır. Çünkü Türkiyen'in kültür ve sanat varlığını temsil etme yetkisi belirli kişilerin değildir. Memleketimizde şu kadar sahipsiz dürüst sanatçımız vardır. Onları düşündük mü, onları bir araya getirmek, düşünce ve imkânlarından istifade etmek yolunu denedik mi? Güçlü bir organize ve güçlü bir planlama ancak bu şekilde gerçekleştirilebilir ve festival sürüncemeden kurtarılabilirdi.

Festivalin müzik bölümü için yukarıda sözü edilen «tanışmak ve şarkıcılarımızı tanıtmak» amacından başka bir politika tesbit edilmeden işe başlanmıştır. (Ki birleştirici bir yol ortaya konamadığı için sanatçı iştirakı da az olmuştur festivale.) Oysa, bizi temsil edecek bir müzik politikası ortaya konabilirdi. Elbette yabancılar karşısına kendi orjinalitemizle çıkmak daha güzel ve ilgi çekici olurdu. Mesela, birkaç ay önce yapılan Türkoloji kongrelerinde Balkan ülkelerine mensup delegeler Türk müziği seksiyonunda ilginç görüşler ortaya atmışlardı. Türk halk müziğinin hâlâ Kosova'da, Balkan yaylalarında devam etmekte olduğunu

söylüyorlardı. Film-San'da kendisiyle sohbet ettiğimiz bir yetkili de festivalin müzik politikasını muhteva yönünden eleştiriyor, mesela diyordu «Balkan ülkeleriyle müşterek kültür temellerimizi ortaya çıkarıcı festivaler yapılabilir» Gerçekten bir kaç uğruna iyice düşünüp imkân ve ihtimalleri tartmadan ve aceleye getirerek yapılmamalıydı bu festival. Bizim için en faydalı olan seçilmeli ve kademe kademe büyütülmeliydi kapsamı. Şu kadar film satmak, filan artisle iyi ilişkiler kurmak ve ondan film çevirme teklifi almak elbette iyi ilişkilerdir. Ama festivallerin asıl büyük hedefleri yanında ikinci dereceden yan hedeflerdir bunlar. Dünyaya açılmak gayesi tek başına bir fayda temin etmez ülke için. Kendi ülkemizi her şeyi ile temsil ederek, kendi kişiliğimizi koruyarak güzel ilişkiler kurmaktır asıl gaye.

— Birinciliğe layık film bulunamıyan yerli film yarışmasında yılın ikinci filmi seçilen «Ben Sana Mecburum»daki rolüyle yılın erkek sanatçısı seçilen Sadri Alışık.

Film Şöleninden :

İstanbul I. Uluslararası Film Festivali'ne katılan yabancı filmler, festivale —yeterince olmasa da— hayli değer verildiğini gösterecek nitelikteydi. Avrupa sinemasının en seçkin örnekleri değildi elbette bu filmler. Bir kısmı da sıradan yapımlardı. Ancak sinema anlatımının ilgi çekici ögelerini kullanmayı amaçlayan ve kendi alanında toplumsal ve insani mesajlar sunmayı rahat bir üslûp içinde başarabilen kaliteli filmler vardı. Bu filmlerden konusu ve anlatımı bakımından dikkat çeken bazılarının isimleri ve ait olduğu ülkeler şunlardır: The Message (Libya), CuQre di Cane «Köpek Kalbi» (İtalya) Scandalo «Skandal» (İtalya) Polare «Ahpaplar» (İsveç), Wives (Norveç), Kış Mevsiminde Plaj Bekçisi (Yugoslavya), Soygun (Polonya), Die Le Veut (Belçika), Good And Evil (Danimarka), Pallieter (Belçika), Çingene Kervanı Göğe Gidiyor (Rusya). Bunlardan Rus filmi «Çingene Kervanı Göğe Gidiyor» konusundan çok şiirsel akışı ve bütünlüğü ile dikkati çekiyordu. Ötekilerde ise diğer sinema ögeleri yanında konu da dikkati çekiyordu. Bunlardan İtalyan yönetmen Alberto Lattuada'nın «Köpek Kalbi»! ismini taşıyan filmini olayın geçtiği ülkenin (Rusya) toplumsal yapısının geçirdiği değişim konusunda kurnaz ve akıllı olduğu kadar başarılı bir eleştirinin filmi olarak nitelevebiliriz. Bizim slogan sinemacılığına özenti duyan sanatçı, yönetmen ve prodüktörlerimize de diyeceği şeyler vardı. Burada bu filmlerin ayrı ayrı özetini vermek, eleştirisini yapmak imkânımız yoktur. Bunun pratik bir gereği de yoktur esasen. Asıl söylemek istediğimiz yabancıların İstanbul Film Festivali'ne bizden daha çok ilgi gösterdiğidir. Biz ise kendi ülkemizde sinemamızın ulaştığı son

imkânların ürünü ile doğru dürüst bir festival yapamadık. Bu kör döğüş yüzünden son anda 25 yapımcının filmlerini yarışmadan çekmesi sefaletimizi iyice arttırmıştı.

Yarışmaya Türkiye'den iki film katılmıştı. «Ben Sana Mecburum» ve »Yazgı». Bunlardan «Yazgı»yı izlerken Türkiye filmciliği adına utandık sadece. «Ben Sana Mecburum»u izlerken de buruk bir acı duyduk yüreğimizde. Baş rolde Türk sinemasının sevilen ve kıdemli bir ismi vardı: Sadri Alışık. Rahat ve ağırbaşlı bir anlatımı denemek çabasıydaydı film ve film boyunca insancı ve temiz bir öze dayalı bir mesaj verme çabası hissediliyordu. Ama alışılagelmiş kalıpların dışına taşılamıyordu. Bu filmlerin de uzun uzun eleştirisini yazacak değiliz. Şu kadarını söyliyelim ki bu filmler bizde çaresiz kalan bir jüri izlenimini uyandırdı. Öyle basit ve ilkel filmler katılmış olmalı ki, birinciliğe lâyık eser bulunamıyan ve basına kapalı olarak sürdürülen yerli film yarışmasına, mecburen bu enkazın içinden iki tanesi tutulmuş çıkarılmış orta yere. Medeni bir ortam da ülkemizin kültür ve sanat değerleri etrafında birleşip, medeni ve kültürel bir yücelis gösteremeyişimizin acı bir meyvesiydi bu. Ve kimimiz Batı adına, kimimiz sosyalist blok adına, kimimiz kesemiz adına hareket etmesek dedikodu konusu yapılan düşüklüklerin hiç birisi olmayacaktı. Festivalin aksayan, kayan, çöken temeli budur işte.

Sayın Ümit Utku'nun deyimiyle yüzde 30'a ancak varan bir başarı grafiğinin çerçevelediği organizasyon ve dedikodu çalkantılarını aşıp, kültürel ve sanatsal yükselişin doruklarını tırmalamak, festivali bilmem şu kadar sanatçının tanışmasından şu kadarının bir araya gelip yemek yemesinden ve dans etmesinden ibaret görmek anlayışlarından kurtulmak için içimizde bir gelişmeyi başlatmak mecburiyetindeyiz. İnsanımızın büyük ekseriyeti nin sefalet içinde, büyük bir sanatçı birikimini de sahipsizliğin dramını yaşadığı bir dönemde bunun acısını ve sorumluluğunu duyarak hareket etmek bizi hem kirli hesaplardan koruyacak hem de ülkemiz adına hareket etme şansını kazandıracaktır.

— Pop müziği şarkı yarışmasını Türkiye'den iki sanatçı katılabilmişti. Neco ve Tanju OKAN. Resimde en iyi erkek şarkıcı seçilen Tanju OKAN görülüyor.

Yeşilçamı bir ağ gibi kuşatan ve sinema sanatının gerektirdiği sorumluluk ve sanat gücünden mahrum firmaların menfaat hesaplarına paralel giden bir çizgiden ayrılmak zamanı da gelmiştir ve bu lafla olmaz. Türk filmciliğine yeni bir anlayış yeni bir güç kazandırmak için lütfen festivalleri de topluma yaklaştıralım. «Festival de toplumdan ne vardı» diye sorulduğu zaman alınmızın akıyla cevap verebilelim. Ve kendi kültür ve sanat varlığımızı ortaya koyalım. Sanatçılarımıza sahip çıkalım. Azınlıkçı bir anlayışın çemberini kırarak bütün bir toplumu kucaklayan çalışmaları başlatmakla bir toplumsal kalkınma temposuna girebiliriz.

YERLİ FİLM
YARIŞMASININ SONUÇLARI

Yerli film festivali sonucunda birinciliğe layık film bulunamadı. Diğer derecelendirmeler şöyle yapıldı.

Yılın İkinci Filmi: Ben Sana Mecburum (Yön: Ülkü Erekalın) 129 puan

Yılın Üçüncü Filmi: Yazgı (Yön: Ülkü Erekalın) 108 puan

Yılın Erkek Sanatçısı: Sadri Alışık (Ben Sana Mecburum'daki rolüyle) 144 puan.

Yılın Kadın Sanatçısı: Meral Orhansoy (Ben Sana Mecburum'daki rolüyle) 134 puan.

Yılın Yardımcı Aktörü: Macit Fîordun (Ben Sana Mecburum'daki oyunuyla) 130 puan.

Yılın Yardımcı Kadın Sanatçısı: Aliye Rona (Söyleyin Anama Ağlamasın filmindeki oyunuyla) 135 puan.

En iyi yönetmen: Natuk Baytan («Babacan» filmiyle) 117 puan.

En iyi senaryo yazan: Ülkü Erekalın (Ben Sana Mecburum'un senaryosu le) 188 puan.

Baloda bu ödül Ülkü Erekalın devamlı senaryo yazarı olmadığından bu ödüle layık olmadığını belirtince Burhan Bolan'a verildi.

En iyi görüntü yönetmeni: Enver Burçkin (Ben Sana Mecburum'daki çalışmasıyla) 135 puan.

Yılın film müzikçisi: Cahit Barkay (Ben Sana Mecburum adlı filmdeki çalışmasıyla).

POP MÜZİĞİ FESTİVALİNİN
SONUÇLARI

Pop Müziği Festivali Şarkı Yarışmasına değişik ülkelerden 42 şarkıcı katılmıştı. Bunlardan 22 tanesi finale kaldı. Finale kalanlar arasında Türkiye'yi temsil eden iki şarkıcı Tanju Okan ve Neco da vardı. Final sonucu 18 şarkıcı ödül aldı. Şarkıcı, şarkı isimleri ve ait oldukları ülkeler aşağıdadır.

Büyük Ödül: Oscar Harris (Holanda) **«You 've got me and I' ve got you»**

Fastival birincisi: Neco (Türkiye) **«Do İt all again»**

Festival ikincisi: Lili İvanovna (Bulgaristan) **«Who Were you»**

J. Dawson Read (İngiltere) **«The Telephone»**

Festival üçüncüsü: Marion (Finlandiya) **«Home again»**

Noel Cordier (Fransa) «Rien que pour toi»

Mansiyonlar :

Aby (İran) **«Hunting»**

Helena Vondrackova (Çekoslovakya) **«When the rain goes to sleep»**

Müzik Kritikleri Şarkıcı Ödülü: Tony Palton (Jamaika) **«Love me»**

Müzik Kritikleri Şarkı Ödülü: Dilek Koç (Türkiye) **«Forget it»**

En İyi Arajman Ödülü: Zdzistawa Sosnicka (Polonya) **«We should have such a day»**

En İyi Kadın Şarkıcı Ödülü: Tereza Kesovija (Yugoslavya) **«I am waiting»**

En İyi Erkek Şarkıcı Ödülü: Tanju Okan (Türkiye) **«Forget it»**

Jüri Özel Ödülü: Pino Ponaggio (İtalya) **«Disturba Amore»**

En İyi Yapıcı Ödülü: Michiko Takaoka (Japonya) **«Hanging Lantern»**

Emil Dimitrov (Bulgaristan) **«Chanson Pour le»**

İstanbul Şehir Ödülü: Nicole Mery (Belçika) **«Dance in İstanbul»**

yüzyılların şarkısı (şiirler) Necati Aykan

ÇIKTI

Fiyatı : 15 Lira

İSTEME ADRESİ: OTAĞ YAYINEVİ
HİLÂLİAHMER CAD. NO:4
Tlf : 27 73 10 CAĞALOĞLU_İST.

Otağ Yayınevinden
yeni bir eser daha

ÇİN SORUNU

ÇIKIYOR

PINAR

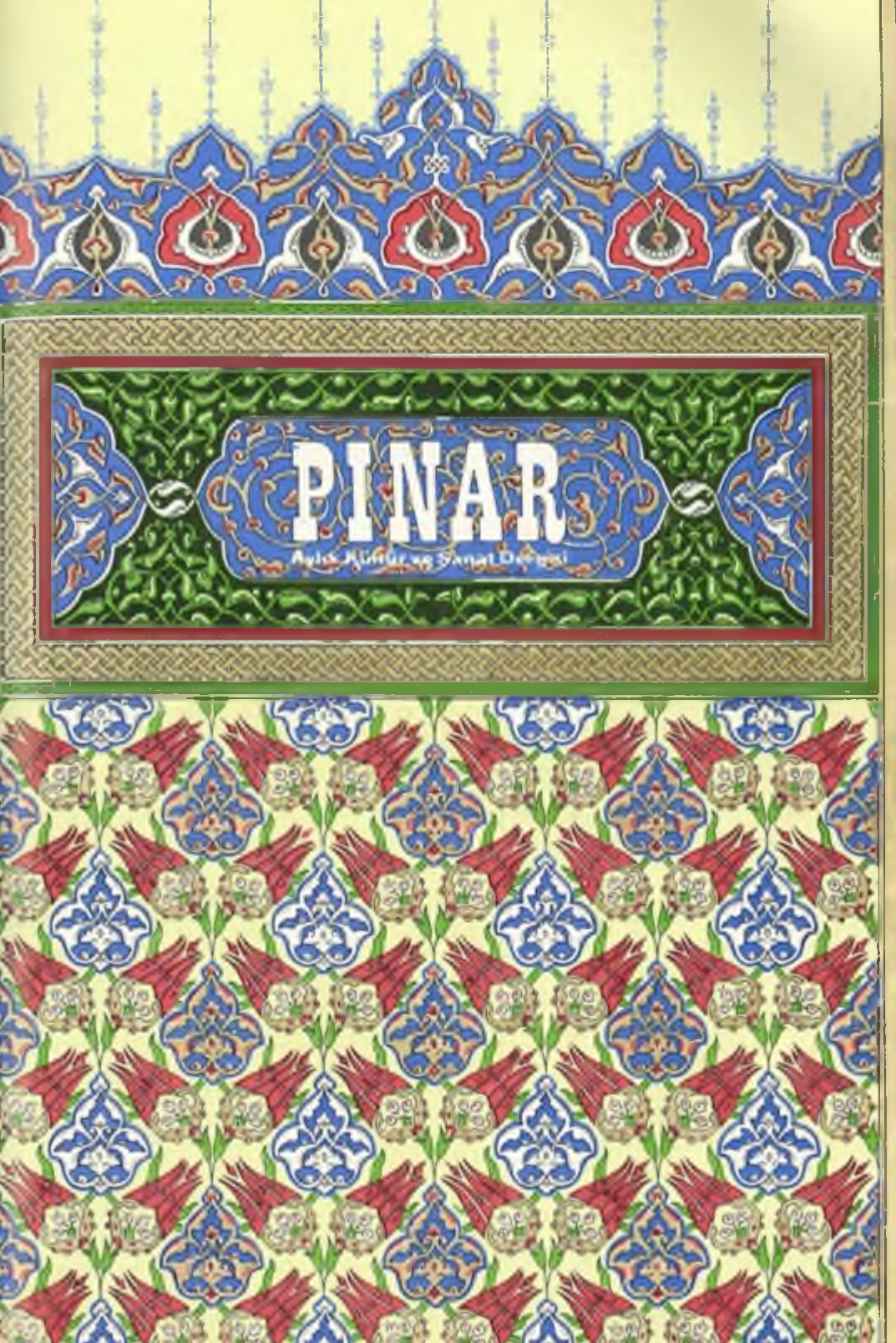
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

OCAK 1977
CİLT: VI
61

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Tanpınar'ın Kendi İçinde Bölünmüş İnsanları
- Tanpınar'da Doğu-Batı sentezi
- Tanpınar'ın Musiki dünyası
- Tanpınar'ın sanatı ve Şiirleri
- İstanbul I. Uluslarası Film ve Müzik Festivali
- Hicran

FİYATI: 5 LİRA

PINAR

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Müdürü
Cemal ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nurosmaniye Cad. No. 9/2
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 38 63 03

Reklâm Komisyonu
Selim OKAN

Yazılar beyaz gösterilmek şartıyla iadesi edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan yazar sorumludur.

Bilen
Basımcılığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış Ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 95 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
ORAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çekki No : 81778

Kasım 1977

Cilt: VI — Sayı: 52

Fiyatı : 5 TL

Her ayın 01 inci haftası çıkar

İçindekiler

- Türk Düşüncesinde Çizgiler — PINAR
- Başkaldırı ve İnsan ve Bir Suçluluk Felsefesi. — Mustafa AYDIN
- Yemin. — Ahmet EFE
- Günümüz Edebiyatının Tipi Küçük İnsan. — M. Akif AY
- Sisli'den Tünel'e Şiirin Kılavuzluğunda Yürüyüş. — M. ÇİMEN
- Aydın Denek Meşhel. — Cemil MERİÇ
- Yenilik ve Batı Üzerine Düşünceler. — T. YÜKSEL
- Nur İçinde Yat Aziz Ağabeyimiz — PINAR
- Türkiye'de Folklor. — M. İhsan KOÇAY
- Çileli Yollar — Hüseyin ÖZTÜRK
- André Malraux ve İnsanın Bakışı — M. ÇİMEN
- Öğretmenler Mahpushanesi. — Ferhat AKKAYA
- Merdiven — Mustafa ERDOĞAN
- Sıfır ve Sonsuzluk. — N. ÖMEROĞLU

Sahibi: Dergimiz, 5 Temmuz 1976 tarihli ve 1928 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililer. Verilen cevaplıdır.

TÜRK DÜŞÜNCESİNİN ÇİLELERİ

Düşünce dünyamızın sıkça sözü geçen bir meselesi oldu son yıllarda; Türk felsefesi. Konu çoğu zaman soru olarak ortaya konuyor. Bir Türk felsefesi olmuş mudur tarihte? Günümüzde var mıdır? Gelecekte olabilir mi?

Çeşitli fikir disiplinlerine bağlı kişiler tarafından, değişik açılarla cevaplanan bu sorular, bir çizgide ortaklaşan sonuçlara ulaştı denilemez. Çünkü sorunun ortaya konuşu yeniydi. Zaten şimdilik soruların alacakları cevaptan çok, sorulabilmiş olmaları önemli. Yarının düşünce tarihi, bir dönemi iyi ifade eden örnekler olarak bu soruları alabilir. Felsefeyi meslek edinmiş bunca Türk adı varken, bu sorular... Vakıa Farabi'den beri bizde felsefeyle meşgul olan hayli kişi gelip geçmişti, ama bir Türk felsefesinin olup olmadığı konusu tartışılmamıştı. Bu bakımdan, yüz yılları kucaklayan ibret verici tecrübelerin meyvesi bu soruları bir irkilme saymalıdır. İlk defa geriye dönüp de, dumanlar içindeki, iki asırlık harap geçmişin acı tablosu karşısında dehşete kapılma ve irkilme...

Bunu bir gelişme sayabiliriz. Son yıllarda batıya karşı iyiden iyiye uyanmış olan yerli tecessüsün ilk başarılı sonuçlarıdır bu sorular. Ancak bazı istisnaları anmadan bu hükmü tam ve doğru sayamayız. Marksist ve batıcı aydınlar, bizde felsefenin doğmayışını bir eksiklik sayarak yaklaşıyorlar konuya. Bu anlayışa göre felsefe, insanlık düşüncesinin olgunluk ve mükemmellik timsalidir. Oysa var olmamız ve yaşamamız, bu iddiayı alabildiğine inkârımıza, yok etmemize ve silip süpürmemize bağlıdır. Varoluşun şartlarından birisi tablatıyla.

Çünkü batının bize karşı düzenlediği en son ve en sinsi taarruzdur bu. Avrupa, fikir planında işimizi bitirdiği hayalindedir kendince. Ardından da, insanlığa çok pahalıya oturmuş sinsi lütufkârlığıyla, bize yeni ufuklar işaretlemektedir. Fikir tarihimizdeki büyük boşluğu doldurmak için, bir Türk felsefesi inşa etmeliymişiz. İçimizdeki yerli misyonerlerine bunu söyletiyor durmadan. Masum ama korkunç bir tuzak. İdam fermanımızı bize yazdırmak istiyor Batı.

Bizde felsefenin doğmayışının bu ard niyetli yorumunu bir kenara bırakalım. Fakat şunu söyleyebiliriz herhalde: Felsefi tartışmalar bizde pek revaç bulmamıştır. Bu bir eksiklik olamaz. Hatta bir meziyettir belki de.

Çünkü tarih içinde bir Türk düşüncesinin bulunmadığını hiç kimse iddia edemez. İslâm medeniyeti içinde çok önemli bir şube olarak Türk düşüncesi, büyük sistemler, eserler ve isimler sunmuştur dünya fikir tarihine. İmam Maturidiler ve Ömer Nesefilerden başlayarak, İbni Kemallere, Ebussuud Efendilere, Kâtip Çelebilere ve İmam Birgivilere gelene kadar zirvelerle dolu kocaman bir silsile. Kaderin tirajik bir tecellisi ki bu devlerin binleri, yüzbinleri bulan eserlerinin, elimizde kalabilmiş az kısmını dahi okumaktan, anlamaktan aciziz. Bu trajedinin tam tersi bir komik gerçek var: Bu besbelli cehalete rağmen, tarihimizi rasgele hükümlerle yorumlama cüreti gösteren, kesinlikle fert müdahalelerine tahammül etmeyecek içtimai değerleri, sorumsuzca kesip biçen, budayan, kaldırıp atan sürüyle çok bilmiş filozof dolaşıyor ortalıkta.

Öte yandan ecdadına büyük saygı ve sevgiyle bağlı kişiler de geçmişi yeterince araştırma ve öğrenme imkânlarından mahrum bulunuyorlar. Sadece bu açıdan baktığımızda bile, Türkiye'nin dünyada eşine rastlanmamış garip felâketlere sahne olduğu görülür.

Son iki yüz yılın gerisinde, bugün kasıtlı olarak meçhullere gömülmüş büyük hakikatlerimiz bulunmakta. Bunları şu sınırlı sayfalarda, özetle de olsa anlatmaya teşebbüs edemeyeceğiz. Az önce de söylediğimiz gibi, zaten imkân ve şartlar buna elverişli değil. Ancak son iki asrın fikir ve sanat hareketleri hakkında mahdut da olsa yeterli ve tatminkâr kaynaklar bulabiliyoruz. Türk düşüncesinin kendi mihverinden koptu batının cazibe merkezlerine kapıldığı zamanlardır bu dönemler. Belki de korunmaya lâyık görülüşü ve rüçhaniyeti de bundan ileri geliyor.

Bu dönemin fikir hayatını ifade için mefhumlar arayacak olursak; batı etkisinde Türk düşüncesi veya batı düşüncesinin Türkiye'de şubeler açması mefhumlarını kullanabiliriz.

Önce dünya görüşümüz ve mefhumlarımız arasında uçurumlar peydah oldu. Sonra Avrupa'nın dilini, kültürünü, düşünme üslûbunu ve mefhumlarını taşıdık ülkemize. Pek Osmanlıvari düşünmüyorduk artık. Bir üvey ana vardı konakta. Sevgisiz, soğuk ve kindar. Ama gerçek. Bizi büyülemişti bu ifrit. Ama içi boşalmış da olsa Devlet-i Aliye ayaktaydı. Ağarmış saçlarında, kırışmış alnında geçmişten izler taşıyan, dünün insanlık hadimi cömert delikanlısı henüz ayaktaydı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti resmen ortadan kaldırılıncaya kadar ve hatta bir süre daha, fikir hayatımız nisbeten Osmanlıdır. Ama bir kere fikir, batı cazibe merkezlerinin yörüngesine girmiştir. En Osmanlısında bile Avrupa'dan kuvvetli izlere rastlarız.

Kendi düşünme geleneğimizden ve üslûbumuzdan tecrit edilmiş bu zemini Avrupa istemişti. Böylelikle boşalan sahaya Avrupa'nın ihtilâlci, kavgacı ve katil fikirleri doluştu. Askeri bakımdan güçsüz ve mağlûp, siyasî bakımdan eli kolu bağlı durumdaydık. Bir nevi bitkisel hayat yaşadığımız bu anlarda, beynimize ve kalbimize virüsler zerk ediliyordu devamlı.

İşte Türkiye düşüncesi bu ortamda doğdu.

Türkiye düşüncesi... Birçok gerçeği içinde muhafaza ediyor bu kavram. Cumhuriyet dönemi fikir hayatımızın çok küçük bir özetini veriyor bu iki kelime dersek, mübalâğa etmiş olmayız.

Türkiye düşüncesi, alabildiğine sınırlanmışlığı ifade ediyor. Medeniyetten bedeviyete tereddi etmenin bariz bir örneği. Batı bizi hapseder dar bir dünyanın içine ve orada kendi kültürünü kabul etmemiz ve yaşamamız konusunda siyasî ve fikrî baskılar yapar. Lozan, kültür ve fikir alanında işlenen cinayetlerin diplomatik sahada olanıdır. Hudutlarımız gibi, düşünce ufuklarımız da Bulgaristan, Yuna-

nistan, Irak, Suriye gibi sun'î ve muvazaa üzerine inşa edilmiş dev'etçiklerde biter, ötelere uzanamaz.

Ne ittihatçılar, ne de daha sonrakiler partilerin millet ve devlet yaratamayacağını bilemediler. Hayalperest siyasetçilerimizi taklîden ilim adamlarımız da Avrupa'nın ellerine tutuşturduğu oyuncakla avundular.

Osmanlı düşüncesinden, Türkiye düşüncesine geçiş çok zor oldu. Toynbee'nin benzetişiyle, dörtnala giderken at değiştirmekti bu. İkinci ata binebildik mi ve binersek bu at bizi nereye götürecek, bunu kestirmek güçtü.

Fakat şunu itiraf zorundayız. Türkiye düşüncesi, yer etmiştir fikir dünyamıza. İsteğimizle olmasa bile gelmiş ve el'an bizi kendi şartları ve icaplarıyla sınırlamaktadır.

Batı, sınırlarımıza müdahale etti. Buna bağlı olarak fikir hayatımıza girdi. İlim ve sanat dünyamızı kendi kültürü ve mefhumlarıyla şartladı. Kendi hakikatlerimizi araştırmak yasaktı artık. Bunun yanında, batının, Rusya'dan Amerika'ya kadar uzanan dünyası içinde namütenahi felsefe hareketlerini kabul etmede serbesttik. Kısacası yerliliğin dışında olsun da ne olursa olsundu. Allah'a ibadet abes, Marks gibi, Durkheim gibi azgın fanilere taabbüt makbuldü. Yeni kuşakların kendi dillerini, dinlerini ve irfanlarını öğrenmeleri için bütün imkânlar kurutulurken, bin yıllık düşmanımıza kulluk ve kölelik için her türlü kolaylık vardı.

Her ne kadar benzeri sayısız örnek daha ekleyebilirsek de maksadımızı kısaca ifadede yarar var. Bütün bunlarla, Türkiye fikir hayatının ufuklarını örten engelleri tabuları işaretlemek istedik. Bunları hatırlamak, kendimiz hakkındaki bilgilerimizin mahdutluğunu, eğitim ve öğrenme imkânlarının yokluğu sebebiyle vukufsuzluğumuzu öğretebilirse bize, yeter. Türkiye'nin geleceğini kuracak yerli fikir bu itiraftan başlar çünkü.

Sonuç itibariyle şu özetlemeye gidebiliriz: Ülkemizin düşünce hayatında, marksizm, varoluşçuluk, hümanizm, freudizm gibi bize düşman fikir sistemlerinin tamamı batı dilinin, mefhumlarının ve düşünme üslûbunun, kısacası kültürünün şiddetli tesirlerini taşır. Avrupa, tamamen kendi dışında şekillenmiş bir fikir ve aksiyona fırsat vermemiş, bizi hazırladığı birçok tuzaktan mutlaka birine düşürmeye gayret etmiştir.

Fakat Türkiye son yıllarda, kafalar etrafındaki bu tel örgüleri aşmak isteyen insanlara şahit olmaktadır. Tarihimiz ve talihimiz için, bunları hayra alâmet büyük gelişmeler olarak kaydetmeliyiz.

Saygıdeğer okuyucu,

Bu sayıda size, yaklaşık yarım asırdır Türk fikir hayatının çilelerini büyük azaplara katlanarak yaşayan bir düşünürümüzü takdim ediyoruz. Yerliliğin ve milliliğin yabancılaşma ve batılılaşmaya karşı savurduğu büyük nârâ Cemil Meriç, artık Pınar okuyucularıyla birlikte olacak. Onun sağlıklı işleyen bir şuura, derin bir duyuşa ve en önemlisi öğretmen olacak tecrübelerine dayalı kıymetli yazılarının okuyucularımıza büyük yararlar sağlayacağı umudundayız. Muhterem Meriç, Pınar'daki yazılarına Aydınlar konusunda bir seri yazı ile başlıyor. Serinin ilk bölümünü bu sayıda yayınlıyoruz. Ötekiler de gelecek sayılarımızda yer alacak. Muhterem Meriç'e ülkemizin umudu haline gelmiş Pınar camiasına gösterdiği sıcak ve müşfik alâkadan dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız. Yüce Allah'tan, bu buluşmaları, mazlum milletimizin kurtuluşu ve yücelmesini gerçekleştirecek kudret haline getirmesini dileyelim.

Pınar'dan sevgi ve saygılar.

GÜZ BESTESİ

Âlemi kapladı sükûtun ağı
Gül kurudu melâl sardı toprağı
Bülbülü esir eden sonu bu çağın
Rüzgârın önünde hazan yaprağı

Tahir YÜKSEL

«BAŞKALDIRAN İNSAN» ve BİR SUÇLULUK FELSEFESİ

Mustafa AYDIN

Rönesansla birlikte gelen hümanist çağ yirminci yüzyılın ilk yarısında sona eriyordu. Zira felsefede insanı inkara yönelmiş bir akım güçleniyordu. Buna göre artık O, sevilecek bir varlık olmaktan çıkıyor, nefret edilecek kendisinden kaçması gereken bir varlık haline geliyordu.

Problemi yeterince ortaya koyabilmek için felsefeyi biraz aralamak, batının düşünce tarihi boyunca insana verilen anlam ve bu yorumlara bir göz atmak gerek yor.

Batı düşüncesinde bir problemin çözümü için genel olarak antik çağ Yunan düşüncesine kadar inilir. Bir ip ucu aranır ve bu dönemin düşünürlerinin konuya bakışları tesbit edilmeye çalışılır. Daha sonraki uygulamalar bunlara eklenir.

Bu açıdan bakıldığında tek taraflı ve ben-merkezci antik Yunan düşüncesinin insanı bağımsız ve herşeye karşı savunulması gerekli bir ben olarak ele aldığını görürüz. Buna göre onun bütün özelliği bedenindedir. Bunun için o çağın sanatı insanı çıplak olarak ele almıştır. İnsanın Tanrı'ya karşı bile savunulması gerekir. Zaten J. J. Russo'nun da anlattığı gibi Batı insanının Tanrıyla arası başından beri açık olmuştur. Tanrı bir ben ise insan da ayrı bir bendir, diye düşünülmüş; insanın her şeye karşı olduğu gibi Tanrı'ya karşı da savunulması esas alınmıştır. Burada Olimpos dağı tanrılarıyla Elen halkı arasında sürüp giden uzun ve sembolik kavgalar hatırlanabilir.

İnsan Tanrı'ya bile güvenemeyeceğine göre bir başkasına güvenmesi düşünülemez. Dolayısiyle in-

san yapayalnızdır. Mutluluklarının tadını tek başına çıkarabileceği gibi felâketlerini de yapayalnız göğüslemesi gerekir.

AK ALINDA KARA LEKE

Geçen zaman Batı insanını Hıristiyanlığa doğru götürdü. Hıristiyanlık onun hayatında yeni bir değer, yeni bir düşünce stiliydi. Evet yeni bir değerdi ama ne var ki ona orijinal haliyle sahip olamamıştı. Çarpıtılmış, Roma putperestliğinin içinde özünü ve rengini kaybetmiş tarzıyla sahip oluyordu ona. Eğer onu asliyetiyle tanıyabilseydi çok şeyler kazanacaktı kuşkusuz. Eski telâkkilerini düzeltecek ve yeni yargı değerleri sunacaktı insanlığa.

Bu çarpıtılmış haliyle Hıristiyanlık, Batı insanının «insan» konusundaki düşüncelerine olumlu bir katkıda bulunup, sağlam ölçüler getiremedi. Üstelik meseleyi daha da içinden çıkılmaz hale soktu. Zira Hıristiyanlık «*İnsanın doğuştan suçlu olduğu*» inancını telkin ediyordu.

Onun nazarında insan, değersizdi. günahkârdı. Bir kere insanın ilk ceddi olan Hz. Adem cennetteki yasak ağaçtan yemiş, böylece Tanrı'ya karşı isyan etmiş, günaha girmişti. Bu günah bütün torunlarının da ak alnında kara bir lekeydi. Bu ilk günah babadan oğula bir kalıtım yoluyla devam edip gidiyor ve her insan bundan çaresiz nasibini alıyordu.

Sözün kısası insan değersizdi. Öyle böbürlenecek, her yerde ve herkese karşı savunulacak temiz bir bir Ben'e sahip değildi. Hele Tanrı katında suçlu olduğunu bilmeli ve ona göre yaşamalıydı.

Şimdi durum ne olacaktı? Antik Yunan'dan devraldığı o eski telâkki ile bu yeni (!) düşünce nasıl bağdaştırılacaktı?

Batı insanı bir dönem de Hıristiyanlığın bu görüşünü kabullenmiş veya en azından sessiz kalmış görünüyordu. Ancak mesele en nazik bir noktada nüksedecek, kendisinden anormal çıkışlar yapılabilecek bir dengesizlik içindeydi. Ortaya çıkabilecek bir cereyan da insanı, ya sevmeyi yahutta nefret etmeyi öğütleyecekti.

HÜMANİZME DOĞRU

Derken Batı toplumları rönesans çağına girdi. Yeni bir hamleler dönemi başlamıştı. İlim, kültür ve sanatta yeni aşamalar kaydedi-

SEL OLDUK.

Gönül pınarlarından coştuk çağlayanlara
Şarıl şarıl boşalan sel olduk deryalara.
Gürz kalkan ok yay olduk bizi bağlayanlara
Merhem olduk, ezelde, kanayan yaralara.

Salih Akkoç

liyordu. Her yeni hamleler döneminin yaptığı hareket insanı yeni baştan yorumlamaktı. Elbette Rönesans akımı da insanı yorumlayacaktı.

Göz önünde bulundurulacak model ise Batı tarihinin dışında bulunan başka toplumlar veya medeniyetler değil, antik çağ Yunan düşüncesiydi. Bir bakıma tabiî olan da bu idi. Bir toplumun, hamlelerinde (Rönesansında) kendi geçmiş kültür ve tarihini örnek almak kadar tabiî bir şey olamazdı. Eksikti, hatalıydı ama yerliydi.

Antik çağ Yunan düşüncesi Rönesansın temellerinden olunca insanı yorumlayan felsefî ekollerin ona karşı sevgi telkin etmeleri de normaldi. Zaten hareketin Hıristiyanlığı aşmaya yönelmiş olduğu

düşünülürse, insanın suçluluğunu kabullenmesi beklenemezdi.

İşte insanı sevmeyi öğütleyen hümanizm bu ortamda doğmuştu. Hümanizm, teorik olarak inancı, ırkı, rengi ve dili ne olursa olsun bir ayırım yapmaksızın bütün insanları sevmek ilkesine dayanıyordu. Ancak bu tanımın çok kaypak ve tartışmaya müsait olduğunu belirtmeliyiz. Öyle ya insanın nesini seveceğiz, ruhunu mu, bedenimi, bir bütün olarak mı? İnsanların içinde bulundukları farklı inanç dünyaları diğer hemcinslerini kucaklamaya elverecek mi? Bu platonik sevgi gösterisinin insanlara ne dereceye kadar yararı dokunacak?

Bu konunun kritiğine girmiyeceğiz. Zaten yazımızın amacı da bu değil. Ancak şu kadarını belirtelim ki hümanizm de başlıbaşına bir adalet ideası, bir fazilet ölçüsü değil. Namuslu olanla namuslu olmayan bir insanı aynı derecede sevmek veya o haliyle sevmek, insanlığa sevgi duymak değil belki de kin duymak demek olacaktır.

SEVERKEN ÖLDÜRMEK

Zaten ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hümanizme tepkiler doğmaya başlar. Özellikle birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra felsefede insanı yadsımaya yönelmiş hareketler son derece yoğunluk kazanır. Bu bir bakıma Rönesansın insanı severken öldürmesine benzerdi, çünkü bütün inkâr felsefelerinin zeminini hazırlamıştı.

Gerçi inkâr edilen yalnız insan değildir. Bu çağın Batı düşünürleri onun çevresini de inkâra yönelmiş bir düşünce hareketinin içine girmişlerdir. Yani insan çevresiyle bikrilite yadsınmaktadır.

İde ile madde arasında zikzaklar çizen ve ikisinin kavgasından bıkmış olan felsefe en sonunda hiçbir şeyi kabullenemiyecek bir noktaya gelmiştir. İnsan da dahil herşeyi reddetmek yolunu tutmuştur.

İnsanın veya bütün varlığın bir kısmını veya tamamını yadsıyan hareket Marx, Freud ve Darwin'le başlar, Sartre ve Stirner ile gelişir Sade, Nietsche, ve Camus'de zirveye ulaşır.

VARIZ O HALDE...

Akımın ilklerinden olan Franz Kafka, insanların bir hata işlemeden önce mahkûm edildiklerini düşünüyordu. «Mahkûm edilmişiz, çünkü varız» diyordu.

Rönesans sonrası düşünürlerinin hemen hepsinde, insanın suçsuzluğunu savunan psikolojiden izler bulmak mümkün. İnsanı ele alan bütün teoriler onu temize çıkarma yarışına girerler. Kısaca bu felsefe gizli bir savunmanın felsefesidir. Yaptıkları şey de farkında olarak veya olmayarak önce insanı sanık sandalyesine oturtmak sonra yargılamak ve suçsuzluğunu ilân etmek.

Yine hemen hepsinde insan kaderiyle var olması arasında bir ilgi kurulur. Sadece var olmak, insanı eylemlere ortak kılmaya yeterli bir sebeptir. Dekart'tan beri aynı formül kullanılır: Varlıkla yapılan iş ve kader arasında zorunlu bir bağ kurmak. Dekart «Düşünüyorum, o halde varım» derken aynı zamanda insan olarak var olmanın düşünmeyi zorunlu kıldığını anlatmak ister. İnsan mıyız, o halde istemesek de düşünmeye mecburuz.

Aynı formül yadsıma felsefecilerinde terim değişiklikleriyle tekrar edilir: «Mahkûm edilmişiz, çünkü varız», «İsyan ediyoruz, çünkü varız» ... gibi.

SORUMLULUK VE MAHKÛMİYET

Var olmamızın mahkûm edilmemize yettiği belirtilmişti. Burası önemli bir noktadır. Hem mahkûm edil, hem de yaptıklarından sorumlu tutul. Bu isyan edilecek bir pozisyon, insanın kurtarılması gerekli bir çelişkidir. Evrende böyle bir çelişki içinde dolaşan insana yardım etmek gerekir. İnsan savunulmalı ve ona bir çıkış yolu gösterilmeli.

Bu çıkmaz sokağa girmiş yahut bu fasit daire içinde düşünmeye mecbur kalmış batı düşünürleri için iki yol vardı: Ya Tanrı'ya ve evrene karşı olan sorumlulukları reddetmek, düpedüz isyan etmek; ya da insanı diğer canlılardan ayıran özellikleri reddetmek, onu bir kuş, timsah ya da herhangi bir hayvan paralelinde görmek, suçsuz ve sorumsuz bir varlık saymak.

Fransız Bacon ile başlayıp, ondokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar süren ve Darvin, Marx, Freud'le en açık neticelerini veren kol ikinci yolu takibetti. Bunlara göre insan tabiatın bir parçası, evren çarklarının bir dişlisinden ibaretti. Darvin, onu, evrimleşmede üst safhaya gelmiş bir hayvan olarak tanımlarken Freud, psikolojik ve ruhi yapısını biyolojik bir vakıa olan cinsel içgüdülerine indirgiyor, Marx ise daha düzenli üreten ve tüketen ve problemi yalnız midesi olan bir varlık olarak ele alıyordu.

Bunlara göre insanın ayrı bir özelliği, dolayısıyle sorumluluğu yoktu evrende. Biraz daha becerikli bir hayvandı sadece. Böyle bir varlık ne Tanrı'ya ne de bir başkasına karşı sorumlu olamazdı. Zaten Tanrı yadsınması gereken bir varlıktı onlarca.

Desen : Ahmet EFE

«İNSANDAN KAÇMAK GEREK»

Esas üzerinde durmak istediğimiz ikinci bir gruba göre ise insan, insan olarak vardı. Vardı ama evrenle Tanrı'yla çelişkili ve sorumluluk yüklenmeye müsait olmayan bir insandı bu. Düşünceyi buna göre geliştirmek, buna göre çözümlemek gerekiyordu.

Böylece düşünce alanı iyice karışıyor ,karamsarlıkla başlayan ve isyanla biten bir akım gelişiyordu.

Öncülerden olan karamsar düşünür Nietzsche, «İnsan utanılacak bir varlıktır, üstesinden gelinmeli ve aşılmalıdır.» diyor. İnsan olmaktan utanıyor. Bir «*üst insan*» tasarlıyor mevcut insanın üzerinde. Teoriye göre şimdiki insan, hayvanla üstinsan arasında bir kademede bulunuyor. İnsanı aşıp üstinsana geçebilmeliyiz. Bu utanç verici yerde kalmamalıyız. «Yoksa işimiz kül.» Ne yapmak gerekiyorsa yapmalı insanın üstüne çıkmalıyız. Böylece «üstün ırk» da doğmalı.

Nietzsche'ni teorisi, Darvinizmin insana, sosyolojik alanda uygulanmış şekli olarak görünüyor. Bir kademe daha evrimleştirmek ve üstinsana ulaşmak.

Düşünür o kadar karamsardır ki her zaman insanı görmek bile istemez. «Uykusu gelene ne mutlu, yatacak ve uyuyacaktır» der. Çünkü uyuyan bir kimse bir müddetliğine de olsa insanı görmeyecektir.

Nietzsche, batının yürürlükteki bütün kurumlarını bile yadsımaktadır. Meselâ bunlardan birisi Hıristiyanlıktır. Bu konuda «Her kilise bir tanrı-insanın mezarı üstüne yuvarlanmış bir taştır, zor yoluyla onun dirilmesini önlemeye çalışır» der ve «Hıristiyanlığın saf bir Tanrı inancını bile çürüttüğünü» ilave eder sözlerine. Onun nazarında sosyalizm de «*Yozlaşmış Hıristiyanlık*»tan başka bir şey değildir.

Nietzsche'nin açtığı bu çığırdan batıda birçokları yürüyor. Şair Rimbaut, Pisarev (Rus), Stirner, Sade ve benzerleri geliyor arkadan.

Hem felsefe bir inkâr felsefesi haline gelmiş, karamsarlığın yerini inkâr almıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi inkâr edilen yalnız insan değil, her şey. Stirner ve diğerleri Tanrı'ya serzenişte bulunurlar, sırf varlığına değil, düşünülmesine bile tahammül gösteremezler. Onun yarattığı dünyayı da küçümsemeye çalışırlar.

Sade, «Tiksiniyorum doğadan, tasarılarını bozmak, yürüyüşünü çelmelemek, yıldızların çarkını dur-

durmak, uzayda uçuşan küreleri altüst etmek, ona hizmet edeni yoketmek, zarar vereni korumak, kısaca yapıtlarında alçaltmak isterdim, ama bunu başaramıyorum» der.

Pisarev, Ben'i doyurmayan her şeyi reddeder, felsefeye, saçmalıkla nitelenen sanata, yalancı ahlâka, dine, hatta görgüye ve nezakete bile savaş açar.

BAŞKALDIRAN İNSAN

Nihayet Albert Camus bütün bunları toparlar ve formülleştirir. Tanımlar insanı: Başkaldıran insan. İnsan baş kaldırmalıdır, bu, varlığının bir gereğidir, diye özetler ve tarih boyunca insanın en önemli özelliğinin «başkaldırma» olduğunu belirtir. İnsanı utanç verici durumundan kurtarmanın yolu da budur. Yine ona göre tarih bir başkaldırmalar toplamıdır, devrim bile bunun gereğidir.

Camus, insanın suçsuzluğu ilkesinden hareket ediyor. Ama bakar ki bu sefer de dünya uyumlu yaşamaya elverişli değil. Zira bu dünya abes bir varlık. Şaşılacak ve hayret edilecek hiç bir güzelliği ve orijinalitesi yok. Evren rastgeledir ve boşunadır. Hiç bir sağlamlığa dayanmamaktadır. Saçma olduğu kadar uyumsuz, akla aykırı ve bilinemezdir de. Ve üstelik bizim için ölümle bitmektedir.

Camus, «Ne yapmalı» diyor. İnsan bir kedi değil ki kâinata uysun ve sessizce dursun. Halbuki insan düşünüyor ve dili var.

Bu soruya «yaşamalı» diye cevap veriyor. Uyumsuz olarak yaşamalı. Zira uyumsuz dünyada uyumlu hayat olmaz. Yaşamalı, hem de uyumsuzu, güzeli değil çirkini yaşatmalı. Bunun için de baş kaldırmalı. «*Özgür ve dik kafalı olmak*» uyumsuz insanın en belirgin özelliği olmalı.

Konunun burasında Camus'ye sorulacak birçok sorular geliyor aklımıza. Haydi diyelim ki Camus haklı, insan suçsuz, evren uyumsuz ve insan başkaldırmalı. Ama insan neye karşı başkaldırmalı, niçin başkaldırmalı, hangi hakkını ve kimden istemek için baş kaldırmalı. Suçsuzluğun ilanı baş kaldırmak ve suç işlemekle mi tescil edilecek?

Evrenin birçok şeylerinden nefret ediyorsak seveceğimiz bir şey olmamalı mı? Öldürmek gerekiyorsa, yaşatmak gerekmiyor mu? Savaşacağımız varlık varsa, barışacağımız, kaçtığımıza karşılık sığınacağımız bir varlık yok mu? Her şeye isyan etme hürriyetini kullanınca evrende kendi kendimizi tecrit ederek köklü bir esarete mahkûm etmiyor muyuz?

Sevgi olmadan başkaldırmanın bir anlamı yok. Sevilen uğruna başkaldırmak gerek. Çağın insanı dejenere eden sistemlerine karşı baş kaldırılacaksa bu, özlenen bir sistem için olmalı. Onu gölgeledikleri için olmalı, bir sevgi uğruna kin duyulmalı.

Sonra insan hakkını alamadığı için baş kaldırır. Hakka kavuşmuş insan isyana gerek duymaz. Bir Hintli kutsal kabul ettiği şeye kavuştuğu için başkaldırma ihtiyacını hissetmez.

KÖRDÜĞÜM

Görüldüğü gibi A. Camus problemi daha karmaşık hale getirmiştir. Artık ortada bir kördüğüm vardır. Ancak bu kördüğüm antik Yunan düşüncesinden günümüze kadar çeşitli inanç ve düşünüşlerin tesirleriyle meydana gelmiştir. Bu faktörlerin arasında insanın doğuştan köle olduğunu kabul eden Aristo'nun düşüncelerinden insanı ilahlaştıran telakkilere, Hıristiyanlığın doğuştan suçlu tezine kadar birçokları yer alıyor.

Bu eksik ve hatalı insan görünüşünü birçok batı kurumunda açıkça müşahede edebiliriz. İnsanın suçunun karşılığının verilmesini değil islah edilmesini esas alan hukuk kurumları bile bu noktadan hareket etmektedirler.

Böyle bir ortamın düşünürünün olduğu kadar insanının yapacağı şey de başkaldırmadır. Hele ortada saygı duyulacak bir inanç yoksa. Bir düşünürün ifade ettiği gibi çağımız insanının özellikleri «*dik kafalı ve söz dinlemez*» oluşunda özetlenebilir.

A. Toynbee'nin dediği gibi insanlık belki de kendisini uyumlulukla teslim edebileceği bir «ikinci dinsellik» döneminin eşiğinde. Ama henüz perde aralanmış değil. Uyumsuzluk çağının bitmekte olduğu söylenebilir ama uyumluluk çağının başladığını söylemek için henüz vakit erken.

EVRENDE İNSANIN YERİ

Biz konumuza dönelim ve buraya kadar yaptığımız tahlilleri bir neticelendirmeye çalışalım. Varoluşundan beri insanın önünde cevaplandırılması gerekli dev sorular var. Bunlar Tanrı, evren ve insan kavramları ve bunlar arası ilişkilerin belirlenmesinde düğümlenir. İnsana açık bir anlam verilemiyor, onun evrendeki yeri, Tanrı'yla olan münasebetleri, özellikleri tanınmıyor ya da yanlış tanınıyorsa bunalım başlar. Bu temel kavramlar arasında doğru bir nisbet kurulamıyorsa doğru ve sağlıklı hareket etme ve düşünme imkânları kaybolur.

İnsanı yadsımak da tanrılaştırmak da bunalım sebebidir. Zira sınırını aşan her varlık gibi insan da bu tezatlar arasında bunalıma düşer.

Batı düşünürünün insanı yorumlamada içine düştüğü bunalım bu nisbetsizliğin eseridir. Ama bu yanılgıların temelinde takibedilen prensiplerin eksikliği gelir. Batı insanının en büyük dezavantajı budur. Batı insanının bunları aşması zor. Yanlış yol yanlış neticelere götürür.

Ancak bu sözlerimizle bütün bir batıyı mahkûm etmek niyetinde değiliz. Büyük gayretlerle kendisini aşmış, kendisini çevreleyen değerlerin üstüne çıkmış ve gerçeğe yaklaşmış insanlar yok değil. Ama bunlar o kadar azınlıktadır ki.

MİRASIN KIYMETİ BİLİNMEZ

Bize gelince, şimdiki içinde bulunduğumuz çözülme bir yana tarih boyunca sahip olduğumuz, insanı ve evreni kucaklayan, değerler var olmuştur. Buna göre insan basit bir varlık değildir. Diğer bütün canlılardan farklı bir özelliğe sahiptir. «En güzel yaratılışla yaratılmıştır». İnsan doğuştan temiz ve suçsuzdur. Ama kendi isteğiyle «En basit varlık (sefillerin sefili, hayvandan daha aşağı) durumuna düşebilir? Ne olmak istediğini kendisi düşünecektir.

Yine güzelliklerle süslenmiş bu evren onun emrine verilmiş, ama buna karşılık kendisine sorumluluk yüklenmiştir. İnsan sorumlu bir varlıktır. Uyumlu bir varlık ama evrenin sıradan bir parçası değil... Onun baş kaldırışı bile boşuna değildir. Bir hak için ya da bir hak uğrunadır.

Onun için bizde temel konularda, meselâ insanın suçluluğu veya suzsuzluğu gibi abes bir tartışmaya rastlanmaz .Zira problem zaten çözülmüştür.

Ama ne var ki biz bunların kıymetini bilmiyoruz. Bilmiyoruz çünkü miras yoluyla alıyoruz. Her nedense emek sarfetmeden kazanılan değerlerin kıymeti bilinmiyor.

AHMET EFE

Y E M Î N

Bizde arslanların ödü var bacım
Namert köprüsünden geçmeyeceğiz
Bardakla sunulan şerbet de olsa
Hainin elinden içmeyeceğiz
Can feda eyledik aşka, sevgiye
Bizce sırf fazilet lâyık övgüye
Yabanın dölleri geçecek diye
Zulmün kapısını açmayacağız
Bülbüldür demeyiz kargaysa öten
Haram dîbâcenin yerine kefen...
Hak'kın Hak yolunda feda can u ten
Ne ana ne baba seçmeyeceğiz...
Bir bahar mevsimi günle solsak da
Gam ile, dert ile iyice dolsak da
Sonunda çaresiz ırgat olsak da
Küfrün ekinini biçmeyeceğiz
Tut koca cihanı kaldır elinle
Gel gönüllerdeki yemini dinle
İsterse bu savaş bitsin ölümle
Cenk meydanlarından kaçmayacağız...

GÜNÜMÜZ
EDEBİYATININ TİPİ

KÜÇÜK İNSAN

M. AKİF AK

Küçük sıfatının pek sık kullanıldığı bir zamandayız. Küçük ev, küçük memur, küçük insan, küçük yazar, küçük dünya... Nereye seslenseniz, bir karşılık alıyorsunuz bu sıfata; iş âleminden, devlet mekanizmasından, fikir ve sanat dünyasından.

Edebiyatçı, küçük insanın gündelik hayatını, iç dünyasını, duygulanmalarını anlamak ve anlatmak iddiasında. Ressam, yüksek kulelerden halka inmiş, küçük insanla meşgul. Küçük insan diye adlandırılan tiplerin yaşadığı geniş halk yığınlarına dürbünle bakan yüksek ulemamızın sosyal araştırmalarının konusu, arkaik izler taşıyan meraklı bir mahlûktur küçük insan. Yalan ve iftira rekortmeni siyasetçilerin ise oy ambarı... Ayrıca, lüks otellerin lobilerinde, balo salonlarında, sahiplendiği servetinden dolayı, dünyanın bütün ilmini ve kültürünü yutmuş görünen mağrur sosyetenin, sigara dumanı gibi somurup havaya üfürdüğü, alay konusu, basit, kaba, sadece bahçıvan, kapıcı, hizmetçi, temizlikçi, işçi ve köylü olarak tanınan hayvana eş bir yaratık vardır. Kısa adıyla küçük insan.

Yukarda olup bitenlerden ise habersizdir, alttaki. Kendi adına yapılan alışverişlerden, cereyan eden tartışmalardan, verilen kavgalardan, boğuşmalardan büsbütün uzak. Birileri, ona hizmet ettiğini söylemekte, duygu ve ilişkilerini yansıtmayı bir görev olarak yüklendiğini tekrarlayıp durmakta, ötekiler, onun hakkını savunduklarını bas bas bağırmakta, başkaları onunla alay etmektedir. Ama sonuç olarak, tümünün birleştiği bir nokta var; ona hep birlikte küçük insan demişler. Demek onun küçüklüğünün farkına varacak derecede büyükmüş bu yukardakiler. Çok yukarlarda, veya...

Yirminci yüzyıl insanının eline hangi güç vermiştir bu ölçü aletlerini bilinmez. Herkes, özellikle yukardakiler, başkalarının boy ölçüsünü hemen almakta ve küçük mü, yahut büyük mü olduğuna karar vermektedir. Bilemediğimiz mihraklardan imtiyaz alan bir sınıf, birkaç sahifede bir insanlık felsefesi yapmakta, sürü olarak gördüğü insanları, istediği biçimde sınıflamaktadır. Bir insanın kaç kitap okumakla veya servet sahibi olmakla, nasıl başka insanların küçüklüğüne veya büyüklüğüne karar verebileceğini biraz ilerde incelemeye bırakarak, küçük insandan ne anladığımızı belirtelim.

Çoğunlukla sol edebiyatta rastlıyoruz küçük insana. Tamamen hayal mahsulü bir tip. Beyni ve yüreği Batı felsefesinin ve edebiyatının inançsız ve sevgisiz birkaç talihsiziyle temas kurmuş solcu aydınımızın kafasından icat ettiği bir garip yaratıktır küçük ins n. Şeceresini araştırdığınızda, birkaç adım geride yolunuz sisler içinde kalır. Küçük i sanın rahmi maderidir burası. Orada birazcık batıdan, birazcık yazarımızın kendi kişiliğinden karışımlarla, küçük insanın teşekkülüne şahit olursunuz.

Bütün enerjisini, karnını doyurmak için harcayan bir insan düşünelim. Bu-

na rağmen karnını doyuramamış olsun. Aç kaldığı için, inançtan da uzak bulunsun. Başkalarına iyilik etmesi, doymasına bağlı bulunduğu için, çevresine kin dolu nazarlarla baksın. Din, ahlâk, örf, gelenekler ve aile gibi, insana şahsiyet veren unsurlardan soyulmuş bu insan, solcu yazara ve ideologa göre aşağı tabaka insanıdır, küçük insandır. Piyonuna emekçi sınıfı, toprak emekçisi, küçük burjuva, küçük memur adlarını da veren bu klan dini önderi için, insanı kurtarmak ve yüceltmek önemli değildir. O aynı halde kalmalıdır. Önderinin bir işaretini beklemeli ve tamamen onun aşağılık duygusunu tatmin için harekete geçerek sermaye sınıfını devirmelidir. Eskilerde büyüye dayanan mezheplerin esrarlı dualarının bugün yerini almış olan marksist sloganlarla ipnotize edilmiş küçük insan, bir savaş âleti olarak kullanıldıktan sonra küçüklüğünü korumağa devam etmelidir.

Bilindiği gibi sanayi kapitalizmi iki esaslı sınıfa vücut vermiştir. Sınıflamada ölçü emek ve sermaye olarak kabul edildiği takdirde bu iki sınıf işçi-patron olarak ayrılabiliyor. Halbuki Marks'ın yaşadığı çağda da, daha sonraları da bu iki sınıfa girmeyen insanlar olmuştur ve bunlar azınlıkta da değildir. Günümüzde ise iyiden iyiye çoğalmıştır bu ara sınıflar. Ama Marks, o zamanlar görmemezlikten gelmişti bu ara sınıfı. O'nun bizdeki müritleri ise, O'nu çok geriden takip ettiklerinden, işçi-patron kaba tasnifinden bir milim ileri gidebilmiş değiller. Şüphe, ilmin esası kabul edilmişken, ilmî sosyalizmin mensupları, şüpheyi ölümle eş görmüş ve marksist dogmalara gözleri kör teslim olmuşlardır. Marks adlı faninin yorumu işi, Rusya'da ve Çin'de olduğu gibi, bütün dünyada ilim çevrelerine değil, komünist partilerine bırakılmıştır.

Küçük insanı anlamak için, bu gerçekleri hesaba katmak zorundayız. Gizli veya açık komünist partilerinin güdümündeki yazarların hangi ruh hali içinde ve ne düşünceyle, küçük insana şekil verdiklerini bilmek için de gereklidir bu.

Kapitalizmin Avrupa'da, düşünmeden mahrum, basit, fabrikadan çıkmış gibi birbirinin benzeri yığınlar oluşturduğu doğrudur. Kapitalizm, canlıların en hırslısı insanın canavarlaştığı bir düzen.

Fransız ihtilâli ile birlikte Avrupa insanının kölelikten kurtulduğunu, liberalizme, demokrasiye kavuştuğunu, objektif düşünebilen hiçbir Batılı düşünür kabul etmiyor. Dünün derebeylerinin yerini daha zalim ve güçlü sermayedarlar almıştır. Dün kölelik sınırlı idi, bugün ise mahşeri halde. Belki eskiden sadece bileklere ve ayaklara vurulan zincir, bugün beyinler ve vicdanlara da vurulmuştur. Üstelik kendi efendisini kendi seçtiğini sanan, sözde hür insan, başkaldırışı aklının ucundan bile geçirmediğinden, modern esarete kendi rızasıyla boyun eğmekte.

İkinci dünya savaşının korkunç silindiri ,modern köleleri daha koyu bir iradesizlik ve atalet çukuruna itti. Ve Avrupa insanı, makina çağının derebeylerine, büyük sanayi devlerine, basın tröstlerine, televizyona teslim oldu. Artık büyük propaganda araçları, her insanın içine sürüyle ajan yerleştiriyor ve kişi, bu ajanların telkinlerini kendi kanaati, hatta imanı imiş gibi savunuyor.

Batı'nın istismar edilen, ezilen yığınlarına yeni bir din gerekliydi; marksizm doğdu. İşçi kesiminde gittikçe şişen baraj, biriken potensiyel, kapitalizme tepki olacak bir düzenin, kaçınılmaz zeminiydi. Yer yer ayaklanmalar patlak verdi. Ancak marksist bir ihtilâl tecrübesinin getireceği büyük faciaları iyi tahmin eden Batı'nın devleri, bu tecrübeyi Ruslara yaşattılar. Herkes ekim ihtilâlini Almanya, Fransa veya İngiltere'de beklerken, Rusya'dan çarlığın yıkılış çatırtıları duyulmağa başladı. Katolik Avrupa'ya bir türlü yaranamayan Ortodoks Ruslar, komünizmi, Batıya düşmanlıklarının bir ifadesi olarak sevmeye çalıştılar. Ama ellerini verdiler, kollarını kurtaramadılar.

Küçük insana buralardan gelindi.

Meselâ Gorki, küçük insanın destanını yazdı :Rusya'da. Son Gorki kervanına Rusya'dan ve dünyanın diğer ülkelerinden başkaları katıldı. Küçük insan felsefesine uygun olarak, edebiyat ve tiyatroda küçük insan tipi canlandırıldı. Fakat küçük insanı anlatmak için marksizme inanmak şart değildi. Marksist olmayan yığınla kişi, moda olduğu için küçük insanı konu edindi. Balzac'ta, Hugo'da, Toltoy'da insan iradesini temsil eden kudretli kişiler yoktu artık. Yeni romanın, hikâyenin, tiyatronun ve sinemanın tipi, çevresinin esiri, yarı makinalaşmış insandı. Edebiyat bu insanı yüceltiyordu. Oysa bu insanın kendine ait ne düşüncesi, ne de hissi vardı. Kişiliği sınıf içinde erimiş bu zavallı insanın, tek başına hiç bir işe yaramayan, bir makina parçasından farkı yoktu. Bu insanın yüzü, büyük olaylar yaşayan bir iç dünyanın yansıtıcısı değildi. Renksiz, donuk bir çehre. Yahut anlamsız kahkahalarla dolu bir surat.

Kendini isbattan aciz bu insanı, gönüllü avukatı. edebiyatçı dünyaya tanıtıyordu. Sahipsiz kalmış zavallı küçük insana, edebiyatçı, ressam, tiyatrocu acıyor, himaye kanatlarını geriyordu. Lüks bir hayat yaşasa da yüksek kültürden küçük insanın ıstıraplarına ortak oluyor, duygulanıyor, kızıyor, iç geçiriyordu.

Kitleler çağının gerçeklerinden ve açılarından baktığınızda sermayesiz, bütün mesaisini karnını doyurmaya harcayan insana küçük insan diyebilirsiniz. Bu haliyle insan, üretim içinde bir unsur, bir merhaleden başka bir şey değil. Kitleler çağı bu insana, büyümesi için herhangi bir şans ve imkân vermemiş. O'nu dar bir dünyanın mahkûmu yapmıştır. Üstelik evinde, sokakta ve eğlencelerinde de O'na kendini yaşama fırsatı verilmemiş, yalnızca televizyonun, sinemanın ve toplu eğlencelerin basit bir uzvu olma hakkı tanınmıştır.

Kitleler yüzyılının biçim verdiği derinliksiz insan kısaca böyle. Tabiiki çağın ölçüleriyle baktığınızda...

Kalabalıklar çağı, sadece kitleleri mi küçültmüş, basitleştirmiştir? Şüphesiz değil.

Eser bir ölçüde sahibini yansıtır. Kalabalıklar çağının, kolayca bir ideolojiye angaje olmuş, acısız ve azapsız küçük aydını, küçük insan derken aslında kendini anlatmakta, kendi küçüklüklerini sergilemektedir. Dünya tarihini ve insan ilişkilerini birkaç basit maddî sebebe irca etmek tembel kafalara kolay geliyor. Küçük aydının insana verebileceği yeni bir şey yoktu. Ne zamandır çiğnene çiğnene eskimiş bir sakızı iğrenmeden ağzına alacaktı. Küçülmüş, basitleştirilmiş insana daha faziletli ve insanî idealler takdim etme gibi bir maksatla alâkalı olamazdı; çünkü böyle ideallere onun hayali bile ulaşamıyordu. İnsanı emeksermaye ilişkisinin dar çerçevesine sokuşturup, kendi basit duygularını da ona maletti mi küçük insan tipini kolaylıkla ortaya çıkarıyordu.

Küçük aydının, küçük insan diye adlandırdığı işçiden, köylüden, memurdan büyük bir farkı yoktu. O da işçiydi. Kendinin olmayanı, belli bir ücret karşılığı işliyor, üretiyordu. Kaleminin mürekkebi, büyük sermayelerden geliyor, düşüncesinin hazır kalıpları da çağımızın fikir patronlarından alınıyordu. Ona düşen montajdı.

Marksist sanatçıya bakılacak olursa, küçük insan diye sınırladığı halkın binlerce yıldır biriktirdiği, süzdüğü değerlerin bir anlamı olamaz. O gelenekler, alışkanlıklar, karakteristik davranış şekilleri, güzelim atasözleri, deyimler hesaba alınamaz. Zavallı işçi, köylü ve küçük memur hiç bilmediği, tanımadığı, çok uzak bulunduğu bir ideolojiye göre değerlendirilir. Çok kötü şartlanan marksist edebiyatçı, halkı da şartlanmış görür. Kendi anasına, babasına, yabanların gözüyle bakar.

Daracık bir pencereden topluma bakan küçük aydının, toplumdaki fazilet cevherlerini, yücelikleri görme imkânı yoktur. Çoğu zaman bir yabancı, halkı-

mızın taşıdığı meziyetleri görmede ve anlamada yerli küçük aydından daha insaflı olur. Çünkü küçük aydının, mazisine ve kendine karşı basireti bağlanmış, kulakları tıkanmıştır. Batı ve Rus insanını kendi insanından daha iyi tanıyabilir bazen. Sonuç olarak kendi küçük ve dar ölçüleriyle bakan sanatçı, toplumu parçalara böler, ölçüsünün kapasitesine uygun gelen bir bölüm üzerinde durur ve hayvandan pek farklı görmediği, aslında kavramaktan aciz olduğu insanımıza küçük insan yaftasını takar. Avrupa'dan öğrenmiştir bu mefhumu da. İcat etseydi, belki saygıya değerdi. Marksist edebiyatı okuduğunuzda, sayfalarca doldurulan ıvır, zıvırın yerli gerçeğimizle uzak yakın bir alâkasının olmadığını görürsünüz. Halkın yaşayışının bir bölümü, (marksizme zorlanabilecek yanı) değiştirilerek, iğrençleştirilerek anlatılır.

Küçük aydına göre aşk cinsiyettir; sevgi, sınıf ve fert menfaatiyle sınırlı; düşünmek, başkalarının söylediklerini ezberlemek ve tekrarlamak. Bir felsefe tarihi özetlemesi yapmasını isterseniz, bütün dünya düşünce tarihini, Marks'a gelecek biçimde yorumlar. Küçük aydının insanı ve kendini bu denli aşağılaştırmasına tarihin hiç bir devrinde rastlanmamıştır. Ve bizdeki küçük aydın kadar yobaz kişi, başka yerde yaşamamıştır.

Bu sebepsiz değil tabiatıyla. Yobazlıkları, inandıkları safsafsatayı iyi bilmediklerinden ileri geliyor. Toplumlarına karşı nankörlükleri ise yine bilgisizlikten. Elli yıllık eğitim sistemimiz, eli kalemli ve silâhlı gafil ve asi yetiştirmekten başka bir şey yapmadı. Bugün tamamen kasıtlı olduğunu öğrenmeye başladığımız bir kötü niyetli politika, genç nesilleri ecdadından kopuk, nesebi belirsiz yığınlar haline soktu. Bu bakımdan suçlanacak olan, düşman niyeti bulaşmış bir bozuk eğitimin kurbanı olan küçük aydın değildir. Eğer suçlamak gerekirse, bu ihanet ortamı ve sorumluları suçlanmalıdır. Ama daha önemlisi, düşman menfaatlerine hizmet eden bu kirli alan temizlenmeli ve düzenlenmelidir.

Daha çok yakın bir geçmişte, okullarımıza Farsça ve Arapça dersleri konmasını teklif eden marksistler vardı. Konuyu birkaç defa yazdılar. Ama sonra unutuldu. Yine bir süredir marksistler arasında geçmişimizi savunma konusunda çaba sarfeden isimlerin gün geçtikçe çoğaldığını görüyoruz.

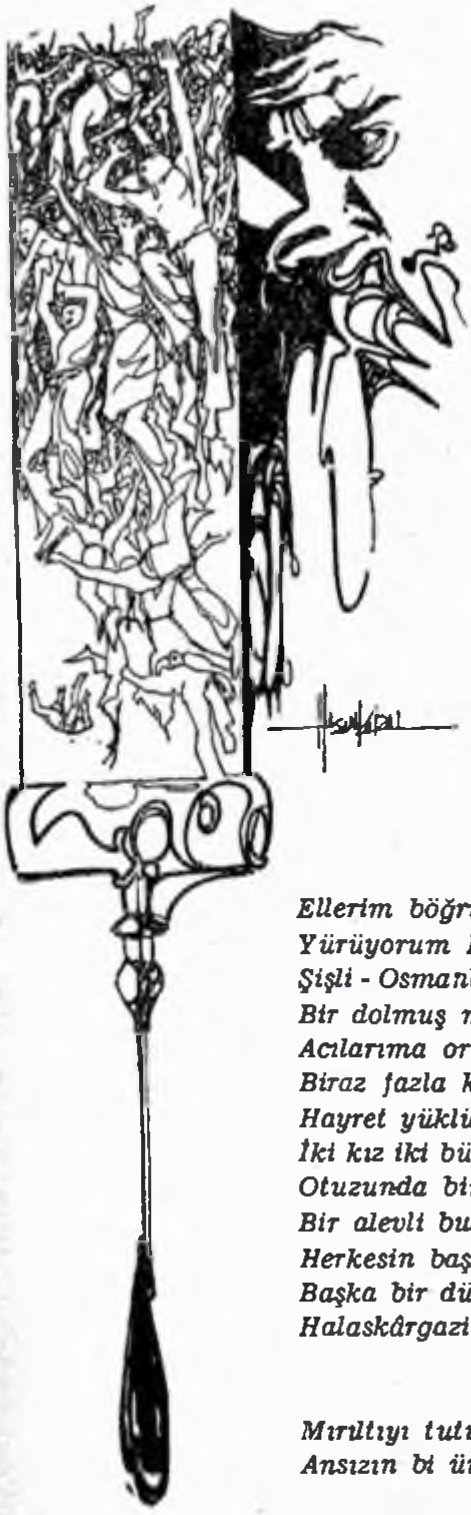
Artık herkes kabul etmeye başladı şu gerçeği. Yerli sanatçı olabilmek için, ilk önce yerli fikir ve sanatı bilmek gerekir. Halkına saygı duymayan, onun bunca yıldır koruduğu değerleri sorumsuzca kaldırıp atan, toplumuna şartlandığı kalıplarla bakan, anlayamadığı için, büyüklüğüne ulaşamadığı için insanına küçük insan diyen kişi, bilerek veya bilmeyerek hiyanet etmektedir.

İlk önce şu bilinmelidir:

Küçük insan olmaz. İnsanın küçüklükleri olabilir yalnızca. Ama edebiyatçıya düşen, insanın küçüklüklerini, alelâdeliklerini değil, büyüklüklerini görmek, göstermektir. İnsana hizmet amacında olan edebiyat, bundan başkasını yapmaz. Ama insanı kurtarmak ve yüceltmek yerine aşağılaştırmak söz konusu ise o başka. İnsanı istenilen yere sürüklenen bir sürü yapmak maksat ise, bu da ayrı.

İnsan muazzez bir varlıktır. Fazilet doğuşundan vardır insanda. Ama bu fazilet cevheri her zaman ortaya çıkacak bir ortam bulamayabilir. Fakat bu cevher ne kadar derinliklere kaçmış olursa olsun, insanî ve yüceltici bir yaklaşımla birden parlayablir. İnsana hangi yanından yaklaşırsanız, ordan cevap alırsınız.

Şüphesiz edebiyat ve sanat aracılığıyle insana faziletlenme ve yücelme yolunda hizmet edebilmek, sanatçı ve edebiyatçının kendi nefsinde gerçekleştireceği bir inkılâba bağlıdır. Kendi benini ve fani hırslarını aşamayan kişi, başkalarını kurtaramaz, yüceltemez, tam tersi alçaltır onu, küçültür.

ŞİŞLİ'DEN TÜNEL'E ŞİİRİN KILAVUZLUĞUNDA YÜRÜYÜŞ

MUSTAFA ÇİMEN

Ellerim böğrümde sarhoş
Yürüyorum Halaskârgazi caddesinde
Şişli - Osmanbey arası kalabalık
Bir dolmuş müziği mırıldanıyorum
Acılarıma ortak olsun diyerek
Biraz fazla kaçırıyorum dudaklarımdan
Hayret yüklü bakışlar tarıyor yüzümü
İki kız iki büklüm bir kahkaha ile geçti yanımdan
Otuzunda bir bayan gözlerinin hüznü çarptı
Bir alevli bulut gibi gözlerime
Herkesin başka bir bakışı var
Başka bir düşünüşü başka bir derdi
Halaskârgazi caddesinde...

Mırıltıyı tutukladım dudaklarımda
Ansızın bi ürperme duydum dokularımda

Hüznün alevinde unuttuğum
Soğuk bir kış ikindisinin nefesiydi bu
Bir üşümüş yürektim ümit ateşinin karşısında
İşte titriyorum ellerim böğrümde baygın
Hatırlama rıhtımında...

Yürüyorum ellerim böğrümde baygın
Pangaltı - Harbiye - Taksim
Yine dudaklarımda dolmuş müziği
Ayaklarım caddede kendinden habersiz
Hayallerim imajların kanadına bağlı
Bedenimden habersiz yürüyorum
Bir bardak su gibi boşaldım yüreğime

Yüreğimde hüzün yağmuru
Bürünüyorum bir güz iklimine...
Taksim İstiklâl Caddesi Tünel
Kalabalıkları yararak yürüyorum
Akşam yavaş yavaş indiriyor kepenklerini
Dolaşıyor adımlar birbirine

Gülüyor abajurlar kulaklarına kadar kızararak
Turuncu ışık dalgalarının altında yürüyorum
Mağazalar, sokaklar, ara sokaklar
Yeniden doğdular bir kızıl hayata
Kulüp, gazino reklamları film afişleri
Bir yamyam dansı erotik
Tutuştular el ele

Kallavi sokağına bir kadın saptı
Göz kapaklarına hayatın karaları yüklü
Daha niceleri başka sokaklara
Katar katar kadın akını
Yüreklerde göz yaşı damlayan bir isli çıra
Sevgi ulaşılmaz göklerde yıldız
Arzu çırpınan gelin böceği
Yanıp sönen tutuklu ruhlarda.
Gözleri dönmüş hayalet gibi binalar

Karanlık kızıl ve sis rengi bileşimi
Her kat her odada işkence yaşanır
Umutlar ihtiras şarabıyla içilir
Hayaller isterik duygulara karıştırılır
Kendini insanlıktan soyutlamış insanlar
Sayıları bilinmez aldatılmış kadınlar
Sebepleri zihnimi alevle yakan
Karmakarışık dertler karmakarışık acılar
«Sosyo-Ekonomik - Sosyo-Kültürel» diye vınlayan nutukları
Zihnimi yol edinen kalabalıklar
Bitmez tükenmez bir geçiş
Sıra sıra insan sıra sıra dert
Meyhanelerden çığlık gibi kahkahalar
Bütün bir hayatın zehri fışkıran
Menzilinde yine kadınlar
Tercihsizlikler arasında çırpınan
Ölürken yaşayan yaşarken ölen
Bütün bir hayatın kurbanı kadınlar

Yürüyorum ellerim böğrümde baygın
Gözlerim bu kez gökyüzüne çevrili
Açık kurşuni kubbede yıldızlar
Bu sokaklara düşüp hıçkıracak gibi
Öksüz çocuklar gibi bakışıyorlar
Bakışlarının sonsuzluğunda yoğun dert yükü
Yıldızlar mı ağlıyorlar
Yoksa ağlayan gözlerim mi?

Yürümüyorum artık Tünel'de akıyorum
Saniyelerle sınırlı bir akış
Işığı sönmüş gözlerde bir kara leke
Esrarlı karanlıklarda yaşanan duygular
Zindan hücrelerinde çekilen hasret gibi.
Ve işte Karaköy'e damlıyorum
TÜNEL'in ağlayan gözlerinden...

AYDIN DENEN MEÇHUL

Horatius, hicivler kitabının ilk taşlamasında, cimriyi Tantalus'a benzetir; cimriliğin sefaletlerini sergiler. Muhatabı, kayıtsız bir tebessümle üstadı dinlemektedir. Şair öfkelenir: «Ne gülüyorsun, der, sözünü ettiğim adam sensin. De te fabula Naratur.»

Bir sözlükden

CEMİL MERİÇ

Dilleri de dilekleri de ayrı iki topluluk: HALKLA AYDIN. Biri muzdarib ve başsız; öteki şaşkın ve yabancılaşmış. Enkaz arasında yolunu arayan yığınla Avrupa intelijansiyasının mağra duvarına vurulan gölgeleri. Başka bir deyişle, Avrupa idealar dünyamız. Türk aydınını bütün zavallılığıyla tanımak için Batı'daki aslına eğilmek zorundayız.

I. IDEA'LAR DÜNYASI

1) TARİFLERİN ALACA KARANLIĞINDA

Batı dillerinde entellektüel asırlarca sıfat olarak kullanılmış: Zihnî fikrî, manevî. Geçen asrın sonlarında isim olmuş. Aydın.

Aydının lügatlerdeki tarifi şu: «Zihnî faaliyetlere karşı büyük ilgi duyan, fikir hayatı ağır basan.» Zihnî faaliyet ne demek? Çağdaş toplumda her faaliyet bir parça zihnîdir. Homo faber'i (âlet yapan insan) homo sapiens'den (düşünen insan) nasıl ayıracağız?

Hüviyeti ülkeden ülkeye, yazardan yazara değişen bir isim entellektüel. Her tarif aşağı-yukarıdır. Tarihe, peşin hükümlere, gündelik tecrübelere, polemiğe dayanır. Kelimenin vatanı: Fransa.. Entellektüel, bugünkü manâsını Dreyfus dâvâsından sonra kazanmış. Tanzimat'tan beri düşünce hayatımızın başlıca kaynağı da Fransa. Bu itibarla entellektüelin macerasını o ülkeden başlıyarak anlatacağız.

DREYFUS DÂVASI VE ENTELLEKTÜEL

Dreyfus'ü hatırlarsınız: casusluk yaptı diye tutuklanan kurmay yüzbaşı. Dünya umumî efkârını yıllarca uğraştıran Dreyfus dâvâsı, Fransız siyasî hayatının en unutulmaz sayfalarından biri. Sağ'la sol, hikmet-i hükûmetle insan hakları arasındaki ezelî kavganın hızlandığı bir dönem bu. Bir tarafta devlet.. kilisesi, ordusu, genel kurmayı ve bütün saygıdeğer müesseseleri ile Fransa; öbür yanda adalet ve hakikate susuz bir avuç hayalperest. Gelenekle zekânın savaşı.

14 ocak 1898 tarihli L'Aurore gazetesi «Entellektüellerin beyannamesi»ni yayınlar. Kurulu düzene karşı bir savaş ilânıdır beyannâme. Gelenekle kalem arasındaki bu savaşın baş kahramanı Zola, çağın en belirgin entellektüel tipi. O tarihten sonra entellektüel, yazı veya söz aracılığı ile toplumun şuurlanmasına yardım eden kişi olur. Yol gösteren, aydınlatan, itham eden kişi. Kelime solun bayrağıdır artık.

SAĞA GÖRE ENTELLEKTÜEL

Dreyfus'e karşı olanlar için Dreyfus'ün muhakemesi, askerî yargıyı ve genel kurmayı ilgilendiriyordu. Entel-

lektüeller sanığın suçsuzluğunu haykırırken yetkilerini aşıyorlardı. Sağ, Dreyfus dâvâsından beri entellektüele şüphe ile bakar.

Sokaktaki insana göre: «entellektüel, zekâ ile ilgili bir faaliyet (müsbet ilimler, tatbikî ilimler, tıp, edebiyat vs.) sayesinde az veya çok isim yapan ve kazandığı ünü kötüye kullanarak toplumu ve kurulu düzeni eleştiren küstah. Bu eleştiri, topyekûn veya dogmatik (müphem veya açık, ahlâkçı veya marksçı) bir dünya görüşü adına yapılır. Meselâ atomun parçalanması üzerinde çalışan bilginlere entellektüel denmez; onlar sadece bilgindirler. Ama aynı insanlar imâline yardım ettikleri âletlerin büyük tahrip gücünden korkarak efkâr-ı umumiyeyi atom bombasının kullanılmasına karşı uyarmak için bir araya gelir ve bir bildiri imzalarlarsa entellektüel olurlar.»

Bir akademi üyesi için (Gehenno), «entellektüelin ilk vasfı dürüstlüktür.» İyi ama kime karşı dürüstlük? Düşman bir dünyada herkese karşı dürüst olmak kâbil mi? Dürüstlük, daima düşünmeyi gerektirirmiş. Hilekârlık gerektirmez mi? «Entellektüel ilk aklına geleni yapmaz, diyor Gehenno. «İhanet ediyorsa şuurludur. Şuursuz bir ihanet, anlayışsızlığı gösterir. Kafası işlemeyen adam ise entellektüel olamaz.. Her asrın bilhassa bizimkinin bir Diyojen'e ihtiyacı var. Ama diyojenliği göze alacak kadar pervasız, Diyojen'in sözlerine katlanacak kadar sabırlı insanlar nerede? Diyojenlik oynanması güç bir oyun.»

Doğru ama, bu da tariften çok temenni. Bir başka yazar, Th. Maulnier, «entellektüelin görevi: düşünmek, hakikatı aramak serbestçe yaratmak, nesnel bilgiye ulaşmak» diyor. Entellektüel, hiç kimseye ahmakça bir saygı göstermeyecek. Müesseseleşen doktrinlere şüpheyle bakacak. Naslara bağlanmak kısırlaşmaktır. Gelenekle savaş, modaya teslimiyet değildir. Entellektüel, hükümlerini aklın ışığında verecektir, tutkuların değil. Maulnier için entellektüelin başlıca vasıflarından biri de hoşgörü. «Dinle siyaset insafsız ve bağnaz olabilir; bilgi, olamaz.»

Çağdaş yazarlar için kaypak bir mefhum, entellektüel. Şâir, yazar, ressam... belli hüviyetleri olan kimseler. Oysa entellektüelin ölçüsü yok. Kelime aşağılayıcı bir mânâ taşımaya başladı. Böye bir ismin kullanılması bile gericilik alâmeti.

Tanınmış bir gazeteci, belli bir çevrenin entellektüel düşmanlığını şöyle özetliyor: «Entellektüel mi dediniz? Canı cehennemel Evet, hepimiz entellektüeliz. Yazar veya muhasip, hepimiz kafamızla yaşıyoruz. Ama «entellektüel» diye yazdığı birkaç kitabın sözde ününe dayanarak, politiko - sosyal konularla uğraşan garip yaratık kastediliyorsa, böyle bir davranış bence hayattan öç almaktır sadece. Düşünün, ne kadar zavallı bu insanlar? Ne aşkları aşk, ne hayatları hayat».

İonesco, entellektüele karşı daha insafsız. «Tuhaf değil mi, diyor, entellektüeller ne büyük yazar, ne ünlü ressam, ne politika adamı, ne de bilgin. Entellektüel kendi kendini inşa edemeyen adam: bir nevi mekteb kaçağı».

Şimdi de bir sosyoloğun Aron'u dinleyelim: «Fransa'da hiç kimse bir yazıhane memuruna üniversiteyi bitirmiş de olsa entellektüel demez. Memur işçidir; yazı makinası ise, âleti. Oysa gelişmemiş bir ülkede her diplomalı, entellektüel». Peki, nasıl tarif edeceğiz aydını? Geniş mânâda, kafa işçileri olarak; dar mânâda, uzmanlarla okumuşlar. İyi ama uzmanla kâtip arasında kesin bir sınır var mı? Ne de uzman, ne kadar uzman? «Okumuş» sıfatı da aydınlık değil. O halde? Aron için gerçek entellektüel, hayatını kafasıyla kazanan kişi: romancılar, ressamlar, heykeltraşlar gibi.

Yani —aşağı yukarı— herkes entellektüel. Ama Pascal'la Descartes değil. Çünkü onlar hayatlarını kalemleriyle kazanmıyorlar.

SOL NE DİYOR?

Kautsky'ye göre, entellektüeller de toplumun öteki tabakaları gibi herhangi bir tabakadır. Aydınlarla işçiler arasındaki çatışma, fertlerle değil, sınıflarla ilgili. Emekle sermaye çatışmasının bir başka türü. Entellektüel bir sermayedar değildir. Gerçi yaşayış seviyesi bakımından burjuvadır. Sınıfından kopmadıkça bu hayat tarzını sürdürür. Ama aynı zamanda emeğinin mahsulünü, hatta çok defa çalışma gücünü satmak zorundadır. Kapitalist sömürür, toplum hor görür aydını. Kısaca, proletarya ile aydınlar arasında bir çatışma yoktur. Ama hayattaki yerleri, çalışma şartları başka başkadır. Bu yüzden de birbirlerine ters düşerler zaman zaman.

Lenin de aynı fikirdedir: «Kimse inkâr edemez ki aydınları modern kapitalist toplumda ayrı bir tabaka olarak vasıflandıran: ferdiyetçilikleri ve teşkilâtlanmadaki ehliyetsizlikleridir. Entellektüel, nânemollalığı ve kararsızlığı ile işçi sınıfından ayrılır»; toplum içindeki yeri de müphem bir orta sınıflılık. «Kendini dünyanın tuzu biberi sanır, oysa pisliğidir». Bir kısmı kurulu düzenin emrinde, çoban köpeği —yazar bunlara **ideolog aydın**— der. Görevleri: hâkim sınıfların sömürülen sınıflar üzerindeki baskısını gizlemek veya haklı göstermektir. Aydınlar işçi sınıfı hareketinin başına geçerek proletaryanın yandaşı da olabilirler; şüpheli yandaşlar. Yaşayış ve düşünüş tarzları işçilere de bulaşabilir. Ne var ki Lenin, entellektüellerin topunu birden mahkûm etmez. Nasıl etsin? Hocaları da, kendisi de entellektüel.

Gramsci'ye sorarsanız, entellektüeli işinin veya düşüncesinin mahiyetine göre tarif edemeyiz. Çağdaş top-

Desen : İlyas BOSTANCI

lumda elin karışmadığı kafa işi, kafanın düzenlemediği bedenî çalışma yok gibi. Yâni bir mânâda herkes entellektüel. Fakat bütün insanlar toplumda entellektüel vazifesi görmez. Tarih sahnesine çıkan her içtimaî sınıf, kendisiyle beraber bir veya birçok entellektüel tabaka yaratır. Entellektüel kucağında yetiştiği çevrenin organik bir parçasıdır, ona tutarlılık kazandırır. Yalnız iktisadî değil, içtimaî ve siyasî şuur da verir: vazife şuuru. Ka-

pitalist işletme, sanayi teknisyenini, iktisat bilginini, kültür adamını, hukukçusunu yaratır. Demek ki aydın üretime doğrudan doğruya katılmaz. Şu veya bu topluluğa uzvî olarak bağlı entellektüel bir tabakanın varlığını belirleyen, sosyal münasebetlerin bütünü.

Varoluşçulara göre, entellektüel belli bir siyasî hizibin militanı olamaz. Çalışan sınıflara sadakati demek, falanca disipline, falanca kiliseye körü körüne bağlanması demek değildir. Entellektüel, olaylar karşısında her an yeni bir vaziyet almak, kendini ayarlamak zorundadır. Bir kelimeyle yalnız «hakikate angaje»dir o, değişen, gelişen hakikate.

ENTELLEKTÜEL Mİ, PROTE Mİ?

Görüyoruz ki her sınıfın entellektüel anlayışı başka, her sınıfın ve her ülkenin.

Entellektüel, tarif edilmesi kolay olmayan bir içtimaî tip, diyor Schumpeter.. Hatta entellektüelin özelliklerinden biri de tarifindeki güçlük. Entellektüeller köylü ve endüstri işçisi gibi içtimaî bir sınıf teşkil etmezler. Toplumun her tabakasından kopup gelirler. Faaliyetlerinin büyük bir kısmı birbirlerini hırpalamaya harcanır. Kendi sınıfları olmayan sınıfların menfaatlerine öncülük ederler. Bununla beraber ortak davranışları, ortak çıkarları vardır. Yani bir içtimaî sınıf gibi görünürler. Her diplomalıya entellektüel diyemeyiz. Böyle bir târif bu tipin bazı vasıflarını karanlıkta bırakır. Ne var ki yüksek bir öğrenim görmüş kimseler «bilkuvve entellektüel»dirler. Kafalarının benzer şekilde doldurulmuş olması birbirlerini anlamalarına yarar ve bir bağ kurar aralarında. Entellektüeli serbest meslek sahibi olarak tarif de yetersiz. Meselâ doktorlar ve avukatlar anladığımız mânâda entellektüel değildirler. Meğer ki sözle veya yazıyla meslek dışı konuları iş' ainler (hoş bunu sık sık yaparlar ya!). Demek ki serbest mesleklerle entellektüeller arasında sıkı bir münasebet vardır. Bu mesleklerden bazıları —bilhassa gazetecilik— aşağı yukarı entellektüellerin tekelindedir. Bir kelimeyle bu mesleklerin üyeleri entellektüel olmaya adaydır. Entellektüellerin çoğu yaşamak için böyle bir meslek seçerler. El işiyle kafa işini birbirinden ayıran bir tarif de aşırı olur. «Entellektüeller, işi konuşmak veya yazmak olan, amelî sahada hiç bir sorumluluk yüklenmeyen kimselerdir» tarifi de eksik. Kimine göre mesleksizlerin mesleğidir entellektüellik. Kimine göre, entellektüel, tecrübe ile elde edilen hiç bir bilgiye sahip değildir. Hiç bir şeyi lâyıkı ile bilmediği için her konudan söz açar. Entellektüele bir başka vasıf daha izafe ederler: Tenkitçilik. Bu davranış onun olayları dışardan seyretmesinden doğar. Kendini kabul ettirmek için en emin yol çevresinde şaşkınlık yaratmak değil mi?

Schumpeter yapılan tariflerden hiç birini doyurucu bulmaz. O'na göre en iyisi örneklere başvurmak. Meselâ eski Yunan'da sofistler entellektüeldiler.

Latin Amerika aydınlarını araştırma konusu yapan ENison için entellektüel, üslûbu olan bir yazardır: şair, romancı, tiyatro veya deneme yazarı. Peki.. kitapsız üniversite hocalarını, politikacıları, avukatları mabetten kovacak mıyız? Bir ülkede üslûbu olan kaç yazar sayabiliriz?

İsrail'de entellektüel: bilgili, parlak zekâlı, yaratıcı güce sahip fakat aynı zamanda da günlük pratik meseleleri halledebilen kimse. Aydın değil, zümrüd-ü anka.. Bu tarife göre ne Spinoza entellektüel, ne Balzac, ne Einstein.

Özelden genele gidildikçe vuzuh büsbütün kayboluyor. İçtimaî İlimler Ansiklopedisi'nin aydın tarifi şu: «hükümleri düşünceye ve ilme daya-

nan.. Entellektüel olmayanların hükümleri ise daha doğrudan doğruya, daha topyekûn duyulara dayanır» (Roberto Michels).

Hükümlerin düşünceye ve ilme dayandıklarını nasıl tayin edeceğiz? Daha doğrusu kim tayin edecek?

Entellektüeller üzerine koca bir kitap yazan Shils'in tarifi de daha aydınlık değil: «Entellektüeller, yazar veya konuşurken, çevrelerindeki fertlerin çoğuna kıyasla, insan, cemiyet, tabiat ve kosmos hakkında genel sembolleri ve soyut referansları daha sık kullanan kimselerin bütünü. vs.».

ENTELLEKTÜEL BAŞKA, FİKİR İŞÇİSİ BAŞKA

Alaca karanlıktayız. Batı entellektüelleri, kendilerini aydınlık olarak tanımlıyamıyorlar. En uyanık ve en titiz zekâlar, umumiye saplanıp kalıyor. İdeolojiler çağı sona erdiği için, entellektüele ihtiyaç kalmadığını, bu itibarla tufan öncesi hayvan soyları gibi, entellektüelin de ömrünü tamamladığını söylüyorlar. Başkaları da Gramsci'nin tahlillerine dayanarak, her topluluğun kendine göre bir entellektüel tabakası olduğunu ileri sürüyor.

Entellektüeli nasıl tanıyacağız? Elimizde hiç bir ölçü yok. Çağdaş yazarlardan bazıları (meselâ Paul Baran), fikir işçisiyle entellektüeli birbirinden ayırır. Fikir işçileri, toplumun oldukça kalabalık bir kesimidirler. Kollarından çok kafaları ile çalışırlar. İş adamı, doktor, işletme şefi, kültür yayıcısı, borsa komiseri ve üniversite hocası gibi. Beyaz yakalılarla mavi yakalılar arasındaki bu farklılaşma, çağımızda en ileri merhalesine varan bir iş bölümünden doğmaktadır.

Evet, kafa işçilerinin çoğu entellektüeldir, çoğu zira arada kol işçilerinin de entellektüel olduğu görülür. Kafa işçisiyle entellektüeli birbirinden ayıran ölçü şu: Entellektüel doğruyu söyler; entellektüel cesurdur, yani bir araştırmayı sonuna kadar götürür. Her şeyi eleştirir. Ne kendi varacağı hükümlerden çekinir, ne herhangi bir iktidara ters düşmekten. Başka bir deyişle, entellektüelin ilk vasfı, eleştirici olmaktır. İçtimaî müesseseleri karşılaştırmak ve tahlil ederek daha ileri, daha insanca ve daha rasyonel bir düzenin kurulmasına yardım etmek. Bir kelimeyle: entellektüel toplumun şuuru ve ileri güçlerin sözcüsü.

Hülâsa edersek Dreyfus dâvâsından bu yana Batı'nın entellektüel anlayışı esaslı bir değişikliğe uğramamıştır. Sağın temsilcileri için entellektüel, ya karışıklık çıkarmaktan hoşlanan, huysuz, hırçın, ukalâ bir deklase; vekâletnamesi olmayan bir avukat. Şarkı söyleyeceğine bildiriler imzalayan bir ağustos böceği; yahut da heyecansız, suya sabuna dokunmayan bir bilgi uzmanıdır.

Sol için entellektüel ilerici güçlerin emrindedir. Ayırıcı vasfı: tenkit. Başka bir deyişle yükselen bir sınıfın şuurudur aydın.

Bu tarifler geçit resminin ispat ettiği hakikat şu: entellektüel anlayışı, sınıflara yani ideolojilere, ülkelere ve çağlara göre başka başkadır. Herkesçe kabul edilmiş bir entellektüel kıstası yok gibidir. Çağın entellektüel çevrelerince aşağı yukarı benimsenen tarife göre:

1) Entellektüel zamanının irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır.

2) Peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafasıyla inceleyip değerlendirecektir.

Entellektüelin başlıca vasıfları dürüst, uyanık ve cesur olmaktır. Yani bir bilgi hamalı değildir entellektüel. Hakikat uğrunda her savaşı göze alan bağımsız bir mücahittir.

Aydın mefhumunun batıdaki inkişafını, «Çağlar boyunca aydın» bölümünde inceleyeceğiz.

Venüs ve Batı üzerine

Dörtlükler

TAHİR YÜKSEL

1.
İblisin yoldaşı şu ifrit Batı
Kanına gireli ziynetin süsün
Zift artığı irin gibi sanatı
Sivadı yüzüne taştan Venüs'ün

2.
Kimsenin olmayan mabetsiz bir put
Yolgeçen hanında perişan sedir
İnsanlık adına besleme umut
Zifir gibi karanlığa gebedir

3.
Hislerin inkâr oldu hammadden taş
Ortaya döküldü mahremin süsün
Kadının çilesi bulgur bulgur yaş
Gözlerinde düğümlenir Venüs'ün

4.
Timsahlar yurdunda ahmak solucan
Bin taneniz yamyam için bir kepçe
Zehirden mülatı içtiğin zaman
Gökdelen ruhuna geçmiş kelepçe

5.
Bataklık içinde mağrur ve sefil
Usta çekicinde sade eziyet
Kehkeşan içinde şeytana kefil
Mânâda bir meçhûl maddeye diyet

NUR İÇİNDE YAT AZİZ AĞABEYİMİZ

İki yıl önce bir büyük insanımızı kaybetmiştik. Türkiye'de her gün biraz daha canlanarak gelişen gerçek mânâdaki milliyetçi mücadelemiz, bu arada «Pınar» dergimiz, genç ve mü'min öncülerinden birisini yitirmişti. Her zaman aramızda olan ve her zaman andığımız bu büyük ve değerli insanı, Mehmet Çetin Ağabeyimizi ikinci vefat yılında, kuruluşunda ve yayın hayatında büyük ve öncü emeği olan «Pınar»dergimizin sayfalarında, burada bir kere daha anıyoruz. Rahmetle, minnetle...

Beşer olarak insanın, tesiri altında âdeta bunaldığı, his ve teessürle dolduğu anları vardır. Mehmet ağabeyimizin, her gün olduğu gibi, vefat günü de gelip aramızda bulunmasını, emniyet ve sükûn telkin eden olgun ve vakarlı haliyle yanımızda oturmasını bekliyorduk.

Yolu beklenen bir insanın vefat haberinin gelmesi... Bizim için ne kadar acı, ve iç burkucu bir hadise olmuştur bu.

Teessürümüzün bizi bir bunalıma, ye'sin dipsiz karanlıklarına götürmeyişi, kaderin hükmüne sonsuz derecede bağlılığımızdan ve inananları ebedî ve mes'ut bir hayata götüren ölümün mutlak bir gerçek olduğuna yürekten inandığımızdandır. Yoksa, böyle teessür hafakanlarının insanı boğduğu bir anda sabredip tahammül göstermek, cidden büyük bir meseledir. Bir imtihan anı olan böyle bir anda, her şeyin ilminin ve tasarrufunun yegâne sahibi olan O Yüceler Yücesi'nin hükmüne teslim olmak, kurtuluşun yoluna girmek demektir. İnanıyoruz çok şükür...

Mehmet Ağabeyimizin vefatıyla bir yakınımızı, bir büyüğümüzü, ve ağabeyimizi kaybetmiş olmaktan dolayı elbette teessürle dolduk. Asıl bizi üzüntülere boğan, bir yakınımızı değil; milletimizin fedakâr, kahraman bir evlâdını kaybetmiş olmamızdı.

Milletimizin, tarihinin en buhranlı günlerini yaşadığı bir dönemde; onun maddî ve manevî ideallerinin, menfaatlerinin savunuculuğunu yapmak; tarihî ve millî mirasımızı koruyup doruklara yükseltmeye çalışmak, en büyük kahramanlıktır.

İşte Mehmet Ağabeyimiz, bu millî şuurun bayraktarlığını yapan, ve milletimizi bu mukaddes bayrağın sıcak havasında toplamak için çırpınan bir büyüğümüzdü.

O, bir semboldü. Millet mücadelesinin, düşmanlıkları parçalıyarak hedefine ulaşacağını simgeliyen bir sembol...

Onun içindir ki, vefat haberini aldığımız zaman milletimiz adına üzüntümüz büyük olmuştu. Ama, üzüntümüzü hafifleten sebepler de yok değildi şüphesiz. Bu aziz milletin değerlerinin kavgasını veren kutlu savaşçıların, tarihin uğultuları arasında bayraklaştırıp getirdikleri mukaddes idealler, emanetler, Mehmet Ağabeyimizden, gerçek büyüklerimizden yüzlerce millet mücadelecisinin kurtuluş taşıyan ellerine intikal etmişti. Milletimizin hayat kavgasının bayrağı artık inançlı, sabırlı, sarsılmaz ve yiğit ellerde idi. Bu ellerin hazırlanmasında, bilenmesinde ve kutlu hedefleri işaretler hale getirilmesinde emeği geçenleri, Mehmet Ağabeylerimizi unutmayacağız. O, Onlar, hayatmız boyunca bizim ışık rehberlerimiz olacaktır.

Mehmet Ağabeyimizin şahsında umumî olarak etkilendiğimiz en büyük olay, O'nun, inancından taviz vermeyen kararlılığı ve çalışmalarında rehber bildiği insanlara arkadaşlarına olan samimi bağlılığı idi. Arkadaşlıkların, aynı zamanda vıcık vıcık lâübalilikler doğurduğu günümüzde, küçüklüğünde kendilerini oyun ve okul arkadaşı olarak tanıdığı can yoldaşlarını kurtuluşa giden yolda rehber bilmek, ve onlara derin bir saygı ve itaat duygusu içinde bulunmak, lâübaliliklerin kol gezdiği, saygı ve itaat duygularının mânâsını yitirdiği en hayatî bir meselede ihmallerin ve ihanetlerin görülmesinin olağanlaştığı br ortamda bir dâvâ uğruna, milletin kurtuluş mücadelesi namına, iradesini, rehber bildiği prensiplere ve kişilere teslim etmek ne anlamlı bir büyüklüktür! O'nda, en yakın arkadaşı Hz. Muhammed'e (SAS) her şeyiyle teslim olan Hz. Ebu Bekir'in (RA) iman halinin akisleri vardı.

Kendisini ilk görenler, O'nun fazla konuşmayan bir kişiliğe sahip olduğunu hemen farkederlerdi. O, hayatında, «Ya hayır söyle, veya sükût et!» kutlu sözünü kendisine hal olarak rehber bilmiş bir insandı.

O'nu kaybettiğimiz için elemle doluyuz. Ama O'nun Onların açtığı kurtuluş bayrağının altında bulunmaktan da sonsuz derecede mutluyuz.

Bize milletimizin kurtuluşunu işaretleyen bu mutluluğu kazandırdıkları için Mehmet Ağabeylerimize minnet ve şükran doluyuz. Bu duyguların, milletimizi, tarihindeki şerefli mevkiine ulaştıracağına da nanıyoruz.

Bu duyguyu, bu inancı bizlere kazandıran ışık insanlardan, bugün madden aramızda olmayan Mehmet Ağabeyimiz! Kabrinde müsterih yat! Allah karbinizi nuruyla doldursun! Geride kalanlara emanet bıraktığınız kutlu bayrağı burcuna dikme gücü, metaneti ve kararlılığı versin!

TÜRKİYE'DE FOLKLOR

M. İHSAN KORAY

Günümüzde folklor, yalnız bizde değil bütün dünya milletlerinde giderek büyük bir önem kazanmakta. Milletinin tarihi yaşayışını öğrenmek, gelecek nesillere kıvançla tarihi zenginliklerini sunmak isteyen veya bu ihtiyacı benliğinde duyan bilim adamları, yüzyıllar öncesine gitmek istemektedir. Geçmişte olanla, günümüzde olanı karşılaştırmak, daha ileri bir medeniyet düzeyine çıkma basamağında, geçmişin ürünlerini bulup sergilemek gerekmekte. Bu milletler için büyük bir ihtiyaç olmaktadır.

Her toplumun tarih süreci farklı. Bu farklılık, zaman aşımında o toplumun karakterize edilişinin en etkin unsuru olmakta. Yüzyıllar gerisindeki yaşayış düzeni, diğer toplumlardan ayrıcalık taşıyan temel disiplinler zaman aşımında yeni toplumun da karakteristiklerini oluşturmakta. Kültür alışverişlerinde temelden yıkılmayan toplumun ana düşüncesi, kavmi özellikleri sathi ve geçici farklılaşmalara hatta istilâlara uğrasa bile temelde ana faktör olarak kalmaktadır .Öyle bir temel ki yüzyılların kokuşmuşluğu yıkamamakta, istilâcı kültürler sarsamamaktadır. Zaman külünün eşelenmesiyle akkor halindeki o topluma özgü hayat kırıntıları parlamaktadır. Bu bir milletin çağların ötesinden getirdiği kendine has özellikler, yaşayışlardır.

Geçmişten ders almak, geleceği sağlam temellere oturtmak isteyen her aklı başında insan, millet olarak geçmişini her yönüyle öğrenmek zorundadır. Tarih tekerrürden ibaret ise bunu tekerrür ettiren insanlardır. Tekerrür edişte bir önceki tarih dilimindeki yanılgıya düşmemek için millet olarak geçmişimizi bilmek gerekir. Köklü milletlerle zoraki millete dönüştürülmek istenen toplulukların arasındaki en büyük fark da «geçmişe sahip olmak hem de şanlı bir geçmişe sahip olmak»la olmamak arasındaki tezattır. Bu yargıya bizim toplumumuz güzel bir örnek teşkil eder. Daha 20. yüzyılın başlarına kadar 10. yüzyıldan önceki Türk toplumunun yaşayış ve düşünce potansiyelini bilmekten mah-

rumduk. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yönlerini incelemiş de değildik. Onlar bizim için posa idi. Atılması gereken, iğrenilmesi gereken şeylerdi. İslâmiyetten önceki Türk düşünce hayatı yaşayış biçimi bizi hiç ilgilendirmezdi (!)

Zaman bunun tersini gösterdi. Özellikle Rusların 19. yüzyılın başlarında siyasî ve dinî amaçlarla başlattıkları Orta Asya gezi ve kazıları, Batı bilginlerinin bu bölgeye akmalarına yetti. Almanlar, Fransızlar vb. nice kıymetlerimizi sandık sandık Batı'ya taşıdılar. Mağribi mal bulmuştu. Bulunan yağmalanan bu mallar yıllar geçtikçe Batılı Türkologlar tarafından incelenip neşredilmeye başlandı ve Türk tarihinin bir bölümü böylece aydınlığa kavuşuyordu. Zaman Türk toplumunun 12 yüzyıl önceki yaşayış düzenini bize ulaştırıyordu. Bir toplum geçmişinin ne denli şanlı olduğunu öğreniyor, dünya milletler konjüktüründe «eski ve köklü» sıfatını haklı olarak alıyordu.

Yazımızın girişini biraz genişçe tuttuk. Sebebini folklorun ne olduğunu açıkladıktan sonra çok iyi anlamış olacağız. Folklorun bir milletin geçmişindeki rolünü ,yeni nesillere aktarılışındaki etkisi tartışılmaz gerçektir. Geçmişin aynası folklordur dersek bir gerçeği de yansıtmış oluruz. O halde folklor terim ve kapsam olarak nedir?

FOLKLORUN TANIMI VE KONUSU

«Folklor, halk hayatının veya kültürünün ilmidir» (1). Kelime olarak, İngilizce folk (halk), lore (bilgi, ilim) demek olduğuna göre bu iki kelimenin birleşmesinden oluşmuştur.

Yaşayan Türkçemizdeki tam karşılığı «halk bilgisi»dir. Türk Dil Kurumu ise «budun bilim» terkibiyle folkloru Türkçeleştirmektedir (!). Aynı kelimeye Şinasi 19. yüzyılda «hikmet-i avam», 20. yüzyılın başlarında Ziya Gökalp da «halkiyat» adını vermiştir. Değişik kültür çevrelerince değişik adlar verilmesine rağmen Türkçe dahil hemen hemen bütün dünya dillerinde folklor bir kültür kelimesi olarak kullanılmaktadır. Nasıl ki Türkçe «yoğurt, ayran» kelimeleri bugün Batı dillerinde alıntı kelime olarak kullanılıyorsa folklor da öylece kullanılmaktadır.

Folklor, milletlerin tarihi yaşayış sürecinde bırakmış oldukları maddî ve manevî kültür bakiyelerini bulup çıkartan; günümüzde ise canlılığını yitirmemiş olan kültür manzumelerini malzeme olarak kullanan, halk yaşayış ve düşünüşünü yansıtan aydın kitlelerden soyutlanmış halk bilimidir. Tanımımıza dikkat edecek olursak, son tahlilde Folklor «Aydın kitlelerden soyutlanmış halk bilimidir» deniliyor. Folklor üzerinde bilimsel inceleme, araştırma yapmış olan yerli ve yabancı uzmanların birleştikleri bir noktadır bu.

Yaşayan folklorda aydın tabakanın kültürel yaşayışı konu edilmiyor. Ancak bu yaşayış ve düşünüş fonksiyonları yüzyılların aşındırmasına uğrayarak, kalıntılaşır ve gelecek nesiller kendilerinin bu yaşayış ve düşünüş fonksiyonlarını yıkabilirse, başka bir deyişle aydının yaşayış ve düşünüşü fosilleşirse gelecek nesiller için bunlar folklorik unsurlar olarak değer kazanır. Burada temel aksiyon aydının yaşayış ve düşünüşünün yüzyıllar sonra, folklor malzemesi olarak ilgili bilimlerce kullanılabilecek durumda bakiyeleşmesidir.

Bu durumda folklorik unsurlar okumuş insanların kültürüne zıt olarak yaşayan büyük kalabalıkların yani halk kitlelerinin ürünüdür. Çeşitli tecrübelerle elde edilen, halkın nazarında «önemli» damgasını taşıyan, gerek maddî gerekse manevî kültür unsurlarıdır.

Burada folklorun konusu ile karşılaşıyoruz ki yukarıda belirttiğimiz aydın kültürünün dışında kalan her şey folklorun konusudur. Günümüzde folklor denilince akla ilk gelen bölgesel halk oyunlarıdır. Gerçeğe nüfuz edememiş yarı aydın kitlelerde bu yanılgı sürüp gitmektedir. Sanılmaktadır ki halk oyunları ve türküler folklorun bütün konu-

(1) Türk Ansiklopedisi, Folklor Maddesi: C. 16, s. 411, MEB yay, Ankara 1968.

sunu oluşturmaktadır. Böyle olsaydı birazdan sayacağımız bütün folklor konularını bir kalemde atmamız gerekirdi. Oysa ki halk oyunları veya dansları, türküleri kadar da bunlar yer tutmaktadır.

Eskiler iyi bir tarif «ağyarını mani, efradını cami» olmalıdır demişler. Bundan hareketle folklor tarifimize dönersek folklorun kapsamına giren konuları da sanırım öğrenmiş oluruz. İlk önce «milletlerin tarihî yaşayış sürecinde bırakmış oldukları maddî ve manevî kültür bakiyeleri» folklorun asıl konusunu oluşturur demiştik. Bu «maddi ve manevî kültür bakiyeleri»ni ise gelenekler, âdetler, masallar, türküler, bilmeceler, hurafeler, batıl inançlar, efsaneler, çeşitli törenler vb. teşkil eder. Tanımın ikinci cümlesinde «günümüzde canlılığını yitirmemiş olan kültür manzumeleri» vardır. Bunlar da bölgesel halk oyunları (ya da dansları), türküler, destanlar, ağıtlar, ninniler, halk müziği vb. dir. Bir de hem ilk cümlenin hem de ikinci cümlenin kapsamına giren yüzyıllardan beri ortak süregelen folklor unsurları vardır: Aile ilaçları (kocakarı ilaçları), demircilik, halk sanatları, eşya ve âlet yapımları, gelenekler hukuku, dokumacılık, giyim-kuşamı da bunlara örnek olarak verebiliriz.

Anlaşıldığı gibi folklorun konusunu kesinlikle sınırlamak kolay değildir. Bazı folklor bilginleri «aydın kültürünün tersine gelişen her şey günümüzde folklorun konusudur» diyerek buna bir sınır koymaktadırlar.

Ayrıca folklorun tarihi gelişiminde ilk önceleri yalnızca yaşayan folklora değer verilmiş, bu ürünler işlenmiştir. Folklor bilim dalı hüviyetine büründükçe bu alan genişlemiş yakın yüzyıllardan gerilere doğru gidilmeye başlanmıştır. Arkeolojinin bütün buluşları şüphesiz folklor için büyük bir malzemedir. Bu bakımdan arkeolojik kazılarda folklor bilimleri hemen arkeologların yanıbaşındadır. Hatta çok zaman beraberdirler. Arkeolojinin folklora girmesiyle birlikte folklorun çalışma alanı, konusu çok genişlemiştir. Nerede olursa olsun medeniyet kalıntıları folklorik unsurları oluşturmuş, folklor tarihi kültür ve medeniyetlere böylelikle indirgenmiştir. Birbuçuk yüzyıllık bir maziye rağmen folklor günümüzde hızla yayılmakta yazımızın ilk cümlesinde belirttiğimiz gibi «bütün dünya milletlerinde giderek büyük bir önem kazanmakta»dır.

Folklor; tarih, edebiyat sosyoloji, psikoloji, etnoloji, filoloji, diyalektoloji, pedagoji gibi bilimlerle çok yakından ilgilidir. Bu bilim dallarının her birine yığınla malzeme vermekte ve de yığınla malzeme almaktadır.

Bizde folklor ayrıca, seyahatname, surname, şehrengiz, cönk gibi belirli dönemlerde yaşamış olan Türk düşünce ve yaşayışı ile sosyal hayatı hakkında bilgi veren bu eserlerden malzeme almaktadır.

FOLKLORUN TARİHÎ GELİŞİMİ

Folklor kelimesi ilk defa 22 ağustos 1846'da İngiltere'de yayınlanan «Athenaeum» dergisinde arkeolog William John Thomas tarafından kullanılmıştır. 1889'da ilk defa milletlerarası folklor kongresi toplanmıştır.

Bizde ise folklor 19. yüzyılın sonlarına doğru görülür. Şinasi «Hikmet-i Avam» adıyla folklor unsurlarından söz eder ama bir bilim anlayışı içinde değil. 19. yüzyılın sosyal, ekonomik ve siyasî çalkantıları içinde Şinasi ve arkadaşlarının halkın yaşayış ve düşünüşünü inceleyerek bunlardan yararlanmak istemeleri güzel birşeydir ama metodsuz olunca da fayda sağlanamamıştır. Sonra «Halkiyat» adıyla Ziya Gökalp'ı bu sahada görüyoruz. Gökalp halkın aydın kitlelerden apayrı bir yaşayış içinde olduğunu görmüş yüzyıllar öncesindeki Türk gelenek ve âdetlerinin başka bir deyişle millîlik unsurlarının İslâm kültür ve medeniyeti içinde devam ettiğini görmüştür. Bundan ilham alarak «Türkleşmek» ilkesini (ona göre mefkûre) İslâmlaşmak ve Batılılaşmak ilkeleri

yanına vazgeçilmez olarak koymuştur. Hatta Gökalp «Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak» adlı eserinde «Halkiyat»a geniş yer ayırmıştır.

Diyebiliriz ki Türkiye'de folklor, bilim hüviyetini M. Fuat Köprülü ile kazanmıştır. Edebiyatımızın her dalında özellikle «Edebiyat Tarihçisi» olarak ismi geçen Köprülü, 24 ocak 1913 (1329) tarihinde İkdam gazetesinde yayınladığı «Yeni Bir İlim: Halkıyat (folklor)» adlı yazısı ile folkloru bize ilmî kalıplar içinde tanıtmış, metodlarını vermiş, kendisi de özellikle folklorun edebiyat ürünleri üzerinde çok başarılı eserler vermiştir. Köprülü'den sonra 20 şubat 1913'te R. T. Bölükbaşı da aynı konuda bir makale yazarak bu yeni bilim dalını açıklığa kavuşturmak istemiştir. Bazı folklorcularımız Bölükbaşı'nın bu yazısını Türk Folklorunun başlangıcı olarak kabul ederler.

Folklor Türkiye'de Cumhuriyetten sonra gelişmeye başlar. 1927 de Ankara'da Halk Bilgisi Derneği kurulur. Bu derneğin çalışmaları olmakla birlikte bizde asıl folklor çalışmalarının düzenli yürütücüsü İhsan Hınçer'deir. İhsan Hınçer 1948'de «Türk Folklor Araştırma Dergisi»ni çıkartmaya başlar. Bu dergi 29 yıldır Türk folkloru üzerinde çalışan bilim adamlarını etrafına toplamış içte ve dışta folklorumuzu temsil etmiştir.

16 mayıs 1966'da Başbakanlık Kültür müsteşarlığına bağlı olarak «Millî Folklor Enstitüsü» kurulmuştur. Bu enstitü halen Kültür Bakanlığı bünyesinde «Millî Folklor Araştırma Dairesi» olarak Nail Tan'ın başkanlığında çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye folklor çalışmalarına kısaca değinmişken bir hususu da belirtmeden geçemyeceğiz. Bizde folklor ürünlerinin ilmi kalıplar içinde incelenmesi, derlenmesi 1913'lerden sonra başlar. Oysaki batılı Türkologlar daha 19. yüzyılın ortalarında yani bizden yarım asır önce Türk folklorunu inclemeye başlamışlardır. Türk folklorunun araştırılmasında önde gelmektedirler. Bunlar Türk folklorunu iş olsun kabilinden incelememişler daima siyasî gayelerle hareket etmişlerdir.

Batılı Türkologların hemen hepsi Türk foklorunun diyalektoloji dalında çalışmışlar bizden çok önceleri Türk lehçelerini incelemişlerdir. Sözgelimi R. A. Maksimo 1867'de Karaman Türk Diyalektlerini araştırmış ve eserini yayınlamıştır. Daha sonra Macar J. Thury 1885'te Kastamonu folklorunu incelemiş eserini Macarca yayınlamıştır. Anadolu folklorumuz dahil diğer Türk boylarının folkloru üzerinde Alman asıllı Rus Türkoloğu W. Radloff, Macar I. Kunos'un çalışmaları üzerinden tam bir yüzyıl geçtiği halde öneminden bir şey kaybetmemiştir.

Burada kendi kendimize «niçin folk lorumuzu başkaları bulup çıkartıyor» sorusunu sormalıyız. Millet olarak Türk folklorunu yabancılardan öğrenme aşağılık psikolojisini bütün benliğimizde hissetmeyi silkip atmadıkça başarılı çalışma yapılamaz. Türk folklorunun her sahasında kendi damgamızı görmek sevindirici olduğu kadar gerçekleri tesbitleme noktasında da daha verimli olunması mümkün olabilecektir.

SONUÇ

Folklor, günümüzde önemli bir bilim dalıdır. Geçmişimizi öğrenmek istifade etmek için tarihî folklorumuza; günümüzde Anadolu folkloru dahil bütün bir Türklük âleminin folklorunu tesbitlemek için yaşayan folklorumuza gereken önemi vermek zorunluluğu vardır. Milletimizin tarihî yaşayışını devam ettirmesi ancak millî hasletlerinin korunmasına bağlıdır. Millî olan bütün değerlerimizi tarihî ya da yaşayan unsurlar olarak bulup çıkartmak, ilmî etüdlerini yaparak yararlanmak gerekir. Tarihî gerçeklere bağlılık yeni nesillerin varlığını devam ettirmesinde vazgeçilmez unsurdur. Millet olarak yaşamak istiyorsak —ki bu tabiî bir hakkımızdır— başka milletlerin yaşayış ve düşünüş modellerini benimsemek yerine tarihî yaşayış ve düşünüşümüzü bayraklaştırmak zorundayız.

Folklor bu millî bayraklaşma ve toparlanış hamlesinde vazgeçilmez unsurlardan biridir. Belki de en önemlisidir.

ÇİLELİ YOLLAR

Senelerdir Allah için bu yolda
Engelleri yara yara gelmişiz.
Durulur mu her geçen gün yokolda
Zincirleri kıra kıra gelmişiz.

Yemin ettik can adadık dâvâya
Baykuşlar mı konsun yurtta yuvaya
Gözyaşımız melhem edip yaraya
Seherlerde süre süre gelmişiz.

Neden mahzun neden yaslı milletim
Neden hâlâ o günlere hasretim
Kim sahibi bu vatanın kim yetim
Hainlere sora sora gelmişiz.

Kin, ihtiras, husumetler dalgası
Bahçemizde öttü yaban kargası
Çileli de olsa iman kavgası
Canımızı vere vere gelmişiz.

Durmayacak bu kükreyiş bu akın
Kırılacak dişlileri şu çarkın
Ağlamasın anam o gün çok yakın
Ümitleri dere dere gelmişiz.

HÜSEYİN ÖZTÜRK

ANDRÈ MALRAUX VE İNSANA BAKIŞI

MUSTAFA ÇİMEN

23 kasım 1976 salı günü ölümü ile bütün kültür, yayın ve sanat âleminin dikkatlerinin üzerinde yoğunlaşmasına yol açan André Malraux'dan bahsedeceğiz. Kimdir André Malraux? Batılı için, insanlık için ve özellikle mensubu bulunduğu Fransız toplumu için ifade ettiği önem nedir?

Ölümü dünya basınını ilgilendirdiği ölçüde bizim basını da ilgilendirdi. Avrupa gazete ve dergileri Malraux özel sayısı düzenlediler. Edebiyatından, görüşlerinden, serüven ve politikasına varıncaya değin söz konusu edildi. Bizde de çarşaf çarşaf tercüme mülakatlar yayınlandı Malraux ile yapılmış. Şu satırların gayesi ise Malraux'nun görüşlerinin kısa bir özetlemesini yapmak...

Onun hakkında söylenecek ilk toparlayıcı hüküm: Renkli ve karmaşık bir kişiliğe sahiptir Malraux. Edebiyatçı Malraux, savaş içinde Malraux, Hint ormanlarında kurtuluş ve sanat eseri arayan resim ve heykelsever Malraux, savaşçı Malraux, politikacı Malraux.. ve de Gaulle'ün Kültür Bakanı ve akıl hocası Malraux. Çok değişik kutupları ve karşıtlıkları yaşamış ve kendi düşünce yapısının elverdiği ölçüde özümlemiş bir kişi. Bu yüzden uzun süre anlaşılamamış, yerine oturtulamamıştır. Oysa o, gerek edebî eserlerinde, gerek sanat, insan, politika, eylem ve gerekse evren üzerine yaptığı sözlü ve yazılı değerlendirmelerde kendini apaçık ortaya koymuştur. İnsanlık Durumu (La Condition Humaine) adlı eseri ile Concourt Edebiyat

Armağanı alan, yine bu eseri ile son çeyrek yüzyılın klasikleri arasına katılan yazarın esas konusu insandır. İnsandan yola çıkarak bir dünya görüşü oluşturmaya çalışmıştır. Çok karmaşık ve serüvenlerle dolu hayatını da insan hakkındaki düşüncesi çizecektir. İşte çok değişik yönleriyle söz konusu edilebilecek olan Malraux'yü biz sadece insan kaynaklı görüşleriyle bu yazının konusuna dahil edeceğiz. Edebiyatı, sanatı, sanatçılığı bizi ilgilendirmeyecek şimdilik. Ancak bu konuya geçmeden önce hayatından kısaca söz edelim:

Doğum 1901. Paris'teki Doğu Dilleri Okulundan mezuniyet. Çince, Sanskritçe öğrenimi. Arabistan ve Afganistan'da arkeolojik araştırmalar. Uzak Doğu'ya geziler. Sonra Kanton ve Şanghay'daki iç savaşlar içinde yer alışı. Reichstag yangını üzerine Almanya yolculuğu. Ve hızlı bir faşizm aleyhtarı olarak dönüşü. 1936 İspanya iç savaşında Cumhuriyetçilerin safında çarpışma: Uluslararası bir hava filosunun komutanı olarak. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başlayınca askere alınması. 1940 haziranında Fransa bozgunu sırasında yaralanıp esir düşmesi. Esir kampından kaçışı. Uzun süre kaçıp-saklandıktan sonra Fransız gizli mukavemet hareketine katılışı. Ve 1944'te Almanlar tarafından yakalanıp göz hapsine alınışı. Artık bu «göz hapisliği» yeni bir hayatın başlangıcı olacaktır onun için.

Malraux, F.F.İ. (Bağımsız Fransız Kuvvetleri) tarafından kurtarıldıktan sonra ünlü Alsace-Lorraine tugayına komutan olur. Birinci ordunun saflarında çarpışır. O sıralarda da de Gaulle ile tanışır. Eserlerinin hayranı olan de Gaulle ile aralarında derin bir dostluk başlar. Bu dostluk 1959'da de Gaulle'ün Kültür Bakanlığına atanmasıyla iyice pekişir. On yıl Kültür Bakanı olarak Fransa'ya hizmet eder. Fransız Kültür hayatına bir canlılık getirir. de Gaulle'ün akıl hocası ünvanını kazanır. Dünyanın sayılı devlet adamları ile tanışır, konuşur. Artık tanınmış bir diplomattır Malraux. de Gaulle'ün ölümü ile Kültür Bakanlığından ayrılır. Kendisini en iyi anlayan adam olarak nitelediği de Gaulle'süz çalışamayacaktır artık. Ve ondan sonra sadece sohbet, mülakat ve sairelerle beliren pasif bir hayat. Ancak 1971'de Bengaldeş'de bağımsızlık hareketleri başlayınca kanı yeniden kıpırdar. O yaşına rağmen koşup bu harekete katılmak ister. Acaba neden?

Malraux marksist miydi, faşist mi, Fransız milliyetçisi mi, bir oryantalist mi, yahut bir serüvenci mi? Her bir yönü dış kabuğundan pırıltılar saçan bu renkli kişiliğin sahibinin ülküsü ne idi, neyin kavgasını veriyordu? Malraux'yu Malraux olarak ortaya koyacak sorular...

MALRAUX'NUN İNSANA BAKIŞI

İnsan bayağı bir varlık mıdır? Yoksa yüce bir varlık mı? Malraux, insanın yüceliğine inanmıştır. Ona göre insanı «bayağılıklarına göre» değerlendirmemek gerekir. İnsanı en yüce gösterileri içinde ele almak, eylemin, düşüncenin ve fikrin doruğunda iken değerlendirmek gerekir. Acaba insanı evren içinde bir hiç olmaktan kurtaran bir yücelik ölçüsü var mıdır?

Vardır: İnsanı kendi içinde hiçliğe iten evrene karşı baş kaldırma. Evrenle ve kurulu düzenle didişme. İnsan evrenin, kurulu düzenin ve alın yazısının kendisine layık gördüğü rolü oynamamalı. F. Nietzche, A. Camus ve Sartre ile bir buluşma mı? Evet. Hem buluşuyorlar hem ayrılıyorlar yalnız.

Buluştukları ve ayrıldıkları noktalar:

Nietzche, «İnsanüstü»nün peşinde: «Ben size insanüstünü öğretiyorum. İnsan aşılması gereken bir şeydir. İnsanüstü yeryüzünün amacıdır. Tanrı ölmüştür.. Bir Tanrı yaratabilir misiniz? Öyleyse bana Tanrı sözü etmeyin. Ama insanüstünü yaratabilirsiniz. Sizin en iyi yaratmanız da bu olacak. Eğer Tanrılar var olsaydı ben Tanrı olmamaya nasıl dayanırdım... Ey insan kardeşlerim sizler belki insanüstü olamayacaksınız ama insanüstünün babaları olabilirsiniz. Dünya dediğiniz şeyi siz yaratmalısınız.» Nietzche'den seçme sözler... Ya Malraux ne düşünür bu konuda? Aşağı yukarı aynı:

İnsan kendi başına alındığı zaman evren içinde bir hiçtir. İster eylemle, ister düşünceyle, ister bilimle bu evreni aşmak ve insana özgü değerler getirmek gerekir. İnsan evrenle didişmesinde kendi kaderini kendisi tayin etmelidir. O da bir nevi insanüstünün peşindedir. Başkaldırma bahsinde Camus ile

yanyanadır. Kader karşısındaki tavrıyla Sartre ile buluşur. Nietzshe'den ayrılır. Nietzshe ümitsizdir. «Siz insanüstü olamazsınız. Sizden geçti bu. Ancak insanüstünün babaları olabilirsiniz» der ve «erdemleri uykuya bırakmayı» salık verir. Camus bedbindir. Bu uyumsuz âlemde yaşamak saçmadır. İnsan bu uyumsuzluklar ve saçmalıklar içinde yaptıklarından ve hayatından sorumlu olamaz. Camus'den de ayrılır bu noktada. Neden?

Çünkü o ümitvardır. Nietzshe gibi bu sizden geçti dememektedir. Camus gibi «insan bu uyumsuzluklar içinde sorumlu tutulamaz» demektedir. Eylemlere umut bağlamıştır. Ama sonradan bu işin çıkmazını da vurgulayacaktır. Eylem felsefeden önce gelir ona göre. Eylem kurulu düzene ve evrene bir başkaldırı olduğuna göre insanın kurtuluşunda, kendi önemine kavuşmasında (Nietzshe'ye göre üstinsana geçişte) niye bir sıçrama noktası olmasın? Bu yüzden o insanı eylem içinde ele almıştır. **Les Conquerants** (Fatihler - Türkçeye Kanton'da İsyan olarak tercüme edilmiştir) ve **İnsanlık Durumu (La Contition Humaine)**'nda kendisinin de iştirak ettiği Kanton ve Şanghay ayaklanmalarını anlatır. Ama esas konusu eylem içinde insan, devrim içinde insan psikolojisi. Onu objektif varlık kadar metafizik de ilgilendirir. Ölüm, eylem vs. gibi objektif ve metafizik gerçekler karşısında duyarlıklı, zengin ve esnek bir üslupla kendi düşüncesi açısından insanın durumunu ve konumunu belirlemeye gayret eder. Marksizmi bilmektedir. Ama marksizmin dogmaları onu ilgilendirmemektedir. Önemli olan yalın eylemdir, dogmalardan soyutlanmış eylem. Çünkü bir kavgadır kurulu düzene ve evrene karşı. Kanton'da İsyan adlı eserinde kısmen kendisini temsil eden kahramanı Garine'da devrime katılışını böyle izah eder. «Sierre del Terruel» ismiyle önce rejisör olarak filmini çevirdiği İspanya iç harbinden elde ettiği izlenim ve tecrübeleri sonra Umut adıyla romanlaştırır. Les Noyers de l'Altenburg (Altenburg'un Ceviz Ağaçları» isimli eserinde de İkinci Dünya Savaşı deneylerini anlatır. Ve hep insan: Birçok tip «İnsanın durumunu» ortaya koyacak yönleriyle gelip gelip geçen bir akış izler eserlerinde. Tekrarlayalım: İnsan ama nasıl insan? Çarpışan insan, kavga eden insan. Hayatın kendisine «al kabul et» diye verdiklerini kabul eden, onunla didişmeyen insan önemsizdir. Kendi öneminin idrakinden mahrumdur. Ondan bir şey beklenemez. Şu halde bu hayatı ve kaderini değiştirmek için çarpışan insana bakmalı. Böylece onun devrimlere ne için katıldığı anlaşılmıştır her halde. Sanıldığı gibi salt bir serüvenci de değildir. Marksizm, ölüm gibi değişik konulardaki görüşleri ayrı bir konu. Biz şimdi şu sorunun üzerinde duralım: Acaba yazar devrimlerden ve eylemlerden aradığı umudu elde edebildi mi? Sonuca insan hakkındaki düşüncelerini «Bireycilik»le ilgili fikirleri ile tamamlayarak gidelim.

BİREYCİLİK

Malraux'ya göre insanlık bugün ondokuzuncu yüzyılın icat ettiği bir şeyi aramaktadır şuurunda olsun, olmasın: Bireycilik. **«İçinde bulunduğumuz yüzyıl çelişkili, garip bir yüzyıl. Bir yandan tıp bilimi insanları yaşatmaya çalışıyor, öte yandan atom bombaları öldürmeye. Atom bombasından geçen bir uygarlık çağımız toplumunu mutlu edemez. İnsana yönelmeli, ondaki sonsuz kaynakları araştırmalıyız. Romeolar günümüz erkeğinden, Julietler günümüz kadınından daha mutluydu. Hele günümüz kadını. Ne aşkını yaşayabiliyor, ne annelik yapabiliyor. Parmakları daktiloda ayarlı. Dinsel demiyorum ama, ruhsal değerlere önem vermek gerekir.»** Kendi önemini kavramalıdır insan: **«Bu bir değerler sorunudur, düşünceler sorunu değil. Barres'in ilk eserlerini ele alalım. Benim «ben olmam olgusu ve bundan dolayı da yükümlü bulunuşum yüce bir değerdir..»** Devrimlerden ve eylemlerden artık tarihe, kültüre varmıştır. Tekniğin köleleştirmesine karşı başkaldıran insana yönelmiştir bu sefer. Şimdi soruyu tekrarlayalım: Yazar devrimlerden ne umdu, ne buldu? Soruyu daha da genişletebiliriz: «Üstinsana» ulaşmak için aradan Tanrı engelini kaldıran insan şimdi nasıl bir sonuçla karşı karşıya? Cevap:

«Mutlak gerçek sizin için Tanrıydı. Sonra insan oldu. Fakat insan Tanrının ölümünden sonra öldü. Şimdi sizler bu garip mirası kime yükleyeceğinizi arayıp durmaktasınız

sıkıntı içinde.» «... Yalnız aydınlar bugün İnsancıl olması gereken bir öğretinin politik bir öğreti ile değiştirilmesinden dolayı büyülenmiştir. Dinin yerini alan şey asla pozitivizm, materyalizm değil hayalcilliktir. Bu söyleyiş çok kabadır ama düşünüyorum ki marksizm dünyanın yarısı üzerinde gerçeğin yerini «biyoloji»den daha çok almıştır.» Yani marksist eylemler yazarın umduğu neticeyi değil dogmalar köleliği doğurmuştur. Böylece insan yine hiç olmuştur.

Felsefi görüşlerini kısaca özetlemeye çalıştık Malraux'nun. Çok karmaşık kişiliğinin ve hayatının yorumlanmasında bir çıkış noktası bunlar. Bu merkez etrafında kıvılcımlar gibi sağa sola saçılan görüşler. Önce bir kaçış vardır Batı'dan bütün benzerleri gibi.

Hatta devrinin modası, **«Uzak Doğu'dan umut arayan» batılı aydınlarla da buluşmuştur** birçok noktada. Batı medeniyeti karşısında iyimser değildir. Bütün karşıtlıkları anlamaya ve yaşamaya çalışır bu yüzden. Ama sadece bir dünya ile tanışamaz: **İslâm - Türk uygarlığı.** O Müslümanları sadece **«yanmış lavanta çiçekleriyle, bozkırlarda secdeye kapanmış olarak» uzaktan seyretmiştir. Belki devrinin modası Hind'e değil de İslâm - Türk Uygarlığına bir yöneliş olsaydı, bu dünyayı tanıma fırsatı bulacaktı.** Hint ormanlarında kurtuluş ve sır arayışına bir ara o da katılırken, Hintli ve Çinli Müslümanları böyle uzaktan seyretmiştir. Yahut İspanya İç harbine Franko safında katılan Kuzey Afrikalı Arapların sarıklarında sembolize etmiştir İslâmı. (İnsanlığın Durumu, Umut) Halit Refiğ'in tespit ettiği gibi: André Malraux «Hayal Müzesi»ne dünyanın dört bucağından sanat eserlerinin fotoğraflarını doldururken bir kenara da Fatih Albümünden bir siyah kalem resmi iliştirir, ama resim için ne diyeceğini bir türlü kestiremez. (Ulusal Sinema Kavgası, s. 64) Bu derece habersiz ve uzaktır İslâm - Türk uygarlığından.

Batıyı aşmaya çalışan bir insan. Ama ne ile aşacak. Batının kendisine miras bıraktığı değerlerin çerçevelediği geniş bir fanus içinde bir müddet çırpındıktan sonra tekrar kendi ocağına düşüş. İşte benzerleri gibi Malraux'nun da düşüncesinin trajik durağı. Yazımızı François Mauriac'nun «İnsanlık Durumu»

— Malraux de Gaulle ile

üzerine «günlük»ünde yazdıklarıyla bitirelim:

«Acayip bir toplumda yaşıyoruz. Artık kocadı o, can sıkıntısı içinde kıvranıyor, kendisini korkutsa bile her şeyi hoş karşılıyor, yeter ki oyalansın. İşte elinde hançer bir delikanlı (Yani Malraux), bu toplumu Asya'dan, tâ can evinden vurmaya çalışıyor... Ama becerikli değerli bir delikanlı bu. Yaşıtlarının hepsinden daha usta. Beğenilsin ya da beğenilmesin. 1933'te güzel bir kitap yayınladı. Avrupa medeniyetinin kendini savunmaya çalışmaması delice bir tedbirsizlik mi dersiniz? Kim bilir? Karşısına geçip yumruğunu sıkan, o kocamış toplum şöyle der gibidir sanki: **Ne yapsan nafile. Bütün alçaltmalarına rağmen zekânla, kültürünle, üslubunla, sen benimsin. Mirasım senin ta iliklerine işlemiş. Asya'nın sırlarını boş yere öğretiyorsun bana. Sana verdiğim ruhu söküp atamazsın içinden.** (İnsanlık Durumu, Varlık Yayınları, Ter: Samih Tiryakioğlu, 1962, «Önsöz»den).

İşte Batının bu harika çocuğunu en güzel ifade eden sözler.

İktibaslar: L'Express, Pierre de Boisdeffre

HİKÂYE

GÜRPINAR MAHPUSHANESİ

FERHAT AKKAYA

Omuzumdaki sızı asabımı bozmaya başlamıştı. İlk gözüme kestirdiğim taşa oturdum. Bir sigara yaktım. Derin derin çektim. Çakmağımla oynuyor, evirip çevirip duruyordum. Gazı bitince herhalde bir kenara koyacaktım. Bu dağın başında gaz olmayacağını düşünüyordum. Öğretmen Okulunda sigaraya başladığım zaman fiyaka olsun diye, epeyce yüksek bir fiyatla almıştım. O zamanlar arkadaşlara, öğretmenlik yapmak için Türkiye'nin her yerinin aynı olduğunu, köyü ile kentinin ayırdedilmemesi gerektiğini söylerdim. Fakat daha başında bu işten sıkılmaya başlamıştım bile. Arkadaşların hakları vardı galiba. Bakalım yemeye ekmek bulabilecek miydim? Nerden

çıkmıştı şu öğretmenlik de sanki? Öğretmen okulundan başka okul mu yoktu memlekette? İlkokuldayken, sınıf öğretmenimize bakarak öğretmen olmayı kafama koymuştum. Ailemin sürekli ısrarları, bilhassa annemin sızlanmaları beni caydıramamıştı. Evden son defa ayrılırken bile annem, «Etme oğlum, gel vazgeç, senin gibi şehirde büyüyen yapamaz o çöllerde, öldürürler seni, kıyarlar sana...», demişti. Birden dönmek geldi aklıma. Yerdeki eşyalarıma sonra da saatime baktım. Dönemezdim. Kasabadan kiraladığım jip beni iki saat getirmişti. Bir buçuk saate yakın da ben yürümüştüm. İmkânı yok bu kadar yolu akşama kadar yürüyemezdim. Şoförün tarif ettiğine göre aşağı yukarı üç saatlik yolum daha vardı. Hemen kalkmazsam bu dağlarda gecelemem gerekecekti.

Valizlerimi elime almadan önce gideceğim yolu tayin etmek istedim. Yola benzer birşey yoktu. Sadece giderek yükselen, çıplak, taşlı, dikenli arazinin ortasında kıvrılarak uzanan, arasıra kaybolan bir iz vardı. Şoförün yol dediği bu olmalıydı. Görünen tek şey taşlar ve dikenler. Sakın bu şoför beni yanlış getirmesin. Evet evet tamam. Tüylerim diken diken. Etrafda hiç ses yok. Kulak kabartıyorum, hiçbirşey duymuyorum. Acaba bunun adı ne? Benim sessizlik diye bildiğim şey, çok az gürültü idi. Sabaha karşı duyulan aralıklı sarhoş naraları, çapkın arabaların horultulu eksozları, asansörün inlemesi, salondaki büyük duvar saatinin sesi benim bildiğim en mükemmel sessizlik idi. Fakat şimdi hiç bir şey duymuyorum. Sağır mı oldum acaba?

Şaşkın şaşkın bakarken, birden bir hırlama ile irkildim. Korka korka döndüm. Kocaman, bir köpek ve yanında iriyarı, sefil kılıklı bir adam. Köpek hırlıyarak bir bana bir adama bakıyor. Adam şöyle bir başını çevirince, köpek olduğu yere çöktü. Ve bana doğru yürümeye başladı. Tamamdı işte. Tahmin etmiştim zaten. Annem de söylememiş miydi seni öldürürler diye. Elinde büyük bir sopası vardı. İyice yaklaştı. Gözlerinde bir merhamet izi arıyordum ki, «Selâmünaleyküm bey, hoşgelmişsen» dedi. Kekeleyerek yarım yamalak «Hoşbulduk» dedim. Ölüm mahkûmlarının son arzularının yerine getirildiği aklıma gelince terlemeye başladım. Bana iyi davrandığına göre öldürecek muhakkak. Sonra da eşyalarımı ve paramı alacak. Zaten eşkiyaya benziyor. Üstü başı dökülmüş, sakalları uzamış, heybesi de sırtında. Tıpkı filmlerdeki eşkiyalar gibi... Hay beni buraya verenlerin... Ama faydası yok. Odunu ha vurdu ha vuracak. Korkudan, yarı öldüm zaten. Canımın yarısı çıktı. Çok az iş kaldı adama. Fakat elindeki odun değil de, ağzı kıpırdadı. Bir daha kıpırdadı ve, «Bey, ne ararsın burda?» dediğini duydum. Amma da meraklı eşkiya be, ne aradığımı soruyor. Herhalde maden aramıyorum. Birden bir ümit ışığı doğdu içime; öğretmen olduğumu söylersem belki merhamet ederdi. Zararı yok eşyalarımı ve paramı da veririm. Yeter ki beni öldürmese, Korkudan sesimin tonu bile değişmişti. «Öğretmenim, Gürpınar Köyü Öğretmeni» diyebildim.

Sevindi birden. Gürpınar onların köyüymüş. Kendisi Gürpınar'ın çobanıymış. Yusuf'muş adı da. Eşyalarımı aldı eline. Biraz yürüdükten sonra bana koyunları gösterdi, uzaktan. Köpeklerle bir çoban daha vardı sürünün yanında. Yanı-

Desen : Halil KAYA

mızdaki köpek de sürüye doğru koşmaya başladı. Yusuf devamlı konuşuyordu, sevincinden. Eliyle dağları ve büyük kayaları gösteriyor, isimlerini söylüyor, hepsinin ayrı ayrı hikâyesini anlatıyordu. Bir ara susuyor, benim konuşmamı bekliyordu. Benden ses çıkmayınca; yüzüme bakıyor ve tekrar anlatmaya koyuluyordu. Elleri sanki boşmuş gibi yürüyor, birkaç adım ilerleyince yetişmem için beni bekliyordu.

Yorgunluktan dizlerime dayanmaya başlamıştım. Sanki ağaca çıkar gibi yokuş çıkıyorduk. Hele bazan bastığım çakıl taşları ayağımın altından kayıp tökezleyince ifrit oluyor, içimden lanetler yağdırıyordum. Küçük bir düzlüğe gelince oturduk. Hemen yanımızdan kaynayan su, ortası boş yassı bir taşın oyuğuna akıyordu. Yusuf, çıkınını açtı. Beni de buyur etti. Acıkmadığımı söyledim. Siyah bir ekmekle, soğanı vardı. Soğanı dizinin üzerinde yumrukladı. Parçalanan soğanın orta kısmını bir parça ekmekle benim önüme sürdü. Ortasının tatlı olduğunu söyledi. İlk defa soğan ekmek yiyordum. Bitirdikten sonra Yusuf kalktı, taşın yalağından su içti. Bana da içmemi tavsiye etti. Ondan gördüğüm gibi ben de eğilip içtim. Şu hale bak! Bizimkiler duysalar kimbilir nasıl alay ederler. En azından bir hafta gülerler. Su içmem bir tarafa soğan ekmek yediğimi bilseler... kasıkları çatlar gülmekten. Zaten gülmek için bahane arıyorlar.

Güneşin yüzünü göremiyorduk artık. Son ışıkları dağların çıplak tepelerinden bize kadar yansıyordu. Yolumuzun daha ne kadar olduğunu da sormak ihtiyacını hissetmiyordum. Her halde bu dağların tükendiği yere kadar gidecektik. Bu köyü de neden bu kadar yükseğe kurmuşlardı sanki. İyice yorulmuştum. Terden sırılsıklam olmuştum. Kaşlarıma yığılan ter damlacığı bir noktadan sonra gözkapaklarıma doğru boşalıyordu. Bu durum beni daha da bunaltıyor, sinirlerimin daha da gerilmesine sebep oluyordu. Arada Yusuf'a bir göz atıyordum :Yaşlı olmasına rağmen hiçbir yorgunluk belirtisi göremiyordum.

Çıktıkça çıkıyorduk. Ben cevap vermediğim için, artık Yusuf da konuşmaz olmuştu. Yalnız arada bir beni süzüyor, halimden birşeyler anlamak istiyordu. Ben ise hiç aldırış etmiyor, dizlerime dayanarak yürümeye devam ediyor-

dum. Arada, uzaklardan gelen yanık bir kaval nağmesi duyuyor, sesin geldiği taraflara döndüğümde sahibini ve yanında sürüsünü görüyorum. İlk defa duyduğum ya da daha doğrusu hissettiğim bu ses, bu müzik, ruhumun derin uçurumlarında yankılar yapıyordu. Bir sırtı aştığımızda veya bir vadiye girdiğimizde anlıyamadığım, esrarengiz şeyler anlatan bu sesi işitmez oluyorduk. Merak ettim: Acaba Yusuf da kaval çalabiliyor muydu? Sormak istedim. Fakat sessizliği yırtacağımdan korkarak vazgeçtim.

Bir tepeye çıktığımızda Yusuf durdu. Eliyle işaret ederek, «İşte bey, Gürpınar» dedi. İşaret ettiği taraf da çıplak arazinin ortasında biraz dikkatli bakınca farkedilebilen toprak yığınları ve yaprakları sararmış ağaçlar vardı. Hemen kafama takılan soru, «Hani evler?» oldu. Yusuf'a sormadan kendi kendime cevaplamava çalıştım: Belki de yerin altında, mağaralarda duruyorlardır. Evet, okuldayken duymuştum, bazı köylülerin hâlâ mağaralarda oturduğunu. Dehşetle irkildim. Soğuk bir ter içimden dışıma doğru hücum etti. Beynimde bir uğultu, bir kasırga düşünmeme engel oluyordu. Kaloriferli, asansörlü... lüks bir hayattan mağaraya, Mağara ilkokulunda öğretmenlik yapmaya. Mağaradan okul mu olur? Benim düşündüğüm okul şöyle, betondan, boyalı, direğinde bayrak sallanan bir yerdi. Fakat şimdi... bunları yan yana düşünmek bile gülünç. Tarihten önceki mağara devrine döndüm galiba. Ama döndüm bir kere.

Yaprakların ömrünü tamamlayıp dökülmeye başladığı, ılık bir sonbahar akşamında, güneş battıktan sonra Gürpınar'a geldik. Tozlu, eğri ve daracık bir yoldan, damlarının kenarında dışarıya ağaç dalları fırlamış çamurdan evlerin arasından köye girdik. Yolun kenarlarında, toprak evlerin köşelerinde, hemen hepsi yalınayak çocuklar donuk bakışlarla bana bakıyorlardı. O anda bana öyle geldi ki, onlar çocuk değil de beni sorguya çeken hakimlerdi sanki. Oynayan çocuklar da, bizi görünce oyunlarını bırakıp beni sorguya çekmeye başlıyorlardı. Bu yarıçıplak çocukların bakışları altında, rahatsız oluyordum, eziliyordum.

Köyün ortasında, mescit olduğu anlaşılan, diğerlerinden büyük toprak yapının önünde köylüler vardı. Yusuf selâm verdi ve, «Bey» dedi «bize öğretmen gelmiş». Bir sevinç dalgası yüzlerine vurdu ve dondu. Hepsi sırayla elimi sıktılar, «Hoşgeldin bey» dediler.

Gürpınar'daki günlerim hayatımın en ıstıraplı, işkenceli ve sıkıntı dolu günleri oldu. Gün boyunca devamlı kokladığım tezek kokusu yetmiyormuş gibi, akşam tek odalı evimde de toprak kokusunu istemeye istemeye çiğerlerime çekmek zorunda kalıyordum. Uyanık olduğum her saatım kızgınlıkla, can sıkıntısıyla geçiyordu. Böyle zamanlarda yapabildiğim tek şey dişlerimi gıcırdatmak, öğütmek oluyordu. Sigaralarım çoktan bitmiş, bütün köylünün yaptığı gibi tütüne başlamıştım. Bütün Gürpınarlılara yalan söylüyordum. Beni gördüklerinde, Selamünaleyküm bey, nassın?» derler, ben de «iyi» olduğumu söylerdim. Burası adı hiç duyulmamış bir mapushane idi. Zerre kadar teknik imkânı olmayan, yemekleri hep bulgur-ayran olan mahpushane. Köyün imamı Ömer hoa ile yaptığımız son sohbetten sonra iyice afalladım.

Gürpınar'a kar yağınca, Gürpınar kış uykusuna yatarmış. Her tarafı kar kaplar, kimse dışarıya adım atamazmış. Herkes kendi başının derdinde olurmuş, o zaman. Hasta mı olursun, ölür müsün, kalırmısın... Kimsenin birşeycikten haberi olmazmış.

Bunları duyduktan sonra çekilmez olmaya başladı. Bu mahpushaneden firar etmeyi aklıma koydum. Ben kaçar kurtulurdum belki ama ya kaçamayanlar... kaçamayanlar ne yapsınlar? Ne yaparlarsa yapsınlar... her zaman yaptıklarından... bir kış boyu yatsınlar, ölenler ölsün, kalanlar kalsın. Ne yapalım yani? Ama insan değil mi onlarda nihayet? Bir kış boyu yatılır mı devamlı? Yatmasınlar onlar da, otursunlar, bana dert değil! Ben kendi derdime yetemiyorum. Elâlemin derdiyle uğraşacak hâlim yok. Hemen kaçmalıyım bu yüksek dağ mahpushanesinden. Kar bir bastırırsa, yaza kadar kaldım demektir, burda. Ama, Gürpınar, ömür boyu mahpus insanlarla dolu. Mahpus doğup mahpus ölen insanlar... tıpkı benim gibi insan onlar da. Öyle bir mahpushane ki, dikenli telleri, kalın yüksek duvarları, silâhlı bekçileri... yok. Okuma yazma değil de konusma öğrettiğim öğrencilerim de, bu mahpus insanlardan bir bölüm. Bana çok saygı gösteriyorlar. Nerde görseler, mahcup bir eda ile hareketsiz, bekliyorlar. Kocaman kocaman çocuklar. Çocuk değil de delikanlı, genç kız bunlar. Önlükleri, yakalıkları yok. Kısa pantolonları da yok. Şalvarları, yazmaları, çemberleri var. Ama bana ne bütün bunlardan. Ben kendimi bilirim. Ben hapsetmedim ya onları buraya.

Kararım kesindi. Kışı burada geçiremezdim. Çok anlayışlı olan, sık sık hatırımı soran Ömer Hoca'ya durumu anlattım. Öğretmenlikten vaz geçeceğimi, istifa edeceğimi söyledim. «Ben kaçacağım buradan hoca.» dedim. Ömer Hoca'nın devamlı gülümsiyen aydınlık yüzünü bir keder bulutu kapladı. Gözlerime bakarak, «Bey» dedi «seni zorunan tutan yok ki, gaçacam ne kelime?»

Güneşin ışıklarının vurup, sıcaklığının hissedilmediği, kar habercisi olan soğuk rüzgârların sert sert estiği bir günde, sabah vakti, Gürpınar'dan ayrıldım. Gürpınar'ın bütün erkekleri ve öğrencilerim beni yolcu etmek, uğurlamak için toplanmışlardı. Kendilerinden kaçtığım bu sefil, bu garip, bu sahipsiz insanlar, bana çok samimi duygularla hediyeler hazırlamışlardı. Eşyalarıma yardım etmek için gene Yusuf'u tayin ettiler. Köyün hemen dışında, köye ismini veren pınarın başında teker teker elimi sıktılar. «Hakgını helâl et bey, yolun açık olsun» dediler. Benim gidişimle artık öğretmensiz kalan ve öğrencilikleri sona eren, kara bahtlı çocuklar, genç kızlar, delikanlılar ellerime sarıldılar, öpmek için. Birçoğunun gözleri dolu dolu olmuş, ıslanmıştı. Son olarak Ömer Hoca, «Bey, dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşurmuş. Yolun düşerse... biz beklemeye alışgınız!» dedi. Çocuğunu cami avlusunda bırakıp kaçan bir annenin ezikliği, mahvolmuşluğu içinde, daha fazla ezilmemek için hızlı adımlarla yürüdüm.

Gürpınar'ı ilk defa gördüğüm tepeye vardığımızda geri dönüp baktım. Gürpınarlılar, beni yolcu ettikleri yerde bekliyorlardı.

Hâlâ orada, pınarın başında bekliyorlar sanıyorum.

Tiyatro

MERDİVEN

MUSTAFA ERDOĞAN

Nazım Kurşunlu'nun yazdığı «Merdiven»i, Altındağ Tiyatro'sunda seyrettik. Buhranlarımızı sergileme yönünden, başarılı bir oyun «Merdiven». Sade bir anlatım hâkim oyuna.

Yazar, sosyal bünyemizin aksaklıklarını, toplum yaralarımızı, sıcak bir hava içinde işlemiş. Birçok meselemizi birden ele almış bu oyunda. Ümit, ıstırap hile, fakirlik... Tevekkül ile isyan bir arada «Merdiven»de.

Oyunda her bir sorun, nisbeten gerçekçi ve başarılı bir biçimde görüntüleniyor. Şefika Hanım'da tevekkülü, Hamdi Bey'de olumsuz şartlara isyanın, çaresiz bir teslimiyete dönüşünü somutlaştıran yazar, yabancısı olmadığımız bir manzara çiziyor.

Ancak yazarın burada gösterdiği başarıyı gölgeleyen bazı pürüzlerin varlığını da kabul etmek gerekli. Nitekim, dikkatlerden kaçmayan zorlama bir çabayı sezmek mümkün oyunda. Belirtmek gerekir ki; büyük ölçüde isabetle tesbit ettiği buhranlarımızı, bir tek sebebe indirgemeye çalışan yazar, bu

tutumuyla, oyundaki genel başarısına gölge düşürmektedir. Bu tek sebep ise, «para»dır; yazara göre. Oyunu izleyen sıradan seyircinin varacağı bir hüküm var: «Demek ki, her şey 'para'ya dayanıyor. O halde bütün mesele, fakirlik - zenginlik meselesidir.»

Nitekim yazar, bu düşüncesini hemen her sahnede, kahramanlarının ağzından dile getirmektedir. Ve dolayısıyla sık sık oyuncuların ağzından, şu anlamda sözleri dinlemek zorunda kalıyor seyirci: «Her şey paraya dayanıyor. Parasız oluyor mu?» Meselâ, «Fıkaralık maskaralıktır.» incisini de öğrenmiş olduk, bu oyunu seyredince.

Halbuki, dikkatle incelendiğinde görülür ki; zenginlik veya fakirlik şeklinde beliren olgular, sadece birer sonuçtur. Bütünüyle sosyal sistemin, insan ve toplumu değerlendiriş tarzındaki yanlışlığın zarurî sonucu olarak ortaya çıkan bir aksaklığın; sosyal meselelerimizin esası olarak sunulmasının isabetsizliği açıktır.

Diğer taraftan yazar, şartlara isyan ettirdiği insanların durum ve davranışlarını mübâlâğa etmektedir. Ve kahramanlara söylettiği bazı sözler, ister-istemez Türk insanının değerlerine protesto niteliğine bürünüyor. Örneğin, «Ev yapanla evlenenin Allah yardımcısı olur.» sözüne bizim insanımız, «Allah'ın başka işi yok da...» şeklinde, ukalâca bir cevap vermez. Halbuki bu sözü biz, ciddî bir insan görünümündeki Hamdi Bey'den dinlemek durumunda kaldık, «Merdiven»i seyrederken.

Bir de şu ifadeye bakınız: «Allah kardeşi kardeş yaratmış, keseyi ayrı yaratmış.» Yazar bunu, sosyal yaralarımızın ulaştığı düzeyi göstermekte bir malzeme olarak kullanmışsa ,denecek bir şey yoktur. Yok eğer yazar bu sözlerde saklı bir mesaj sunmak istiyorsa; bu düşünceye katılmak çok güçtür.

Yazar, insanımızın Allah'a samimî yakarışını, bırakılması gereken «dilenci duaları» olarak görmese; bekârlığa, maksadı pek belli olmayan bir methiye düzmese; «kader»i insan aleyhine işleyen zalim bir mekanizma olarak değerlendirmese; şüphesiz daha başarılı olacaktı.

Evet; yazarın belirttiği gibi, «Bu dünya bir merdiven; kimi iner, kimi çıkar.» Ama önemli olan bu inme ve çıkmalar değil; onların da temelindeki dinamiğin, doğru tesbit edilebilmesidir. Kanaatimizce; bu konuda doğru sonuçlara varabilmek için de, millî kültürümüzün kavranıp benimsenmesi ve hadiselere onun bütüncü açısından bakılması gerekir. Ve unutulmamalı ki; kuru bir realizmin toplumumuza kazandırabileceği bir şey yoktur ama; toplum hayatımıza kasteden eylemlere istismar malzemesi yapılabilmesi daima mümkündür.

Düşüncemize göre, eserin sayın yazarı belirttiğimiz konularda hassasiyet gösterdiği ölçüde başarılı olacaktır.

Ayrıca oyuncuları, gösterdikleri başarıdan dolayı kutlamak gerekli. Özellikle Şefika Hanım rolüyle Meral Nutku, Hamdi Bey rolüyle Babür Nutku ve İsmail rolüyle de Nur Subaşı güzel oyunlarıyla göz doldurdular. Diğer oyuncular ve rolleri de şöyle: Mustafa Şekerci (Vecihi), Işıl Poyraz (Gülsüm), Orhan Aral (Süreyya), Erhan Ülkü (Mahmut), Hayrettin Engin (Mimar), Osman Daloğlu (Yaşlı köylü).

Yazan : Nazım Kurşunlu
Sahneye koyan : Nihat Akçan
Dekor-Kostüm : Hüseyin Mumcu
Işık : Orhan Bayur

Bir Kitap

«SIFIR VE SONSUZLUK»

Nihat ÖMEROĞLU

«İnsanları herşeyden yoksun bırakmadığınız ölçüde güçlüsünüz. Herşeyden yoksun bıraktığınız biri sizin sultanızdan çıkmış, yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur».

SOLJENİTSİN

Sizlere bir kitap tanıtmak istiyoruz. «Sıfır ve Sonsuzluk»[2] İngilizce yazan Macar asıllı yazar, Koestler'in.

Kitabın tahliline girmeden önce, yazarın özgeçmişini tanıtmakta, romanın gerçekliği ve daha iyi anlaşılabilmesi açısından fayda vardır.

5 eylül 1905'te Budapeşte'de dünyaya gelen yazar, 31 aralık 1931'de Komünist Partiye üye olur. İç savaş sırasında İspanya'da News Chranicle gazetesinin muhabirliğini yaptı. Solcular safında çarpıştı. Franko tarafından tutuklandı. Tutukluluk günlerini, «İspanya'da Ölüm Güncesi» adlı kitapta anlatır. Sovyetler Birliği'ne gidip ülkeyi bir baştan bir başa gezen yazar, incelemelerde bulunur. Richard Crossmann'ın «Aldatan Put» adlı eserinde Sovyetler hakkındaki izlenimlerini, gerçekçi bir şekilde ortaya koyar. 1938 baharında komünist partiden istifa eder. SSCB'de modern siyasî düşünceleri benimseyenler üzerine romanları olduğu gibi, Filistin'i yeni vatan olarak seçen Avrupa Musevileri üzerine de romanları vardır. Başlıca eserleri; İspanya'da Ölüm

(1) A. Soljenitsin, *İlk Çember*, s. 104.

(2) A. Koestler, *Sıfır ve Sonsuzluk*, Çev: Vahdi Hatay, Tur Yy., Ank., 1973.

Güncesi, Sıfır ve Sonsuzluk (Varlık Yayınevince 'Gün Ortasında Karanlık' adı altında özeti yayımlanmıtır), Yogi ve Komiser, Lotus ve Robot. Yazar çağdaş sanat ve medeniyet üzerine denemeler de yayımladı. Arşimedis Çığlığı, Keşif Sanatı ve Sanatın Keşfi gibi.

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE

Soljenitsin'in yukarıdaki sözünü hatırlayarak, totaliter rejimlerde (komünizm, faşizm gibi) yaşayan insan topluluklarının özgür olduklarını söyleyebilir miyiz? Şüphesiz ki hayır. Madem ki totaliter rejimlerde özgürlük yoktur, fert ve toplum hür ülke insanlarına nazaran herşeyden yoksun bırakılmışlardır. O halde burada yaşayan insanlar yeniden özgürlüklerine kavuşmuşlardır denebilir. Kaybedecekleri bir şey kalmamıştır, tutsaklıklarından başka...

Özgürlükten bahsedilince bir kısım ideolojiler, sistemler ve bunları oluşturan inkılâplar da hatırlanır. Çağımızda en önemli olaylardan birisi belki de en önemlisi, 1917 Ekim (bolşevik - komünist) İhtilâli. Bu ihtilâlden ve daha sonra getirdiği düzenden bahsedilince hürriyet kavramının hatırlanmaması mümkün değildir. Size tanıtmaya çalışacağımız biyografik romanda ihtilâlin getirdiği düzen, bu düzenin ürünleri, fertlerin iç dünyaları, davranış şekilleri, insan özgürlüğü, savunma, sorgu mekanizmasının incelikleri!, önemli bir kısım kavramların komünist dünya görüşünde ne anlama geldikleri akıcı bir üslupla ortaya konmaktadır.

I NUMARA

Stalin zamanında, 1917 bolşevik ihtilâlinin önde gelen simalarının, I numaraya (Stalin'e) suikast hazırladıkları, muhalefet gruplarından oldukları gerekçesiyle usûlen yargılanıp ortadan kaldırılırlar. Bunlardan Raubachof'un[3] tutuklanması, hücre yaşantısı —bu ara kendi özgeçmişi ile hesaplaşması— sorgu ve duruşma safhası anlatılmaktadır eserde. Bununla yazar, gerçekte, bir ideoloji ve dünya görüşünü yargılamaktadır. Zira, I numaradan önce ve sonra gelenler zamanında da durumda bir değişiklik olmamıştır.

1924'te Lenin'in ölümünden sonra (Mao sonrası Kızıl Çin'de olduğu gibi) iç kavga kaçınılmazdı. Kızılordu'nun kurucusu Leon Davidoviç (Troçki) ile Stalin arasında hakimiyet savaşı başlamıştı bile. Daha önce hazırlıklı olan Stalin kazanacaktı bu kavgayı. Troçki önce İstanbul'a sonra da Meksika'ya kaçar. Stalin, Troçki'yi Meksika'da ajanlarına öldürtür.

SIFIR VE SONSUZLUK

Kitap'ın dört bölümden oluştuğu söylenebilir. «İlk Oturum» diye bölüm başlığı atılan kısımda, Raubachof'un (kısaca büyük R ile belirteceğiz) hücredeki yaşantısı, cezaevi yönetimi, uygulanan kırtasiyecilik ve bir bölüm sorgusu anlatılır.

İçişleri halk komiserliğinden iki memurdan genci:

«— Vatandaş Raubachof, Ni-

(3) Buharin (Nikolay İvanoviç), 1888'de Moskova'da doğdu. Genç yaşta bolşevik lere katıldı. Lenin'in en yakın sürgün arkadaşlarındandı. İhtilâlde partizanlarının şefi idi. 1926'da Stalin tarafından savunuldu. 1934'te İzvestia gazetesinin başyazarlığına getirildi. Daha sonra Stalin tarafından kurşuna dizdirildi.

colas Salmanevitch, sizi kanun namına tevkif ediyoruz, dedi.»

R. itiraz etmedi. Sadece genç memurun sert ve küstahça talebinden dolayı içinden kendi kendine: «— Ne güzel bir yeni kuşak yetiştirmişiz, dedi. Gençliğin hep gülümser yüzle gösterildiği o propaganda afişlerini düşündü.»

R. ideoloji, rejim ve dönemin sonucu olarak tutuklandığı ilk günden itibaren öldürüleceğine inanmaktadır:

«... Yarı duyulur bir sesle: «Eski ihtilâlciler öldüler.» dedi. «Bizler son kalanlarız. Bizi de temizleyecekler!» «Ey ölüm! Yaşlı kaptan! Zaman geldi, demir alalım.» (s. 12)

R. hücrede iken geçmiş günleri de hatırlar. İtibarı olduğu günlere, güney Almanya gizli komünist partisini denetleme ve yeniden örgütleme günlerine kadar uzanır. Ve faal üyelerden Richard ve karısının Sovyet Komünist Partisinin direktifine göre nasıl ihbar edip, öldürülmesini başına gelecekleri düşleyerek anar. Bu itirafında «Devrim ve hücre kuralı»nı açık olarak görmek mümkündür. (s. 36)

Yine bu günleri anlatırken, Almanya'daki komünist ihtilâl hareketinin mağlubiyetle sonuçlanması üzerine üyelerde görülen çözülmeyi belirtir. Karşı gelenlerin Sovyet Komünist Partisinin emir ve direktiflerini dinlemedikleri için bunu nasıl hayatları ile ödedikleri gözler önüne serilir. (s. 41 - 49)

I NUMARA'nın POTAS'ı mı yoksa NİTRAT mı?

İkinci bölüm, R.'nin tutukluluğunun beşinci günü, hatıra defterine yazdıkları ile başlar...

«I Numara, yatağının baş ucunda, Machiavel'in Prens'ini bulundururmuş hep... 19. yüzyılın fair play esasına dayanan liberal ahlâkı yerine 20. yüzyılın ihtilâlci ahlâkını koyan bizler olduk...» der R. Devam eder: «... Bir süre önce, en yüksek tarım uzmanımız B. nitratların potastan daha üstün olduğunu ileri sürmesi üzerine, otuz çalışma arkadaşı ile birlikte kurşuna dizilmişti. I Numara potas'ı tutuyordu. O halde B.'yi ve otuz arkadaşını tasfiye etmek gerekiyordu. Devletçi bir merkeziyet esasına dayanan bir tarım için Nitrat'la potas arasında bir seçim önemlidir...» (s. 99 - 100) diye deftere düşülen notlar, akıl ve mantığı zorluyor gerçekten.

İTİRAF ET YOKSA...

R. eski arkadaşı İvanof tarafından sorguya çekilir ve suçunu itiraf etmesi istenir kendisinden. «... Yiğitlik taslamaya kalkar, sonra bir şey yapılamaz intibaını vermekte direnirsen, X.'in ifadesine dayanılarak senin de defterin dürülür...» (s. 95)

Oysa daha ne ile suçlandığını dahi bilmiyordu. İsnat edilen suçu öğrendikten sonra suçlamalara şaştı kaldı. Ölüme gidene kadar da bu kanaati değişmemişti. Gerçekte suçunu kabul edip etmemesi önemli değildi. Ancak itiraf ederse, I Numara ve yönetiminin işi kolaylaşacaktı. Şeklen muhakeme edilecekti: «... Halk için bir mahkeme kurmaya ve kanuni sebepler bulmaya ihtiyaç vardı...» (s. 81) «... Falanca yıldan beri, falanca muhalefet gruplarına katıldığını kabul edeceksin; tersine muhalefetin canice ve tedhişçe planlarını öğrenir öğrenmez, onlardan ayrıldığını beyan edeceksin...» (s. 93) demesi, sorgucu İvanof tarafından isten yordu.

Komünist düzende verilen kültürün gereği, önemli birtakım duygu ve düşüncelere de yer yoktu:

«... vicdan da, bir çift gerdan kadar, ihtilâl yapmaya kabiliyetsiz kılar insanı. Vicdan, bir kanser gibi, bütün maddesini yok edinceye kadar beyni kemirir...» (s. 152)

Acıma, merhamet gibi hasletlere de acımasızca saldırılır: «... Acıma denen o kötü şeyi bugüne kadar bertaraf etmeye muvaffak oldum... İnsanoğlu için gözyaşı dökmek, sızlanmak! Bu sözlerimle şu noktaya gelmek istiyorum, dedi. Dünyayı, bir çeşit metafizik heyecanlar kerhanesi gibi düşünmeye izin yoktur. Bizlerin, ilk uyacağı buyruktur bu. Sempati, vicdan, nefret, umutsuzluk, pişmanlık ve kefaret, bizler için tiksindirici sefahattan başka bir şey değildir... Bizim gibi insanlar için en kuvvetli iç kışkırtısı, şiddetten yüz çevirmek, pişmanlık duymak, ruhuyla uzlaşmak olmalıdır...» (s. 154 - 155) diyordu İvanof.

Ölüm denen ve yeni bir dünyanın namzedi olay da, kendini yeni bir tanıma bırakıyordu, ihtilâlci sosyalizmde: «... Kullanılan her günkü deyim 'maddî tasfiye' idi. Bu kelimeler akla soyut bir tek fikir getirirdi: her türlü politik faaliyetin bitmesi. Ölüm olayı kimseyi ilgilendirmeyen teknik bir ayrıntıdan başka şey değildi.» (s. 137) «... kişi hiçti, parti ise her şeydi; ağaçtan kopan dal kurumaya mahkûmdu...» (s. 81)

R. daha sonra, özgürlüğünü yeniden elde etmişçesine hem düzenle hem de kendisiyle hesaplaşır. (s. 160 - 161).

— 5 milyon köylünün aile fertleriyle birlikte açlıktan öldürülmelerini,

— 10 milyon köylünün kürek cezasına çarptırılmasını, kutup bölgelerine ve doğu ormanlarına gönderilmelerini,

— Mühendislerin en küçük hesap yanlışının kendilerini ya hapse, ya sehpaya götürülecekleri korkusu ile çalışmak zorunda kaldıklarını,

— Şairlerin aralarında çıkan üslup anlaşmazlığını, birbirlerini gizli polise ihbar ederek bu sistemde halletmeye çalıştıklarını, korkusuzca haykırır.

İHTİLÂL ÖNCESİ VE SONRASI...

Halkın komünist ihtilâlden önce ve sonraki durumlarını da ihtilâlin yapıcılarından, yürütücülerinden R. ortaya koyar:

«... Halkın yaşayış seviyesi, ihtilâlden öncesine göre, daha aşağıdadır; çalışma şartları daha ağır, disiplin daha insafsız, parça başına iş angaryası Hintli, ya da Çinli işçiler çalıştıran sömürgelerinkinden daha beterdir; İDAM CEZASINA EHİL OLMAYI 12 YAŞINA KADAR İNDİRDİK ve okullarımız şovenliği, militarizmi, dogmacılığı..., cehaleti öğretiyorlar...» (s. 161) «... ama siz gerçekten halkın sizin arkanızda olduğuna inanıyorsunuz. Halk sessiz ve mütevekkil size tahammül ediyor...» diye sözlerini bağlıyordu.

«... Biz birkaç yüzbini fedadan kaçınalım mı? Doğru, köylü tayfalarının parazit gürûhunu eledik, onları açlıktan ölmeye terk ettik...» (s. 163) diyerek doğruluyor, «... Tabiat, insanlar üzerinde gayesiz yaptığı tecrübede cömerttir. Neden insanlık kendi üzerinde tecrübe yapmak hakkına sahip olmasın?» gerekçesiyle.

Buna rağmen İvanof, yardımcısı Gletkin tarafından, sorgu sırasında R.'ye iyi davrandığı ve eski dostu olduğundan bahisle gizlice ihbar edilir. İvanof, idarece öldürülüp, ortadan kaldırılır. (s. 230)

Üçüncü bölüme R. hatıra defterinden notlarla başlar. Sosyalist

nazariyenin, teorik meselelerin tartışıldığı bölümlerden sonra, Gletkin tarafından R. ve onunla birlikte suçlanan Tavşan dudak (diğer sanık) 'ın sorgu ve itirafnamelerinin ince usullerle alınması anlatılır.

Son bölümde R.'nin duruşmadaki itirafları ve buna göre yapılan muhakeme!, gazete okuyucusu baba - kızın (eski ve yeni kuşak'ın bu ara tepkileri de okuyucuya aktarılmaktadır) ağzından iletilmektedir. Duruşma ve safhasının parti tekelinde olan kitle haberleşme araçları, basın ve bunun gibi yollarla halka benimsetilmesi gerekirdi. Düzmece itiraflar ve duruşmalar, sosyal bünyedeki çapraşık ve güç meselelerin halli ve halkın inandırılabilmesi için gerek iydi.

TANRILAR KURBAN İSTİYORDU

«— Tecrübe gösteriyor ki halka güç ve çapraşık meseleler hakkında kolay anlaşılır açıklamalar yapmak gerekmektedir. Tarih bilgime göre, insanoğlunun böyle kurbanlar bulmaktan vazgeçmeyeceği kanaatına vardım. Bunlar dünya kurulalı beri kaçınılmaz bir müessese olmuştur. Dostunuz İvanof bunun dinsel bir menşei olduğunu öğretti bana. Aklımda kaldığına göre, bu kurban icad etme işi İsraillilerin âdetlerinden kalma imiş: Onlar yılda bir kere Tanrılarına kendi günahları ile yüklü bir teke kurban ederlermiş...» (s. 229) diyordu Gletkin.

Böylece halka, komünist partisinin denetiminde olan basın ve benzeri propaganda araçları ile sahte düşman ve hedefler gösterilerek, komünizm'in iktisadi, siyasi, kültürel krizleri ve mağlubiyetleri gizlenmeye çalışılı dı.

R., muhakeme edilir! Ve sonunda: «... şekilsiz bir gölge üzerine eğildi, yeni kemerin kösele kokusunu hissetti; üniformanın kollarında, apoletlerinde ne işaretler vardı ve adam tabancasının kara namlusunu kimin adına kaldırıyordu?

Kulağının arkasına ikinci bir darbe indi. Sonra her şey sakinleşti.» ve mukadder akıbetten kurtulamadı.

SONUÇ

Roman'ın kuruluş, dil ve tipler bakımından mükemmel olduğu söylenebilir. Roman ahenkli bir bütün arzettiği gibi, okuyucuyu sayfalar ilerledikçe kendine daha çok bağlıyor, düşündürüyor. Kısmen Satirik roman görünümü de veren roman karşılaşılan ve anlatılan olaylar karşısında sinirlerin gerginleşmesine neden oluyor. Yazarın hemen kitabın ilk sayfasına düştüğü notta ifade ettiği gibi, kitaptaki kişiler hayali, «... Onların davranışlarına yol açan tarihi olaylarsa gerçektir... İçlerinden çoğunu yazar tanımıştır...» diyordu. Bu ideoloji ve sistemde yapılanları, doğal görebilmek için bolşevik uyanıklığının ve ihtilâl disiplininin sıhhatli ve Koestler'in Aldatan Put'ta da belirttiği gibi; «... *Parti eğitimim, şu urumu, ihtimamla hazırlanan şok emici tamponlar ve esnek müdafaa usulleri ile gayet iyi teçhiz edilmiş...*» olması gerekliydi.

Kitap ve konusu kanımızca her zaman aktüalitesini koruyacaktır. Halk ve özgürlük düşmanı gerici kanlı ideoloji ortadan kaldırılmadıkça da aktüalitesini sürdürecektir. Soljenitsin'in Gulag Takımadaları, Amalrik ve . Bukovski'nin beyanlarının basını her gün meşgul ettiği şu sıralarda kitap bir başka değerlenmektedir. Sinema ve tiyatro sanatı açısından da ihmal edilemeyecek değerdedir ve yönetici ve yapımcılara sorumluluk düşmektedir.

OTAĞ YAYINEVİNDEN YENİ ESERLER

Prof. Dr. Yıldız ALTUĞ

ÇİN SORUNU

ÇIKTI

[illegible]

ITRÎ

MEHMET TAŞDİKEN

Itri hakkında yazılan ilk eser!

Yakında Otağ Yayınları arasında

ÇIKIYOR!

Toplan siparişlerde % 30, ödemeli siparişlerde % 25 indirim yapılır

İSTEME ADRESİ OTAĞ YAYINEVİ

Hilâlahmer Cad. No: 4 Tel. [illegible]

CAĞALOĞLU - İSTANBUL

Matbaa Tesislerimiz için ayrıca katalog isteyiniz.

PINAR

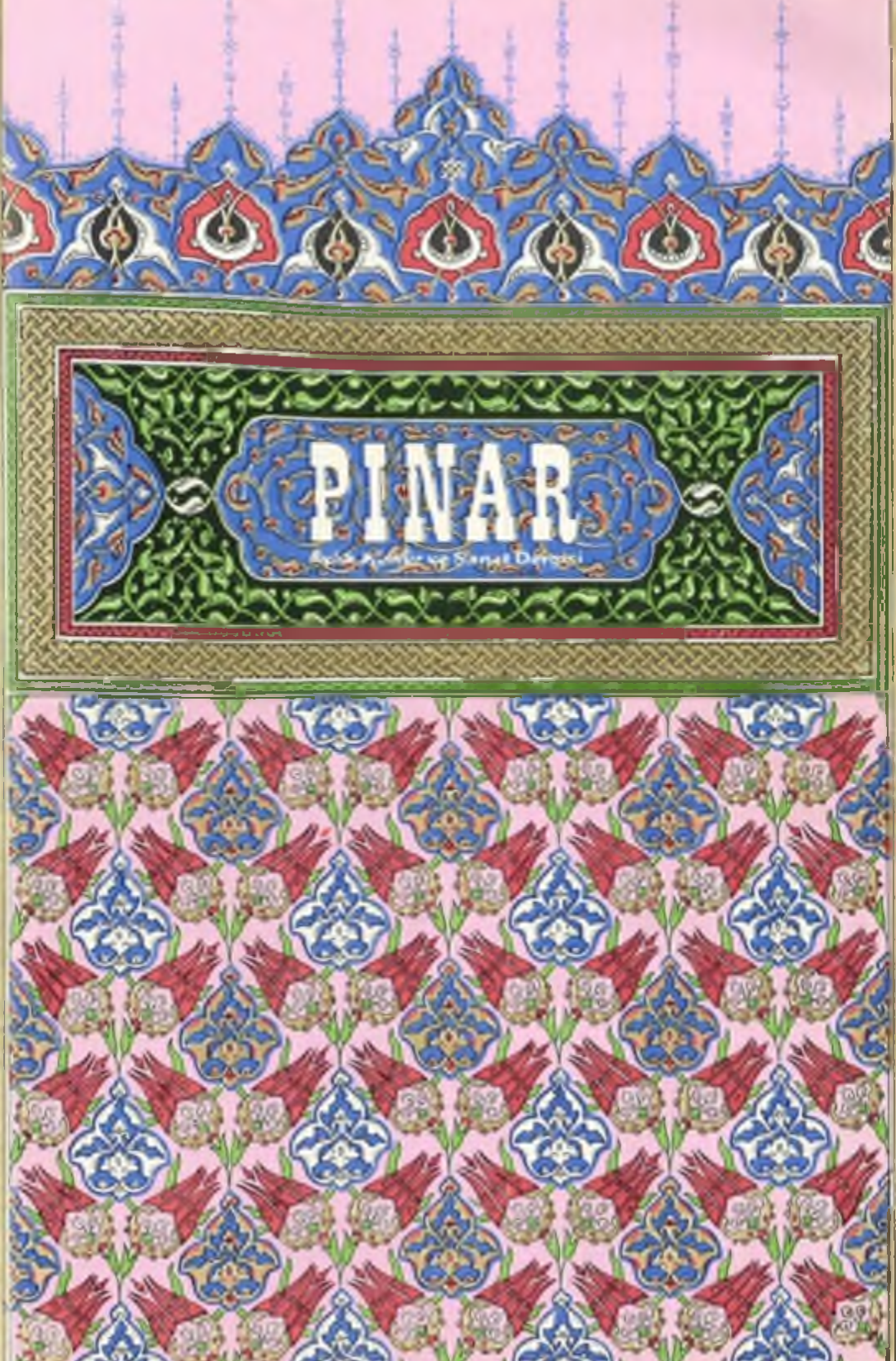
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

ŞUBAT 1977
CİLT: VI
62

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Aydın Denen meçhul
- Bir suçluluk felsefesi ve baş kaldıran insan
- Günün Edebiyatının tipi küçük insan
- Andre Malraux ve insana bakışı
- Türkiyede folklör

FİYATI: 5 LİRA

PINAR

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Saim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASİ
Tel. : 27 73 10

Posta Çekl No : 81779

Mart 1977
Cilt: VI — Sayı: 63

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

- Pınar'dan
- Kendimizi Tanıma Mecburiyeti — MUSTAFA AYDIN
- Bu çiçeklerden Medet Ummasınlar — AHMET EFE
- Çağlar Boyunca Aydın — CEMİL MERİÇ
- Bir Dünya Kuruyorum — NECATİ AYKAN
- Başarılı Bir Dizinin Tehlikeli Yanları — M. AKİF AK
- İntihar Hançeri — TAHİR YÜKSEL
- Tarihin Önünde Bir Damla Gözyaşı — MUSA DOĞRUER
- Sanat ve Güzellik — SAVAŞ ÇEVİK
- Diken Var — HÜSEYİN ÖZTÜRK
- Türkuler — YETKİN DİLEK
- Erkek Satı — MUSTAFA ERDOĞAN
- Sıcak Duygular — AHMET EFE

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1906 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

KENDİMİZİ TANIMA MECBURİYETİ

MUSTAFA AYDIN

Batıyı, yeterince olmasa bile birçok batılıdan daha fazla tanıdığımız söylenebilir. Bu, özellikle felsefe ve sanat akımları için böyledir. Sıradan birçok düşünürün sistem ve eserleri üzerinde birçok şeyler okumuşuzdur. Yeri geldikçe de bu kırıntıları şuraya veya buraya serpiştirmeye çalışırız.

Gerçi batı ile ilgilenmek bizim için bir mecburiyettir. Çünkü yaklaşık bin seneden beri dünya tarihi Türk-Batı kavgası dinamiği üzerinde işlemektedir. On sekizinci yüzyıla kadar cephelerde süren ilişkiler ondan sonra yeni bir safhaya girmiş, tek taraflı bir kültür alışverişi şeklini almıştır. Hiç bir şey vermeden alıcı durumuna düştük. Sözün kısası toplumumuzda bir batılılaşma hareketi sürüp gidince düşünürlerimiz için de batıyla ilgilenmek şu veya bu amaçla gerekli hale gelmiştir.

Batıyla ilgilenmemizin böyle haklı bir gerekçesinin yanında bunun bütün imkânları da sağlanır. Eğitim sistemimiz başta buna imkân tanır. Derslerde çeşitli alanlardaki Batı düşünürlerini tanımanın yanına yabancı dil dersleri de sadece Batı dillerini tanımayı sağlar. Bilindiği gibi Cumhuriyet döneminde alfabemiz de bir. leştirilir Batıyla. Bu da başlıbaşına yaklaştırır bizi Batı dünyasına. Arkasından büyük bir tercümecilik hareketi başlar, kütüphanelerimizi, kitapçı vitrinlerimizi tercüme eserler doldurur. Bütün bunlar tek yönlü de olsa Batıyı tanıma imkânı verir.

BİZİ BİZDEN UZAKLAŞTIRAN ŞEYLER

Bu çok köklü olarak yapılan Batıya yaklaşma hareketi bizi doğrudan, daha doğrusu yerli, millî ve İslâmî kültürlerden uzaklaştırır. Uzaklaşırız, çünkü bizi Batıya yaklaştıran her şey aynı zamanda yerli kültürden uzaklaştırmaktadır. Yukarda bizi Batıya yaklaştırdığını söylediğimiz her faktör kendimizden biraz da-

ha uzaklaştırmıştır. Latin harflerinin kabulü tarih boyunca meydana getirilebilmiş milyonlarca cilt eseri bizden koparmış, ama başka bir kanaldan yeni neslin kontak kurabilmesini sağlayıcı bir girişimde bulunulmamıştır. Diğer İslâm ürünlerinin kaleme alındığı Arap ve Fars dilleri birkaç istisnai şart dışında eğitimimize sokulmamıştır. Eski eserlerden günümüz Türkçesine kazandırılanları ise çok sınırlı kalmıştır.

Bugün olan olmuş gibidir, Batılılaşmanın içine balıklamasına girilmiş, geçen zaman ise onun başarılarını sergilemiştir. Ancak toplumumuzun dertleri tutup bunalımları sıktıkça mazimize, kendi değerlerimize eğilmenin zorunluluk haline geldiğini tekrarlamışızdır.

Yılar geçmesine rağmen kendi değerlerimize dönüşün nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda bir metod ortaya konulabilmiş değildir. Bu konudaki görüşler de sadece bir temenni, milli değerlere karşı gösterilen platonik bir sevgiden ileriye gidememiştir. Söylenebilenler de henüz açılmamış birer slogan veya formülden ibarettir.

Aslında yerli değerlerimizi günün şartlarına aktarmanın ve yararlı kılabilmenin bir ölçüsü, bir metodu olmalı, yeni bir yorum getirilebilmelidir. Hele böyle toplum çözülmelerinin alabildiğine arttığı zamanlarda olayları, toplumları, varlığı ve tüm evreni yenibaştan yorumlama zarureti ortaya çıkar. Yorumlanması, işlerlik kazandırılması gerekenlerin başında da geçmiş kültürler yer almaktadır, toplumun kendi geçmiş kültürü. Sözün kısası hangi açıdan bakılırsa bakılsın maziye bakışta bir metodun getirilmesi zorunluluğu vardır.

OSMANLIYI İYİ DEĞERLENDİRELİM

Bu konuda önümüzde birçok engellerin bulunduğu şüphe götürmez. Burada bunlardan bir kaçına işaret etmek istiyoruz. İslâm kültürünü araştırmada yararlanılacak kitap konusunda ne yazık ki ilk

kontak kurulabilecek İmamı Gazaliler, İbni Haldunlar vb. olmaktadır. Yani ondördüncü asır öncesi eserlerine inmek gerekiyor. Tabii bu yazılmış eser açısından düşünüldüğü takdirde böyledir.

Burada Osmanlı'nın özel bir durumundan sözetmek gerekiyor. Günümüzde genel olarak maziye, İslâm medeniyetine olan sevgimiz Osmanlı üzerinde düğümleniyor. İslâm medeniyetine eğilme de Osmanlı'ya eğilme şeklini alıyor. Konu İslâm medeniyeti açısından ele alınınca bunun bazı bağlayıcı yönleri bulunabilir. Zira İslâm medeniyetinin deyim yerindeyse rönesans çağları genel olarak 7 - 12. asırlar arasına düşmektedir. Fikri eser verme bakımından da bu dönem İslâm medeniyetinin altın çağları sayılır. İlk iki asırda daha çok dini ve fikri eserler verilmiştir. Onüçüncü asra kadar da Türkistan'dan Endülüs'e ilmi fikri felsefi ve dini birçok kaynak eserler yazılmıştır. Bu çağdan sonra fikri çalışmaların nisbeten azaldığı görülür.

Bu yargılar bizi Osmanlının fikri yapısının zayıflığı gibi yanlış bir düşünceye götürmemelidir. Çünkü Osmanlı için verilecek en doğru yargı onun bir «teşkilât - medeniyet» olmasıdır. Osmanlı gerçekten bir icraat, bir teşkilât medeniyetidir. O, bir şeyin sözünü etmemiş, yapmıştır. Felsefesini değil bir şeyin kendisini kurmuştur. Teşkilâtçılık yönüyle de gelmiş geçmiş hiçbir medeniyetle kıyaslanamayacak bir düzeye erişmiştir. Osmanlı, toplumun her alanını planlamış, teşkilâtlandırmış; bugünkü toplumlarda olduğu gibi ferdi başıboş bırakmamış, kalabalıkları bir sürü olmaktan çıkarmıştır. Bağta devlet yapısı olmak üzere toprak sistemleri, tımar, zeamet; esnafı teşkilâtlayan lonca, eğitim teşkilâtları, vakıf sistemi, sağlık ocakları, Hanlar, hamamlar, kervansaraylar, aşevleri, ve benzeri sosyal hizmetler Osmanlı'nın toplumcu ve teşkilâtçı yönlerini belgeleyen kurumlardır.

OSMANLIDAN KALAN BOŞLUK

Osmanlının kurmuş olduğu şeyin ilmini yapmamış, daha doğrusu onu yazılı bir belge haline getirmemiş olması, Osmanlı için bir eksiklik değildir. Bu o toplumun bir anlayış meselesidir. Eksiklik bizim için söz konusudur. Çünkü bu nesil o kurumları yeterince değerlendirme imkânından yoksun. Meselâ Osmanlı Selimiye'yi yapmış ama kitabını yazmamış. Selimiye bütün canlılığıyla önümüzde olmasına rağmen onun hangi matematik hesaplar üzerine kurulduğunu kavrayamıyoruz. Önümüzde elimizle tutup gözümüzle gördüklerimiz böyle olunca bir de sosyal bir teşkilât olup da zamanla ortadan kalkmış olanlarını düşünün Elbette bunları çözmek daha da zor hale geliyor. Bizim talihsizliğimiz de bundan ileri geliyor.

Osmanlının iki asırlık bir tükeniş içine girmesi ne yazık ki onun cazibesini de aydınların zihninden silip götürmüştü. İçine girdiğimiz yabancılaşma süreci ona olan saygıyı silmiş, yapılan icraatlarıda Batı'dan aktarmacılığa dönüştürmüştü. Özellikle Tanzimattanberi aydınlar Osmanlı geleneğinin dışında şeyler ortaya koymuşlardı. Ama ortaya konanlar ilimsizlikle suçladıkları Osmanlıyı aşamamış, bir orijinaliteye kavuşamamıştı. Tanzimat öncesi fikri yetersizlikler Osmnalıya bağlanabilirdi ama ya Tanzimattan bu yana niçin sadra şifa verici bir şey ortaya konamamıştı, bunun sorumlusu kimdi?

Bu dönemde aydınımız Batı düşünürlerinin rasyonalizmin üst seviyesindeki eserleriyle karşılaşmıştı Bu eserler yalnız akıl kaynak alındığı takdirde ortaya konulması gerekli olanların en iyisini ortaya koyabiliyordu. Dolayısiyle pençesine takılan aydınımızı Batı aydınının bir takipçisi, ülkemizdeki temsilcisi durumuna getirmişti. Bilim, felsefe ve sanat alanlarında kendi kültürünün öncülerine göre bir tertip yapamayışı, dağınık fikirler arasında kaybolmasını, ismini söylesin veya söylemesin herhangi bir şahsın savunucusu durumuna gelmesini bağlamıştı. Orijinal gibi sunuluyordu ve Osmanlının boşluğu böylece doldurulmaya çalışılıyordu.

KAYNAK ESER ALANININ GENİŞLETİLMESİ

Osmanlıyı küçümseyen bu davranışın yanında bir başka yanlışlığa da işaret etmek gerekiyor. Bu da Osmanlı mirasının, içinde herşeyin bulunduğu bitmez tükenmez bir hazine olduğu görüşüdür. Evet o bir hazinedir, ve içinde birçok iyi ve güzel olanı saklamaktadır. Ama bunu sınırında tutmak gerekiyor. Meselâ Bazılarının dediği gibi Osmanlı eserlerinin içinde matematiğin, fiziğin veya biyolojinin en son buluşları yer almıyor. Çünkü bilim o zamandan bu yana önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu zaman farkı ve ilimlerdeki ilerleme görmezlikten gelinemez.

Demekki İslâm medeniyetiyle ilgilenme noktasında Osmanlı ile sınırlı olmamak daha incelerine de inmek ve günümüzde tanınan eserlerin sayısını genişletmek gerekiyor. Tanınan düşünürlerin veya eserlerin listesi henüz birkaç düzineyi aşmıyor. Halbuki hükümet program-

larında bile yer alır olan millilik ve yerli kültüre dönme hareketi bu çerçeveyi genişletmeye mecburdur. Bilinenler; eski yazıtlar, Dede Korkut, Kutadgu Bilig, vb. yi geçmiyor.

Gerçi bugün aydınlarımız arasında İbni Haldun'un Mukaddimesini, Sadi'nin Gülistanını, Cami'nin Baharistanını, Beydeba'nın Kelile ve Dimnesini, Mevlânâ'nın Mesnevisini vb. okumuş pek az insan var. Bunlar bir Batılının bile sıradan okuduğu kitapları Bir Voltaire'e karşı İmamı Azam'ı, V. Hugo'ya karşı İmamı Maturidiyi, Servantes'e karşı Mevlânâyı, Bethoven veya Mozarta karşı Itri veya Dede Efendiyi vb. tanımıyoruz. Bu şüphesiz büyük bir talihsizlik.

En orijinal görünen eserlerin bile bir terkip olduğu düşünülürse bir bütün olan kültür ve medeniyetimizi meydana getiren eser ve şahısların tanınması ayrı bir önem taşır. Bir Marks varsa onu hazırlayan daha önce geçmiş veya çağdaşı yığınla düşünür ve eseri var ortada. Onu yorumlayan diyalektik ve materyalizm üzerine yazılmış lüzumlu veya lüzumsuz sayısız eser var ortada. Bizde ise en can alıcı noktalar bile henüz boş.

Meselâ medeniyetimizin en önemli unsuru olan İslâm'ı anlama noktasında bile birçok eksiklerimiz var. Ortaya konanlar âdeta el yordamıyla getiriliyor. Yazılan dini eserler namaz hocası'nı yahutta Hind ve Mısır Müslümanlarının yazdıklarından tercümeyi henüz aşamıyor. Acı da olsa gerçek bu. Ve hem itiraf edilmelidir ki çağımızda İslâm henüz yeterince düşüncenin konusu haline gelmemiştir. Bunun içindir ki İnsanlık akılla nakli paralel götürecek bir düşünce tarzının özlemini çekiyor.

DOLDURULMASI GEREKLİ PETEKLER

Konumuzu bitirmeden önce bir noktaya daha işaret edelim. Bu yerli kültürün bir özelliği ile ilgili: Bizde felsefe yok, hikmet var. Hayali faraziyelerden ziyade hayatı; gelişi güzel akıl yürütmekten çok varlıktaki gizli sebepleri anlamaya yönelmiş bir düşünce tarzımız var. Her şeyden önce Tanrı-evren ilişkilerini anlamıya yöneliktir bu. Ayrıca insanın evrendeki yeri, görevleri bu düşüncenin baş konusudur. Edebiyat da insanı eğitmeyi, müsbet yönde geliştirmeyi ön plana almıştır.

Doğrusu Tanrı, insan, evren kavramları ve aralarındaki ilişkiler konusunda nihai tahlilde tartışmasız kullanılacak ve üzerinde felsefe yürütülmeyecek öncüller vardır. Çünkü inanışlar felsefe götürmez. Bununla beraber insan, toplum ve evren ilişkilerinin detayları dün olduğu kadar bugün de yarın da insan düşüncesinin konusu olmaya devam edecektir. Bu açıdan bakıldığında evren sanki henüz keşfedilmemiş bir hazine, insan ise düşünmenin başlangıcında bir varlıktır. Verilen ilâhi petekleri doldurmak insana düşüyor. Zaten netice itibariyle din de düşünme noktasında bazı öncüller veriyor. Detaylar, toplum çapında kurumlar, eğitilmiş ruhların olumlu atılımlarına bırakılmış görünüyor.

Açıklamalarımızı özetlemek gerekirse kendimize dönebilmek için, kendimizi tanımamız gerekiyor. Kendimizi tanımamız, kültür ve medeniyetimizi tanımamızı gerekli kılıyor, en azından. Geçmişteki düşünürlerimizin ve eserlerinin düşünce alanımıza sokulması çeşitli vesilelerle hatırlanması, okurlarımızın onlardan da okuyabilmesi, yazarlarımızın her vesile ile onlardan da söz etmesi gerekiyor. En azından günlük düşünce alanımıza çekemezsek aktüalite haline getiremeyiz, ve maziye olan sevgimiz platonik bir sevgi gösterisinden ibaret kalır.

BU ÇİÇEKLERDEN MEDET UMMASINLAR

Tutsak, zamanın hışmına ellerim
Sema olanca yüküyle başımda
Derdin akrebi içimde cani
Toprak olanca yüküyle ben
Dişlerimde kenetlenmiş sancılar
Bir yokluğu avuçlamış içim
Gözlerimde bir hasret yorgunluğu;
Yıldızlar
Ruhumda ağlar...

Şu ömür törpüsü duygular
Eciş bücüş devlerini doğurdu
Derdiyle, acısıyla, kanıyla
Hamurunu yoğurdu...
Nabzımda ıstırabı küt küt;
Kalbimde gamın kurdu...
Gördüm de ağladım içten içe
Zavallı ifritler mesut,
Bahtiyar yaşıyordu;
Ruhlarını bir damla kana satmış...

Bir mayın tarlası beynim
Bir yanardağ ki lav lav
Boşalır yamaçlarına vücudumun
Patlamaya hazır...
Bir ateş, bir kav,
Bir kıvılcım zerresi kâfi.
Bir ölü nasıl doğarmış tekrar
Bir tohum nasıl çatırdarmış görsünler...
Getirdiklerini görsünler,
Çekilip bitsinler bu iklimden...
Bu toprak onlara yâr olmayacak
Bu çiçeklerden medet ummasınlar
Onların avuçlarında
Solmayacak...

AHMET EFE

Aydın
Denen
Meçhul

Çağlar Boyunca Aydın

CEMİL MERİÇ

ENTELLEKTÜELİN İLK ENMUZECİ: SOFİST:

Entellektüel tariflerinden hiç birini beğenmeyen Schumpeter, konuyu somutlaştırmak için sofist'i sahneye çıkarır. Hakkı da var. Sofist, çağdaş Batı aydınının en eski enmuzecidir. O serâzâd düşünce adamını tanımak için kamuslara baş vuralım önce: «Sofist, Sokrat ve Eflatun'dan evvel hikmet ve mahareti talim ve tedris etmeyi sanat ittihaz etmiş kimse; sonra, mugalatacı, safsatacı.» (Lugatçe-i Felsefe, İsmail Fenni).

«Önceleri, herhangi bir meslekte üstad olan. İ.Ö. 5. yüzyılda belagat ve felsefe hocası. Nihayet: Şarlatan.» (Dictionnaire de la Langue Philosophique, Foulquie, 1962).

Sofist'in gerçek hüviyetini aydınlatamayan sığ, basmakalıp tarifler. Uzmanları dinleyelim:

«İsa'dan önce beşinci asır edebiyatça pek zengin bir dönemdi, ama hiç de kitabî bir çağ değildi bu. Ozanlar nesli sona ererken, Helenlerin içtimaî hayatında yeni bir insan belirmişti. Oyunları izlemek için Olempiye veya başka bir siteye koşan kalabalığın önünde **sofist** vardı şimdi. Mor bir kaftan giymişti ozanlar gibi ama, eski destanları değil, kendi yazdığı nutukları okuyordu. Aynı adamı daha dostça toplantılarda, ilmi ve sosyal konular üzerinde ders verirken görüyoruz. Asrın son otuz yılında ortaya çıkan eğitim devrimi de onun eseri. O zamana kadar gençliğin bütün kültürü okuma, yazma ve hesaptan ibaretti; bunlara müzikle jimnastiği ve sonraları resmi de ilâve edebiliriz ama, siyasi hayatın icaplarına, gelişen fikri hayatın ihtiyaçlarına yetmiyordu bu. Günümüzün liselerine ve yüksek okullarına benzeyen herhangi bir müessese de yoktu Eski Yunan'da. Bu boşluğu doldurmak lâzımdı, olgun ve şuurlu bir avuç insan hocalığa adadı kendini; şehirden şehire gidiyor, topladıkları gençlere ders veriyorlardı. Delikanlı, müspet ilimleri, tabiat felsefelerini, şiirlerin yorumunu ve eleştirisini, gramer inceliklerini, metafiziğin ana sorunlarını onlardan öğreniyordu. Ne var ki, sofistlerin asıl amacı, gençleri ameli ve sosyal hayata hazırlamaktı. Oysa ameli politikanın ruhu hitabet sanatıydı. Bilgelik öğreten bu insanlar (sofist'in asıl mânâsı budur) gençliğin hocası olmakla yetinemezlerdi; kabiliyetlerini hitabet ve yazarlık alanında da gösterdiler. Buna mecburdular da, devletten herhangi bir ücret almıyorlardı:

hayatlarını kazanmak için çeşitli alanlara yayılmak zorundaydılar. Sofist, zamanımızın hocalarına benzemez, devletle hiç bir münasebeti yoktur, kendini belli bir ihtisasa da hapsedemez. Çağının bütün ilimlerini kucaklamalıdır; hatip ve yazar olarak da binbir güçlükle karşı karşıyadır. Başarı kazanmak için her tartışmayı göze almak, rakiplerini altetmek zorundadır, bizim gazeteciler gibi. Bir kelimeyle beşinci asırda sofist, yarı hoca, yarı gazetecidir.

Sofistlerin ortak bir düşüncesi var mıydı? Hayır. Her biri bir ülkeden geliyordu. Onlar da, bütün zamanların alkışlanan hocaları gibi, çökmeye yüz tutan eğilimleri değil, başarı kazanacağına inandıkları yeni fikirleri savunurlar. Parayı dinleyicilerden alıyorlardı; bunların büyük çoğunluğu gençlerdi; sofistler ister istemez bu coşkun kalabalığın emellerine tercüman olacaklardı. Sofistlerin hepsini ilerici saymak yanlış. Daha doğrusu, ilerici düşüncenin bütün temsilcileri sofistti diyemeyiz. Ama —genel olarak— birer ışık yayıcısıydılar.

Kelimenin garip bir kaderi var. Önceleri üstad anlamınadır. Büyük şairlere, büyük filozoflara, meşhur müzisyenlere,. eski Yunan'ın Yedi Bilgesi'ne.. hep sofist denir. Yavaş yavaş itibarını kaybeder kelime. Meçhûlün fethi maziye bağlı olanları rahatsız eder. Her tecessüs tehlikelidir. Bilgi ve ahlâk alanında yeni araştırmalar yapan sofistler çevrelerinde kuşku uyandırırlar. Dinleyicilerden para almaları da dedikodulara yol açar. Eflatun'un hücumları, kamuoyunu sofistlerin büsbütün aleyhine çevirir. Hür düşünceyi bayraklaştıranlar birer safsatacı, birer laf ebesi olarak damgalanır. Zengin ve aristokrat Eflatun'un, hayatlarını alın terleriyle kazanan sofistleri aşağılaması, Schopenhauer'in felsefe hocalarını, Auguste Comte'un akademi üyelerini küçük görmelerine benzetilebilir. (Bkz. Comperz, Les Penseurs de la Grèce, s. 452-464).

Evet, ondokuzuncu asrın başlarına kadar Avrupa, Eflatun'un gözleriyle görür sofistleri. Para canlısı, lafazan, kendini beğenmiş bir şarlatandır sofist. O serâzâd düşünce fatihlerini gerçek hüviyetleriyle tanıtan Hegel ile Grot. Bu iki büyük araştırıcının yorumları sayesindedir ki «sofistaiyenin tarihî bir zaruret ve ihtiyaç ile meydana geldiğini ve bir medeniyet vazifesi ifa eylediğini anlıyoruz» diyor Karl Vorlender.. «Sofistlerin hizmeti, devirlerinin ilmi belgelerini halkın anlayacağı bir tarza koymak, malûmatı yaymak, herkesi tenvir eylemek olmuştur.. Onlar daha ziyade insanı, idrakiyle ve tefekkürüyle, iradesiyle ve temayülleriyle, hususi ve umumi faaliyetleriyle insanı tetkik eylıyorlardı.» (Felsefe Tarihi, M. İzzet tercümesi, 1927).

Sofistler hem ahlâk hem de düşünce alanında birer devrimcidirler medeniyet tarihlerine göre. Yerleşmiş kanaatlara savaş açtıkları için tutucu çevrelerin kuşkusuyla karşılandılar. Soyut delillere itibar etmiyorlardı. Onlar için tek ölçü vardı: İnsan. Nesnel bilgiye ulaşamazdık, her düşünce sübjektifti. Tanrı'nın varlığı da, yokluğu da ispat edilemezdi. Kanunlar insan içindi ve insanla beraber değişirdi. Mutlak doğru, mutlak iyi birer vehimdi, bu mefhumlar faydalı'ya bağlıydı, ondan ayrılamazdı; mühim olan başarıydı. Almanlar bu düşünce devrimini ifade için Aufklarung kelimesini kullanırlar. Dikkate lâyık değil mi? Onsekizinci asır felsefe devrimi de aynı isimle belirtilir. Filhakika her iki hareket genişlik ve genel doğrultu bakımından çok benzer birbirine. «Sofistlerin başlattığı yenilikler, yirmi üç asır sonra filozofların başardığı düşünce devrimi kadar önemlidir. Bu düşünce devrimi sosyal elit aracılığıyla geniş tabakalara kadar yayılmıştır. Bir kelimeyle sofistler, kültürü dar çevrelerin şekilinden kurtarmış, entellektüel hayatın bütün yönlerine dikkati çekmişlerdir. Felsefeye ve ilme tenkit zihniyetini ve ölçüsüz soyutlamalardan kaçma alışkanlığını getirmişlerdir.. Ferdiyetçilik içtimaî müesseseleri sarsacak ve medeniyeti baştan başa değiştirecek olan zaferlerini geniş ölçüde sofistlere borçlu. Aristofanes'e göre Sokrat da sofist, hem de sofistlerin en kötüsü. Şüphesiz ki aşırı bir itham bu, ama sofistler olmasa Sokrat da olamazdı. Sokrat da onlar gibi ve onlardan sonra, madde ve hareket üzerinde laf ebeliği yapmaktan kaçar ve araştırma-

larının merkezinde insan vardır, bütün sofistler gibi.» (Bkz. Histoire Générale des Civilisations, cilt 1, s. 364 - 366 P:U:F:)

«Perikles'i onlar yetiştirdi, Öripid dramlarının, Tüsidid tarihinin ilham kaynağı onlar, Sokrat hocalığı onlardan öğrendi. Dil ve gramer çalışmalarını, eski metinlerin tahlilini onlar hızlandırdı. Ortak yönleri var mıydı? Evet, ama bu belli mekteplerin müdafaasını yapmak mânâsına gelmez. Hiç bir yenilik önünde çekinmemek, daha önce kurulan metafizikleri küsümsemek, akla inanış, yenilik sevgisi ve şüphe, işte sofistlerin ayırıcı vasıfları.» (Bkz. Histoire de l'Humanité, cilt 2)

Evet, Avrupa aydını sofistlerin torunudur, çılgınlığı, hâyâsızlığı, tecessüsü ile sofistlerin torunu. Ama entellektüel denince çağdaş Avrupalının aklına ilk gelen isim Sokrat. Kendini at sineğine benzeten bu garip Atinalı, her iktidara düşman, her önyargıya karşıydı. Sonra, ustura görmemiş sakalı ve meşhur feneriyle güpegündüz insan aramaya çıkan köpeksi Diojen...

BATININ HASRETİNİ ÇEKTİĞİ AYDIN: RAHİP:

Kler (clerc) batı dillerinde hem rahip, hem aydın, hem noter adayı.. demek. Kelime bu çeşitli mânâları nasıl kucaklamış?

Sözlüğe göz atalım: «Barbar istilâları sırasında, ilimle irfan manastırlara ve kiliselere sığındı ve asırlarca orada kaldı. Halk karanlık bir cehalet içindeydi, çağdaşlarına kıyasla azıcık bilgisi olan, alfabeyi söken herkes, hiç değilse cübbesi ve kafasının tıraşı ile, kilıseye mensuptu. Bu itibarla bütün aydınlara kler dendi. Kilıseye bağlılık birçok imtiyazlar sağlıyordu: Papaz olan köle, hürriyete kavuşurdu, şehirli için daha sakin bir yaşayış demekti papazlık, tehlikelerden, haraçlardan, saldırılardan kurtulmak demekti. Papazların bir başka imtiyazı da kilise adaletine bağlı olmaktı, beylerin, subaşıların adaletinden çok daha yumuşak ve insancaydı bu adalet. Hükümdarlar maarifin yayılmasına o kadar teşne idiler ki, okuma yazma bilen mahkûmların çok defa hayatı bağışlanırdı. Bütün mevkiler, bütün makamlar kilise mensuplarınındı. Rahipler yalnız bakan, yalnız elçi, yalnız müşavir değildiler; bugün tamamen din dışı kimselerin işi olan meslekler de onların tekelindeydi, avukatlık, üniversite hocalığı, noterlik, doktorluk gibi. Serbest meslekle uğraşanlar ancak ondördüncü asrın sonlarında evlenme izni alabildiler. Rahiplerle rahip olmayanların ayrılışı o asırda başlar. Rahiplerin sayısı azalır ama yine nüfuzludurlar; mahkemelerde, krallık divanlarında ağır basarlar. İhtilâle kadar sürüp gider bu durum. Kilise kurallarından kurtulan, bekârlığı reddeden nice kler kilise adaletinden faydalanmak için kler'liğe bağlı kalır. Kilise de bu sadakat gösterisini hoş karşılar, böylece her meslekten kler türer: zanaatkâr kler, bezirgân kler, savaşçı kler, asil kler, evli kler... Hükümdarların iktidarı artıkça, kilise mahkemeleri önemini kaybeder, yalnız papazların dâvâsına bakar bu mahkemeler. Ve kler kelimesi artık aydın mânâsına değil, bugün olduğu gibi noter yamağı, avuk tadayı.. anlamına gelir.» (Larousse)

Şimdi de kler'in batı toplumundaki yerini belirtelim. Konuşan Taine:

«1789 Fransasında, üç nevi insan, devletin en yüksek makamlarını işgal ediyordu: Rahipler, asiller, kral. Bütün nimetler onlarındı: iktidar, servet, itibar, yahut hiç değilse, imtiyazlar, vergiden muafiyet, ihsanlar, arpalıklar, tercihler, v.s. Uzun zamandan beri başta bulunduklarına göre, haketmişlerdi bu mevkileri. Filhakika, yüzyılları kucaklayan büyük bir emek sayesinde modern toplumun üç esas temelini birbiri ardınca onlar inşa etmişlerdi. Üst üste kurulan bu üç temelden en eskisi ve en derini rahiplerin eseriydi. Bin iki yüz yıl (hatta daha fazla) hem mimar hem işçi olarak çalışmışlardı. Önce yalnızdılar, sonraları aşağı yukarı yalnız. İlk dört asır boyunca, dini ve kiliseyi kurdular. Bu iki kelime üzerinde duralım biraz:

İstilâya dayanan bir dünya, tunç bir makine gibi sert ve soğuk.. yapısı icabı, kendi insanlarında hareket kabiliyetini ve yaşama arzusunu yok etmeye mahkûm. Rahipler böyle bir dünyaya «kurtuluş» müjdelemiş, cenneti vaadetmiş, Tanrıya tevekkülü öğretmiş, sabrı, iyiliği, alçak gönüllülüğü, feragatı, şef-

katî telkin etmiş, Roma'nın yeraltı zindanlarında boğulan insanoğluna nefes alabileceği, gün ışığını görebileceği pencereler açmıştı. Din buydu işte. Gittikçe ahalisi azalan, gittikçe çözülen ve ister istemez her saldırıya açık hale gelen bir ülkede, disipline ve kanunlara bağlı, bir hedef ve bir doktrin etrafında birleşmiş, inanmışların itaatı ve baştakilerin fedakârlığı ile payandalanmış, yıkılan imparatorluğun gediklerinden akın akın gelen barbar dalgalarına karşı ayakta durabilecek canlı bir toplum yaratmıştı rahipler. Kilise de buydu işte.

Bu temeller üzerine inşaata devam edilir. İstilâdan başlayarak beş yüz yıl boyunca, rahipler, beşeri kültürden ne kurtarılabilirse kurtarırlar. Rahip, barbarları ya karşılar, ya sınırdan girer girmez etkisi altına alır. Ne büyük hizmeti! Bir örnek verelim: Galya gibi latinleşen fakat fatihleri bir buçuk asır putperest kalan Büyük Britanya'da, sanat, endüstri, toplum, dil, her şey yok edilir. Halk ya kılıçtan geçirilir, ya kaçar. Yalnız köleler kalır ortada. Onların da izi silinip gider. Rahip, o yırtıcı insanları büyülemeseydi, Avrupa'nın akıbeti de aynı olacaktı.

Cübbesi yaldızlı piskopos veya posta bürünen sıska, sarı, pasaklı, keşiş önünde, Hıristiyanlığı kabul eden Germen, bir sihirbaz karşısındaymış gibi korku duyar. Av dönüşü veya içki sonrası kendine gelince, esrarlı ve muhteşem bir mâvera rüyasına kapılır, bilinmeyen bir adalet hülyasına dalar. Uykudaki vicdanı beklenmedik tehlikelerin tehdidiyle sesini yükseltir. Bir mabedi mi soyacak, sakın gözlerim kararıp acılar içinde kıvranmayayım diye duraklar. Onu rahibin himayesi altında yaşayanların toprağına, köyüne, kentine saldırmaktan alıkor bu endişe. Hayvanca bir öfkeye veya ilkel bir içgüdüye kapılır da cana kıyar veya hırsızlık ederse, felâket veya hastalık günlerinde pişman olur. Çaldığının iki katını, on katını, hatta yüz katını ödemeye kalkışır ve adaklar verir kiliseye. Rahipler böylece, bulundukları her ülkede yenilenler ve ezilenler için sığınaklar kurdular ve gittikçe genişlettiler onları. Uzun saçlı başbuğların, kürklü hükümdarların yanında taçlı piskoposla başı tıraşlı papaz da yer almaya başladı. Eli kalem tutan ve konuşmasını bilen yalnız onlardı.

Kâtiptiler, müşavirdiler, din bilgini idiler. Fermanları yazar, yönetime katılırlardı. Hükûmet aracılığı ile cihanşümul düzensizliğe bir parça düzen vermeye, kanunları daha akla uygun, daha insanca yapmaya, takvayı, irfanı, adaleti, mülkiyeti ve bilhassa aileyi sağlamlaştırmaya veya ayakta tutmaya çalışırlardı. Şüphe yok ki medeniyeti onlar kurdu, evet yarım yamalak, şöyle böyle, zaman zaman yok olan bir medeniyet. Ama Avrupa'yı bir Moğol anarşisine yuvarlanmaktan bu medeniyet korudu. On ikinci asrın sonlarına kadar hükümdar rahibin baskısı altındadır. Ne var ki rahip bu nüfuzunu hükümdarın ve daha aşağıdakilerin hayvanca iştihalarını, kanın ve etin ayaklanışlarını ve toplumu tahrip eden vahşet nöbetlerinin nüksetmesini önlemek için kullanılır. Yalnız o kadar mı? Kiliselerinde ve manastırlarında insanoğlunun irfan hazinelerini de korur rahip: latinceyi, Hıristiyan edebiyatını ve din bilimini, eski çağ edebiyat ve ilimlerinin bir kısmını, mimariyi, heykeli, resmi, ibadete yardımcı sanat ve hirfetleri, insana ekmek, giyecek, mesken sağlayan daha değerli sanatları, yağmacı ve tembel barbarın serseri mizacına ters düşen ve beşeri fetihlerin en mühimi olan çalışma zevkini ve alışkanlığını. Roma'nın haracı, isyanlar, Germen istilâsı, eşkıya saldırıları yüzünden harap olan köylerde, papaz, çalılar ve dikenler arasında kulübesini yükseltir. Etrafında bir zamanlar ekilip biçilen geniş kıraçlar vardır. Yoldaşları ile el ele vererek bu çorak toprakları temizler, yarı vahşî hayvanları ehlileştirir, bir çiftlik, bir değirmen, bir demir ocağı, bir fırın, kundura ve elbise atelyeleri kurar. Tarikatın emrine uyarak her gün iki saat okur, yedi saat elleriyle çalışır. Kût-u lâyemudla yaşar. Kafasıyla çalışır, cân-ı gönülden ve istikbali düşünerek: öteki insanlardan daha çok üretir. Kanaatkârdır, tedbirlidir, tutumludur; öteki insanlardan daha az harcar; ve onların başarısızlığa uğradığı yerde direnç gösterir, refaha kavuşur. Yoksulları korur, besler, evlendirir, iş bulur onlara: dilenciler, serseriler, yersiz yurtsuz köy-

lüler mabede koşarlar akın akın. Köyler, kasabalar doğar yavaş yavaş, yeni tarım ve endüstri merkezleri kurulur.

İnsanlar yalnız ekmekle yaşamaz, ruhun da gıdaya ihtiyacı var. Onlara yaşamak arzusu, hiç değilse tevekkül telkin etmek lâzım, mevcut olmayan mutluluğun yerine şairane bir rüya.. On üçüncü asrın ortalarına kadar böyle bir teselliyi yalnız rahipler sunar. Sayısız azize masallarıyla, katedralleriyle, heykelleriyle, ayinleriyle, Rabbin melekütunu gözler önüne serer rahip ve çamurlu bir alanın sınırında muhteşem bir köşk yükseltir gibi gerçek dünyanın sonuna ideal dünyayı yerleştirir. Huzura ve sevgiye susamış gönüller bu ilahi âleme sığınırlar. Rahip yaraları sarar, dertleri avutur; söz yerine iyilik, takva ve gufran dökülür dudaklarından; bakışlarını semaya çevirince Rabbi görür ve rüyadaymışçasına kanatlanır göklere.

Masal deyip geçmeyelim. İnsan, kaba kuvvetin hükümran olduğu bir devirde, hayata katlanmak için bambaşka bir dünyanın varlığına inanmak zorundadır. Rahip bin iki yüz yıl insanları bu masallarla yaşattı, hizmetinin büyüklüğünü yarattığı şükrandan anlayabiliriz. Papalar iki yüz yıl Avrupa'nın efendisi oldular; haçlı seferleri rahiplerin eseridir, kralları tahttan indiren, ülkeleri dilediklerine dağıtan rahipler. Şimdi hükümdardırlar, şimdi hanedan kurucusu; Avrupa'daki servetin üçte ikisi, toprakların üçte biri ve gelirin yarısı kabza-i tasarruflarındandır. İnsan bedava minnet duymaz, meşru bir sebep olmadıkça zımık vermez kimseye, bencildir, kıskançtır. Müesseseler ister dinî ister dünyevi olsun, rahipler ister Buda'ya inansın ister İsa'ya, onları kırk nesil boyunca izleyen çağdaşları aldanmış olamazlar; iradelerini ve mallarını rahiplere teslim edenler, fedakârlıklarını yapılan işe göre ayarlamışlardır. Bir kelimeyle bu aşırı bağlılık rahibin ne büyük bir hizmet gördüğünü ispat eder.» (Les Origines de la France Contemporaine, cilt I, s. 3 - 10)

Bu coşkun methiye bizi şaşırtmamalı. Mukaddeslerini kaybeden aydın, rahibin hasreti içindedir. Entellektüel, rahip gibi olmalıdır, Fichte'ye göre... Onun vazifelerini benimsemelidir. Bilgisi ile topluma hizmet etmeli, halka gerçek ihtiyaçlarını sezdirmeli ve onları nasıl karşılayacağını öğretmelidir.

Benda insanlığı ikiye ayırır: Rahipler, layikler .Rahip küllinin, ezelînin, mücerretin temsilcisidir. Cismânînin azgınlıklarını o dizginlemiş iki bin yıldır. İnanan veya inanmayan her fikir ve sanat adamı kler'dir Benda'ya göre. Layik ise insiyakları, iştihaları, ihtirasları ile sokaktaki adam.

Demek ki kler, Hıristiyan dünyası için hâlâ sihirli bir kelime. Ama bu hayranlık cihanşümûl ,daha doğrusu Avrupa-şümûl olmaktan uzak. Gramsci'den esinlenen bazı çağdaş yazarlar, rahibi içtimai ilimlerin ışığında gerçek hüviyetiyle teşhir ederler Sartre için rahip, beyle köylü arasında aracıdır. Görevi: Sınıf tezatlarını gizlemek. Kilisenin büyük bir serveti, geniş bir siyasî nüfuzu ve bu itibarla kendini ifade edecek bir ideolojisi vardır: Hıristiyanlık. Bir masallar yığınıdır bu ideoloji .(Sartre, bütüncü bir mitos, diyor.) Beyle köylü onun telkinleri sayesinde ortak çıkarları olduğuna inanır. Bir kelimeyle rahip, toprak aristokrasisinin emrinde bir ideologdur.

AVRUPA'NIN İLK İNTELİJANSİYASI: FİLOZOF:

Romancı Koestler için filozoflar çağdaş intelijansiyanın ilk temsilcileri. İntelijansiya nedir. Bir ülkede hür düşünmek isteyen insanlar topluluğu. İnsanlar neden hür düşünmek ister ve böyle düşünenler nasıl biraraya gelir? Romancıyı dinleyelim: «Belli bir çağda ve belli bir ülkede, intelijansiyanın oldukça mütecanis bir dokusu vardır: bu topluluğun üyesi olmak için kafa ile çalışmak yetmez. İntelijansiyanın oluşumu içtimai bir vetire. Bu vetire çağdaş Avrupa'da Fransız Devrimi ile başlar. Üçüncü sınıfın üst tabakalarında hür düşünmek eğilimi bir lüks değil, hayatî bir ihtiyaçtır. Orta çağın dar yapısı içinde sıkışıp kalan burjuvazi, hayat sahasını (lebensraum) fethetmek zorundaydı. Feodalitenin totem ve tabuları, hür düşüncenin dinamitiyle artırılmadıkça böyle bir fetih gerçekleşemezdi. Çağımızın ilk entellektüelleri ansiklopedistlerdir: tarih sahnesine birer put kırıcı olarak çıkarlar. Goethe'yi aramız-

Desen : Fatih Turan

da düşünün, mümkün mü? Oysa Voltaire, on beş günde bizden biri olabilirdi. Goethe, Rönesansın son dâhisidir, çağımızın değil. Doğrudan doğruya Leonardo'nun çocuğu. Toplum karşısındaki davranışı, herhangi bir nedimin Floransalı bir prens karşısındaki davranışının tıpkısı. Voltaire öyle mi? Voltaire ile beraber feodal değerlerin topyekûn tahribi başlar.

Demek ki, çağdaş intelijansiya, toplumun hür düşünmek isteyen bir parçasıdır. Ama bu bir arzudan çok, bir zorunluluk. Zira bu zümrenin mevcut değerler hiyerarşisinde yeri yoktur. Bunun için başlıca amacı eski hiyerarşiyi yıkmak ve yeni bir değerler dünyası inşa etmektedir. İntelijansiyanın ikinci temel vasfı bu inşa temayülü. Gerçek putkırıcılar bir yanlarıyla peygamberdirler, her yıkıcı bir parça hocadır. İyi ama teklif edilen yeni değerlerin kaynağı ne?»

Yazar, Marx'ın izahlarını yeterli bulmaz. Marx'ın toplumunda iki türlü üretim var, der.. Birisi toprak altında yapılan maddi üretim, ikincisi tavan arasında yapılan zihni üretim; arada merdivenlerle asansör yok. Oysa zafere ulaşan burjuvazi, ölçü üzerine elbise yaptırır gibi, üretim tarzına uygun felsefi bir üstyapı yaratmaz. Ansiklopediyi «Ulusal Meclis» ismarlamadı. Bir sınıf veya bir zümre kavgadan başarı ile çıkınca kendine uygun ideolojiyi hazır olarak bulur. Koestler'e göre, iktisadi inkişafla kültürel inkişaf aynı temel gelişmenin iki ayrı yönünden ibaret. Yani üçüncü sınıfın yükselişi, liberal-hümanist düşüncenin ne sebebi, ne de sonucu. İki olay aynı kökten doğmuş, aynı nesnenin rengi ve biçimi gibi, birbiriyle kaynaşmıştır. Başka bir deyişle, ansiklopedistlerle onları takip eden intelijansiya gruplarının başlıca vazifesi, sosyal gelişme ile entellektüel gelişme arasında bağ kurmak olmuştur; bir kelimeyle, toplumun gözlemcisi ve yorumcusudurlar. (Bkz. Le Yogi et le Comissaire ,s. 93-117)

Şimdi de Sartre'ı okuyalım:

«Burjuvazi yeni bir ideoloji kurmak zahmetine katlanmaz önceleri, çocukları arasından bazılarını teknik yardımcı ve müdafaacı olarak yetiştirir. Ticaret gemilerinin bilginlere, mühendislere ihtiyacı vardır; defter tutmak riyaziyecileri, ayni haklar ve akitler kanun adamlarını gerektirir.. Bu uzmanlar burjuvaziden gelirler, ne ayrı bir sınıftırlar, ne bir elit: ticaret kapitalizmi denen geniş işletmenin parçasıdırlar. Burjuvazi ile kilise ideolojisi arasında başgösteren ihtilaflara pek karışmazlar. Meseleler rahipler seviyesinde ve rahipler tarafından ortaya atılır. Ticaret gelişir, burjuvazi toplum yapısına katılması gereken bir güç olur. Rahipler dini ideolojiyi yükselen sınıfın ihtiyaçlarına uydurmak isterler. Reform da (protestanlık ticaret kapitalizminin eseridir) kontr-reform da (cizvitler, burjuvaları protestan kilisesine kaptırmak istemezler, onlar sayesinde kredi mefhumu yerine faiz mefhumu geçer) onların eseri. Ama, nasıl yorumlanırsa yorumlansın, Hıristiyanlık burjuvaziyi tatmin edemezdi. İş hayatı bütünü ile din-dışılaştırılmalıydı.

Şuurlanan burjuvazinin yeni bir ideolojiye ihtiyacı vardır. Bu dünya görüşünü rahipler değil, ameli bilgi uzmanları kuracaktır: kanun adamları (Montesquieu), edebiyatçılar (Voltaire ,Diderot, Rousseau), matematikçiler (d'Alembert), vergi mültezimi (Helvetius), hekimler v.s. rahibin yerine geçecek ve filozof adını benimseyeceklerdir. filozof yani bilgelik dostu. Bilgelik akıldır. Filozof, çağın ilmi gelişmesinde değerini ispat etmiş olan bir metod kullanır: tahlil. Akıl dışı bir telifçiliğe, soyluların geleneklerine, imtiyazlarına ve mitoslarına karşı en güçlü silahtır bu. Aydın ihtiyatlı davranır. Hâkim ideolojiyi kemirecek olan kezzabı, müphem birtakım mefhumlar arkasında gizler: tabiat kanunu gibi. Bu kaypak mefhumlara sığınılarak hem dindar hem dinsiz olunabilir. Mesele, soylularla savaşında, burjuvaziye silahlar sağlamak ve onu sınıf olarak şuurlandırmak. Filozof, bunu gerçekleştirmek için tabiat kanunu fikrinin iktisadi alanda da geçerli olduğunu ileri sürer. İktisat layikleşir ve insan dışı bir ilim olur. Kanunları kim değiştirebilir? Elimizden gelen onlara uymak.

Filozoflar hürriyet ve serbest araştırma hakkı isterler, bu, düşüncenin bağımsızlığını istemektir; ameli çalışmalar başka türlü yapılamaz. Ama burjuvazi için bu taleplerin mânâsı başkadır; ona göre, hürriyetçilik (yani liberalizm), ticarette feodal engellerin kaldırılması, başka bir deyişle tam rekabet şartlarının gerçekleşmesidir; ferdiyetçilik ise tam mülkiyet hakkı. Burjuva, içtimai organizmaları reddetmek için içtimai atomculuğu benimser. İçtimai atomlar birbirine eşittirler. Bu hüküm analitik akla dayanan ilimci ideolojinin kaçınılmaz bir neticesidir. Burjuvalar asillerin karşısına asillerden başka bütün insanları çıkarırlar Dünyada tek sınıf vardır: İnsanlar. Yani burjuvazi.

Filozoflar da, bugünkü entellektüeller gibi, bir ideoloji kurucusudur; mekanik ve analitik ilimciliğe dayanmayan bir ideoloji. Amaçları diğer içtimai sınıfların ideolojilerini eritmek ve yıkmaktı. Demek ki onlar da —Gramsci'nin anladığı mânâda— organik birer entelektüeldirler. Başka bir deyişle, burjuva sınıfının çocuğudurlar; görevleri, sınıflarının objektif zihniyetini ifade etmektir. Bu zihniyet şöyle hülâsa edilebilir: Otorite prensibinin reddi, serbest ticareti güçleştiren engellerin yok edilmesi, ilmi kanunların dünyaca geçerliliği, feodal ayrıcalık ve ayrıcalıklara karşı insanın cihanşümul değeri ve sonunda burjuva hümanizmini bayraklaştıran formül: her insan burjuvadır, her burjuva insandır.

Onsekizinci asır, aydınların altın çağıdır. Burjuvazinin kucağında doğan, terbiye edilen, yetiştirilen filozoflar onunla tam bir anlaşma halindedir.» (Bkz. La Défense de l'Intellectuel, 1970).

Uzaklarda kalan bu çağı üzülerek anıyor Sartre. Burjuvazi hâlâ iktidardadır, ama onun tek bir sınıf olduğunu kim iddia edebilir? Bu bile burjuva hümanizminin bir masal olduğunu ispat etmez mi? Aile kapitalizmi döneminde geçerli olan bu ideoloji, monopoller (tekeller) döneminde yetersiz, yetersiz ama hâlâ sahnede. Yazarı özlemleriyle başbaşa bırakıp çağımız aydınına gelelim.

NİHAYET ENTELLEKTÜEL

Filozofların torunları, ondokuzuncu asrın son otuz yıllarında yeni bir ad taktılar kendilerine: Entellektüel. Avrupa'nın iktisadi altyapısı oldukça değişmiş, yeni bir içtimai sınıf, proletarya gelişmiş; burjuva ideolojisi vurulan bütün yamalara rağmen parçalanmıştır. Entellektüeller bugün de bilgi teknisyenleri arasından çıkmaktadır. Ama hâkim sınıftan değildirler artık, sadece onun tarafından seçilmekte, onun tarafından görevlendirilmektedirler. Üniversite, sanayiin emrindedir. Entellektüellerden beklenen iş, teknik bilgilerine dayanarak hâkim sınıfın menfaatlerini korumak, düşman ideolojilere karşı onun ideolojisini güçlendirmek, ayakta tutmaktır. Görevleri insanlığı birleştirmek değil, imtiyazları devam ettirmektir. Bu ayrıcılık bazen gizlenir, nazi aydınlarının saldırgan milliyetçiliği gibi; bazen açıkça haykırılır: liberal hümanizma yani sahte bir insaniyetçilik gibi. Bir kelimeyle ajandırlar; ajanın düşünce hürriyeti olmaz. Hâkim ideolojiyi ilmî kanun diye yutturmak zorundadır. Rast gele bir örnek: Sömürgeler çağında, psikiyatrlar Afrikalıların aşağılığını ispat için be-

yinlerinin anatomisi ve fizyolojisi hakkında —sözde gayet ilmi— araştırmalara girişmediler mi? Bütün insanlar eşitti, eşitti ama sömürge halkı müstesna. Onlar görünüşte insandı sadece. Kadınları da pek ciddiye almamak gerekti. İnsanlık demek, burjuva demekti; Avrupalı, yetişkin ve erkek burjuva. Ne harikulâde, ne cihanşümul, ne ilmî bir insaniyetçilik!

Entellektüel, umumiyetle orta sınıfın çocuğudur. Küçüklüğünden beri hümanizmaya inandırılmıştır: İnsanlar hürdürler, eşittirler, v.s. Bu iddiaların masal olduğunu anlamakta gecikmez. Öyle ya, kendisi de bir imtiyazlıdır. Kültür ailesinden gelen bir imtiyaz. Yâni belli bir çevrede doğmak, kültürlü olmak demek. Bu bilgi imtiyazı ve tekeli, hümanist eşitçiliğe sığar mı? Sığmaz ama böyle bir imtiyazdan vaz geçmesi için de kendi kendini yok etmesi gerek.

Demek ki, onsekizinci asır filozofu, sınıfının organik entellektüeli idi. Yani burjuva ideolojisi, ilmî araştırmanın prensiplerinden tabii olarak doğuyordu âdeta. Oysa bugün burjuvazinin ideolojisi, entellektüelin bilgi ve metoduna ters düşmektedir. Entellektüel bütüncüdür, çünkü dünyaca geçerli bilgiler ve işlemler peşindedir. Halbuki, hâkim sınıfın ideolojisi (bu aynı zamanda kendi ideolojisidir) sinsi bir ayırıcılık belirtmektedir. Sonra aydın, araştırmalarında dahi bir yabancılaşma olduğunun farkındadır, ne hedefler kendi hedefleridir, ne vasıtalar. Aydından içtimai realite gizlenmiştir, sahte bir bütüncülük telkin edilmiştir ona. İşçinin ve köylünün içinde bulunduğu şartlar, sınıf kavgası.. hümanizm maskesi altında saklanmıştır. Emperyalizm, sömürgecilik, ırkçılık ideolojisi meskût geçilmiştir.

Kitaplardakilerle yaşanan gerçek arasındaki uçurum entellektüeli yaralamaktadır. Artık o, kudsiyetine inandığı bir dâvânın alemdarı değil, mustarip bir vicdandır. Karşısında iki yol var: Kurulu düzenin yalanlarını ilmileştirmek, yani bir hakikat çarpıtıcısı, daha doğrusu bir çoban köpeği olmak veya ezilenlerin yanında yer almak; her haksızlığa karşı gelmek, her yalanı susturmak, her samimiyetsizliği ifşa etmek.

Demek ki, namuslu aydın, kucağında yaşadığı çevreye uyamayandır. Yine Koestler'i dinleyelim: «Keyfi yerinde olanların hür düşünceye ihtiyacı yoktur. Neden böyle bir temayül duysunlar? Bilgi susuzluğu, meçhulün bir endişe kaynağı olduğu sosyal zümrelerin imtiyazıdır. Mutlular pek mütecessis olmazlar. Öte yandan,. ezilen büyük çoğunluğun (proletarya) hür düşünceyi kullanmaya zamanı da, imkânı da yok. Mevcut değerleri ya kabul eder ya red. Her iki durumda da ne objektiflik, ne de vuzuh söz konusudur. Demek ki, iki mefhum: Homo ve Sapien mefhumları arasında bağ kurmak, her iki zümre arasında (mutlular ve sömürülenler) sıkışıp kalanların işidir. İntelijansiya bir nevi zardır; çeşitli vasıfları olan bölgeler arasında uzanır.

Ne var ki, intelijansiyayı orta sınıfla karıştırmamalıyız. Hür düşünce, bir yokluk duygusundan, ilimli bir sosyal tedirginlikten, âhenkli bir dengesizlikten doğar. Nev'i şahsına münhasır bir tedirginlik bu. Bir çeşit aydın hastalığı. Entellektüel, ne maden ocaklarında, ne fabrikalarda çalışmak zorunda. Kabiliyetlerini geliştirmek için belli imkânlara sahiptir ama bu imkânlar yetmez ona. Kurulu düzene baş kaldırması bundan. Düşünce, mutlular için bir lüks, eksiklik duyan için ihtiyaç. Kitapla hayat, nazari bilgi ile günlük rutin arasındaki uçurum doldurulmadıkça, tefekkür iki kutuptan birine yönelecektir: Ütopya veya beyin yıkama.

Üçüncü sınıfın yükseliş devrinde, onun şuuruydu intelijansiya. Hassas bir zardı. Burjuvazi iktidara kurulduktan sonra bir nev'i zamk oldu: Toplumu ayakta tutan bir zamk, cansız ve yapışkan. Artık yeni bir değerler dünyası kurmak istemez; mevcut hiyerarşinin zirvesine yükselmek peşindedir. Bir kelimeyle, ilerleyen burjuvazinin öncüsü olan intelijansiya, bu sınıfın alçalış devrinde bir lumpen - burjuvadır artık.

Şöyle diyelim: Üçüncü sınıf yavaş yavaş ilerici vasfını kaybetmiş, önce tutucu sonra gerici olmuştur. İntelijansiya da gittikçe kopar bu sınıftan ve daha güçlü yandaşlar arar: Görevi, yıkıcılık ve yapıcılık. İn-

telijansiya tek başına gerçekleştiremez emellerini.

Marksist teoriye göre; namuslu aydınlar işçi sınıfının saflarına karışacak, ona tabiye ve sevkü'iceyş hocalığı yapacaktı. İntelijansiya korkak veya ehliyetsiz olduğu için mi yapamadı bunu? Hayır. 1848'de işçilerle öğrenciler yan yana dövüştüler barikatlarda; Paris komünasında, Almanya'da son savaşı izleyen devrimci hareketlerde, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'da, hatta İspanya'nın milletlerarası brigad'larında başarılı bir tecrübeden geçti intelijansiya. Ne var ki, 1850'den bu yana merkezî ve batı Avrupa'nın işçileri örgütlerini, partilerini, sendikalarını hızla geliştirdiler: Kendilerine mahsus liderler, kendilerine mahsus bir bürokrasi buldular. Çelik iradeli ve odun kafalı liderler. Hızlı bir gelişme dönemiydi bu; dördüncü sınıf, üçüncü sınıf kadar da ayakta duramadı ve iktidara bile geçemeden donup kaldı. II. Enternasyonalin çeşitli seksiyonları, hükümetlerden maddî birtakım tavizler ve bir

Desen : Ali Şen

nebze siyasî nüfuz koparabilmişti, bu başarılar işçi sınıfının atılımlarını felce uğratmaya yetti de arttı bile. Batı intelijansiyasının üyeleri parlamentoda işçi mebusu, sol gazetelerin yazı işleri müdürü, o çekilmez gece derslerinin konferansçısı falan filan oldular; ama «hür düşünce»nin maniveları ile oynatılacak dağ kalmamıştı artık. Asrın sonlarına doğru batı intelijansiyası, şöyle bir tercih yapmak zorundaydı: Gerici birer burjuva olmak, yahut proletaryanın akıl hocalığını seçmek. Grupları ve kilisecikleri bu iki kutba göre gelişti. Shaw'la Voltaire'i, Aragon'la Saint-Just'ü karşılaştırın, farkı anlarsınız. Bir çap meselesi mi? Hayır, daha çok tarihî bir tesadüf meselesi.

Birinci Dünya Savaşı'nın şoku, değerleri yeniden düzenlemek, yeniden inşa etmek fırsatını veren şartlar yaratmış gibiydi. Düşüncelerin bütünü değişmişti: İzafiyet ve Quantum nazariyeleri, hormonların ve psikanalizin keşfi, leninizm ve davranış psikolojisi, uçak ve radyo, ekspresyonizm, sürrealizm.. kütüphanelerde yepyeni bir dünya doğmuş; oradan fışkıran ışık intelijansiyayı uyarmıştı. Hâlâ inanç ve eylemlerimizi yönetmekte olan küflü, çağ dışı geleneklere «savaş açmıştı intelijansiya. Yıkmanın ve kurmanın tam zamanıydı, ama bu çabayı destekleyecek yandaşları yoktu aydınların. Bu seksen yıl boyunca, ütopya uğrunda savaş II. Enternasyonalin tekelindedir. Enternasyonalin Avrupa devrimi anlayışı, yüzde sekseni okuma-yazma bilmeyen, on köylüye bir kentli düşen bir ülkeye göre ayarlandı. Yirmi yıl bu devrimci hareket bir yarı Asyalı diktatörlük tarafından yönetildi. Devrimci hareketin Avrupa'ya yayılması için aydınlara ihtiyaç yoktu: Hayâsız, tenkit zihniyetinden mahrum ve uysal bir bürokrasi yeterdi. Bu bürokrasinin saflarına kabul edilen batı intelijansiyasının bazı üyeleri, önce düşünce bağımsızlığını fethetmek hakkını kaybettiler. Sonra böyle bir kaygıları da kalmadı: Partinin uşakları oldular, sekter ve bağnaz birer uşak. En iyileri ise, feci bir akıbete uğradı. Devrimci entellektüelin kaderi, daha çok devrimin başarıya ulaşacağı sanılan bir ülkede, yani Almanya'da hazin oldu.. Ama batı intelijansiyasının büyük çoğunluğu bu kanlı Olemp'e hiç bir za-

man kabul edilmedi: Kimse istemiyordu onları, olsa olsa birer yol arkadaşıydılar; bir arabanın beşinci tekerleği. Yirmi ile otuz arasında intelijansiya sorumsuzdur, çünkü elinden alınmıştır bu imtiyaz. İntelijansiyayı teşkil eden insanlar, hareketin dışında, boşlukta bırakılmışlardır; böyle olunca da burjuvazinin yozlaşmış birer üyesi olmaları mukadderdi. Kendi suçları değildi bu. Onlardan istenen aydınlatmaları değil, ayna olmalarıydı.

Temize çıkarmak da istemiyorum, suçlamak da: İntelijansiya toplumun bir bölümüdür: en hassas bölümü, vücut hasta olunca deride yaralar belirir. İntelijansiyanın çözülüşü bir hastalık alâmetidir; hem hâkim sınıfın bozulduğunu, hem proletaryanın duygusuzluğunu gösteren bir âraz. Aynı temel vetirenin ârazı. İntelijansiyayı alaya almak; bir taraftan onu eylemin sorumluluğundan uzaklaştırmak, bir taraftan da başarısızlığının günahını ona yüklemek; ya şapşallıktır, yahut da sebepleri açık seçik meydanda olan bir madrabazlık. Nazizm, Avrupa kıtasının intelijansiyasını yok ederken, ne yaptığını pekâlâ biliyordu.» (Koestler, a.g.e.)

AYDIN VE KAPİTALİZM

Rasyonel düşüncenin doğuşu, kapitalizmden binlerce yıl önceye uzanır. Kapitalizmin yaptığı, rasyonel düşünceye yeni bir atılım gücü vermek ve onu belli bir doğrultuya yöneltmektir. Eski çağları bir yana bırakalım. Kapitalizm öncesi toplumlarda da entellektüellere rastlıyoruz. Ne var ki, az sayıda idiler. Yazıları da toplumun küçük bir kesimi tarafından okunabiliyordu.

Aydınları hürriyete kavuşturan ve matbaa gibi bir silahla donatan kapitalizm olmuştur. Aydınların, seslerini duyurmaya başlamaları, iktisadi gelişmenin safhalarından biridir Schumpeter'e göre. Kapitalizm ile hümanizm aynı zamanda sahneye çıkar. Hümanistler aslında filologtular. Ama çabucak ahlâk, siyaset, din ve felsefe alanlarını da ele geçirdiler. Bu yayılışı nasıl izah edeceğiz? Filologlar yalnız gramerle uğraşmıyorlardı. Klâsik eserlerin de yorumunu yapıyorlardı. Metinleri tenkitten, toplumu tenkide geçtiler. Hümanistler, okuyucusu olan ilk aydınlar. Ne var ki, onların devrinde dünya nimetleri kilise prensleri ile soylu zenginlerin elindeydi. İçtimai tenkit böyle bir iklimde gelişemezdi şüphesiz. Schumpeter, aydının gölgede kalışını, kapitalizmin kara Avrupasında duraklamasıyla izah eder. Kapitalizm tekrar hızına kavuşunca aydınların etkisi de artar. Kitap ve gazete fiyatlarının ucuzlaması, sanayi burjuvazisinin gelişmesi okuyucu sayısını artırır, kamuoyu önem kazanır, baskılar gevşer. Bütün bunlar kapitalizmin yan ürünleri.

Onsekizinci asrın başlarında, aydının kaderi kişilerin elindedir. Bu nüfuz yavaş yavaş azalır, ferdi koruyucunun yerine kollektif koruyucu, yani burjuva okuyucuları geçer. Meselâ bir Voltaire, çağdaşlarını büyülemiş, kitaplarına bol bol okuyucu bulmuştur. Kamuoyu üzerinde başka türlü nasıl etki yapabilirdi? İngiltere'de John Wilkes'in saldırıları Lord Bute hükûmetinin düşmesine —kısmen de olsa— yol açmıştır. Bir kelime ile, aydınlar onsekizinci asırdan itibaren hükûmetler tarafından ciddiye alınmaya başlarlar. Kapitalizm çerçevesinde aydınları hizaya getirmek âdeta imkânsızdır. Kapitalist bir toplumda, aydınlara yapılan her hücum, burjuva iş çevrelerinin kalesine çarpacaktır: ister istemez. Bu çevreler saldırıya uğrayan aydınlara kanat gereceklerdir. Unutulmasın ki yasama da, yürütme de belli prensiplere dayanır. Aydınlara karşı girişilecek hücumlar, bu prensiplere uymak zorundadır. Kurallar çarpıtılabilir ama bir dereceye kadar. Burjuvazi, telâş ve endişeye kapılınca kanunsuz baskılara göz yumabilir, ama geçici olarak. Burjuva bir hükûmette, polis grevcilere ateş açabilir, fakat aydınları topyekûn tutuklayamaz. Tutuklasa da hemen salıvermek zorunda kalır. Salıvermezse burjuvazi o müthiş çocuklarının yaptıklarını beğensin beğenmesin, onlarla birleşir. Çünkü, tasvip ettiği hürriyetlerden vazgeçmedikçe tasvip etmediği hürriyetleri imha edemez. Burjuvazi, aydınları topluluk olarak —teker teker her aydını değil— korurken, kendi dâvâsını, kendi yaşama programını müdafaa etmektedir. Ancak —mahiyet ve doktrin bakımından— burjuva olmayan bir hükûmet —zamanımızdaki

sosyalist veya faşist hükümetler gibi— yazıyı ve sözü disiplin altına almak gücüne sahiptir. Ne var ki, bunu yapmak için burjuva müesseselerini değiştirmek ve hürriyetleri zecri tedbirlerle kısıtlamak zorundadır.» (Schumpeter).

Demek ki, kapitalist rejim aydınlar kesimini ciddi olarak kontrol altına almak istemez. İstese de gücü yetmez buna. Böyle olunca da tartışma hürriyeti kendini kabul ettirir. Kapitalist toplumun temellerini kemiren bir tartışma. Çünkü, aydınlar mahiyetleri icabı kemiricidirler, işleri güçleri: Tenkit. Kişileri ve olayları eleştirmeye o kadar alışıktırlar ki, hiç bir tabunun kalmadığı toplumlarda, sınıfları ve müesseseleri de dillerine dolarlar.

Avrupa aydınının ayırıcı vasfı kapitalizme düşmanlık. Nereden geliyor bu düşmanlık? Kaynaklar artmış, hayat seviyesi yükselmiş, boş zamanlar fazlalaşmıştır. Okuyucu geçen yüzyılların okuyucusu değildir artık. Kitap ve gazete fiyatları boyuna ucuzluyor. Büyük tirajlı yayım şirketleri, radyo her türlü baskıyı yok etmeye çalışmaktadır. Dahası da var: gelişen kapitalizmin en mühim özelliklerinden biri de eğitimin bilhassa yüksek öğretimin yaygınlaşması. Üretimin artışını önlemek nasıl kabil değilse, eğitimi sınırlamak da öyle imkânsız. Kamuoyu da devlet de bu gelişmeyi hızlandırmaktadır. Bu üretim fazlası ister istemez bazı bölgelerde işsizliğe yol açıyor. Kaldı ki işsizlik olmasa da aydınlar, kendi sahaları dışında vasıflı işçilerden daha az ücretle çalışmak zorundadırlar. Herkes yüksek öğrenim peşinde. Ama yüksek öğrenim yapanlar alındıkları işlerde başarı gösteremiyorlar. Bu bir dengesizlik doğurmaktadır. Şöyle ki, iş bulamayan veya alındığı işte başarı gösteremeyen üniversiteler hazırlanmadıkları sahalara yöneliyorlar. Toplum, belli bir mesleği olmayan aydınlarla doluyor: bir gayri memnunlar ordusu. Memnuniyetsizlik kin doğuruyor. Kurulu düzeni yerme biçiminde beliriyor bu kin. Batı medeniyeti akla ve faydaya dayanmaktadır. Toplumun tezatlarını gören aydın, kişilere de müesseselere de ateş püskürmesin de ne yapsın! Çağımız aydınları kalabalık bir zümre. Bu zümrenin hâkim vasfı proleterleşmiş olmak. Kapitalizm başarı kazandıkça, bu zümrenin kapitalizm düşmanlığı da alevlenmektedir.

Kapitalizmin gelişmesi bir işçi hareketi yaratır. Aydının hiç bir payı yok bu hareketin doğuşunda. Sendikacılık hiç bir zaman aydınların kılavuzluğunu istememiştir ama, aydınlar sendikalara üşüşmüşlerdir. Böylece, hareketi şuurlandırmış, daha doğrusu ona yepyeni bir mânâ kazandırmışlardır. Yani devrimci bir doğrultuya yöneltmişlerdir hareketi. İşçiyi kazanmak amacıyle demagoji yapmış, dalkavukluğa baş vurmuş, tutamayacağı vaatlerde bulunmuşlardır. Aydınlar olmazsa, işçi hareketleri böyle bir istikamet alamazdı.

Aydınların etkisi siyasi şartlara göre değişir. Bazen iktidardakilere programlar sunar, bazen gerçekleşebilecek veya gerçekleşmesi imkânsız tedbirler teklif ederler. Fakat etkileri daima geniş bir alana yayılır. Politikacılarla partiler sınıf çıkarlarının temsilcisidirler, iddiası hakikatin bütününü kucaklamaz. Siyasetçiler kendi çıkarlarını gözetirler, demek belki daha doğru olur. Bu çıkar temsil ettikleri zümreninkilerle çatışır zaman zaman. Politikacının veya partinin görüşü, doğrudan doğruya meslekleri veya durumları ile ilgili siyasi şartlar tarafından biçimlendirilir .Aydınlar bu şartların bir kısmını kendi çıkarlarına uydurabilirler. Bazı dönemlerde birtakım çıkarları yüceltir, onlarla ilgisi olmayan değerleri hasır altı ederek bir nevi ahlâk kodu vücuda getirirler.

Bu içtimai iklim veya bu ahlâki kod yalnız politikayı, yalnız kanunların ruhunu değil, idari tatbikatı da etkiler. Ama bu alanda da aydınlar zümresi ile bürokrasi arasında çok daha doğrudan bir münasebet vardır. Avrupa bürokrasisi kapitalizmden önce doğmuştur. Ve menşei kapitalizm-dışıdır. Gerçi terkibi çağlar boyunca değişikliğe uğramıştır ama hiç bir zaman burjuvaziyle, burjuvazinin çıkarlarıyla veya değerler manzumesiyle kaynaşamamıştır tamamen. Bürokrasi burjuvaziye hükümdarın veya milletin menfaatlerine en elverişli biçimde idare edilmesi gereken bir alacaklı gözüyle bakmıştır.

kolayca anlaşabilirler. Birçok ortak tarafları vardır. Aşağı yukarı aynı öğrenimi görmüşlerdir. Eskiden bir kasttılar. Entellektüelle aralarında aşılmaz duvarlar vardı. Son zamanlarda yıkılmıştır bu duvarlar. Dahası da var: âmme idaresi alanı gittikçe genişlemekte, lüzumlu personelden birçoğu entellektüeller arasından seçilmektedir. Amerika'da olduğu gibi.

AYDINLAR VE DEVRİM:

Entellektüellerin ayırıcı vasfı: Hassasiyet. Kurulu düzen hürriyetlerini zedeliyor, çalışmalarını köstekliyorsa baş kaldırırlar. Öğretim hürriyeti, çalışma hürriyeti, üniversite muhtariyeti, öğrenci faaliyetleri alanında ileri sürdükleri taleplerle Avrupa'daki isyan hareketlerini geliştirmişlerdir.

Entellektüelin bir imtiyazı da kucağında yaşadığı toplumu başka toplumlarla karşılaştırabilmek. Çeşitli fikir hareketlerinden haberdardır entellektüel, içtimaî nazariyelere açıktır. Tedirgin eden bir imtiyaz. Kucağında yaşadığı toplumu çağdışı bulan entellektüel

Desen: Hamit Yalçın

çevresine yeni teklifler sunar. Kurulu düzen bir an önce değiştirilmelidir. İleri sürdüğü inkılâp yığının emellerini dile getiriyorsa milliyetçidir. Bu davranış Rus Desambrist'lerinin ve umumiyetle Rus batıcılarının çarlığa karşı mücadelelerinde en dikkate değer ifadesini bulur.

Entellektüelin ayırıcı vasıflarından biri yaşadığı dünyayı beğenmemek. Ama bütün entellektüelleri devrimci saymak da aşırı bir iddia. Tarihi olayların birçoğunda entellektüellerin ancak bir bölüğü devrime karışmıştır: Belli bir yaştakiler, veya belli bir meslekten olanlar. Ondokuzuncu asrın ilk yarısında Alman edebiyatçıları hükümet müessesesine ve devlet otoritesine karşıydılar; aynı eğitimi gören bürokratlardan ve az çok müreffeh resmi hocalardan daha vatanperver, daha toplumcu, daha radikaldiler. 1830 ve 1848'de Paris üniversite talebeleri (1848'de Viyana'dakiler) devrimciydiler. Alman Burschenschaft da, Rus öğrencileri de az çok öyle. Ama bütün talebeler devrimciydi demek doğru olmaz. Fransa'da siyasî ve tarihî ilimlerin temsilcileri (başta Lois Blanc) 1848 devriminde yer aldılar. Ama edebiyatçılar baltaladı devrimi; kalabalığın heyecanlarını romantik ve erotik serüvenlere saptırdılar. İngiltere'de üniversite eğitimi görenlerin sosyalist harekete katılışı hiç bir zaman büyük sayıda olmadı. (Belki şartist hareketle Fabian topluluğunu istisna etmek lâzım) Amerika'da da öyle.

Demek ki menşe, seciye, tahsil ve görüş bakımından farklı olan entellektüeller bütün ordular ve bütün silâhların emrinde olabilirler :Başka bir deyişle, herhangi bir çağın siyasi hayatında devrimci, kurulu düzenci ve gerici partilerin hepsi de kendilerini temsil eden entellektüeller bulmuştur. Menfaatlerin çatıştığı sınıflı toplumlarda entellektüel faaliyetin aynı istikamette gelişmesi beklenemez.

Ondokuzuncu asır boyunca aydınlar, milliyetçiliği geliştirdiler Avrupa'da. Bütün engellere karşı zafere ulaştırdılar. Bugün de Asya ve Afrika'nın geri kalmış ülkelerinde milliyetçi güçlerin başında öğrencileri gö-

rüyoruz. İntelijansiya olmasa modern milli devletlerden hiç biri kurulamazdı. Tâbilerin, naşirlerin, yazarların, gazetecilerin maddi menfaatleri belli bir dilin yaşamasına ve ilerlemesine bağlıdır: Aydınlar, dilin ve o dille yazılmış edebi eserlerin tabii müdafiidirler: çünkü ana dillerine hissen de bağlıdırlar, mesleki bakımdan da. Aydınlar, milliyetlerini canları gibi korumak zorundadırlar: İtalyan üniversitesi olmadan bir İtalyan âliminin, Çekçe okutan mektepler yoksa bir Çek şairinin ne mânâsı kalır?

Entellektüellerin geniş ölçüde katıldıkları bir başka eylem de marksizm. Filhakika bu hareket daha çok burjuva aydınlarının eseri. Tarihi bir kanun bu.. Sınıf kavgalarını körükleyenler kendi sınıflarına karşı savaşırlar.

Burjuvazinin acıklı bir kaderi var: Baş düşmanın hocası olmak. Önce soylularla, sonra çıkarları sınaî gelişmeye ters düşen yerli burjuvalarla ve her zaman öteki ülkelerin burjuvazisiyle savaşmak zorunda. Tek yardımcısı: Proleterya. Proleteryayı kavgaya hazırlamak, yetiştirmek ona düşüyor. Kendi mezarını kazmak gibi bir şey bu.

İçtimaî İlimler Ansiklopedisi sosyalizme katılan aydınları üç zümreye ayırır:

1 — Ahlâkçılar: İçtimaî vicdanı temsil etmek iddiasındadırlar.

2 — İlimciler: Sosyalizmin kaçınılmazlığına, hiç değilse gerçekleşebileceğine inanırlar.

3 — Demagoglar: Karışık bir zümredir: Şarlatanlar, ideoloji bezirgânları, toplumdan öç almak isteyenler, sınıflarından kopmuş olanlar, insan severler v.s.

Daha umumî bir ifadeyle sosyalist aydınları misyonerler, çıkarcılar diye ikiye ayırabiliriz.

Ama unutmamak gerek ki, tiplerin çoğu muhtelittir. Sosyalizme katılan burjuva entellektüelleri kaderlerini yabancı bir kaderle birleştirmek ihtiyacını duymuşlardır. Yani davranışlarının sebebi ahlâkî ve psikolojiktir. İşçiler başka.. Onlar, insiyaki bir itilişle katılırlar sosyalizme. Entellektüelin şüpheyle karşılanması bundan. Aydın sosyalizme niçin girer? Kendi sınıfından tiksindiği, proleteryada insan üstü meziyetler vehmettiği için. Ama çok defa hayal kırıklığına uğrar ve hayasızlığa döker işi. Niyetleri ne kadar halisâne, idealleri ne kadar yüksekse, o kadar çabuk, o kadar kolay yaralanır. Gerçek acıdır: Kütleler tabansız, işçiler kaba ve bencildirler. Aydın cesaretini kaybeder ve intikam almaya kalkışır. Mizacının bir yanıyla kadındır aydın. Kaderi, aşırı uçlarda dolaşmak. Dönek, kavga kaçağı, nâne-molla olarak damgalanmamak için katı prensiplere sığınır. Ne yapsa boş. Yığın için daima şüpheli bir yandaştır. Gerçi işçi sınıfından gelen liderlerin burjuva «kökenli» liderlerden daha büyük bir sadakat gösterecekleri söylenemez. Söylenemez ama işçi sınıfından gelen liderler, daha disiplinlidirler; sınıf kavgasına daha gönülden inanmışlardır. Bir kelimeyle dâvâ kendi dâvâları. (Bkz. Intellectuals, Roberto Michels, In Encyclopaedia of the Social Sciences).

AYDININ DRAMI:

Hülâsa edelim: Aydın, hiç bir çağda ve hiç bir ülkede bağımsız bir sınıf değildir. Sofistler sarsılan bir toplumda, gelişmeye başlayan içtimaî tabakaların öncüsüydüler. Rahip, uzlaştırıcı bir dünya görüşünün yapıcısı ve yayıcısıydı. Bir kelimeyle şatonun çıkarlarını koruyordu. Filozof, üçüncü sınıfın bayrağını taşıyordu, üçüncü sınıfın, yani yükselen burjuvazinin. Onun bir parçasıydı: Düşünen parçası. Mimarı olduğu dünya görüşüne gönülden bağlıydı. Sahnede yeni bir içtimaî sınıfın belirmesi, ikiye böldü aydınları. Bir kısmı, en yoksul ve en kalabalık sınıfa katıldı; onun sözcüsü ve şuurlandırıcısı olmak istedi. Bir kısmı, kaderini hâkim sınıfa bağladı; onun yer yer çürüyen ve çözülen ideolojisini onarmaya çalıştı.. Sol intelijansiya, sağ intelijansiya.. 1917 devrimi sol intelijansiyayı da ikiye ayırdı. Komünistlerle sosyalistler. III. Enternasyonalin emrine giren komünistler için Moskova'nın hükümleri itiraz kabul edilmez birer nassdır. Nassın hüküm-

ran olduğu yerde hür düşünceden söz edilemez. II. Enternasyonale bağlı kalan sosyalistler işçi kitlelerinin güvenini kaybetmişlerdir. Adları sosyal haindir. Seslerini yükseltemezler. Kurulu düzenden yana olanlar, sermayenin uşağıdırlar. Hâkim sınıflar tarafından horlanır, sol intelijansiya tarafından lanetlenirler. Bağımsızlığa özenen üç-beş aydın, çölde va'zlar vermeye mahkûmdurlar. Zaten teklif edecekleri yeni bir dünya görüşü de yoktur. Marksizmi yeni bir salçayla sulandırmak, başlıca hünerleri. (sol ekzistansiyalistler gibi). Stalin'in ölümü, batı intelijansiyasını böyle bir buhran içinde yakalar. Eski komünistlerden bazıları garip bir nedamet duyarak merkeze kafa tutmaya başlar ve partiden uzaklaştırılırlar. Böylece sol intelijansiya nisbi bir istiklâl kazanır. İnzibatsızlık, bedbaht intelijansiyayı ipliği kopmuş tesbih taneleri gibi darmadağın eder. Düzünelerce kiliseye bölünür intelijansiya. Artık ne Avrupa efkâr-ı umumiyesi vardır, ne milletlerarası bir işçi sınıfı.

Koestler, batı aydınlarının acıklı durumunu anlatmak için sosyolojiden marazi psikolojiye atlar. Koyduğu teşhis: Nevroz. İntelijansiya ile nevroz arasındaki münasebet tesadüfi değildir, ona göre.. fonksiyoneldir. Hür olarak düsünmek, hür olarak yaşamak, insanı çoğunlukla çatışan bir varlık haline getirir. Çoğunluk babadan kalma geleneklere uyarak düşünür ve yaşar. Azınlığa düşmek, insanı nevroza elverişli bir iklime sokar. Kurallara baş kaldıranla yarı deli (eksantrik) arasında bir adım mesafe var. Toplumun düşmanca baskısı bu mesafeyi hemen aştırır insana.

Tiyatroda biri öksürünce herkes öksürür, boğazında bir kaşıntı duyar herkes. Taklit insiyakı, insiyakların en güçlülerinden biri. Karşı koydunuz mu sinirleriniz gerilir, bir suçluluk duygusu içine düşersiniz. Herkes tarafından kabul edilen bir haksızlığa isyan etmek kolay mı? Topluma baş kaldırmak kendi şuuraltınıza da baş kaldırmaktır. Ödip kompleksiyle aşağılık kompleksi, utangaçlık ve küstahlık, telâfi ve içeri dönüklülük, çeşitli bozuklukları belirten birer mecaz. Hepsinin de ortak yönü: Uyumsuzluk. Yükselen bir sınıfın desteğinden mahrum kalan bir intelijansiya, kendi içine kapanır ister istemez: Bir limonluk (sera) havası, bir kızılbaşlık ve istimlâ iklimi içinde tükenip gider. Son on yılın (936-46) intelijansiyası böyle bir intelijansiya olmuştur işte.

Üstelik böyle bir intelijansiyanın, yarı aydınlar, asalaklar üzerinde marazi bir çekiciliği vardır. Yarı aydınların başlıca kaygısı hür düşünce susuzluğu değildir. Dış dünyada üşüdükleri için seraların etrafında toplanırlar, daha doğrusu sızarlar limonluklara ve oranın meşrû sakinlerini yavaş yavaş sınır dışı ederler. Ne var ki gerçek intelijansiya için de nevroz kaçınılmaz bir akibettir çok kere. Çevrenin baskısı («benliğimizin içinde de dışında da) korkunç; onun çarpıtıcı etkisi altında» tabiînin bozulması mukadder. Çevreye meydan okumak belki kabil. Ama meydan okuyuşun kaçınılmaz ücreti, suçluluk nevrozu. İntelijansiya hiç bir zaman suçluluk kompleksinden kurtulamamıştır; bu başkalarını zenginleştirmek için ödemek zorunda olduğumuz gelir vergisi. Silâh tüccarlarının vicdan rahatlığı içinde olmaları mümkün, gelgelelim bir barışçının bakışlarında böyle bir huzurun pırıltısını görememişimdir.

İntelijansiyanın nevroza istidadı olduğunu kınayanlar pekâlâ maden işçilerinin vereme istidadı oluşunu da kınayabilirler. Profesyonel bir hastalıktır bu, aşağılamadan ve utanç duymadan böyle olduğunu kabul etmeliyiz.» (Koestler, a.g.e.)

İşte batı aydınlarının kendileri hakkındaki ifşâları. Zavallı ülkemiz, bu hasta, bu perişan intelijansiyanın hayranı!

* * *

İntelijansiya, batı dillerine Rusçanın armağanı. Rusya'da intelijansiya, birçok bakımlardan Tanzimat aydınımızın akrabasıdır. Onun için mefhumun Kuzey komşumuzdaki inkişafını gelecek sayıda inceleyeceğiz.

BİR DÜNYA KURUYORUM

Kadın kardeşlerim
Kız kardeşlerim!
Neden gözlerinizde beyaz bir bulut
Her zaman yağmurlu ve hüzünlü
Neden içinizde gizli bir yara?
Bahar yasak mı bahar kokan saçlarınıza
Niçin ölü doğdu umutlarınız
Ölü doğdu bahara?

Bu sorular içimden kopan sorular
Her saniye görürüm sizleri duvarlarda
Resimlerde, gezerken rıhtım boylarında
Birikir göz yaşlarım acınızdan sıkılarak
Çaresiz yumruklar sallarım boşluğa.

Batakhanelerin nazlı perileri
Ağlarken başkalarını güldüren
Örtüleriniz altında saklı acı dünyalarınız
Benden gizlemiyor gizli çilelerini
Beni kahreden tablolar taşıyor gözleriniz
Siz, süsler, çiçekler içinde biliyorum
Mutlu değilsiniz.

Durup seyrettiğim olur sizleri
Ayşeleri, Fatmaları, Nilgünleri
Vapur beklerken iskelede
Sıkıştırılırken kalabalıklarda, otobüslerde
İçimde birikenleri sizlere duyuramam
Bilmezsiniz her bakışta eridiğimi
Kendi kendime yemin edip
Kendi kendime söz verdiğimi.

Kayıtsız tebessümleriniz
Taze gülüşleriniz reklâm afişlerinde
Hüzünlü şarkılarda her zaman
Sarhoş plaklarında yine siz
Karanlık mahpushanelerde esir
Canavarlar elinde çaresiz...

Kadın asidinden
Kadın şarabından
Bir devir sundular size
Zehir sizin saçlarınızdan yapıldı
En kanlı tuzaklar güzelliğinizden
Ayırdılar mutlu şafakları, mevsimleri
Uzak tuttular sizden.

Anaları doğuran analar
Hayatımızı dokuyan elsiniz
Sığmaz satırlara hikâyeniz, şiiriniz
Buğdayları siz ektiniz tarlalara
Dikenleri siz devşirdiniz
Köyler, kentler sizin coğrafyanız
Siz her mevsim varsınız, güzelsiniz
Renkli ve ipekli kumaşların altında
Biliyorum rahat değilsiniz.

Bir dünya kuruyorum kafamda
Siz orada kedersiz, üzüntüsüz
Çiçek kulübelerinden gülüyorsunuz insanlara
Esir değilsiniz kem nazarlarda
Çiçek büyütüyorsunuz ellerinizle
Her şey güzel, mevsimler apak
İnsanlar elele, kadınlar sevinçli

Kirden, karanlıktan uzak.
İzin verin bana kadın kardeşlerim
Sizi en güzel isimlerle çağırayım
Resimlerinizi kendi ellerimle çizeyim
Size kirden, pastan uzak
Sevgilerle süslenmiş
Kız kardeşlerim
Kız kardeşlerim diyeyim.

Gönlümle anlıyorum sizi
Aklımla duyuyorum
Kalbimle alkışlıyorum gerçeğinizi
Kara günler şimdi güne doğru
Yeni bir gün diliyorum size
Şafaklardan bir şafak
Durulardan duru.

NECATİ AYKAN

BAŞARILI BİR DİZİNİN TEHLİKELİ YANLARI

M. AKİF AK

Televizyonun bu yıl en çok ilgi toplayan dizilerinden Mc Millan ve Karısı'nın baş erkek oyuncusu Ruck Hudson, basına açıklamalarda bulunuyor zaman zaman; «Televizyondan nefret ediyorum.» Sebeplerini şöyle özetliyor bu nefretinin: «Hepimiz, sayirci olalım, oyuncu olalım hepimiz televizyonun kölesiyiz.»

Çeşitli gerçekler gizli bu sözlerin ötesinde. Bir defa televizyon konusunda ileri sürülen bu olumsuz kanaat hem yeni değil, hem de yalnızca Ruck Hudson'a ait olamaz. Televizyon yaygınlaştığından bu yana, ona yöneltilen eleştiriler de beraberinde yaygınlaştı. Televizyonun, insanı kendine şuursuz bir uydu yaptığı, köleleştirdiği, bu eleştirilerden biri. Onun diğer temaşa sanatlarını ölüme sürüklediği, iddialardan bir başkası. Bunları çoğaltmak mümkün. Fakat Ruck Hudson'ın ifade ettiği anlamdaki eleştirilere olsun, diğerlerine olsun, katılmak veya katılmamak şimdi tartışılacak konu değil. Şu var ki bu eleştirileri bütünüyle inkâr ettiğimizi de söyleyemeyiz. Bu konuda tereddütsüz ifade edeceğimiz bir gerçek ise şu: Televizyon gibi gücü tartışmasız bir devin, günümüz insanının hayatında işgal ettiği yerin, incelemelere konu edilmesi gecikmiştir denebilir. Birçok değer hükmünü yıktı bu âlet ve yıkmakta. Üstelik bunlardan bir çoğu dünü ayakta tutan temellerdi. Öyleyse televizyon, ölçülemez ulaşılamaz bir hızla dünü yıkıyor. Buna karşılık yarını nasıl kuracağı hususunda ise susuyor. Dünün eğlence, eğitim ve kitle haberleşme araçları, beraberlerinde getirmiş oldukları endüstri, ekonomi ve sanat düzenleriyle birlikte sarsılıyorlar televizyon yayıldıkça. Büyük olaylardır bunlar. Çeşitli açılardan incelenebilirler. Fert ve toplum açı-

larından, psikoloji, sosyoloji, tarih, eğitim, kültür ve sanat açılarından. Oysa bu yapılmadı bugüne kadar ve bundan sonra da yapılacağa benzemiyor pek. Sebepleri şunlar herhalde:

İlk olarak, kendilerinden bu konularda inceleme beklenen kişilerin hemen hiç biri, bir gün olsun, kendilerini televizyondan kurtarabilmiş değiller. Ona karşı objektif olmaları güç bu bakımdan. Objektif bir inceleme yapabilmeleri için ya televizyonsuz bir yer bulmalılar, ya da bir süre için televizyon yayınlarını tatil etmeli. Bu iki çare de imkânsız. Bu yüzden bugün televizyona yönelen ithamların, sayısız gerçeği ihtiva etseler de duygusal olmaktan öte gidemediklerini kabul etmeliyiz.

Bir başka önemli sebep: Dünyada bir zamandan beri maziyi hararetle savunanlar kalmadığı için, onun geçmişi yıkmasına şiddetle karşı koyacak kimse de bulunmuyor.

Televizyon teknik yanıyla soyut bir hadise. Altı üstü bir araç. Her araç gibi, kullanılış amacına göre anlam kazanır. Gerçi yeni, gelişmiş ve güçlü bir araç olarak, endüstrisini ve düzenini kurmuş dünün araçlarına, sinemaya, tiyatroya olumsuz etkiler yaptığı söylenebilir. Ancak bundan kaçınılamazdı. Sinemanın doğuşuyla edebiyat nasıl etkilenmiş, tiyatro büyük ölçüde sınırlanmışsa, bir başka aracın da sinemayı etkilemesi çok tabiî idi. Besbelli bir teknik gelişme ve buna bağlı olarak da birbirini izleyen değişmeler var. Bu sonuçlarına katlanmaktan başka çare yok. Bizce aslında konuyu bu yönüyle ortaya koymak pek isabetli değil. Araçlar tarih içinde durmadan değişiyor. Bu bakımdan televizyonu, yarın bir başka aracın ortadan kaldırmayacağını kimse iddia edemez. Öyleyse asıl göz önünde bulundurulacak husus, bu aracın kullanılış amacı olmaktadır.

Televizyon çağın hâkim ideolojilerinin silâhı. Bu ideolojiler, şimdi bütün dünya televizyonlarına kendi özelliklerini işliyorlar. Bu çağın ideolojileri, inançsızlıktan doğdular ve hâkimiyetlerini inançların enkazı üzerinde yükseltme hedefiyle çıktılar meydana. İnanmaktan çok, inkâra çağırırlar insanı. Bu ideolojilerin neleri inkâr ettiklerini çok iyi bilebilirsiniz ama, neye inandıklarını pek kestiremezsiniz. İnkâr üzerine oturmuşlardır kısacası.

Televizyonun dünü yıkması olayını bu açıdan değerlendirmelidir. Birkaç asırdır kutsallar çiğneniyor. Devlet imkânlarıyla da destekleniyor bu savaş. İşte televizyon bu savaşın aracıdır bugün. Ama onu bu ideolojilerin ilanihaye tekelinde kalacak sanmak doğru olmaz. Dediğimiz gibi nihayet bir araçtır televizyon ve herhalde insanî amaçlarla da kullanılabilir.

Herneyse, biz bu yazının konusunu bu alanda geliştirmeyeceğiz. Türkiye TV'sinin Amerikan televizyonundan satın aldığı, bu dönemin en beğenilen dizisi «Küçük Ev» üzerinde durmayı amaçlamıştık.

HEM SEVİMLİ HEM TEHLİKELİ

Küçük Ev'i yapanlar, onunla övünebilirler. Başta Amerika olmak üzere gittiği her ülkede baş sırayı alması boşuna değil. Muhtevası, konusu ölümsüz çünkü, insanlık kadar eski; **insan ve din...** Önce böyle bir konunun Amerikan pragmatizmi ile nasıl bağdaştırıldığı sorusu geliyor akla. Bir takım tahminler yürütülebilir. Asıl niyet ne olursa olsun, Küçük Ev'in bir arayış ve özlem mahsulü olduğunu, en

İntihar Hançeri

Türkiyemin yüreciği yâreli
yâreli aman
yâreleri deşen hançer lâleli
lâleli aman
duman ağmış doruğuna ülkemin
bir özlem türküsüdür dillerde huzur
fitne girmiş
muzır girmiş insanımın içine
bir gâvurdan
bin gâvurdan arta kalan intikam
dinamitli ellerde
tabancalı bellerde
riya akan dillerde
palikaryadan yana atan
küflü kalplerde
vatan aşkı yerine
düşman gelse
gelsin bizi yıkamaz
düşman değil hançer dostun elinde
elinde aman

TAHİR YÜKSEL

azından bu özlemi duyanlara hitap ettiği bir gerçek.

Hak din, ilk insan ve ilk peygamberle birlikte başlar. İnsanoğlu tarihi boyunca bazan uzaklaşır hak dinden bazan yaklaşır. Uzaklaştığı zamanlar, insanlığın buhran zamanları, küfür, ahlâksızlık, fuhuş, zulüm ve hayvanîlik çağları. Karanlık zamanları yani.

Bütün ölçüler kaybolmuştur bu zamanlarda. İnsanlık, cevherinde gizli canavarların emrine girmiştir. İnsanı tutan insanüstü ölçüler yıkılınca, fertlerin birbirlerini yememeleri için hiç bir sebep kalmayacak elbette.

Kuşkusuz, iyiliğin ve güzelliğin, faziletin Tanrı'dan ve O'nun bildirdiklerinden başka ölçüsü olamaz. Zaman zaman fikir ve felsefe alanında ileri sürülen ve din dışı görünen ölçüler, bütünüyle dinin şuuraltında kalmış izlerinden kaynaklanıyorlar. En inkârcısından bile inançtan beneklerle karşılaşmak şaşırtıcı olmuyor.

Küçük Ev'in başarısının ilk sebebi burada. İnsanın ezelî ve ebedî gerçeğini mihver kabul etmesinde. Küçük Ev, özellikle seyredebildiğimiz bölümlerinde, insanın Allah'ı arayışını, tapınma ihtiyacını, duayı ve tabiatıyla bunlara bağlı olarak insanlara iyilik etmeyi, başkalarıyla güzel geçinmeyi, karşılıksız

yardımı, fedakârlığı konu almış. Türkiye şartları hesaba alınarak yayından kaldırılan bazı bölümlerin ise Hıristiyanlık propagandası ihtiva ettiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Demek görüldüğü kadarıyla Küçük Ev, Hıristiyanî niteliği ağır basan bir televizyon dizisi.

Küçük Ev'den, ilk anda göze çarpan açık Hıristiyanî ögeleri bir kenara bırakırsak, geriye insan ve din gerçeğini çok başarılı bir biçimde imgeleyen, dramatize eden taraflar çıkar ortaya. Tanrı'ya kulluk, dua, günah ve tevbe gibi ezelî-ebedî gerçeklerimizi hatırlatıyor bize Küçük Ev. Son derece sevimli ve sıcak bir üslûpla. İyiyi ve güzeli, fazileti sevdiriyor bize. Faziletli davranışları yüceltiyor, sevimlileştiriyor. Buna karşılık kötü hisleri düşünceleri ve davranışları, kıskançlığı, gururu, bencilliği, sevgisizlik ve saygısızlığı kaçınılması gerekli günahlar olarak gösteriyor ve çirkinleştiriyor.

Küçük Ev'in açısı yukarda belirtildiği gibi. Kısaca toparlayacak olursak: Tanrı - kul münasebetleri, fert - toplum ilişkileri, kişinin ailesine, ebeveynine ve toplumuna karşı görevleri, Tanrı korkusu ve sevgisi başarılı bir üslûp ve teknikle sunuluyor Küçük Ev'de.

Bu mefhumları, insanlığın her çağdaki değişmez gerçekleri diye niteledik. Böyle bir muhtevanın Küçük Ev'de başarılı bir anlatıma kavuşması yabancı dizinin en güçlü yanını oluşturmakta. Öte yandan tamamiyle Hıristiyan karakterli ve fakat bizim yapımıza da uyuyor gibi bir görünüm arzetmesi dizinin tehlikeli yanını meydana getiriyor.

Küçük Ev'i bir yazı konusu olarak seçmemizin sebebi de bu zaten. Herkesin ilgi duyacağı insanî konulara gizliden gizliye bir Hıristiyanî bakışla eğilmesi. Tehlikeli, ama dolaylı bir saldırı. Direkt saldırıdan belki çok daha etkili. Nitekim öteki diziler, bizim yapımızla çok açık farklılıklar gösterdiğinden, Küçük Ev kadar tahripkâr olamazlar sanıyoruz.

GERÇEKLEŞMEYECEK BİR TATLI HAYAL

Pragmatizmin insanlık dışı havasında boğulan Amerikan insanının, Küçük Ev gibi hayallere ihtiyacı var. Kimbilir belki kiliseye giderken duyduğu tatmini, böylesi filimleri seyrederken de duyuyordur. Hatta kiliseye gitme ihtiyacını böylece gideriyor da olabilir.

Amerika'nın bugünkü gerçeğini ve tarihini hesaba katacak olursak aksini düşünmek zorlaşır zaten. Little House on The Prairie, Amerika'nın geçmişinden bir kesit alıyor gerçi. O dönemlerde Küçük Ev gibi bir evin mevcut olup olmadığını bilemiyoruz. Ama bildiğimiz bir şey varsa, o da Amerikalıların hiç de dindar bir toplum olmadıkları. Kaldı ki dini de iç ve dış hakimiyetlerini sağlayacak etkili bir malzeme kabul ettikleri ileri sürülebilir. Bütün bunlara karşılık Küçük Ev isimli başarılı bir dizi filmin Fransa, İtalya, İngiltere gibi dini gelenekleri çok daha köklü milletler tarafından değil de Pragmatist Amerika tarafından yapılması gerçekten düşündürücü. Bazı çevreler bunu sadece kapitalizmin bir ekonomik savaşı sayabilirler. Bunda gerçeklik payı var. Ama benzeri hatta daha korkunç bir şartlandırma aracı olarak, sosyalist ülkelerde de televizyonun kullanılmakta olduğunu gizlememek şartıyla. Amerika'nın dışarıya sattığı televizyon filimlerinden yılda yüz milyon dolar kazandığı dikkate alınacak olursa, durum daha açıklıkla anlaşılmış olur. Ve olayın ekonomik yanını da işaretlemek gereği duyarız.

Küçük Ev'den bir sahne.

Ancak Amerika'nın Küçük Ev'i ve diğer televizyon filimlerini ticarî amaçla kullanması, bir takım gerçekleri görmemezlikten gelmeyi gerektirmez. Küçük Ev'in niçin çok sevildiği iyi tahlil edilmeli. Amerika'da ve bu filmin gittiği her ülkede milyonlarca insanın onun yayın saatlerinde, hararetle ve iştiyakla erkran karşısına geçmeleri küçümsenecek bir olay değil. Biz bunun üzerinde duracağız. Amerika, milyonları kazanıyor olabilir bu diziden, şimdilik bu yazıyı ilgilendirmiyor bu husus.

Şu kadar insan, bir bakıma özlem gideriyor bu filimle. Şimdi çok uzaklarda bulunan mutlu bir yaşayışı, sevimli bir yuvayı canlandırıyor hayalinde ve bir süre onunla meşgul olmaktan büyük haz duyuyor. Bu hazza olan aşırı ihtiyacı, tek yanlı, kusursuz, idealize edilmiş bir hayal kurrasına yol açıyor. Ve insanların sinek değerinde olmadığı, para taşımanın büyük cesaret gerektirdiği, ticaret ve para borsalarının, kiliselerden daha kutsal olduğu haydutlar ülkesi Amerika, Küçük Ev gibi, sevimli, çarpıcı ve Türkiye'nin laiklik yasasına aykırı filimlerle çıkıyor karşımıza. İnsancıl Batı medeniyeti adına, bir ibadet huşuuyla zavallı kızılderilileri son ferdine kadar doğrayan Amerika. Kendi içindeki Zenci varlığına tahammül gösteremediği halde, Wilson'un, Osmanlı devletine tuzak olsun diye İnsan hakları bildirisi yayınlanmış ülkesi.

Küçük Ev, bunlar sebebiyle gerçekleşmeyecek bir tatlı hayal Amerika insanı için. İster insanın içindeki inanma ihtiyacına işaret ettiği için olsun, ister bir ibadet yerine kabul edildiği için olsun, sonuç değişmez. Ama bu dizinin bizde tutulmasını, geçmişteki par-

lak hayatımıza bir özlem şeklinde açıklayabiliriz.

MÜSLÜMANIN DUASI HIRİSTİYANIN DUASI

Dua bir ibadettir. Hıristiyanlık da duayı bir ibadet sayar. Ama bizdeki duayla, Hıristiyanlıktaki duayı birbirinden ayıran bariz farklar var.

Bilindiği gibi İslâm'da dua çoğunlukla ibadetin ardından veya yapılmaya azmedilen bir işin bütün sebeplerine sarıldıktan sonra yapılır. Oysa Hıristiyanlıkta dua, nerdeyse bu dinin bütün ibadetlerini kapsar. Yani dua, en büyük ibadettir Hıristiyanlıkta. İslâm'da ise dua talidir, bedenle yapılan ve dil ile olanlara oranla kişiye zor gelecek birçok ibadet şekli vardır İslâm'da. Bu ibadetler yapılmadan edilen dua, bir anlam taşımaz çoğu zaman. Aynı şekilde sebeplere sarılmadan, gayret göstermeden yapılan dua da tavsiye edilmemiştir. Yani İslâm, kişiyi hem bedenen, hem ruhen ibadete ve temizlenmeye teşvik eder. Boy abdesti, namaz için alınan abdest, oruç, bedenen cihad, temizlikle ilgili diğer emirler bunlardan hemen aklımıza gelenler. Halbuki Hıristiyanlık ruhun temizliği idealini benimser ve bunun da mücerret dua ile sağlanacağını zanneder.

Görebildiğimiz kadarıyla iki ayrı dinin dua biçimi ve muhtevası arasındaki farklar, kalın hatlarıyla bunlar. Şüphesiz konunun otoriteleri, çok daha önemli farklılıklar bulabilirler. Bizim amacımız, Küçük Ev'i seyreden Türk insanına ilk bakışta dikkat çekmeyen belki de sevimlilikle gizlenmiş ayrılıkların temelde ne kadar önemli farklılıklar olduğuna dikkat çekmek. Toparlayacak olursak: İslâm'da dua, aksiyonu takip eder. Duanın hedefi, Hıristiyanlıkta olduğu gibi kişiyi sadece iç huzura kavuşturmak, tatmine erdirmek değildir. Avutmak değildir tek kelimeyle. Cüz'i iradenin, bütün sebeplere sarıldıktan sonra işi en büyük iradeye havale etmesidir. Bizatihi bir ibadet şekli olmayıp, ibadetlerin tamamlayıcısı durumundadır.

MÜSLÜMAN'IN TÖVBESİ HIRİSTİYAN'IN TÖVBESİ

«Allah indinde makbul olan tövbe, kötülüğü ancak cahillik sebebiyle yapacakların, sonra da çarçabuk vazgeçip tövbe edecek olanların tövbesidir. İşte Allah'ın tövbesini kabul edeceği kimseler bunlardır. Allah, herkesin içini dışını hakkıyle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.»

«Yoksa makbul olan o tövbe, kötülükleri yapıp yapıp da onlardan herhangi birine tâ ölüm gelince: Ben şimdi hakikaten tövbe ettim diyenlerin tövbesi değil. Kendileri kâfir olarak ölecek olanların tövbesi değil.» (Nisa sûresi, 17-18)

Tövbe ise büsbütün değişik, İslâm ve Hıristiyanlıkta. Kur'an-ı Kerim'in tevbe konusundaki hükümleri gayet açık. Bunlardan ikisini yukarıya almış bulunuyoruz. Tövbeyi samimi ve kararlı olmak kaydıyla kabul edeceğini söylüyor yüce Yaratıcı. Sayısız âyeti kerimede, sonsuz merhamet ve af sahibi olduğunu da belirtiyor Allah; ama günahı, doğmadan önleyici tedbirler de koymuş.

Böylelikle ölene kadar korku ile umut arasında yaşar Müslüman. Tövbe eder. Ancak ne affedildiğini, ne de edilmediğini bilemez. Maddî ve manevî hayatı ayakta tutacak dinamizmdir işte bu. Ve bu dinamizm, dünyadaki hayatında insanı, sık sık tazelenen kudretlerle techiz etmekle de kalmayıp, ebedî âhiret âlemi ile insanın irtibatını sağlar.

İslâmî tövbe ile Hıristiyanî tövbenin daha birçok farklılıkları bu-

lunabilir. Fakat bunlardan en önemlisi, herhalde tövbe ederken kul ile yaratıcı arasına bir aracının girip girmemesi meselesindedir.

Hırstan, nefisten ve günahlardan temizlediklerini söyleyen ruhbanlar, Hıristiyanın tövbesini Allah'a götürmek üzere bir aracı, elçi yerine koyarlar kendilerini. Bir faninin huzurunda günahlarını itiraf etmekle kurtulacağını vehmine kapılmak da kolay gelmektedir Hıristiyana. Hıristiyanî tövbedeki bu kolaylık ve papazlar tarafından verilen garanti, öncelikle suçu teşvik edici bir görev ifa ederken, İslâm'da yer alan mekânsız mânâdaki Allah-kul yakınlaşmasını Hıristiyan için büsbütün imkânsız kılmaktadır. Aşılmaz bir dağ sokulmaktadır insan ile yaratıcısı arasına. Hıristiyan, Allah'ı bu âciz fanilerden oluşan aracıların tarif ettiği kadar tanımak zorunda. Ruhbanlar ne biçim vermişlerse mabutlarına, zavallı Hıristiyanlar da o kadarıyla yetinmek zorunda. Tanrı'larıyla bir türlü muhatap olamazlar bu aracılar yüzünden. Hem isteseler bile hangisiyle muhatap olacaklar? Ruhbanlık son derece müphem bir Tanrı anlayışı koymuştur ortaya. Öyle ki Hıristiyan Tanrı'ya yöneldiği zaman ister istemez karşısında bir papaz heyulası görmektedir ve hiç bir surette bu papazdan ötelere geçememektedir. Teslis akidesi, mantığa düşman oluşu kadar, hissî dünyaya muhalefeti sebebiyle de Hıristiyanları, ruhban sınıfının kölesi haline sokmakta. Yani papazlar, saçma bir Tanrı inancına çağırırken insanları, aslında bir bakıma kendi hâkimiyetlerini ve hatta uluhiyetlerini gerçekleştirme amacı taşıyorlar. İkinci elden alınmaması gerekli en başta gelen değer iman olmasına rağmen; zavallı Hıristiyanlar, sürekli olarak komisyoncularla muhatap oluyorlar.

Oysa İslâm, bir ruhban ve aracı sınıfının doğmaması için kesin hükümler koymuştur. Ve bu sebepledir ki Müslümanların büyük nisbette zayıfladığı zamanlarda bile bir ruhban sınıfı doğmamıştır. Tövbe ederken kul, bizzat Allah'la karşı karşıyadır. O'nu aldatamayacağını çok iyi bilmektedir. Başkaları duysun diye açıktan tövbe etmenin riya olduğunu, bunun ise affı değil, daha büyük günahları getireceğini iyi bilir Müslüman. Kendini ruhen güzelce hazırladıktan ve bir daha günah işlemeyeceğine kanaat getirdikten sonra tövbeye teşebbüs eder. Ve tövbesi için, ne kadar faziletli olursa olsun bir diğer fani insandan garanti istemez. İstese bile hiç kimseye böyle bir garanti yetkisi verilmediğinden, «O'na şah damarından daha yakın» olan Allah'la karşı karşıya kalır.

SONUÇ

Televizyonun ilgi toplayan dizisi Küçük Ev'e, son derece sınırlı ifade edebildiğimiz bu ölçülerle bakıldığında, O'nun sevimli ve gerçekten cana yakın anlatımının, Müslüman seyirci için bazı tehlikeler de ihtiva etiği görülecektir. Ancak buna rağmen, diğer dizilerle karşılaştırıldığında Küçük Ev'in daha yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Hiç değilse Türk televizyonu onun yerini dolduracak, yapımıza ve inançlarımıza uygun filimler yapana kadar gösterilmesinde, zararla birlikte faydalar da bulunmakta.

Öyleyse Türk seyirci, bu dizinin başarılı taraflarına hayran olsa bile, insanın aynı ihtiyaçlarına karşılık verebilen bambaşka ve insan bünyesine uygun sistemlerimiz olduğunu hep hatırında tutmalıdır. Aksi halde bir başka dünyanın avunma ve özlem gayesiyle yaptığı Küçük Ev'in, sinsi bir yıkıma yol açması önlenemez.

TARİHİN ÖNÜNDE
BİR DAMLA GÖZYAŞI

MUSA DOĞRUER

Depreşir sinemizde asırların sancısı
Gün var mıdır gönül gönüle konuştuğumuz...
Bizi o öksüz yollar, horlanan tarih anar
Tarihin hür kalbiyle ağlar kutlu koşumuz...

Hürriyet türküsünü söyledi nal sesleri
Garbın köhne bağrına bir dağdı vuruşumuz
Ordu ordu sefer sefer
Devlet kurardı özü inanç olan hamurumuz...
Hisarlar kal'alar dikerdik zulmün kabaran gölgesine
Çalışırdık Hakan başta tırnak tırnak omuz omuz

İlim dergâhında kalem tutan eller
Serhad üllerinde gürz kalkan tutardı
Nerde zulmün içtiği masum gözyaşı varsa
Orda biz varız derdi, demezdi yorulmuşuz...
Biz horlanan tarihin kucağında doğanlar
O kutlu emekleri katranlara boğmuşuz...
Garp yelinin efsunkâr büyüsünde büyüyen dimağlarla

Öz tarihimizle kanlı bıçaklı olmuşuz...
Gördük sırt sıvazlayan kir taşıyan elleri
Ufukların gizli esaretini yudumlarken kaç asır...
Suç mu bizim bu çağda masumca doğuşumuz.

Ağlamak, kubbelerin gölgesinde ağlamak...
Gidip gelmeyen erler bize ne diyecekler
Yıkadık biz tarihi kaç asır gözyaşıyla
Dirilse de bir baksa muhteşem fethin yağız erleri
Kemirilmiş beyinler, baykuş tüneği vatan
Yaşı silinmeyen dul, yetimler görecekler

SANAT VE GÜZELLİK

Desen: Hamit Yalçın

SAVAŞ ÇEVİK

'Sanat' sözcüğü bizde, hayranlık ve ilgi çekici duyguların ortaya çıkmasına sebep oluyor. Duygularımız az da olsa romantikleşiyor, hayalimiz genişleyerek, bu sözcüğü geniş anlamıyla düşünmeye koyuluyoruz. Çoğu kez de 'sanat' ile birlikte bir de 'güzellik' aklımıza geliyor; ikisini beraber düşünüyoruz. Belki de 'sanat' sözcüğündeki bizi etkileyen, büyüleyen güç, büyük çapta; onu güzellik duygusuyla birlikte düşünmemizden doğmaktadır. Ancak belki çoğu zaman sanat ile güzelliği birlikte düşünüp, birbirleriyle olan ilişkilerini açıklayamamışızdır. Güzelliğin; sanatın içinde olan, ondan asla kopmayan, sanatla iç içe olan bir şey olduğunu kabul ederiz. «Güzel Sanatlar» yaygın terimi de bizdeki bu duyguyu pekiştiriyor. Yani, sanat ve güzellik özdeştirler diyebiliyoruz. Öyleyse «Güzel Sanatlar» terimini sadece «Sanat» haline dönüştüremez miyiz? Sanat, aynı zamanda güzel olduğuna göre, baştaki 'güzel' sözcüğünü kaldırarak ondan sadece «Sanat» olarak bahsedemez miyiz? Acaba güzel sözcüğü, sanatın, güzel olma özelliğini daha da kuvvetlendirmek için mi kullanılıyor? Bir sanat eseri mutlaka güzel olmak zorunda mıdır? Veya, güzel olan her şey sanat eseri midir? Yoksa sanat eseri, aynı zamanda güzel de olabiliyor mu? Çoğumuz, güzelliğin, sanatla ne derece bağıntılı veya ilgili olduğu hiç düşünmemiş olabiliriz. Önce 'güzellik' sözcüğünün tanımından başlayarak bu sorulara cevap aranmalı. Burada sözü edilecek olan daha çok plastik sanatlardır.

GÜZELLİĞİN TANIMI

Günlük hayatımızda sık sık kullandığımız bu kelimeyi, enine boyuna pek araştırma gereği duymamışızdır. Apaçık ortadadır çünkü. Güzel denince, ne anladığımız bellidir. Açıklamak bile gereksiz gelebilir. Fakat izah etmek istediğimizde, hoşa gitmek, haz almak, iyi, doğru, faydalı gibi kelimeleri kul-

Fotoğraf : Coşkun Aydın

landığımızda yetersiz kaldığımızı görürüz. Çünkü, bu saydıklarımızın hiç biri güzelliği anlatmamıza yetmez. Hiç biri güzelliğin karşılığı olmadığı gibi, ondan da ayrı şeylerdir. O zaman bu duyguyu açıklamanın oldukça güç olduğu anlaşılır.

Güzel üzerine düşünmüş ilk filozoflardan başlayarak bazı düşünür ve estetikçilerin görüşlerini burada kısaca gözden geçirelim. *Hippyas*, güzeli, bazen insan bedeninde ve kanunlarda, bazen bilimlerde ve türlü uğraşılarda görmüş ve buna *hakikat, iyi* ve *Tanrısal* kavramlarıyla karıştırarak, biri *kendinden*, diğeri *bağıntılı* olmak üzere iki çeşit güzel kabul etmiş ve en gerçek güzeli, her türlü ıstıraptan soyunmuş bulunan bir salt hazda bulmuştur. *Sokrat* ise güzeli, amaca uyan veya amaç yerini tutan, ya da sevilen şey diye tanımlamıştır. *Eflâtun*, faydalı anlamında kabul etmiş olduğu bu tanımı beğenmiş ve son olarak güzeli, oranlarda, seslerde ve renklerde aramıştır. *Aristo* ise, güzeli, hem hoş hem de faydalı olan bir teorik, diye tanımlamıştır. *Poetika* adlı eserinde, güzeli *büyüklük* ve *düzende* görmüştür. *Cam Panella*, güzeli iyinin, çirkini de kötünün işareti saymış; iyide ise, kuvvet, bilgelik ve aşk gibi üç nitelik görmüştür. *Kant*'a gelince, o, amacında bir maksat bulunmayan ve amacı, yalnız kendi yetkinliğinden ibaret olan tümel bir prensip saymıştır. *Schelling*'e göre güzellik, sonsuzluğun sonlu bir biçim içinde duyumlanmasıdır. Güzel, kendinden iyi ile hakikati, zorunlulukla özgürlüğü kapsar. *Hegel;* güzel ile hakikat, birbiriyle hem özdeş, hem de ayrıdır; ve güzel, fikrin duyulur bir surette belirmesinden ibarettir, fikrine inanırdı. Ona göre, fikirle biçim, süje ile obje birbiriyle tam olarak birlik ve bağlılığı, güzeli vücuda getiriyor. *Herbart*, tinsel hayatımızı gösteren beş estetik fikrin varlığı üzerinde durmuştur; içsel özgürlük, yetkinlik, denkserlik, âlicenaplık, hak. İşte güzeli, bu beş estetik fikrin gerçeklenmesinde bulabiliriz. Mistik filozoflardan *Schleiermacher* de, güzelliği sanat eserinde tip olanın ifadesi saymıştır. Katolik Tanrıbilimcilerden *Deutinger* ,güzelliği, bilgi, hakikat ve iyiye yönelen bir faaliyet diye tanımladığı güçlü olma halidir der. XVIII. yüzyılda *Burke*, yüce ile güzelliğin kaynaklarını aramış, yüceyi, nefsi koruma içgüdüsünden çıkarmıştır. *Voltaire*'e göre, bir şeyin güzel olabilmesi için insanda hayranlık ve haz uyandırması lâzımdır. *Tolstoy*, ise güzelin nesnel karakterini inkâr

ederek, onun değişkenliğini savunmuştur. (1)

Evrimcilere göre ise güzellik şu şekilde açıklanıyordu: oldukça güç ve karmaşık bir evrim serüvenine tutulmuş olan insanın hayvan düzeyine göre oldukça yüksek bir çirkinlik yüzdesine sahip olması olağandır. *F. de Saint - Seine*, güzelliği işlevsel uyumla estetik uyum arasındaki ilişkiyle açıklarken aynı yolu tutarak: «Güzellik, Evrim'in, uyumlu bir biçimde süregiden bireysellik üzerindeki onaylayıcı imzasıdır, damgasıdır» der. (2)

Buraya kadar, güzel hakkında çeşitli görüşleri gözden geçirmiş olduk. Bütün bunlardan çıkan sonuç, güzelliğin belirli bir ifadesinin, tarifinin olmadığıdır. Elbette birçok ortak noktalarda fikir birliğine varılmış olmakla beraber, zaman zaman tamamen farklı görüşlere de rastlıyoruz. Güzelliğin, faydayı da beraberinde getirdiği görüşüne karşı; oldukça sert bir şekilde fayda ile güzelin ayrı şeyler olduğu görüşünün ortaya atıldığını görüyoruz.

Güzelliğin bu kompleks özelliği karşısında onun kesin tarifini vermek sakıncalı ve yetersiz olacaktır. Güzelliğin, duyularımızla algıladıklarımızın arasındaki bir uyumla ilgili olduğu bir gerçektir. Maddî bir yapısı veya duyusal bir yapısı olması çok önemli değildir. 'Güzel' dediklerimiz, bize hoş gelen, bütün duyularımızın da aynı uygunluğu paylaşmalarından doğan olumlu ve heyecan verici bir ruhsal kaynaşmanın ifadesidir. Güzel karşısında hemen daima heyecanlanır, coşarız. Duygularımız hemen hassaslaşarak ritmik bir hareketliliğe itilirler. Memnun olur, zevk duyarız. İşte, bütün bu duygular hep güzelin belirtileridir.

GÜZELLİK DUYGUSUNUN DEĞİŞKENLİĞİ

Ancak, güzellik duygusunun da kişilere, toplumlara ve zamana göre değiştiğini belirtmeliyiz. Bize göre güzel olan, birbaşkasına göre pek de güzel olmayabiliyor. Hatta, çirkin de olabilir. Kişisel görüşler, karakterler ve kültür seviyelerinin farklılığı, bu konuda da farklı görüşlerin doğmasına yol açıyor. Toplumlar farklılaştıkça, güzellik duyguları da şüphesiz farklılaşıyor. Toplumun kültürü, buna bağlı olarak değer yargıları, güzellik duygularının da farklı olmasını gerektiriyor. Bir Fransızın 'güzel' dediğine, bir Japon veya bir Güney Afrikalı pekâlâ 'çirkin' diyebiliyor. Zira, Güney Afrikalının yaşayış biçimi ve kültürü, Fransızdan oldukça farklıdır. Bir kere tamamen ayrı bölgelerin insanlarıdırlar. Çevreleri ve içinde bulundukları şartlar, onların bütün ruhsal yapılarını etkilediği gibi fizyolojik yapılarını da etkilemiştir. Böyle olunca, güzellik duygularında da farklılıklar olacaktır.

Keza, zamanın da, güzellik duygularını etkilediği ve hatta değiştirdiği bir gerçektir. Asırlarca önce yaşamış insan topluluklarıyla, bugünkü toplumlar arasındaki zevk ve güzellik anlayışları çok farklıdır. Çünkü, bu anlayışlara, içinde bulunulan şartlar oldukça etki etmektedir .Plâstik maddenin bulunmasından önceki yıllarda, insanların ahşaptan hoşlanmaları oldukça tabiî idi. Ama, bugün plâstik bir çamaşır sepeti varken, ahşap bir sepeti kimse beğenmiyor. Teknik gelişmeler, güzellik duygusunu etkilemektedir. Sanat tarihinde görülen sanat akımları hiç şüphe yok ki, birtakım zorunlulukların sonucudur. Teknik gelişmeler, siyasî değişmeler insan zevklerinin değişmeleriyle, ortaya yepyeni sanat akım-

larının çıkmasına sebep olmuştur. Gotik Sanatı'nın hüküm sürdüğü asırlarda insanlar, bu sanatın hayranları idiler. Ama, Rönesans ve Barok akımlarla Ampir üslûpları, önceki bu güzellik prensiplerini alıp götürmüş, insanları yepyeni duygularla bu yeni sanat akımlarına bağlamıştı. Nihayet 20. yüzyılın Modern Sanatları, tamamen farklı güzellik anlayışıyla kitleleri etkilemiş, yeni teoriler üzerine kurularak, hükümranlığını sağlamıştır. Bu değişmeler, kitlelerin zevklerini ve güzellik duygularını etkilemiş, zaman zaman da kitlelerin güzellik duygusunun değişikliği, sanat akımlarına yön vermiştir. Böylece tarih akışı içerisinde, birbirinden farklı görüşler, birbirlerini etkilemişlerdir. Bugün artık, XV. Lui stili saç modası, veya XVIII. yüzyıl İngiliz giyim tarzından eser kalmamıştır. Bundan bir süre sonra da bugünkü zevklerin değişeceği açıktır. Zira zaman, insan fikrinin gelişmesine, bu da zevklerin değişmesine sebep olmaktadır.

Ayrıca, güzellik duygusunun değişmesinde, yan tesirlerin de rolü vardır. Günümüzde 'Moda' giderek etkinliğini artırmaktadır. Moda büyük çapta, sanayi ve ticaret dünyası ile ilgili bulunmaktadır. İnsanların bu sahalardaki güzeli seçme duyguları da modanın paraleline itilmektedir. Bir müddet önce moda olan ve bize oldukça güzel görünen dar yakalı ve yırtmaçlı ceketler, bugün artık oldukça gülünç görünmektedir. Bu duyguların belirli prensiplere göre değil, dış etkenlere göre şekil aldığı ortaya çıkmış oluyor.

Büyük siyasî değişikliklerin de kitlelerin değer yargılarında doğal veya zorunlu etkiler yaptığı gerçektir. Zamanla yerleştirilen güzellik duygusu ,artık kitlenin ortak duygusu haline geliyor. Böylece insan zevkleriyle bağıntılı olan güzellik duygusunun da oldukça değişken özelliği belirlenmiş oluyor.

SANAT ESERİ İLE MUTLAK GÜZELLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Güzellik duygusunun değişken karakterini belirledikten sonra, sanat eseri ile ilişkisine geçebiliriz. Daha önce de söylediğimiz gibi, sanat eserine mutlak bir güzellik örneği olarak bakma alışkanlığına sahibiz. Her sanat eserinde mutlaka bir güzellik, bir harikuladelik veya bir ilginç yön ararız. Ama, güzelliği tam anlamıyla tarif edemeyiz. Aslında, bu sanat eserini, sıradan bir nesneden ayrı tutma özelliğimizden ileri gelmektedir. Bir ressamın çalışması, bize, bir ayakkabıcının çalışmasından daha cazip gelecektir. Bir bina içerisinde, kapı ve pencerelerin doğrama ve geçmelerinden ziyade, öteye beriye konmuş heykelcikler dikkatimizi çeker. Şehrin herhangi bir yerinde yükselen bir bina bizi pek ilgilendirmeyebilir, ama Süleymaniye'nin önünden geçerken ona bir kez daha bakmadan edemeyiz. Sanat eserine, bu ismi verdiren de işte bu farklılıktır. Orijinal olmasıdır. Benzerinin olmamasıdır. Böylece sanat eserine 'güzeldir' imajını koyuveririz. Belki de

Desen : Hamit Yalçın

bu 'güzeldir', genelleşmiş bir terim olarak bizde yaygınlaşmıştır. Sanat eserinin mutlaka çok daha önemli özellikleri vardır. Bu özellikleri, 'güzel' sözcüğüyle simgeleştirmek bir anlayış olabilir.

Sanat eseri mutlaka bizim anladığımız güzellikte mi olmalıdır? Veya mutlaka güzel olmak zorunda mıdır? Çirkin de sanat eseri olur mu? Bu sorulara cevap aramaya koyulmadan, 'güzellik' duygusunun ölçüsünü belirlemek gerekir. Daha önce belirttiğimiz gibi, güzellik duygusu kişiden kişiye değiştiğine göre, herhangi bir sanat eserine bir kişinin güzel dediği halde, diğeri çirkin de diyebilmektedir. Veya, en azından çekimser kalabailmektedir Böylece o sanat eserinin güzel olup olmadığı ortada kalmıştır. Kaldı ki kesin güzellik ölçüsü de belirlenememiştir. Bu, güzelliğin sosyolojik ve psikolojik araştırmasını gerektirir. Böylece sanat eserinin güzel olup olmaması veya, güzelliğinin ölçüsü, tartışmaya elverişli bir duruma gelmiştir. Sanat dünyasınca kabul edilmiş ve tanınmış birçok sanat eserinin de tüm insanlar tarafından güzelliği onaylanmamıştır. XX. yüzyıl Modern Sanatlar'ının da güzellik prensipleri tüm insanlarca kesin olarak anlaşılmamıştır. Ama, biz Picasso'nun veya Matisse'in tamamen soyut ve kübik anlamda yaptığı resimlerle, Henry Moore'un aynı anlayışla yaptığı 'Uzanmış Figür'üne sanat eseri demekten çekinmiyoruz. Yine meşhur Türk hattatlarından Mustafa Rakım'ın yazdığı bir celî kompozisyonuna da, sanat eseri diyoruz. Halbuki bu sanat eserlerinin 'güzel' olduklarını söylemek belki gereksiz olacaktır. Zira onu seyredenler, onda, insana haz verecek kesin biçimleri bulamayacaklardır. Ama, bu eserlerde, onların orijinalliklerini başka yönlerde aramak gerekecektir.

«Bir Yunan Afrodit'i bir Bizans madonnası, Yeni Gine veya Fildişi sahilinden vahşî bir idol, bütün bunlar bu klasik güzellik anlamına girmez. Hatta kelimelere kesin bir anlam vermek gerekirse idollerin güzel olmadığını veya çirkin olduğunu itiraf etmek zorunda kalırız. Fakat güzel veya çirkin bütün bu saydıklarımıza sanat eseri demeye hakkımız vardır» diyor bir İngiliz sanat tarihçisi. (3)

Klasik güzellik duygusunun çıktığı ülke olan Eski Yunanistan'da insan güzelliklerinin en ideal biçimi mermerlere oyuluyordu. Melos Afrodit'i veya Belvedere Apollon'u insan güzelliğinin en ideal biçimini sergilemektedirler. Ancak, bu klasik güzellik ülkesine pek de uzak olmayan Mısır Sanatı, heykellerini hiç de insan güzelliklerini bu derece biçimlendirmemişlerdi.. Onlarda başka bir ifade vardı. Yunan heykelleri gerçekten güzel idiler ama hiç bir zaman Mısır heykelciliğinin ifadeci özelliğine ulaşamamışlardı. Rönesans'ın ünlü heykeltraşı Michelangelo, ünlü Musa Heykeli'ni yontarken; Doğu'da Türkler, bugünün modern sanat anlayışında mükemmel eserler ortaya koyuyorlardı. Mimar Sinan, daha o zamanlarda günümüzün modern şehircilik planını uygulamaktaydı.

«Mutlak'ı bilmiyoruz; vücudu, olduğu gibi idrak edemeyiz. Mutlak bir güzelliğin mevcut olduğunu ve san'atın, bize o derin realiteyi ifşa ettiğini iddiaya nasıl cesaret edebiliriz?» (4)

Bunlardan sonra sanat eserinin güzellikle doğrudan bir bağıntısının olmadığı anlaşılmış oluyor. Her güzellik sanat değildir, her sanat eseri de mutlak bir güzelliğe sahip değildir. Bizim güzel olarak ifade ettiğimiz, gerçekte, ondaki diğer özelliklerin basitleştirilmiş ifadesidir.

DİKEN VAR

Milletimi mutlu sanma arkadaş
Türlü türlü çileleri çeken var.
Yarasına derman olmaz akan yaş
Siğim siğim gözyaşları döken var.

Yıllar yılı hasret kalmış gülmeye
Yok kudreti suçum nedir demeye
Kalkmaz kolu açmış gülü dermeye
Tutup tutup ümit dalın söken var

Huzur küskün refah bilmem nerede
Bitmez bu dert tazelenir senede
Bütün bunlar yetmez gibi yine de
Aramıza kızıl tohum eken var.

Kış gününde soğuk sorar halini
Genç yaşında kimler büker belini
Aç karnına bastırdıkça elini
Mahsun mahsun şu boynunu büken var.

İsyan ettik bu düzenin çarkına
Derdimiz çok kimse varmaz farkına
Allah için akınlardan akına
Şu savaşın sancağını diken var...

HÜSEYİN ÖZTÜRK

TÜRKÜLER

YETKİN DİLEK

Türkü, folklorun ana unsurlarından biridir. O yüzden folklordan bir tanım etrafında söz etmek gerekir. Folklor ürünleri, milletlerin kültürel yapılarının eşya ve mekâna yansıyan başlangıcından itibaren tesbit edilebilir.

Folklor nedir? Folklor; milletlerin varoluşlarından bu yana geçen ve geçmekte olan tarihî seyri içinde bırakmış ve bırakmakta olduğu; mekâna, zamana, eşyaya ve insana nakşedilmiş maddî ve manevî kültür fonksiyonlarını bulup çıkartan, tespit eden ve bunları bir malzeme olarak kullanan, tümüyle milletin hayat ve dünya yorumunu yansıtan aydın kitlelerden arınmış millet bilimidir.

Folkloru şekillendiren usta zaman ve seyrine tâbi insandır. Milyonlarca kalbin el ve beyin potasında örgülediği mânâ yansır, folklorun tüm akışına, varlığına. O yüzden folklor bir sanat mıdır diye sormayacağız. Bunu yüzyılların tuvaline sözüyle, nakışıyla, örsüyle resmetmiştir. Zaten sanat, hayat ve dünya yorumunun estetik bir görünüm içinde sunulması değil midir? Ve şu mısralara gömülü duyguyu;

Havada bulut yok bu ne dumandır
Köyde bir ölüm yok bu ne figandır
Şu Yemen illeri ne de yamandır.

bu derece içli, bu derece sağlam daha nasıl anlatabiliriz? Şüphesiz bu yargıya sadece bu üç mısra ile varmadık. İncelendiği zaman daha yüzlercesinin bu güç ve derinliği gösterdiği teslim olunacaktır.

Folklor, sanatın üç ana malzemesini kullanan bir genişlik ve sağlamlık gösterir. Objektif bir maddeyi, sözü ve sesi potasına sokan bu geniş kullanış folklorun zengin muhtevasının bitimsiz pınarına kaynak olur.

Bütüncü kültür dönemlerimizde folklorun sıhhatli bir seyir izlediğini görürüz. Ancak madde ve insanın - ben - damarına asalaklaşmış mide merkeziyeti girdabına tâbi olmuş garba bağlanış dönemlerimizde - tevhide dayalı sıhhat ve saadet zehirlenmiş, folklorumuz da ölümlü bir verim içinde kıvranmıştır. İşte bu dönem folklor ürünleri her ne kadar bizden ise de teslim ettiği kültür olarak bize ırak olma esaretinden özünü azad edemez.

Demek oluyor ki kültürel kaos dönemlerimiz etkinliğini milletin duru pınarlarına kadar sondajlamış, zehrini bu kutlu kaynağa boşaltabilmiştir. Netice olarak bu ortamda verilen folklor ürünleri de hâkim karakterini bozmuştur.

Folklorumuzun zengin bir sahası vardır. Bunun içine destanlar, menkıbeler, masallar, türküler, maniler fıkralar, darb-ı meseller, temsilî sözler, tekerlemeler, ağıtlar, ninniler, hayat ve tabiatın çeşitli olaylarına ait inanç ve hurafeler, âdetler, gelenekler, bölgesel halk oyunları, koçakarı ilâçları, demircilik halk sanatları, eşya ve alet yapıpları, dokumacılık, giyim - kuşam vb. şeyler girer.

Görülen bu geniş kapsam içindeki her şey başlı başına bir kaynak olma özelliğini gösterir. Şu an edebiyatımızın bütün dallarında kalem kaneviçeliği yapan sanatçılarımızın bu özden faydalanmaları gerekir. Bugün «Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur» odağına saplanmış ve kendine yabancılaşmış olan edebiyat dünyamızın tek çıkar yolu millî kaynaklarındadır. Bu define şuurlu, ilmî, analizci ve bağlanış noktasında sentezci olarak bir incelenmeye tâbi tutulursa edebiyatımız, geniş ufuklara sahip olabilir.

TÜRKÜ NEDİR?

Türk milletinin ortaklaşa meydana getirdiği sözlü, manzum ve ezgili (besteli) bir folklor ürünüdür. Nesillerin birbirine yeni duygular ve izlerle aktardığı türküler sözlü edebiyatımızın da en güzel verimlerindendir. Ferdî ve toplumu ilgilendiren olaylardan doğan türküler, bu olayları hikâye etmekten ziyade, olaylar karşısında ferdin ve toplumun çeşitli duygularını ve tepkilerini yansıtır. Türkülere hâkim tema olayların özelliğine göre toplumun ortak acıları, sevinçleri, hasretleri ile mertlik ve kahramanlık duygularıdır. Ayrıca ferdî aşk duyguları da bu temanın sınırları içinde yer alır. Öyle ki çoğu kez bu bi-

le ortak bir hisler manzumesi şeklinde görülebilir.

Yüzyıllar içinde milyonların kalp ve beyni ile olgunlaşan türkülerimizin diğer bir özelliği de ezgili oluşlarıdır. Müzik ile içiçe bir seyir gösteren, onunla dillenen ve ruhların derinliklerine nüfûz eden türkülerimizin bir kısmı sanat açısından zayı folsa bile «millî» ve «insanî» yönlerinin sağlam oluşuyla bu noksanlığı giderici güçtedir.

İslâmiyetten önce «ozan» denilen halk şairlerince «kopuz» adı verilen çalgı ile söylenen türkülerimiz, o devrin inancı olan şamanlık etkisinde bir görünüm arzediyordu. VIII. yüzyılın sonlarında başlayan «Tevhid» inancına bağlanış, halk şairlerimize daha geniş ufuklar kazandırırken, folklorik unsurlarımız sanat ve olgunluğunun doruğuna varmış, dolayısıyle türküler de bu gelişimden gerekli faydayı sağlamıştır.

Türkülerimiz âşık - saz şairlerince terennüm edilmiş, onlarca geniş halk kitlelerine iletilmiştir. Öz olarak bağlarsak türkülerimiz, millî musikimizin bütün özelliklerini taşımaktadır. Çağımız Türk musikisinin bu temeller üzerinde yeni ilmî ve objektif bir yorumu yapılırsa hem musikimizin ufukları genişler hem de bu bol malzeme ile arzu edilen seviye ve miktarda eserlere kavuşmuş oluruz. Böylece müziğimize bize hitap eden bir öz ile sıhhatli gelişim sağlanmış olur. Zaten bugün montaj melodilerin ve kültürlerin dramını besteleyen çağdaş müziğimizin bize olan ıraklığı ancak bu değerlerin kazanılmasından sonra kesilip atılabilir.

TÜRKÜLERİN DOĞUŞU, VATANI VE YAYILIŞLARI

Türkülerin doğuşuna neden olan olaylar çok çeşitlidir. Ana hat olarak ferdî, belli bir yöreyi ve toplumu ilgilendiren üç temele dayalı olarak meydana gelirler. Kazanılan ve kaybedilen savaşlar, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının elden çıkması, seferberlik ve tabiî âfetlerle ilgili olanlar milletin tümüne hâkim duyguların ortak bir terennümü olarak görülür. Bunun yanında sevda, gurbet, ölüm, tâlihe ve şansa küsme ferdî; oymak kavgaları, eşkiya baskınları ve bir kısım tabiî âfetlerle, ölümler bölgesel duyguların anlatımı şeklinde belirir .Ancak bu ayrım kesin değildir. Bazı durumlarda bu kavramlar birbirine girebilir.

İşte bu olayları türkü haline sokanlar, halk müziğine ve şiirine vakıf, bunların içinde yoğrulmuş, halktan sesi güzel biri, veya âşık - saz şairleridir. Türküleştirilen olay o sanatçı tarafından yaşanmıştır veya bilgi olarak edinilmiştir. Fakat her iki halde de sanatçı olayı ruhunda en derin izleriyle duyar. Onun sarsıntısı veya sevinciyle kavrulur. Böylece olayı dağarcığında bulunan daha önceki türkü ve ezgilerin yardımıyla yeni bir şekilde terennüm eder. Giderek bu türkü olayın çeşidine ve değerine göre belli bir bölgede veya yurt sathında bir yayılma arzeder. Yeni yakılan bu türküde toplumun değer manzumelerine ters düşen izler varsa bunlar, şairin kendi kişilik izleriyle birlikte tasfiye edilir. Türkü de anonim bir halk ürünü olarak folklora katılır.

Bunların dışında bazı türküler halk hikâyelerinden (Kerem ile Aslı, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun vb.) çıkabildiği gibi, bazıları da türküyü yakan saz şairlerinin ismiyle birlikte kabul görebilir. Karacaoğlan, Köroğlu vb. gibi.

Türkülerin yeri ve zamanı hakkında kesin bir bilgi edinebilmek ço-

Fotoğraf : Coşkun Aydın

ğu kez imkânsızdır. Zaman içindeki seyri ve halkın yaptığı rötuşların bu izleri alıp götürmesi bizi zaman ve yer tespiti yapmaktan alıkoyuyor. Ancak tabiî âfetler, bazı tarihi ve değiştirilmesi mümkün olmayan olayların verimi türkülerde bu tespitleri yapmak mümkündür. Bunun dışında söylenildiğinde yazılı hale getirilenlerle, bazı saz şairlerinin cönklerindeki türkülerin yeri ve zamanı kolayca bulunabilir.

TÜRKÜLERDE YAYILMA VE DEĞİŞME

Türküler milletin ortak malı olduklarından yayılmaları zamanın tabiî seyri içinde, son derece rahat olur. Ancak bu yayılış ortak bir olayın verimi türküler için daha kısa bir zaman içinde saplanır. Diğer türküler; sanat, duygu ve müzikçe güçlü olur, geniş bir sosyal temele dayanırsa toplum içi hareketlerle zaman alıcı bir yayılma gösterir. Bu yayılış, çeşitli iç göçler, gezgin saz şairleri, çeşitli bölgelerden gelen askerler ve ordu seferleriyle cereyan eder. Bölgesel yayılışlar düğünler, bayramlar, kır eğlenceleri, çalgıcılar vb. vasıtalarla olur.

Zamanımızda bu yayılma gelişen teknolojiye paralel olarak bir hız ve yayılma sahası kazanmıştır. Ancak bu durum yayılma kolaylığı sağlamasına karşılık birçok menfî etkilerin de doğumuna yol açmıştır. Nitekim bu etkileşim kültürel yönden yabancılaşmayı ve dış etkileri zerkederken, zaman içindeki olgunlaşmayı da alıp götürmektedir.

Türkülerdeki değişim söz ve ezgilerle meydana gelir. Başlangıçta ezgisi oyun havası olan bu türkü, zamanla kahramanlık türküsü olabildiği gibi başlangıçta bir ağıt olan türkü de, oyun havası olabilmektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Netice olarak türkülerdeki değişimin söz, müzik ve işlenişlerindeki zayıflıktan ileri geldiğini söyleyebiliriz.

TÜRKÜ ÇEŞİTLERİ

Türküler, bölgelere ve Anadolu dışında yaşayan Türklerin bulundukları yerlere göre çeşitli adlar alır .Anadolu'da (hava, şarkı, deyiş, deme, düzme, yır); Kazak, Kırgız, Tatarlar'da (yır), Tatar, Nogay, Tarancılarda (beyit), Kırgızlarda (koşuk), Türkmenlerde de (goşgu) adlarını alır.

Türküleri; yapılarına, konularına, ezgilerine (bestelerine) göre üç ana başlık altında inceleyebiliriz.

A — *Yapılarına Göre Türküler:* Türküler belirli bir nazım şekline

sahip değildir. Bu bakımdan çeşitlilik gösterirler. Çoğu kez de destanlar, varsağılar, koşmalar ve maniler türkülerle karıştırılırlar. Arara bu ayrımı genel hatlarıyla belirleyecek bir tek şekil yapısı yoktur. Aşağıya çıkartılan örneklerde bu açık olarak görülür.

——— a
——— a
——— a
——— b
——— b
(kavuştak)
——— c
——— c
——— c
——— c
——— d
——— d
(kavuştak)

Aslında türküleri diğer halk şiirlerinden ayıran onların ezgileridir. Zira mısra sonlarına eklenen (aman, aman aman, hey, aney, sona, - can, of, aslanım) gibi birçok kelimelerle türkülerin ana yapısının zedelendiğini ve değiştiğini tespit etmek olağan bir görünüm arzeder. Yukarıda örneklerimizde de görüleceği gibi türkülerdeki bent ve kavuştakların mısra sayısı son derece değişkendir.

b — *Ezgilerine Göre Türküler:* Türkülerdeki hâkim sanat unsurlarından biri de ritm ve usûle dayalıdır. Bu nedenle türküleri ezgilerine göre iki tip olarak değerlendirmek gerekir. 1 — Usûllü Türküler. 2 — Usûlsüz Türküler. Usûllü olanlarda belli bir ritm ve ölçü görülür. Oyun havaları ve Türküler bu gruba girer. Bunların adları yörelere göre değişir. Konya'da (oturak), Karadeniz'de (horon, yalı havası), Harput'ta (şıkıltım), Marmara, Trkaya'da (karşılama), Urfa'da (kırık) adını alır. Usûlsüz olan türkülere uzun hava adı verilir. Uzun havalar ezgilerine ve bölgelere göre değişik adlar alır. Ezgilerine göre, kayabaşı, maya, bozlak, hoyrat, divan, garip, eğin, türkmeni, çukurova; yörelere göre de Erzurum ağzı, Urfa ağzı, Harput ağzı, Erzincan ağzı, Kerkük ağzı, Azerî ağzı adlarını alır.

c — *Konularına Göre Türküler:* Diğer ayırmalarımız kadar kesin değildir bu ayrım. Çünkü konular öylesine içiçe girmiştir ki ayrım son derece zordur. Ancak fikir vermesi açısından şöyle bir ayrım yapmak mümkün: a — Lirik Türküler, b — Satirik Türküler, c — Olay Türküleri, d — Tören ve mevsim Türküleri ,e — İş ve meslek Türküleri, f — Pastaral Türküler, g — Didaktik Türküler, h — Oyun Türküleri.

NETİCE:

Türkülerimiz millî ruhumuzun, melodiler ve sözlerle yansıtılmasıdır. Uzun asırların tarihî tecrübesinden gelen kendine özgü yüksek sanatımızın; bütün inceliklerini, inanç ve ruhun tığıyle nasıl örgülediğimizi belgelemesi bakımından türkülerimiz, vazgeçilmez hayat kaynaklarımızdandır. Bu kaynağımızın iyi değerlendirilmesi bize çok şeyler verebilecek derecede doludur. Edebiyat dünyamızın bir fasit daire içinde kendini yabancılaşmanın giyotinine mahkûm ettiğini düşünürsek, bunun önem ve kıymeti daha ziyade teslim olunacaktır. Onur sahibi sanatçılarımızın, bilhassa şair ve romancılarımızın bu pınardan alarak yorumlayabileceği, mesaj olarak toplumuna sunabileceği çok şey var.

Türkülerimiz millî sanatımızın terkedilemeyecek hazinelerindendir. Onda Tuna'dan Çin seddine kadar uzanan paha biçilmez bir hayat sanatı vardır.

TİYATRO

ERKEK SATI

MUSTAFA ERDOĞAN

İstiklâl savaşımızda nice insanımız çeşitli yararlıklar göstermiş, göz yaşartıcı fedakârlıklar ortaya koymuştur. Herbiri halkın gönlünde yaşamış, yücelmiş, destanlaşmış yıllarca... Şüphesiz bu kahramanlarımız sadece erkeklerden ibaret değildi; Nene Hatunlar, Kara Fatmalar da vardı, aralarında...

Bu kahraman yürekler, yarım asırdır yazarların kalemine konu olmuş. Bu, övünç vesilesi fedakâr insanlarımız ve onların yürütüp - sonuçlandırdıkları kutsal kavgayı değişik şekillerde yorumlayan görüşler var. Şüphesiz bu konuda yapılacak en doğru değerlendiriş biçimi, bizim kavgamızı yine bizim anlayışımız açısından yorumlamak olacaktır. Her halde, Türk Milletinin kavgasını; onun yabancısı olduğu dinamiklerle açıklamak yerine, in-

sanımızı o kutsal kavgaya yönelten idealler ve değerler doğrultusunda izah etmek daha isabetlidir.

«Erkek Satı»yı değerlendirmeye geçmeden önce, bu ön açıklamanın yapılmasını gerekli gördük. Çünkü oyun konusunu, Millî Mücadele yıllarından almaktadır. Ancak oyunun yazarı F. Hayati Çorbacıoğlu «Erkek Satı»da Millî İstiklâl Mücadelemizin bir yönüne eğilmiş sadece. Tabiîdir ki, gerekli gördüğü yerlerde yazar, diğer konularda da fikir yürütmüştür.

«Erkek Satı», Millî Mücadele yıllarında hayatı pahasına düşmanla boğaz boğaza gelmiş, erkekler kadar yararlıklar göstermiş cefakâr bir Türk kadınının savaş sonrası geçirdiği acıklı hayatın hikâyesidir. Adı Satı'dır bu kadının, «Erkek Satı»... Satı Bacı'ya öyle derler köyünde. Gösterdiği cesurane ve gözü pek yararlıkları sebebiyle bu adla bilinir o...

Savaş bittikten ve yeni devlet kurulduktan sonra, Satı Bacıya çevresinde samimî bir saygı ve itibar gösterilir. Bir Cumhuriyet Bayramı şenliklerinde Ankara'ya davet edilerek göğsüne madalya takılan Erkek Satı ,köye döndüğünde de içten bir coşkuyla karşılanır, köyün gençlerince.

Halbuki diğer taraftan; kocasına büyük bir safiyetle bağlı olan Satı Bacı'ya kocası değer vermemekte, hatta Satı'yı boşayarak 16 yaşındaki, babası ölmüş bulunan Naciye ile evlenmek istemektedir. Bunu gerçekleştirmek için kocası Mahmut, bir hile ile Satı'yı boşar. Ve sonra Naciye'yi kaçırır. Ancak Mahmut'a teslim olmak istemeyen kız, onu vurur. Satı Bacı suçu yüklenir.

Oyun kısaca böyle. Olayların bu şekilde gelişen seyri, hangi hedefe yöneliktir? Anlatılmak istenen nedir?

Yazara göre, İstiklâl Savaşımızda «Savaş alanlarında erleriyle omuz omuza» düşmana göğüs germiş kadınlarımızı, sadece ulusal gururumuzu doyurmaya vesile ettiğimiz bencilce bir duygu içinde «Özünü alıp da posasını attığımız bir ürün gibi» bırakmış; yalnızlığa terketmişiz. Oysa, «ne için dövüştüğünü gereğince bilmeyen» Erkek Satılara «İnsanın insanca yaşamasının ne demek olduğunu» öğretmek görevini ihmal etmememiz gerekirdi.

Bugün, Türk kadınının gerçek değerini bulabilmesini sağlamak sorumluluğunu taşıyoruz, «ulusça». Kadınımızın «Ezilmişliğin, bilgisizliğin kara pençesinden kurtulmak hakkı» olduğunu bilerek, ona bu hakkı tanımakla kalmayıp, bunun anlamını da öğretmek gerekli.

Eğer bunu yapmış olsaydık, demek istiyor yazar; kadınımızı bencilce bir duygu içinde, kuru bir ulusal övünç vesilesi yapmaz, onu «özünü alıp da posasını attığımız bir ürün gibi» önemsemezlik hatasına düşmezdik.

Gerçekten oyunu izlerken, bu düşüncelerin kokusunu almamak mümkün değil. Erkek Satı'nın kocasının ilgisizliğine ve insafsız davranışına maruz bırakılması; daha doğrusu devletin bir taraftan Satı Bacı'yı madalya ile ödüllendirirken, diğer taraftan kocasına karşı yalnız bırakması, onu korumaması görünümleri; yazarın yukarıda belirttiğimiz düşüncelerinin somut belirtileridir. Yazarın mantığından hareketle şöyle düşünmek gerekecektir: Halbuki Erkek Satı, «Ezilmişliğin ve bilgisizliğin kara pençesinden» kurtarılmış, ona insanca yaşamanın anlamı öğretilmiş olsaydı, şüphesiz kocasına karşı korunmuş olacaktı. Kocasına gereksiz bir bağlılıkla anlamsız bir teslimiyet içinde olmayacaktı.

Erkek Satı oyunundan bir sahne

Yazarın hareket noktasını benimseyip, düşüncenizi o yönde yoğunlaştırdığınızda; bu yargıların doğruluğunu kabul etmek durumunda kalırsınız. Oysa yazarın vurgulamaya çalıştığı gibi; Türk kadınının İstiklâl Savaşında, cephede ya da cephe gerisinde ne için vuruştuğunun bilincinde olmadığı düşüncesinin yanlışlığını anlamak için; o günleri yaşamış olanların hatıralarına bir göz atmak yeter. Böyle bir hareket noktasının isabetsizliğini uzun uzadıya açıklamaya gerek yoktur burada. Sayın Çorbacıoğlu'nun bu düşüncesinde samimî olduğunu kabul etmenin güçlüğü ortadadır.

Oyunda, Mahmut'un şahsında temsil edilen tipin, hiç kimse tarafından tasvip görmeyeceği bellidir. Aslında, böyle tiplerin toplumumuzda istisna olduğunu düşünürsek yazarın «Mahmut» tipini, önceden kabul ettiği bir yargıyı haklı çıkarmak için ortaya koymak gereğini duyduğu, kolayca anlaşılabilir. Yazar, toplumumuzda kadının hor görüldüğü, erkeğe karşı korumasız bırakıldığı, inancını haklı çıkarmak için böyle bir yola başvurmaktadır. Tabiîdir ki, Erkek Satı gibi fedakâr bir Türk kadının, Mahmut'un temsil ettiği olumsuz birisi karşısında korunmasız bırakılması tablosu, yazarın mesajını güçlendirecektir.

Burada, şunu da belirtmekte yarar var. Yazar, kadınımızın erkeğe karşı içinde bulunduğu bu adaletsiz statüde, İslâm'ın da büyük vebâli olduğu görüşünü vurgulamaktan geri durmamış. Ancak belirtmek gerekir ki; Türk entellektüelinin, her sosyal yaramızı, toplumumuzun inançlarına bağlamak hastalığını aşması gerek artık. Bu tür önyargılarla hareket edenlerin toplumumuza bir şey kazandırmadığı, hatta çoğu kere zararlı olduğu, onlarca tecrübeyle sabittir.

Oyunda ısrarlı vurgulanan, kadının erkeğe karşı güçsüz ve korumasız bırakıldığı imajı, yazar açısından müphem bir durumu işaretlemektedir. Türk kadınını, «Ezilmişliğin ve bilgisizliğin kara pençesinden kurtarmak», ona

SICAK DUYGULAR

Bir deli divane hazdı gördüğün
Yer veren o coşkun aşka içimde
Çırpınıp duruyor her eşya bugün
Bir başka şekilde, başka biçimde
Mest olur rüzgârın raythasıyle
Sılanın yoluna düşmüş bir adam
Şenlenir bağlarım bülbül sesiyle
Yeşerir dallarım sabah ve akşam
Aslıhan Kerem'e türküler söyler
Sıcacık duygular sarar ufkunu
Ey bahar müjdesi bekleyen köyler
Biliniz baharın bulunduğunu...

AHMET EFE

«insanca yaşamanın ne demek olduğunu öğretmen» ifadeleriyle Feminist bir görüşe gerekçe mi hazırlanmak isteniyor? Şüphesiz insanca yaşamak konusunda, kadın erkek ayrılığı düşünülemeyeceği açıktır. Ancak başka toplumlara çok şey kaybettiren, hayalî görüşlere itibar etmemiz de - toplum olarak - beklenmemelidir.

Belki bu değerlendirmemizin biraz 'acımasız 'olduğu düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, Türk toplumuna hizmet etmek istiyorsak, önce onu var kılan ve bir millet olarak diğer toplumlardan farklılaştıran değer ve ideallere saygı duymak zorundayız. İçimizde bu sorumluluğu duymuyorsak eğer, insanımıza fayda yerine zarar getireceğimizi bilmemiz gerekir.

Oyunun sahneye konuluşuna gelince. Oyuncuların başarısına diyecek yok. Özellikle Satı rolünde Beyhan Hürol, Muhtar rolünde Ertan Savaşçı ve Mahmut rolünde Baykal Saran göz doldurdular. Diğer oyuncular da, bir ayırım yapmadan belirtelim, rollerini gereğince yerine getirdiler.

Dekor olarak, sade bir görünüm hâkimdi oyuna. Gerçi sadelik, oyunda aranan bir unsurdur. Ama fazla sadeliğin de basitliğe yanaşacağı açık.

Özellikle «Erkek Satı» bir yenilik getirmiyor Türk tiyatrosuna. Alışılagelmişin dışında bir oyun olarak kabul edebileceğimiz, orjinal bir yönü yok.

Yazan	:	F. Hayati Çorbacıoğlu
Sahneye koyan	:	Raif Alnıaçık
Dekor-Kostüm	:	Hüseyin Mumcu
Reji Asistanı	:	Faruk Günuğur
Işık	:	Orhan Bayur
Cinali	:	Ali Hürol
Kocamış	:	Mustafa Yalçın
Çakır	:	Zekâi Müftüoğlu
Muhtar	:	Ertan Savaşçı
Satı	:	Beyhan Hürol
Hakim	:	Faruk Günuğur
Pamuk	:	Elçin Şanal
Naciye	:	Nilgün Adabağ
Mahmut	:	Baykal Saran
Hafız	:	Alp Öyken
Fatma	:	Güven Çulhaoğlu
Dudu	:	Meliha Aknar

OTAĞ YAYINEVİNİN YENİ ESERİ!

Prof. Dr. Yılmaz ALTUĞ

ÇİN SORUNU

ÇIKTI

344 sayfa, kroma-lüks kapak, fiyatı 30 TL.

ITRÎ

MEHMET TAŞDİKEN

Itri hakkında yazılan ilk eser!
Otag Yayınları arasında

ÇIKTI

Toptan siparişlerde % 30, ödemeli siparişlerde % 25 indirim yapılır.

İSTEME ADRESİ: OTAĞ YAYINEVİ
Hilâliahmer Cad. No. 4 Tel. 27 73 10
CAĞALOĞLU - İSTANBUL

Matbaa Tesislerimiz için ayrıca katalog isteyiniz.

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

MART 1977

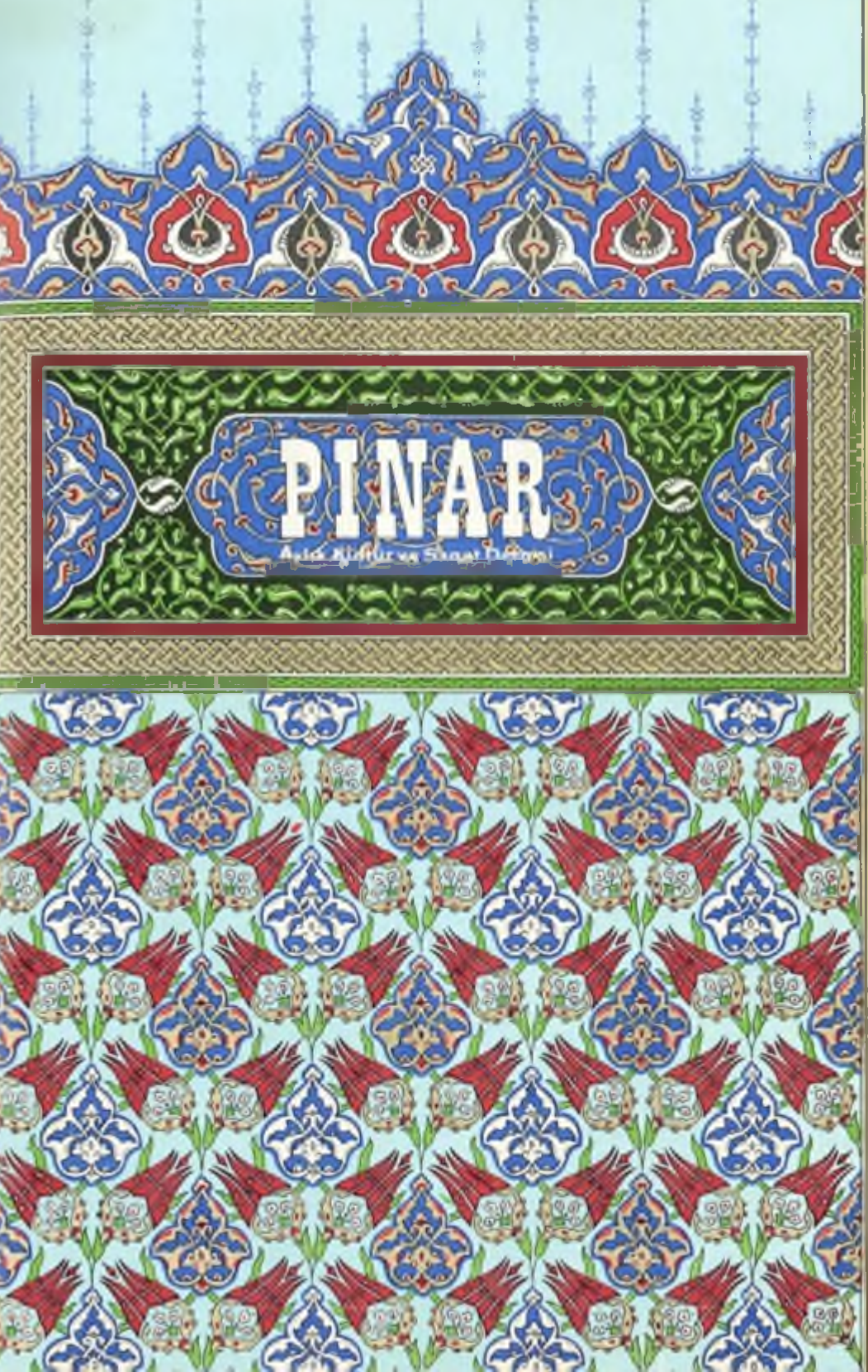
CİLT : VI

63

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Çağlar Boyunca Aydın
- Kendimizi Tanıma Mecburiyeti
- Başarılı Bir Dizinin Tehlikeli Yanları
- Sanat ve Güzellik
- Türküler
- Erkek Satı

FİYATI: 5 LİRA

PINAR
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Salım OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Nisan 1977
Cilt: VI — Sayı: 64

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

- Pınar'dan
- Esrarlı Bir Kelime: İntelligentsia — CEMİL MERİÇ
- Türk Romanı Bilmecesi — M. AKİF AK
- Buyruk — HASAN ERDEN
- Yarım Kalan Daire — MUSTAFA AYDIN
- Çanakkale Şehitlerini Anma Toplantısı — M. İHSAN KORAY
- Toplumlar Uyumaz — AYDIN MÜRŞİDOĞLU
- Nail Tan ile Folklor Üzerine Mülâkat — ALİ İHSAN ÇETİN
- Deprem — ASLAN ÜNAL
- Bağbanın Çilesi — MEHMET MICIK
- Dikta ve Sanatçı — MUSTAFA ÇİMEN
- Ahmetlerim — MUSTAFA ERDOĞAN

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1906 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

AYDIN DENEN MEÇHUL(3)

ESRARLI BİR KELİME

İNTELLİGENTSİA

CEMİL MERİÇ

Kimler karışmamış intelijansiyaya.. Hayranlar, asalaklar, züppeler, şapşallar, fahişeler, lirici delikanlılar, sanatsever zenginler... Çağrışımları bol, sınırları belirsiz. İzlenimlerimizin dünyası alaca karanlık. Bakalım sözlükler ne diyecek?

Önce Küçük Oxford Sözlüğü: «Bir ülkede —özellikle on dokuzuncu asır Rusya'sında— hür düşünmek isteyenler topluluğu.» «Hür düşünmek isteyenler» ne demek? Herkes hür düşünmek ister. Düşünmek; kiliselerin, kalıpların, peşin hükümlerin dışına çıkmak değil midir?

Webster'den, kelimenin çok defa alay için kullanıldığını öğreniyoruz.

Larousse: «On dokuzuncu yüz yıl Çarlık Rusya'sındaki reformcu aydınlar. Geniş mânâda: bir ülkedeki entellektüellerin bütünü.» diyor.

Paul Robert'in izahları biraz daha ayrıntılı: «İntelligentsia veya intelligentzia, ondokuzuncu yüz yıl sonunda Fransızcaya geçen Rusça kelime: Çarlık Rusya'sında entellektüeller sınıfı. Nihilist akımın üyelerinden çoğu intelijansiyadandı. Geniş anlamda: Entellektüeller.» Özetliyelim: a) İntelligentsia, Batı dillerine Rusça'nın armağanı. Tarihin belli bir döneminde yaşayan, belli temâyülleri, belli davranışları olan içtimaî bir tabaka veya sınıf. b) Benzetme yoluyla, bir ülkenin aydınlar topluluğuna verilen isim.

Kelimenin ikinci mânâsını bundan önceki makalelerimizde anlatmağa çalıştık. Bu yazımızın konusu, Rus İntelijansiyası olacaktır.

Evet, Intelligentsia Lâtince intelligentia (zihin, zekâ, anlayış)ın Rusça telaffuzu. İlk defa 1860'da kullanılmış. İsim babası: Boboriykin (1836 - 1921). Çabucak yayılmış kelime. Kafasıyla çalışan herkes intelijansiyadan saymış kendini. Ama intelijansiya denince, ilk akla gelen: Rus aydınlarının en radikal, en devrimci kesimi. İlâve edelim: İntelijansiya, içtimai bir gerçek olarak 1860'da doğmadı. 18. yüzyıldan beri yaşıyor. Yeni olan sadece ismi. Ne var ki, sesini geçen asırda yükseltmiş. Yüz elli yıldan beri Rus tarihi demek, bu intelijansiyanın tarihi demektir. Hiç bir sınıf, kucağında yaşadığı kavmin, hatta dünyanın kaderi üzerinde intelijansiya kadar etkin olmamıştır. Bu muzdarip ve gurbetzede insanları lâyıkıyle tanımak için, yaşadıkları çevreye eğilmek zorundayız.

XIX. ASIRDA RUSYA

Yamalı bohçaya benzeyen uçsuz bucak-

sız bir ülke, bir kavimler halitası.. Bu kavimler arasında tek bağ vardır: Çara tâbiiyet. Petro ve Katerina'nın kurduğu siyasi ve içtimai düzen hâlâ ayaktadır. Toplum iki büyük sınıfa bölünmüş; soylularla köylüler. Soylular, imtiyazlı bir topluluk. Ya subaydır, ya memur yahut toprak ağası. Köylülere gelince: Bu bahtsız yığın ya hükümdarın kölesidir, yahut soyluların. Alın yazıları, kamçılanmak, haraç vermek, askere alınmak. Kâh mütevekkil, kâh şikâyetçi, kâh sert tepkilere meyyal. Çarın (Batyuşka) iyiliğine inanmış. Ah adamları olmasaı Ortaklaşa hayata alışkın. Kölelik kalkmış, kalkmamış pek umurunda değil. Başlıca derdi: Toprak.

Sonra bürokrasi: Müstebit fakat babacan. Tembel, pısırık, kendini beğenmiş ve hırsız. Bir ata sözü: «Çalan çalana» diyor. «Elleri çarmıha çivilenmiş olmasa, İsa da çalardı.» Özel mahkemeleri olan bir polis.. Şüpheliler, sıkı bir göz hapsinde, şüpheliler yani herkes. Öyle bir polis ki, faaliyetlerini, sefaretlere sezdirmeden Rusya dışında bile sürdürüyor. Ordu, hem düzenin koruyucusu, hem fetihlerin aracı. Fakat adam sendecilik onun da canına okumuş. Ara sınıflar mı dediniz? Madam Dö Stael haklı: Rusya'da üçüncü sınıf yok. Pestenkerâni bir burjuvazi ve yoksul zanaatkârlar. Devlete, üç-beş soylu aileye ve yabancı kapitalistlere bağlı bir endüstri. Gümrük tarifelerinin himayesinde, ama, araba izinden gitmektedir. Ülke, artık demir ihraç etmiyor; tahıl satıyor sadece. Çok sınırlı bir menkûl sermaye. Batıdakinin tersine tezgâhlar makine yokluğundan köylere taşınıyor: Çünkü oralarda iş gücü bol. Şehirlerin çoğu, ahşaptan yapılmış büyük köylere benziyor. Yolsuzluktan, nizamsızlıktan, parasızlıktan felce uğramış bir ticaret. Hem içtimai yapı, hem kafaların işleyişi, liberalizmin gelişmesine mani. Ekonomik bir devrim, mutlakiyetle, soylularla bağlı içtimai bir düzenle nasıl uyuşabilir? Kara cahil ve kalabalık köylü yığınları arasında büyük kargaşalıklara yol açmadan, yabancı (allogene) unsurları ayaklandırmadan, bir kelimeyle devletin birliğini tehlikeye sokmadan, çarın otoritesini zedelemeden, liberal müesseseler sokulamazdı Rusya'ya.

Tekrar edelim: Üst üste yaşayan iki sınıf vardı Rusya'da: Altta köylüler, tüccarlar, papaz ve keşişler.. Bunlar şarklı idiler. Ortodokstular, her türlü kültürün ve siyasi hayatın dışındaydılar. Üstte, asillerin ve hükümetin kurduğu toplum: Asiller, batılaşmıştı, şüpheciydi: Avrupa'nın modalarına da, dillerine de, siyasi fikirlerine de açık bir sınıf. Bu iki toplum arasında hiç bir anlaşma zemini yoktu, hatta konuştukları dil de başkaydı. Yüksek aristokrasi yalnız Fransızca konuşurdu. Memurların bir kısmı, Baltık eyâletlerinden gelme Almanlar'dı. Mozayike benziyordu hükûmet: O da halk gibi şarklı ve pederşahi idi. Yani despotikti. Tek iktidar: Çardı. Katıksız bir mutlakiyet. Çar nerede otururşa, hükûmet merkezi orası. Fermanlardan (ukaz) başka kanun yok. İktidarın temsilcisi: Memur. Avrupai müesseseler çarın hoşuna gittiği için Avrupai bir payitahtı vardı Rusya'nın: Saint Pétersburg. Avrupai bir diplomasi. Almanlar'ınki gibi kurulmuş bir ordu. Merkezi ve Avrupai bir hükümet. Meclisler, kalemler. Avrupai mahkemeler, yazılı ve gizli bir prosedür. Avrupai polis. Avrupa kopyası vergiler, ve monopoller. Vilâyet ve eyaletler. Almanya'da olduğu gibi, bir asalet mareşalinin başkanlık ettiği soylu meclisleri. Biricik milli müessese olan Ortodoks kilisesi bile Avrupa tarzında düzenlenmişti. Tebaların hiç bir siyasi hürriyeti yok. Basın zincirli, toplanma yasak, memurların icraatını murakabe edemezsiniz. Müşavere meclisleri kaldırılmış. Din hürriyeti kısıtlı. Ortodoks kilisesinden ayrılınamaz. Tarihçilerden kimi «doğu despotizmi» der bu düzene, kimi «onsekizinci asır Avrupa'sının aydın despotizmi.»

Ne var ki, bu katıksız mutlakiyetin yüzde yüz uygulandığı söylenemez. Bir defa memurlar tembel. Kim kimi denetliyecek? Herkes kendi havasında, rüşvet almış yürümüş. Birbiriyle çelişen ukazlar evliya-yı umûru şaşkına çeviriyor.

«Balçık ayaklı dev»in genel manzarası bu. Şimdi de ayrıntılara geçelim:

I. Aleksandr (1801 - 1825) kararsız, kaypak bir çar. Bu gemi arslanı önce liberal ve insaniyetçidir. Serfleri âzâd etmek, öğretimi düzenlemek, kanunları tedvin etmek, maliyeyi ıslah etmek ister. Bu arzular, yerini tutuculuğa bırakır, çok geçmeden. Metternic'in

nüfuzu altına girer. İstibdad yine bütün dehşetiyle ferman-fermâdır. Siyasi hayat gün ışığına çıkamayınca gizli cemiyetlere sığınır. Mason locaları gibi. «Toplumun bağımsız bir bölümüne sunulan ilk kalıptı masonluk. O gergin hava içinde bunalan düşünce hayatı bu yeni kalıba dökülüverdi. Masonluk, kültür ve hakikat dostlarını mistik aygıtıyle bir araya toplar ve olgunlaştırır.» Berdiaev Çoğu subay olan masonlar Aleksandr'ın ölümünü fırsat bilerek ayaklandılar. Napolyon savaşları esnasında Avrupa'yı görmüş, ufuklarını genişletmiştiler. Toprak kölelliğini kaldırmak ve otokrasiye son vermek istiyorlardı. Ama siyasî görüşleri ayrı ayrı idi bu delikanlıların. Petersburg'da yerleşen Kuzey Cemiyeti, meşruti bir hükümdarlık istiyordu. Güney Cemiyeti cumhuriyet peşindeydi. Birleşmiş Slavlar, federasyondan yana idiler. 14 Aralık 1825'de patlak veren isyan çabucak bastırıldı. Çabucak ve insafsızca. Oysa elebaşlarının çoğu ılımlı kimselerdi, hatta kralcıydılar. Yalnız sol kanadı temsil eden albay Pestel (1793-1826) sosyalistti. «1814'de Fransa savaşına katıldı. Liberal düşünceleri benimsedi, birçok gizli dernek kurdu ve devrimci görüşlerini bir anayasa tasarısı olan Russkaya Pravda'da (Rus Gerçeği) açıkladı. Zekâsı, kültürü, birçok kişilerle dostluğu (Puşkin, Mickewicz) sayesinde, etkili oldu. Dekambrist komploya katıldığı için asıldı.» (Larousse) Ziraî bir sosyalizmdi Pestel'in sosyalizmi. Filhakika «sosyalizm» kelimesi bile icâd edilmemişti henüz. Siyasî görüşleri bakımından cumhuriyetçiydi albay, merkezileşmiş bir halk hükûmetinden yana idi. Liberal olmak şöyle dursun, mizaçça despotizme yatkındı. Yüz yıl sonra komünistlerde şahidi olacağımız otorite ve baskı düşkünlüğünü tohum olarak onda da buluyoruz. Ama tekrar edelim: Bu bir avuç insan Rus hayatının bütününü değiştiremezdi. Hareketin patlak verdiği zamanlarda Rus soylularının büyük bir çoğunluğu kapkara câhildi. Ortalama Rus soylusu, kışlada subaylık yapar, emekli olunca topraklarına çekilir, âvâre âvâre yaşardı. Rudin'in veya Oblamov'un temsil ettiği bu faydasız adam tipi o devrin ürünüdür ve Petro tarafından kurulan medeniyetin belli başlı yüz karalarından biridir. Bu faydasız adamlar arasında, faydasızlıklarını anlayan ve bundan acı duyanlar elitî teşkil ederler. (Berdiaev). Kanla bastırılan bu direniş, tarihe dekambristler hareketi ismiyle geçecektir. Dekambr, Rusça'da Aralık demek. Hareket mum alevi gibi parlayıp söndü, ama Dekambrist'lerin düşünceleri bir nesil sonraki yazarlarda daha geniş, daha güçlü ve daha şuurlu olarak yaşayacaktır. Bir Bielinski'yi, bir Herzen'i, bir Çerniçevski'yi, bir Dubraliyubov'u anlamak için dekambristleri de tanımak lâzım.

Ayaklanma, yeni çar I. Nikola'nın (1825-1855) hayatında bir dönüm noktasıdır. Avrupa'yı zaten sevmeyen hükümdar, Avrupa liberalizminin büsbütün düşmanı kesildi. Şüphelileri tarassut etmek için üçüncü seksiyon adıyla bir siyasi polis nezareti ihdas etti. (1826) Nikola, yalnız liberal ve meşrutî rejimlerden değil, Avrupa'nın yaşayış tarzından da nefret ediyordu. Ortodokstu. Elbette ki batının erotik (sapık) fikirlerine iltifat etmeyecekti. Çarlığı boyunca tek hedefi oldu: Batı medeniyetinden kopmak ve eski Rusya'yı diriltmek. Yabancılar gözetleniyordu polisce. Gazete ve kitaplar hudutta sansürün muayenesine tabi idi. Kimse çarın özel izni olmadan Rusya dışına çıkamazdı.

Dünya ile irtibatı kesilen Ruslar, kendi içlerine döndüler. O zamana kadar batıyı taklit eden edebiyat, Ruslaştı. Bir eski Rusya muhabbetidir aldı yürüdü. İlk orijinal Rus romancıları Nikola devrinde sahneye çıktı. Millî marş bestelendi: Tanrı çarı korusun.

Ne var ki geniş bir ülkeydi Rusya. Bu çelik disiplin istenildiği gibi uygulanamıyordu. 1848'de, Peterburg'daki genç aydınlar Avrupa'dan gelen neşriyatı okuyup tartışmak için her akşam toplanıyorlardı. Facia ile sona erdi bu masum toplantılar. Tutuklanıp ölüme mahkûm edildiler. Aralarında Dostoyevski de vardı. Tam kurşuna dizilecekken, canları bağışlandı, Sibirya'ya sürüldüler.

Nikola yönetimi liberal Avrupa tarafından, doğu despotizminin en korkunç örneği olarak vasıflandırıldı. Çağın edebiyatı, çara ve hükûmetine lânetlerle doludur. Asker hükümdardı Nikola. Üniformayla dolaşırdı hep. Boyuna geçit resmi yaptırır, orduyu denetlerdi. Devlet-i Aliye'yi fethedecekdi güya. Küçümsediği batılılar tarafından yenildi, yeis içinde öldü ve kurduğu rejim devrildi gitti.

Evet, liberal müesseselerin Rus içtimaî ha-

yatına girmesi için aşılması gereken nice engeller vardı. Ama ülke istese de istemese de, üretim ve mübadelenin yeni kalıplarına uyacaktı. Hayatı tehlikede idi, Sivastopol önündeki bozgun da vahim gecikmeleri ihtar ediyordu. Ekonomik destek köhnemiş, çöküyorsa, askeri güç ayakta duramaz. Nikola, üniversiteleri ezici bir kontrole, yazıları insafsız bir sansüre tâbi tutuyordu, ama boşuna.. Ne batı ile haberleşmeleri önlenebiliyor, ne düşünceyi boyunduruk altına alabiliyordu. Şüphesiz ki Karbonari tarzında fesat cemiyetleri kurulamazdı artık. Fransız Devriminden miras kalan düşünceler, itibarlarını kaybetmekte, aristokratik çevrelerde sevgi ile karşılanmış bulunan on sekizinci asır rasyonalizmine karşı bir tepki belirmekteydi. Voltaireciliğin yerini Hegelcilik alıyordu. İki yüzlü bir silâhtı Hegelcilik: Tutucular da devrimciler de ona dayanıyordu. Kırım savaşından sonra aydınları ikiye bölen eğilimler böyle çıktı ortaya: Batıcılar, Slavcılar. Batıcılar; burjuva liberalizminden çok, liberalizm düşmanlarına yani sosyalizme ve anarşizme yakındılar. Slavcılar: Rus geleneğinin, çar, Ortodoks kilisesi ve müjik arasında sıkı bir işbirliği gerektirdiğine ve gerektireceğine inanıyorlardı. Ama her iki taraf da mir'den ve ortaklaşa çalışmadan yana idi. Kimi ümitsizliğe düşüp Rus ruhunun çilelerini, perişan bir toplumun sefaletlerini dile getirmekle yetiniyordu. Kimi de ülkenin diriliş gücüne inanıyor, Rusya'nın devrimci bir misyonu olduğunu söylemekten çekinmiyordu.

Gerçek şu ki, milletin kalkınması bir toprak reformunun başarıya ulaşmasına bağlı olarak görülmektedir. Toprak köleliğinin kaldırılmasıyle bütün engeller yok edilmiş olmıyacaktı şüphesiz. Önce köylüye yaşama imkânları hazırlamak lâzımdı. Soyluların toprağını alırken, elbette karşılığını verecektiniz. Ne mülk sahibi soyulmalı, ne köylü kaldıramıyacağı bir yük altına sokulmalıydı. Ama ne olursa olsun, iktidar bir an önce harekete geçmeliydi. Kurtarıcı diye anılacak olan çar II. Aleksandr, 3 Mart 1861'i kölelerin âzâd günü olarak ilân eder. Köylüler sevinç içindedirler. Ama bu sevinç uzun sürmez. Yapılan şey, kırsal topluluğa sınırlı bir satın alma hakkı tanımaktan ibarettir. Toprak, gittikçe artan doğumlar yüzünden bölündükçe bölünür ve köylüler eskisinden daha büyük bir sefalete düşerler. Satın alınan haklarla mülk sahiplerinin hakları birbirine karışır. İşler arap saçına döner. Can sıkıcı dâvâlar birbirini kovalar. Reform, hem sosyal hem ekonomik bakımdan başarısızlığa uğramıştır.

II. Aleksandr'ın orta ve yüksek öğretimde yaptığı reformlar daha yararlı olmuştur Rusya'ya. Cimnaz'ların kapısı herkese açılmış, üniversiteler muhtariyete kavuşmuştur. Adli ıslahat, hakimlerin bağımsızlığını sağlamış, mahkemelere jüri usulünü sokmuştur. Askeri ıslahatı da unutmamalıyız. Ordudaki cezalar hafifletilmiş, yeni kadrolar yetiştirmek için mektepler açılmış, mecburi hizmet 20 yıla indirilmiştir.

Batıcılıkla Slavcılık arasında bir uzlaşmadır bu liberalizm.. Ne güçlü bir burjuvaziye dayanır, ne aydın köylülere. Bunun için de ilk reaksiyon rüzgârıyle yıkılmaya mahkûm. Nitekim çok geçmeden fırtına alâmetleri belirir. Toprak kargaşalığı sürüp gitmektedir. Polonya'nın ayaklanmasıyle endişeye düşen birçok liberaller milliyetçi Slavcılara yaklaşırlar. Çar, 1866 suikast teşebbüsünden sonra üniversitelere ve adliyeye bahşettiği tavizlerden cayar. İntelijansiya büyük bir tedirginlik içindedir. Popülist bir edebiyat (narodnik) müjik'i kutsallaştırır. Ama raznoçinsi'lerin çoğu (raznoçinsi: çeşitli seviyeden insanlar topluluğudur, iflâs etmiş soylular, keşiş ve bezirgân çocukları, ordudan ayrılmış subaylar... gibi) kurulu düzenin yıkılmasını öğütleyen bir Çernıçevski'nin peşinden giderler. Terörizm gelişir ve devrimcilerle iktidar arasında savaş üç yıl devam eder. Çar yeni reformlara başlamak üzereyken katledilir; 1881. Kurtarıcının katli kalabalıkta hiç bir heyecan yaratmaz. 1881 rekoltesi iyidir ve devlet tedhişçilerin üstesinden gelir. Artık sadece münferit bazı suikastlar görülür; meselâ 1887'de Lenin'in ağabeyi Ulianov'un hayatına mâl olan komplo gibi. Yeni çar liberalizmden nefret etmektedir. Zaman kazanmak için vâitlerde bulunur halka: Bir zemstvo'lar genel meclisi kuracak, tesis edeceği köylü bankasıyla mir'e avans verecek, vergiyi azaltacak, fabrikalarda çalışma saatini düşürecek, Sibirya'ya göçü teşkilâtlandı-

racaktır. Tabii lâf. Çar, ünlü bir hukukçu olan eski hocasının etkisi altındadır. Soylulara, kiliseye, milliyetçiliğe dayanan bir reaksiyon bu dönemin ayırıcı vasfı. Topraklarını işletemeyen soylular için bir banka kurulur, eski «barın» yine köylülerin vâsisi durumuna yükseltilir.

Ortodoks kilisesi yabancılara baskı yapar. Mahkemeler yalnız tarikatları cezalandırmakla kalmaz, Polonya'da katolikleri, Balt eyaletlerinde Lütercileri perişan eder. Ermeni patriğinin kilisesine, Volga ve Kafkasya'nın Müslümanlarına, Asya'nın budistlerine kadar uzanır baskı. Bilhassa Yahudiler insafsızca kovalanır. Petersburg'lu yöneticiler Finlandiya'yı, Baltık ve Polonya eyaletlerini, Beserabya'yı Ruslaştırmaya kalkarlar. Otokrasi, Alman İmparatorluğu ile münasebetlerini kesmeden Paris'in Cumhuriyetçi hükümetinden mali, diplomatik ve askeri yardımlar koparır.

Çarizm'in prestijini kurmak için girişilen ve önceleri iyi netice veren bu gayretler, sınai bir Rusya'nın gelişmesinden ayrı olarak düşünülemez. Nihayet, kapitalizm bu geniş ülkeye el atar, bir sömürgeymiş gibi hudutsuz hammadde kaynaklarıyla ilgilenir, maden ocakları açar, her tarafta fabrikalar, siteler kurar, yoksul köylüler akın akın koşar bu sitelere. .

1897'de yapılan ilk nüfus sayımına göre 125 milyon insan yaşamaktadır Rusya'da. 3 milyon müreffeh küçük toprak sahibi yanında 22 milyon sanayi işçisi, 36 milyon yoksul toprak sahibi köylü, 41 milyon proleterleşmiş köylü vardır. İstihsal artmıştır, Rusya zengin devletler arasında sayılabilir, ama üretim halkın hayati ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır yine de, yaşayış seviyesi çok düşüktür; istatistik çok tahıl ihraç edildiğini söyler ama kıtlıklardan hiç bahsetmez.

İNTELİJANSİYA NEDİR? :

İntelligetia, Latince'de zekâ, zihin, anlayış demek. Neden bir avuç muzdarip ve gurbetzede insan bu adı benimsemiş? İntelijansiya toplumdan kopan bir kafile. Fırtınaya tutulan bu topluluk düşünce limanına sığınmış. Bu yabancılaşmış aydınların ortak vasfı: İsyan ve çile. İdealle reel arasındaki uçurumdan göz-

Desen : Hamit YALÇIN

leri ve gönülleri kararmış. Her düşünen, özlediği dünyayla, gerçekler arasındaki uyuşmazlıktan şikâyetçi. Ama hiç bir ülkede aydın, kendini Rus intelijansiyası kadar yalnız ve terk edilmiş hissetmemiştir. Kendini yaşadığı çevrenin dışında ayrı bir sınıf olarak görmesi bundan.

Yabancılaşmak, bu zümrenin ayırıcı vasfı. Ama biricik vasfı değil. Bu zümre, Aydınlıklar Çağı Fransız filozoflarıyla, 1770-1840 arası Alman romantik yazarlarına benzetilebilir. Temel düşüncelerinden birçoğunu ya Fransa'dan, ya Almanya'dan iktibas etmiştir. Derinlere inmeyen bir benzeyiş. Filozoflar, ilerleyen bir sınıfın öncüleriydi. Romantikler yaşadıkları çevreden böylesine kopmamışlardı. İntelijansiya başka bir tarihin, başka bir ruh ikliminin çocuğu. Geçen asrın sonlarında popülist bir yazar, Mikhaillovsky, intelijansiyayı, «şuuru burkulmuş soylular» olarak nitelemişti. Yanlış. Bu aydınlar, belli bir sınıftan gelmezler. İntelijansiya, 1917'ye kadar mevcud resmi sınıfların dışında kalan bir zümre, bir «raznoçinsi». Yani, toplumun çeşitli tabakalarından kopup gelen bir insanlar topluluğu: Soylular, rahipler, tacirler, hatta arada bir köylüler. İntelijansiya, ekonomik bakımdan burjuva sayılamaz ama, toplumdaki yeri orta-

tabaka olmaktır; soylularla yığın arasında bir tabaka. Plekhanov: «Proleterleşmiş aydın» diyor. Bizce bu hüküm de gerçeğin bütününü kucaklamaz.

Çağdaş bir Rus yazarının tahlilleri çok daha doyurucu. Filhakika, Berdiaev'e göre: Rus komünizminin kökenlerini anlamak ve devrimin gerçek karekterini aydınlatmak için, intelijansiyayı tanımak lâzım. Batı, bunları bir entellektüel topluluğu zannedebilir; yanlış. «Entellektüeller», kendilerini entellektüel çalışmaya adayanlardır: Bilginler, hocalar, yazarlar.. gibi. Rus intelijansiya'sı başka bir «oluşum».. İntelijansiya'nın saflarına, entellektüel olmayanlar da girebilir. Bilginlerin, yazarların intelijansiyadan sayılması da zorunlu değildir. İntelijansiya, kendine mahsus sıkı bir ahlâk anlayışı olan, belli bir dünya görüşüne inanan, belli bir yaşayış tarzı, belli alışkanlıkları bulunan bir topluluk. Âdeta bir tarikat. Ayırıcı vasfı: İdeoloji. Ne meslek, ne iktisadi durum, ne içtimai sınıf. İntelijansiyanın ilk üyeleri, soylulardı. Sonraları, papaz ve kesiş çocukları ile küçük memur ve tüccar çocukları da karıştı topluluğa. Toprak köleliğinin kaldırılışından sonra köylüler de dahil oldu. Her seviyede insan. Birliği yapan düşünce, bilhassa sosyal düşünceler. Bu aydınlar yüzde yüz Rus. Davranışlarını, ana yurttan kopuş, Rus milletinden ayrılış diye yorumlamak hata. Dostoyevski, «Rus toprağının koca serserileri» diyor devrimci intelijansiyaya. İntelijansiyanın üyeleri daima bir inanca gönül vermişlerdi. Umumiyetle içtimai bir inanca. Siyasi bakımdan sıkı bir göz hapsi altında oldukları için çevrelerindeki gerçek dünya ile bağları kesilmiştir. Bu tecrit ediliş, düşünceye hapsetmişti onları. Siyasi faaliyet yasak: Politika ister istemez edebiyata ve tefekküre sığınacak. Tenkit de ister istemez siyasi ve içtimai kıstaslara sarılacaktı. İntelijansiyanın kapalı bir tarikata benzeyişi bundan. Görüyor ki, yaşanan gerçeğin dışında. Yaşanan gerçek, şerri temsil ediyor gözünde. Bağnaz olmasın da ne yapsın? Taassubu, bir nefis müdafaası. Düşman bir dünyaya karşı kendini korumak ve kendisi olarak kalabilmek için zırhlanmak zorunda. Rus ruhuna tıpa tıp uyan bir doğmatizm. Batıda her faraziye, her ilmi nazariye, eleştiriye açıktır. Hiç bir cihanşumûllük iddiası olmayan kısmi ve izâfi hakikatlar bile, Rus intelijansiyası için ilâhi vahye benzeyen bir nass olur. Rus, bütünüyle verir kendini. İhtiyat, şüphe, tenkit, tanımadığı duygular. Bir raskolî (eski kesiş) ahlâkı. İmânını kaybeden intelijansiyanın, ilmi putlaştırması tabii değil mi? Darwin'ci midir? Darwin'cilik, tartışılacak bir biyoloji nazariyesi değil, düpedüz nassdır, ona göre. Bu nass'ı kabul etmeyenler, haindir, Lamarck'cılara şüpheyle bakar. İntelijansiya zaman zaman Saint Simoncu, Fouierci, Hegelci, maddeci ve bilhassa Marxçı olmuş. Bütün bu ideolojileri kendine uydurmuş, yani nasslaştırmıştır. Cihanşumûl'e yönelen Rus ruhu, dağınık kategorilerle tatmin edilemez. Mutlak'a yönelir, tamamen dinî bir yöneliş bu. Nisbî ile ezeliyi, özelle genelî birbirine karıştırır. Aşırılık, putperestlik bataklığına saplanır. Zira Rus iman gücünü, din dışı konulara aktarır. İlim ve içtimai hayat gibi, nisbinin ve özelin hâkim olduğu alanları dinî bir anlayışla inceler.

BİR TOPLULUĞUN TARİH ÖNCESİ

İntelijansiyaya 18. asrın sonlarından itibaren rastlıyoruz. «Petersbourg'dan Moskova'ya seyahat» adlı eserin yazarı Radiçev (1749 - 1802) 19. asır Rus aydınlarının bütün hususiyetlerini taşır. «Beşeri acıların yükü eziyor ruhumu sözü kendisinden sonra gelenlere şiar olacak. Rodiçev 18. asır Fransız filozoflariyle yetişmişti: Voltaire, Rousseau, Diderot. Ama o çağın Voltaire'cileri gibi dinsiz değildi. Fransız düşüncesinden aldığı: insanlık aşkı. Gönlü, toprak köleliğine, halkın sefalet ve adiliğine razı olamazdı. Devrimci İntelijansiyanın ve sosyalizmin öncülerinden biri. Kitabı çıktığı tarihte II. Katerina gerici çevrelerin etkisi altındaydı. Radiçev tutuklandı, ölüme mahkûm edildi ama canı bağışlanıp Sibirya'ya sürüldü. Aynı yıllarda, 18. asır Rus uyanışının en ateşli öncülerinden olan Novikov (1744-1818) de tutuklanıp kalebentliğe mahkûm ediliyordu. Novikov mistik bir mason ve Hıristiyandı. Siyasi düşünceleri son derece ılımlı idi. Demek ki aydın entellijansiya ile iktidar başlangıçtan beri çatışma halindedir. Entellijansiyanın entellektüel kurtuluş yolundaki ilk

adımları, işkencelerle durdurulmuştur. Hür düşünce için savaş, hapishaneye ve sürgüne açılan bir yol. Radicev ile Novikov soyluydular. 1762'ye kadar soylular Çar'a bağlıydılar. Köylüler efendilerine hizmet etmekle yükümlü idi, soylular Çar'a. Bir mânâda köle idiler. İmtiyazlı birer köle. Orduda ve bürokraside bütün kumanda mevkileri ellerinde idi. 1762'den sonra ise Çar'a hizmet edip etmemekte hürdüler artık. Modern hümanizmanın insan için istediği her şeye sahiptiler. Birtakım hazır formüllerle durumlarını meşrulaştırdılar. Montesquieu'nün şeref, Voltaire'in tabii akıl, Rousseau'nun demokratik insan hakları gibi. Ne var ki monarşi hep otokratikti. Soyluların yeni kavuştuğu haklar bir müsamaha eseri idi. Kaybedilebilirdi her an. Daha kötüsü vardı: kendileri hürdüler ama geniş yığınlar değildi. Zaman geçtikçe bu tezatlar büyüdü, kesinleşti ve aydınları rahatsız etmeye başladı. Herkes hür olmadıkça, birkaç kişinin hürriyeti neye yarardı. Otokrasi ortadan kalkmadıkça kâmil ve gerçek hürriyetten söz edilemezdi. 1790'lardan bir Radiçev'in, bir Novikov'un isyanı bu insanlık aşkını bayraklaştırır.

Soyluların çoğu onlar gibi düşünmüyordu şüphesiz. İrsî hakları kesinleşmişti. Bağımsızlıklarını sağlamlaştırmanın en emin yolu «düzen»in korunması ve köylülerin oldukları yerde kalmasıydı. Otokrasinin paternel gücü devam etmeliydi. Ama yeni nesiller prensipleri imtiyazlardan üstün tuttular. Barbar düzen sona ermeliydi artık. Umumî fikirlere gönül veren genç soylular sınıflarından koptular. Aralarında tek bağ vardı: idealizm ve beşerî hassasiyet. Alexandr'ın ıslahattan yüz çevirmesi üzerine yelse düşen bu asilzade muhalefet nihayet 1825'de otokrasiye ve keyfî idareye karşı ayaklandı. Dekambristler yenildi ama başlattıkları hareket devam etti.

Dekambristlere neden intelijansiya denmiyor? İzah edelim: Evet onlar da idealleri uğruna hayatlarını tehlikeye atmışlardı. Ama hepsi de subaydı, cemiyet ve aksiyon adamı idiler. Düşüncelerine rağmen çara hizmet ediyorlardı. İsyanları bile soylular arası bir isyandı. Halkın katkısı yoktu bu isyanda. Devleti içerden düzeltmek istiyorlardı. Dışardan yıkmak değil. Gerçek intelijansiya I. Nikola zamanında doğdu.

BABALAR VE ÇOCUKLAR

Martin Malia bu topluluğun oluşumunu şöyle anlatır: Yeni neslin soylu idealistleri, devletten tamamen kopmuştular. Tek dünyaları vardı: düşünce. Nikola hem soylulardan korkuyordu hem aydın elitten. Kitlelerin anarşik tehdidi de bir başka belâ. Böylece güvenmediği asilzadeleri iş başından uzaklaştırdı. Yerine daha uysal uşaklar buldu. Gerek orduda, gerekse bütün ülkede demir bir disiplin hâkim oldu. Çarın 3. section'u (polis) şüpheli ferdiyetçiliği ve hür tefekkürü nerede bulduysa ezdi. İşler kötüye döndü: 1830'da İmparatorluğun Polonya bölgesi sonra bütün Avrupa'da 1848'de karışıklıklar çıktı. Rusya'daki askeri otokrasi bu gelişmelerden çok tedirgin oldu ve bütün imkânlarıyla kendi varlığını korumaya kalktı.

Soyluların en hassas ve en genç ferdleri ile devletin arası açıldıkça açıldı. 1812'de orduda hizmet etmek büyük bir şerefdi. 1825'ten sonra Nikola'nın iç ve dış jandarması olmak idealizme ve insanlığa ihanettir. Bu yüzden genç soylular devlet hizmetinden üniversiteye akın ettiler. Puşkin ve Dekambristler, yani hepsi de Rus kültürünün en büyük temsilcisi olan kimseler, ya subaydılar veya başkentin saray çevresindendiler. Yani resmi toplumla bütünleşmiştiler. Nikola zamanında ve ondan sonraki devirlerde, bu gibi kimseler gerek siyaset dışı yazarlar, gerekse devrimciler nihai formasyonlarını üniversitede veya üniversite çevresinde yaptılar ve şu veya bu ölçüde resmî çevreler tarafından düşman görüldüler.

Üniversitelerin etkisi, asil öğrencilerini, asil entellektüeller olmaktan çıkarıp asilzâde sınıfından gelen aydınlar yapmak oldu. Yahut heveskâr birer ideolog iken, profesyonel yazarlar, tenkitçiler ve hocalar haline getirdi onları. Gündelik mânâda birer idealist iken, metafizik mânâda birer idealist yaptı. Onlar da Shelling ve Hegel gibi, dünyanın mahiyeti düşüncedir inancına vardılar. Tabiat ve tarih, insanın şuurunda mânâ ve gerçeklik kazanıyordu. Ve artık onlar mutlak ide'nin müdafiiydiler. Bütün faaliyetleri ve özgür davranış alanları, hayatın ilk prensipleri seviyesine yükselmişti. Kısaca üniversiteler ruhen «dec-

Fotoğraf : Coşkun AYDIN

lasse» olan genç asilzadelerin en ciddilerini ideal vizyonlardan başka vatanı olmayan köksüz bir muhacir kafilesi haline getirdi, kendi yurtlarında muhacir bir kafile.

Üniversiteler aynı zamanda bu asil gençleri daha aşağı tabakadan meselâ rahiplerden, bürokrasiden veya meşhur raznoçinsi'den gençlerle biraraya getirdi. Bu insanlar sefalet ve meçhuliyetten binbir güçlükle kurtulmuş, hayatlarını hocalık, tercüme ve gazetecilikle kazanarak bilginin haysiyetine ermişlerdi. Biricik hikmet-i vücutları düşünce idi. Başlarına bir felâket gelse, bir Herzen veya Bakunin babalarına sığınabilir, ailelerinden imdat isteyebilirlerdi. Belinsky, Çernıçevski veya Doboliubov, insan olarak var olabilmek için, yaşayabilmek için intelijansiyanın görevlerini yerine getirmekten başka seçim hakkına sahip değildiler.

Bu vasıfları onlara yalnız kişilik, yalnız haysiyet sağlamakla kalmıyor, hayatlarını kazanmak imkânı da veriyordu. Bu sayede sınıflarının baskısından kurtulabiliyorlar, devlete karşı bağımsız olabiliyorlardı.

Bu yeni insanlar, Belinsky'nin «bedduaya uğramış Rus gerçeği» Dobroliubov'un «Karanlıklar Ülkesi» adını verdikleri topraklardan, taşralı, papaz veya küçük burjuva aydınları arasından, patriyarkal baskının ve batıl inançların kucağından geliyorlardı.

Bu tipin hayli karikatürleştirilmiş de olsa, en unutulmaz portrelerini, Dostoyevsky vermiştir: (Raskolnikovlar, Verkohovenskyler, Krillovlar). «Ezilen ve horlanan»lar, bu «yeraltı dünyası»ndan idealin, şuurun, insanlığın ve kişiliğin, tenkitçi düşüncenin aydınlığına yükseldiler. Onlar da insandı artık.. ve sınıf imtiyazlarından vaz geçerek bağımsızlığa kavuşan soylularla birleştiler. Her iki topluluk da cihanşumûl, rasyonel insan ülküsüne inanıyordu. Evet Dekambristler de kendilerini gadre uğramış sayıyorlardı. Oldukça yumuşak bir tedirginlik idi bu. Sonraları umumileşti ve ideal namına gerçeği inkâr eden haşin, somut ve insafsız bir ruh haletine dönüştü.

İşte 1840'larda intelijansiyayı yaratan iklim bu. Kaynaşmalarını yapan biricik prensip: şuur. (Intellection) Kendilerini, kucağında yaşadıkları barbar dünyadan ayrı ve ona üstün görüyorlardı. İntelijansiyanın Rus toplumunda ayrı bir sınıf teşkil etmesi her şeyden önce bu soyut fakat gerçek, ideolojik ve psikolojik ruh haletinden doğmaktadır.

Bununla beraber, bu manevi temel birlik içinde, alışılmış topluluklarda görülmeyen sınıf farkları mevcuttu. Evet.. 1840'larda intelijansiya çeşitli sınıflardan gelen aydınları kucaklar ama gerçekte soylular arasından gelenler ağır basmaktadır. 1860'larda ağırlık merkezi raznoçinsidir. Yalnız imtiyazlı üyelerden kurulmuş gibi görünen bu topluluğun, her tabakadan gelen insanlarla kaynaşması resmî toplumla son bağlarını da koparır; intelijansiyanın ayrı bir varlık olduğu şüphe götürmez artık. Demek ki kişiliğini 1860'larda bulan bu zümre, intelijansiya adını benimser. Ama bu değişiklik bir bölünmeye de yol açar: «babalar ve çocuklar.» Babalar, felsefi mânâda idealist ve romantikler; çocuklar, maddeci ve tecrübi ilimlere düşkün. Birinciler sanat için sanata inanıyorlardı, estet idiler. Çocuklar, faydacı; sanatın görevi topluma yararlı olmaktı. Babalar Rusya'ya insanlığın büyük

idealllerini, aklı, hürriyeti ve demokrasiyi getirmişlerdi. Çocuklar bu idealleri gerçekleştirmek istiyorlardı. Bir kelimeyle çocuklar babalarına kıyasla daha haşin, daha öfkeliydiler.

Ama iki nesil arasında bir kopuş yoktu. Her ikisi de «Bedduaya uğramış Rus dünyası»nı Cihanşumül, insanın ve aklın icaplarına uydurmak emelindeydiler. Ne varki babalar, bu amaca «aydınlanma» ve terbiye yoluyla varacaklarını umuyorlardı, çocuklar ise doğrudan eylem yanlısıydılar. Benzerlik bununla da kalmıyordu. Her iki nesil de, prensiplerin ve ideal adalet görüşünün gündelik hayatın bayağılıklarını yeneceğine inanıyorlardı. İdealist de olsalar materyalist de olsalar bu böyleydi, çünkü idealizmleri de materyalizmleri de metafizik idi sadece. Düşüncelerin maddeden doğduğu iddiası da zihni bir inşadır; duyulara dayanan bilgilerin ilmi olarak incelenmesiyle doğrulanmaz; a priori prensiplere dayanan dünya gibi. Her iki görüş ve ideolojik temellere yani ideal inanca ve iradeye dayanıyordu.

Babalar da çocuklar da ideolojinin katı mantığına mahpustular, bu bağ aralarındaki içtimai ve felsefi farklardan çok daha kuvvetliydi.

Bununla beraber intelijansiya arasında daha elle tutulur ortak bir pay da vardı: Rus terbiye sistemi. Aşağı yukarı 1825'lere kadar ülkenin belli başlı terbiye müesseseleri çeşitli askeri ve teknik okullardan ve akademiolan herkes, meselâ Dekambristler bu mekteplerin amacı, soyluları subay olarak yetiştirmekti. 1825'lere kadar, toplumda belli yeri olan heskes, meselâ Dekambristler bu mekteplerden yetişmişti. 1825'den sonra aşağı yukarı hiç bir ciddi etkisi olmamıştır bu okulların.

Aynı tarihlerde askeri olmayan mektepler (mülki) Rusya için çok yeni müeseselerdi. Nihayet 1725'lerde bir ilimler akademisi kurulmuştu, 1755'lerde ise Moskova üniversitesi. Ama XIX. asra kadar her iki müesese de —bilhassa Moskova Üniversitesi— pek etkin olmamıştır. Gerçekte, eğitimin hasbi bir tefekkür vasıtası olarak ele alınması I. Alexandr zamanında başlar.

1803'ten sonra çarlık hükümeti ilk defa olarak ülkeyi sivil mekteplerle donatır.

Beş yeni üniversite açılır, aşağı yukarı bütün vilayet merkezlerinde liseler (gymnasia) kurulur, hatta ilk eğitim bile düzenlenir. Nihayet Büyük Petro zamanında açılan papaz mektepleri ıslah edilir. Hükümet bunu niçin yaptı? Evvelce Aleksandr'la müşavirleri ümanisttiler. Yani Rusya'yı hürriyete kavuşturmak için «aydınlanmağa» ihtiyaç olduğuna inanıyorlardı. Sonra hükümetin gerek idare cihazı gerekse giriftleşen bürokrasi için askeri olmayan personele (uzmanlar) ihtiyacı günden güne artıyordu. 1830 ve 1840'larda bu sistem ilk defa olarak işlemeğe başlar. «Aydınlanmağa» hiç de taraftar olmayan Nikola bile bu müesseseleri yıkmağa kalkışmadı. Gelişen bürokrasinin taleplerini karşılamak için lazımdı bu mektepler. Raznoçinsi'ler bu merdivenin (seminer, gymnasium, üniversite) basamaklarına tırmanarak gün ışığına çıkabildiler. Mektepler olmasa onlar da olmazdı. Raznoçinsileri soylularla bir araya getiren daha çok üniversiteler oldu.

İntelijansiyanın yabancılaşması keyfiyeti de müşahhas bir ifadeyle şöyle anlatılabilir: XIX. asır boyunca yüzde doksandan fazla ümmi olan bir toplumda lise veya üniversite tahsili harikulade bir olaydı. Böyle bir eğitim görenlerin gurura kapılması ve çevrelerinden kopması tabii değil mi? 1840'larda, 50 milyon nüfusu olan bu ülkede 3000 üniversite talebesi vardı; 1860'larda nüfusu 60 milyonu aşmışken üniversitelilerin sayısı 4500, 1870'lerde ise 5000 küsurdu. Demek ki intelijansiya gerçekten de Rusya'nın «tecessüm etmiş zekâ»sı idi. 1840'larda yaygın olan Hegel'ci bir deyişle Rus hayatının «Karanlığı»na birikmiş insan «şuuru»nun simgesi idi bu.

Rus intelijansiyasına insicam kazandıran, mekteplerden başka bir müessese daha vardı: Gazete ve dergiler. Görevlerini ciddiye alan aydınlar, üniversiteyi bitirdikten veya üniversiteden kovulduktan sonra fikri hayatlarını «büyük gazete» sayfalarında sürdürüyorlardı. Çarlık Rusya'da, yaratıcı kültürün aşağı yukarı tek taşıyıcısıydı bu gazeteler. 1870'lerdeki siyasi ayaklanmalarda su yüzüne çıkmadan önce intelijansiyanın idealini gerçekleştirmek için tek vasıtası vardı: Gazeteler.

Ne var ki gerek mektepler gerek «büyük gazeteler» intelijansiyanın yüksek görevini başarabilmesi için hiç de yeterli değildi. Vesveseli bir hükümet, mektepleri boyuna ra-

hatsız ediyordu; bu yüzden ya ferdi direnişler ya genel patlamalar oluyor sonra da asiler mektepten kovuluyordu.

Filhakika Belinsky ve Herzen'den Lenin'e, Troçki'ye ve Stalin'e kadar tardedilen veya tutuklanan öğrenci sayısı şaşılacak kadar kabarıktır. Mektebe tekrar alındıktan sonra bu defa da sansür canlarına okuyor veya gazeteler kapatılıyor yahut da yazıları fazla tehlikeli görülünce yeniden tutuklanıyordu. Çadayef'den Çerniçevski ve Pisaref'e kadar intelijansiyanın birçok liderlerinin, gazetecilik yüzünden ne feci akibetlere düçar oldukları unutulmamalıdır. «Büyük gazete»lerde yazı yazmak imkânları kalmayınca intelijansiya «tenkitçi düşünce»den devrimci eyleme kaymak zorunda kalmıştır. Gerek içtimaî bakımdan gerek meslekleri icabı dayandığı haşin mantık gibi yalınkat; kovulmuş talebelerden veya gazeteleri kapatılmış yazarlardan kurulu bir sınıfdı intelijansiya; ümitsizliğe kapılması ve bozguncu aşırılıklara sapması tabii idi. Başka bir ifadeyle intelijansiyanın içinde bulunduğu dilemma, tatmin edici olmayan bir «elit dolaşımı»nın sonuçlarından biriydi. Rusya'da aydın sayısı mı çoktu? Hayır.. aksine, devletin günden günden gelişen bürokratik cihazı veya serbest mesleklerin gittikçe artan ihtiyacı sayıları pek de kalabalık olmayan aydınları kolayca mas edebilirdi.

Mas edilemeyen daha çok «hümanizm» idi, gerek hükûmet daireleri gerek hukuk ve hocalık gibi meslekler geniş ölçüde otokrasinin vesayeti altındaydı. Bu itibarla ferdi insiyatifler hümanizmi mas edemiyordu. Eğitim: kabiliyetin, ihtirasın, gururun, muhayyilenin, bir kelimeyle kişiliğin geliştirilmesi demektir. Ama devletin şahsiyete değil sadece teknik ehliyete ihtiyacı vardı. Vaktiyle subaylardan ne beklenmişse şimdi de aydın memurlardan o beklenlyordu. Her iki topluluğu da cemiyetde istisnaî bir mevkiye yükseltmek suretiyle otokrasi hata işlemiş, zirvede körü körüne, itaat, tabanda kölelik esasına dayanan bir düzende hür insanlar yaratmışdı. Mahiyeti icabı böyle bir yapı ferdi insiyatifle bağdaşamazdı, bundan yabancılaşma ve isyan doğdu.

Bununla beraber «genç talebeler»in yabancılaşması ve isyanı —soyluların küçük bir kısmı hariç— başkalarınkinden çok daha derindi. Raznoçinsi'ler «insanlık»larına muhteva kazandıracak belli başlı imtiyazlardan mahrumdular.

Üstelik «kişilik»lerini de geliştiremiyorlardı. Onlara engel olan yalnız otokrasi de değildi; soyluların çoğu da katı imtiyazlara dayanarak Roznoçinsi'lere kurulu düzende yer vermek istemiyordu. Filhakika intelijansiyanın yabancılaşması, yığınla aralarında bir fark gördüklerinden çok, soylular ekseriyetine karşı besledikleri nefretten ileri geliyordu.

Soylular ciddi bir terbiye görmemişti onlara göre; askeri mekteplerden yetişmişlerdi. Kabadayıydılar, dar kafalıydılar, küstahtılar. Topluma düzen verme çabaları başarısızlığa uğrayınca; intelijansiya, **beşerî** ve **rasyonel** özüne döndü. Düşman bir dünyaya söz geçirmek için tek araçları vardı: İdeoloji.

Ama etten kemikten insanlar için böylesine bir gerçekleşme ancak soyut olarak mümkündü. Bunun içindir ki aydınların çoğu bakışlarını toplumun zirvesinden tabanına çevirdiler. II. Aleksandr, köylülere hürriyet vermişti; ne var ki sınırlı bir hürriyetti bu, insanlığın mânâsını öğrenmek için «halka gittiler.» Halkın hakikati yanında kendi akılcılıkları mânâsız kalıyordu. En büyük amaçları bu hakikatı geri getirmekti. İntelijansiyanın «insanlık» peşindeki araştırması «halkla kaynaşmak» gibi demokratik bir coşkuyla sona erdi. (Populizm).

Nasıl oldu da bir avuç haşarı öğrenci ve gazeteci Rus hayatında bu kadar büyük bir rol oynayabildi? Bu sorunun cevabını Kloçevski'de buluyoruz. Yazar, intelijansiyanın kazandığı önemi gelişmeğe başladığı zamanın şartlarıyla izah ediyor: Çarlık devrindeki Rus toplumunun aşırı basitliği. Batı Avrupa'da toplum istediği kadar otoriter ve antidemokratik olabilirdi; yine de aydınların gittikçe yaygınlaşan direnişlerine ameli bir mânâ ve belli bir muhteva kazandıracak bazı menfaat grupları mevcuttu daima.

XIX. asır Rusya'sında bu gibi toplulukların bulunmayışı büyük bir boşluk yaratıyordu. İntelijansiya bu boşluk içinde tarih sahnesine çıktı. Hiçbirinin kurulu düzende çıkarı yoktu. Böyle bir bağları olmadığından her türlü aşırılığa sapabilirlerdi. Bunun için insanlık adına konuşabildiler. İnsanlık Rusya'da halk demekti bir parça; toplumun te-

meli ve özü halktı. 1861'de toprak kölelerine hürriyet verilmiş ve bunu birçok mühim ıslahat hamleleri takib etmişti; bununla beraber Rus toplumu, hâlâ «eski rejim»i yaşıyordu, sert sınıf eşitsizliklerine dayanan ve gerçek bir içtimai esneklikten yoksun olan bir rejimdi bu.

Köylüler yine eskisi gibi toplum yapısıyla pek kaynaşmış değildiler. 1861'de hürriyetin tadını tadan bu sınıf «insan» haklarının bütününe sahip olmak istiyordu artık. Bu ümitsiz yağınlar hep tehlike içindeydiler. Her an istismarı kabil olan bu tehlike intelijansiya için kurulu düzene karşı savaşta manivela hizmeti gördü. Diğer ülkelerin yabancılaşmış intelijansiyası böyle bir maniveladan mahrumdu.

Gariptir ama intelijansiyayı yaratan içtimai sistemdeki bu çözülüş olmuş ve sonunda aydınlara, eyleme geçmek fırsatı da vermiştir o çözülüş. Rus toplumu yalın kat olduğu sürece intelijansiya yığınlarla temas kuramadı, zira içtimai münasebetlerin sertliği otokrasiye, köylüleri elinde tutmak imkânını veriyordu.

Ne var ki 1890'larda hızla endüstrileşmeye muvazi olarak, Rus toplumunda Batıdakine benzer modern sosyal sınıf farklılıkları ortaya çıkmağa, devlete bağlı olmayan çeşitli meslek grupları ağır basmağa başladı. 1906'larda parlamento kuruldu ve siyaset, modern Rus tarihinde ilk defa olarak kanuni bir faaliyet telakki edildi. Böylece hür bir insanın kendini tatmin için tek çaresi saf-akıl veya devrimci eylem olmaktan çıktı. Fazla yabancılaşmamış aydınların gerçek dünyaya intibakları mümkündü artık.Bu değişikliklerin tesiri altında intelijansiya kendi haklılığından ve toplum dışı kalmasından lüzumundan şüphe etmeğe başladı. 1909'da Vekhi'nin kendi kendini tenkidiyle bu şahsiyet buhranı su yüzüne çıktı. 1914'lerde Lenin'in çevresindeki topluluklar gibi yola gelmez aydınları sürgüne yollamak çağ-dışı bir davranış sayılıyordu gitgide.

Toplumdaki bu değişme hükümet içinde mazide benzeri olmayan bir buhran yaratıyordu; çarlık devrinde yetişen bürokratların önceden kestiremeyeceği hareketlere sürüklüyordu yığınları. Bununla beraber, yıllardan beri karışıklık çıkarmak üzerinde kafa yoran radikal intelijansiyanın hayatda kalanları yeni olayları göğüslemeğe daha çok hazırlıklı idiler. Filhakika taktikler üzerinde uğraşmak tarih sahnesinde sanayileşmenin başlarında (yani 1890'larda) beliren «torunlar»ın belli başlı katkılarındandı. Gerçi «babalar»la «çocuklar»ın ileri sürdüğü prensiplere ve zihniyete büyük bir şey eklemediler ama ameli devrim politikasında birikmiş tecrübelerden çok daha iyi ders alacak durumdaydılar. Sonra 1917'lerde intelijansiya tarihinin en kötü günlerini yaşar gibi görünürken savaş, can çekişen çarlığa son darbeyi indirdi. Nihayet, radikal intelijansiya kendi Pugaçef'lerini buldu, böylece aydınların en sert ve en şuurluları iktidara yükseldiler. Bu zaferle intelijansiyanın —bir topluluk olarak— ikbali sona erdi, zira yarattığı yeni cemiyetde kendisine vücut veren şartlar yoktu artık. İntelijansiya yalnız maddeten yok olmuştu ama ruh olarak ayaktaydı henüz. Çok defa söylendiği gibi Rusya'da ihtilâl, mantıkî seyrini takip etmemiş; aşağı yukarı kırk yılı aşan bir zamandan beri geçici gerilemeler olmuşsa da başlangıçtaki ideolojik hızı sona erdiren ciddi bir Thermidor görülmemiştir. Bu sürekli iktidar, rejimi kuran intelijansiyanın devamlılığı ile izah edilemez; zira rejim, aydınlarından çoğunun başını yemiştir. Bu devamlılığı parti bürokrasisiyle sahneye çıkan «yeni sınıf»da izah edemez. Sovyet rejiminin tutunması daha çok iktidara geçen bütün sınıfların soyut prensipleri hayattan üstün saymaları ve gerçeği ilmî bir maddecilik diye adlandırdıkları akidelere boyun eğdirmek için harcadıkları yalçın irade yüzündendir. Bütün bunların niçin ve nasıl böyle olduğunu anlamak intelijansiyanın kendisi kadar geniş ve çetrefil bir meseledir, bu itibarla ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Bununla beraber burada, üzerinde durulması gereken bir nokta var: Eski intelijansiya «sınıf»ıyla «yeni parti sınıf»ı arasındaki süreklilik ideolojinin Sovyetler tarafından kaba bir faydacılık uğruna kullanılışı, devrim öncesi intelijansiya zihniyetinin yeni bir tecellisidir: İhtilâl tecrübesiyle en aşırı haddine ulaşan bir tecelli. Bir topluluk olarak sahneden çekilmesine rağmen intelijansiyanın en radikal fertleri bir kuvvet olarak hâlâ yaşamaktadır. Bu zümrenin ideal görüşü, bozulmuş fakat keskin bir biçimde Rus gerçeğinin asıl kaynağıdır.

TÜRK ROMANI BİLMECESİ

M. AKİF AK

Önce romanın Türkiye'deki hikâyesinin kısa bir özeti ile başlıyalım işe; hemen herkesin bildiği hususları hatırlatarak...

Roman, bize Frengistan'dan geldi. Oradan gelen sade roman değil yığınla şey var, gelmiş, getirilmiş, karmakarışık ve doğrusunu yanlışından ayıramadığımız. Ama nedense, romanın batıdan geldiği, üzerine basıla basıla söylenir.

Romanın batıdan geldiği doğrusunu, tekrar ettikten sonra, meşhur kronolojik sıralamayı, kaba hatlarıyla hatırlayalım : Roman, batıdan tercümelerle başlamış bizde. Tarih, tanzimat sonraları. Tercüme değil, adapte desek daha uygun olurdu herhalde.. Çünkü ilk romanların hepsi, olduğu gibi tercüme değil. Tanzimatla birlikte bugüne kadar hep savaştığımız batıyı, artık anlamaya, tanımaya, ondan yararlanmaya çabalamamız, birçok alanda olduğu gibi romanda da batıya yaklaşma olayını doğurmuş. III. Selim'den sonra, İttihatçı çetelerin Osmanlıya düşmanca saldırdığı yıllara gelene kadar denenen ıslahat hareketleri, yığınla yanlışlıklarına rağmen, Osmanlıyı yıkma hıyanetleri yanında insaflı kalırlar. Tümü Osmanlıyı kurtarmak istemiş. Amaçları ıslahat; ihtilâl ve tahribat değil.

Roman adapte ve tercümelerinde de aynı niyeti taşır Tanzimat aydınları; yeni bir edebiyat türünü

tanımak ve gerekirse araç olarak kullanmak isterler.

Tercümeden telife geçişin ilk büyük ismi, Ahmed Mithat Efendi. Katıksız bir Osmanlıdır. O'nun romanı ahlâkî ve içtimaî değerler taşır. Kıssadan hisse çıkararak, şark hikâye tekniğini ilk ve son defa romana uygular. Sık sık olayla okuyucunun arasına girer, açıklamalarda bulunur.

Türk romanı Ahmet Mithat tipini Serveti Fünûn devrine kadar devam ettirir. Batının tekniğinden, realist ve romantik akımlarından yararlanır, ama olaylara ve insanlara bakış aşağı yukarı Osmanlıdır, yerlidir. Tanzimat aydınları tam batılılaşmadıklarından romanları da aynı özelliği taşır.

Servet-i Fünûn çığırının mensupları, Tanzimat aydınlarının az-çok taşıdıkları yerlilik ve Osmanlılık izlerinden de kurtulmuş, talihsiz kişilerdir. Talihsizdirler; imkânsız olanı zorlamış, bunalıma düşmüşlerdir. İmkânsız olan, Türkiye insanını, Avrupa kalıplarına oturtmaktı. Önce kendi yaşayışlarında gösterdiler bunu, hepsi de hastalıklı kişiler oldular. Sonra da kahramanlarını kendilerine benzettiler. Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit en bilinenleri. Bu talihsiz edebiyat çığırı uzun sürmemiştir. Bunun çeşitli sebepleri arasında dünya tarihinin en önemli olaylarından birisinin, Osmanlının yıkılması olayının cereyan etmesi vardır. Türkiye'nin coğrafî ve siyasi hayatındaki bu büyük değişme edebiyatı da derinden etkilemiştir.

Osmanlı yıkılmıştır artık. Frengin altı asırlık rüyası gerçek olmuştur. İstibdat diye adlandırılan, aslında ise vatan hiyanetine, batı bölücülüğüne karşı konulan ambargo da yoktur şimdi. Geçmişe küfür ceza değil, mükâfat, görmektedir.

Osmanlının Anadolu'daki enkazı üzerine yeni bir rejim oturtulur; Cumhuriyet. Cumhuriyet romanı, ilk yıllarından uzun zaman sonrasına kadar, resmen batıcı devletin âleti durumundadır. CHP roman yarışmaları açmakta, ödüller vermektedir. Hem istibdat vardır bu devirde, hem de romancıları belli bir yöne zorlama çalışmaları. Osmanlıdan çok, tek partili bir diktanın memurudur bu devirdekiler.

Bu diktaya karşı içten içe biriken isyan, Reşat Nuri'de, Halide Edip'te Tanpınar ve Peyami Safa'da yavaş yavaş sezilmeye başlar. Gerçeklere yaklaşırlar, ama yakalayamazlar. Korkarlar; sadece sokaktaki zabıtadan değil, kafalardaki jandarmalardan ürkerler. Bu nesil ne Osmanlıya sahip çıkar, ne de Cumhuriyetin savunmasını yapar. Aynı devirde kalemini satanları ise kayda değer bulmuyoruz.

Sonra dünyanın hiç bir yerinde görülmemiş bir dram seyredilir Türkiye romancılığında: Marksçı Rus ve Batı romanının, çok kötü taklitleri, pire gibi istila eder alanı ve bir papaz taassubuyla roman üzerinde tekel kurulmak istenir. Koy Enstitülü romancılar, Orhan Kemal, Yaşar Kemal bilinenleri; daha doğrusu zorla bilinir hale getirilenleri.

Kemal Tahir, başından beri bu grupla zıtlaşır bazı konularda. Sonra tamamen kopar ve ayrı bir yola girer. Bu arada Tarık Buğra, M. N Sepetçioğlu, Emine Işınsu, solun dışında, öncekilerin de ne aynısı ne gayrısı çizgilerde görünürler. Bir yenilik getiremez, Peyami Safa kadar bile derinleşemez, büyük problemlerin eşiğine gelip dururlar.

Ve bugünümüz; Babil Kulesi gibi darmadağın bir dünya, sayısız roman. Ama gerçek yerli roman yazılmamış ufakta bile belirtisi yok

Fotoğraf : Coşkun AYDIN

Çok otorite olumsuz cevaplıyor bu soruyu. Görelim:

KENDİ AĞIZLARINDAN

Bizde romanın yazımı kadar, felsefesi de yapılmış bugüne kadar. Ama çözülememiş romanın niteliği. Türk romanının niteliği, kapsamı, dili, tekniği ve hedefleri ne olmalıdır? Bu konuların hiç birinde ortaklaşılan bir nokta bulunamamış. Bir yandan roman yazılırken öte yandan roman nedir, bizde nasıl olmalıdır soruları, doğru bir karşılık alamadan sorulmuş ve elan da kesin cevaba ulaşılamamış.

Tanzimat yazarları, ahlakî ve içtimaî görevler yüklediler romana. Çözülen topluma hizmette bir araç saydılar. Ahmet Midhat Efendinin ve Namık Kemal'in bu konudaki görüşleri açıktır. Hepsi aynı anlayışta değil elbette. Çağın batı romanının etkisiyle aşk, macera konularını da işleyenler var bu dönemde. Zaten istisnasız hepsi romantizmin, realizm ve natüralizmin az veya çok etkisindedir. Bu dönemde roman daha çok yazılma safhasındadır. Birçok yanlışlıkların ortaya çıkmasından sonra, romancılığımızın varlık felsefesinin yapılması ileriki dönemlere rastlar.

Servet-i Fünûn, romanı konuda da teknikte de batılaştırır. Sonra büyük yanlışlıklarını anlarlar. Halit Ziya önemli dönüşler yapar, Ahmet Hikmet Türkçü olur. Mehmet Rauf nedamet içindedir:

«...Roman, bir mazbata-i ahvali içtimaiyye olmalı, bizde pek yanlış telâkki edilen «sanat için sanat» nazariye-i sakîmesini def ve redd etmelî; bugün Avrupa'da bütün edebiyat bir kisve-i fenniye aldı, beşeriyetin ıslah ve tedavisi için

çalışan ulema ile beraber çalışıyor, daha iyi bir insaniyet, daha mesut bir âti için uğraşıyor.» (Servet-i Fünun, sayı 445, 1899)

Hüseyin Cahit ise «Servet-i Fünun edebiyatı, umuma, avama has değildir» diyecektir yıllar sonra.

Görüldüğü gibi roman meselesi askıdadır. Romancılar bir yandan yapmakta, diğer yandan yıkmaktalar.

Cumhuriyet döneminin, adına millî edebiyat denen edebî çığırı da millîlikten eser taşımaz. Sadece bir sınıra kavuşmuştur edebiyat. Ülkenin kazandığı siyasî sınırlar ve idareye başlamış laik devlet, romancının önündeki yolları azaltmış, aynen Avrupa'da olduğu gibi halkı konu edinen bir edebiyat doğmuştur. Ama Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri toplumu nasıl anlatacaklarını çözmüş değildirler. Biraz iktidarın baskısı, biraz aldıkları batılı eğitim yüzünden, hayali veya değiştirilmiş memleket manzaraları sunarlar Türk okuyucusuna. Bu edebiyatın millîliği, Anadolu halkını konu almasındandır yalnızca.

Cumhuriyet döneminin tipik bir olayı gelişir, Sadri Ertem ve Sabahattin Ali'den sonra romanda daha çok sol çizgi belirir. sol romancı için bir sanat eserinin, toplumun estetik disiplinlerine uyması mecburiyeti olamaz. Dil de pek o kadar önemli değildir. Roman sınıf menfaatlerine hizmet eden bir araçtır. Oktay Akbal yıllar sonra şu itirafı yapar ama:

«Türk romanında kalıcı yapıt yok daha. Yüz yıl sonra, iki yüz yıl sonraya bir sanat değeriyle kalabilecek roman göremiyorum ortada, çok yeniyiz bu alanda. Yıllar geçmeli, romanlar yazılmalı, yazılmalı.» (Yeni Edebiyat ocak 1971)

Kemal Tahir'in şakirtlerinden Naci Çelik, 1971'de, Romanda Hesaplaşma adlı bir kitap yayınladı. Eleştirmen, Kemal Tahir'den başka yerli romancı kabul etmiyor bu kitabında. Naci Çelik çoğu yerde isabetli tesbitler yapar. Ama yargılarında katı, düşüncelerinde hissî ve tutkuludur. Kemal Tahir'e iman, gayrıyı inkâr şeklindedir kitabın örgüsü. Ama Naci Çelik'in içinde bulunduğu kesimin romanını değerlendirişi son derece ilgi çekici.

«Tırpan, en ilkelinden bir köy romanıdır... 375 sayfalık roman, kötüce yapılmış şive taklitleriyle okunmaz haldedir. Biz vazifemiz gereği okuduk. Fakir Baykurt ünlendikten sonra, bütün Türkiye öğretmenlerinin başına geçip Ankara'da oturur olduğundan, son romanlarında Ankara köylerini anlatmaktadır.» (Romanda Hesaplaşma, İst. 1971 s. 114)

Naci Çelik Mehmet Seyda için «kazancı bol olmayan bir edebiyat esnafı olabiliyor ancak» diyor. Eleştirmen elindeki iğneyle patlatmadık balon bırakmıyor kitabında

Naci Çelik'in afaroz ettiği solcu romancıları temize çıkaracak değiliz. Eksikleriyle birlikte katılıyoruz tesbitlerine. Roman'da Hesaplaşma'da, Naci Çelik'in hiç bir sol romancıyı yerli ve millî kabul etmediğini belirtelim.

Bir başka hesaplaşmaya geçelim. Bu da Naci Çelik imzasını taşıyor. Fakat valnız değil Naci Çelik. Üç imza var 73'le hesaplaşma yazısında: Hulki Aktunç, Taylan Altuğ, Naci çelik. Romanda Hesaplaşmadan iki yıl sonra, solun bu üç önemli kişisi, kaldırıp atarlar sol edebiyatın tamamını ve Kemal Tahir'i yüceltirler. Kemal Tahir, sağ çevreden gelseydi bu ilgiyi görmezdi elbet. Çünkü onun söylediklerini yıllardır savunanlar, aynı kişilerce görülmemezlikten gelinmişlerdir. Ama demek ki sol kendini inkâr için Kemal Tahir gibi bir

öncünün gelmesini beklemişti bugüne kadar. Gelelim 73'le hesaplaşmaya. Yazıyı teferruatlı bir tahlile tâbi tutamayacağız. Fakat yazının büyük bir kısmına, Çukurdaki Roman başlığı verilmiş. Bilgi olsun diye bazı alıntılar yapalım:

«... Bugün Isviçre'ye kadar giden Yaşar Kemal, kan dâvâsının psikolojik çözümlemelerine girişmiş. Yine her zamanki gibi, bizim için değil batı için yazıyor. Türkiye insanını, basma kalıp da olsa Türkiye meselelerini âlet ederek...» (Türkiye Defteri, sayı 4, 1974, s. 17) Ali Püsküllüoğlu, Yaşar Kemal Sözlüğü gibi bir delilik belirtisi kitabı yayınlayadursun!...

«Enstitülü yazarlarımızdan Fakir Baykurt'tan çok önceleri umut kesilmişti. 1973'te de artık kesinlikle hiç umut kalmadığı anlaşıldı.»

«Erol Toy'a gelince 73'e kadar pek üzerinde durulmamıştı. Daha doğrusu gerekli görülmemişti roman seviyesi açısından. O da 1974'de sansasyonel Imparator'la ortalığı karıştırırım dedi. Yayınladığı 1500 sayfaya yakın iki romanda da safsatadan başka bir şey bulunamayacaktır. Erol Toy, geleceğin tüccar zihniyetli romancılığına aday olma zihniyetinde.» (A.g.m., s. 17)

Hulki Aktunç, Taylan Altuğ, Neci Çelik üçlüsünün muhasebesinde Kemal Tahir'e kadar hiç bir romancının temiz çıkmayışının sebepleri şöyle açıklanıyor:

«Günümüzde Türk romanı genel olarak ve hâlâ estetik, politik ve roman tavrı bakımından bilinçli ya da bilinçsiz, batılılaşmacı ideoloji tarafından temelendirilen, kurulan ve yönetilen bir karaktere, yabancı bir karaktere sahiptir ve bunu sürdürmektedir.»

«Roman ile toplumsal yapı arasındaki ilgi, Türk roman yazarının kurtulamadığı ideolojik tortuların ağır baskınlığı yüzünden elden kaçmaktadır.»

«Türkiye'de roman yazarı, yukarda belirttiğimiz zorlu çabalardan sürekli olarak kaçmış, uzak durmuş, bu yönde diyalektik bilgi metoduyla donanık araştırmalara yan çizerek, kendisine verilen ideolojik, politik ya da artistik hazır kalıplardan kalkarak roman kurmuştur ve o, bu yüzden hiç bir zaman tarihî, ulusal, somut olana erişememiştir.» (A.g.m., s. 19)

Çukurdaki Roman başlığını taşıyan bölümden aktardığımız bu son cümleler, gerçekten üzerinde durulmağa değer. Bir defa Türkiye romanı üzerinde cesur, gerçeğe çok yakın ve yeni teşhisler sayabiliriz yukardakileri. Türkiye romanının bugüne kadar millî bir estetikten mahrum, yabancı ideolojilerin bilerek veya bilmeyerek güdümünde oluşu, hiç bir zaman tarihî, ulusal ve somut olana erişemediği yeterli birer teşhis sayılmasa da, konunun can alıcı noktasının bulunduğunu gösteriyor. Bu konudaki kanaatlerimizi belirtmeden önce, Cemil Meriç'in özlü ve kesin hükümlerine bakalım:

«Roman, şark hikâyesi üzerine inşa edilemezdi. Batı'nın ilk romanlarından biri Topal Şeytan'dır. Topal Şeytan, evlerin damlarını açar, bizi yatak odalarına sokar. Osmanlı bu tür laubalilliklerden hoşlanmaz. Mahremiyetlere hürmetkârdır.» (Ümrandan Uygarlığa, s. 65)

«Romanın burjuvazi ile doğduğunu söylerler. Şarkta burjuvazi yok. Roman da burjuvazimiz gibi talihsizdir önceleri. Başka bir tarihin, başka bir coğrafyanın, başka bir toplumun eseri. Daha dişi, daha kaypak, daha geveze bir toplumun.» (A.g.e., s. 65)

Romanın bizdeki macerasını böyle özetler Cemil Meriç. Ve ülke-

Desen : Ahmet TEMİZER

mizde niçin doğmadığını oldukça çarpıcı yorumlar. Tanzimat sonrası romanının gelişmesini ise şöyle prensipleştirir:

«Biz, Avrupalılaştıkça, yani iktisadiyamızla, müesseselerimizle yabancılaştıkça Avrupa romanını daha iyi anlamağa başladık. Bu çıraklık devri elbette uzun sürecekti. Romanımız da toplumumuzla birlikte olgunlaşacak, daha doğrusu toplumumuz kaynaklardan uzaklaştıkça, roman da gelişecekti. Hülasa edelim: Roman bir buhranın, bir uyuşmazlığın, reelle ideal arasındaki herhangi bir nisbetsizliğin eseridir. İnanan bir toplumda, pürüzlerini yok etmiş bir toplumda, hayali çözüm yolları aramaya ihtiyacı olmayan bir toplumda romanın ne işi var? Roman bir sıhhat değil, sıhatsizlik alameti. Sınıf kavgalarıyla birlikte sahneye çıkışı bundan.» (A.g.e., s. 69)

Batı romanını, batılılaştığımız ölçüde anlayacağımız ve batı ölçüsünde romanı da ancak bu takdirde vereceğimiz tesbiti doğrudur. Ama bu bir gerçeğin saf ifadesi mi yoksa bununla birlikte bir temenni midir? Batı ölçüsünde roman istemek, bu takdirde batılılaşma ile özdeş olduğundan, iki sonuç çıkacaktır herhalde karşımıza; ya romandan vazgeçecek, ya da batılılaşmaya tahammül edeceğiz. Sayın Meriç'in bu konudaki düşüncelerini, yukardaki açıklamaların ışığında tahmin etsek bile, O'nun yerli romanın şartlarını gösterir fikirlerini henüz bilmemekteyiz.

Aynı meseleyi Naci Çelik kendine göre şöyle çözüyor:

«Günümüzde roman, romancı nasıl yazarsa roman öyle olur görüşünü aşmıştır. Romancının bireysel bakışı toplumsallıkla sınırlanmıştır. Ahlâkî kaygılar, tanrısal değerler üzerine roman oynama çoktan doldurmuştur dönemini. Romancının doğrusu kendi doğrusu veya ahlâkî değer değil artık. Romancı şartları araştırıyor, toplumsal olayların nedenlerini saptıyor, neden-sonuç ilintisini ayrıntılı biçimde işliyor ve çıkmazlara açıklık getirmeye çalışıyor. Romanımızda ekonomi, hukuk, devlet, dil, din, estetik birer değer birimi

olma yolunda. Dayanışmalı bütünde büyük ağırlık ekonomide olmakla birlikte, öbür kurumların rolleri hafifsenemez. Ulusal yapımızı temsil edebilecek hukukumuzun olmaması, devlet ve aile ilişkilerinde bize özgü bir bileşime gidememiz, başlı başına mesele olan din, yörelerde türlü söyleyiş özelliği taşıyan dil ve nihayet ipuçsuz bıraktığımız geleneksel estetiğimiz romanımıza sızıyor... Romanımızın çağdaş toplumumuza yenilikler getiren bir edebiyat dalı olma olanağını sağlıyor. Büyük romancı dayanışmalı bütünü kurunca cılız yazarları da ikinci plâna itiyor.» (Romanda Hesaplaşma. s. 27)

Naci Çelik, ekonomiye ağırlık verilmek şartıyla, toplumun hukuk, devlet, dil, din, estetik değer birimlerinin bileşimiyle yerli bir romanın oluşacağı görüşünü ileri sürüyor. Bu görüş Türkiye için epeyce yeni olmakla beraber Kemal Tahir romanının da tekniğini özetler.

Bu ifadeler, her ne kadar marksçı altyapı-üstyapı nazariyesinin bir tekrarı değilse de, büsbütün ondan ayrı da sayılmaz. Kemal Tahir, diğer solculardan farklı olarak, marksçılığı bir din gibi değil, belli ölçülerde yararlanılabilecek bir metod olarak alıyor ve bir millileştirme tezi getiriyordu sol kesime. Bu anlayışın Türkiye solunda büyük sarsıntılara sebep olduğu hatırlardadır. Miliyetçi çevreler de bu gelişmeyi önemsediler ve alkışladılar. Çünkü özellikle yakın ve eski tarihimiz konusunda varılan sonuçlar gerçeklerimize uygun ve dürüsttü. Ama sebepler üzerinde bir anlaşmaya ulaşılamadan Kemal Tahir bu dünyadan göçtü...

Varılan sonuçlar doğru. Bulunan sebepler ise toplum dinamizmimizi ortaya koyabilecek sistem gücünde değildi. Ne demektir, ekonomiye ağırlık vermek şartıyla, dil, din, hukuk, estetik...? Bu ağırlığı neyle ölçeceksin? Hangi oranlarda birleştireceksin bu olguları. Ekonomi gibi insan iradesine esir bir aracı nasıl yüce insanı ve onun bir araya gelerek oluşturduğu toplumun üstüne çıkaracaksın? Dini nasıl böleceksin? Bütün bu sorulara bir sistem dahilinde cevap vermek imkânsız. En sonunda kimseye hayrı dokunmayan bir mücerrette veya yeniden bilimsel sosyalizmde karar kılmak gibi iki şık vardır. Nitekim Türkiye Defteri dergisi, Kemal Tahir'le başlamıştı işe ama Selahattin Hilav'la bitirdi. Evet bitirdi, yani kapandı dergi. Çünkü Kemal Tahir yolu gerçeğin bir istasyon berisine gelebilmişti ancak Bundan sonra toplumumuzun bin yılık tarihini açıklayacak sırra ulaşmak kaçınılmazdı. Kemal Tahir'in öğrencileri, O'nun vefatından sonra bu yolu sürdüremediler. Başladıkları yere geldiler tekrar. Marksizme yani.

Kemal Tahir, bugüne kadarki Türkiye romanının en güzel örneklerini vermiştir. Ama ne O'nun romanına, ne de Naci Çelik'in belirttiği esaslara dayalı olarak yazılmış bir başka romana gerçek anlamda yerli roman diyebiliriz. Yabancı bir toplum tarafından sakatlanmış sosyal ve siyasî hayatımız gibi, roman da bizde tam anlamıyla toplumumuzun sanatı olamamıştır.

Sonuç olarak, belli başlı kişiler Türkiye'de romanın uzun süredir yazıldığını, ancak Türk romanının henüz yazılmadığını söylüyorlar. Fazla olarak Naci Çelik, Türk romanını Kemal Tahir'le başlamış sayıyor. Duygusal bir sonuç. Türk romanı nasıldı bugüne kadar? Bundan sonra nasıl olacaktır, olmalıdır? Veya Türkiye'de roman olacak mıdır gelecekte?

Bu soruları gelecek sayıda araştıracağız.

Evvel Zaman İçinde

BUYRUK

HASAN ERDEN

Evvel zaman içinde pek kahraman
Beyler beyi iki kardeş var idi
İkisi de pek yiğitti, pek yaman
Sanki dünya bu beylere dar idi

Birbirlerin çok seven bu kardeşler
Ta küçükten iyi edep görmüşler
Beylikte son mertebeye ermişler
İkisi de nice berhüdar idi

Büyüğüne Süleyman Bey derlerdi
Ne mal ister, ne şan, şöhret isterdi
Devletine hep sadakat gösterdi
Mazlumlara, fakirlere yâr idi

Küçük Kardeş Mansur Beydi, gözü pek
Onun gibi yoktu kılıç çekecek
Emsalsizdi kargı atmakta gerçek
Pek yamandı onu yenmek zor idi

Ayrı ayrı orduların başında
Buyruk almışlardı fetih işinde
Diyar diyar zalim düşman peşinde
Allah Allah diye koşarlar idi

Buyruk geldi birgün Âdil Sultan'dan
Anadolu fetholunsun her yandan
Kurtarılsın halkı Bizans Zulmünden
Çok sefildi çünkü, çok bîzâr idi

Süleyman Bey dere-tepe düz aştı
Gece gündüz Rum illerin dolaştı
Nice Bizans askeriyle savaştı
Mansur Bey de başka koldan yürüdü

Nerde zulüm, orda Türk'ün sancağı
Mazluma açıldı şefkat kucağı
Gülşen oldu nice bahçesi, bağı
Bizans çağı eridikçe eridi

Süleyman ve Mansur Beyin ordusu

Halkın yangın yüreğine serpti su
Bizans'ın kalbinde ölüm kaygusu
Bir telâş, endişe, korku bürüdü

Bizans'ın Kayzer'i, gaddar kralı
Biçareydi gayrı, başı belâlı
Bu selin önünde nasıl durmalı
Gece-gündüz bunu düşünür idi

Nihayet aklına geldi bir hile
Dedi ki, içinden fetholur kale
Nameler gönderdi elçileriyle
Nice nice vaatleri var idi

Ben sizi Bey değil Sultan görürüm
Tâcü tahta lâyık soydan görürüm
Her ne yardım isterseniz veririm
Sultanlık hakkınız sizin der idi

Süleyman Bey kızdı gazaba geldi
Hışımla kükreyen aslan kesildi
Oyuna gelecek gafil değildi
Çünkü devletine vefâkâr idi

Mansur Bey kâfirin methine kandı
Bizans'ın mihneti dostluktur sandı
Gururlandı, basireti bağlandı
Göremedi hakikati, kör idi

Süleyman Bey vardı öğüt eyledi
Merdane konuştu, yiğit söyledi
Acı-tatlı nice beyit söyledi
Hakkı görmesinden ümitvar idi

Düşmanın mihneti haramdır bize
Allah'ın nusreti keremdir bize
Bizans'ın kasdı var devletimize
Der idi, ne kadar lütufkâr idi

Süleyman Bey nice verdi öğüdü
Mansur Bey'de o feraset yoğ idi

Kendince haklıydı, fikri yeğ idi
Ne öğüt kâfiydi, ne söz kâr idi

Mansur Bey hırsıyla haddini aştı
Bizans Kayzeri'yle gitti görüştü
Sultanlık fikriyle isyana düştü
Bu hırsı kalbinden çıkmaz kir idi

Süleyman Bey haber saldı Sultan'a
Dedi ki- buyruğun başım üstüne
Âdil ferman Mansur Bey'in kasdına
«Nizam için, âsî başı vur» idi

Süleyman Bey Boyun eğdi fermana
Nusret için secde kıldı Rahman'a
İki Türk ordusu çıktı meydana
Birbiriyle savaşması ar idi

Çünkü, iki ordunun da askeri
Bir milletin çocukları her biri
Kardeşlik ve şefkat dolu yüzleri
İnançları ve örfleri bir idi

Süleyman Bey seyreyledi bu hali
Büyük idi bir ordunun vebâli
Bu milleti neden düşman etmeli
Yok yere birbirin niçin yer idi

Günah dedi bu milleti öldürmek
Kardeşimle benim işim bu gerçek
Vuruşalım biz ikimiz teke tek
Sağ kalan orduya olur ser dedi

Mansur Bey de olur dedi bu söze
Hesabımız halledelim biz bize
O gün akşam dua düştü herkese
Ve muhiti bir sükunet bürüdü

Süleyman Bey askeriyle o gece
Helâllaştı ve halleşti iyice
Orduyu bir uçtan gezdi bir uca

Beyleri yanında beraber idi

Beylerden Porsuk Bey derlerdi biri
Dedi sen ölürsen düşün askeri
Ben vuruşam bari, sen dur ki geri
Ne kadar sadıktı, fedâkâr idi

Süleyman Bey olmaz dedi bu işe
Bırak beni kardeşimle başbaşa
Engel olamazsın sen yazılmışa
Herkesin yazısı elbet var idi

Ertesi gün sabah, bir ses duyuldu
Tüm kâinat bu narayla ayıldı
Porsuk Beydi, bir başkası değildi
Gün doğmamış, henüz vakit er idi

Porsuk Bey atıyla çıkmış merdane
Mansur Beyi davet eder meydane
Beyler beyi Süleyman yerine
Hak için ortaya canın kor idi

Mansur Bey çıktı kargı elinde
Gümüş saplı kılıç ise belinde
Hırs dolu, kin dolu kara gönlünde
Hasmı küçük gören pür gurur idi

İki bey başladı pekçe dövüşe
Birbirlerin zorlarlardı peşpeşe
Hak göstere kim sağ kala kim düşe
Birbirine kılıç savurur idi

İki bey de düştü bir anda yere
Toz bulutu yükselmişti göklere
Baktılar Porsuk'ta ağır bir yara
Mansur Bey uzanmış, can atar idi

Süleyman Bey aldı bütün askeri
Fetheyledi, bize miras bu yeri
Rahmetle anarız cümle cedleri
Bu vatan onlardan yadigâr idi

YARIM KALAN DAİRE

MUSTAFA AYDIN

Küçüklüğümde dünya fiziki haritasına bakar, çeşitli renklere boyanmış ülkeler üzerinden sür'atle kayan gözlerim genellikle kırmızıya boyanmış Anadolu'yu bulurdu. Üzerine başınca küçücük parmaklarım bile onu kapatıverir, dünyanın büyüklüğü yanında yerimizin küçüklüğüne hayıflanırdım. Yer olarak beğenirdim, çünkü ortalara düşüyordu. Öyle köşede bucakta kalmış bir yer değildi. Ama yine de öyle geniş yer kaplıyan ülkeler gibi olmasını isterdim. Daha sonra komşularımızla karşılaştırarak İran bir tarafa bırakılırsa içlerinde en büyüğü olduğunu görmemiz göğsümüzü kabartırdı.

Gerçekten de tarih görmemezlikten gelinir ve hele hele sahneye yeni çıkmış bir toplum olduğumuz, üzerinde bulunduğumuz toprak parçasının da bir kavga vererek şu veya bu toplumdan aldığımız kabul edilse yine de kimsenin diyeceği bir şey olamazdı.

Daha sonraları bu kıyaslamalara tarih unsurunu da katarak düşünmeye başlamıştım. Tarih boyu toplumumuz nasıl bir yer işgal etmişti. Orası da öyle bir parmak basımlık bir yer miydi. Nasıl bir çizgi takibedip gelmişti. Bu sorulara verilecek cevabın bile bu gün toplumumuz hakkında doğru bir hüküm sahibi olmanın ipuçlarını vereceğini sanıyorum.

Ümrandan uygarlığa, steplerden medeniyete ve yerleşikliğe doğru gidişimizin, bunun da ötesinde taşıdığımız değerlerin ve hedeflerin en can alıcı noktalarına şöyle bir göz atmak istiyorum. Gerçi söyleyeceklerim birçoklarınızın bazı kereler uzun uzun düşünerek ölçüp biçtiklerinizden farklı değildir.

DOĞUDAN BATIYA

Tarihçi arkadaşlarım bağışlasınlar aşağıdaki satırları karalamaktan maksadım ne bir tarih tezi ortaya koymak, ne de dört başı mamur bir tarih makalesi yazmak değildir. Sadece bir duygunun ifadesidir.

Tarihi de bir dünya haritası gibi gözlerimizin önüne getiriyor ve toplumumuza bakıyoruz. Belli belirsiz tesbit edebildiğimiz dönemlerde Asya ortalarında, bozkırlarda yaşıyor. Birçok devletler kurmuş, hakanlar gelmiş geçmiş. Kavgalarını en çok Çin'e karşı vermişler. Bu ilişkiler, onlar için yüzyıllar boyunca var veya yok olmalarının düğüm noktasını teşkil etmiş, çoğu kere yenmişler, bazen de özellikle aydınlarının Çin kültürünün tesiri altında kaldıkları zamanlarda yenilmişler. Ama en nazik noktada tekrar toparlanmışlar ve varlıklarını sürdürmüşler.

Sekizinci yüzyıldan itibaren İslâm'a girişleri hayatlarına yeni de-

ğerler getirmiş, yeni bir tarih çizgisinin içine girmişler. Bu dâvânın varlığını kendi varlıkları bilmişler. Buraya bir nokta koyarak yeni girdikleri bu dünyanın henüz bir asrı bulan geçmişine bir göz atalım.

İLK YARIM DAİRE

İslâm peygamberinin vefat tarihi olan 632 yılında hemen bütün Arabistan yarımadası bir bütün haline gelmiş, şurada burada bölük pörçük bir halde yaşıyan insanlar bir bütün meydana getirmişlerdi. Bu yeni inanç yeni bir medeniyetin çekirdeğini ortaya koymuştu. Sanki yıllarca uyuyan çöl insanları su görmüş bitki gibi salınmış, çevreye yayılmaya hazır bir enerji küpü, kabına sığmayan bir güç haline gelmişti. Zira üç yıl sonra o zamanların iki süper devleti olan Bizans'ın orduları mağlûp, ondan iki yıl sonrada İran parça parça edilmişti. 638'de Filistin, 642'de Mısır fethedilmişti. Hareket Hz. Ömer'den sonra biraz duraklamış ve aynı yüzyılın sonlarında tekrar parlamıştı. Kuzey Afrika boyunca ilerleyen hareket İspanya'da Atlas Okyanusu'na dayanır. Sonra Avrupa içlerine yönelir. Doğudaki ucu ise İndüs kıyılarındadır.

Hareket Pirenelerden inmek ve Avrupa üzerinden geri dönerek daireyi tamamlamak niyetindedir. Eğer bu daire tamamlanabilirse dünyanın kaderi değişecek, birleşmiş bir dünya doğacak. Ama batıda öncelikle krallar ve kilise galeyan halindedir. Hareketin önüne bütün gücüyle dikilir. Ve 732 tarihinde Karl Martel Avrupa içlerinde hareketi durdurur. Müslüman ordu yenilir. Sebep, karşı tarafın güçlülüğü değildir sadece, hareketin seyri bir düşüş eğrisini takip etmeye başlıyalı çok olmuştur. Merkez, arkadaki itici güç çözülmektedir. Dolayısiyle bu öncü kuvvetler de düzlükte yuvarlanan ve gittikçe hızı kesilerek düşen bir teker haline gelmiştir.

İtalya önlerindeki bazı fetihler ve uzak doğudaki uzun sürede meydana gelen hizmetler, bazı fikri hareketler bir tarafa bırakılırsa, İslâm peygamberinin vefatından tam bir asır sonra Müslüman Arapların görevleri hemen hemen bitmiş gibidir. Bundan sonra bu işi toplumumuz üzerine alacak bunu varlığının bir parçası haline getirecek, yeni bir çizgiden yürüyecektir.

YENİ BİR HAMLE

Bilindiği gibi devreye Abbasiler döneminde giriyoruz. Hedef hep batıdır, yine Okyanus'a ulaşmaktır. Bu isabetli bir tercihtir de. Toplumun enerjisi bitmeden varabilirse varacak. Önce Anadolu'yu Türkleştirir, İslâmlaştırır ve burasını merkez edinir.

15. yüzyılda Osmanlı'nın batıya atlayışına kadar İslâm dünyasında önemli değişiklikler olmaz. Değişen şey, aynı topraklar üzerinde iktidarlardır sadece. Bir de Moğol istilâsı sarsar toplumları. Bir ara hareket iyice statikleşir. Moğolu içinde sindirir ama bedbindir. Yeni bir ümit ve heyecan gereklidir. Bu görevi de Osmanlı Türkleri üzerine alır. Beklenen ümit ve heyecanı verir, yeni bir dinamizm getirir, ve bununla Avrupa ortalarına kadar varır dayanır. Müslüman Arapların tamamlamak istediği çizgiyi başka bir taraftan tamamlamak istemektedir.

Bu, yeni bir dünya için ikinci ve önemli bir hamledir. Başkent (istanbul) iki kıtanın arasındadır ve yerleşim merkezi Anadolu'dan Balkan toprakları üzerine kaydırılmaktadır. Bunun için de kaderin tersine döneceğinden ve bir uğursuz gelişmenin gelip çatacağından habersiz donatır oraları, kültür ve sanat eserleriyle birlikte döker bütün varını yoğunu. Anadolu gibi tarih boyunca birçok kavimleri beslemek

için uğraşmış ve gerçekten yorgun düşmüş değildir buraların toprakları. Münbittir, Osmanlı ideolojisine ve hamle gücüne dayanacak bir dinçliktedir. Artık onun bir gün elden çıkabileceğini kimse hayalinden bile geçirmemektedir.

ACI BİR NETİCE

Osmanlı Almanya içlerindedir, Avrupalı ise ümidini yitirmiştir, her fırsatta taşınabileceği bir dünya aramaktadır. Burası Amerika olabilir. Nihayet Osmanlı orduları önünde kalmış birkaç kaleden en önemlisi olan Viyana kuşatılmıştır. Ama ne yazık ki Osmanlının hamle gücünü gösteren grafik çizgisi geri dönmüştür, dönmektedir. Osmanlı ordusu İstanbul'da bitecek bir bozgunun eşiğindedir. Neticede öyle de olmuştur.

Yine sebep düşmanın üstünlüğü değildir, Osmanlı toplumunun düşmanı yenecek gücünün kalmamasıdır. İnsanın bazen içinden geçer. Ne olurdu batıda kalan bu son engeler toplum enerjik haldeyken kaldırılabilseydi, meselâ bu kuşatma bir asır önce yapılabilseydi. Bu noktaya Osmanlı toplumu homojenliğini yitirmeden gelinebilseydi. Kim bilir bugün dünya siyasî yapısı nasıl bir şekil alırdı? Ama nafile.

Hedefe ulaşamayış daha önce kazanılmış birçok şeyleri de alıp götürmüştü. Endülüste Müslüman kanı kurumadan, Balkanlardan Müslüman-Türk, kanlı bir şekilde söküllüp atıldı. Maddî ve kültürel varlığımızın büyük bir kısmı oralarda kaldı. Batı bizi Anadolu sınırlarına kadar kovalamakla kalmadı, burada bile bir zaman meşgul etti. Neticede bu son şeklimizi aldık.

Şimdi İslâm dünyası bölük pörçük herkes kendi derdinin peşinde. Bir Osmanlı gibi baba devlet yok. Binbir problemin içinde, tarih boyu savundukları dâvâ ile herhangi bir hamlenin sahibi değiller.

SAHİP ÇIKILMAYAN MİRAS

Gelecekte neler olabilir onu kestirmek şüphesiz mümkün değil. Ama o, tarih boyunca büyük roller oynamış haşmetli kavim, yani toplumumuz çekildiği Anadolu'da uykusunu uyumaktadır. Gerçi bu bir uyku mudur, nazar mı değilmiştir, yok sa hibnotize mi edilmiştir bilinmez ama yorgun olduğu şüphesiz. Artık bir daha başkalarının dertleriyle ilgilenip yorulmamasını dinlenmesi gerektiğini tavsiye edenler var.

Hatta daha ileri giderek tarih boyunca yaptıklarının bir Donkişotluk olduğunu söyliyenler ve bundan dolayı kınayanlar bile var. Yaşıyabilmek ve düşmandan emin olabilmek için eski mirası raddetmemizi eski düşmanı dost edinmemizi tavsiye ettiler. Yeni bir saldırıdan kurtulabilmenin yegâne yolunun tarih sahnesinde bizi böyle düşman bir dünya ile karşı karşıya getiren bir değerin ve mirasın inkârıyla çıkabileceğimizi tavsiye ettiler.

Tarih çizgimizi değiştireli çok oldu. Bir yılgınlık içindeyiz ileri hedeflerimiz yok. Özelikle yöneticilerimiz hâlâ vesayet altında olduğumuz havası içindeler. Değerlerimize ülke çapında sahip çıkmaktan çekiniyoruz. Böyle olunca da şimdilik yeni girdiğimiz bir dünyanın yörüngesinde hareket ediyor, var veya yok olmamızı ona bağlıyoruz. Onlarla gülüyor, onlarla ağlıyoruz. Henüz kendimizi, müstakil bir varlık gösterme imkânlarından da mahrum etmiş bulunuyoruz.

Halbuki önemli olan bir toplumun dünya haritası üzerinde şöyle veya böyle bir yer işgal etmesi değil, tarihine uygun bir çizgide, dünya toplumları arasında kendisine yaraşır görevini yerine getirebilir olmasıdır.

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNİ ANMA TOPLANTISI

Hazırlayan : M. İHSAN KORAY

Mehter vuruyordu. Yüzyılların aşinası gönüllere nakış nakış işliyordu. Malazgirt'ten Mohaç'a, Kırım'dan Yemen ellerine, mehmetçiğin ruhuna dolan mehter yine vuruyordu dün akşam. Çanakkale şehitlerinin aziz hatırasına mehter de böylece katılıyordu. Erken saatlerde Milli Kütüphane'nin Adnan Ötüken Salonunu hınca hınç dolduran davetliler, salona girer girmez mehterin inleyen, ağlayan, coşturan nağmelerine pür dikkat kesiliyorlardı. Mehter çalıyordu, yüzyılların mehteri cenk meydanlarından salonlara girmiş, günümüz neslıne haykırıyordu.

Bir gün gemiler dağlara tırmandı denizden,
Kudret ve zafer bizlere miras dedemizden.

1453'lerde «gemiler dağlara tırmandı denizden». 1915'lerde, yüzyıllar sonra yine «gemiler dağlara tırmandı denizden (!)» Heyhat, iki olay arasında tarihin tekerrür edişi vardı. Biri insanlığa, medeniyeti insani kalıplar içinde sunarken diğeri, «tek dişi kalmış canavar» iştihası ile saldırıyordu.

«Tek dişi kalmış canavar» 1915'lerde, «Hasta Adam»(!)ın bağrına hençerini dayamıştı. Avını bir an önce parçalamak, yutmak yüzyılların haçlı iştihasını tatmin etmek için saldırıyordu. Çanakkale, Gelibolu ve Rumeli Fatihi Süleyman Bey'den bu yana hep dost yüzler görmeye alışıktı. Mavi sularından kıvrım kıvrım Menderesleriden Barbaroslar Turgut Reisler, Seydi Ali Reisler... geçmişti. Yüzyıllar vardı ki Çanakkale Osmanlı'ya, Osmanlı Çanakkale'ye sırdaş olmuş, düğüm olmuş, kördüğüm olmuştu. İşte 1915'lerde Haçlılar, bu kördüğümü çözmek için yarışıyorlardı.

Böylesine anlamlı, böylesine Türk'ün göğsünü kabartan bu tarihi olayın, Ça-

Kültür Bakanı sayın Rıfkı Danışman Çanakkale'nin anlamını belirten konuşması sırasında.

nakkale zaferinin 62. yıldönümü Ankara'da parlak bir törenle kutlandı. Millî Kütüphane Müdiresi Dr. Müjgân Cunbur'un gayretleri ve Kültür Bakanı Rıfkı Danışman'ın müsâdeleriyle Millî Kütüphanenin Adnan Ötüken Salonu gece için tahsis edildi. Geceyi, Ankara Kültür ve Sanat Derneği ile HAMOY (Halk Müziği Oyunları) birlikte tertip ettiler.

Gecenin başlangıç saati olan 18.00 de salon tamamen dolmuştu. Millî süsleme sanatının eşsiz örnekleri ile dolu olan salonun yan ve tavan görüntüsü, Çanakkale Şehitleri ve Zaferini anma gününde daha bir güzelleşiyordu. Kürsü ve arkası şanlı Türk bayrağı ile donatıldığı gibi yan taraflarda 1915'leri yansıtan savaş tabloları, altları eski yazı ile yazılmış resimler yer alıyordu. Kısacası salonda tam bir millîlik havası esiyor, ruhlar cenk meydanlarında eski günleri yaşıyordu.

Gecenin açılış konuşmasını Millî Kütüphane Müdiresi Dr. Müjgân Canbur Hanımefendi yaptı. Dr. Müjgân Canbur konuşmasında Çanakkale Şehitleri üzerine çeşitli şiirler yazmış olan şairlerden örnekler sundu. Önemini kısaca izah etti. Dr. Celaleddin Yücel «Çanakkale Savaşının askeri Yönü» üzerinde durdu, aydınlatıcı bilgiler verdi.

Takdimci Mustafa Yıldız gür sesiyle aralarda kahramanlık şiirlerinden pasajlar sundu. Bu tür bir takdimcilik klasik takdimciliği aşıyor, dinleyicileri yeni konuya konsantre ediyordu.

Millî Kütüphane Müdiresi Sayın Müjgân Cunbur konuşması esnasında

HAMOY «Kahramanlık Türküleri»nden bir demeç sundu. Bunlar «Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı,» «Akşam Oldu Yaka Koydum Gazını», «Buna Er Meydanı Derler», «Yiğitler Silkinip Ata Binince», «Uca Dağların Başında» ve «İhtiyatlar Silah Silah çatmış» adlarını taşıyordu.

HAMOY'un Serbülent Yasun yönetimindeki korosu çok başarılıydı.

Konuşmacılardan Aydın Bolat «Çanakkaleden Çıkarılan Sonuçlar»ı özetledi.

«Destanlaşan Çanakkale Zaferinin 62. yılını yaşıyoruz. Çanakkale şehitlerinin emanetlerinin en sonuncusu vatanın, iç ve dış düşmanlar eliyle alçakça parçalanmaya çalışıldığı şu günlerde, Çanakkaleyi iyi bilmek mecburiyetindeyiz.

Hudutsuz bir kan fedakârlığı, yıkılmaz bir iman ve azmin zaferi olan Çanakkale Müdafası, Balkan Harpleri ile başlayıp Sevr ile sona eren Millî Mücadelemizin bozgun çığırında yükselen hamaset destanımızdır. Balkan mağlubiyetlerinden sonra Çanakkale, karanlıklardan sonra ortalığı nura boğan ışık gibidir».

Bu giriş konuşmasından sonra hatip Aydın Bolat, Haçlıların Çanakkale savaşlarından çok daha önceleri «Şark Meselesi» adıyla bilinen Müslüman Türkleri Anadoludan ve Kudüsten çıkartma veya imha etme gayelerini anlattı. «Avrupa Yahudiliğinin ve Hıristiyanlığın doğurduğu taassupla, iliklerine kadar müslüman düşmanı ve Türk düşmanı idiler» cümlesi o günün Avrupa Devletlerinin hatta müttefikimiz Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm'in durumlarını çok güzel işaretliyordu.

Çanakkale'ye gelinceye kadarki Osmanlı İmparatorluğunun askeri siyasi panoramasını kısaca verdikten sonra konuşmacı şöyle devam etti: «Son ikibuçuk asırda saray entrikaları, cinayetler, darbeler, rüşvetler ve ihanetlerle imparatorluğa musallat olan dönmelerin ve dev-

şirmelerin imparatorluğu yıkıp mahvettiği görülür.

«Çanakkale Türk kuvveti, fakat Alman sevk ve idaresi ile güdülmüştür. Alman Generali Liman V. Sanders kuvvetlerimize kayıtsız şartsız komuta ediyordu». cümlesi Çanakkale'de niçin 500 bin millet evladının şehit düştüğünü ortaya koymaktadır.

Hatip Aydın Bolat konuşmasını «İşte bu mağlubiyetler ihanetler ve acı kayıplar ortasında yükselen iman âbidesi Çanakkaledir. Çanakkale cehennem ateşi gibi ateş püsküren toplara yıldırım yağdıran mitralyözlere karşı imanın, fedakârlığın ve kahramanlığın savaşıdır. Çanakkale askerî yönden bir zafer fakat diplomatik yönden bir hezimettir»...

«Yaşasın millet, kahrolsun millet düşmanları» cümleleriyle tamamladı.

Bu konuşmadan sonra Çanakkale Zaferini ve savaş sahnelerini gösteren slaytlar fon müziği ile gösterildi. Fon müziğinde M. Akif'in Çanakkle üzerine yazdığı şiirleri ile değişik kahramanlık şiirleri vardı. Gecede slayttan görüntü verilmesi seyircinin çok ilgisini ve dikkatini çekti.

Takdimci Mustafa Yıldız'ın daveti üzerine kapanış konuşmasını yapmak için Kültür Bakanı Rıfkı Danışman kürsüye gelerek özetle şunları söyledi :

«Aziz gençler!

«Bu tarihi günde ve bu muhteşem toplantıda aranızda bulunmaktan dolayı bahtiyarım.

«Çanakkale Türk tarihinin ölmez günlerinden, ölmez hatıralarından birisidir. Çanakkale, şairlerin diline ediplerin kalemine, Türk Milletinin gönlüne, yerlere, göklere sığmayan bir gündür. Bu günler yaşayacaktır. Bu günlere, bu vatanın milliyetçi, bu vatanın inançlı, imanlı, bu vatanın geçmişine ve tarihine, bu vatanın örfüne, geleneklerine saygılı iyi yetişmiş istikbalin ümitleri, yani sizler sahip olacaksınız.

Bu günlerde duyduğumuz heyecan, bu günlerde dile getirdiğimiz hatıralar bu

Ankara Kültür Sanat derneği mensuplarından Aydın Bolat, konuşmasını yaparken.

memleketin teminatıdır, istikbalidir. Çanakkale ve onun gibi bu vatanda yaşanmış olan günler unutulmayacaktır.

İstikbal gençlerimizindir. Gençlerimiz bu vatana sahip olacaklardır. Milliyetçi gençlerimiz, imanlı, inançlı gençlerimiz her zaman bu vatanın sahipleri olarak kalacaklardır. Biz siyasî insanlar olarak bu memleketin yönetiminde söz sahibi insanlar olarak kaldığımız sürece, gücümüz yettiğince sizinle beraberiz.»

«Bu vatanın ufuklarından ezan sesi, bu vatanın kalelerinden ayyıldızlı bayrak, bu vatanın temelinde bulunan aziz şühedanın hatırası kalplerimizden, zihinlerimizden silinmeyecek ve ebediyyen payidar olacak, bu vatan ebediyyen bizim olacaktır.»

Hacıbayram Yalnızlığında

Sıksan, dert damlayacak yüreğimden
Dokunsan un-ufak olacak dünyam
Bu Hacıbayram sessizliğinde görsen beni
Bu O değildir dersin, eminim.
O'nun saçlarına kar yağmamıştı
Gözleri kuruydu sonra
Şu Urum viranesine inat, dimdikti
Dersin.
Fakat O benim cancağızım, O ben
Burgu burgu bir uykusuzluk gözlerimde
Boyun kökümde soluğu her gamın
O bitmeyecek akşamın
Telaşından kopup geldim buraya.
O ifritlerden, o taş düşüncelerden kaçtım
Ve firar ettim o güneşsiz dünyadan
Sıksan dert damlayacak yüreğimden işte
Bu Hacıbayram sessizliğinde ben
Beni bulmaya geldim cancağızım.
Beni bulmaya
Doğmak için yeniden.

AHMET EFE

Fotoğraf : Coşkun Aydın.

TOPLUMLAR UYUMAZ

AYDIN MÜRŞİDOĞLU

Uyku deyip geçmeyin. İnsanın önemli problemlerinden birisidir. Hele, bu kadar dert dururken uyku da konu mu, yazacak başka bir şey bulamadınız mı demeyin. Şüphesiz önümüzde yığın yığın meseleler var ama bu, uyku konusunu küçümsememizi gerektirmez.

İnsan ömrünün büyük bir kısmı uyku ile geçiyor. Hayatın ortalama üçte birini ona ayırıyoruz. Yani yirmidört saatlik zamanın sekizini ona verince, meselâ çağımızda ortalama bir ömür olan altmış yılın yirmisini herkes uykuda geçirmiş olur. Ama bu bir

kayıp mı? Bilmem burada bahsetmek istediğim de kayıp ve kazanç meselesi değil, sadece insan ömründeki yerini belirtmektir.

İnsan nasıl uyur, nasıl uyanır bu da bilim adamlarının işi. Zaten uyku ve bunun bir uzantısı olan rüyalar üzerine bir çok teoriler ortaya atılmış, çok tartışılmıştır. Ama şüphesiz daha cevap bekliyen, çözüm istiyen bir çok tarafları vardır. Meselâ geçenlerde bir gazetenin bilim ve teknik sayfasında yer almıştı: Uykunun bir canlıdan başka bir canlıya nakli konusunda çalışmalar yapılıyormuş. Keçiler üzerinde yapılan deneylerden bazı neticeler de alınmış. Fakat yöntem pratik değilmiş henüz, pratikleştirilecekmiş v.b.

Bizim bildiğimiz bir taraf var o da şartlarına uygun bir uykunun insanı dinlendirdiği. Bu haliyle o gerçekten Tanrı'nın insan oğluna verdiği büyük nimetlerden birisidir. O gelip çattığı zaman naçar onun dediğini yerine getireceksiniz demektir. Çünkü gözünüzde dünyanızın rengi değişir, en güzel şeyler görünmez, en tatlı şeyler tatsız hale gelir. Bazen şöyle bir masaya dayanıvermek bile dünyaları sizin ediverir. Düz bir yer, az ışık, sessizlik, yeterli sıcaklık ise psikoloji kitaplarında belirtilen önemli şartlardandır.

Hepimiz severiz onu ama bazıları daha çok sever. Kimileri tabiî zaman olarak ayrılan geceyi yeterli bulmaz fırsat eline geçerse biraz da gündüzden ilâve eder. Ama unutmamalı her şeyin bir kararı vardır. Onu aşırmamak lâzımdır. Her şey gibi onun da azı da çoğu da zararlı olabilir. Gündüzkü için dinlendiricidir denilmiştir. Churchil 70 yaşındaki dinamikliğini buna bağlardı. Eskiler ikindiden sonrakini hoş görmezler, insanın dengesini bozabilir derler. Herhalde denemişlerdir.

Her şey gibi uykunun da kendine has hastalıkları vardır. Tabi konu uyuyan açısından ele alındığı takdirde. Diğerlerini - bilmem ama bence bunlardan özellikle iki tanesi önemlidir: Birisi uyuyamamak, diğeri uyanamamaktır. Derece itibariyle ikiside birbirinden kalmazlar. Olay olarak da istisnai değildirler. Meselâ uyurgezerlik (Somnanbul) istisnai bir olaydır, bir bakıma herkesi de ilgilendirmeyebilir.

Buraya kadar anlattıklarımız şüphesiz fert ile ilgili uykudur. İnsan, zamanı gelip şartlarını bulunca uyur. Ya birisi tarafından uyandırılır, yahut da zamanı gelince kendisi uyanır. uyuyup kalmış, bir daha uyanamamış ve böylece de hayata veda etmiş olanlarına ender rastlanır. Suni yollarla uyumuş ve uyanamamış olanlar bile dışardan sosyologlar tarafından müdahale ile uyandırılabilirler.

Bir de toplumlarda uyku meselesine bakalım. Sahi toplumların da bir uyuma ihtiyacı var mıdır? Bence hayır, toplumlar uyumaz. O daima ayaktadır veya öyle olmalıdır, uyuyan onun fertleridir kendisi değil. Çünkü toplum uyursa bir daha uyanamayabilir. Uyumuş toplumlardan uyanabilmişleri enderdir. Ama tarih bir kere uyumuş ve bir daha uyanamamış toplumlarla doludur. Eğer toplum yorulmuş ve mutlaka bir dinlenmeye ihtiyacı varsa fil gibi ayakta kestirmek mecburiyetindedir. Çünkü yatarsa bir daha kalkamayabilir, yahut da uyandıracak kaldıracak birisi bulunamaz. Doğrusu korkulu rüya görmektense uyumamalı. Toplum daima ayakta kalmalıdır.

Fert için dinlendirici olan uyku toplum için intihar olabilir.

NAİL TAN İLE FOLKLOR ÜZERİNE MÜLAKAT

KONUŞAN :
A. İhsan ÇETİN

NAİL TAN'IN KISA BİYOGRAFİSİ

1941 yılında Kastamonu'da doğan Nail Tan, ilk ve orta tahsilini de bu şehirde yapmıştır. İlkokul öğretmeni olarak devlet memuriyetine başlamış. Daha sonra Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümüne girerek, 1962'de edebiyat grup öğretmeni olarak tekrar memuriyete dönmüştür. 10 yıl kadar Van, Mardin ve Kastamonu illerinde öğretmenlik yaptıktan sonra 1972-73 yılında Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Uzmanlık Programını bitirmiştir. Bu programdan sonra şimdiki görevi olan Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığına tayin edilmiştir.

Nail Tan'ın Türk folkloru konusunda yayınlanmış üç kitabı ile 100 kadar makalesi vardır.

PINAR — Sizce folklor nedir, kısaca tanımını istirham etsek...

N. TAN — Folklor, halkın maddî ve manevî kültürünü derleyen, araştıran, kendine has metodları ile değerlendiren bir ilim dalıdır. Kısaca tarifi budur.

PINAR — Günümüze kadarki folklor çalışmalarının tarihî gelişimi ve dökümü nasıl olmuştur? Ayrıca «Türk Folkloru üzerindeki ilk çalışmalar Batılı Türkologlara aittir» şeklindeki görüş hakkında ne düşünüyorsunuz?

N. TAN — Bu folklor tarihçesini dünya açısından mı alacağız yoksa sadece Türkiyeyi mi istiyorsunuz?

PINAR — Daha çok Türkiye açısından...

Türkiye'ye folkor ilminin hem kelime olarak hem de tanıtılması olarak girişi 1913 yılındadır. 1913 yılında rahmetli Prof. M. Fuat Köprülü, ilk defa folklor ilmini, folklor kelimesini kullanarak bize tanıtmıştır.

N. TAN — Folklor kelimesinin ilmî izahını yapan ilk makale Fuat Köprülü'ye ait. Daha sonra R. Tevfik Bölükbaşı, Ziya Gökalp folklor üzerinde yazılar yazmışlar, ilk metodlu ilmî çalışmalara başlamışlar. Cumhuriyetle birlikte folklor ilmi üzerindeki bu ilmî çalışmalar daha da gelişmiş. Konservatuvarlarımızda halk müziği çalışmaları başlamış, Anadolu'da geziler düzenlenmiş, türküler derlenmiş, 1927 yılında ilk defa «Türk Halk Bilgisi Derneği» kurulmuştur. Bu Halk Bilgisi Derneği» de Anadolu'da derlemeler düzenlemiş ve daha sonra Halkevlerinin 1932 yılında kurulmasıyla, bu folklor ça-

lışmaları birleştirilmiş Halkevleri bünyesinde. Bu «Halk Bilgisi Derneği» ortadan kaldırılmış, çalışmaları Halkevlerine devredilmiştir. Halkevleri Türkiye'de hem halkoyunları ekipleri kurarak, halk müziği topluluklarını kurarak tatbiki; hem de derlemeler, araştırmalar yaparak nazari folklar çalışmaları yapmışlar ve birçok oyunumuzu, türkümüzü, geleneklerimizi derleme çalışmaları yapmışlardır. Bu çalışmaları Halkevleri dergilerinde bulmak mümkündür. Bu arada da pek çok aydınımız konuya eğilmiş, kitaplar makaleler yayınlamış, üniversite öğretim üyelerinden ilgi duyanlar olmuş ve böylece yaygın çalışmalar yapılmıştır.

Ankara Devlet Konservatuarı açıldıktan sonra bu konservatuvar, Halk müziği derlemelerine önem vermiş, rahmetli Muzaffer Sarısözen ve arkadaşları yurdu il il dolaşarak halk müziği derlemeleri yapmışlar, bunları bir arşivde toplamışlar ve notaya alarak Türkiye Radyolarında tekrar halka sunmuşlardır.

1960'tan sonra «Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü» kuruldu. İl ve ilçelerde eski Halkevlerinin yerini almak üzere «Halk Eğitimi Merkezleri» açıldı. Bu defa Halkevlerinin daha evvel yaptığı çalışmalar bu Halk Eğitimi Merkezi Müdürlükleri tarafından yürütülmeye başlandı. Gerçi sonra tekrar Halkevleri açıldı ama artık bu halkevlerinin ikinci dönemi birincisi gibi (folklor açısından) verimli çalışmalar yapamadı. Bu çalışmaları daha ciddi ve iyi bir şekilde Halk Eğitimi Merkezleri yapmaya başladı.

Bu dağınık çalışmalar yani okulların, derneklerin, bir taraftan Halk Eğitim Merkezi Müdürlüklerinin, diğer taraftan Halkevlerinin çalışmaları birbirini baltalar duruma geldi.

PINAR — İzninizle, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde bir Halk Edebiyatı Kürsüsü bir zamanlar var imiş, daha sonra kaldırılmış. Onun bünyesinde bilmiyorum böyle bir çalışma yapıldı mı?

N. TAN — Şimdi, Halk Edebiyatı folklorun sadece bir dalı. Halk Edebiyatı üzerinde çalışmalar yapan üniversitelerimiz var. DTCF.'ndeki o Halk Edebiyatı Kürsüsü 1948'de kapatılmıştır. Oradaki, bu kürsüdeki bazı öğretim üyelerinin folkloru bir araç olarak kullanmak istemeleri ortaya çıkmıştır. Erzurum Atatürk Üniversitesinde Halk Edebiyatı Kürsüsü var bugün. Şimdi, sadece bir kürsünün olmasını biz folklor kürsüsü kabul etmiyoruz. Folkloru başta «halkın maddi ve manevi kültürünü araştıran, değerlendiren bir ilim dalı» olarak tarif etmiştik. Burada Halk Edebiyatı var, Tiyatrosu var, gelenek ve görenekleri var, yemekleri, giyim ve kuşamları var, el sanatları var, halk müziği var, oyunları var... Bu kadar geniş bir alanı içine alıyor folklor ilmi. Folklor Kürsüsü dediğimiz zaman bütün bu dalların hepsinde araştırma yapacak, eleman yetiştirecek bir kürsüyü anlıyoruz biz. Bu bakımdan bugün halk müziği konusunda çalışmalar yapan bir okulu veya Halk Edebiyatı kürsüsü bulunan bir yeri (orada) folklor bölümü var şeklinde düşünmüyoruz. Ama bu bölümlerin mezunları işte bizim dairemizde görev alabiliyor, bu konuda çalışabiliyor rahat. O bakımdan da faydalı denebilir.

Böylece folklorun tarihçesini günümüze kadar getirmiş, vermiş oluyoruz.

PINAR — İkinci sorumuzun bir şıkkı daha vardı?

N. TAN — Buna şöyle cevap vereyim. Bir folklorun ilim dalı olmadan önceki durumu var, bir de ilim dalı olduktan sonraki durumu var. Bizim Türk folkloru üzerinde ilk çalışmaları Kaşgarlı Mahmut (11 yüzyıl) yapmıştır. Kaşgarlı Mahmut bir Türk olarak bize **«Divan-ül Lügat-it Türk»** gibi bir folklor hazinesi bırakmıştır. Daha sonra bu yaptıkları işin aynı zamanda bir folklor çalışması olduğunu bilmiyerek, birçok Türk şairi, edibi bize Türk folkloru hakkında bilgi verebilecek hem bir araştırma eseri hem de bir derleme eseri hüviyetinde eserler bırakmışlardır. Bunlardan bir tanesi de Evliya Çelebi'nin meşhur **«Seyahatname»**sidir. Evliya Çelebi **«Seyahatname»**sinde, Türklerin ya-

Arkadaşımız Nail Tan ile beraber

şadıkları yerlerin 17. asırdaki maddî ve manevî kültürleri hakkında bize çok önemli bilgiler vermiştir. Şinasi 19. yüzyılda atasözlerimizi derlemiş «**Durub-ı Emsâl Osmaniye**» adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu çalışmalar, atasözleri, folklorun bir parçası, diğerleri bir parçası. Bu şahıslar yaptıkları işin bir folklor çalışması olduğunu bilmiyorlar. Onlar malzemeyi derleyip toplamışlardır.

PINAR — Bu noktayı şunun için sormuştuk. Bir I. Kunos, bir Radloff, bir Mordmann Türk folklorunun diyalektolojisi dalında ilk araştırma yapan isimler olarak bugün üniversitelerimizde öğretiliyor...

N. TAN — Şimdi oraya geleceğim. Folklor bir ilim dalı olduktan sonra 19. yüzyılda bu ilim dalı tabii ki Batı'da gelişti. Avrupalılar bundan, bizden çok önce haberdar oldular. Haberdar olunca önce kendi milletinin folklorunu araştırıp bitirdikten sonra, bu defa başka milletlerin folklorlarıyla da uğraşmaya başladılar. Bu arada büyük bir imparatorluk var, Osmanlı İmparatorluğu. Kolayca girilip çıkılabiliyor, çalışılabiliyor. Osmanlı İmparatorluğuna da bazı bilginler geldi, Türk folkloru ile ilgili çalışmalar yaptılar. Kunos Macar, Karagöz üzerine Ritter çalıştı, Radloff Rusya'daki Türk kavimleri üzerine çalışmalar yaptı Türk halk müziği konusunda çalışmak için gelenler oldu. Ama onlar İstanbul Belediye Konservatuvarın derlemelerinden sonra bir Barthold Türkiye'ye girdi, halk müziği çalışmaları yaptı.

Yani ilk çalışmaları yaptığı için şeref onlarındır demek bence yanlıştır. Onların da hizmetleri olmuştur muhakkak. Fakat bizim Türkler daha önce malzemeyi toplayıp tasnif etmişlerdir. Bugün Süleymaniye Kütüphanesindeki yazma eserlerin arasında kim bilir neler var ,nelerin olduğunu bilmiyoruz. Bunların içerisinde kim

bilir Türk folklorunun çeşitli yönlerini ortaya koyan nice eserler var.

Tabii bunların okunması lâzım, şimdi cönkler topluyoruz, cönkler bize halk şairleri hakkında, gelenek, görenekler, halk hekimliği hakkında bilgiler veriyor. Süleymaniye'de bir hayli cönk var, çeşitli kütüphanelerde de... Bunlar da bir çalışmadır. Ama ilmî şekilde, bu ilmî öğrendikten sonra bazı ilk çalışmaları şüphesiz ki Batılı Türkologlar yapmış olabilir. Fakat Türkiye'deki ilim adamları yetiştikten sonra folklor ilmini bilen bu çalışmaları fersah fersah geçen çalışmalar yapıp bu eserleri çoktan aşmışlardır. Geride bırakmışlardır. Bugün bu eserler sadece başlangıç oluyor, onu çok aştılar bizim ilim adamlarımız.

PINAR — Bu arada folklorun halk oyunları dalına değinmek istiyoruz. Şöyleki: Halkımızın düğünlerde, bayramlarda vs. toplantılarda oynadığı oyunlarla; çeşitli resmî veya özel folklor ekiplerinin oyunları arasında —aynı bölgenin oyunları giyim kuşamları olmasına rağmen— oldukça farklar göze çarpıyor. Sözgelimi Erzurum, Elazığ gibi bölgelerimizde kız oyun ekipleri yoktur. Fakat folklor ekiplerinde kız-erkek ikilisi yanyana oynuyor. Şüphesiz kızların, kadınların da kendilerine has oyunları vardır. Yani şunu demek istiyoruz;folklorumuzun aslının korunması veya korunmaması durumu, yozlaşmaya gidişin önlenebilmesi meselesi..,

N. TAN — Şimdi halkımızın düğünlerde, bayramlarda oynadığı oynlarla derneklerin, folklor ekiplerinin oynadığı oyunlar arasında farklar göze çarpıyor. Doğrudur. Sonra bazı bölgelerimizde diyorsunuz kız oyun ekipleri yoktur. Fakat folklor ekiplerinde bunu kızlı erkekli olarak oynuyorlar. Bu folklorumuzun aslından uzak şekilde temsil edildiği gibi bir intiba uyandırıyor. Bunu şöyle açıklayayım:

Anadolumuzun birçok yerinde kadın ve erkek bir arada oyun oynamazlar. Eskiden beri bu böyledir .Oynayan yeri vardır, oynamayan yeri vardır. Anadolu'nun her tarafında kadın oyunları vardır ve bu kadın oyunlarının teşhir edildiği yer de düğünlerdir. Düğünlerde oynanan kadın oyunlarının büyük bir kısmı sadece kadın oyunudur. Erkek bu oyunu oynayamaz.

Bu durumdan faydalanarak 1950 yılından sonra dünya milletlerine Türk folklorunu tanıtmak için faaliyetler başladığı zaman bu yurt dışı seyahatler, yurt dışında her ekip kız ve erkekle beraber oynuyor, biz de oynayalım diyerek kadın oyunu olsun olmasın, erkeklerin oynadığı bütün oyunlara kadınlar da iştirak ederek karma ekipler vücuda getirildi. Tabii bu karma ekipler hepsi Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerdeki derneklerin, üniversitelerin, yüksek okulların ekipleridir. Ama taşrada kadını erkeği bir halk oyunları ekibinde, tahsilli kimseler dahi olsa bir arada oynatmak bugün gene çok güçtür. Eğer kaynağına ineceğiz, aslını yaşatacağız şeklinde düşünürsek, bugünkü bazı derneklerin üniversite topluluklarının oyunlarını tenkit etmemiz çok normaldir. Hem giyimlerini hem oyunlarını davranışlarına kadar tenkit etmek mümkündür.

Biz her zaman bunu söyleriz. Şahsi fikrim de odur ki yurt dışına bu ekiplerle çıkmamız doğru olmuyor.

PINAR — Asli folklorumuzu bozmuş oluyoruz değil mi?

N. TAN — Evet. Mahalli ekiplerimize önem vermemiz lâzım. Yurt dışına insan mı gönderilecek, mahallindeki ekipler bulunacak en iyisi. Mahalli ve millilik unsurlarını kaybetmemiş ekipleri götürmek erekiyor. Folklorumuzun bozulduğu aslından uzaklaştığı fikirlerine ben de böylece katılmış oluyorum.

PINAR — Bir sorumuz da folklorun ululslararası etkileşimi üzerine olacak. Türk folklorunun Doğu ve Batı milletlerinin folkloruna etkileri ne ölçüde olmuştur. Onların bizim folklorumuza etkileri nelerdir?

N. TAN — Türk folklorunun komşuları üzerine etkisi olduğu gibi onların da bizim folklorumuza etkileri olmuş. Şimdi şöyle alalım: Türk folkloruna hangi milletlerin folkloru etki yapmıştır? Ordan

başlayalım. Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra Türk folkloru üzerinde Arap ve Fars folklorunun etkileri görülmüştür. Çünkü Araplarla sadece dindaş olmakla kalmadık, aynı zamanda bir kültür alışverişi de oldu. Arap harflerini kabul ettik. Bu harflerin kabul edilmesiyle beraber onların eserleri de okundu. Onlarla bir arada yıllarca yaşadık. Araplar bizim milletimizin içine girdi. Biz sık sık hacca insanlar gönderdik. Hacca gidip geldikçe bir folklor alışverişi oldu. Bu alışveriş sırasında hem Türkler, Arap ve Fars folklorundan etkilendiler hem de bizim Türk folkloru bu Arap ve Fars folkloruna etki yaptı. Karşılıklı bir alışveriş oldu.

Sonra Osmanlı İmparatorluğu zamanında biliyorsunuz Türkler çok geniş bir alana dağıldılar. Balkanlara, Avrupa içlerine Kuzey Afrika'ya kadar... İşte o sırada bizim Balkan milletlerinin folkloru, kültürleri üzerinde çok büyük bir etkimiz oldu. Bu etkimizi bugün Balkan milletlerinin oyunlarını seyrederken, müziğini dinlerken çok rahatlıkla görmek, hissetmek mümkün oluyor.

PINAR — Folklor denilince akla genellikle halk oyunları gelmektedir. Halbuki folklor çok daha şümullüdür. Halk oyunları folklorun yalnızca bir kolunu teşkil eder. Diğer folklor dalları konusunda bizleri aydınlatır mısınız?

N. TAN — Bu folklor kelimesini tabii tahsili az kişiler, folklorun ne olduğunu bilmeyenler, halk oyunları karşılığı olarak Türkiyede yaydılar. Radyo ve televizyon da bilerek veya bilmeyerek bu konuda âlet oldu. Onlar da gene folklor ekibi falan diyorlar zaman zaman. Halbuki folklor dediğimiz gibi sadece oyunlar demek değildir. Bir çok dalları vardır. Bu dalları hakkında kısaca bilgi vereyim:

Halk edebiyatı folklorun bir dalıdır demiştik. Halk edebiyatı kendi içerisinde; aslında başlı başına çok geniş bir inceleme alanına sahiptir. Ağız özelliklerinden, atasözleri, maniler, bilmeceler, destanlar, efsaneler, adlar, lâkaplar, halk mektupları, aşık edebiyatı ve tekke edebiyatı mahsullerine varıncaya kadar çok geniş bir inceleme alanına sahiptir halk edebiyatı folklorun bir dalı olarak...

Halk tiyatrosu, Karagöz, orta oyunu, kukla ve köy oyunları ile beraber daha ayrı bir dalıdır folklorun. Halk müziği çok geniş bir alan. Türk halk müziği de çok zengin bir müziktir. Halk oyunları bir başka dalımız. Bu halk oyunlarını da kendi içerisinde gruplandırmak mümkündür. Büyüklerin oyunları, küçüklerin oyunları, düğünlerdeki oyunlar, küçüklerin boş vakitlerini geçirmek için oynadıkları oyunlar var. Bunlar da folklordur. Folklorun inceleme alanına girer. Çocuk oyunları aynı şekildedir.

Gelenek, görenekler folklorun en önemli dallarından biridir. Bir milletin devamını sağlayan bir dalıdır burası. İnançlar var, iyi olsun kötü olsun her yönü ile inançlar folklorun bir dalıdır. Halk hekimliği diyoruz, halkın hastalıkları, telkinle tedavi yolları folklordur, Bunun bir de hayvanlarla ilgili yönü vardır. Buna da halk veterinerliği denir. Hayvan hastalıkları teşhis ve tedavi yolları vardır.

Daha sonra halk hukuku. Bugünkü modern bilimde gördüğümüz her şeyin bir folkloru vardır, kısaca söylemek gerekirse, meselâ meteoroloji. Meteoroloji müsbet bir ilimdir. Meteorolojinin halk meteorolojisi adı altında bir folklor bölümü vardır.

Yemeklere gelince, Halk mutfağı dediğimiz bir bölüm de folklorun içerisinde bir dalıdır. Efendim halk ekonomisi de folklordur. El sanatları bölümü var. Giyim kuşam bölümü var Folklorun maddi bölümünü meydana getirir bunlar.

PINAR — Tarihi Türk folklorundan günümüzde nasıl faydalanılmaktadır? Meselâ bir 8. yüzyıl folkloru veya 9., 10. yüzyıl folklorunun günümüzde de devamları var mıdır?

N. TAN — Bugün Türkiye'de yaşayan folklor mahsullerinin bazılarının kaynağı Orta Asya'ya kadar iner. Bunların her biri birer ilmi makale konusu yapılmıştır. Bu konuda pek çok yayın var ama müstakilen bir 8., 9. yüzyıl folklorunun ne

olduğunu bilemiyoruz. Ki onlar bugün günümüze nasıl gelmişler, günümüzde nasıl temsil ediliyorlar onu söylemek mümkün değil. Çünkü folklor mahsulleri nesilden nesile sözle, şifai olarak ve bir de hareketle aktarılıyor.

Oğul babasından, dedesinden gördükleri, dinlediklerini benimsiyor o da çocuklarına bunu aktarıyor. Folklor kültürü bir yazılı kültür değil, bir sözlü kültürdür, bir hareket kültürüdür. Sanatlar usta çırak yoluyla günümüze kadar intikal etmiştir. Bu destanlar, hikâyeler, halk şairlerinin şiirlerinin pek azı cönklere geçmiş, onun dışında hep birbirlerine söyleye söyleye, kulaktan öğrene öğrene günümüze kadar gelmiştir. O bakımdan yazılı hale gelmediği için biz hangi asırda hangi kültürümüz vardı, hangi geleneklerimiz o asırda yaşıyordu ve bugün hangisi yaşıyor bunların çok azını söyleyebiliyoruz. Bu konuda bu yıl çok önemli bir eser yayınlanıyor. Prof. Dr. Bahaddin Ögel «Türk Kültür Tarihi» diye beş cilt bizim Kültür Bakanlığı yayınları arasında bastırılmakta olan bir eser çıkıyor ki bu eser, Türk kültürünün bütün tarihini veriyor ve bugün yaşayan kültür unsurlarının günümüze kadar nasıl geldiğini, eskiden nasıldı yani Selçuklular devrinde nasıldı, Osmanlılar devrinde nasıldı bunu bize o eser verebilmektedir. Bu eser yayınlandığı zaman folklor ilmi, bazı bugün yaşayan folklor unsurlarının tarihi kaynaklarını gösterebilmek bakımından çok önemli bir esere kavuşmuş olacaktır.

PINAR — Bilindiği gibi 23 - 30 haziran 1975'te İstanbul'da Birinci Uluslararası Türk Folkor Kongresi yapıldı. Bu kongreyi Millî Folklor Araştırma Dairesi organize etmişti. Kongre esnasında bazı vaadleriniz olmuştu. Şöyle ki:

«a) Bu kongreyi daha güçlü ve yaygın çalışmalar takip edecektir.

b) Ferdî çalışmalar ilmî ve millî hedefler istikametinde organize edilip güçlendirilecektir.

c) Yakın gelecekte klasik musiki üzerine çalışacak yeni bir akademi kurulacaktır.»

Bu çalışmalar hakkında bilgi verir misiniz?

N. TAN — Kongreden sonra biz derleme ve araştırma çalışmalarına önem verdik. 1977 bütçesinin verdiği imkânlar da çok iyi. Ekiplerimiz hızla Anadolu'yu taramaya devam edecekler. Bir an evvel Türk folklorunun her türlü değeri ile derlenmesi çalışmalarına önem veriyoruz, ki bu çalışmalarımızın büyük bir kısmını 1980'en önce tamamlamış olacağız. 1980'e kadar büyük çapta taramalar yapacağız ve 1980 de ikinci büyük kongreyi topladığımızda Türk folkloru ile ilgili çok önemli bilgilere kavuşacağız.

Ferdî çalışmalar bu kongrelerde değerlendirilebiliyor. Herkes oraya çalışmasını getiriyor. Orada tartışılıyor. Herkes beş yıl çeşitli araştırmalar yapıyor ve bizim birinci kongrede meselâ 140 kadar tebliğ sunulmuştu. Burada tartışmalar oluyor, herkesin yanlışlarını düzeltmesi bakımından çok faydalı oluyor.

İnşallah 1980'de ikinci kongreyi toplayacağız. Kongrelerin beş yılda bir yapılması temenni edilmişti birinci kongrenin sonunda.

Müzik için bakanlığımız Klasik Türk Musikisi Korosu kurdu. Mart ayında sanırım ilk konserini verecek. Şimdi harıl harıl çalışıyorlar. Millî Eğitim Bakanlığı Türk Musikisi Konservatuvarını açınca, Bakanlığımız artık okul açmadı, bunu kurdu.

PINAR — Son olarak sizden Pınar okuyucularına söyleyeceğiniz bir şey var mı şeklinde bir soru yöneltmek istiyoruz.

N. TAN — Pınar okuyucularının folklor konularına eğilmelerini isterim. Bizim folklorumuzda bugüne kadar binlerce kitap yazılmış, binlerce makale yazılmış ama henüz gün ışığına çıkarılmamış daha birçok geleneğimiz, halk edebiyatı mahsullerimiz, maddî kültürümüzle ilgili bilgiler vardır. Bunları çevrelerinde 60 yaşının üzerindeki şahıslardan, özellikle tahsilli olmayan kadın ve erkeklerle konuşarak derleyip Pınar'da yayınlarlarsa Türk folkloruna onlar da katkıda bulunmuş olurlar. Bunu temenni ediyorum.

PINAR — Teşekkür ederiz.

DEPREM

ASLAN ÜNAL

Sayın Aclan Sayılgan'ın yazdığı ve Tur Yayınları arasında çıkan Deprem; 27 Mayıs 1960 ihtilâli ile 12 Mart 1971 ültimatomu arasındaki komünist hareketin seyrini ihtiva ediyor.

Büyük devletimiz batılılaşma hareketleriyle parçalandı ve yıkıldı. Çok büyük acılar ve sayısız fedakârlıklarla sürdürülen millî mücadele neticesinde, Anadolu'da yeni bir devlet kurmaya muvaffak olduk. Bu sırada Batı'dan umudunu kesen aydınlar marksizme gözü kamaşarak bakıyordu. Aydınımızın can kurtaran simidi gibi sarıldığı Marx'ın teorileri gerçekte; Rönesans'ın getirdiği, Batı değerler manzumesinin korunmasından başka bir şey yapmıyordu. Sadece bu değerleri, işçi sınıfının silâhlı bekçiliğine terkediyordu.

SON ŞÖVALYE VE TEL ÖRGÜLERİN ÖTESİNDE.

Hiç bir ülkeye gönül rızası-ile giremeyen komünizmin metodu; dış veya iç harplerle zayıflattığı ülkelerin durumundan istifade etmektir. Emperyalist güçler için gençlik, patlamaya en müsait yönleri ile fitilleyeceği bomba durumundadır. Düşman bütün faaliyetlerini bu talebe olayları gibi maskeler ardında gizlemektedir. Ölen veya yaralanan her öğrenciyi istismar eden, olayları abartarak halka duyuran, halkı tahrik etmeye çalışan komünistler, 1960'lara kadar sinsi sinsi çalıştılar. Bu tarihlerde büyük bir tahrik kampanyasına girilmişti. Meselâ: 1960'larda İstanbul'da polisle çatışan öğrencilerden biri kaza ile ölüyor, sol basın bunu 80 öğrenci, SBF'nde birkaç yaralanmayı 25 öğrenci öldü diye kamuoyuna yansıtıyor. Neticede infialin, tedirginliğin, güvensizliğin ve kargaşanın had safhaya çıktığı günlerde, devrin başbakanı yurt gezilerine çıkıyor, gördüğü halk yığınlarına ve menfaatçılara güvenerek, kendine muhalif hareketleri önemsemiyordu. Fakat daha önce omuzlarda gezen yöneticiler sokakta tartaklanıyor ve yuhalanıyordu. Bundan sonrasını yazar şöyle anlatıyor: «Sempati toplamak için halkın arasına girmek isteyen Menderes, Kızılay'da sıkıştırılıyor. Bir genç Başbakan'ın yakasına sarılarak onu sarsıyor.

— Ne istiyorsun? diyen Menderes'e.

— Hürriyet! diye bağırıyordu.

Menderes cevaplıyor:

— İşte hürriyet, aranızdayım...»

Evet bir başbakanın yakasına sarılıp onu sarsan, genç bir üniversiteli hürriyet istiyordu!

Nihayet, 27 Mayıs 1960'ta ihtilâl yapıldı. Anayasa'da ıslahat ve tadilât yapmak için toplanan profesör-

lere soruyorlar; «Nasıl bir anayasa istersiniz?» Bu soru birçoğunun aklını başına getiriyor, ama artık çok geçtir. Profesör devam ediyor: «Elendim, Guatemala Anayasası elimizde yok, Kostarika Anayasasını nereden bulacağımızı bilmiyoruz, Uruguay'ın Anayasasını Dışişleri Bakanlığından isteyelim vs...»

Bunları duyan subaylar kulaklarına inanamıyorlardı. Bir ordu mensubu şu sorular içersinde bunalıyor. «Bu hukuk profesörleri şimdiye kadar neyle meşguldüler? Bu işi yapamayacaklardı da niçin anayasa tebdili ve tadili istediler? Neden çarşaf gibi beyanatlar verdiler? Neden ümitleri bu noktaya topladılar? Neden? Neden? Neden?..»

ÇÖZÜLÜŞ VE BOZGUN

Ordumuzun milliliği, milletimizin uyanıklığı dolayısıyla 1960'ta gayelerine ulaşamayan komünistler, yeni Anavasa'nın açıklarından istifade ile çalışmalarını artırdılar. Maske dernekler ve partiler kurdular. Nihayet komünizmin tek metodu olan eyleme başladılar. Şehir ve kırgerillası kuruldu. Filistin'de gerilla eğitimi gördüler, orada öğrendiklerini Türkiye'de uygulamaya başladılar. Rehine adam kacırmalar, ev baskınları, banka soygunları yanında polis ve orduya kurşun sıktılar.

Bu gerillalardan Hüseyin ve Hasan Mahir, İsrail konsolosunu kacırdılar. Aytaç, İsrail konsolosunun kacırılması önerisini, Arap yoldaşlarından almış, kendi örgütlerine iletmisti. Bunun üzerine Hüseyin, ve Hasan Mahir, Bay Moreno'yu kacırdılar. Hükümete 72 saat içinde tutuklu bütün devrimcilerin serbest bırakılması, aksi takdirde konsolos Moreno'nun öldürüleceğini bildiren bir ültimatom vermislerdi. Hükümet bu ültimatomu kesinlikle reddetmistir. Konsolosu öldürmek için çekilen kura, Hasan Mahir'e çıkmıştı. Hasan Mahir, konsolos'a son sözlerini söylemesi için bir kalem ve kâğıt verdi.

Bay Moreno şunları yazdı:

«Türkler dört yüz yıl Arapları idare ettiler. O kadar zaman da Yahudilerle birarada yaşadılar. Anadolu'da bin yıllık bir devlet geçmişi olan Türklerin, daha düne kadar sırtlarında taşıdıkları Araplardan ihtilâl dersi almaya ihtiyacı yoktur. Arap gerillaları sizlerin de mahvına sebep olacaklar... yazık...» ve Bay Moreno öldürüldü.

Bundan sonra eyleme devam eden Hasan Mahir ile Aytaç bir bekçiyi vurmuş ve bir subayın kızını rehin alarak, subayın evine sığınmışlardı. Bu iki komünist gerilla vurularak öldürüldüler.

... Eyleme devam eden gerillalar ve sözcüleri mevcut Türk Devletini yıkıp, komünist bir devlet kuracaklarını ilân etmekteydiler. Ve parolaları ise: «komünizmi kurana kadar eyleme devam»dı. Esasında bu hareketlerin tarihine biraz dikkat eden namuslu her şahıs şunu görecektir. Gerek Batılılaşma, gerekse komünist hareketler, Türk Milletinin düşmanları tarafından başlatılmış ve yürütülmüştür. Bunu çok iyi bilen ordumuz daha fazla olaylara sevirci kalamazdı ve 12 Mart 1971 milli hareketini yaptı. Ordumuz ve milletimiz işbirliği yaparak komünist çeteler yakalandı ve cezalandırıldı.

Kitabın sonuç bölümü bazı isabetli tespitlerin yer aldığı, olayların muhasebesinin yapıldığı bir değerlendirme bölümü oluyor.

«1960'larda olur mu böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu? marşlarıyla işe başlayanlar, ideolojik farklılıkların, sınıf çelişkilerinin bilimsel açıklamaları yerine, düşmanlığı ikâme ettiler. Türk milliyetçiliğine, Türk tarihine. Türk onuruna hayasızca saldırdılar.

BAĞBANIN ÇİLESİ

Gül dalında; gül açsın istedik
Nice yıl.
Garib bülbül'ün, şerha şerha feryatlarını,
dindirmek için.
Gözyaşlarımızdan yağmurlar yağdırdık...
Pare pare olmuştu kalbimiz,
Acısını içimizde sakladık.
Yıllar boyu bahçemizde, güller derebilmek, için,
Gönüller dolusu ağladık.
«Her karanlık bir aydınlığa gebe»derler,
Aydınlığa hasret kalanlar,
Ümidle ufka bakıp beklerler.
Târ-ü mar olmuş gönlümüzle biz de bekledik,
Açılan goncalardan, güller derledik.
Yıllar sonra,
Nasırlı elleri, kırık kalbiyle
Bahçıvan gelmiş.
Gülzârın kapısına,
Bülbülün figanlarını
Titreyen elleriyle işlemiş,
Ve bize mutluluk dilemiş.

MEHMET MICIK

Kürtçülük ve Alevilik solculuk olarak sunuldu.»

«Bugün aynı oyunlar Türkiye'de oynanmaktadır. Son yıllarda Türk devletinin yıkılmasını temin için emperyalizmin şamar oğlanı, Pan Helenizm de sesini duyurmaya başlamıştır. Ve Türk gençleri 12 Mart'tan önceki ve sonraki deneylere rağmen birbirlerine hâlâ kıymakta, parsayı toplayanlar ise, Batı ve Sovyet emperyalizmi olmaktadır.»

Ancak şu artık kesindir ki, tarihin akışı mazlum milletlerin uyanmasına, sömürülen devletlerin ise kurtuluşuna doğru seyretmektedir. Batı ve onun gayri meşru çocuğu komünizm de milletlerin uyanışını durduramayacak ve gelecek çağ hür milletlerin çağı olacaktır.

SONUÇ

Eser: Marksizm konusunda otorite olan Aclan Sayılgan'ın kuvvetli kalemi, akıcı üslûbu, genis araştırmaları ile objektiflik prensibine bağlı kalarak komünist hareket tanıtılıyor.

Deprem: Komünist hareketin içten içe kendini bir kurt gibi yiyip bitirdiğini, yabancı güçlerin gençlerin beyinlerini dogmalarla nasıl alçılaştırdığını, onların ateşin içine itildikten sonra arkalarından istismar kalemlerinin nasıl çalıştığını belgeleyen bir eser.

«Yolcuların çoğunluğu tarafından istenilmek, insana kaptan olma özelliği kazandırmaz», prensibi bu dönemde iktidar olanların gösterdikleri acizlik ve zavallılıkla bir kez daha doğrulanıyor.

Eser, komünizmin ve komünist hareketin Türkiye'deki durumunu öğretici olması dolayısıyla okuyucuya tavsiye edilir.

DİKTA VE SANATÇI

MUSTAFA ÇİMEN

Hafif yağmurlu bir gündü. Bulutlar morlaşmış pembeleşmişti yer yer. Yağmur çiseliyordu ince ince. Hafiften *çiseleyen* yağmur olmasa bulutların alevden birer tül halinde tepeme gerildiklerini zannedecektim. Gerçekte zihnimi kemiren düşünce değil ıstıraptı. Ruhumdaki şiir değil yıkılan sömürülen insanlığımızın alevli hüznüydü. İçinde bulunduğum psikolojik ve manevî ortam bu alevi iyice körüklemiş ve inceltmişti. O kadar hafiflemek istiyordum ki, ah diyordum mümkün olsa da şu zarif minarelerin ucundan onların çizgisinde bulutlara doğru sırrolup gitsem. İşte bu şiirdi, özlemdi. Çevremizin ve giderek dünyamızın kara gerçekleri ise bambaşkaydı. Acı haberler geliyordu ülkeden, batıdan-doğudan. Oturmuşum bir kanepeye aşağıdaki şekilde, ağlamış hıçkırmışım.

Kandan bir dünya dalgalanır gözlerimin önünde / Hafif yağmurlu bir gün / Mor bulutlar ağlaşır göklerde / Kuşlar uçuşur Sultanahmedin bahçesinde / Nar çiçeği bir alev gibi / Savrulur bulutlara doğru duygularım / Bin bir kutbu yaşayan / Bir karmaşanın içinde.

Birazcık düşünce yanar beynimde / Gözlerimden yüreğime kadar yangından geçmişim / Renge yağmura kuş seslerine / Bulut bulut şiire mi gömülmek var / Yoksa her şeyin üstünde bir ölüm-kalım kavgası mı / Bir kent tablosu iner gözlerimin önüne / Kâbus gibi / İfrit duyguları gibi / İnsan kanı ve posası çıkartılmış insanlar akar / Bu kentin sokaklarında / «Dün iki öğrenci daha vuruldu Lâleli'de» / Hülasa bir pazar kurmuşuz madein Avrupa / İnsandan ucuz ne var... /

Posası çıkarılmış insanlar: Kimler girmez di ki bu tanımlamanın içine. Posası çıkarılmış işçi, posası çıkarılmış köylü, posası çıkarılmış esnaf, posası çıkarılmış memur... Ve posası çıkarılmış düşünür, posası çıkarılmış ilim adamı, posası çıkarılmış sanatkâr. Çağımız modern çağ. Yani köleliğin modernize olduğu bir çağ. İnsanlığın en ilkel tutkuları renkli maskeler bulmuş asrımızda. Dünya iki zalim sistemin kıskacında. Bir tarafta kapitalizm ki, insan paranın ve paralının esiri. Bir tarafta Marksizm ki, insan haysiyetinin beş paralık değeri yok. Kendisini Tanrı mertebesine koymuş bir dikta duygulara, düşüncelere her şeye sansür konmuş. Bu tanımlamanın alevli atmosferi zihnimde böylece genişledi gitti.

Toplum olarak kendimize has apayrı bir kültür, medeniyet, yaşayış ve düşünce stilimiz var. Bunalımlarımız, kurtuluş yollarımız ve yükselme şartlarımız da aynı şekilde farklı. Ama toplumlar arası etkileşim araçlarının kültür duvarlarını kolaylıkla yarıp geçtiği günümüzde dünya şartlarından soyutlayamıyoruz ülkemizi. Batının hayatımızın her hücresini ye-

niden yoğurma çabalarının doğurduğu bünye sancılanmaları sürüp giderken Kuzeydoğudan ve Uzak doğudan da büyük yaralar alıyoruz. İlkel bir kör döğüştür sürdürülüyor. Sokaklara pusular kurulup gencecik insanlar kurşunlanıyor. Kimin ve neyin hesabına? Her şey bulanık ve karanlık genç insanın gözünde. Kanında tutkular coşmaktadır delikanlının. İdealizmi de, maceracılık eğilimleri de en kanlı-canlı dönemini yaşamaktadır. Yani ergenlik çağındadır. Bu karanlıklardan bir el uzanıyor bağrımıza. Alıyor delikanlıyı bizden. Dolduruyor sloganlarla. Sonra salıyor yeniden bağrımıza. Dürtüklüyor komplekslerini. Öldürüyor acımasını, merhametini, sevgisini. Eline silâh veriyor. Ve salıyor bağrımıza özgürlük adına. Fikir özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, yazın hürriyeti. Oysa savunduğu her şey tutuklanmıştır özendiği ülkelerde. İnsan kelimenin gerçek anlamında esirdir. Zavallı halk alkolle uyuşturulurken onurunu ayaklar altına alamayan aydınlardan, düşünürlerden, sanatçılardan acı uyarılar yükselmektedir. Ama duyamazdı bunları şartlanmış insan. Muhakemesi donmuştu. Vukufsuzdu. Derinliğine düşünen insan tipini kaybetmiştik büyük ölçüde. Sloganlar hem aksiyonumuzun önderiydi, hem ilimdi, hem sanattı nazarımızda. Attığımız naraların farkında değildik, anlamını kavramaktan uzaktık. Militancılık oyunu, kaderiydi neslimizin. Bir şair çıkıyordu adı Attila İlhan: Düşünmek gece yarılarına kadar değeri üstünde eylemin / Nasıl yüzeyde kalır ne yaparsan derinliklere iner» / diyordu. Oysa inemezdi derinliklere o vadide eylem. Çünkü eylemin bağlı olduğu düşünce derin değildi? Fanatik doğmalardan ibaretti. Ve tatbik edildiği ülkelerde kanlı birer diktanın aracı olmuşlardı. Şair de farkındaydı bunun. Ama bir kere girmişti bu yola. Şahsen derinliksiz değildi O. Bu yüzden çıkış yolları arıyordu. Bütün diktalara cephe almıştı. «Özgürlükçü sosyalizm» diyordu. «Ulusal Bileşim» diyordu Neydi bunlar, nasıl gerçekleştirilir, nasıl uygulama alanına konur belli değildi. Sadece şair acısından bir düşünce aşamasıydı. Bugünkü sosyalist uygulamalarda insan haysiyetinin ayaklar altına alındığının farkındaydı. Yalnız, O ortamdan aldığı bazı kavramların büyüsü sürdürüyordu etkisini. Şair bunlara kendi değerlerimizden, kendi ulusal kültürümüzden insancı bir öz mü aşılamak istiyordu. Üretimde ve kültürde bu halka bağlı kalmak gerekir derken bunu mu kastediyordu? Bunlar ayrı meseleler. Biz şimdi şairle anlaştığımız ortak bir noktayı konuşalım: Sovyet Merkezi Diktasının, aydınlara, yazarlara, şairlere yaptığı işkenceyi. Yani düşüncenin, ilmin, fikrin, duyguların ve yüreğin prangalanmasını. Soljenitsin'in tanımlamasıyla **«Hapishanecilik ve Tutuklama ilmi» nin bütün bilgi disiplinlerini aştığı bir ülkeden bahsediyoruz.**

Soljenitsin, Sakharov, Amalrik, Piliyuç, Boukovski gibi isimleri artık duymayan kalmadı. Bu yazı da başkaca isimlerden söz açacağız. Le Nouvel Observateur'da yayınlanan bir yazıyı esas alarak. Yazının birinci parağrafın son cümlesinde şöyle deniyor: «..Bir Sovyet kitabı ister gizli yayın yani SAMİZDAT olsun ister devlet sansüründen ve «yukarıdan gelen emirlerden» süzülüp geçmiş bir kitap olsun her zaman bir sosyal gerçek gizler satırları arasında.» Ve ikinci parağrafta düşünür ve sanatçının karşılaştığı korkunç

baskı hemen özetlenivermiş : **«SSCB'de edebiyat, yazarlara ve aydınlara belli bir takım özellikler getiren kendine has bir disipline kavuşamamıştır. Yarım asırdan beri devlet gücünü mutlak anlamda kullanan bürokratik bir sınıfın hakim olduğu Sovyet toplumunda ifade hürriyeti ve haberleşme sistemi tamamen polis kontrolündedir.»**

Bunları okuyunca Mao'nun bir ünlü vecizesi geliyor hatıra: **«Sanat ve edebiyat siyasete tabidir.»** Gerek Sovyet Rusya'da, gerek Çin'de sanatçı bu cilveyi yaşamıştır. Diktanın yalana ve halkı uyutmaya dayanan emir ve direktiflerinin yazarı, süsleyicileri olmuşlardır. Parti kendi direktifleri dışında zerre fikir kırıntısına müsade etmemiştir. Yani insanın dogmalara köleliği. Hasta benliklerde erimiş bir Canavarın dirilmesi. Hükmetme, köleleştirme arzusunun toplumsallık süsü verilmiş prensiplerin garantisine alınması: Marksist diktalar... Herkes ve herşey susacak. Ayet bekler gibi diktatoryayı icra eden ekibin ağzına bakılacak. Düşünme, yazma, özgürlüğüne ve buluculuk eğilimlerine ve kabiliyetlere pranga vurmak değil de nedir bu? Tüm dinleri inkâr eden Marksizm yeni bir din kuruyor böylece. Zaten dinini kurabilmesi için bütün dinleri yıkması gerekir önce. Ve şöyle seslenir Marksist diktatör zoraki ümmetine: **Gerçek benim ağzımdan çıkanların ta kendileridir. Sizin güveniniz uyum göstermek ve tekrardır. Benim vazettiklerimi hep bir ağızdan tekrar. Asıl zor göreviniz de bu son derece dar ve sınırlı prensipleri her olaya uygulayabilmek. Sakın bunu yaparken gülünç durumlara düşmeyin. İyi demogoji yapın ki inandırıcı olasınız.**

Evet bu din değil de nedir? Tekrar dinin prensiplerine hastır. Çünkü Beşeri düşünceler devamlı eksiktir, yenilenmeye ve geliştirilmeye muhtaçtır. Kişi aklı ile ortaya konmuş bir şeyin tekrarlanması isteniyorsa gizli bir diktatorya eğilimi kendini belli etmiş demektir. Kendini mutlak gerçeğin elçisi zanneden insanlar türemiştir. Ve belki insanı aldatmaya dayanan bu tiranlık oyunları geçici başarılar elde ederler. Ama tarih karşısında daima mahkûm olmuşlardır ve mahkûm olacaklardır. Muhalif aydınların Sovyet Merkezî diktası konusundaki değerlendirmelerine geçelim.

İtalyan Troçkistti Bruna Rizzi: «soysuzlaşmış işçi devleti»nde iktidarın devlete hakim olan bürokratik sınıfın iktidarı haline geldiğini kesin olarak ilk teşhis edenlerdendir. Rizzi bu teşhislerini **«SSCB, Bürokratik Kollektivizm»** adlı kitabında göstermektedir.

«1917 İhtilâli» kitabının yazarı Marc Ferro ise Rizi'yi doğrulamaktadır: «Rusya'da her türlü hürriyetlerin kaldırılması üst kademeden gelen emirler sonudur. Bu da bütün sosyal faaliyetlerin yok edilmesini önceden belirleyen bir sınıfın siyasî parti olarak kendini tanıtmasıdır.»

Evet zaman ilerledikçe, zulüm çarkları döndürüldükçe Sovyet diktasının bütün pislikleri ortaya çıkmaktadır. Vaktiyle bizzat komünizme hizmet etmiş aydınlar, yazarlar, şairler, ilim adamları ele vermektedir çağın celladını. Emilmiş tüketilmiş bir ülkenin acı gerçeklerini ortaya sermekle meşgul bu aydınlar. Bunlardan birisi de Lev Kopelev. **Kopelev vaktiyle sadık bir Stalinci.** 1941'de «Alman mahkûmları» döndürmekle görevli «siyasi subaylardan» biri de oydu. Ancak «Gulak» köylülerine yapılan işkencelerin tiksindirici mu-

amelelerin, masum insanlara uygulanan vahşetin, şehirlerin yakılıp yıkılmamasının, oldu-bittilerle ülke işgallerinin tabii bir savaşın sonucu değil de bir diktayı beslemek amacına yönelik olduğunu farkedince yaptıklarından da, kendi kendinden de tiksinir. Bu diktaya kendisi de hizmet etmiştir çünkü. Kamp hayatının ve savaş hatıralarını anlatan Samizdat'nın ilk cildi Gulak'a gelişinde son bulur. Gulak kampının kapısında şu yazı okunuyordu: **«Mutlu yaşantımız için büyük Stalin'e şükrediyoruz.»**

Daha birçok eser: Viladimir Rybakov **«Yük»** Anatolu Marlchenko**«Açlık Grevi»** adlı eserleriyle SAMİZDAT kervanına iştirak eder. **İvan Denisovitch'in hayatında bir gün» «Güzel Amalrik'in Çocukluk ve Sefalet Yılları»** isimli eserler bir çok acı gerçekleri sergiler. En son Samizdat'lar arasında çıkan Vladimir Voinovitch'in romanı bir güldürü, taşlama eseridir. Le Nouvel Observatuer da Voinovitch'in şu şekilde tanıtılmaktadır: (Yazının Türkçeye tercümesi için bakınız 1977 2 Mart Çarşamba, 3 Mart 1977 perşembe ve 4 Mart 1977 Cuma tarihli Bayrak gazetesine) «Kitabın her satırı insanı güldürüyorsa da bu satırlar aslında Sovyet Günlük hayatını bütün çıplaklığı ile ortaya sermektedir: **«Miting bir çok insanın bir araya getirdiği, toplanan bu insanlardan bazılarının düşünmediklerini söylediği, bazılarının da düşündükleri şeyleri söylemedikleri bir toplu gösteridir.»** Yoruma gerek kalmayacak derecede açık ifadeler...

Yakın bir geçmişte SSCB'den çıkartılan Rus yazarı **Victor Nekrassov «Bir şaşkının notları»** adlı eserinde Sovyet insanının votkayı bir sığınak olarak kabul edişini işlemektedir. **«Stalingrad Siperlerinden»** ve **«Doğduğum Şehir»** adlı diğer eserlerinde de ilginç açıklamalarda bulunur. Her şey Sovyet yönetiminin **«Brokratikleşmiş engizisyon mahkemelerine** dönüştüğünü ortaya koyuyor. Bütün bunlar karşısında yazarlara, en çağ dışı baskı yöntemleriyle karşı çıkılırken, halk da alkolik maddelerle uyuşturulmaktadır. Votka tüketimi hiç bir ülkeyle kıyaslanmıyacak derecede artmıştır, Sovyetler Birliğinde. KGB Merkezleri harıl harıl çalışmakta, bir taraftan kelimelere pranga vurmanın ilmini geliştirirken bir taraftan da halkın uyuşturulmasıyla meşgul olmaktadır.

Attila İlhan'ın Tutuklu'nun Günlüğünde yer alan bir şiiri var. Sovyet Merkezi Diktası tarafından Çekoslavakya'nın işgali ile ilgili. Şair bu hunharca işgali ince bir eleştiri ile şiirleştirmiş. **«Meraklısı için Notlar»** bölümünde ise şiirin yazılış sebepleri ve uyandırdığı tepkilerle ilgililginç bir açıklama var. Şiir, **«Bir Komünist Kendisini asıyor»** mısra ile bitiyor. Açıklamanın son bölümünde ise şöyle deniyor:

«Şiir yayınlandıktan sonra ise özellikle **«Bir komünist kendini asıyor» mısraı şimşekleri üzerine çekmiştir. Sanki Rus baskınında Çekoslavakya'da kendini asan komünist hiç çıkmamış gibi.**

Ha bir de şu var: Son zamanlarda bir azeri çevirici benim şiirleri hem Rusça'ya hem Azerice'ye çevirmeye heveslenmişti. Kitaplarımı istedi gönderdim. Tutuklunun günlüğünü karıştırırken bu şiirin üstüne düşmüş, dehşet içinde çevirme işinden vazgeçti. gerekçesi de güzel: Biri ihbar eder de ocağımı söndürürler.

Yorum gerekir mi?

Şair sormuş biz cevap verelim: Gerekmez. Hem, insan onurunun bu derece ayaklar altına alınması karşısında kendini bilen komünist kendini asmasında ne yapsın?

Tiyatro Eleştirisi

AHMETLERİM

MUSTAFA ERDOĞAN

Necati Cumalı'nın yazdığı ve İsmail B. Ağlagül'ün sahneye koyduğu «Ahmetlerim», Devlet Tiyatroları 2. tur oyunları arasında gösterilmeye başlandı. Yabancı oyunlara ağırlık vermeye alışkın olan Devlet Tiyatrolarının bu sezonki repertuarında, yerli oyunların sayısında göze çarpan artış sevindiricidir. Yine de bilinir ki, bu; Devlet Tiyatrolarının gerçekleştirmesi gereken bir değişiklik olmasına rağmen, yeterli değildir. Çünkü üzüntüyle kaydedelim; çoğu zaman yerli oyunların özünü oluşturan düşünce ve duygular, gerçek anlamda yerli ve millî ölçülerden uzak kalmaktadır.

Sayın Necati Cumalı'nın eserini de, bu açıdan bir gelişme olarak değerlendiriyoruz. Öncelikle şunu ifade edelim: Şimdiye dek yayın karakterini nesnel ölçüler çizgisinde tutmuş bulunan derginiz; eleştirilerinde de daima gerçeklere bağlı kalmış, ön yargılardan kaçınmıştır. Onun için, Ahmetlerim'in yazarının yaptığı ünün niteliği, bizi, sübjektif değerlendirmelere iten bir etken olamaz. Her dürüst çabayı, saygıyla karşılarız.

Şimdi Ahmetlerim'e dönelim. Özü itibariyle belirgin pürüzleri olmayan bu oyun, İsmail B. Ağlagül'ün çabasıyla da başarılı olmuş. Bu konudaki düşüncelerimizi daha sonraya bırakarak, önce muhteva açısından oyuna bakmak istiyoruz.

Eser üç bölümden oluşuyor.: Ağabeyim Ahmet, Kocam Ahmet, Torunum Ahmet... İlerleyen yılların getirdiği sosyal-siyasî değişimin, sorunların sadece ortaya çıkış biçimini değiştirdiği görüşü; bir kadının hayat çizgisi paralelinde vurgulanıyor. 1910'lardan başlayıp, 1930'ları aşarak, 1970'lere kadar geliyor yazar. 'Örnek tip' o-

larak seçilen Türkân'ın genç kızlık, evlilik ve ihtiyarlık çağındaki dilek ve tutumlarıyle; o devirlerin sosyal, ekonomik ve siyasî görünüm ve sorunlarına değiniliyor.

Ağabeyim Ahmet :

«Yıl 191...» 1. Dünya savaşı ve ardından Millî Mücadele yılları... Türkân haksızlıklara dayanamayan, cesur ve fakat yapabileceği bir şey olmayan, bir genç kızdır. Hukuk tahsili yapmakta olan ağabeysi, problemlerin üstesinden gelebilecek «yenilmez bir dev» olmayı istemekte, bunun imkânsızlığını düşününce de üzülmektedir.

Türkân'ın evlilik üzerine de düşünceleri vardır. Evliliğin, evlenen erkeği; kendi ana baba ve kardeşlerinden uzaklaştırdığını düşünen ve ağabeysini çok seven Türkân; Ağabeysi Ahmet'in de, bir gün aynı duruma düşeceğini düşünerek üzülmektedir.

Ağabeysinin, okulunu bitirerek eve döneceği günü sabırsızlıkla beklemektedir Türkân. Ama o döndükten sonra, İstiklâl Savaşı başlar. Ve Ahmet gitmek zorundadır. Türkân ise, Ağabeysinden ayrılacağı için üzülmektedir. Fakat gerçekte, istemektedir bunu.

Ahmet'in çantasını Türkân hazırlar. Yerleştirdikleri arasında, Sevim'in hediyesi olduğunu söylediği bir de Kur'an vardır. Sevim, Türkân'ın, ağabeyisiyle evlenmesini çok istediği, bir arkadaşıdır.

Kocam Ahmet :

«Yıl 193...» Bu bölümde Türkân'ı, evlilik hayatında görüyoruz. Kocasına ve çocuklarına bağlı bir kadındır Türkân. Ancak özellikle, İkinci Dünya Savaşı yıllarını yaşamanın doğurduğu zorluklar onu bunaltmakta, giderek isyankârlaştırmaktadır. Özellikle kocasına karşı... Kocası Ahmet, bir gazetecidir. Ancak onun da problemleri vardır. Yazıları zaman zaman geri çevrilmektedir.

Türkân, evliliğin kişiyi eski ailesinden kopardığı, düşüncesini bu sefer hayatın içinden şöyle vurguluyor.: «Bir genç kız, kadın olmaktan önce kardeştir; bir kadın, kardeş olmaktan önce eştir.»

Torunum Ahmet :

«Yıl 197...» Artık Türkân, yaşı geçkin bir babaanne'dir. «Ahmet», şimdi de torununun ismidir. Ve o, Torununu iyi yetiştirmek için çırpınmakta, şimdiki kadınların bu hususu ihmal ettiklerini şu sözlerle ortaya koymaktadır: «Marifet doğurmak değil; bakmak, büyütmek...» Ayrıca bugünkü eğitim-öğretim hayatımıza hakim olan anarşiden yakınmakta; çocuklarımızın «nasıl da»? elimizden alındığına şaşmaktadır. Ancak «Kötülerin itibar gördüğü devir» olan şu günlerde, bu durumu bir ölçüde olağan karşılamaktadır.

Sosyal değişimin nesiller arasına koyduğu duvarların, gençlerle yaşlıların anlaşmalarını güçleştirdiğine işaret ediliyor. Şöyle: «İnsan kendi oğluyla-geliniyle anlaşamıyor ki...»

Oyunun kısa bir özetini yapmaya çalıştık. Görülüyor ki eser, özü itibariyle gerçekçi kalabilmiş, 20. yüzyıl Türkiye'sindeki değişimi, realitelere bağlı kalarak gösterebilmiştir. Ancak görüntülenen durumlar, gerçek anlamda bir yorumdan uzaktır. Gerçi yorum yapılmaktadır ama, bu; sorunları doğuran nedenler üzerinde olmamakta, zaman-zaman sonuçların sathî bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Oysa böylesine bir konuda, yoğun düşünce unsuru aranır. Söz konusu edilen sosyal-siyasi değişim, şüphesiz kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Yalnızca değişimin varlığını göstermek dinamiğini ortaya koymamak; bir yerde, hiçbir şey

demektir. Sanatın sosyal fonksiyonu açısından, bu bir eksikliktir. Eğer yazar somut görüntüleri, savaş dönemlerine tesadüf ettirmekle, buhranların sorumluluğunu savaşa bağlamak istiyorsa; bu takdirde yine, eksik bir tutumun varlığına işaret etmemiz gereklidir. Çünkü savaşda nihayet, belli nedenlerin sonucudur. Ve yalnız başına 'Savaş' imajı, krizlerin dinamiğini belirtmek açısından, dayanaksız kalacaktır.

Bu arada yazarın; 1970'ler Türkiye'sini diğer savaş dönemleriyle birlikte ve adeta onların bir devamı olarak ele almakla, orijinal bir görüş getirdiğini ve günümüzdeki «anarşik olaylar»a serzenişte bulmak istediğini de, söylemek mümkündür.

Yazarın, yukarıda sözkonusu ettiğimiz eksikliklere, sahneyi kolaylaştırmak için gözyummuş olduğunu düşünüyoruz. Gerçekten oyun, tiyatro tekniği açısından başarılı olmuştur. Ancak insan yine de, herşeyiyle dolgun ve mukemmel bir eser istemekten kendini alamıyor.

Yazar, oyun boyunca bir tek kişiyi konuşturmasına rağmen, genellikle seyirci sıkılmamaktadır. Yazarın bu orijinal tutumu, oyunu görünüşte monoton bir havada tutmasına rağmen, yine de oyunun akıcılığını bozmayan özelliğiyle, olumlu karşılanabilir.

Necati Cumalı için olumlu bir gelişme sayılabilecek Ahmetlerim, aynı zamanda İsmail B. Ağlagül'ü de tebrik etmemizi gerektiren bir başarıyle sahneye konmuş. Oyunun bölüm başlarında gösteriler slaytlar, seyirciye ön bilgi verici nitelikteydi Ve yönetmenin başarısını gösteriyordu. Ayrıca 1. Bölümün başında millî marşlarımızdan parçalar dinletmesini, diğer bir başarı olarak görüyoruz. Oyunun akıcılığının korumasında, yazarın yanında sayın Ağlagül'ün de rolü vardır.

Bu arada, gördüğümüz bazı pürüzleri de belirtmeden geçemiyeceğiz. Türkân'ın dışındaki şahısların -az da olsa- konuşmalarını teypten vermeye gerek yoktu. Kıpırdayan dudaklardan ses duyacağını sanan seyircinin, sesi başka yerden işittiğinde anlık bir uyumsuzluğa düşeceği, düşünülmeliydi. Bu vesile ile şunu belirtelim. Orijinal tutumlar, özellikle tiyatro tekniğinin gelişmesi açısından yararlı ise de, bu; yönetmeni fantazilere itmemeli, diye düşünüyoruz.

Bir de şu 'Ağabeyim Ahmet' ile 'Kocam Ahmet' rolünü aynı kişiye oynatmakla hata edildiğini belirtelim. Kaldı ki, Türkân'ın ağabeysi rolüne Aktan Günalp pek gitmemiş. Daha genç ve enerjik görünüşlü bir tip seçilmeliydi.

Diğer taraftan; sahne arkasının çıplak bir görünümde bırakılması yerine, konuyla ilgili tablolarla süslenmesi mümkündü. Sayın Serpil Tezcan'ın, kostümlerde gösterdiği başarıyı, böylece perçinlemesi beklenirdi.

Oyunun esas ağırlığını yüklenen Serpil Tamur, Türkân rolünde, gerçekten başarılı idi. Yalnızca, sona doğru bir ara konuşmasını şaşırır gibi olmasa idi, başarısını gölgeleyen bir pürüz kalmayacaktı.

Diğer rollerin dağılımı ise şöyle idi: Nesrin Kılıç (Annesi - Kadın), Serra Tamur (Torunu Ahmet).,

Reji Asistanı : Aktan Günalp
Işık : Selâhattin Çelik
Kondüvit : Asaf Öney
Süflöz : Firuzan Karabey

Tiyatro ile ilgilenenlere seyretmelerini salık veriyoruz, «Ahmetlerimi». Çekinmeden, iki saatinizi bunun için ayırabilirsiniz.

HER EVE BİR
Bayrak
GEREK

Bayrak
Haberde doğruluk
Yorumda dürüstlük
Fikirde milliyetçilik
demektir

Bayrak Bizim Gazetemizdir

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

NİSAN 1977

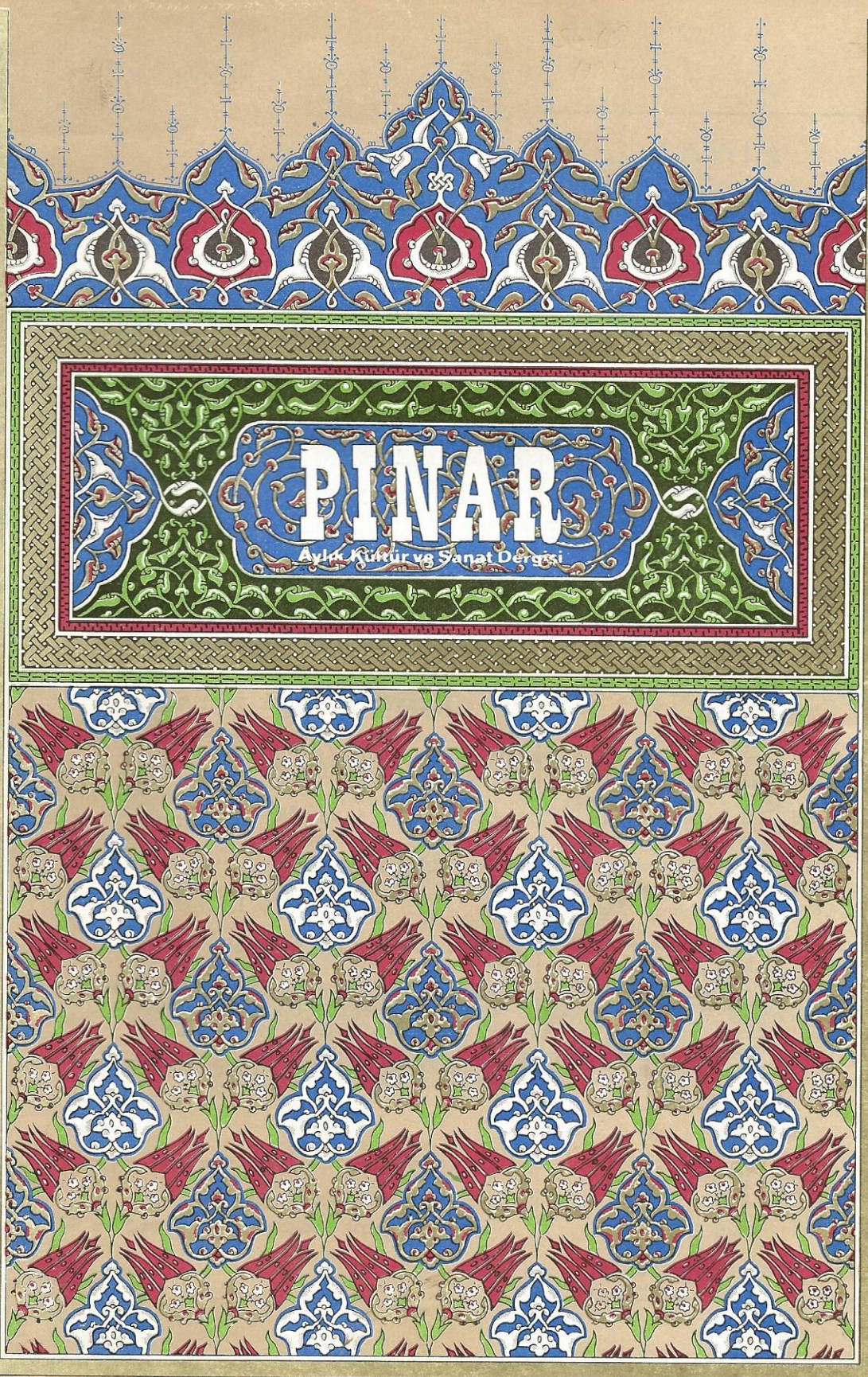
CİLT: VI

64

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Esrarlı Bir Kelime İntelligentsia
- Türk Romanı Bilmecesi
- Yarım Kalan Daire
- Nail Tan ile Folklor Üzerine Mülâkat
- Dikta ve Sanatçı

FİYATI: 5 LİRA

PINAR
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Selim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Mayıs 1977
Cilt : VI — Sayı: 65

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

Pınardan

Esrarlı bir kelime intelligentsia
CEMİL MERİÇ

Yeryüzü Rüzgarları
NECATİ AYKAN

Türk Romanı Bilmecesi
M. AKİF AK.

Gazel
FATİH SULTAN MEHMET

Ferman
ÖMER SEYFETTİN

İlk Durak
SEFA KAPLAN

Hirayamanın ipek yolu sergisi
YETKİN DİLEK

Kavuşmak
OSMAN YILMAZ

Fetih Destanı
HASAN ERDEN

Senemsiz bir festival
MUSTAFA ÇİMEN

Eski fotoğraflar
CEVAT ÖZKAYA

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1906 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar'dan

Saygıdeğer okuyucu,

Pınar'ın bu sayısında iki hikâye var. Geçen bir kaç sayıda hiç hikâye olmamasına karşılık, bu sayıda iki hikâyeye birden yer vermemiz, biraz garip görünse gerek. Pınar'ın son sayılarında hikâye yayınlanmamasını, birazcık açıklamağa çalışalım isterseniz. Dergimiz, geldiği aşamaları tekrar etmeme azminde. Yayın hayatında keskin zikzaklar yerine, sürekli bir tırmanmayı prensip edinmiş durumda. Piyasa kalitesi ve standartlarının aşılması gerektiği inancındayız. Bugüne kadar yayınlanan hikâyelerimizin benzerlerinin değil daha güzellerinin yazılması arzusundaydık. Bu arzu, hikâyecilerimizden daha titiz çalışmalarını istememiz gibi her dergide raslanmayan bir tutumu doğurdu. Bugüne kadar gelinen çizgi aşılmasa da, hikâyelerin, yeni adımlar için vaadkâr olmasını bekliyorduk en azından. Bu titizliğimizin hikâye yayınlamamak gibi bir rizikoya karşılık, ilerisi için katlanılması zaruri bir fedakârlık olduğu düşüncesindeyiz. Önümüzdeki aylar, hikâyeciliğimizde hayırlı gelişmelere yol açacak hikâyeler yayınlayacağımızı umuyoruz.

Bu sayıda okuyacağınız hikâyelerden ilki, Cumhuriyet döneminin ilk hikâyecesine ait; Ömer Seyfettin'in *Ferman* adlı hikâyesi. Güç aşılacak bir hikâyecimizin, güç aşılacak bir eseri. Tarihî hikâyenin tipik bir örneğidir Ferman. Ömer Seyfettin Ferman'da, bir toplumun, kendi bütünlüğünü koruması için, o toplumun fertlerinin kendilerini nasıl feda etmek zorunda olduklarının dramını sergiliyor. Yenilgilerimizin sebeplerini ve kurtuluşumuzun yollarını bir hikâye çerçevesinde olsa da iyi gösteren bir hikâye. Bu özelliğiyle eskimesine imkân yoktur bu hikâyenin. Bu sürekli tazeliğini ve yerli hikâyeciliğimizin ilk örneklerinden oluşunu dikkate alarak, *Ferman*'ı yeniden sunuyoruz okuyucularımıza. İkinci hikâye Mustafa Çimen'in, Mustafa Çimen bu hikâyesinde, kendine has üslûbuyla ve daha çok iç diyaloglarla sosyal yaralarımıza dokunuyor.

Cemil Meriç, bu sayımızda İntelijansiya'yı Rusya'da anlatmağa devam ediyor. Aydın'ın Rusya'daki serüveni bu yazıda da bitmiyor. Gelecek sayıda, İntelijansiya yine Rusya'da incelenecek. M. Akif Ak, Türk Romanı Bilmecesi yazısını bu sayı bitiriyor. Başka yazılar ve şiirlerle Pınar'ın mayıs sayısını daha da beğeneceğinizi umuyoruz.

Saygılar ve sevgilerle.

AYDIN DENEN MEÇHUL (4)

ESRARLI BİR KELİME

İNTELİJANSİYA

CEMİL MERİÇ

İntelijansiya düşünce ile yaşayan, düşünce için yaşayan bir topluluk. Kökleri 18. yüzyıla, dalları zamanımıza uzanıyor. Üyeleri, ilkin «şuuru burkulmuş» soylular. Sonra çeşitli sınıflardan kopup gelen bir avuç insan. Topluluk gerçek kişiliğini 1840'larda kazanıyor: «Babalar» yahut proto - intelijansiya. Asıl intelijansiya, 1860 - 1870 nesilleri, yani «Çocuklar». Arada bir kopuş yok. Irmak hep aynı ırmak.

1840 NESLİ

Çağdaş Rus düşüncesinin temeli I. Nikola devrinde atılmış. Gogol, diyor Vogü'e, hayata gözlerini yumarken unutulmuş gibiydi. Ama eserleri bütün Rusya'ya yayılıyor, aydınları fethediyor ve bir sürü romancıya ilham kaynağı oluyordu. Bu romancılar elli yıl Rus edebiyatına hâkim olacaklardı. Hepsi de aynı bayrağın altında sahneye çıktılar: Tabiat mektebi. İki hocaları vardı: Gogol, Belinski. Ümitle sarhoş, inkisarla yaralıydılar 1820'nin şâirler nesli, ilhâmını ferdiyetçilikten alıyordu, 1840'ın romancılar nesli insanlık duygusu ve merhametten. 1848 yaklaşırken, Rusya da Avrupa'yı saran büyük kaynaşmanın dışında değildi, buzların altındaki bir ırmağa benziyordu, o sessiz ülke. Hayat akışına devam ediyordu.

Yüzeyde kalan bakışlar için, Nikola devri uyuşuk ve hareketsiz bir çağ. Ne var ki batı düşüncesi istibdadın sarp duvarını aşıyor, kaçak kitaplar elden ele dolaşıyordu: Mekteplerde, edebî mahfillerde, hattâ orduda. Cılız birer süt anneydi üniversiteler. Genç zekâlar bilgi susuzluklarını gidermek için Almanya'ya koşuyorlardı. Gidenler, kafaları liberal bir maya ve insaniyetçi bir felsefe ile meşbû olarak dönüyorlardı. Ne yazık ki bu hazinelerin alıcısı yoktu Rusya'da. Düşman bir medeniyetin bu şüpheli misyonerleri polisçe kovalanırken, yeni öğrenciler aynı âkıbete uğramak üzere Almanya'ya yollanıyorlardı. Ülkelerine Arz-ı Mev'ud'un koruklarını taşıyan bu delikanlılar, çağın romanlarında sık sık boy gösterirler. Onlara önce Puşkin'in eserlerinde rastlarız, sonra Turgeniev'inkilerde. Dönenler ya fildişi kulelerine çekiliyor, ya küçük dernekler kuruyordu. Toplantılarda yabancı nazariyeler tartışılıyordu, alçak sesle. Avrupa'ya gidemeyenlere yeni düşünceler anlatılıyordu. Kafası işleyenlerin hepsi tecrübe üstü bir felsefeye gönül vermişlerdi. Almanya'daki mürşidleri Hegel'le Feuerbach, Fransa'daki hoca-

ları Saint-Simon, Fourier, Proudhon'du. Siyaset yasaktı Rusya'da. Metafizik somut emelleri gizleyen bir şaldı. Partilerin yerini iki düşünce mektebi aldı: Slavcılar, Batıcılar. Slavcılar için Rus insanı gerçek hıristiyan rûhunun tek emânetçisiydi; o ihya edecekti dünyayı. Rusya'ya inanmış birer havariydi Slavcılar. Batıcılar ise imanını kaybetmiş birer kâfir. Bu «gentils»ler cephesinini tek kaygısı vardı: Islahat. Batıcı, inkârdı önceleri, sonra tahribe yöneldi; nihayet devrimi bayraklaştırdı. Ne var ki slavcılarla batıcıları ayıran kesin hudutlar yoktu henüz. Aydınlar, boyuna cephe değiştiriyorlardı: Şimdi sağ Hegelciydiler, şimdi sol Hegelci. Hakikatta liberalizmden radikalizme geçişti bu. Ama Rusya'da siyasî ve içtimâî tartışmalar yasaktı. Düşünce, ister istemez felsefî bir cübbeye bürünecek, felsefenin esrarengiz dilini konuşacaktı. Devrin metafizik münakaşalarını anlamak isteyenler, bu gerçeği unutmamalıdırlar. Aydınların gözünde tüten: Politikanın memnû meyvası. Düşüncelerini sansürden saklamak için bin bir kılığa sokuyor, kâh Feuerbach'dan bir sayfanın, kâh İkinci Faust'tan bir mısranın yorumuna sığınıyorlardı. Dekabristlerin mirasçısıydılar. Ayaklanma bastırılmış, alt üst etme sevdaları 20 yıl uykuda kalmıştı. Aynı arzular uyanıyordu şimdi. Ama bu defa dünyayı dipten doruğa değiştirmek söz konusuydu. Ruslar, Avrupa'dan demokratik ve sosyalist inancı alıyorlardı: Soylarının bütün insiyaklarına, gönüllerinin bütün emellerine cevap verdiğini sandıkları için coşkunlukla kucaklıyorlardı bu inancı. Görmüyorlardı ki bu yabancı karışım, emellerinin en asil taraflarını soysuzlaştırmaktadır. Batının sosyalist yazılarıyla şaşkına dönen 1848 devrimcileri, mürekkeple sarhoş oldular ve kısır bir çöle hicret etti rûhları; tecrîdin ve inkârın çölüne. Beynelmilelci nazariyelere kapılarak Rus gerçeğini unuttular Halk halk diye nutuk atmalarına bakmayın. Bu Moskova'lı devrimcilerin kafası, 18. asır düşüncesiyle dolu: Akılcı ve din dışı bir düşünce. Bir Dostoyevski'nin, bir Tolstoy'un liberal gevezeliklere iltifat etmeyen vakûr ve dînî merhametinden eser bulamazsınız onlarda. Dosto ile Tolstoy gerçekçiydiler ve seviyorlardı. 48 devrimcileri nefret eden birer ideologtular. İnsanlık aşkı, toplum düşmanlığına dönüşmüştü kafalarında.

Desen : Ercan Elbinsoy

Vogüé, Rus romanının Kristof Kolomb'u. Batı irfanına yeni bir dünyanın kapılarını açan o coşkun tecessüs 1890'larda, 1840 neslini böyle anlatıyordu. Şimdi de çağdaş bir Rus yazarını, Berdiaev'i dinleyelim.

SLAVCILAR, BATICILAR :

Geçen asrın başlarında Rus rûhunu yoğuran iki üstad: Hegel'le Schelling. Ama Rusya'da batıcılık bir iktibastan çok bir özümlemedir. Germen düşüncesi Ruslaşır âdetâ. Slavcılar o iki üstada dayanarak yeni bir teoloji kurarlar. Alman romantiklerinin özlemini çektikleri birliği, Rus düşüncesi gerçekleştirir. Batı tefekkürü dağınık ve parça parça. Rus bütüncüdür ve cihanşumûle yönelir. Slavcıların dînî inançlarına yabancı olan batıcılar

bile aynı temâyülü bölüşürler. Onlar da Hegelci. Hegelcilik, onlar için de bütün çözüm yollarını kucaklayan bir düşünce ve yaşayış manzûmesi: Topyekûn bir manzûme. Slavcıların faaliyet sahası din ve felsefe. Ortodoksturlar, ama çevreleriyle aralarında uçurumlar var. Çarlığı da, Petro Rusyası'nı da reddederler. Bir kelimeyle, hükûmetin her türlüsüne düşmandırlar. Bütün hükûmetler kötü, bütün iktidarlar günahkârdır. Kralcılıktan yanadırlar. Çünkü iktidarı tek kişinin omuzlaması, halkın böyle bir şâibeyle lekelenmesinden daha hayırlıdır. Halk cismânî iktidarı yüklenemez; o, dînî ve mânevî hayatın emrindedir. Bu anlayış hem Rus rûhunun hem geçen asır intelijansiyasının ana temâyüllerinden biri. Slavcılar, popülist'tiler. Popülizm, müjik'e inanıştır; dînî ve millî hayatın bekçisi olan müjik'e. Komün'e inanırlar. İktisadî hayat komünlerin içinde gelişecektir. Mülkiyete dayanan Roma hukukuna karşıdırlar. Mutlak ve mukaddes hiç bir yanı yoktur mülkiyetin, düpedüz adâletsizliktir. Burjuva medeniyeti bir yüz karasıdır. Avrupa'yı çürüten bir yüz karası. Hayatın birliğini bozan bir medeniyet. Slavcılar, medeniyetle kültürü ayırırlar birbirinden, (Batı bu vuzûha ancak Spengler'le kavuşacaktır. Bkz: Ümrandan Uygarlığa, Medeniyetlerin Ölümü.) Dünya görüşleri tutucudur. Ama ferdî hürriyeti, düşünce, vicdan ve kelâm hürriyetini savunurlar. Demokrat mıydılar? Evet. Halkın hükümranlığını kabûl ederler. Slavcılarla batıcıları birbirinden ayrı iki kast zannetmek yanlış. Hakîkatta, her ikisi de kardeştir. Düşman kardeşler. Herzen der ki: «Biz iki çehreli Janus'a benzeriz, hepimiz âşıkız Rusya'ya, ama bu aşkın iki yüzü var.». Slavcılar için bir anneydi Rusya, batıcılar için bir yavru. İki zümre, 30'la 40 yılarında aynı mahfillerde toplanıyor, aynı salonlarda tartışıyordu. Sonraları kesin olarak ayrıldılar.

Muhakkak olan şu: Aydınlar, yaşadıkları çağa tahammül edemiyorlardı; ya mâzîye kaçıyorlardı, ya istikbâle: Slavcılar, rüyalarındaki eski Rusya'ya, batıcılar hayâlî bir batıya. Mâzî hasreti de bir ütopyaydı, Avrupa sevgisi de. Hegelcilikle Schellingcilik en aşırı yorumlarına ulaşırken, Saint Simon'la Fourier'nin doktrinleri de Ruslaştırılıyordu. Batıcıların sol kanadı, Fransız sosyalizminin ve Fransız edebiyatının etkisindeydi, bilhassa George Sand'ın.

PETRAÇEVSKİ OLAYI :

Kim bu Petraçevski? Dış işlerinde çalışan bir siyaset adamı, diyor Larousse. 1821'de doğmuş 66'da sizlere ömür. Kamusa soğuk ve sevimsiz bir kaç satırla misafir edilen Petraçevski, içtimâî bir dâvâya gönül veren Rus toprak sahiplerinin en güzel örneği. Şöyle der: «Ne erkekler sevilmeğe lâyık, ne kadınlar. Bunun için kendimi insanlığın hizmetine adıyorum.» Bu söz bütün devrimci intelijansiyanın şiarı olacaktır. Hep aynı özlem: Somuttan soyuta kaçış, yakına değil uzağa muhabbet. Zavallı Petraçevski! Coşkun bir Fourier'cidir. İnsanlığın bir gün mutlu olacağına inanır. Ütopyasını uygulamağa kalkar: Köylüler için bir falanster kurar mâlikânesinde. Köylüler falansteri yakar. Târih tekerrürden ibaret ütopyacılar için. 1870'lerin köylüleri de uğurlarında feda-i can etmek isteyen sosyalist intelijansiyayı anlayamıyacaktır. O çağ sosyalizminin ayırıcı vasfı: Ütopya. Petraçevski, falansterlerin otokrasi ile, toprak köleliğiyle pekâlâ uzlaşabileceğine inanır. Uzatmıyalım. 1840 sonlarında bir avuç aydın bu düşünce donkişotunun evinde toplanıyordu. Sosyal problemler tartışılıyor, insanlığa verilecek yeni düzen üzerinde kafa yoruluyordu. Çoğu sosyalistti toplantıya gelenlerin. Politikayla uğraşmıyorlardı, uğraşamazlardı da. Devrimci eylemlere yabancıydılar; günahları düşünmek ve hayal kurmaktı. Köylülerin âzâd edilmesini istiyorlardı, bütün aydınlar gibi. Sosyalisttiler ama, şâirâne bir sosyalizm. Tekkeye gidip gelenleri bir iki izm'le yaftalamak yanlış. Misafirler arasında Fourierciliği hayal sayan bir Dostoyevski de var. Romancının bu düşünceler panayırında neler gördüğünü bil-

miyoruz. Ama yıllarca sonra «Ecinniler»i kaleme alırken bu hatıralardan bir hayli yararlandığı muhakkak. Toplantıların nasıl bir fâcia ile sona erdiği malûm (1849). Baskı arttıkça tepki güçlenir. Petraçevski ile çevresindekilerin uğradığı zulüm Rus intelijansiyasının devrimci temayüllerini bir kat daha şahlandırdı. Sosyalizm, bir idil olmaktan çıktı. Sahnede yeni kahramanlar boy gösterdi: Bazarov ve çocukları, Naçayev'ler, Takaçev'ler... Önce Bazarov'u tanıyalım.

NİHİLİZMİN SOY AĞACI :

Turgeniev yaman bir müşâhit. Rusya'da gelişen yeni zihniyeti bir insanda hülâsa etmiş: Bazarov. Ve ismini koymuş bu zihniyetin: Nihilizm.

Eski neslin hassas, müeddeb, şair-mizaç bir temsilcisi oğluna sorar, (delikanlı Bazarov'un dostu ve bir parça şâkirdidir):

— Kuzum, neci bu Bazarov?

— Merak mı ettiniz? Nihilist.

— Ne dedin?

— Nihilist.

— Ha nihilist. Evet, Lâtince Nihil'den. Rusçası niçevo. Yanılmıyorsam, hiç bir şeyi kabul etmeyen adam.

Başka bir ihtiyar ilâve eder:

— Ve hiç bir şeye saygı duymayan.

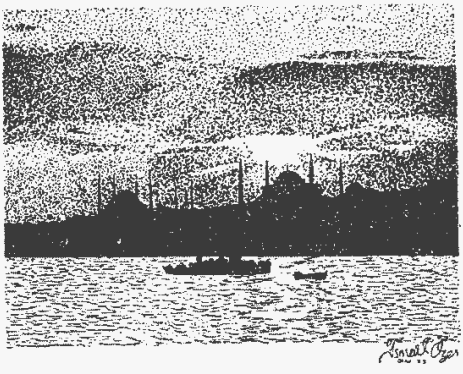
Delikanlı:

— Her şeyi eleştiren, diye düzeltir.

— Aynı şey değil mi?

— Hayır. Aynı şey değil. Nihilist, hiç bir otorite önünde eğilmez, körü körüne inanmaz hiç bir prensibe.

Baba 1820 neslindendi, nihilist'i anlamak için Lâtince'ye baş vuruyordu. Oysa daha uzaklara çıkmak lâzım. Nihilizm, Hindlilerin Nirvana'sı. Tabiat korkunç, gökler sağır, insan zavallı. Nirvana, karanlıklarda emekleyen şuurun isyanı. Ezilenin mezbuhâne direnişi, zâlim bir evreni yıkmak için harcanan çaba. Ama «Babalar ve Çocuklar»da nihilizm rüşeym hâlindedir henüz. Daha sonra gelişecek ve dünyanın başına belâ olacaktır.

Desen : İsmail Özer

Bazarov'a dönelim. İşte kahramanın kişiliğini aydınlatan bir başka konuşma. Bir genç kız intibalarını şöyle özetler:

— Bazarov, bir yabancı benim için, siz de onun için bir yabancısınız.

— Niçin?

— Nasıl anlatsam? Bazarov, bir yabanî hayvan. Oysa siz de ben de ehlileşmiş hayvanlarız.

Konuşmayı kitabına alan Vogüé bayılır bu teşhise. Bazarov'u Fenimore Cooper'in kızılderililerine benzetir. Şu farkla ki, Cooper'in kahramanları içkiyle sarhoşturlar, Turgeniev'inki Hegel ve Büchner'le. Bu kızılderili, medeniyet dünyasında savaş baltasıyla dolaşmaz, elinde neşter var. Bazarov'un çocukları, Avrupa'nın devrimcileriyle kardeş. Yalnız birinciler yabanî, ötekiler ehil, Avrupa'nın devrimcisi kuduz bir köpek, Rus nihilisti kurt. Kurdun kudurması it'inkinden çok daha teklikeli.

Turgeniev'in romanı yalnız geçen asrın Rus hayatına değil insanlığın alın yazısına da ışık tutar. Nesiller arasındaki çatışma buhran çağlarının ezelden beri âşinâsı olduğu bir hâile. Bazarov'lar dün de yaşıyordu, yarın da yaşayacak. Kitapta anlatılan 1840'ların tutucu babalarıyla, 1860'ların devrimci çocukları arasındaki uyuşmazlık. Çocuklar nesli, kendilerini yalnız kültürde değil kamu hayatının bütününde kabul ettirmeye başlamış: Hoyrat ve maddeci. Bu genç radikallerin tek vatanı var: Nihilizm. Çevre iğrenç, hayat abes. Nihilizm, bir kale, bir zırh, bir gerekçe. Evet Bazarov yalnız 1860'ların değil zamanımızın da kahramanı. Bir Amerikan yazarı, «Adetâ ilk bolşevik,» diyor.. «daha doğrusu günümüzdeki öfkeli genç adamın orijinali.» Ne var ki bu şeytanî çehre, Rus tarihinde sık sık karşımıza çı-

kar. Eleştirmek için bakar dünyaya, yermek için konuşur. Ne yapsın? O yıllarda yermek, insanın tek hürriyeti, yapabileceği «tek faydalı şey». Estetik değerleri küçümser Bazarov, geleneğe ve bütün sosyal değerlere tepeden bakar. Kendilerinde hata bulmaktan bıkıp usanan Bazarov'la dostları, yeni kurbanlar ararlar. Şimdi başkalarını parçalamak lâzım. Turgeniev, kahramanının içinden geçenleri sezmiş gibi onu birdenbire «babalar»ın uyuşuk ve hürmete şayan dünyasına fırlatır. Bazarov küstahtır, tok sözlüdür, huy edinmiştir kabalığı. Beylik yargıların hüküm sürdüğü o sakin çevrede şaşkınlık, öfke, tiksinti uyandırır.

Turgeniev, Heidelberg'deki Rus öğrencilerine yazdığı bir mektupta: «Karanlık, vahşî, yaman bir insan düşündüm, der.. Barbarlıktan yarı yarıya sıyrılmış.. Güçlü, haşin ve dürüst. Ama yine de mahvolması mukadderdi, çünkü ilerisindeydi zamanın.» Tabiat ilimleriyle beslenen Bazarov, toplumu yüzde yüz ilmî ve faydacı temeller üzerinde yükseltmek için, dînî ve metafizik düşünceleri yerle bir etmek ister.

Turgeniev'in nihilisti bitnik olarak karşımıza çıkıyor şimdi. Her ikisinde de ödün vermeyen bir doğruluk. Her ikisi de yalancı kelimelere düşman. Bazarov «Faydasız yalanlar söylemek budalalıktır» diyordu. İkisi için de dünya yavanlıklarla doludur, insanı canından bezdiren yavanlıklar. Aynı çevreden kopuş, aynı hayâl kırıklıkları ve aynı tahrip susuzluğu. Nihilistlerin sözcüsü Pisarev, «Neyi kırabilirsen, kır» demiyor mu? Ne var ki Bazarov'la arkadaşları yıkmak için yıkmak istemezler; amaçları, yeni ve daha iyi bir dünyayı kurmak için zemini temizlemek. Şiarları, gerçek'tir, yok etmek değil. Belki de asıl nihilistler, günümüzün bitnikleri, çünkü tek kaygıları yıkmak, diyor Amerikalı yazar (Rose Mary Edmonds).

Zavallı Bazarov.. Ölüm döşeğinde garip bir düşünce doğar kafasında: Devrimcinin ne Rusya'ya faydası var, ne başka insanlara.. eskici değil, terzi değil, kasap değil.

Sovyet tenkitçisi Lunaçarski (1875 - 1933) ye göre Bazarov, Rus edebiyatında ilk «müsbet» kahraman. Neden acaba? Terakkîyi mi temsil ediyor, hürriyeti mi? Hayır.. Çağının tedirgin intelijansiyasını. Herzen, «Hepimiz biraz Bazarov'uz,» der.. «ben, Belinski, Bakunin.. 1840'larda —Batı, ilim ve medeniyet adına— karanlıklar ülkesi Rusya'yı mahkûm eden herkes.»

Şimdi de edebiyattan hayata, çağa damgasını vuran kişilerin gerçek dünyasına atlayalım.

ZİRVELERDE BİR CEVELÂN :

1830... Avrupa'da devrimci temâyüller gelişirken Rusya'da baskı artar. Ama boşuna. Düşünce yeni fetihlere kanatlanır, edebiyat en muhteşem meyvelerini verir o kasvetli iklimde. Slavcılarla batıcılar o yıllarda seslerini duyururlar. Felsefeden insiyakî olarak korkan hükmet, felsefe kürsüsünü kaldırmıştır. Yasak konulara karşı duyulan susuzluğu gidermek, fizik hocasına düşer. Tabiat ilimleri görülmemiş bir itibar kazanır. Düşünce hayatının mihrakı; Moskova üniversitesi. Tartışma kulüpleri kurulur. Ülkenin bütün seçkinleri bu irfan ocaklarına koşar. Daha sonra intelijansiya adı verilen topluluğun ilk örneklerine bu kulüplerde rastlarız. «Sınıflarından kopan birer Hamlet veya birer Donkişot'tur» bunlar. Kimi Fransız düşüncesine tutkundur, kimi Alman felsefesine. Kimi batıcıdır, kimi Slavcı. Ama hepsi de Rus milliyetçisidir. Slavcılar daha çok Alman tefekkürüne yatkındırlar: Aksakov, Belinski ve Bakunin gibi. Fransız eğilimli çevre, daha çok tarihle, içtimaî ilimlerle uğraşır. Başlıca temsilcisi: Herzen.

Önce Belinski'yi tanıyalım. İlk kılavuzumuz çağdaşları.

«Rus edebiyatı nasıl bir yön izlerse izlesin, gelişmesi ne kadar parlak olursa olsun, Belinski bu edebiyatın gururu, şerefi, süsü olarak kalacaktır. Yayın hayatımızda güzel ve âsil olan ne varsa onun etkisini taşıyor; en iyi yazarlarımız, dolaylı veya dolaysız olarak, gelişmelerinde Belinski'nin büyük payı olduğunu kabul etmektedirler.» Dobrolioubov'a göre. İkinci şâhit Herzen (1836 - 1861) :

«Belinski, I. Nikola döneminin en dikkate lâyık aydınlarından biri. El atmadığı

konu yok. Tek düşmanı: Fetişizm. Prensiplerine yüzde yüz sâdık. Düşüncesini sonuna kadar kovalayacak yiğitlikte. Düşmanlarına pes dedirten usta bir kalem. Slavcılar ancak Belinski ile kavgalarından sonra resmî bir varlık kazandılar. Gençlerin sevgilisiydi Belinski. Yazıları kapışılıyor, her makale kökleşmiş ön yargılardan birini veya birkaçını deviriyordu.»

Rus düşüncesi, 1840'lardan itibaren kişiliğine kavuşur, Çerniçevski (1828 - 1889)'ye göre.. «Bu bağımsızlık, Belinski ile yakın dostlarının eseridir, yalnız millî gururumuz için değil, edebiyatımız için de koltuk kabartıcı. Edebiyat Belinski ile dostlarından önce yabancı görüşleri tekrarlamış boyuna. Okuyucunun gönlünü fethedememiş. Evet, hakîkat dâimâ hakîkattir. Ama her çağın, her ülkenin susuz olduğu hakîkatlar başka. Yazarın görevi, çağının ve ülkesinin iytiyaçlarını anlamak, onların meselelerine eğilmektir. Rus edebiyatı Belinski'ye gelinceye kadar, Rus rûhunun ifâdesi olmaktan uzaktı. Ne düşünceler kendimizindi, ne çözmeye çalıştığı sorunlar kendi sorunlarımız. Bir yankıydı bu edebiyat, yabancı yargıların, yabancı görüşlerin yankısı. Belinski çağının dertlerine, çağının tereddütlerine, çağının sorularına eğilmesini bildi.» Yalnız çağının mı? Berdiaev: «Belinski, 60 - 70 yılarında gelişecek olan devrimci düşüncenin ilk temsilcisi diyor. Onda Rus intelijansiyasının ayırıcı vasıflarını buluyoruz. Tok sözlü, sert ve bütüncü. Popülizmden çok komünizmin öncüsü.»

Ruslar böyle konuşuyor. Şimdi de bir Amerikalıyı dinleyelim: «Belinski, o neslin en rûha işleyen sesi. Edebiyat ve hayatta, teoriyle eylemin ayrılamayacağını haykırdı. Eleştirici bir deha ve sorunları içten kavrayan bir anlayış. Yazıları hem kendisi, hem de okuyucuları için hayatın gerçek amaçlarını keşfe çalışan bir çabaydı. Yalçın, dönme bilmeyen ıstıraplı bir çaba. Coşkun ve bölünmez bir kişilik. Sık sık inanç değiştirdi: Ama her inancı bütün merâretiyle yaşayıp uğrunda kahramanca savaştıktan sonra. Hayâl kırıklıklarıyla biten yeni fetihler. Zamansız ölümüne kadar devam etti bu kovalayış.» (Rose Mary Edmonds).

Bu serâzat delikanlıyı daha yakından tanımak istemez miydiniz?

Ayyaş bir taşra doktorunun oğlu (1811 - 1848). Karanlıklardan geliyor. Bir raznoçinsi. İnzibatsız, tedirgin, ele avuca sığmayan bir zekâ. İlk düşmanı babası. Önce cimnazdan ayrılmış, sonra üniversiteden. Ciğerlerinden hasta. Elbette ki hayattan kaçacak. Vatanı kitap, dünyası düşünce. Önce Hegel'le büyülenmiş, bütün çağdaşları gibi. Düşüncenin o rakipsiz tâcidârı kâinatı düşünceye ircâ etmiyor mu? Raznoçinsi'nin tek haysiyeti, tek izzeti düşünce. Gerçekle aklın ayniyetini haykıran üstâd, Belinski'yi fildişi kuleye zincirledi. Mademki kurulu düzen akla uygundu, nazariyelerin sisli ikliminde dolaşmak, günün kavgalarına yabancı kalmak, düşünce adamına yakışan biricik yoldu. Genç adam batıya inanıyordu. Işık, Petro'nun açtığı pencereden geliyordu Rusya'ya. Bu hummalı rûhun ayırıcı vasfı: Samimiyetle hakikat aşkı. Bir ara Petersburg'da kalmış. Dostları Hegel'i yanlış yorumladığını anlatmışlar. Reel olan her şey aklîdir, doğru, ama mühim olan düsturun ikinci kısmı: Aklî olan her şey reeldir. Yani, gerçek, akla uygun değilse gerçek olmaktan çıkmıştır. 1840'ların murdar, mülevves Rusya'sında gerçek olan ne var? En güzîde evlâtlarının beynini yiyerek yaşayan bu kanlı, bu karanlık istibdat mı reel? Hegelcilik, bir zincirken bir kanat olmuş Belinski için: Tutuculuktan devrimciliğe atlamış ve tekrar dönmüş Moskova'ya. O tarihten itibaren genç yazar bir neslin sözcüsüdür. Ödün vermeyen bir sözcü. Dâimâ coşkun, dâimâ dürüst. Dostlarının deyimiyle bir Orlando Furioso. Ustura gibi keskin bir mantık. Gerçi derin bir bilgisi yok. Yabancı şaheserleri tercümelerinden okumuş. Ama ne çıkar? Edebiyat tenkidini, felsefeyle zenginleştiren o. Nesir, Belinski'den beri düşüncenin emrinde bir kavga silâhıdır. Silâhların en yamanı, en etkilisi. Kitap yazmadı Belinski. Külliyâtı denemelerden, mektuplardan, makâlelerden ıbâret. Kendine has siyasî bir görüşü de yok. «Sa-

nat için, sanat»a düşman. İçtimâî görevine yan çizen edebiyat, lüzumsuz bir lâf ebeliği. Mühim olan biçim değil, rûh. Belinski, gerçek bir hümanisttir. Zamanın deyimiyle bir antropolojist. Amacı insanın mutluluğuydu. Ancak hakîkata ve fazilete dayanan bir toplumda bağımsız olabilirdi insan. Saadeti bütün insanlık için istiyordu, kendisi için değil. «İntelijansiyanın babası» diyor Maynard. Rus aydınlarının daha sonraki 60 yılda farikası olan bütün vasıflar, onda toplanmış. Bu ortak vasıfları şöyle sıralar Maynard: «Batıcılık, hümanizm, ilmi putlaştırmak, Ortodoks Hıristiyanlık'tan kopuş. Halkı tanrılaştırma, günahın Hıristiyanî mânâsını tanrı - insana karşı işlenmiş hatalar olarak ulvîleştirmek. Derin bir felsefe kültürü olmadan felsefe yapmak. Felsefeyi, ahlâkî tutkuların emrinde bir malzeme saymak. Estetiği küçümsemek .Edebiyatta toplum yararından başka değer ölçüsü tanımamak. Bir zâhid yaşayışı. Kişiliğin gelişmesinden çok ahlâkî ve siyasî vazîfelere önem vermek...»

Belinski, bir hareketin sözcüsüdür, devam eden bir hareketin. Slavcılar maziye tapıyorlardı. Belinski ile dostları istikbale aşıktılar. Elbette anlaşamayacaklardı. Bir çağın özlemini dile getiren o bir avuç insan, düşünce hürriyetine gönül vermişti. Bu hürriyeti dizginleyen her engel yıkılmalıydı. «1840'ların Rus düşüncesine katkısı» diyor Herzen. Bu serâzat davranış daha sonra nihilizm adını alacaktır. Her türlü otoritenin inkârına yönelecek olan tahripkar fikirlerin kaynağı. Eski düzenin temellerini kemirecekti bu kezzap. Belinski'nin kurucusu olduğu gerçekçilik akımı, soyluların kirli çamaşırlarını pazara çıkarmak suretiyle, içtimâi değişmelere zemin hazırladı. O da Bazarov gibi ateist. Ama şurasını da unutmamalı: «Rusları ateizme sürükleyen, insanlığa karşı duydukları merhamet. Gök sağır, toplum namussuz, adâletten eser yok. Tanrı'yı inkâr, şerri inkâr. Tanrı'nın haysiyeti namına Tanrı'yı inkâr eden bir maddecilik bu. Bir keşiş kadar kanaatkâr olan Belinski için, adâletin hüküm sürdüğü bir dünya yaratmak, insanın görevi. Bu anlayışın son temsilcisi Lenin.» (Berdiaev).

Çağının en uyanık, en cihanşumul tecessüslerinden biri, Herzen (1811 - 1870). Her kilisenin dışında hür ve serâzat bir düşünce adamı «Babası zengin bir Rus, anası yoksul bir Alman kızı. Herzen, bu garip çiftin çocuğudur. Çocuğu, daha doğrusu piçi. Babasının kılavuzluğunda Batı edebiyatının şaheserlerini okudu, ülkesinin yakın zamanlarda Avrupa tarihinde ne önemli bir rol oynadığını anladı. 1825'de ömür boyu dostu kalacak Ogarev'le and içtiler. Bütün güçlerini Dekabristlerin dâvâsına adayacaklaıdı.

Moskova üniversitesinden henüz ayrılmıştı ki birkaç arkadaşıyla beraber tutuklanıp sürgüne yollandı (1835). Günâhı, Fransız siyasî fikirlerine yakın bir alâka duyması ve I. Nikola aleyhinde saygısız bir iki lâf etmiş olmasından ibaretti. Yedi yıl kaldı sürgünde. Küçük bir memur olarak bulunduğu uzak eyalette mahallî idarenin işleyiş tarzını yakından izledi. Şehirliler de, köylüler de çalışkan ve dürüsttüler. Merkezden uzak olmak korumuştu onları. 1840'da, başka bir yere nakledildi. Ve 41'le 43 arası iki eser yayımladı: «İlimde Diletantizm» ve «İlimde Budizm». 1846'da babası öldü, oldukça büyük bir mirasa konan Herzen, 1847'de Rusya'dan ayrıldı ve bir daha dönmedi ülkesine. Aynı yıl bir romanı çıktı: «Kabahatli Kim?». 1850'de büyük bir yankı uyandıran iki kitap: «Fransa ve İtalya'dan Mektuplar», «Öteki Kıyıdan». 48 devriminin başarısızlığı sarsmıştı Herzen'i. Bu iki kitapta Avrupa'daki yaşayışını ve hayâl kırıklıklarını anlatıyordu. Islâhat hamleleri akamete uğramış, devrimci eğilimler hızını kaybetmişti. Bir zevâlin alâmetiydi bu, Batı Avrupa toplumları, ahlâkî değerlerden ve ideallerden uzaklaşıyordu demek. «Bir yanda imtiyazlarından ayrılmak istemeyen zengin burjuvazi, bir yanda yoksul veya ötekiler kadar zengin olmayan ve mülk sahiplerinin servetine göz diken, ama emellerini gerçekleştirecek gücü olmayan insanlar. Bir kelimey-

le, bir tarafta cimrilik öbür tarafta haset.»

1852'de Paris'ten ayrıldı Herzen, Londra'ya geçti. Ve hayatının on bir yılını orada yaşadı. 1955'de I. Nikola'nın ölümü ümitle doldurdu kalbini. Kaleme sarılıp yeni çara bir uyarı mektubu yazdı: «Saltanatınız uğurlu olsun. Rus otokrasisi devrime öncülük edebilir. Hayra da şerre de hizmet edecek kadar güçlüdür.» Aynı yıl bir gazete kurdu: «Kutup Yıldızı.» Sonra «Kutup Yıldızı»nın kazandığı başarıdan yüreklenerek bağımsız bir gazete çıkardı, Rusça: «Çan.» Gazete kapışıldı Rusya'da. Çarın polisine rağmen elden ele dolaştı. Ama uzun sürmedi bu ikbal. Herzen, Bakunin'le sıkı fıkı dosttu. Üstelik gazete, 1863 Polonya isyanını destekliyordu. Rus liberalleri yazardan yüz çevirdiler. Devrimci aydınlar üzerindeki etkisi de azaldı. Yeni nesil daha sert olan Çernişevski'yi tutuyordu. 1868'de Cenevre'ye yerleşen yazar, gazetesini, Fransızca olarak yayımlamaya başladı. Arada bir Rusça ilâveler de çıkarıyordu. Okuyucunun kayıtsızlığı yüzünden bir sene sonra Çan kapandı. Herzen 21 ocak 1870'de Paris'te öldü.

Herzen de Bakunin gibi düşünür: Sopa halkın elinde olmuş, soyluların elinde olmuş ne çıkar, yığınlar dayak yedikten sonra. İnanıyordu ki iktidara geçmeden önce, kendi halinde birer vatandaş olan köylüler ve zanaatkârlar, siyasî iktidarı ele geçirip hükümet memuru olunca en az devirdikleri sınıf kadar burjuva kesilir ve küstahlaşırlar. Herzen'in ölümünden sonra sahneye çıkan nasyonal sosyalizmin çeşitli temsilcileri, dünyanın her ülkesinde birbirleriyle dalaşırlar. Bu vahim anlaşmazlık, yazarın siyasî uyarılarında ne kadar haklı olduğunu göstermiyor mu? Bir federalistti Herzen, inanmış bir cumhuriyetçiydi (aşamalı bir cumhuriyet), bölgelerin öz-yönetiminden, küçük toprak sahipleri arasında kurulacak kooperatiflerin çoğalmasından yanaydı. Gevşek örülmüş bir ülkeydi Rusya, yavaş yavaş gelişen bir ülke. Maddî ve manevî sağlığı tarımın sanayiye hâkim olmasına bağlıydı.»

Herzen; «şuuru burkulmuş» bir soylu. XIX. asrın devrimci mayasını imtiyazlarından utanan bu soylular hazırladı. Herzen, Rus düşüncesine sosyalizmi aşılayan adam. Kadın haklarını ilk savunanlardan biri. O geniş tecessüs her düşünceye, her hakikate açıktı. Slavcılara çok şey borçlu: Rus köyüne (Mir) hayranlık, Rus halkını idealleştirme, modern bürokratik devletten nefret. Herzen, bu devleti Cengiz idaresine benzetir, telgrafı olan bir Cengiz Han idaresine. Savaşçı kazakların askerî kampı, slav kavimleri için en uygun devlet şeklidir, ona göre. Hele Batı Avrupa'nın siyâsî düzeni baş düşmanıdır üstadın. Kişiyi topluma ezdiren bir devlet. Anayasa düzenlemelerine ihtiyacı yoktur Rusya'nın. O da Slavcılar gibi anarşisttir bir parça: «İnsanoğlunun devlet, yasama gücü, meclis gibi kavramlara, başka bir deyişle, vatandaşla devletin münasebetleri hakkındaki bütün kavramlara meydan okuması zamanı gelmiştir.»

Mir karşısındaki davranışı Slavcıların tıpkısıydı, şu farkla: Slavcılar Mir'in ahlâkî cephesi üzerinde duruyorlardı, Herzen iktisadî cephesi üzerinde.

Rusya bir hür komünler topluluğuydu (federation). Romanovlar bu topluluğa önce toprak köleliğini ve zadegân sınıfını eklemiş, daha sonra da bürokrasiyi sokmuştu; bunlar halka da, halkın müesseseselerine de ters düşüyordu. Çar, köylüler ve rahipler bir yana, her şey yabancıydı Rusya'da ve özümlenemezdi. Liberalizm egzotik bir çiçek, diyordu Herzen. Hür ve barışçı bir devrim bekliyor Rusya'yı. Bu devrimi başarmak için toprak köleliğini, zadegân sınıfını, Bizanslaşmış kiliseyi kaldırmak ve Mir'le emekçilerin iş birliğine dayanmak lâzım. Batıda devrim dile kolay. Rusya, aslî yapısına eklenen lüzumsuz fazlalıkları temizlesin yeter. Zemini tesviye için Slavcılarla Batıcılar el ele vermeli. Yapılacak şey yıkmak.

Rusya'da, düşünce adamlarını ayıran başlıca ölçü, Petro'nun reformları karşısında takındıkları tavırdır. Geniş ufuklu bir insan olan Herzen, hem Slavcıların hem batıcıların ülküsünü paylaşır. Islahatı iki yönüyle ele alır. Bizans, çarı halktan uzak ve esrarengiz bir kişi olarak

görüyordu. Petro, son verdi bu anlayışa; kavmini (kendisi de dahil) bir emekçiler milleti haline getirdi. Bizans kilisesi, halkdan kopmuştu ve devlet içinde devlet olmak iddiasındaydı. Petro, hizaya getirdi kiliseyi. Soyluların hanımlarını haremden çıkmaya zorladı ve gün ışığına kavuşturdu. Ama halkla soyluları ayırdı birbirinden, iki millet yaptı: sakallılar, sakalsızlar, köleler ve efendiler. Devlet yapısına Cermen bürokrasisini ekledi. O zamandan beri Rus tarihi çarla soyluların tarihidir. Arada yalnız memurlarla asalaklar var. Bu değişikliklere karşı koyan sadece Mir'le emekçilerin birliği. Tarihten çekilmiştir halk. Onu ancak zaman zaman görüyoruz sahnede. Napolyon istilâsı gibi büyük karışıklıklar sırasında boy gösterip kayboluyor. İşte Rus hayatındaki büyük sıkıntının kaynağı. Avrupalılaşmış Rusya'nın derdi başka, gerçek Rusya'nın derdi başka. Edebiyatı «faydasız adamların» doldurması, şâir Lermantov'un ümitsizliği, birçok Rus insanındaki vurdumduymazlık buradan geliyor. Dekabristlerin isyanı desteksiz kaldı. Çünkü halk, vekâletnâmesi olmayan bu şampiyonların neyi gerçekleştirmek istediklerini bilmiyordu. Sonra Belinski ve arkadaşlarının düşünce hürriyeti uğrunda verdikleri savaş. Ve 1848'de yeniden kararan hava ve kesifleşen fırtına bulutları. Nikola, köleleri âzâd etmekten vazgeçmiştir. Kışla hâline gelen üniversite, sertleşen sansür. Rusya dışına çıkma yasağı.. Herzen, küçük hükümetler yutarak gelişen Rus İmparatorluğu'nun ne büyük bir tehlike olduğunu anlatmaya çalışır Avrupa'ya. Ama Kırım savaşı «balçık ayaklı dev»in pek de tehlikeli olmadığını isbat eder. Nikola'nın halefi dizginleri gevşetir. Üniversitelere büyük bir akın başlar, basın kendine gelir. Ve aydın bu yeni hürriyet havası içinde rahat bir nefes alır. Ana sorun hep aynıdır: Köleliğin kaldırılması Ama yazarla okuyucu her konuyu dostça tartışmaktadır artık. Sosyalizm, günün modasıdır. Kapitalizm, kibar salonlarda yerin dibine batırılır. Herzenin dergisi «Çan» kapışılır Rusya'da. Çarla memurları hararetli okuyucular arasındadır.

Herzen'in hayatını anlatırken kısaca temas etmiştik. «Çan»ın uyandırdığı alâka, yazarın Bakunin ile dostluğu yüzünden sona ermişti. Anarşizmin milletler arası elebaşılarından olan Bakunin'i tanıtalım şimdi de.

«Şuuru burkulmuş bir soylu. Ömrünün büyük bir kısmını ya Sibirya'da geçirdi, ya Rusya dışında. Üç beş ay subaylık yaptıktan sonra Moskova üniversitesi talebelerinin kurduğu felsefî mahfele katıldı. Genç soylunun burnu kaf dağında. Halka değil düşüncelere âşık. Herkesi hâkimiyeti altına almaktan hoşlanır ama kimseyi sevmez. Hem dev, hem çocuk. Önce Fransız yazarlarına tutkun, sonra Hegel'e hayran, bütün nesli gibi. Su katılmamış bir mantıkçı. 1848'lerde ele avuca sığmaz bir Rus ayısı. Devrimden başka düşüncesi yok. Tam bir «kışkırtma uzmanı». Avrupa'nın her ülkesinde yangınlar tutuşturmuş. Siyasî devrim umurunda değil, yeter ki devlet devrilsin. Şiarı: İktisadî teşkilât. Weitling'den Proudhon'dan esinlenen bir anarşizm, ama asıl kaynak Rus rûhu ve tarihi. 1848-49 Alman ihtilâlinde Wagner'le beraber çalışmış. Büyük besteci, Siegfried'i yaratırken o yıkıcı dehâdan ilham almış diyenler var. Siegfried de tanrıların tahripçisi değil mi? Bakunin bir makaleye değil bir kitaba sığmaz. Kısa keselim: Üstad bir Slav federasyonundan yanadır, Polonyalıları da içine alan bir federasyon. Önce Rus devleti yıkılacak, sonra bütün Slavlar birleştirilecekti. Ama Almanlarla, Macarlarla, Türklerle kıyasıya bir savaş gerekecekmiş.. ne gam. Bakunin, çarın kendisinden çok çarlığa düşmandı. Polonyalıları tutuşu dostu Herzen'in «Çan»ına ot tıkadı. Rus kamuoyu Polonyalılara karşıydı. Herzen, hayâller ülkesinde yaşayan Bakunin'i uyarmaya çalıştı. «Sen Rusya'yı tanımıyorsun ve hiç bir zaman da tanımadın.» Ama boşuna. Onun da Herzen'e söyleyecekleri vardı: «Erasmus olmaktan vazgeç. Luther ol Luther!» Biz yine Herzen'e dönelim.

Berdiaev: «Herzen batıcıydı, diyor.. 40 yıllarının salonlarında batıcılık savaşı veriyordu. Hegel'den sonra Feuerbach'ı oku-

du. Ama Almanların etkisi Fransız sosyal edebiyatının etkisinden daha az olmuştur üzerinde. Marksizm'i tanımaz. 48 devrimine büyük ümitler bağlamıştı. Devrimin başarısızlığa uğraması yıktı Herzen'i. Batı'ya karşı sevgisi bir Rus'un sevgisiydi, hayâl kırıklığı da bir Rus'un hayâl kırıklığı oldu. Batı merkantilizmi yaralar Herzen'i. Avrupa'nın sosyalistlerinde bile bir bezirgân rûhu görür. Bir burjuva sosyalizmidir batı sosyalizmi. Sosyalizm dükkâncı - bezirgânın yerine şövalycyi geçirmelidir. Evet, batı burjuvazisinin mahkûm edilişi Rus sosyalizminin leitmotivlerinden biri. Aynı temâyülü Slavcılarda da görürüz.

Herzen, solun öteki şampiyonları gibi iyimser değildir. Ne terakkîye inanır ne akla. Başlıca ümîdi, tarihî akışın ezdiği insan. Bu ferdiyetçi sosyalizm, katıksız bir Rus sosyalizmidir. 70'lerde Mikailovski'nin dile getireceği bir inanç. Sosyalist ferdiyetçilik, burjuva ferdiyetçiliğinin taban tabana zıddı. Herzen hümanisttir, her türlü dîne yabancı bir hümanist. Bir şüpheci. Popülizmin kurucularından biri. Batıcılar kampında hem sosyalist - popülistler, hem liberaller var. Herzen birincilerden. Onun için mühim olan siyasî değil içtimâî. Herzen, Bakunin, hatta Naçaev, Takaçev gibi muzdarip devrimciler, bir mânâda ülkelerinin ideallerine liberal ve münevver batıcılardan daha yakındırlar.»

Lenin ise Herzen'le XIX. asrın devrimci Rus intelijansiyasını şöyle değerlendirir. «Herzen, geçen asrın birinci yarısında yetişen devrimciler neslindendir. Cedleri toprak ağasıydı. Dekabrist isyanıyle uyanan ve şuurlanan bir soylu. İlk hocası Hegel. Sonra Feuerbach'ın izinden giderek üstadını aşar, materyalizme yükselir: Diyalektik materyalizme .Talihsizliği tarihî maddeciliğe atlayamamak. Tarihî maddeciliği kavramış olsa 48 devriminin başarısızlığa uğramasından hayâl kırıklığına düşmezdi. Herzen'in sosyalizmi 1848'lerde çok görülen burjuva sosyalizminin bir türü. O tarihten sonra içine düştüğü şüphecilik ve karamsarlık sosyalizmde burjuva ütopyalarının sona erdiğini gösterir. Bununla beraber onu Rus sosyalizminin yani popülizmin kurucusu sayabiliriz. Büyük tarafı yabancı ülkelerde bağımsız bir Rus basını vücûda getirmiş olmasıdır.

Rus devrimine emekleri geçen üç nesil var: Önce soylular ve toprak ağaları. Dekabristlerle Herzen bunların temsilcisi. Çevreleri oldukça dar, halkı tanımazlar. Ama yaptıkları da inkâr edilemez: Dekabristler Herzen'i uyarır, Herzen de devrimi körükler. Sonra halktan gelen devrimciler. Bunlar Herzen'in düşüncelerini değerlendirir genişletir, geliştirir, kökleştirirler. Bu nesil Çerniçevski ile başlar Narodnia Volia ile devam eder. Dövüşenlerin çevresi genişler, halkla kaynaşırlar. Herzen onları gelecek fırtınanın genç pilotları olarak selâmlar. Ama fırtına kopmamıştı henüz. İlk dalgaları 1905'de ortaya çıkacaktır. Ve yığınların yani üçüncü neslin eseri olacaktır.»

Sözü Büyük Fransız Ansiklopedisi'ne bırakalım. «Turgeniev'ler, Tolstoy'lar ayarında olmamakla beraber 19. asrın en parlak Rus yazarlarından biridir Herzen. Kâh şâirâne, kâh alaycı üslûbuyla, müşâhede gücüyle, nüktelerindeki tabiîlikle, her an uyanık hassasiyeti, seven ve acı çekenlere karşı duyduğu derin sevgiyle, ele avuca sığmaz dehasıyle Diderot'yu hatırlatır. Herzen'i nihilizmin nazariyecileri ve Rusya'da devrimci partinin şefleri arasında sayanlar, yanılmışlardır. Herzen kanlı devrimlerden nefret eder. Nas'cılığa düşmandır, hiç bir mektebe sokulamaz, bir fikir adamıdır o, ne bir siyaset nazariyecisi, ne bir eylemcidir. Bakunin anarşist fikirlerini yaymaya kalkınca ona şiddetle saldırmıştır. Proleterlere büyük bir sevgi duyar; sosyalizme temâyülü vardır ama liberal ve ferdiyetçidir. Yurduna bütün gönlüyle bağlıydı, bununla beraber Slavcıların yıldırımlarını çekti üzerine. Çünkü hakka ve adâlete karşı duyduğu saygı, Rusya'ya karşı beslediği sevgiden üstündü. Hiç bir doktrine, hiç bir partiye bağlı değildi, hem milliyetçi, hem de kozmopolit olan dehâsıyla, çağımızın büyük Rus yazarları arasında benzeri olmayan bir şahsiyet.»

Yeryüzü Rüzgârları

NECATİ AYKAN

Bir serin rüzgâr eser dağlarımızdan
Kurumuş yangın ovalara kimbilir!
Bir sevgi sararda, sımsıcak, kalplerimizi
Erir buzdağları sıcaklığından
Buharlanır simsiyah bir ıstırap
Uçuşur üzüntüler uzak iklimlere,
dünyalara
Elvan elvan çiçekler açar bahçelerimiz
Güler sevincinden bu topraklar
Mutlu bir ülkedeyiz...

Varsa gülmek kaderinde dünyanın
Yeniden yeşillenir dağ, taş toprak
Kurumuş düşünceler, kızgın güneş
Yeniden dirilir sararmış yapraklar
Şiir söyleriz el ele seninle
Sevgi yüklü kelimelerden
Güler bir Zümrüdü Anka bize
Beyaz bir aydınlıkta uçarız
Sen ve Ben.

Usandıkta kara hüznümüzden
Bir kızıl cehenneme yuvarlandık
Ufalandı gölgelerimiz buharda
Bizi bizden esirgeyen çağlarda
Çektikçe içimizi hıçkırıkla yüklü
Sığındık yeryüzü rüzgârlarına
İnandım, bozbulanık bir boşluk içre
Sedeften bakışların
Ve inci gülüşlerin
Yokolduğuna.

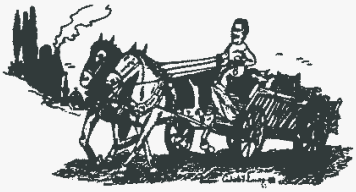
Kanadı kırık bir umut sığınır
Kanat çırpar gökyüzü boşluğuna
Uçuşur gözlerinde mavilikler
Derin içindeki yara...
Gözleri nemli hicret eyler
Sığınır bu dünyalardan
O dünyalara.

Güneşe bir mevsim kala o gün
Menekşeler parıldar yıldız yıldız
Gök mavisi.. gök yolları ıpıssız
Haykırır binlerce senedir susan volkan
Kadife parmaklardan sızar hasret
El sallanır.. beyaz mendiller uçuşur
Bir tül beyazlıkta kaybolan dünyadan.

Bir yükseliş...
Ağaçların, çiçeklerin baktığı yere
Mavi şafaklarda gülen bir âlem
Rüyaların öz vatanı göklere...

Varsa gülmek kaderinde dünyanın
Yeniden yeşillenir dağ, taş, toprak
Kurumuş düşünceler kızgın güneş
Yeniden canlanır sararmış yapraklar
Şiir söyleriz el ele seninle
Sevgi yüklü kelimelerden
Güler bir Zümrüdü Anka bize
Beyaz bir aydınlıkta uçarız
Sen ve Ben.

NECATİ AYKAN

TÜRK ROMANI BİLMECESİ

M. ÂKİF AK

Geçen yazımızı bazı sorularla bağlamıştık: Türk romanı nasıldı bugüne kadar? Bundan sonra nasıl olacaktır? Veya Türk romanı olacak mıdır gelecekte?

Bu sorulara, Türkiye romancılığının çok kısa bir dökümünü yaptıktan sonra ulaşmıştık. Bu yazımızda sorulara cevap araştırmağa başlamadan önce, bu dökümü sonuçlar halinde özetlemede yarar olacak.

Konuya iki açıdan yaklaşılabilirdi bize göre: Türkiye'de Roman ve Türk Romanı... Türkiye'de roman yazılmıştı bugüne kadar. Belli bir tarihte tercüme ile başlamış ve yine telif ve tercümelerle devam etmişti. Bugün de Türkiye yayın hayatı içinde önemli bir yer tutuyordu.

Ama bir Türk Romanının yazılıp yazılamadığı tartışma konusu idi. Farklı düşüncelerde kişilerin değişik saiklerle vardığı ve bizim de katıldığımız bir kanaat, gerçek Türk romanının henüz yazılamadığı şeklinde belirleniyordu. Ancak bu yargıyı, acımasız bir ceza kanu-

nun maddesi gibi almamalıydık. Bugüne kadar roman yazmış herkesi mahkûm etmenin bir yararı olamazdı. Roman'da yerli ölçü konamamıştı henüz. Böyle maşeri ölçüler olmadan romancılarımız ile ilgili kesin hükümler vermek olmazdı. Ama romanda yerli ölçüler arayanlarla, böyle bir endişe taşımayanları da birbirinden ayırmak zorundaydık. Çeşitli özellikleriyle Peyami Safa ve Kemal Tahir'i birincilere örnek olarak verebiliyorduk. Bu iki romancıyı da batılı kalıpların dışına çıkmış görüyoruz. Peyami Safa batıya karşı uyanan tereddüdü romanlarında ve fikir yazılarında uzun uzun işlemiştir. Kemal Tanir'se kanlı bıçaklı bir kavgaya girişmiştir batıyla. Ama görüyoruz ki romancılıkta ve fikirde ileri aşamalar katetmiş bu iki romancı, Türkiye aydınlarınca yeteri kadar tanınmış ve yerli yerince oturtulmuş değil. Avrupa'ya hep kuşkuyla bakmak gerektiği gerçeğinin bu ısrarlı savunucularına hala batılı ölçülerle bakılmakta. Batı kültüründen büyük yaralar aldıktan sonra, bitip tükenmek bilmez arayışlara çıkan bu iki ustayı hazır formüllerle tanımak güçtür. Öyleyse onları ne büyütmenin, ne de küçültmenin bir yararı olabilir. Ancak dersler çıkarabiliriz onlardan.

BİR TÜRK ROMANI NİÇİN DOĞMAMIŞ?

Son iki asırdır tümüyle bizim olan ne doğmuş ki? diye bütünlemek gerekir bu soruyu. Ve kendimizden kopuş tarihinin arzettiği manzaraya bakmak gerekir. En çok sahibi olduğumuzu sandığımız şeylerde bile ne derece yabancı etkileri ve baskıları altında olduğumuzu görmek mümkün. Sosyal ve ekonomik yapımız, idare ve askeriyemiz, siyasetimiz ve nihayet coğrafyamız baştan aşağı değiştirilirken, sanatımızın direnmesini mi beklemeliydik? Medeniyetimizin belli başlı tüm mahsulleri gibi hikâye tarzımız da ortadan kalktı. Hafızasını yitiren bir insandan, kendinin olan bir şey beklenemezdi. Böyle bir insanın kendine empoze edileni yapması da kaçınılmaz bir bakıma.

Kendi hikâye tarzımızı yitirirken bir yandan, romanı da bu şartlar altında aldık. Böyle olunca bizim olan bir roman aramak zaten boşuna. Bizim olmayan bir şey için tarihimizde temel aramak ise büsbütün yanlış.

«Bir ülkenin edebiyatının bir başka ülkenin edebiyatı üzerindeki etkisi, bu ülkelerin toplumsal ilişkileri arasındaki benzerlikle doğru orantılıdır,» diyor Georgi Plehanov. Yani bu hükme göre, burjuvazi ile doğan roman, avrupa dışında bir toplumda da doğmak için aynı şartı arar. Plehanov, bununla ihtilal öncesi rus romanını açıklama yoluna gider. Varılan sonuçlar geçerlidir Rusya için. Rusya'da da roman, batı tipi burjuvanın oluşmasıyla gelişir. Puşkin, Gogol, Dostoyevski, Tolstoy ve Turgenyev'i büyük romancılar olarak dünyaya kabul ettiren ölçüler, batılı ölçülerdir. Ama bu büyük romancıları, roman yazarken taşıdıkları niyet ve işledikleri konu bakımından farklı görmek zorundayız. Bir batı edebiyat türünü kullanırken, batıya aşık olduklarını sanmamalıdır. Tam tersi meselâ Dostoyevski, batıya karşı direnişin ve rus milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmıştır.

Türkiye için aynı hükmü tekrarlamak yanlış olmaz. Avrupa, toplum hayatımıza süratle nüfuz ederken, bizde iki ayrı yol belirdi başından itibaren. Gittikçe bir birinden uzaklaşan ve biri her geçen gün hayatiyetini yitiren iki yol; batıcılık ve yerlilik. Romana batıcılar sarıldı. Roman bir batı edebiyat tü-

rü olduğu için bundan daha normal bir şeyde olamazdı. Roman yazanlar zaten başından beri yerli bir roman inşa etme iddiasında bulunmadılar. Batı saldırısına karşı yerliliği savunan kesimin, savaştıkları düşmanın sanatına sempati ile bakmaları beklenemezdi. Onların sahip olduğu her şey yıkılıp gidiyordu, devlet başta olmak üzere. Millî olan bir edebiyatın doğması için herhangi bir ortam mevcut değildi. Altı yüzyılın maddî, manevi mirasları yıkılıp giderken, batıcılığın gelişmesi için hudutlar kaldırılıyordu ortadan. Bazılarına göre batılılaşmak bir mecburiyetti. Bu görüş, Cumhuriyet devri ile birlikte devlet himayesine de kavuştu.

Böylece roman, resmen yerleştirilen batılı ölçülere boy ayarlayarak doğdu Türkiye'de. Bu romanın muhtevası ve tekniği ile ilgili eleştiriler batı eleştiri ölçüleriydi. Halen de aynı ölçüler geçerlidir. Türkiye'de yayınlanan romanların, yerli sanat disiplinlerimiz ve estetik temellerimize uygun olup olmadığı tartışılmamıştır daha yenilere kadar. Bu konu ancak son günlerde gündemde yer almağa başladı.

ŞİMDİYE KADAR YAYINLANAN ROMANLARA NE DEMELİ?

«Bugüne kadar yayınlananlar arasında yerli romana örnek gösteremeyiz,» diye bir hüküm verilebilir. Bir açıdan bakıldığında doğrudur bu hüküm. Ama bu doğruluğunun bir yararı yoktur şimdi. Daha doğrusu konuyu yerli mi, değil mi tarzında ortaya koymamalıdır. Eğer konu böyle konacaksa, daha geniş almalıdır çerçeveyi. Yani sosyal hayatımızda yer almış kurumların hangilerinin gerçek anlamda bize ait olduğu sorulmalıdır. Konuyu böyle geniş boyutlarla ortaya koyunca, bunun sadece roman alanında cevabını aramak, yanlış bir teşebbüs olur. Anayasa mı yerli, hukuk mu yerli, eğitim mi yerli diye sıralamalıdır soruları.

Bu sorular elbette sorulmalı. Er geç sorulacaktır da. Biz sormasak Avrupa soracak. Üzerimizdeki tüm yerli izleri temizlemek amacıyla soracaktır. Dolayısıyla tarih bizi bir ayıklama yapmağa zorlamaktadır. Bağımsız bir varlık olmamız böyle bir ayıklama ile mümkün. Ama bu ayıklamayı kişilere yükleyemeyiz. Ve hele şu sıralar böyle bir ayıklamayı sosyal hayatımızın bütün alanlarına uygulamaya kalkışmak, belki de elle tutulacak hiç bir şey kalmaması gibi bir sonuca yol açabilir. O halde bu ayıklama işini sadece romana uygulamak da, «bugüne kadar yayınlananlar arasında yerli romana bir örnek gösterilemez.» biçiminde bir hüküm vermeyi gerektirir. Bu hükmü vermemek gerekir kanaatindeyiz. Çünkü yaşadığımız geçiş dönemi bu genellemeyi aleyhimize sonuçlandırabilir. Burada geçiş döneminde genel ve katı yargılar vermenin doğru olmayacağı şeklindeki bir gerçeği yeniden hatırlamış oluyoruz.

«Bugüne kadar gerçek bir yerli roman örneği var mıdır?» sorusunun cevaplanması değil de sorulması önemlidir şimdi. Böyle bir soru, Türkiye'nin içinde bulunduğu olumlu gelişmenin sonucu sorulabilmiştir. Cevap vermede ise acele etmemelidir.

Bu açıklamalardan sonra, bugünlere kadar yayınlanan romanlara ne dememiz gerektiği meselesine gelebiliriz.

Batıda romanın türlü çeşidi yazıldı. Ama genel olarak romanın şöyle bir tarifini gerçeğe yakın buluruz. «Roman, bir buhranın, bir uyuşmazlığın, reelle ideal arasındaki herhangi bir nisbetsizliğin eseridir. İnanan bir toplumda, pürüzlerini yok etmiş bir toplumda, haya-

li çözüm yolları aramaya ihtiyacı olmayan bir toplumda romanın ne işi var? Roman bir sıhhat değil, sıhhatsizlik alameti. Sınıf kavgalarıyla birlikte ortaya çıkışı bundan. (Cemil Meriç, Ümrandan Uygarlığa, s. 65)

Bu tarif Avrupa romanını büyük ölçüde içine alır. Sir Walter Scot romanını birazcık istisna tutarsak. Ama ne hikmettir ki tarihî ve idealist romanın örneği çok az batıda. Walter Scota daha kimler ilave edilebilir bilmiyoruz ama, fazla olmasa gerek. Bütün batı romanını buhrana eşitleyebiliriz nerdeyse. Avrupa romanı baştan sona ifşaatla dolu.

Gelelim bize. Batı ne zamandır kendi kaderini bize de yaşatma çabası içinde. Amansız kavgaları, istismarları, gizli ve kirli işleri, didişmeleri ifade eden burjuvazi, bürokrasi, ve sınıf gibi mefhumlar bize de yer ediyor az çok. Tek kelimeyle bizde de romanın kaynağı sıhhatsizlikler var. Öyleyse bizde buhranları teşhir eden, gizlikleri ifşa eden bir roman doğmalı mı?

Doğmalı mı değil, doğmuştur. Bu ifşa ve teşhir silahı bizde de kullanılmıştır çeşitli niyetlerle. Olumsuz ve kötü niyetli teşhirin hayli kabarık listesinin yanında Tanpınar ve Peyami Safa'nın müsbet teşhirlerini hatırlamalıyız.

Marksist roman ise teşhiri de aşmış, toplumun acılarını bir yabancı idelojinin atlama taşı yapmıştır. Toplumu anlattıklarını söyleyen bu romancılar, toplumun kendi hastalıklı şuurlarındaki yankısını anlatmışlardır. Kısacası romancılarımız, kendilerini anlatmışlardır, halkı anlattıklarını en çok iddia ettikleri eserlerinde bile. Bunun için Türkiye romanının İstanbul başta olmak üzere en çok bir - iki büyük şehrimizin dışına taşırmak güçtür. Hatta bu mekânı daha da sınırlayıp, İstanbul'un belli bazı semtlerine indirgeyebiliriz. İyi ve kötü yanlarıyla İstanbul'dan bakmışlardır Anadolu'ya. Her türlü fikrin ve ideolojinin açık pazarı olan İstanbul'dan. Halkın yaşayışını konu almaları, romanlarını birer İstanbul romanı olmaktan çıkarmamıştır.

GELECEĞİN ROMANI

Geleceğin Türk romanı nasıl olacaktır, sorusuyla ilgilenmenin zamanı geldi sanıyoruz, buna kesin bir cevap vereceğimizi de sanmadığımızı hemen belirtmeliyiz. Konunun en zor sorusu çünkü bu.

Teşhir romanının sosyal yapımıza ve estetik ölçülerimize pek uygun düşmediğini ifade etmiştik. Bu eğer bir gerçeği ifade ediyorsa, gelecek romanımızın, teşhir ve ifşaya dayanan batı romanından çok farklı olacağını kestirebiliriz. O zaman geleceğin romanı idealist tarih romanı olacaktır, diyebileceğimizi sanıyoruz. Ama bu bir tahmindir. Geleceğin neler göstereceğini şimdiden bilmek mümkün olamaz tabiatıyla. Kıssadan Hisse tarzının da bir teknik olarak yeniden dirileceği düşünülebilir. Biçim ve teknik üzerinde hüküm vermenin bu güçlüğüne karşılık, bazı genel esaslardan söz edebiliriz.

Geleceğin yerli romanı geçmişimizden kaynaklanacaktır. Türk resmi, minyatürden kaynaklanacak tesbiti ne ölçüde doğruysa, roman için verilen bu hüküm de o kadar doğru olur. Romancımız, toplum dinamizmimize biçim veren temelleri arayıp bulacaktır. Sonra öncelikle dünya görüşünü ve bakış açısını mümkün olduğu kadar arındıracak, yerlileştirecektir.

Bu genel esaslar açısından geleceğin yerli romanının şeklini çıkarmak mümkün olmasa da, ne olmadığını ve ne olmayacağını belirlemek mümkün olur sanıyoruz.

GAZEL

Gönül mürgine sertâser cihân bâğın tolandurdum
Ben anı âkıbet bir serv-i bâlâya dolandurdum

Kulağına koyup evsâf-ı âb-ı ârız-ı yârı
Merîh-âsâ dil-i pür-cûşı taşurdum bulandurdum

Uyurmuş bilmedüm bülbül-misâl itdüm hezâr efgân
Meded ol çeşmi nergis gonca-i nâzı uyandurdum

Bihamdillâh şeb-i gamda berî oldum belâsından
Dil-i pervâne-i pür-sûzı şem'üm sana yandurdum

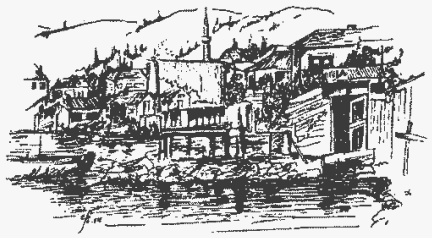
Gözüm açup göricek ağladum bî-ihtiyâr anı
Yine cûy-i sirişkün AVNİ'yâ benden boşandurdum

FATİH SULTAN MEHMET

Fatih'in yeni harflerle yayınlanmamış bu gazeli Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Köşkü kitaplığından, Atatürk Eğitim Enstitüsü Türkçe bölümü öğretim üyelerinden M. Ali Tanyeri tarafından bulunmuştur. Gazel, 406 numarada «Pervane Bey» mecmuası V. 407-b de kayıtlıdır.

HİKÂYE

FERMAN

ÖMER SEYFETTİN

Sanki bir tufandı. Gök delinmiş gibi fasılasız yağmurlar yağıyor ve bütün ordu Semlin'e doğru sel, çamur, sis ve bora içinde ilerliyordu. Belgrat - Şabaç yolu çökmüştü. Karanlık ormanlara, sarp yokuşlara, uçurumlu dağlara alışkın olmayan nakliye develeri, yedekçileriyle beraber kaybolmuşlardı. Zabitler bağırıyor, boru sesleri işitiliyor, atlar kişniyordu. Hattâ padişahın otağı bile meydanda yoktu. Bu kısa yol, üç gündür bitip tükenemiyordu.

Konak yerine yalnız sadrazamın çadırı kurulabilmişti. Padişah, gerdûnesinin penceresinden kendi otağını görmeyince, etrafındaki ıslanmış, allı, yeşilli, sırmalı esvaplarıyle, gözleri kamaştıran iri ve çevik muhafızlarına,

— Daha durmayacak mıyız? -dedi.

— ...

Hiç kimse cevap vermedi. Herkes önüne bakıyor ve şakır şakır yağmur yağıyordu. İhtiyar padişah hasta idi. Fakat ayaklarındaki nikris sızılarını duymuyor, Kurban Bayramı namazının Semlin'de kılınmasını düşünüyordu. Artık eskisi gibi ata binemiyor, hattâ vezirleriyle istişâre için bile gerdûnesinden çıkamıyordu.

Konak yerinde otağ-ı hümâyunu görmeyen bütün ordu, âsumânî bir gazap karşısında donakalmış günahkâr bir cemaat gibi birdenbire sustu. Sesler, borular, uğultular, hattâ atların kişnemesi bile kesildi. Yalnız yerlere ve çalılara düşen yağmur damlalarının şakırtısı duyuluyordu. Sadrazam ne yapmıştı? Tâ İstanbul'dan beri padişahtan bir konak ileri gidiyor, yolları düzeltiyor, otağ-ı hümâyunu kurduruyordu. Bu onun vazifesi idi.

Fakat, hani otağ-ı hümâyun?...

Yağmurun loş gölgeleri içinde koca kavuğu ve uzun boyu ile Sokullu'nun, elleri önünde bağlı, gözleri yerde, yavaş yavaş gerdûneye yaklaştığı görüldü. Ulaklar açılarak yol veriyorlardı. Arkasından üç tuğlu vezirler de geliyordu. Kavuğundan sızan sular solgun yüzüne, sarı sakalına akıyordu. Som sırma perdenin yanına gelince,

— Padişahım, merhamet ediniz, kulunuzun çadırına teşrif buyurunuz... -dedi.

— Bizim otağımız niçin yapılmadı?

— Otakçılar fırtınadan yolu kaybetmişler. Konağa gelemediler, Padişahım...

— ...

— ...

Padişah, bir şey söylemedi, perdenin gerisine çekildi. Yağmur durmuyor, daha ziyade şiddetleniyordu. Sokullu'nun işâretiyle, altın yaldızlı muhafız mızraklarının arasındaki murassâ gerdûne hareket etti. Sâkin ve ıslak vezirler, büyük kavuklarındaki parlak tuğları sallayarak, gözleri yerlerde, altın tekerleklerin yanısıra yürüyorlardı. Çadırın önüne gelince, gerdûneden inen padişahın koltuklarına girdiler. Sırma perdeli kapıdan içeri soktular.

☆☆☆

Hiç durmadan yağmur yağıyordu.

... İstanbul'dan kırk dokuz günde Belgrad'a gelen yorgun ordu, yollarda birtakım haydutların taarruzuna uğramıştı. Yeniçeri ağası bunların takibine çıktı. Malkara Beyi Evren Beyle birleşti. Hepsini saklandıkları kovuklarda tuttu. Konak boylarında astırdı. Bu takiplerde Dergâh-ı âli mensuplarından ve padişahın gözdelerinden pek genç bir kahraman olan Tosun Bey yine kendini gösterdi. Tek başına dağları, ormanları, mağaraları dolaştı. Beşer, onar rasgeldiği eşkiyalarla tek başına vuruşarak hepsini yere serdi. Bütün, ordu yolunu temizledi. Hiç bir yasakçı, onun arkasından at süremiyor, kimse ona yetişemiyordu. İleri, geri, üç konağı birden gidiyor; uykusuzluk, yorgunluk nedir bilmiyordu. Dört sene evvel padişah, onu sipahiler arasında görmüş, güzelliğine, şeci tavırlarına meftun olarak maiyetine almış, kendisine, birçok hizmetler vermiş, bir sene içinde hattâ çavuşbaşılığa kadar çıkarmıştı. Henüz yirmi beş yaşındaydı. Gür siyah bıyıkları, şahin bakışlı iri elâ gözleri, geniş ve kalın omuzları, levendâne yürüyüşü, her göreni hayran ederdi. Muharebelerde, ayrı ayrı yerlerinden şimdiye kadar otuz yara almış ve ne kadar general kafalarını mızrağına takarak paşalara hediye getirmişti... O, bütün ordu içinde rakipsiz bir cesaret, kahramanlık ve çabukluk enmûzeci idi. İhtiyar Zal Mahmut'tan daha kuvvetli olduğunu herkes biliyordu. Kuş gibi uçar, yıldırım gibi seğirtir, arslan gibi atılır, kaplan gibi parçalardı. Sadrazam en tehlikeli işlere onu saldırır, büyük ve harikulâde muvaffakiyetlerden sonra padişahın huzuruna sokar, ona iltifat ettirirdi. Kendilerinden başka yiğit olduğuna asla ihtimal vermeyen mağrur yeniçeriler bile, önlerinden o geçerken kendilerini tutumazlar, galeyana gelirler,

— Yaşa Tosun Bey! Seni hangi ana doğurdu! -diye nâra atarlardı.

Tek başına yaptığı şeyler dillerde destandı. Muhasaradaki kalelere gece gizlice kurulan ince merdivenlerden çıkmış, yalınkılıç, tek başına, düşman arasına atılmış... düşman ordugâhlarının görünmeden arkasından dolaşarak, cephânelerine ateş vermiş... esir olduğu vakit yüzlerce muhafızın arasından kurtularak, kendini beklerken öldürdüğü nöbetçilerin silâhları ve atlarıyle dönmüştü. Herkes onu sever, herkes ona hürmet ederdi. Hattâ vezirler bile... Çünkü Tosun Bey, bu cesaretiyle yakında beylerbeyi olacak, vezirlik için çok beklemeyecek, ihtimal... evet, ihtimal daha sakalına kır düşmeden padişahın mührüne nâil olacaktı. Hem cesur, hem fâzıldı! Seferlerde sedefli cura ile kahramanlık destanları söyler; sulh zamanında gayet çelebice hikmetlerle dolu gazeller, kasideler yazardı. Kılıç kabzasının nasırlattığı elinde, kalem yabancı durmuyordu. Halkın ağzında kendisine dair birçok efsâneler dolaşırdı. Babasının bir emektârı onu büyütmüştü; haksız yere kafası kesilmiş bir beyin oğlu idi.

Yağmur durmadan yağıyordu.

Konak, çamurlu ve bozuk bir yolun sağında kurulmuştu. Her taraftan seller akıyor, askerler sıra ile yerlerine geliyorlar, çadırlar kuruluyor, kazanlar indiriliyor, ötede beride ateşler parlıyordu. Bu kalabalığın arasında Tosun Beyin, al atıyle süzüldüğü görüldü. İki konak geriden orduya yetişmişti. Yol kenarında semeri devrilmiş bir katırı kaldıran ye-

niçerilere sordu:

— Otağ-ı hümâyun nerede ağalar?

Yeniçeriler, onu görünce doğruldular, hürmetle selâmladılar. En yaşlıları cevap verdi:

— Kurulmadı.

— Efendimiz ileri mi gitti?

— Hayır.

— Ye nerede?

— Sadrazam Paşanın çadırında.

Tosun Bey durdu. Yeniçerinin yüzüne dikkatle baktı. Tekrar sordu:

— Otağ-ı hümâyun nerde kurulmuş?

— Kurulmamış.

— Niçin?

— Kaybolmuş...

— Ne?...

— ...

Yeniçeri sustu. Önüne baktı.

— Otağ-ı hümâyun mu kaybolmuş?

— Evet...

Tosun Bey fena halde hiddetlendi. Dişlerini sıktı. Otağ-ı hümâyun nasıl kaybolur? Bunu havsalası almıyordu. Padişah onca pek mukaddesti. Otağ onun nazarında müteharrik bir Kâbe idi. Kâbesi yıkılan bir mümin tehalükü ile ağır ve keskin mahmuzlarını atının karnına vurdu. Islak tuğlarıyle bayrak direkleri görünen sadrazam çadırına doğru saldırdı. Ama pek ileri gitmedi. Seğirdim Ustaları, yağmur içinde dolaşıyordu. Kendisini pek seven Kazasker Perviz Efendinin çadırını gördü. Yere atladı. Atını koşan bir hademeye verdi. Kahramanâne şiirlerini okuduğu Perviz Efendi, çadırın içinde ayaktaydı. Nişancı Eğri Abdizâde Mahmut Çelebi ile Şabaç köprüsünün Semendire Beylerbeyi Bayram tarafından yapıldığını konuşuyordu. Onun girdiğini görünce,

— Hayrola, Tosun Bey! -diye lafını kesti.

Tosun Bey titriyordu. Kendine mâlik değildi:

— Otağ-ı hümâyun kaybolmuş.

— Evet oğlum.

— Bu nasıl olur, efendi hazretleri?

— Yolu şaşırmışlar belki...

— Sadrazam Paşa bir konak önden gidiyor. Nasıl kaybetmiş?...

— ...

Perviz Efendi cevap vermedi. Mahmut Çelebi, yağmurun, fırtınanın şiddetinden bahsetmek istedi. Tosun Bey coşuyordu. Açtı ağzını, kapadı gözünü... Artık bu kadar kayıtsızlık olur muydu? Bu kulluğa yakışır mıydı? Hasta velinimet hiç düşünülmüyordu. Ya otağı suya kaptırdılarsa... Ya taht bulunmazsa... Daha İstanbul'dan çıkmazdan evvel bir çavuş göndererek Semlin'e mülâkat için

çağırılan Zigismond'u, padişah, nerde huzuruna kabul edecekti? Bir parça yağmurdan yollarını şaşıran, dağılan orduya, padişah nasıl emniyet edecekti? Tosun Bey, cesur adamlara mahsus o mütecaviz pervâsızlıklarla ağzına geleni söylüyordu:

— İki konak arasında bir otağa sahip olamayan adam koca bir devleti nasıl idâre eder? -dedi.

Bu çok ağır bir sualdi. Perviz Efendi, yavaşça kalın halının üzerine serilmiş erguvânî şiltesine çöktü. Mahmut Çelebi, bu sözü hiç işitmemiş gibi davrandı. Durmadan yağan yağmurun sayısız ve asabî damlaları tıpır tıpır çadırın üstüne düşüyor, ordugâhın müphem uğultusu içinde, sanki hayalî bir akının uzak ve muntazam ayak seslerini duyuruyordu.

☆☆☆

Tosun Bey dışarı çıkınca, acele ile adamlarını buldurdu. Atını değiştirdi. Kimse ile konuşmadan, tek başına, otağ-ı hümâyunu aramağa çıktı. Hava gittikçe kararıyordu. Derin yarlardan, sel yarıklarından aştı. Taşan, köpüren derelerden geçti. Ormanlara dalan yollara girdi. Tepelere çıktı. Dört tarafa nâralar savurdu. Sesinin soğuk akislerinden başka bir cevap alamadı. Gelen gece pek karanlıktı. Yağmur durmuyordu. «Sabah erkenden çıkar, bulurum» diye geri döndü. O kadar karanlıktı ki... Dizgini boş bırakıyor, geldiği yollardan atının sevki tabiîsiyle dönebiliyordu.

Meşaleleriyle, ordugâh, uzaklardan görünmeğe başladı. Karanlığın, yağmurun, rüzgârın içinde, at âdi adımlarla yürüyordu.

— Kimdir o?

On adım ötede koyu bir karaltı belirdi.

— Yabancı değil...

— Sen misin, Tosun Bey!...

— Benim!

— Sadrazam Paşa Efendimiz sizi arattırıyor. Biz, on sipahi, etrafa dağıldık.

— Pekâlâ, gidelim.

Ve karanlığın içinde, Tosun Bey önde, sipahi arkada, ordugâha koştular. Meşaleleri, nöbetçileri, nehterleri geçtiler. Zaten hademeler, solaklar, çavuşlar yağmurun altında bekleşiyorlardı. Tosun Beyi Sadrazamın yanına götürdüler. Paşa, büyük şiltesine yaslanmış, uzun ve murassâ çubuğunu çekiyordu. Karşısında Silâhdar Cafer Ağa ile Nişancı Feridun Bey divan duruyorlardı.

— Oğlum Tosun -dedi-, sana bir iş çıktı. Senin gibi at sürecek er yok. Bu ferman-ı hümâyunu şimdi al. Koş, Niş'e götür... Oradaki Beye ver...

Karşısında sırılsıklam divan duran Tosun Beye, öpüp başına koyduğu kırmızı bir keseyi uzattı. Tosun Bey, elleri bağlı ilerledi. Eğildi. Keseyi aldı. Öptü. Başına koydu. Dışarı çıkarken Sadrazam.

— Haydi arslanım, çabuk, yolun uğurlu olsun! diye gülümsedi.

Çadırın önünde mükemmel bir kır atın kendini beklediğini gördü. Yağmur hâlâ eski şiddetiyle yağıyordu. Bindi. Karnı açtı. Üzengisini tutan hademelerden su istedi. Verdikleri çotrayı nihayetine kadar içti. Ve ağır, keskin mahmuzlarını atın karnına vurdu. Ordugâhın kalabalığı, ışıkları, uğultusu arasından beş dakikada çıktı. Karanlığın, yağmurun, rüzgârın içinde dörtnala uzaklaştı. Kayboldu...

Ormanlardan, derelerden, köprülerden, tepelerden, uçurumlardan şimşek gibi geçti. Belgrad'da durmadı. Hemen atını değiştirdi. Azığını aldı. Yine yola atıldı. Hiç uyumuyor, yalnız düz yerlerde atı tırıs giderken rüyasız ve uyanık bir ukuya dalıyordu. Gecelerden gündüze, yağmurlardan güneşe girdi. Haziranın sıcaklarıyle esvapları kurudu. Kendi ve atı terledi. Akşamları serin rüzgârlara karışan bülbül sesleri işitti. Sabahları cıvıldayan tarla kuşlarının saklandığı ekin deryaları içinde yürüdü. Nihayet bir gece pek uzaktan Niş'in aydınlıklarını gördü. Büyük bir çiftliğin önünden geçiyordu. İri ve azgın köpekler arkasından koşuyor ve havlıyorlardı. «Gün doğuncaya kadar şurada kalayım. Erken şehre girerim.» dedi ve çiftliğe saptı. Herkes gibi çiftliğin adamları da onu tanıyorlardı. Atını

aldılar. Hürmetlerle yukarıya, kuleye çıkardılar.

— Ben biraz dinleneceğim. Gün doğmadan beni uyandırın! -emrini verdi.

Ne vakit olursa olsun, her gelen yolcuya yemek çıkarmak âdetti. Tosun Bey,

— Hiç bir şey istemem. Bana biraz ayran getirin. -dedi.

Ve getirip bıraktıkları testiyi dikti. Susuzluğu geçince sedire uzandı. Gözlerini kapadı. Fakat uyuyamadı. At üzerinde gelen uykusu böyle hareketsiz kalınca kaçıyordu. İki tarafına döndü. Tolgasını çıkardı. Kılıç kemerini gevşetti.

...Tam dalacağı sırada birdenbire sıçradı. Göğsünün üzerine koyduğu ferman ateş almış yanıyordu. Elini götürdü. Hayır... Tuhaf bir rüya. Ferman yerinde duruyordu.

Biraz daldı.

Rüyasında, götürdüğü fermanın eriyerek kan olduğunu, sonra tufan dalgasının kırmızı alevler halinde bütün vücudunu sardığını görüyordu. Sıçradı, uyandı. Hiç bir tehlike karşısında intizamını bozmayan kalbi şimdi hızlı hızlı çarpıyordu. Doğruldu: «Hayırdır inşallah...» dedi. Oturdu. Bir şeyler okudu. Döndü. Üç defa sol tarafına tükürdü. Elini, titreyerek, fermana götürdü. Yerinde idi. Yavaşça tuttu ve gayr-ı ihtiyarî bir hareketle çekti. Ocağın üzerindeki kandilin titrek ve dönük aydınlığı içinde baktı. Üstüne sardığı çevreyi çıkardı. Bu kırmızı bir kese idi. Yanından balmumu ile mühürlenmişti. Dikkat etti. Terden, yağmurdan ve hareketten bu mum mühür yerinden oynamıştı. Acaba içinde ne vardı? Dehşetle rüyasına giren bu ferman ne idi? Mutlaka inzibata dair bir emr-i şerif... Çünkü harp yukarıda idi. Haydutlar, cephane, yahut yollar ve mekkâreler için bir şey olmak ihtimali vardı. Ama, hayır... Bu mühim, pek mühim bir emirdi. Çünkü bilhassa kendisiyle gönderiliyordu. Acaba ne idi?

Fermanı tekrar çevreye sardı. Koynuna koyacaktı. Fakat göğsünün görünmez bir cendere ile sıkıldığını duydu. Boğazı tıkandı. Sanki ferman sahiden ateş almış, vücudunu yakıyordu. Sönmez bir merak ateşi ruhunda tutuştu. Zaten işte mühür bozulmuştu. Açsa... belli bile olmayacaktı. Başını salladı. Kendi kendine, «Sakın, sakın!» dedi.

İçinde tutuşan merak ateşi öldürücü bir sıtma gibi her yerini sarsıyordu. Hararetten yanan elleri, sanki kendi iradesiyle inat eden başka bir vücudun âzası imiş gibi, torbayı açtı. Üçe katlanmış kâğıdı çıkardı. Tosun Bey, iradesine isyan eden ellerinin cinayetinden titredi. Bir ferman açılabilir miydi? Fakat kımıldayamıyor, ellerine hükmedemiyordu. Zincire vurulmuş, hareketsiz yatarken, başkasının yaptığı cinayeti karışmadan seyreder gibi, ellerinin hiyânetine bakakaldı. Kendisini dinlemeyen bu eller, fermanı da açtı. Tosun Bey, az ışık veren kandilin ziyasıyle ancak gördüğü satırları okudu. Taş odanın beyaz duvarları, nakışlı tavan, halı örtülmüş döşeme etrafında dönmeye başladı. Deli oluyordu.

Cinayetten sonra kaçan katiler gibi elleri iki tarafına düştü. Açık ferman dizlerinin üstünde kaldı. «*...İşbu emri şerîfimizin hâmili devletimize vücudu muzır olan Tosun Bey kolunun da hemen vürûdunda başın kesesin ve şöyle bilesin ki...*» Gözünü bu cümleden ayıramıyordu. Aşağısını okuyamadı. Demek, gece gündüz, hiç durmadan koşarak getirdiği, rüyasında vücudunu yakan bu kırmızı kese, kendi idam fermanıydı. Şaşkınlığı çok sürmedi. Belki elli defa ölümün pek yakınından geçerek korkunç kanatlarını sürttüğü geniş ve parlak alnını tuttu. Arkasına dayan-

dı. Sağındaki pencereden siyah ve dağınık bulutların geçişine baktı. Bir an öyle durdu. Derin bir nefesle göğsünü kabarttı: «Ama niçin? Ama niçin?» dedi.

Sadakatten, cesaretten, fedakârlıktan, harpten, hücumdan başka ne yapmıştı? Tâ on beş yaşından beri... On senedir at sırtından inmiyordu. Bütün dünyayı dolaşıyor, en namdâr kahramanların çekindikleri yere gözlerini kırpmadan atılıyordu. Muhasaradaki burçların içine, yüzlerce zırhlı düşmanın arasına tek başına yalınkılıç atıldığı zaman ölmediği halde, şimdi, bir cellâdın, âdi, köpek bir Çingenin satırı altında mı can verecekti? Maziyi hep birden düşünüyor, ve kırılır gibi olan cesareti yavaş yavaş yerine geliyordu. Doğruldu. Ayağa kalktı Ferman ve kese yere düştü: «Ben kafamı kolay kolay vermem.» dedi.

Pencereye yaklaştı. Siyah bulutlar daha hızlı geçiyor, tanyeri morlaşıyor, çiftliğin yanından akan küçük bir derenin hüzünlü ve hafif şırıltısı işitiliyordu. Bütün Rumeli, bütün Anadolu kendisini tanırdı. Anadolu'ya atlayınca hangi şehzâdenin yanına gitse, muhabbetle kabul olunacağına emindi On kişiye, yüz kişiye değil, icabında bin kişiye karşı koyabilecek bir cesareti vardı. Sonra kuvveti, mahareti, çevikliği... Bütün memlekette daha bir eşi yoktu. Bir kere Anadolu'ya kapağı atınca, ele geçmek imkânsızdı. İran'a, Turan'a kadar vura kıra gider, namına birçok şanlar, şerefler ilâve ederdi. Tekrar kalbi, «Ama niçin? Ama niçin diye burkuldu. Hiç bir şey bekl e m i y o r d u. Alkına ancak mükâfat ve iltifat gelirdi. Böyle bir kelime... Asla... Acaba ne kabahat yapmıştı? Düşünüyor, düşünüyor, bir türlü kabahate benzer bir şey yaptığını hatırlamıyordu. «Ah müzevirler! Allah'tan korkmaz bühtancılar!...» Kimbilir aleyhinde ne yalan uydurmuşlardı. Fakat... O, babası gibi cellâdın pis kılıcına bir koyun itaatıyle başını uzatmayacak, canını almaya gelenlerin canlarını alacak; kendi canı alınıncaya kadar, başkalarından can alacaktı... «Vakit geçirmeyeyim.» diye mırıldandı. Tolgasını başına geçirdi. Kılıcının kayışını, kuburluklarını sıkıştırdı. Yerdeki fermanla keseyi aldı. Yine gözüne «*...devletimize vücûdu muzır olan...*» kelimeleri ilişti. Niçin onun vücudu devlete muzırdı? Böyle bir itham, canını devlet uğruna nezretmiş bir insan için ne acı bir tahkir, ne acı bir küfürdü... Yazıya dikkat etti. Acaba padişahın hattı mıydı? Silahtar Cafer Ağa'nın da olmak ihtimali vardı. Padişahla onun hattı, farksız derecede birbirine benzerdi... Fermanı katladı. Yine keseye soktu. Balmumunu uhladı. Mührü eski yerinden hafifçe yapıştırdı. Azrail'in kanadından kopma kanlı bir tüy kadar hafif olan bu müthiş bez içinde, işte hayatı duruyordu. Evirdi, çevirdi. Böyle... bu müthiş şeye bakarken, yâdından hep ermediği muratları, müphem emelleri geçti. Bu dakikaya kadar ne mesuttu! Şan, şeref, şöhret, servet, debdebe içinde yaşıyordu. Padişahın en sevgili bir gözdesi idi. Gördüğü lütufları düşündü. Sipahilik zamanlarını hatırladı .Daha on beş yaşında iken kuvveti, şecaati, görenleri şaşırtıyordu. Cirit, oyunlarında, güreşlerde, mübarezelerde hep birinci geliyordu. Sonra... kendini evinde büyüten, babasının eski emektarı ihtiyar Salih Ağa gözünün önüne geldi. İstanbul'dan çıkarken veda için elini öpmeye gittiği zaman, bu ihtiyarın verdiği nasihati işitir gibi oldu: «Padişahın emrinden dışarı çıkma. Canını istese ver. Düşünme. Dünyada olmasa bile âhirette mükâfatını görürsün...» Ve maziyi hatırlamaya devam edemedi. Ansızın bozulan bir saat gibi, sanki dimağı durdu. Yalnız kulağından Salih Ağa'nın sesi çıkmıyordu: «Padişahın emrinden dışarı çıkma...» Halbuki... Halbuki... O, işte padişahın emrinden dışarı çıkıyor, hattâ isyana hazırlanıyordu. Bu büyük ve şenî günahı yapmış gibi kalbinde heyecan ve nedametle karışık zehirli bir sızı duydu. Canını padişah ve devlet uğrunda vermeye ahdetmemiş miydi? O halde bu canı kimden, nereye ve niçin kaçıracaktı? Artık, birdenbire kuvvetlenmiş iradesinin hükmüne tâbi demir elleriyle tuttuğu bu kırmızı keseyi kaldırdı. Dudaklarına dokundurdu. Sonra başına götürdü.

*
**

Güneş bulutlar içinde gizlice doğarken, doludizgin Niş'e girdi. Canlı bir yıldırım gibi dar ve bozuk sokaklardan geçti. Beyin konağı önünde de atından atladı. Kendisini tanıyan kapıcılar, sipahiler, askerler.

— Tosun Bey! Tosun Bey! -diye koşuştular.

İki kanadı açık geniş kapının, ortasında bir fener sarkan beyaz badanalı kemeri altından, temiz ve zemini kara taş kaplı iç avluya ilerledi. Bağırdı:

— Çabuk Beye haber verin, ferman var...

Hademelerin arasından ayrılan uzun boylu kapıcıbaşı öne düştü. Onu taş merdivenlerden çıkardı. Bey, sabah namazını kılarak selâmlığa çıkmış, rahat rahat çubuğunu çekiyor, mahmurluk keyfini yetiştiriyordu. Odasına ansızın Tosun Beyin geldiğini görünce şaşaladı. Bu Bey, onun cesaret ve kahramanlığına meftun, ihtiyar, feleğin çemberinden geçmiş eski bir askerdi. Hemen ayağa kalktı. Kucakladı. Alnından öptü:

— Safa geldin yiğidim, hayır haberler getirdin...

Tosun Bey gülerek,

— Bir ferman-ı hümâyun getirdim... -dedi.

Ve koynundan kırmızı keseyi çıkardı. Öptü. Başına koydu. Uzattı. İhtiyar Bey, bilhassa Tosun Beyle gönderilen bir fermanın ehemmiyetini düşündü. Yorgun yüreği hopladı. Sarardı. Titrek, zayıf ve kıllı elleriyle bu keseyi aldı. Öptü. Başına koydu. Mumun bozukluğuna bile dikkat edemedi. Kopardı. Fermanı çıkardı. Açtı. Okudu. Ve uzun çubuğunun dayalı durduğu yüksek sedire yıkılıverdi. Karşısında Tosun Bey, bir eli kalçasında, dinç ve levent duruyor, gülümsüyordu. Zavallı ihtiyar ağlamaya başladı:

— Ne ağlıyorsun, Bey hazretleri?

İhtiyar inledi:

— Bu fermanın ne yazdığını biliyor musun?

— Biliyorum: Benim kafamın kesilmesini yazıyor.

— ...

İhtiyar Bey, bütün memlekette kahramanlığı dillere destan olan bu al yanaklı, gür bıyıklı, dağ parçası heybetli, cesur, güzel bahadıra ıslak gözleriyle uzun uzun baktı. Acaba niçin gazaba uğramıştı? Böyle bir arslanı, cellâdın eline vermek ne büyük bir insafsızlıktı. Hangi vicdan buna razı olurdu. Ak sakalına yakışmayan masum bir hıçkırıkla,

— Kabahatin ne? -diye sordu.

— Padişahım bilir...

— Ben senin başını kesmem, Tosun Bey. Şimdi affını yazacağım. Çifte tatar çıkaracağım. İstirhamım kabul olunmazsa kendi başımın kesilmesini isteyeceğim.

— Hayır, Bey! Hayır... Padişahın emrinden dışarı çıkma. Beni kes... Kestikten sonra affımı istirham et. Padişahım, kendi emri yerine geldikten sonra, ben kulunu affetsin.

İhtiyar Bey daha ziyade ağlıyor, hıçkırıyordu:

— Ben senin gibi bir yiğide kıyamam. Ben seni kesemem. Elim dilim buna varmaz.

— ...

— Vallahı seni kesemem...

— ...

Yeni uyanmış erkek bir arslan sükûnuyle gülümseyen Tosun Beyin parlak çehresi birdenbire karardı. Gür kaşları çatıldı. Şahin bakışlı iri elâ gözleri açıldı. Nefret ve hiddetle kılıcını çekti:

— Padişahımın emrini yapmayan asilerin başını ben keserim! -diye kükreyerek ve zayıf kalbli, zayıf ve itaatsiz ihtiyarın üzerine yürüdü.

Al çuhadan büyük kapı perdesinin arkasında gizli nöbet bekleyen silâhlı hademeler koşuştular. Ve onu tuttular.

*
**

Yarım saat sonra...

Sırmalı resmî kavuğunu çıkararak başına mütevazi ibadet külâhını geçirmiş olan ak sakallı Bey, tenha odasında seccadesine oturmuş, boynu bükük «Yâsin» okurken, dışarda mahzun ve belirsiz bir yağmur serpeliyor; iç avlunun siyah taşlarındaki taze ve sıcak kanlar üstüne, sahipleri görünmeyen samimî gözyaşları gibi damlıyordu.

İLK DURAK

Serpmiştik gökyüzüne yıldızları, avuçlarımızın aydınlığından
Yıldızlara, yıldızlardan uzaktayız!..

Nasıl renk versin bahar, tutsakken gözlerine?
Biz ki servi dallarıyla gölgelenen bir kucaktayız.

Fırtına görmemiş sahillere özlem niye?
Yeşillere vurgun, yeşilsiz bir şafaktayız!

Elbet korkar ağaçlar yağmursuz ışıklardan,
Kanayan gülleri doğuran topraktayız.

Bırak dalgalansın gülüşlerin hasret denizlerinde,
Unutma, ayrılıkların emzirdiği dev bir noktayız!

Kaldırımlardan dinle, yollara dağıttığım şarkımızı,
Elest Bezminde Yunus, Şeb-i Arus'ta Mevlâna'yız...

Sinan yükselirken kubbe kubbe, Itri çözülürken tellerden iplik iplik
Bilmem ki niye kelimelerle oynamaktayız?

Kapılmış gider şiir perilerim hâyal ülkelerinin fethine,
Yazık, biz hâlâ düşünce denilen tuzaktayız!

Sürünürken geceler dalga dalga yerlerde,
Neden yorgun, nemli ve suskun bir dudaktayız?

Dirilmek varken mavilerin en koyusunda
Günden güne kaybolmaktayız...

Bir ses çınlar Buhara semâlarında, Taşkent sabahlarında,
Ve biz... El yordamıyla yol aramaktayız!..

Çıkmaz sokakların ilk gördüğümü değil bu,
Soru işaretleri kıvrım kıvrım, kör bir yasaktayız.

Dağıtma ruhunu iklim iklim ölümlerden ölümlere,
Düşün ki, daha ilk duraktayız!..

Sefa KAPLAN

HİRAYAMA'NIN İPEK YOLU SERGİSİ

YETKİN DİLEK

5 nisanda başlayıp 19 nisanda son bulan bir sergi vardı D.G.S.A.'de. Bilmem gezdiniz mi? Doğrusu gezip görmenizi isterdim. Çünkü şimdiye kadar yurdumuzda açılan yabancı sergiler içinde en fazla beğeni toplayan bir sergiydi. Bu beğeni serginin oryantal (Doğu ile ilgili) oluşundan gelmekteydi diyebilirim. Doğunun o masal havası, büyülü renklerle insanın ruhuna nakşoluyordu baktıkça, seyrettikçe.

Şimdi serginin bizim için ifade ettiği anlamı, başarı çizgilerinin nerelere ulaşabildiğini belirlemeye çalışacağız.

İsterseniz serginin adı üzerinde kısaca duralım. Bildiğiniz gibi «İpek Yolu» başlangıç olarak ilk çağlara kadar gelip dayanır. Orta - Doğu'yu Uzak - Doğu'ya bağlayan ekonomik ve kültürel bir öneme sahiptir bu yol. Tarihin belirli dönemlerinde önemi daha ziyade artmış ve ona sahip olan ülkeleri bir hayli zenginleştirmiştir. Bu tarihî yolun güzergâhı üzerinde bulunan ülkeleri Uzak - Doğu'dan itibaren şöyle sıralayabiliriz. Çin, Türkistan, Afganistan, Rusya, İran, Mezopotamya, Anadolu, Suriye ve Mısır.

Japon sanatçı, bu yol boyunca gezdiği ülkeleri tuvaline yansıtmış. Serginin oryantal oluşu da buradan gelmekte. Sanatçı, bu tarihî yolu seçişinin nedenini şöyle açıklıyor: «İçimde Japon kültürünün beşiğini oluşturan bu ülkeleri (İpek Yolu üzerindeki ülkeler) görmek arzusu uyandı. İzleyeceğim yol ancak eskiçağlarda Doğu - Batı arasındaki kültür alış verişini gerçekleştiren İpek Yolu olabilirdi.» Buradan da anlaşılacağı gibi sanatçı resmin sınırları içinde kendi kültür temellerini tespit ve bir noktada da Japon kültürünü tanıtmak arzusundadır.

Biz sanatçının bir de kimliğini belirleyelim. Ikuo Hirayama, tarihin en büyük facialarından birine sahne olmuş Hiroşima doğumlu (1930) Hirayama, bu faciayı yaşadığı yıllarda daha ortaokul üçüncü sınıf öğrencisiydi. Atom bombası, Hiroşima'nın yüreğine düştükten sonra radyasyon şehrine dönüşüvermişti. Radyoaktivite insanlara ölümle birlikte, uzun yıllar devam edecek olan korkunç bir bunalım da getirmişti. İkuo Hirayama işte böyle bir neslin insanı, oradan bir takdirin sonucu kurtulabilmiş bir çağ sanatçısı. O da, insanları gibi uzun bir süre radyoaktivitenin doğurduğu umutsuzluk içinde kıvrandı. Ruh dünyasının sancıları içinde kendini tuvalin karşısında buldu.

Bu psikolojik bunalımlar ve kaoslar içinde Hirayama, sanat kabiliyetini geliştirmekten geri durmadı. Nitekim onun bu gayretli çalışması, sonunda semeresini verdi. Ve Japon Sanat Akademisi Yönetim Kurulu'na girdi. 1961 yılında açtığı «Nirvana'nın Gelişi Fantezisi» adlı eseriyle ilk ödülünü kazandı. Daha sonra 1962'lerde UNESCO bursu alarak birçok Batı ülkesini gezdi. 1966'da Tokyo Akademisi'nden bir araştırma ekibiyle Türkiye'ye geldi ve dört ay kaldı. 1968'den 1974 yılına kadar süren İpek Yolu gezisi sonunda «İpek Yolu» adını verdiği bu oryantal romans diziyi meydana getirdi.

SANAT ANLAYIŞI

Hirayama, Japon stili resim sanatı olan «Nihonga»ya bağlıdır. Nihonga, çini mürekkebi, madenî boyalar, kâğıt ve ipekten yararlanan geleneksel doğu stilinin Japonlarca benimsenen değişik bir uygulamasıdır. Sanatçı, buna bir de altın ve gümüş tozunu eklemiştir. Hirayama'nın sanat anlayışı doğu resim sanatı geleneklerinden çağdaş bir uygulamayla yeni Nihonga'yı meydana getirmek ve Tenshin'in «Doğunun İdeali» yazarı ve (doğunun duygusallığını oryantal sanata uygulayarak enginleştirmeyi amaç edinen bir Japon) idealinin günümüzde de geçerli ve değerli olduğunu ispatlamak noktasına bağlanmaktadır.

Bunun dışında bir de Japonya'ya XIX. yüzyılda giren ve Japonlarca «Yoga» adı verilen Batı stili vardır. Hirayama, bu stilden sanatının oryantal niteliğini bozmayacak bazı özellikleri tamamlayıcı öğe olarak alıp, kendi millî stili içinde eritmiştir. Sanatçı, bu stil içinde oryantal kültürün (Doğu ile ilgili anlamına gelen bu kelime Uzak-Doğu ve Budizm etrafında oluşan Budist kültürü olarak anlaşılmalı) çekirdeğini oluşturan Budizm anlayışı içinde, ona inançlı bir kişi olarak, sanat ürünleri vermeye başladı. Böylece bu dinin Hindistan'dan diğer ülkelere yayılışını, olaylar zinciri içerisinde, Uzak-Doğu insanlarına yansıyan görünümleriyle bir dizi halinde tuvaline geçirdi.

Hirayama'nın bu çalışmalarının itici gücü, kendi millî sanat stili içinde Japon kültürünü oluşturan değer manzumelerini arkeolojik ve ölü durumundan kurtararak, çağına göre resmin elverdiğince yorumlamak ve onlara dikkat çekmek idealine dayanıyor. O, bunu kendi deyimiyle «Büyük bir tarihsel romans» içinde olacak şekilde özetliyor. İpek yolu, bu amaca sadece bir fon olarak hizmet etmekte.

Anlaşılacağı gibi Hirayama, bir entellektüel olarak, kendi toplum ideallerinin üzerine yüklediği görevi, çileli bir sanat hayatı süresince yerine getirme çabasındadır. O, bu yolda ne Batı'nın, ne de bir başka akımın etkilerine taviz vermemiş, kendi öz resim anlayışı çerçevesinde kültür değerlerini «İpek Yolu»nu bir fon olarak kullanmak suretiyle tanıtmış ve en azından onlara dikkatleri çekerek propagandasını yapmıştır. Hirayama, sergisinin açılış konuşmasında bu amacını «Benim yapmakta olduğum Japon tarzı resimler, belirttiğim gibi geleneklere dayanan sanattır. On yılı aşkın bir süredir aynı konuyu izleyerek resim yapmaktayım. Ve benim hayat boyu çalışma isteğim, bu konuyu sürekli olarak işlemektir.» şeklinde vurgulamıştır.

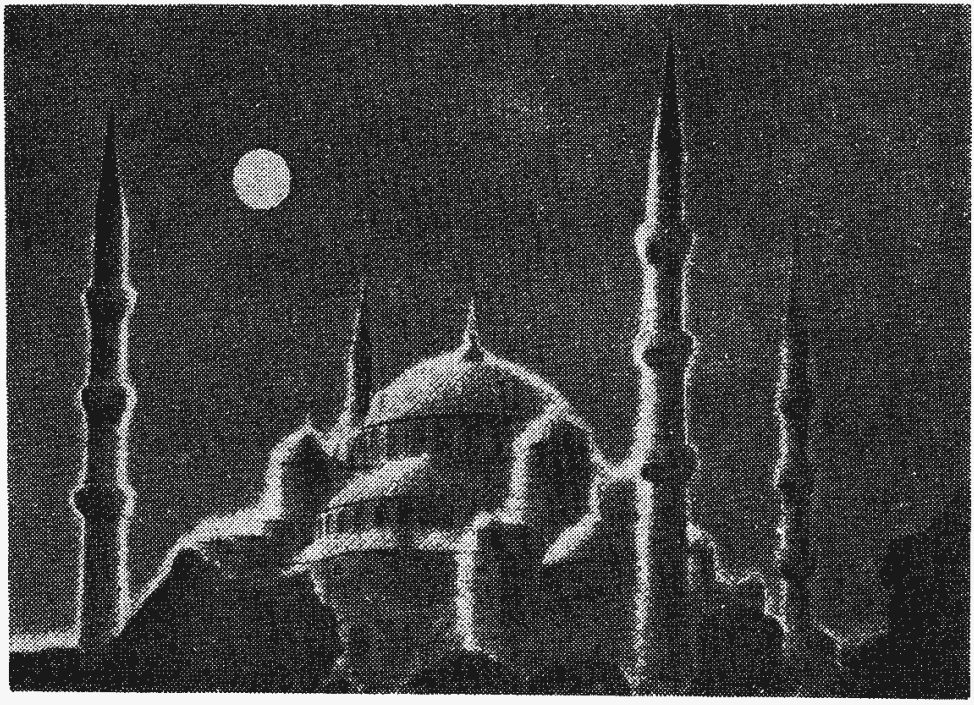
Türk Kadını: Sergideki ilgi çekici tablolardan.

SERGİDEKİ TABLOLAR

Sanatçı «İpek Yolu» üzerindeki ülkelerde kendisince değerlendirilmesi gereken konuları tablolaştırmış. Sergi 7,5 milyonluk bir masraf ve büyük bir sabrın mahsülü. Malzeme, değerinden çok daha titiz ve ustalıkla kullanılmış.

Tabloların çizgileri, renkleri, kompozisyonları üzerinde de bir-iki şey söylemeden geçemeyeceğim. İsterseniz çizgilerden doğru girelim tablolara.

Çizgiler, gözü ve gönlü okşayıcı. İlk

Hirayama'nın Sultanahmed'i konu alan tablosu, mavi cami.

bakışta kırık çizgilerden kaçınıldığı hemen dikkati çekmekte. Düz ve eğri çizgiler daha ziyade kullanılmış. Bu, belki de sanatçı da sonsuzluğu yakalama arzusundan geliyor. Her halükârda güzel bir tesbit ve yakalayış, kanaatımca buna özellikle dikkat edilmiş sanatçı tarafından. Başaralı da olunmuş. Resimlere sakin, ağır bir hava hakim. Sessiz bir derinlik, keskin çizgilerden arındırılarak, geniş bir perspektive kavuşturulmuş. Başarının bu yönü sanatçının çizgileri, renklerle bütünleştirmesinden ve kaynaştırabilmesinden doğan sanatçı olgunluğunun güzel ürünü. Şüphesiz bunda, doğunun karakteristik resim anlayışının da etkileri var. Bu kesin. Zira Doğu sanatlarında ufkîlik ilk planda gelen temel anlayışlardan biridir. Ne var ki sanatçı bu vasfı fevkalâde işlemiş. Resimlerde göze batan derinlik kademeli bir anlayışla arka fona (son zemin) yaklaştırılmış. Ve bu katmerli derinlik; renklerle eritilen silik, fakat sürükleyici çizgilerle sağlanmış.

Başarılı olarak kullanılmış çizgilere renklerin seçiliş ve verilişindeki ustalığı da ekleyebiliriz. Hülya âlemine sürükleyen renklerin, derunî müzikal ahengi içinde, tuvalde adetâ uçuştuklarını görebilirsiniz. Renklerin armonisi dersek fazla mübalâğa etmiş olmayız sanırım. Bu rüya âlemi, belliki Orta-Doğu'nun büyüleyici efsanevî havasından gelmekte. Çöller, onda uzayıp giden kervanlar, bu lirik renklerin okşayıcı pamuk sıcaklığı içinde akıp gitmekte, bir tutulmazlığa erişmektedir. Kısaca renkler, hayalin ve büyünün kapısını aralamış. Bilhassa karmaşık renk kullanımından kaçınılmış. Bu da resimlere bir sadelik ve açıklık kazandırmış. Zaten bu doğunun fazla renge itibar etmeyen resim anlayışının da bir neticesidir.

Şüphesiz bütün bu unsurların ayrıca yerleştirilmesi vardır. Bu yerleştirme, Hirayama'nın resimlerinde belirli bir disiplin altında yapılmış. Bu nedenle kompozisyon son derece düzenli, dengeli ve ahenkli. İnsanlar, hayvanlar, ağaçlar, bitkiler ve binalar karmaşık figürler platformundan kurtarılarak belirli ve sistemli bir pozisyona sokulmuş. Gerekli olmayanların dışında geometrik şekillerden, sınırlayıcı kalıplardan uzaklaşılmış. Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Dinlendirici, ruhu ve hayali sürükleyici, çapraşık olmayan, sükûtla konuşan, bir şeyler söylemek isteyen, disiplinli bir kompozisyon ustalığı var tablolarda.

Genel olarak Hirayama'nın tablolarındaki, teknik özellikleri şöyle sıralayabiliriz. Resmedilen tabiat parçalarındaki belirl bir karaktere sahip olmayan faydasız unsurlar atılmış, düz ve eğri çizgilerin yardımıyla daha faydalı unsurlardan (bölümlerden) bir blok halinde plastik bütünlüğü olan biçimler oluşturulmuş. Ayrıca sanatçı, tablolarında plastik bütünlüğü sağlama başarısını göstererek, kuru geometrik şekilciliğin sınırlayıcı ve ilkel kalıplarından kurtulmuş. Bu başarının kaynağı biraz da Japon resim anlayışının bir vurgulaması. Zira Japonlar metodun keskin ve sert geometrik şekillendirmesinden daima kaçınırlar. Çoğunlukla yumuşak biçimlere eğilim gösterirler. Bu tabiatta seçmek, ayıklamak, kendine göre iyisini tespitleyerek öze inebilmek prensibinin bir uygulanışı olarak da işaretlenebilir.

Bir tabloda çizgi disiplini ve düzenleme bakımından olduğu kadar, renk serpiştirimi yönünden de merkezî bir bütünlük kurulabilmeli. Hirayama, bunu uygulayabilmiş. Renklerin soğuk - sıcak armonisini de buna paralel olarak kurabilmiştir. Netice olarak sanatçı, uzun yılların verimi olan tablolarında başarı çizgisini göğüsleyebilmiştir.

Hirayama, kendi kültür sistemini çağının gereği içinde sunmuş ve tanıtmış. En azından bunun çilesiyle yoğun ve bunaltıcı çabalaşmanın girdabına atmış fırçasını. Doğrusu bunun altından da kalkmış Hirayama. «İpek Yolu»nu tuvalinde bir fon olarak kullanmak suretiyle, milletinin propagandasını başarılı bir şekilde sergilemiş. Onu bu bakımdan kutlamamak herhalde haksızlık olur.

VE BİZDEKİ SANATÇILARIN YABANCILAŞMA DRAMI

Hirayama'dan sonra bizdeki sanatçılara değinmeden geçmek kanaatımca gaflet olur. Fikirler karmaşası içinde, karmaşık sanatçıların trajedisini yaşayan kültürdünyamızın, hangi yokluğun ardında kalem ve fırça kullandığı belli. Bu realite acı fakat kesin.

Bir sanatçı nerelerden gelerek «Sultan Ahmed'i» tuvaline resmediyor, belgeliyor. Başarılı da oluyor bunda. İlk bakışta bu olay basit olarak görülebilir. Basit görüşün kaynağı, basit düşünüşün sonucudur. Niçin çağımız bir Türk sanatçısı değil de bir Japon? Burada iki hakikat kendimizle hesaplaşmaya, çebelleşmeye itiyor bizi. Birincisi bizdeki entellektüel denilen ve sadece —acı da olsa— okumuş olarak vasıflandırabileceğimiz kitlenin, kendine olan yabancılaşma tragedyası ve beraberinde getirdiği âfetler. Bunun toplumumuzu çözen, parçalayan, köle edici, bağlayıcı yanı. İkincisi birincisinden gelme, öz değerler sistemimizin hazin ve mahzun yetimliği, terk edilmişliği.

Artık kesin bir mahkeme kurmalıyız ruhumuzda, vicdanımızda. Ve acımasız hesaplaşmalıyız kendimizle. Ruhumuzu, bütün insanî değerlerimizi gaspederek bizi mahkûm eden yabancı kültür avusuna, karşı durmalıyız. İlk kez iç dünyamızı saran şeytanî arzuları, her türlü ben'ci düşünceleri öldürmeliyiz. Sükûneti ve huzuru sağlıklı düşünce yapımızla önce kendimizde yaşamalıyız. Ondan sonra yabancı kültür istilâlarını, öz kültür değerlerimizi çağın, çağların şartlarına göre sentezleyerek, kovmalıyız.

1683'le başlayan yıkılış sarsıntıları içinde, Batı'ya uzanan beyinlerimizin şu an ne halde bulunduğunu, ürünlerinin neler olduğunu sergilemeye gerek yok sanırım. Çünkü trajedisini, hep birlikte yaşa-

KAVUŞMAK

OSMAN YILMAZ

Benim ıstırabımla çileyin kuşlar
kırık kollarımı, takın kanatlarınıza
uçurun göklere
bulutlara.
çatlak dudaklara damlalar düşsün
müjdeler yağdırayım, çisel çisel
o kuruyan umutlara.

Benim güllerimle açın bahçeler
tomurcuklar yumurlansın
gözbebeklerinizde
ruhunuzda kucaklaşsın sevgiler,
buket buket olsun mutluluk çiçekleri
ellerinizde.

Ve
benim sevdâma koşun insanlar
bir veda çağrısı değil bu,
kavuşmak seni sen edene.

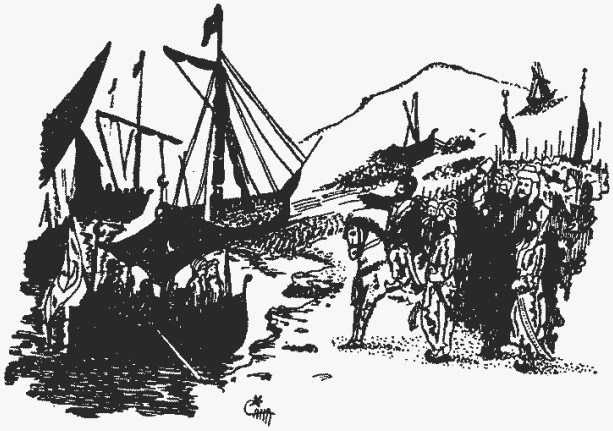
maktayız. Bilhassa tanzimat sonrası başlayan kukla Batıcılık, kopyeciliğinin zirvesine eriştiği her dönemde, bizi yokluğun kör-kuyusuna daha ziyade itmiş, bunalımların içinde zerkettiği avusuyla kıvrandırmış, çoklarını böylece aramızdan alıp götürmüştür.

Kaldıki biz, bu giyotin yargılar içinde sade mazimize değil, hâlimizde bile kendimize ters düşmüşüz. Ruhumuzda inançlı bir sükûnetin ve ölçünün kutsal değerlendirmesinden iz bile kalmamış olması, sosyo-kütürel sahanın her dalında içi dışına dönmüş Batı garibesi sanatçı ve düşünürler üretmiştir. Bizim trajedimizin kördüğümü burda urlaşmış ve beyin olarak kafamızın içine yerleştirilmiştir.

Bu yüzden genellikle sanatçılarımız geçmiş kültür değerlerimizi, bizim olan ölçüler ve sanat kalıpları içinde sunma şerefine erişememiştir. Sonra bu noktada materyal olarak güçlük çekmek de söz konusu değil. Sanat kıymetine sahip değerlerimiz, belirli bir sınırlama yapılamayacak kadar zengin muhtevalıdır. Bunun ölçüleri, birimleri, formülleriyle ortadır. Bize kalan bunları yeniden yorumlamak, bir senteze kavuşturmak ve sunmaktır.

Burada Türk sanatçısını bekleyen yorucu, bunaltıcı, yıpratıcı, fakat onurlu, erdemli şerefli bir vazife vardır. Onu artık öze dönüş olarak sergileyebiliriz. Kendi değerlerimizi ihya etmek, ilmî ve objektif bir sentezini yapmak, çağın kaçınılmaz, kesin bir realitesidir. Unutmamak gerekir ki devlet ve millet olarak zamanımızın korkunç şartları altında yaşamamız da buna bağlıdır.

Hirayama'nın sergisi, bu ölçüler içinde bizdeki sanatçılara bir ibret olabilirse bizim için bir anlam ifade eder...

Evvel Zaman İçinde

FATİH DESTANI

HASAN ERDEN

Padişahlar padişahı Mehmet Han
Bak nice bir sultan, nice baş idi
Zalime kılınçtı, mazluma kalkan
Kendini Allah'a adamış idi

İradesi sağlam, yüreği pekti
Zulmü yeryüzünden yok edecekti
Zafer onun baharında çiçekti,
Gülbağında bülbül idi, kuş idi

Bir ülke var idi Bizans derlerdi
Kapkaranlık bir dünyada inlerdi
Bir sabah özlerdi, bir gün beklerdi
Hayatı zulümle yuğrulmuş idi

Bizans surlar ortasında bir zindan
Zincirleri zorlamakta her isyan
Mazlum halkı susturmaya yok imkan
Devletle kana kan, dişe diş idi

Bir feryat yükselir yüreklerden tiz
Kardinal külahı değil gayrı biz
Osmanlı sarığı görmek isteriz
Bizans bu feryatla inlemiş idi

Yıkılsın surları kanlı Bizans'ın
Osmanlının kerem eli uzansın
Ve İstanbul gül bir çağla bezensin
Bizans'ta bu bir düş, özleyiş idi

Sultan Mehmet kalktı eyledi ferman
Boğazda bir hisar yapılsın heman
Tüm ordunun canla başla yılmadan
Çalışması öyle nice hoş idi

Hey Allah'ım o ne aziz bir millet
Gözyaşartan o ne büyük bir gayret
Paşaları beyleriyle ne heybet
Padişah da taş ve toprak taşıdı

Dört ayda bitmişti koskoca hisar
Az zamanda bu ne kudret âşikâr
Göklere yücelen üç kulesi var
Zemini hem yüksek, hem geniş idi

Bu yüce kalede muhafızlığa
Sultan, buyruk kıldı Firuz Ağa'ya
Burdan zinhar hiç bir gemi geçmeye!
Böylece bir tedbir eylemiş idi

Bizans kıralını dehşet almıştı
Perişan, bîçare şaşkın kalmıştı
Haçlı Avrupa'ya haber salmıştı
İmdad ister idi, pür telâş idi

Mehmet Han beylerden, Turahan Bey'e
Buyruk verdi akın eylesin deye
Batı'dan Bizans'a yardım gelmeye!
Fasıl hazan faslı, henüz kış idi

O mevsimde, Sultanımız Mehmet Han
Nice hazırlıklar yaptı durmadan
Öyle toplar döktürdü ki el-aman!
Her biri dev gibi yapılmış idi

Cihan görmemişti böyle top, iri
Tarrâkası inletirdi gökleri
Birini taşırdı iki bin çeri
Götürmesi hem zor, hem yavaş idi

Sultan'ın emrinde muhteşem ordu
Bir sabah Bizans'a gün gibi doğdu
Sel miydi derya mı, yoksa çığ mıydı?
Bu müthiş manzara sanki düş idi

Allah Allah! Bu ne heybet, ne haşmet!
Nice bir kudret ki karşında seyret
Bu sele hiçbir güç dayanmaz elbet
Ordu sıra sıra dizilmiş idi

Çeriler safbesaf halkalanıyor
Tekbirler, gülhanglar dalgalanıyor
Bizans bu yankıyla çalkalanıyor
Zalimin gururu ezilmiş idi

Yeniçeri yiğitleri pusatlı
Sipahiler at üstünde kanatlı
Her biri dağ gibi dalyan vücutlu
Ölüme gönüllü yazılmış idi.

Kuşatılmış idi Bizans her yandan
Hücum için gayrı gelmişti zaman
Bütün ordu sabırsızdı pek yaman
Nice bir imanla cûşacûş idi

Lâkin son olarak, Sultan, kâfire,
Bir aman verdi ki, gerçeği göre.
«Teslim ol! Akmasın kanlar yok yere!»
Bu teklif gerçekten güzel, hoş idi

Kıral lâkin bunu kabul etmedi
Avrupa'dan kesmemişti ümidi
Dökülecek kandan o mesul idi
O hakimdi Bizans üzre baş idi.

Gün cuma günüydü, bütün bir ordu
Hep birden Allah'a namaza durdu
Tekbir sedâları arşı doldurdu
Yere konan onbinlerce baş idi

Hey Allah'ım o ne derin huşûydu
Gözlerden boşanan dua yaşıydı
Sultanın ne candan yalvarışıydı
Melekler de o duada eş idi

Başlamıştı savaş bir top sesiyle
Mehterin canavar gibi kösüyle
Ordu didiniyor, tüm hevesiyle
Ne mutlu bir gayret, bir oynaş idi

Her gülle atışta o büyük toplar
*Kâfirin imansız yüreği hoplar_*
Sultanın önünde yiğit azaplar
Gülbang ile nice pek coşmuş idi

Kaptan Süleyman Bey, Deryanın kurdu
O dahi Bizans'ı denizden sardı
Bir yardım gelirse mani olurdu
Deryada çok zaman oynaşmış idi

Nihayet beklenen yardım gelmişti
Avrupa beş gemi verebilmişti
Bizans Kıralı'nın yüzü gülmüştü
Zıra umuduna kavuşmuş idi.

Süleyman Bey karşı koydu bir nice
Kâfirle vuruştu hayli iyice
Lâkin düşman kurtularak Halic'e
Girebilmiş, çabuk savuşmuş idi

Sultan Mehmet çok kızmıştı bu hale
Atını denize sürmüştü öyle
Bağırmıştı, haykırmıştı hışmile
Dalgalarla öyle başabaş idi

Yılmadı, yılmazdı Sultan Mehmet Han
Yeni toplar döktürdü ki pek yaman
Atılan gülleler aşıp dağlardan
Halic'e düşerdi bu ne iş idi!

Bizans eriyordu, toplar döverken
Bir sabah, dehşetle kalkmıştı erken
Bu Türk gemileri Halic'e nerden
Girmişti, her yanı bürümüş idi

Bu ne kudret, bu ne zekâ, ne dehâ!..
Böylesini cihan görmemiş daha
Bir gece akşamdan, kuşluk sabaha
Gemiler karadan yürümüş idi

Surlar karşısında bir sürü kule
Yürür, gezer, ateş kusardı öyle
Kıral gayrı bütün şaşkınlığıyle
Sanki bir deliydi, bir sarhoş idi.

Bir gece emretti yüce Padişah
Işık ışık yansın bütün ordugâh
Tüm Bizans'ta erken olmuştu sabah
Her yer gündüz gibi nur dolmuş idi.

Sultan Mehmet dua kıldı o gece
Allaha yakardı, çok içten içe
Ezanlarla gayrı sabah erince
Bütün başlar yere koyulmuş idi

Hücum vakti, Hitap etti Mehmet Han;
Gazilerim! Gün bugündür, an bu an!
Yardımcımız olsun yüce Yaratan!
Bu gür ses, heryerden duyulmuş idi.

Toplarla başladı son hücum yer yer
Öyle bir cenkdi ki, Allahüekber!..
Seller gibi coştu gayrı yürekler
Surların bir kısmı hurdahaş idi

Gediklerden tırmanıyor yiğitler
Gayret Aslanlarım! Sizde ümitler!
Allah Allah! diye hepsi şehirler!..
Savaş, ölüm-kalım bir savaş idi

O ne iman idi! Serden geçtiler,
Bir kısmı birinci surdan geçtiler.
Onlar dahi şehitliği seçtiler
Onlar da ölümle arkadaş idi

Bir yeni gaziler güruhu işte
Surlarda ne mertçe ilerleyişte
Ulubatlı Hasan gider en başta
Elinde sancağı vurulmuş idi

Bağırır geriden Sultan Mehmet Han
Bre Hasan! Bre gayret durmadan!
Sancağı düşürme! Kurban sana can!
Lâkin Hasan epey yorulmuş idi

Nihayet güç verdi Allah gücüne
Sancağı dikmişti kale burcuna
Zevâl oldu gayrı Bizans tâcına
Zulmünün hesabı sorulmuş idi

Şükreyledi Fatih Sultan Mehmet Han
Nice kerem kıldı halka o zaman
Bizans'ın karanlık çağını boğan
Yeni bir çağ idi, bir güneş idi.

Şanlı fetih, gerçeğiyle böylemiş
Neylemişse mevlâm güzel eylemiş
Tarih bize nice destan söylemiş
Lâkin ibret almak asıl iş idi.

Hikâye

SENEM'SİZ BİR FESTİVAL

MUSTAFA ÇİMEN

«Dance in İstanbul
Dance in İstanbul
Dance in İstanbul....»

Bir yıldız sesi miydi? Çok derinlerden ve uzaklardan geliyormuş gibi kulaklarında yankılanıyordu. İnce, şirin bir sesti. Ruhunu bu sesin karışık çağrışımlarına bırakıvermişti. «*Senem*» dedi içinden. Hayalinde karanfil gibi açan bir isimdi bu. Yakıcıydı hatırlanması bile. Dinlediği müzikten daha ziyade kendinden kattığı hayalî sesler ve imajlar derinleştiriyordu onu. Ses çok yükseklerden gök kubbeden mi geliyordu? Bir ara gerçekten inandı bu vehme. Tavana baktı, rengârenk bir avize her şeye öylece hâkimdi ki. Renkler çığrışıyordu avizede. Gök görünmüyordu. Kapalı bir salonda olduğunu anladı. Etrafına baktı, kalabalıktı. Yanında meşhur bir şarkıcı kadın oturuyordu. Kucağına bir çocuk almış seviyordu. Çocuk başkasınındı galiba; ismini soruyor, ellerinin üzerinde hoplatıyor, ara sıra ağzından öpüyordu. Sonra bir erkek geldi kadının yanına. Kadın bir eşya bırakır gibi bırakıverdi çocuğu yere. Erkekle kucaklaşıp öpüştüler. Etrafında benzer kaynaşmalar vardı. Uluslararası bir Festivalin müzik bölümünde izleyici olarak bulunuyordu.

Festival... Kelimenin fânusu genişledi ve birçok görüntüyü karmakarışık bir tarzda zihninin arenasında aydınlatan bir hacim kazandı. O an ruhunun ve zihninin nasıl bir alevle yandığını yıllar geçse unutamazdı. Sıkıntı, bu acı görüntülerin içinde bir baykuş gibi duruyordu sanki. O da kendisinden başka kimse değildi. Önünde anlamaya, çözmeye çalıştığı yumak yumak problem vardı. İnsanlar kaynaşıyordu. Herkesin gülüp eğlendiği, şen kahkahalar savurduğu bir anda nerden kapılmıştı bu düşüncelerin, bu çağrışımların yakıcı rüzgârına? Tıpkı bir akvaryum dedi içinden. Şu insanlara bak. Bir akvaryumdaki balıkları ne kadar anımsatıyorlar. Aynı yaşama biçiminde birleşmişler. Bunu akvaryuma benzetiyordu. Aynı biçimi yaşayan insanlar ise akvaryumdaki balıkların büyüklü küçüklü oluşları gibi farklılıklar arzediyorlardı. Kişiselliğe ait ne varsa bu genel yaşama biçiminin içinde erimiş görünüyordu dıştan bakınca. Ama gerçekten öyle miydi? Her birinin yalnızlıkları, isimlendiremedikleri sıkıntıları da ruhlarından bilinmezliklere açılan bir tünelin sonsuz karanlığında büyüyor büyüyor büyüyor değil miydi? Soru değişik kanalcıklardan gelen akıntılarla daha da büyüdü. Düşüncesi sıkılgan bir âşık kalbi gibi titredi bu soru-

ların karşısında. Oturduğu koltukta dalıp gitmişti. İlk geceden beri kaçamak bakışlarını ve nereden doğduğunu tahmin edemediği gizli ilgisini dikkatinden kaçırmadığı genç kızın gözleriyle yeniden karşılaştı. Yine aldırış etmedi. Bakmadı kıza. Dışarıdan gelen bu küçük esinti yoğunlaşan çağrışımların ve hatırlayışların kalın tabakasını sıyırıp atacak bir güce sahip değildi. Yakıcı gözlerdi oysa bu gözler. Çare yok, kurtulamayacaktı geriye dönüşlerin, hatırlayışların ağından. Görüntüler üst üste yığılmıştı zihninde. «Mercan dallar, alev dallar. Ateşten bir kuş. Her bir dalda birkaç dakika konacak mıydı?»

Önce Senem'le ilgilendi. Bir film izliyordu sanki. Genel görüntü çok güzeldi. Limon ve portakal bahçeleri, tepesine bir kilim gibi siyah bulutlar örtünmüş dağın eteğinde yeşiliyle, turuncusu ve sarısıyla çok güzeldi. İnsan şöyle bir bakınca, hayatın hep orada toplandığını zannederdi. Yaşamak için sanki orada olmalıydı insan. Güneş oradaydı. Su oradaydı. Renk oradaydı. Sevgi oradaydı. Pırıl pırıl yıkanmış ruhlar oradaydı. Esen rüzgârlar güzeldi. Dağları kara bulutluydu ama güzeldi. Orada yaşamak güzeldi. Sonra genel plandan yakın plana geçti. Şimdi perdede bir yüz vardı. Yeni olgunlaşan bir nar alacası renginde bir yüz. Beyaz bir örtü vardı başında. Alnına bir tutam saç dökülmüştü. Bir geçiş daha: Şimdi sadece gözler var perdede. Kocaman gözler. Bakınca boğulacak gibi olduğunuz derin ve siyah gözler. Bahar kadar saf temiz ve yıkanmış gözler. Ama Senem sadece bu yüzden bu gözlerden ibaret değildi ki.

Soğuk bir kış günü görmüştü Onu. Biraz önce izlediğiniz limon bahçelerinin birinde. Limon mevsimi limonlar kesilir, ambalajlanır ihracata hazır hale getirilirdi. Çok çeşitli insanlar çalışırdı bu bahçelerde. Urfalı, Diyarbakırlı, Mardinli, Siirtli. Elleri kocaman, pazuları kuvvetli, yüzleri yanık, üstü başı yırtık insanlar. Küçücük çocuklar. Kimi ilk mektebe bile girmemiş, kimi bitirmeden ayrılmış, hasta olan annesini tedavi ettirmek, hapse düşen veya ölen babasının görevini şimdiden

üstlenmek, gelinlik ablasının çeyizine katkıda bulunmak, yahut «*biz adam olamadı, bari O adam olsun*», diye okuyan kardeşine harçlık temin etmek için çalışan çocuklar. Taze yüzlerinde rüzgâr yanığı, burunlarının ucu kızarmış, gözleri mor çiçekler arasından çağıldayan bir dere gibi gölgelenmiş, morlaşmış çocuklar. Kış günü kurumuş otların üzerine kilimler, velenseler hasırlar serilmiş, tam teçhizat tezgâh kurulmuştu. Sabahın alacası yeni yeni siliniyor, yeşillikler arasından güneşin gülümsemesi, oğlunun askerden gelmesini bekleyen anne gibi bekleniyordu. Tutkulu bir bekleyişti bu. Dudaklara yaklaştırılan kayısı kokusu ve yemeden önce duyulan hayali tada benzeyen bir tad ve koku karışıyordu bu bekleyişe. Ah güneş bir görünse. Üşüyen ellere, purçarmış yüzlere yumuşak tebessümünü bir serpse. Sandıklar çivileniyor, küfeciler sabahın alacasında doldurulan küfeleri «*Geldi köfeci*» diyerekten tezgâha boşaltıp geri dönüyordu. Sıra bunların grup

grup (büyüklük derecesine göre) seçilmesine, ambalajlanıp sandıklara yerleştirilmesine geliyordu. İşin bu safhasını gerçekleştirmek kadın ellerine düşüyordu. Bu eller, on beşinde, on altısında, on sekizinde, yirmisinde genç kız elleriydi. Örgü, dantel, gelinlik, çeyiz parası için çalışmak mecburiyetinde kalan genç kız elleri. Sade bu ihtiyaçları içinde çalışmazlardı bu kızlar. Geçincemenin bir ucundan da onlar tutmak mecburiyetinde idiler. İşbirliği yapmasalar, böyle çoluk çocuk kadın erkek yaşamak zordu. Muhanata muhtaç olmamak, aşağı, kepaze, sonradan görme, bürokrat, vurguncu, hırsız, soyguncu takımının hor bakışlarına muhatap olmamak, kısaca insanca yaşayabilmek için mecburdular bu işbirliğine. Fakir dağ köylüklerinden inerdi güz mevsiminde bu kızlar. Güzden yaza kadar şu bahçe senin o bahçe benim, ayaz demez soğuk demez dolaşırlardı.

Senem de bu kızlardan bir tanesiydi. On sekizindeydi O gördüğünde. Bir defa görmüş, bir daha görmemişti zaten. Hikâyesinin geri kalan kısmını Fatma'dan dinlemişti. İşte o sabah, tarif edilen sabahtı. Güneş doğmadan neler doğuyordu. Yüzlerde çaresiz bir acı peydahlanmıştı. Beline dayanılmaz bir sancı gelip oturmuştu. Kıvranıyor, kızarmış gözlerinden boncuk boncuk utançla karışık yaşlar süzülüyordu. İş yerine şafaktan hemen sonra gelirlerdi. Akşam iyice bastırmadan da gitmezlerdi. Açık arabada gider gelirlerdi. Bunu biliyordu. Kızın bu acı halini görünce yeniden hatırlamıştı. «Allah kahretsin» dedi içinden. Zavallı kızcağız fena halde üşütmüştü. Kızlar başında toplanmışlar, teselli etmeye çalışıyorlardı. O kıvrandıkça kızlar «Vah bacım vah» diye söyleniyorlardı. Ötede otlarla tutuşturduğu bir ocakta ameleye mercimek çorbası pişiren ihtiyar kadının dumanlar içinde gözüken çehresinde de koyu bir acı bulutu birikmişti «Ah kızım ah» diyordu, O da. Senem hem inliyor hem de göz ucuyla aralarındaki yabancıya bakıyordu. Yabancı, kızın utandığının farkına varmıştı. Yüreğinden kan geliyordu sanki. Bütün duygusallığı üzerindeydi. Kim duygulanmazdı ki. İnsanın taş olması gerekirdi bu manzara karşısında erimemek için. Bir akrabasını ziyaret için gitmişti oraya. Akrabası da işçiydi limon bahçelerinde. O sabah onlarla beraber bahçeye çıkmıştı. Senem'le ilk defa karşılaşmışlardı bu yüzden. Kızın doktora götürülmesi gerekiyordu. Bahçe yola çok uzaklardaydı. Araba lâzımdı bir. Başında gidecek bir erkek lâzımdı iki. İkisi de yoktu şimdilik. Senem ilkokulu terketmiş bir küçük kardeşiyle birlikte çalışıyordu bahçede. Küçük kardeşi bu işi yapamazdı. İşte şu festivalin göbeğinde bunları hatırlayan kahramanımız, yani yabancı, ne yapacağını şaşırmış bir acı heykeli gibi donakalmıştı. Kızı tarif edilmez bir şefkatle bağrına basmak, kucaklayıp, sırtına alıp koşa koşa asfalt kenarına çıkarmak istiyordu. İşinden, yolculuğundan her şeyden vazgeçecekti bunun için. Varsın iş yerine birkaç gün geç kalsındı. «İsterlerse işten atsınlar. Gelir şu insanlarla beraber çalışırım» diyordu içinden. Böylesi anlarda fazlaca idealistleşmek, her şeyi bir erdem kırıntısı uğruna bir kenara itivermek ruhunun önüne geçilemez bir fevri hareketiydi adetâ. Ötesini düşünmezdi. Ama yabanıydı. Bu ipekten ince, ateşten alevli yakınlığın arasına bir dağ geriliyordu koca ve soğuk: Yabancılık. Kahrolsun yabancılık» dedi içinden. Kızı sırtına alır götürürdü. Böylesi kızları görünce yüreği bir menekşe bahçesine dönerdi sanki. Bütün kirlerden arınırdı içi. Ama herkes kendisi gibi değildi ki. Arkalarından «Ya denizi ateş alıverse» diyenler çıkacaktı muhakkak. Belki daha kötü dedikodular. Bunları düşünmek bile iğrendirdi Onu. Fakat her şeye meydan okumalıydı. Yapacaktı bu işi. Kızı götürecekti...

Hele şükür dedi içinden. İki vicdan azabından birden kurtulmuştu. Tüccar gelmişti arabasıyla. Kızı götürecekti doktora. Böylece yabancı «Kızı götürmesem kahrımdan ölürdüm. Götürsem bu defa da başkalarının kötü düşünebileceklerini düşündükçe kahrolurdum. İki azaptan birden kurtuldum» diye söyleniyordu.

Kendini avuttuğunun farkında olmadan seviniyor muydu ne? Kızı patron (Yahut tüccar) arabasına koymuş götürmüştü. Ama hikâye bu kadarıyla bitmiyordu ki.

Pembe bir hüznün vadisinde kalmıştı sanki. Günler geçse unutamazdı bu tabloyu. Unutamazdı Senem'i Senem'leri. Nereye gitse peşini bırakmazdı onların acıları. Ama bu kıza bir başka ısınmıştı. Sadece acıma değildi içini dolduran duygu. Bunu kız gittikten sonra daha iyi anlıyordu. Seviyordu Senem'i. Onda sevilecek çok şey görmüştü. Belki acıma duygusu bu sevgiyi artırıyordu. Hiç değilse hummalı bir sıcaklık katıyordu. Hafızasında şu imaj senelerce taze ve canlı duracaktı. Bir vefa, sevgi, utanma ve fedakârlık abidesi Senem. Gelinlik kız Senem. Yarının annesi. «Anadolu Anası» dediklerimizden birisi. Bir sembol: Dere başında nar ağacı. Yeni kızarıp gelen bir nar, dalından sarkıyor. Yeşilden kırmızıya geçişin kaynaşmış renkleri. Sonra kudurgan rüzgârlar. İnsanı iliklerine kadar üşüten ayazlar. İşte bu nar hepsiyle boğuşacaktı bunların. Yabancı Senem'e acıyordu. Yabancı Senem'i seviyordu. Ama yabancıydı.

Gün geldi Senem'in geri kalan hikâyesini Fatma'dan dinledi. Daha doğrusu Fatma'nın mektubundan okudu. Onu da soğuk bir kış akşamı tanımıştı yine. İşçilerin topluca kaldıkları ambarda tanımıştı. Allahım neydi ambarın hali? Kocaman bir salon. Adı üstünde ambar. Sandıklarla bölümlere ayrılmış. Her bölümde yakın akraba işçilerden oluşan birer aile kalırdı. Sanki bütün soğuk içeriye dolardı. Sırtlarına bütün eski-yeni süeterlerini, kazaklarını giyerler büzüle büzüle otururlar, yine elleri durmaz, dikiş diker, örgü örerlerdi kızlar. Gündüz içinde çalıştıkları bahçenin renklerini akşam gece yarılarına kadar mendillere, seccadelere işlerlerdi. Masa örtüleri, seccadeler, mendiller renk renk bezenirdi. Yabancı o akşam, bu çalışan parmaklara baktıkça, bu parmaklardan dökülen terbiye edilmiş renkleri gördükçe, derin düşüncelere, hayallere dalıp gitmişti. Yine karmakarışık olmuştu içi. Kızlar güzelliği işliyorlardı. Renklerin armonisiydi bezlerin üzerinde kaynaşan. Bahar ve renk bir sonsuzluk akışı içinde bizim sanatımızın ayrılmaz parçasıdır diye düşünmüştü kendi kendine. Buradan bir sanat tefekkürüne dalıp gitmişti. Ama sonradan anlatacağımız gibi sanatla ilgisi az olduğu için doyurucu buluşlarının içine dalamamış, kırıntılarla uğraşıp durmuştu. Ama bu kırıntılarda büyük gerçeklerin zerreleri bulunabilirdi. Tanpınar'dan birkaç güzel cümle hatırlıyordu. Yazar fetih hadisesini bile tabiatın güzellik duygularımızda renkli pırıltılar meydana getiren, İstanbul'a özgü bir estetik dekor içinde ele alıyor ve diyordu ki «Yine demektir ki Fetih ordusunun ilk top sesleri arasında kumrulaların aşk daveti işitiliyor, son hücum tekbirlerine bülbül sesleri dem tutuyordu.» «Gizli bir bahar sıtması»ndan söz açıyordu bir yerde. Ve Tâcüt Tevarih sahibi Hoca Saadettin fethi yazarken böyle bir sıtmaya tutulurmuş diyordu. Devam ediyordu: «...Filhakika bahar eski sanat eserlerimizin içinde her eserin zenginliğini yapan, Onu şahsın hudutlarından öteye taşıran bir vakıa olarak mevcuttur... Çinide o güler, seccade dualarımıza o yol açar, yazı da o filizlenir, minyatürde onun tereddüdü, ürkek sevinci ve etrafı dolduran aydınlığı vardır.»

Söz buraya gelince kahramanımızın kişiliğinden birkaç söz etmek de zorunlu hale geliyor. Şimdi gazetecilik yapıyor. Daha önce bir şirketin reklam ve halkla ilişkiler şubesinin şefiydi. Güçlükle kalkabiliyordu bu işin altından. Kimi dayanılmaz derecede acı anıları vardı. Bunları hatırlamak istemezdi. Hafızasından ruhuna boşalan bir uğursuz rüzgâr uğultusu mecalsiz bırakacak derecede yoruyordu onu. Anıların insan hayatındaki önemi inkâr edilmez tesirlerini biliyordu. Hatırladığına göre son zamanlarda okuduğu Dostoyevski'nin Karamozof Kardeşleri'nde bu konu ile ilgili satırların altını çizmişti. İyi bir anı diyordu yazar insanın hayat boyu iyi bir yolda yürümesini temin edebilecek kadar, tesir edebilir ona. Hele çocuklukta yaşanılan güzel anılar. Güzel

anıları da olmasına rağmen hafızasından ruhuna boşalanlar sefalet kasırgasından ibaretti.

Çocukluğunu, bir müddet önce köylerindeki evlerinde düşünmüştü. Üç gün tatil yapmıştı köylerinde. Çocukluğunun izlerini görmüştü her yerde. Dikdörtgen biçiminde toprak damlı bir evleri vardı. Bir kenarı kare biçiminde bölünmüş, iki kısma ayrılmıştı. Diğer bölüm daha uzunca ve yine dikdörtgen biçimindeydi. İşte bu odanın küçücük penceresi önüne oturmuş yağmurun yağışını seyrediyordu. Bir taraftan da notlar alıyordu. «Doluyla karışık bir yağmur. Bardaktan boşanırcasına. Vadiye sisler çöktü. Defne ağaçlarının yeşilliği hissedilmiyor. Daha yakın mesafede bir intikal devresi yaşayan bağların yarı sararmış yarı yeşil yaprakları canlı çehredeki hüzün ifadesine benzer bir görümümle manzaraya ayrı bir renk katıyor. Kelkepirler arasından kıpkırmızı sular akıyor. Puturaklı taşlar harika bir banyo ile ışıl ışıl ışımaya başladılar. Bir sonbahar yağmuru. Acele bir posta kervanı gibi bereketli yükünü kısa bir süre içinde boşaltarak gök gürlemelerinin eşliğinde muhteşem bir törenle çekildi gitti. Bulutlar ufuklara doğru kaydılar. Yüce iradenin ilâhi komutasında ne harika bir törendi bu, ne eşsiz bir sanat...

Yüreğimde mi yıkandı? Evet kuşkusuz evet. Yağmurun düşünce ve duyuş ufkunda açtığı manevi ufukların manevi rahmeti yıkadı gönlümü. Maddeden manaya, manadan maddeye ne ahenkli bir ilişki. İlişki de demiyeyim, kelime aciz kalıyor, sıfatlarla tamamlamaya çalışayım bari; zengin ilişkiler sistemi... Sisler yavaş yavaş altındaki yiğidin dev soluyuşlarıyla kıpırdayan, sonra onun kararlı kalkışına eş kıpırtılarla açılan bir kepenek gibi dağılmaya başladı, gök derinleşti, gök ışıdı, yer ışıdı, yerden göğe akisler, gökten yere ışıklar. Yine ilişkiler sistemi. Horozlar öttüler. Tavuklar fırladılar kümeslerinden. Gagalar su birikintileri ile dolu toprakta gezinmeye başladı. Bir canlılık, bir sevinç var doğada. toprak sevinçle buğulanıyor, hayvanlar sevinç içinde. Defne yeşilinin rahatlatıcı manzarası yeniden uzandı görüş ufkuma.

Yağmur ve insan psikolojisi üzerine düşünmeye başlıyorum. Bu da nereden geldi aklıma, bilemiyorum. Her halde insan oluşumun zorunlu bir sonucu, böyle bir konuya girişim. Çünkü şeytanla melek yanyana ruhumuzda.

Yine dostoyevskinin bir tanımına takıldı kafası. Onun iki sonsuzluğu da bir den yaşayan kahramanları vardı. Yani menfiliklerine rağmen, içinde müsbetlerin de çağıldadığı insanlar. Yazar sodom idealiyle Madonna idealini ruhlarında kaynaştıranlar» tarzında bir tanımlamayla giriyordu konuya. Kendi gözlemlerinden örnekler bulmuştu yazarın hükmüne. Camilerde insanlar görürdü. Büyük bir samimiyetle, göz yaşıyla Allaha ibadet eden. Ağlıyan, hıçkıran insanlar. Daha sonra bu insanları bir takım kötülükleri icra ederken gördükçe saşardı. Bu bahsi okuyunca kafasındaki bir düğümü çözmüş gibi olmuştu. Bu tip insanların hem iyilik doluydu içlerinde, hem de iyiliğin yanında kötülükler vardı. İki zıt sonsuzluğu barındırıyorlardı içlerinde. Gelişkileri büyüktü bu yüzden. Bu ıstırap, bu göz yaşları, bu çelişkilerin çarpışmasından doğuyordu. Geliş gidiş (yani med ve cezir) fazlaydı ruhlarında. Yahut değişim sürekli ve şiddetliydi. Çöl iklimi gibi tıpkı. Gündüz aşırı sıcakla genişleyen kayalar gece aşırı soğukla büzülüyor ve çatlamalar meydana geliyor çöl kayalarında. İyilikle kötülük arasındaki bu sürekli ve şiddetli çarpışmadan doğuyordu bu tip insanların ıstırapları da. Oysa ruhunda iyilik tarafı daha büyük ağırlığa sahip olanlar daha durgun ve rahat oluyorlardı. Dalgalı olmuyordu ruhları.

Bunları düşünürken bir taraftan da not almaya devam ediyordu: «Bir böyle yağmur daha yaşamıştım burada. O zaman yaz vaktiydi. Hatırladığıma göre Temmuzun son zamanları. Köy ıpıssızdı. Herkes yaylaya göçmüştü. Meydan açlıktan kudurmuş, vızıl vızıl uçuşan sivrisineklere kalmıştı. Ben tek başıma bekçi

Fotoğrof : Coşkun Aydın.

kalırdım köyde. Yalnızlık o kadar zor gelirdi ki. Vakit geçirmek için neler yapmazdım. Oturup kaç defa bine kadar sayardım. Harmana çıkar koşardım. Taşlara, duvarlara, ağaçlara yazı yazardım. Okuyacak bir şeyler arar, satır satır ezberlediğim ilkokul kitaplarından başka bir şey bulamazdım. Çöplüklerde, toz-toprak içinde kalmış gazete parçaları elime geçerse tozlarını silkeler onları okumaya çalışırdım. Tek dostum bir palazım vardı, Oydu. Abim tutuvermişti. Kınalı bir keklik palazıydı. O kadar alıştırmıştım ki kendime. Bırakıverirdim. Gezer, dolaşır evine dönerdi. Beni bulurdu. «Palaz» diye çağırınca gıggıbırak gıggıbırak öter beni bulur, uçarak gelir dizlerime konardı.

Bir öğle vaktiydi. Başım şiddetle ağrıyordu. Hava oldukça sıcaktı. Alnımı yere koydum. Uyumuya çalışıyordum. Birden evin önündeki asmanın hışırdamaya başladığını duymuştum. Palaz da ötmeye başlamıştı damda. Sanki beni çağırıyordu. Kalktım. Bitkin bir halde dışarı çıktım. Bir de ne göreyim. Çok tatlı bir yaz yağmuru başlamıştı sicim sicim. Kendimi yağmurun altına attım. Öyle iştiyakla yapmıştım ki bunu. Sanki başımdaki ağrıyı alıp götürecekti bu yağmur. Avucuma biraz tuz aldım geri dönerek. Tekrar çıktım. Farkında olmadan yapıyordum bunları. Palaz da damdan uçarak omuzuma kondu. O, omuzumda olduğu halde bağa indim. Tuzla koruk yedim. Bağın ıslak dalları arasında gezindim. Sonra yağmur dindi. Etraf ışıl ışıl olmuştu. Birden başımdaki ağrıyı düşündüm. Korkuyla yokladım. Yerinde durmuyordu. Unuttuğum süre için de kaybolup gitmişti. Her yağmur yığışında o anı mutlaka hatırlarım.

İşte bugün bu sonbahar yağmurunun ardından, hava o zamanki gibi ışıdı. Ama mevsimler farklı. Bu yüzden insanı derinden üşüten bir soğuk var şimdi. Ye-

rimde duramıyorum. Kahveye çıkmak istiyorum. Köylülerle sohbet etmeyi severim. Ama bu sıra köylülerde de sohbet edecek hal yok. Geçim derdi ve üzüntüsü ruhlarını kasvete boğmuş durumda. Yine şansımı bir denemek istiyorum.

Kahveye geçtim. Ölgün bir kıpırtı. Kimisi ayaklarını indirdi birbiri üstünden. Kimisi kaykılarak oturuştan düzgün oturuşa geçti. Kimisi hafifçe ayağa kalkarken yarı kalkışla yetindi.

— Hoş geldin Ali

— Hoş geldin Ali efendi.

— Otur bakalım şöyle.

— Merhaba Merhaba merhaba merhaba

— Merhaba Ali efendi.

— Cümleten Merhaba. Uğultu devam ediyor. Bu ilk kıpırdanışın düzgün manzarası yeniden dağınıklığa dönüşmeye başladı. Benim gelişimle duran sohbet yeniden alevlendi. Duvarları yıkılan ve hayvanların ayakları altında kalan köy mezarlığının bu perişan durumdan kurtarılması için münakaşa ediyorlardı. Bir ihtiyar kenarda, Yunus'tan ölüm üzerine, ahret üzerine ilahiler okuyordu, yürekten ahlar çekerek. Üç beş genç üç beş orta yaşlı insan vardı kahvede, ihtiyarın dışında. İçlerinde bir tanesi vardı. On beş, onaltı yaşlarında bir gençti. Vücut gelişmesi normalin altındaydı. Gözlerinde sevimsiz bir hüznün serseri ve dağınık havaları dolaşıyordu. O da çekiyordu sigarasını. Dudakları sararmıştı. Dişleri de öyle. Yüzü şimdiden buruş buruştu. Adamlardan biri :

«— Ulan onbaşının dölü, ne oturuyorsun ölü gibi. Ne biçim gençsin. Kalk da Ahmet dedene haber ver. Durali emmin çağırıyor de. Hem at onu ağzından. Ne ulan bu fos fos. Ah benim sülalem ah, hiç mi adam çıkmayacak.

Çocuk küçümseyici bir gülüşle ve dilini hafifçe çıkararak alaylı bir havayla dışarı çıktı. İhtiyar kalabalığa dönerek konuştu :

— Fırlatmayı görüyorsunuz, saygı denen bir şey kalmamış. Rabbim bu millet nasıl yaşıyor hâlâ, yüce takdirine aklım ermiyor. Yaşamaya lâyık mıyız biz? Bacak kadar çocuğun haline bak. Zamparalık şimdiden kemirmiş kalbini fare gibi. Ama ben kabahati çocuk da bulmuyorum.

— Ne yapalım Durali emmi zamane böyle.

— Ne zamanesi ülen? Zamane dediğin ne. İnsan zamaneye hükmetmeli. Zamane beygir insan taş arabası olmamalı. Kabahat çocukda değil demiştim. Kabahat bizde ülen bizde. Hepimiz alçağız. Örnek olmuyoruz onlara. Babası olacak herif ne öğretti çocuğuna. Eşşek gibi tarlada çalıştırmaktan başka. Hı? Kaç kelimelik Allah, kitap, namus ahlâk dersi verdi? Şöyle karşısına oturup, gözlerinin içine sevgiyle bakarak, yavrum, gülüm, balım diyerek. Çocuğa şahsiyet verdi mi güven verdi mi? Biliyormusunuz şimdi çocuk kabul ettiğimiz şu garibin içinde ne kavak yelleri esiyor. Hangi yüce dağlara kanat açıyor yüreği. Ama biz onu, şu bir karışlık dünyamızın zindanına hapsediyoruz.

— Ne yapalım dede. Dediğini yapacak zaman mı var, moral mi var bizde. Geçinceme rüzgar biz kenger dikeni.

Her birinin söylediğine hak veriyorum. Son sözler ise yüreğime ateş gibi iniyor. Bir dilim ekmek için alnının damarı çatlayanlar çocuk terbiyesine nasıl vakit ayırsınlardı? Bu yüzden terbiye edilmemiş bir vahşi orman gibi gelişiyor bu çocukların ruhu. Her türlü çalı, diken, yabani otlar, hayvanlar yetişiyor böyle bir ormanda.

Akşam köy öğretmeni ile dertleşmek istiyorum. «Alt yapı, üst yapı» teorisinin pişiremediği kalıplarıyla çıkıyor karşıma. Ekonomik çözülüşü ahlaki çözülüş izler» diyor. Alt yapı değiştikçe üst yapı da değişir diyor. Bir an düşünüyorum. Tarihte ekonomik yapısı durmadan değişim geçirdiği halde inançları, yaşayış ve töreleri aynı temellere bağlı kalmış toplumlar hatırlıyorum. Bu asırlardır böyle sürüp gelmişti. Gerçi karşılıklı tesirlerin olduğu bir gerçekti. Maddi ve manevi yapı zarurî olarak bir alış veriş meka-

nizması içinde işliyordu. Ama şu tek taraflı doğmatik izahlar insanı çileden çıkarıyor. Ben adamla insanımızın dertleri üzerine dertleşmek istiyorum yüreğim parça parça, O bana kendisinin bile anlayamadığı gazeller okuyor havadan. Gözlerinde samimî bir hava göremiyor, onunla konuşmaktan vaz geçiyorum.»

Kahramanın kendi not defterinden bunları kişiliğini belirleyici izlenimler versin düşüncesiyle naklettik. Başkaca şunları söyleyebilirim onun hakkında: Kişiliğini hep karmaşıklıkla nitelerdi. «Çok karışık çok karışık içim sözünü sık sık tekrarlardı. Hatta kendini anlatan bir şiirinde şöyle sızlandığını iyi anımsıyorum.

«İçimdeki aydınlığı kırk yerinden sokmuş karanlığın akrebi
Delik deşik içimde ışık.
Bir güz rüzgarı vurmuş yapraklar mı
İçim karmakarışık.
Harap ve bitkin bir ülke gibi ruhum
Harp sonunda
Kendi evlatları ihanet etmiş
Kendi kızları düşmanla flört etmiş bir ülke gibi
Sevinci de yaşayamaz gereğince
Her tebessümüm bir acı patlamasıyla kavrulur
Yer yer yabanileşir geceler çöker bu iniltili ülkeye
Beni bitiren canavarlar ulur.»

Bu şiirini çok abartılmış buluyordu yakın dostları. Belirli anlarına tekabül ettiği noktasında birleşiyorlardı. Onun hakkında ifade ettikleri şunlar idi: Aydınlık, sevgi dolu ve hassas bir yüreği vardı. Arkadaştan, dosttan, toplum sorunlarından toplumun inandığı kalıcı değerlerden söz açıldı mı gözleri dolu dolu olurdu. Bu yolda kendini fedaya hazır olduğunu, daha doğrusu kendini ruhunun adeta fevri hale gelmiş o dolu haliyle, feda edebileceğini davranışlarındaki pürüzsüz yansımalar deyiveriyordu. Ama geçmişi konusundaki sızlanmalarına iştirak ediyorlardı. Dostlarıyla her başbaşa kalıp sohbet edişinde hatırlamak istemediği anılarından mutlaka bir tanesini hatırlar, sanatkârca düşüncelerle derinlik ve boyutlar kazandırarak anlatırdı. Arkadaşları;

— Yahu yazsana bunları, hikayeleştir, romanlaştır, derlerdi. Acı ve aydınlık bir tebessüm yayılırdı yüzüne. Gri mavi gözleri hüzünlenirdi. Doğru-yanlış düşüncelerini bir düzen içinde anlatmak yine ruhunun doğal bir uzantısıydı. Sanat çevrelerinde münakaşası çokça yapılan bir ayrımlama üzerinde dururdu: Bireysellik-toplumsallık. Bireysel olmasını istemezdi yazdıklarının. Kişisel arızaların enkazları arasında ruh pırıltıları aramak bir ara onda bir eğilim haline gelmişti ama, sonradan vaz geçti bu yoldan. Kişi kendine özgü yaratılış özelliklerinin yanı sıra toplumsal değerlerin şekillendirdiği bir kişiliğe sahip olmalıydı. Bu yüzden bireyi anlatırken bile onun toplumu ilgilendiren yönleri üzerinde durulması gerektiği kanatine varmıştı son olarak. Bütün kiriyle, güzeliyle, doğrusuyla, yanlışıyla bir dönemin hayat gerçeklerini yazmış olan bir hikayeciyi okumaya başlamıştı son zamanlarda. O bile, bir yerde kahramanını hatırladığına göre şu tarzda konuşturuyordu: «Edebiyat insanın güzel, yeni, temiz bir hayat kurmasına hizmet etmiyorsa, insan hayatındaki bir gelişmeyi yönlendirmiyorsa görevini yapmış olur muydu?» Temel soru olarak bunu koyuyordu yazar. Daha sonra «Hep kötülüğü, kiri, şeytanı yazıyoruz. Yazacak güzel olan başka şeyler yok mu?» diye yakınıyordu. Kahramanımız ise insanları seviyordu, toplumuna ve onun kalıcı değerlerine yürekten bağlıydı, doğayı seviyordu. Tanrıya tam bir huşû içinde inanıyordu. Bu yüzden sanat üzerinde düşünürken çok karmaşıklıklara bürünüyordu. Bir sentezleme hatırına geliyordu sık sık. Sanatın üç öğesinin bulunduğunu söyleyenler vardı. Doğa, toplum ve bireydi bu üç öğe. Bir sanat eserinde hem birey, hem doğa, hem toplum kendi iç çelişkileri ve birbirleriyle ilişkileri ile verilmelidir diyorlardı. Bu doğru ve eksiksiz bir tesbit gibi gelmişti ilk önce. Sonra eksik bırakılan bir yönünün olduğunu anladı. Kendinden belki ileride gülüp geçeceği, belki de yapısını bu tesbit üzerine kuracağı bazı ilaveler yapa-

rak kabul etti bunu. Bizde, bir de sonsuzluk düşüncesi ve duyuşu vardı. Toplumun kalıcı değerleri vardı. Tanrı gerçeği vardı. Gerçi toplum deyince her şey aydınlanıyordu bir bakıma. Çünkü toplumların mutlaka inandıkları değerler vardı. Gerçek toplumcu bu değerlere bağlı kalmak ve ortaya koyduğu sanat eserlerinde bu değerleri göz önünde tutmak, eserinde eritmek ve yaşanmasına hizmet etmek mecburiyetinde idi.

Bunların her biri bir soruydu onun kafasında. Gerçek hükümler olarak belirtmiyordu. Ama derdi mutlaka bir Türk hikayesi, Türk romanı olmalı. Bunun Türk'e özgü bir eylemin eşliğinde doğabileceği fikri de uzun zaman kafasını meşgul etmişti. Malraux'nun «eylem felsefeden önce gelir» fikrini mi kabul etmişti yoksa? Belki. Edebiyat bir aksiyonu yaşanır hale getirmeye yaramıyor muydu?. İşte bu da bir soruydu. Bütün bu soruların üzerine yürüyecek kapasitesi yoktu. Güneşli bir kış günü Yenikapıda bir açık hava gazinosunda otururken bazı notlar almıştı. Bu notların bir yerinde de şöyle diyordu: «Bense çevreyi ruhumda özümlemek, anlayışımda manalandırmak için çırpınıyorum. Yoksa yazarların en büyük tutkuları bu mu? Çevreye normal insanın bakışı ile bakmamak. Güzelliğin verdiği saadetle birlikte bir işkence de mi doğuyor ruhlarında? Bu güzelliği başkalarına da duyurmak, yaşatmak... Yazarın mutluluğu böyle bir izdivaçtan mı doğuyor yoksa? Yani güzelde, sevgide erimek tutkusu ile işkencenin izdivacından...» Sanırım tanıtma işini burada kesip hikayenin aslına dönsek iyi olacak.

«Muhterem Abiciğim,

Satırlarıma girerken en içten selamlarımı sunar, hürmetle ellerinden öperim.

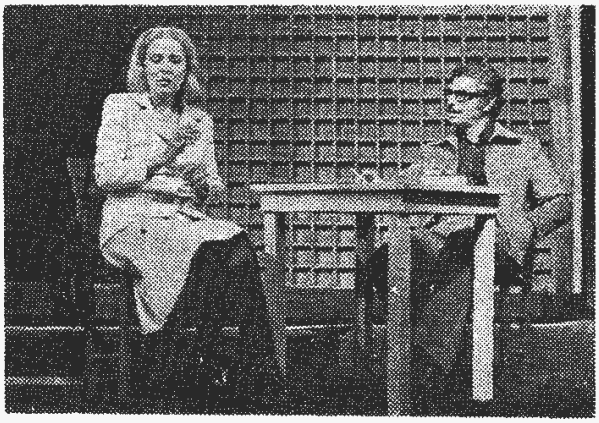
Abiciğim, nasılsınız, iyimisiniz, inşallah iyisinizdir. Her zaman iyi olup hayırlı günler geçirmenizi Cenabı Allahtan dilerim. Bizi soracak olursan bizde iyiyiz. Her hangi bir arızamız yok. Niyazi ile ikimizde çalışıyoruz. Ben de okuma yazmayı iyice ilerlettim. Akşamları kendi kendime çalışıyorum. Gönderdiğiniz kitapları bitirdim. Etrafımdakiler şaşıyorlar. Bu kız ilkokula gitmeden böyle nasıl güzel okuyabiliyor diye. Ne yapalım çalışıyoruz. Abiciğim, dışarıdan imtihana girip bir ilkokul diploması almak istiyorum. Bana yardımcı olabilirmi siniz. Ne yapmam gerekir. Bir şeyler yazarsanız memnun olurum. Başka bir sıkıntımız yok. Bir üzüntümüz var. Sizi de üzmek istemezdim ama ne yapayım. Kahrımdan mı neden kendimi alamıyorum.

Senem vardı ya. Hani gelmiştiniz de hasta olmuştu. O gün patron doktordan dönerken Kıza sarkıntılık etmek istemiş. Adi şakalar yapmış. Bereket fazla ileri gitmemiş ama kızcağız fena üzüldü. Günlerce ağladı. Verem olacak diye korktum. Üzüntüden inceldi gitti. Yüzü mosmor kesildi. Babasını ısmarladılar. Geldi, Senem'i alıp köye götürdü. O akşam bahçenin karanlığına çekilip bir sürü göz yaşı döktüm. Öyle alışmıştım ki. Benim en iyi arkadaşımdı.

Biz sabahın ayazından gecenin karanlığına kadar yok pahasına çalışıp kaderimize razı oluyoruz. Fazla bir maddi menfaat beklemiyoruz. Bari insanca davransalar, bizi de insan kabul etseler değil mi abiciğim. Hiç değilse hor-hakir görmeseler. Abiciğim kusuruma bakma, fazla gevezelik ettim. Selam eder mutlu günler dilerim. Bizi unutma.»

Mektubu alınca Fatmadan daha çok göz yaşı dökmüştü belki. Nerede ne zaman olursa olsun Senem'i unutamıyordu. Nerede iki çift mazlum göz görse onun ağlıyan gözlerini hatırlardı. İşte şu, rengarenk eğlenen kalabalıklar içinde onu arıyordu. Süslü hanımlar orkestranın ritmine uymuş dansediyorlardı. Öteki kızın gözleri kaçamak bakışlarını yine gezdiriyordu üzerinde. O ise Senem'i arıyordu kalabalıklar içinde. Yahut Senem'den, Senemlerden, Fatmalardan bir şeyler mi arıyordu Festivalde?

Fatmanın ellerini hatırlıyordu. Soğuk bir kış akşamında tanımıştı onu. Limon sarısı portakal kırmızısı karışımı ellerini hatırlıyordu. Ne güzel ellerdi o. Yumurta pişirivermişti Ona elleriyle. Fatmayı arıyordu. Senem'i arıyordu. Fatmalar'dan Senemler'den bir şeyler arıyordu.

ESKİ FOTOĞRAFLAR

CEVAT ÖZKAYA

Devlet tiyatrolarında (Taksim) bir oyun sergilenmekte şu günlerde. Eski Fotoğraflar. Dinçer Sümer'in yazdığı ve sahnelediği oyunun kahramanları iki kişi, bir kadın bir erkek. Semih ve eşi Ümit Sergen paylaşıyorlar rolleri.

«Yazık edilmiş bir yaşamla, yazık edilmemesi gereken bir yaşamı göstermek istedim, Eski Fotoğraflarımda.» diyor yazar. Garip bir kavganın başlattığı sonu felaketle biten bir serüven. Karısını sevmiyen bir erkeğin baldızına olan tutkunluğu ile başlıyor olay. Bu tutkunluktan kendini kurtarmak isteyen kız şarkıcı olmak umuduyla çıkıyor yola. Sevgidir kızın ismi. Elinde bir tavsiye mektubu meşhur olmanın yollarını aramaktadır. Bulur bu yolu sonunda. Safiyetini yitirdikçe ünü artar. Her şeyiyle beraber ismi de değişim geçirir. Hicran, Neslihan nihayet ününün zirvesindedir. Kaybedecek bir şeyi yoktur ve Sevtaptır ismi. Olay kısaca bu.

Aslında bir konsomatrisin hayatı sergilenirken, toplumdaki çeşitli bozukluklara da özellikle değiniliyor. Kan davasından, aile kavgasına kadar değişik motifler yer alıyor oyunda. Bir genç kızı hangi yanlışlıkların bu yola ittiğini görüyoruz.

Sevgi'nin, Neslihan'ın, Hicran'ın, Sevtap'ın dramı aslında hepimizin dramı. Hiçbirimiz bigane kalamayız, hiçbirimiz dışında değiliz bu serüvenin. Ama Sevgi Sevtap olurken o kadar ilgisizdir ki toplum. Terkedilmiştir. Yalnızdır. Karşı koyamayacağı bir anaforun ortasına itilmiştir, acımasızca.

Çevresinde bir sürü insan dolaşır. Hepsinin hesabı aynı. Hicran'dan, Neslihan'dan, Sevtaptan faydalanmak. Sevtap bir kurban. Ondan faydalanmak isteyenlerin bir farkı yok Sevtap'tan. Onlar da ter-

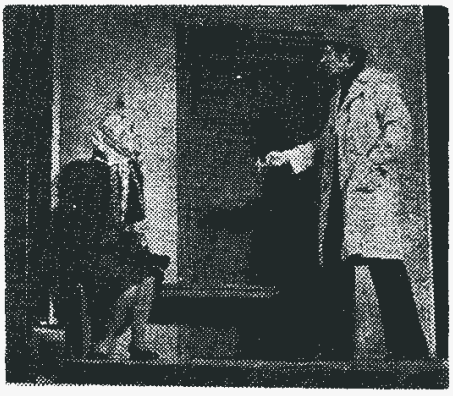
kedilmiş, onlar da yalnız ve çaresiz. Hepsi senaryosu yabancı eller tarafından yazılmış bir oyunu oynuyorlar.

Batılılaşmaya başladığımızdan beri içindeyiz bu oyunun. Çok kurban verdik bugüne dek. Hala da vermeye devam ediyoruz. Kadın özgürlüğü ve eşitlik sloganları altında kadınımızı sokağa çekmek isteyenler bir an bile boş durmuyor. Özgür olmak, eşit olmak, ve daha bir sürü yaldızlı slogan, binlercesini çekiyor, sokağa hergün. Buna toplumun sağlıksız gelişiminin eklediği sosyal problemleri de katarsak, ailede huzur bulamayan kadının bunalımı daha iyi ortaya çıkar.

Peki kim istemişti böylesi özgürlüğü? Bir ihtiyaca mı cevap veriyordu bu özgürlük sloganı? Yoksa bir oyun muydu? Bunu düşünecek hali yoktu kimsenin. Sadece koşuyorlar belli bir yöne, özgürlüğe. Sokakta göğüslüyorlar ipi. Ve bu insanlarımız, sokağın çirkinliğinde, terk edilmişliğin acısıyla yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar.

Belki ömür boyu özlemini çekecekler sıcak bir yuvanın. «Anne» diyen bir çocuk sesine hasret yaşayacaklar. Bu kahredici hasret yaş olarak dökülecek gözlerinden. Ve bu yaşlar para olup girecek birilerinin cebine.

Sevtap'ın otel odasında garsonla konuşması bir hesaplaşma aslında. Kendini bu yaşantıya iten toplumla, düzenle hesaplaşma. Çocuğuyla bile görüşmek saadetinden mahrum bir kadının toplumdan hesap sorması bu. Bir yerde Sevtap, «beni niye sevmedin ulan» diye sarılır yakasına garsonun. Sevgiye özlemin ve samimiyete susamışlığın bir konsomatrisin ağzından bütün topluma haykırılışı bu sözler.

Ümit ve Semih Sergen başarılı bir sahnede

Kısaca, yazık edilmemesi gereken bir yaşamın nasıl yazık edildiğini yördük Eski Fotoğraflarda. Böyle bir yaşam nasıl kurtarılabilirdi? Yazar bunun üstünde durmamış pek. Sadece üniversiteli genç, kurtuluşun işçi kadınların arasında olduğunu vurgular, o kadar. Herkes işçi olamayacağına göre eksiktir gösterilen bu yol da. Görünen kadarıyla kurtuluşun yorumu seyirciye bırakılmış.

Dinçer Sümer oyunun hem sahneleyicisi, hem yazarı. Yazarlığında olduğu kadar sahneye koymada da başarılıydı. Ama Sümer'in bu başarısına büyük katkıda bulunan Sergen çiftini bilhassa Sevtap rolündeki Ümit Sergen'i gönülden kutlarız. Rolünü yaşayarak oynadı. Jestleriyle, mimikleriyle, sesiyle oynadığı tipin gerçek bir portresini sergiledi. Dekor, kostüm, olayın akışına, ortaya konuşuna uygundu.

Oyunda emeği geçenlerin tümüne minnet dolu olarak çıktık salondan. Hemen yandaki Maksim gazinosunun önünde bir kalabalıkla karşılaştık. Hazin bir tecelli. Biz oyununu seyretmiştik, onlar sahicisine koşuyorlardı.

HER EVE BİR
Bayrak
GEREK

Bayrak
Haberde doğruluk
Yorumda dürüstlük
Fikirde milliyetçilik
demektir

Bayrak Bizim Gazetemizdir

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

MAYIS 1977

CİLT: VI

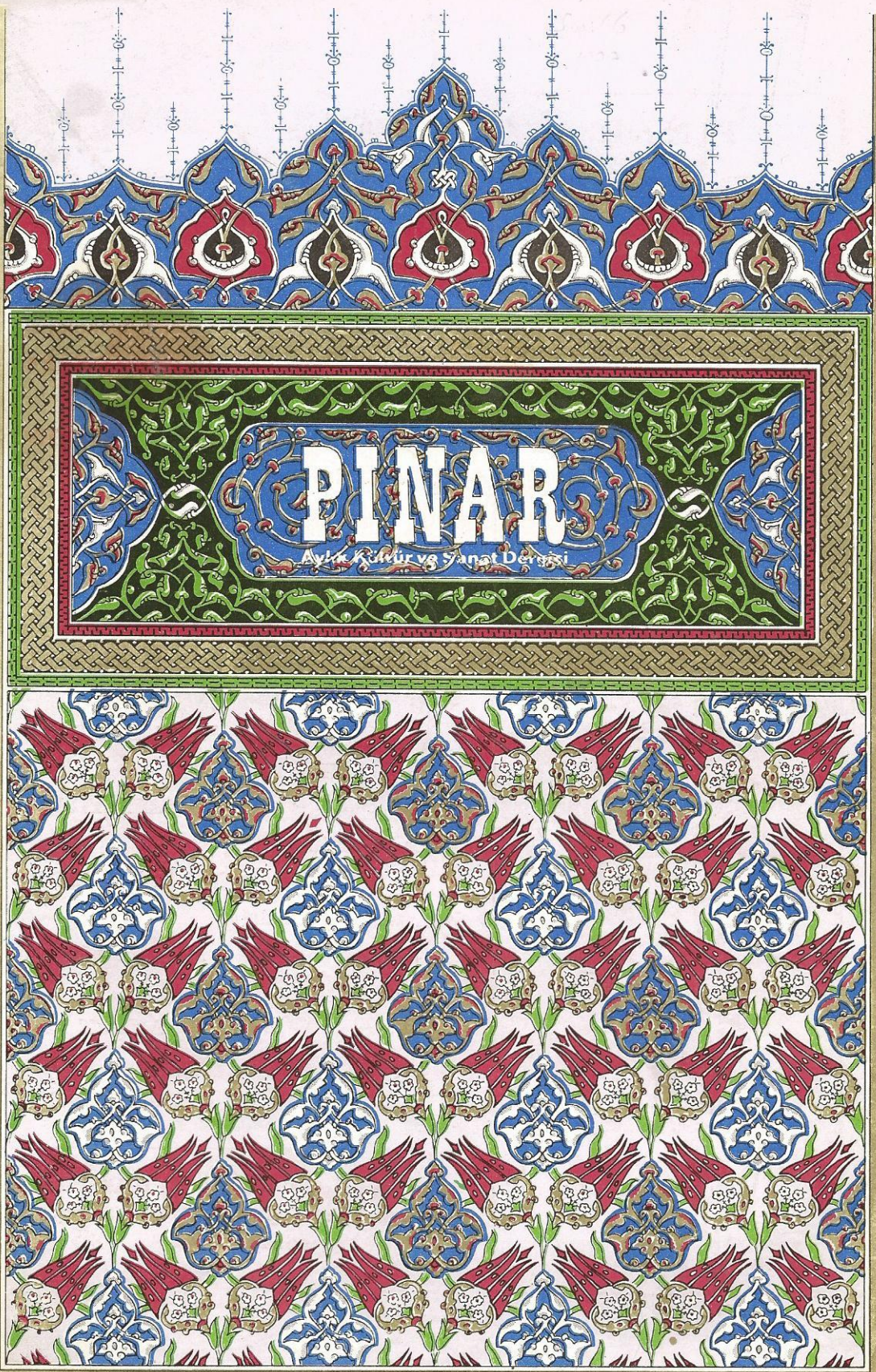
65

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Esrarlı Bir Kelime İntelijansiya
- Türk Romanı Bilmecesi
- Ferman
- Hirayamanın ipek yolu sergisi
- Senemsiz bir festival

Film ve baskı : Renkler Matbaacılık 22 93 71

FİYATI: 5 LİRA

PINAR
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Salm OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Haziran 1977
Cilt: VI — Sayı: 66

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

Pınar'dan

Esrarlı bir kelime intelijansiya
CEMİL MERİÇ

Taç - mahal'dan Gökdelene gelende
TAHİR YÜKSEL

Yeşil Geçe ve Reşat Nuri'lerin Psikolojisi
CEVAT ÖZKAYA

Ne Güzel
MUSA İŞLEYEN

Öksüz Sevda
M. AKİF AK

Vay Gönül
MEHMET NURİ DOĞAN

Yunusla Biliş'meli
YETKİN DİLEK

Sefer Türküsü
MUSA DOĞRUER

Ankara'da Hayat
MUSTAFA YILDIZ

Alaca karanlıkta
MUSTAFA ÇİMEN

Kahvehane yalnızlığı
NECATİ AYKAN

Hatırlayış
AHMET EFE

Ameliyat
EDİP SEVİNÇ

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1996 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar'dan

Saygıdeğer okuyucu,

Pınar'ın haziran sayısında biraz daha gelişmiş olarak karşınıza çıktığımızı sanıyoruz. Tekrarı değil, gelişmeyi prensip edinmiş olmamızın sonucudur bu. Türkiye sanat ve edebiyatının tanzimattan bu yanaki sakatlanmış ve hastalıklı eserlerinin, tekrar tekrar söz konusu edilip, göklere çıkarılmasının bir yarar sağlamayacağı düşüncesindeyiz. Bir buçuk asırdır bize has olanı, ideal olanı veremediğimizi kabullenmek zorundayız. Bir buçuk asırlık sanat ve edebiyat tarihimiz içinde uzun süre devam edecek yerli bir çizginin hiç bir alanda temeli atılamamıştır. Bu dönem içinde verilen meyveler, batı aşılamalarından doğdu. Bu aşılar zaten meyve vermiyorlar. Öyleyse artık çoğu hayatiyetini yitirmiş bu dönem edebiyatının alabildiğine değerlendirilmesi gerekiyor. Bir Reşat Nuri'nin, bir Yakup Kadri ve Halide Edip'in artık yerlerine oturtulması zamanı gelmiştir. Ama genel olarak edebiyat çevrelerinde, bu edebiyatçılarımıza eleştirici değil, hayranlıkla ve hatta olduklarından fazla büyütülerek bakıldığını görüyoruz. Reşat Nuri, Yakup Kadri, Tevfik Fikret, Halide Edip, Refik Halit aşılmalıdır; istenmese de aşılmaktadır zaten, ama bunun şuurlu yapılması, gelecek edebiyatımızın sağlığı ve gelişmesi açısından önemlidir. Bu bunalım çağı insanlarının ne ölçüde yerli ve kalıcı eser verdiklerini, ne ölçüde bize ait olmayanları tekrar ettiklerini seçmek, göstermek zorundayız. Bu herhalde onları övmekten çok daha akılcı ve yararlı bir yoldur.

Cevat Özkaya, bu sayıdaki «Yeşil Gece ve Reşat Nuri'lerin Psikolojisi» adlı yazıda, bu açıdan bakıyor konuya. Aynı türden incelemelerimiz devam edecek.

Yetkin Dilek, Yunus'u şairce değerlendiriyor «Yunus'la Bilişmek» yazısında. Gönül âlemimimizin yedi asırdır sönmeyen meşalesinden bir pırıltı sunuyor okuyucularımıza.

Uzun bir aradan sonra M. Akif Ak yine bir hikâyeyle yer alıyor Pınar'ın haziran sayısında. Öksüz Sevda'da daha öncekilere oranla yeni bir teknik ve öz deneniyor. Öksüz Sevda, sosyal gerçeklerimizin içinden yükselen toplumumuza has büyük fedakârlık idealizminden bir örneği sanatlaştırıyor.

Cemil Meriç, Aydın Denen Meçhul Irmak yazısını bu sayıda da sürdürüyor. Türkiye'de Aydın konusuna geçilmeden, daha bir süre başka ülkelerin aydınları incelenmeğe devam edilecek.

Daha başka yazılar ve şiirlerle Pınar'ın haziran sayısının da zevkle okunacağını sanıyoruz.

Pınar'dan sevgi ve saygılar.

AYDIN DENEN MEÇHUL (5)

ESRARLI BİR KELİME

İNTELİJANSİYA

YİNE NİHİLİZM :

CEMİL MERİÇ

Rus toprağında boy atan bir ağaç, nihilizm. Köklerini Rus târihine, Rus rûhuna dayıyor. Dar mânasıyla 60 yıllarında gelişen ideolojik bir akım. Elebaşısı Pisarev, Geniş manada geçen asrın bütün içtimâî hareketlerini damgalayan bir duyuş, düşünüş ve davranış tarzı. Dostoyovski, «Biz hepimiz, nihilistiz.» demiyor muydu?

Mefhumlar ülkeden ülkeye aktarılınca kişiliklerini kaybeder. Rus intelijansiyası ile batı entellektüeli arasında belki benzerlik var, ama ayniyet yok. Nihilizm, bu intelijansiyanın kucağında yaşadığı mânevî iklim, kokladığı hava. Büyük ansiklopedi: «Kelime, Rusya'da liberal ve devrimci hareketin belli bir dönemini belirtmek için kullanıldı. Mutlak bir ferdiyetçilik; dinî idârî, ahlâkî.. her türlü boyunduruğa karşı insan haysiyetinin vahşice direnişi. Rusya dışında: Devrimci bir partinin adı. Bu târihî hatanın kaynağı: Otokrasinin hürriyet âşıklarıyla fesatçıları aynı yaftayla sergilemeye çalışmasıdır.» diyor. Müphem, aşağı yukarı ve temele inmeyen bir izah. Nihilizmi anlamak için batılıları değil Rusları konuşturmalıyız, meselâ Berdiaev'i:

«Nihilizm, tanrıyı, rûhu, düşünceleri, ölçüleri ve **en üstün değerleri** inkâr eder. Ama bu inkâr da dînî bir davranış. Ortodoksluktan doğdu nihilizm. Ortodoksluğun yoğurduğu rûhlarda yuvalandı. Bir nevi züht bu; çarpık ve hidayeti olmayan bir züht. Özü şerle kaynaşan bir dünyanın inkârı. Debdebe ve ihtişamın her tecellisini, sanat ve düşüncede her tepki teşebbüsünü günah sayan bir inanç. O da züht gibi ferdiyetçi bir akım, ama insan ferdiyetinin bütünlüğünü ve zenginliğini yapan her şeye düşman. Sanat da, metafizik de manevî değerler de kaçınılması gereken birer lüks. Zühtten ayrıldığı yan bunlara din'i de eklemesi. Bütün çabalar, ferdin dünyadaki kurtuluşuna, çalışan halkın kurtuluşuna, daha mutlu bir yaşayışın gerçekleştirilmesine, bâtıl inançların, ön yargıların, insanı köleleştiren ve mutluluğuna mâni olan beylik kuralların ve **yüce düşünceler**'in yok edilmesine harcanmalıdır. Mutluluk, ihtiyaçlarımızı karşılamaktan başka ne? Gerisi tabiat dışı.

Zihnî hayat da kendini sınırlamalı; kökleşmiş hataların yıkıcısı olan tabiat ilimleriyle, toplumu daha âdil bir biçimde kurmayı öğreten iktisat ilmiyle yetinmelidir. Nihilizm, esasında Rusların eski bir inancıdır: Apokalips (kıyamet) inancı. Târihin adâletsizliğine, medeniyetin yalanlarına isyan. Zamanın sona ermesini, târih-dışı bir hayatın başlamasını özleyiş. Medeniyetin bütün süslerinden soyunmalıdır insan, zincirlerini kırmalıdır.. Bu nihilizmin entellektüel ifâdesi; maddecilik.

Garip değil mi? 60'ların maddecileri yalnız Pisarev değil, Çerniçevski, Dobroliubov

v.s. hep aydın kişilerdi. Bununla beraber târihî geleneklere cephe aldılar. Maddeci olduklarından aklın varlığına inanmıyorlardı. Mazinin bütün inançlarına, bütün ön yargılarına düşmandılar Maddecilik batıda başkadır, Rusya'da başka. Rusya'da bir nass'dır maddecilik, bir teolojidir. Komünistlerde ayan beyan olan bu nasscılık, 60'ların maddecilerinde de göze çarpar. İntelijansiyanın sol kanadı o yıllarda kurulan maddeci ilm-i hal'i geniş ölçüde benimseyecektir. Fahiş bir hatadır bu ilm-i hal'e yan çizmek. Maddeci olmamak ahlâksızlıktır âdetâ, ferdin ve halkın sömürülmesinden yana olmaktır. Descartes'in metodik şüphesi Rus rûhuna yabancıdır... Rus maddeciliği mümin bir maddecilik. 60'ların intelijansiyası yeni bir rûh hâletinin temsilcisidir. Çocuklar babalarından daha sert, daha hırçın, daha ahlâkçıydılar. Babalar soyluydular, çocuklar avam. Babalar insan ilimleriyle, sanatla, edebiyatla uğraşıyorlardı, idealisttiler; çocuklar için tabiat ilimleri ve iktisat tartışılmaz birer nass, birer fetiştir.»

60 NESLİ :

Dobroliubov, Çerniçevski, Pisarev o dönemin kutup yıldızları. Larousse'a şöyle misafir edilmiş Dobroliubov (1836-1861): «Rus ihtilâlcisi, filozof ve edebiyat tenkitçisi; Çağdaş adlı dergiye yazdığı ünlü makalelerde köylü devriminden yana olduğunu gösterdi. Edebiyatta sanat için sanat anlayışına şiddetle karşı çıktı. Gerçekçilik akımını savundu var gücüyle. Rusya'da ihtilâlci düşüncelerin en dikkate değer temsilcilerinden biridir.» Sert, serkeş, hırçın bir zekâ. Ama bir az izin rûh yapısı. Dînî bir eğitim gördü. Günah korkusu içinde yaşıyordu, en küçük hatalar azap veriyordu ona. Reçeli fazla yese dert, uykudan geç uyansa aman Allah. Annesi ölünce neye uğradığını şaşırdı. Ve imanını kaybetti. Hayır, bu kötü, bu cinayetlerle dolu dünyanın şuurlu bir yaratıcısı olamazdı. Karanlık bir ülkeydi Rusya, bu zulmetler ülkesine bir parça aydınlık getirmek insanın göreviydi. Râhiplerin içine düştüğü cehâlet ve şuursuzluk gayyası kalbini parçalıyordu. Tek kılavuz ilimdi, devrim baştan başa değiştirmeliydi hayatı. Dobroliubov edebiyat konularına profesyonel bir tenkitçi gibi eğilir. Estetiği büsbütün reddetmez, ama ahlâkî bakımdan yerer. Evet, insan bu dünyada mutlu olmalı. Çünkü başka bir dünya yok. Ama kendisi mutlu değildir. Zavallı Dobroliubov yirmi beş yaşında veremden ölür.

Çerniçeviski'ye gelince.. Lenin «Gerçekten büyük tek Rus yazarı, diyor. 50'den 80'e kadar tutarlı materyalizmin başlıca temsilcisi.» Marksın tevsifi de şöyle: «Büyük Rus tenkitçisi ve bilgini.» Sovyet yazarları daha da coşkun: «Rus sosyal demokrasisinin öncüsü. Maddeci felsefesi, Marks öncesi düşüncenin doruğu. Devrimciydi, bu itibarla felsefî sorunları soyut olarak incelemeğe yanaşmadı. Ona göre, ilim de, felsefe de bir araçtı; çarlıkla, toprak köleliğiyle savaşmak için bir silâh. Yeni bir felsefe anlayışıydı bu. İhtilâlin hizmetinde bir felsefe. Hayatını siyasî bir kavganın zaferine adamıştı. Bunun için kitaplarda değil, dergi ve gazetelerde yaydı fikirlerini.» (M. Grigorian).

Mezar taşı kitâbesine benzeyen hürmetkâr, soğuk, basmakalıp hükümler. O serâzad zekâyı herhangi bir izm'e zincirlemek kabil mi?

Geçen asır Rus intelijansiyasının yolu çetin, sarp, dikenli bir yol. Yazarla okuyucu arasında kalın bir duvar, cehâletin aşılmaz duvarı. Ve zekânın her kıpırdayışını kendisi için tehlikeli sayan acımasız bir istibdat. Düşünce, günahların en bağışlanmazı. Onda dokuzu okuma bilmeyen miskin ve muzdarib köle topluluğu. Ve zirvede Firavun.

Çerniçevski bir çilekeş. Tefekkür hürriyetinin bütün öncüleri gibi. 61 yıllık ömrünün büyük kısmı zindanda ve sürgünde geçti. «Bir havarî mîzacı» diyor Berdiaev.. «İlk hıristiyanlarınkine benzeyen bir tevekkül.» O da Dobroliubov gibi yoksul bir papaz çocuğu, yani karanlıklardan geliyor. Kanatlı bir tecessüs, güçlü bir hafıza, sonsuz bir çalışma kâbiliyeti.. Bilgin olmak için yaratılmıştı. Üniversiteye girerken tek emeli vardı: Kendini ilme adamak. Ama bu gençlik rüyası hiç bir zaman gerçekleşemeyecekti: Hürriye-

ti feth etmek lâzımdı önce; düşünce hürriyetini, kelâm hürriyetini. Bağımsız düşüncenin kanlı bayrağını Belinski'den sonra o taşıyacak; nesline ve gelecek nesillere kılavuzluk edecektir. 60-70 yıllarının siyasî kavgaları Çerniçevskisiz düşünülemez. O yıllarda bütün düşüncelerin, bütün konuşmaların başlıca konusu: Kölelerin azadı idi. Rusya kapitalizme doğru yol alıyordu. Ama engeller vardı önünde. Feodal gelenekler ve bilhassa toprak köleliği. Kapitalizmin boy atması için büyük ölçüde serbest işgücüne ihtiyaç vardı. Kırım savaşı Rusya'nın zaaflarını isbat etmişti. Çar aşağıdan gelecek ayaklanmaları önlemek için yukarıdan bazı ıslahat yapmak zorunda kaldı. Hâkim sınıf, yani büyük toprak sahipleri köylü isyanını dizginleyecek güçte değildi. Kölelik müessesesini bir düzene sokmak lâzımdı. Soylula-

Desen: Ahmet Temizer.

rın çeşitli gurupları arasında tartışılan, köleliğin kaldırılması prensibi değil, bu iş için uygulanacak metodlardı. Feodaller de, liberaller de harekete öncülük etmek istiyorlardı. Toprak soylularındı. Köylülerin hiç bir mülkiyet hakkı olamazdı. Bir kelimeyle köylü reformu sınıfî mâhiyet taşıyan bir hareketti, «feodallerin uyguladığı bir burjuva hareketi» (Lenin.). Rusya'yı bir burjuva monarşisi hâline getirmek için atılmış bir adım. İktidar, kendisinin olmayan, kendi mâhiyetiyle uzlaşamayan bir programı gerçekleştirmek işini yüklenmişti. Kölelik biçim olarak kaldırılıyor, ama temelli muhafaza ediliyordu. Bu yalancı reform köylüler arasında büyük hayal kırıklıklarına yol açtı. Yeni yeni ayaklanmalar başgösterdi. Bir çok bölgelerde azad olmak istemedi köylüler. Direnişe geçtiler. Kaynaşma büyük merkezlere taştı. Baskı devrimci hareketi daha çok genişletiyordu. Gizli bildiriler basılıyor, genç ve yoksul memurlar tarafından dağıtılıyordu. Ortalığı işsizler kaplamıştı; geleceğin «sankülotları». Cep matbaaları durmadan çalışıyordu. Hükûmet endişe içinde idi. Liberaller ister istemez çarlığı desteklediler. Karşı ihtilâlci cephesi tehlikenin nereden geldiğini pekâlâ sezmişti. Gittikçe genişleyen hareket Çerniçeviski'den ilham alıyordu, avamdan gelen devrimcilerin en büyüğü Çerniçeviski'den. Genç yazar: «Baltaya sarılın!» diyordu köylülere. «Kavganızı ancak silâhla başarabilirsiniz». Çerniçeviski'nin devrimci köylü sosyalizmi, ütopyacı bir sosyalizm. 59 60 yıllarının devrimci iklimi bir devrime yol açmadı, açamazdı da. Sosyal bir ihtilâli gerçekleştirecek içtimâî bir sınıf yoktu. Şurada, burada beliren köylü ayaklanmaları çarlık rejimini yıkamadı. Reaksiyon güçlendi. Çerniçevski Sibirya'ya sürüldü.Ve 1889'da sona eren çileli bir hayat. Bu serâzat düşünce adamını olgunlaştıran: Kavga. Batının siyasî fikirleriyle yetiştiği, yaygın fakat aşırı bir iddia. Genç yaşından itibaren ezilenler gördü etrafında. Yetişmesinde Belinski ile Herzen'in büyük etkisi oldu. Dergiler, hür düşüncenin kalesiydi. Belinski, o kürsüden yükseltmişti sesini. Çerniçeviski de öyle yaptı.

Çerniçeviski'yi populistler arasında saymak güç. Ona göre köylüler barbardı; pro-

leteryadan da ümidi yoktu pek. Mir'i temsil ettiği zihniyet bakımından takdir ediyordu, ama kayıtsız şartsız hayranı da değildi. Sosyalizmi, bir yönüyle ilmî, bir yönüyle ütopyacı. Hedefin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinden fazla, iyi olup olmadığına önem verir. İktisat alanında devrim olmadan da büyük değişiklikler yapılabileceğine kanidir. Hiç olmazsa hayatının belli bir döneminde. Ne şehir proletaryasına, ne halkın herhangi bir kesimine güveniyordu. Dünyayı yöneten düşüncelerdi. Kitleye, «güzideler» kılavuzluk edecekti. Târihî, bir ırmağa benzetiyordu; denize akan bir ırmağa. Hâdiseler ırmağın akışını saptırabilir, yavaşlatabilir, hızlandırabilir. Ama gelip geçicidirler. Büyük adam, bu hâdiselerden biri. Sosyalist bir toplumun kurulması için servetin yeni baştan dağıtılması yetmez Üretim araçlarının gelişmesi insan irâdesinin teknik imkânlara söz geçirmesi lâzım. Makinalara, fabrikalara, kapitalizmin bütün keşiflerine ümit bağlaması bundandır. Oysa Rus sosyalistlerinden çoğu için kurtuluş karasabandadır. Çerniçevski siyasetle de yakından ilgilenir ve yapılacak işleri devlet ölçüsünde düşünür. Sosyalizm beşerî değergâmlıktan değil iktisâdî şartlardan doğacaktır. Bir kelimeyle Çerniçevski metodu olan bir sosyalist. «Târihin yolu, çamurlu alanlardan, bataklıklardan, süprüntülüklerden geçer; diyordu.. Çizmelerini kirletmekten çekinenler, siyasetle uğraşmamalı.» Kölelere toprak ve hürriyet vermek lâzımdı, para karşılığı olmamalıydı bu. Çerniçevski Kurtuluş Fermanı'nın ilânından bir ay önce yazıyordu bunları. Kölelere büyük mükellefiyetler yüklüyordu bu ferman. Bardağı taşıran su damlası oldu. Öğrenciler homurdanmağa başladılar, bazıları tutuklandı. Çerniçevski sert bir polemik yayımladı: Hükûmet eğitimi dizginlemek için yapmıştı bunları. 1866'da tutuklandı. Polis, çara suikast teşebbüsünden onu da sorumlu tutuyordu. Ve «Ne yapmalı?»yı zindanda yazdı. Bu romandaki düşünceler, fazla orijinal değildir. Hepsini Owen'de, Fourier'de, George Sand'da, Godwin'de veya Stuart Mill'de bulmak kabildi. Eserin büyük bir edebî değeri de yok. Ne var ki, yazarın uğradığı zulüm, kamu oyunun dikkatini çekti romana. «Ne yapmalı?» Rus nihilizminin ilm-i hal'i. Bütün devrimci intelijansiyanın baş ucu kitabı. Sanat bakımından oldukça zayıf, ama Rus düşünce târihi bakımından çok önemli.

Berdiaev de Plehanov da aynı yargıda birleşirler: Çerniçevski, 60 yıllarında komünizmin gerçek öncüsüdür. Marks, onu okumak için Rusça öğrenmiş.

Pisarev veya Pisaryov (1840-1868) 19. asır Rus edebiyatının meteorlarından biri. «Bazarov benim», diyecek kadar tok sözlü ve cesur. Çerniçevski'den sonra intelijansiyanın lideri. Kendine ve şâkirdlerine uygun gördüğü isim: «Düşünen gerçekçiler»; Düşünen ve inkâr eden. Bir çift çizme Shakspeare'in bütün eserlerinden daha değerlidir hazrete göre. Sanatta kanun olmaz, herkesin kendine göre bir güzellik anlayışı var. Hiç bir ilim, vahdete Ircâ edemez bu tenevvüü. Şiirden sokaktaki insana ne? Terbiye, kişiliği zedelediği için itibara şayan değildir. Hapse girdikten sonra estetiğe büsbütün düşman kesilir. Aramızda açlar, çıplaklar varken sanattan ne zevk alınabilirdi? Sanatın içtimâî bir hedefi olmalı: Sanat için, sanat; abesin ta kendisi. Geçerli bir târih ilmi yoktur. Târih, ister istemez târihçinin inançlarını nazarî plânda meşrulaştırır. Pisarev'e belki aklından bile geçmiyen bir babalık isnad ederler: Subjektif metodun babası. Pisarev'deki aşırılıklar, kendisinden sonra gelenler tarafından büsbütün abartılmış. Şiire karşı kampanya açılmış, şiir kitapları kitapçı vitrinlerinden kaldırılmıştır. İyi ve kötü diye bir ayırım yoktur artık. Bu topyekûn inkâr, babalar neslini çileden çıkarmış ve sevilmeyen her şeye aynı damga vurulmuştur: Nihilist. Hayatlarını alın teriyle kazanan kısa saçlı genç kızlar bile nihilisttir bu nesil için. Zavallı Pisarev,. 28 yıllık hayatında ne belâlara uğramamış. Önce akıl hastanesinde yatmış bir yıl (1859). Sonra tutuklanmış, kabahati gizli broşür dağıtmak (1862). Dört yıl Petrapavlovskaya kalesinde kalmış. Ama vazgeçmemiş yazı yazmaktan: Yankılar uyandıran bir dizi yayımlamış: Tolstoy, Turgeniev, Gonçarov'un Roman ve hikâyelerindeki Kadınlar (1861). Rus Dramının Dayanakları (1864). Puşkin ve Belinski (1865). Düşünen

Proleterya (1865). Ve Riga körfezinde boğularak.. sizlere ömür.

Pisarev, bir şimşek pırıltısı, Rus düşüncesinin karanlıklarına bir avuç ışık serpmiş. Gâh hastalık kesmiş yolunu gâh istibdat. Ve şarkısını tamamlamadan göçüp gitmiş.

POPÜLİZM, NİHİLİZM, ANARŞİZM :

Üç kılavuz kelime.. İntelijansiyanın rûh dünyasını aydınlatan üç mefhum. Popülizm. Rusya'ya mahsus bir akım, nihilizm ve anarşizm gibi. Slavcılar da Herzen gibi. Dostoyevski de Bakunin gibi, Toltstoy da 70 yıllarının devrimcileri gibi popülistler, ama başka başka biçimlerde. Popülizm, Rus halkına inanıştır; halk deyince çalışanlar kitlesi ve geniş ölçüde köylüler anlaşılmalıdır. Millet ve halk, iki ayrı mefhum. Popülistlere göre, yöneticiler de aydınlar da hakikî hayatın dışındadırlar. İntelijansiya ile halk arasında derin bir uçurum var. İntelijansiya, halkın organik bir parçası değildir. Suçludur ona karşı. Popülist hareketlerin kaynağında hep böyle bir suçluluk duygusu yatar. Başka bir deyişle, kültür yoksul sınıfların sömürüsüne dayanan bir imtiyazdır. İmtiyazlılar sorumludurlar. Popülistlerin dindar kısmı (slavcılar, Dostoyevski, Tolstoy) dînî hakikatın halkta olduğuna inanırlar; Dinsizler (Herzen, Bakunin, 70'lerin sosyalistleri) halkta içtimâî hakikatın. Her ikisi için de kâmil insan, günahsız insan; çalışandır. Bir avuç bahtiyarın kafası aydınlansın diye milyonlarca muzdarip didinip duruyor. Kültür ne bir yaşama gerekçesi, ne bir mazeret. Belki utanılacak bir imtiyaz. Namuslu bir adam öğünemez böyle bir imtiyaza. Hiç değilse adına anıtlar yükseltilmez kültürün. Sosyalistler, kültürün aylak bir sınıf yarattığını, çalışan sınıfların sömürüsü üzerine kurulduğunu ileri sürerler. Yaratıcılık payesine yükselen aydınlar bile yalnızlıktan, köklerini kaybetmekten şikâyetçidirler. Ayaklarını toprağa basmak, halkla kaynaşmak, başlıca özlemleri. Tolstoy ve Dostoyevski böyle bir rûh hâleti içindedirler: Halka dönüp, halkın içinde kaybolmak.

Popülizmin kaynağında, üstün sınıfın aşağı sınıfa karşı işlediği hatadan pişman olma hissi vardır. Romanof'lardan beri Rus toplumu bir dengeye varamamıştır. Batının hiç bir kavmi böyle bir ümitsizliğe âşinâ değildir. «Nâdim olan soylu», Rusya'ya has bir tip, Mihailovski'ye göre, Rus toplumunda, iki endişe var: Sorumluluk endişesi, haysiyet (dignité) endişesi. Sorumluluk endişesi, daha çok soylularda. Beşerî haysiyet endişesi, sömürülen ve aşağılanan sınıflarda. Başka bir deyişle, toplumun her tabakasından gelmiş raznoçinsilerde. Ruslar burjuvaziye anadan doğma düşmandırlar, kapitalizmden ürkerler. Popülistler için Rusya batı toplumlarının izlediği aşamalardan geçmiyecektir. Sosyal mesele Rusya'da çok daha kolay çözümlenebilir. Herzen'den beri devrimcilerle slavcıların ortak inancıdır bu. Roma'nın mülkiyet anlayışına yabancı olmak, Rus popülistlerinin işini kolaylaştırmıştır. Mühim olan, yaşayan insandır, mülkiyet değil. Rus intelijansiyası, yalnız manevî bakımdan değil, içtimâî durumu bakımından da batı entellektüellerinden farklıdır. Batıda entellektüel, umûmiyetle imtiyazlı sınıftandır. Rusya'da intelijansiya proleterdir, hattâ 60 yıllarında olduğu gibi soylulardan gelse de proleterleşmiş bir soyludur. İntelijansiyanın üyeleri, sınıflarından kopmuş, yaşamak için hususî ders vermek zorunda kimselerdir. Rusya'da üniversite tahsili batıda olduğu gibi zenginlere mahsus bir imtiyaz değildi. Entellektüellerin sosyalizme sempati duymaları, ideolojilerinin anti-burjuva oluşu, kısmen, bununla kabil-i izahtır. Batıda Rusya'dakine benzer bir intelijansiya da yoktur, bir halk da. Bütün popülistler köy hayatını idealize ederler. Rus târihinin orijinal meyvesi, köy topluluğudur.

Rus anarşizminin en büyük temsilcileri soylulardan gelmiştir. Anarşizm Rusya'dan dünyaya yayılmış, Bakunin, prens Kropotkin, kont Tolstoy bu akımın nazariyecileri olarak kabul edilmiştir. Hareketin merkezinde Bakunin. Kimseye benzemiyen bir aristokrat. 1840'ların adamı. Belinski, Herzen gibi slavcıların dostu. Hem idealist. hem Hegelci. 60 70 yıllarında Avrupa çapında bir şöhret. Almanları sevmez, Marks'a düşman. Dünya yangınının tutuşturacak olan Rus'lardır ona göre. «Yıkıcılık tutkusu, yaratıcı bir tutkudur». Anarşizm, ayaklanma demek, topyekûn ayaklanma. Eski dünyanın harabelerinden

yeni bir dünya fışkıracaktır. Avama, ayak takımına seslenir; ayaklanan yığın, bütün zincirlerini kıracak, târihle medeniyeti inkâr edecek, hür ve daha iyi bir hayat yaratacaktır. Bu gücü sonuna kadar kullanmak lâzım. Rus halkına inandığı için popülisttir, ilimci sosyalizme itibar etmez. Işık doğudan fışkıracak ve batıya taşarak burjuva dünyasının karanlıklarını yok edecektir. İnsanoğlunun gelişmesinde üç aşama vardır: Hayvanlık, düşünce, ayaklanma aşamaları.

O yıllarda Rus devrimcileri ikiye ayrılırlar. Bir kısmı Bakunin'e, onun isyan ve suikast metoduna bağlıdır; bir kısım Lavrov'a Lavrov, 1868-69'da yayımlanan «Târihî Mektupları'nda genç aydınları, köylere gidip, köylüleri eğitmeğe, kalkındırmağa çağırır. İdeali terâkkidir. Terakkînin iki yönü var: Fertlerin vücutça, ahlâkça, zihince gelişmesi, ve içtimâî müesseselerde halkın ve hakikatın gerçekleşmesi. Ne ferdiyetçilik, ne sosyalizm: İkisi arasında tam bir denge söz konusudur. Dünyayı yöneten; düşünce. Her çağda eleştiri yeteneğine sahip bir avuç insan var. Onları ezmeğe kalkışan toplum, yerinde saymağa mahkûm. Aydınlar 1870'de bu davete koştular. Hareket 1872'de bir seferberlik boyutu kazandı.

Lavrov başından itibaren devrimcidir ama Bakuni'nin isyan metodunu benimsemez. Önce kafaları hazırlamak lâzım. Bir kelimeyle Lavrov telkin ve işaretten yanadır ama tedhişi de reddetmez. Onun için tedhiş, zalim idarecilere karşı bir cezalandırma aracıdır. Lavrovculara göre devrim, intelijansiya tarafından eğitilen halkın eseri olacaktır. Oysa Bakunin için devrimcilerin halkı eğitmesine ihtiyaç yoktur. Halk aydından daha iyi bilir devrimi, sosyalizme giden en emin yolu içgüdüsüyle kavrar. Devrimcilik, dağınık isyanları tek eylemde toplamak, eylem fırsatlarını yakalamaktır.

Her ikisi de insan kişiliğini müdafaa eder. Ama bu kişilik ferdiyettir onlara göre. Sosyalizmleri Herzen'inki gibi, ferdiyetçi bir sosyalizm ferdin kişiliğini geliştirebilmesi için sosyalist bir topluma ihtiyaç vardır. Çağdaş toplumda fertle cemiyet çatışır. Lavrov da Mihailovski de örnek ideologlar. Sol intelijansiyanın dört başı mamur filozofları.

Desen: N. Mollasalihoğlu

Zaafları da felsefi tutumlarının neticesi. Yalınkat bir pozitivizm. Kişi onlar için içtimâî çevrenin eseridir. Öyle olunca içtimâî çevre ile savaşmak için gereken gücü nereden alacak? Lavrov felsefî mektuplarıyle ün kazandı. 70 yıllarının popülist intelijansiyası için bir nevi doğa kitabıdır bu mektuplar. Lavrov eserde nedamet konusunu işler, Aydın sınıflar halka karşı günah işlemişlerdir. Bu günahı bağışlatmak zorundadırlar. Terâkki ve kültürün değeri konusu yeniden ele alınır. Ama Mihailovski için olduğu gibi, Lavrov için de mühim olan halkın görüşleri değil menfaatları. Düşünmek intelijansiyanın monopolündedir. Aydınlar halka hizmet etmeli, onun kurtuluşu için çalışmalı ama ona karşı entellektüel bağımsızlıklarını korumalıdırlar. Mihailovski bu ruh haletini şu düsturla ifade eder: «Eğer devrimci halk, Belinski'nin heykelini kırmak ve kütüphanemi yakmak niyetiyle odama üşüşecek olsa kanımın son damlasına kadar savaşırdım onunla.» Belki bir butat bu. Ama devrim için savaşan devrimci bir entellijansiyanın nasıl bir duruma düşeceğini ifşa etmesi bakımından anlamlı. Mihailovski de Herzen gibi, komünizmin öncüleri arasında yer almaz. Sosyalist düşüncenin başka bir yönünü temsil eder. Devrimci kalabalık elbette ki Bielinski'nin heykelini kırmaya kalkışacaktır. Ona bu tahrip temayülünü aşılayan Bielinski'nin ken-

disi değil mi? Rus düşüncesinin bütün paradokusu burada. 70 yılları geniş bir popülizm dalgasının köyleri sardığı bir dönemdir. Parola «halka doğru»dur. Bu temayül önceleri devrimci bir mahiyet arzetmez. Entellijansiyanın üyeleri halka karışmak, onun gündelik ihtiyaçlarını ve çıkarlarını sağlamasına yardımcı olmak istiyorlardı. «Toprak ve hürriyet»e kavuşturmak istiyorlardı onu. Bunun için geniş bir teşkilât ta kurmuşlardı: Bir yer altı teşkilâtı. Fedakârdılar, feragatkârdılar, inanıyorlardı. Ama başarısızlığa uğradılar. Hükümet çevrelerinin baskısı canlarına okudu. Ama başarısızlıklarının tek sebebi bu değildir. Popülist hareketin facia ile sona ermesi daha çok halkın entelijansiyayı anlamamasından onları kendi eliyle iktidarın baskısına teslim etmesindendir. Halk yani köylüler aydınların dünya görüşüne yabancı idi. Halk dindardı, ortodokstu. Entelijansiyanın dinsizliği aradaki uçurumu büsbütün derinleştiriyordu. Popülistlerin «halka gidişi»ni soyluların bir fantazisi olarak gördü halk. Bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayan entellijansiya başka kavga metodlarına başvurmak zorunda kalacaktı.

70 yıllarında devrimin en dikkate lâyık nazariyecisi Tkaçev'dir. Berdiaev, Lenin'in öncüsü diyor. Rusya dışında devrimci bir dergi kurdu: Tehlike Çanı. Bu dergide çağın en aşırı eğilimleri dile geliyordu. Ruslara Marx'tan ilk defa söz eden Tkaçev'dir. 1875'de Engels'e yazdığı bir mektupta Rusya'nın izlemesi gereken yolları, yakında kopacak devrimin kendine özgü vasıflarını ve Rus gerçeğine marksizm prensiplerinin yüzde yüz uygulanamayacağını anlatır. Marksizm popülizmle çatıştığı için mi? Hayır. Tkaçev'in kendisi de bildiğimiz popülistlerden değildir. Halka inanmaz. Ama Rusya'da sosyalizmin gerçekleşmesi için kapitalizmin gelişmesine, bir burjuva devrimine, bir anayasaya.. ihtiyaç yoktur. Lenin ile Plekhanov arasındaki ihtilâf da bu değil mi? Tkaçev Rus devletinin meşrutî bir devlet ve burjuva devleti haline gelmesini istemez. Burjuvazinin gelişmemiş olması aşikâr bir üstünlüktür Rusya için, içtimaî bir devrimin müjdecisidir. Rus halkı insiyakî olarak sosyalisttir. Tkaçev hiç bir zaman demokrat olmamıştır. Azınlığın çoğunluk üzerinde hâkimiyet kurmasından yanadır. «Toprak ve hürriyet» adlı popülist akıma düşmandır. Çünkü bu akım siyasî mücadeleyi inkâr eder. «Halkın Hürriyeti» adlı parti Tkaçev'in Lavrov ve Bakounin'e karşı zaferini simgeler. Ana düşüncesi devrimci bir azınlığın iktidara geçmesidir. Bu amaca varmak için de mevcut iktidarı tedhiş yolu ile parçalamak lâzımdır. Halk devrime ezelden hazırdır. Yapacağı tek iş vardır: Faal azınlığa yardımcı olmak. Bir kelime ile devrimden önce kitleyi eğitmeye ve herhangi bir propaganda faaliyetine girişmeye lüzum yoktur.

80 yıllarından başlayarak Rus marksizminin ve sosyal demokrasinin kurucusu Plekhanov, Tkaçev'in fikirlerine karşı şiddetli bir polemiğe girişir. Plekhanov, Bakounin'e de, ayaklanmaya da muarızdır. O herşeyden önce bir batılı, bir rasyonalist, bir ilim âşığı ve bir tekâmülcüdür. Rus ruhundaki irrasyonalizmi anlamaz. Bakounin ve Tkaçev'in devrimci «obskürantizmi»ne karşı ilmi ve felsefeyi müdafaa eder. Rusya'nın başka ülkelerden farklı değildir alın yazısı, Rus devriminin apayrı bir yol takip edeceği düşünülemez. Olaylar Tkaçev'i haklı çıkarmıştır.

Kalın çizgileriyle Rus intelijansiyası bu. Hizipler arasındaki tartışmaları, davranış ayrılıklarını günümüze kadar kovalamağa ne lüzum var? Zamanımız aydınının alın yazısını başka bir makalede inceleyeceğiz. Şimdi Rus intelijansiyası hakkında üç farklı tahlili tesbit edelim:

TARİKAT MI, TABAKA MI, SINIF MI?

Berdiaev bir tarîkata benzetir intelijansiyayı. Bu tarikat ortodoksluğun mirasçısıdır. Tersine dönmüş bir ortodoksluk. 1917 devrimini yaratmış bu topluluk.

İntelijansiyayı, belirgin vasıfları olan içtima bir sınıf sayanlar da var. Martin Malia 1960'da yayımlanan (Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences, vol. 89, no. 3) bir araştırmasında şöyle diyor: «Kanıksamış batılılar için Çarlık devri aydınlarının en çekici yönlerinden biri, insanoğlunun büyük problemlerine ahlâkî bir

endişe ile eğilmeleri ve böyle bir araştırmanın gerek yaşayış gerekse düşünce alanında getirmesi mukadder olan cevapları, ne kadar zâlim olursa olsun, mantıkî sonuçlarına kadar kovalamış olmaları. Rus düşüncesinin Tolstoy ve Dostoyevski gibi iki büyük dâhisinin ortak vasfıdır bu. Son asır Rus edebiyatına o emsalsiz ayrıcalığı ve gücü sağlayan aynı vasfı, bu edebiyatın daha küçük temsilcilerinde de bulmuyor muyuz? Evet hep aynı endişe, aynı ifâde kesâfeti, ama bazılarında çocuksu ve faydacı bir hissizlik Eserlerin adlarına bakınız: «Kim Suçlu?», «Ne Yapmalı?», «Halkın Dostları Kimler?» Onlar da Marx gibi dünyayı anlamak değil, değiştirmek isterler. Ama önce anlamak zorundaydılar. Ahlâkî faydacılıkları aşırı bir «iç gözlem» melekesine dayanır. Hareket noktaları şu sual olmuştu dâimâ: Kimiz biz? Ferd olarak, Rus olarak, barbar bir toplumda düşünen kişiler olarak, kimiz? Bu sualleri daha pragmatik bir ifadeyle tekrarlayalım: «İntelijansiya nedir?». Bu ismi taşıyan eserler alabildiğine bol. Her birinin bu soruya verdiği cevap başka. İntelijansiya tâbiri II. Aleksandr devrinde bir topluluğun adı olmuş. Oysa aynı topluluğa Nikola devrinde de rastlıyoruz. «Soylu babalar, avam çocuklar» diyor Turgenyef. Kabataslak söylersek, ikisi arasındaki entellektüel fark, idealistlerle materyalistler arasındaki farktı: Her ikisi de Napolyon'un istihfafla damgaladığı bir zümredendiler: İdeolog. Bu insanlar, kucağında yaşadıkları toplumun zekâsı ve şuuru sayarlar kendilerini, yani toplumun ayrı bir parçası olarak görürler. Germen idealizminin eski bir deyimi vardır, Amerika'da da çok kullanılan bir deyim: Yabancılaşmak. Rus intelijansiyası düpedüz yabancılaşmış bir aydınlar topluluğudur işte. Yabancılaşmış aydın yalnız Rusya'da mı? Hayır. Bu gurbetzede insanlara her ülkede —hattâ Britanya ve Amerika gibi sıhhatli toplumlarda bile— rastlamak kâbil. Ama böyle bir kopuş toplum için ciddî bir tehlike arzetmez başka ülkelerde. Rus intelijansiyasının yabancılaşması derin, köklü ve etkileri daha tahripkâr. Aydın ile çevresi arasındaki uçurum çok daha geniş. Ayrı bir içtimaî zümrenin, yani bir «sınıf»ın oluşmasına zemin hazırlayan bir genişlik. Sınıf deyimi biraz aşırı gelecek belki. Ama dikkat ediniz, hem intelijansiya kendini ayrı bir isimle ifâde ediyor, hem de öteki gerçek sınıflar onun bu ismini benimsiyorlar. Demek ki ayrı bir topluluk olduğu kabul ediliyor intelijansiyanın. Nasıl kabul edilmesin ki? İntelijansiya yıllar boyu, soylular veya burjuvazi gibi kesin bir hüviyeti olan sınıflardan daha büyük bir baskı yapabilmiştir otokrasi üzerinde. Sonra da eski nizamın zeval saati çalınca, intelijansiyanın bir hizbi, köylülerin öfkesiyle işçiler arasındaki karışıklığı istismar ederek kendisinden daha gerçek olan bütün sınıfları hâkimiyeti altına alabilmiştir. Ama kendi de erimiştir zaferinin yarattığı şartlar içinde. Demek ki intelijansiyayı yabancılaşmış bir aydınlar topluluğu diye ele almak yeterli değildir. Rus intelijansiyası, batıdaki aydın topluluklarına benzemez. Bu intelijansiyayı ciddî olarak vasıflandırmak istiyorsak, alışılagelen sınıf mefhumunu yeni baştan değerlendirmeliyiz. Evet, hiç bir içtimaî tahlil, üyeleri birbirine yalnız «şuur», yalnız «tenkitçi düşünce» veya «ahlâkî bir tutkuyla» bağlanmış bir sınıftan söz etmez. İntelijansiya bir yanıyla raznoçinsi'dir. Raznoçinsi'nin Rusya'daki sınıflar manzumesinde kesin bir yeri yoktur. Demek ki, aydınların ilk ayırıcı vasıflarından biri, resmî sınıflarla uyuşmayan kimseler olmaktı. İktisadî sınıf anlayışına göre toplum, feodal aristokrasi, burjuvazi, proletarya gibi parçalara ayrılır. İntelijansiya, soylularla halk arasında bir orta tabakaydı. Yani Marksçı tasnifde intelijansiyanın yeri yoktu; bir orta sınıftı ama kapitalist - burjuvazi mefhumuna sokulamazdı. Onları olsa olsa küçük burjuva saymak kabildi. Lenin, aydınları «burvuja intelijansiyası» olarak tarif etmek suretiyle cesur bir adım attı. Ne var ki intelijansiyadan anladığı proleter aydınlarıydı. İyi ama marksizme göre, küçük burjuvazi, «feodal» otokrasiye karşı savaşta öncülük etmez. Oysa intelijansiya ön safta dövüşür.

İntelijansiya sosyo-ekonomik yaklaşımla da tarif edilemez. Bu yaklaşıma göre bir sınıfı belirleyen, üyelerinin hayatlarını kazanma tarzıdır. Kafayla çalışanlar başkadır, elle çalışanlar başka. Her iki zümrenin düşünce ve davranışları ayrı ayrı. Ne var ki, Rusya'daki

serbest meslek sahipleri bütünüyle intelijansiyaya ithal edilemez, bunların ancak bir kısmı âsî idi. Aralarında kurulu düzenle bütünleşen hocalar, doktorlar, hukukçular da vardı. Peki benzer bir background'u olan kafa işçilerinden bazıları neden kurulu düzenci oluyor da, bazıları intelijansiyaya katılıyor? Maziden arta kalan bu müphem sınıf tasnifleri intelijansiya mes'elesini içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Martin Malia, intelijansiya gerçeğini tarihin ışığı altında ele alır. Vardığı hüküm şu: «Bu topluluk üyelerini kaynaştıran, çevrelerindeki barbar dünyadan farklı ve üstün oldukları inancıdır. İntelijansiya bu soyut fakat ideolojik ve psikolojik bakımdan reel şuur sayesinde Rus tipinde ayrı bir sınıftır.» (1)

Romancı Koestler'e göre, Rus intelijansiyası Avrupa intelijansiyasının bir parçasıdır. İkisi de aynı hamurdan yaratılmış. İkisinin de acıları bir. Şikâyetlerinin kaynağı, hayalle hakîkat arasındaki uçurum. Diğerkâmlıklarına bakmayın. Siyasî hürriyetin lüzûmundan, köylülerin ızdırabından veya toplumun sosyalist geleceğinden söz ederken kendi acılarını konuştururlar. Bir tezadın doğurduğu acılar. Bir yanda gündelik hayatın vurdum duymazlığı, bayağılığı, çelişkileri, ötede, «teori» ve «ideoloji» adı altında nadasa bırakılmış objektif bilgi.

XIX. asrın Rusları için varılacak son amaç, batı Avrupa medeniyeti, İngiliz parlâmentarizmi, Fransız edebiyatı, Alman felsefesi. Batı, homo sapiens'in ülkesiydi; Rusya, bozkır barbarlarının. Tarihin ne garib cilvesidir ki, yirmi yıl sonra batı intelijansiyası Rus komünizmi ile büyülenecek; bu komünizmi, çöken kapitalizm karşısında insanî bir ütopyanın gerçekleşmesi sayacaktı.

Evet, Rus intelijansiyası ile çağdaş batı aydınları aynı soydan geliyor, ama alın yazıları ayrı. Çaçdaş batı aydının bâriz vasfı, nevroz, Rusların metânet, mertlik ve bir yarı Asyalı fatalizmi. Aradaki fark tarihin eseri. (Bu âtıl ve uyuşuk ülke, patriyarkal feodaliteden modern kapitalizme geçerken hiç bir intikal safhası yaşamadı.) İntelijansiyanın ilk üyeleri köylü urbası giyip «halka gitmeğe» başladıkları zaman, bâkir bir dünyadaydılar. Rakipleri yoktu, işçi veya sendikacı politika adamları karşılarına çıkıp bu maskaralıktan vazgeçin de Petrograd veya Moskova salonlarına dönün demiyordu onlara. Mujikten yüz bulamadılar. Onlar da yabandılar, çarın memurları gibi. Ama ümitsizliğe de kapılmadılar. Tâbiye değiştirmek lâzımdı. Yığına çağırıda bulunmaktan vazgeçip terörizme baş vurdular. Sökmeyince, sanayi işçisi, ordu ve topraksız köylüler arasında propagandaya giriştiler. Çekiştiler birbirleriyle; bölündüler, dallanıp budaklandılar ama tarihin ham maddesi üzerinde çalışmaları devam etti. Mânevî acılarını dile getirebiliyor, dev bir tarih plânında yıkmak ve yapmak arzularını gerçekleştirebiliyorlardı hâlâ. Dağları yerinden oynatıyordu îmanları, çünkü yerinden oynayacak dağlar vardı.

Zavallı çağdaş batı intelijansiyası.. Sürülecek bâkir bir toprağı da yoktu, dert anlatacak müttefikleri de (Bknz: Çağlar Boyunca Aydın). İnsanlar sorumlulukları ölçüsünde büyürler, sorumlulukları kalmayınca değerleri de kalmaz. İlk Rus ihtilâlcileriyle savaş sonu Bloomsbury'leri arasındaki başlıca fark: Birincileri sorumlu, ikincileri sorumsuz. İntelijansiyaya bu imtiyazı veren tarihin kendisi. XIX. asır Rusyasında ne sendika, ne işçi partisi, ne kooperatif var. Toprak köleliği ancak 1862'de kaldırılmıştır. Toplumda tek itici güç: İntelijansiya.

---

(1) Demek ki Berdiaev'le Malia'ya göre Rus intelijansiyası Radiçev ve Novikov'la başlayan ve 1917 devrimine kadar Rus düşünce dünyasına hâkim olan bir aydın topluluğudur. Confino'ya sorarsanız; «İntelijansiyayı müteca nis bir topluluk olarak ele almak yanlış. Kelime, Rus aydınlarının yalnız bir bölümü için, yani belli bir dönemin, ihtisaslaşmanın ortaya çıkmadığı bir dönemin aydınları için kullanılma lıdır. İntelijansiyanın ayırıcı vasfı, kurulu düzene baş kaldırmak... Oysa devlete bağlı aydınlar isyana katılmamış. Devlet aleyhtarı nazariyelerini kitaplaştıran, yalnız üniversite çevresindeki isbeten bağımsız aydınlar.»

TAÇ-MAHAL'DAN

GÖKDELENE

GELENDE

yıldızlar benimdi bir zamanlar avuç avuç
çocuklara dağıtırdım hep bayramlarda
büsbüyük mutluluklar vardı küçücük tebessümlerde
ve bir zamanlar
ben vardım bizlerden mürekkep
bizleri bilen adım gibi

yoktan icat ettim lüks olsun diye
kafdağındaki gulyabanileri
bülbülleri baykuş yaptım caka satmakla
zümrüd-ü ankalardan öç aldım phantom kanatlarıyle
kudretimle avunmak / övünmek deriz ya / için

veliliğin imtiyazını ipotek ettirdim deliliğe
başıboşluğun serabına demir attım zamanı sıfıra özleştirerek
gülüp geçtim titrek gözyaşlarına
ki soluk bir asker mektubu gibi
hasretin mahzunluğu vardı ışıltısında
ama
yalvarmanın acizliğini görmedim

dönüp bakmadım bile tereddütlü dudaklara
acı bir çizgi buruk bir vicdana eş
sürdüren varlık kavgasını
bir çift dudaktır iki gözle birlikte
biri altta
biri üstte öylece ya da yanyana
sadakati heceleyen kıpır kıpır saadeti kaybederken
gene de istemeyen tükenmemi bu taviz yağmasında
ah ne çâre ki
görmedim göstermediler istesem de
ve duymazlıktan geldim bu asîl sükûtu inadına

şimdi mi
gördüğünüz gibi dostlar
bildiğiniz gibi işte

TAHİR YÜKSEL

YEŞİL GECE
VE
REŞAT NURİ'LERİN PSİKOLOJİ'Sİ

C. ÖZKAYA

Yeşil Gece Reşat Nuri'nin toplum meselelerini konu edinen eserlerinin ilkidir. Eser yayımlandığı sıralarda yazar Zola'nın Hakikat romanını çevirmekteydi. Romanın büyük ölçüde bu eserden etkilenerek yazıldığı söylenebilir. Zola Hakikat'ta papazların yani ruhban sınıfının toplum içindeki olumsuz etkilerini anlatır. Reşat Nuri ise din adamlarının ve medreselerin toplumdaki olumsuz etkilerini sergilemeye çalışır.

Kısaca özetlersek, medresede okuduğu için sarıklıların iç yüzünü gören Şahin Efendi memleketi yalnız yeni mektebin kurtaracağına inanır. Medreseden ayrılır Öğretmen Okulu'na girer. Okulu bitiren Şahin kendi isteğiyle Anadolu'nun ücra kasabalarından biri olan İzmirin Sarıova ilçesine gider. Bu kasabada birkaç öğretmen bir mühendis bir komiserden oluşan bir arkadaş gurubu edinir. Şahi'nin inkılapçı kadrosunun çekirdeğini teşkil eden bu gurup medrese ve sarıklılarla mücadeleye girişir. Romanda Şahin ve inkılapçı arkadaşlarının Sarıovadaki mücadeleleri anlatılır. Birinci Dünya Savaşının ilk yılları ile «şapka devrimine» kadar olan zaman içinde geçer olaylar.

MUKADDESLERLE SAVAŞAN BİR KAHRAMAN (!)

Şahin Efendi romanın mihveri. Bir çok yönleriyle Reşat Nuri'nin kendisi. Hatta bütün yönleriyle. İdealist bir tip. Müfrit bir mizacı var. Kararlarında aceleci ve duygusal. İmanı kaygan bir zeminde inşa edilmiştir. İmanı da inkarı da büyük ölçüde hissi. «İnandığı şeylere şüphe ve tenkit edilemiyecek mutlak hakikatlar gibi bağlanmağa mahkûm bulunan bu mahdut bilgili basit iptidai hocası» diye vasıflandırılır romanda.

Gerçekten Şahin Efendi çevresinde bir takım değişiklikler yapmak ister. Ama ne değiştireceği çevreyi tanır, ne de yapacağı değişiklik hakkında bir bilgiye sahip

değildir. Bulunduğu ortamdan medreseden memnun değildir. Çevresine tiksintiyle bakmaktadır. Tam yıkılış döneminde medresede bulunması bir talihsizlik aslında onun için. O yıllarda devletin bütün müesseselerinde olduğu gibi medreselerde de bir bozulma sözkonusu. Ama Şahin müfrit, düşünceden çok hissiliğe yatkın mizacı ile sadece bu bozuluş dönemini göz önüne alarak koskoca bir müesseseyi ve hatta bir inancı mahkûm eder.

Kısaca Şahin inkıraz devri aydını. Daha doğrusu bir yarı-aydın. Medresenin içinde bulunduğu hiç de iç açıcı olmayan durum onun ruhunda bir zelzele meydana getirir. Bütün değerler sarsılır. Bütün mukaddeslere karşı her an büyüyen bir şüphe gelişir ruhunda. Cevapsız soruların büyüttüğü şüphe şu noktada düğümlenir. «En eski tarihlerden beri din daima zulme ve fesada alet olmuştur. Asırlardan beri yeşil ordunun geçtiği yerde ebedi bir yeşil gece hüküm sürmüştür.»

Aslında bu hükme bir inceleme ve araştırma sonucunda varmamıştır. Yaşanılan zamanın ve bu zamandaki müesseselerin çok yüzey den gözlenmesi O'nun bu sonuca ulaşmasını sağlamıştır.

Böylece ümidi yıkılan Şahin medreseden ayrılır Öğretmen okuluna girer. Yeni mektebe ve yeni olan her şeye ölçüsüz, hissî bir şekilde bağlıdır. «Bunlar hep mektepsizliğin hep memleketi asırlardanberi karanlığa ve kana boğan yeşil gecenin eserleri» der. Artık kahramanımızın bundan sonraki hayatı mukaddeslere karşı yaptığı savaşın hikayesi. Savaş alanı ise İzmir'in Sarıova ilçesi. Romanda «Sokakları kırmızı evliya kandilleriyle, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağı» olarak tasvir edilen Sarıova'ya indiği gün şöyle der. «Bizim muharebe meydanı göründü.»

Peki kime, neye karşı ve nasıl savaşacaktır. Bunu kasabanın idadi müdürüne açıklar. «Çocuklara yalnız müsbet ve faydalı şeyler öğreteceğim. Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathî ve zararsız bir şekilde geçeceğim. Hurafeler ve israiliyat ile mücadele edeceğim.»

Hurafelerle savaşmak ve dini onların tasallutundan kurtarmak saygıya değer bir düşünce. Ama Şahin'in mücadelesi hurafelere değil doğrudan dine karşıdır. Onda ıslah fikrinden çok yıkmaya yönelik bir özlem hakimdir. Yıkmak, eskiye ait olan her şeyi iyi kötü ayrımı yapmadan yıkmak. «Medreseleri ıslah edecekler diye yüreğim titriyor» der.

Şahin ve arkadaşları eskiden kalan ne varsa yıkmak noktasında o kadar kararlıdırlar ki, bu konuda hiç kimsenin yardımını geri çevirmezler. Hatta yunan işgalini bile bu yönüyle güzel bulurlar. Şahin'in inkılapçı arkadaşı mühendis deli Necip millet yunana karşı savaşırken, tekkesiz medresesiz bir kasaba planı çizmekle meşguldür. Bir konuşmasında şöyle der. «Bu sel öyle bir sel ki önüne ne gelirse silip götürecek. Bir kere yunanlılar buradan çıkarken sanırımki taş üstünde taş bırakmayacaklar, akıllarınca bizi zarara sokuyoruz diye bilmeden müthiş bir hizmette bulunacaklar.»

Bu sözlere Şahin'in verdiği cevap en az deli Necibin düşünceleri kadar korkunç ve bir psikolojik hali ortaya koyması bakımından üzerinde durulmaya değer. «Güzel hayal medresenin yerine medrese tekkenin yerine tekke yapmak istiyenlere karşı nasıl duracağız.»

Zihnimizde ister istemez bir şüphe beliriyor. Acaba düşman yunanlı mı yoksa medrese ve tekke erba-

bı mı. Şahin ve arkadaşları yunan dostu değil muhakkak. Bunu romanın sonraki bölümlerinden anlıyoruz. Ama iyi veya kötü bizim olan değerlere de dost değiller. Onları da yunana eş bir düşman olarak görüyorlar. Belli yaftalarla mahkûm ettikleri bu değerlere ve insanlara karşı son derece müsamahasızdırlar Şahin bir rum eczacıya gösterdiği şefkati bir müderris Zühtü efendiye gösteremez. Bir dönemde yetiştirmek istediğimiz inkılapçı aydın tipinin ayırıcı özelliğidir bu. Köksüz temelsiz yarı aydın bir tip. Milleti sevemez, çünkü tanımıyor. Meçhul bir aydınlık dünyayı kurmak için çaba gösteriyor. Bir anda gerçekleşeceğini zannediyor bu hedefin. Ve mukadder sona ulaşınca itham etmeye başlıyor artık. Kısaca çöküş devri aydınının tipik bir örneği Şahin.

Said Halim Paşa Buhran-ı Fikrimizde şöyle belirler bu tipin özelliğini. «Yaptıkları düşüncelerde türlü buhranlar yaratarak yurdu karanlık meçhullere doğru sürüklemek, özellikleri içinde yaşadıkları çevreyi boyuna kötülemek. İzah ve ispat edemediği için itham anlayamadığı için inkar eden ümitsiz bir tenkit.»

Şahin'in şahsında Reşat Nurinin yaptığı da bundan başka birşey değil zaten. Yeşil gece baştan sona ithamlar ve inkarlar resmi geçidi.

NE KOYACAĞIZ?

Yeşil gece bir enkaz. Bize ait bütün değerlerin yıkıldığı bir harabe. Yazar Şahin efendinin eline bir tırpan vermiş. Kahramanımız amansızca saldırır mukaddeslere. Ve her seferinde birini safdışı bırakır. Önce dini bir çırpıda «zulmün ve fesadın âleti» yapar. Din bu hükümle safdışı bırakılınca tarih de tabiî olarak kurtulamaz saldırıdan. Çünkü Osmanlı tarihi ilay-ı kelimatullah uğruna verilen mücadelenin tarihi. Mühendis deli Necip «bizi bu hale koyanlar, başka bir tabirle Yunan'ı Anadolu'nun göbeğine getirenler padişahlar ve softalardır» diyerek koca bir tarihi mahkûm eder.

Medrese yani Osmanlının ilim dünyası da bir gerekçeyle safdışı edilir. «Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içini karanlığa boğmakla kalmamış. Memleketin her yanına yayılmış her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki.»

Reşat Nuri bize ait değerlerin tümünü yerle bir eder. Bu değerlerin yerine ne konacağı hemen hemen meçhul. Yazar bir kurtuluş yolu göstermiş. «Yeni eğitim sistemi.» Peki hangi temeller üzerine kurulacak bu yeni eğitim. Bütün değerlerden soyulmuş bir varlığa nasıl bir şekil verecek. Kaynağı nedir bu eğitimin. Eserde bu soruların açık bir cevabı yok. Anlayabildiğimiz kadarıyla bu yeni sisteminin kaynağı batı. Yazar batı kaynaklı bir eğitim sisteminin meseleyi çözeceğini ihsas ediyor. Muğlak, kaypak her yöne çekilmeye müsait bir çözüm. Ömrü vefa etseydi ideal sisteminin bugünkü sonuçlarını açıkça görebilirdi.

Tanzimattan bu yana tüm yenileşme ve ıslah hareketlerinin genel bir hastalığı var. Toplumumuzu bütün değerlerinden soyarak yeni doğmuş bir toplum olarak kabul etmek. İkinci olarak da iyi kötü ayırmadan ve yerine ne koyacağını düşünmeden mevcudu yıkmak. Bu hastalıktan Yeşil Gece yazarı da kurtulamamış. Ne yapacağı meçhul, muğlak ama devamlı yıkıyor. Önce yıkalım sonrası kolay. «İstim arkadan gelsin» misâli yapılan bu tip

yenileşme ve ıslahat hareketleri bugüne kadar müsbet sonuç vermedi. Vermesi de beklenemezdi zaten.

SONUÇ

Yeşil Gece bir taklidin romanı Batıdaki bir hastalığın bizde de va rolduğu kabul edilerek yazılmış. Konu Zola'nın Hakikat romanından esinlenilerek ortaya konulmuş. Bu romanında Zola, din adamlarının toplum içindeki olumsuz etkilerini anlatır. Muharref Hıristiyanlığın uygulayıcısı papazlar, batıda terakkinin önüne çekilmiş bir set. Terakki papazın imtiyazını yok edecektir çünkü. İmtiyazını korumak için çırpınır din adamı. Batı'nın gelişim çizgisi O'nun kiliseyle çarpışmasını gerekli kılıyordu. Zaten bütün tarihi boyunca hiç bir zaman dine teslim olmayan batılı için bu çatışma normaldi. Gelişmesi buna bağlıydı.

Bizde tam tersi bir gelişme sözkonusu. Dinle çatışmanın tarihi çok yeni. Tanzimatla başlatabiliriz bu çelişkiyi. Avrupa bizi türlü oyunlarla mağlûp ettikten sonra, yenilgilerimizin kaynağı olarak İslâm'ı gösterdi. Bundan sonra aydınlarımızın boy hedefi haline geldi İslâm. Aydın kitlenin saldırısı yoğunlaştıkça halkın değerlerine olan bağlılığı artıyordu. Taklidî bir bağlılıktı bu bir nevî nefis müdafaası. Bu hareket aydınla halk arasında bizim için hiç de müsbet sonuçlar vermiyen bir ayrılığın başlangıcıydı.

Tanzimattanberi buhranlarımızın temelinde yatan en önemli dinamik aydın - halk uyuşmazlığıdır. Avdından gelen bütün hareketleri tereddütle karşılar millet. Sebep basit. Çünkü aydına güvenmemektedir. Çünkü aydının halka yaklaşımı güven verici değildir.

Yeşil Gece'de bu güvensizlik çok açık olarak görülür. Şahin Efendi kasabaya yenilik götürmek iddiasıyla gider. Ama halk tarafından tasvip görmez. Bunun temelinde yatan sebep Reşat Nuri'nin belirttiği gibi, ne medresedir ne de softalardır. Doğrudan doğruya halkın güvensizliğidir asıl neden.

Kısaca yazar kendini ve benzerlerini anlatmış bu eserde. Birtakım münferit hadiseleri dikkate alarak, bir tarihi, bir medeniyeti mahkûm etmek hiç bir makul sebeple izah edilemez. Eserde mukaddesleri öldürülmüş Türk aydınının zavallı, aciz ve çaresiz halini açıkça görüyoruz. Samimîdir yazar, masumdur. Ama bir kurbandır aynı zamanda Batı'nın kurbanı ve oyuncağı.

Cemil Meriç'in şu tesbitleriyle son vermek istiyoruz yazımıza. «Avrupa Tanzimattanberi aynı emelin kovalayıcısıdır. Türk aydınında mukaddesi öldürmek. Mukaddesi yâni İslâmiyeti. Bu mukaddesin yerine kendi mukaddesini aşılayamazdı. Çünkü misyonerin hedefi Devlet-i Âliye'yi Hıristiyanlığa kazanmak, yani Devlet-i Âliyye ile bütünleşmek değil, ezeli düşmanını etnik bir toz yığını haline getirmekti, istediği kalıba sokacağı şuursuz ve iradesiz bir toz yığını. Kaldı ki İslâm'a teklif edeceği bir mukaddesi de yoktu, Avrupa'nın. Tahrip ameliyesi hiç değilse aydınlar kesiminde tam bir başarıya ulaştı. Batı'nın muharref Hıristiyanlığa tevcih ettiği tenkitleri kendi dinimiz için de geçerli sandık. «Hür - endiş»likleriyle övünen nesiller türedi «Hür - endiş»ler ananeye düşmandılar, tek mabutları vardı: Teceddüt; tek mâbetleri Avrupa.» Ve devam ediyor Meriç «İzmihlâlin mesuliyetini imana yükleyen bu zavallılar bir asır önceki Fransız intelijansiyasının kiliseye karşı savaşını tekrarlayan şuursuz birer aktördüler.»

Yeşil Gece izmihlâlin mesuliyetini imana yüklemek için yazılmış bir eser. Reşat Nuri Zola'yı taklideden bir aktör.

NE GÜZEL

Ay- yıldızlı bayrakta
Al-kan olmak ne güzel
Şehit yatan toprakta
Sağ-cân olmak ne güzel.

İnsan HAK'kı bilende
Korku olmaz o tende
Hür havalı gülşende
Fidân olmak ne güzel.

Hata makul sayılıp
Hoş görülür her ayıp
Melek gibi yaşayıp
İnsân olmak ne güzel.

Mel'un düşman var iken
Ne can lazım ne de ten
Sefer emrin ileten
Fermân olmak ne güzel.

Bela mukadder ferde
Ölüm de var kaderde
Ve onulmaz bir derde
Dermân olmak ne güzel.

Bu millet için için
Kan ağlar, acep niçin?
Bir kutlu dava için
Kurbân olmak ne güzel.

Saadet mutlu çağda
Kötülükler yok orda
HAK'ka giden tek yolda
Kervân olmak ne güzel.

MUSA İŞLEYEN

ÖKSÜZ SEVDA

M. ÂKİF AK

Namı dillerde, şanı türkülerde bir güzel vardı Ovacık köyünde. Adı, nüfusta Gülizar yazılıydı. Lâkin köylü dilinde Güllü Kız derlerdi O'na. Güllü Kız, allı kız, eşarpları pullu kız... Gerisi nice zaman sonra tamamlanacak bir türkünün baş kısmı idi sanki bu sözler. Ağız ağız dolaşmaktaydı, dil dil gezmekteydi. Uğradığı her bir gönülden, bir nebze daha sevda nefesi almakta, gün gün bir türkü olmaktaydı. Ovacık ve civarındaki yedi köy ve yerler ve gökler, dağlar ve taşlar, mevsimler ve zaman, hep bir olmuş türküsünü yakmaktaydılar Güllü Kız'ın. En sonunda bir ozan çıkacak, ağız ağız derleyecek bu türkünün sözlerini, sazın diline verecekti. Ovacık ve civarındaki yedi köy, bu ozanın dilinden söyleyecekti Güllü Kız'ın türküsünü.

Böyle güzel gelmezdi âleme, gelse de az gelirdi. Yüz senede ya bir ya iki. Dedeler ve nineler, beş dağın arkasında, Suriye hududu yörelerinde çıkmış şanlı bir güzelin hikâyesini anlatırlardı torunlarına. Bahtsız Döne Gelin'in hikâyesini. O'nun da adına türküler yakılmış, talihsiz ölümüne ağıtlar düzülmüştü. Dedelerin ve ninelerin kavillerinde O da dünyaya az gelir güzellerden idi. Kâdir Mevlâ, işte böyle bir güzeli şimdi de Ovacık Köyü'ne nasip eylemişti.

Şanı âlemi tutmağa başladığı sıra, on sekizindeydi Güllü Kız. Bayramda, seyranda, düğünde, dernekte, allı pullu giyinip görümlüğe çıkmış köy kızlarının arasında, kocaman bir kırmızı gül gibi ta ötelerden seçilirdi. Kimi kıskanırdı, herkesi gölgede koduğu için, kimi de candan severdi O'nu. Ya delikanlılar nasıl gözlerdi O'nu? Demeye ne hacet, başka bir şey görmezlerdi o varken. Gülizar'ın Ovacık'a ve oradan yedi köye nam salmağa başladığı günlerden bir gündü.

Bir murada erme günü. Hüsem'in kızı Mürüvvet ile Dokuzların oğlu Kasım'ın düğünü vardı. Çağı gelmiş, ya da çiçeği burnunda gelinlik kızların, bayramlıklarını giyip seyrana çıktıkları bugünde, Veysel ile uzaktan bakışmışlardı bir yol, hemen birazcık. Sonra utanıvermiş, çevirmişlerdi yüzlerini, kızarmışlardı. Bunu gören kimi kızlar, hasetlerinden çatlamışlardı, köyün en yiğit delikanlısını kaptırdık diye. Veysel'den umudu olmayanlarsa, ikisini birbirine lâyık görüp sevinmişler, gönülden kutlamışlardı Güllü Kızı. İkisinin de bir zamandır içinde yeşeren sevi tomurcukları, bu düğünde gün yüzüne çıkmıştı. İçlerinde yanan sevda ateşinin dumanı dışarı vurmağa başlamıştı.

Düğün bitti. Lâkin ardından bir sevdanın kapıları açıldı. Bir delikanlıyla bir genç kız kavuştular, murada ulaştılar; bir diğer ikisi de murada talip olup, Allah'a dua kıldılar. Görelim erdiler mi murada?

Güllü Kız ile Veysel'in nişanları zor olmadı. İki taraf da birbirine kolaylık gösterdi. Herkese göre de uygundu bu nişan. Davul dengi dengine, diyorlardı. Zaten Ovacık'ta evlenme işleri pek öyle zor olmazdı. Çağı gelen delikanlılar ile gelinlik kızlardan kime kim denktir az çok bilinir, konuşulurdu. Arada bir tersi de olurdu elbet. Güzel bir kız dengi olmayana verilirdi. Ama dile düşürülürdü bunu yapan ana-baba. Hattâ türkülere bile kötü namlarla geçen böyle ana-babadan uzun zaman hınç alırdı köylüler, türküleri yaşatarak, sık sık tekrar ederek.

Gülizar ile Veysel'in nişanları ise suyun akışı gibi rahat başlamıştı. İki taraf da memnundu.

Veysel için yavuklusu, yüzlerce gelinlik kız arasından herhangi bir ihtimal değildi artık; tekti. Sağda solda gözü yoktu gayrı. Güllü Kız'dan başkası ana-bacıydı ona. Yedi köyün sultanının tahtı onun gönlüydü bundan böyle. Üstelik bu sultan kendi dileğiyle gelip oturmuştu oraya. Değil mi ki yüzlercesi arasından seçmişti O'nu. Değil mi ki O'na meyilli olduğunu belli etmişti düğünde, utanç dolu gülücükler göndererek.

Bunlar Veysel'e sonsuz bir heyecan ve gurur veriyordu. Sevincine diyecek yoktu. Bu sevinç ve heyecanla her, zamankinden daha çok çalışıyor, hiç kimseyi incitmiyor, herkese iyi davranıyor, daha fazla başkalarının yardımına koşuyordu.

Gülizar'a gelince... O'na göre Veysel de talipleri arasından herhangi biri değildi artık; bir tekti. Gönlünün sahibiydi, nişanlısıydı. Yüreğindeki boşluk, Veysel ile dolmuştu. Veysel dışında herkes babası-kardeşiydi. Bundan böyle kalbi sadece Veysel için çarpacaktı. Bütün düşüncelerinin ve hayallerinin son durağı O'ydu.

Her ikisinin de günleri bu minval üzere başladı, bu minval üzere devam etti bir zaman. Yalnız ikisi de yavaş yavaş sabırsızlanmıyor değillerdi. Karşılıklı hazırlıklar gün gün ilerliyordu. Gülizar, çeyizini her gün arttırıyordu. Bir dişi kuş gibi yuvasını yapmağa başlamıştı. Evin en büyük çocuğuydu. Bu yüzden ev işlerinin çoğu O'nun üzerindeydi. Yemek yapmak, küçüklere bakmak; doyurmak, çamaşırlarını yıkamak,akşam sabah hayvanlara yem verip, ineklerin sütlerini sağmak, yayık yaymak, ahırı temizlemek, daha bir sürü ev işi. Gülizar ölesiye yorulsa bile, ev işlerini bitirir bitirmez çeyiz hazırlıklarına başlıyordu. Gece gündüz göz nuru döküyordu dikiş-nakış işlerinde. Şimdi bir dikiş makinası, sayısız bakır kap kacağı, aynalı dolabı, karyolası, daha irili ufaklı birçok eşyası birikmişti. Her gün tozlarını alıyordu bu eşyaların, merak edip gelen köy kızlarına ve gelinlerine birer birer gösteriyordu.

Günler böylesine iyi geçiyordu. Düğüne varacak günler azalıyor, hasret çoğalıyordu. Ama dünya bu, geceli gündüzlü dünya, gelimli gidimli dünya, acılı sevinçli dünya. Adı üstünde yalan dünya. Yalan olan dünya değil, insanlar yalan bu zamanda derler ama, bakmayın siz dünya da yalan. Hep öyle gi-

der mi Güllü Kız ile Veysel için? Gitmez elbet, gitmedi de. Görelim ne oldu?

Mavi gök kara oldu. Kara kara bulutlar gelip güneşin önüne durdu. Şimşek çaktı, gök yarıldı. Yeşil ağaç, yaprak döktü kel çalı oldu. Deli bir yel, yarım kalmış bir kuş yuvasını ağaçtan düşürdü. Güllü Kız'ın ak kaderi karaya döndü. Tam düğün sözleri edilmeğe başladığı bir zaman, Gülizar'ın babası Bahri Ağa bu dünyadan öteki dünyaya geçti. İnanılmaz bir ölümle gitti hem de. Güpegündüz, köy kahvesinde sandalyede otururken, ahbaplarıyla yârenlik ederken göçtü gitti dalyan gibi adam. Kahveye gelmeden biraz önce, hanımı Fatma Hatun ile aralarında düğün meselesi üzerine kısa bir münakaşa geçmiş, Bahri Ağa da naz olsun diye terketmiş evi, küsmüş kahveye gelmişti. Zaman zaman öyle şeyler geçerdi hanımıyla arasında. Ama bunlar uzun sürmezdi. Kısa süre sonra birbirlerine daha fazla bağlanırlardı. Nitekim bu sefer de kahveye gelir gelmez, olanları unutmuştu. İhtiyar heyeti azası Muhsin Efendi ile hararetli bir atışmaya girişmişti. İşte böyle yârenlik eder dururken birden sarsılmıştı Bahri Ağa, nutku tutulmuştu; sandalyesinden düşmüş, biraz çırpınıp daha sonra Azrail ile birlikte uçup gitmişti.

Bahri Ağa'nın birdenbire çekip gitmesi, Fatma Hanım'ın dünyasını başına yıktı. Yirmi senelik yastık yoldaşıyla helâllaşma fırsatı bile bulamamıştı. Daha kötüsü, canlı gidip ölü döndüğü kahveye gitmeden önce aralarında hafif bir kırgınlık olmuştu. Bu, Fatma Hatun'un derdini bin beter ediyordu. Cenazede bir yandan ağlarken bir yandan da bunu söylüyordu öteki kadınlara.

Bahri Ağa gömüldükten sonra, ortaya çıkacak mesele belli idi. Herkesin gözü kız evine çevrilmişti. Düğün ne olacaktı.

Veysel'in babası Kerim efendi hal bilir bir adamdı. «Hele biraz onsun yaraları, ateşleri kül olsun, düğünü üç ay sonra da yaparız,» dedi. Fatma Hatun'a da böylece söyledi. O da, «Olur Kerim Efendi, lâkin bir de kızımla konuşayım,» dedi. Kerim Efendi de, «Sen konuş, sonunda da bize bir haber yollayıver,» diye bağladı sözlerini.

Fatma Hatun, daha göz pınarları kurumamış kızının yanına geldi. «Gülizar,» dedi bir yol, gerisini getiremedi. Zorladı kendini, diyemedi. Bir hıçkırık düğümüyle tıkalıydı boğazı. Gülizar, anasının bu halini gördü. O'nun da gözleri doldu. Bir kere daha ağlaştılar. Birazcık boşaldılar. Fatma Hatun'un boğazındaki düğüm çözülmüştü. Şimdi konuşabilirdi.

«Kızım,» dedi. «Gülizar'ım, Kerim Efendi der ki, düğünü üç ay sonraya bırakalım. Ben, olur, lâkin bir de kızıma danışayım dedim. Sen ne dersin yavrum?»

Birazcık düşündü Gülizar. Sonra:

«Olmaz derim anacığım, bu düğün bir seneden evvel olmaz,» diye cevaplayıp şaşırttı anasını.

Fatma Hatun sevinsin mi, üzülsün mü bilemedi. Gülizar açıkladı:

«Hele düşün bir kere ana, nasıl bırakır giderim sizi. Kardeşlerim daha küçücük. Hiç birinin sana yardımları olamaz. Bir başına sen nasıl çevirirsin bu koca evi. Babam gitti. Kim bakacak tarlaya takıma. Çaresi yok, sen babamın yerine geçeceksin. ben de senin yerine. Olmaz ana, bırakmam sizi. Hem daha babamın toprağı kurumadan gelinlik giyemem ben. Bir sene!..»

Fatma Hatun'un Gülizar dahil dört çocuğu vardı. Gülizar'ın küçüğü Emine ondört yaşındaydı. Onun küçüğü oğlandı, evin biricik oğlu Tahir dokuz yaşına yeni basmıştı. En küçükleri Nurgül, anasının dilinde «son kesen» beş yaşındaydı.

Evin anası, kızını doğru konuşur buldu. Bir yandan evin kazancını sağlamak için tarlalarla meşgul olunacak, öte yandan da ev işleri görülecekti. Bunların tümüne O'nun gücü yetmezdi elbette.

Kerim Efendi'ye haber yollayıp durumu bildirdi. Kerim Efendi haberi alınca şöyle bir durdu. Bir sene... Uzun bir zamandı. Bütün hazırlıklar, bu aylar içinde düşünülen bir düğüne göre yapılmıştı. Bir sene, onlar için fazlaca bir külfet olurdu. Olmaz cevabını göndermeden, bir de oğluyla görüşmek istedi. Veysel:

«Kabul edelim baba,» dedi. «Yaralarına dokunup da dertlerini arttırmayalım. Ben razıyım beklemeğe.»

Bir sene değil, bin sene de Gülizar'ı bekleyeceğini, açıkça söyleyememişti babasına, utancından. Oysa yüreği böyle konuşu-

BİR BAYRAM SABAHI

Bir bayram sabahı Tuna boyundan
Nal sesleri duydum coşkun suyundan
Hürriyet kartalı olmuş akıncı
Gaziler gazisi Osman soyundan

İpek gibi narin, sancak gibi şen
Mazinin seheri ruhumda esen
Tarih nakış nakış, minare desen
Fatih'in, Sinan'ın şanlı toyundan...

MUSTAFA YILDIZ

yordu. Dünyalara sığmaz sevdasını dile, söze veremeyecek kadar kıskanmaktaydı.

Oğlunu da bu gecikme işini iyiden iyiye benimsemiş görünce, Kerim Efendi'ye susmak düştü. Böylece Gülizar ile Veysel'in düğünleri bir sene geri bırakılmış oldu.

Babası ölmeden önce ne kadar bulutsuzdu gök yüzü. Ne pembe umutları, ne çiçekli hayalleri olmuştu Güllü Kız'ın. Her şeyi hayra yoran bir iyimserlik gelmişti üstüne. Dünya tebessümden ibaretti O'nun için. Durup dinlenmeden, kendini bir ömrü birlikte geçireceği erkek için hazırlıyordu. Çocuk domu ve bakımı ile ilgileniyor, yeni yemek çeşitleri öğreniyordu. Anasına ev işleriyle ilgili, bilmediği, o güne kadar öğrenmediği şeyleri soruyordu. Daha da yetmiyor, köyün öteki işbilir kadınlarına gidiyordu. Köye yeni gelmiş biçki dikiş kursu öğretmeniyle sıkı fıkı olmuştu. Epeyce şey öğrenmişti O'ndan

Babasının ölümüne yakın günlerde, bir kısım köy kadınıyla bir olup, köyün hemen yanıbaşında bir tepede yatan Oruç Baba türbesine gitmişlerdi. Köyün kadınlarına hocalık yapan Ümmühan Kadın, yılda birkaç kez köy kadınlarını toplar, Oruç Baba'ya götürürdü. Orda dua eder, dilek diler, topluca yemek yerlerdi.

Oruç Baba, köyün manâ âlemindeki bekçisiydi. Kimdi bu Oruç Baba? Nasıl birisiydi? Nereden gelmişti? Rivayetler birer efsaneydi. Dedelere, ninelere göre O, çok uzak diyarlardan, belki Semerkant'tan, belki Horasan'dan yola çıkmış. Evvelâ mü'minlerin beş vakit yüzlerini döndürdükleri kıblegâhları, siyah donlu Allah Evi Kâbe'ye uğramış, içine girip namaz kılmış. Sonra Medine'ye gelip adı güzel Muhammed'in yüce katına yüz sürüp divan durmuş ve yine rivayete göre apaşikâr O'ndan emir ve destur alıp buralara sürüp gelmiş. Geçtiği yerleri ışığa boğmuş ve gele gele Ovacık'ta karar kılmış. İyilik, doğruluk, güzellik öğretmiş insanlara, kötülüklerden uzak tutmuş. Korumuş köylüleri. Dünyasını değiştirdikten sonra da devam etmiş bu vazifesine. İşte bu tepeye oturmuş, köyü korumağa devam etmiş. Nesiller geçmiş, torunlar dede olmuş, lâkin Oruç Baba bir ulu hükümdar gibi oturduğu tepesinde zaman ile birlikte yaşamış gelmiş.

Gülizar, çocukluğundan beri Oruç Baba'ya gitmeyi severdi. Her gidişinde, anası, babası, kardeşleri için dua eder, «Allah'ım bize hastalık verme, dert verip derman aratma, anamı babamı başımızda kocat. Hem bize, hem herkese helâl rızık, sağlıklı ömür ihsan et,» gibi dualar söylerdi. Son gidişinde de buna benzer dualar yaptıktan sonra biraz durdu. Yeni dualar ilâve edecekti ötekiler. «Allah'ım,» dedi içinden. İçinden dedi demesine ama, yine de başkaları duyar mı diye korktu, çekindi, utandı. Ya duyan biri olursa. Oysa O'na bakan bile yoktu. Herkes

kendi duası ile meşguldü. Bundan biraz cesaret aldı. İçinden «Allah'ım,» dedi tekrar. Gözlerini de yumup, büsbütün içine kapandı. «Allah'ım, Veyselimle tez günde,» kalbi küt küt vurmağa, göğsü inip kalkmağa başlamıştı. Avuçlarının terlediğini hissetti. «Tez günde kavuştur bizi...»

Lâkin işte duaları kabul olunmamıştı Hak katında. Niyedir diye geçirmedi içinden. «Hayırlısı,» dedi yürekten. Veysel'e giden yol uzamıştı. Yolun sonunda, uzaklarda, zor görülür bir yerde Veysel belli belirsiz yine sevgisini tekrarlıyordu O'na. Lâkin eskisi gibi değildi Veysel. Ya da kendisi eski Gülizar olamıyordu. Anasına, kardeşlerine karşı büyük sorumlulukları vardı. Kendini unutup, en önde onları düşünmek zorundaydı.

Gecesini günüzünü alan Veysel'i şimdi düşünememek... Hiç olacak şey miydi? Yazık ki olmuştu işte. Gönlünün padişahı, şimdi uğramıyordu hayalinin semtine. Hayalleri de yoktu artık. Evini düşünmek mecburiyetindeydi. Evlilikle ilgili düşüncelerini, umutlarını, çabalarını dondurmuştu. Gün geçer, zaman gelir, yine dirilir, yeşerir gibi tahminler yürütmekten de geri durmuyordu.

Veysel, Gülizar'ın durumundaki bu değişmeleri acı acı seyretmekteydi. Elinden hiç bir şey gelmezdi. O da sıkıntılar içinde beklemek zorundaydı.

Bir ay derken, iki ay derken sekiz ay geçti. Günün birinde Gülizar bahçede patlıcanlarla domatesleri çapalarken, bahçe çitinin ardından birinin kendine bakmakta olduğunu sezdi. Veysel'di bu, başını kaldırmadan bildi. Çapalamayı bıraktı. Sonra yeniden başladı. Az sonra yine durdu, düşündü biraz. Bu defa ağır ağır doğruldu, Veysel'e çevirdi yüzünü. Hemen bakamadı. Tereddüt ediyordu. Ama engel olamayacağı bir güç, gözlerini gözlerine taktı. Veysel'in. O, gülümsüyordu. Bu, gülümsersem babamın kemiği sızlar kuşkusu içindeydi. Hiç gülmemiş miydi babası öleli? Gülmüştü elbet. Öyleyse niye yalnızca Veysel'e karşı?.. O'nun bir suçu mu vardı ki? Asla! Öyleyse hayınlıktı şimdi yaptığı. Ölümü zamanında göstereceği tavır, babasını ne kadar sevdiğini gösterirdi elbet. Bunu da düğünü bir sene geriye bıraktırarak göstermişti. Oysa şimdi sekiz ay girmişti araya ve bu böyle devam edemezdi ebediyen. Bahar çiçekleri arasındaki cıvıl cıvıl kuşlarınkini andırmasa da gülümsedi Gülizar ve bir bahar, geç kalmış bir bahar, yeniden başladı iki gencin hayatında.

İki ay daha girince araya, iyiden iyiye düğün sözleri de edilmeğe başladı. Gülizar'ın ufağı Emine bir yaş daha büyümüştü. Artık ev işlerinden beceremediği kalmamıştı. Çileli Fatma Hatun da, Bahri Ağa'nın yokluğunu duyurmamak için kendini öldürürcesine çalışıyordu. Mahrum büyümesin yavrularım, elin oğlundan, kızından kalır bir yanları olmasın diye, evden tarlaya, tarladan köy arasına koşuyor, işlerini takip ediyordu. Babadan kalan traktörü Gülizar kullanıyordu. Emine de git gide alışmaktaydı. Ama gene de erkek kuvvetine lüzum olmaktaydı. Fatma Hatun bunun için de köyden dürüst, namusuna güvenilir erkeklere parayla iş yaptırıyordu. Veysel yardım etmek istiyordu onlara ama ne Fatma Hatun, ne Gülizar buna rıza göstermiyorlardı.

Devran bu hal üzere dönmekteydi. Güllü Kız'ın murad günü de böylece gün gün yaklaşmaktaydı.

Ama felek bu. Güven olur mu O'nun gülen yüzüne. Yalan dünya. Diğer adına Çarhı felek demiş atalar. Her güldürmesi hayırdır sanıp aldanma. Her ağlatmasını şerdir deyip döğünme. İyisi mi sıdkile sabır göster. Bakalım ne oldu? Gülizar sıdkile sabır gösterdi mi sonunda?

Evvel, baharda yağan dolu kırmıştı dalını Gülizar'ın, şimdi yaz dolusu kırdı. Hiç yazın gününde dolu düşer mi? Ovacık'ta düştü. Hem de yalnızca Gülizar'ların evine. Baharleyin dolu yiyen, belki bir umut gene yeşerir. Lâkin yazın kırılan kol yeşereyim dese sıcak fırsat vermez. Gene de yeşereyim dese güz gelir, o fırsat vermez.

Gülizar, yaz ortasında yeşereyim diyordu ki, olmadı. Bahtı gene kara çevirdi. Bir gün olmaz olası yaz böceklerinin cızır cızır ağlaştıkları, her birikintiye yüz bin sineğin üşüştüğü, hayvanların dam gölgelerine sığındığı, yeşil yaprakların büzüşüp solduğu, taşların fırın gibi ısındığı, sıkıntılı, gamlı, kasavatlı, sıcak bir günde Fatma Hatun'un çileli ruhu da uçup gitti bu dünyadan. Dört yetimli viran bir ev kalıyor arkamda, gayrı leylekler yuva yapsın bacamızda, sevip kalmış örümcekler evi-

mizi doldursun der gibi çekip gitti.

Yer gök ağladı. Ovacık ağladı. Yedi köy ağıt söyledi Fatma Hatun'a. İş bilmez, dünyayı görmez iki sabî ile iki yetişkin kız bırakmıştı ardından. Kime, «ana açım, ana şuram ağrıyor, anacığım buram sancıyor,» diyecek, kime «ana!» gayrı kime «ana!» diyecekti Nurgül ile Tahir. Yer gök ve Ovacık ile yedi köy bunun için ağladı.

Anasının ölümüne bir Gülizar ağlamamıştı. Ağlayamamıştı daha doğrusu. Ağlamak acısını anlatmağa yetmezdi çünkü. Bu yüzden ağlayamıyordu. Ağzı açık, olanları seyrediyordu. Gökten inmiş ve önüne geçilmez bir felâketle karşı karşıyaydılar. Sadece seyrediyordu bunun için. Benzi bembeyaz bir beze dönmüştü. Çocuklara da göz kulak olamıyordu. Her biri bir diğer köylü kadının kucağında, analarını yitirmiş kuzular gibi meliyordu.

Fatma Hatun, kocasıyla bir sene sonra buluşmaya söz vermiş gibi dayanamadı uzun ayrılığa, gitti buluştu kocasıyla. Dayanırdı dayanmasına ayrılığa, dört yetim için dayanırdı, onlar için yaşardı hiç değilse, ama eceldi bu, vakti saati gelince önüne geçilmezdi. Her ne kadar kocasıyla buluşmak için söz vermiş gibi hemen peşinden göçtü ise de, çocukların mürüvvetini görmek en büyük isteğiydi. Ama göremedi yavrularının düğününü, mürüvvetini. Bir karaciğer hastalığı bir hafta içinde bitirmişti Fatma Hatun'u. Doktora gidildiğinde her şey bitmişti. Doktorun dediğine göre, karaciğeri erimiş gitmiş.

Fatma Hatun gömüldükten sonra, köylüler yemek getirdiler Gülizar'lara. Başın sağolsun Güllü Kız dediler. İki kadında Gülizar ile beraber o gece evde yatmak üzere kaldılar. Gece oldu. Anasının yerini boş gördü Gülizar. Aklını başına getirdi. Sordu kendine, n'olmuştu anasına? Sordu, sordu, sordu ve cevapladı sonunda. Ölmüştü! İşte nihayet ağlayabiliyordu Gülizar. O gece sabaha kadar iki kadınla beraber kâh ağlaştılar, kâh konuştular, Fatma Hatun'dan hatıralar anlattılar.

Ertesi gün, daha ertesi gün de kadınlar geldi Gülizar'lara, orda yattılar. Hattâ Satı Nine hep kalırım diyerek Gülizar'lara taşındı. Satı Nine'yi bağırlarına bastılar. Güngörmüş Satı Nine de elinden geldiğince teselli verdi onlara.

Gülizar'ın akraba namına köyde bir dayısı vardı. Başka bir köyde de halası. Dayısı fakir bir adamdı. Karısı da pek geçimsiz bir kadındı. Hem kendi rızkını aramaktan, hem de karısı yüzünden yeğenlerine bir yararı olmuyordu. Halası ise ayda yılda bir uğruyordu.

Köylüler, yapılabilecek her türlü yardımı yapıyorlardı. Lâkin hiç bir erkek Bahri Ağa, hiç bir kadın da Fatma Hatun yerine geçemezdi.

Ana ile babanın yerini dünya bir olsa dolduramaz. Bir kuzuyu on gün ayırsan anasından, sonra yine sürüye bıraksan, her koyunu koklar koklar da anasını bulur sonunda. Aç kalsan ana gerektir, hasta olsan ana gerektir. Ağlarsın ana dersin, gülersin ana dersin. Büyürsün insan içine girersin, sırtın pek olmazsa, hey hey eder dile dolarlar, baba gerektir. İnsan iyidir ,lâkin ham süt emmiştir, ceviz kabuksuz olmaz, namus bekçisiz olmaz, baba gerektir. Murat gününde babasız anasız olmaktan Allah korusun insanı.

Bir ay girdi araya. Herkesin gözü Gülizar'daydı. Veysel beklemekteydi, babası Kerim Efendi beklemekteydi, bütün köy beklemekteydi. Gülizar gece demedi, gündüz demedi düşündü. Ana-baba yerinin doldurulmaz olduğuna hükmetti. Lâkin ikisi de olmazsa ağabey aranırdı, o da olmazsa abla aranırdı. Hiç biri bulunmazsa, gayrı ne tadı olurdu dünya evinin.

Bir ayda beş yıl kocanır mı? Bir dalına ana-baba acısı binerse insanın, bir dalına daha taptaze iken kuruyan umutlarının derdi binerse, bunlar da yetmedi, insanın tam tepesine üç yetimin ve öksüzün analık, babalık vazifesi otururşa, beş yıl da kocanır, on yıl da. Gülizar bir ayda beş yıl kocamıştı kocamasına ama, sonunda yolunu da belli etmişti. Bakalım niceydi bu yol?

Uzun boylu düşünüp, ölçüp biçtikten sonra Satı Nine'yi Veysel'e gönderdi. O'nu akşam bahçede beklediği haberini yolladı. Belki babasıyla da konuşabilirdi ama ta gönlünde yer etmiş Veysel ile arasına bu meselede aracı sokmak istemedi.

Akşam geldi.

Bahçede buluştular. Aralarında iki met-

re mesafe vardı. İki metre yakından yüz yüze geldiler.

Sıcak bir yaz akşamıydı. Etraf sessizdi. Karanlık arttıkça yıldızlar çoğalıyordu gökte. Böylece biraz beklediler, gittikçe artan karanlığın bağrında. Bahçenin çiti ve birer hayalet gibi görünmeğe başlayan ağaçlar ikisini dinliyor gibiydi. Yıldızlar onlara bakıyordu. Birbirlerinin yüzlerini zor seçiyorlardı. Veysel merak içindeydi. Gülizar ise konuşacaklarını ezberlemişti. Ama cesaret isterdi onları Veysel'in huzurunda tekrarlamak için. Bütün gücünü topladı. Fısıltıyı andıran bir sesle başladı konuşmağa. Çok istediyse de adını ağzına alamadı O'nun, Veysel diye çağıramadı.

«Kadermiş,» dedi, «elden ne gelir. Yollarımız ayrıldı. Ne yapsak boş. Senin olamam gayrı. Ben Bahri Ağa'yım, üç çocuklu Fatma Hatun'um. Üç yetimim var. Onları büyütmeden, baş göz etmeden bana dünya haram olsun. Yemin verdim kendime. Onlar için yaşayacağım. Meramım bu. Üç de dileğim var senden. Allah için şimdi iki çift lâf bile etme sus; bu bir. Hiç zaman geçirmeden evlen; bu iki. Yüzüğün bende kalsın, şimdi seninkini de ver, ölene kadar ikisin de saklayayım, niyesini sorarsan söylemem; bu üç. Bana danışırsan en sevdiğim arkadaşım Saliha'ya talip ol derim. Hepsi bu.»

Veysel, başından beri olana bitene bir manâ veremiyordu. Bir şeyler olmuştu, olmaktaydı. Bunlar kendisiyle yakından ilgiliydi ama, toz duman içindeydi ortalık. Bu akşam nihayet anlaşılıyordu her şey. Gülizar'ın saydıklarını unutmamak için bir kere daha geçirdi aklından. İlk şart, hiç bir şey konuşmaması idi. Yani Veysel'e «Olsun Gülizar, seni beklerim ben, evlenmem,» dedirtmeyecekti. Her şeyi nasıl da hesaplamış diye düşündü. İkinci şartta evlenmesini istiyordu O'ndan. Üçüncüsü yüzükler... Veysel derin, çok derin bir «ah!» çekti sadece. Hayır bunlar bir anda hazmedilecek şeyler değildi. Ne düşünecek, ne de hareket edecek durumu vardı. Donup kalmıştı.

Gülizar ezberlediklerini boşaltmıştı. Daha fazla duramazdı Veysel'in karşısında. Uzattı elini Veysel'e, açtı avucunu, «Ver!» dedi. Veysel çıkardı parmağındaki yüzüğü, Gülizar'ın avucuna bıraktı.

Ayrıldılar!..

Canın tenden ayrılışı gibi ayrıldılar. Etin tırnaktan ayrılışı gibi ayrıldılar, koptular derinin etten kopuşu gibi.

Ertesi gün köy sallandı bu haberden. Daha ertesi gün de yedi köy birden sallandı.

★

Emine yetişkin bir kız olmuştu. Tarla işlerine koştuğu gibi ev hizmetlerinin de üstesinden gelebiliyordu. Tahir, okula devam ediyordu. İlkokulu bitirmek üzereydi. Ablası onu yükseğe göndermek istiyordu ama, o, çocuk aklıyla evine sahip olmak için yükseğe gitmemekte kararlı olduğunu belli ediyordu. Nurgül de büyüyordu ve üçünün de başında hem ana, hem baba, hem abla Gülizar vardı. Çocukların hiç bir şeyini eksik bırakmamak için didiniyordu.

Veysel ise, Gülizar'ın çeyizlerinden kendilerinin aldıkları içinden bir iğne bile geri almadı ve O'nun tavsiyesi üzerine Saliha ile evlendi.

★

Aradan altı sene geçti.

Yirmisine geldiğinde bir talip çıktı Emine'ye. Dayıya danışıldı, halayla görüşüldü. Sonunda kararı Gülizar verdi; münasipti. Yüzük takıldı. Araya fazla zaman sokulmadı. Düğüne geçildi.

Evden çıkan her genç kız ağlar. Ağlamasa ayıp. «Hem ağlarım, hem giderim,» derler. Lâkin Emine'nin evden çıkarken ağlayışı başka idi. Gözleriyle anasını babasını aradı toplanan kalabalığın arasında. Şimdi bir köşeden ikisi de çıkıverir sanıyordu. Gelmeliydiler, bugünde yanında bulunmalıydılar O'nun. Yazık ki yoktular, gelmediler, gelip de ellerini öptürmediler. Yüreği koptu yerinden. Ciğerine paslı hançer saplandı. Ağladı, ak duvağı sırılsıklam oldu yaşlardan. Sağına baktı Gülizar'ı gördü, soluna baktı Gülizar'ı gördü. Anası O'ydu, babası O'ydu. Ya O da olmasaydı, Hakk'a şükretti, O'nun elini öptü ve gitti.

Emine gitti mutlu oldu. Şimdi sıra Tahir'deydi.

Yirmisine geldiğinde, ablası evlendirilmesi gerektiğini söyledi. Eve bir gelin gerekti artık. Sülâleyi sürdürecek bir gelin. Aradılar, taradılar, buldular. Helâl süt emmiş bir kıza talip oldular. Nişan yapıldı, düğün zamanı geldi. Gülizar şanlı, namlı bir düğün yaptıralım deyip, üç gün üç gece davul çaldırdı. Yedi köyden insan çağırdı. On koyun kurban etti. Kazan kazan yahni ve pilâv verdi konuklara ve Tahir de murad aldı dünyadan.

Veysel'e ne oldu diye sorulursa.

Veysel evlendi. Çoluğa çocuğa karıştı. Gülizar'ı unutmadı, hatırlamadı da. Köylüler, Veysel'in eskisi gibi şen şakrak bir adam olmaktan çıkıp, içine kapandığını, köyün kahvesine hiç uğramadığını söylüyorlardı. Daha türlü çeşit rivayetler dolaştı ama, o lâf yerlerinden uzak durduğu için bunları duymadı.

Tahir evleneli üç yıl geçip, bir oğlan çocuğu olduğunda, Nurgül yirmi birine değip nişanlandığında Gülizar otuz dördündeydi.

Nurgül de Emine gibi anasız, babasız, lâkin çocuk sahibi bir ağabey ile ana-baba vekili Gülizar ablanın gölgesi altında yuva kurdu.

Ovacık'la beraber yedi köyün gözü yine Gülizar'a çevrildi, on beş sene evvel olduğu gibi. Gayrı sıra kendinde dediler...

Nurgül'ü evden çıkardığı gündü. Bacısını gönderdikten sonra, kucağındaki çocuğuyla yanına gelen Saliha ile konuşmuşlardı biraz. Ahretliği Saliha sık sık gelirdi O'na. Veysel'den hemen hiç konuşmazlardı. Bugün ilk defa Saliha'nın kucağındaki çocuğa aşırı bir dikkatle bakmıştı. Ne güzeldi bu çocuk, Veysel'e benziyordu. Sevmek istedi onu, ama kendisini tuttu. İşte bu çocuk kendinin olabilirdi. Halbuki değildi. Gülizar iki katlı evlerinin sofasına oturmuş, az önce dağılan kalabalığın ardındaki sessizlikle, uçsuz, bucaksız ovayı seyrediyordu. Saliha da evine gitmişti.

Bir defa daha saydı. Kendini unutalı, hislerini, hayallerini, sevdasını bir kenara bırakalı on beş yıl olmuştu. Nişanlılığı boyunca derlediği topladığı umutlarını, her gün nazik bir çiçek gibi su verip titizlikle korduğu sevdasını, genç kızlığını, telini duvağını, gelinliğini Veysel'in huzurunda bir anda yok ettiği o cehennem yaz akşamını getirdi gözlerinin önüne.

On beş yıl olmuştu evlenmeden gelin olalı. On beş yıl geçmişti erkek değilken baba, doğurmadan ana olduğu günden sonra.

Kardeşlerimi baş göz etmeden bana dünya haram olsun diye yemin verdiği yaz akşamının üstünden on beş koca sene geçmiş, Gülizar, yeminini tutmuş, sözünü yerine getirmişti. On beş senelik analık ve babalık bitmişti gayrı. Herkes yerli yerine oturmuş, yuva kurmuştu. Çoluk çocuğa bile karışmışlardı. Gayrı analık babalık yapacak kimse kalmamıştı evde. Artık kendini düşünebilir miydi?

İçinde doğar doğmaz bastırdı bu soruyu. Zira ne kadar acıyla burkmuştu yüreğini öyle. Yeniden uçsuz bucaksız ovaya uzandı gözleri. Sonra bıraktı bu düşünceleri. Yarın karpuz tarlası ilâçlanacaktı. Yerinden kalktı, yarın için hazırlığa başladı.

Gece yataktaydı. Yatak damda, o da yatakta sırtüstüydü. Gök yıldız doluydu. Tıpkı Veysel ile bahçede buluştukları akşamdı. Uykusu gelmiyordu bir türlü. Karpuz tarlasını düşündü. On beş gün sonra karpuz satışına başlayabileceklerdi. Pamukları düşündü. Tahir'in hanımı ikinci doğumuna hazırlanıyordu. Başka başka şeyler getirdi aklına. Bir şeyi düşünmemek için böyle sağa sola kaçamak yaptığını bilmekteydi. Ama sonunda engel olmadı yüreğinin kımıltısına, dönüp dolaşıp oraya geldi; artık kendini düşünmeli miydi?

Göğsü delinir gibi sızladı. Diyelim ki düşünmeğe başlasındı kendini. Nasıl düşünsündü? Çıkıp talip mi arasındı kendine, şu yaştan sonra? Olur muydu bu? Hayır olmazdı? Niçin olmazmış? Talip aramak, tellal çığırtmak değildi ki. Bir komşu kadına lâf arasında çıtlattı mıydı, o saat bütün köye yayılırdı söylediği.

Bir yokladı kendini şöylecene. Parmağına yeniden yüzük taktı. Çeyiz hazırlamağa başladı. Düğün gününü hayal etti. Kına yakılmış elini... Sonra gelinlik, duvak... Lâkin kimse görünmüyordu düğün yerinde. Davul zurna da yoktu. Sessiz, sedasız, insansız bir düğün. Yaşlı bir adam belirdi az ilerde. Bu adam O'na koca olacaktı. Ve az sonra da nişanı bozulduktan sonra pehlül divaneye dönmüş Veysel belirdi bir köşeden. Veysel... Veysel'in niçin pehlül divane olduğu belliy-

di. Ve Saliha, Gülizar'ın ahretliği, bir ahiret hurisi olduğu için Veysel'in yükünü taşıyordu. Görünürde, dillere destan olmuş Veysel ile Gülizar'ın sevdası yoktu meydanda. Lâkin Veysel'de izler vardı bu sevdadan. Saliha'da izler vardı. İkisi de bir öksüz sevdanın hatıralarını koruyor, yaşatıyorlardı. Onlar hatıralara böyle sadık iken Gülizar evlenip çiğneyecek miydi bu hatıraları?..

Birden sıyrıldı bunların hepsinden. «Seni gidi Koca Kız,» dedi kendine. Yeni bir evlilik hayali için hiç bir çıkış yolu bulamamıştı. Tekrar analık babalık vazifesine döneyim dedi. On beş yıllık ana baba Gülizar'a döndü. Dönmesine döndü ama, buna ihtiyacı olan çocuk yoktu.

Sıkıntıdan terlemişti. Ağlayamadı. Ağlamayı nerdeyse unutmuştu. Şartlar iyice yontmuş, dayanıklı yapmıştı O'nu, pişirmişti, olgunlaştırmıştı. Ağlayamadı ama, bu akşamki gibi sıkıntı çektini de az hatırlıyordu. Maksadına nail olmuş, üç kardeşini de evermişti. Şimdi önü açıktı. Lâkin yaşı otuz beşti. Kara talihi görülmedik dertler bindirmişti omuzuna, kocaltmıştı O'nu. Böyle olunca kim talip çıkacaktı O'na. Karısını yitirmiş bir yaşlı adam mı? İki evlilik yapmak isteyen biri mi? Kim? Bir delikanlıyı hayal bile edemezdi. Öte yandan daha önemlisi lâl olmuş, solmuş bir Veysel vardı ortada. Evlenmiş bile olsa, delikanlılık sevdasının hâlâ derdini çeken Veysel ve ahret hurisi, ahretliği Saliha. Onlar ne derlerdi O'nun içinden geçenlere? Veysel'e böyle bir şeyi danışmayı düşünmek bile şu an yüzünün kızarmasına yetti. Aman! Ne yapacaktı evlenip de? Çocuk değildi artık. Kaldırıp attı kafasını işgal eden bu sıkıntı böceklerini. Peki ama ne yapacaktı ölene kadar?

Önce o sıkıntılı günlerde, ilk defa Emine'yi gelin etmiş olmanın hazzını bir defa daha tattı şimdi. Sonra Tahir'e sülâlelerini sürdürecek bir gelin getirmenin zevkini yeniden yaşadı. En son bugün, Nurgül'ü baş göz etmenin taze lezzetini ekledi bunlara. Aslında Allah, her ablaya bu kadar mutluluklar tadma fırsatı vermezdi. Hele doğurmadan ana olma şerefini belki de hiç kimseye nasip etmemişti bugüne kadar. Dünyanın bir oyun gibi fâni ve basit olduğunu, herkesin öleceğini görüp bildiğine göre, sevabın ve günahın tartılacağı bir hesap gününün geleceğine inandığına, ebedî mutluluğun cennette bulunduğuna iman ettiğine göre, geçen bu on beş yıllık zamanı Allah'ın bir lûtfu saymalıydı. Yüce Mevlâ hadsiz hesapsız sevap yolları açmıştı O'na. Bir de buradan baktı kendine ve Allah'a şükretti.

Gece ilerlemişti hayli. Gökteki yıldızlar pırıl pırıldı. Daldı gitti yıldızlara. Yarın, ertesi gün, daha öteki gün, ölene kadar, ne yapmağa karar verdiğini bilerek Saman yoluna yükseldi. Uçsuz bucaksız gökyüzünün esrarına daldı, bundan sonraki hali, bir ibadet hali idi artık, bir vecd hali.

★

Gülizar o geceden sonra ne etti, ne eyledi diye sorulacak olursa:

Oruç Baba'yı yol eyledi kendine. Gece gündüz Hakk'ı anar bir kul oldu. Malını, canını insanlara sebil eyledi. Aça, susuza, hastaya, muhtaca hızır oldu, yetişti. Saçtı savurdu varını yoğunu, pazar eyledi. Terk-i dünya oldu. Zorda kalana yardımcı, darda kalana danışman oldu. Kendinden vazgeçti, Allah'ın oldu. Az söyler, doğru söylerdi. Her şey O'na sual edilirdi köyde. Dedikleri çıkardı. Büyük küçük, kadın erkek herkes O'nun eşiğine gelirdi. Adı ise, kim dedi, kimler söyledi bilinmez, «Gülizar Ana» idi ne zamandır. Ovacık'ın anası, yedi köyün doğurmadan ana olmuş Gülizar Ana'sı. Gayrı Güllü Kız da denmiyordu O'na, güzelliği için yakılan türküler de söylenmiyordu. Çeşit çeşit rivayetler dolaşıyordu bunların yerine. Köylüler:

«Gülizar Ana erişmiştir, evliyalara karışıp kırklardan olmuştur. Manâ âleminde Oruç Baba ile buluşmakta, görüşmektedir,» derlerdi.

Herkes bir başka konuşuyordu Gülizar Ana için.

Lâkin kim ne konuşursa konuşsundu; bundan böyle Oruç Baba'dan sonra Gülizar Ana da bekçi oldu Ovacık'a ve etrafındaki yedi köye. Gönüllere taht kurup sultan oldu. İnsanları kanadına aldı, iyiyi gösterdi, kötüden uzak tuttu, ana oldu.

VAY GÖNÜL

«Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül»

Her çiçeğe kapılan bal arısı misâli
Diyar diyar gezersin, kusura bakma gönül

Bu da senin kaderin ne desen ne etsen boş
Beyhûde yaka yırtıp gözyaşı dökme gönül

Âvâre kuşlar gibi döndün durdun bu yolda
Sonu nereye varırmış, kafana takma gönül

Bu dünyanın cevrine daha ortak olmadın
Yolun başlangıcında çabucak bıkma gönül

Bir güzelin zülfüne takılıp kalma sakın
Vuslatın baharında ruhumu yakma gönül

Bağrımda bir kurt gibi kıvrıl da kal öylece
Viran olsun o kafes, yeter ki çıkma gönül

Sana «Ey dost» demeye dilim varmıyor inan
Bağını kesip benden, yuvamı yıkma gönül

Bin arzunun peşinde koştun yoruldun gerçek
Kulun kölen olayım, boynunu bükme gönül

Kanatlan göklere çık, dolaş ta gel yuvana
Ümitsiz bir sevginin peşinde sekme gönül

Kader ağını örsün bırak kendi hâline
Kalender meşrep ol da canını sıkma gönül

MEHMET NURİ DOĞAN

YUNUS'LA BİLİŞMEK

YETKİN DİLEK

Çok şey yazıldı, yazılacak da. Değer. Özüne inildikçe anlaşılabilir. XIII. yüzyıl kaynağından akla gelen bir pınar O. Bizleri de aşıp gidecek şüphesiz. Zaman O'nu hürmetle taşıdı. Sur gününe kadar uzanan bir dostluk bu. O'ndaki cevhere sevdalı.

Fani arzuları mahkûm eylemiş bir iman halinin insana mahsus enginliği. Nefsin her türlü saltanatını imanlı fakir olgunluğuna erdiren bir ruh. Hayatı gerçek ölçüye oturtan ideal. Daima sonsuza vurgun. Her şeyi Bir Şey'e göre sistemleştiren. Kısaca Ebedi Hakikat'e kul. Kısaca Yunus diyebiliriz.

YUNUS'U HAZIRLAYAN ÖNCÜLER

Yunus'u anlayabilmek için O'nu yetiştiren ve şekillendiren şartları, öncüleri bilmek gerekir. Türklerin Müslüman olduğu VIII. asırla başlayan bir hazırlanma, yetişme safhası vardır. Bu kurucu dönem XI. asra kadar devam etti. İlk zamanlar Müslümanlaşan Türk kavimleri içinde derviş adı verilen ehil ve liyakatlı Müslümanlar yetişti. Her türlü maddî endişelerden arınmış insanlardı bunlar. Kendilerini inançlarına adamışlardı. Gayeleri İslâmı yaymak idealine dayalıydı. İlk çalışmaları Müslüman olmayan diğer Türk kavimleri içinde başladı. Belirli bir sınır kabullenmeyen fedakâr çalışmaları, zamanla semeresini verdi. İki asır içerisinde Müslümanlık, diğer Türk kavimlerine ulaştı. Yetişme döneminde, sistemli bir teşkilâtlanma da yoktu. Tarihî ve sosyal şartların itici gücü belirli kurallar manzumesini de beraberinde getirdi. Neticede tarikatlerin doğmasına yol açtı.

XI. asır bu derviş hareketinin ilk doruk noktası oldu. Buraya meşakkatli bir tırmanışın sonunda erişilebildi. Esaslar belli idi. Teşkilâtı İslâmî prensipler şekillendiriyordu. Toparlayıcı, sevk ve idareci aktif bir potansiyele sahiptiler.

VIII. asır sonrası Ortaasya'dan Anadolu'ya yoğun bir göç başladı. İman seli halinde akıp gelen yüz-

binler, bu yeni coğrafyada geleceğe dönük bir çalışma içine girdi. Tarikatler, Türk halkını ortak inancı etrafında topladı. Erime ve dağılmalarına mani oldu. Her türlü tarihî ve sosyal şartlarda yoğun bir çaba gösterdiler. Anadolu'nun fethinde bizzat savaşarak da vazife yaptılar. Orduların ön saflarında döğüştüler. Danişmendnâme'de bu şöyle anlatılır: «Baş açık, ayak yalın, nice derviş en önde yürüdüler, ellerinde altın başlı bayraklar tutuyorlar, dillerinde her an Allah'ın adı bulunuyordu.»

Anadolu tarikatlerinin kaynağı Yeseviliktir. Onların teşkilâtlı bir şekilde organizesi Ahmet Yesevi ile başlar. Bu Yesevilik an'anesine uyarak her derviş bir sanat veya zenaat tutmak zorundaydı. Bu da derviş hareketinin geniş boyutlu olduğunu göstermesi ve tarihî fonksiyonu açısından önemlidir. Tarikatlar, bu yönleriyle de dini - sosyal bir nitelik kazandılar. Tekkelerin etrafında toplanan dervişler; çeşitli dükkânlarda, evlerde, tezgâhlar ve atölyeler kurdular. Oymacılık, nakışçılık, kaşıkçılık, demircilik, bakırcılık, tahtacılık, dokumacılık, döşemecilik, taşçılık yaptılar. Her türlü mimaride söz sahibi oldular. Tekke mimarisinden köy mimarisine kadar uzanan bir sanat çizgisi meydana getirdiler. Sanatkâr olan ve çalışan dervişler, şeyhlerinden daima takdir ve yardım gördü. Bütün gayretler, maddî endişelerden uzaktı. Yapılan her şey sağlam, güzel ve hilesizdi. Dervişlerin bu karakteri giderek büyük bir ahlâk temeli etrafında, sanatkâr ve esnaf doğruluğu oluşturdu.

Tarikatlerin gelişimi, normal olarak Tekke edebiyatının da gelişmesini sağladı. Tekkeler gayeleri gereği geniş halk kitleleriyle ilgi halindeydi. İslâmı, prensipleri içinde Türk diliyle Anadolu halkına anlatma ve sevdirmeye dayalı faaliyetleri zamanla kuvvetli bir tasavvufî halk edebiyatı oluşturdu. Tekke şairleri İslâmı, duru bir Türkçeyle şiirlerinde anlattılar. Kesinlikle iman esaslarına dayalı Tasavvuf edebiyatı XIII. asır, gelecek Türk edebiyatının da temellerini attı. Kendi şartları içinde «KURUCU» dönem oldu. Anadolu Edebiyatı'na humuslu bir toprak hazırladı. Verimliliğinin sağlamlığı çağının sosyal ve siyasî sebeplerinden kaynaklandı.

SELÇUKLU'NUN YIKILIŞI VE TARİKATLER

XIII. Yüzyıl, Anadolu'da iki dönemin yaşandığı bir tarihtir. Bunlardan birincisi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin artık tarihî sahneden cekilişi ve arkasında bıraktığı sosyal ve siyasî bunalım. İkincisi ise, çeşitli beyliklerin kuruluşu, bunların kendi aralarında giderek artacak olan hakimiyet mücadelesi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı sırasında meydana gelen Moğol istilası ve beraberinde getirdiği gasp, bu tarihî kaosu daha da artırmıştır. Bilhassa son hadise Anadolu'nun hayatını tahammülü zor bir ıstıraba itmiştir. Yağma ve talanın, binlerce insanın ölümüyle neticelenen askerî zulmün sonunda Anadolu insanı, sefaletin ve yokoluşun mengenesinde çok kötü yıllar yaşadı. Bu insanların sığınacağı bir devlet himayesi de kalmamıştı. Münferit hareketler zaten netice alıcı olamazdı. Olamadı da. Nihayet Moğol'lar, Anadolu'dan ölüm ve sefalet bırakarak ayrıldı. Bu olaydan sonra Anadolu Selçuklu Devleti tamamen siyasî varlığını kaybetti. Yerini küçük beylikle-

re bıraktı. Bu beylikler de iki asra varan bir zaman, dolaylı olarak Moğollara bağlı yaşadı.

Yıkılış döneminin bu kaosu, zemininde yeni bir kuruluş döneminin filizlerini besledi. Bu kuruluş dönemi, temel olarak iki ana kol üzerinde yüseldi: 1 — Beylikler arası ilişkiler (ki bunlar zamanla hakimiyet savaşına dönüşecektir ve Osman Oğullarının birliği sağlamasıyle neticelenecektir.) 2 — Bu karmaşa içinde yeni bir fikir ve inanç yorumunun oluşturduğu dinî - sosyal hayat. ikinci şık tarikatlerin sıhhatli çalışmaları sonunda vücud bulmuştur. Ancak buradaki çalışmaları sade bu açıdan izaha kavuşturmak da eksik olur. Tarikatlerin siyasî birliğin teminindeki aksiyonu, bir otorite etrafındaki toparlayıcılığı unutulmamalıdır. Anadolu'nun hemen her bölgesinde açılan tekkelerin oluşturduğu dinamizm, Anadolu insanına heyecan vermiştir. Dinî - sosyal bir mahiyet arzeden bu hareketin gayelerini kısaca şöyle sıralayabiliriz: 1 — İslâmı Anadolu'ya yerleştirmek. Yıkılış döneminin etkilerinden korumak. 2 — Anadolu insanını dağılmaktan ve yabancı etkilerden korumak (Birliğin temini). 3 — Merkezî bir otorite kurmak (zamanla Osman Oğulları etrafında toplanma ile sağlanacaktır.) 4 — İslâmı yeni bir yorumla sunmak (Dinî - sosyal, ekonomik, siyasî açıdan. Kısaca İslâmı yaşanılır hale getirmek. Müesseseleştirmek.) Muhakkak ki bunlar tarikatlerin bünyesi içinde tam bir teşekküle erişemezdi. İmkânsızdı da. Bunun bir kısmının temeli atılmıştır. Bir kısmına da dikkat çekilerek zaruretine işaret edilmiştir. İlmî ve objektif planda bunlar devlet işiydi. Ancak o kanaldan olabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda sağlam bir ticari teşkilât olan loncaların temelini tarikatlar atmıştır. Bunların, Osmanlı cemiyeti içinde ticarî hayatı sistematize edişindeki başarı, dikkate değer. Loncaların bu sağlamlığı prensiplerini oluşturan tarikatlerin sıhhatli yapısından gelmektedir. Bağlarsak, diyebiliriz ki tarikatler, sadece uhrevî hayata yönelik değildir. İslâmî temellere dayalı dinamik, aksiyoncu dünyevî ve uhrevî bir teşkilât yapısına sahiptir.

Bu izahlardan sonra tarikatlerin Anadolu edebiyatına getirdikleri yeni hayattan söz edebiliriz. Yukarıdaki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi XIII. asır aynı zamanda Anadolu edebiyatının da kurucu dönemidir. Gelecekte zengin bir muhtevaya sahip olacak bu edebiyatımızın ilk müjdecisi olmuştur. Bilhassa tekke edebiyatı tarikatlerin varlığı ve fikrî yapısıyle açıklanabilir. Onların ideallerine, hayat prensiplerine göre yorumlanabilir. Zamanla inkişaf ederek geniş boyutlara erişen tasavvuf edebiyatı, İslâmî inanca dayalı, büyük bir heyecan ve şuurun mahsulüdür. Ahmet Yesevi ile birlikte ilk şeklini alan bu inanç yorumu, Allah'a varabilme yollarını gösteriyordu. Anadolu'ya yoğun göçler halinde gelen Türk dünyasının hareket merkezi «İslâmı yaymak»tan kaynaklanıyordu. Bu itibarla tarikatler, dolayısıyle tekke edebiyatı; Anadolu halkınca rahatlıkla benimsendi. Tarikatlerin yeni bir yoruma kavuşturduğu manevî hayat, coşkun bir heyecanla kabul gördü. Türk halkını etrafında toplayarak kuvvetli bir birlik kurdu .

Tarikatler, geniş halk topluluklarına hitab etmekteydi. Gayeleri İslâmı tanıtmak ve yaymak idealinden besleniyordu. Onun için tarikatlerde yetişen şairler duru sade

bir türkçeyle şiir ve ilâhi yazıyorlardı. Zamanla bu amaç etrafında tasavvufî halk edebiyatı doğdu. Burada zikredilmesi gereken önemli bir nokta da tarikatlerin başlangıcından itibaren İslâmî esaslara dayanması ve yaşanılan hayatla bütünleşebilmesidir. Türk - İslâm tasavvufu böyle bir idealin prensipleri üzerinde yükselmiştir.

KURUMAYAN KAYNAK YUNUS

Yunus Emre, bu gelişimin doruk doğumudur. Değerlendirilirken yukarıdaki izahlara bağlı kalmak sağlıklı bir neticeye varabilmenin ana şartıdır. Gaye; aynı çizgi üzerinde, aynı idealde düğümlenir. Özllikle şiir ve ilahileri bunun en açık delilleridir. Bu yüzden O'nu İslâmın dışındaki bir kıstasla izaha çalışmak ilmî kaidelere ters düşer. Her insan kendi şartları ve inancı çerçevesinde bütüncü bir bakışla analiz edilmelidir. Aksi tutum doğmatik kalıplara mahkûm bir yorumlamadan öteye geçemez.

Yunus üzerinde, şimdiye kadar yapılan birtakım araştırmalar ve değerlendirmeler bu doğmatizmden kurtulamamıştır. Bunu belirlemede yarar vardır. Zira bugünün yabancı kültür hegomanyası içinde nice değerli insanlarımız, öz durumlarından saptırılarak değerlendirilmektedir. Sancılar içindeki sosyal yapımızın bu geçiş dönemi; kendimize, kendi değerlerimizle sahip çıkmakla mutlu sona varabilir.

Yunus Emre'yi de bu ölçülerle ortaya koymak gerekmektedir. Her şeyden önce O, kendisinden evvel süre gelen derviş hareketinin XIII. yüzyıl Anadolu insanına bir hediyesidir. Bu hediye çölde bütün vahaların kuruduğu bir anda çıkan su kadar azizdir. Benzetmemiz mübalâğa değildir. XIII. asır Anadolu'sunun siyasî ve sosyal şartları düşünülürse Yunus'un varlığı, daha

SEFER TÜRKÜSÜ

Düğün deyip kılıç kalkan sesiyle
Toprağa can veren alkan sesiyle
Adanmış kalblerde îman sesiyle
Zulmün kaf'asına vur ha yiğit vur...

Ezilen horlanan mazlum yüzlerle
Asırlık hasretle yaşlı gözlerle
Gönül bağladığın kutlu izlerle
Düşman belâsına, vur ha yiğt vur

Dinsin milletimin gözyaşı dinsin
Tebessüme hasret yüzler sevinsin
Uğraşın gül yüzlü bir çağ getirsin
Hain binasına vur ha yiğit vur...

MUSA DOĞRUER

ziyade kıymetlenir. O insanına en dermansız anında sahip çıkmıştır. İnsanını dağılmaya yüz tuttuğu bir dönemde, inancıyla yeni bir dinamizme kavuşturmuştur. Bu sahiplenme Değişmez Hakikat'in ışığında olmuştur. Kaynağını kendisinden öncekiler gibi Kur'an ve Hadislerden almıştır. Geniş bilgisiyle ortaya koyduğu şiirler, inançlı bir ruh yapısının hayatla cedelleşen itici, toparlayıcı, gönülleri aynı idealin potasına cem edici bir özelliğe sahiptir. Coşkun ruh dünyasının kaynağı inancı ve inancına sebatlı bir bağlılık gösteren milletidir.

Yunus Emre milletinin inancını şiir inceliği içinde engin bir ifadeye bürümüştür. Her insanın anlayabileceği, anlaşılabilir bir sadelikle yazmıştır. O'nun şiirlerini her insan rahatlıkla anlayabilir. Ancak bunu kendinden önce gelenlerden daha mahir bir şekilde yapmıştır. Birazda müsait ortamın ve gelişimin bir neticesiydi bu. İnsanı ve hayatı yorumlamasındaki başarı, asırların tecrübesinden geçmiş inancının bir verimidir. Bilgiye olgunluk ve fazilet kazandıran irfan'ın da törpülediği bu yorumlama, Allah'a teslimiyetin sınır kabul etmeyen bağlanışı açısından değerlendirilmeli. Aşağıya bir şiirinden aldığımız mısralarda bu açık olarak görülmektedir.

Her kaan anarsam seni kararım
kalmaz Allah'ım
Sensin, ismi baki olan Sensin
dillerde okunan
Senin aşkına dokunan kendini
bilmez Allah'ım
Sen yarattın cism ü canı Sensin
düzen bu cihanı
.....
Aşık Yunus Seni ister lutfeyle
cemalin göster
Cemalin gören aşıklar ebedi
ölmez Allah'ım

Bilindiği gibi Yunus bir tarikat mensubuydu. Bir dervişti. O'nun hayatı ve hayat mücadelesi, tarikatlerinin varmak istediği idealle yorumlanmalıdır. Bilhassa düşünce dünyasından hayata yansıyan gayretleri şöyle sıralanabilir: 1 — Yunus XIII. asrın bunalımında, Anadolu insanını İslâm etrafında şiir ve ilâhileriyle toparlama çabası göstermiştir. İnsanlara yeni bir ruh ve heyecan çabası getirmiştir. 2 — Kur'an ve hadislerden yaptığı son derece güzel tercümelerle İslâmı geniş kitlelere iletmiştir. 3 — İslâmdan kaynaklanan bir dinamizm oluşturmuştur. 4 — Türkçeye sade, duru ve zengin bir anlatım kazandırmıştır. 5 — Türk halkının İslâmı özümlemesine büyük katkıları olmuştur.

Yunus herşeyi ile Allah'a teslim olmuş bir mümindir. Gayesi, O'nun varlığını teslim etmedikçe ve O'na teslim olmadıkça manâsızdır, değersizdir. Yunus buna inanır. Yunus bunu söyler:

İlim ilim bilmekdür ilim kendün
bilmekdür
Sen kendüni bilmezsen ya nice
okumakdır.

Yunus hayatın sırrına ve anlamına ermiş bir insandır. Hayatını bu hakikatin prensiplerine göre disipline etmiştir. Dünyayı Ebedî Hakikat'e tarla yapmıştır. Ve O'na sadık saf bir iman işçisi olmuştur. Hayat kavgasını ona göre çizmiştir. Gurur, kibir, makam hırsından ruhunu arındırmıştır. Örnektir. Seçkindir. Kısaca Ebedî Hakikat'e kuldur. Kısaca Yunus'tur.

Ve çağımız insanı... Çağımız sanatçısı... Batıla emekleyen beyinleriniz biraz da Yunus'un Hakikat'ine... Doğrusu insanın Hakikat'ine emekleyebilse...

ANKARA'DA HAYAT

MUSTAFA YILDIZ

İsli gecelerinde bu soğuk şehrin
Çile çeken işkence mahkumlarını
Düşündükçe ve andıkça

Onlar bu yangında yandıkça
Kahrolası bu şehir
Tüketirken canları bir bir
Bir kin
Bu yangın yüreğin
Bin kerre bin
Zerresinde
Bilmem neresinde
Bir isyan gibi dikilir...

Her sabah vakti kış günleri
Buz tutar nefesler bıyıklarda
Soğukkuyu lastiği ayaklarda
İliklerini titretir soğuk..
Nice boğuk boğuk
İniltiler yükselir sokaklarda
Bir nice garip
Yürekler buruk, boyunlar bükük
Ve bir tevekkül yüreklerde
«Allah büyük...»

Hele gör ayazlı akşamlarını
Bir yolculuk başlar gecekondulara
Karınca gibi...
Diş diş ıstırap, diş diş,
Kanca gibi..
Ah

Yemin billah
Bir duyabilsen kalbimi
Nice yaralar açılır dağ dağ;
Sancı gibi...

Vatandaş aç... Yurttaş bîilaç...
İnler, inler, inler..
Onlar
Yaldızlı saraylarda...

Bu esir kampında
Bu görünmez zulüm çarkında
Ölüp gider bu milletin çocukları
Hiç bir mesul olamadan farkında..
Bu şehirde ey çilekeş dost
Mezar bile parayla..
Söyle Allah aşkına
Yaşanır mı bu yarayla?..

İşte bu şehir akşamlarında
Gün batarken
Kül yığınları altında kalan güllere eş
Her vatandaş
İsli gecelerin kalın örtüsü altında
Ağlar sessiz ve yavaş...

ALACAKARANLIKTA

— İzmler idrâkimize giydirilmiş deli gömlekleri —

MUSTAFA ÇİMEN

Huzuru kitaplarda, sessiz bir dünyanın idrâkin ve duyuların konuştuğu derinliklerinde arayanlar için kütüphaneler zorunlu uğrak yerleri. Hayatla - kitap ne kadar birbirleriyle ilişkili şeyler. Okumak ne güzel. Hayatı yüksek bilgilerin ışığında kurmak çok güzel. Sevgileri, bağlılıkları, dostlukları, insanlık erdemlerinin bu nadide çiçeklerini, kitapların düşünce ve duyuşun en ince çizgilerle kaynaştığı zengin ikliminde beslemek ve korumak en güzel. Kitabın hayattan ve insanlık gerçeklerinden uzaklaşması, hayatın, kitabın düzenleyemediği boşluklarda serseri dolaşması ne kötü. Hayatla kitap arasındaki boşluk yakıcı bed rüzgârların estiği karanlık bir vadi: Hayat arapsaçı, trafik kördüğümü gibi bir şey orada. Düşünceler başıboş, duyuşlar âhenk merkezinden sapmış serseri kıvılcımlar. Sevginin yolunu şehvet keser bu karanlık vadide. Dağların, bahçelerin türlü türlü kokusunu taşıyan rüzgâr, eli kırbaçlı rüzgârların talanına uğrar bu vadide. Sonsuzluğa şiir taşıyan billûr sulara kan karışır. «Yedi cihan sultanının mezarının toprağına yetem diye asırlardır başını taştan taşa vurarak avare akan sulara» gem vurulur. Kitapla - hayat arasındaki boşluk ne kötü. Bu vadi ne korkunç vadi.

Ben en büyük huzuru kütüphanelerde buluyorum. Sessiz bir dünyanın kapısından usulca giriyorsunuz. Bir memure karşılıyor sizi. Tebessümü sabır ateşinde pişmiş, olgun ve pırıltılı. Herkes görevinin başında. Herkes görevi ile et ve kemik gibi kaynaşmış. İki mekân iç içe helezonlaşıyor ruhunuzda. Pırıl pırıl bir dış mekân. Daha ışıklı bir iç mekân. Elinizde kitabınız oturuyorsunuz bir masaya. Masanın camları altında birbirinden güzel öğütler. Birini okuyorsunuz: **Günümüzün üniversiteleri kütüphanelerdir.** Çağrışımlar ise acı: Üniversiteler sokağa taşıyor günümüzde. Sokak üniversite. Yer altı dünyası üniversite. Hayatı hayattan uzaklaştıran talimlerin yapıldığı karanlık dünyalar. Başınız dönüyor bunları düşünüyorsanız. Ruhunuz sızlıyor. Çünkü gerçekler acı. Çağrışımlar yakıcı.

Mart ve Nisan ayları İstanbul için senenin en karışık aylarıdırlar. Ne kıştırlar, ne bahar. İki mevsimin gayri meşrû münasebetinden doğmuş gibi bir garip, bir karışıktırlar. Koyu gölgeli ve biraz küflü bir yürek gibi.

İşte böyle koyu gölgeli ve biraz küflü bir yürek gibi bir gündü. Kapalı Çarşı kalabalığını yarmış, Sahaflar Çarşısı önünde nefes almıştık.

Adımlarımızı çarşıya doğru atarken bir gürültü dalgasıdır ki kulaklarımıza kadar çarptı. Adımlarımız âdeta kendiliğinden yön değiştirdi. (Çınaraltı'nda mutad çaylarımızı yudumlayacak, Bayezid Kütüphanesi'ne dalacaktık oysa.) Bayezit'ten Sultanahmed'e doğru giden ana caddeye yöneldik. Sağanak halinde bir kalabalık akıyordu caddede. Koca koca bez afişler, pankartlar dalgalanıyordu. Sloganlar, marşlar söyleniyor, yeminler ediliyordu. Kahırlar yağdırılıyor, hınç kusuluyordu sokaklara. Gruplara ayrılmış, her grubun bir slogancısı olan uzun bir kortejdi bu. İnsanlar geçiyordu sağanak sağanak caddeden.

Hani, anormal hava şartlarında kötü şeyler yağar gökyüzünden. Toprak yağar, (Ben hiç görmedim ama) çekirge, sinek gibi şeylerin yağdığını da söylerler. Hatta çocukken anam bizi korkuturdu: **Yalan söylemeyin, küfür etmeyin ha, sonra gökten taş yağar başınıza.** Gökten gerçekten taş yağdığını tahayyül eder, korkudan ürperirdik.

İşte böyle karışık bir sağanaktı bu insan akışı. Ortaokul talebesi çocuk ruhlu ve fizikli kızlar, gözlerinde tedirginlik ve yorgunluk okunan uçuk renkli, pörsümüş ve sivilceli yüzlü lise ve üniversite talebesi kızlar, ruhsal ve biyolojik gelişmesini tamamlayamamış yaşlı öğrencilerle, gürbüz kız ve erkek öğrencilerin karışık yürüdüğü bir kortej. Boşlukta yüzen sloganlar, Ortalık alacakaranlık. Çehreler, renkler birbirlerine karışmış. Ayağı yere ermeyen, fakat kaç samimî yüreği penceresine takmış götüren sloganlar.

Üç kötü kadın tasavvuru neden yer edivermesin kafamda? «Sevgilim, canımın canı yiğit. O kahpe kadın seni aldatıyor. Kurtuluş benimle flört etmende.» Üçü de, yüreği aşka susamış, gönlü tuzlu ve dudağı kefli gence aynı hitabede bulunuyor. Genç parça parça bölünüyor. Her bir parçası bir kötü kadının peşine takılıyor. Oysa her bir kötü kadın perde arkasında buluşuyor, aynı zevki müşterek tadıyorlar. İnsanlar vuruşturuluyor, kanlar dökülüyor, taze bir kan kokusu, bir şehvet buğusu halinde şuurlarını sarıyor ve bu sadist flörtü sürdürüp gidiyorlar. Olan bizim insanlarımıza oluyor. Atıf Ağabey'in sözleriyle kendime geliyorum. Kuru suçlama mantığından arınmış, yüreğinde erimiş ve sonra akılla buluşmuş hükmünü dinliyorum:

— Halkımız kurtuluşa ne kadar susamış diyor Atıf Ağabey. «Bir kıvılcım bekliyor. Ne var ki, bu kurtuluş iştiyakı, bu kurtuluş coşkusu, dışarıdan yönlendirilip, saptırılıyor. Hep dışarıya bağlamak da olmaz tabiî. İçimizdeki iktidar muhterislerinin dış düşmandan ne farkı var? Uluslararası istihbarat şebekeleri her rolde oynuyor. Türlü maskelerle gençlerimizin arasına giriyor.» Atıf Ağabey bunları konuşurken ve ben kendimden geçmiş bir şekilde bir taraftan dinler, bir taraftan da türlü tasavvurlara dalıp giderken bir yakıcı fon akıp gidiyordu hâlâ caddede. Fon diyorum, çünkü bu tip olaylar başka hesapları, başka amaçları gizleyen bir nitelik taşıyorlar. İhanet ağları bu fonun arkasında karanlık stüdyolarda örülüyor. Yine Atıf Ağabey'in sözü ile kendimi toparlıyorum. Gençler öldürülen arkadaşlarının ismini haykırıyor. ....'lar ölmez! diye bağırıyorlar.

— Bu da bir şuur altı olayı diyor Atıf Ağabey. Savunur gözüktükleri fikrin dialektiğine aykırıdır bu ölmezlik. Bu, onların düşman olduğu bir inanışın, bizim toplumumuzun kutsal ölümlere bakışıdır. Bu inanış ister istemez şuur altlarına sinmiş. Bu toplumun içinde yaşadıkları müddetçe de kolay kolay sıyrılamazlar toplumun değerlerinden. Meğer ki haysiyetlerini, düşüncelerini bir meta gibi satmamış olsunlar. İnsanları, içinde yaşadıkları toplumdan soyutlamak zor. Ama gidiyorlar meçhul bir yöne alacakalanlıkta...

Çocuk yüzler geçiyor. Istıraplı yüzler geçiyor. Pörsümüşyüzler geçiyor. Arayan gözler, acılı yüzler geçiyor. Boşlukta kırmızı afişler yüzüyor... Sloganlar... Sloganlar. Ayağı yere ermeyen ve fakat kaç samimî yüreği pençesine takmış götüren sloganlar...

KAHVEHANE YALNIZLIĞI

NECATİ AYKAN

Kahvelerle alışverişiniz oluyor mu bilmiyorum? Son günlerde hiç alışkın olmadığım böylesi yerlere sık sık uğrar oldum. Aynı zamanda bir gözlem fırsatını da bulmuş oluyorum. Kahvehaneler ve buraların temel unsuru insanların boş ve anlamsız iptilalarını yakından gördükçe; kafamda bekleyen birçok sorunun cevabı da kendiliğinden verilmiş oldu.

Sabahın ilk saatlerinden gece yarılarına kadar açık duran, tıklım tıklım insanların nefes tükettiği bu yerler; hiç bir kıymet ölçüsüyle değerlendirilemeyecek olan zamanın pervasız hırsızlarıdır. Bu zaman hırsızları kesintisiz görevlerine her gün devam ediyor.

Soğuk bir gündü. Çemberlitaş'ın ara sokaklarında bir kahveye uğradım. Bütün pencereler sıkı sıkıya kapatılmış, göz gözü görmez bir duman içinde zamanı emip üfleyen bir yığın kahvehane sakini. İçerde boğucu bir sigara dumanı, insanın nefes borularını yakan, alışmadığım oranda zararlı maddelerle kirlenmiş kesif bir hava. Boş bir sandalye bile bulamadım. Garson, hiç görmediği yeni müşterisine olumlu bir jest yapmak düşüncesiyle bir sandalye bulup getirdi. Oturdum, bir çay istedim, düşünmeye ve etrafımı gözlemeye başladım.

Kahvehanede oturduğum süre içinde, günlerdir kafamı meşgul eden düşüncelerle başbaşa kaldım. Kendi kendime Türkiye'nin çözülmemiş problemleriyle ve ülkemizin dünya ülkeleriyle kıyaslanmasından ortaya çıkan üzücü sonuçlarla bu kahvehanelerdeki zaman israfı arasında bir bağ buldum. Silikliğimizin ve acılarımızın bütün kirli zehiri sanki teneffüs ettiğim bu havadan kaynaklanıyordu. Hep öyle düşündüm ve kendime göre deliller buldum, kendi kendimi inandırdım.

UNUTULANLAR

Ömrü saniyelerle sınırlı insanın, kendi varlığını çevreleyen büyük gerçeğin değerini anlayamayışı; zaman israfının kendine, milletine ve insanlığa pahalı maliyetini bir türlü kavramayışı belki başından beri işleyegeldiği hataların en büyüğüdür. Kendisinin emek harcayarak kazanmadığı değerlerin kıymetini pek anlayamayan insan isimli büyük mirasyedinin geleneksel günahı bu. Yine üzerine basarak söyleyeceğim, belki de günahların en büyüğü. Çünkü sahip olduğu her maddî varlığı hesaba sokmuş insanoğlu; henüz zamanın ölçü âletini ve kıymet grafiğini bulamadı, bulamayacak ta bu gidişle.

Türkiye'de, bilinen çizgide varlığını sürdüren kahvehanelerin rakamla ifadesini öğrenmek istersek karşımıza şaşırtıcı istatistikler çıkar. Bu şaşırtıcı, astronomik rakamlar aynı zamanda, alnına «geri kalmış»lık damgası vurulmuş bu ülke insanlarının zamanını paraya tahavvül eden ticarethanelerin sayısını da veriyor. Şaşırtıcı oluşu büyük oranda buradan ileri geliyor. Garip ve ülkeye pahalıya mal olan bir işletme. Gerçekten insanı düşündüren bu rakamlarla diğer ülkeler arasında liste başı olup kendi alanımızda birinci olmamız için hiç bir engel yok. Evet kendi türünde bir başarı. Sayısı her geçen gün artan, meşguliyetleri belli müşterileriyle zaman okyanusunda sona doğru kayan bir sefalet kervanı kahvehaneler.

Düşünce, sorumluluk, düşünce... Birbirini takip eden bütün bir zincir. Ve insanın önünde aşılmaz soru yığınları. Düşündükçe açılan yeni dert kapıları. Türkiye'nin entellektüel ve halk kesiminde başkaldıran dev problemler. Kökleri birbirine karışan bunalım uzantıları ve önünüzde girift, karışık, karanlık ilişkiler yumağı.. Her olay diğerini, bir soru öbürünü etkiliyor, dürtüklüyor, bu problemler çıkmazı, bitişi belirsiz karanlık bir dehliz gibi genişledikçe başdöndürücü bir uçurum oluyor.

Elbette bir kahvehane tefekkürü bütün bu soruların cevabını veremez. Yalnız düşünceler, günlük insaslar bize dertlerin çözüm ilmiğini bağışlayamaz. Mesele daha büyük çaplı ve karışık.

Türk toplumu gibi her an dertleri kabaran, acısına her gün binlerce yenileri ilâve olan bir ülkede, insan iradesinin eğitimi ve silâhlandırılmasının en az gelişen gerçeğimiz olması üzüntülerimizi daha da koyulaştırıyor. Ülke kalkınmasının ve gelişmesinin en bulunmaz garantisi olan insan eğitimi ve bize güç kazandıracak zaman ve hareket planlaması her girişimin gerisinde kalıyor. Şuur dünyası yüzyıllık uyuklama devresine girmiş sosyal idealleri çürümüş, tesadüfen hayat planında kalabilen bir ülke görünümünde bizim ülkemiz. Plansız ve hedefsiz bir hayat. Maddî ve manevî hayatın planlaması henüz düşüncelerde bile doğmamış bir ülke...

Problemler devleşiyor, dertler müzminleşiyor; Türkiye'de entellektüel enerji ve onun somutlaşmış gücü politik imkânlar atıl bir yığın halinde soğuk bir bekleme döneminde bulunuyor. Uyanışıyla yaremize çare olacak bu enerji yığınının potansiyel güç halinden ne zaman hareket enerjisi haline geleceği ise henüz sisler içinde duran bir soru.

Her toplumda kurumların dinamiği ihtiyaçlar olmuştur. Her müessese tarih boyu ihtiyaçların kucağında doğmuştur. Dünyanın hiç bir yerinde ihtiyaçtan bağımsız bir kurum var olmamıştır. Kuruluşların kaderi sosyal ihtiyaçlara bağlıdır. Her toplum gelişme süreci içinde ihtiyaç olarak hissettiklerini ku-

rumlar halinde somutlaştırmıştır. İnsanlık başlangıcındanberi gelişme çizgisinin her kıvrımında ve sosyal atılımlarında ihtiyaçlarına paralel yeni yeni müesseseler doğurarak; basitten karmaşığa doğru kaymış, bugünkü kompleks ve mekanik hayata kavuşmuştur. Dünün sade toplum yapısı bugün karmaşık bir dünyada buluvermiştir kendisini.

ÇAREYE DOĞRU

İnsan problemlerinin çare kaynağı yine insandadır. Yani insanın terbiye edilmiş irade ve ideal gücündedir. Her ikisinden de yoksun bir ülke insanının kader çizgisi kötüdür ve başkalarının hükmüne kurbandır. Zamanımızın dev siyasî yapıları, ekonomik kuruluşları disiplinli insan iradesinin eseridir. Düzenleyici, birleştirici insan iradesi beşerî ilerlemelerin ve medeniyetlerin tek kaynağıdır. Ama yöneltilip, terbiye edilirse. Bugün kalkınmış ve kalkınamamış, sanayileşmiş veya sanayileşememiş ülkeler ayrımına hak verdirten, insan iradesinin ülkelere göre terbiye edilip edilmeyişi gerçeğidir. Bütün maddî ilerlemelerin sır anahtarı insanın zekâ kıvrımlarında gizli. Ya da hareketsiz kas kuvvetinde..

Bakışlarımızı Türkiye'ye çevirdiğimizde, bizi geri kalmış toplumlar listesine sokan sebebi bulmakta güçlük çekmeyeceğiz. Türk toplumunun geri kalmışlık kaderi bana, her biri birbirinden habersiz küçük su birikintileri gibi, plansız bir şekilde hayatın çeşitli alanlarında zamanı boş yere doldurmaya çalışan kahvehane tiryakilerinin alışkanlıklarıyla ilgili, hem de sıkı sıkıya bağlantılı geldi. Kahvehaneler bana hep bu ihmalin kokusunu verdi. Yani hedeflendirilmemiş ülke insanına kötülük eden bir devlet politikası boşluğunu hissettim. Düşüncelerim hep bunun etrafında dolanıp durdu.

Görünür görünmez çilelerimizin ıstırap perdesi altında iki asırdır uyuyup uyanamamış beyin rehavetini hissettim. Bu rehavet aydınımızın beyninden ve bedeninden hâlâ kalkmadı. Ne zaman kalkacağı sorusunu sormaya da cesaret gerek. Duran ağırda olsa yürüyenden geri kalmaya mahkûmdur. Sosyal hayatın günbegün hissedilen akışını farkedemeyip, kendisini yeni gelişmelere eşit kuruluşlarla süsleyemeyen toplumlar kendi kaderlerini tayin hakkını başka toplumlara kaptırmışlardır. Çünkü sosyal hayatta donukluk, statiklik yoktur. Bir ülkenin kendi kendini dondurması günlük alışkanlarını hayat kanunu gibi baştacı edinmesi dış dünya ile kendi arasına bir mesafe koyması demektir. İnancına bağlı enerjisini insan hayatının farkedilir gelişme adımlarına eş bir hareket kazandıran yönetici kadrolar ülkelerine tarih planında hatırı sayılır bir yer ayırmışlardır.

DÜŞÜŞ

Büyük toplumların düşüşü daha acıklı ve kayıplı oluyor. Güçlülüğü dünya insanlığının ve insan haysiyetinin de yaşama garantisi olan toplumların düşüşü.. Kayıp belli bir bölgeye inhisar etmemektedir çünkü. Adetâ evrensel bir kayıpla yüzyüze gelmektedir insanlık. Böyle devletler gelip geçmiştir insanlık tarihinde. Osmanlı gibi ideal toplumlarının düşüşü bu açıdan hüzün verici olmuş, büyük devletin enkazından ya da yangın küllerinden diri bir toplum yapısı çıkmamıştır. Osmanlının bağlı bulunduğu medeniyetin insanlık tarihine ilâve ettiği yükseliş, çeşitli sebeplerle dondurulunca; belli bir dönem devamlı yükseliş temposu takip etmiş olan toplumun; büyük ve insanî siyasî yapısına rağmen satik bir yapıya dönüşmesi, düşüşü davet etmiştir. Çünkü zamanın akışına denk düşen yeni ihtiyaçlara ce-

vap şekil eden kurumlarla toplum hayatı temel yapısını koruyamamıştır. Alışkanlıklarını prensip haline getirmeye pek yatkın olan insanın bu zaafı, devlet yapısını donduran bir rutin haline gelince koskoca siyasî yapıları çökertti. Katettiği yükselişin belli bir noktasında, kendisini tutan enerjiyi (İnanç —ideal— ve inançla bütünleşen hareket) kaybeden yükseliş toplumu kendini ta aşağılarda bir yığın halinde buluverdi. Hazmı zor, kabullenilmesi güç bir düşüş. Ve ardından kahvehaneden başka yurdu olmayan garip bir toplum çıktı meydana. Büyük yapının törpülenip küçülmesiyle ortaya çıkan serbest enerji ve onun taşıyıcısı insan şimdi bir yığın halinde. Başıboş bir kitle. Lokomotifini kaybetmiş vagonlar veya imamesi kopmuş tesbih taneleri gibiyiz. Kahvehaneler ve onların biraz daha çirkinleri ise serseri yurtları. Başka ne denebilir ki. Ben söyleyecek başka söz bulamıyorum. Zihnim bu düşünce mihveri etrafında dönmekte ısrar ediyor.

Tutkuları, idealleri olan canlı bir toplumdan; başlıca özelliği çaresizlik, acizlik ve atalet olan insan tipi çıktı ortaya. Kahvehaneler ve benzeri yerler hedefsiz ve şaşkın insanların vefakâr iltica yerleri. Bugünün insanı ve insan ihtiyaçlarına muhatap kuruluşlar bunlar. Nasıl da anlamlıdır bu insanların her an arzettikleri manzara. Kahvehanelerin loş ve dumanlı havasında zamanını ve enerjisini bir bardak çayla oyun kâğıtları arasında eriterek yaşayan bizim insanımız değil mi?

Türkiye aleyhine zaman çarkını ters istikamette çeviren, avareliği meslek, boş yere zaman öldürmeyi zevk, hatta prensip edinmiş insanlarınız olduktan sonra bir tek düşman bile fazladır sizin için.

NE YAPMALI?

Çamura batmış bir siyaset anlayışının ve eşi bulunmaz politik cambazlıkların arenası Türkiye'de hangi tarafımızın düzgün olmasını umabilirsiniz?

Avareliği, başıboşluğu hayat felsefesi edinmiş insanlar, yıllarca aynı tip insan imalâtına devam eden eğitim kurumları, bunlar hep bizim ülkemizden acı birer gerçek. Genç insanlarımızın yolu, bilime, kütüphaneye doğru değil kahvehaneye ve kumarhaneye doğru. İş böyle olunca dünyanın en genç nüfusuna sahip olmak avantajı; genç bedenler üzerinde çürümüş beyin taşıyan insanlara sahip olmak dezavantajıyla yer değiştiriyor. Ülkenin imkânlar içinde katlanmaya razı olduğu mahrumiyetler ve her gün kabaran zarar haneleri kalıyor geriye. Sorumluluktan, ülkeye dönük yerli bir anlayıştan uzak bir hayat anlayışının resmileştiği bir ülkenin sahibiyiz. Bütün bunlıran yanında politikacı ağızlardan refah ülkesi Türkiye nutukları dinlemek te bizim çilemiz.

Plansız, darmadağınık hayatımız. Siz buna tesadüfen de yaşıyoruz diyebilirsiniz. Toplumun hayatın değişik alanlarına bakarsanız büyük boşluklar görürsünüz. Umutlu bir gelecek için geleceği kuracak bir şuur hamlesi her şeyden önce gelmez mi? Sorumsuzluk çarkı politik mekanizmanın da dinamiği olmaya devam ettikçe, bu acımasız süreç bütün kıymetlerinizi öğütmeye devam edecek gibi.

Haydi gelin kalkınmaya düşünceden, inançtan, sorumluluktan ve yerli bir şahsiyet endişesinden başlayalım. O zaman çözülmez görünen nice problemler, devasız sanılan nice dertler yok olacaktır.

Girdiğim kahvehanede, bir masa başında bunları düşündükten sonra, düşüncelerimi sizlerle paylaşmak için kara mürekkeplerle ak sayfalara döktüm.

Ha sizler söyleyin ne yapalım?

HATIRLAYIŞ

Hani toprak kokan avuçlarında
Akından akına zafer gülerdi
Hani o çatlamış dudaklarında
Bir dua ebedi aşkı dilerdi...

Bağında baharın müjdesi vardı
Doyumsuz ölümler sende yaşardı
Ve sana sevdalı dağların ardı
Ellerin ağlayan gözü silerdi.

Güneşler başında bir tuçdı doğan
Ellerin çelikdi, zulmeti boğan
Sendin karanlığı katından koğan
Gönlüne bin defa güneş dolardı

Hani o dünyaya sunduğun devâ
Hani o kalbini dolduran vefâ
Yiğidim bununçün çeksen de cefa
Bilirsin sonunda kurtuluş vardı...

AHMET EFE

ALDANANLAR ALDATANLAR

Yüreğime hançer sokup tuz dolduranlar
Şimdi benim sadık dostum olmuş diyorlar
Mil çekip gözlerime avucuma koyanlar
Şimdi olmuş ufkunda Güneş'in diyorlar...

HUZEYFA ŞANLI

AMELİYAT

EDİP SEVİNÇ

Giriş kapısından içeri adımını atar atmaz, hastahanenin o kendine has kokusu hemen burnunu sardı. Uykusuz bir gecenin bitkinliğinden sonra, şimdi de oldumolası içini sıkan bu uğursuz koku bütün ağırlığı ile üstüne çökmüştü. Hergün yüzlerce insanın türlü duygularla inip çıktığı merdivenlere yöneldi şuursuzca. Daha üç beş basamak çıkmadan bacakları kaskatı kesiliverdi. Soğuk bir korku dalgası bütün benliğini sardı. Kalbi yerinden fırlayacakmış gibi atıyordu. «Ya kötü bir şeyse» diye, susturamadığı bir ses içinden devamlı zorluyordu Cevap verecek gücü yoktu bu soruya.

Dallı köyün Hüsmen emmisi yatağa düşsündü ha! Hey gidi karakışı, yazı-güneşi hep bir sayan, hastalık nedir tanımayan o koca adam. Evvelki günkü sözlerini hatırladı. Yanı başında otururken birden bakışlarını gözlerine dikmiş ve;

— Eee oğul, heral bizden iş geçti. Baksana ne gündür böyle yatar dururum. Hasta kocakarılara döndük gayri, demişti.

İlk kez kartal bakışlı gözlerinin yumuşadığını görmüştü o gün babasının. Oysa en güç zamanlarda bile, sadece bakışlarıyla cesaret verebilirdi çevresine. Ama artık sözleri, deyişleri hep ezikti. Sonra, arada bir gözlerini belirsiz bir noktaya dikip;

— Acep buralara gelmekle hata mı ettik? Kim bilir sarma tütün dumanı gibi şehir havası mı hasta etti beni oğul?, derken bir türlü itiraf edemediği pişmanlığının derin izleri solgun yüzünde seçiliyordu.

Bu düşüncelerle doktorun kapısına geldi. Heyecanı son haddindeydi. Yeni çekilen filmler ve yapılan tahlillerle kesin teşhisin koyulabileceğini söylemişti doktor. Bir aya yakın süren bitirici bekleyiş sona erecekti nihayet. Ne diyordu Hüsmen emmi;

— Biz unumuzu eledik ölümden korkumuz yok gayri oğul. Ama böyle ne olacağını bilmeden beklemek ölümden bile beter.

İçeriden hafif ama sürekli bir ses geliyordu. Doktor birisiyle konuşuyordu galiba. Bir an tereddütten sonra yavaşça kapıya vurdu. Beklemeye tahammülü yoktu. Cevap alamayınca daha kuvvetli ve kararlı bir tarzda vurdu bu defa. Sinirli ve bezgin bir ses duyuldu.

— Geeel.

Hafifçe araladı kapıyı. Adeta havayı ürkütmekten korkarcasına süzüldü odaya. Ellerini birbirine kenetleyip öylece durdu. Bacak bacak üstüne koyup masasına göre yana çevirdiği döner koltuğuna iyice yerleşmişti doktor. Bir elinde ahize, diğerinde ise sık sık yaktığı piposu vardı. Fildişi pipodan süzülen dumanlardan olsa gerek koridorlardan daha ağır bir koku çökmüştü etrafa. Doktor bey bir süre karşı taraftaki sesi dinledikten sonra başını kaldırıp delikanlıya baktı. Rahatsız e-

dildiğinden hiç memnun olmadığını belirtir bir tavırla gözleriyle koltuklardan birini işaret etti. Genç adam doktorun masasına en yakın olanına sessizce oturdu. Telefondaki sesi de duyabiliyordu. Israrlı bir kadın sesiydi bu.

— Rica ederim hayatım. Biricik kızımız bu. Düğününde öyle adi gelinlikler giyecek değil ya. Elbette Paris'ten getirtmek isteğinde haklı.

— İyi ya canım. Getirtiriz işte. Bizim Nuri elçilikte yüksek bir görevde bulunuyor. Bildiğim kadarıyla moda çevreleriyle teması sıkıdır. Hemen tel çeker Jale'nin ölçülerini bildiririm. En son modelini gönderir.

— Amaan ne anlayışsızsın. Çocuk kendi gitmek istiyor. Gençlik işte. Evlilik heyecanını Paris'in hür havasında hafifletmek istiyormuş.

— İyi ama sözle olmuyor ki bu. Dünyanın parası lâzım. Biliyorsun geçen yıl sırf onun hatırı için deniz kıyısındaki arsayı alıp villa yaptırdım. Geçen ay aldığımız son model otomobili de eklersen, elde birikmiş paramız yok desem yeridir. Ona en az yüzbin lira gerekli. Gidip ondan bundan mı isteyeyim yani? Benim de bir itibarım var canım.

Doktorun bu sözleri üzerine telefondaki kadının sesi birdenbire değişti. Yarı ağlamaklı, öfke ile karışık sesler gelmeye başladı ahizeden. Delikanlı kendi dünyasından çok uzaklarda yansıyan bu konuşmalar karşısında utançla karışık bir duyguyla «Keşke daha sonra gelseydim» diye geçirdi içinden. Bir an aklına babası ve korkulu bekleyişlerin sarmaladığı geceler geldi. Doktorun telefon konuşması düşüncelerini oraya geliş amacından uzaklaştırmıştı ister istemez. İnsanın, bekleyişin bittiğini sandığı bir noktada, yeni bir bekleme turuna başlamak zorunda kalışının sızısını yüreğinde duydu. Sabırsızlıkla koltuğundan kıpırdandı. Doktor hala konuşmaya devam ediyordu. Fakat karşı tarafın sürekli ısrarı karşısında direncini kaybetmiş gibiydi.

— Tamam canım tamam. Öyle olsun. Zaten bu kızı hep sen şımartıyorsun..... Olur, olur. Akşam yok musun? Ha! Konken partisinde mi? Fazla kaybetmeye çalış... iyi günler.

Doktor bey ahizeyi yerine koyduktan sonra delikanlı odada değilmiş gibi, gözlerini sabit bir noktaya dikerek düşünceli bir halde kalakaldı. Genç adam oturduğu yerden hafifçe doğrularak;

— Doktor bey, babam... Biliyorsunuz 2. dahiliyede yatıyor, diye söze başlamıştı ki doktor daldığı düşüncelerden birden sıyrıldı. Gözlerini delikanlıya dikti kısa bir süre. Sonra eğilip masanın alt gözünden telefon rehberini aradı. Bir süre sonra rehberi kapatıp telefona uzandı. Delikanlı başını öne eğip yeniden beklemeye koyuldu.

— Aloo. Nihat'cığım sen misin? Ben doktor Ertan. Nasılsın? Sorma iyi sayılırız. Bak bir ufak ricam var senden. Ay sonuna kadar şöyle bir yüzbinlik rica edecektim... Canım sende para yoksa kimde olacak? Hadi hadi şu son para ayarlamasından ne kadar vurdun bakalım? Ne o yoksa paraları yığıp hayır işlerine mi yatıracaksın. Cami, okul, çeşme ha...? Anlaştık değil mi yarın öğleden sonra uğrar alırım parayı. Ha Nihat'cığım, uzun zamandır görüşmedik seninle. İstersen bu gece felekden bir kaç dem alalım. Şu bizim Agop'un çalıştırdığı yere ne dersin? İşin mi var? Senin işlerini bilirim ben... Hah, hah, haaaa. Neyse öyle olsun. Hadi iyi günler. Para için teşekkürler.

Genç adam sabırsızlıkla beklediği konuşmanın bittiğini görünce yerinden doğruldu. Doktar bu kez ona döndü. Neşeliydi artık. Az evvelki sinirli halinden eser kalmamıştı. Hemen söze başladı.

— Evet oğlum. Babanı soracaktın değil mi? Filmlere ve tahlillere baktım. Durumu pek iyi değil. Bünyesi çok kuvvetliymiş ama. Safra kesesi tamamen iltihaplı. Artık iş görmez durumda. Daha önce gözümden kaçmış anlayamadım. Bu durumda ameliyattan başka çaresi yok. Hem de acele. Aksi takdirde hayatı tehlikeye girebilir. Zaten oldukça yaşlı.

Delikanlı yutkundu. Birşeyler söylemek istiyor ama kelimeleri bir araya getiremiyordu. Hayatında hastalık, yatak nedir bilmeyen Hüsmen emmi ameliyat olacaktı ha! Zor, zor;

— Kendisinin haberi var mı diyebildi.

— Var, hemşire ile haber gönderdim sabahleyin.

— Ne zaman ameliyat edeceksiniz doktor bey?

— O biraz da sana bağlı oğlum.

— Anlayamadım efendim. Ben ne yapabilirim?

— Galiba hastayla senden başka ilgilenen yok. Bu yüzden sana söylemeliyim. Biliyorsun ameliytlar çok mesuliyetli ve yorucu işler. Hele babanınki ince iş. Gerçi ameliyat için ayrıca devlet bize ücret ödüyor ama sözü edilmez. Göstermelik bir şey işte. Senin de beni görmen gerekir.

Genç adam birşey anlayamamanın, biraz da kötü haberin şaşkınlığı ile ne yapacağını bilmez bir halde doktoru süzüyordu sadece.

— Yani, dedi doktor. Açıkçası onbin liranı alırım bu iş için. Tabii böylece özel ihtimam göstereceğim babana. Buralarda adet böyledir. Sadece devletin verdiği yetmez oğlum. Yoksa ben neden burada zaman öldüreyim, gider özel çalışırım değil mi?

Şoke olmuştu genç adam. Hiçbirşey düşünemiyordu. Beyni kaskatı kesilmişti adeta.

— Peki efendim, dedi şuursuzca. Kapıyı aralayıp bir hayalet sessizliğinde dışarı süzüldü. Robot gibi yürüyordu koridorda. Ayakları kendiliğinden babasının koğuşuna sürükledi onu.

Her zamankinden hüzünlü bir sessizlik vardı koğuşta. Gözleri babasının yatağına yöneldi. Uyuyordu. Derin nefes alışları, hastane yaşantısının buruk duygularını süsleyen bir melodi gibiydi. Sessizce, refaketçiler için bırakılan boş sandelyelerden birini çekerek başucuna oturdu babasının. Koca Hüsmen emmi, «Geceler - uyku, gündüzler çalışmak için» derdi. Nasıl da uyuyordu güpegündüz. Dudakları hafif bir tebessümle kıvrılırken, gönül pınarından taşan birkaç damla yaş gözlerinden ılık bir okşayışla süzüldü. Taa ötelere mutlu günlere uzandı duyguları...

Mis kokulu çamların, renk renk kır çiçeklerinin çevrelediği şirin bir Anadolu köyündeydiler o zaman. Billûr gibi ırmakların şırıltısının yaz kış dinmediği Dallıköy. Bir ufacık tarlaları vardı. Kıt kanaat zor geçindirirdi onları. Çok becerikli kadındı anası. Babası. «azdan çok yapmada üstüne yoktur bizim hatunun» derdi. Liseyi kasabada bitirip, diplomayı getirdiği günün sonrasında, aniden bir gece apandisti patlayıvermiş, kasabaya yetiştirene kadar ölmüştü anası. Kolu kanadı kırılmıştı Hüsmen emmi'nin. Önceleri güleç yüzü pekçe asılmış ama sonra da acısını içine gömüverip bütün sevgisini biricik oğluna vermişti.

İçini sarmıştı bir kere okumak tutkusu. O da okuyup büyük adam olmalıydı. Kasabada, öğretmenlerine, sözü dinlenen kimselere bakar gıpta ederdi hep. Babasına arzusunu söyleyince, gülümseyerek cevap vermişti.

— Doğru dersin oğul. Zaten ben de düşünmekte idim. İnsana ilim gerek. Efendimiz «İlim Çin'de de olsa arayın» dememiş mi? Elbette sen de çıkacaksın onun yoluna lakin...

Hep böyle kalır getiremezdi sonunu. Parasızlığı, gurbette oğul okutmanın külfetini düşünür dururdu hep. Anası öleli evin düzeni de kalmamıştı zaten. Koca adam komşuları zahmete koymak istemez, yemekleri hep kendi yapmaya gayret ederdi.

Yoksuldular ama mutluydular. Kendileri vardı ya yoksulluğun hükmü neydi ki? Bir gün karşısına almış onu babası;

— Tarlayı, evi Rıza Efendiye satmayı düşünüyorum oğul. Hele sen şu imtihana gir fakülteyi kazan, gidiveririz şehre, demişti. Demişti ama baba ocağından, kutsal saydığı topraklarından ayrılmanın ona ne denli zor geldiği zaman zaman çektiği ahlardan belli olurdu.

İmtihanı kazanıp gece bölümüne kayıt oldu. Böylece gündüzleri çalışıp para kazanacaktı. Azbuçuk birşeye evi ve tarlayı satıp şehire yerleştiler. Hüsmen emmi sudan çıkmış balığa dönmüştü şehirde. Her gece Mehmet'i karşısına alır alışamadığı görüntüleri, olayları anlatır dururdu.

İlk önceleri iş bulamadı Mehmet. Kitap paraları, kira ev masrafları derken eldeki para tükenmeye yüz tuttu. Kara kara düşünür dururdu Hüsmen emmi. Bir gün manavdan aldığı bir bağ maydonoza iki lira verince, belki de ömründe ilk kez bir küfür savurmuş ve «Hey canına yandığımın işi. Ulen biz bunu köyde ineğe yedirmezdik be. Şehirin taşları değil de otları altındanmış galiba.» deyivermişti.

Daha sonraları Mehmet binbir rica ile özel bir şirkette işe girebildi. Parası çok azdı yaptığı işe göre ama evden sıcak çorbanın

Desen: Ali Şen

eksik olmayacağı düşüncesi yetiyordu O'na. Lakin gün geçtikçe okul masraflarının artması bastıran kışın getirdiği yakacak sorunuyla birleşince günler hep sıkıntıyla geçmeye başlamıştı.

O buz gibi rüzgârların estiği kış gecelerini düşündü Mehmet. Acaba o sıralarda mı almıştı babası bu hastalığı? Yakacak bir şeyin olmadığı gecelerde kendi yorganını gizliden üstüne örter, eski paltosunu giyer yatardı sırf oğlu üşümesin diye. Halbuki sıcağa en çok ihtiyacı olan onun yaşlı vücudu idi. Gündüzleri outurmak için «ocakbaşı gibi tütüyor» dediği kahvelere gitmek zorunda kalırdı. Oynamaz, oyuna karışmaz, öyle seyrederdi. Konuşan olursa sohbetlere katılırdı sadece.

Fakirlik mertliğini, dürüstlüğünü daha da pekiştirmişti. Zaman zaman nasihat ederdi oğluna;

— Yoksuluz ama şerefliyiz oğul. Sakın ha yanlış yollara sapmayasın. İnsan haysiyeti için yaşar bu dipsiz dünyada. Göze hoş gelen şeyler seni aldatmasın. Ekmek yediğin yere sadakatte kusur etme. Haksızlıkları, haksız yollarla tamire kalkmak er kişiye yakışmaz.

...Ve sonra hastalık geldi. Önceleri hafif sızılar başladı karnında. belinde. Bir gecede yatakta kıvranıp durunca sabahleyin sigorta hastanesine yatırdılar. Bir aydır da bu koğuşta yatar durur işte.

Hüsmen emmi'nin hafif aralanan gözleri düşüncelerini yarıda kesti. Oğlunu gören yaşlı adam hemen gülümsedi.

— Doktoru gördün mü?

— Evet baba.

— Eee. Ne yaparsın oğul. Bu yaştan sonra koyun gibi bıçağın altına yatmak da varmış. Sakın babam ameliyat olacak diye üzülmeyesin ha. Ölümden öteye köy mü var? Hak ne yazmışsa o olur. Hem sen burda oturma. Hadi doğru işine. Zaten kaç zamandır ihmal edersin orayı.

Delikanlı yutkunarak;

— Yarın yine gelirim baba, dedi. İsteksizce yerinden kalkarken eğilip yorganın üstündeki elini öptü babasının. Sonra da arkasına bakmadan çıktı koğuştan.

...Ne demişti doktor? «On bin liranı alırım bu iş için». On bin lira! Nereden bulabilirdi on bin lirayı? Kimi vardı? Herkesin birbirini yemeğe çalıştığı bir dünyada kim verirdi ki ona bu parayı? Hem verseler ödeyebilir miydi? Ayda aldığı 1500 liraydı. Altıyüz lira ev kirası verince geri kalanla hem geçinecek, hem okuyacak, hem de babasına bakacaktı. Acaba doktor şaka mı yapmıştı? Hayır, hayır çok ciddiydi adam? Ameliyat etmiyecek miydi o zaman? Bildiği kadarıyla doktoru kimse zorlayamazdı hatta hastaneden bile çıkartabilirdi. İyi ama onların parası yoktu ki, Olmayan birşey nasıl verilebilirdi.

Telefonun sesi daldığı düşüncelerden ayırdı onu. İsteksizce ahizeyi kaldırdı. Karşı taraf hemen başladı söze;

— Ahmet Bey ve oğulları nakliyat şirketi mi?

— Evet.

— Ahmet Bey oradalar mı?

— Buradalar.

— Peki oğlum. Necmi bey aradı deyiver hemen oraya geliyorum.

Mehmet telefonu kapatıp yan taraftaki büyük masaya döndü;

— Necmi Bey aradı efendim. Buraya geliyormuş.

Şirketin sahibi Ahmet Bey, hiç istifini bozmadan başını salladı sadece. Az sonra şık

giyimli orta yaşlı bir adam emin adımlarla yazıhaneden içeri girdi. Ahmet Bey geleni görünce;

— Vay Necmi Beyciğim. Yahu nerelerdesin hiç uğramıyorsun aşkolsun doğrusu.

— Necmi Bey, kendini Ahmet Beyin karşısındaki koltuğa bırakırken cevap verdi:

— Biliyorsun, işler, Ahmet Beyciğim. Zaten Avrupadan yeni geldim. Sorma sinirlerim bir hayli bozuk ki. Bizim hanım bir leopar kürk istemişti, gitmişken onu da alayım dedim. Hay almaz olaydım, gümrükte bir sürü dert. Biraz uğraştırdılar beni. Ama sonunda hallettim.

Sözlerinin burasında Ahmet Beye manalı, hafifce bir göz kırptı;

— Yahu birader memlekete paramızla da mal getiremiyecek miyiz? Batıya nasıl ulaşırız bu kafayla bilinmez ki.

— Önce bu geri kafalı milletin batıyı anlaması gerekir, Necmiciğim. Adamlar hala o eski kafa.

— Neyse sadede gelelim Ahmetciğim. Bizimkiler burada bir şube açmayı düşünüyorlar. Mali ve kültürel şartlar böyle gerektiriyormuş artık. Zaten bence de zamanı geldi. «Kimsesiz Köpekleri Koruma ve Cins Köpekler Bulma Derneği» adı altında olacakmış. Şu bina işini halletmek için geldim. Ne dersin şu yeni yapılan hanın üstünü alalım mı? Adam senede 150.000 TL istiyor, ama değer hani. Şöyle birkaç binlik masraf yaptık mı nefis bir lokal olur.

— Nasıl isterseniz öyle olsun, ben karışmam. Hesabı yapar bana düşeni bildirirsiniz.

Necmi bey koltuğundan kalkarken;

— Ben geçeyim Ahmet bey. Kahveni sonra uğrar içerim. Bugün bu işi halletmem gerekiyor. Malûm vilâyetten de izin alınacak. Bizim için formalite tabii. Ama genede iş. Sonra bizim diğer çocuklara da uğrayacağım. Esas Moiz'in görüşünü alalım. O bu işleri daha iyi bilir, dedikten sonra Ahmet Beyin elini kuvvetlice sıkarak geldiği gibi emin tavırlarla gitti.

Ahmet bey, evrakları incelerken, gözüne birşey takılmış olacak ki önündeki kâğıda dikkatlice baktı. Birden kızgın bir şekilde Mehmet'i süzdü;

— Mehmet oğlum, kaç defa dikkatli ol dedim sana. Bak gene toplamayı yanlış yapmışsın. İşçiye 87,5 Tl. fazla vermiş olduk. Oğlum bu parayı yoldan mı topluyoruz biz? Anladık baban hasta üzülüyorsun ama iş de iştir. Ben müessesemde ciddiyet isterim ona göre. Git bana bugünkü gazetemi al.

Mehmet, sıkıla sıkıla dışarı çıktı. Gazeteci köşedeydi. Ahmet beyin mutad gazetesini aldı. Yazıhaneye dönerken birkaç başlık çarptı gözüne. «İşçi hakları kısıtlanmamalı» «Gerici eğitimi protesto mitingi yapıldı.» gibi haberler.

Yazıhaneye dönüşte Necati'ye tesadüf etti. Okuldan arkadaştılar. Fikirleri biraz ters gelirdi ona ama konuşkan ve hoş bir çocuktu. Zaten Mehmet kimseyle kötü olmak istemezdi. El sıkıştılar. Necati sordu;

— Ne haber Mehmet. Birkaç akşamdır yoksun okulda. Baban hastaydı galiba. Nasıl şimdi?

— Sorma Necati. Çok hasta. Ameliyat olacak. Kusura bakma fazla konuşamayacağım. Hemen yazıhaneye dönmem gerekiyor. Ahmet bey gazeteyi bekliyor. Bakarsın söz eder.

Necati'nin gözü gazeteye takıldı;

— Ne o bizim tutucu arkadaşımız artık devrimci gazete okuyor bakıyorum.

Mehmet hiç tavrını bozmadan cevapladı;

— Yok canım bizim patronun.

Necati duymamazlıktan geldi bu cevabı. «Hoşça kal. Okulda görüşürüz» diyerek ayrıldı. «Yaman çocuk şu Necati» diye geçirdi içinden Mehmet. Sonradan tebessüm etti kendi kendine. «Kültürel ve sosyal olarak bizim patron ve diğerlerinden hiç farkı yoktur, sonradan geveler durur. Para, araba, kızlar, gece kulüpleri hep onda. Birbirlerinden nerede ayrılıyorlar bilmem ki» diye söylendi.

Ahmet Bey gazeteyi okurken Mehmet gene düşüncelerine dalmıştı. Kafasını karıştıran, beynini tırmalayan sorunun cevabını bir türlü veremiyordu. Nasıl bulacaktı on bin lirayı? Eli gitmezdi ki hırsızlık yapsın. Zaten Hüsmen emmi öyle parayla ameliyat olacak yerde ölmeyi tercih ederdi. Birisinden isteyebilirdi ancak.. İstemek! Öyle zordu ki. Ama başka çaresi yoktu. Gururunun yaralanmasını babası için göze alacıktı. Aklına Ahmet

Bey geldi. Neden olmasın? En yakını oydu. Durumunu da biliyordu.

Ezile büzüle yerinden kalkıp Ahmet Bey'in karşısına geçti. Bu sırada gazeteyi bırakmış, büyük bir rehavet ile sırtını koltuğa dayamıştı Ahmet Bey.

— Sizden birşey rica edecektim efendim. Biliyorsunuz babam ameliyat olacak. Doktor on bin lira istiyor. Bizim hiç kimsemiz olmadığı gibi hiç paramız da yok. Acaba sizden çalışıp ödemek kaydıyla borç alabilir miyim? İnanın çok güç durumdayım, Yoksa rahatsız etmek istemezdim sizi.

Ahmet Bey boş gözlerle süzdü Mehmet'i. Bir müddet sessiz kaldıktan sonra, alelacele;

— Oğlum yardım etmek isterdim ama, bu ara değil on bin lira yüzlira bile verecek halde değilim. Yeni yatırımlar peşindeyiz, elde nakit hiç para yok. İnanki bakkaldan borç yiyoruz. Kusura bakma, diyerek yerinden kalktı. Hiçbirşey olmamış gibi konuyu değiştirdi;

— Ben bir yere kadar gidiyorum. Arayan olursa, öğleden sonra gelecek dersin.

Ve Ahmet Bey ardına bakmadan çıkıp gitti.

...Gene yazıhanede kendine ayrılmış olan küçük masasında yalnız kalmıştı Mehmet. Yapayalnız. Sadece düşünceleri ve o vardı. İçinden bir öfke taşıp boğazına kadar yükseldi. Yumruklarını sıktı. Tırnakları avucunu acıtınca kendine geldi. Hayır, öfkelenmek boşunaydı. «Kin er kişiye yakışmaz» derdi Hüsmen emmi. Kin tutmak, kalbini öfkeyle doldurmak anlamsız, faydasız bir duyguydu. Takat insanların çelişkilerine de kızmamak elde değildi. Necati ve O'nun gibi binlercesinin dilinden düşürmediği şeyleri kimler yapıyor bu ülkede? Neydi bu adamların zoru? Niye böyleydiler? Kimsenin bunları düşündüğü yoktu.Zihninden Hüsmen emmi'yi Ahmet Bey'in yerine oturtmak geçti. Tasarladığı manzara karşısında sıcak bir gülümsemeyle yüzünün bütün hatları değişti. Hayır cansız kupkuru bir kâğıt veya maden parçası olan parada değildi suç. O zavallı bir araç olabilirdi sadece. Necati'nin yanıldığı yer de burası idi. Belki de o da anlıyor ama gerçeğe yaklaşmak işine gelmiyordu. Telefonun sesi yeniden düşüncelerinden alıkoydu Mehmet'i;

— Aloo

— Mehmet sen misin? Ben Tijen. Ahmet Bey'in hanımıydı arayan.

— Buyurun hanımefendi.

— Mehmetçiğim evde viski kalmamış. Öğleden sonra konken için gelecekler. Bir zahmet öğlede çıkınca dört-beş şişe viski getir. Parasını Ahmet'ten alırsın. Ha bir de gelirken kuyumcu Selim Beylere uğrayıp benim selâmımı söyleyiver. Ayırttığım zümrüt bir kolye var orada. Sana versinler getiriver.

— Peki hanımefendi.

— Teşekkür ederim.

Bunlar Tijen hanım'ın alışagelmiş emirleri olduğundan genç adam pek aldırış etmedi. Zaman zaman müessesede muhasebeci olduğuna kendisi de inanamazdı o kadar. Dört şişe viski! Hemen hemen bir maaşı kadardı. Bütün bir ay dört şişe viskiye çalıştığını ve gene dört şişe viski ile geçindiğini düşününce, ister istemez derin bir iç çekti.

Ellerini başına koyup Hüsmen emmiyi düşünmeğe çalıştı. Acaba o da biliyor muydu doktorun on bin lira istediğini? Bilse kıyamet kopardı. Her hastasından istiyor muydu böyle para doktor? Kendisinden bile istediğine göre biraz zenginlerden ne istemezdi? Fakat bütün doktorlar böyle olmazdı. Kimbilir ne kadar babacan, kendisini hastalarına adamış olanları da vardı. Bütün zenginler de Ahmet Bey ve Necmi Bey gibi değillerdi ki. Babasının zaman zaman anlattığı hayırsever insanları düşündü. Elbette kentlerde de vardı böyleleri.

Gözü az ilerdeki kasaya gitti. İçinde binlerce lira olduğunu biliyordu. Anahtarı da kendisindeydi. İstediği kadar alabilirdi. Bir yandan erken çıkmazdı ortaya. Babasının ameliyatı da bitmiş olurdu bu ara. Ya sonra? Herhalde hapse girerdi. İşte o zaman Hüsmen emmi kahrından ölürdü. Hem hırsızlık yaparsa diğerlerinden farkı ne olurdu? Hiç. Tıpkı Necati gibi olurdu o zaman. Hep söyleyen ama asla yapmayan. Hayır. Doğru yol onunki olamazdı.

Elbet bir çaresini bulup kuratarackti babasını. Gençti, güçlüydü. Karşılığını ödeye-

bileceği bir yerden bulabilirdi o parayı. İnsanlar henüz var olduğuna göre, insanlık da kaybolmuş olamazdı. Birkaç hastanın yüzünden nasıl tüm insanlığı mahkûm edebilirdi? Hasta... Evet hasta idiler. Gerçek hasta doktordu, Ahmet Bey'di, Necmi Bey'di, Tijen hanım'dı. Tedaviye esas muhtaç olanlar, ameliyat edilmesi gerekenler bunlardı. Çok şükür koca Hüsmen emmi'den sadece bir ufak safra kesesiydi hasta olan. Fakat ötekilerin her tarafı hasta idi. Ruhları iltihap etmişti çünkü.

Çok ince bir ameliyat olmalıydı bu. Doktorun babasına yapacağından daha hassas, çok daha zor olmalıydı. Üç-beş hasta için her yanı zehirlemeye tüm insanlığı yok etmeye hakkı yoktu kimsenin. Fakat eczanelerde satılan cinsten olamazdı bunların ilâcı. Çünkü onları da imal eden gene aynı hastalardı. Tuttukları hangi yere bulaştırmıyorlardı ki hastalıklarını?

Ameliyat gerek. Evet ameliyat gerekti. Sokaklara çıkıp haykırmak istedi bu gerçeği. Ama güçlü bir duygu oturttu onu tekrar yerine. Ağır ağır ellerini yüzünün hizasına çekip parmaklarını oynattı. Çok çok yetenekli eller gerekliydi bu ameliyat için Tecrübeli olmalıydılar yoksa yara daha da deşilebilirdi.

Duvardaki saat öğle istirahati vaktini vurunca masadan kalktı. Kapıyı kilitleyip çıktı. Güneşli bir gündü. Havayı ciğerlerine çekti. İşte hiç yaşanmamış yepyeni bir hayat başlıyordu. Neler getireceği bilinmezdi ki. Kimbilir belki de Hüsmen emmi'sini tekrar fakir ama mutlu evine geri, ve belki de... Belki de hasta zavallılara usta elleri getirebilirdi.

AKDENZ

Sefer Türkülerimiz deryada tutdu yosun
Levend dualarından lodoslar şimdi yoksun
Tarih öksüz nabzını dalgalara dinletir
Boynu bükük ağlıyor evlâdı Barbaros'un

VİYANA...

Üzüm çubuklarına akçeler asan ordu
Vistülden at suladı, lehliye hatır sordu...
Kaç asır hiç gördünmü yaşını silen eller
Biz dönerken Viyana sor kimler ağlıyordu...

BİZ ÖYLE ÖLÜRÜZ...

Sinemizi delse delik deşik etse mermiler
Biliriz efsunlu beyinlerin hükmettiği
Parmaklar basar tetiğe...
Nefes nefes titreyen nabzımızda inip kalkmaz
Gözlerimiz hasretli seherlere mıhlanır açık gider...
Kubbelerde mahpus ruhlar öcümüzü alsın diye
Biz ölmeyiz göğsümüzü kalbur eden mermilerle
Biz sır vermeyiz boynumuzu sıkan prangalara
Gözlerimiz ölümün soğuk nefesine güler
Meydan okurcasına
Biz öyle ölmeliyiz...

MUSA DOĞRUER

HER EVE BİR
Bayrak
GEREK

Bayrak
Haberde doğruluk
Yorumda dürüstlük
Fikirde milliyetçilik
demektir

Bayrak Bizim Gazetemizdir

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

HAZİRAN 1977

CİLT: VI

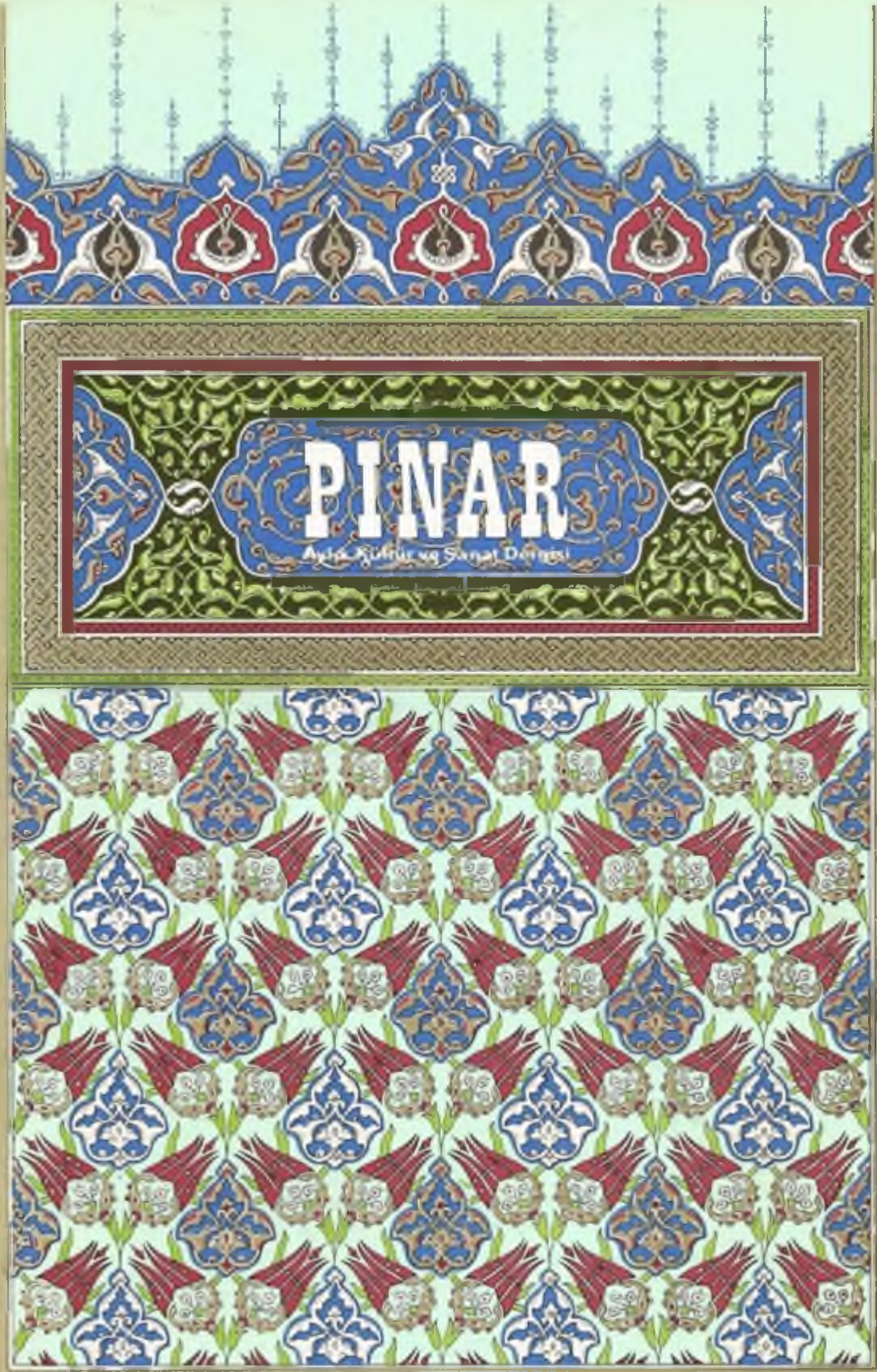
66

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Yeşil Gece ve Reşat Nuri'lerin Psikolojisi
- Esrarlı bir kelime İntelijansiya
- Öksüz Sevda
- Yunusla bilişmek
- Alaca karanlıkta
- Kahvehane yalnızlığı

Renkler Matbaacılık 22907I

FIYATI: 5 LİRA

PINAR
Ayda Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Masul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Selim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Temmuz 1977
Cilt: VI — Sayı: 67

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

Pınardan

Edebiyatın Kurtarıcılığı
M. AKİF AK

Köy Akşamları
HÜSEYİN ÖZTÜRK

Şiirden Düşünceye
CEMİL MERİÇ

Akşam Üstüleri
GÜNDÜZ ŞAHİN

İnsan ve Çevresi
MUSTAFA AYDIN

Batı Medeniyeti Karşısında
AHMET MİTHAT EFENDİ
PINAR

Doç. Dr. Orhan Okay'la Konuşma
Konuşan : **MAHMUT DÜNDAR**

Şehit Padişah Destanı
HASAN ERDEN

Batının Sanat Dünyamıza Etkileri
YETKİN DİLEK

Yeşilçam 1977
MUSTAFA ÇİMEN

Arzularda Hasret
MUSA DOĞRUER

Zor ve Sevinç Çokum
M. ERDOĞAN

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1908 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar dan

Saygıdeğer okuyucu,

Temmuz sayımızda karşınıza daha bir olgun ve yüklü çıkmanın kıvancı içindeyiz. Yaz aylarına girildikten sonra, basın organlarında özellikle sanat dergilerinde göze çarpan genel durgunluk bu sayımızla bir istisnaya kavuşuyor. Aynı özelliğin önümüzdeki aylarda da devam edeceğini temin ederiz.

Öte yandan Türkiye kamuoyunun göklere çıkan siyaset karagaşası arasından bir tek sesin bile dergimize yansımamış olması, okuyucularımızca nasıl karşılanır bilmiyoruz. Ama Pınar gibi bir derginin günlük ve çoğu zaman anlamsız siyaset didişmeleri içinde yer almaması bir eksiklik değil, bir meziyet olmalı herhalde. Pınar'ın kendine seçtiği, Türk toplumunu kurtarma ve yüceltme amacı, siyasi iktidarların ömürleri ile bağımlı değil. Çünkü insana yönelmişizdir biz. Siyasetçi olsun, işçi olsun, öğrenci olsun, münevver olsun, insana... İnsanı kurtarmaya, yüceltmeye, aydınlatmaya. Sanatı gün ve ay gibi kısa zaman dilimleriyle ifade edilecek zamanımız politikası yönlendiremez, yönlendirmeye çalışmamalı. Büyük kayıplar veren bir güç israfı olur bu. Sanat insan gibi geç, ama esaslı gelişir. Siyasi iktidarlar bunu hep bilmeli.

Bu sayımızda Yetkin Dilek, Tanzimat'tan buyana edebiyatımızın geçirdiği gelişim çizgilerini inceliyor. Batı'yı bir gölge gibi takip tanzimat sonrası fikir ve sanat dünyamızın gerçekçi bir şekilde değerlendirildiğini göreceksiniz bu yazıda.

Öte yandan Cemil Meriç'in fikir ve edebiyat dünyamız için son derece önemli ve yepyeni bir konuyu ihtiva eden yazısı yer alıyor bu sayımızda; Şiirden Düşünceye... Bu yazı bir yeniliktir edebiyatımız için. Romancılar, hikâyeciler, denemeciler ve bilhassa şairler gizli kalmış bir gerçeğimizin adeta bir ifşa üslûbuyla sunulduğunu görecekler bu yazıda. Yazının edebiyat dünyamızda yankılar uyandıracağını sanıyoruz.

M. Akif Ak, Edebiyatın Kurtarıcılığı yazısında yıllardır bir türlü zemin bulamayan edebiyatımıza zemin arıyor ve günümüz edebiyatının görevlerini işaretliyor. Geçen sayımızda yer alan Öksüz Sevda hikâyesi ile uygulama örneği verdiğini anlıyoruz bu sayıda yazdıklarından. Bu çalışmaların edebiyatımıza yeni boyutlar kazandırmaya yardımcı olacağına inanıyoruz.

Mustafa Çimen, Yeşilçam 1977 incelemesinde, bu yılın sinemasını bir tablo halinde sunuyor okuyucularımıza. Özlü tesbitleriyle bu yazı, tüm sinema dünyamızın da temel meselelerini gündeme getiriyor.

Mustafa Aydın, İnsan ve Çevresi adlı denemeyle Pınar'ın temmuz sayısına bir başka alanda bir başka derinlik getiriyor.

Başka şiir, desen ve yazılarımızla, Pınar'a olan sevginizi ve bağlılığınızı bu sayıda da koruyacağınızı umuyoruz.

Pınar'dan selam ve sevgiler...

EDEBİYATIN KURTARICILIĞI

M. AKİF AK

Eğer zamanı yeniden yaşatmak mümkün olsaydı, bunu sanat ve özellikle edebiyat gerçekleştirebilirdi. Zamanı bütün yanlarıyla tesbit eden, bir sanat vardır çünkü. Bu hüküm öyle pek kanıta ihtiyaç duymaz, ama yine de bazı hatırlatmalar gerekebilir. Kanuni devrini bize, Künhül Ahbar'dan çok Baki'nin gazelleri, mersiyeleri yansıtır. Ecdadın ruh dünyasını bir tarih kitabından çok daha fazla günümüze yarım yamalak gelebilmiş de olsa bir mehter marşında buluruz.

Tarihin çoğunlukla zekâ ürünü eserleri, geçmişin insanları ve toplumları ile ilgili eksik bilgi verir. Zekâ ürünü eserler, sırlarını vermek için özel bir inceleme isterler. Bu yapılmazsa, kütüphanelerde çürüyüp giderler. Buna karşılık geçmiş insanın ve toplumun ruhunu, özünü, canını yaşatan sanat eserleri, tükenmek bilmez bir güçle mesaj sunarlar dışa. Gerçekten güçlü sanat eserleri bütün çağlarda ilgi çekerler. Zekâ ürünü eserlerin insana gösterdikleri soğuk tavır yanında, sanatın insanın acısını, sevgisini, umutlarını, inkisarlarını, hayallerini, imanını, iradesini olanca canlılığıyla eskitmeden koruması, sanatı, bilim eserine oranla daha yaygın daha etkili kılmıştır.

Şöyle bir sonuç çıkabilir sanıyoruz: Geçen zamandan geriye çok az şey kalır bu dünyada. İnsanın ve toplumun maddi varlıkları, mezarlıklarda ademiyete karışır. Ama insan ve millet ruhunun yansıdığı maddî ve manevî eserler yaşamağa devam eder. Buna zamanın kendini tekrarı diyemezsek de, geçmişin geriye bir tortu olarak kalmayıp, zamanla birlikte geleceğe uzanması diyebiliriz.

Sanatın bu özelliği edebiyata büyük sosyal görevler yükler. Bu yazımızda bu görevlerden birine dokunacağız; edebiyatın kurtarıcılık görevi. Yani bir başka deyişle, milleti diriltmesi görevi. Önce diri tutmasından başlayalım.

GEÇMİŞLE ÖĞÜNMEK

Geçmişle öğünmek bugünlerde pekçe yerilen bir davranış. Oysa insanın ve buna bağlı olarak milletlerin tabiî bir duygusudur geçmişle öğünmek. Önemli olan geçmişle öğünmeye, acıları dindirici bir ilaç olarak sarılmamaktadır. Değilse insan çok tabiî olarak babasına dayanır, sonra dedesine ve buna bağlı olarak ecdadına. Bu tabiî silsile kaçınılmaz olarak geçmişe bağlı olma hissini doğurur. Babasını tanımayan onunla öğünme ihtiyacını da duymaz. Fakat genel olarak kötü-

lük de, iyilik de, tıpkı mal ve emlak gibi nesilden nesile tevarüs edebiliyor. Bunun istisnaları da olmakla beraber toplumda asalet hâlâ önemli bir unsurdur. Bir insanın, bir neslin ve bir milletin geçmişini bütünüyle inkâr etmesi için çok önemli sebepler gereklidir. Ve bu çoğu zaman bütünüyle gerçekleşmez.

Sonuç olarak milletler için tabiî olan, kendi çizgileri yönünde yürümeleri, gelişmelerini de bu çizgi dahilinde sürdürmeleridir. Edebiyat, toplumların yaşamasındaki bu son derece önemli kaidenin ayakta kalmasını sağlayan önemli bir hadisedir. Edebiyatın nesiller arasındaki tabiî silsileyi korumada nasıl görev yaptığını araştıralım şimdi de.

EDEBİYATIN CANLILIĞI

Torunlar, dedelerinin ne yaptıklarını tarih kitaplarında aramazlar genellikle. Onlara canlı bir şeyler gerekir. Şöyle nefes alan, gülen, ağlayan, coşan, kükreyen canlı bir şeyler; Süleymaniye gibi, Battal Gazi destanı gibi, Dede Korkut hikâyeleri gibi, Yunus'un şiirleri gibi. Atalarını bu eserlerde bulur torunlar. Sağlıklı bir toplumsal işleyişte atalarının karakterlerini, davranış biçimlerini, ruh hallerini, hislerini, sevgilerini, aşklarını, heyecanlarını, irade güçlerini ve inançlarını sanat eserlerinden öğrenirler. Şüphesiz sadece öğrenmek değildir bu. Yaşamaktır da. Bu bilgilerin yaşanma gücüne kavuşması ve her çağ yeniden hayat seviyesine ulaşması edebiyat aracılığı ile gerçekleşir.

Bir hayat tarzının uygulamaya geçirilebilmesi, örneklere kavuşması ile sıkı bir alâka içindedir. Örneği verilmeyen hiç bir şey yaşanmaz. O'nun içindir ki toplumu değiştirmek isteyen büyük kişiler, peygamberler ve öteki inkılâpçılar, yapmak istedikleri değişikliği en aşırı biçimde kendi hayatlarında gösterirler Böylece genişletirler çevrelerindeki halkaları. Edebiyat ister günün konularını işlesin, ister geçmişten konular bulsun, sonuç olarak topluma yaşanabilecek bir hayat tablosu çizer. Ancak bu ideal olandır. Konularını olumsuz yönden işleyen edebiyatçılar da çıkmamış değildir. Özellikle teşhirci batı edebiyatında, batı insanlarının birbirlerinin kirliliklerini ifşa etmeleri geleneğine uygun olarak, edebiyat da olumsuzluklardan hareket etmektedir. Kötülüklerden, bir başka biçim öç alma yöntemidir belki bu. Ama insanî değildir. Ve insanı günahıyla birlikte yok etme amacında olur ister istemez. İnsanın kurtarılması ve yüceltilmesi düşünülemez.

GÜZELLİKTEN YANA EDEBİYAT

Şantaj menfur bir ahlâksızlık. İnsanları şantajla bir işe zorlama, amaç bir fazilet olsa da ahlâksızca bir yoldur. Kişilerle, günahları yönünden ilişki kurulursa hayırlı bir sonuç alınamaz. Her insanda iyi bir yan olduğuna göre, insanlardaki bu iyi yanı tutuşturmaya çalışmalıdır ki insan, şeytanlarını kendi ateşiyle yaksın. İçinde kendi kazansın kendi zaferini. Böylece iradesi güçlenmiş olsun ve tadını alsın zaferin. Kendine mahsus iyi bir iş yapmanın zevkini alsın, tevbenin tadını. Sadece Allah'a yapılan tövbenin tadını. Bunun tersi, kişileri günahları ile tehdit etmektir. Çoğu zaman kötülükleri teşhir etmek, kötülüklerin terkine yol açacağına, daha da çoğaltıyor. İnsanlık komedyası gibi, Paris'i ve tüm Fransa'yı didik didik araştırıp teşhir edilmedik bir tek kirlilik bırakma-

van Balzac bir ahlâk okulunun başta gelen hocası olarak tanınmamıştır. Ahlâkî endişeyle hareket etmiş olsa da başaramamıştır bunu. Çünkü metodu yanlış seçmiştir. Bunun yanında Dostoyevski bilhassa son eseri Karamazof Kardeşler'de teşhirden çok, kurtarıcılıkla dokumuştur romanının yapısını. Edebiyatın amacının insanı kurtarmak ve yüceltmek olduğunu anlamıştır sonunda. Azap çeken, toplumun ve insanının sıkıntısını benliğinde yaşayan bir muzdaribin bütün bir ömrünün sonunda karar kıldığı yerdir Karamazof Kardeşler çağrısı. Rus toplumunu kurtarma çağrısı. Dostoyevski, toplumunu kurtarmıştır romanında, ama zaman aksini göstermiştir ve mantığa saplanan bıçak misali Rus ihtilâli Dostoyevski'nin hedeflerini tehir etmiş, belki de hiç gerçekleşemez duruma sokmuştur. Fakat Soljenitsin'i büyümüş bir Alyoşa saymak yanlış olmaz. Öyleyse büsbütün ölmemiştir, Dostoyevski'nin Karamazof Kardeşler'de Rus insanına sunduğu kurtuluş çareleri.

İnsanı kurtarma noktasında günahlardan ve olumsuzluklardan hareket etme yerine, insanın iyi yanlarını güçlendirme ve ona kötülüklerini kendi elleriyle yok etme fırsatı verme daha yararlı ve insan tabiatına uygun oluyor. Menfilikleri, ancak iyiliklerin tersi oldukları zamanlarda göstermek gerekir. Yani asıl olan iyiliktir. Fakat bunun karşısında kötülük de bulunmaktadır. Bu iyiliklere sahip olunmadığı takdirde, şu kötülükler başgösterir.

Edebiyatın aktarma görevi kısaca böyle. Bir milletin canlı olarak nesil nesil devamına hizmet eder edebiyat, sonuç olarak.

Ama edebiyat bu görevini toplumun iç gelişmesinin sıhhatli olduğu zamanlarda yapar. Bunalım zamanlarında bir başka görev yüklenir edebiyatın omuzuna.

TİPLERİ EDEBİYAT YAŞATIR

Sıhhat dönemlerinde toplumun kahraman tipleri canlı olarak edebiyatlarda yaşar. Kahraman bir kişinin şahsında tipleştirilir. Görünürde bir kişidir ama, belki yüzlerce kahramana halk aynı adı vermiş, sembolleştirmiştir bu adı. Toplumun kahramanları edebiyatta yaşadıkça, her nesil bu kahramana uygun kahramanları yetiştirmek zorunda hisseder kendini. Böyle bir kahramanın yetişmesi hiç de imkânsız değildir. Çünkü yaşamıştır bu kahraman geçmişte ve bütün özellikleriyle edebi eserlerde yaşamaktadır.

Kendi milleti içinde, geçmişte ne gibi kahramanların yaşadığını gören bir toplum ferdi, kendini bu kahramana göre ayarlar. Hele edebiyatın korkunç bir araca yani sinemaya kavuştuğu şu zamanda kitlelerin kendi kahramanlarını yeniden yaşatmaları imkânı daha da artar. Yılmaz Güney gibi olumsuz bir kahramanın bir zamanlar nasıl örnek alındığını herkes bilmektedir. Çocuk yaşlarda çok önemli olan bu etkiler geleceğin kahramanlarını yetiştirmede olağanüstü bir görev ifa eder.

Edebiyat ister günün konularını işlesin, ister geçmişten konular bulsun, sonuç olarak topluma yaşanabilecek bir hayat tablosu çizer, dedik. Edebiyatın gerek sağlıklı zamanında, gerek bunalım günlerinde toplum hayatında üslendiği değişmez görev budur. Kişiler, toplumlarının tiplerini toplumu şahsında yaşatan örnek ve büyük insanları, onların iyilikler ve kötülükler ile ilgili davranışlarını edebiyat aracılığı ile tanır, onlara benzemeye çalışırlar. Edebiyatın sağlıklı zamanda bunu nasıl başardığını kısaca

anlatmaya çalıştık. Buna göre edebiyat nesiller arasındaki silsileyi temin eden önemi tartışılmaz bir hadise idi.

BUNALIM ZAMANLARININ EDEBİYATI

Edebiyatın bir de bunalım günlerindeki görevi var kuşkusuz. Ülkemizin ve daha sonra tüm insanlığın bugün içinde bulunduğu topyekün anlamsızlık, edebiyatın bu zamanlarda, bunalım günlerindeki görevini yapmasını gerektiriyor. Bu yazıda asıl olarak bu konu üzerinde duracaktık. Çünkü gerçekten bugünün edebiyatı için bundan, yani insanın kurtulmasına hizmet etmekten daha başka bir görevin olduğu savunulamaz. Bunu tartışmaya lüzum yok. Ancak, edebiyatın bu görevini nasıl yapacağı kesin şartlara bağlanabilmiş değil. Önce konuyu ortaya koymalıdır.

Bunalımın batağında çırpındığına göre toplum ve insanları bir değişikliğe muhtaç demektir. Böylece toplumu değiştirme topluma yönelen her hareketin ilk ve değişmez hedefi olur. Ekonomi, kültür ve bir noktada hepsini içine alan siyaset, programını toplumu kurtarma esasına göre çizer. Huzursuz toplumlarda ya erken bir kurtuluş hayal eden bir ihtilâl, ya da toplumun bünyesini zedelemeden bir değişikliği gerçekleştirebilecek bir köklü değişiklik hareketi, toplumun ufkunda üçüncü birisi bulunmayan iki ihtimaldir. Sanat ve edebiyat işte burada orta yerde değildir. Toplumun bütün düşünen kafalarının ülke için bir şeyler kurduğu günde, edebiyatçı bir kervana ardından değil önünde katılır.

Bu kervanda yer alırken nasıl daha yararlı olacağını iyi hesaplamak zorundadır edebiyatçı. Bu, edebiyatçının niçin yazdığı ve ne gibi bir sonuç tasarladığı problemini çözmüş olmasını gerektirir.

Yaşanan zaman ve toplum şartları, niçin yazılması gerektiği konusunda, adeta zoraki bir hedef koymuştur edebiyatçının önüne; toplumu kurtarmak... Üzerinde farklı görüşler ileri sürebilecek konu, edebiyatın nasıl bir kurtuluşu amaçlaması gerektiğidir.

Öyle görünüyor ki gerçeğe en yakın görüş, edebiyatçının, toplumun geçmişte mutlu bir hayat yaşamasına sebep olan esaslar üstünde yoğunlaşmasıdır. Eğer bir toplum, kendini yücelten şartlardan ayrı kaldığı için, düşmanlarca kendi yapısından, işleyiş ve gelişme kanunlarından ayrı bırakıldığı için bunalıma düşmüşse, kurtuluş için tek çare, aradaki yabancı engeli, düşman engelini kaldırmaktır.

BUNALIMIN SEBEPLERİNİ TESBİT

Türkiye'nin kendi sosyal yapısı ve maddî - manevî değerlerinin tefessüh etmesi sonucu bunalımda olmadığı namuslu tarihin şahadetiyle sabittir. İnsan tabiatına uygun olması açısından dünyanın zirve sosyal sistemini asırlar boyu yaşadığımız ve sadece kendimiz yaşamak gibi bir bencilliğe düşmemek için başka insanlara ve özellikle batıya mutluluğumuzdan tattırdığımız da muhkem bir gerçek. Avrupa'nın azıcık bilimsel düşünebilen kafaları, bunu kabulden çekinmiyorlar. İki asırlık sürekli bir gelişme gösteren Batı medeniyeti, insan tabiatının gerektirdiği mutluluğu vermekten çok uzak bulunduğu gibi, mevcut mutluluğu da yok etmektedir. Batının bunalımla özdeşleşdiği de yine bu düşüncelerce ortaya konmakta.

Bugünkü bunalımımızın sorumluları olarak kendimizde de aramamız gerekli yanlışlıklar, eksikler yok değil. Hem de önemli ölçüde var. Bu konuda yönetimimizin ac-

zini ve gafletini hemen hatırlamalıdır. Yönetimimizin, çeşitli iç ve dış etkiler yüzünden kendini doğuran kaynaklardan saptığı, müesseselerin, bir süre sonra esaslarına aykırı işlemeye başladığı ve topyekün toplum yapımızın kendi temellerinden koparak yabancılaşmaya yüz tuttuğu, bir kelimeyle kendi çizgimizden ayrıldığımız, bunalımlarımızın iç sebepleri olarak anılabilir. Ancak bunların hiç biri toplumun dayandığı esasların zaafa düştüğünü isbat etmez. Zaafa düşen insandır, aldanmaya, içgüdülerine ve hırslarına kapılmaya pek yatkın, değişken insan...

Tarihin sayısız belgeleriyle ortaya çıkan bir gerçek vardır: Yapımızı dokuyan, bize ruh, renk ve anlam veren ebedi değerlerden saptıkça bozulmaya başlamış, onlara bağlı kaldıkça yükselmişizdir.

İNSANI KURTARMA

Öyleyse çağdaşlaşma, zamanın şartlarına uyma gibi hedefler, bize, kendimizden kopup başka toplumların şartların uydusu olmayı değil, ebedi faziletlerimizi zamanın şartlarının üstüne çıkarmayı görev olarak yüklüyor.

Edebiyat toplumun kurtuluşuna bu noktadan baktığı zaman bir kurtuluş edebiyatı olabilir. Bu açıdan edebiyatın yapacağı sayısız şey var. Biz bilebildiklerimizi sıralamaya çalışalım.

Toplumun sağlıklı zamanlarında nesiller arasındaki bağı sürdürdüğü gibi edebiyat, bunalım zamanından sağlıklı zamana doğru bir uzanışı da sağlar. Yozlaşan değerleri, ihmal ve kasıt yüzünden paslanan toplumsal davranış şekillerini, kaybolan örnek insan tipini alır edebiyatçı, ruh verir bu ölümcül varlıklara, can üfler ve onları diriltir bir hikâyede veya romanda. Yeni bir toplum kurar; insanına inanç, heyecan, irade, sevgi, merhamet aşılayarak. Yunus bunu yapmıştır. Ahmet Yesevi bunu yapmıştır. Battal Gazi adlı halk romanımız bunu sürdürmüştür asırlar boyu. Bizde edebiyat, insanı kurtarma ve yüceltme edebiyatıdır. Bütün toplum ölse, insanlarımız bir edebiyat eserimizde dipdiri yaşar, o eser var oldukça.

Örnek olumlu tipleri yaşatır edebiyat. Edebiyat dışında objektif bilgiler bu tipleri yaşatmaz. Edebî eserdeki olağanüstülükler tarihle veya bir başka ilimle bağdaşmaz. Oysa toplumları yaşatan şey akıldan çok, hisler, heyecanlar ve bunlara bağlı olağanüstülüklerdir. Öyle pek akla, mantığa sığmayan değerlerdir. Battal Gazi'den tarih kitapları söz etmez. Ama bu kahraman milletimizin ayrılmaz bir parçası olmuştur yüz yıllar boyu.. Dede Korkut ki olağanüstülükleri hatırlayalım ve bunların halkımızla ilgisine bakalım. Öyleyse, toplumun tiplerini edebiyatın yaşattığı, reddi imkânsız bir gerçek oluyor.

Edebiyat, gelenekleri, örfleri ve davranış biçimlerini yaşatır. Başka bir toplumun kültürel tasallutu altında, kendinin olan her şeyi, yemek çeşidinden, düğün geleneklerine kadar yitiren bir topluma edebiyat ve ona bağlı olarak sinema bir can simidi gibi ulaşır.

Ve nihayet milletin ruhu edebiyatta yaşar. Edebiyatla birlikte tüm sanatta, musikide, mimaride, süslemede...

Son olarak şunu söyleyelim. Çözülen, başka toplumlarca eritilmekle karşı karşıya gelen bir millet, önce edebiyatta kurtulur, sonra gerçekte... Ancak bunun gerçekleşmesi için de kendini aşabilmiş, özlediği değişikliği önce kendi nefsinde göstermiş bir inananlar ve edebiyatçılar topluluğuna ihtiyaç vardır.

KÖY

AKŞAMLARI

Karşıki dağlardan güneş batarken
Hüzünle dolmakta köy akşamları.
Henüz gün batmadı vakit var derken
Güneşle solmakta köy akşamları.

Gün boyu sessizken sokaklar yollar
İşte türlü sesler yorulmuş kollar
Sığırlar, sürüler koşan koyunlar
Sesiyle dolmakta köy akşamları.

Şu yokuştan çıkan ihtiyar nine
O yorgun sırtına ot sarmış yine
Terleri iz yapmış tozlu yüzüne
İnsanlar bulmakta köy akşamları.

Omuzunda tırpan kesik nefesi
İstiklal harbinin yaşlı efesi
O da gelir işte yoktur kimsesi
Dertlere salmakta köy akşamları.

Şu mahzun çocuk mu anasız kaldı
Babası gurbette sefaya daldı
Her akşam onunla evde ağlardı
Gülü tez solmakta köy akşamları.

Ezan okunmuştu susmuştu kuşlar
Rüzgâr da kesildi mahzun ağaçlar
Dertleri gizleyen geceler başlar
Böylece kalmakta köy akşamları.

Deme bu karanlık sürer mi daha
Gebedir geceler mutlu sabaha
Gözyaşımla yemin ettim Allah'a
Hüzünle dolmakta köy akşamları.

HÜSEYİN ÖZTÜRK

ŞİİRDEN DÜŞÜNCEYE

CEMİL MERİÇ

ŞİİR GÖNLÜN DİLİ, NESİR ŞUURUN

Şiir gönlün dili, ürkek ve serazat.. Düşüncenin fecir pırıltısı. Sonsuz bir neşîde, saf bir iç döküş, meçhule yollanan mektup. Şairin amacı, okuyucuya bir rüyayı yaşatmak. Bunun için müpheme, seyyale, alaca karanlığa, hatta karanlığa muhtaç. Vecd, sokağın dili ile anlatılmaz. Şairin vazgeçilmez yardımcısı: remiz, cinas, musiki. Şair, tomurcuk duyguları, yıldız alacası izlenimleri, karanlık ve karışık özleyişleri, başka bir deyişle ben'in seyyal ve esrarlı muhtevasını, anlatılamayanı, kendimizin olanı ifşaya çalışır. Şiir ne bir ispatlamadır, ne bir muhakeme. Telkindir, davettir, büyüdür. Vezinle kafiye şairin emrindeki sayısız ahenk vasıtalarından biridir sadece.

Toplumlar da kişiler gibi çocukluklarında şairdirler. Nesir olgun medeniyetlerin meyvesi. Müşahedelerin, kıyas ve istidlallerin, ilmin ve tekniğin dili. Çıplak, kuru ve berrak bir dil. Zekânın son fethi. Şiir müphemin ülkesi, müphemin ve hürriyetin. Nesir demek aydınlık ve inzibat demek. İnsanlık, uzun arayışlarından sonra dilleri ehlileştirebildi. Kelimeler curuflarından sıyrılıp bir elmas pırıltısı kazanabildiler. Ve nesîr şuurun ifadesi olabildi. Sadık ve kesin bir ifade.

KIT'ALARIN KADERİ

İnsanlığın kültür coğrafyası da iki büyük bölgeye ayrılır, Schwab'a göre. Birinci bölgenin kültürü kıyasa dayanır, ikinci bölgenin saz'a. Avrupada kültürün aracı akıl ve söz, Asya'da heyecan ve mûsiki. Avrupa'da sözle mûsiki iki ayrı alem. Asya'da söz kendi kendine yeten bir mûsiki. Avrupa'da söz mûsikiden kopmuş, Asya'da söz mûsikinin kendisi. Avrupa Yunan'ın bir devamıdır. Yunan'da mezamir yok, Asya'da trajedi. Asya'da kelâm, sonsuz makamları olan bir bes-

te. Avrupa'da söz bir delîller geçit resmi. Bir îzah cehdi, istidlaller arasında bir çatışma, kaynaştırmaz ayırır. Avrupa zekânın vatanı, Asya gönlün. Zekânın dili nesir, gönlün şiir.

Biz de Asya'lıyız. Türkün serazat ruhu asırlarca arûzun emsalsiz mûsikisine kanatlanmadı mı? Cedlerimiz, ihtiyar şarkın köhne mazmunlarına bekâret kazandırdılar. Tanpınar haklı: «Bâkî'de, Nef'î ve Nâilî'de, Nedim'de, Galib'de esas olan şey nağmedir. Bütün o mazmunlar, îkizli üçüzlü hayaller, hepsi oyunun dış tarafında kalırlar. Türk şiirinin tarihine bakılınca -her şiirde olduğu gibi- bu nağmenin tekâmülü görülür.. Hakiki şâir, sözü, daha doğrusu fikri kanatlandırır.. Şiirin güzelliği, kelimeyi adeta seda, ses kıymetleri halinde kullanmasında ve bunu yaparken bize herhangi bir boşluğu göstermemesindedir.» «Herkeste bulabileceğimiz o hayalleri, istiâre ve mecazları, üzerinden can sıkıntısı ile dolu bütün bir tarihin geçmiş olduğu mazmunları atarsak, elde kalan şey bu, mûsiki ve sestir.» «Şiir bir tecrittir, hayatın değil, mutlakın peşinde koşar.»

Ama cedlerimiz şair olmadan önce fatihtiler. Onlar için mühim olan cihattı. Ve kelâm, ancak Kelâm-ı Kadim'de mukaddesti Kelâm-ı Kadim'de ve hadislerde. Türk-İslâm medeniyeti bir iman ve amel medeniyetidir. Mücahitler eğlenmek için şiir söylediler. Şiir, mûsikinin bir devamı idi. Mûsiki mutlak'ın ve ezelînin sesi. Teneffüs ettikleri hava idi mûsiki: Ezandı, tecvitti, mevlüddü ve arûzdu.

Şiirle mûsiki bir elmanın iki yarısı. Ama şiiri düşünceden ayıramayız. Beyit bir mikrokozmozdur. Bir mânâ ve ahenk mikrokozmos'u. Şiir, mûsiki ile kanatlanan düşüncedir. Yaşanmış tecrübeler, oluruflarından sıyrılır, ruh olur şiirde. Beyit bir petektir. Binbir çiçekten toplanan üsâre, balların en lezzetlisi halinde sunulur okuyucuya. Şiir mukaddesin emrindedir. Ve ondan uzaklaştıkça ciddiyetini kaybeder. Ve bir oyun olur. Oyunların en güzeli, en muhteşemi. Ama oyun. Ve her oyun gibi mücahidlere telkin ettiği duygu, bir nevi utanç, bir parça nedamettir.

Nef'î'nin:

«Ben bu hâletle tenezzül mü ederdim şiire,

Neyleyim kurtulamam tab-ı hevesnâkimden.»

itirafında bir vicdan azabının hacâletini sezmiyor muyuz?

Dil, şiir sayesinde kıvamını bulur. Ama şiir tefekkürün emeklemesidir. Şuur mûsikide kanat çırpar, mûsikide ve şiirde. Serazat, serseri bir cevelan. Vecddir, iştiğraktır, dilmestîdir şiir. Tefekkür vuzuhtur. Düşünce nesirde rahatlar. Mûsikinin esrarengiz kayıtlarından sıyrılmadıkça kendisi olamaz.

SINIFLI TOPLUMLARIN KANUNU: KAVGA

Batıda bir silâhtır kelime, bizde bir ses, yani bir nota. Batıda insan ezelî bir kavga içindedir. Ferdin fertle, ferdin toplumla ve tabiatla kavgası.. Boşuna dar'ül-harp demedimiş batıya. Orada kelimeler ideolojilerin emrinde birer dinamittir. Rahip, toprak kölelerini kelimelerle zincirler. Toprak köleleri şatoyu kelimelerle devirir. Şatoyu ve kiliseyi. Sınıflı toplumların kaderi ölmemek için öldürmektir. Topla, tüfekle veya kelimeyle. Goete: Ya örs olacaksın ya çekiç demiyor mu? Tefekkür, bir zevk olmaktan çok bir mecburiyet-i elîme. Batılı, tarihini kuşatan bu çetin kavgada yok olmamak için düşünmek zorundadır. Osmanlı bahtiyar bir toplum. Bahtiyar ve yekpâre. Tezatları kılıçla halletmeye alışmış. Hakikatı bulanların aramağa ne ihtiyaçları var? Tefekkür, tereddüttür, şüphedir. İnkârla iman arasında bocalayıştır. Avrupa'da şiir düşüncenin emrindedir, bizde düşünce şiirin emrinde. Şiirin, yani mûsikinin.

Desen : Hamit Yılmaz

Türk nesri Tanzimat'ın çocuğu. Hantal, cılız ve hastalıklı bir çocuk. Şimdi Osmanlı kılıçla çözemiyeceği tezatlar karşısındadır. Uçurumlar önünde uyanan şuur, yolunu bulmak için nesrin çığ, sevimsiz, yalın kelimelerine muhtaç. Geleneği olmayan bir nesir elbette ki zamanla gelişecek, zamanla serpilecekti. Kelime üzerine kurulmayan bir medeniyet kendini bir kelime medeniyetine karşı nasıl müdafaa edebilirdi? Dil, zevkin ve güzelin emrinde değildi artık. Sertleşmek, katılaşmak; bazen bir zırh, bazen bir kale, bazen bir kılıç olmak zorundaydı. Uzun bir zaman gerektiriyordu bu istihale. Kurbanlar gerektiriyordu. Çağdaş nesrin en ciddi kuruculanına bir göz atın. Mesela bir Cevdet Paşa. Arada bir nasıl beceriksizleşir. Cümleler lafız sanatlarının lüzumsuz yükü altında topallamağa başlar. Ve düşünce kaditleşmiş mazmunların yani belli terkiplerin, hayide kalıpların çerçevesi içinde çırpınır durur. Kelimelerinde ne katiyet vardır ne vuzuh. Paşa, bir tekrardır çok defa. Kendisi değildir. Tanzimat uslûbu bütünüyle bir arayıştır. Kâh cesur, kâh çekingen, kâh başarılı, kâh hantal bir arayış. Ama düşünce bir türlü kendisi olamaz. Edebiyat sonuna kadar bir oyun olmakta devam eder. Şekil kaygısından hiç kimse sıyrılamaz. Söylenenleri daha güzel, daha ahenkli bir ifadeyle tekrarlamak, yazarın başlıca kaygısıdır. İnancın sahası olan bilgilerde ne kadar titizse, dindışı konularda o kadar lâubalidir, Osmanlı. Bu lâubalilik, Avrupa ile temastan sonra ister istemez terkedilir. Ama asırların mirası bir hamlede tasfiye edilemez. Mânâ, yani düşünce daima ikinci planda kalır.

Tanzimat şairi Avrupa'dan mefhum, kelime, bir parça da teknik aktarır. Tanzimat şiirinde beşerî yoktur. Doğunun kokusunu kaybeden yapma çiçeklerine zaman zaman damlatılmış egzotik bir parfüm: Avrupa.

Çünkü asırlık alışkanlıklarımız, mâşerî-şuur-altı yabancı bir dünyada pervâsızca dolaşmamıza engeldi. Hıristiyan batının ruh dünyasına yabancı idik. Düşman bir dünya idi bu. Beşeriyi millî hatta dinî içinde eriten bir dünya. Fikret, Hugo'dan hatta Coppé'den neyi alacaktı? Kaldı ki Namık Kemal'e kadar Osmanlı şiiri mûsikinin bir uzantısıdır. Yani ahenktir. Ahenk, başka bir dilden iktibas edilemez.

Servet-i Fünûndan bu yana şairlerimiz kaçış içindedirler. Aradıkları Eldorado'yu bulamazlar. Kapitalizmi yaratan ferdiyetçi felsefe her zaman yaralar şairi. Bir kelimeyle batı düşüncesi onlar için bir üvey anadır. Daima gurbettedirler Batı'da.

Servet-i Fünûn Batı'dan kalıplar almıştı. Bu kalıpların içindeki kendimizdik. Sone veya gazel. Değişiklik satıhta idi.

Tekâmül seyrini takip ederken, kelimeler sabit ve aydınlık birer mefhum haline gelirken, başka bir deyiş-

le lâfızlar dolarken alfabe devrimi, arkasından dil devrimi bütün gayretleri semeresiz bırakır. Anlamak, fikrî bir namus ihtiyacı olmaktan çıkar. Söylememek için konuşulur. Kitaplar sesli bir sükûtun abidesidirler. Bu gelenek bütün sefaletiyle irfan hayatımızın canına okur.

ŞİİRİN SONU, DÜŞÜNCENİN BAŞLANGICI

Nâzım, (Hikmet) şiirin kapısını düşünceye açan adamdır. Heyecanı ile dili ile yerli, muhtevası ile beşerî. Hiçbir şâir düşünce dünyasına Nâzım kadar cesaret ve susuzluk ile atılmamıştır.

Sosyalizm her rüyâ gibi coğrafî sınırlara hapsedilemez. Seyyaldir, müphemdir. Milletler arasıdır. Aydınlık düşünceye yabancı bir toplumda, Batı'nın bu son teklifi ancak müphem seyyal bir ifade ile yayılabilirdi. Nâzım'ın genç tecessüsü cenneti dünyada gerçekleştirmeyi vaad eden bu çağdaş dine büyük bir özleyişle yönelecekti. Tanzimat'tan beri pervanesi olduğumuz Batı'nın en lezzetli, en usâreli, en muhteşem meyvesiydi bu. Üstelik yasaktı da. Hem teceddüt ihtiyacını karşılıyordu, hem ilmî olmak iddiasındaydı, hem tehlikeliydi. Şâir kahraman demektir. Yani prometeliğe ezelden talip olmasa meçhule kanatlanamaz.

Sosyalizm Batı'da görülen, doğuda gerçekleşen veya gerçekleştiği vehmedilen bir rüyâdır. Ondokuzuncu asır ilimciliği ile Rus mistiğinin izdivacıdır. Belki ateizm, ama mistik bir ateizm. Nâzım bu mistik ateizmi bütün sıcaklığı ile yaşıyan yani bu cihanşümûl iman içinde çoktandır kaybettiği mâverâ inancı ile çoktandır iştiyakını duyduğu Batı ilimciliğini mezzenden ilk insan.

Sosyalizm, kökleri tarihin karanlıklarına ve insan ruhunun derinliklerine dayanan bir dünya görüşüdür. Liberal Avrupa'nın kavgasını yaptığı bütün dâvâlar egoist ve gayri insani idi. Katı, rezil, riyakâr ve yabancı. Düşüncemizi zenginleştirmemiş, şiirimize hiç bir yeni unsur katmamıştı. Katamazdı da.

Nâzım ilk defa olarak bir ideolojiye bütün rûhi güçleri ile bağlanıyor ve onu dilinin emsalsiz telkin imkânları ile ülkesinin insanlarına tanıtıyordu.

Nazımla nesri kaynaştırmak ve tanıtıcısı olduğu yeniyi, yeni bir sesle haykırmak düşüncesinin katı ve riyazî ifadesini Kitab-ı Mukaddesteki, dalgalı, secili, kanatlı üslûpla tazelemek başlıca ustalığı. Şöyle diyelim: Dilimiz düşünceyi düşünce olarak keskin çizgileri ve ilmî cihazı içinde belirtemezdi. Klasik şiir an'anemiz geniş bir tefekkürün kanat açmasına elverişli değildi. Nâzım, şiirimizde de düşüncemizde de ilk müceddittir. Fikret'in Osmanlıca'sı Osmanlıcanın kemâlidir. Yahya Kemal gurup pırıltısı. Nâzım'ın Türkçesi, Türkçe'nin varabileceği bütün hudutları zorlayan ve daha sonraki nesillere yol gösteren olgun bir Türkçe'dir. Bir kelimeyle bir fetihtir Nâzım. Ama O'nu soğukkanlı, geniş hazırlıklı bir fikir adamı sanmak hata. Çağının bir Türk şâiri olarak alışılmamış üstünlükte dev tecessüslü bir dalgıç ama ayırıcı vasfı: Şâirlik. Sıhhatli bir çocuktu Nâzım. Aşırılıkları, ihtiyatsızlıkları ile çocuk. Ve yalnızdı. Bence Türk şiiri Nâzım'la bitti. Avrupâî düşünce Nâzım'la başlar. Paytak, acemi, çok defa el yordamı ile ilerleyen bir düşünce. Nâzım sosyalizmin havarisidir. Şiire lüzumundan fazla fikir yükledi. Yabancılaşması mukadderdi. Biraz Heine, biraz Nietzsche, biraz Mayakovski, biraz divan, biraz Mevlânâ, biraz Fikret, biraz Âkif. Bütün bunları kişiliğinin potasında eritmiş ve fikir-şiiri son hudutlarına kadar götürmüştü.

AKŞAM

ÜSTÜLERİ

Kan çanağıydı ufuk
Güneş parçalanmıştı denizde iz iz
Dalgalar ağlıyordu kıyılara oylum oylum
İnsanlar yüce bir kayanın dibinde bölük pörçük

Gül dalında bülbül çaresiz
Ney inliyordu kubbe kubbe içimde
Gönlümde uçan kuşların kanadı kırık
Koca şehirler, koca insanlar, yalnızdık, yalnızdık

Mermere can veren gölge
Gölgeye can veren kudret
Bir uçtan bir uca nakşolan gerçek
Göç yolları tutulmuş yalçın dağlar
Bir büyük acı ki sinede depreşen
Bir yol, bahar rüzgârları estikçe

Bozulmuş yağmur bulutlarının görklü dergâhı
Kutsal toprağım çatlamış, tarlalarda bir bir
Gündüzler ölü doğmuş evrene
Bozulmuş çeşmesinden yağ ile bal akan bağlar
Akşam üstüleri güneşin kanına ekmek doğramada mehtap
Yılanlar, çıyanlar koynuna girmiş ölülerin, dirilerin
Bozulmuş çiçekler arası düzen
Ellere mil çekilmiş

GÜNDÜZ ŞAHİN

İNSAN VE ÇEVRESİ

MUSTAFA AYDIN

Evrendeki her şey gibi insan da çevresinden soyutlanarak alınamaz. Diğer varlıklarla içli dışlı. Durmak için mekâna, dolaşım ve teneffüs için havaya, organizmanın devamı için suya, beslenmek için gıdaya, korunmak için elbiseye ihtiyacı var. Bütün bunlar bizi tabiata sıkıca bağlayan faktörlerdir. Canlı veya cansız bizden tecridi mümkün olmayan bir çevreye malikiz.

İnsanı bir yönüyle tabiatın parçası kabul etmek, diğer varlıklarla olan bağıntısını da «ilişki» terimiyle karşılamak gerekir. Zaten önemli olan da ilişkinin varlığı değil, yönüdür, anlamıdır. Bu reel olan ilişkilere nasıl bakmalı, nasıl yorumlamalıyız. Kaşlarımızı çatıp, her şeye düşmanca bakarak, çevremizi yenebildiğimiz nisbette varolabileceğimizi mi sanmalıyız, yoksa dostane mi davranmalıyız. Bu konuda şimdiye kadar ne gibi neticelere varılmış

Sorular bizi farklı düşünce sistemlerinin öncüllerine kadar götürür. Şüphesiz hepsinin bu konudaki cevaplarını bulmamız mümkün olmaz, ama hiç olmazsa içiçe olduğumuz batı kültürü ile henüz bir nüve fakat işlenmemiş olan kendi kültürümüzde aramalıyız.

HERŞEYİN HERŞEYLE ÇELİŞKİSİ

Batı düşüncesi, insanın çevresiyle siyle olan ilişkilerini «çelişki» kavramıyla karşılar. İnsan, başta kendisi olmak üzere her şeyiyle çelişki halindedir: Tanrı, tabiat, diğer insanlar ve toplumlar, kültür çevreleri, insanı kat kat kuşatan çelişki çemberleridir. Hobbes'in dediği gibi «herşey herşeyle» çelişkilidir. Varlıkla ilişki kurma zorunluluğu insanı mecburen böyle bir çelişkiler yumağının içine itiverir.

Batı düşüncesinin en belirgin çocuğu olan «dialektik» çelişkilerin ilmi —daha doğrusu metodu— dir. İnsan bir çelişkiler dünyasında bocalamaktadır. düsman bir cevre ile kuşatılmıştır.

Batıda, insanın tanrıyla olan çelişkisi çok eskilere kadar iner. Grek edebiyatı, insan - tanrı çelişkilerinin edebiyatıdır. Olimpos Dağı Tanrılarıyla Yunan halkının sembolik kavgası. Mitoloji aynı konuyu işler. Hıristiyanlık bunu daha da artırır. Reform tarihi aslında ba-

tı insanın kutsalla olan kavgasının bir yönüdür. Çelişkili olunan şeyi altalamadan huzurlu olmaya imkân yok. Reform bir çözüm yoludur ve kutsal alaşağı edilmiştir.

EPİK BİR MACERA: TABİATLA KAVGA

Fakat batı insanının en çok savaş verdiği alan tabiattır. İnsan suje, tabiat obje değildir. Kâinatta kapalı bir monaddır sanki insan. Tabiatın canına okumak insanın en epik macerasıdır. İlim ve teknik bile bu savaşta birer elemandır. Edgar Morin'in dediği gibi «Bu anlayış soyumuzu intihara götürebilir, tabiatın yenilmesi insanın kendi kendini yok etmesidir.»

Bilim bile şefkatle bakmıyor bu cansız yığına. Baksanıza kullandığı kelimeler saygı ifade etmiyor: Nisbetsizlik, abes, akıldışılık vb. Bir ara mekanizmin tutarlı dediği varlığa şimdiki düşünürler «intizamlı bir tarafı yok, bir kaos, bir abes yığını» diyorlar. Gün geçtikçe düşman kesiliyorlar tabiata.

Kozmoz'un doğuşu bedbinliği iyiden iyiye artırdı. Tekâmül sonu meçhul bir hedefe doğru ilerliyor. Varlık büyük değişimler geçiriyor. Peki her şey değişecek «evrim» geçirecek de insan öyle kalacak mı? Çokları «gidiş varlığın sonununa doğru» diyorlar. İnsan varlıktan ayrı olmadığına göre. Farzet ki üzerinde gezdiğin toprak kayboldu, dakikada bile birkaç kere kokladığımız hava tükendi veya çürüdü. O zaman ne olacak?

Bazıları «insan, bütün enkazların altından kalkacak ve varlığını sürdürecek» diyorlar. Teselli. Öyle ya hayat bir tekamülse ne zaman aşacağız bu dönemi, nereye varacağız? Savsaklamaya gerek yok. Varılacak yer ölümsüz bir ruhun kanatlanmasına yol açmayacaksa kâbustan ne farkı kalır bu gelişmenin.

İnsan çevresine hep çelişkiler açısından bakarsa kendisini tecrit edebilir. Zaten soyumuzun kendi kendini yok etmeye çalıştığını iddia edenler yok değil. Sorumsuz kullanıyoruz çevreyi, israf ediyoruz her şeyi, kirletiyoruz, harap ediyoruz. «Yapmayalım böyle bu aleyhimizedir» dediğimiz zaman cevap ve gerekçe hazırdır: Biz onu harabetmezsek o bizi harabeder. Varlığımızı göstermeli ,gücümüzü isbat etmeliyiz evrene karşı, yoksa eziliriz. Var olabilmek için sürekli bir mücadele vermeliyiz tabiata ve her şeye karşı.

VARLIĞI İSRAF EDİYORUZ

Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki hangi şeyi yanyana üstüste veya içiçe getirsek bir şeyler çıkıyor ortaya, bazı yönleriyle faydalı bir keşif veya icadda bulunmuş oluyoruz. Fakat icadlarımızın bir çoğunun evrende dolayısiyle insan hayatında ne gibi yaralar ve zararlar sağladığını ölçecek bir kıstasımız yok elimizde. Bir şeyler yaparken başka birşeyleri yıktığımızın farkında olamıyoruz. Yaptıklarımızın en azından bir kısmının varlığımızı sınırladığını bilemiyoruz.

Bazı düşünürler sınai batı medeniyetine «beyaz tehlike» adını vermişler. Neticeleri belli: Kirlenen deniz, kısırlaşan toprak, zehirlenen hava, çatlayan ictimaî yapılar, ezilen kabile medeniyetleri.

Tabiatı, yıkılacak bir düşman görüp sorumsuzca tasarruflarda bulunmak bazı düşünürleri tedirgin ediyor. «Sınaî medeniyet böyle giderse XXI. yüzyılı göremiyecek» diyorlar. İsraf korkunç: Beş yılda bir

değiştirdiğimiz arabalar, bir mevsim giydiğimiz elbiseler, sokağa attığımız plastik veya madenî kaplar, her gün yenen et.. hepsine bir gün elveda olabilir.

Sanayiin sınırlarından söz edenler, çıkmazını vurgulayanlar ne politikacılar, ne de ideologlar. Demograflar, tarım uzmanları, biyoloji ve ekoloji alimleri. Hesaplara göre dünyanın 13 yıllık civa, 15 yıllık kurşun, 17 yıllık altın, 18 yıllık çinko, 20 yıllık gümüş ve platin, 25 yıllık kalay, 50 yıllık bakır, 73 yıllık demir rezervi kalmış. Beş aşağı beş yukarı. Bu, sanayileşmiş dünyanın ölümü demektir.

Evet insanın tabiatla çelişkisi ve ona karşı olan sorumsuzluğunun sebep olduğu sonuçlar bunlar.

TOPLUMSAL ÇELİŞKİLER

İnsanın, diğer insanlarla toplum ve kültürlerle çelişkisi tabiatla çelişkisinden aşağı değil. Kazandığı kültürel nosyonla —ki günümüz insanı batı medeniyetine bu konuda şükran (!) borçludur— tabiata olduğu kadar hemcinslerine de meydan okuyor. Gerekçe aynıdır: Yaşayabilmek için çelişkiyi lehimize çözmemiz lâzım, yoksa yok oluruz. Bunu yaparken bazılarını canı yanacakmış, yansın. Benimki yanacağına onunki yansın. Bu dünyada bir yaşama kavgası veriyor, kozumuzu paylaşıyoruz. Güçlü olanın yaşaması kadar tabii bir şey yok. Niçe, daha çıplak söylemiş gerçeği «mesele güçlünün yaşayabilirliği değil, zayıf yaşamamalı.»

Çağımızın dik başlı insanı, çevresindeki insanlara karşı en belirgin savaşını sınıf kavgalarıyla veriyor. Çoğukere dışarıdan aldığı «sınıf bilinci»yle sürdürüyor kavgasını. Kendi sınıfının yaşaması için karşı sınıfın imhası gerekir. Bu bir çelişkidir ve lehine çözülmelidir.

Ya kendisi ve kültür çevresiyle olan münasebetleri? İnsan dik kafalı, şımarık ama ezik ve sindirilmiş. İrade ve kararı çok çabuk dumura uğratılabilir hale gelmiş. Elindeki sandalyeye, doğru olarak oturacak kadar sabırlı da değil. Hiçbir ideolojiyi doğma olarak yaşamıyor veya öyle görünüyor. Kimse kabul ettiği inanç dünyasını şahsında toplamış bir prototip değil? Ama farkında olmadığı esrarengiz inanışların esiri. Modalaşmış cereyanlar yön veriyor hayatına. Gününü yaşıyor. Doğma olarak baktığı dinin prensiplerini uygulamıyor. Ama nice perişan doğmaların hayatına yön verdiğinin ,üzerinde bağdaş kurup oturduğunun ve elini ayağını bağladığının farkına varamıyor.

Toplum her gün kadın erkek genç yaşlı çelişkilerini de sergiler? Kadın tam bir istismar harbinin konusudur. Hem konu, hem vasıta hem amaç. Beşerî münasebetler için bu kadar çok yönlü bir istismar konusu bulunamaz.

Desen : Hamit Yılmaz

Sözü daha fazla uzatmayalım. Çağımızda insan ve çevresiyle ilişkilerinin kısa bir özeti budur. Belirtmeye gerek yoktur ki bunların hemen hepsinin temelinde batı değerleri yatar. Yani bilim ve tekniğiyle değerleri kamufle edilen inanış ve düşünüşler. Eğer tekniğin cazibesini sıyırıp atabilsek beşeri münasebetler konusunu yani insanın çevresiyle ilişkilerinde önünde saygıyla eğilinecek bir değerin var olmadığını, insanı bütün çevresine düşman haline getiren garipliğini göreceğiz. Ama zavallı insan, ayıracak bir melekesi yok ki. Şapkasını çıkarıp her teknik ürünü selâmlayışında ona yapışık değerleri de selâmlamaktan geri kalmıyor.

Sözünü ettiğimiz ilişki modeli «olan»dır; «Olması gereken» ile karıştırmamalıyız. Yürürlükte olan, çelişki özelliği gösteren ilişkilerdir. Halbuki insan çevresiyle barışık olmalı, çelişik değil.

Zaten insan varlığını sonuna kadar böyle sürdüremez. Onun için iki yol var: Ya bilerek veya bilmeyerek kendisini imha edecek, yahutta gerçekten insan olacak, insanlığının farkına varacak.

VE İNSANLIĞIN FARKINA VARABİLMEK

İkinci yolu seçecekse bunun için bazı şartlar var. Önce çoğu batı kaynaklı bazı ön yargılardan kurtulmak. İnsan ve çevresini daha başka yorumlayan bir kültüre açılmak. Şüphesiz bu bizim kendi kültürümüz. Uzun bir zamandanberi hayatın ve varlığın detaylarını yorumlamada kullanmamış, işlerlik kazandırmamışız. Ama doğru düşünebilmemizin öncülleri var kendisinde.

Buna göre, bütün varlık Tanrı'nın. O, kendisiyle kavga edilen değil. Kâinattan bir parça da değil. Zaman ve mekân, Tanrı ve insanlar arasında parsellenmiş değil. O, mutlak hakimdir hükümranlığında sınır tanımaz. Zaten hiç bir şey onunla ortaklaşacak güçte değildir. İnsan isterse bu gerçeği inkâr etsin onun için değişen bir şey olmaz. Varlık üzerindeki tasarruf hakkı da onun. Ama O, tasarrufunu bizzat kendisi yapmaz. Kendisi tarlaları ekip biçmez, binalar yapmaz, dükkânlar çalıştırmaz. Bunları vekile havale eder. Evrende kendisine vekillik (veya haleflik) yapacak bir varlık gösterir. Şüphesiz bu insandır.

İnsan diğer varlıklara nisbeten sınırsız bir tasarruf sahibidir. Tanrının vekili olarak kendisine yer gök ve içindekilerin hepsini kullanma hakkı verilmiştir. Bu iş için ehliyetlidir de diğer varlıklardan farklı özelliklere sahiptir. Varlık emanetindedir. Bu sebeple elinin altındaki bu varlığa hor bakmaz, çarçur etmez istismar yapmaz. Ama tapmaz da. Bir aşağılık kompleksi içinde onun önünde eğilmez. Önünde eğilinecek tek varlık vardır çünkü.

İnsan dünyayı imar edecek, güzelleştirecek. Kendisi bütün nimetlerinden yararlanacak. Ama sırf kendisini düşünmeyecek ,başka varlıkları ve haklarını da düşünecek. Herşeyin hakkı vardır, verecek. Tasarruflarından kendi kendine değil sahibine karşı sorumlu olacaktır.

Sorumluluk, saygı ve sevgi. Yaşamak için sevmek gerekiyor. Çevremizi yani «bir müddetliğine de olsa yararlanacağımız varlığı, mekânı.» Çelişmemeliyiz yahut öyle zannedip kavgaya hazırlanmamalıyız, barışmalıyız. Böylece sorumlu olduğumuz makama karşı da görevimizi yapmış oluruz. Kutsal kitabın anlattığı cennetin ve cehennemin de ögeleri burda. Cennete güzellikleri, cehenneme ateşini buradan götürür herkes.

BATI MEDENİYETİ KARŞISINDA
AHMED MİTHAD EFENDİ

Ahmet Mithat Efendi Osmanlı Devletinin batıyla yoğun olarak ilişki kurduğu bir dönemin yazarlarından. Yaşadığı yıllarda vasat okuyucu kitlesi üzerinde ki tesiri büyük. Nesirden ziyade şiirle içiçe yaşamış bir toplumun nesire alıştırılması vazifesini yüklenmişti. Büyük bir romancı olmadığını biliyordu, böyle bir iddiası da yoktu zaten. Okuma alışkanlığı kazanmamış bir topluma en seçkin eserleri sunmanın faydasızlığına inanmıştı. Bu inanç O'nun vazifesini baştan belirliyordu zaten. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tabiriyle evlerde okuma odası meydana getirmişti. Öğrencileri bütün bir toplumdu. Yaşlısıyla genciyle, kadınıyla, erkeğiyle bütün bir toplum. Okuyucuları ilk mektep öğrencileri, Ahmet Mithad Efendi İlkokul öğretmeni. Bilerek ve severek yüklenmiştir bu vazifeyi. Hayatının sonuna kadar da bu vaziyefe sadık kalmıştır. Sayın Doç. Dr. Orhan Okay «Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithad Efendi» isimli araştırmasıyla yazarın gözünde bir devrin panoramasını çizmiştir. Okay kitaba yazdığı önsözde «Bu araştırma Doğu-Batı Medeniyetleri çatışmasının en kesif olduğu 19. asrın yalnız bir yazarın gözüyle hikayesidir» diyor.

Yazar Ahmed Mithadı bir romancı olmaktan çok bir medeniyetin savunucusu olarak takdim ediyor. Batı karşısında Osmanlı Medeniyetinin savunucusu. O'nun iki önemli yanından birisidir bu. İkincisi ise biraz meddah ve yarenlik havası taşıyan üslubuyla büyük bir okuyucu kitlesi meydana getirmesidir. Denilebilir ki Halit Ziyayı hazırlayan Ahmet Mithad'dır. O'nun Hace-i evvelinden geçenlerin yazarıdır Halit Ziya.

Okuyucu kitlesi meydana getirmek ve okuyucuya birşeyler öğretmek düşüncesi O'nun çok değişik konularda kalem oynatmasına sebep olmuştur. Bu kadar değişik konuda yazmak mecburiyeti bir konuda derinleşmesini de engellemiştir. Sayın Okay'ın Ahmet Mithad'ı devri içine oturtan ve gerçekçi bir tarzda ortaya koyan eserinin girişinden önce aldığı paragraf onu doğru olarak değerlendirmemize yarayacak bir ölçüdür. Mustafa Refik'in musiki tarihine yazdığı önsözde çok değişik konularda yazmasını şöyle özetliyor:

«Oğlum yalnız bir şeyi öğrenmeli, fakat mükemmel olarak! Yahut herşeyi öğrenmeli. Bittabi nâkıs olarak. Osmanlılığımızın bugünkü haline nisbetle şu iki şıktan bence ikincisi müreccahtır. Ben sana onu tavsiye ederim. Fakat bundan sonra birincisi müreccah olacaktır. Sen de evlâdına onu tavsiye et».

Eser bir giriş ve yedi bölümden meydana geliyor. Giriş bölümünde Ahmet Mithat'ın batıyı tanıması anlatılıyor. Diğer bölümler sırasıyla

I — Doğu ve batı medeniyeti hakkında umumî görüşler

II — İlim ve teknik.

III — Yaşayış tarzı

IV — Kadın ve aile

V — Din felsefe ve ahlak

VI — Kültür güzel sanatlar ve edebiyat.

VIII — Roman ve tiyatrolarındaki tipler.

Bu bölümlerin dışında sonuç ve zengin bir bibliyagrafya yer alıyor.

Sayın Okay bir devri bir yazarın gözüyle de olsa ortaya koymakla değerli bir hizmet yapmıştır. Bu hizmetinden dolayı kendisini kutlarız.

Türkiye Milli Kültür Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazanan Doç. Dr. ORHAN OKAY'la bir konuşma.

BATI MEDENİYETİ KARŞISINDA AHMED MİTHAD EFENDİ

Konuşan : MAHMUT DÜNDAR

● Batı Kültürünün Türk Kültürü üzerinde tesiri ne zaman başlamıştır?

■ Aslında böyle bir soruya tam ve kat'i cevap vermek güçtür. Kültür karşılaşmaları ve kültür değişmeleri meselelerinde, bir ihtilâlin patlaması gibi tek ve mutlak bir tarih söylemek mümkün değildir. Ama, çok umumi bir başlangıç tarihi belirtmek gerekirse, Meselâ Tanzimat Fermanı'nın ilân tarihi olan 1839'u kabul edebiliriz. Gerçekten de, aşağı yukarı bir buçuk asırdan beri memleketimizde görülen medeniyet ve kültür çatışması, tarihimizin hiç bir devrinde bu kadar kesif olmamıştır.

Batı ile karşılaşmamız bir zaruretti. Bu karşılaşma vukubulmadan evvel, yani dünya tarihinde büyük ve muzaffer bir devlet iken, edebiyatımız, musikimiz, mimarimiz, sosyal ve müsbet ilimlerde, hattâ teknikte seviyeli bir durumumuz vardı. Bir hayat görüşümüz, yaşama tarzımız, ahlâk ve terbiye anlayışımız, hülâsa bizi muzdarip ve mes'ud etmiş kıymet hükümlerimiz vardı. Ancak, 1699'da ilk bozgun işareti olan Karlofça'dan sonra, önce askerlik sahasında, onu takiben diğer sahalarda yenileşmemiz, bizi mağlûp edenlerin medeniyet, teknik ve kültür silâhlarına sahip olmamız, hiç olmazsa bunları tanımamız gerektiğine inanmışız. O zaman, karşılaştığımız bu yeni medeniyetten neleri alıp, neleri reddetmek gerektiği münakaşası başlamış. İşte Tanzimat'-

tan bugüne, son bir buçuk asır, bu münakaşaların yayıldığı, kesifleştiği devirdir.

● Batı Kültürünün Türk Edebiyatında doğurduğu akımlar hangileridir. Bahseder misiniz?

■ Bahsettiğiniz bu tesirin başlangıç devresine Tanzimat Edebiyatı diyoruz. Çok defa, bu batılılaşma cereyanı olmadan, edebiyatımızda kendiliğinden bir yenileşme hareketinin olabileceğini düşünmüşümdür. Bunun olacağına dair bir takım işaretler vardır. 18. asırda Enderunlu Vasıf ve Fazıl'ın şiirlerinde başlayan mahallî gelişmeyi bunun başlangıcı sayabiliriz. Tanzimata yakın yıllarda İzzet Molla'nın Mihnetkeşan'ını, Akif Paşa'nın ölen torunu için yazdığı o harikulâde mersiyeyi de buna ilâve edelim. Eski edebiyatımızdaki mesnevî tarzının modern bir romana dönüşmesi, bilmem beklenebilir miydi? Fakat, Aziz Efendi'nin Muhayyelât'ı gibi tekâmül etmiş halk hikâyelerinin bir roman tarzına doğru gelişeceği düşünülebilirdi. Her ne ise, aslında bu gelişmeler geç kalmıştır ve Batı edebiyatı 1859 yılından itibaren tercümeler, adapteler, taklitler, özentiler halinde edebiyatımıza tesir etmeğe başlamıştır. Dediğim gibi bu, bir zaruret olmuştu, mukadder olmuştu. Böylece, yeni edebî türler olarak hikâye, roman ve tiyatro zuhur eder. Şiirde yeni muhteva ve formlar ortaya çıkar. Daha mühimi gazete ve mecmua neşriyatı başlar ki, makale dediğimiz ve aydın ile halk arasındaki diyalogun kapısını açan bir anahtar olur. Bütün bunlar Batıdan gelen türlerdir. Akımlara, yeni edebî cereyanlara gelince... Abdülhak Hamid'in bazı Fransız klâsiklerinin taklitlerini bir tarafa bırakırsak, umumiyetle romantizmi benimsemişizdir. Realist tarzın tesirinde kalan yazar ve şairlerimizde bile romantizmin izleri kaybolmaz. Bu, belki de, gerek halk gerekse divan edebiyatımızda, sanatı gerçek dışı bir hâdise olarak kabul edişimizden gelir. Belki de aşırı hassasiyete sahip psikolojik yapımızdan.

● Ahmet Mithat Efendi'nin Batıdan gelen tesirlere karşı vermiş olduğu mücadele nedir?

■ Batı medeniyeti bir takım unsurlariyle beraber problemlerini de getirir. Şinasi, Asya'nın ihtiyar aklı ile Avrupa'nın taze düşüncesini birleştirmeyi teklif eder. Bu formülü, aşağıyukarı bütün Tanzimat aydınlarının, hattâ günümüze kadar her Türk aydınının benimsediği bir fikir olmuştur. Her iki medeniyetin yeni bir terkibi. Yoksa Batı medeniyetini mutlak kabul etmek veya reddetmek bahis konusu olmamıştır. Öyleyse kendi medeniyetimizden neleri muhafaza edeceğiz ve Batı medeniyetinden neleri alacağız? İşte ihtilâf burdadır. Ahmed Midhat Efendi bu mevzuda tam bir Osmanlı milliyetçisidir. O, Batı medeniyetinin millî değerlerimizle, ahlâkımızla, dinimizle, âile hayatımızla örf ve âdetlerimizle çatıştığı hallerde bu millî değerlerin kuvvetli bir müdafiidir. Bunları burada teker teker anlatmağa imkân yok. Kısaca şu kadarını belirteyim: İlim ve tekniği Batı dünyasından en kısa zamanda, tereddütsüz ve münakaşasız almamız gereklidir. Bunun neticesi Batılı şehir düzeni ve insanca yaşamanın maddî şartları da Batının kazanmış olduğu bir medeniyet değeridir. Fakat buna mukabil, meselâ, 19. asır Fransa'sında hâlâ hüküm süren asalet ve sosyal sınıfların birbirine kapalı oluşu, bizim cemiyetimizde hiçbir zaman bahis konusu olmamıştır. Yine Batıda hüküm süren kölelik müessesesi bizim toplumumuzda yoktur. Ahmed Mithat Efendi köle ve cariyeyi Batıdaki kölelikle bir tutmaz. Sosyal ve ekonomik denge açısından da Osmanlı toplumunun Batıyla kıyas edilmiyecek de-

recede ileri bir seviyede olduğu kanaatindedir. Dinî müsamaha, başka dinden olanlarla beraber yaşama konusunda da Osmanlı toplumu çok daha medenidir. İşte bunun gibi yüzlerce mesele Ahmed Mithad Efendi'nin gerek fikrî eserlerinde gerekse hikâye ve romanlarında bir Osmanlı milliyetçisi ve medeniyetçisi gözüyle tenkid süzgecinden geçirilmiştir.

● Ahmed Mithad Efendi'nin fikrî, kültürel yönü ve Edebiyatımızdaki yeri hakkında bilgi verir misiniz, ayrıca devrin diğer sanatçıları ile karşılaştırmasını yapar mısınız?

■ Ahmed Midhat Efendi, edebiyat tarihimizde çok defa ikinci sınıf bir yazar olarak düşünülmüştür. Halbuki o, geçen asır Türk okuyucusu üzerinde, diğerlerinden daha tesirli olmuştur. Roman, hikâye, tiyatro, fikir ve ders kitabı olarak iki yüz eseri, binlerce makalesi olan bu yazarımızı evvelâ günümüzde ihmâl edilmiş biri olarak değerlendirmek istedim. Gerçekten de bu ihmâlin haksız olduğu kanaatine vardım. Yine de büyük bir sanatkâr olduğunu söyleyemem. Fakat fikir ve kültür tarihimizde, son asır içinde en çok hizmeti geçen, yahut neşriyat yoluyla cemiyete bir mesaj gönderen belki en mühim yazarımızdır diyebilirim.

● Batı Medeniyeti karşısında Ahmed Midhat Efendi'yi seçişinizin nedenini izah eder misiniz?

■ Ahmed Midhat Efendi, şahsiyet ve eserleriyle Tanzimat devri içinde bir muvazene unsurudur. Hattâ yeni bir insan tipidir. Onun çağdaşları olan diğer yazarlar Batı medeniyetini bir siyaset ve rejim dâvâsı olarak ele almışlardı. Namık Kemal, meselâ bu açıdan bütün hayatı boyunca sarayla yaptığı mücadeleyi;

«Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun» mısralarıyla kapatır. O devir için bu, bir basiret değildir kanaatimce. O mücadeleyi de küçümsemiyorum, yanlış anlaşılmasın. Hasbî oldukça, her hareket güzel ve mübarektir. Fakat bu bakımdan Ahmed Midhat Efendi'nin hizmeti ne kendini ne de vatanını mahzun etmiyecek bir neticeye ulaşır. Ahmed Midhat Efendi, Batı medeniyetinin bir rejim kavgası haline getiren Genç Osmanlıların da, Batıyı bir örf ve âdetler sistemi olarak benimseme taraftarı olanların da, hattâ, evvelce üzerinde çalışmış olduğu Beşir Fuad gibi Batıyı pozitivist ve materyalist olarak değerlendirmek isteyenlerin de dışındadır. Bu saydığım üç grubun taraftarları günümüzde de vardır. Lâkin Ahmed Midhat Efendi'nin, kitabımda da belirttiğim şekilde, Doğu ve Batı medeneyetlerinin muvazeneli bir senteze ulaştırılması fikri, çağdaşlarında mevcut değildi. Onun düşünce ve tekliflerinin fikrî mahsullerini 1908 Meşrutiyetinden sonra iki büyük fikir adamımızda buluruz: Gökalp ve Akif. Bu ikisini birbiriyle ve Ahmed Midhat Efendi ile birleştirmek biraz zor görünür. Fakat onları birleştiren bir düşünce vardır: Türk, Osmanlı, İslâm ve Doğu medeniyetinin manevî değerler sistemini muhafaza ederek, Batıda ilim ve tekniğin kazandığı terakki seviyesine erişmek.

● Yeni çalışmalarınız hakkında bilgi rica etsek?

■ Yeni çalışmalarım... Bir kısmı zihnimde, bir kısmı kalemimde bir takım düşünce ve projelerim var elbette. Bazıları doğrudan doğruya edebiyatla, sanat olarak edebiyatla ilgili. Bir kısmıda son devir fikir hayatımızla. Bu ikinciler bana daha cazip geliyor. 19. asır Türkiye'sinin önce parça parça, sonra sistematik, kategorik bir fikir tarihini toparlamak. Bakalım, «Mevlâ görelim neyler»...

● Teşekkür ederiz.

ŞEHİT PADİŞAH DESTANI

HASAN ERDEN

Bir zamanlar devletimiz Osmanlı
Henüz kuvvetlenen bir filiz idi
Başındaki Sultan ise pek namlı
Kudretli, pek kerim, pek aziz idi.

Namı Sultan Murat Hüdâvendigâr
Askerî dehâsı, büyük ilmi var
Buyruğunda millet nice bahtiyâr
Acısız, çilesiz ve dertsiz idi.

Adaleti mazlumların duâsı
Kılıncıysa zalimlerin belâsı
Ona karşı bütün haçlı dünyası
Korkulu, perişan ve aciz idi.

Her bahar Sultanım, buyruğun söyler
Lala Şahin Beyler, Evrenos Beyler
Kâfirin kalbini pür dehşet eyler
Ki, her biri savletinde tez idi.

Timurtaş Gazi Bey, Paşa Yiğit Bey!..
Nice coşar seyret! Hey yiğidim hey!
O gözler ki, şehitlikten başka şey
Görmez miydi heyhat! Hiç görmez idi.

Allah Allah! O ne savlet ne haşmet!..
Her zafer sonunda Rabbine şükret!
Mazlumların âh ettiği yere yet!
O, emeğin boşa gidermez idi.

İlerlerken bu adâlet ordusu
Artmıştı Papa'nın ölüm korkusu
Bu dehşetli akınların arkası
Kesilmez ve «aman» hiç vermez idi.

Papa bir haçlılar ordusu kurdu
Avrupa kin ile kuduruyordu!..
Sultanımın bundan haberi vardı
Mevsim de henüzce bahar-yaz idi.

Yürüdü vahşetle Haçlı sürüsü
O kadar çoktu ki gelmez gerisi
Buna karşı Osmanlı'nın çerisi
Pek de küçük kalıyordu, az idi.

Pâdişah varmıştı kâfire karşı
Tekbir sedaları, tutardı arşı
Osmanlı'nın o nizamlı duruşu
Bir kale gibiydi, yıkılmaz idi.

Gazâ yeri büyük, geniş bir ova,
Ki, buraya derler idi Kosava
Lâkin pek bulanık, tozluydu hava;
Göz gözü görmezdi, bakılmaz idi.

Sultanımız Murat, hemen o gece
Cümle âlem sessizliğe girince
Abdest alıp namaz kıldı bir nice
O ne güzel huşû, ne namaz idi!..

Duâ etti: «Ey Allah'ım sen birsin!
Her şeye hakimsin! Hem de kadirsin!
Sen fikrimi, niyyetimi bilirsin!»
Bu çok içten derin bir niyaz idi.

«İlâhî şu tozu bizden ref eyle!
Bîçare kulunu, beni affeyle!
Her zamanki gibi nusretin ile
Lûtfeyle ki artsın hızımız» dedi.

«Ben canımı kurban edem dinime,
Sen İslâm askerin kurban eyleme!
Muzaffer eyle! Hüsran eyleme!
Sen kara çıkarma yüzümüz» dedi.

«Beni Gazi yaptın, şimdi şehit kıl!
Bu aziz orduyu sen hep teyid kıl!
Düşmanı kahreyle ve nâbedit kıl!
O gözleri, iki çeşme göz idi.

Sabahleyin hava billûr gibiydi
O kılınçlar sanki bir nur gibiydi
Mücahitler; ki arslanlar gibiydi
Her biri pehlivan ve yağız idi.

Bayezit Bey şimşek gibi coşanda
Nice vurur erlerinin başında
«Yekdir Allah» diye haykırışında
O koskoca meydan pür âvâz idi.

Ortada Murat Han ve Çandarlı Paşa
Bâyezid bir baştan koşar bir başa
Kâfiri çevirir sarhoş olmuşa
Haçlılar hiç gözün açamaz idi.

İşte büyük nusret ve büyük takdir!
Gerçek; «âlemlerin rabbi, Allah bir!»
Yakup Bey düşmanı bir bir devirir
Kaçmak isteyenler kaçamaz idi.

Bir sevinç, bin şükür Gazi Sultan'da
Ölüleri dolaşırdı meydanda
Bir yaralı kâfir vurdu son anda
O şehadet nice büyük haz idi.

Hey yüce Sultanım Hüdâvendigâr!
İnancın ve azmin bizlere şiâr
Bu kutlu cihat ki, senden yâdigâr
Nice ter döksek de yine az idi.

BATININ SANAT DÜNYAMIZA ETKİLERİ

YETKİN DİLEK

İnsan; yaratılışından bu yana, hayatın sorularına cevap arama ihtiyacını hissetmiştir. Nedir hayatın soruları? Allah, kâinat, ölüm, insan ve neticede yine kendisi; hayat. Bütün bunlar, insan denen karmaşık ve seçkin varlığın zihnin odağını kurcalayan bir muammalar yumağı olmuştur. Fikir dünyasını iki ayrı tezgahta dokuyan konulardır bunlar. İki ayrı tezgâh, iki ayrı yol. İnanç, inançsızlık. İşte bu iki cevaplayış, hakimdir düşünce tarihine. Oradan hayata, sanata, yansıyan bir hakimiyet söz konusudur. İnsan, bu sorulara cevap ararken, fikrî birikimi ve çağının sosyo-kültürel seviyesiyle sınırlıdır. Ölçüde doğru bilgiye sahip olanlar, sağlıklı neticeye vararak, huzura kavuşmuşlardır. Ya Babil kulesinin taşçıları?..

Burada şu sorular dikiliyor karşımıza. Hayatı ve kâinatı izahta sıhhatli neticeye varan toplumlar, onları oluşturan fert ile, bu sıhhatli neticeye varamayan fikir dünyası durulmamış, sınırlarda teslimiyeti kabullenmemiş, toplumunu, çevresini ve ilk planda kendisini kuşatan hayatî konularda çaprazlaşan insanların ruh yapıları, temel olarak hangi farklılaşmaların temsilcileri durumundadır? Bu soruyu niçin yönelttik? Yönelttik. Zira insanları, fikir ve eylem olarak şekillendiren inançlarıdır. Ve bu inanç, insanın ruhi yapısını dokuyan, oradan eylem hayatını şekillendiren daha doğrusu yönlendiren, sevk ve idare eden «komuta merkezi»dir. Kaynaktır.

Bu şekillenmenin veya şekillendirmenin derin izlerini, nefs muhasebesini, hayat ve kâinatı izahta çırpınışı biz, sanatçıda, onun eserlerinde, yaşantısında müşahade edebiliriz. Ahiretten sonraki hayata inançsız olanlar, buhranların cenderesi arasında, kelimelerde can çekişen sanatçı feryadının dramını sahneler. Beyin, inkârcı bir tohumun meyvelerini besler. Ürün, tohumun ürünü olur. İşte bu inanç ve inançsızlığın, bu şüpheciliğin damgası, sanatçıda, daha hakim bir karakter olarak belirir. Bu itibarla bu iki kâinat telakkisini sanatçıda gözlemek, deneylemek daha kolaydır. Daha sıhhatlidir. Çünkü sanatçı, sıradan insan değildir. Gerek sanatçı ve gerekse düşünür, mevcut problemleri gündelik hayatın basit yargılamasından koparark, bir ömür boyu sürecek bir cedelleşmenin muhakeme potasına sokar. Onunla boğuşur. Varılan netice müspet veya menfi bir kuşağa veya kuşaklara meş'ale olacaktır. Olur da... Burada öncülük söz konusudur. Veballeri ve sevaplarıyle birlikte. Fikir haysiyetine sahip olanlar bu yeni

düşünceyi, örgüleyecek, yaşayacak, savunacak, yayacaktır. Yol ayrımında pusula olacaktır bu dünya görüşü...

Yol ayrımı. Tercihle karşı karşıyadır insan bu kavşakta. Uzun ve bunaltıcı didişmelerin ürünleri, «yanlış»ın izahı olabilir. Analizlerin, yorumlamaların sonucu nihayet sentezlenerek ortaya konan «doğru» olamayabilir. Artık yeni akide, «doğru olmayan akide» dir. İşte ömür boyu kazılacak, ama çökmesi mukadder düşünce temeli.

Buna «inkâr» demek, daha açık bir izah olacaktır. Kâinatı kuşatan gerçek bilgi'yi inkâr demek olan bir inkâr. Yani doğrunun inkârı. Şüphesiz bu sonucun kaynaklandığı merkezler, tek değildir. İlk planda insan, kendini oluşturan şartların paralelinde şekillenir. Daha sonra, inkârı telkin eden mihrakların dinamiğiyle doğan enerjinin itici gücü, bu hakim karakteri devam ettirir. Aynı şekilde savunur, cezbeder, cemeder. Varmak istediğimiz neticelerden biri şu: Acaba bu insanlar; ruh yapılarında, sınırlarda teslim olan selim fikir muhakemesine varabilir, karşılıklı bir ahenkle koordine sağlayabilir mi?

Üzerinde hssasiyetle durulması gereken nokta bu. Sanatçıyı da bu gözle görmekte fayda vardır. Toplum, toplumun akidesi; sanatçı, sanat eseri. Bu dörtlü arasındaki ilişkileri iyi tespit etmek gerekir, bir sanatçıyı çözümlemede...

Bizde; Tanzimat sonrası yetişen sanatçılar, düşünce yapısı olarak genellikle batı sanatçı ve düşünürüyle bir özdeşlik arzeder. Bu tarihî siyasî-sosyo-kültürel adaptasyonun bir ürünü. Onun için biz, batı düşünce tarihine konumuz sınırlarında kısa ve seçtiğimiz belli şahıslar vasıtasıyle göz gezdireceğiz.

BATI FELSEFESİNE BİR BAKIŞ

Batı deyince, onu oluşturan düşünceyi ortaya koymak lazım. Düşüncenin asıl mihrakı, insandır batıda. Bir odaktır insan. Problem insan. Çare yine insan.

Batı düşünürü ve sanatçısı, bütün problemlerinde olduğu gibi insan problemini çözüşte de kadim yunan düşüncesine (Antik çağ Yunan düşüncesi) kadar iner. Tespitler ve uygulamalar ona göre yapılır. Tek yanlı «ben-merkezci» kadim Yunan düşüncesi, insanı daima savunulması gerekli bir suçlu olarak ele alır. (Yunan mitolojisindeki Prometheus vakıası Yunan'ın put tanrılarına karşı isyanını sembolize ederken, bir yandan da bu «savunma psikolojisi»nin varlığını ispatlar) Misalleri çoğaltmak mümkün. İnsan bir «ben»dir. «İnsanın Tanrıya karşı bile savunulması gerekir. Zaten Rousseau nun da anlattığı gibi batı insanının, Tanrıyla arası başından beri açık olmuştur. Tanrı bir ben ise insan da ayrı bir ben'dir diye düşünülmüş.» (*) Burada can alıcı nokta, insanın Tanrı'ya bile güven duymayışıdır. Yaratıcı'ya güven duymayan, insanlara, tabiata ve çevreye zaten duyamaz. Neticede bir «yalnızlık» çıkar ortaya. Mutluluk ve felâketlerin bir başına taşıyıcısı insan doğar, batıda. Hıristiyanlık, bu çıkmazı daha da girift hale soktu. İnsan doğuştan suçludur batı inancına göre. Yani hıristiyanlığa göre.

Özet halinde diyebiliriz ki insan, babadan oğula geçen bir günahın (Hz.Adem'in cennetten çıkarılışı) değişmeyen, değersiz bir kurbanı olarak görüldü. Bu ağır suçluluk psikolojisi, devam edemezdi. Bir patlama mukadderdi. Oldu da. Rönesans çağı başladı. Hareket merkezi kadim Yunan düşüncesindeydi. İnsan sevilecekti. Suçluluk bıkkınlık getirmişti. Ancak bu sevginin vuzuha kavuşmuş bir hali yoktu. Sadece «sevmek». Bütün insanları sevmek. Katili de seveceksin, namuslu olanı da, olmayanı da. Ölçü, ölçüsüzlük prensibi üzerine bina edilmiş gibi. Cani ile masumu aynı kefeye koyan yeni bir zihniyet. Bu ise insana hürmet-

(*) «Başkaldıran İnsan ve Bir Suçluluk Felsefesi,» Mustafa Aydın. Pınar. Sayı:62.

sizliğin yanlışına, bir başka yanlışla karşılık oldu.

Bu yorumlama da diğerleri gibi uzun ömürlü olmadı. 19. yüzyılın 2. yarısından sonra bu hümanist anlayışa karşı da tepkiler doğdu. İki büyük dünya savaşı sonrası insan, tüm değerleriyle birlikte inkâra gömüldü. Bu felsefenin temel akidesi, yine «gizli savunma» psikolojisine dayalıydı. Herşeyin çözümünü insanın sınırlı aklında gören batı düşünürü Descartes'in «Düşünüyorum, o halde varım.» özdeyişi, inkârcı kuşakta «mahkûmuz, o halde varız», «İsyan ediyoruz, çünkü varız.» şeklinde formüle edildi. Netice, batı aydınının karşısına iki yol çıkardı. Daha doğrusu bu insanlar, iki yol seçti: Başta Tanrı olmak üzere herşeyi inkar eden suçluluğu (!), sorumluluğu, bir suçsuzluk platformuna götüren direk isyancı muhakeme ve bu suçluluk psikolojisinden kurtulmak için insanı maymunlaştıran, akılsız ve kıymetsiz bir varlık düzeyine indiren endirek isyancı muhakeme.

İnsanı «becerikli hayvan» olarak kabul eden görüşün ilk mucidi Fransız Bacon'dur. XX. yüzyılın başına kadar devam eden bu akımın havarileri Marx, Freud, ve Darwin. Marx, insanı mide, Fireud, cinsel içgüdü; Darwin ise bir maymun olarak yorumladı. Şüphesiz böyle bir varlık «sorumlu» olamazdı.

Tanrı'yı kabullenmekle başlayan, herşeyi reddeden inkârcı gurubun temsilcileri Sartre, Stirner, Pisarev, Sade, Nietsche ve Camus'dur.

Nietsche, yola karamsar bir ruh yapısı ile çıkar. «İnsan utanılacak bir varlıktır» der. Nietsche, neticede varmak istediği «üstün insan» tasarısını öz-kültür yapısının zorlayıcı «ben» sebepleri yüzünden de aradı Zira O, Hz. İsa'yı kıskanan bir insandı. O'na doğru yolda erişemeyeceğini anlayınca inkâra saptı. Tersinden erişmeye çabaladı. Muhakkak bu da, ayrı bir sebep. Suçluluk psikolojisini (!) bu şekilde örtmeye kalktı. İnsanı görmeye tahammülü olmayan bir inanç, değişik kaçamaklar arayacaktı. Bu yüzden Darwin, insanın altına indi. Nietzsche de üstüne (!) tırmanmaya uğraştı. Kilise, Tanrı ve insanı inkâr eden Nietzschenin ardından gelenler oldu tabi. Şair Rimbaut, Pisarev, Stirner, Sade gibi.

Bu ekolün, yani isyancı düşüncenin zirvesi ve sistemleştirilmesi Albert Camus ile oldu. Camus, insanın suçsuzluğu prensibinden hareket ediyor. Dünyayı tamamıyle uyumsuzluklar toplamı olarak kabul ettiğinden, uyumsuza uyumsuzlukla karşılık verilir diyerek «isyan» ilkesine dayanarak «Özgür ve dik kafalı olmak» formülüne varıyor.

Şu ana kadar üzerinde durduğumuz batı felsefecileri «doğru bilgi»ye erişememenin talihsiz tragedyasını oynadılar. Çıkılan nokta yanlıştı. Varılan doğru olamazdı. İnkârın kör kuyusu çekti ve yuttu onları. Batı düşünürü ve sanatçısı için bu, doğal bir durumdur. Çünkü batı akidesi; insana, insanî hayatı veremedi.

Veremezdi de. Bu yüzden batı sanatçısı kurtulmak istediği bu bunalımlar akidesinden, ona isyanla karşılık verdi. Ancak yine onun ölçüleriyle savaştı. Kurtuluşa varamamasının sebebi de bu. Biz işin bu yönü üzerinde durmayacağız. Kısaca batının düşünce yapısı ve içinde bulunduğu durumu sadece işaretledik. Bu bize daha sonra lazım olacak. Zira Türk fikir ve sanat hayatı iki yüzyıl sürekli bir şekilde «Bü Batı»nın tahakkümü altında kaldı.

Batıdaki isyankâr-inkârın yukarıda işaretlediğimiz sistemleştiricileri sanat sahasında diğer batı yazar ve şairlerini etkiledi. Bu yazar ve şairler, bu felsefe ile eser verdiler. Onun buhran ve krizlerini yaşadılar. İnkârı ve karmaşasını kitaplaştırdılar.

SANATÇILARIMIZ KİMLERİN ETKİSİNDE KALDI

İşte bizde; Tanzimat sonrası fikirde, sosyal hayatta, müessesclerde başlayan batılılaşma zamanla tamamen bir devlet sistemi haline geldi. Bunun ilk kalın izleri de edebiyatta tanzimatla başlar. Bu dönem sonrası Türk edebiyatının en belirgin özelliği batı estetiği şekli ve muhtevasına bürünmesidir. Batı sanat dünyasında diğan her yeni ve hatta eski akımlar bir yansımasını ve gölgesini de Türk edebiyatına düşürdü. Batıdaki hemen her ekolün ve temsilcisinin bizde de bir havarisi oldu. Bunlar arasında bağlanışın derecesi, millî değerlerden kopuşun seviyesine bağlıdır. Biz şimdi batı şair ve yazarlarının etkisinde kalan kendi yazar ve şairlerimizi kısaca zikretip 1950 sonrası Türk şiirine geçeceğiz.

Ziya Gökalp, Bergson, Demolins, Levi, Bruhl, Tard, Durkheim, Fichte ve özellikle Auguste Comte ile A. Fouilleé'den; Ahmet Haşim, Baudelaire, Varlaine, Rimbaud, Mallarme, Henri de Reigner, Remy de Gourmont, Abbé Brémond, Alain'inden; Yahya Kemal, Emile Bourgoix, Louis Renault, Baudelaire, Verlaine, Mallarme, J.M.de Heredia, Ceconle de Lisle, Joan Moréas, Charles Maurras ve özellikle tarihci Llbert Sorel ve Bergson'un sezgici felsefesinden; Ahmet Hamdi Tanpınar, Beethoven ve Paul Valery'den; Tevvik Fikret, François Coppéeden Hüseyin Cahit, Hippolyte Taine'nin pozitivist ve determinist sanat anlayışından; Namık Kemal, Hugo'dan; A. Hamit Tarhan, Hugo'dan; Ahmet Munip Aranas, Baudelaire'den etkilenmişlerdir. Romancılardan Hüseyin Rahmi Gürpınar, natüralist ve experimentalisme bağlı Zola ve Schopenhauer'dan; Halide Edip Adıvar, Corneille'ninden; Abdülhak Şinasi Hisar, Marcel Proust'dan; Refik Halit Karay Maupassant'tan; Reşat Nuri, Zola ve Balzac'dan; Halit Ziya Uşaklıgil, Alphonse Daudet ve Goncourtlardan; Beşir Fuat ve Ahmet Şuayb, Zola'dan; Yakup Kadri Karaosmanoğlu Maurice Barres, İbsen, Maeterlick, Alexandre Dumas, Daudet, Zola, Concourt'lar, Flaubert, Balzac, Jules Domains, Roger Martin du Gard, Jules Romains ve Andre Gide'den; Peyami Safa da George Simenon, Conan Boyl ve Marcel Proust'tan roman tekniği ve fikir olarak etkilenmişlerdir.

İfade etmeye çalıştığımız bu etkilenmelere, bizim sanatçılar üzerinde kesif bir hakimiyet kurabilme başarısına erişebilmiştir. Bunun neticesi olarak bizim sanatçılarımız da batı sanatçılarının hissetmedikleri hissedemiyecekleri ıstırabı çektiler veya kendilerini çekmeye zorladılar. Bu etkileşim, sadece bu dönem üzerinde kalmadı. Bu döneminde etkilediği kuşaklar oldu, kendilerinden sonra. Zaten her kuşak, kendi zamanının batı ekollerinin şekil ve muhtevasından nasiplendi. Bu temel gerçek, bizde hatırdan çıkarılmamalıdır. Değerlendirmeler bu sosyo-kültürel dışlaşma vakıası göz önüne alınmadan yapılmamalıdır.

1930 — 1950 ARASI EDEBİYATIMIZ

Bu açıklamalardan sonra 1950 sonrası edebiyatımıza geçebiliriz.

1950 sonrası edebiyatının ilk göze çarpan özelliği İstanbul sınırlarını yırtarak Anadolu'ya girmesidir. Anadolu, insanı ve dertleriyle romana, hikâyeye ve

şiire konu olmuştur. Daha önceki kuşakta «memleket edebiyatı» yapanların sayısı mahdut idi. Bunlardan Faruk Nafiz Çamlıbel'i, Kemalettin Kamu'yu, Ömer Bedrettin'i, Ahmet Kutsi Tecer'i Ahmet Muhip Dranas'ı hatırlayabiliriz.

Özellikle roman ve hikâyede Neşat Nuri, Yakup Kadri, Refik Halit Karay gibi isimler milletin değer ölçülerine temelde ters düştüklerinden, getirdikleri izah yabancı kavram ve bu kavramlar manzumesinin baskın etkisi altında kaldı. Bu horlama ifrat edercesinde Reşat Nuri'de görülür. Toplum gerçeğini yansıtıyoruz diye, milletin değerleri sürekli ve insafsız bir kötülemenin hedefi haline getirildi.

1935 yılına kadar olan zaman dilimini içine alan bu akımdan sonra Anadolu, köy ve kent meseleleriyle ele alındı. Çeşitli ıstıraplar, yoksulluklar, müesseselerin bozuk işleyişi, malî bunalımlar konu olarak işlendi. Ancak bu işleyiş, taraflı ve kasıtlı bir açıdan yapıldı.

1950 sonrası edebiyatımızda hakim bir karakter olan marksist-düşünce giderek gelişen sanayi ve şehire yerleşme sosyal vakıasını, köylerde nüfus artışının doğurduğu meseleleri ağa-ırgat, patron-işçi çatışması şeklinde işledi. Marksist felsefe gereği suni bir sınıflaşma üretildi.

Bütün bunlar, toplumumuzun ve aydınımızın iç-dinamiğinin tabiî bir sonucu değildi. Aydınımızdaki bu varyasyon, beynelmilel kültür savaşının yurdumuzdaki tablosuydu.

Çağın gelişen teknolojik imkânlarının ve ideolojik hakimiyet mücadelesinin gereği olarak Türk sanatçısı, eskiden olduğu gibi sadece Fransız sanat dünyasının etkileriyle sınırlı kalmadı. Yabancılaşmaya, yabancı değer ve telakkilere, akımlara daha açık bir ortam oluştu. Bizzat bu dışlama, devlet vasıtasıyla da hız kazandı. Rus,Amerikan, Alman, İngiliz, Çin, Japon, İspanyol, İtalyan vb. kültür tesirlerine aydınımız köksüzlük sebebiyle direnmesiz, üstelik bir iştiyakla kapıldı. Yoğun, ölçüsüz ve kontrolsüz, devlet insiyatifinden uzak (kaldıki devlet bunu kendi eliyle de yapıyor) tercümeler, beynelmilel propagandalar sonucu batı ve doğudan çeşitli inkâr felsefeleri, düşünce modelleri ile bunalımlar ithal edildi. Bu iç-dış değişiminin yoğun karmaşası içinde yerli ve millî bir edebiyat modeli oluşamadı. Bu şartları altında oluşamazdı da.

Dış etkilerin bu etkinliği 1960 sonrası dokuz yıl içinde, daha kesin hatlarla yoğunlaştı (Bu biraz da mazinin getirdiği dışlaşma birikiminin patlaması olarak da düşünülebilir. Beynelmilel mihrakların etkinliğinin artışı da unutulmamalı) tazyikini çoğalttı. Özellikle çağın çeşitli moda akımlarına, devletlerin kontrolündeki ideolojik hareketlere itibar arttı. Soyut roman ve şiir, tercümelerle aktarıldı. Tesirli bir hakimiyet tesis etti genç kalemler üzerinde. Onlar gibi yazmak ve düşünmek ideal bir hedef olarak benimsendi. Batı inkâra dayalı düşünce yapısını ve buhranlarını rahatlıkla boşalttı bu beyinlere.

Batının önde gelen isimleri mürşid olarak seçildi. Marksist-çapraşık ve istismarcı gerçekciliğinin makine, işçi ve toprak konularını yazan Amerikalı Hemingway, Siteinbeck, Caldwell, Saroyan, Jack London gibi romancılar bizdeki Marksist yazar-çizere etkili oldu. Bu arada dünyayı ve nimetlerini vaaz eden Andre Gidé ve diğerleri şairlerimiz üzerinde hakim bir tesir bıraktı.

1940 KUŞAĞININ DURUMU

Şimdi 40 kuşağına geçelim. 1940 kuşağının, kendinden öncekileri tamamiyle inkşr etmesi belirgin özelliklerinden biridir. Batıya kesin bir teslimiyet görülür, bu kuşakta. Millî değerlere karşı kayıtsızdırlar. Ve hasmane bakarlar. Bu çapraşık fikir yapısı, dış mihrakların yurdumuzdaki hakimiyetinin bir sonucudur

İnkarcılıkları geleneksel şiir anlayışımızı da kabullenmez. Batının inkârcı akımları ve temsilcileri zihinlerinde kesin bir hakimiyet kurmuştur ne yazık ki. İşin tuhaf yanı bu akım, genellikle batıda oluşan bu inkârcı eğilimlere tamamiyle vakıf

olmaktan bile uzaktır. inkârın boşluğunda sarkaç haline dönüşen beyinleri inanç ve inançsızlık arasında gider gelir.

Temel karakterleri olarak görülen halka inmek prensibi sadece bir fantazi olarak varlık gösteriyor. Kaldıki inmek istedikleri halkın maddî manevî değerleriyle, kesin bir zıtlaşma içindeler. Yapabildikleri istismar noktasında başarılı olabilmiştir sadece.

40 kuşağı şiirde vezin, kafiye ölçülerini reddederken, özleşme, arınma iddiasıyle dilde de bir yozlaşmanın temsilcileri oldu. Bu karakter, özellikle 55 sonrasında ifrat noktasına tırmandı. Bu dönemde, önceki topluluklara oranla daha kısa ömürlü edebi topluluklar kuruldu. «Garipçiler», «İkinci Yeni» gibi.

1940 SONRASINDA ŞİİRLERİMİZ

1940 sonrası şiirine geçmeden önce onu hazırlayan sebepler üzerinde duralım. Bu dönemi hazırlayan 1930-1940 yıllarının tanınmış isimleridir. 30 öncesinde «İlk Hececiler» ve «yedi Meşaleciler» görülür. Ancak bunlar, arada eriyip gitmişlerdir. Fakat Necip Fazıl Kısakürek, A. Hamdi Tanpınar, A. Muhip Dranas, A. Kutsi Tecer, ve Nazım Hikmet 1940 şiirini kendi düşünce kanallarında etkilemişlerdir. Nazım'ın dışında kalanlar hece vezni ile sağlam ve kuvvetli şiirler yazdılar Bilhassa Necip Fazıl Kısakürek, çağımız insanın «geçiş dönemi» toplumlar karmaşası içindeki ıstırabını, başarılı olarak şiirleriyle verdi. Dinî konular üzerinde sağlam şiirler yazdı. Tutuldu ve bir hayli etkili oldu. Bu arada Cahit Sıtkı Tarancı, Ziya Osman Saba, birtakım yeni biçim denemelerine girmekle birlikte bu 1946 şiiri kervanına katıldılar. Necip Fazıl'ın ûhrevi ve bohem şiiri yanında; Tanpınar, rüyaya ağırlık veren mecaz dolu sembolist şiir anlayışında; A. Muhip Dranas, destana yatkın, lirik ve Baudelaire havasında A. Kutsi Tecer ise Anadolu şiirine dönük, folklorcu bir şiir düşüncesinde yazdılar. Nazım Hikmet, Marksist Rus şairi Vladimir Mayakovski'nin ve Moskova'nın Leninci zihniyeti altında ihtilâlci, marksist, millî değerleri inkâr eden ajan-şiir anlayışıyla şiir verdi. Behçet Kemal Çağlar, «Kemalist» ilkeler üzerinde «kasidecilik» izlenimi veren bir çeşit şiirin kurucusu oldu. Devletin resmî şairiydi.

İşte 1940 şiirini hazırlayan genel hatlariyle bu etkiler. Millî değerlerin inkârı, Osmanlı'nın reddi, daha bu dönemlerde başladı. (Nazım Hikmet) Ev içi, çocukluk yılları özlemi, yaşama ve ona bağlılık yine bu dönemin verimi ve yansıması olacak bir sonraki kuşağa ...

1940 sonrası şiirinin doğumuna ve gelişmesine etki eden değişik alternatifler vardır. Tek yönlü bir gelişimin mahsulü değil bu kuşak. Yukarıda zikrettiğimiz 1930 döneminin etkileri, Orhan Veli gurubunun (Garipçiler). Cahit Sıtkı Tarancı gibi şairlerin, bağımsızların, toplumcuların tesirleri de var bu dönemi oluşturan. Orhan Veli aynı zamanda «birinci Yeni şiiri»nin öncüsü kabul ediliyor. 1940 sonrası şiirinin çeşitli guruplara ayrılmasının sebepleri kısaca bunlar.

Şimdi bu dönemin hakim genel karakterleri üzerinde kısaca durarak yazımızı bitirelim.

Maziye ve Milli Değerlere Bakış

Bu dönemin nesli iki büyük dünya savaşı arasında yetişen bir nesildir. Bilhassa birinci dünya savaşının getirdiği büyük yıkım ve arkasında bıraktığı uzun yılları kucaklayan ve kucaklayacak sosyo-kültürel ve ekonomik buhranlar, bu kuşağı yoğun bir tazyik altında ezdi. Kısa bir zaman dilimi içinde bin yıllık bir imparatorluk yıkılırken, millî değerlerde aydın kesimi ve müesseselerde terkedildi. Batı sistemi olduğu gibi bir adaptasyonla yeni bir sistem olarak kabul edildi. Bu kültürel değişim halka sirayet etmekte sınırlıydı ama, okumuş ve okuyan kesimde kim bir başkalaşmaya yol açtı. Batı aydınının buhran ve bunalımları, inkârcı-isyanı, değer değişimimizle bizdekilere yansıdı. Şüphesiz şairler de aynı etkileşim içindeydi. Hem de daha belirgin ve açık olarak. Böylelikle pozitivist düşünce, nihayet bu nesle marksist akide

olarak bulaştı. Bu kuşağın «devrimci» denilen bir bölümü, marksist diyalektiğin ve ideolojik hakimiyet mücadelesinin etkisiyle maziye ait herşeyi, bütün müesseseleri acımasız ve düşünmesiz bir şekilde horladı, suçladı. Orhan Veli, «Garip Önsözü»nde bunu şöyle izah eder: «Tarihin beğenerek andığı insanlar, daima dönüm noktalarında bulunanlardır. Onlar bir ananeyi yıkıp yeni bir anane kurarlar.» «Yapıyı temelinden değiştirmelidir. Biz, senelerden beri zevkimize ve irademize hükmetmiş, onları tayin etmiş, onlara şekil vermiş edebiyatların sıkıcı ve bunaltıcı tesirlerinden kurtulabilmek için o edebiyatların bize öğretmiş olduğu herşeyi atmak mecburiyetindeyiz.» (*) Bu ifadelerde göze bir çomak gibi batan bir «yıkım» arzusu vardır. Yıkılanın yerine yenisi ihdas edilecektir. Ama bu yeni, kurmak isteyenlerin de dışında olan bir bünyeye sahip. Şiirde, şekil, ve muhtevadaki bu yenilik, özde millî değerlerin inkârına dayalı bir amaça sırt vererek gelişti. Şekil sadece bir araç oldu.

Hayat Anlayışları

Dinî ve tarihî herşey inkârın hedefidir. Gündelik hayatın çeşitli basit konuları, ten istekleri, sadece yaşamak arzusu (dünyaya bağlılık), beş duyuya hitap eden müşahhas hayat işlenir. Metafizik kavramlar, gerçekler, duygular kabul edilmeyerek, insan hayatı, gündelik geçim dertleriyle, kadına düşkün bir psikoloji içinde işlendi. Ruh dünyalarında bir boşluk, tatminsizlik, yalnızlık avarelik hakimdir. İnsana ve çevreye güven, duyulmayacak kadar az. Bir kısmında «yok» bile. Şiirlerin değişmeyen konularıdır bütün bunlar. İdeolojik planda, sosyal problemler dar, kasıtlı marksist düşünceyle izah ve kritik edilir. Marksist diyalektiğin gereği bunda da tezatlı ve çapraşık bir tutarsızlık hakimdir.

Ölüm

Yeni şiirimizde, ölüm teması materyalist şairlerde büyük buhranların kaynağı olarak görülür. Ölüm, kesin bir son, çürümek ve yok olmak olarak kabul edilir. Dünyanın nimetlerinden mahrumiyettir. Herşey olan dünyadan kopuştur. Dönüşü olmayan, sonrası bulunmayan bir bitiştir kısaca. Bu yüzden de «ölüm» başlarında her an şahdamarlarına inecek bir kılıç olarak sallanır. Korku, biteviye korku, bunaltan, buhranların dehlizinde çırpınışların feryadı olan değişmez fobi. Bunu gizlemek çabası da yok değil. Ancak herşeye rağmen bu çürümekle düğümlenecek «kesin yokoluş», kelimelerin ardında bir hayalet dehşetiyle dolaşır.

Vatan Anlayışı

Marksist düşünceye bağlı olanlar, görünüşte vatanı, sefaleti, dertleri, sevinç ve güzellikleriyle yansıtılar. Esasında buradaki bakış, ideolojik kaygıların etkisi altındadır. Samimiyet yoktur genellikle. Özellikle beynelmilelcilik kisvesine ve tesirine bürünenlerde vatan mefhumu değerini kutsiliğini kaybeder. Amaçlı bir taklitçiliğin, kültürel ve ideolojik güdümlülüğün bir neticesi bu şüphesiz.

İşte bu dönemin genel anatomisi Biz bu ameliyatı sınırlı olarak yapmaya çalıştık. Zira bu iş bir sanat dergisinin sayfalarında halledilecek kadar dar tutulamaz. Bir toplum değişiminin ortaya koyduğu bütün problemlerin, sanat dünyasına düşen bölümü, daha geniş sayfaları gerektirir. Yapmaya uğraştığımız çok küçük bir dikkat çekiş. Ve bundan sonra, 1950 sonrası incelemelerimize bir ışık tutabilmesi ve sanatçı zümremizin batı tesirleri altında nasıl kıvrandığını sergilemesi bakımından bir giriş.

Baştan beri izaha çalıştığımız «Bu Batı» edebiyat dünyamıza neye mal olmuş, bunu sanatçılarımız üzerinde incelemeye çalışacağız daha sonraki sayılarımızda...

(*) Türk Edebiyatı : Ahmet Kabaklı.

Yeşilçam 1977

M. ÇİMEN

Çok söylendi, çok yazıldı. Teoride hayli söz edildi. Ama Yeşilçam kâh fırtınalı, kâh deprem sonrası enkazını hatırlatan görünümünden bir türlü kurtulamadı. Bocalamalarla dolu Türk filmciliği hala yörüngesine oturamadı.

Yeşilçam 1977'ye kısaca göz atacak olursak karşımıza bir deprem sonu manzarası çıkacaktır. Yine kararsız, yine şaşkın, yine endişeli ve yine kompleks bir yapı.

Maksadımız 1977'de izlediğimiz filmlerin kısa bir toplamını sunmak. Dikkate değer çıkışları anmak. Ancak;

Hiç bir problem kendi şartlarından ve tarihi sebepler birikiminden soyutlanarak izah edilemiyeceğine göre Türk sinema tarihine ve bu tarih içinde sinemamızı etkileyen akımlara da kısaca dokunmak durumunda kalacağız.

Sezon başında Türkiye Film ithal ileri Birliği ile Türkiye Sinema sahipleri sendikasının ortak müracaatları üzerine İstanbul Belediyesi Encümenince İstanbul Sinemalarında bilet fiyatlarına zam yapılmıştı. Buna göre, A sınıfı sinemalarda 7,5 TL'sı olan bilet fiyatları 12,5 TL sına çıkarılmıştı. Ayrıca uzun metrajlı filmlere ve uluslararası ödül kazanmış filmlere çift tarife uygulanması kararlaştırılmıştı. Öteden beri sinema salonları sahipleri, prodüktörler ve sinema yazarları tarafından gündeme getirilen bir problem böylece çözülüyordu. Kaliteli, sanat ve estetik değeri olan filimler ithali ve yapımı için aşılması zorunlu bir engel kabul edilen bilet fiyatlarında yapılan bu değişiklik amacına ulaştı mı?

Salt sinema biletleri fiyatında yapılan değişiklik Yeşilçam filmlerinde beklenilen kalite artışını sağlamaya yetecek miydi? Bir gazetenin anketine yönetmen Atıf Yılmaz şöyle cevap veriyordu:

«Filmlerin kalitesinin artması yönünde alınmış olduğunu sandığım bu tedbirin amacına ulaşma olasılığı düşüktür. Fiyat artışının kaliteli film yerine daha çok kâr eden prodüktör tipini yaratacağını sanıyorum.»

Atıf Yılmaz galiba yanılmadı. Belki kısa sürede netice alınamıyacağı yolunda mazeret ileri sürülebilir. Ama Yeşilçam'ın bünyesinin bir bütün olarak (finansal, kültürel, sosyal) analizi sırf bilet fiyatlarına zam uygulanması gibi ekonomik tedbirlerle mevcut standratların aşılamayacağını gösterir.

Finansal şikayetler, devletin sinemaya alakasızlığı, sansürün olumsuz engellemeleri ortaya konan ortak problemler. Her sinemacının sızlanışının kaynağında bunlar var. Ama:

Finansal sorunlar çözülse, devlet sinemaya gerekli ilgiyi gösterse, konulu sinemaya adım attırmayan sansür yönetmeliği sinema sanatının günümüzde ulaştığı boyutlar ve yerine getirmekle yükümlü bulunduğu görevler açısından yeniden ele alınıp tashih edilse durum ne ölçüde değişir. Bu da üzerinde düşünülmesi gerekli bir soru.

Soruyu şunun için koyduk. Bugün özellikle bir kültür ve bakış açısı problemi haline gelmiştir Türk sineması konusu. Tabii ki bunu da ekonnomik şartlardan soyutlayıp atamayız. Faktörleri yerli yerine oturtmak gerekir. Eğer sinemacı Türk toplumunun gelişme ve kalkınmasına hizmet etmek sorumluluğunu gönlünde duymuyorsa, çalışmasını bu sorumluluk anlayışı içinde disipline etmemişse Yeşilçam nasıl kurtulur başıbozukluktan? Para olmadığı için porno filmleri çeviriyorum, ucuz dram-avantürlerle iş yapabiliyorum diyen prodüktör eğer bu anlayıştan mahrumsa artan ekonomik imkanları aynı sömürünün devamı için kullanacaktır. 1977 de pornografi salgınının duracağını sananlar yanıldılar bu bakımdan. Daha ucuza daha çok yapım ve daha çok sürüm anlayışı geçerli hale geldi Yeşilçamda.

Türk sineması, pre-kapitalist (kapitalizm öncesi aracı-tefeci dönemi, İlkel kapitalizm) bir dönemi mi yaşıyor? Türkiye'nin düzeni ne ise Yeşilçam'ın düzeni de odur şüphesiz. Yani düzensizlik ve başıbozukluk! Türkiye'deki başıboş ticaret düzeninin bir ürünü değil mi? Artık tartışmasız kabul edilmiştir ki, bugünkü düzenimiz yabancı hesabına bir işleyişe sahiptir. Sosyal hayatın her kesiminde bu başıbozukluk ve düzensizlik hakimdir. Türk toplumu kendinin olmayan bir düzende yaşamaktadır. Batı emperyalizminin soyup soğana çevirdiği bir ülke!

Ancak belirtmek gerekir ki, Türk sineması kapitalist bir sinema değildir. Büyük sermaye sinema alanına yatırım yapmaktan hep kaçmıştır. Filmler elde hazır bulunan kapitalist sermaye ile değil işletmeciden alınan avans ve bonolarla gerçekleştirilir. Tabii ki aracıları

Metin Erksan : Türk Sinemasının Düşünen beyinlerinden suskunluğu bir çıkışın müjdesi olacak mı?

tefecileri eksik değildir bu düzenin. Herkes yangından mal kaçırmak telaşı içindedir adeta. Bu konuda Metin Erksan, Halit Refiğ ve Duygu Sağıroğlu tarafından öteden beri savunulan görüşü şu şekilde özetleyerek sunabiliriz:

«Türk sineması sermayeye dayanan kapitalist bir sinema değildir. Kapitalist ülkelerde sinema sermaycdarların hakimiyeti, sosyalist ülkelerde devletin hakimiyeti altında ise, yapısı ne birine ne öbürüne benzemeyen Türkiye'de sinemanın kaderini emekçiler çizmelidir. Bunun için alınacak örnek ne batıdadır ne doğuda. Kendi geleneklerimiz kendi tarihimiz içindedir.» (1)

Türkiye'nin sorunlarını ve bu arada Yeşilçam'ın durumunu marksist dialektik açısından temellendirmeye çalışan Vedat Türkali'ye göre ise «..Yarı feodal yarı prekapitalist ilişkilerin, tefeci bezirgan takımının finans kapital ile bütünleşmesinden doğan bu garip sosyo ekonomik bünyenin üst yapısı olarak ülkede görülen fikir karmaşası aynen vardır bugün Yeşilçam'da» (2)

Türkali, Erksan, Refiğ ve Sağıroğlunun tersine kendi tarihimize değil sosyalist bir aşamaya doğru yontmaktadır problemleri. Hatta ona göre Kemal Tahirle başlayan tarihe yöneliş bir kaçıştır. Güncel sorunlardan kaçış. Sine-İş'i kendi görüşlerine göre yeniden düzenlemeye çalışan Erksan-Refiğ grubu ise açıkça şu görüşü savunuyordu: «Sine-İş'in en iyi hareket noktası çok eski bir Türk esnaf sanatkâr teşkilatı olan Ahi teşkilatlarıdır. Ancak bu şekilde bir teşkilatlanma mesleğimizi bu keşmekeşten, düzensizlikten kurtarabilir dedik. Sine-İş'in ilk hedeflerinin üyelerine bir meslek haysiyeti ve çalışma gururu aşılaması, onlara bir yağmadan nasıl pay alacaklarını vadetmek değil, Türk sinemasını onları devamlı bir şekilde doyuracak sağlam bir üretim kaynağı haline getirmek olduğunu savunduk (3).

Bu bir düzen arayışı idi. Kendimize özgü bir düzen ararken kendi tarihi kaynaklarımıza baş vurmaktan daha haysiyetli ve daha bilimsel bir yol da yoktur. Zaten içinde bulunduğumuz bunalım, kaynağı bizde olmayan bir düzen ve teşkilatlanma tarzının ürünü değil miydi? Türk sinema tarihinin bu ilk olumlu adımını bir kaçış ve yanılgı olarak nitelemek gerçek bir kaçış ve yanılgıdır aslında.

Evet Yeşilçam başlangıcından beri bir düzensizlik, teşkilatsızlık dolayısıyla sorumsuzluk içinde buldu kendisini. Böyle bir düzensizlik ortamından kaliteli ürünler devşirebileceğimizi umamazdık elbette. Olumlu çıkışların kişisel planda kalmaları ölçüsünde eriyecekleri hiç değilse iş yapabilecek bir potansiyele erişemiyecekleri de bilinen bir şeydi. Bugün tam bir keşmekeşi yaşamaktadır Yeşilçam. Bir çok sendika kurulmuştur. Yapımcıları içine alan sendikalar, işçileri içine alan sendikalar, oyuncu dernekleri vs. Ama bütün bu kuruluşlar bir başıboşluk içinde ve birbirlerini biteviye suçlar durumdadırlar. Büyük sermaye Yeşilçam'a girmemiştir ama yapımcı-tefeci-işletmeci üçlüsünün boğuşma arenası haline gelen Yeşilçam'ın sosyal bünyesi lime lime olmuştur. Bu meslekî ayrımların uzlaşmaz politik temellere dayandırılması ise bir kördöğüşü başlatmıştır nerdeyse.

Dolasıyla Türk sineması hala bir başıboşluk sineması durumundadır. Bir düzen ve düşünce sineması haline gelememiştir. Gerek pornografik filmlerinde olsun, gerekse gözleri sulandırmaktan başka bir görevi olmayan, sosyal tema ve muhtevadan mahrum ucuz ve aşırı melodramlarda olsun gaye, eğilimleri ve zaafları sömürmekten ibarettir. Yani

1. Halit Refiğ ulusal sinema kavgası s. 54.
2. 7. Sanat Dergisi Vedat Türkali ile konuşma
3. Halit Refiğ. a.g.e. s. 54.

Osman Seden Meryem ve Oğullarıyla 77'nin en önemli çıkışını yaptı

zaafları ve eğilimleri paraya dönüştürmek. Son yıllarda 1960 lar sonrasının moda akımı olan «Toplumsal Gerçekçilik»in zayıf bir devamı olan filmlerin de bu sulu göz melodarmlardan farkı kalmadı. Ancak bir sefalet romantizmi uyandırabilmektedir bu filmler seyircide. Yine gaye aynıdır: Eğilimlerden olumluya götürmek değil eğilimleri sömürmek geleneği.

Bugünü daha iyi anlayabilmek için geçmişe kısaca göz atalım.

Nijat Özön'den beri «Türkiye'ye sinemanın girişi» veya «ilk adımlar» dışında üç bölüme ayrılarak izah edilir: Tiyatrocular Çağı, Geçiş dönemi. Sinemacılar (Yeşilçam Sineması) dönemi.

Lumiere Kardeşler «cinematographe» adını verdikleri aygıtlarıyla ilk sinema gösterilerine 1895 yılında başladılar. Paristeki Graıid Cafe'de halka yapılan bu gösteriden hemen bir yıl sonra cinematographe Nijat Özön'ün tabiriyle bütün dünyayı bir «yoyo» hulo hoop» yada «rockın roll» modası gibi sarıverdi. Bu arada Lumiere operatörleri Türkiye'de de çalışmalar yaptılar. Bu operatörlerden Alexandre Promio İstanbul, İzmir, Yafa, Kudüs gibi yerlerde çalışmalar yapar. Promio bugün sinema dilinde önemli bir yeri olan Kaydırmayı (travalling) ikinci olarak Türkiye'de uygular. Ancak Türkiye'ye sinemanın gösteri olarak girişi bir başka kanaldandır.

Lumeire Kardeşler dışında Charles Pathe aynı yıllarda cinematographe ile daha akıllıca ilgilenmekteydi. Lumiere Kardeşler ellerindeki aygıtlara geçici bir moda gözüyle bakıyorlardı. Oysa Pathe, sinemanın ticari ve kültürel bir geleceği olduğuna inanıyordu. Ve bize de sinema bu Pathe kanalıyla gelecektir.

Pathe 1902 yılından başlıyarak yabancı ülkelerde sürekli temsilcilikler kurmadan önce hemen her ülkede adını yaymağa başlar. «Alamet-i farikası» olan ünlü horoz 1897 yılında Türkiye'ye de girer. Temsilcisi Romanya uyruklu bir Polonya yahudisi olan Sigmund Weinberg'dir. Pathe mallarının reklamını yapmak amacı ile ilk gösterileri düzenleyen Weinberg daha sonra bu işe kendisini iyice verecek ve Türkiye'de sinemanın yerleşmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Galatasaray'da Sponeck meyhanesinde başlayan gösteriler buradan yavaş yavaş taşacak ve yayılacaktır. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Tepebaşında Şehir Tiyatrosunun eski komedi bölümü olan yerde Weinberg «Pathe Sineması»nı yaptırarak Türkiye'de ilk sinema salonunu açacaktır.

Daha sonra İstanbul Sultanisi'nde Dahiliye müdürlüğü yaparken sinema ile ilgilenmeye başlayan Fuat Uzkınay'ın, giderek Seden Kardeşlerin, İpekçi'lerin sinemayla meşgul olmaları sonucu hem sinema salonu işletmeciliği yaygınlık kazanır hem de değişik belgesel sinema çalışmaları yapılır. Sinema orduya girer. Merkez ordu Sinema Dairesi kurulur ve Weinberg bu dairenin başına getirilen ilk adam olur.

Şimdi bu 8 yıllık dönemde (1914-1922) yapılan çalışmaları bir kaç cüm-

leyle özetleyelim. İlk filmimiz «Ayestofanostaki Rus Abidesinin Yıkılışı» isimli belgeseldir. Ruslara karşı bir psikolojik savaş şekli olarak düşünülüp Ayestofanos Abidesi törenle yıkılıyor ve Uzkınay'ın kamerası bu tarihi olayı görüntüleyerek tesbit ediyordu. O yılların diğer çalışmaları ise Pençe (S. Simavi, 1917) Himmet Ağanın Izdivacı (Weinberg-Uzkınay 1918) «Mürebbiye» ve «Binnaz» (Ahmet Fehim 1919) «Bican Efendi Vekil Harç» (Şadi Kargözoğlu 1921) gibi sessiz sinema çalışmalarından ibarettir.

1922-1939 yılları arasını Tiyatrocular çağı olarak ele alıyoruz. Bu döneme damgasını vuran tek şahıs Muhsin Ertuğruldur Türk sineması bir Muhsin Ertuğrul sineması durumundadır. Muhsin Ertuğrul sineması tiyatro oyunlarının görüntülenmesi durumundadır ve muhteva itibariyle bir taklit sineması-dır. Ertuğrul tam bir Batıcıdır. İlk gençliğinden itibaren bir tiyatro meraklısıdır. Ve bu uğurda göze almıyacağı macera yoktur. İlk rolünü 2 Ağustos 1908 de Burhaneddin Tepsi Beyin o zamanlar Erenköyündeki bir açıkhava temsilinde oynadı. «Sherlock Holmes» oyununda uşak Bob'u canlandırıyordu. Bundan sonra «Odeon Tiyarosu» nun devamlı kadrosuna alındı.

Daha sonra Tiyatro bilgisini ilerletmek için Paris'e gitti. Dönüşte değişik topluluklarda çalıştı. «Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları» adlı topluğu kurdu. Bu arada her fırsatta Avrupa'ya gidiyor bilgisini ilerletiyordu Sinemayla ilgilenmeye başlaması da 1916 da Berlin'de oldu. Ertuğrul'un Berlin gezisinin amacı yine Tiyatro bilgisini ilerletmekti. Nijat Özön' den öğrendiğimize göre Ertuğrul bu sıralarda İbsen sevgisine tutulmuştu, o vakit Berlindeki «Less Theater» da çağın «Ibsen Uzmanı» sayılan oyuncu Albert Bassermanting oynamaktaydı. Böylece Ertuğrul bir yandan «Deutsche Künstler Theater» sahnesinde gözüküyor, bir yandan «Lessing Theater» de çalışıp Bassermann'ın oyununun izliyor, bir yandan da gündüzleri sinemada çalışıyordu. Sinema çalışması Almanya'ya yerleşen İtalyan yıldızı Maria Carmi'nin Alman oyuncusu Hanns Albers ile çevirdiği filmlerde ufak tefek rollere çıkmaktan ibaretti. (4)

Almanya seyahatleri yoğunlaşan ve Almanya da rejisörlük denemelerine kadar işler çeviren Ertuğrul Türkiye dönüşlerinde de yabancı uyarlamalarla meşgul oluyor bu arada Türkiye Sineması sahasında tek söz sahibi olmak için elinden geleni yapıyordu. «Müdafaai Milliye Cemiyeti» nin sinema çalışmalarını ele geçirmek için uğraşıyordu. İşte bu dışa bağımlı kültür, zevk ve anlayış elinde Türk sineması Ertuğrul ve tiyatrocu arkadaşlarının tasallutunda 1939 lara kadar gelecektir.

Bu dönemde yabancı kaynaklı olmayan fakat birer yerli uyarlama olan şu filmleri dikkate değer bularak zikretmek mümkün: «Boğaziçi Esrarı» 1922) «Ateşten Gömlek» (1923) Bir Millet Uyanıyor» (1923) «Kanlı Nigar» (1923) «Sözde Kızlar» (1923) vs.

Görüldüğü gibi Birinci cihan savaşı sarsıntısı ve mağlubiyetleri ile birlikte sınırlarımızdan giren Sinema Tiyatrocular döneminde tamamen yabancı damgalı mamuller piyasalamış, o yılların kültürel ve siyasal manzarasının belirme vasıtası olmuştur. Çöküş, yıkılış ve yeniden toparlanış döneminin düzensizlikleri, fırtınaları arasında gelip bağrımızdaki yerine gelişigüzel bir şekilde yerleşmiştir. İşte Türkiye sineması problemini birinci cihan harbi sarsıntısıyla askeri sahada kendini gösteren bir kültür ve medeniyetin baltalanması olayı ile birlikte izah edebiliriz. Yeni düzenimiz oturmamıştır, ki Türkiye sineması yörüngesine otursun. Kaldı ki Türk sineması-na bir yörünge de belirlenmiş değil. Ertuğrul'un başlattığı dışa bağımlılık ve yabancı uyarlamacılığı bugün daha de-

4. Nijat Özön Türk Sineması Tarihi s. 62.

Akrep Yuvası : Cüneyt Arkın değişik bir rolde

ğişik biçimlerde varlığını sürdürüyor. Ekonomik ve siyasî hayatımızdaki istikrarsızlık, dağınıklık, başıbozukluk aynısıyla sinemaya da yansımaktadır.

1940 yıllarında sinemada Muhsin Ertuğrul tasallutu yavaş yavaş kırılmaya başlar. Yeni isimler çıkar ortaya. Şakir Sırmalı, Talat Artemel, Faruk Genç, Baha Gelenbevi, Şadan Kamil, Seyfi Havaeri gibi isimlerdir bunlar. Ertuğrul'dan devraldıkları geleneği tamamen atamazlar ama Mısır filmleri özentisi aşırı melodramlara rağbet eder bu yönetmenler. Sinemanın kültürel görevlerinden habersiz kişilerdir. Hep kendi türkülerini söylerler. 1939 yılında yürürlüğe giren sansür yönetmeliği de zaten bu yönde ilkel bir sinema tarifi getirmektedir. Bu yönetmeliğe göre sinema da pavyon bar vs. gibi umuma ait bir eğlence aracıdır. Sinemanın bir sanat olduğu, etkili bir kültür aracı olarak kullanıldığı onların umurunda değildir. Oysa aynı yıllar Amerikan sineması konulu ve tezli sinemanın ilginç örneklerini vermektedir.

1948 Türk sinemasında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Sinemanın bir endüstri olarak Yeşilçam sokağına yerleşmesi ve hızla yaygınlık kazanması başlıca iki olaya dayandırılır. 1948 de yerli filmleri yabancı filmler karşısında koruyan rüsum indirimi ve Demokrat Partinin iktidara gelişi. Birincisinin Yeşilçam'a tesiri doğrudandır ikincisinin ki ise dolaylı bir tesirdir. Rüşum indirimi kanunu yerli filmlerden alınan harcı % 20 ye indirip maliyeti düşürür, kârı yükseltirken Demokrat Partinin köylere kadar uzanan yol, su elektirik hizmetleri sinema salonlarının çoğalmasına imkan vermiş ve bu da film yapımcılığını teşvik etmiştir. 1960 a kadar süren bu dönemin belli başlı özelliklerini şöylece özetliyebiliriz :

Sinema birden bire bir yatırım ala-

nı haline gelir. Büyük sermaye değil ama Anadolu menşeli bir sermaye akımı başlar Yeşilçam'a. Bir olay olur bu Türk sinema tarihinde: Yeşilçam Olayı. Yeşilçam'a yerleşenler hep Anadolu dan halkın içinden gelmişlerdir. Tahsilleri, edebi kişilikleri, kültürel seviyeleri yoktur. Hem para kazanmak hem de eğlenmek istiyorlardı. Bu yüzden Refiğ Türk sinemasına tam bir halk sineması der. Bu sinema halkın içinden çıkmıştır der. Yeşilçam'ı toptan reddedenlere karşı O'nu böylece savunur.

Ancak bu gelişigüzel yığılma sanırız Yeşilçam'ın bu günkü enkaza dönmüş halinin temel sebeplerindendir. Elini sallasan Yeşilçam'da film şirketine vurur. Sayısız firma kurulmuştur. Nedir bunların yaptıkları. Porno filmlerinin ve Türkiye'de hatalı bir şekilde işliyen star sisteminin arkasına saklanarak kapkaççılığı sürdürmek. Gerçekten sanat endişesinden, kalite düşüncesinden uzak olan bu firmalar soyguna, tefeciliğe, karaborsaya dayanan bu sakat ekonomik ilişkiler ortamında temizlenmesi güç bir enkazı oluşturmuşlardır. Temeli yanlış atılmış bir sosyal hareket düşünün. Zamanla yanlışlıkların doğurduğu uçurumlar, problemler ve tehlikelerle karşılaştıkça bazı tashihler getirir, ama attığı yanlış temele kendini kaptırmıştır, yahut dönüşü mümkün olmayan bir yola girmiştir. Bu yüzden kırık dökük bir yürüyüşe sahiptir. Yetersizlik, buhran, sonu tükezlemeyle bitecek bir hastalık halinde bünyesinde istikbale akar. Yepyeni bir planlama ile hata temelinden düzeltilmezse hareketin bir enkaza dönüşmesini engellemek mümkün değildir. Yeşilçam'a bu açıdan bakıldığında şu neticeye varırız. Yeşilçam'ın bu enkazdan kurtulması sosyal hayatımızın diğer bölümlerindeki birbirlerine paralel kalkınma eşliğinde mümkün olacaktır. Sosyal hayatımızı kendimize özgü değerlerle yeniden kurduğumuz gün... Bunun dışında çıkışlar öncü fakat mevzii çıkışlar olarak kalacaktır. Ama Yeşilçam'ın kendi içinde bir olumlu potansiyel oluşturması gerekir. Bu da dürüst sinemacılarımıza düşmektedir. Salt ucuz ekonomik çıkarların zebunu olmayan, halkına karşı sorumlu sanatçı kişiliği ve yeteneği olan sinemacılarımıza.

1950'ler sonrasının bir diğer önemli olayı sinema sanatında biçim olarak bazı önemli adımların atılmasıdır. Lütfi Akad «Kanun Namına» isimli filmiyle sinema dilinde güçlü bir çıkış yapıyordu. Bunu Erksan, Atıf Yılmaz gibi kültürel ve sanatçı seviyeleri olan yönetmenlerin dikkate değer çıkışları izledi. Biçimde önemli gelişmeler kaydedilirken özde hatırı sayılır adımlara rastlanmamaktadır. Mısır filmlerinin armağanı «göbek havası» hemen hemen bütün filmlerin merkezi durumundadır.

1960 SONRASI'NIN ÜRKEK MİSAFİRİ

Fikir, düşünce ve sosyal konular daha toparlayıcı bir deyişle «İdeoloji» Yeşilçam'a 1960 dan sonra girer. Girer ama ürkek, korkak, cılız ve yabancı bir misafir gibi. Halit Refiğ'in deyişiyle «Evet! 1960 yılının başlarında Türk sineması konuşur hale gelmişti. Ama ne söyliyecekti?»

Siyasi ve sosyal ortam moda akımlara gebeydi. İşte bu yılların en çok ilgi toplayan, üzerinde söz edilen, örnekleri verilen moda akımı «Tomlumsal Gerçekçilik»tir. Toplum sorunları gerçekçi bir biçimde gözler önüne serilecek, ezilen, sömürülen yığınların sesi haline gelecekti sinema. Köy ve işçi sorunları, şehirleşmenin getirdiği problemler gibi konulara el atılacak böylece sinema toplumun geri kalmışlıktan ve sömürüden kurtarılması için bir araç olarak kullanılacaktı. Yani sinema sosyal bir işleve kavuşturulacaktı. Toplumsal gerçekçilik başlangıçta marksist temele dayalı bir sanat hareketi oluşturmak amacını taşıyordu. Sınıfsal çatışma dialektiği «Toplumsal Gerçekçilik»in diliyle ortaya konacak olaylara altyapı açısından bakılacaktı. Ancak zamanla bu akımın sinema-

daki temsilcileri arasında çatışma başladı. İkiye ayrıldılar. Marksist bir temele dayalı toplumsal gerçekçilerle Türk halkını bütün değerleriyle yaşatmayı bir düşünce ve gaye olarak benimseyenler... Ki bunlar Edebiyatta Kemal Tahirin takibettiği yolu sinemada sürdürmek isteyenlerdi. Metin Erksan, Halit Refiğ, Duygu Sağıroğlu... Kendi toplum gerçeklerimizi ve gelişme doğrultumuzu tarihi bir akış içinde ortaya çıkarmak ve düzenimizi ona göre kurmak mecburiyetindeydik Marksist temelden kayan bu yönetmenlere göre. Toplumsal gerçekçilik akımının bu kanadı çalışmalarını daha da ciddileştirerek «Ulusal sinema» kuramına eriştiler. Refiğ bu görüşün ışığı altında Yeşilçam'ı yeniden analiz etti ve gördü ki Yeşilçam sineması Batıdaki gibi bir sınıfsal temele dayanmıyor. Doğrudan doğruya bir halk sineması duru-

Fatma Girik : Kadın Hamlet'te

munda. Ancak onu konuşur hale getirmek gerekir.

Tekrar belirtmek gerekir ki, Toplumsal Gerçekçilik her ne kadar marksizme dayandırılmak istenmişse de marksizmle alâkası olmayan ve halk gerçeklerinin yorumsuz bir şekilde tesbitine yarayan filmler yapılmıştır bu dönemde. Bunlardan pek az bir kısmı sınıfsal bir çatışma dialektiğine dayandırılabilmiştir.

Toplumsal Gerçekçi'lerin bir kısmı Ulusal Sinema kuramına ulaşırken bir kısmı da «Devrimci Sinema» tezini getiriyorlardı. Bunlara göre Yeşilçam'ın mevcut düzeni içinde iş yapmak olanaksızdı. Yeşilçam dışı Sınıfsal çatışma diyalektiğine dayalı bir sinema kurmak gerekirdi. Farklı bir düzeni olmalıydı bu sinemanın. Ancak bu akımın ilk öncü örnekleri yine Yeşilçam bünyesinden verildi. Yılmaz Güney'in Umut, Acı, Ağıt Arkadaş, İzin, Endişe ve Atıf Yılmaz'ın tamamladığı Zavallılar aralarında dozaj farkı bulunmasına rağmen devrimci sinema anlayışına örnek gösterilir.

1970'lerden sonra ise bu üç akımında dışında yeni bir sinema akımı kendisini belli etmeye başlar. Bazı dergi ve kuruluşlarda «Milli Sinema» nın tartışması yapılır. Açık oturumlar yapılır. Milli Sinema «Ulusal Sinema» kuramından toplum gerçeklerinin objektif tesbiti yanında idealist bir yaklaşımı da beraberinde getirmesi münasebetiyle ayrılır. Yücel Çakmaklı pratikte bunun ilk örneklerini verir. Birleşen Yollar, Kızım Ayşe, Memleketim vs. filmlerle. Ayrıca Salih Diriklik ve 8 arkadaşı bir araya gelerek «Gençlik Köprüsü»nü çekerler. Uçakan yayınladığı «Türk Sinemasında İdeoloji» isimli eserinde Gençlik Köprüsünü milli Sinemanın ilk mükemmel örneği olarak niteler. O'na göre Çakmaklı'nın filmleri Milli Sinema akımının öncüleri olmuşlardır sadece. Bunun yanında bizzat milli sinema açısından kusurları vardır.

Bizce Milli Sinemanın ne olup olmadığı kesin olarak aydınlatılmış değildir.

Yeterince örnek de verilmiş değildir. Esasen önce örnek vermek ve örnek üzerinde konuşmak gerekir. «Gençlik Köprüsü» belki ideolojik kusur bakımından Çakmaklı'nın filmlerinin bir istasyon ilerisindedir. Ama bir geçiş dönemi yaşayan Türk toplumunun mevcut durumunu iyiye yönlendirmek noktasında yeterli bir güce sahip olduğunu da kimse iddia edemez. Toplumumuzun acıları, dertleri, eğilimleri usta ve inandırıcı bir biçimde işlenmeden idealist yorumlara girmek bugünkü şartlarda genellikle allerji doğuruyor. Kendisi çalıp kendisi oynayanın durumuna düşmemek için Milli Sinemanın fonksiyonunun ne olduğu, bunu bugünkü şartlarda nasıl uygulanacağı iyiden iyiye hesap edilmelidir.

VE YEŞİLÇAM 1977

Artık 77 nin filmlerine geçebiliriz.

1977 de ne Devrimci Sinemaya ilişkin bir örnek izledik, ne tam anlamıyla Toplumsal gerçekçilik akımına uygun bir film, ne de Milli Sinema. Bu sezon sinemayı belli bir düşünce dialektiğine oturtanların suskunluk yılı oldu. Geçen yılların Atıf Yılmaz'lı çıkışları da yoktu bu yıl. Kara Çarşaflı Gelin geçen yılın yapımı olarak bu yıl vizyona girdi. Bir yıl sansürde takıldıktan sonra. Bekir Yıldız'ın hikayelerinden filme uyarlanan Kara Çarşaflı Gelin eleştirmenlerce başarılı bir sinema olayı olarak değerlendirildi. Doğuda Toprak reformu meselesinin nasıl güme gönderildiği teması etrafında doğu insanının acı ve yoksulluğunu dile getiren Kara Çarşaflı Gelin rahat anlatımıyla dikkati çekiyordu. Aslında hükümet meseleleri gibi siyasi çekişmeler bir tarafa bırakıldığında filmin sansürlük bir yönü de yok gibi geldi bize. Doğu gerçeklerine, insanların duyuş ve düşünce dünyasına sadık kalınmış olması ayrıca kutlanması gereken bir davranıştı. Oysa sansürün daha titiz olması gerekirdi. Bu tür yasaklamalar yarayı onulmaz hale getirmekten başka bir işe yaramaz. Önemli olan filmi filanın yapmış olması değil filmin yorumudur. Gerçekler değişmez. Ama gerçeklerin farklı yorumları yapılabilir. Bu bakımdan Kara Çarşaflı Gelinin ortaya koyduğu meseleler üzerinde düşünerek halka olumlu yorumunu sunabilmektir önemli olan. Artık hiç bir kaide tanımayan ve bir sinema yazarının pek güzel deyimiyle «Geri kalmış ülkemizin geri kalmış insanları»nın posasını çıkarmaktan başka işe yaramayan porno filmleri karşısında işlemez bıçağa dönen sansür kurumu bu tip konulardaki ucu gereksiz bir korkuya ve endişeye varan tutumuyla allerjik olmaktadır. Olumsuz ve hissi tepki problemi çözmez. Milliyetçilik ülkemiz insanının sefaletini görmemek anlamına da gelmez. Toplum meselelerinin tahrikçi istismarına karşıdır millilik. Yoksa ne kapitalizm taraftarlığıdır, ne zengin yandaşlığıdır ne de Amerikancılık. Sefaletin sergilenmesine ve sebeplerinin gösterilmesine karşı duran Amerikan güdümündeki bir milliyetçilik sadece marksist tahrikin gelişmesine yarar. Böyle bir gelişmeye yol açmasa bile kendi başına zararlıdır.

Bu yıl izleme imkanı bulduğumuz Yeşilçam filmlerinin yönetmenleri açısından kısaca değerlendireceğiz buradan itibaren. Filmleri sıralarken herhangi bir sıra düzeni ve ölçü kullanmıyoruz.

ERKSAN VE İNTİKAM MELEĞİ KADIN HAMLET

Erksan'ın 77 deki tek filmi Kadın Hamlet. Üç Kıtada Bir devlet, Haçlı Seferleri gibi senaryosunu yıllar önce hazırlayıp rafa kaldırmak mecburiyetinde kaldığı sanat ve düşünce niteliği ağır basan projelerinin yanında Erksan'ın ticari bir amaçla hazırladığı bir film Kadın Hamlet. Devlet yardımı olmadan başka türlüsünün yapılamıyacağını belirten Erksan W. Shakespere'nin aynı adlı eserini günümüze uyarlayarak filme alıyordu. Erksan'ın Kadın Hamlet filminin ben-

zerlerinden farkı Hamlet'e ilk defa kadın kişiliği vermiş olması.

«Bütün sanatlar insanı anlatır. İnsansız sanat olmayacağı gibi sanatı da ancak insan yapar» (5) diyen Erksan Kadın Hamlet Filminde de insan dramının çağlar boyu değişmeyen ortak özelliklerini sergiliyordu. Erksan filmografisinin başlıca özelliklerinden olan acı çeken yalnız insanlar, zor şartlar altında yalnız başına mücadele veren insanlar, yine Erksan'a özgü tutkulu bir film olan Kadın Hamlet'de de varlığını sürdürüyor. Fantazileri, trajik ve komik ögelerin birlikte ustaca kullanılışı, şaşırtıcı kamera açıları ile tam bir Erksan filmi. Salt ticari maksatla yapılmış olmasına rağmen yetenekli bir yönetmenin elinden çıktığı belli. Fatma Girik Kadın Hamlet rolünü başarıyla canlandırıyor. Filmin Bayrak gazetesine yazdığımız eleştirisini şöyle bitirmişiz o zaman: «Ancak Türk toplumunun özlediği sinemaya bir geçiş bir yaklaşış değil Kadın Hamlet. Bunalım devri sinemasının farklı bir ürünü sadece.»

OSMAN SEDEN: MERYEM VE OĞULLARI

Büyük şehir dramları, görsel araştırma denemeleri, mekan (Tabii dekor) araştırmaları, sürekli iyilik-kötülük mücadelesi, pembe gerçekçilik, dini motifler ve sıkça baş vurulan perdeyi doldurran beş planları... Seden filmografisinden çıkarılan özellikler. Sinemada senarist, yapımcı, yönetmen (ve 77 de oyuncu) olarak belirli bir yer işgal eden Seden Her Gönülde Bir Arslan Yatar, Devlerin Aşkı filmlerinden sonra «Meryem ve Oğullarıyla» sezonun en güzel filmlerinden birini sundu sinema seyircisine. Hep biçimci ve cilâlı bir anlatımı tekrar etmesiyle eleştirile Saden Meryem ve Oğulları'nda öz bakımından hayli ilginç bir çıkış yapıyordu. Artık Seden «anlattığı şeyden çok nasıl anlatacağını, resimleyeceğini» değil neyi anlatacağını daha çok önemsiyor Meryem ve Oğullarında. Biçimden ziyade öze dönük bir çalışma sergiliyor. Bu arada biçimde kendine özgü tutkularını da tamamen terketmiyor tabi.

Türkan Şoray'lı ve Kadir İnanır'lı bir fotoroman anlayışının ürünü olan Devlerin Aşkından ve Halk tipi komedinin sevimli bir örneği olan Zeki Alasya'lı Metin Akpınar'lı «Her Gönülde Bir Arslan Yatar» dan sonra Meryem ve Oğulları.

Meryem ve Oğulları : Fatma Girik Erol Evgin, Serdar Gökhan, Mahmut Cevher.

Meryem yalnız bir kadın. Üç oğlun-

(5) Giovanni Scognamillo, Türk Sinema-sında 6 Yönetmen Türk Film Arşivi Yayınları, s. 113

dan ikisi bozuk bir düzenin kurbanı. Küçük yaştan kabadayılığa heveslenen çocuklar Reşit Bey isimli bir zenginin kapısında kabadayı olarak çalışırlar. Meryem onları artık evlat olarak tanımaz. Yanında tek bir oğlu kalmıştır: Kemal. Her şeyi Kemal içindir. Onun okuması için elinden gelen bütün fedakârlıkları yapar. Fedakâr, çilekeş ve mücadeleci bir Türk anası: Meryem. Adeta saçını süpürge ederek okuttuğu büyüttüğü Kemal'ini de elinden kaptırır bir gün gelir. Kemal yoksulluktan bıkmıştır. Kardeşlerinin kapısında kabadayılık yaptığı zenginin kızı ile ilişkileri başlar. Ve Kemal de Reşit Beyin hanesindendir artık. Ama Meryem Oğullarını zalimin elinden kurtarmak için mücadeleye girişir. Sokaklara düşer. Oğullarımı istiyorum diye bağırır. Halkı dertlerine ortak olmaya çağırır adeta. «Analar der bu gün benim başımdaysa yarın sizin başınızda.» Zalim, acımasız zengin tipi çıkarı uğruna hiç bir gaddarlığı yapmaktan çekinmez yine.

Film başından sona kadar güçlü bir trajik duyguyu sürdürür. Mücadele yine iyilerle kötülerin mücadelesidir. Kötü tam kötüdür, iyi de tam iyidir. Kemal de kararsız bir tiptir arada. Ağabeyleri Mehmet ve Süleyman ise kötülerin kurbanıdır. Şiddet, kovalamaca ve iki ağabeyin trajik ölümü. Meryem sırtında oğullarının ölüsü bütün analara seslenir: Analar ibret alın. Seden hatırladığıma göre Sheraton otelinde yapılan bir açık oturumda başıbozuk bir düzende sorumsuz polisiye filmlerin de tesiriyle çocuklarımızın kötü yollara sürüklendiğinden yakınmıştı. Ortamın bozukluğundan şikayet etmişti. Meryem ve Oğulları ile o zaman dile getirdiği görüşlerini filmleştirmiş. Meryem ve Oğulları bozuk ortama karşı bir kavga çağrısı olarak da ele alınabilir. Fatma Girik'in canlandırdığı Meryem tipi ise dramatik çatı gereği biraz abartılmakla eleştirilebilirse de gerçekte ideâl bir Türk kadını tipi çizilmiş.

Türk sinema seyircisinin umutlu bakışları Seden'e çevrilmiştir Meryem ve Oğulları ile. Gelecek yıllar kendini daha da aşmasını Türk sinemasına güçlü filmler kazandırmasını dileriz. Kanımızca «pembe Gerçekçi» iyilikle-kötülük mücadelesinde» abartıcı gibi eleştiriler Seden için biraz fazla. Hem içimizde hem dışımızda iyilikle kötülüğün mücadelesi sürmüyor mu? Bu bir insanlık gerçeği değil mi?

ORHAN AKSOY : AİLE ŞEREFİ ve ŞOFÖR

Orhan Aksoy'un yönettiği ve sezon başında vizyona giren Aile Şerefini de 77 nin filmleri arasına dahil ediyoruz. Aile şerefinde büyük şehir hayatında iki tip ailenin kıyaslaması yapılıyor. Geleneği, namusu ve dürüst yaşayışı temsil eden Sucu Rıza ailesi ile şımarmayı, dejenerasyonu ve yozlaşmayı temsil eden Oktay ailesi ve muhiti kıyaslamalı bir şekilde verilyor. Sucu Rıza ailesi kendi içinde bütünleşmiş bir ailedir. Bir gün otomobil yarışı yapan şımarık gençlerden Oktay Sucu Rıza'nın küçük oğluna çarpar ve kaçar. Olayı takibeden çocuğun ablası Zeynep kardeşine çarpan genci tesbit eder. Sucu Rıza çocuğun babasına durumu anlatmak için vardığında para teklifleriyle karşılaşır. Sucu Rıza; bu teklifi reddederken, eğer siz insan olsaydınız gelir bir halimizi sorardınız, bize bu bile yeterdi, paranız sizin olsun tarzında cevap verir. İki aile arasındaki çarpışma bitmez. Giderek başka kalıp-

Aile Şerefinden bir sahne

lara dökülür. Oktay bu seferde Zeynebi rahatsız etmeye başlar. Zengindir, arabası vardır, fakir bir aile kızı olan Zeynebin kendisini reddetmesine tahammül edemez. Kendisi gibi çılgın arkadaşlarıyla düğün günü kızı kaçırır. Ve sonunda Sucu Rıza için tek bir yol kalmıştır: Aile Şerefini korumak için Oktay'ı babasının gözünün önünde vurur. Böylece çocuklarını şımarık yetiştirip başıboş bırakan babalara da bir ibret dersi vermek ister film.

Aile Şerefi Aksoy için olduğu kadar Yeşilçam için de olumlu bir çıkış. Filmin sade bir anlatımı var. Biçimden ziyade öze önem verildiği her haliyle belli. Kendi içinde bütünleşmiş sıcak bir aile kompozisyonu çizmekte hayli başarılı. Bir iddiası bir tezi yok filmin. Ama hissettirmek duyurmak istediği şeyler var. Bu haliyle de en azından iyi niyetli bir çalışma.

Aksoy şoför'de ise «Bir Araya Gelemeyiz» den sonra Hülya Koçyiğit'le Orhan Gencebay'ı tekrar bir araya getiriyor.

TÜRKAN ŞORAY: BODRUM HAKİMİ (ASLA VE DAİMA)

Bodrum Hakimi de 76 yazında çekimi yapılmış ve sezon başında seyirci karşısına çıkmış bir film. İki yıllık bir ayrılıktan sonra Türkan Şoray'la seyircisinin buluşması gibi bir anlamı da taşıyor Bodrum Hakimi. Türkan Şoray hem oyuncu Türkan Şoray olarak hem de yönetmen Türkan Şoray olarak yapabileceğini yapmış. Temiz, olgun, seviyeli bir aşk filmi ortaya koymuş. «İmkansız Aşk» motifi gayet usta bir şekilde kullanılmış. Bu «imkânsız Aşk» teması etrafında çevre akıcı bir fon olarak kullanılıyor. Erdoğan Tokmakçıoğlu'nun aynı adı taşıyan hikayesinden yola çıkılarak hazırlanan ama hikayeyi tamamen değiştiren Bodrum Hakiminde ilginç bir konuyla karşılaşacağınız izlenimi ile başlıyorsunuz filmi seyretmeye.

Nevin Bodruma hakim olarak atanır. Göreve başlar başlamaz çevrenin güçlü kişisi Ömer Bereketoğlu ile karşı karşıya gelir. Bereketoğulları çok eski bir ailedir Bodrum'da. Kasabada civarındaki göle varıncaya kadar pek çok mülkün sahibidirler. Bereketoğlu farklı bir ağa tipidir. Gençtir, kültürlüdür. Halkla çatışan «Zalim ağa» tiplemesinin tersine halkla kaynaşan, halka yardım eden, çeşmeler, okullar gibi kamu yararına hayır kurumları yaptıran bir ağa. Nevin yasaların sadık bir uygulayıcısı olarak, tarafsız ve titiz bir görev anlayışı ile, Bereketoğlu ile çatışmak durumunda kalır. «Hiç böyle şey mi olur? Göl kamu yararınadır. Kimse kendi tasallutuna alamaz» düşüncesindedir. Gölü çevreleyen çiti yıktırtıp halkın faydasına sunmak ister. Fakat zamanla Bereketoğlu'nun halkla çatışan bir ağa olmadığını, halk yararına bir çok hizmetler yaptığını görür. Ama bütün bu konu, çevre ve ilişkiler bir fondan ibarettir. Diğer konuları unutturan güçlü bir «imkansız Aşk» teması karşısında erir giderler.

Güzel bir aşk filmi olmasının yanında böyle ilginç bir konuyu hiç değilse hatırlatmış olması bakımından da dikkate değer bir filim. Türk toplum yapısına ilişkin farklı bir tablo verilebilirdi Bodrum Hakimi ile. Halk yararına çalışan, bu yüzden halkıyla çatışmayıp kaynaşan bir zengin tiplemisi Türk sinemasında yeni bir şey. Bu kaynaşma göstermelik de değil. Politika oyunu da değil. Arada hiç bir şüphe ve soğukluk yok. Sınıf çatışması dialektiği Türk toplum yapısının bu özelliği karşısında tutunamaz. ATÜT'çülerden bu yana fanatik sol çevrelerin dışında bir kısım solcu yazarlar tarafından da kabul edilen bir gerçektir bu. Türk toplum yapısının sınıfsız bir karakter taşıdığı gerçeği. İşte Bodrum Hakimi böyle bir araştırma konusu da yığıyor önümüze.

Anlatımıyla, başarılı kurgusuyla Türk sinemasının en kaliteli örneklerinden biri diyebiliriz Bodrum Hakimine.

CÜNEYT ARKIN: TEK BAŞINA

Cüneyt Arkın'ın rejisörlük imzasını attığı bu film, Cemil'deki, Mağlub Edilemiyenler'deki, İki Arkadaş'taki, Akrep Yuvası ve Hınç'taki oyuncu Cüney Arkın'ın Mehmet Aydın'ın yazdığı daha tutarlı bir senaryo ile yönetmenlikteki sorumluluğunu sergiler. Toplumsal Gerçekçi'lik akımına bağlananlar devrimci Sinema tutkusuna kapılıp Yılmaz Güney'in peşine takılarak, Güney mahkûm olunca da birkaç örnekle Güney çizgisini koruyamayıp «tıs» edince Cüneyt Arkın'lı bir moda başlamıştı Yeşilçam'da. Kahredici bir takım toplum yaralarımız yüzeyden ve slogancı bir bakışla görüntüleniyor, sonra da mesele çin filmlerini, Amerikan Westernlerini hatırlatan bir vurdulu-kırdılı kavga havası içinde eritilip gidiyordu. Bu modanın zararlı olan yönü son derece önemli toplumsal sorunlara yüzeyden ve tahrikçi bir şekilde eğilmiş olmasıydı. Tesiri iki zümre üzerinde olumsuz gelişmeler uyandırmaya matuftu. Bir taraftan belli bir siyasi kliğin mensupları şamata koparma imkanı buluyor, diğer taraftan gerçekten yoksul ve ezilen zümrelerin hisleri sömürülüyor, kör bir intikam duygusuna dönüştürülmeye çalışılıyordu. Oysa yoksulluğumuz, sefaletimiz ve bunun sebepleri konusunda daha olgun ve titiz çalışmalara ihtiyacımız vardı.

Zümrelerarası ilişki incelenirken çok titiz olmak gerekirdi. Bütün az gelişmiş ülkeler sineması ülkelerinin az gelişmişliği ve bunalımları üzerine eğilirken zümrelerarası ilişkileri de gözden geçirmek durumunda. Ancak, salt ayrılıkları boğuşmaya ve his sömürüsüne dönüştürmeyi amaçlayan az gelişmiş bir zeka, az gelişmiş düşünce, az gelişmişliğin doğurduğu sosyal bunalımları ele alırken ülkeyi daha da geriye götürecek bir düzeyde ele alır. Bu ise hassasiyetle karşılanması ve tedbir alınması gerekli bir konudur. Hele sinema gibi göze ve kulağa birden hitabeden tesirli bir anlatım aracını kullananlar daha bir sorumlu olmak zorundadırlar.

İşte Cüney Arkın «Tek Başına» da Mehmet Aydın'ın senaryosundan da gelen bir titizlikle bu sorumluluk ölçüsüne uymak gayreti göstermiş en azından. Mutlu bir yuvası ve işi olan Kemal (Cüneyt Arkın) dostlarını bir davetten evlerine bırakıp dönerken korkunç bir olaya şahit olur. Olay uyuşturucu madde kaçakçısı bir grubun işlediği cinayettir. Kemal hiç bir şey görmemiş gibi evine döner. Durumu ailesine bile açmaz. Ancak polis yaptığı araştırmada Kemal'in görgü şahidi olduğunu anlar. İşte bundan sonrası Kemal'in uyuşturucu madde kaçakçılarıyla yaptığı mücadelenin filmidir. Tek Başına'yı Bayrak Gazetesinde Nizamettin Şen şu satırlarla değerlendirmişti: «Polis Komiserinin (Eşref Kolçak) Kemal ile yaptığı konuşmalar filmin en çarpıcı bölümleridir. Bu konuşmalar ferdiyetçiliğin, yapılan kötülükler karşısında susmanın, nemelazımcılığın yorumu mahiyetinde. Ve oldukça çarpıcı. Devlet-fert ilişkisinin öneminden gerektiği kadar sonuca varılmış.» Filmin Cüneyt Arkınvari gelişimini ise şöyle eleştiriyordu Şen: « Bu kısımda Cüneyt Arkın bir Molkoçoğlu havasına giriyor Filmin kritiği bu noktada tersleşiyor. Çünkü bu tür bir sonuca varma gerçeklerle bağdaşamaz. Kemal o kadar çok adam öldürüyor ki figüranlar bile buna kafi gelmiyor, ölen kılık değiştirip kamera karşısında tekrar ölüyor. Gerçekler bu sonuçla hafifliyor, unutuluyor, siliniyor»

Ve Arkın olayın yorumlanmasında, belli bir düşünce temeline oturtulmaya çalışılmasında gösterdiği titizliği burada elden bırakıyor.

MELİH GÜLGEN - REMZİ
A. JÖNTÜRK - NATUK BAYTAN

Melih Gülgen Cemil ile başlattığı Babanın Suçu ile devam ettirdiği aynı öğeleri kullanan filmlerini Akrep Yuvası ile sürdürdü 77 de. Natuk Baytan

«Hınç» ile Remzi A. Jöntürk «Kan» ile katıldı bu modaya. Bunların herbiri için üç aşağı beş yukarı «Tek Başına» ve diğer Cüneyt Arkın'lı filmler için söylediklerimizi söyliyebiliriz. Zaten baş rollerini Kadir İnanır'la Necla Nazır'ın paylaştıkları «KAN» hariç diğerlerinin değişmez oyuncusu Cüneyt Arkın. Tek Başına'dan sonra «Kan» filminde karşımıza çıkan senaryocu Mehmet Aydın senaryosunu yine olgun bir temele oturtmak istemiş ama film yine söz konusu modanın etkisinden kendisini kurtaramamış. Ecevit portesi göstermek gibi basitliklere düşmemiş olsa bir çok yönüyle iyimser ifadeler kullanılabilirdi hakkında. Sanatçının moda cereyanlara yakasını kaptırması kadar bir talihsizlik yoktur ülke için.

AYHAN IŞIK : KANA KAN

Örgüt filmindeki yönetmenliğinden sonra, yönetmen senarist, ve baş oyuncu olarak başladığı Kana Kan'ı senarist ve oyuncu olarak tamamladı Ayhan Işık. Yönetmenliğini sonradan Ertem Göreç'e terketti. Kana Kan'ın takdire şayan olan yönü hiç bir modanın etkisinde olmaması sadece Ayhan Işık'a özgü bir film niteliğini taşıması. Gerçi otomobille kovalama sahnelerinden tutun da bir çok türkülere varıncaya değin biçim yönünden Amerikanvarilik arzediyor ama muhtevada her hangi bir moda akımın izi yok. Adanalı ailesine bağlı bir kamyon şoförünün maddi kazanç uğruna her türlü barbarlığı göze almış bir kaçakçı şebekesi ile olan kavgasının destanıdır Kana Kan.

ATIF YILMAZ VE YANGIN

Yangın Atıf Yılmaz filmografisinin takibettiği çizginin iniş ve çıkışlarına uygun düşen bir film. Atıf Yılmaz 25 yıllık sinemacılık hayatında bir çok sahada dolaşan, atak fakat hiç bir sahada yeterince derinleşemiyen bir yönetmen olarak tanımlanır. «Çeşitlemeler» ve

«Yangın»dan bir görünüş
Fikret Hakan Ayhan Işık

«eklektizm» onun filmciliğinin başlıca özelliklerindendir. Geçenyıl dört filmiyle (Mağlup Edilemiyenler, Deli Yusuf, İşte Hayat, Hasip ile Nasip) Antalya film şenliğine katılan yönetmen bunlardan ikisi ile ödül almıştır. (Deli Yusuf birinci, Mağlup Edilemiyenler ikinci olmuştur) Bu başarısı da yeni akımlara kolayca uyum gösteren ataklığının ürünüdür denebilir. Yılmaz bilhassa köy ve kasaba çevrelerine inerek sosyal konulara eğilmeye çalışması ile de tanınır. Ancak o gerçekçi olmaya, halkın yaşayışını ve sorunlarını yansıtmaya çalışırken de gerçekleri zihnindeki kalıplara göre değiştirmiştir' Bir nevi «zihni gerçekçilik» olmuştur onunkisi. Bahsettiğimiz filmleri de sosyal muhtevalı filmlerdir ama konular yüzeyden bir yaklaşımla belirlenmiştir. Kullandığı sloganlar açısından devrimci sinema taraftarları tarafından bütün eksikliklerine rağmen desteklenmiştir. 77'deki tek dikkate değer eseri «Yangın» da ise iki star oyuncuyu bir araya getiriyor. Ayhan Işık ve Fikret Hakan. Yangında Atıf Yılmaz'ın ressamlığından beri etkisinden kurtulamadığı dekoratif anlatımdan yani «biçim» endişesinden ve pahalı bir yapımcılıktan başka bir şey yok. Yine Atıf Yılmaz filmografisin özelliklerinden olan şiddet kan

ve cinsel imajlar da ihmal edilmemiş Yangında.

VE DİĞERLERİ....

Mevsimin diğer filmlerinden bazılarını yerimizin darlığından dolayı kısaca zikretmekle yetineceğiz.

Saner Filmin gerçekleştirdiği Ferdi Yayfur'lu ve Necla Nazır'lı «çağdaş Kerem ile Aslı» olarak nitelenen «Çeşme filmi kapalı gişe oynayarak bugünkü sinemasal şartlar içinde romantik sinemanın ticari başarısını bir kere daha vurguladı.

Eski oyuncu Kartal Tibet Tosun Paşa ve Cennetin Çocukları isimli filmlerle yönetmen olarak çıktı karşımıza. Tosun Paşa ile Kemal Sunal'lı bir komedi filmi ortaya koyarken ve konudaki tutarsızlıklar bir tarafa belli bir başarı tuttururken Cennetin Çocuklarında'da Romeo ve Juliet'ten esinleniyordu. Yani 77 aynı zamanda Romeo-Julietlere ve Kerem ile Aslı'lara dönüş yılı oldu. Çeşme'deki çağdaş Aslı'nın annesinin dediği gibi galiba Kerem ile Aslı devri hiç bir zaman geçip gitmiyor. Aşk insan ruhunun en değişmez en güçlü, en kalıcı duygusu.

Komedyen Zeki Alasya arkadaşı Metin Akpınar'la beraber oynadığı bir komedi filminin yönetmenliğini de üslendi aynı zamanda: Aslan Bacanak. Alasya komedi türündeki bir filmin yönetmenliğinde başarılı olabileceğini gösterdi. Halk tipi temiz bir komedi filmi ortaya koydu Aslan Bacanakl'a.

Erler Filmin dışarıya açalma çalışmaları devam etti. Ancak İranlı ve İtalyan oyuncularla işbirliğinin dışına taşamadı bu dışarıya açılmak çabası. Gui do Zurlu yönetiminde bol İtalyan aktörünün rol aldığı ve Tarık Akan'lı CANİ filmi dışarıya açılma çabasının hangi çizgide bulunduğunun tipik bir örneği. Kendi iç problemlerini çözmemiş bir sinemanın dışarıya açılma çabasının umulanı vermiyeceği gerçeğini kuvvetle vurgular Cani. Sıradan bir polisiye film olmaktan öteye gidemez. Batı anlamında bir polisiye film yapmak tutkusu ile kendi içinde yetersiz bir Yeşilçam birleşince Cani gibi garip bir halita çıkıyor ortaya. Yerli Polisiye filmleri kadar bile başarılı değil.

Ertem Göreç Senaryosunu Erdoğan Tünaş'ın yazdığı «Tövbekar» la Hınç, Kan ve Akrep Yuvası çizgisinde bir film çevirdi. Kadir İnanır, Sezer İnanoğlu ve İranlı artist Peri Banai'nin baş roloyuncusu oldukları tövbekar bir döngüdür sadece. Ertem Göreç'in değil Yeşilçam'ın kısır bir döngüsü.

Arzu Film Kemal Sunal'lı, Münir Özkul ve Adile Naşit'li komedilerine devam etti yine. Bu arada Ertem Eğilmez Hababam Sınıfı güldürü serisinin üçüncü filmini yaptı: Hababam Sınıfı Uyanıyor. Eğilmez çizgisini korudu. Ve belli bir olgunluğu işaretledi Hababam Sınıfı Uyanıyorla. Geleneksel güldürü motiflerimizden yararlanması halk tipi bir komedi filmi ortaya koymasına yol açtı. Sevimli de oldu. Ama bir yenilik söz konusu değil.

Şerif Gören «Deprem» filmi ile Endişe ve İki Arkadaş'taki çizgisinden sapıp ağdalı bir melodram filmi yaparken Orhan Elmas «Selam Dostum» ile toplumda törelerin açtığı yaraları anlatmaya çalıştı. Bozuk törelere işaret etti. Ancak halkı suçlamaktan öteye gidemedi. Oysa halkın suçlanması birşey değiştirmezdi. Önemli olan halkın insanı bir iğne gibi sokan yanlış törelerini (Kan Davası vs) ıslah etmekle görevli aydınların ve toplum organizasyonlarının durumunun belirtilmesiydi. Aydın görevini yapmadan halkı suçlayamazdı.

Fikret Hakan «En Büyük Patron» dedi, «Sürgün» dedi, Özcan Arca «Merhaba» dedi. Bu filmlerin her biri bir süre sansürde takılı kaldı. Haklarında şamata koparıldı. Ama getirdikleri hiç bir şey yoktu Bir modanın yüzeyden örnekleri idi her biri. Ve insanın bu sıradan filmlerin sansürde takılıp kalmasına, böylece konuşulur hale getirilmesine baktıkça böyle bir sansür görülmemiştir diyeceği geliyordu.

Hülasa Yeşilçam 77 bir enkaz ve tekrar yılı oldu. Bahsettiğimiz ufak-tefek çıkışlar bir yana...

ARZULARDA HASRET

Bir başka sevdanın esiridir ruhumuz
Gönlümüzden dökülür damla damla kor hasret

Sırt döndük dünyanın pullanan tutkusuna
Can verecek bir sabah ruhları sıkan kasvet

Buğulu gözlerimiz dolaşır ufuklarda
Doğmadan gönlümüzü sarar gizli esaret...

Işıl ışıl sevginin esiri ümidimiz
Can katar ruhumuza zafer sevdalı davet
Damar çeperlerinde isyanlaşır kinimiz
Gönlü tarihe esir nesle hasret memleket

Depreşen sızımıza mutluluk diyen çağa
Ruhumuzda kabarır duman duman bir neferet...

İnanç içen gözlere serhadler selâm verir
Saracak bu cihanı sevgimiz demet demet

Yaşamak sevgilerinde ümit içen gözlerden
Bekliyoruz gözyaşı öksüz tarihe hürmet

Bir gün kurban gönüller and içip gökkubbede
Saracak mahzun yurdu cihana sığmaz savlet

Gül kokan terlerimiz destanlar yoğururken
İnanç gölü kalblerle kurulur ulu devlet...

MUSA DOĞRUER

ZOR

VE

SEVİNÇ ÇOKUM

M. ERDOĞAN

Roman, yaklaşık bir asırdır var Türkiye'de. Ama son yıllara kadar tartışması yapılmamış bunun. Eser verilmiş sadece. Ancak son birkaç yıldır romancılığımız, «Türk romanı» ve romanın Türkiye'deki müstakbel gelişimi konuları üzerinde düşünülüyor. Roman, edebi geleneğimiz açısından bir anlam ifade eder mi? Türkiye'de yerli roman yazılmış mıdır şimdiye kadar? Ve nihayet, bizde roman olmalı mıdır? sorularına cevap aranıyor.

Bu sorulara verilecek cevaplar ne olursa olsun, edebiyatımızın yaşadığı bir gerçek var ortada. Türkiye'de roman yazılmıştır ve halen de yazılmaktadır. Öyleyse, «Bizde roman olmalı mı?» sorusu, edebiyatımız için pratik bir yarar sağlamayacaktır. Ve artık, bu soru üzerinde fazla durmayarak, millî ölçülere ters düşmeyecek nitelikte romanın gerçekleştirilmesi gayretlerine hız verilmelidir.

Ülkemizde bir hayli roman yazarı var. İçlerinde tecrübeli olanları da var ama, genellikle çoğu yeni. Başındalar daha bu işin. Ve her an yenileri eklenmekte bu kafileye. Belirtelim ki; eli kalem tutan hemen herkesin roman yazma sevdasına kapılmasının, bunda büyük rolü var. Kanaatimizce, bu; yanlış bir tutumdur.. Ve değiştirilmesi gerekir. Ne, her yazar mecburdur roman yazmaya; ne de hepsinin zihni kapasitesi aynıdır!

Kendisini hikâyeleriyle tanıdığımız, yazar Sevinç Çokum da; «Zor» adlı eseriyle, bir denemeye girişmiş bu konuda. Hikâye dalında kendinden söz ettirebilen Çokum'un, romandaki başarı derecesini zaman gösterecek. Ama, elimizdeki ilk romanına dayanarak, şimdiden bazı tesbitlerde bulunmak mümkün.

«Zor», insanımızın içine itildiği kültürel kutuplaşmanın; toplum yapımızı kemiren, sosyal dayanışmamızı hançerleyen ve değerlerimizi horlayan ana niteliğini sergiliyor. Kişiliklerde somutlaştırıyor bunu. Yazar 1971 12 mart'ına tekabül eden günleri ve sonrasını almış ele. Gerçekleri, çarpıtmadan sunuyor okuyucuya.

Eserin yazarı şöyle diyor «... (Zor), kardeşçe yaşamanın zorluğu-

nu, zor günlerimizi anlatır ve değerlerimize, özümüze sahip çıkma isteğimiz karşısında yakılan Nemrut ateşine dayanmamızın zorluğunu anlatır.» (1976 Dündar Taşer Roman Armağanı törenindeki konuşmasından)

«Zor»da Sevinç Çokum, kamerasını toplumun değişik kesimlerine yöneltiyor. Sonra, hiç abartmadan, olduğu gibi aktarıyor bize görüntüyü. Yazar, insanımızın çileli fakat kanaatkâr yaşantısından, okullarımızdaki drama; üniversite karmaşığına uzanıyor. Saf ümitlerle İstanbul'a gelen Kerim'i, şehrin nasıl çarptığını, en tabii biçimiyle anlatıyor. Toplumumuza yabancılaşmış zümrelerin, iç yaşantılarındaki uyumsuzluğu; bu ortamda yetişmiş çocuklarının, hastalıklı ruh yapılarını şaşkınlıkla karşılayışlarındaki idraksizliği; açık-seçik olarak görüyoruz «Zor»da.

Ama yazar, daima müşfik, daima anlayışlı. Hiç bir insanımıza, kanlı, intikamcı gözlerle bakmıyor. Hepsinde sevilen, ruh cevherine bağlı kalmış ortak bir yan arıyor. Sun'i düşmanlıklar ihdas ederek ayırmıyor, parçalamıyor onları.

Eserin, belki bu kadar önemli bir yönü de üslûbu. Çokum'un, hikâyelerinden getirdiği sıcak, içten anlatım bu.

Buraya kadar ortaya koyduklarımız, Sevinç Çokum'un, hikâyelerinden getirdiği olumlu yönleri idi. Ancak şimdiki sorumuz yazarın, romana has başarısı üzerindedir. Zor'un, roman olarak gösterdiği özellik nedir? Ve dolayısıyla Çokum'un, romandaki başarı derecesi ümit verici midir? Bu sorular üzerinde düşünmek gerek.

Bu konudaki kanaatlerimizi sıralayalım. Önce, Zor'da yazarın, hikâyeden romana geçişinin ilk acemiliğini hissettiğimizi belirtmeliyiz. Gerçekten roman, yer-yer değişik hikâyelerden kurulu bir bileşimi andırmaktadır. Veya, böyle bir tehlikenin sezildiğini söylemek daha kuvvetli ve çekici olması gerekiyor. Yoksa, bir roman sürükleyiciliğini bulamayız eserde. Üstelik bu durum eseri, birbiriyle ilgisi az birtakım gözlemlerin sergilendiği bir derleme durumuna düşürebilir. Bu aynı zamanda okuyucunun, eseri bir bütün olarak kavramasını engelleme, tehlikesini de beraberinde getirecektir.

Görülüyor ki Zor'u, ancak; bir romana başlama çabası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Yazarın öncelikle, yukarıda belirttiğimiz temel zaafı gidermesi gerekir. Romanı tam anlamıyla, ancak bundan sonra yazabilir. Çokum'dan, bunu gerçekleştirmeden, romancılığımıza bir yenilik getirmesini bekleyemeyiz şüphesiz. Bu tür bir aceleciliğin, ne yazar için ve ne de romancılığımız için yarar sağlayacağı açıktır. Hatta bu tutumun, aksi sonuç doğurması ihtimali daha kuvvetlidir.

Bu vesile ile, bir noktaya daha değinmek istiyoruz. Çokum'la ilgili olarak. Yazarın yayınlanan son iki hikâyesi (Âteş-i Nemrut ve Belkıs ile Süleyman), yeni bir yönelişin başlangıcı gibi görünüyor. Yazarın, bu tutumunda kararlı olup olmadığını bilmiyoruz ama; Çokum'un böylece olumlu bir adım attığını ve bunda başarılı olacağına inandığımızı söyleyebiliriz. Ve yazarın roman alanında da benzeri tutumla yürümesinin isabetli olacağı kanaatindeyiz. Romancılığımızın da aynı istikametteki gelişime ihtiyacı var zira.

«Zor»la romana adım atan Sevinç Çokum'un başarısını, zaman gösterecek. Başarılarını bekliyoruz içtenlikle.

ÇIKTI!

FİYATI: 7.5 TL.

İSTEME ADRESİ

OTAĞ YAYINEVİ

Hilâliahmer Cad. No: 4

Tel : 27 73 1(

Cağaloğlu - İSTANBUL

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

TEMMUZ 1977

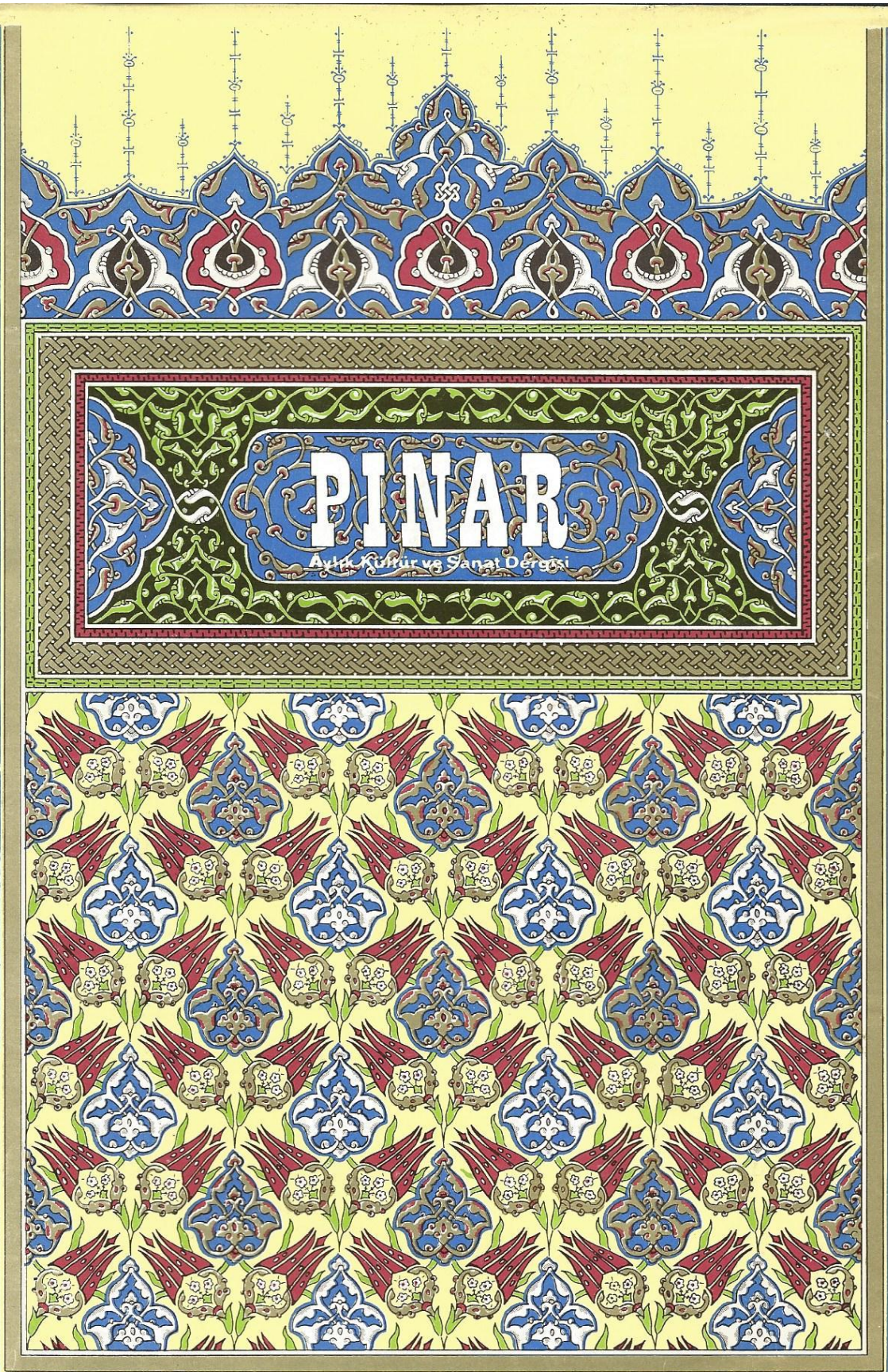
CİLT: VI

67

PINARIN BU SAYISIN'DA:

- Edebiyatın Kurtarıcılığı
- Şiirden Düşünceye
- İnsan ve Çevresi
- Batı'nın Sanat Dünyamıza etkileri
- Yeşilçam 1977

FİYATI: 5 LİRA

PINAR
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Saim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Ağustos 1977
Cilt: VI — Sayı: 68

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

Pınardan

«Hayaliyyun»dan «Hakikiyyun»'a
CEMİL MERİÇ

Ölüm
TAHİR YÜKSEL

Yağmurlar Beni Anlar
NECATİ AYKAN

Medeniyetlerin Dili
MUSTAFA AYDIN

İlkbahar Anıları
MUSTAFA ÇİMEN

Modern Çağın Kutsal Bayramları Festivaller
MEHMET AKİF AK

Şiirimizdeki Arayış
YETKİN DİLEK

Bu Sevdanın Uğrunda
HÜSEYİN ÖZTÜRK

Değişim
NECATİ AYKAN

Memleketimin İnsanları
AHMET ŞİRİN

Üç Gönülde Üç Aslan
MEHMET TAŞDİKEN

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1966 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar'dan

Saygıdeğer okuyucu,

Ağustos sayımızda yer alan yazılardan ikisinden söz etmek istiyoruz yalnızca Sizlere. M. Akif Ak'ın kaleme aldığı «Modern Çağın Kutsal Bayramları; Festivaller» adlı yazı, konusuna yeni bir bakış açısı getiriyor.

Bugüne kadar çoğunlukla Türkiye'de yapılan festivallerin kalitesi üzerine yazılmış, konuşulmuştur. Meselenin esasına inilmemiştir her nasılsa. Cumhuriyet döneminde ve daha önce Avrupa'dan aktarılan bütün kültür değerleri ve gelenekler gibi, festival geleneğinin de Türkiye şartları açısından nasıl bir anlam taşıdığı sorulmamıştır bile. Dış yardımdan, dış krediye, ve başka bütün ekonomik, sosyal ve kültürel ithalatta ihmal edilen bu husus, festival meselesinde daha açık olarak önümüzde. Fransız hükümetinin, bir kararla, bundan böyle Fransızca'ya dışardan kelime ithalini yasakladığı bir zamanda biz, batının herhangi bir tekniğini veya modern aracını değil de köklü bir geleneğini sorumsuzca ve şuursuzca taklid ediyoruz. Böyle bir faaliyetin fiyasko ile biteceğini görmek için sonunu beklemeye gerek kalmıyor. Daha teşebbüs halindeyken, teşebbüsün mahiyetinden, sonucun ne olacağı belli oluyor çünkü. Bitişte bildiğimiz bir gerçeğin, teyidini seyrediyoruz yalnızca.

İşte «Modern Çağın Kutsal Bayramları; Festivaller» yazısı konuya bu açıdan yaklaşıyor. Yazının, festival düzenleyicilerinde bir otokritiğe sebep olacağını ummak isteriz.

Cemil Meriç, edebiyat dünyamıza bu sayıda bir başka önemli konu getiriyor. Daha doğrusu var olan bir konuyu çok değişik bir biçimde işliyor. Bakışındaki değişiklik, bizde bu konu, sanki ilk defa konuşuluyormuş izlenimini bıraktı. «Hayalliyyundan Hakikiyyuna» yazısı, herkesin dilinde dolaşan romantizm ve gerçekçilik kavramlarının temellerine iniyor, didik didik ediyor bu mefhumları ve edebiyatımızla ilişkisini ortaya koyuyor. Bugüne kadar edebiyatımız, batının bu edebî akımlarına göre ayarladı kendini. Beşir Fuad'lar, Reşat Nuri'ler, Yakup Kadri'ler Zola'nın ve öteki batılıların Türkiye'deki özenticileri oldular. «Hayalliyyundan Hakikiyyuna» yazısı geçmişte ve günümüzde, Batının artıkları arasında dolaşıp geçimini sağlayan aydınlarımızın halini gözler önüne seriyor. Ayrıca bu yazı edebiyatımıza, batının bize yabancı kalıplarından kurtulmayı ve kendine yeni bir yol bulmayı öğütlüyor. Hakikiyyun'un, bugünkü deyişle 'gerçekçiliğin bugüne kadar böyle bir değerlendirilmesinin yapılmadığını söyleyebiliriz.

Başka yazı ve şiirlerle Pınar Ağustos sayısında da ilginize layık olmaya çalıştı.

Sevgi ve sayıglarımızla.

Desen: Ali Şen

«hayaliyyun,,dan «hakikiyyun,,a

CEMİL MERİÇ

ŞUURU BURKULAN AYDIN

Çevresinden kopan ve başka bir çevreye bağlanamayan o coşkun zekâyı Cizvitler zehirledi. Alışkanlıklarıyla Osmanlı, kafasıyla Fransız. İmanını kaybeden Beşir, yeni bir din buldu kendine: Maddecilik. Batı'nın müsbet ilimlerini naslaştırdı.

Kılıç bir fetih aracı değildi artık. Zafer rüyaları ancak kalemle gerçekleşebilirdi. Abdülaziz Han'ın yaveri bu çetin kavgaya kahramanca atıldı. Ama çağdaşlarının dilini konuşmuyordu Beşir. Her makaleyle biraz daha yalnızlaşıyor, uçurum biraz daha derinleşiyor, anlayışsızlık kine inkılâb ediyordu. Yaralanan şuurunu uyuşturmak için içkiye ve kadına koştu: Nafile. Dudaklarında günahların buruk tadı, bezgin ve yorgun kavgaya devam etti. Gönülle aklın, şiirle nesrin, imanla inkârın, doğu ile batının kavgası. O yalçın irade, bu çılgın savaşa üç yıl dayanabildi. Hayalle gerçek arasındaki uçurum, maddecilikle. doldurulamazdı. Naşını fırlattı uçuruma. Donkişot'u kitaplar çıldırtmıştı, Beşir'i kitaplar öldürdü.

Her aydın bir cemiyetin veya cemaatin sözcüsüdür. Beşir, yalnızdı: Karanlıklarda yanıp sönen bir şimşek.. Çorak bir toprağı yalayan, fakat serinletmiyen bir sağnak. Kendi kendini yiyen bir ızdırab. Bir ikinci Beşir'e ne Batı'da rastlamak kabil ne Rusya'da. Yabancılaşmış Türk aydını o metruk ve meçhul mezarın başında haşyetle ürpermelidir.

HUGO'YA KARŞI ZOLA:

1885'lerdeyiz. Batı, kırk haramilerin mağarası. Osmanlı'nın genç tecessüsü o tehlikeli mağaranın hazineleriyle büyülenmiş gibi. Çağ, bir aktarma humması içindedir.

Yusuf Kâmil Paşa, çeyrek asır önce Telemak'ı Türkçeleştirmiş. Sefiller çevrilmiş arkasından. Sefiller, daha doğrusu bir zabıta romanına benzetilen «Hikâye-i Mağdurîn». O yılların en çok okunan kitabı Monto Kristo. Belli ki Doğu'nun bezgin muhayyilesi Avrupa'da «Binbir Gece«ler aramaktadır. Ama Avrupa'yla daha yakından temas eden güzîdeler için Avrupa demek, Victor Hugo demekti. Hugo, Lamartine, Musset...

Beşir, bu hayalperest dünyaya ilk defa olarak başka bir Avrupa'dan söz eder. Müsbet ilimlerin ve «hakîkiyyun»un Avrupa'sından.

Victor Hugo risalesi, uyuşuk bir dünyada patlayan bomba. Yıkılmak istenen Hugo değil, zevkler ve tahassüsler. Şuuru burkulan aydın, öç almak istiyor çevresinden. Perestiş ettiğiniz tanrı alelâde bir puttur, diyor. Beşir, yeni bir Promete.. Ama risalenin amacı, meçhul bir dünyayı tanıtmak değil sadece; yazarın ilham perisi, öfke. Engin bir zekâ, genç bir tecessüs, gergin bir dikkat. Beşir, Avrupa'nın şu veya bu edebiyat mektebine değil, kucağında yaşadığı ruh iklîmine: Hayale, müpheme, eskiye düşmandır. Hugo'nun karşısına Zola'yı çıkarışı bundan. Devrilen bir putun yerine yeni bir put. Koestler'i hatırlayalım: Her aydın bir put kırıcıdır, diyor.. bir put kırıcı ve bir put yapıcı.

HAYALİYYUN, HAKİKİYYUN:

Çağdaş batı edebiyatı iki cepheye ayrılmıştır Beşir için: «Hayaliyyun» ve «hakikiyyun». Gerçek Avrupa'yı hakîkiyyun temsil eder. Hayaliyyun'un bayrağı Hugo'dur, hakîkiyyun'un Zola. «Meslek-i hakîkiyyun Emile Zola'nın iltizam eylediği tarîkdir ki, edebiyatı fenne tatbik etmekden ibarettir.» Risalenin mukaddimesinde: «Bir zûhaddeyn düsturunda gördüğüm ulviyyeti en âlî, en lâtif, en beliğ addolunan şiirlerde bulamam» itirafını okuyanlar Beşir'in bu tercihini yadırgamıyacaklardır. Beşir ne bir edîbdi, ne bir edebiyat târihçisi. Düşünce târihimizin Bazarov'u. Zola'yı tanıyor muydu? Hayır. Üstadın bir kaç kitabını okumuş, ilimciliğine hayran olmuşdu. Hakikiyyunun en büyüklerini tanımaz. Flaubert'le Concourt'ların adı bile geçmez risalede. Romanla ilmin iki ayrı dünya olduğunu düşünmez Beşir.

Hakîkat, hakîkat.. iyi ama batı edebiyatı asırlardan beri hakîkat peşinde değil midir? Sanatçılar, en az rönesanstan bu yana kelimeler, renkler, hacimlerle tabiatı ifade etmeğe çalışmıyorlar mı? Klasiklerin akıl hocası Boileau «hiç bir şey gerçek kadar güzel değildir» dememiş miydi? Evet! Her yazar gerçeği anlatmak ister. Ne var ki her mektebin gerçek anlayışı başka. Klasik için tabiatta mühim olan, yalnız, insan. Başka bir söyleyişle ilâhî bir tecellî olan rûh. Amaç insanın kendisini, yani ezelî vasıflarını bulmağa çalışmak. Hangi «gerçekçi», o dünyayı bütün giriftliği, bütün kıvrımları, bütün derinliği ile bir Racine kadar anlatabildi? Beşir'in hayaliyyun adını verdiği romantikler için hakîkat, kâinatın bütünüdür: Çakıl, kurbağa, eşek, it veya göl, çirkin veya güzel, madde veya rûh.. tabiat, bütün yönleriyle canlandırılmalı. Rüya da gerçek değil mi? Hugo'yu dinleyelim: «Musa, mihrab için bir heykeltraş arıyordu. Tanrı, iki heykeltraş lâzım, dedi. Olub'la Béliséel'i yolladı mâbede. Biri ideali yontacaktı, öteki reeli.». «Romantizm, edebiyatta hürriyettir» diyen Hugo edebiyatın hudutlarını sonsuza kadar genişletmiştir. Daha sonra gelen edebiyatçılara bu fetihleri derinleştirmek kalıyordu sadece. Realizm, dikkati minnacığa teksif etti. İhtiyar hizmetçi kızın avucundaki kırışıklıkları saydı bir bir, veya Baba Grandet'nin burnunu adese ile inceledi.

DEHA İZM'E HAPSEDİLEMEZ:

Demek ki genç Zola kabiliyetinin şuuruna vardığı zaman edebiyat, gerçeği kucaklamış, bütün kaynaklarını keşfetmişti. İnsanlığın komedyası, bir çağın romanı: İlimleri, sanatları, ihtiraslarıyla bir çağın.

Scot'un kalemi İsrafil'in suru gibi ölüleri diriltmiş, ve târih bütün heybetiyle zenginleştirmişti romanı. Balzac yaşayanı ölümsüzleştirmişti. Biri arkeologtu, öteki sosyolog. Ama her iki üstad da bir yanlarıyla romantiktiler. Eserlerinde hayalle hakîkat iç içeydi. Edebiyata tabiat ilimlerinin tarafsızlığını kazandırmak romana lâboratuvar metodlarını uygulamak lâzımdı artık.

Ne yazık ki Zola'nın bu emeli hiç bir zaman gerçekleşemiyecekti. Çünkü, yukarıda da söylediğimiz gibi edebiyatla ilim iki ayrı dünyadır.

Realizm, natüralizm.. bir çağın rüyalarını dile getiren şatafatlı kelimeler, şatafatlı fakat müphem. Sınırları belli olmayan iki mekteb. Geçen asrın en büyük kamusları aydınlık bir tarife varamamış. Littré, realizm için şöyle diyor: «Tabiatı olduğu gibi, yani herhangi bir idealizasyona sapmadan ifadeye çalışmak.» Natüralizmin tanımı da şu: «Tabiatı olduğu gibi ifade etmek isteyen sanatçıların mesleği.» Yirminci yüzyılın sözlüklerinde de aynı kekeleyiş: «Realizm, sanat ve edebiyat anlayışı. Sanatçı, gerçeği idealize etmemeli, değiştirmemeli, tabiatın eksik bir imajını sunmamalıdır okuyucuya. Kelime bazan yermek için kullanılır: Gerçeğin yavan ve harcıâlem ifadesi. Bazan övmek için: Beylik hükümleri, formalizmi bir yana iterek dış dünyayı olduğu gibi, bütün zenginliği ile ifade etmek,» (Paul Robert).

Natüralizm: «Gerçeğin her türlü idealizasyonunu reddeden, insanın tabiata, tabiat kanunlarına bağlı yönleri üzerinde durulmasını isteyen mektéb, 1876, Zola.» (Aynı yazar).

Hakîkat şu ki, yaratıcı, hiç bir izm'e hapsedilemez. Natüralizm bir hisardı Zola için. Kendini rakîblerinden ayırmak ve bir avuç şâkirdiyle beraber tecrübî romanı inşâ etmek istiyordu. Her çağın mitosları var. Avrupa geçen asrın ikinci yarısında ilimcidir. Bu yeni tanrının zaferleri âlimler kadar şâirleri de coşturmaktadır, şâirleri ve romancıları. Fethedilen dünya ile fethedilecek meçhul arasında şâirin rahatça yelken açacağı geniş bir alan var. Zola da çağının mabuduna gönülden bağlıdır. Romancılıktan çok bilginlik peşinde, peşinde diyoruz. Zira Rougon Macquart'lar yazarı çağının müsbet ilimlerine en küçük bir katkıda bulunamamıştır. O yirmi cildlik ırmak roman, havarisi olduğu nazariyeleri ne isbat etmiştir, ne de izah. Jules Verne gibi bir vulgarizatör bile değildir üstad. Lanson, «Müphem bir arayış içindeydi, diyor.. gelişigüzel sıralanmış sözde ilmî kelimeler okuyucuyu aydınlatmaktan çok sersemletmektedir.».. «Zola, bütün iddialarına rağmen romantiktir, Hugo gibi. Muhayyilenin ağır bastığı bir kabiliyet; güçlü ve bayağı. Romanları, uzun birer şiir: Sıkıcı, harcıâlem, ama şiir. Daha doğrusu sosyolojik birer destan, natüralizm değil, epik bir realizm.»

Evet! Rougon Macquart'lar yazarı müsbet ilimlere tutkundur; geçici hakîkatları naslaştıran çocuksu bir tutkunluk. Clâud Bernard, ilmî metodun yalnız canlı cisimler için değil, canlı cisimler için de geçerli olduğunu göstermiştir. Aynı metod «his ve düşünce dünyası»na da uygulanamaz mıydı? His ve düşünce dünyasına, yani edebiyata. Kendisini dinleyelim: «Bizim de işimiz insanın ferdî ve içtimâi aksiyonunu tahlîl etmek değil mi? Nasıl fizyolojist, fizikçi ile kimyacının başladığı işi devam ettiriyorsa biz de müşahedelerimiz ve tecrübelerimizle fizyolojistin yaptıklarını devam ettiriyoruz.» Natüralizm, olan'ın, yani insanın, gerçek anatomisi ve tasviri. İnsan, irsiyetin ve fizyolojinin oyuncağı. Zola bu programı başarıyla gerçekleştirebildi mi acaba? Edebiyat târihçilerinin, soruya

ölüm

Eksik bir şarkıdır ölümün sesi
Dinlenen yarısı kalır dünyada.
Gurubun, zamandan korkar nefesi;
Sığınır besbelli gizli feryada.

Sularda sukûtun nabzı durunca
Ömürden öteye gölgeler uzar...
Son ışık, son anda dağa vurunca;
Yaylır âleme sanki ahü-zar...

Hayat varlık için birinci bölüm;
Alış-veriş bitti... Kapandı dükkân;
İkinci perdeye aradır ölüm;
İnsana seyahat: Tedbil-i mekân.

TAHİR YÜKSEL

verdiği cevap tçk kelimeyle: Hayır. Picon'un kanaati şu: «Rougon Macquart'lar, karamsar bir destan. Hür insanlar yerine irsî kusurların şekil verdiği mizaçlar sergiler. Bereket ki yazar eserlerinin hepsini bu çürük nazariyelerin isbatı için kaleme almamış. Romanları Balzac'ınkilerden sonra, en güçlü bir hayal mahsulü. Zola, sanayi medeniyetinin işçi kentlerini, proleteryanın sefalet ve mücadelesini ilk dile getiren romancı. Assomoir, proleter olduğu için bozulan, yabancılaşan insanoğlunun tasviri. Zola da modern mitosların peşindedir, Balzac'la Baudelaire gibi. Tecrübî roman böyle mi yazılır? Zola'yı coşturan yalnız işçi yığınları değil, kollektif olan herşey. Eserin gerçek kahramanları kaldırım, imbik, büyük mağaza, lokomatif, maden ocağı, Paris, tiyatro..»

Şimdi de bir başka edebiyat târihçisine kulak verelim: «Kurucu olarak Flaubert'i tanıyan natüralist mekteb, gerçeği yorumlamaktan çok kopyc etmeğe ve süslemeden yansıtmağa çalışmıştır. Bir kelimeyle ilimcidir: Sanat eseri çok sahih müşâhedelere, çok kesin tecrübelere dayanmalı,. sanat adamı lâboratuvardaki bir biyolojist gibi olmalıdır. Heyhat, o mekteb bir serabın kurbanıydı; bugün natüralistleri yaşatan şâirlikleri. Zola, bir ropörtajcı gibi gözlem düşkünü. Bir benedikten papazı gibi inanır ilme. Bir Lamartine kadar insaniyetçidir. İlkel bir idealizme dönüşen bir insaniyetçilik. Rougon Macquart'lar hem «Sefiller»e hem «Serseri Yahudi»ye (Eugene Sue) benzer. Lirizmin yükü altında ezilen bir eser. Zola, bir halk romancısı, bir tefrika yazarıdır.» (A. Chauix.)

Pellisier de aynı düşünceyi paylaşanlardan: «İstesin, istemesin, Zola, bir tah-

lilci değil, bir lirik; ve daha da çok bir epiktir. Rougon Macquart'lar karanlık bir zemin üzerinde yükseltilmiş: Kalıtım. Tek sayfalık bir temel.. Zola'nın büyüklüğünü yapan bilimsel gevezelikler değil. Romanı, salon dedikodularından, zina hikâyelerinden, kaypak ve karanlık rûh maceralarından uzaklaştırıp; zamanımızın en yüksek mes'elelerine bağlayan adam olması.»

Ne var ki her şahadet romancının bu kadar lehinde değil. Başka bir edebiyat târihçisi; Zola'yı şöyle tanıtıyor: «Haşette Kitabevinde tezgahtarlık yapan bir delikanlı. Tek amacı yükselmek. İki rehberi var: Yanlış anladığı realizmle başına vuran Balzac... Genç adam natüralizmin kaypak zemininde kaydıkça kaydı. Çirkinin, müstekrehin peşine düştü. Romanları, fizyolojik sakatlıkların sergisi oldu. Anlıyamadı ki realizmi inkâr demekti bu: Anormali, dünyanın kanunu gibi takdim etmek, gerçeği çarpıtmaktı. Anotale France haklı: Hiç kimse insanlığı küçültmek, aşkı ve güzelliği kirletmek, iyiliği inkcr etmek için böylesine bir gayret harcamamıştır.» (Calvet).

TECRÜBİ ROMAN MASALI:

Tecrübî roman, ne demek? Romancı, neyi, nasıl tecrübe edecek? Hayalî bir kahramanı hayalî bir dünyada dolaştırmak ve davranışlarını peşin hükümlere göre ayarlamak, ilmî bir tecrübe hayisiyeti taşır mı? Tecrübî roman, ilmî çalışmanın bir çeşit karikatürü. Hakîkati tesbit etmez; önceden mevcud bir düşünceyi güyâ doğrular. Esasen hem ilim adamı hem de romancı olmak, mümkün mü? İlim adamı tarafsız olmak zorunda. Romancı içtimâî bir talebin kovalayıcısı. İlim adamı hiç bir ön yargıya saplanmaz; ön yargı, ilmin en büyük düşmanı. İlmin amacı, hakîkattır. Tecrübe, en aziz ümitlerimizi yerle bir etse de tecrübedir, yani mukaddesdir. Oysa natüralist romancı çağının toplumunu incelerken tarafsız olabilir mi? Hayır. Onun amacı toplumu değiştirmektir. Müşahedelerinden romana aktardığı sadece tezini destekleyecek hakîkatlerdir. Assomoir niçin yazılmıştır? Yazar, niyetlerini gizlemez. İşçi sınıfının kötü taraflarını anlatmak, bu sefalet ve âdiliklerin sebebini hâkim sınıfların zorla kabul ettirdiği hayat şartlarında aramak, siyasî bir eylem yaratarak halkın yaşayış tarzını düzeltmek için. Böyle bir niyet ilim adamının objektifliğiyle uyuşabilir mi?

Fransız işçisi romana ilk defa olarak Assomoir'le girmemiştir. 1876'da işçi otuz yıldan beri roman kahramanıdır. Onu hikâyelerine konu yapan ilk romancı George Sand. Zola'cılara sorarsanız George Sand, romantiktir. İşçiyi gerçek hüviyetiyle tanıtmamış; güzelleştirmiş, yüceltmiş, asilleştirmiştir. Peki Zola ne yapmış? Assomoir, titiz bir müşahedenin sâdık bir ifadesi mi acaba? Çağdaş bir tenkidci, J. Larnac «Hayır, diyor.. Hakîkatda her iki romancı da belli bir düşünceyi telkin etmek için sahneye çıkarır işçiyi. Sand, devrimci ümitler çağında yaşıyordu. İşçi sınıfını sevdirmek istedi; bütün faziletlerle donattı onu. Zola Assomoir'i kaleme alırken Üçüncü Cumhuriyet başlamış, oyun oynanmıştı. Güçlenen kapitalizm işçi sınıfının iktidara yükselmesine razı olamazdı artık. Zola, kamu oyunda öfke yaratmak, onu isyana kışkırtmak istedi. Bunun için tek çare gördü: İşçiliğin en iğrenç taraflarını anlatmak. Kaldı ki Zola, halkı tanımaz da. Halkın içinde yaşamamış, uzaktan seyretmiştir onu. Halkın hayatına karışsa sefalet ve çirginliklerini öylesine yadırgayabilir miydi? Evet! Rougon Macquart'lar yazarı gerçeği dışarıdan gören adam. Müşahede ettiği dünyanın yabancısı. Kahramanlarını sevmez, onlarla kaynaşmamıştır. Hakîkatı nasıl kavrayabilir? Flaubert, Madame Bovary benim, diyordu. Zola, kahramanlarının kendisi değildir. Bunun için romanlarında ne bir Karamazof var, ne bir Rastinyac... Tabiyeci, gelişmelerini tasvir ettiği iğrenç mikroplar karşısında nasıl objektifse, Zola da kobayları karşısında o kadar acı-

masız.»

Demek ki:

1) Beşir'in çağdaş Avrupa edebiyatını, hayaliyyun ve hakîkiyyun diye ikiye ayırması hiç bir tedkîke dayanmamaktadır. Hugoyu ciddî olarak okumamıştır.

2) Çağının Fransız basınından da habersizdir. Bruntiérein Revue des Deux Mondes, Le Roman Expérimental, 14 Février 1880; Le Romancier Naturallistes, 15 Septembre, 1881, makalelerini görmüş olsa o kadar aşırı bir hayranlığa kapılmıyacaktı. Ama Bruntiére'i anlayabilir miydi acaba?

3) Zola muhabbeti bir hayalin mahsulüdür. Beşir de bütün çağı gibi lâfızlara âşık, bütün çağı ve bütün çağımız gibi.

4) Zola'dan ilk söz eden yazı Victor Hugo risalesi değildir. 16 şubat 1885 târihli Mecmua-yı Ebuzziya'da «Realist denilen fırka-i burhaniyye» hakkında bir makale var. Zola'nın Documents Littéraires'inden özetlenmiş. Bununla beraber çevresindekilerden hiç biri batı edebiyatına Beşir kadar vakıf değildir. Ama eski kolağası bu üstünlüğü etrafındakileri ezmek için kullanır.

Desen: Hüdaî

BİR KAVĞANIN HİKÂYESİ:

Bir başka Zola-perest de Said Bey (1848-1921). Fransızcayı Almanya'da öğrenmiş: Metîn ve ciddî bir Fransızca. Osmanlıcayı da iyi biliyor. Ne yazık ki inkıraz çağının o seçkin münevveri bir hastalığa müptelâ: Mizah-perdazlık. Uğramadığı belâ kalmamış bu yüzden: Tokat, sopa, nikbet., ama yine de şifa bulmamış. Çalışkanlığına hiç diyecek yok. Larousse'un koca kamusunu tek başına çevirmeye kalkmış. Dev bir tecessüs, eşsiz bir gayret. O da Beşir gibi paşa-zade ve Beşir kadar yalnız. Rahat nefes alabilmek için mizaha kaçıyor zaman zaman.

«Galatat-ı Tercüme» dilimizin târihi bakımından çok değerli bir mevkûte. Lûgat-şinaslarımız o derbeder defterleri sık sık karıştırmak zorundadırlar. Derbeder, dedik. Çünkü Said Bey büyük bir ciddiyetle Fransızca ile Türkçe'nin sırlarını aydınlatırken kalemi serkeşleşiverir. Dosta düşmana sataşır üstad. Kendisine sorarsanız bu masum iğneleyişler sohbetin tuzu biberidir. Tarizlerinin başlıca muhatabı da Ahmed Midhat Efendi.

«Galatat-ı Tercüme»nin 15. defterinde yine Hâce-i Evvel'e yüklenir. Midhat Efendi klasikleri kazandırmak istemiştir. Türkçe'ye. Said Bey çığlığı basar: Buna ne lüzum, ne de imkân var. Mühim olan, Avrupa'nın bugünkü efkârıdır: Efkâr-ı siyasiye ve edebiyesi. Şimendifer asrında posta arabalarını diriltmeğe kalkmak abes değil mi? Kaldı ki Midhat Efendi klasiğin gerçek manâsından da habersizdir. Kelimenin âhengine âşıktır sadece:

«Şûd be lafz-ı klasik
Midhat Efendi âşık.»

Said Bey'i çileden çıkaran bir başka cihet de Tercüman-ı Hakîkat'de Zola'nın eserlerine «rezâletnâme» denilmesidir.

Nasıl olur efendim. «Emile Zola'nın rezaletnâmeleri tâbirini bî mehâbâ irad eden, Avrupa'nın ahval-i hâzıra-yi edebiyesine ve Emile Zola'nın mensûb olduğu «realizm» mesleğine gayr-ı vâkıf olduğunu isbat etmiş olur.» Hakîkattan niçin korkuyoruz? İnsanlığın gözü açılmıştır artık. Manâyı, mecaz ve istiâre gibi lâfız oyunlarına feda etmenin zamanı geçmiştir. Asrımız, realizm asrı.

Garib değil mi? Çağının en uyanık, en geniş tecessüslü kalemi Natüralizme'den habersizdir. Yani onun da Zola hakkındaki bilgisi kulakdan dolma denecek kadar sathî. Realizm anlayışı da Avrupa'nın «efkâr-ı hâzıra»sına hiç de âşina olmadığını belgelemektedir. Okuyalım: «Realizm mesleğinde, Hazret-i Mevlâna bizim için tam ve kâmil bir pîşvâdır.. Mesnevî-i Şerîf'in tasavvufa ve hikemiyâta müteallik aksamından mâdâsında yani, menakıb ve hikâyât kısmında sırf realizm mesleği ihtiyar buyurulmuştur.» Nûra benzeyen hakîkat engellerden ne kadar uzaklaşırsa bakışları ve düşünceyi o kadar aydınlatır. Said Bey doğu ile batıyı, tasavvufla maddeciliği, Mevlâna ile Zola'yı bahtiyar bir âhenk içinde kaynaştırdıktan sonra tekrar çağımıza döner. «Realizm tarzında yazılmış eserleri» çoluk çocuk eline vermek doğru değildir. Ne var ki toplumu bulûğa ermemiş ve ermiyecek bir çocuk saymak da ayıp.

Midhat Efendi, muarızının söylediklerini kendi cevaplarıyla birlikte küçük bir kitapta toplar. (Tercüman-ı Hakîkat Matbaası, 1315, Said Bey'in makalesi 40 s, Ahmed Midhat Efendi'nin cevabı 206 s.)

Efendi'ye göre Zola'nın kitaplarına «rezâletnâme» adını vermek bile azdır. Filhakika «La Terre»ın (Toprak) yayınlanmasından sonra üstadlarından ayrılan bir çok tanınmış yazar Zola'nın romanlarını skatoloji'ye idhal etmişlerdir. «Emile Zola'nın gördüğü ve gösterdiği şeyler muzahrafattan ibarettir.» İnsanlık bu murdarlıkların ezelden beri farkında. «Ama mestûren aksınlar diye, lâğımlar yapmış.» Said Bey, kelimenin büyüsüne kapılmayıp Zola'nın romanlarını okusa, muhabbetinin ne kadar yersiz olduğunu anlardı. Fransa'nın en ciddî gazete ve mecmuaları Zola'nın eserlerini tavsiyeye şayan bulmaz.

Realizm, realizm.. Bir şeyin güzel olması için reel olması yeter mi? Dünyada sayısız muzahrafat var. Yani muzahrafat da reel. «Zola bunlara istediği gibi burun sokmakta muhtar.» Ama «o kokulardan hoşlanmıyanlar da burunlarını tıkamakta» hür değil mi? Hele Mesnevî-i Şerîf'i realizm mesleğine dâhil bir kitap saymak, bir şâheser-i garabet. Bir defa Mesnevî'nin, tasavvufa ve hikemiyata ait olmıyan kısmı var mı? O kitab-ı müstetab ilk beyitten son beyite kadar tasavvuf ve hikemiyat. Sonra hikemiyatın hepsi de muhayyel bir takım menâkıba dayanır. Bir kelimeyle Said Bey ne realizm'i anlıyor ne Mesnevî'yi.

AHMED MİDHAT'A GÖRE EMİLE ZOLA:

Midhat Efendi, Türk romanını yaratan adam. Hikâyeleri, ondokuzuncu asrın «Binbir Gece»si. Batı doğu, hakîkat, hayal, ilim efsane, o bulanık ummana dökülen birer ırmak. Hâce-i Evvel, okumaya yeni başlayan bir kitleye hitabediyordu. Başka bir iklîmde boy atmıştı roman. Ama hudutları kesin olarak çizilmemişti henüz. Yazarın hürriyeti kısıtlanmamıştı. O uçsuz bucaksız âlemde dilediği gibi yelken açabilirdi hayal. Ne var ki bu serâzat nev'i ehlileştirmek, daha doğrusu Osmanlılaştırmak lâzımdı. O cihangîr tecessüs için bir mekteb-i edebdir roman. Vazîfesi eğlendirerek aydınlatmak. Mühim olan kıssadan çok, hisse. Başka bir deyişle hikâye bir gayeden çok bir vasıtadır. Bu itibarla Efendi'nin romanlarını harcıâlem bir ansiklopedi sayabiliriz; dağınık, derbeder, çocukça bir ansiklopedi. Nizama perestiş eden bir yazarın Zola'yı benimsemesi, natüralizme kayıtsız şartsız meftûn olması beklenebilir miydi? Türk okuyucusu Assomoir'i de, Nana'yı da, Germinal'i de an-

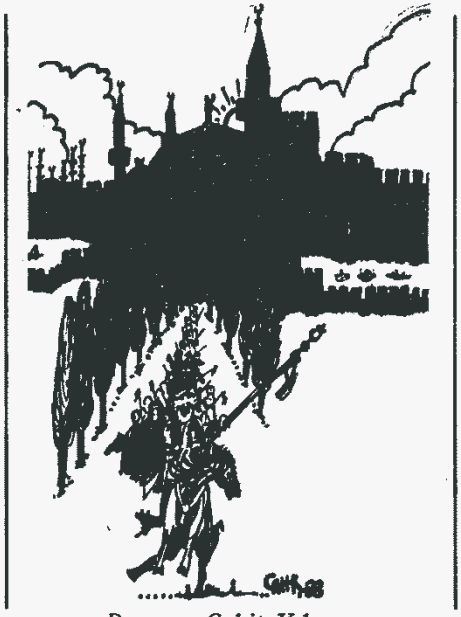
lıyamazdı. Yanlış anlamıyalım: Ahmed Midhat hiç bir kâbiliyete, hiç bir hakîkata düşman değildi. Ama «Toprak» yazarını sevmiyordu, sevemezdi de. Bununla beraber cihanşumûl tecessüsü Avrupa'nın her edebiyat cereyanına açıktı. Müşahedât, realizm tarzında yazmağa özendiği bir hikâyedir. Önsöz'ü okuyalım: «Zola yolundaki romanları iltizam edenler ben-i beşerin muayibini sayıp dökerler ise o muayipten tevakki gibi bir tesir-i hasen hâsıl edeceği reyinde bulundular. Bu sözü külliyen redde imkân var mıdır? Ve esefa ki Emile Zola'nın o romanlarında nasıl bir lisan kullandığına ya vâkıf olmamışlar veyahut dikkat edememişler de işte buncağızdan ibaret bir hata onların ilk hataları olmuştur. Emile Zola'nın romanlarındaki şive-i ifade için bizde bir misal aranacak olursa Surûrî Hezeliyatı gösterebilir. Vâkıa Emile Zola bu sözleri bir takım esafile söyletir. Lâkin her halde kendi kaleminden çıkar ya. Çıkmaması kendisince matlûb olsaydı hikâyesindeki vukuatı, esafil-i merkume muhafiline kadar vardırmaya hâcet görmez idi.

Bir de Emile Zola'nın romanlarında yirmiden ziyade eşhas-ı vaka görüldüğü halde bunlardan hiç birisinin hüsn-i hal erbabından olduğuna tesadüf edilemez. Acaba Fransız milletinin, kaffe-i efrad-ı şakavetleriyle, sefahatlarıyle, fuhuş ve israflarıyla iştihar eden takımdan mı oldular? Hiç böyle bir şeye imkân verilebilir mi?» Verilemez tabii. O halde Zola kendi halkına iftira etmektedir. «Roman yalnız bir vak'a-yı lâtife ve garibenin hikâyesinden ibaret değildir. O vak'a elbette fünundan birisine, sanayiden bir kaçına, hikmetin bazı kavaidine, coğrafyanın bir faslını teşkil eden bir memlekete, tarihin bir fıkrasına taalluk eder ki onlara dâir verilen izahat erbâb-ı mütalâanın mâlûmat ve vukuf dâiresini tevsi eyler. Ancak bu romanlara, Emile Zola'nın yaptığı gibi münhasıran erbab-ı sefaletin sefahatini, sefaletini, zilletini, rezaletini doldurmak maksad-ı aslîyi nasıl tağyir eder ise ihtimâlât-ı dünyeviyece dâire-i imkândan hâriç olan tesâdüfatı filânları doldurmak dahi işi ciddiyetten çıkarıp okuyanları çocuk gibi aldatmak demek olur.»

EDEBİYYAT-I HAKİKİYE DERSLERİ

Körlerle fil hikâyesini hatırlatan bir münakaşa. Said Bey realizm kelimesinin cazibesine kapılarak âşık olmuştur Zola'ya. Midhat Efendi Nana ile Toprak'ın uyandırdığı skandala aldanarak Rougon Macquartları mahkûm etmiştir. Her ikisi de haksız, her ikisi de haklı. Edebiyat-ı hakîkiye'yi bütün olarak ele alan ilk yazar Ali Kemâl'dir.

Genç mülkiyeli Halep'te uzun bir ikametten sonra İstanbul yoluyla Paris'e geçmiş. Gönlü gözü şark ile dolu. Batının kemâlâtına uzaktan meftun? Bir taraftan hukuk okumuş, bir taraftan Sorbonne'deki edebiyat derslerini dinlemiş. Duyduklarını ilâvelerle zenginleştirerek her hafta İkdam gezetesine yollamış. On altı yıl sonra kitapçı Muhtar Hâlid'in isteğine uyarak, o eski notları 203 sayfalık bir kitapta toplamış. (1912). Perişan, fakat dürüst bir kitap. Bizce eserin en değerli, en öğretici kısımları, yazarın metne serpiştirdiği notlar. Avrupa irfanıyla doğrudan doğruya temas eden bir Osmanlı aydınının hayret ve hayranlıklarını okurken, ister istemez gülümsüyorsunuz. Sorbonne'deki derslerin konusu: Edebiyat-ı Hakîkiye. Ali Kemâl, ömür boyu merak etmiş edebiyatı. Ama bir türlü anlıyamamış ne olduğunu. Edebiyatı seraba benzetiyor, hayal meyal görülen ve yaklaşıldıkça uzaklaşan bir seraba. Sorbonne'deki dersleri dinledikten sonra şu inanca varmış: Edebiyat, tıb gibi bir fendir: Tıb; fizik ve kimya gibi ilimlerden faydalanarak insanın maddî refahını ve sıhhatini korumağa çalışır. Edebiyat ise, psikolojiden, felsefeden faydalanarak «nezahet-i fikriyemize, selâmet-i maneviyemize hizmet» eder. «Her türlü fünûnda, bilhassa fünûn-ı nefîsede olduğu gibi edebiyatta da bir bedi'a, bir be-

Desen : Cahit Yılmaz

di'a-yı fikriyye vardır: Bir mahsul-i edebî şu noktaya hâdim, şu hedefe münatiftir ki hakayık-ı şu'unâttan birinin evsaf-ı esasiye ve mümeyyizesini hakîkatinden, mâhiyetinden daha vâzıh, daha mükemmel izhar eyler.»

Önsözden sonra derslere geçiyoruz. İlk ders, 19. asırda hakîkiyyun edebiyatı. Muallime kulak verelim: 19. asrın son yarısında edebiyatta bir değişiklik olur. Hayalin yerini hakîkat alır. Ama bu tebeddülü hazırlayan da hayaliyyun. Kâffe-i şu'ûnât, bir tebeddül-i dâimîye tâbidir. Hugo'ya bakın, o da hızla değişmiyor mu? Şâir, 1828'den beri bütün gördüklerini bir deftere kaydedermiş. Üstad en çok maddî manzaralara meftun. Bütün şiirlerinin kaynağı o defterler. Evvelâ nesren işâret, sonra şiiren tevsî'. Demek ki hakikiyyun mesleğinin temellerini atan, hayaliyyun mesleğinin kurucusudur. Yani bu yeni meslek, hayaliyyun mesleğinin bir sûret-i cedîdesinden ibaret.

2. ders, birincinin devamı. Sefiller de, hakîkat zemînine oturtulmuş bir hikâye. Ali Kemâl, selâhiyetli bir ağızdan edebî cereyanların birbirini doğurduğunu, hayaliyyun ile hakîkiyyun arasında çok büyük farklar olmadığını öğrenir. Daha sonraki derslerde Parnas mektebi anlatılır. Takrirler, geniş ciddî ve doyurucudur. Ama muallimin üzerinde en çok durduğu yazar, meslek-i hakîkiyyunun piri Flaubert'tir. Beşir'in de, Said Bey'in de, Ahmed Midhat Efendi'nin de meçhûlü olan bir isim. Türk okuyucusu Madame Bovary yazarını daha sonra Ahmed Şuayb'ın «Hayat ve Kitablar»ından öğrenecektir. Ama hemen söyliyelim ki Şuayb'ın kitabı soğuk, resmî ve ağır başlı görünüşü altında şaşılacak hatalarla doludur. «Edebiyat-ı Hakîkiye Dersleri» ise sıcak, dost, yaşayan bir kitab. Eserde bir yıllık derslerin bütünü yok. Ali Kemâl, Balzac'la Stendhal'i atlamış. Yazdıklarını şöyle bitiriyor: «Edebiyatımızda en fazla göze çarpan kusur kargaşalıktır. Maziyi, hali, hatta müstakbeli birbirine karıştırıyoruz. Hayali, hakîkati, tabiatı yekdiğerine mezc eyliyoruz. Daha garîbi bunları iyice tavsif ve târif edemediğimizden cedîde kadîm, kadîme cedîd, hayale hakîkat, hakîkate hayal diyoruz... Son zamanlarda tek hikâyecimizin «Taaffüf»ü neşredilince her taraftan, hakîkiyyun tarzında yazılmış bir eser, diye sesler yükseldi. Fesübhanallah!.. İşte üstadın sâir âsârı!. Bununla onların arasında ne fark var.. Aynı kalem, aynı tarz, aynı edâ.. Edebî meslekleri gerçekten tanımadıkça, bu karışıklıkları önleyemeyiz.»

Yazarın bir başka üzüntüsü de, edebiyatımızda ihtisasa ehemmiyet verilmemesi. Herkes her telden çalıyor. Oysa koca Flaubet, geniş mâlumatına rağmen yalnız hikâyecidir. Bir Nâbîzâde Nâzım'ı düşünün. Genç edîblerimizin en zekîlerindendi. «Taşkın, ve şaşkın bir zekâ.» Bütün meslekleri kucaklamağa kalktı: Asker, şâir, mütefennin, hikâyeci.. Sonra vâidlerini tutamadan göçtü gitti. Bu edebiyat dersleri, karışıklıklara son verir ve yazarlarımızı vâdi-i ihtisasa sevk ederse

ne mutlu bize.»

☆☆☆

Yazımızın birinci bölümünü bazı aydınlatmalarla zenginleştirelim. Çağdaş Batı, hayaliyyun ve hakikiyyun mefhumlarından ne anlıyor acaba? Bir uzmanı dinleyelim, konuşan: R.H. Samuel.

ROMANTİZM:

«Romantic» kelimesi, eski Fransızca *romanz* (escrire)dan geliyor. Mânâsı: Latince yerine halk diliyle yazmak. *Roman*, yerli dille (orta-çağ Fransızcası yazılan hayalî eserlerin adı. Demek ki sırf dil bakımından bile romantizm klasisizmin zıddıdır; çağrışımları: halk, serüven, tekellüfsüzlük. Fransızlar XVII. asırda Romanesque ile Romantique'i ayırmışlar birbirinden. Romanesque, hayalî, akıl almaz, mübalağalı; Romantique, içli, cici, hissî, melankolik.

Kelime bu son manada XVIII. asır boyu kullanılmış İngiltere'de. Sonra Fransa'ya dönmüş (Rousseau'nun «Yalnız gezenin hayalleri», 1776-1778.) Almancaya aktarılmış: Romantisch. Romantizm XVIII. asrın sonuyla XIX.'un başlarında belli bir yaşayış uslubu, belli bir davranış tarzı belirtmiş.

Avrupada romantik akım -hemen hemen bütün ülkelerde- romantik öncesi akımdan sonra gelişmiştir. Aristokratik toplumun çöküş dönemidir bu; ve yeni akım yükselen orta-sınıfların yaşayış tarzını ve emellerini dile getirir. Klasik kurallara aldırış edilmez olur. Duygular ön plana geçer. Bu açıdan bakılırsa romantik hareketin vatanı İngilteredir: Thomson'ın «Mevsimler»i (1726-1730), Young'ın «Geceler»i (1742-1745), Gray'ın «Eleciler»i (1742) ve Richardson'ın romanları (1740) Macpherson'ın Ossian'a atfettiği şiirlerinde Seltiklerin uzak mazisini terennüm eder (1760), Percy «Relique» lerinde halkın duygularına eski edebiyatdan çok daha yakın olan milli bir edebiyatın varlığını gösterir. Gotik roman (Walpole'un «Otranto Şatosu», 1764) korkunç ve esrarlı atmosferiyle sisli fakat büyüleyici bir maziyi canlandırır,. Garrick, Shakespear'i diriltir asrın ortalarında ve dehânın kendi yolunu hürriyet içinde tâyin etmesi gerektiğini gösterir. Fransa'da Rousseau romantizm - öncesinin merkez şahsiyeti; İngilizlerin duygusallığına siyasî islahatçının ve terbiyecinin coşkunluğunu katar Diderot, Richardson'ın açtığı yolda ilerler. Bernardin de Saint-Pierre, Paul ile Virginie'sinde (1787) halkın dilini kullanarak orta-çağ romansını diriltir.

Almanyada Herder'le «Strum und Drang» hareketi klasik kurallara baş kaldırır.

Fransız devrimi bu heyecan dalgasını sona erdirmiş gibidir. Klasik uslup İngiltere'de ve Avrupa'nın batı ülkelerinde yeniden itibar kazanır. Kısır bir diriliş ama Almanyada çok daha canlıdır. Klasisizim. Ne var ki, ihtilâlin arka plana ittiği hissi güçler çok geçmeden romantik isyanın ana kaynaklarından biri olur.

Bu isyan Almanyada başlar. Fichte'nin sübjektif idealizminden kaynaklanan, romantik mektep Frederich Schlegel'in başkanlığında kurulur. Başlıca temsilcileri Tieck, Schelling, Novalis, Hölderlin' dir. Hayatın en muhteşem gücü şiirin saltanatıdır onlara göre. Schlegel Athenaum'da şöyle yazar; «yalnız Romantik şiir sonsuzdur çünkü hür olan yalnız bu şiir, biricik kanunu kanun tanımamak.»

Güzel sanatlarla edebiyat arasındaki sınırlar kalkmıştır. Tersine dönmüştür değerler. Şiirin hürriyetiyle hayatın serazadlığı göklere çıkarılır. Romantik istihza hayatı büyüler ve tezatları aydınlatır. İngiltere'de romantizmin ilk dalgası Almanyadakiyle aynı tarihe rastlar ama Almanyadaki kadar heybetli değildir. Öncüsü William Blake'in Visyoner sanatı. Zirvesi William Wordsworth'ün «Lirik Baladları»yla Coleridge'nin «Ancient Mariner»i. Wordsworth'ün dil hakkındaki görüşüyle Coleridge'in muhayyele hakkındaki nazariyesi. Fransız edebiyatında romantizmin öncüleri sürgündekiler. Hakim sima: Chateaubriand. Yazılarında

çağın beklenmedik felaketleri ile ezilen romantik ruhun özleyişleri dile gelir. Ahenkli bir nesirle zamanenin hastalığı terennüm edilir. Ve orta-çağ göklere çıkarılır.

Romantizmin Avrupaya yayılması Mme de Stael'in eseri. Daha 1801 lerde edebiyatda iki ceryanın mevcut olduğunu yazıyordu. Güneydeki ceryan (anahatları aydınlık, parlak ve neşeli); Kuzeydeki ceryan, (esrarla karışık bir melonkoli, sisli manzaralar), ve Fransayı kuzeydeki ceryanı kabule çağırıyordu. Almanyada iki defa (1803 ve 1807) ikameti A.W. Schlegel ile sıkı dostluğu görüşlerini daha da güçlendirdi; »Almanya hakkında» (Londra 1813) isimli kitabında klasikle romantik arasındaki farklılığı açıkça belirtti. Eser, romantizm kavgasını kızıştırdı; ve romantizmin ikinci dalgasına zemin hazırladı; birinciden daha az üniversalist ve panteist bir dalgaydı bu. Son romantik hareketin ayırıcı vasfı millî miras üzerinde israr edişidir, İngilterede Scott ile Carlyle; Fransada Hugo, de Musset, Lamartine, ve de Vigny; Almanyada Kleist, Arndt, Brentano; İtalyada Leopardi ile Manzoni; Rusyada Lermontov ile Pushkin; Polonyada Mickiewicz; Amerikada Coopar. İkinci bir vasfı da ilme düşkünlük, belki de o ciltlerce şiir bir yana romantizmden kalan en değerli miras bu ilim aşkıdır. Friedrich Schlegel'in mukayeseli filoloji incelemelerini, kardeşinin orta-çağ ve rönesansta Avrupa edebiyatları ile Doğu edebiyatları üzerinde araştırmalarını yepyeni temeller üzerinde kurulan ve kaynakların eleştirisine dayanan tarihî arastırmalar takip etti bütün Avrupada. Çeşitli sonuçları oldu bu çalışmaların. Mesmerism ile benzeri sözde ilmî fenomenlere kapılan romantikler ruhun meçhul kuvvetlerini kurcaladılar, elektiriğin gerçek mahiyetini bilmiyorlardı henüz, insan hayatının vahşi, zorba, ve gaddarca sapık yönlerine eğildiler. Bu tercih aşırı bir ferdiyetçilikle ve güzele perestişle birleşti, ekzotik rengarenk ve gıcıkiayıcı taraflarıyla güzele. Southey, bu davranışı «Şeytanî Mektep» diye damgaladı; «hasta kalpli, sapık muhayileli» şairlere karşı saldırırken gerçek muhâtabı Byron, Shellev ve Keats idi. Almanyada Kleist ve Hoffmann, Fransada ihtiyar Hugo, de Musset ve bilhassa George Sand «Satanizm»e kayıyorlardı aman zaman. «Şeytanî Mekteb»in kurucusu Sade markisi idi. İlk «Kara Roman»ı 1791 de yayımlandı. Romantizmin bu aşırı yönü Goethe'ye meşhur tarifini ilham etti: «Klasik sıhhatli olandır, romantik hasta olan». Romantizmin şeytanî cephesi son pre-rafailit'lerle devam etti, Wagner'in operaları, Niçenin vitalist felsefesi bir kat daha güçlendirdi bu temayülü. Sürrealizmle egzistansiyalizmi de romantizmin halkaları sayabiliriz.

REALİZM

Realizm, hayatı ve tabiatı bütün yönleriyle ve mümkün olduğu kadar sadakatla ifade etmeğe çalışanların tutumu. (davranışı) Realizm, gerçeğin güzel olsun diye idealize edilmesini, anlatımın usluba feda edilmesini istemez; tecrübe dışı ve tabiat üstü konulara ütifat etmez. Bu mânâda gerçekçi akım edebiyat ve sanat tarihini her merhalesinde damgalamıştır; bilhassa medeniyetin son merhalelerinde itibar kazanır.

Edebî bir hareket olarak Avrupada 1830 Fransız devriminden sonra gelişmiştir. 1850 den 1880 e kadar aşağı yukarı bütün batı dünyasının edebiyatında hâkim temayüldür. Realizm kelimesine 1826 tarihli Mercure Francais'de rastlıyoruz. Verilen tarif şu: sanatın şaheserlerini değil, tabiatın bize sunduğu modelleri taklit esasına dayanan doktrin; başka bir deyişle gerçeğin edebiyatı. Klasikler gibi sanatın büyük modellerine bağlı değildir; romantiklerin subjektif davranışını da reddeder. Realizme göre sanatçının misyonu «sanat için sanat» görüşüyle bağdaşmaz. Sanatçı çağının büyük düşünce akımlarına faal olarak katılmalıdır. Böyle olunca Almanya (YENİ ALMANYA mektebinin romantizme karşı

temayülleri ile) realizmin öncüsüdür. Klasisizm ortalama insanın yaşayışıyla gündelik düşünceleriyle ilgilenmemiş yahut bunları komedi veya halk masalı gibi sanatın daha az asil türlerinde yaşatmıştı. Oysa şimdi hayatın bütün problemleri, mahalli renklerin hepsi, hoşa gitsin gitmesin çağın bütün yaşayış tarzı ve olayları edebiyat alanına giriyordu. Edebiyatın kelime hazinesi gündelik hayatın her yönüne uzanıyordu artık. Balzac'ın «İnsanlık Komedyası» realizmin en mühim öncüsü; hem de mistisisizmiyle, felsefesiyle, hikâyelerinin yapısıyla romantik geleneğe gömülmüş olmasına rağmen. Immermann'ın «Die Epigomen»i (1836) ve Dickens'ın romanları realizme bir geçiş olarak ele alınabilir.

Zamanın felsefî akımları realist bir edebiyatın gelişmesine yardım etmiştir. Comte'un 1830 larda başlayan pozitif felsefe derslerine göre hakikatın tek ölçüsü olaylara uygunluk. İlmî çalışmalara dayanan pozitif felsefe gerçek felsefedir; sosyoloji bütün diğer ilimlerin başında gelir. Antropolijinin ışığında dini eleştiren Feurebah (1841 FF) insanın ebediyetle bağlarını koparır, onu çevresiyle izah eder. Dünyayı kurmak ve değiştirmek insanın imtiyazıdır. İlimlerin ilerlemesi, o zamana kadar aydınlatılmayan olayları yavaş yavaş hâkimiyeti altına alması sanatçının dikkatini bu başarılara çekti, kendini ifade için ilimden faydalanmaya başladı sanatçı. Daguerre'in 1839 da fotograf makinasını icadı sanatçıya sahih, canlandırıcı ve gerçeği kavrayan bir uslûp ilham etti. Gazetecilik meslek haline gelince yazarlar da daha titiz bir müşahedeye, daha esnek bir usluba ihtiyaç duydular, epik tablolar moda oldu. Courbet, çağdaş dünyayı âdetleri, düşünceleri ve bütün cepheleriyle dile getirmelisiniz, diyordu ressamlara. Chamfleury, Courbet'in görüşlerini edebiyat alanına aktardı. Roman, 'istisnaî kahramanları bir yana bırakıp sokaktaki adamı ele almalıydı. Mühim olan hikâyenin güzel veya çirkin, ahlaka uygun veya ahlak dışı olması değil hayatı aksettirmesi idi. Dili de tok olmalıydı romanın. Şair de hayat karşısında kişiliğinden sıyrılmalıydı. Realizmin şaheseri olan Madame Bovary (1857), Avrupaya izlenmesi gereken yolu göstermişti.

XIX. asır realizmi şaşırtıcı değişiklikler arzeder, her ülkede başka başkadır; bu itibarla tek formüle irca edilemez. Fransada Balzac'la Flaubert, Rusyada Turgenev, Goncharov, Tolstoy, Dostoyevsky, İngilterede Thackeray, George Eliot, Arnold Bennet, Almanyada Gotthelf Keller, Fontane, Thomas Mann (ilk yıllarında) realizmin temsilcileridir. Bu realizm, sosyal çevrenin uyanık bir eleştirisi demektir ama çevreye karşı tarafsızdır yazar. Aşırı olmayan bir alay, şüphecilikle veya iyimserlikle uyuşabilen bir humanizm bu akımın başlıca belirtileri. Şiirde realizmin bir çok şekilleri aynı kaynağa dayanır. Morike'nin, Droste-Hulshoff'un, Keller'in şiirleri Tolstoy'un, Dostoyevsky'nin metafizik konularla cebelleşen romanları da realizme girerler; Amerika, İspanya ve İskandinavya'da realizme yabancı kalmamışlardır. İskandinavya İbsen'in realist dramlarıyla katılmıştır bu akıma.

Batı ülkelerinde bu günkü realizm gittikçe bozguncu (deafitist) bir mahiyet almaktadır. Tasvir ettiği modern toplumun çözülüş ve çöküşünü belirtmekten hoşlanan bir realizm. Bu realizme karşı Sovyet Rusyada gelişen toplumcu realizm marksçı doktrinin sanat alanında bir uzantısıdır. Sanatın ilk vazifesi sosyalist topluma hizmet etmektir bu realizme göre. Sanatçı «İnsan Ruhunun mimarıdır» (Stalin). Burjuva realizmi (yani naturalizm) topluma karşı eleştirici bir tavır takındığı, formalist ve kozmopolit olduğu için kötüdür. Tolstoy, Sholokhov ve Fadeyev'i öncü olarak kabul eder bu akım. (*)

(*) Samual (Richard Herbert) Bkz. Casell's Encyelopedia Of Literature cilt 1. 1953.

yağmurlar
beni
anlar

NECATİ AYKAN

Kanlandı ak günlerde gördüğümüz rüyalar
El değmemiş arzularda tükenmeyen sancı var

Kanar her akşam şu mavi bahçede güller
Susar bu yalnız hayatta sustukça gönüller

Bu gökyüzü, bu topraklar, bu mavi deniz
Onlar bizim biz onlardan değiliz

Kuduz bir kış günü, soğuk su, kar
Şenliksiz bir panayır gibi sokaklar

Çiğdem koparan eller kanlı mı kanlı
Gök yolları yağmursuz hem ufuklar dumanlı

Başıboş, darmadağınık hüzünlü bir sonbahar
Yaz gecelerinden kalma eskimiş bir hüzün var

Bu güz akşamı, bu yapraklar, bu yalnızlık
Bahara geç kalmış göçmen kuşlar yazık

Esiyor bahçelerde amansız sonbahar yeli
Tek canlı, tek varlık gülmüyor belli

Güz yağmuru, unutulmuş binlerce makam
Sevimsiz bir yolculuk, çevrili önüm arkam

Rıhtımda donar sular, rıhtımda donar kuşlar
Bu havada ayrı bir hüzün, ayrı bir dert var

Umutsuz şaşkın kervan yürüdükçe devamlı
Işıksız mahpushane bütün çiçekler gamlı

Yalnızım bu sokakta hem yalnızca ağlarım
Yağmurlar beni anlar ben yağmuru anlarım

Her sabah öz kanımda tazelenen bir akın
Gökyüzü kadar sıcak, yıldızlar kadar yakın.

medeniyetlerin dili

MUSTAFA AYDIN

Bir akşam Sadullah Paşa Yalısındayız. Bir buçuk asır evvelinin bu tarihî eserinde İstanbul Festivali münasebetiyle klasik Türk sanat musikîsi konseri veriliyor. Güzel bir bahçe, seçkin bir davetli grubu, usta bir sanatçı kadrosu. Yıllar önce yalıda belki de nice defalar meşkedilmiş, Hammamîzade, Dede Efenlerin... semaîleri, peşrevleri. Alıp götürüyor uzaklara, yaşanmamış diyarlara, hatıralara. Bir avuç insan iki asır öncesinin, haşmetli devirlerin estetiğini yudumluyor, zevkine inmeye çalışıyor.

Musiki insanda ayrı bir dünya kuruyor. Malumun, faninin sınırlarından çıkarıyor, ebedinin güzelliklerine götürüyor. Sözle anlatılamayanı duyuruyor, daha doğrusu hissettiriyor. Anlatmıyor, ıspatlamıyor. Öyle ya, Dede Efendi Yürük Saz Semâîsiyle neyi anlatmak; Itrî, Nevâkâr'ıyla neyi ispatlamak istiyor?

Sorular bizi medeniyetlerin önemli bir meselesine doğru götürdü. Konuyu daha geniş bir platformda değerlendirmek ve kanaatlarımızı kısaca not etmek ihtiyacını hissettik.

Düşünürler, dünya tarihinde sayıları pek sınırlı olan kültür ve medeniyetlerin her birinin gerçekleştirdiği bir ana konunun var olduğunu kabul ederler. Tanımlamalara göre de Yunan estetiği; Roma Hukuku; Osmanlı teşkilâtçılığı ve ideali, Hind ve Çin erdemi, çağdaş batı rasyonal'i gerçekleştirmiş. Zaten Spengler'den beri bilinen bir tesbite göre de «kültürler» bu hedeflerine varıp, zirveye ulaştıktan, yani «medeniyet» olabildikten sonra yavaş yavaş taşlamışlar ve uzun yıllar varlıklarını sadece bir kültür olarak sürdürmüşlerdir.

ÖNCE DUYMAK GEREKLİ

Bu gerçekleştirilen farklı netice-

leri her medeniyet apayrı yollardan ortaya koymuştur. Her birinin duyuşu ayrı olmuş; varlığı, insanı, maddeyi toplumu kısaca bütün evreni birbirlerinden çok farklı olarak anlamışlar, farklı yorumlamışlardır. Yani onları birbirinden ayıran, sadece değişik neticelere varmış olmaları değildir. Aksine değişik duyumlamalar, değişik sonuçların doğmasına sebep olmuştur. Buna paralel olarak bir diğerininkine benzemeyen kalıplar, ortaya koyduklarının anlatımına yarayacak cinsten, ifade şekilleri bulmuşlardır.

Öz bir «duyuş» olunca önem kazanan da medeniyet verilerinin duyulması ve duyurulması olmaktadır. Önce duyabilmek gereklidir, anlayabilmek değil. Zaten her şeyi, anlamanın, yani şuurun dış kabuğunun dar çemberi içine sokamayız. Bir çoğunu sonradan kazandığımız zihnî kalıpların peşin hükümleriyle ölçüp biçemeyiz. Yanıldığımız nokta da belli yerlerde kullanıldığı zaman ancak bir fayda temin eden mantık kurallarını herşeye teşmil etmek; tuttuğumuz, dinlediğimiz, gördüğümüz, kokladığımız her şeyi o kalıpların içine sokmaya çalışmak.

Anlamak, anlatabilmek için önemlidir. Gelecek nesillere devredebilmek için. Anlatmak ikinci sırada gelir, önce kavramak gerekir.

Konuyu müşahhaslaştıralım ve kendi kendimize soralım: Bülbül bize neyi anlatır? diye. Evet bülbül bize neyi anlatır? Matematik mi, biyoloji mi, tarih mi? Yoksa hiç bir şey mi? Elbette bir şeyler anlatıyor. Kendine has bir duyuşu, kendine has bir ifade tarzıyla (yani bülbülce) bir şeyler anlatıyor. Anlatım olarak bunu musikinin içine bile sokamayız. Çünkü notalarla ifade edilemez.

Bir kuşcağızın bile bir dili olsun da koskoca medeniyetlerin niye kendine has bir dili olmasın? Kendine has bir duyuşu, düşünüşü bulunmasın? Konuyu düşünce alanına getirip bülbül için sorduklarımızı tekrarlayabiliriz:

Bakî şiirlerinde, Süleyman Çelebi Mevlidinde, Mevlânâ Mesnevisinde, Yunus Risalesinde (Divanında), Itrî Nevâ-kâr'ında, Dede Efendi Yürük Saz Semâîsinde neyi anlatır, neyi ispatlar? (Nasıl anlatır? ikinci etapta cevaplandırılacak bir sorudur.)

Meseleyi bir örnekle daha da açabiliriz. Kur'an neden bahseder? Şüphesiz, bir fizik, kimya, tarih kitabı değil. Altıbin küsur âyetin içinde hüküm (hukuk ve toplumla ilgili) bildirenlerin bile beşyüzü geçmediği düşünülürse asıl konu ne? O bir şeyin ispatından çok, önce dünyada gerçekleşebilecek bir hayat görüşü telkin eder. Ezelden ebede uzanan bir anlayışı. Çok farklı konuların, ifadelerin ilerisinde kurulan bir dünya; olumlu meleke kazanmış bir insan ve toplum hedef. Bu arada görgüde kullanılan birçok konulara, bilimlere işaret etmiş olabilir. Ama hedefi münhasıran meselâ maddeyi tanımlamak, bir bilim kurmak değil.

Yine Kur'an ferde mi hitabeder, topluma mı? (Ferdi mi asıl alır, toplumu mu?) diye düşünmeye başladığımız zaman zihnimiz farkında olmadan başka bir dünyanın kalıplarıyla çalışmaya başlamıştır demektir. Ona göre fert, toplum yok, insan var. Önce bütünü bölerek düşman haline getirip sonra niye uzlaştırmaya çalışsın?

HER MEDENİYETİN BİR DİLİ VAR

Evet her medeniyetin, sistemin kendine has bir kavrayış ve anlayış tarzı olduğu gibi ayrı bir anlatış, duyuş tarzı var. İfade tarzı ve kalıpları var. Bu ifade kalıplarından kastımız dilden dile aktarılan dil, kelime değil; mefhumlar, anlamlar, duyumlardır.

Bizde (genel olarak doğuda) sözle ifade yolu şiir. Duyurmanın, hissettirmenin vasıtası. Batıda nesir ve nesir içinde yuvalanmış edebiyatın bütün türleri: roman, hikâye, deneme, vb.. Bir tarafta duyumların kümelendiği şemalar: Komedi, trajedi, dram. Uçurumlu bir ruh yapısının sınıflandırılışı. Roman bir duygunun ifadesidir ve bir ihtiyacın ürünüdür, trajedi bir ruh yapısının. Bizim ayrı bir dünyamız var. Romanı doğuran duygulardan uzaksak, toplumumuz trajedik bir yapıya sahip değilse bize ne başkalarının romanından, trajedisinden?

Bir Batılıya göre nedir Mevlid, roman mı, hikâye mi, deneme mi? Anlayabilir mi Avrupalı onu?

Kanaatımızca batı dışında kalan toplumların dramı burada başlıyor. Medeniyetlerin dünya görüşlerini, varlığı duyuşlarını bırakıyor, ifade şekilleri üzerinde tartışıyorlar, anlaşılması gerekli olan özden uzak olarak. Buna bir de incelenen medeniyetein ifade kalıplarını, şemalarını, bazı ana terimlerini bir başka kültür yapısı içinde arama garabetleri eklenince iş büsbütün karmakarışık hale geliyor.

Niçin Yunan'ın düşünce kalıplarını Hind düşüncesinin içinde arayalım? Niçin en üstün bir toplumculuk ve teşkilâtçılık erdemini gerçek haline getirmiş olan Osmanlı medeniyetinde batının kelime yığını teorilerini arayalım? Erdem peşinde koşan bir Hindli için katı mantık kurallarının ifadesi rasyonalizmin anlamı ne? Serfler, senyörler kavgasının, feodalite ve burjuva hayatını anlatan lâf yığınının, hayatın bütününü düzenleyen, toplumu en radikal yollarla planlayan Osmanlıyla ne ilişkisi olabilirdi?

Hele işi, daha detaylara indirip, farklı sistemlerin dünya görüşlerini birbirinin içinde kavram kavram kıyaslama; Marksizmin (altyapı, üstyapı, diyalektik, sınıf kavgası vb.) kavramlarını Türk-İslâm medeniyetinde, onun kendine has kalıplarını başkalarının içinde görmek isteme hastalığı.

Batının dışındaki toplumların bir çelişkisi de bu. Hâkim medeniyetin en kötü mirası, istilânın en fena ürünü, sömürünün en korkuncu zihinler üzerinde işleyenidir. Dü-

şünün ki nereli olursa olsun bir müslüman İslâm'ı batı kalıplarıyla araştıracak. Fecaatı tasavvur edebiliyor musunuz? Mantığı, farkına vardığı veya varamadığı birçok yabancı kuralın rehberliğinde çalışacak. Kendi meselelerine başkalarının gözlüğü arkasından bakacak. Belki isteyerek, severek ama dışardan. Ve incelediği sistemin orijinalitesini, yani çatısının bütününü kolay kolay yakalayamayacak. Zor olsa da bu çemberi kırmadan gerçeği kavrayamayacak ve kendine gelemeyecek günümüz insanı.

BİZDE MUSİKÎ HERŞEY

Konunun burasında tekrar dönebiliriz musikiye. Medeniyet verileri içinde diğerlerine nazaran en son gelişen ve en subjektif olan musikiye. Musiki katı ifadelerden soyutlanmış olması sebebiyle de bir medeniyetin en güzel duyurulması şeklidir. Musiki meçhul içindeki erdemleri (varlık, yokluk, ebedilik, maddilik gibi) hissettirir. Mantıkla Mantıkla varılamayacak olana kanatlandırır, sesler refakat eder yeni bir dünyaya kadar. Ebediliğe, yani onu hatırlamaya, yahut her şeyi unutmaya, çılgınlığa doğru.

Özleri kadar her musikinin vasıtaları bile ayrı. Bateri ile Dede Efendi'nin eserlerini vermeye imkân yok. Bizim klasik sazlarla bir Bethowen'i canlandırmak da kabil değil.

Seviyeli bir musikî anlayışına sahipimişiz, kıymetli eserlerimiz varmış, ne var ki büyük bir kısmı elimizin altında değil artık. Itrî'nin bin civarındaki bestesinden elimizde sadece yirmi tanesinin olması ne demek? Yahya Kemal'in dediği gibi:

Belki hâlâ o besteler çalınır,
Gemiler geçmeyen bir
ummanda.

Ama şair isterse yine de:

Çok insan anlayamaz
musikimizden
Ve ondan anlamayan bir şey
anlamaz bizden

desin, bu edebî zevkten de, üslûbundan da bir hayli uzaklaşmışız. Hayal meyal hatırlıyoruz bazı şeyleri. Osmanlının, haşmetinden, herşeyindeki mutantanlığından uzak oluşumuz gibi edebî zevklerinden de uzağız. Bazı eserlerini başka bir dilden aktarır gibi tercüme ederek anlamaya çalışıyoruz. Ya musikisini?

Yok, tercüme edemeyiz. Sırf anlamak için çalışmamalıyız. Duymalıyız Osmanlıyı, dilini, edebiyatını, musikisini. Araya başka yabancı ifade kalpları sokmadan, başka ölçülerle ölçüp biçmeden.

Söz bitmiş, sazlar susmuş, topluluk dağılmıştı. Gece hava serinlemişti. Ayaküstü sohbetleri. Ayrılırken bir düşünürümüzün yerli ve anlamlı birkaç cümlesi: «Bizde musiki herşey. Anlatımımız şiir. Edebiyat bile kelimelerden örülmüş bir musiki. Dinlediğimiz notalara dökülmüş şekli. Önce duymalıyız medeniyetimizi. Kalıplar, anlatım ifadesini ergeç bulacak.»

İlkbahar Anıları

MUSTAFA ÇİMEN

1. Girizgâh

Karıştırdık anıların ateş dolu gözlerini
Yemyeşil bir alev içtik Oğuz Kan'la beraber
Sıyırdık bulutlardan gerçeğin pürüzlerini
Bembeyaz bir bulut ezdik yüreğimizde
Her zamanki gibi ağladı içimizde gökler

Adana'da Atatürk Parkı'nda ilkbahar başlangıcı
Yine pür-neşe palmiyeler kuşların konağı
Gönül ağacında günahtan akis gibi portakallar
Şimşek gibi düşünce akar her şeyin ortasına
Arkasından karmakarışık bir duygu sağnağı

Masum gölgeler geçer ipek yeşili keskin
Kaçıncı defa soruyoruz bilmem ki suçlarını
En kopmaz bağlarımıza vurmuş düşman kılıçlarını
İşte geldi nev bahar yüreğimizde hazan
Barındıramaz böyle yürek ilkbahar kuşlarını...

2. Limonlu'da Taze Bir Sabah

Limonlu'da taze bir sabah
Damarlarda çiçek gibi ışıldayan
Gönlümüz deniz mavisi
Duygularımız limon yeşili
Deniz ve limon bahçeleri
İki nazlı sevgili burda ah

Bir kıyı coşkusu dolar içimize
Onu da acı karıştırır ah
Parıldarken deniz mavisi önümüzde
Limonlu'da taze bir sabah
İşçiler bekleşir kahve önlerinde
Limon işçileri, çile çarklarında didinen
İstikbal düşünceleri acı-siyah

Asfalt kenarlarının çöp birikintilerinde
Cığıl cığıl bir kuş çığlığı
Zengin doğa ortasında çileli insanlar

Terletiyor sabahın hücrelerini
Yırtık pabuç-parça parça gömlek
«Siz en güzel övgülere lâyıksınız
Gazeller söylemeli sizin için ah»
Yüreğimden kopuyor bunlar
Limonlu'da taze bir sabah
Rifat Abi bakkalı erken açtı

Ben de yüreğinde erimiş bir yolcu
Gözlerim asfaltın yeşil sırmalı ufkunda
Bir taraftan da içli bir nasihat üflenir kulaklarıma
«Gülüm bak şu parmaklarıma
Üç gün okula gittikten sonra
başladım ben çalışmaya
bir ucundan da ben tuttum geçincemenin
çocuk yaşımda
ona göre iyi çalış kendini kurtar
namerde muhtaç olma
ha birde bak
gönlün huzur içinde ola ki inancını yuşa»

İçtenlik çiçekleri ne de yakışıyor
Yüzünün yorgun ve olgun bahçesine
Uzun süre gözlerini ayırmıyor gözlerimden
Bakışlarının yürekli yağmurunda yıkanıyorum
Sonra bir dünya canlanıyor gözlerimde
Yırtık gömlek yıkık gönüllü bir dünya
Sanki taş gibi sertleşip boğazıma tıkanıyorum

Gün kanlı bir gözyaşı gibi sızıyor ufuktan
Denze kızıl ve sarı renkler düşüyor
Asfalt kenarlarının çöp birikintilerinde
Cığıl cığıl bir kuş çığlığıdır sürüyor
Kahve önlerinde işçiler bekleşiyor hâlâ
Bir kısmı bahçededir elinde makas sırtında küfe
Ve acılar etrafa kar gibi savruluyor ah
Limonlu'da taze bir sabah

3. Peraya Sesleniş
Hoş bulduk İstanbul vefalı ve dertli dost
Karlı bir törenle karşıladın beni

Çam yaprakları okşarken hayalinin yüzlerini
Harnıplıkuyu'dan Kapaklı'dan bir esintiyle
Sen ve hayalim arasında ipek bir zarım şimdi
Ve sana sesleniyorum ey kocamış Pera
İstiklâl caddesinde savrulan karlar altında
Karlı kaldırımda şu dilenen âma
Bir değere sahip midir ihtiyar yaşantında
Bir yakınlığın var mı karla gelen ilkbahara
Ne varsa hep iğfal etmişsin mutluluktan yana
Doğudan hiç bir renk tazelik almamışsın
Bahar sürgünlerinde kızıl bir yara
Zaferini isterik duygularla kutla bu tepeden
Güzelin güneşinde eriyinceye kadar Pera!

5. Mektup

Unutuldu kar musikisi deniz üstünde
Martılar alçaktan kanat çırpıyor şimdi
Mutlu bir buluşmanın zevki çağıldıyor gönlümde
Bahara yürek baharlarıyla erdik şükür
Güneş gurub ederken Süleymaniye çizgisinde

Babacığım son satırları sana yazıyorum
İstanbul'a da erişti gelinlik bir bahar
Bir toplum figanı dumanlanırken gözlerimde
İçinde sizden de yağmur gibi kıvılcımlar
Bahar kokan yamaçları sarıyor şarkılarımız
Başkaca bol bol iyilikler, selâmlar...

MODERN ÇAĞIN KUTSAL BAYRAMLARI FESTİVALLER

M. AKİF AK

Türkiye'de festival adıyla çeşitli törenler düzenlenir olmuştur. Yapılan tetkiler, bunların sayısının yüzün çok üstünde bulunduğunu gösteriyor. Ufaklarını bir yana bırakırsak, irileri çoğunlukla sanat festivalleri. Bunların en genişi de, her yıl büyük paralar harcanarak tekrarlanan, Uluslararası İstanbul Festivali.

İncir, Üzüm, Karpuz, Kayısı, Kiraz... festivalleri, sorumsuzluğumuzun, görgüsüzlüğümüzün, özenticiliğimizin ve başıboşluğumuzun

törenleri olmaktadır. Ele güne karşı meziyetlerimizi değil garabetlerimizi sergiliyoruz, aslında. İki asırdır, alışkanlık edindiğimiz ölçüsüzlüğümüzün ve başıboşluğumuzun en fena örneklerini...

Ülkemizin ekonomi ve ticareti alanında kişiler, en kısa yoldan zengin olabilecekleri bir iş tutuyorlar kendilerine; herkes boş bulduğu arsayı mülk ediniyor. Gücü olanın bu gücünü bir derebeyi gibi kullanmasına, kendini devlet yerine koymasına herhangi bir müdahelede bulunulmuyor. Böyle bir ihtiyaç da duyulmuyor üstelik. Çoğu zaman ortak olunuyor eşkiyaya. Aynı çeteciliğe ve himaye görme olaylarına sanat ve kültür alanında da rastlıyoruz. Devletin bu alanda da bir politikası yok. Kendilerini devlet yerine koyup saltanat sürenler ise himaye görüyor. Çok kısa bir ifadeyle ölçüsüzlük, sorumsuzluk ve başıboşluk, iki yüz yıldır bizi en iyi ifade edecek kelimeler. Devlet, kapitalizmin en şedidinin uygulandığı yerlerde bile bu derece yok olmamıştır.

Memurlardan meydana gelen devleti bir kenara bırakalım. Ülkenin dününü, bugününü ve geleceğini herkesten çok düşünmek zorunda olan ilim adamları ve düşünürler de Türkiye'de namus karşılığında zenginliğin, fuhşun alındığı bu iğrenç ticarete göz yumuyor, müsamaha gösteriyorlar. İlmî zihniyet korkunç bir uykudadır ne zamandır. Hiç bir facia patlayışı O'nun idrakini ürpertmemektedir. Sayısız düşünür (!) var memlekette. Bizim olmayan bir dünyanın artıklarıyla yıllarını tüketirler. Ne zirvelerde dolaşır, ne uçurumlara inerler. Ufak menfaatler karşılığı bilgilerini unutur ve memurluğa rıza gösterirler. Bunun istisnaları ne kadar az. Bu korkunç gerçeğin bir yalan, bir yakıştırma olmasını ne kadar isterdik!

Başını almış gitmekte olan festival furyasına karşı memurlaşmış ilim çevrelerinden hiç bir ciddî inceleme gelmiyor. Basın organları, sadece alkışlıyor yuhluyor veya susuyorlar. Herkes meşrebine uygun bir davranış gösteriyor. Meselenin esasına inen yok veya çok az. Nedir Festival? Dünyada nasıldır? Türkiye'de olmalı mıdır? Bu sorulara cevap bulmak o kadar kolay ki. Ama yarım yamalak öğrendiği iki yabancı lisanına bir üçüncüsünü ekleme yolunda olan zihiyet, sonu kendi kendisiyle hesaplaşmaya varacak bu tür kolaylıklardan hep kaçmıştır, kaçmaktadır da.

NEDİR FESTİVAL?

Encylopedia Britanica'nın Festival maddesine bakıyoruz. İngilizlerin dünya çapında ünlü ve büyük ansiklopedisi konuyu «Feast and Festival» maddesinde incelemiş. Bizim için fazlalık olan bölümleri arındırarak, olduğu gibi aktarıyoruz orada yazılanları:

«Dindeki şekliyle bu iki kelime eş anlamlıdır. Festival kelimesi, aynı zamanda sıfat ve isimdir. Uygun tarifiyle festival, sevinçli bir olayın yıldönümü manasına gelir. Feast bu durumda Fast (oruç)un tersi anlamdadır. Daha genel açıdan Feast ve Festival sevinçli olayların yıldönümünün dışında, yılda bir yapılan her türlü seremoniye verilen ad olabilir. ...Çoğunlukla dini anlamda kullanılan Festival kelimesinin Hıristiyan ve yahudi dinlerinde kullanılışını başka maddelerde inceleyeceğiz. Bu madde de ise hıristiyanlık ve yahudilik dışındaki festivaller incelenecektir.»

«Dinî festivallerin bir kaçı müstesna hepsi yıllıktır. Dinî yıl, yalnız bir zaman bölümünü temsil etmez. Aynı zamanda geçmişin sonsuza dek tekrarı gibi olayların geçişini de temsil eder.

... Tarihî dinler arasında zamanın devri, en çok Zerdüşt yeni yılında dikkati çeker. Zerdüşt dininin yeni yıl festivallerinde, yaratılışın temsilinden önce, yok olmanın temsili yapılır. Bu durum ilkel dinlerde de dikkati çeker. Keza Hindû dininin Holi (bir mezhep) ve benzeri mezheplerinde de vardır.»

«Festivaller dini oldukları kadar eğitimsel ve toplumsal karaktertedirler. İlkel dinlerde yazılı kayıtlar olmadığından, festival zamanında yapılan mitolojik gösteriler, aynı zamanda geleneksel folklorun kabile içinde nesilden nesile intikalini sağlar. Festivaller dini zümreyi ailevi ve mahalli bağlarını kuvvetlendirmeye iter. Arabistan'ın ve Endenozya'nın müslümanları, birbirlerinden o kadar uzak oldukları halde, Ramazan ayının orucu ve festivaliyle bir ümmet haline gelirler. Ölümle hayat arasındaki birbirini izleme olayı, Festivallerde toplum tarafından sunulan kurbanlarla devam ettirilir. Toplumsal düzenin üstünde bulunan semavi düzen de, tanrıların yüceltilmesi suretiyle sağlanır. Mezheplerin dinler içindeki biriği, mezhepçilik gözetlemeleriyle teminat altına alınır. Yunan ve mezopotamya sitelerinde sitenin bağımsızlığı, festivallerde mahalli tanrıya tapmak suretiyle gözetilirdi. ... İlkel dinlerin bazı festivalleri, daha sonraki gelişmiş dinlerde de şekil değiştirmiş olarak kutlanmaktadır. Meselâ Kuzey Avrupa'daki ölüm inanışı, halen hıristiyanlıktaki Azizler Yortusu'nda devam etmektedir.»

Ansiklopedi bu açıklamalardan sonra belli başlı bütün milet ve ülkelerdeki festivaller ile ilgili öz bilgiler verir. İslâmi festivaler için ise şunları söyler:

İslâm: İslâmi festivaller, İslâmın beş şartından ikisi üzerine inşa edilmiştir. Bunlar Oruç ve Hac'tır. Bu iki bayramdan başka bayramlar çıkarılmış ise de gerçekçi ve sağlam müslümanlarca (ehli sünnet) bu fazladan icad edilen bayramlardan kaçınılmıştır. Şiilerde ve bazı sünnî tarikatlerde Azizlere inanış mevcuttur. Fakat Hz. Muhammed'in inananlar arasındaki eşitlik üzerine ısrarları, Azizler Günleri'nin çoğalmasını önlemiştir. İslâmiyet'in ortaya çıkması Arap putperestliği devrinde mevcut olan diğer halk festivallerini takvimden silmiştir.» (Ansiklopedi devamla Ramazan ve Kurban Bayramları ile ilgili hepimizin bildiği hususları özetler.)

«*Geleneksel festivaller ve modern düşünce:* Modern milliyetçiliğin gelişmesi ve Batı uygarlığının baskısı, dini reformlara sebep olmuş, bu yüzden bir çok festivallerin anlamı da unutulmuştur. Bu bilhasa Çin, Japonya ve Hindistan için geçerlidir. Müslüman ülkelerde dini uygulamalar, politik birliği destekler ve uluslararası alanda İslâmi bağımsızlığı gözetirken, geleneksel din tutkusu da zayıflamıştır. Çin'de bahar festivali komünizmin etkisinde yön değiştirmiş ve din dışı biçim almıştır. Hindistan'da Hint felsefesi ve dininin uğradığı reformlar dinin hesaplı bir ihmaline sebep olmuştur, özellikle tahsilli zümre arasında.»

«Modern eğilimler geleneksel inançları değiştirirken, festivaller de bir çok hallerde, ya yeni anlamlar kazanmış veya büsbütün ekar-

te edilmiştir.»

ÇIKARILACAK SONUÇLAR

Britanica'dan aktardığımız bu bilgilere, bugünün sanat festivallerinin ilk örneklerinin müzik alanında verildiğini ve bu festivallerin büyük katedrallerde kilise korolarının iştirakiyle düzenlendiğini de eklersek, çıkarılacak sonuçlar daha billurlaşmış olur.

Toplumbilimci Emre Kongar, festivallerin Türkiye'deki görünümünü, olgunun Avrupa'daki kaynaklarını göstererek ilk inceleyen kişi oldu sanırız. Avrupa'daki festivalleri aşağı yukarı, bizim özetlediğimiz biçimde anlattıktan sonra Kongar, «her sanat olayında olduğu gibi festivallerin kökeni de dinseldir» şeklinde veriyor yargısını.

Britanica'dan çıkarılan sonuçları sıralayalım:

1. Yeryüzündeki bütün festivallerin kaynakları dinidir. Hıristiyanlık da dahil olmak üzere öteki dinlerde, Din büyüklerinin günleri de festival şeklinde kutlanır. Ancak islâmda buna fırsat verilmemiş, olur olmaz günlere kutsallık izafe edilmesine engel olunmuştur. Bu uygulama İslâmın bünyesinden ileri gelmiştir.

2. Modern çağda festivaller, din duygusunun ve inançların zayıflaması yüzünden ya kaybolmuş ya da anlamını yitirmiştir.

Emre Kongar, festival konusunu incelerken karşısına dikilen bu gerçeklere dayanıyor ve Türkiye'deki festival anlayışını, «iyiniyetlerinden kuşku duyulması olanaksız bir takım kişilerin bir şeyler yapmak için giriştikleri, ne yazık ki çoğu amacına varamayan, karmaşık eylemlerdir Türkiye'de festivaller.» diyor.

Kongar, şuursuz taklitlerle almağa çalıştığımız Batı kültürü ve medeniyetinin yarar değil, zarar getireceğini söyler. **Teklifi, Türk-İslâm** kültürü ile Batı Uygarlığının kesişme noktalarının bulunmasıdır.

"Düzenlenecek festivaller, Batı uygarlığı ile Türk İslâm kültürünün kesişme noktalarını bulmalıdır Örneğin: festivallerin temelinde yatan dinsel şenlikler açısından Ramazan ve Kurban bayramlarımız, Ulusal günler bakımından Cumhuriyet ve Gençlik ve Spor bayramı gibi bayramlarımız, gerek ulusal, gerek uluslararası festivaller açısından kullanılabilir günlerdir. Nasreddin Hoca şenliğinin Uluslararası Karikatür yarışmasına dönüştürülmesi, bu konudaki en güzel örnektir.» (Milliyet Sanat. 15 Temmuz sayı, 240.)

«Her türlü festival temel amaç olarak, Türk kültür ve sanatının ulusallığının pekiştirilerek, evrenselleştirilmesi ilkesini benimsemelidir.»

«Ticari ürün pazarlaması ile sanat festivalleri kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır. Kavun, karpuz festivali, filim şenliği birlikte olamaz.»

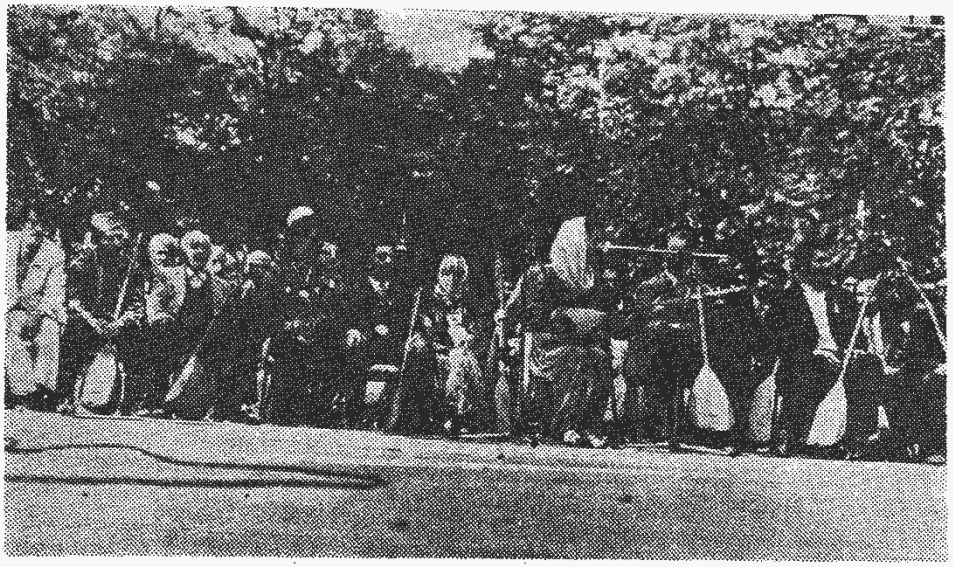
Kongar'ın düşüncesi ve teklifleri ana hatlarıyla böyle. Sonuç olarak Emre Kongar, festivallerin yapılmasını, ancak iş olsun diye ve Batıya öykünerek festival düzenlenmemesi gerektiğini, festivallerin Türk-İslâm kültürüne dayandırılması ve ancak ulusallığının pekiştirilerek evrenselleştirilmesini ileri sürer.

YENİ BİR FESTİVAL TEKLİFİNİN YARARLI-ZARARLI YANLARI

Emre Kongar, canlarının istediği gibi bayram günü icad eden, festival düzenleyip, rasgele gelenek ihdas etmeye kalkışanlara güzel bir

cevap vermiştir bu tesbitleriyle. Düşüncelerini ortaya koyuş biçimi, hiç bir kuşkuya yer vermeyecek şekilde samimi. Ancak sayın Kongar, Batı medeniyetini bir mecburiyet olarak sunuyor bize. Hiç değilse bir bölümünden yararlanılması gerekli bir mecburiyet. Gerçi "diniyle, diliyle, teknolojisiyle bir bütün" olarak nitelediği Batı'nın, festival konusunda nasıl parçalanacağının şartlarıyla ilgili hiç bir şey söylemiyorsa da, gönlü sentezden yana.

Bu anlayış yeni değil. Kökü oldukça eski, "ehveni şer" tutumudur bu. Batı bizi yenmeğe başlayınca doğmaya başlamış bir anlayış. Batı'nın üstün yanlarını kabul etme mecburiyetinde olduğumuzun siyasi alandaki adı bir zamanlar mandacılıktı. Mandacılık isteyen bir çok kişinin daha sonra heyecanla Millî Mücadeleye katıldıklarını biliyoruz. Çoğu hain değildi yani bunların. Fakat psikolojik zayıflıkları, tümden yok olmaktansa böyle bir yolu kurtuluş için tek çare gösteriyordu onlara. Zaman onları yanılttı. Hiç akıl edemedikleri bir ihtimal uğruna savaştılar daha sonra. Zaman batı uygarlığının bir mecburiyet olmayıp, tersi bir mezellet olduğunu da göstermiştir. Kongar, kısaca «Her türlü festival, temel amaç olarak, Türk Kültür ve sanatının ulusallığının pekiştirilerek evrenselleştirilmesi ilkesini benimsemelidir" şerefli yargısını derinleştirmeli, genişletmeliydi. Her halde o zaman festivaller ile ilgili somut teklifler yapma yoluna sapmayacaktı. Filim şenliği ile Karpuz festivali ayrı olsun

Halk Aşıkları: Görevleri Batı müziğini Türk insanına zorla sevdirmek olmadığı için, yüzlerce yıllık bir geleneği devam ettirdikleri için üvey evlât muamelesi görüyorlar. Festivâle laf olsun diye çağrılmışlardır. Programdaki tarihten dört gün önce haberler edildiklerini bir aşıktan öğrendik.

gibi...

Günümüzün namuslu aydını, kendini hemen uygulanacak çözümler teklif etme mecburiyetinde görmemelidir diye düşünürüz. Çünkü bu tekliflerin büyük oranda yanlış olmaları ihtimali, bu kişilerin şahsî yeteneksizlikleriyle ilgili olmaktan çok, objektif şartların buna elvermeyecek biçimde bulunmasıdır. Gerek kişisel ilişkileri, gerek aldıkları eğitim, gerekse her gün teneffüs ettikleri atmosfer, aydınlarımızın toplumumuza, hemen kurtaracak uygulanabilir pratikler sunmalarını imkânsız kılmaktadır. Öyleyse aydınlarımız, çalışma kudretlerini zamanın şartlarına cevap verici neticesiz uğraşılarda harcamamalılar. Tek cümleyle, Kongar da dahil hiç bir ilim adamımız, Türk-İslâm Kültürünü tam olarak hazmetmeden, toplumumuz adına Batı ile alışverişe girişemez. Buna bağlı olarak festival v.s. konularda kalıplar, biçimler teklif de edemezler.

FESTİVAL DÜZENLEMEK ZORUNDA MIYIZ?

Batı'yı herşeyiyle bir mecburiyet sayanlara göre, Festivaller düzenlemek de bir mecburiyettir. Oysa batıcılar yanında, bizlerden daha muteber bir kişi olduğunu sandığımız Kongar, böyle bir mecburiyet ihdası konusunda ısrarlı görünmüyor. Aksine festivallerin çok eski dini ve tarihi köklerinin olduğunu söylüyor. Bugünün festival anlayışına tarihimizden temeller bulamayacağımıza göre, kendimize festival emrivakileri musallat etmek zorunda da olmamalıyız her halde.

Bir defa rasgele kişilerin, toplumsal değer ve gelenek ihdas edemiyecekleri belli bir şeydir. Birçok din kurucusuna mezhep ve tarikat öncüsüne, azizlere çoğu zaman ölümlerinden sonra, ihtiram ifadesi olarak yılda bir kere belirli şekillerde seramoniler düzenlenmekte idi. Bunların sayısı bütün dünyada belki bini bulmazdı. Kaldı ki İslâm, tamamen dışında bir görünüşe sahiptir bu konuda. İslâm peygamberi bile kendi istediği şekilde kutsal gün ihdas etmekten şiddetle kaçınmıştır. İslâm'daki kutsal günler, Britanica'nın ifade ettiği gibi Bizzat Allah'ın emriyle İslâm'ın şartları olarak doğmuş. İslâm Peygamberi, bir oruç ayında yatsı namazının ardından İslâm'ın amir hükümlerinden olmayan bir namaz kılıyorlardı. Aradan bir kaç gün geçtikten sonra, Resullullah, arkasındaki kalabalığın arttığını gördüler. Ve derhal yasakladılar bu namazı. Kendileri de evlerinde kılmağa devam ettiler. Allah'ın bidirdiklerinin dışında, kendi isteğiyle bir ibadet şekli koymuş olmaktan endişe duymuşlardı. Eğer devam etselerdi, teravih müslümanlar için bir vecibe olacaktı. Oysa bilindiği gibi teravih namazı, Hz. Ömer'in kendi halifeliği zamanında bir ictihatıyla camide de kılınabileceğini gösterdiği bir nafile ibadettir. Sonra Allah'ın Kuran-ı Kerîmde bir seramoni halini almasın diye kabir ziyaretini bir süre yasakladığı bu bu tehlikin Kuran-ı Kerîm'de bir seramoni ke kalktıktan sonra serbest bıraktığı herkesin malumudur.

Görüldüğü gibi Türk-İslâm kültürünün iki ebedî temeli Kur'an ve Hadis, insanların ibadet ve seramoni şekilleri ihdas edemeyeceklerini son derece açık bir şekilde göstermişlerdir.

FESTİVAL VE ATALARIMIZ

İslâm'ın koyduğu bu kaidelerin Türkler ve öteki müslüman milletler tarafından son derece titizlikle

uygulandığını görmekteyiz. Altı yüz senelik Osmanlı devletinden geriye bir tek kul icadı bayram veya anma töreni kalmamıştır. Ecdadımız, en büyük başarılarını bile her yıl kutlanması gerekli bayramlar haline sokmamışlar. Bir 1071 tarihi, bir 1453 tarihi herhalde alelâde tarihler değil. Bunun gibi atalarımız, büyük kayıplarını ve ölülerini de bir anma töreni vesilesi yapmamışlar. Ne Fatih'in ölümü, ne Kanuni'nin ölümü herhangi bir şekilde devam eden bir tören ihdas ettirmemiştir.

İslâm dininin takvimi olan Hicrî takvim de yıldönümü kutlamalarının doğmamasına önemli ölçüde tesir etmiştir sanıyoruz. Hicrî takvime göre meselâ İstanbul'un fethi bir yaza bir kışa gelir. Böyle olunca fethin zamana bağlılığı kalkar. Fetihten geriye sadece mana kalır. Yapıldığı zaman ise bir daha tek rarlanmamak üzere geçmişe karışır gider. Fethin yapıldığı günün hicrî tarihi, aynı gün ile ancak otuz üç yılda bir kesişir. Görüldüğü gibi bizde takvim de anma günlerini anlamsız kılmış.

Zamanın tekrar edilmeyeceğinin şuurunda olan, zamanla birlikte ilerlemenin- - iki günü birbirine denk getirmemenin canlı bir timsali olan ecdat, susuzluğunu hatıralarda giderme ihtiyacı duymamıştır. hiç bir zaman. Herhangi bir büyük kişisinin değil, peygamberinin bile doğum ve ölüm günlerine bir anlam yüklememiştir.

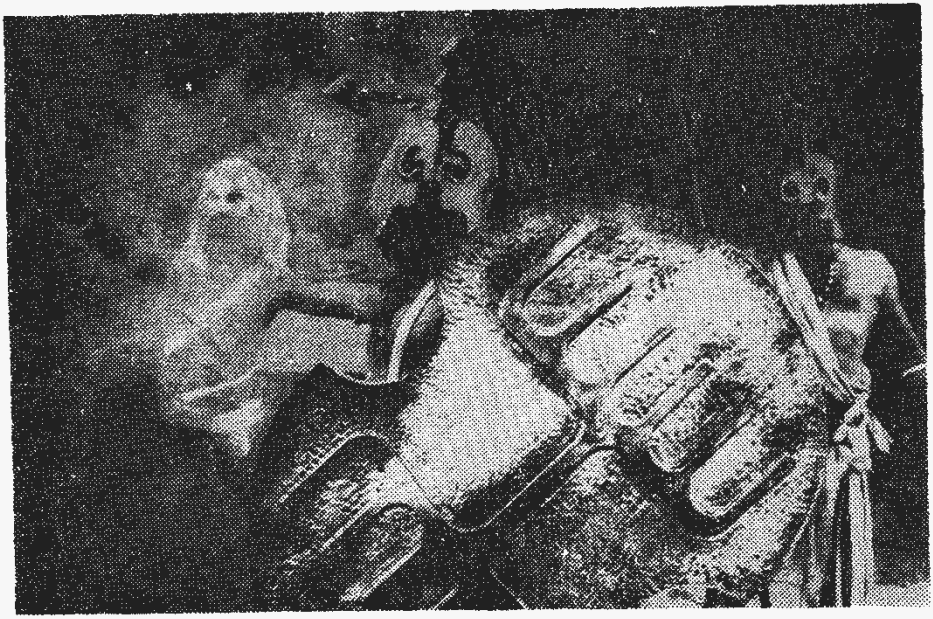
FESTİVALLER VE HALK

Türkiye'deki festivallerin başarı ölçülerinden biri, organizatörlerin açıklamalarına göre, kalabalık halk kitlelerinin katılmalarının sağlanmış olmasıdır. Gayri ciddî bir delil. Sanayileşme ve şehirleşmenin zaten her yeri boğucu bir nüfus yoğunluğu ile doldurduğu meydandayken, böyle bir iddia büsbütün gülünç olmaktadır.

Halkın merakını gidermek, boş vaktini doldurmak v.b. etkenlerle, herhangi bir eğlence gösterisine katılması ayrı bir şeydir, bu gösteriyi yürekten benimsemesi ayrı şey. Nitekim ayı oynatan da adam toplar etrafına, işportacılık yapan da. Sonra İstanbul festivalini örnek alacak olursak, Aya İrini ve Şan sinemasındaki hıristiyani konserlere sadece gayri müslim vatandaşlarımız gitmiş olsalar salonlar dolup taşar.

Halkın iştirakinin bir festivalde veya başka törenlerde başarı ölçüsü olabilmesi için, bu katılışın yürekten olması gerekir. Üstelik halkın, kendi yapısından, değerlerinden ve tarihinden doğan ve yine Onun ölçüleriyle, tekniğiyle oluşturulan ve eksikliği halinde ihtiyaç duyduğu şenlikler, eğlenceler, törenler olmalı festivaller. Oysa İstanbul festivalini bir yıl yapmadığınızı düşünün, kimse hatırlamıyacak bile. Buna karşılık Kurban bayramının kutlanmaması veya tehir edilmesi düşünülebilir mi?

Halkın rağbet ettiği, benimsemiş olduğu bayram o bayramdır ki halk, zamanı geldiğinde hiç bir tahrik, teşvik ve davet görmeden tamamen içgüdülerinin etkisiyle sabahleyin kalktığı gibi o bayramı kutlamağa başlar. Bunun dışında kanunla ihdas edilen veya bazı özel şirketler tarafından düzenlenen festivallere bayramlara halkın iştiraki, hiç bir zaman bir festival için ciddi başarı ölçüsü olamaz. Festivaller zaten gerçek manada bayram değiller. Yılda bir de düzenlenmiş olsalar, bir kaç defa veya hiç düzenlenmemiş olsalar da durum

War Music: İngiliz The Prospect Theatre topluluğunun sunduğu tiyatro oyunu, fethin sembolü Rumeli Hisarında savaş aleyhtarlığı yaptı bu oyun. Yiğitçe değil İngilizler gibi sinsince savaşmak gerektiğini anlatmak istedi.

değişmez.

RESMİ VEYA ÖZEL TÖRENLER İLE FESTİVALLER

Buraya kadar gördüğümüz kadarıyla (bizdeki anlamıyla bayramlar) ne özel bir teşebbüsle ne de devlet yetkisiyle düzenlenebiliyorlar. Böylesi anlaşmaya dayalı kuruluşlar şenlik düzenleyebilirler, ama her yılın belli bir gününü veya günlerini bayram olarak ilân etme yetkisinde olamazlar. İlmin, aklın gereğidir bu.

Komünist devletler hariç, belirli günleri bayram ilân eden devlet, hemen yok gibi. Bir de son yıllarda, özgürlükerine kavuşan-nasıl özgörlükse?- bazı küçük ülkeler, bu olayın yıldönümünde resmî törenler yapıyorlar. Fakat böylesi törenler hiç bir zaman resmî niteliklerini kaybetmezler. Herhangi bir yönetim değişikliğinde bu törenler bütünüyle değişebilir. Oysa siyasi yönetimler, gerçek anlamdaki festivalleri değiştirecek gücü bulamıyorlar kendilerinde. Devletin yapmağa yetkili olmadığı bir şeyi sorumsuz özel kuruluşlar dünden yapamaz. Gerçi bir kanun müeyyidesi yoktur önlerinde. Yapamazlar derken kastettiğimiz bu değil. Deneseler de başaramazlar. Önlerinde, toplumun pasif ve sadece kabul etmemek mefhumuyla ifade edilebilecek, büyük ve anlamlı bir engel durmaktadır.

Sonuç olarak, ne Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin, ne de bu devletler zamanındaki toplumun bayram ihdas etmeğe teşebüs etmediklerini görüyoruz.

SANAT FESTİVALLERİ

Sanat festivalleri adında bir kavram üzerinde duruluyor son zamanlarda. Bunların toplumsal değerler taşımadığı kanaatindeyiz. Müzik Festivallerini ele alalım. İngiltere'de ve yaklaşık 260 yıl önce başlamış. Kaynağı tamamen kilise. Tüm hıristiyan sanatında olduğu gibi. Sonra konusu müzik olan festivaller artıyor. Bunlara festivalden çok, bir kısmının yarışmalarla cazipleştirildiği şenlikler demek daha uygun olur. Bunların yapılma zamanı herhangi önemli bir olayın yıldönümü değil. Bunların dîni ve sosyal hiç bir işlevleri ve karakterleri de yok. Gazinoların büyük çaptaki halk matinelerini andırırlar.

Filim festivallerinin amaçları arasında ticarîliğin ağır bastığını görüyoruz. Bu Festivaller de sosyal, dîni bir değer ihtiva etmiyorlar.

Müzik ve sinama çevresinde oluşturulan festivallerin toplumsal açıdan vazgeçilmez bayramlar, yani festivaller olmaktan uzak oldukları bu açıklamalarla daha da iyi belli olmuştur sanıyoruz. Öyleyse müzik ve film festivalleri adıyla düzenlenen şenlikler, tarihi insanlık kadar eski panayırlar sınıfından sayılmalıdırlar. Büyük pazarlar her zaman ve her yerde var olmuş bugüne kadar. Kimi yılda bir, kimi yılda bir kaç kez. Semt pazarlarının daha geniş tutulduğunu hesap edelim ve Adına İzmir Fuarı diyelim bunun. İstersek başına bir de Uluslararası kelimesi ekleyebiliriz. Buna hiç bir itiraz yöneltilemez.

Ama Uluslararası İstanbul Festivalinde böyle bir amacın olmadığı görülüyor. Bunun dışında festivalin dîni, turistik veya sanat amaçlarından hangisine ağırlık verdiğini de programlardan çıkarmak mümkün olamıyor. Festival her yıl turizm mevsiminde düzenleniyor. Ama turistler hemen hiç katılmıyorlar İstanbul festivaline. Hem böyle bir amaç var olsaydı, Turistlerin Türkiye'ye geliş sebepleri yönünde törenlere ağırlık verimesi gerekirdi; daha çok folklor gösterilerine, geleneksel sahne oyunlarına ve müzik gösterilerine, yerli süsleme sanatı sergilerine yer vererek...

Festivali her yıl İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı düzenliyor. Festival'in bir sanat eserleri gösterisi durumunu inkâr etmemek gerek. Ama böyle bir tutumun ne ölçüde ülkeye yararlı oduğu mutlaka tartışılmalıdır. Dünya milletlerinin sayısınca ve hatta daha çok sanat türü ve zevk çeşidi var. Bunların bir kısmını geri, bir kısmını ileri saymak hakkına sahip olamayız. Her milletin millî ölçüleri kendilerine göre değer taşır. Hiç bir kuruluş, uluslararası değer ölçüleri ihdas edemez. Böyle olunca İstanbul Festivali, ister istemez, dünyada en çok propagandası yapılan sanat eserlerinin bunların tamamının Batı kültürü damgasını taşıdıklarını ayrıca anlatmağa gerek yok- boy gösterdikleri bir festival oluyor. Ve Batı'nın Batı ki hiç bir şekilde dünyanın tamamını temsil durumunda olamaz- sanat eserlerinin yer aldığı festival, Uluslararası bir festival olarak takdim ediliyor.

Eğer Festival bir sanat eserleri gösterisi olarak düşünülüyorsa hem turistik amaç, hem de sanat amacı, festival programlarının yarısından fazlasının Türk-İslâm sanat eserlerine ayrılmış omasını gerektirir. Bu tarihi, ilmî ve vicdanî bir mecburiyettir.

Dîni amaca gelince, İstanbul Festivalinin İslâm dini ile ilgili hiç bir nitelik ve endişe taşımadığı açıktır. Bunun yanında, sanki İs-

tanbul'da başka salon yokmuş gibi, hıristiyani müzik programlarının ısrarla Aya İrini'de sunulması festivalin daha çok hıristiyanlıkla ilgili olduğu kuşkularını güçlendiriyor. Gerçekten festivalde yer alan programların ağırlıkları hesap edilecek olursa, hıristiyan-batı sanat eserlerinin büyük bir yer işgal ettikleri görülür. Bütün programda, devede kulak kabilinden yer alan geleneksel sanatlarımıza bakıldığında ise, vicdan sızlatan bir olayla karşı karşıya kalınır. Hangi zihniyet, nereden yetki alarak yıllardır darbe vurulmuş dondurulmuş Türk-İslâm medeniyeti ile gelişmek için akıl almaz imkânlara sahip Batı Batı medeniyetini festivalde bir çizgide karşılaştırıp, bilerek ve istiyerek, Batı'yı üstün gösteriyor? Ve bu zihniyet kime hizmet ediyor?

Buraya kadar festival kavramını bir kaç açıdan inceledikten sonra, çıkardığımız sonuçları İstanbul Festivaline uyguladık. Bunları şöylece toparlayabiliriz:

Batı'nın festivalden anladığı ile Türkiye'deki festivallerin özellikle İstanbul festivalinin hiç bir ilişkisi yok. Bunun dışında Batı'da çoğu dini köklü sanat festivalleri ile de bir benzerlik arzetmiyor İstanbul festivali. Ayrıca İstanbul Festivali başta olmak üzere Türkiye'deki bütün festivaller, çok ustaca Batı'ya benzetilebilmiş olsalar da bu tip festivallerin hiç bir tarihi, sosyal ve dini temeli bulunamayacağı için, birer yama gibi sırıtacaklarını söylemek yanlış olmaz. Son olarak devletin ve sorumsuz özel kuruluşların toplumsal günler ve törenler ihdas etmeye yetkili olamayacaklarını söylemiştik.

Bu hükümlere göre, Türkiye'de festival düzenleyenlerin veya düzenlemeye niyetli olanların; özellikle festival kelimesini kullanmamağa, bir gelenek başlatma iddiasından vazgeçmeğe, pazarlama veya veya turistik amaçla düzenlenmiş şenliklere bayram kılıfı giydirmekten kaçınmağa dikkat etmeleri gerekir. Konu ile bir başka yönden ilgili bir husus da, ülkemizi sanat ve kültür alanında yeterince güçlendirmeden, dünyanın öteki güçlü milletleriyle karşılaşmamak gerektiğidir. Sermayesiz ticarete benzer bu.

VAHŞET ÇAĞINA BİR DÖNÜŞ MÜ?

Britanica, festival maddesini şu cümleyle bitiriyordu:

«Modern eğilimler, geleneksel inançları değiştirirken festivaller de bir çok hallerde ya yeni anlamlar kazanmış veya büsbütün ekarte edilmiştir.»

Büyük dinler içinde, vahşet zamanlarının insanlık dışı geleneklerini ve bu arada bayramlarını, törenlerini tamamen silen sadece İslâm olmuştur. Bu tarihin en büyük inkilâbının önemli bir özelliği, ,insanı insana taptırıcı, ölümlü insana kutsallık verici bütün şekli ve inançları yok etmesi idi. Oysa zaman ters dönmeye başlamıştır. Adına modern çağ denen karanlık çağ, insanlığın İslâmdan önceki vahşet zamanlarına dönüşünün çağı olmaktadır. İnsanlar, kendi yarattıkları tanrılara tapmağa başlamışlardır. Bir ölümlü insan çevresinde kutsal seramoniler, yeni ibadet türleri doğmuştur. Ve festivaller modern çağın kutsal bayramları olmağa başlamıştır. Ama insanlık vahşet çağının yeniden hortlamasına modern çağ adı veriyor şimdi. Kimbilir modern kelimesi belki de vahşetin bugünkü karşılığı.

Şiirimizdeki Arayış

YETKİN DİLEK

Edebiyat ve bütün sanat kolları; insan denen karmaşık varlığın, belirli estetik kurallar içinde ruh halini ve dünyaya bakışını belirler. Bu kaynaştırma faaliyetinde iç dünya, dış dünya ile birlikte eritilir. Neticede, artık ayrılması mümkün olmayan bir terkip doğar. Bu ayrılmazlığı ve bütünlüğü yakalayabilmeli sanatçı. Sanat eseri, erebilmeli bu ayrılmazlığa. Sanatçı kalb koyabilmeli, düşünceyi örgüleyebilmeli kelimelere. Şiir bu ayrımda kalbe tekabül eder. Kelimelerin büyüsüne, musikîsine «mecburdur». Düşünce ve duygu, bu teslimiyetin kanatlarında «Mutlak Hakikat»a doğru uçar. Uçmalı. Şiir, bu yüzden bir gül davetidir. Çağrıdır en güzele, en doğruya. Ebed'e teslimiyetin küreklerini çekiştir, kelimelerin en içli melodisiyle «Rahman ve Rahim»in azadsız kölesi şairin «izzet-ü ikramı»dır. Mecazların, istiârelerin, vezin ve kafiyelerin örgülediği kelimeler sofrasında. Bir ney kadar içli, bir kaval kadar yanık. Şiir, kalbe hitap eder. Oradan beyine. Onda kelime kaç düşünce ve duygu çiçeğinden taşınmış bir petektir. Bir arı sabrının ruh ve düşünce dünyasından süze süze biriktirdiği.

Şiir, bu öze sahip olmalı. Yalın, açık, kuru ve kesin ifade nesirin işidir. İlmin kanuniyetlerini, teknolojinin verilerini ifade ona mahsus.

Şiir, ilâhi Hakikat'ın peşindedir. Kelimeden ziyâde ses, yalın fikirden ziyâde duygu oluşu bundan. Davettir. Telkindir. Kur'an'daki ilâhi musikî ve ahenk, «Mutlak Hakikate Çağrı»dan değil mi? Hz. Ömer'i eriten biraz da o eşsiz musikî..

Mânâ, kalbden girmeli insana şi-

irde. Bu, düşüncenin şiirden soyutlanması demek değil. Zaten o zaman şiirden de bahsedemeyiz. Ancak düşünce, bir kelebek safiyetine bürünebilmeli şiirde. «Kıyamet gününün Sahibi»ne hizmet olduğuna göre gaye, bu değişmez bir şiir akidesidir. Bir çağrı olan değil. Kelimeler, musikînin notlarında uçarak dağılıyor. Kalbe yöneliştir bu. Oradan «Düşünenler için bunda bir ibret vardır» ikazına yol açan. Ölçüler, sarih. Dupduru.

ŞİİR SABIR İŞİDİR

Sabır. Sanatın en büyük düşmanı, en büyük dostu. Şair sabır insanıdır. Sabretmesini bilen. Bir iman işidir de. Çilesi ağır, meyvesi doyumsuz bir ağaç. Meyveleri çektikçe tat verir, olgunlaşır. Hz. Eyyub bile, sabrın ibret meyvesidir. Şiarı aşikâr bir yol. Acelecilik, Şiirin cellatıdır. Ömrü kısalır. Sonunda kala kala bir «hiç». Kısa emeklerin mahsulü, ne olabilir ki? Tarlaya ekilen bir buğday tanesi, zamanı bekler, yeşermek için. Zaman, yaman bir ölçü. Şair, bir tarla. Şiirin tarlası. Ruh ve düşünce karışımı bir toprak. Kelimelerle yeşeren.

Şiir, sabırdır tek kelimeyle. Sabredebilme işi. Şair, duygu ve düşünceyi kelimelere yontan sabır işçisi. Kıvamını yakalamak için kaç zaman sabahlayan. Oltanın ağırlaştığını hissettiği zaman çeken bir balıkçı hassasiyetidir, kelime yakalayış. Peteğine koyuş. İç-âlem laboratuarında duygu, düşünce ve kelime reaksiyonun yansımasıdır, şiir. Zaman ve mekân tanımayan bir ürün. Düşünce, kelimelerin ruhunda, kelime, düşüncenin muhtevasında erimeli. Eriyebilmeli.

Şair, kelimeleri seçerken acele etmemeli. Düşünce mekanizmasını, muhakemesini, fikrî birikimini kelimelerin dünyasına, sükûnet içinde teksif ederek aramalı, mısraların yapı taşlarını. Yılmadan, sabırla, sükûnetle. Kelimelerde, müzikal ahenk ve çok yönlü sağlam ifade, esas alınmalı seçme yapılırken. Mânayı uçuran kelimeler aranmalı. Mecazlar ve istiâreler ufku sonsuza açık olanlar, yakalanmalı. Kopuk ve kesik söyleyişlilerden, mısraların ayağına diken olanlardan kaçınılmalı. Topal şiir, nereye kadar yürür? Müzik, duygu ve mânâ. Bunları, sırtlanabilmeli kelime. Büyülü bir dünyaya götürebilmeli.

Moda şairi olmamalı. Moda şiiri yazmamak için. Edebiyatımızdaki Frenkleşme dönemi sonrası, bizde moda şairleri çoğaldı. Eline kalemi, alan şiir yazıyorum diye davul çalmaya başladı. Kalemden ne kadar tokmak olur. Veya tokmakla ne kadar şiir yazılır. Anlatmak istediğimiz, yabancılaşmanın getirdikleri...

KELİMELERİN DİLİ VE İKİ DÜNYA

Frenk memleketlerinde kelime, isyanın kılıcıdır. Bir yağma aracı. Bir suçluluk psikozunun kalkanı. İnkarın dipsiz kuyusu. Köleliğe başkaldıran Roma lejyonu. Tezat değerlerin, tahakküm ve zulüm iştihalarının giyotini. Frenk, kelimeyi başından beri küfrünün silahı yaptı. Kısaca, Hülagü Han'dı batıda kelime. Kadir kıymet bilmez. Boudlaiere de başka, Poul Valery'de başka, Mallarmé'de daha başka bir dinamit. Kuşatıcı, şefkât, sevgi ve vefadan yetim. Duygudan, müzikâl ritm ve ahenkten mahrum somut bir inkârcı düşüncenin timsahıdır kelime. İnsanlık için hazin ama, böyle... Kelime bizde teslimiyetin ifadesidir. Şevkâtin, vefanın, insanlığın hizmetinde bir aşık. Ebedî Olan'a kulluktur. İlimde, sanatta. «Şehitlerin kanından daha ağır ve mübarek» bir ölçünün ve hizmetin ifadesi. Ebedi mutluluğun, kapısını açacak bir anahtar. Teslimiyetten gelen duygunun ağır basdığı, insanî ve ulvî hasletlerin

vasıtası. Müziğin yar olduğu bir sembol. Kısaca Mukaddes'in emrindedir kelime. Bu, bizim dünyamız. En içli duyguların buram buram tüttüğü. Bizde efendidir kelime, frenkte berduş ve serseri.

Şiir, bir köklü gelenektir bizde. İslâmiyetle şereflendikten sonra daha da soylulaşmıştır. İlk meyvelerini 13. yüzyılda verdi, bu yeni şiir telâkkisi. En olgun dönemini ise, Fuzuli, Nef'i, Nâbi ve Bâkilerle yaşadı. Sanat olarak en dolu meyvelerini verdi. Frenk edebiyatında, onların fevkine çıkabilecek tek bir şair bile yetişmedi. Hâlâ da öyledir.

Frenkleşmeyle birlikte biz, Fuzuli'leri unuttuk. Veya unutturuldular. Onların ihtişam dolu şiirlerini devam ettiremedik. Böylece Frengin anarşi şiirini benimsedik. Anarşi sadece muhtevaya has değil. Şekil de anarşinin kurbanı olmuştur. Hiçbir ölçü kabullenmeyen bir anlayış. Disiplinsizlik. Bu muhtevaya hakim düşüncenin,

Desen: ALİ ÖZKAN

şiirin kalıplarına bir yansıması tabiî. Şiirdeki bağımsızlıktır bu, onlara göre. Bağımsızlık duygusu, Frengin beyin odağında bir girdaptır. İçtimaî sisteminin tabiî bir tezahürü. Bu, normal olarak sanata, dolayısiyle edebiyata da yansıdı. Sadece «yıkmak» hırsının bir ürünü, bu başkaldırış. Belki haklı bir yıkmak hırsı. Zira değerleri insanî mutluluğa eriştirememiş onu. Çırpınıyor kurtulmak için. Frenkte her yeni akımın, bir öncekini inkârla işe başlaması da bundan. Frenk insanın, hakim gelişim çizgisi bu temel üzerinde seyrediyor. Yalnız, bir yanlışın gelişimi bu. Faydaları ortada. İşte bu buhran, şiirin muhteva ve şeklini de «Kartaca» gibi sürmüştür. Başkaldırışın serüveni, bir karmaşa ile şiiri de boğmuştur.

Bizde, ahenkli bir gelişim vardır. Doğru Bilgi'ye erişmişliğin ağırlığı ve vekarı hakimdir insanımıza. Selim düşünür. Disiplinlidir. Hayatını sistematize eden içtimai yapısı insanîdir. Bu bütünlük, ahenk, disiplin her türlü sanat dalında görülebilir. Mimarideki mekân anlayışı ve incelik musikî gibi yankılanıp giden minareler, hep bu sağlam inancın mekâna yansımış hali. Şüphesiz şiir, bu yapının dışında kalamazdı. Sıhhatli düşünce şiirde tezahür ederken aynı karakteri ve hassasiyeti gösterdi. Mimaride bir Koca Sinan yetişirken, şiirde de Bâkiler yetişti. Şiirimizdeki şekil bütünlüğü, müzikal ahenk, insancıl hayat yorumu ve çağrı çeşitlenmesinin organik bir yapıya sahip olması, «Akide sağlamlığı»na dayanır.

ARUZ, HECE VE KAFİYE

Aruz, şiirde bir ahenk. Tesadüfleri reddeden bir ayıklayıcıdır. şaire sabır yolunu gösteren bir ayrım okudur, kelimelerin rayıdır. Bir disiplin aracıdır. Kelime terbiyecisidir.

Rasgele, düşmanı. Divan şiirinin, bir kültür şiiri olmasının da tabiî neticesi.

Halk edebiyatımızda, aynı ölçüleri daha değişik karakterde görüyoruz. Aruza eş, bir hece vezni var. Bir esas bu. Bir kaide. Halk şiirine, bir şekil bütünlüğü kazandıran örgü. Aynı zamanda müzikal ritmi de, ahenk bağlılığı sağlıyor mısralar arasında.

Ortak bir yön daha vardır Divan Şiiri'yle, Halk şiiri'nin. Kafiye ve redif. Mısra sonlarındaki bu birlik ve müzik-ahengi sağlayan kelime benzeşmesi, şiirimizin ana karakterlerinden biridir.

Bizde şiir, inancımızın bir ifade vasıtasıdır. Yunus varsa bunun için. Mevlâna varsa bu aşk için. Fuzuli, vasatın altında bir hayat yaşadı. Çileli bir ömür sürdü. Ama yazdı. Peygambere en içli mısraları döktü. Yazmak için yazmadı. Eğlenmek için de değil.

ŞİİRİMİZİ KURTARMA

Türk edebiyatı, Tanzimattan bu yana bir arayış içindedir. Edebiyatımızın, yeni bir yoruma ihtiyacı vardı. Yenilenmeliydi. Bu, gelişimin tabiî bir neticesi. İçtimaî yapımızın da yenilenmesi zaruretti. Yeni bir yoruma kavuşma ihtiyacı. Bu, insanımız için de geçerli. Çözülüşün ilmik ilmik boşaldığı tarihî ve ilmî bir gerçeğin zorlamasıdır bu.

Yenilenme Yeniden yorumlanma. Kanamalı bir hasta vardı. O bizdik. Taze kana ihtiyacımız vardı. Gelecek yeni atılımların kaynağı olacak.

Hastaya başka kan verildi. Kendi kanı değil.

Frengin hasta kanıydı bu. İflâh olmadık. Olamadık. Olamazdık. İlmî ve ilahî kanuniyetleri terketmiştik. Hastanın tabiî hayat seyri sun'ileşti. Kalb atışları değişti.

Hastayı, kendi kanının kurtaracağını nasıl da unuttuk. Unutturulduk. Yeni bir yorumlanmaya ihtiyacımız var. Kaç kez tekrarlanmıştır bu, kimbilir? Millî kültürümüzün ilmî ve objektif sentezi. Bunu yapacağız.

İşte bugünün Türk şiiri de, bu zaruretin içindedir. Şiirimize verilen Frenk kanı, değişmeli. Şiirimizin kurtarılması buna bağlı. Yeni bir yorum. Şiirimizin hasretle vuslatını beklediği sevgili. Bu yapılmalı.

Niçin 50 sonrası bir Yahya Kemal, bir Mehmed Âkif yetişmedi. Kan değişik. Değişimin buhranları içinde bu olamazdı. Frenk zehiri. O, kıvrandırıyordu beynimizi ve ruhumuzu iki büklüm. Düşünebilmek ne mümkün. Tanzimat ve sonrasında görülen çabaların, hazin sona düğümlenmesi de bu yüzden.

İçtimaî yapımızdaki yeni yorumlamanın muhatabı ilim ve siyaset adamlarımız. Bu onurlu görev onların. İç dinamiğimizin yeniden yücelişi. Millî yorumlama. İnsanın bütün ihtiyaçlarına yönelen yeni sentez. Bunun bir dalı da edebiyat. Ve şiir.

Kaynağımız Divan şiiri. Halk şiiri. Bunlardan kaynaklanan yeni bir yorumlama gerek. Şekilde. Muhteva da. Güçlü şairler, güçlü şiirler ondan sonra.

Bu gerçek teslim edilmeye başlandı. Sevindirici. Alın Atilla İlhan'ı okuyun. Göreceksiniz ki divan şiirinden çok şeyler almış. Bir Behçet Necatigil yine öyle. Bütün dış şekil ve muhteva zorlamalarına rağmen. Yine mazi. Ancak, yeni bir yorum. Yeni bir dinamizm. Kurtuluş o zaman şiirde.

Bu nasıl olacak?

Bunu şairimiz düşünecek. Ortaya koyacak.

BU SEVDANIN UĞRUNDA

Çatlak çatlak elimi açtım semalara
Bu hasret ateşiyle dudaklarım kurudu.
Sızlar yıllardan beri kalbimdeki bu yara
Sancısıyla gözümü kanlı yaşlar bürüdü.

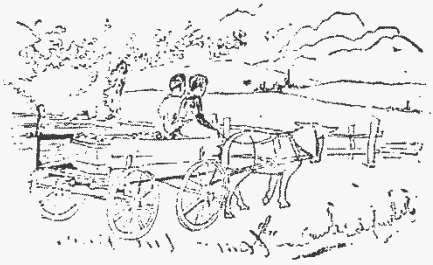
Dökmez mi gözyaşını umut yüklü bulutlar
Seherde boyun büken aşığının haline.
Şu bağrımda lavlarla sönmez bir ateş yanar
Serperim gözyaşımı bitmez tükenmez yine.

Boşalsın siğim siğim semalardan aşağı
Ufukta güneşimin parladığı bir günde.
Rengarenk çemberiyle doğsun ebem kuşağı
Kubbesini taç yapsın gersin mutlu düğünde.

Mutluluk denizinden esen meltem rüzgârı
Hayat iksiri sunsun sararmış çehrelere.
Bu çorak toprakların gelsin gayri baharı
Dağlar soğuk suyunu akıtsın derelere.

Yeşersin çimenleri yanık topraklarımın
Elvan elvan gül açsın bezensin her bir yanı.
Bu sevdanın uğrunda yarılsın ayaklarım
Böyle görmek isterim şu mukaddes vatanı.

HÜSEYİN ÖZTÜRK

DEĞİŞİM

NECATİ AYKAN

Toplumlar da birbirleriyle alış - veriş eder. Geçmişi bir hayli gerilere giden bir alış-veriş geleneğidir bu. İlk çağ kapalı ekonomilerinden bu yana ekonomik, teknik, beşerî bilgi ve felsefî sistemler alış-verişi toplumlararası münasebetlerin bir yüzünü teşkil eder. İnsanlar, topluluklar halinde yeryüzünde varolmaya başladıklarındanberi topluluklar arası ilişkiler günümüze kadar çoğalarak gelmiş, günümüzde bu ilişkiler yumağı daha girift bir durum kazanmıştır. İlk önce yakın coğrafyalarda oturanlar arasında bu beşerî münasebet başlamıştır.

Toplumların ilk münasebet şekillerinin ekonomik bir veçhe teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması zarureti, ülkeleri, kendi topraklarında bulunmayan temel ihtiyaç maddelerini başka toplum ve ocğrafyalardan temin etmeye sevketmiştir. Çünkü tabiatın sınırladığı yerüstü zenginlikleri bölgeden bölgeye değişiklikler göstermektedir. Beşerî ihtiyaçların tatmini gibi sosyal bir saik toplumlararası ekonomik ilişkileri, takas biçiminde ilkel mübayaa usulünden zamanımız para ekonomilerine kadar getirmiştir. İnsan topluluklarının iktisadî ilişkileri tarihî gelişim içinde bulunduğumuz düzeye gelmiştir.

Dünyanın Doğusuyla Batısı arasında medenileşme açısından öncelik farkları vardır. En eski toplumların doğuda bulunmaları nedeniyle ilk medenî hamle Doğu toplumlarının payına düşer. Beşerî gelişme Doğu'dan başlar. Teknik, sanat, bilim ve sosyal ilimler Doğu'nun insanlığa sunduğu hazinelerdir. Toplumlararası etkilenmenin ilk akış istikameti Doğu'dan Batı'ya doğrudur.

DÜNYANIN DOĞUSU VE BATISI

Batı, ilk medeniyet ürünlerini Doğu'da tanıdı. Ortaçağ tarih diliminde dünyamızın doğusuyla batısı

arasında görülen uçurum derecesindeki farkı, Batı birkaç asırda ancak kapatabildi. Rönesans ve Reformla kaba ve karanlık yaşantısına veda edip hayatına incelik, sanat ve akıl unsurunu katabilen Avrupa, bu hamlelerin özünü de Doğu'dan aldı. Zıtlaşma ve kavga tarzında da olsa Avrupa'nın Doğu'yla münasebetleri onun yaşantısına yeni boyutlar ilâve etti.

Haçlı taassubunun başlattığı asırlarca süren savaşların sonunda Avrupa'da parlak bir geleceğin ilk şafağı attı. Asya'dan Avrupa'ya görgü göçü başladı. Kiraz, üzüm, portakal, ipek böceği, kahve, pamuk Doğu'dan Batı'ya misafir oldu. Avrupa'da senede altı defa düzenlenip altışar hafta süren pazarlar kuruldu. Bu pazarlarda Doğu'dan gelen mallar satılıyordu. Avrupa'nın ekonomik hayatının temelinde önemli bir yeri ve tarihî bir değeri olan meşhur Alman ve Flaman hansaları Doğu'nun ekonomik etkisiyle kuruldu. Avrupalı tâcirler Asya'dan getirdikleri iktisadî kıymetleri Avrupa'nın en ücra köşelerine kadar ulaştırılarak ekonomik gelişmenin temelini attılar.

Bütün bu tesirler Avrupalının maddî kültürünü etkiledi. Avrupalı ortaçağ karanlığından gözlerini oğuşturarak ve hırsla kalktı. Kendisine yeni dünyada bir yer bulmaya çalıştı. Bu kültürel etkilenme Avrupalının gözünü açarken, Doğu'da tanıdıkları sosyal fikirler de şuurlarını uyandırdı. Rönesans ve Reform'un öncüleri bu aydınlıkla toplumlarında bir meşale yaktılar. Karanlık papaz sultası ve Avrupalının asırlardır sırtında taşıdığı kaba yaşantı yıkıldı, hayat yeni bir mecraya döküldü. Avrupa kendisini yeni bir dünyada buluyordu. Bir değişim ama zaruri bir değişim.

Doğu-Batı etkileşimi sadece kültür çerçevesinde kalmadı. Avrupa felsefî sistemlerin temelini de Doğu'dan aktardı. Sınaî, ticarî ve ziraî tesirlerin yanında, ilmî, felsefî ve artistik etkilenme yine aynı yönde yürüdü. Şarktan garba doğru topyekûn kültür muhacereti başladı. Sanata, sosyal yaşantıya ve felsefî cereyanlara ait modeller şarkın garba anlamlı bir hediyesi oldu.

André Suarés'in dediği gibi: «Fert ve hürriyet, ilim gibi arzın hareketine uyarak, şarktan garba doğru gidiyor»du. Avrupalı muharref Tevrat ve İncil'in safsatalarla dolu sayfalarından ve papazların karanlık telkinlerinden kurtularak ilk defa yıldızlara ve gökyüzüne bakmasını öğrendi. Batı'da çevreye bakıp ondan kanuniyetler çıkarmak suç sayılırken, Doğu'da bunlar yeni değildi. İslâm ülkelerinde asırlardır kozmik âlem ilim ve düşünce konusuydu. Arzın hareketleri manâlandırılmış, haritalar çizilmiş, yıldızlara isimler verilmişti. Avrupa o çağlarda kendi karanlığını yenememişti.

Doğu düşünce dialektiğinin sonuçlarını Batı'dan çok önceleri ya-

şadı. Metafizik düşünce, meşgalesinin en başında yer aldı. Maddî çevresinin ve problemlerinin üzerine çıkarak metafizikle en yüksek düzeyde ilgilendi. Çeşitli doktrinlerin savaşını ve savaş sonrası sessizliğini yaşadı. İlâhî dinlerin ilk vatanı burasıydı. Uzak Doğu'da Konfüçyanizm, Brahmanizm, Şintoizm, Budizm. Önasya'da Hıristiyanlık, Yahudilik ve insanlığın son büyük dini İslâm, buradan insanlığa kollarını açtı. İslâm medeniyetinin Batı medeniyetine etkisi artık teslim ediliyor. Fanatizmin dar çemberi kırıldıkça gerçekler güneş gibi doğuyor.

Bütün akideler, güzellik, felsefe ve sosyal fikirler Doğu'da çiçeklendi. Şark muhayyilesi sanatın ve felsefenin de kapısını açıyordu insanlığa ve Batı'ya. La Fonten'in fabl'larından önce Beydeba'nın fabl'ları vardı Doğu'da. İbni Haldun'un fikirleri Karl Marks'ın iktisadî sosyolojisinin esaslarını etkiledi. Shakespeare Ömer Hayyam'dan, Goethe Mevlâna'dan, Sshopenhauer ve Nietzsche Hint felsefesinden tesirlendiler. Artık bu gerçekler bilim dünyasında tartışılmıyor. Batı, Doğu'dan aldığı sosyal sistemlere kendi ben-merkezci dünya görüşünü katarak Pragmatist, idealist ve materyalist felsefeye vücut verdi. Önemli bir tarih kesiti boyunca Şark mürşit, Garp mürit oldu.

Ama Avrupa'nın yağmacı, talancı ve bencil ruhunun karakterini verdiği felsefî sistemler, sosyal cereyanlar Doğu'da olduğu gibi insanların yüzünü güldürmedi. Muhteris, gözü dönmüş Orta çağ Avrupa tâciri Doğu'dan aldığı malları Batı pazarlarında piyasalarken, çalışmanın en büyüğünü zekâsına eş ederek, ortaçağ gezginci tâcirinden 20. yüzyıla mültinasyonal şirketlerin sahibi, çağa damgasını vuran patron olarak çıktı. Çalışmalarında verimlilik peşinde koştu. Akılcılığın ipine sımsıkı sarılarak, Doğu'nun itidalli, dengeli ve mütevekkil yürüyüşü yanında tek taraflı bir çıkış yaptı. Hikmetin vatanı doğu, aklın hakim olduğu (Rasyonalizm ve pozitivizm) Batı medeniyeti karşısında derece kaybetmeye başladı. Avrupalının kanında tahakküm ateşi yanıyordu. Makinanın çarkını da ele geçirince, kendisine insanî değer yargılarının yer almadığı bir dünya kurdu.

Avrupa medeniyeti binlerce yıllık karışık düşünce tortusu ve felsefe curcunasının gübreliğinde iki siyasî, sosyal, kültürel sisteme kan verdi. Kapitalizm ve komünizm. Her ikisi de aşırılığı, tek yanlılığı temsil ediyordu. Biri insan bunalımlarının çözümünün iktisadî yapının alacağı şekle bağlı olduğunu savunuyor, bütün dertlerin ilmiğini midede düğümlüyordu (Komünizm). Diğeri yine maddeci bir anlayışla başıboş bir hürriyet anlayışını ve kazanmak zevkini tek gerçek olarak idealize ediyordu (Kapitalizm). Birincisi insan hürriyetini ve hür şahsiyetini

insanın karnını doyurmak karşılığında bir zümrenin avucunda topluyor, ikincisi ise müphem bir hürriyet anlayışıyla insan varlığının sınırlarını kaybettiriyordu. Komünizm neticede devlet kapitalizmi, diğeri de ferdî kapitalizme vücut veriyordu. İkisi de maddeci felsefenin mücessem zaferiydi. 20. yüzyılda insanlığın ufkunu Batı menşeli bu iki sistem kapattı. Avrupa'da bütün siyasî yapılar bu iki kutbun kıskacı altında şekillendi.

Şimdi dünyamızın bir kısmı monopollerin, kartellerin, tröstlerin ve uluslararası şirketlerin eli altında bir pazar, diğer bir kısmı ise komünist militarizimn dipçiği altında sömürge.

ROLLER DEĞİŞİYOR

Şimdi, Doğu Batı'nın, Batı'da Doğu'nun rolünü oynuyor. Etkilenmenin yönü Batı'dan Doğu'ya doğru. Yeni dünya coğrafyası ve sosyal cereyanlar bu tesir merkezi etrafında şekilleniyor. Teknik ilerlemeyi ve sanayi insiyatifini elinde bulunduran Batı dünyasına karşı tavır alma, pozisyon tesbit etme sırası Doğu toplumlarında.

Bütün ülkeler, hâkim güçlerin söz söylediği dünyada yerlerini belirlemeye çalışıyor. Hâkim güçlerle alış-verişlerini akılcı bir politikanın sınırları içinde çözümlemeye uğraşıyor. Ülkeler ancak millî ve şahsiyetli politikalarıyla varlıklarını koruma savaşını kazanıyorlar, hazırlıksız olanlar ise başka toplumlar adına özgürlüklerinden ve varlıklarından fedakârlık ediyorlar.

Dünya şartlarının ve kuvvet dengesinin değişmesinden beri biz de kendi dünyamızı koruyamadığımız için Batı'nın pervanelerinden biri olduk. Bizim Batı'ya gönderdiğimiz teknik ve sosyal fikirler çok cazip ambalajlar içinde geri geldi. Batı'nın teknik hamlesi karşısında Başımız döndü. Bu sarhoşlukla kendi kendimizden koptuk. Kendimizi şahsiyetsiz ve haysiyetsiz bir özentinin içinde bulduk. Artık yeni bir tercih karşısında tavır alma durumundaydık.

Bizi büyüleyen Batı medeniyeti karşısında bütün varlığımızdan soyunduk. Batı'nın karşısına çıplak ve yalın çıktık. Yani kaybetmek ve ruhumuzu değiştirmek için kendimizi Avrupalı efendimizin önünde pazara sürüyorduk.

Önce aydınlarımız Batı'da ilk tanıdıkları ülke Fransa'ya sığındılar. Avrupalı olmak, Avrupalı gibi giyinmek kısaca Avrupaî adam olmak tutkusu tedavisi güç bir hastalık gibi kafalarına yapıştı.

Aydınlarımız dünya dengesinin Batı lehine bozulduğu ilk dönemlerde tarihî fonksiyonlarını gösteremediler. Tek imtiyazlı alanları olan düşüncede savaşlarını veremediler. Kılık kıyafet özentisi içinde, pabuçlarından düşüncelerine kadar değiştiler. Fikir kalesini ve namusunu savunmasız, itirazsız teslim ettiler. Batı büyüsü karşısında kendi-

lerini dağıttılar. Aydın cephesini terketti, mevzilerini düşmana teslim etti. Halbuki medeniyetlerin savaşında savaşın kaderini aydınlar tayin ederdi. Değişmez kanundu bu. Düşmana en son teslim olan düşünce ve düşünce erbabı aydındı. Çünkü tefekkür gerçeğin, doğrunun, haysiyetli bir direnişin yanındadır.

Bizim tarih seyrimizde bunun tersi oldu. İlk teslim olan, Batıyla kavgamızda tek taraflı mütarekeye ilk kanan aydın oldu. Aydınlarımız Batı medeniyet modelleri karşısında iradelerini yitirdiler. Kavgaları bağımlılığın kavgası oldu. Onurlu direnişin bayrağı aydınlar safından yükselemedi. Silâhını ve tedbirini elden bırakmayan halktı. Asırlarca süren savaşında kopuk aydını devamlı yanına çağırdı. Muvaffak olamadı. Tanzimat devri aydınımız bu çizgide aydın şahsiyetini ve haysiyetini (istisnalar dışında) eritti.

ÜLKEMİZ VE AYDINIMIZ

Şimdiye gelelim.

İdeolojik tartışmalar bitmedi. Günümüzün yarım aydınları geçmiş kısır tartışmaların vârisi oldular. Avrupa fikir borsasından lüzumsuz eski alıp hurda satan esnaf durumuna düştüler. Yol, aynı yol; düşünce haysiyetine çıkamamış indî, kısır görüşleri münakaşa ortamına sürmek. Kör bir kavgada kendi ülkesi aleyhine taraf olmak.

Aydının beşerî kavgalardaki yeri bilinmiyor. Yabancılaşmış aydınımız kendî yerini hiç bilmiyor. İki asırlık siyasî çekişmeler tarihimiz bize bu sevimsiz tecrübeleri haykırıyor.

Aydın, bir medeniyetin, bir dünya görüşünün sözcüsüdür. Yaşadığı toprakta o ülkenin fikir silâhşörü olmak, ülkesinin varlık felsefesini özümlemek onun baş görevleri arasındadır. Bir ülkenin hayat enerjisi aydınların, aydınlık zihinlerinin kıvrımlarında yatar. Ama o aydın, o ülkenin aydınıysa.

Bir ülkenin diğer toplumlarla münasebetlerinde aydın ileri karakol görevini yerine getirir. Dıştan gelen yenilikler aydının düşünce süzgecinden geçerek ülkeye malolur veya ayıklanır. Bir ülkenin entellektüel kesimi bu anlamda bir seleksiyon sistemi oluşturur. Toplumlarının ilerlemelerini ve atılımlarını düşüncelerinin kanıyla beslerler. Düşünce aydının imtiyazlı alanıdır.

Dünyamızın süper güçleri karşısında varlıklarını koruyan, onlarla teknik seviyede yarış eden ülkeler, aydınlarının kazandığı zaferin tadını yaşıyorlar. Çünkü tarih sahnesinde yeni devletler varlık kazanırken her ülkenin yaşama stratejisini (eğer hazırlıklı ise) aydınlar çizer. Bundan mahrum olanların yeri tarih mezarlığıdır.

Bizde iki asırdır siyasî doktrinler tartışılıyor. Tercih listemizde ve tartışma gündemimizde Batı kaynaklı sistemler mevcut.

Türkiye'yi kurtaracak siyasî model tartışmasına giren aydınların

genel seviyesi nedir? Ne ölçüde aydın liyakatini ellerinde bulunduruyorlar?

Konuya yöneltilen böyle ışık tutucu bir açı olumlu bir sonuç elde edemeyecektir. Çünkü aydınlarımız aydın rüştünü henüz isbat edemedi. Düşüncenin rahmet saçan rahatlığını kendileri yaşayamadılar. Bu durumlarıyla ülkeye verecekleri bir şey de olamaz tabiatıyla.

Aydın tipimiz Yabancı, Batıcı. Batı ,düşüncemizi de ipotek altına aldı. Onun izin verdiği kadar, onun çizdiği sınırlar içinde düşünebiliyoruz. Düşünce ve tartışma alanımız sadece kendi fikirleri. Kedilerin önüne atılan oyalayıcı bir yumak gibi düşünce gündemimizi Batı'nın siyasî felsefeleri oluşturuyor. Ortada aydın haysiyeti adına çok az ilerleme var.

Aydınımız, kendini savunma pozisyonuyla Batı'ya karşı tavır almadı. Tartıştığı, reddettiği kendi değerlerimiz, kabul ettiği yabancı düşünce. Aydın, görevini, kendi değerlerinin safında dış dünyaya tahlilci gözle bakarken yerine getirir. Aydın, bir düşünce direnişidir. Kolay teslim olmaz, doğruyu buluncaya kadar bilimsel bir şüphe içindedir. Zihin melekelerinin bütünüyle olayların üzerine yürür. Karşılaşılan ilk düşünceye, medeniyete teslimiyet aydın görevinin terkidir.

Bizim aydınımız tahlil etmedi, şüpheyle karşılamadı, teslim oldu.

Aydınımızın karakterini belirlerken şu sonuçlara varacağız. Aydınımız iki asırdır inanmadı. Temel dünya görüşünden mahrum bulundu. Hâlâ ayağını bastığı bataklığın üzerinde bulunuyor. Kendi haysiyetini korumak adına da bir adım atamadı. Bu kısır çemberden kurtulamayacak gibi.

Aydınımız ruhunu arıyor. Okul sıralarında ve hayatın hiç bir alanında rastlayamadığı millî bir şahsiyet ten mahrum. Kendisinde onu arama cehdi de sınırlı. Aydınlarımızın bu zeminde dış dünya ile ve felsefî sistemlerle alış-verişi kârlı bir sonuç doğurmayacaktır. Türk aydını, öncü Türk düşüncesini kavramadığı için kavram anaforunun içinde kay bolup gidiyor.

Kullandığı düşünce kalıpları onun bütün çilesini teşkil ediyor. Düşünce sistemi yok. Hayalci bir aydın romantizminin cehalet perdesi altında. Düşünceyle yaklaşılması gerekli en hassas konulara dolu dizgin koşuyor. Düşüyor, kalkıyor, aldanıyor.

Siyasî, ideolojik tartışmalar şimdi. Okullarımızda da üslendi. Kapitalizm, komünizm gibi iki kaba ayırım çizgisinde aydın namzetlerimiz, bir türlü ölçüsünü sindiremedikleri fikir tartışmaları uğruna kurbanlar vererek kanlı bir cehalet örneği gösteriyorlar. Kafada fikir yerine belde silâh taşımak bu aydın taslaklarının en belirgin vasfı. Fikrin olmadığı yerde tabanca kuruşunu muhafeleti susturuyor. O da yabancıların içimize soktuğu hançer.

Türkiye gibi benliğini kaybet

miş geri bırakılmış ülke standartlarına göre aydın şişkin silâhlı nefer. Oysa aydın olmanın ilk şartı kısır kalıplardan, peşin hükümcülükten fikri kurtarmak, bütün fikri meseleleri medenî bir tartışma ortamı içinde entellektüel çözüme kavuşturmak.

Zekâ hakkını kullanmayan insanların bulunduğu bir ülkede aydın yoktur. Doğmatizmin öksesinde kaybolup giden, hiç bir konunun üzerine soğukkanlılıkla yürüyemeyen yada harcıâlem kavramlarla bir toplumun varlık savaşına katıldığını sanan aydın ne zavallı. Kısır politika ve muvazaa mantığı, düşünceye açılan haysiyetli tutumun yanında aydının sığınağı oluyor.

Türkiye'yi hangi sistem kurtarır tartışmasından yanılmadan sıyrılmak için önce Türkiye gerçeğinden başlamak gerektiğini anlamanın zamanı çoktan geçiyor. Kendi sistemimizi kendi şartlarımızda aramalıyız.

Mevsimlik fikir işportacısı, sistemsiz, dağınık, kültürü gazete küpürlerinin dar bilgi kuruntularına dayalı; gerçek aydın liyakatinin ölçüp biçtiği siyasi tercihlerden ve aydın basiretinden uzak aydın tipi Türk toplumunun aydınlık bir kararın eşiğine getirip bırakmaz.

Memleketimin İnsanları

Türkiyem
Canım memleketim
Umut umut, ışık ışık.
Rüyam benim
yeşil ormanların
altın tarlalarını.
ve mutlu insanların
Allah'a inanmışlar
mutlu insanların.

AHMET ŞİRİN

HİKÂYE

üç gönülde üç aslan

MEHMET TAŞDİKEN

Gök mavisi gözlerini mavi göğe çevirdi. Alışık, kederli. Bu mat mavinin ışığı bir anlatılmaz ışıktı. Olanca cömertliğiyle yere sağılan göklerin ışığı. İnsan elinin yetmediği, insan aklının yetmediği göklerin apak ışığı. Göklerin sadece aydınlığı değil, ulaştığı her bir yeri yuyan arıtan, karanlıkla kiri de piri pak eyleyen ışığı. Bu ışık bir anlatılmaz ışıktı.

— Körkandil dedi bizimkiler. Iraktan karanlıkta bir ıpıltı. Yere inmiş yıldız. Yokluğunda idare-i maslahat.

Buraya şöyle göklerinki gibi gür, anlatılmaz bir güzellik, ışık olup süzülür müydü? Yeşil ağaçların, ıhlamurun, manolyanın, cevizin, incirin ta üstünden nazlı nazlı, huzme huzme. Papatyalardan, hanımellerinden, menevşeler, zambaklardan, çimenlerden, kadife çiçeklerinden türlü türlü, renk renk. Aydınlatılıyormuş gibi değil de, sanki kendileri aydınlıkmış gibi. Eflatun yalıdan eflatun renkli bir ışık gibi. Ne bileyim işte hayal gibi, düş gibi. Gecenin zift meşrepli karanlıklarında bir sırça saray gibi. Görenlerin gözlerini değil, gönüllerini de kamaştıran bir periler ülkesi gibi. Afsun gibi, masal gibi, ümit gibi, dert gibi, derman gibi, dünya gibi, ahret gibi, gök gibi ve ak yakamozlu deniz gibi. Şarkı gibi, aşk gibi.

Yıldız sanılırdı. Gök yere inmiş sanılırdı. Kimi Hızır'ın otağı derdi, kimi Aslı'nın has bahçesi. İhtiyarlar torunlarına, ustalar çıraklarına, hocalar öğrencilerine, onun üstüne türlü türlü kıssalar anlatırdı. Değişik değişik. Güzel güzel. Özlem dolu, düş dolu.

Yumdu gözlerini. Akşam oluyor-

du.

— Bu rüya akşam başlayacak, dedi. Akşam başlayacak ve sabahlara kadar sürecek.

Ihlamurun, çiçeklerin, manolyanın kokusu harman harman ışık gibi akacak, rahmet gibi, yağmur gibi yayım yayım yayılacak. Dünya hayat kokacak. Işıkları, mora vuran, yeşile, kırmızıya, pembeye vuran, eflatuna, maviye vuran bir samanyolu gibi parlayacak. Ta yedi düvelden görmeye gelecekler. Bu cennet bahçesi için pehlivanlar güreşe duracak, yiğitler demir çarık demir âsâ Kaf dağını aşacaklar. Yedi kat yerden, yedi kat gökten kırklar, yediler konuk gelecek.

Açtı gözlerini. Akşam oluyordu.

İhtiyar Bekçi, pişkin, yorgun mırıldandı:

— Akşam oluyor Dinçer Usta, dedi.

Mavi gözleri mavi gökte:

— Akşam oluyor, diye tekrarladı.

— Yummuş gözlerini de üryaya mı durursun? Üryalar akşam görülür ya.

Mavi gözleri güldü.

— Sen de filozofmuşsun be baba.

Işıktan, zambaktan, manolyadan, sırça saraydan, düşten, ümitten anlar mıydı ihtiyar? Alışkanlığının dışında, alıştıklarıyla alışılmadık bir renk cümbüşüne inanabilir miydi? Bu çiçeklerin, bahçenin kurduydu o. Gündüzün de gecenin de. Şu hayat bahçesinde hiç gecesi olmayan bir gündüze inanır mıydı?

İhtiyar, uzak, yorgun bir gülümseyişle:

— Felezofun ya, dedi.

İlk gençliğinin hayat dolu anılarından başlayarak, ona kaç defa anlattığını bilemediği şeyleri hep aynı sözcüklerle tekrarladı. Sonra kendisine sanki bir mesel zorunluğu veren «felezof»luğuna getirdi sözü:

— İşte nah şuracığımda bişey çıktıydı. Ne bişeycik yeyebiliyorun, ne içebiliyorun. Yutkunamıyorun bilem. Köyde göstermediğim kimsecikler kalmadı. Parmak kadar şişti boğazımın altı. Genciken yanında çalıştığım Mehmet İrebi Mollayla ağası bi gece üryama girdi. Uyandım. Baktım biri ayağıma oturmuş biri göğsümü bastırır. Korkma hiç dediler. Mehmet İrebi Molla Fetva Eminiydi. Hem o, hem ağası ermişlerden. Ev Çamlıcadaydı. Altunizade'ye gelirdik beraber. Bi bakardım yok. Her ikindin Beylerbeyi camisine giderdi.

Mavi gözleri ihtiyarda, duvarın dibindeki birayı aldı. Derin derin soluyarak dikti. Ne rüyalar, ne Mehmet Rabi Mollalar. Kafasında yalnız geceye yenilmeyen yeşil, mor, kırmızı ışıklar.

— Burnuma şöyle bişey koklattılar. Biri elini ağzıma soktu. Korkma dediler. Ben de eyi ya dedim. Bişey gıcırt etti. Kalk tükür dedi. Şöyle başucumda ocak varıdı. Ocaktan yana tükürdüm. Badem kadar bi et. Bana yeniden bi can geldi. Baktım, yoklar. Sağ yanıma döndüm, yoklar, sol yanıma döndüm yoklar. Sabah kalktım, o et o-

cakta durup durur. İşte beni böyle ameliyat ettiler.

Beylerbeyi Sarayı'nın ihalesini duyunca tüylerine kadar ürpermişti. Aynı duygular o zaman da geçmişti içinden. Onun sabah olmayan karanlığını hep aydınlığa garkedecek, tatlı bir ışık denizine boğacaktı. Yarı ayık, yarı sarhoş günlerce dünyasını bile unutarak işine yumuldu. Kendini, evini, evinde bekleyenlerini, karısını, çocuklarını unutarak o efsanevî aydınlığın özlemiyle yattı, kalktı.

İzmit müzesinde de öyle olmamış mıydı? Henüz hiç bir işçinin yatağından bile kalkmadığı saatlerde, Kocamustafapaşa'daki evinden çıkarak altılarda, yedilerde İzmit'teki müzede tornavidayı penseyi alıyordu eline. Zor işlerin adamıydı. Çalıştığı çevrelerin yeniden aradığı birisiydi. O yaldızları dökmeden yarım metreyi aşkın duvarların içinden düzenek geçirmek zorlu sınavdı. Matkabı vurduğunda milim hatasıyla bir tarihi silmek korkusu. Vurulan yüzlerce matkap ve her seferinde duvarın öte yüzünde, yüreği ağzında müdürün sevinçten çığlığa dönen sesi. O lezzetler unutulur muydu?

Hayat işte bu lezzetlerden ibaretti. şimdi de ışıktan bir hayal bahçesi. İçinde daha da kabaran bu arzuyla kalktı. Bahçede çalışan, geniş omuzlu, sakalları gelmiş işçiler birer birer gidiyordu. İskeledeki genç boyacı bir ıslık tutturmuş fırça sallıyordu. Arada saatine bakıyor, elinin tersiyle de alnına düşen kâkülünü düzeltiyordu. Bileklerinden oynayan iri elleri isteksiz gidip geliyordu. Yeniden saatine baktı ve atarcasına, fırçayı boya kutusuna bıraktı. Yüksek iskelede ayağa kalktı. Denizden sandallar geçiyordu. Küfreder gibi, sataşır gibi bir şeyler mırıldandı.

İşte bugün de bitmişti. Hemen az sonra herkes gibi, boyalı eski gömleği, uçkuru ipten pantolonunu çıkarıp temiz giysilerini geçirecekti üzerine. Önce soğuk bir duş. Saçlarını sabunlayacak, ortadan ayıracak, dikkatlice tarayacak ve aşağıya inecekti. Sokaklarda herkes gibi dolaşacak, ıslık çalacak, baygın kokulu yosmalara laflar atacaktı. Lokantalara girecek, garsonlar onunla sizli bizli konuşacak, kibar davranacaklardı. Yollarda kimi üniversite öğrencisi sanacaktı, kimi memur. Öyle ya, saçları ortadan ayrılmıştı. Bacağında herkesin, hattâ Şişli milyonerlerinin arkasında fırıldak gibi en güzel kızların döndüğü çocuklarının bile giydiği blucin pantolonu, üstünde Amerikanca bir yığın yazı bulunan moda tişörtü. Ne farkı vardı onlardan?

Elinde Bond çantası. Boynunda türlü türlü renklerin açılıp serpildiği kıravatı. Yelekli, ütülü, temiz takımı. İşten vapurla dönüyor. Kızların hayran hayran baktığı yakışıklı gençlerle, süslü kızlarla selâmlaşıyor. Geniş bir aile gibi yüksek sesli sohbetlere katılıyor. Uzaktan birbirleriyle şakalaşıyorlar. Herkes onlara bakıyor. Gıpta da ediyorlar mutlaka. Şu vapur işte bütün İs-

tanbul demek. İstanbul avucunun içinde. Tanımadığı yok. Onu tanımayan yok. Elleri temiz, üstü başı temiz. Girerken çıkarken, nazik tavırlarla ona yol veriyorlar. İşte bir başka türlü, yolda bir başka türlü değil. Güzel giyim. Temizlik. Herkesi seviyor. Herkes kibar.

— Sen de mi üryaya durdun? Ne düşünüyorsun bu kadar Mustafa?

İhtiyarın sesi, bıçak gibiydi, ağı gibiydi.

— Kuruyup gidersin ya, bak kendine. Öğlen de bişey yemiyorsun Git lokantada etli metli bişey ye.

Kafasındaki her şey silinmişti.

— Bu kılıkta mı diye çıkıştı. Bu kılıkta mı Sadık Dayı? Yüzüme bakmıyorlar be, sen ne diyorsun!

İhtiyar bir şey demeden, yorgun gözlerini üzerinde gezdirdi. Pantolonu rengini bile yitirmiş, her tarafı tüylenmişti. Ayağındaki gıslaved lastikler bir iki yerinden yirilmişti. Yeleğinin bir cebi yırtık, başındaki örme takkenin ise hayrı yoktu. Rengi uçmuş, eskimiş bir şeydi. O da insandı. Gençliğinde ne giyerdi! Ama bu delikanlıyla kendisi bir miydi! Bu kılıkta o her yere giderdi ya, Mustafa haklıydı. Köyde akranı herkese maaş çıkmıştı. Bir de ona çıksaydı, bilirdi nasıl giyineceğini!

— Ha bi deyiver hele, dedi. Bana da maaş bağlayacaklar mı?

Mustafa, İhtiyara baktı, mağrur ve kendine güvenli.

— Hele ben bir memur olayım.

İhtiyar:

— Eyi ya, dedi.

— Hele ben bir memur olayım, ilk işim sana maaş bağlamak olacak.

İhtiyar, ümitlendi:

— He ya. Tabi müdür filan da olacan değil mi? Tabi ya, bağlan ya...

Şıkır şıkır billûrdan ışık altında renklerin birinden diğerine geçilen bahçeyi cihanda verasetten hissesi olmayanlar seyredecekti, dalarak, kendini yitirerek. Bebek Koyundan, Beylerbeyi'nden, Ortaköy'den, Dolmabahçe'den ve Kuzguncuk'tan. Bu ışık bir kandil olacaktı. Gönüllerden çıkacak, gönüllere dolacaktı.

Akşam oldu. Ortalık kararadı. Dinçer Usta, zayıf, fersiz bir ışığın altında ibadet eder gibi bir sessizlikle çalışıyordu, hiç hareket etmeden. Yanında bira şişesi, mavi gözleri dalgın. Mustafa, İhtiyara memurluk hayallerini, yaşanmış gerçekler-

miş gibi allayıp telleyip anlatırken vaktin nasıl geçtiğini anlamamıştı. Ay aydınlığına benzer cansız ışığı farkedip o tarafa yürüdü. Dinçer Usta'yı görünce olduğu yerde kalakaldı hayalleriyle. Bu adam, bir başka adamdı. Bu adam, rüyalarıyla dünyasını, özlemleriyle olanları birbirine karıştırıyordu. Sanki yaşamıyordu. Ya da yaşamayacaktı. Ve sanki Allah onu, işinin başında kendini yitirsin, hayal kursun ve bira içsin diye yaratmıştı.

İhtiyar:

— Bu adam neye gitmez daha? diye sordu.

— Akıl sır ermez o adamın işlerine, diye karşılık verdi Mustafa. Akıl sır ermez. Abim on senedir tanır.

— Kimi?

— Dinçer Usta'yı. On senedir hep böyleymiş. Akşamlara kadar bira içermiş. Bir de böyle akşam olunca gitmek bilmezmiş. Yanında ne çırak, ne kalfa çalıştırmaz. Hep işlerini kendi görür.

— Çukurları bilem, kazmayı aldı eline kendi kazdı ya.

— Bütün işleri kendi görür. Elinden gelmeyen iş de yoktur ha!

— Belli ya canım.

— Adam kırk küsür yaşında, şu elindeki çantasından başka dünyada dikili ağacı yok. Dört günlük çıraklar bile dükkân açtı. Bunun dükkânı, elindeki çantası. Hep bütün arkadaşları zengin oldu, milyoner oldu. Bunun bi tornavidası, matkabı bi de işte birkaç parça aletinden başka malı yok.

— Ben gibi desene fıkara.

— Öyle kendi kendine konuşur, kimse bilmez ne konuşur. Öyle kendi kendine düşünür, kimse bilmez ne düşünür.

— O da pek düşünüyor canım.

— Derviş gibi bi adam.

— Benim üryama girirler.

— Kim?

— Derviş demedin mi sen? Mehmet İrebi Mollayla abisi. Nah şuracığımda bişey çıktıydı. Ne bişeycik yeyebiliyorun...

— Ne içebiliyorsun. Yutkunamıyorsun bile. Köyde göstermediğin kimsecikler kalmadıydı.

— Deyiverdim miydi sana onu? Biri elini ağzıma soktu. Bişey gıcırt etti. Kalktım tükürdüm, bademgibi bi et. Benim de üryama girirler işte öyle ya. Bunun da mı girirler imiş?

— Yoo...

— Derviş dedin ya?

— Canım o söz gelimi. Yani sessiz, az konuşur demek istedim.

— Ha, eyi ya.

Mustafa'nın memurluk hayalleri, rüyaları, tatlı sözleri artık anlamsız olmaya başlamıştı. Kalktı, çıkıp gitti.

Dinçer Usta eğildiği yerden gecenin geç saatlerinde doğruldu. İhtiyar, hâlâ bahçenin duvarında oturuyordu.

— Apak olacak ortalık baba, dedi. Gündüz gibi. Ağaçlardan süzüm süzüm ışıklar süzüleek.

Çıkarken, ihtiyarsa bir rüyadan uyanır gibi;

— Bana maaş çıkartabilecen mi sen, diye arkasından seslendi.

HER EVE BİR

Bayrak

GEREK

Bayrak

Haberde doğruluk

Yorumda dürüstlük

Fikirde milliyetçilik

demektir

Bayrak Bizim Gazetemizdir

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

AĞUSTOS 1977

CİLT: VI

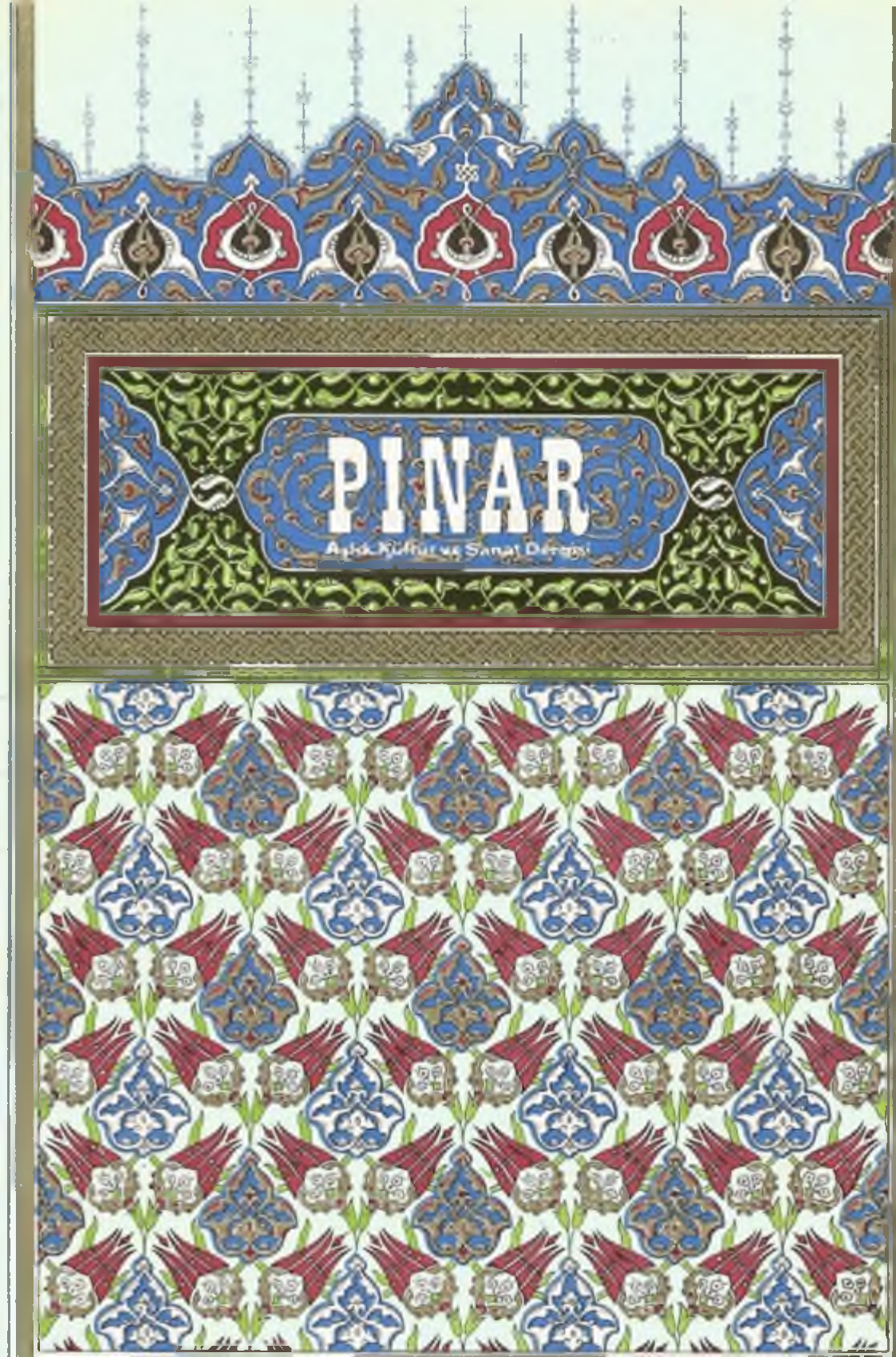
68

PINARIN BU SAYISIN'DA:

- Modern Çağın Kutsal Bayramları Festivaller
- «Hayaliyyun»dan «Hakikiyyun»a
- Medeniyetlerin Dili
- Değişim
- Şiirimizdeki Arayış
- Üç Gönülde, üç Aslan

e baskı: Renkler Matbaacılık 22 90 71

FİYATI: 5 LİRA

PINAR
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Salim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 55 TL.
6 aylık (6 sayı) : 30 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 50 TL.
6 aylık (6 sayı) : 25 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 85 TL.
6 aylık (6 sayı) : 45 TL.

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Eylül 1977
Cilt: VI — Sayı: 69

Fiyatı : 5 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

Pınar'dan

Edebiyatımızda Zola
CEMİL MERİÇ

Geceye Çalınmış Kılıç
AHMET EFE

İslâmcı Dergiler Derken
M. ÂKİF AK

Sensin Allahım
HÜSEYİN ÖZTÜRK

Batıya Açılan Pencere Beyoğlu
NECATİ AYKAN

Ölüm Gecesinde Mahkûm
FEHMİ ARIKTEKİN

Behçet Necatigil
YETKİN DİLEK

Dileyen Gelsin
ALİ KABAL

Günümüzün Toplum ve İnsan Tipi
MUSTAFA AYDIN

Amerrus
O. OLCAY YAZICI

Özlenen Şarkılara Asılı Hayat
MUHAMMED GÜL

Reklamcılıkta Fotoğrafın Yeri
SAVAŞ ÇEVİK

PINAR DERGİSİ
Ramazan Bayramınızı kutlar mutluluklar diler.

Not : Dergimiz. 8 kasım 1976 tarihli ve 1908 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar'dan

Saygıdeğer okuyucu,

Eylül sayımızı da aksatmadan elinize ulaştırmanın mutluluğu içindeyiz. Bu aydan itibaren bir çok alanda yeni bir yıl daha başlamış oluyor. Bir başka deyişle genellikle batıdan sonra memleketimizde de tatil mevsimi olarak kabul edilen yaz, bize veda etmiş olacak Eylül ile birlikte.

Biz de Eylûl sayımıza yeni bir konu getirdik mevsim değişiminin bir belirtisi olsun diye. Necati Aykan, sizlere Beyoğlu'nu anlattı bu sayımızda. Bizde mekânın ferdî ve sosyal fonksiyonunun en ağır ve bariz biçimde belli olduğu bir yerin adıdır Beyoğlu. Batı'ya ordan gittik, ya da Batı'yı ilk kez oraya getirdik. Bir zamanlar Paris'e gidemeyenlerin Paris'i idi burası, bir-iki defa gidenlerin de, tahattur mekânı. Kahvehanelerinden, lokantalarından, otellerinden, meyhanelerine kadar Paris'in bizdeki gölgesi. Burası batılılaşma maceramızın kurbanı bir kaç kuşağı barındırdı. Toplumca kabul görmeyen, ya da kendisi topluma yabancı İntelejensiyamız, ancak burada rahat nefes alabiliyordu; sanki hiç fethedilememiş ve sınırlarımıza dahil edilememiş gibi bir yabancı ülke olan burada. Halen de böyledir. Aykan'ın yazısı bu açıyla dolaşıyor Beyoğlu sokaklarında.

Türkiye'nin kendini sürekli aşan ender fikir adamlarından Cemil Meriç bu sayıda da, ihmal edilmiş bir konuyu diriltiyor; *Edebiyatımızda Zola*. Bu yazı, geçen sayıdaki «Hayaliyyundan Hakikiyyun'a» yazısının tamamlayıcısı durumunda. Zevkle ve ibretle okunacağını umuyoruz.

M. Âkif Ak, dergicilik konusunda son zamanlarda ortaya çıkan bir meseleye el atıyor. Bu el atış bir zaruret olmuştu. İyiniyetlerinden kuşku duyulması mümkün olmayan bazı kardeş yayın organlarının, bir nevi inhisarla kendilerini «*İslâmcı dergiler*» şeklinde adlandırmaları ve ayırmaları, yayınlarını da bu yönde sürdürüp, kendi dışındakilere pek hayırhah bakmamaları, bu yazıyı kaçınılmaz yapmıştı. Bu kardeşçe uyarının birliğimizi takviye etmesini diliyoruz.

Mustafa Aydın «Günümüzün toplum ve insan» tipini araştırıyor bu yazısında. Gittikçe üniversalleşen ve millî özelliklerini kaybeden bu insan tipi, bizim problemlerimizin de temelini teşkil ediyor. Bu yönüyle dikkatle okunması gereken bir yazı Aydın'ın yazısı.

Yetkin Dilek ise, günümüzün ünlü şairi Behçet Necatigil'in bir yönünü inceledi bu sayıda yer alan yazısında. Necatigil'in kendinden sonraki kuşaktan biri tarafından daha hayattayken objektif bir yargılanması şeklindedir buyazı.

Başka yazı ve şiirlerle Eylûl sayımızın da dolgun olduğu kanaatindeyiz. Takdir okuyucunun.

Hepinize saygı ve sevgiler.....

Edebiyatımızda Zola

Desen: Ahmet EFE

CEMİL MERİÇ

YENİ BİR KALEM SAVAŞI YAHUT...

Servet i Fünûn, bir kaçış edebiyatı idi. Toplumdan kopan bir edebiyat. Şâirin şâhane bir mazereti vardı: İstibdat. Devir «ancak sükûtun veya riyanın inkişafını teşvik» ediyordu. Cenab'a göre.. «Ahd-ı Hamidîde kadınlarımızın güzelliği gibi» şiirlerimiz de «kara ve kalın örtüler altına» gizlendiler... «Bizim saltanat-ı mutlaka senelerindeki faâliyet-i edebiyemiz zımnî bir mücâhededir.. yazılarımız birer mâlûl gazî. Ama o mâlûl gaziler de olmasa edebiyatımız büsbütün yok olacaktı.» Belki doğru. Ne var ki, o karanlık gece «pembe bir şafakla» sona ermiş, hürriyet ilân edilmişti. İstibdat, bir «bahane» olamazdı artık. Heyhat.. perî-i hürriyetin bütün nevâzişleri dilini çözemiyordu üdebâmızın. Zincirleri kırılan arslanlar kükremeyi unutmuşlardı. Yine aşk şarkıları söyleniyordu parnasta. Ferdî tahassüsler terennüm ediliyordu.

Raif Necdet, müstehcene, bayağıya boğulan edebiyat karşısında isyan eden mâşerî vicdan. Resimli Kitab mecmuasına yolladığı musahabeler, müselsel bir şikâyetnâme: «İnkılabdan sonra edebiyatın da bir inkılâb geçirmesi lâzımdı. Ama ümidlerimiz gerçekleşmedi. Yine hasta bir edebiyat, yine hep aşk, hep kadın terennümâtı.. Bir yıldır düşünce dünyamız tam bir çoraklık içinde. Üstadlar susuyor. Gençler sevda peşinde. Nedir bu inhitat-ı edebî?» Genç yazar yeni neslin ciddî eserler vermeyişini bilgisizliğe bağlıyor. «Edebiyat, içtimâî hayatın —san'atkârâne bir tarzda— fotoğrafını almak; sonsuz ızdıraplar ve sefâletler içinde koşan beşeriyete bir nefha-yı sükûn ve teselli, bir reşâşe-i itimad ve emniyet serpmek hüneridir.».. Gençlerimiz «Fransa'nın hevâperest, müptelâ-yı zevk ve ihtiras, lâubâli, üryan ve «egoist» muharrir ve şâirlerini değil, samîmî, nezîh hakikatbîn, fazîlet ve adalete meclub mütefekkir şâirlerini ve filozof ediplerini takdir ve taklid etmelidir.»

Raif Necdet de Avrupa'ya hayran, yalnız, yükselen Avrupa'ya. Yirminci asırda «san'at, san'at içindir» nazariyesine taassubla bağlanmak hata. Edebî eserler «yalnız güzel ve pür-sevdâ değil, aynı zamanda mülîd ve pür-ziyâ» da olmalıdır. Hele bizim gibi «terakkî ve medeniyette geri kalan memleketlerin âsar-ı edebiyesi.». Enine boyuna incelenmesi gereken nice «mesâil-i içtimâiye ve ahlâ-

kiye» varken onlara Şikayet kalmak, «insaniye» karşı kayıtsızlık değil mi? Çözüm bekleyen binbir dâvâ, binbir mes'ele. Ve hürriyete kavuşan yayın hayatımızda «Çıkmaz Sokak» gibi eserler. Sanki toplumun biricik derdi, «sevicilik». Unutmıyalım ki, «heyet-i içtimâiye» san'atsız yaşayabilir, ahlâksız asla. (Eylül 1909).

İki ay sonra yayımlanan bir musahabede de aynı karamsarlık: Hürriyete rağmen edebiyat durgun. Oysa edebiyat, toplumda «tahavvüller» yaratan bir güç. Rousseau ile Voltaire'in Fransız ihtilâli üzerindeki etkileri inkâr edilebilir mi? Zola, o muazzam eserleriyle «demokrasinin tevessü ve inkişafına hizmet» etmemiş midir? Edebiyat kapılarını aşka kapasın, demiyorz. Ama içinde bulunduğumuz nazik dönem, ferdiden çok içtimâiye yönelmemizi gerektirmektedir. (Teşrin-i sânî 1909.)

Bu dostça ikaz, genç aydınlar arasında kıyamet kopardı: Bir bardak suda fırtına. Filhakika Raif Necdet, musahabelerini kaleme alırken «Fecr-i Âti»'nin marazî hassasiyetini düşünmemişti. Bu encümen (daha doğrusu senakl) 20 - 30 yaşları arasında bir avuç aydın tarafından kurulmuştu. (Mart 1909). Garib bir şiarı vardı encümenin: «Edebiyat şahsî ve muhteremdir». Delikanlıların iddiası: «Herkesten ziyade edebiyatperest ve azimperver» olmaktı. «Temelini attıkları müessesenin bu ilim ve edebiyat çölünde zümrüd bir vaha» olacağını umuyorlardı ama «şimdilik» «Avrupa'daki edebiyat mekteblerine» benzemek istiyorlardı sadece. Lisanın, edebiyatın ulûm-ı edebiye ve içtimâiyenin terakkisine hizmet edecek, kabiliyetleri bir araya toplayarak «tenvir-i efkâra» çalışacaklardı. Avrupa ile temas kuracak, «memleketimizin tenevvüat-ı edebiyesini garba, garbın envarını, âfak-ı şarka» nakledeceklerdi.

San'atın istiklâlinden şüphe ediyordu Raif Necdet. Üstelik «Çıkmaz Sokak»ı eleştirmeğe kalktı. Müstehçen ne demekti? Sanatta müstehçen olur mu idi?

Desen: Ali Şen

Piyesin yazarı Şehabeddin Süleyman Fecr-i Âti cemiyet-i edebiyesindendi. İlk haykıran Yakup Kadri oldu. Hasan Âli «Manisa efesinin edebiyat dağına çıkıp genç, kalın, gür sesiyle ilk isyan haykırışı» diyor. Doğru, efendice bir ikaza efece bir karşılık. Yakub'a göre, Resimli Kitab'daki yazı «bir musahabe değil, baştan aşağıya bir nasihat, bir emir.» di. Hem bu Raif Necdet de kim oluyordu? Her şiir, bir Marseillaise, her edebî eser bir Mirabeau nutku olamazdı ki. Edebiyata istikamet çizmek ne büyük küstahlık, ne büyük bir taassub-ı fikrî idi. Raif Necdet'i okurken Danton konuşuyor sanırdınız. Hayır.. hayır. O satırları yazan bir edebiyatçı değil, bir askerdi muhakkak. Ama rahibe de benziyordu. Ne idi o «aşktan, kadından fart-ı tenefür»? Ne idi o «kavanin-i ahlâkiyeye karşı gösterilen humma-yı muhabbet»? Fecr-i Âti'nin o coşkun kalemi asıl dâvâyı bir yana bırakarak hasmının kişiliğine saldırıyordu. «O bana biraz herşey gibi görünüyor. Biraz asker, biraz Dan-

ton, biraz râhip; cenin-i sâkıt halinde kalmış bir Tolstoy: Meflûç bir Rousseau.. biraz herşey..- Fakat hiç bir zaman bir edib değil..» San'at «Her türlü kuyûd ve kavanin-i mevzuanın» dışındaydı. «San'at kadar sanatkâr da hürriyet-i kâmileye muhtaçtı». Türk edebiyatı'nın ilk piyesiydi «Çıkmaz Sokak». Ve Yakub Fecr-i Âti'nin düstur-u edebîsini bir dua gibi tekrarlıyordu: «San'at, şahsî ve muhteremdir». Böyle bir bedahate (daha doğrusu böyle bir terbiyesizliğe) verilecek tek cevap vardı: Sükût. Raif Necdet bir encümene değil, bir nesle seslenıyordu. Ishklara aldırmadan yoluna devam etti.

RAİF NECDET'E GÖRE ZOLA :

Zavallı Raif Necdet.. Ömür boyu sadık kaldı dâvâsına: Edebiyat, toplumun hizmetinde olmalıdır, san'at amaç değil, araç. Ve unutuldu gitti. Edebiyatperest Yakub, fildişi kulesini yıktığı, yani edebiyatı politikanın hizmetine verdiği için yaşıyor. Ne hazin tecelli. Yakub aldanmamıştı, edebiyatçıdan çok hoca idi Raif. Garbın envarını âfak-ı şarka nakleden bir hoca. Dürüst, samîmi, nümayişsiz. Makalemizin hedefi, II. Meşrûtiyet inntelijansiyasının ve bilhassa Raif'in Zola hakkındaki görüşlerine ışık tutmak. «Hayat-ı Edebiye» müellifi Rougon Macquart'ları okumuş mu idi? Sanmıyoruz. Hükümlerinin başlıca kaynağı edebiyat târihleriyle mevkûteler. Raif, bizde Zola'nın anlaşılmadığından şikâyetçidir. Romancı, müstehçen düşkünlerine icazet veren bir fetvacı sanılıyor. Ne kadar yanlış. Zola, levsiyatı hoşlandığı için tasvir etmez. Amacı, «bir hakikat-ı fenniyenin isbatı» dır. Gönül verdiği ülkü: İnsaniyet ve adâlet. Toplumdaki sefaleti anlatırken, insanları galeyana getirmek ister. Galeyana gelsinler ki, sefalet sona ersin. Germinal, demokrasiyi geliştirmek, işçileri daha mutlu bir hayata kavuşturmak için kaleme alınmıştır. «Zola gibi bir insanlık ve hakikat kahramanı bu kadar fena ve sefil bir sûrette mi taklid edilmeliydi?»

«Fransa'da sosyoloji ilmini, o bülend irfanıyle romana tatbik eden Zola olmuştur». O mütevazî fakat âteşin zekâ her vesîleyle anar Zola'yı. Bourget'in Barikat isimli oyununu eleştirirken «şüphe yok ki Zola, sağ olup da bu konuya eğilmiş olsaydı, eseri başka türlü biterdi» der. Başka türlü, yani «sermayedarların izmihlali ile». «Dreyfüs mesele-yi içtimâiyesinde», Zola ile Bourget arasında ne büyük bir uçurum olduğunu görmedik mi?.. Nitekim «Travail» romanında da işçilerin hukukunu müdâfaa eder Zola.

Edebiyat, toplumun aynası olmalıdır, doğru. Zola, içtimâî hakikatları olduğu gibi anlatan bir realist. Ama Raif'i realizmin müfrit bir hayranı sanmıyalım. Yazar, Zola kadar Rousseau'ya, Anatole France'a, Tolstoy'a da hayrandır. «Her meslek-i edebinin kendine göre meziyetleri ,nakiseleri var. Yalnız, bir mesleğe bağlanmak doğru olmaz.. Realizm ile idealizmi memzûcen zekâ-yı sanatlerine serfürû etdiren muharrirler, eserlerinde hem hakikatin ziyasını, hem hayalin şiirini yaşatabildiklerinden, muvaffakiyetleri daha sihirli, daha câzibdir.» Ne var ki, çağımızın hâkim temâyüllü: Realizm. Yarın ne olacak bilemeyiz. İnsan rûhunun ezelî ihtiyacı: Tecedd üt. Bu itibarla realizmin ebediyyen muzaffer olacağı söylenemez. Realizm mesleğinde en çok muvaffak olanları şöyle sıralıyor Raif: Balzac, Maupassant, husûsiyle Zola. «O Zola ki demokrasinin, sosyalizmin tohumlarını eserleriyle filizlendirmiş, sihirli kalemiyle bir devrin içtimâî târihine tesbît etmiş, mâlikâne-i edebiyata yalnız psikolojiyi değil; fizyoloji ve sosyolojiyi de ithal etmiştir.» Raif Necdet, aynı inancı defalarca tekrarlar: Yarının edebiyatı, realizm ile idealizmi mezcetmek zorundadır».

Son yazılarından birinde batı irfanını ülkemize taşıyan Ahmed Şuayb'dan sitayişle söz eder. Ve onun Zola hakkın-

daki mütalâalarını aktarır. «Zola'ya göre natüralizm, zamanımızın tekâmül-i fennisine mültesiktir. Mamafih o da Flaubert gibi romantizmin tesirinden bir türlü kurtaramamıştır kendini.. Son romanlarında uhuvvet-i beşeriyyeye, emeğe, hakkaniyete karşı coşkun bir sevgi göze çarpar.».

Demek ki II. Meşrûtiyet aydınları için Zola, yalnız bir fenci değildir. Beşir Fuad'ın «Edebiyatı fenne tatbik etmiştir» gibi çocukça sitayişlerinden uzaktayız. Zola, Surûriyede benzetilmemektedir artık. Çünkü Rougon Maçquart'lar yazarı, batıda da yeni bir hüviyetle kabul ettirmiştir kendini: Bir edebiyatçıdan çok, yiğit ve yavuz bir kavga adamı hüviyetiyle. Nitekim o dönemin en coşkun ve âteşin yazarlarından biri, romancıyı bir kahraman olarak yüceltir.

BİR ZOLA PERESTİŞKÂRI : HÂLİDE EDİB.

Filhakîka Hâlide Sâlih imzasıyla Âşiyan mecmuasında çıkan yazı romancı Zola'dan çok, Dreyfüs Dâvâsı'nın havârisini yüceltmektedir. (Yıl: 1324, sayı: 9) Zola ancak Shakspeare'e benzetilebilir, genç yazara göre. Gerçi aralarında üç asır var, gerçi ikisi de ayrı kavimlerin çocuğu. Ama ne zararı var? Biri Fransa'nın öteki İngiltere'nin en büyük edîbi.

Shakspeare'in kahramanları insanın kendisidirler. Sezar'ı yıkan Brütüs'te, istibdadı deviren çağdaşlarımızın kudret ve emellerini bulmuyor muyuz? Hattâ bizim son inkılâbımızda yaşayan, hareket eden insanlar da Brütüse benzemezler mi? Hamlet, ruhundaki incelikler, tezadlar ve kabiliyetlerle yirminci asrın insanı değil midir? Hele Lady Macbeth. Hâlide hanım, Shakespeare'in ebediliğini, kahramanlarının ölümsüzlüğü ile izah ettikten sonra Zola'ya geçiyor:

«Zola'nın hayat-i hakîkiye sahneleri teşkil eden yığın yığın âsârı, belki bir gün başka bir hayat-ı müstakbeleye âyine olamamakdan küçülür, ehemmiyetten sâkıt olur. Fakat Zola'nın Dört Kitab (Doğrusu Dört İncil, C.M.) diye yazdığı son eserleri, yalnız Fransızların değil, bütün insaniyetin mûcib-i iftiharıdır. Husûsiyle «Hakikat» namiyle Dreyfüs mes'elesi üzerine bütün bir efkâr-ı umûmiyeye karşı fırlattığı cesur, büyük eseri, hiç bir insan yoktur ki muharririn cinsine mensub olmak hiss-i mefharetiyle okumasın.» Zola ölmüştür ama rüyası gerçekleşme yolundadır. «Ömrü boyunca insanları ayıran âdetler ve inançlar aleyhine feryâd eden bu büyük insanı, insanların hakîkata, vicdan hürriyetine hakkı olduğunu isbata çalışan bu edîbi» gelecek asırlar saygıyla anacaktır. Evet.. iki dâhinin kahramanları birbirinden farklı. Zola'nınkiler «felsefenin insan şekline girmiş şîmaları». Meselâ «Hakikatdaki Jean, teces-

Fotoğraf: Coşkun Aydın

süm etmiş adâlettir». Romancının bir başka za'fı da: Kadınları. «Kütüphâneler dolusu âsarında tek büyük kadın yok».

«Shakespeare'de insanların hattâ kendimin ma'kes-i rûhunu, ihtisas ve hayat-ı beşerin kaynaşan serabını görürüm. Zola ile rûh ve' fikr-i beşerin seyr ve terakkisine ve gâye-i tekâmülün emel-i maksûduna doğru ilerlerim.».

Hâlide hanım bu aşka uzun zaman sadık kalacak ve «Mevud Hüküm» romanını (1917) perestîde-i hayaline armağan edecektir. Şimdi de 1921'lerde Rüşen Eşref ile konuşmasını hatırlayalım: «Fransızlardan Zola'yı pek üstün, pek değerli bulurum. Fakat san'atkâr olarak değil, insan ve gerçeklerin adamı olarak. Zola kadar büyük insan göremem. Kime benzemek istersin desecler, Zola'ya derdim.».

Hâlide hanım romancı Zola'yı tanımamıştı, tanıyamazdı da. Çünkü Fransızca bilmiyordu. Zola İngilizce'ye 1885'de tercüme edilmeye başlandı. Ve hemen bir kıyamettir koptu. Gerçi romanların bir çok kısımları makaslanmıştı ama, yine de burjuva ahlâkı yaralanmış saydı kendini. Efkâr-ı umûmiye, bu iğrenç kitapların toplanmasını, suçluların cezalandırılmasını istedi. Hükûmet işe karşınadı ama, bazı kişiler mahkemeye baş vurdular. Mütercim para cezasına çarptırıldı. Sonra üç ay hapse mahkûm edildi. Tercüme durdu. 1948 lere kadar tam bir Zola çevirisi yok İngilizce'de Bununla beraber Germinal yazarının yaman düşmanları ve coşkun dostları var o ülkede. Evet Zola hiç bir zaman bir Flaubert, bir Stendhal, bir Proust kadar sevilmemiştir İngiltere'de ama, romanları çıktıkça büyük dergiler tarafından tanıtılmıştır. Tenkitçiler genel olarak düşmandılar romancıya. Müstehcenle uğraşmasını anlayamıyorlardı. Swinburn *Assomoire* aleyhinde bir yergi döşendi (1887). Halk daima soğuk karşıladı Zola'yı, yalnız bazı edebiyatçılar coşkun bir hayranlık gösterdi. İki nefis inceleme yazıldı Zola için. Birincisi Havelock Ellis'in (1897). İkincisi bir Amerikan romancısının: Henry James'in (1914).

Ellis'e göre, Zola Rönesans'ın büyük yazarlarını hatırlatan eşsiz güçte bir romancıydı. Romanın hudutlarını genişletmiş, halk dilinden gelme canlı deyimlerle hikâye dilini zenginleştirmişti. Geleceğin târihçileri Zola'nın eserlerinde devrine âit bâha biçilmez bilgiler bulacaklardı. Yalnız üslûbu yeknesaktı üstâdın.» Sonra «Zola çok okunuyor, diyordu Ellis. Ama okuyucunun ilgisi uzun zaman devam etmiyecek. Çünkü yazar görevini tamamladı.» James'in kanaati de şu: Ferdî hayat yok Zola'da, Zola, umûmînin romancısı. Ama «havsalaya sığmayan bir gücü», sonsuz bir çalışma kabiliyeti, mücâdeleci bir rûhu, yalçın bir irâdesi var. «Rougon Macquart'lar, edebiyat târihinde benzeri olmayan bir cesaretin eseri». İngiliz romancılarından hiç biri natüralizme itibar etmemişlerdir. Hâlide hanımın romancı Zola'ya hayran olmayışı bununla izah edilemez mi? Oysa Dreyfüs Dâvâsı'nın kahramanı bütün dünyada hayranlık uyandırmıştır. Bütün dünyada ve bilhassa yahudi câmiasında. Tanınmış bir İsrail aydınını, J. Kesheth (Koplewitz)'i dinleyelim:

«Zola, 1902'de öldüğü zaman Doğu Avrupa'nın bütün yahudileri tarafından tanınıyordu. Yalnız o kadar da değil. Bu isim, bölgenin bütün yahudileri için adâlet ve şuurun remzi idi. Ahlâkî ve içtimâî bir ülkünün yayıcısı olan dev bir yazardı Zola. Rougon Macquart'ları okumayan yoktu içimizde. Bu ırmak - roman sayesinde Fransız natüralizmi, gerek gelişen Rus edebiyatı, gerekse modern İsrail edebiyatı üzerinde büyük bir etki yapabilmiştir. Batı edebiyatına yabancı halk yığınları bile Dreyfus Dâvâsı'nı savunan adamı tanıyor ve seviyorlardı. Hele yirminci asrın başlarındaki milliyetçi yahudiler için (siyonistler), siyonist akımın kilometre taşlarından biridir Zola. Siyonizmin kurucusu Teodor Herzl bile Dreyfus Dâvâsı'ndan sonra

Desen : Celil Zorlu

yolunu bulmuş.».

Fransız intelijansiyası kavga adamı Zola'ya karşı çok daha perestişkâr. Üstadın kemikleri Panthcon'a taşınacaktır. Basında büyük bir gürültü. Sağ ve sol birbirine girmiştir. Bu keşmekeşte Andr'e Suarès sesini şöyle yükseltir.

ZOLA'NIN YERİ; PANTHEON'DUR;

Avrupanın başkentinde, Avrupanın kurucusu olanlara bir ölüm yatağı hazırlamak lâzım.

İşte bunun içindir ki Zola'nın yeri Panthcon'dur, mareşaller ve savaş kahramanları gibi. Düşmanlarının işine gelmiyor bu. Evet Zola, bu husumetleri hakettiniz! Elbetteki habîs ruhlar hâtıranıza zehirlerini kusacak. Küfre, iftiraya, rezilliğin bütün yılanlarına öylesine darbeler indirdiniz ki!

Zola'nın romanlarını kötülerken yalan söylüyorlar. Ahlak ahlak diye yırtınırken yalan söylüyorlar. Öfkeleri yalan. Yalancılığı son kerteye vardırıp vatandan söz ederken düşündükleri yalnız kendileri. Zola'nın kemikleri Panthéon'a taşınmalı. Kitapları için mi? değil. Sanatı için mi? hayır. Sadece yiğitliği için.

Ondan daha yiğit insan var mı? Çağdaşları içinde en pervâsız kavga adamı. Haklı veya haksız kavgadan hiç bir zaman kaçmadı. Ruhen barışçı idi, savaş içinde geçti ömrü. Gerçek bir Romalıydı. kendini bir tek davaya adadı. İstese de istemese de içindeydi politikanın. Çünkü vatandaştı, eski Romalılar gibi. Kuvvet nasıl maddeden ayrılamazsa, politika da Zola'nın eserlerinden ayrılamaz. Cilt cilt kitapların arkasında görür gibi oluyorum Zola'yı. Traja'nın bir mimarına, su kemerleri inşa eden bir mühendise benziyor. Şehri bir kanalizasyon şebekesiyle donatmak ister gibi, toplumun bütün çamurlarını (bütün pisliklerini) ilmin kanunlarına uyarak bu lağıma boşaltmak istiyor. Çünkü o da kavga adamlarının çoğu gibi, inanıyordu. Ona göre ilim ilahîydi. Aklın kabul edeceği buyruklar yalnız ilmin buyruklarıydı.

İnatçı bir kafa, bir Romalı kafası. En karanlık günlerinde bile ümidle doluydu. Yalçın ve yorgun bir yüz..

Zola demek, sabır ve emek demekti. İnançları kesindi, bütün dövüşenler gibi. Şerre ve yalana düşmandı. Biraz Taine'e, biraz Pastcur'e benzerdi yüzü. Şâirden çok, bilgin. Eseri ilmî değilmiş! ne çıkar? İlim ilmî miki? İlim sadece bir metod. Zola'nın eseri ilimden doğdu, ve ilimle beslendi. Onun için eskiyiverdi romanları, ve şimdiden ölmüş gibi. Âlimler de başka insanlar gibi hatâ eder. Ama ilmî zihniyet hakikata inanış ve hakikatı seviştir. Her şey duygu ile başlar ve duygu ile sona erer.

Akla iman ediyordu Zola. Adalet aklın tecellisinden ibaretti. Kötüler yanlış düşünenlerdi. Hakikatın yenilmez bir gücü vardı.

Böyle bir düşünce bile eylem demek değil mi?

Eserlerini de, sanatını da sevmem. Romanları yaşanılan hayatı sergileyen birer mağaza, birer kışla. Son kitapları

yarınki dünyanın İncilleri imiş, bence köprülerin başına dikilen o alâmet heykeller, o mücerret şekiller gibi, onlardaki sanat, bir duvarcının veya bir mühendisin sanatı. Zola benim için kavgadır.

Kavgaya kim zorlamıştı onu? kafası. Ün kazanmak istemiş de! Küçük insanlar için her şey küçüktür. Kaldı ki ün kazanmak istemiş de olsa suç mu? Hayat pahasına kazanılan bir ün bu. Bataklığa kaya fırlatmış. Rahatını kaçırmış kurbağaların. Kaçırır a! Yaptığı iş göreviydi.

Gözünü kırpmadan atıldı kavgaya. Samimi olduğu için, kahraman olabildi. Aldanabilirdi. Ama kimseyi aldatmadı.

Bir avuç mağlup bir yana, herkes aleyhindeydi. Bütün iktidarlara meydan okudu: hem efendilere, hem kölelere. İnsanları yönetir gibi yapanlarla, onlara boyun eğer görünüp iplerini ellerinde tutanlara. Bu mâşeri cinayette herkes suç ortağı idi, herkes. Silâhlı güçlerle kamu oyu elele vermişti. Gözü pek haydutlarla tabansızlar ordusu beraberdiler. Ekmeklerini kana banmağa can atan tabansızlar. Ve sürü, karanlık bir öç peşindeydi. Gözü kapalı bir masumiyet, sürüklendiği cinayeti kahramanca bir iş, kucağına atılmak istendiği hatâyı bir hakkın kullanılışı sanıyordu.

Her şeyini tehlikeye atıyordu Zola. Otuz yıllık bir çabalayıştan sonra başarıya ulaşmıştı. Victor Hugo'dan bu yana hiç bir isim onunki kadar yayılmamıştı. Zengindi. Avrupada benzeri olmıyan bir itibara sahipti. Fransada bile büyük bir artistin iltifat etmemesi gereken bir ayrıcalığı vardı: devletin himayesi. Cumhuriyetin ve ilmin şairi idi. İhtiyarlığın eşiğinde, aşağı yukarı altmış yaşında. Her şeyi hatta huzurunu bile, kaybedilmiş bir davayı savunmak için, feda etmekten çekinmedi. O dehşet ve yalan kıyametinden önceki iğrenç sessizlikte sesini yükseltti. Kasırgalar koparan bir ses.

Cesaret budur işte. Bir mareşalın veya bir başbuğun büyüklüğünden daha büyük bir yiğitlik. O korkunç günleri hatırlıyanlar unutmamışlardır.

Kuduz köpekler ferman dinletiyordu Fransaya. Sokaklarda da saraylarda da onların borusu ötüyordu. Devlet şûrasında bile, havlıyorlardı. Nazırlar da seslerini itlerinkine uydurdular. Cumhuriyetin başındaki kıral bozuntusuda itlerle uluyordu. Fransada bir kaç hakim vardı. Onların da paçalarına saldırdılar. Ellerinden geleni artlarına koymadılar. Hakaret, iftira.. Bütün bu haltlar Jeanne d'Arc ile İsa adına işlendi. Birincisi halk adaletinin, ikincisi kilise adaletinin ezeli şahidi olan Jeanne d'Arc ile İsa adına. Namussuz herifler.

Halkı seviyordu Zola. Onun düşmanlığını kazanmağa can attı. Utangaç derdiniz ama çok metin, çok asabi bir adamdı. Yığından maddi bir dehşet duyardı. Ama o azgın kalabalığa, canavarların en iğrençi olan yığına meydan okudu. Sabah akşam katil bir sürünün yuhaları ve tehditleri arasında mahkemeye koştu. Daha kötüsü aldatılan bir halk vardı karşısında. Acınacak bir halk. Ümidi kesseniz de düşman olamazdınız. Bir ağızdan ölüm diye haykırıyorlardı. Ölümünü istedikleri adam da Zola'ydı. Oysa yahudi de değildi. Tiksintiden titriyordu, tiksintiden ve sanırım hayretten. Fakat bir adım bile gerilemedi. Sefil bir hatanın zaferiydi bu. İftira, küfür ve kanla haleli bir zafer. Adaam, diyordu, apaçık bir yalan, gözkamaştırıcı bir namussuzluk vız gelir insana. Evet, zorbalık ezebilir bizi. Kötülerin gücü galip gelebilir. Ne var ki, ruhumuzu sarsamazlar. Bizi ezmek yetmez, sıkı ise ikna etsinler. Mademki haklıyız yeneceğiz, diyordu Zola. Sokrat da olsa başka bir şey söyleyemezdi. Ama haklı olmak yetmez. Baldıranı da içeceksin.

Zola Panthéon'da! Ne büyük bir zafer, Aklın içgüdüye karşı zaferi. (*)

* (Bkz.: André Suarès, Sur La Vie, cilt 1.

Ahmet Efe

Geceye Çalınmış Kılıç

Yaş diken dumanında şehir
Zehir zıkkım içkilerle sarhoş
Bir serseri, bir başıboş
Bir fahişe kadın caddeler boyu
Zifirî bir karanlık
Ve kopkoyu
Istırap...
Damla damla eriyen taşlar
Yanıp yakılan garipler, arkadaşlar
Hep eğik duran,
Hep yana bükülmüş başlar...
Anaların, öksüzlerin başları..
Üç kuruşun ardına mıhlı gözler
Bir köşede dilenen ihtiyar,
Üç kuruşu gözler;
Ve kar...
Islak ıslak, yapış yapış ten
Titreyip dökülen umutlar
Yaş diken dumanında şehir...

Bir küçük kulübe hasreti
Bir mavi gökyüzü özlemi bu,
Bilmem kaç kat gökdelenin bir penceresinde...
Sancının cenderesinde hayat.
Bir alfabeye eğilmiş çocuk;
«Yat yat uyu... Uyu uyu yat...»
Yaş diken dumanında şehir...

Yarı sarhoş plaklar,
Yarı sarhoş dudaklar
Hep boşluğa, hep boşluğa uzalı eller
Yadeller duygusu öz şehrinde
Duyup duyduğu insanımın
Bir esir hissi öz yurdunda
Çelik bir makas uykusuzluk
Geceleri bin parçaya bölen
Kim yaşayan sancılarla,
Kim kıvranıp ölen?..
Yaş diken dumanında şehir..

Hiç bir şey tam,
Hiç bir eşya bütün değildir
Geceye çalınmış bir kılıçtan başka...
O vakit erir zaman
Geceye çalınmış kılıç;
EZAN...

AHMET EFE

İSLÂMCI DERGİLER DERKEN

Desen: Ahmet EFE

M. AKİF AK

Bir dergi enflasyonu var yayın hayatımızda. Avrupa ülkeleri ile kıyaslanınca, bizdeki dergi sayısı ortaya nasıl bir oran çıkarır, bunu bilmiyoruz ama, bizdeki durumu en iyi ifade edecek bir ekonomik tabirdir enflasyon... Belki Batı ülkelerinde daha fazla dergi var. Ancak ihtiyaç söz konusu olunca bu kemmiyet bir fazlalık ifade etmiyor.

İster istemez dergicilik hayatımızın can damarına basmış oluyoruz burada. Bizde dergiciliğin bir ihtiyaca karşılık olarak mı, yoksa bir ihtiyaç hasıl etmek için mi başlatıldığı ve devam ettirildiği meselesine.

Meseleye ekonomik açıdan girebiliriz. Bilindiği gibi arz ve talep klasik ekonominin iki ana mefhumu. Bu iki mefhum, firma ve tüketici şeklinde daha da müşahhas hale getirilerek ekonomik hayatın bütününü kucaklayıcı boyutlara ulaştırılabilmektedir.

Yayıncılığın da ekonomik yönü var. Hatta liberal - kapitalist dünyada ekonomik yan, yayıncılığın ilk vasfı olagelmiştir. Kitap, dergi ve gazeteler, öteki sanayi maddelerinden farklı ele alınmamıştır kapitalist dünyada. Kapitalizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak, bütün sanayi alanlarında olduğu gibi, yayın alanında da mevcut ihtiyaçların çatlatırcasına tatmini, ya da yeni ihtiyaçlar istihsali esas alınmaktadır. Bu yoğun

ekonomik kuşatma içinde insan, kendi benliğinden kopmakta ve üretimin bir unsuru haline gelmektedir. Kapitalist batı dünyasının, yirminci yüzyıl dünyasına armağanı işte bu insan yutan ejderha... Sanayi ucubesi yani. Daha yirminci yüzyılın başında, Osmanlıyı alt edeceğim diye, habis ur gibi büyüyen bir teknik gelişmenin içinde yok oluşa gittiğini farkeden Batı, yüzyılın sonlarına doğru yürüdüğümüz şu yıllarda herhangi bir kurtuluş belirtisi göstermiyor.

Matbaanın ülkemize batıdan çok sonra gelişini gericilik olarak nitelemek kolaya kaçmanın bir sonucu. Oysa kâğıdı yeryüzünde ilk kullanan milletlerden biri olduğumuz ve Batıda doğru dürüst bir alfabe yokken kütüphanelerimizin kitaplarla dolu bulunduğu hesaba katılırsa, bu yargının ne kadar insafsızca verildiği anlaşılır. Biz, ilmi ve ona bağlı olarak yayıncılığı kâr amacına göre işleyen bir üretim faaliyeti olarak

Desen: Ali Özkan

görmemişiz. İlmin ibadet gibi kutsallaştığı bir ülkede, kitapların ticaret metaı haline gelmesi imkânsızdı.

Batının ölüm girdaplarına kendimizi atalıberi, bizde de yayın bir ticari faaliyet olmaya başlamış bulunuyor. Avrupa'dan aktardığımızı sandığımız öteki kültür kurumları gibi, yayıncılık da bir ihtiyaca karşılık olarak düşünülmemiştir diyebiliriz. İyiniyetli kişiler, ihtimal ilmin ve medeniyetn sırrı sanmışlardır gazeteciliği, dergiciliği ve batı usulü yayıncılığı. Batıdaki gelişmenin ve ilerlemenin başlıca esası saymışlardır.

Kıvrak zekâlı tüccarlar ise yeni bir kâr kapısı sezmişlerdir yayıncılıkta.

Asıl üçüncü bir grup var ki bunlar gazeteciliği, Devleti Aliye'yi yıkmada bir araç yapmışlar ve ilk gazeteciliklerine Paris'te başlamışlardır. Sultan Abdülhamid'in yayınlara koyduğu sansürü hir tutuculuk saymak hamakattir. Padişah, gazetelerin devletine nasıl bir çukur hazırladığını yakından görüyordu. Ülkede devlete rağmen, devlet iştirak etmese de bir yenileşme hareketi başlatılmıştı. Hareketin kaynağı Avrupa idi. Batının iksiriyle kendilerini yitirenler aracı amaç yapmıştılar. Yani devleti yıkma pahasına bir şeyler gerçekleştirmek istiyorlardı. Açıkça ifade etmeseler de iktidara göz diktiklerini halleriyle gösteriyorlardı. Sonra içtimai yapımıza düşman bir fırkacılık, Osmanlılık şerefini paylaşamayan azınlıklar ve mason-

larca ilk önce gizli, sonra açık bir şekilde işletilmeye başlandı. İttihad Terakki ilk önce devletin canına okuyacaktı Batılı emperyalistlerin desteğiyle, sonra ülkedeki her siyasi ve idari felaketin mihrakı olmağa devam edecekti.

İşte Türkiye yayıncılığının kısa geçmişi. Görülüyor ki bizde basının başından beri hedefi, yapmaktan çok yıkmak olmuş. Mazisi yok, bizden bir temele sahip değil, toplumun kendi işleyişinden hasıl olan ihtiyaçlara karşılık verme endişesinden uzak. Türkiye şartlarına has bir basın faaliyeti nasıl olur, bunun tetkikine dayanmamış. Uyuşturucu maddeler gibi ilk defa kaçak girmiş sınırlarımızdan.

Cumhuriyet döneminde basın başlangıçtaki özelliklerini devam ettirmiştir. Zaten bu dönem de Avrupa bize top tüfekle yaptıramadığını, içimizdekiler aracılığı ile gerçekleştirmiş, kendi hayatını geleneklerini, fikirlerini, hislerini zorla yaşatmıştır bize. Bir süre önce, sansürden dolayı Abdülhamid Hanın kanlı bıçaklı düşmanı kesilenler, Cumhuriyet dönemindeki görülmemiş sansüre ses çıkarmamışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tıpkı Rusya'daki gibi korkunç bir baskı rejimi uygulanırken basın ya devletin emrinde çalışmış, ya Türk toplumunu kendi değerlerinden koparıcı bir yayını sürdürmüştür. Amaç topluma birşeyler vermek değildir bu dönemde de. Ondan almaktır, eksiltmektir; tüketmektir onu. Ölçülerini, ahlak değerlerini, gelenklerini, tipini, davranış biçimlerini yiyip bitirmektir. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde bu hükümlerimizden istisna tutulabilecekleri anmaya gerek varmıdır bilmiyoruz. Bunlar kendilerini yok farzettirecek kadar sınırlı ve etkisiz kalmışlardır.

Bu içtimai şartlarla ülkemize giren basın, elbette sığ ve yararsız, taklitçi, özellikle konumuzu teşkil eden dergiler ömürsüz, kalitesiz ve yabancı olacaktı.

Çünkü Batıda farklıydı derginin görevleri, bizde farklı. Batı fikir dünyası kavgayla ilerler, gelişir. Dergi ve gazete sayfalarındaki atışmalar, batı ilerlemesinin gıdası durumunda. Herkes arıyor batıda. Bunun için her bulunanın ilanı da zaruret oluyor. Bizde ise disiplin var ilimde. Kutsalları yok Avrupanın. Bunun için bütün hayatında olduğu gibi fikir hayatında da disiplin değil, anarşi hakim. Anarşi batının gıdası, bizim ise katilimiz.

Dergicilik bize batıdaki özellikleriyle getirilmek istendi. Ama batıda gelişmeye sebep olan bu özellikler, bizde yıkım doğurdu. Ve doğurmaya devam ediyor.

Yerli değerlere bağlı dergiciliğe gelince: Batı kültürünün havariliğini yapan dergilere karşı ülkenin hamiyetperver ve dürüst aydınları da yayın hayatına el attılar yer yer. Bu çok etkili «silah»ı kullanmanın zaruret olduğu görüşünde birleştiler. Ama hareketlerinin saiki tamamen bir tepki hissi idi. Yerli değerlere bağlı dergi-

ler, başından beri savunma dergileri oldular. Çünkü bu dergileri çıkaranlar, inancımızın ve sisteminin gazete ve dergi gibi sürekli yayınlar ile ilgili kaidelerinin ne olduğunu, ne olması gerektiğini bilmiyorlardı. Bunları ortaya koyacak ne zaman, ne de imkânları vardı. Mevcut imkânlarla bir savunma savaşı verdiler, veriyorlar da. Bu yüzden tam anlamıyla yerli bir basın faaliyeti olmadı ülkemizde. Sözünü ettiğimiz vasıftaki yayın organları, bir savunma savaşı da vermiş olsalar, düşmanın tekniğini kullanıyorlardı. Bu teknikle bir zafer kazanma imkânı ise tabii olarak mevcut olamazdı. Çünkü yarışta ikinci üçüncü turunu atmış olanlara bu alanda yetişmek hayaldi. En çok, «işte biz de varız» denebilirdi bu teknikle. Nitekim böyle olmuştur ve olmaktadır.

Oysa şimdi zaman ve şartlar, bizi bir aksiyonun sonucu olması gerekli ve kendine has tekniği olan yayıncılığa zorlamaktadır. Avrupadan doğrudan doğruya maddi ve manevi destek alan basın, başını alıp gitmiştir. Bizdeki yayın organlarıyla kabili kıyas olmayacak bir tesir gücüne ulaşmıştır. Bu durumda millî hedefleri gerçekleştirici ve milletimizi özlemlerine kavuşturucu bir basın faaliyeti ancak şartları hesap edildikten sonra başlatılabilir. Bu şartlar hazırlanmadan yapılacak bir çalışmanın zorlamalara yol açacağı mutlak. Ve sürekli yayın yapma mecburiyeti, istenmez ve hesaplanmamış sonuçlar doğurabilecektir.

Bir başka deyişle dergicilik, yani bazı fikirlerin kamuoyuna yayılması çalışması, ancak bu alandaki belli bir birikimin açığı vurulması seviyesine ulaştıktan sonra gerçek bir değer taşır. Yine başa dönüyoruz burada ve dergiciliğimizin en esaslı problemine gelmiş oluyoruz. Dergi, ihtiyaçların tam karşılığı olduktan sonra yararlıdır. Bu da en azından böyle bir çalışmayı yürütenlerin kamuoyununun kabul edeceği derecede sağlam ve doğru fikirlere sahip yetkili kişiler olmalarını gerektirir.

Bizim gerçeğimiz, muhtelif dergi sayfalarında, bazı kişilerin her konuda rasgele konuşması sonucunda mı ortaya çıkar, batıda olduğu gibi? Bu soruyu cevaplamış olmalıyız dergi çıkarırken, yazı yazarken. «Müsademe-i Efkârden barikai hakikat doğar» tekerlemesi bizim fikir dünyamızı yansıtabilir mi?

Hiç şüphesiz bizim gerçeklerimiz müsademe-i efkârdan doğmaz. Çünkü aranacak meçhul gerçekler yok bizim için. Bizim gerçeklerimiz bütün muhkemliği ile duruyor önümüzde. Eksiğimiz bunları bilmemek. Bu konuda da Avrupa'dan çok ayrı bir yapıya sahibiz. Uymamız, —hatta teslim olmamız demeliyiz— gerekli «aslî hükümler» bellidir. Bunlardan fer'î deliller intac etmek ise kıyas ve ictihad ile olur. İslâm hukukunun ve mumamelata ait hükümlerinin

çağa göre yeniden ictihad ve kıyas konusu yapılmasının ise çok ağır şartları var. Bunlardan birisi, İslâmi düzeninin zemini olması bakımından devlettir. İslâmı az - çok bilenler, laik bir toplumda İslâmi ictihadın ne değer taşıyacağını takdir ederler. Sonra islâmi bir siyasi, idari, iktisadi veya estetik hüküm çıkarmak - çıkarmak diyoruz, çünkü kesinlikle kişilerin bu konularda indî hüküm vermeleri mümkün değil— ehliyet gerektirir. Bu ehliyet yalnızca nazari bilgide değil, kişinin takva derecesinde bir kul olmasında da aranır.

Peygamberi Zişanı, yüce ashabını ve büyük imamları hayatında örnek alamayanın bilgisi bir kıymet ifade etmez. Bilindiği gibi İslâm, yığın halindeki bilgiye değil, yaşanan bilgiye değer verir. Bunun için İslâm Peygamberi, İslâmı son hudutlarına kadar yaşayabilen tek insan olmuştur. Pratik faydası olmayan bilgiden her zaman kaçınılmıştır bizde. Faydasına bakılmayarak ortaya atılan bilgi Batı'dadır. Orada herkes, istediği konuda, istediği gibi konuşmada serbest. Bu hadsiz hesapsız söz yığınları içinde sayısız yanlışlıklarla beraber, bazan doğrular da bulunabilir. Ama bizim doğrularımız böylesi tesadüflere bağlanmamıştır.

Sonra batıda fikirler bir tatmin vasıtası da olmaktadır Bir seviyeden sonra düşünürler yeni birşeyler söylemedikleri takdirde sancılarla kıvrandıklarını hissediyorlar. Mutlaka bir şeyler söylemeleri gerek, rahatlamak için laf yetiştirmeleri gerek. Bunun için herhangi bir kayıda bağlı olmadan ve sorumluluk duymadan konuşur, yazarlar. Entellektüel bir tatmindir bu. Böyle bir tatminin bizde yer etmemesi icap eder, eğer kendimiz olarak kalmak istiyorsak. Bizde «bilgi sorumluluk getirir» şeklinde dağ gibi bir kaide var.

Desen : Ali Şen

Topluma birşeyler verebilecek seviyeye çıkabilmiş iseniz, topluma konuşma yetkisini kendinizde bulabilirsiniz. Aksi halde delilsiz hüküm verme gibi hem zararlı, hem de günah bir meşgale olur yaptıklarınız. Her sistem metodunu da beraberinde getirir. İslâmda hüküm vermenin metodları, usul ilimleriyle gösterilmiştir. Bu usullerden zerrece inhiraf edilemez. Daha önce mevcut olmayan bir hüküm verecekseniz, bunun adı ictihadtır. İctihadın ise şartları bellidir. Verilmiş hükümlere benzeterek bir hükme varacaksanız, bunun adı kıyastır. Kıyasın da şartları ortadadır.

Yazımızın başından beri yapı-

lan tesbitleri birer cümleyle özetlemek istersek:

Yayıncılık, ekonomik sıfatı ağır bir faaliyet olarak bize batıdan geldi. İlk gazetelerimiz ve dergilerimiz, yapmaktan çok yıkma işi ile meşgul oldular.

Basın, batıdaki sıfatının gereği, bizde de her konuda rasgele ve hatta kendinde olmayanları konuşan bir zümre doğurdu.

Bizde dergicilik ve öteki basın faaliyetleri birer ihtiyaçtan doğmadı. Halen de hangi ihtiyaçlara karşılık vereceği çözülmüş değil. Birer istisna halinde her zaman var olan müsbet yayıncılık ise, başından beri tepki olmuştur. Karşıdaki güçlerin maddi ve manevi malzemeleri ile devam ettirilebilmektedir. Öz yerli de olsa tavır batılı kalmıştır. Üslûp ve teknik batıyı özentiden oluşmuştur. Bunlar savunma savaşının belki kaçınılmaz sonuçları idi. Bu şartla mazur sayılacak bir çok yanlış, bir takım basının kendini İslâmi aksiyonun yayın organı sayması sonucu göze batmaya başlamıştır.

Bütün bu şartlar muvacehesinde, Türkiye'de basın organlarının kendilerini yüzde yüz yerli ve İslâmi olarak tavsif etmeleri imkânının olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İslâm inkılap metodunun bir aracı olabilir basın. Fakat bu hiç bir zaman İslâmın kişilerde ve organlarda temerküzü ve inhisar altına alınması demek değildir. Din üzerinde inhisara gidilemez. İslâm, üzerinde hiç bir esaslı tasarruf yapılamayacak biçimde ikmal edilmiş haldedir. Kavimler, milletler, teşkilatlar onun kaideleri üzerinde hiç bir inhisara gitmeden, yaşamaya çalışırlar. Ayrıca kişilerin müslümanlıklarına kişilerin karar veremeyecekleri de bir başka İslâmi hakikattir. Böyle olunca, müslümanım diyenler içerisinden bir grubun «gerçek müslüman benim» diye kendini ayırması da İslâma uymaz. Görevimiz şu küfür çağında, kimin müslüman olup olmadığını araştırmak değildir. Eğer bir zamanda İslâm nizamının bütün ölçüleri uygulanmıyorsa -ki bunlardan biri de devlettir- kime gerçek Müslüman diyeceğiz?

İslâmın en esaslı ahkâmının kaldırılmış olduğu bir yerde, İslâma iman etmiş olanlara düşen görevlerle, müslüman bir yönetimde yaşayan müslümana düşen görevler birbirine karıştırılmamalıdır.

Eğer İslâm, bir ülkede fiilen ilga edilmiş ise, buranın nakıs ve yaralı müslümanlarına, İslâmın nihai ölçülerini uygulama hakkını göremeyiz kendimizde. Başkalarına değil, şahsımıza bile. Sonra dünyada insanların müslümanlar ve olmayanlar diye ayrılmasıyla, ahirette ayrılması arasında büyük farklar var. Gerçek ayırım öteki dünyada insanın her yaptığını ve içinden geçenleri dahi bilen Kadiri Mutlak tarafından yapılacak.

Bu dünyadaki ayırımın ise hikmetleri ayrı. İslâmi yönetim, tebasını müslümanlar ve olmayanlar şeklinde ayırır. Bunda bir çok yararlar gözetilir. Böyle bir ayırım vergi açısından, idari, askeri, sos-

yal görevler açısından önem taşır. Bu ayırım yapılırken de kimin gerçek müslüman olup olmadığı araştırılamaz. Buna imkân da yoktur. Arayerde münafıklar kalıyor. Münafıkların cezası ise inanmadıklarını açıktan söyleyenlerden kat kat fazla olmak üzere öteki dünyadadır.

İslâmi düzenden, düşünceden ve İslâmi toplumdan son bir kaç asırdır geriye sağlıklı hiç bir müessese bırakılmadı. Bütün kaynaklar kurutuldu. Öyleyse bunlar yokken müşahhas bir İslâmi sistemden de bahsedilemez. İşe başından başlamalıdır. İslâm yaşamaktır. O'nu elinizdeki imkânların sonuna kadar yaşayacaksınız, bu imkânları geliştirecek ve ilk örneğe doğru böylece adım adım gideceksiniz. Kendinizi İslâmın bütün hükümlerini uygulamakla görevli halife yerine koymayacaksınız.

İslâm teferruattan ve laf kalabalığından uzak bir dindir. Teferruatla her işin uzmanları uğraşır. Müslüman bildiği kadarıyla yaşamak zorundadır. İslâm'da, toplum, insan v.b. konularda rasgele konuşmak, batıda olduğu gibi filozoflara düşmez. İslâm'da felsefe yoktur. Bu bir eksiklik değil meziyettir. Batı müslüman olmadığı için felsefeye ihtiyaç duymuştur. İslâmın toplumu ve insan ilişkilerini nasıl düzenleyeceğinin kuralları vardır. Bunlar iki kere ikinin dört etmesi gibi vazıhtır. Bu kuralların nasıl uygulanacağının şartları da ayrıca belirtilmiş, usulü hadis, usulü fıkıh ve usulü tefsir gibi ilimler doğmuştur. Bütün bunlar ihtisas işidir. İhtisas ise devlet gerektirir. Sonra İslâmın yaşam zemini devlet garantisiyle sağlanmamışsa yapılacak ihtisas bir değer taşımaz. En mükemmeli bile sayısız eksiklikler ve hatta yanlışlıklar ihtiva eder bu ihtisasların.

Bu devirde bir müslümanın, İslâmın bir bütün olduğunu sınırsız bir tebliğ ve telkinle anlatması dururken, ictihadla iştigal etmesi doğru olmaz.

Nazari olarak, müslümanlar arasında ihtilaf olmamalıdır. Çünkü çıkması muhtemel ihtilafların hepsi zuhur etmiş ve mezhepler doğmuştur. Geriye siyasi ihtilaflar kalıyor ki bu ihtilaflar da bir müslümanın diğerini din dairesi dışına itmesini gerektirmez. Müslümana düşen, riyasız bir yaşamadır, sağa sola sataşmak değil. İslâm, müslümanlar arası suçlamaları tasvip etmez. Hele bu suçlamaların bir tekfir halini almasına katiyen cevaz vermez. İslâmı başkalarından daha çok yaşayan kişi veya topluluk, zaten başka müslümanlarla uğraşmayacak kadar olgunlaşmış demektir. İslâm ile itminan bulmuş bir yürek, başkalarına bühtan ile tatmin olmaz. Acır başkalarına, dua eder.

Dergilerimizin, özellikle kendilerini İslâmi basın olarak ayıranların, kuşaklarımıza İslâmi hassasiyeti telkin etmede başarılı olmasını diliyor, pırıl pırıl bir müslüman aydınlar topluluğunun doğmasına yardımcı olmalarını temenni ediyoruz.

Desen : Ercan Elbinsoy

SENSİN ALLAHIM

Derinde yaralar melhem kâretmez
Yetsin bu acılar yetsin Allahım.
Güller solmuş şimdi bülbüller ötmez
Ötsün bülbülümüz ötsün Allahım.

Bir hüzün bulutu ufkumuz kara
Hasretlik yürekte onulmaz yara
Dağılsın vatandan başka diyara
Gitsin bu bulutlar gitsin Allahım.

Yıkık hanelerde yetim feryadı
İnler zulümlerle millet evlâdı
Bacım dertli başa kara bağladı
Bitsin bu ızdırap bitsin Allahım.

Nasırlı ellerle çile çektik biz
Senin rızan için boyun büktük biz
Ağladık her seher yaşlar döktük biz
Dinsin gözyaşımız dinsin Allahım.

Senin sevdan ile düştük gurbete
Rehber olmak için yaslı millete
Bu hale gelmişiz, bu yoldan öte
Sensin umudumuz sensin Allahım.

HÜSEYİN ÖZTÜRK

«Ah, o zaman bir kez daha gördüm ve inandım ki bu kirli Bizans yıkıntısı içinde her şey yapmacık ve herkes yalancıdır.»
Süleyman Nazif

BATI'YA AÇILAN PENCERE

BEYOĞLU

NECATİ AYKAN

Sıcak bir gün. Öğleden sonra saat 17.00 sularında Beyoğlundayız. İstiklâl caddesi tıklım tıklım. Bu saatlerde İstanbul'un hiç bir caddesi bu kadar kalabalık değildir. İki kişinin yanyana yürümesi imkânsız. Sinemaların boşalma zamanı. Adım atacak yer yok. Yaya kaldırımının bir yanından diğer yanına geçiyor, ilerlemeye çalışıyorsunuz. Tepebaşından Galatasaray'a açılan yoldan yeni insan kalabalıkları ilâve oluyor bu insan seline. Tek istikameti var trafik akışının. Arabalar da sık sık duruyor tekrar ilerliyor.

Sinema afişlerine bakılacak gibi değil. Filimlerin kalite ve seviyesi afişlerden o kadar belli ki. Gişe önünde bilet almak için uzun kuyruklar oluşturanlar birbirlerini çiğniyorlar. Karaborsa bilet tellâl-

ları mevcut sıkıntıya yeni bir çeşni katıyor. Sinemaların biri boşalıp diğeri doluyor.

Karışık bir kalabalık. Lüks mağazalar, eğlence yerleri, pavyonlar, içkili lokantalar ve pastaneler yine dolu dolu. Hele akşam üzerleri neonların allı yeşilli renkler saçmaya başladığı akşam üzerleri yeni yeni kalabalıklara sahne oluyor Beyoğlu. Sabahlara kadar canlılığını devam ettiren hareketli bir yaşantı.

Tiyatrolar, sanat galerileri, sinemalar, kadın pazarı randevu evleri ve akla gelen her türlü eğlence yerleri hepsi eksiksiz burada. İçiçe yanyana. Beyoğlu bir lüks ve sefahat beldesi. Başından beri bu özelliğini korumuş bir yer.

Kalabalık arasından güçlükle ilerliyerek Taksim meydanına çıktık arkadaşla. Beyoğlunu iyi tanıyan arkadaşım uzun uzun anlattı. O günkü sohbetimiz Beyoğlunu geçmişiyle ele alıp inceleme ihtiyacını doğurdu. Sosyal hayatımıza etkileri ve tarihi, bir yazı konusu olarak ortaya çıktı.

BEYOĞLU BEYOĞLU

Fatih tarafından yıkılan Trabzon Rum Devletine mensub olan ve sonradan Müslümanlığı kabul eden Prens Aleksis buraya yerleştiği için bu ismi aldığı söylenir. Bizans devrindeki adı: Pera (Karşıyaka). Bir surla kapatılmış olan Galata'nın kuzeyinde şimdiki Beyoğlunu meydana getiren alanda sebze ve meyve bahçeleri yer alır.

İstanbul Türklere geçtikten sonra evler, mevlevî tekkesi ve camiler (Asmalı Mescit) ve kışlalar (Galatasaray) yapılır. 16. yy dan itibaren Galatada yerleşmiş bulunan elçilikler sıkışıklık nedeniyle Beyoğlu'na geldiler. Arkasından azınlıklar onları izledi. Beyoğlu uzun süre Galata Kulesi ile Galatasaray arasında kaldı. 18. yy başında durum halâ böyleydi. Daha ötelerde kışlalar (Taksim), Beyoğlu'na bağlı olmayan köyler (Kurtuluş-Eski Tatavla) vardı. 19. yy'ın ikinci yarısından sonra büyümeye başladı. Şehir sularının buradaki depodan etrafa dağıtılması nedeniyle Taksim adını alan semte doğru genişledi. 1873'te Galata'yı Beyoğlu'na bağlayan tünel yapıldı. Daha sonra da şehrin belkemiğini meydana getiren büyük cadde (şimdiki İstiklâl cad.) üzerinde önce atlı, 1913'ten sonra elektrikli tramvay işletildi. Zamanla yerleşme alanı Teşvikiye, Maçka, Beşiktaş ve Şişli ötelerine kadar genişledi.

İlk evler ahşap olduğu için sık sık yangınlar çıkardı. 1731 ve 1871 yangınlarında büyük zarara uğradı. Bundan sonra taş binalar yapılmaya başlandı.

1555 yıllarında Beyoğlunda oturan tüccarların çoğu İtalyandı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında bağlar, tarlalar ve mezarlıklarla kaplı olan Beyoğlunda elçiliklerin peşinden Venedik, Lehistan, İngiltere, Felemenk, Fransa, İsveç uyruklular da evler edindiler.

Yine Kanunî devrinde İbrahim Paşa'nın adamlarından Venedik Bolyos'u (elçi, temsilci) Alvario Griti'nin de Taksim'de büyük bir konağı vardır. Bolyos «Beyoğlu» adıyla anılır ki Beyoğlu adının buradan ileri geldiği diğer bir söylentidir.

1802 yılında Rumeliden ve Bursa'dan İstanbul'a sığınan Ermenilerin yaptıkları evler çoğalır. Elçilik ve konsoloslukların yanındaki yerler zengin Rumlar, Katolik Ermenilerin yerleşme alanı haline gelir. Peşinden kiliseler yapılır.

Beyoğlu'nda kahveler 1850 den

itibaren çoğalmaya başlar. Cafe Piche, Café Tortoni, Cafe Valaury... Valaury'ye Beyoğlunun yüksek tabaka kadınları da gelir.

BEYOĞLU HAYATIMIZA GİRİYOR

1865'lerde Arşak'ın Kahvesi ünlüdür. Buraya Jön Türkler de gelir. Sazlı eğlenceler yapılır. Jön Türklerin uğrak yerlerinden biri de Cafe Flamme.. Jön Türkler yabancılarla burada buluşup konuşurlar. Osmanlı Sultanlarının zorbalığından (!) Avrupa'lılara şikâyette bulunurlar. Sadullah Paşa, Münif Paşa, Ethem Paşa ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmani üyeleri Avrupalı ilim adamlarıyla burada toplanıp konuşurlar. Bu kahvede garsonlar kadındır. Çalgı ve şarkı da vardır.

19. yy'ın sonlarına doğru Beyoğlunda kahveler, içkili eğlence yerleri çoğalır. Tünel'le Galatasaray arasında isimlerinden ne olduğu belli olan 15 tane kahve ve gazinonun tabelâlarına rastlanır. Cafe Couronne, Café Commarce.. ve benzerleri. Ahmet Rasim'e göre burada: «İki şişe düz rakı, üç tabak mezeye yarım İngiliz verince insan aylır.»

Commarce Serveti fünûncuların uğradıkları bir yerdir. Nargile içilir, İtalyan ve İspanyol Bilardosu en çok oynanan oyundur. Concordia'da da daha çok Fransız kadınları şarkı söyler. Serveti fünun'cuların bir diğer uğrak yerleri Cristal'dir. Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah'ında çokca adı geçer. Söz edilir. Almanca, Fransızca şarkı söyleyen kadınlar peşpeşe sahneye çıkarlar. Ahmet Rasim ve daha birçokları kahvelerin müdavimlerindendir.

Ve **Pericnne Pastanesi, Paris Kahvesi, Tokatlıyan..** Daha sonra herbiri birer Türk münevveri olarak anılacak olan kimseleri her fırsatta kendine çeker. Beyoğlunun yabancılarca işletilen işret yerleri savaş yıllarında bile hareketlidir. Buralarda Türk müşterilerin hem parası alınır hem de bir daha yakalarını kurtaramayacakları alışkanlıkların ilk zehirli damlasını müşterilerine sunarlar. Mütareke yıllarında Abdülhak Hamit, Yahya Kemal, Şahabettin Süleyman, Ali Ekrem, Halit Fahri, Celâl Nuri, Celâl Sahir, Fazıl Ahmet haftada bir Tokatlıyanda bir araya gelirler.

Tanzimattan başlayarak kendimizi inkâr seyrine girdiğimiz günlerdenberi toplumun dışa açık kesimiyle tedavisi güç bir özenti hastalığına tutulduk. Beyoğlu ve eğlence yerleri sığınılan ilk dünya oldu. Her şeyiyle Batı'nın bir parçası. Levantenlerin, azınlıkların kendilerince kurdukları, kendi damgalarını vurdukları ve sosyal yaşantılarını dalgalandırdıkları bir dünya. Bizim aydınlarımız da hareketli Beyoğlu akşamlarında kendilerini bulurlar.

Uzun zaman mazbut İstanbul ailelerinin çocuklarını Frenk adetlerinin afetinden korumak için «Pera»ya göndermedikleri bilinir. Pera Beyoğludur ve oraya giden bir gence iyi gözüyle bakılmaz. Bu, asırlarca Batı ile kavgalı, onun inancı ve kültürüyle savaş halinde olan Türk toplumunun düşman olduğu hayat tarzı karşısındaki olumlu tavırdır. Ama bu müsbet gelenek batılılaşmanın zehirlediği insan tipi, aydının gözeteceği bir toplum kuralı değildi. Onlar koşmak istedikleri Batı'ya ilk adımı Beyoğlunda attılar. Karanlık, kirli meyhanelerde şahsiyetlerini Toplumun yabancı olduğu bir kişilikle değiştirdiler.

su arar gibi dolaşırdı masalarda. Arif Dino, Yunanca şiirlerini dinletecek bir kurban bulmak için il-

Baki Süha Ediboğlu'nun bir tesbiti: «Çok garîptir, şair ve yazarların bir çoğu meyhanelerde buluşup tanışırlar.» Hele Cumhuriyet dönemi aydınlarının bir çoğu mutlaka her gün Beyoğlunda buluşur, orada geceler, İstanbul'un başka semtlerinde oturanlar vapuru da kaçırmışlarsa rahat rahat Beyoğlunun malûm yerlerinde sabahlamaya hazırdırlar. Beyoğlunda bir pansiyon ya da garsoniyer kiralamak için birbirleriyle yarışırlar. Katinalar Mariler de kendilerine eşlik eder. Kadın içki, kumar ve sonu gelmeyen bir bohem hayatı...

BEYOĞLU KAHVELERİ

Çeşitli edebiyat kuşaklarının ve aydınlar katarının gelip geçtiği kahvehanelere dönelim.

Servetifünun ve Fecri-aticilerin bir kısmının sık sık uğradıkları bir yer de **Lebon'dur.** Lebon'u Kosta Litopulos işletmektedir. İş adamları, Beyoğluna alış verişe çıkmış bayanlar, edebiyatçılar, ressamlar uğrar.

Tepebaşı Bahçesinde paşalar, baylar, mösyöler, madamlar, matmazeller başta gelir. Tepebaşı Bahçesi edebiyatımızda bir çok roman kahramanlarının devşirildiği yerdir. (Mai ve Siyah'ın Hüseyin Babası) Servet-i fünuncuların uğrak yeridir burası. Halit Ziya, Ahmet Hikmet, Saffet Ziya ve Mehmet Rauf müdavimlerden...

Müzik de vardır. İtalyan operetlerine düşkün olanlar ise Büyük caddede ki **«Konkordiya Yazlık Tiyatrosuna** giderler. Yabancı müzik toplulukları artık Beyoğlunun vazgeçilmez bir eğlencesidir. Millet İtalyanlarla bir taraftan savaş ederken, İstanbullular İtalyan çalgıcılarının nağmelerini dinlemektedirler. Süleyman Nazif buna içerler. 2 ağustos 1913'te «İstanbul Eğleniyor» yazısında ateş püskürür. Trablusgarb-Bingazi faciasının unutulmasını hazmedemez: **«Afrika ve Avrupa'daki son kalıntılarımızdan yükselmekte olan çığlıkların tümünü bu İtalyan mızıkası susturmuş, boğmuştur.»**

Nisuaz: Beyoğlunun önemini yıllarca korumuş kahvelerinden biri. Edebiyatçılarımızın bir çoklarının hatıraları var oraya dair.

İkinci Dünya Savaşı günleridir. Nisuaz'ın devamlı müşterileri: Samim Kocagöz, Sait Faik, Cahit Saffet, Orhan Arıburnu, Cavit Yamaç, Celâl Sılaay, Sabahattin Kudret, Salah Birsel, Suavi Koçer, ressam Haşmet Akal, Avni Arbaş buraya her gün bir kere uğramadan edemezler.

1930 larda buradaki simalar arasında Çallı İbrahim, Necip Fazıl, Fikret Adil, Ferdi Tayfur, Salih Urallı, ressam Hakkı Anlı, Hamit Görele, Nail V., Peyami Safa, heykelci Kenan Yontuç yer almaktadır. Ve Salah Birsel'in verdiği listede daha bir çok isimler... (Ah Beyoğlu vah Beyoğlu - S. Birsel)

Cemil Meriç'in kaleminden Nisuaz: «Nisvaz garip meşher idi 1940'larda. Zekâyla fuhuş, ciddiyetle Bohem, en parlak ümitlerle en karanlık ıstıraplar yan yanaydı. Nisvaz'da. Maziyle istikbal kucak kucağaydı. Mustafa Şekip bir avuç hayranına Bergson'u anlatır, Peyami Marinetti üzerine nutuk çeker, Suphi Taşhan «üç buutlu» şiirlerini okurdu. Sait Faik'in mütecessis bakışları, bir hikâye konutifatlar dağıtırdı etrafa. Sadri Ertem her İstanbul gelişi Nisvaz'da

otağ kurardı. Kimleri görmezdiniz çevresinde... Gazeteci Münir Süleyman, aktör Avni Dilligil, dekan kâtibi İhsan Altay ve bir sürü genç şair.»

Bir keresinde Mustafa Kemal de gelir Nisuaz'a. Heykelci Kenan Yontuç'un yaptığı kahvenin sağtarafında bulunan kendi heykelini görmek için. Yanında Kılıç Ali, Nuri Conker ve Reşit Galip gibi kişiler vardır. Nisuaz'da bir heyecan bir telâş. Ayakta karşılanır.

Nisuaz'dan bir çok kuşaklar gelip geçer. Asaf Halet Çelebi, Hasan İzzettin Dinamo, A. Kadir, Suphi Taşhan, Niyazi Akıncıoğlu. Yine bir dönem Selahattin Batu, Zeki Ömer Defne, Baki Süha Ediboğlu ve Bekir Sıtkı Erdoğan aynı yolun yolcusu olacaklardır.

Bir çokları 20 yıl kadar Nisuaz'ın kapısını aşındırır. Yedi mesalecile: ve daha sonra gelecek edebiyatçılar ya Nisuaz'da ya da Beyoğlunun başka bir köşesinde toplanacak bir yer ararlar.

Yukarda anlatılanların dışında devir devir önem kazanan yerler olmuştur. Edebiyatçılar buralarda bir çevre kurmuşlar devamlı bu çevreyle alış veriş halinde bulunmuşlardır. Ankara Pastanesi, Cennet bahçesi, Elit kahvesi, Baylan, Petrograt.. bunlardan bir kaçı. Çoğu Beyoğlu yakasındadır. 1940 larda Ankara Pastanesinin adı Petrograt ismiyle değişecektir. Ankara Pastanesini beyaz Ruslar işletir.

Viyana Kahvesinde çoğunlukla ressamlar oturur. Cemal Tollu, Leopolt levi, Cevat Dereli, Sabri Berkel, Salih Urallı, Hakkı Anlı, Abidin Dino, Arif Dino, Edip Hakkı, Hamit Görele, Avni Arbaş, Nuri İyem, Fethi Karataş, Mümtaz Yener, Haşmet Akal gibi ressamlar.

Viyana kahvesinde, İkinci Dünya Savaşı sıralarında orta Avrupa'dan gelen göçmenler çoğunluğu teşkil eder. İngiliz, Alman, Rus casusları da cirit atar buralarda.

ASIR TEREDDÜT EDERKEN

Beyoğlu hayatımıza nasıl girmiştir? Bizden neler götürmüştür? sorularının cevaplarını aramanın zamanı. Buraya kadar sıralanan satırların anlattığı kadarıyla Beyoğlu tarihi gelişim içinde yabancıların bir koloni merkezi halinde bulunmuştur. Beyoğlunun tarihi bizi bu sonuca götürür. Batının içimizdeki elçisidir. Sosyal ve kültürel özellikleriyle Batı'nın, bin yıllık kavgalı olduğumuz düşmanımızın tampon bölgesi..

Nisuazlar, petrogratlar ve diğer eğlence yerleri kültürel özellikleriyle Batı'nın bir şubesi. İki cihan harbinin sarsıntıları ve imparatorluğunun kaybı gibi sebeblerin tereddüde düşürdüğü bir toplum. İki asırlık Batılılaşma macerasının şaşırttığı bir ülke. Batıya bende olmanın eşiğinde bocalayan, mazinin değerlerinden kopmaya hazır bir haleti ruhiye. Başta aydınların değerlerinden kopukluğu ve kendi dünyasından soğumanın sürüklediği şaşkın bir koşuşma. Hesapsız plânsız, muhasebesiz..

Aydının düşünce yapısı satıhta. Ülkenin geleceğini çizebilecek derinlik, hesaplılık, teyakkuz durumundan mahrum. Bin senelik Türk Batı kavgası dinamiğinin esprisini anlamaktan uzak, düşünce yerine kör bir hümanizma ve ütopyanın peşinde, batıdan aktarılmış sloganlarla, kalıplarla düşünen bir aydın kesimi..

Cumhuriyetten sonra siyasi sistemimizle Batıya en büyük kapıyı açtık. Bu kapıdan çok şeyler girdi. Yerli kültür ve halkın değerleri yeni dünya görüşlerinin moda-

Kanun-u Esasi Kıraathanesi

laştığı ortamda unutuldu. Harf devrimi, kıyafet devrimi, peşinden halkın inançlarına yapılan resmi baskı. İki dünya arasında kalmanın ilk terdedüt sıtması aydında görüldü. Ailelerinin yaşantısıyla başka bir dünyanın, dışarda kendi çevreleriyle başka bir dünyanın adamı oldular. Kendi değerlerini korumaya çalışan mazbut ailelerin çocukları benliklerindeki milli özü Beyoğlunun yabancı havasında önce yaraladılar sonra öldürdüler. Böyle bir tereddüt ve geçiş devresinde Beyoğlu aydınlarımızın maddi ve manevî kültür çevresi haline geldi. Toplumla düşünce ve yaşayışta meydana gelen büyük uçurum. Bir toplumu aydınından mahrum eden menfi değişim. Ve Beyoğluna yaklaşmanın düşünce hayatımız ve sosyal bünyemize açtığı kapanması güç bir yara. Hâlâ sancısını çektiğimiz.

İNANÇTA LEKELER

Beyoğlunun hareketli akşamlarını ve bohem hayatını yakından tanıyanların anıları bize bu çevreye koşanların hayatları hakkında gerekli bilgiyi veriyor. Yorgoların, Magromatis Efendilerin ellerinden ilk kadehi içenlerin başlangıçta aileleriyle birlikte bütün ve huzurlu bir yaşantıları var. Ama Batı yaşantısına özenti arttıkça, Beyoğluna ünsiyet fazlalaştıkça silinen giderek kaybolan bir huzur bu. Bu yolun yolcularına intihar ve bunalım kapılarını açan bir süreç. O ölçüde edebiyatımız ve düşünce hayatımızı etkileyen olumsuz bir değişim.

Bıçak kesimi bir ayırım. Toplumla aydının yollarını ayıran sürükleniş. İlk defa karşılaşan edebiyatcılar birbirlerini Beyoğlunda bir meyhaneye ısmarlıyorlar. İçki, kadın sarhoşluğunda devam ettirilen şiir geceleri, sanat sohbetleri. Herkesin gücü oranında keşfettiği ucuz bir meyhanesi var Beyoğlunda. Birbirlerine en büyük ikramları böylesi yerlerde içki âlemlerine davet etmek oluyor.

Cumhuriyet devri yazar-çizerlerimizin, edebiyatçılarımızın hayat maceralarının çok ortak yönleri var. Tanzimattanberi gelip geçen bir çok edebiyat kuşağından Beyoğlundaki sefahat yerlerine uğramayanlar ihmal edilebilecek kadar az. Çoğunluk aynı yolun yolcusu. Bir çoğunun yazdıkları yazı ve hikâyelerden aldıkları ücret Rum garsonların sundukları içkilere yetmiyor. İşte Cahit Sıtkı'nın itirafı: **«Bir çok hikâye yazıyorum, içki ve sigara parasını oradan karşılıyorum.»**

«Akşam üstüleri Cahit hepimizden evvel meyhaneye gelir, her zaman oturduğu köşedeki masaya ge-

çer, ilk kadehi söyler ve bizleri beklemeye başlardı. Dakikalar ilerledikçe şairler, gazeteciler sökün etmeye başlardı. Cahitten sonra hemen Şahap Sıtkı gelir, onu Ahmet Muhip Dranas, Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet, Fethi Giray, Mehmet Kemal takip eder. Meyhaneye geldiğim zaman bütün arkadaşları çoğunlukla az-çok yüklerini almış, yüzleri kulakları . kızarmış, münakaşa eder halde bulurdum.» (Baki Süha Ediboğlu - Bizim kuşak ve ötekiler)

İçki ve kadın iptilasının hüçre hüçre tükettiği birbirine benzer ölümler. Edebiyatçılarımızın düştükleri sefil yaşantı. Beyoğlu yakınlığının doğurduğu halka ve onun yaşantısına uzaklık. Hepsi aynı derde giriftar. Düşüncede ve yaşayışta halka yabancılaşma, yabancılaştıkça bunalımların potasında eriyip yokolma. Yakın geçmişimizin edebiyat nesillerinin ortak kader çizgisi. Şahsi ve küçük bunalımlara çakılıp kalmış insanların huzurdan mutsuzluğa koşuşmaları topluma karşı gittikçe büyüyen kafa ve gönül yabancılığı. Ve hepsinde arayışlar, eski inançlı günleri hatırlayışlar. Cahit Sıtkının Şahsında nümuneleşen «Eskiden olduğu gibi şimdi de inanabilsem..» şiirleri. Dinmeyen bir iç burkuntusu ve koyu bir ıstırap. Yine Cahit'in bir şiiri: «Sanatkârın Ölümü.»

Gitti, gelmez bahar yeli
Şarkılar yarıda kaldı
Bütün bahçeler kilitli
Anahtar Tanrıda kaldı.
Geldi çattı en son ölmek
Ne bir yemiş ne bir çiçek
Yanıyor güneşte petek
Bütün bal arıda kaldı.

Ruhi boşluk, biteviye şahsiyeti ve bünyeyi pörsüten bohem hayatı ve aynı yaşantıyı teşvik eden sorumsuz, seviyesiz bir arkadaşlar çemberi, doğruya yönelmeyi engelleyen aşılmaz surlar. Her günün sonunda sabahlara kadar sığınılan Beyoğlu, Degüstasyon (tad alma), Rejans.. içki alemleri. Babıâli de koşuştuğu toz pembe bir dünyada edebiyat, fikir, gazetecilik...

İçki parasını temin etmek için kara kara düşünenler, geceleri mutlaka içip parası oldukça gündüzleri de içmeye devam edenler, hayatlarını, sıhhatlerini, uykularını içki masalarında tüketen Orhan Veli'ler Cahit Sıtkılar ve diğerleri ...

BEYOĞLU'NDAN BABIÂLİ'YE AKİSLER

Kendimizi dağıttığımız ve tereddüt ettiğimiz dönemde Babıâli sakinleri de kıymet pazarında egzotik emtia'ya alıcı oldular. Babıâli'den gelip geçmiş romancı, hikâyeci, şair ve yazarlar Beyoğlundan Babıâli'ye kirli bir nefes taşıdılar. Beyoğlunun yabancılığı kadar Babıâli'nin genel havası da Türk toplumuna yabancı kaldı. Kendisini düşünce ve yaşayışta toplum safında gören küçük bir istisna grubunun dışında Babıâli her türlü yabancı fikir esintilerini bağrında besledi.

Şüphesiz Babıâli'yi besleyen kirli kan sadece Beyoğlu damarından gelmiyordu. Dışa açılan başka kanalları da vardı Babıâli'nin. Ama yabancılaşmış aydının mesken eylediği en yakın yabancı dünya Beyoğlu ve onun benimsenen yaşantısı idi.

Türk toplumunu çok şeyinden mahrum eden bir süreç. Cumhuriyet nesli bin yıldır kavgasını verdiği varlık gayesi ve değer yargılarıyla - Batının tesiri ölçüsünde - yol ayrımında. Yeni sistem Laiklik rayları üzerinde sallana sallana yürüyor. Aydınlar bir şahsiyet zaafı atlatıyor. Neye sırılıp neyi itekliye-

ceklerini pek bilemiyorlar. Dalkavuklukla doktrinsizliğin boşluğunda yüreğine ve kafasına bir zemin bulamamanın, bir dünya belirleyememenin bocalayışı içinde. Resmi ideolojinin kapısından bütün kalıbıyla girenler yerli değerlere küfretmek için uygun fırsatlar kollayanlar, belli kişileri yüceltmek için söz ve sıfat bulamayanlar gırla gidiyor. Türkiye yeni bir kararın eşiğinde. Değersizliği kalkan edinen şahsiyetler yer yer şahsiyet ihtarında bulunanların önlerinde yüz kızartmayı hatırlayabilecek bazıları ise bundan da yoksun bir sefalet içinde göçüp gideceklerdir.

Babıâlide kamuoyu oluşturma vasıtalarının bir köşesinde yazıp çizenler, ruhlarında ve zihinlerinde taşıdıkları olumsuzlukları pek alışkın oldukları Beyoğlundan aktarmışlardır? Beyoğlu belki genel yabancılaşma seyrinde Babıâliye kötü bir irsiyet hediye eden bir kutup sadece. Ama önemli payı olduğu muhakkak.

Asıl onların kaderi bir dünyaya kesin olarak bağlanamamaktı. Yaşayışlarıyla namzet oldukları yabancı bir dünyaya her şeyleriyle teslim olamadılar. Bir değer hükmüne bağlanmanın tatminkâr hazzı yanında bir şeye bağlanamamanın, boşlukta kalmanın sancısı daha yakıcı idi. Onlar bunu yaşadılar. Gönül verip yolunu tuttukları dünyalarına varamadılar. Zaten mümkün değildi. En yakın dünyalarından ise zaten kopmuşlardı.

Yönü Beyoğlunun karanlığına doğru olanlar düşünce hayatımızda ve Babıâlide kötü bir geleneğin temellerini attılar. Topluma sadakatsizlik saygısızlık, yabancı düşünce hamiliği ve uzaklık, kaypaklık.

Her şeyden önce bir türlü geçme bilmeyen inanamama tereddüdü. Savunduklarında samimi ve sabit olamama.. İnanan ve inanmayan kutbun arasında kalmanın kahredici azabı. Cumhuriyet devri bunalım neslinin aileleri dindar. Ama onlar bu sıcak iklimden kopuk. Bağlanmak için iradi bir gayret de görülmüyor. Zaman zaman saflarından, yüreklerinden acıklı sızlanışlar yükseliyor. O kadar. Ama bu saadeti temin edemiyor.

Bir Ahmet Hamdi Tanpınar. Dindar bir aileye mensup. Düştüğü bunalımdan çıkmak istediği zamanlar içine girip huzur deryasında yüzemediği Sultanahmet camiinin penceresinden bakıp bakıp ağlarmış. Kimse görmeden çekine çekine. Huzura el uzatıp eremeyenlerin mahrumiyet acısı ve çaresiz göz yaşları. Bir çokları aynı sancıyı yaşadı. Bunlar bizim kurbanlarımız.

Önce topluca yabancı bir hayat tarzına koşup duranlarla, yerliliği diğerlerinden farksız yaşantısına rağmen savunanlar arasında ideoloji farklılığı yoktu. Sonradan o da oldu. Bir kısmı resmi ideolojiye sahip çıkarken bir kısmı yabancı fikir cereyanlarına kafalarını açık tuttular. Bir kısmı ise köklü ve yerli olanı savunuyordu.

Bir çokları insanın cevaplamadan rahat edemeyeceği büyük sorulara cevap bulamadılar ya da yanlış buldular. Onun için yer yer kararsızlık geçirdiler. İki nokta arasında sallanıp duran nerede duracağını bilemeyen sarhoş gibi birbirine zıt fikirler arasında gelip gittiler.

Cahit Sıtkıya yöneltilen bir soru:

— Allah'a inanıyor musunuz?

O neslin ortak karakterini hatırlayarak cevabı tahmin edebilirsiniz.

— Bazen çetin şartlar altında kaldığım, sıkıştığım ve bunaldığım

Cumhuriyet meyhanesi: Afif Yesari ve Sait Faik.

zamanlarda.

Cevap hazin. Toplumla kisiler arası uçurum çetin.

Şu olay da düşündürücü:

Bir gün Mehmet Akif Ersoy Ağaoğlu Ahmet'i Eyüp Camiinin şadırvanında abdest alırken görür, hayretle seyreder ve yanına sokulup elini omuzuna koyarak:
rak :

— Ayol, Ahmet Bey, meğer sen küfründe de samimi değilmişsin! der.

(Babıâli-Necip Fazıl)

Rejim taraftarları ise savundukları adına en kutsal mefhumları çiğnemekten geri kalmıyorlardı. Behçet Kemal Çağlar, Kemalettin Kamu gibileri bu tavırlarını daha da ileri götürüyordu. Türk toplumunun mukaddes inançları değişik bir kıyasa malzeme ediliyordu.

Ne örümcek, ne yosun
Ne mucize, ne füsun
Kâbe Arabın olsun
Çankaya bize yeter.
(K. Kamu)

Cumhuriyet devri Babıâlisinde gezerken insanın günah galerisinde gezer gibi ruhu sıkılıyor, yüreği ürperiyor. Bu kadar hezeyanı tasavvur edemiyor.

Yine inkılabı yüceltmek için çırpınan Fazıl Ahmet Cumhuriyetin onuncu yılında Cumhuriyet Gazetesinin birinci sayfasında şunları yazıyor :

«— Tevratı yırttım, İncili yaktım, Kur'anı attım.»

Bu ölçüsüzlüğe, adiliğe itiraz sesini yükseltenlere verdiği cevap :

— Ayol sen onları samimi mi sandın.

Babıâli'de bir prototip. Mutabasbıs. Dengesiz. Zavallı.

Vatanı ve imanı uğruna asırlarca kan dökmüş cihan savaşından yeni çıkmış bir neslin çocukları bunlar. Yeni rejimle birlikte gelen karanlık bir değişim, yüreklerinde ve vicdanlarında en küçük

bir iz bırakmadan silindir gibi ezmiş. En çok yara alan, şuurları ve inaçları. Hala tamir edilemeyen müzmin bir yara. Hiç bir toplum bu kadar zavallı bir nesil ortaya çıkarmamıştır.

Rejim taraftarı Falih Rıfkı Atay'ın Yüce İslâm Dini hakkında ki kanaati şu :

«— İslâm denince benim aklıma ayak kokusu gelir.»

Bir zamanların ünlü kalemi, eliştirmeni Nurullah Ataç'da ismindeki manaya ters bir davranışla :

«Dini bayramlarda kapısına (Müslümanların gününde ziyaret kabul etmiyorum) yaftasını asacaktır.»

Babıâli fikir esnafı gittikçe yabancılaşan sosyal hayatımızda en köklü tesiri istanbulun öbür yakasından aldılar. Türk düşüncesine beyin kanseri buradan bulaştı. İnançla yaşayış arasına ilk derin ayrılığı Bu Bizans kalıntısı soktu. Düşünce ve davranış zıtlaşması sari bir hastalık gibi yayıldı.

Şu da bir inançsızlık kıvranışı: Abidin Dino'nun çığlığı :

«— İnanamıyorum! Bir kere inansaydım bir daha secdeden kaldıramazdım başımı.»

Bunlar kendilerini ortaya koyabilen cesur bunalımlılar. Bir de mahcup ve ürkek gizli inançsızlar var. Onlar da aynı kuşağın içinde sessiz gelip gittiler.

Şimdiki Babıâli dünkü babıâlinin cocuğu. Fikir ve düşünce ağacımızda yabancı bir aşı. Ve onun acı meyvesi. Babıâli tezgahında şimdi de yabancı fikir ve siyaset kuması dokunuyor. Haklı çıkarılan. desteklenen bize yabancı sevdalar. Türk aydını kendi serefini de ayaklar altına alıyor. Düsüncede yerli ve sahsiyetli olmamakla...

Bu konuda sonuç cümlelerimizi kendi adamlarından biri: Yakup Kadri söylesin :

«Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum ki; Türk «Entellektüeli» Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.»

«Nitekim son devrin bir çok muharrirleri -ki ben de onlar arasındayım- millî değildirler.»

X

Eski Beyoğlu kahvelerinden geriye bir şey kalmadı. Artık edebiyatçılar Beyoğlu kahvelerinde toplanmıyorlar. Beyoğlu o vadide görevini tamamladı. Şimdi eski manzarasının yanında daha yaygın bir fuhuş merkezi. Fuhuş sanayiinin en karlı sonuçlara ulaştığı bir merkez. Toplum kuralları, kanunlar, nizamlara rağmen karakterini ve varlığını koruyan bir derebeylik. Asırlardır koruduğu belli alanlardaki hükümranlık haklarını hiç bir güçle paylaşmak taraftarı değil.

Yine bir akşam üzeri bir arkadaşla geçtik Beyoğlundan. Beyoğlunun farkını ve ruhu kavramak için. Göz kamaştıran neonların, caddesi kadar kalabalık tabelalara bakarak geçtik. Bir gayri meşruluğu gizlemek için yapılmış hissini veren süslü vitrinler, ışıklı kapılar. İnsan üzerine kurum kurum abanan vıcık vıcık bir hayat...

Beyoğlundan uzaklaştık. İnsana telkin ettiği farklı bir duygu ve his yağmuru var üzerimizde. Tünel, Karaköy ve Eminönü.

Beyoğlunun ışıkları hala yanıyordu.

İşte vapurda Üsküdar iskelesine yaklaşmak üzereyiz Uzaktan Galata kulesi kirli ve sarı sarı ışıklar saçıyor etrafa. Beyoğlu'nun bu yakasında yükselen kadim Bizans kalıntısı Beyoğlunun bekçisi gibi geldi bana. Bir yanıp bir sönen ışıklarıyla sanki göz eder, kendisine çağırır gibi.

PINAR

ÖLÜM ÖNCESİNDE MAHKÛM

FEHMİ
ARIKTEKİN

Desen : Ercan

Tükenmiyor saymakla.
Arkası kesilmiyor gülüm günlerin;
Takvimlerden,
Birer yaprak koparmakla.
Sanki bir asır geçiyor aradan,
Hapishanede.
Sizi düşündüğüm zaman;
Sanki ışıkları sönüyor koğuşların.
İçim koğuşlara benziyor.
Sanki damarlarıma
Bir balta vuruyorlar.
Sanki damarlarımın kanı çekiliyor,
Başım dönüyor.
Seni aklıma getirdiğim an.
İçimde şimşekleri çakıyor acılarımın.
Hasretin çiçekleri açıyor,
Yüreğimde,
Birer, ikişer...
Sanki kan renginde.
Ben memleketimden uzak.
Çocuklarımdan ve sevdiklerimden ayrı...
İçim yanarak.
Ölümü bekliyorum.
Ayrılık kalbimde bir bıçak gibi.
O günlere kadar
Batıp duracak gülüm
Batıp duracak.

BEHÇET NECATİGİL

YETKİN DİLEK

Sanatçıyı sayfalara aktarmak güç iş. Hele son derece hassas ve duygulu olursa, daha da güç. Ne var ki yazılması gerek. Anlaşılması, anlatılması gerek...

Daha 1940'larda üne kavuşmuş bir sanatçıdır, Behçet Necatigil. Yeni mezun genç bir talebe iken. Hakkında tespitlerimizi genellikle kendi ifadelerine dayandırarak yapmaya çalışacağız.

Sanat eserinin, sanatçının kişiliği ile benzeştiği, onun sosyal durumuna bağlılık arzettiği bilinen gerçek. Fakat temel planda hayatı ve dünyayı yorumlama, fikri yapının ölçüleriyle olur. Sanatçı, gözlemlerini, duygularını, ideallerini, kendine göre olması veya olmaması gerekeni bu sınırlar içinde tayin eder.

Behçet Necatigil de ayni kanaattedir. Ve bunu şöyle ifade eder: «Bir şairin hayatına, hayatını sınırlayan, tayin eden şartlar ve çevreler üzerine, gerçek ya da yaklaşık bilgilerimiz olmadan gereği kadar yaklaşabileceğimiz de şüphelidir. Bir şiir, kendi başına bağımsız bir ülke olduğundan çok bir ruhtur, bir anlamdır. Yaratıcısının fizik, moral yapı ve davranışlarıyle sıkı sıkıya bağlantısı olan bir fotoğraf adeta...»

Kendini, eserine bu derece bir «aynilik» içinde yansıtan pek az şair vardır. Olduğu gibi görünmek ona has bir sevimlilik veriyor. Kişiliğinde bir derinlik ve ağırlık var. Kısa ve az konuşan bir insan. Fikirlerini açıkça ifade eder. Kaçamaklar sevimsizdir onun için. Duru bir sanatçı kısaca.

Onun bu karakterinin ardında «küskünlük», örtüye bürülü bir inziva hayatı yaşar. Kendi dünyasında «yalnızlığı» yaşayan bir sanatçı. Üzüntülerin düğümlendiği bir yumak gibi. Çekirdekte içine kapanmış bir ruh. Bütün bunlar insana «güvenememekten» kaynaklanıyor. «Vefasız»dır insan. Dostluklar, aşk yoktur. Vardır da yoktur. Vefasızlıktan yana, bir dokunuşta patlayacak bir «mayın» gibidir insan. Emin değil, her an ihanete hazır. Hep bir kaçış vardır onun için. Peşi bırakılmayan, doğrusu bırakılamayan «yalnızlığa» kaçış. «Kaypaktır» insan, hep «aldatan» bir şeytan.

Bu «güvensizlik» ardından «karamsarlığın» kapılarını açmıştır Necatigil'in ruhunda. Kendi iç-dünyasında «pervaneleşmesi» de bundan. Kepenklerini dışa kapamış bir ruh diyebiliriz herhalde onun için.

Yanılmıyorsak bunlar, çevresinin birer acı ürünü. Diyalog halinde olduklarının vasıfları. Ne hazindir ki bu, daha nice sanatçımız gibi onu da yüreğinden kurşunlamış «yabancılaşma»nın avcısı..

«Yalnızlıkla bütünleşmenin» serüveni bir sanatçı. Kalabalıklar mızraklaşmış-göz gibidir, ürkütür onu. Nerde görseniz bir köşecikte bulursunuz. İki büklüm bir kitapçığın dünyasında. Burnunu ortalamış gözlüklerinin ardından, bir iki ürkek bakış vurur kaçar kalabalığa. Yol boyunca bulunduğu mekâna yabancı.

Ya da bir köşede kaçak sigara içerken. Vardığınızda bir yarım tebessüm, içli ve sıcak. Uzaktan ama yürekten. Sorsanız, «Eh ne yapalım çocuklar» derken sağ eli havada birkaç kez kesik kesik iner çıkar. Gözleri, yüzünüze bakmaz. Konuşma boyu, bir iki kaçamak bakış dokunur geçer. Hep bir noktaya saplanmış bir çift göz izlersiniz. Dalgın, durgun ama derin. Çok uzakları gurbet etmiş. Yanyana, fakat ıraktan ırağa bir konuşma.

Kendine has ve cidden benzersiz mizacının, sanatıyla özdeşlik göstermesi, çoklarının ilgisini bir «hayret» haliyle çekmiştir. Sanatı ile ruhu bu derece yoğrulmuş ve bütünleşmiş pek az sanatçı vardır herhalde...

Onu tanıdığımız süre içinde, bir defa olsun, şahsından ve eserlerinden bahsetmemiştir. «Ben»den son derece uzak bir ruh halinin aksiyonu tabi bu durum. Gurur ve kibir çok uzak iki şeytan hasleti ona. Daima mahçup, çekingen ve utangaç. Kibar bir insan.

Daha önce ifade ettiğimiz «insandan kaçış» hali anlayabildiğimiz kadarıyle «insanın basitliklerinden» kaçışın manasında düğümleniyor. Zaten vefasızlıklara, güvensizliklere sebep olan davranışlar, çıkarcı dostluk ilişkileri, insanın basit yanları değil mi? İşte onun kaçtıkları insanın bu küçüklükleri. Yoksa insandan kaçış değil bu gerçekte. Aksine insanı sever. Her türlü menfaatın üstünde bir sevgidir bu. Zaten şiirlerine de konu edindiği onlar ve onların «gündelik» dertleri. Bunu:

«Ey yazdığım şiirlere ilham veren insanlar
Benim işim sizinle
Bu benim yazdıklarım
Kendi halim mi sade» mısralariyle anlatır.

Görüleceği gibi «inzivası» içinde bile insanla bütünleşebilmektedir. Onu amaç edinmiştir. Çevresinin dertleriyle ilgilenmiş, onları sanatıyle kaynaştırmıştır. Onlarla dertlenmiştir. Aynı acıların bir başka yuvada, bir başka aktörü de kendisiydi tabi. Bu yüzden de aile ve çevresi eserlerinin merkezidir. Bu sınırların dışını ihlâl etmemiştir. Der ki «Ben, mum alevinde pervane gibi hep aynı odakta yazdım şiirlerimi: Ev ve hergünkü yaşamalar Rilkenin panteri gibi aynı parmaklıklar içinde, toplumun imkânlarının bana bağışladığı dar dörtgende gözlerimi her açtıkça karşımdaki büyük şehrin orta-fakir sınıfı, ev aile çevrelerini buldum. Benim bugüne kadar vermek istediğim gerçekler hiç bir zaman bu sınırların ötesinde olmadılar.»

Şiiri; üzüntülerin, güvensizliklerin, yalnızlıkların, kasvetlerin, ezilmişliklerin, geçim sıkıntılarının, çağı suçlayan bir teslimiyetin ve biraz da kuruntuların örttüğü ka-

ramsar bir dehlizden seslenir. Yanına tasalı bir anlatımı var. Bütün kapılar, yer yer umut kırıntılarına rağmen, umutsuzluğun uçurumuna açılıyor. Bütün umutlar, birbir hançerlenmiş gibi. Var olan da kırık dökük, solgun bir şekilde köşelerde ürkek ve enerjisiz. Hani «karamsarlık» karakol kurmuş şiirine. İnzibatlar salmış kelimelere, hep «benzeyenleri» tutuklayıp getiriyor mısralara. Kısaca yaman bir zabit onda karamsarlık. Vazifesini «torpilsiz» yapıyor. Kayıtsız olmak ister kimi zaman üzüntülere, ama zor. Olamaz. Olmuş gibi yapar. Dönüverdim sanır köşeyi, lâkin dönemez. Girdabına «en zayıf yerinden» yakalanmış olsa gerek. Mısralarında görelim:

«Ne çıkar sönükse hayatımız
Tasaların altında
.....
Çünkü hüzün eski dost baş tacı
Onunla yoğrulmuş mayamız
Gelsin
Biz onsuz olamayız.»

Bir başka şiirinde her şeyin bitişte yokluğa ve yalnızlığa vardığını,

«Ya biz böyle nelerden kaçarız
Çalarlar da kapımızı
Ama sıfır çarpı yalnızlık
Toplasalar hepimizi» mısralarıyle anlatır. Hayat mücadelesi çok kere yıldırır onu. Kaçmak, kurtulmak ister. Yine ev, en son sığınak,

«Ormanlarda bir karaca
Ve tetikte yaşamanın parsı
Kaçmak soluk soluğa
Gizli tavan arası»

«Kaçmalar» şiirinde kötülüklerin, anlaşılamayan «yalnızlıkların», yine bir yerde görüp de görmemezlikten gelinecek saygılı bakışların özlemi, üzüntülerin sofralarda bile huzur vermeyen takibi, aynı çare-

Fotoğraf : Coşkun Aydın

sizliğe düğümlenen mutluluk tomurcukları, hep içiçedir.

«Sızlar ince içlerde yara
Vurur yüzeyde şeylere üzüntüsü, acısı:
Elden kayar bir çatal
Ya da düşüncelerde erir boy'na sigara
Sonra yalnızlıklara hem neden kaçılmıştı?
Uzayıp giderken olay kimliklerinde,
Görmezden gelecek saygılı bakışları
Arardı bir gizli özlem içinde.»

Ölüm, tende gezinen akrebin kıskaçları. Soğuk. Ürpertici. Her an soktu sokacak. Bir boşluk. Bir yok-

oluş. Dönüşü olmayan bir gidiş. Hayatın tükenişi. Hafızanın odağına sorkan «Demokles'in kılıcı». Bilinç altının ejderi. Unutulmayan «korkunç âkıbet». Şiirimdeki bu hastalık, «Orhan Veliler»le başlar. Daha sonra da kendi kanalında devam eder. Temel değer değişimi, beraberinde bu hayat arızasını da getirdi şiirimize. Bilhassa 1930 sonrası kuşağında, derin yaralar açtı. Frenk edebiyatından gelen «yadsıma»nın mukadder âkıbeti, ölüm hastalığı. Bu, Frenklilerin irsî buhranı. Zira Frenk, aklın olduğu gibi beşerî değerler ve münasebetlerde, «yanlışın» da inkişafıdır. Ve bu yüzden ölüm, inkârın girdabında yorumlanmıştır. Ölüme bakış açısı, ölümden sonraki hayatın «yokluk» kaidesinden kaynaklanır. Kısaca ölüm de «yokluk»tur bu yüzden.

Diyalog halinde olduğumuz Frenk sanatçıları, bu hastalığın taşıyıcısıydı. Sanat hayatına gözlerini açan şairlerimiz de ilk defa bunlara yapışmıştır. Bakınız Orhan Veli ne diyor: «O sıralarda gâvur şiirlerini okuyorduk.

...

Bu arada Baudelaire'den sonraki nesillerin, daha çok modern şairlerin kitaplarını. Bir de sürrealistleri. İşte herkesin acaiplik telâkki ettiği şiirleri o zaman yazdık.»

Behçet Necatigil, bizde cereyan eden akımların dışında kalmış bir şair. Bu yüzden bağımsızlar çizgisinde ele alınır. Buna rağmen çağına hakim düşüncenin sınırlarını zorlamamıştır. Dolayısıyle ölüm endişesi onda da değişik şekillerde görülür. Bunalımlara kapı açan bir endişe değildir bu. Fakat hatırdan da çıkarılmayan bir «Lades».

«Uzayacağa benzer
Tutuştuğumuz lâdes
İşi gücü bırakıp
Mezarlığa nâzır
Bir eve taşındım.
Ölüm, sen beni aldatamazsın,
Aklımda!

Bu şiirin, arka planına varıldığında ölümün, «korkunun» ürpertisiyle sarsıldığı görülebilir, şairin. Bir ölüm endişesi. Hiç unutulmayan. Hep «aklımda.» imajıyle hayatını «unutkan»anında kapacak bir kedi bekleyişi. Onun tedirginliği ve huzursuzluğu.

Ölüm mukadder yanıyla da kabullenilir. Bir rıza, bir arzudur ki mi zaman. Hayat ağacının umulan meyveleri vermeyişi, umutsuz bir ruh haliyle bitkinleştirir onu. Ve ölüm, o noktada «beklenen» olur. Kavuşulması güzel olan.

«Biliyorum saadet
Bana dünyada gelmez
Ölümü bekliyorum.» mısralarına dökülür bu duygular. Ancak Necatigil'de «Ölüme rıza» muğlaktır. Bir inançtan doğan teslimiyet mi, yoksa çaresizliğin kılıcına boyun büküş müdür, belli değil. Şu mısralarda ölüm bir inancın ifadesiyle güzel,

«Doğuşundan beridir sakladığı
Tanrı'nın bir emaneti vardı,
Yatağa düştü
...
Tanrı'nın sevgili kuluymuş
Muhtaç olmadan öldü.»

Şiirimizde pek rastlanmayan ölüm öncesi sancısı vardır Necatigil'de. «Temiz, kısa hastalıklarda» bir ölüm öncesiyle ölmeyi arzular. Kimseye muhtaç olmadan. Ölümün girizgâh bölümü uzun sürerse, ona göre bu «korkunçtur.» Bu arzusunu şu mısralarla dile getiriyor,

«Kim der ölüm, gösterir de
parmaklar
Almadan gider ölüm.
İnsan zengin olmalı çok ka-
lacaksa
Çünkü daraldıkça küçülme-
miz istenir
Sonra temiz, kısa hastalık-
larda.
...
Şimdi sabırsız bekleyenler
varsa
Tez boşaltmak gerekir
şilteleri,
Çünkü korkunçtur uzarsa.»

Denebilir ki Necatigil'in şiiri «ev» üzerine kurulmuştur. Evlerin günlük dertleri, geçim sıkıntıları, şiirinin ana mihveridir. Kendisi bu konuda şöyle diyor: «Toplumun imkanlarının bana bağışladığı dar dörtgende gözlerimi her açtıkça karşımdaki büyük şehrin orta-fakir sınıfı, ev aile çevrelerini buldum. Benim bugüne kadar vermek istediğim gerçekler, hiç bir zaman bu sınırların ötesinde olmadılar.»

Şiirine göz gezdirdiğiniz zaman, bu sözlerin uygulamasıyle karşılaşırsınız. Şairin gözlemleri ve yaşantıları hakimdir ev tasvirlerine. Merkez kendi ev yaşamaları. Oradan çevreye, çevre ailelere bir bakış penceresi açılır. Suya atılan taşın etrafında oluşturduğu daireler gibi. İlk daire kendi hayat sıkıntıları. Ev müşahhas ifadesine, günlük aile sıkıntıları, ekonomik kaygıların baskısıyle yansıtılır. Temel ıstırablar «para» azlığından kaynaklanır ona göre. Ev sürekli ve acımasız bir tüketicidir. O hayatın bu kesitine şu başlığı vermiş: «Evlerle Savaş». Bu ifade onun eve bakışını en vazıh şekilde sergiliyor. Bunu şiirlerinde görelim:

«Körükler cılız olmak
Evlerin hiddetini,
Evlerle savaşımız
Savaşların çetini.
.....
Evler ezer insanları dağ gibi,
Dışardan küçücük.
Çeker evler boynumuzdaki
ipi:
Taşı develerce yük.
.....
Tencerenin azgınlığı başta,
Sofralarla beraber: -Getir.
Dünya durdukça
Tencere pişirecek, sofra
eritecektir.
.....
Geri mi kalır kumaş, deri
Onlar da zalim, kalleş.
Alalı kaç gün oldu
Eskir üst baş.
.....
Erzaklar halimizden anlasa
ya,
Anlamaz.
Biter sabun, biter şeker,
biter yağ
Biter gaz.

Evler sığınaktır çoğu kez. Sokağın, insanların hışmından koruyan bir kalkan. Ama sonuç yine dış dünya ile bağlantısız, «yalnızlığın serüveni»ni oynayacak evlere varır. O da «bulunmaz ki.»

«Kapıları ölü, sağ
Bütün akrabaya kapalı
Bir ev bulsak,
O ev yalnız ikimizin olsa
Hep orada otursak.
.....
Bir karanlık içinde bu evler,
Aydınlıkları öyle az ki.
İçeriye sevinç, keder, hiç
bir haber
Sızdırmayan ev arıyoruz.
Bulunmaz ki.»

Aranan bir saadettir evde. Zaman zaman bu duygular yoğunlaşır. Yanan ocaktaki aleve karşı oturmak bile bir mutluluktur. Ancak bunda bile uzaklardan yanıp sönen bir burukluk vardır. Anlaşılması zor bir çağrı «kötümserli-

ğe». Bunu biraz da şairin mizacında aramalı. Şu mısralarda ev içi saadetini bir «şüphe» ile yaşarsınız;

«Evin-de hali, saadet,
Isınmak ocaktaki alevde
Sönmüş yıldızlara karşı
Işıklar varsa evde.»

Aslında şairin bu tedirginliğine katılmamak bazı tespitlerde mümkün değil. Mutluluklar, «dirlik düzenlik, gönül almak, hatır saymak »hep geçmişin evlerinde kaldı. Aileyi meydana getiren kutsi değerler, bir değişim sonrası çok evde yıkılıp gitti. Ama evler de yıkıldı onunla birlikte. Saadetler de öldü. «Hâtıralar» da kaldılar sadece. Şairin bu vurgulaması, bugünün «temel problemlerinden biri» dir. Aile yapımızdaki çözülüşün ve giderek artan yıkıcı değişimin dramıdır. Aşağıdaki mısralarda bu, bir iç ısdırabla anlatılır;

«Evlerin çoğunda dirlik
düzen,
Kalan bir hatıra oldu
geçmişte.
Gönül almak, hatır saymak
arama.
Evlâtlar aileye âsi işte,
Bir çığ gibi kopmuş gider
üzüntüden.»

Necatigil, şiirindeki bu «ev» konusuna, bir de alternatif getirmiştir, sokak. Sokak; kötülüklerin, iğrençliklerin yılan gibi uzadığı bir karanlıktır. «Akpak, temiz» bir seslenişle kendine çeken bir canavar. Aslında «kötülükleri» gizlemekte süsünde, cazibesinde. Şair, sokak imajıyle «değişen» bir toplumun «değişimindeki» menfiliklere ve tezadlara dikkat çekmek istiyor. O eskilerin kalmayan «dirlik düzenliği, sevgi ve saygısı», değişimin acı meyveleri tabi. Sokaklar bir tufanla birlikte alıp götürmüş bu öz değerleri. Burada anlıyabildiğimiz kadarıyle toplumumuzdaki «değişim sosyal vakıası» işlenmekte, sokak imajıyle. Bu tespitleri aşağıdaki mısralarda görelim;

«Sokaklar seslenir, akpak,
temiz:
—Hadi gel, avunursun!
Bütün sokaklardan
iğrenirsiniz,
Avunmak şöyle dursun.»
«Sokağa mı çıkıyorsun
dikkat et
Emanet ol Tanrıya
Sokak demek
Eksilmek yarı yarıya.
.....
Ayartıcı caddelerin eseri
Zalim gelişleriniz,
Evde size uzanacak elleri
İtmek istersiniz.
Haince sokaktan
dönüşünüzün

Desen : Fatih Turan

mekten giyinmeye kadar farklı idi. Birbirlerine

arında birbirlerinden ayrılırlardı. Yemek ye-

Sisli, karda..
Çünkü başka yaşayışlar
gördünüz
Dışarda.

Şair, aile çemberi içinde yer yer sıhhatli tespitlerde bulunmuş. Son iki asırdır başlayan «yabancılaşma» gayretlerinin aile üzerindeki tahriplerini derinliklerine inmeden değinmeler halinde vurgulamış. Fakat asıl yapılmak istenen bu özü yakalamaktan uzak görünüyor. Aileye, ekonomik endişelerin ve ıstırabların zorlayıcı «dar» yönüyle bakılmış. Aile içi mutluluklar ve mutsuzluklar onunla izaha çalışılmış. Bunlar ise insanın günlük, basit yaşamalarına tekabül ediyor. Halbuki aile, sadece kuru bir «ekonomi» değildir. Ekonomi basit ihtiyaçların karşılığıdır. Aile gibi insan hayatının vazgeçilmez müessesesi, bu sınırlamanın çok dışında olsa gerektir. Ve sergilenen ıstıraplar, ekonomik isteklerden ziyade, insanî özlemlere dayanıyor. Toplumumuzda, dolayısiyle ailede görülen çözülüşler, onların getirdiği, ızdıraplar, beşeri değerlerimizi terketmemizle kanamaya başladı. Behçet Necatigil bunu bir şiirinde dolaylı da olsa çağa yükleyerek şöyle diyor :

«Yıkılışlar, kalkışlar aynı
güne raslamasa.
Öğlen bir dostu gömdüm,
gece eğlencedeydim
Suç benim miydi, çağ
Demin ezan okundu, uydum
Tanrı çağrısına
Derken yollara düştüm...
.....
Suç benim miydi, çağ.
Bir erdemi sayıkladım
belki uzun bir süre
Sanki bir tapınakta
Bu çok açık bir kitaptır,
belli oluyor
Suç benim miydi, çağ.

Burada «çağ» denilen yaşanılan zamanın kendisidir. Ve onu şekillendiren değerlerdir. O değerler, insana aradığı mutluluğu verememiş ,onu her geçen gün daha çok çoğullaşan tezadlaşmanın içinde «insanlığından» uzaklaştırmıştır. Ve işte «suçlu» da odur. «Suç benim miydi çağ». Suçlu insan değilse, onu şekillendiren düşüncenin, yani «çağ düşüncesi»nin kendisi «suçlu»dur. Şair bunu anlatmış, mısralara soktuğu «tezad» yaşamalarla.

Bu tespitten sonra aileye ekonomik kaygıların açısıyle eğilmek herhalde doğru olmasa gerek. Aileyi de şekillendiren, aile fertleri arasındaki ilişkileri koordine eden bir düşünce vardır ortada. Temelde ve gerçekte onunla hesaplaşmak gerekirdi. Aile ve çevreyi saran «güvensizlikler», «çıkarcı ilişkiler» hep bu kaynaktan geliyor. Behçet Necatigil çağımızın bir şairi, dolayısiyle milletimizin bir aydını olarak, konuya bu açıdan yaklaşmaya çalışmalıydı herhalde.

Toplumdan alınan bir kesitle hadiselere sıhhatli bir yaklaşım sağlamak zordur. Yanlış yorumlamalara yol çar, bu tarz bir bakış. Toplum idealleriyle, ızdıraplarıyle, endişeleriyle bir bütündür. İnsanı bu bütün içinde değerlendirmek lazım gelir. Toplumdan ve onun değerlerinden soyutlanmış insan üzerinde çalışmak, güneş altında buzdan heykel yapmak gibi bir gayret olsa gerek.

Behçet Necatigil, almancadan otuzun üstünde eser tercüme yapmış. Bunun yanında başarılı «radyo oyunları» da var. İnsan bu radyo oyunlarının devamı diliyor. Çünkü bizde bu noktada seviye kazanmış pek yazar yok. Necatigil ise hayli ilerde bu konuda. Onun şiirdeki biçim, üslûp anlayışına ve sanat faaliyetlerini yorumlamasına değinmek isterdik, fakat bunu daha sonraki yazılarımıza bırakıyoruz.

Dinleyen Gelsin

Bilinsin bu çile gönül hevesi;
Çiçeği burnunda dileyen gelsin.
Zulm içinde ümit essin nefesi;
Kinini imanla bileyen gelsin.

Yegâne ömrümüz Hakk'a kul olmak,
Hıta bahçesinde gonca gül olmak,
Hiç olmazsa O'na giden yol olmak,
Kalbiyle çırpınan meleyen gelsin.

Yiğite yakışmaz kelepçe zincir,
Sitemsiz ızdırap en büyük ecir,
Biz mü'miniz asla olmayız esir,
Terini kanına bulayan gelsin.

Benliğini aşıp varlık yoklukta,
Vakarla mıhlanmış gözü şafakta,
Yolu ince - uzun sabrı dorukta,
Sebatın zehrini yalayan gelsin.

Bir kutlu sevdayla var olmak için,
Şu mahsun kullara yar olmak için,
İnancı uğrunda ser olmak için,
Kefeni başına dolayan gelsin.

Ruhunu, canını takıp dişine,
Cihan Fatihinin düşüp peşine,
Tarih rastgelmedi gelmez eşine;
Şanını zafere ulayan gelsin.

ALİ KABAL

Günümüzün Toplum ve İnsan Tipi

MUSTAFA AYDIN

Günümüzün ayrı bir insan ve toplum tipi olduğunu söylemek rizikolu bir iştir. Çünkü bu hüküm, yığınla soruyu beraberinde sürükler: Her devirde ayrı bir insan tipi var mıdır, bu neye göre değişir, günümüz insan tipini belirleyen şey nedir, günümüz toplumlarını geçmiş toplumlardan ayıran genel bir çizgi var mıdır vb. Ne var ki biz burada bu soruların hiç birisine cevap verecek durumda değiliz. Sadece gerçeğe yakın olduğunu tahmin ettiğimiz birkaç noktaya işaret edip geçeceğiz.

Geçmiş toplumlarla günümüz toplumlarını kıyaslamada birtakım kriterler getirilmeye çalışılmıştır. Bazıları değişimin çok hızlı oluşunu ayırıcı bir özellik olarak kabul etmişler, sanki geçmiş asırlarda olmayan bir kavram gibi de sık sık kullanmışlardır.

Değişimin süratinde şüphe yok. Ulaşım, haberleşme gibi araçlar toplumlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimi geçmişle kıyaslanamıyacak kadar artırmıştır. Bugün dünyamızdaki değişim fertleri toplumları aştığı gibi çoğu kere devletleri bile aşmaktadır. Kendi sınırları içindeki değişime istediklerince bir yön verme gücünden ve imkânından mahrum bulunuyor, kabul ettikleri değerleri yaşatmakta güçlük çekiyorlar. Uluslararası şartlar, yer yuvarlağının neresinde olursa olsun bir toplumu derinden etkilemektedir. Bütün bunlar doğrudur. Ama bunda bir olağanüstülük yok. O, vasıtalarla orantılı olarak artmıştır.

BÜYÜK VE KÜÇÜK BUNALIMLAR

Bazıları çağımız toplumlarının ve dolayısiyle insanının, bunalımlı oluşuyla geçmişlerinden ayrılabileceklerini söylerler. Hatta çağımıza bir «bunalım çağı» ismini veren antropologlar az değildir. «Bunalım» günümüzün anahtar kelimesidir. Kültür ve medeniyet literatüründe en çok ciro yapan kavramlar arasında yer alır.

Ama bir bakıma değişimin bir neticesi olarak ele alınabilecek olan bunalıma ayırıcı bir vasıf olarak bakmak, bu konudaki görüşlere bütünüyle katılmak mümkün görünmüyor. Çünkü kavram hem izafi hem de çok soyut.

Her dönemdeki toplumların kendine has özellikleri, ilkellikleri, sevinçleri, kederleri ve bunalımları olmuştur. Çağın şartları ve toplumun büyüklüğü oranında bunalımları da büyük olmuştur. Diğer birçok meselelerde olduğu gibi bunalımın büyüklüğü küçüklüğü

de bunalım geçiren varlığa ve onu çevreleyen şartlara göre değişmiştir.

Fert alanında kalmak üzere bir örnek vermek gerekirse Fikret'in bunalımı Tarancı'nın bunalımından daha büyüktür. Fikret çarpışan iki medeniyetin kontak noktasındadır, dev boyutlu bir kavganın bunalımını yaşar. Kendisini yetiştiren ve geliştiren bir zeminden kopup başka bir zemine geçişin dramıdır bu. Bir yerde ölmek başka bir yerde doğmak ama eski dünyasının hatıralarından bir türlü kurtulamamak.. Mazi ile istikbal arasındaki şeridin kopması. Fikret, bir toplumun medeniyet değişiminin getirdiği bunalımı gösteren bir prototiptir. Bunalımı bu nedenle büyüktür. Ama Tarancı, bir siyasi gerilimin de tesir ettiği kendi şahsi bunalımını yaşar. Kendisinden koptuğu eski bir dünyası yoktur. Mizaç ve komplekslerinin de abarttığı günümün bunalımını yaşar. Olsa olsa Cumhuriyet dönemi bunalımlı aydının bir prototipi olabilir, toplumun değil.

Tarih boyunca toplumlar arasında da benzer örnekler bulabiliriz. Bir zamanlar dünya siyasî coğrafyasının büyük bir kısmının sahibi Roma'nın, veya daha haşmetli bir Osmanlı'nın çöküşü ve ardındaki toplumların bunalımları, sıradan bir devletçiğin doğması veya batması ile kıyaslanamıyacaktır. Ortadoğu İslâm ülkelerinin günümüzdeki bunalımlarını ele alırken bile Osmanlı'dan sonra doldurulamayan otorite boşluğunu hesaba katmamazlık edemeyiz.

Bunlar gösteriyor ki fertlerin toplumları bunalımları değişken bir özellik gösteriyor. Osmanlı'nın en sıhhatli dönemlerinde bile birçok problemlerin, yoğun şikâyetlerin var olduğu düşünülürse bunalımı izafi bir ölçü kabul etmek, derecesini de şartlara göre değişen bir kavram olarak ele almak gerekir.

AYIRICI VASIFLAR TÖRPÜLENİYOR

Günümüzde bütün bunların tesir ettiği bir fark gözümüze çarpıyor; Ayırıcı vasıfların kayboluşu.

Eskiden toplumlar detaydaki çizgide bile birbirlerinden ayrılırlardı. İnanışlarında olduğu kadar, düşünüşlerinde davranışlarında olduğu kadar, kıyafetlerinde giyim ve kuşamlarında birbirlerinden ayrılırlardı. Birbirlerine

Desen : Ali Özkan

Yemek yemekten giyinmeye kadar farklı idi. benzemek, başka toplumları taklit etmek millî gururlarını rencide eden bir davranıştı. Gelenekler ve görenekler kendiliğinden büyük bir yaptırım gücüne sahipti.

Günümüzde farklar, belki de süratli ulaşım ve haberleşme araçlarının tesiriyle asgariye inmiştir. Toplumların en genel çizgileri, kalmış olsa bile, detaylar büyük nisbette kaybolmuştur. Bu değişim, eski kendi düşünüş ve davranışlarının gelişmiş şekli değildir. Onların üzerine bina edilmemiştir. Meselâ İngiltere'den Japonya'ya kadar büyük bir insan kesimi kravat takar ütü yapar, çatal kaşık kullanır.

Bu durum bir bakıma batı medeniyetinin yaygın bir tesiri olarak açıklanabilir. Ama bunda bile eksik kalan taraflar vardır.

Günümüz toplumlarında şehirler biteviye bir yapıya sahip. Betonarme binalar, cad-

deler, belli bir çarşı-pazar tipi, yollarda restoranlar, petrol bayileri vb. Bazı şehirleri zihnimiz, düzlük, ormanlık, dağlık gibi tabii manzaralarıyla birbirinden ayırabiliyor. Başka bir imaj da yok. Yol üstlerinde Shel, Mobil istasyonları, kafeteryalarda Coca-Cola, Pepsi vb...

Kasabalaşmanın belli bir gelişim çizgisi, belli bir modeli var. Köy önce bir okul ve mescide sahip. Toplantı yerleri buralar, evler, tarlalar. Evler arası yollar düzensiz. Derken bir kültür müesseselerini kurmaya başlıyor, önce bir kahve, oturup konuşulacak, oyun oynanacak bir yer, insanlar çaya herhangi birinin evinde içecek kadar yakın değildirler artık. Bonkörlük kahvede, varsa lokantada. Arkasından açılan bir bakkal dükkânı sınırlı olan ihtiyaç maddelerini şehirden alma külfetinden kurtarıyor. Ama yeni ihtiyaçlar listesi de doğuyor. Makarna artık evde kesilmeyecek, bakkal dükkânından alınacak. Yeni dükkânlar belli bir yol üzerinde dizilecekler, çarşı doğacak. Derken bir sinema, bazı yerlerde ve çoğu bu taşra semtleri için hazırlanmış filmlerin afişleri. Nihayet bir banka. Artık burası hatırı sayılır bir kasabadır. En azından «gelişmiş» köydür.

Evet gelişmiştir ve bütün bu yeni müesseseler gerekli şeylerdir ama ne var ki garip bir dinamik doğmuş bir çözülmeler dönemi başlamıştır. Varlığına ve lüzumuna hiç itiraz edemiyeceğimiz bu müesseseler hiç ilgileri ve görevleri olmadığı halde köyün eski değerlerini için için kemirirler yerli düşünceyi sezdirmeden törpülerler.

Okuyanlar, büyük şehirde çalışıp gelenler değişimi daha da süratlendirirler. Kahvede kâğıt oynayan, sinemaya devam eden gençle evdeki baba arasında bir tezat başlamıştır. Çünkü köy değişiyor, yeni bir tip doğuyor, yeni kurumların gereğince.

ÇAĞIN BELİRGİN TİPİ:
KOZMOPOLİT İNSAN

Kısaca verdiğimiz bu tablo, sanki alın yazısı, bir determinizm. Değişim bir alın yazısı olabilir ama bu tipe göre değişmek bir determinist kanun niye olsun? Ama başka bir model yok. Bunun için de günümüzün hakim kültürü işte böylesine genel bir toplum tipi çıkarıyor karşımıza. Dış görünüşleriyle birbirinin aynısı...

Peki toplum böyle, ya fert? Eh toplum belirli bir Şemaya uygun değiştiğine göre onun uzvu da bu karaktere uygun tabir caizse, üniversel bir tip olarak ortaya çıkacak demektir.

Bu üniversel tipin özellikleri ise şöyle sıralanabilir. O, kendi deyimiyle gününü yaşar. Mümkün olduğu kadar kutsallardan kaçar, onu sadece köşeye sıkışıp yüzyüze gelme durumlarında eğilip takdis eder. Egonun emrindedir, önemli olan hazdır. Başta yemek içmek olmak üzere şehvetine düşkündür. Zaten daha çok haz alabilmek için yaşar.

Böyle bir tip için vatan önemli değildir. Amerika, Fransa veya Türkiye. Toplumunu diğerlerinden ayırıp müstakil bir varlık kılan unsurların da da hayatında büyük tesirleri görülmez. Meğer ki toplumun bütününü saran bir sosyal olay karşısında kalsın. Normal zamanlarında milliyetçi değil, ama beklenmedik bir olay ona milliyetçiliğini hatırlatabilir.

Bu çağın belirgin tipi herhangi bir ideolojinin ölçülerine göre gelişmiyor. Bu tip ne Marksizmin, ne Hıristiyanlığın, ne Budizmin ve ne de Müslümanlığın istediği ve yaşatmak için çırpındığı bir tip değildir. Herkes bir ideolojiye inandığını söylüyor, öyle kabul ediyor ama onu şahsında yaşatanı yok. Hiç bir sistemin tam adamı değil, çok genel ve kozmopolit bir tiptir bu. Sonuç olarak bir batı tipi denebilir. Ama bunun nihai tahlilde varılan judeo-grek veya Roma-Tevrat nizamı veya İsa'nın telkinlerine uymuyor. Bırakın bunları bir felsefi sistemi bile şahsında yansıtan bir tip değil.

Sonuç olarak diyebiliriz ki gerek fert gerekse toplum alanında olsun, onları birbirinden ayıran detayların önemli nisbette kaybolup üniversel denebilecek bir tipin ortaya çıkışı günümüzdekileri geçmişlerinden ayıran tek olmasa bile en önemli özelliklerden birisidir. Ve hangi türü olursa olsun çağımız bir ideolojiye samimiyetle inanmış insana ve beşeri erdemleri yerine getirebilecek toplumlara hasret.

AMERRUS

O. OLCAY YAZICI

Biterken yaşamı açlıktan insanların,
Hindistan'da, Şenegal'de, Mora'da...
Onların öz gücüdür
Seni göklerde tutan!
Çağın yüzkarası Amerrus.
Duy, insan çığlığıdır bu.
Duy da bir kerte, bir kerte utan!

Dört milyar insanın
Üç milyarı aç.
Ne ekmek var
Ne giysi var, ne ilâçl

«Haydan gelen - Huya gider» doğru ya:
Okyanus dibine,
Uzayın boşluğuna...
Harcarsın milyarları bir düş sarhoşluğuna.
Diyemezsin, «Sana ne?»
Benim de emeğim var,
Fezaya fırlattığın uyduların içinde!
Toplanıp bin ayrı yerinden evrenin,
Bölüşülür alın teri sömürülen ellerin:
Rusya'da, Amerika'da, Çin'de!...

Kuş bakalım bir zaman daha
Çirkef salyanı ak düşlerine insanlığın Kus!
Nasıl olsa son can çekişmendir bu.
Son can çekişmen Amerrus!

İsyancı Amazon!
Kanlı Tuna, Kızgın Nil!
Bir sabah bölecek uykularınızı
Dev patlayışları suskunun!...
Bunu bil Amerrus bunu bil.

Bakma
Büyüğe çıkmış adınız.
Özgür dirilişlerle
Kül gibi ufaldınız.

Yakındır uzanır
Veren eller almaya.
Yetmez nükleer gücünüz
Onları durdurmaya.

Vurulmaz Amerrus
Güneşe kilit vurulmaz.
Atomlaşan yürekler
Silâhla durdurulmaz,
Silâhla durdurulmaz!...

HİKÂYE

ÖZLENEN ŞARKILARA ASILI HAYAT

—— MUHAMMED GÜL ——

Güneş masmavi denizden çekilirken, içime bir kasvet ağı örüldü. Bir bilinmez acıyla yoğruldum. Yanım yörem tutmaz oldu. Doluksadım. Sonra gözlerim bir parlayıp bir sönen, ıslak bir ışığın içinde kayboldu... Bu buz gibi soğuk, renksiz fanusun ortasında, kendimi yalnızlığın kucağında yetim bir çocuk sandım. Kaç akşamdır böyleyim. Evde dirliğim kalmadı. Hanımı suçlar oldum. Kızımı suçlar oldum. Sanki yaşantımı onlardan soyutlayıp güneşle denizle kaynaştırdım. Onlar bitince silininca kaybolunca da bütün benliğim çökelek tortusu gibi yığılıp kalıyor. Ayılamıyorum. Hep içinde erliyip adeta içinde şekillendiğim dünyanın adamıyım. Geceleri anıdan uyanıp oturup beklemem bir uzak düşünsarsılan ruhumdaki aciz izlerini görmeme yetiyor. Olanlar bana umut vaadediyor. Dileğim şu. İstidağim de. Ürkek, teraddütlü sanki şu pardenin arkasında utangaç duran bir ışık huzmesi beni umut bağladığım, beklediğim seneleree yasını tuttuğum ölgün ama pek bir diyara götürecek. Ama yok. Ne bir ışık huzmesi ne de bakışlarımın kalıplaştırdığı bir karaltı. Evet, yok içinde eğrilip büğrüldüğüm fanuşta farklılık... Yitip giden varlığımın anlamını olsun belirliyecek bir işaret bile yok. Şimdi bir çağrışım, bir özlemim.

Uzak, çok uzak, bir gülüşe, güzelliğe, dondurucu halimle ne denli ihtiyacım var. Bağrımdaki bu ölümcül eziklik bitiklik hangi hasret pınarından yoksun depreşiyor, kıpırdıyor? İpsiz bir bilinmez, bir söylenmez dünyada elimde bir düşünce, onu geveleyip duruyorum işte. Horlanan, yadırganan itilen bir düşünce. Belki bunu için haykırmıyor ve can-u gönülden dilemiyor. Onların görevi dinlemek. Mesai dilimde. Onun kararları geçerli kılınıyor. Veya yargılıyanlar beni dilimle yargılıyorlar, mükâfatlandırıyorlar, kınıyorlar, tepiyorlar. Yüreğimin taa ortasında cesaretimi harç yapmış bir duvar var. Onunla irtibatım kesik. Hele bir kaç gündür. Hep o yılışık pis görünümü dikiliyor, bilinen. Ne zaman ansam ne zaman çatsam. Ne de çok benziyor bir tilkiye bir sırtlana.. Boz, sillik, iğrenç. İçim böyle, ya dışım?

Kim inanır daha dün emekliye ayrıldım. Hiç sevinmedim, hiç üzülmedim. Rotam değişmedi iki gündür. Yalnız karım sevincinden yüzüme baka baka bir hal oldu. Kızım kanatlanır oldu. Ama zavallılar sonradan şaşırıp kaldılar. Haklılar da. Benim bu tutumum başka bir hal gerektirmezdi zaten... Bende somurtkanlık bende ölgünlük, bende hantallık... Çocuk gibi olmalıyım oysa. Etra-

fım büyütmeli beni. Oğlum keten ayakkaplarının içinde yere basmamalı. Ben yaya yürümeliyim gezmeliyim. Hanımın gülmesine çok konuşmasına müsaade etmeliyim. Kızım gene uçsun ne çıkar. Ya battığım yels, umutsuzluk alemi, isyankârlığım, bedbinliğim, hırçınlığım, biçareliğim, zavallılığım... Hepsi de çok çirkin dekor. Neye yanıyorum, ben neyi bekliyorum? Niçin bir boşluğun fırtınası ensemde esip duruyor?

Yoksa hiçliğimi telkin eden şu boş, alakasız odam mı sıkıyor beni. Sanmıyorum. Odayı terketmelerini ben söyledim hanıma, kızıma... Diretmediler, sormadılar da. Benim tuhaf tutumlarıma hayli alışmış görünüyorlar. Zaten yıllar var onlar bana alıştı ben onlara... Şu an yapraklarını dökmüş kuru susuz bir ağaçtan farksızım. Benim de üstümde o bilinen ama sevimsiz bozluk var. Seziyorum bunu. Çok soluk çok belirsizim ben. Işığa suya olan ihtiyacım buna büyük bir delil. Bazı zaman içime örgülenen yalnızlığı, ılık, yakın, içten bir ses bozabilir, eritebilir diyorum. Kim bilir nerededir o ses. Duymuşluğum yok değil. İnce bitişik içiçe bir şarkı. Beni boşaltacak bir şarkı. O şarkıyı hiç dinliyemeyeceğim, işitemeyeceğim gibi. Bu korkunçluk emiyor bütün beynimi. Korkunçluk durumunda. Borçluyum. Ve içimde bitmek tükenmek bilmeyen bir sızı, benim eserim. Onu borcumu ödemek için ben hazırlıyorum. Kararsızım. Asabım yarım canlı. Bu yüzden her gelene soruyorum: Neden huzursuzum? Herkes güler bu soruya tabi. Kendim için soruyorum çünkü.

Gözüm bir an dışarıya kayısa o direğin dibinde çömelmiş, çözemediğim, daha açıkçası belirleyemediğim bu karaltıyı biraz korkuyla seyre dalıyorum. Ve onu seyretmeye başlayınca da arkamda kızımın, hanımın nefeslerini hisseder gibiyim. Geçende olanca yağmurun üstünden geçmesini tınmadı bile. Öylece mıhlandı kaldı saatlerce. Arasıra kızımın balkonda dolaşmasını hesaplamıyor değilim. Ama durum sandığımdan değişik. Ne zaman balkona kursam tezgâhı istesem çayı, hemen yapılıp geliyor, sonra da ana kız balkona çakılı gibi kalıyorlar. Tuhafıma gitti. Bir iki kez ağızlarını yoklayayım dedim. Olmadı. Kızdım, parladım. Gene tutturamadım. En son masanın üzerinde şiirli falan mektup görünce meseleyi anladım. Tabii durmadım üstünde fazla. İnsan girdiği dünyadan ayılıp eğilmiyorsa başka şeye o insan bitmiştir. Ben de bittim ya, farkeden yok.

Bazen durup dururken söylenirim. Acaba delimiyim diye. Yahut şu döküntülüğümle ona doğru mesafe mi katediyorum. Halim pek hayırlıya benzemese gerek. Gör şimdi gözlerim nasıl, süzgün yorgun. Avurtlarım temelli çökmüştür. Eminim yüzüm dudaklarım kurumuş ayva sarılığındadır.

Rengimin soluklaştığı uçtuğu muhakkak. Kaçırmıyayım arkamı dönsem, bütün eşya, kimisi hiddetle, kimisi kudurganca kimisi de hafif yollu yüzüme «suçlusunuz» diyecek. Biliyorum. Bildiğim için uğraşmıyorum, daha doğrusu sabahtanberi denizden alışveriştten usanmıyorum. Peki neden? Özlemek suç mu? Kimi mi neyi mi? Onları da söyleyemem. Bırakın özlemeyi yalnız hissedeyim. Söylemeyeceğim. Yalnızım. İşte. Yalnızlık bir nöbet. Alışmadığımız fırtına. Beynimizde fokurdayan ifrit. Uzun süreli tek hastalık. Buhranların bıkkınlığın ahbabı, yakını. Çözülüşün adı.Toplum için zayıflayan irade, tükenen gerçek. O zaman yalnızlık da gelmesin onu da beklemiyorum. Gitsin. Şimdi o duvarı yıkıyorum galiba. Hayır ben sadece özlüyorum.

Neyi özlüyorum ben?

Altısındayım. Bir kocaman sokak dünya. Çimen dünya, kaya dünya. Ben ufak bir oyuncak arabası, ben kınından çekilmiş kılıç, ben su tabancasıyım. Aydedelerim var büsbüyük. Ellerim yeter kırmaya yıkmaya. Ben geceleri uçurtayım. Anamı az babamı çok seviyorum. İşe gittiği için. Ben büsbüyük subayım doktorum askerim. Ben üstüne kapı kilitlenen afacanım, laf dinlemez keratayım. Ben tesbihi babamdan sonra çeken, tıraş olanım...

Ayazlı üfür üfür gecelerde, yapışkan ıslak gecelerde teravih namazlarını kaçırmayan babayiğidim. Ben usluyum, ben körpeyim ben babasının oğluyum. Anasının oğluyum. İsli camlarda vapurlara aşina soba yanında uyuşuk bezgin bir çocuğum. Dünya arap saçı. Geceleri alfabe kitaplarının ren-

gini ezberliyen öğrenciyim, mektepliyim. Ben doktor Fazıl'ın uslu oğlu öğretmen Emel'in haşarı oğluyum. Kadıköy'de denizi hep duygulu seyreden duygulu çocuğum, o kadar. Uzayan kısalan günü seviyorum. El sallarken güneşe bayılıyorum. Yerimde duramıyorum. Anamın çamaşır sepetiyle simit satıyorum şeker satıyorum... Karanfil, menekşe, zambaklar donatılmış balkonumuzda düdük çalan bekçiyim, bahçıvanım... Ne çok seviyorum evimizi ben ne çok. Türkücü kadın, evimizi süpürüyor kanat çırpıyorum, piyano çalıyorum. Babamdan ilk defa dayak yiyorum. Sevmiyor babam beni. Hiç gelmiyor da yanıma. Korkuyorum, odamda içime korku serpili. Devamlı korkuyorum. İçimde, karnımda kulaklarımda, bitmiyor vapur böğürtüleri, araç vınlamaları. Elim kokuyor, yüzüm kokuyor, her tarafım kokuyor... Yağmur yağıyor, üşüyorum yağmur yağıyor üşüyorum.

Neyi biliyorum ben?

O Karaltının akranıyım. Balkonumda gözümle tanıştığım karaltıyla. Deli divane, odam, dünyam. Elim ayağım titriyor beynim titriyor. Peltekleşiyorum. Uyuşuk uyuşuk geziniyorum. Mektuplar yazıyorum şirili resimli. Anam yok, babam yok. Ağlıyorum. Babam içkiden ölmüş anam dayanamayıp.. Ne çok ağlıyorum ben o zaman ne çok. Alıp götürüyorlar beni. Ağlıyorum. Sığım sığım dökülüyor yaşlar. Apartman apartman hesap yapıyorum, otomobil kadar çalışıyorum. Çok aç kalıyorum, çok. Hep vuruyorlar hep. Kış geceleri üşüye üşüye simit satıyorum, boyacılık yapıyorum. Pla pla bakıyorlar boyuna, iğreniyorlar. Kapılarda bekliyorum, çıkar çıkmaz beklediğim, kızarıyorum, eğiliyorum. Dövüyorlar, vuruyorlar habire. Deli deli sayıklıyorum geceleri, inim inim inliyorum. Otomobillerin köşesinde şen şakrak coşuyorum. Ne çok gülüyorum ben ne çok. Ama içimde tanımadığım bir taraf boş kalıyor. Hep karışık iğrenç suçlar işliyorum. Geceleri terliyorum, kesik kesik öksürüyorum.

Hamurlaşıyor kafam, çiğleşiyor. Dur durak bilmiyorum, akıyorum. Bir gece hep içiyorum, zor kurtarıyorlar. Peş peşe yatıyorum hastanelerde. Sinirime dokunuyor hayat. İs tükürüyorum, kömür tükürüyoum... Mezun oluyorum bir yerlerden. Öğretmen oluyorum. Gök yüzünde, mat bir saç apansız kündeleniyor üstüme. Un ufak oluyorum. Ne çok tıksiniyorum ondan ne çok. Bir akrebin kıskacındayım.

Neyi seviyorum ben?

Gül kokusu, yayla kokusu sarıyor dört bir yanımı. Mahzun pınarların yanıklığı akıyor yüreğime. Çobanın cömertliği kulaklarımı yıkıyor. Bir başka bulut, tuhaf bir bulut var başucumda. Yağmur içime serpiliyor, başka yere değil. Toprağı seviyorum, ısınıyorum. Belimde tatlı bir sevinç, fırlıyor beynime. Irgatlar beni yeniliyor. Onca elem, onca ölümcül bitişler son buluyor. Gayrı kümelenliyor acı bende, ötelere gidiyorum. Yamaçlarda damar damar sevgi yeşeriyor... Altısındaki Osman oluyorum. Kulaklarımda ağır, ahenkli bir şarkı. Başlangıç şarkım. Bir saadet patlayışıyla acış bücüş oluyorum. Ben ırgatım. Güneşle birlikte toprakla cebelleşen. Ben anlam kazanan varlığım. Büyülenmiş bir insanım ben, yükseğe büyüğe.

...Eski Osmandayım. Çınaraltında gene gözleyenim, gene bekleyenim. Yemeğimi pişirecek, elbisebi yıkayacak, beni her an eski Osman gibi tutacağı için seviyorum, bekliyorum birini. Esme'yi... Ne çok bekliyorum ben O'nu ne çok.

Hafif yağmurlu bir günde içimi döküyorum. Hafif rüzgârlı bir günde evleniyorum... İkimiz için seviyoruz başlangıç şarkımızı. Eski Osman'ın üşüyen şarkısını.

Ne çabuk ayrılıyoruz Osmaniye'den. Düşüyoruz küf kokulu sokaklara. Isli pencerelerden seyretmeye denizi. Kızımız büyüyor on yedisinde, oğlumuz büyüyor on ikisinde. Ne çabuk geçiyor seneler, ne çabuk.

İşte yarı beline kadar ıslanmış zaman. İşte duraktaki genç. İşte kızım Füsun. İşte anası Esme. Birazdan oğlum mektepten dönecek. Masanın üzerinde, emeklilik kâğıtlarım. İşte başlangıç şarkımızın hikâyesi. İşte ben ve yakamı bırakmayan bıkkınlık. İki gündür elimi ayağımı bağlayan garip düşünce. Hasretî Ruhumun muhtaç olduğu engin lik, tabiilik, samimilik! Ömrümün son deminde de olsa uçup gideceğim özlediğim topraklara.

Duraktaki genç, katılır mı katılmaz mı bilmem.

Her İnsanın Dünyası

ERTUĞRUL ŞAKAR

Her insanın bir dünyası vardır
Her insan sever
Her insan özler
O gizli kapıda kalakalır
Giremezsiniz
Çiçekler, renkler, ışıklar
Neler müjdeler
Bilemezsiniz.
Beni sevindiren şey
Onu üzer
Mesut ve mutlu olsam bile
Aslında olamam
Kaç cinayet, kaç ölüm,
Kaç aç sefil, biçare
Ve milyarlarca meçhul dolaşır

Girmek isterim bütün gönüllere
Sevinçlere, ızdıraplara, fırtınalara
Gözyaşlarına, dualara
Acizliğin kapısında
Kalakaldım.
Acizliğin kapısı kırılmalı
İnsanı insana ulaştırmak gerek
Sevinçler birleşmeli
Izdıraplarda
Baharı aynı bahar olmalı.

REKLAMCILIKTA FOTOĞRAFIN YERİ

SAVAŞ ÇEVİK

Yaşadığımız çağ, çeşitli özellikleriyle nitelenmekte. «Atom Çağı», «Modern Çağ», «Komputer Çağı», «Uzay Çağı», XX. yüzyıla verilen isimlerden sadece birkaçı. Bunlara bir yenisini de eklemek mümkün. **«Reklâm Çağı».** Bu son özellik, hiç kuşkusuz öncekiler kadar önemli. Kimbilir, belki de, çağımızı en iyi karakterize eden özelliklerinden birini anlatması bakımından da oldukça ilginç. Sık sık sözü edilen «Sürat Asrı» sözcüğü, toptan yüzyılımızın karakterini ortaya koyuyor. Her yönüyle gelişen ve değişen bir dünyada Sürat'in yeri oldukça önemli. Sürat ile beraber teknik ve kültür hayatı da değişmekte. Ayrıca bu iki öge birbirleriyle kaynaşmakta ve bütünleşmektedirler. Kültür vakıasının da, değişen çağın koşullarıyla paralellik arzetmesi sözkonusu. Sanat, bir kültür fenomeni olarak, bu kompleks yapıda yerini almakta. Çağın teknolojik buluşlarıyla, bünyesini zenginleştirmekte ve yeni boyutlar kazanmaktadır.

PROPAGANDA VE REKLÂMCILIKLA İLİŞKİLERİ

Birkaç yüzyıl öncesinden bu yana, sanat, oldukça değişim göstermiştir. Gerek yöntemleri gerekse içeriği bakımından bir. hayli değişmiştir. Bir kere teknik buluşlar, onu etkilemiş ve anlatım araçlarının gelişmesine neden olmuştur. Bu buluşlar. dan biri, belki de en önemlisi **fotoğraf**'tır. Fotoğrafın sanata girmesinden, daha doğrusu ona mal olmasından sonra, sanatta çok önemli diyebileceğimiz değişiklikler kendini göstermiştir. Fotoğrafın belirmesi, teknik buluşlar yüzyılına rastlamıştır. Zaten sanatta belirgin farklılaşmaların olduğu bu dönemde, fotoğrafın da sahneye çıkmasıyla, sanat bütünüyle kompleks bir yapı özelliği göstermiş, oldukça geniş alanlara yayılmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren iyice belirmeye başlayan sosyal bir olay vardır. **Reklâmcılık.** Teknik ve endüstriyel ilerlemeler, ağır sanayi kollarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve toplumsal yaşam yeni bir hayat sürecine girmiştir. Endüstrinin gelişmesiyle üretilen malların satışı için, belirli reklâm faaliyetleri gelişmiştir. Toplumdaki sosyo-ekonomik farklılıklar, kültür ve sanat hayatını etkilemiş adeta yeni bir toplum tipi ortaya çıkarmıştır. Makinalaşmanın getirdiği işçi sınıfı ve doğan yeni sosyal sistemler bütün bu değişimlerin arasından filizlenerek, sosyal-siyasi yapının yeni alternatiflerini oluşturmuştur. **Propaganda, reklâm** gibi sözcüklerin ifadesi artık bu dönemde oldukça etkinlik kazanmış bulunmaktadır. İnsanları yepyeni idealler peşinde sürükleyen sosyal sistemler, vaadler, görüşler, fikirler; propaganda ve reklâm sözcüklerinin getirdikleri sayesinde, kendilerini kitlelere tanıtma fırsatını buldular. İşte, sadece ikisini ele aldığımız ve 'propaganda' ile 'reklâmcılık' olarak niteledi. ğimiz bu kavramların somut biçimini 'fotoğraf' dediğimiz bu yeni buluş en iyi bir şekilde vermektedir.

Önceleri sanatçılardan tepki görmüş, ama sonraları onların yardımcısı olacak olan fotoğraf, zamanla gelişerek bağımsız bir sanat kolu haline gelmiştir. Hızla gelişen fotoğraf yöntemi, propagandada ve reklâmcılıkta oldukça etkin bir duruma gelmiştir. Fotoğrafın, tarihteki gelişim sürecini hızla atlayıp bugüne gelirsek; onun oldukça önemli bir yeri olduğunu görürüz. Reklâmcılığın yoğun bir şekilde yol

aldığı günümüzde, fotoğraf, 'gereksinim' özelliğini çoktan aşarak, 'vazgeçilmezlik' özelliğine kavuşmuştur. Her türlü reklâm araçlarında oldukça geniş bir yeri vardır ve hergün, binlerce fotoğraf, ülkemizde yalnız bu amaçla, reklâm amacıyla çekilmektedir. Renkli ve renksiz gazete ve dergi ilânları, kitap, broşür, afiş, pankart, pul, takvim, çıkartma, her türlü ambalaj ve daha yüzlerce hatta binlerce basım ürünlerinde, binlerce fotoğraf görmek mümkündür. Bu saydıklarımızla kullanılan yüzlerce, binlerce fotoğraf, salt reklâm amacıyla çekilmişlerdir. Yani herhangi bir fikri yaymak amacından, bir ürünün 'albeni'sini oluşturan imaja kadar her türlü reklâm fikrini gerçekleştirmiştir.

FOTOĞRAFIN DİLİ

Politika hayatında da oldukça önemli yeri olan fotoğrafın, etkileri, bu dalda da ağırlığını hissettirmiştir. Çoğu kez gazete fotoğraflarına, alâlade bir resim olarak bakar geçeriz. Ama, gerçekte bu 'basit' fotoğrafın gazetenin politikasını yansıttığını söyliyebiliriz. Falanca parti liderinin, filan yerde yaptığı açık hava toplantısının çekiliş biçimi, apaçık propaganda amacını taşımaktadır. Gerçekte toplanan kalabalığı olduğundan daha kalabalık göstermek, fotoğrafı çekene bağlıdır. Çekim açısının ve yerinin iyi ayarlanmasıyla amaca kolayca ulaşılabilir. Keza, herhangi bir liderin, yakalanmış antipatik enstantanesinin kitleler üzerinde umulan etkiyi gerçekleştireceğini bilmek zor olmasa gerektir. Herhangi bir kapalı salon toplantısında, konuşmacıyı genellikle protest eden kalabalığın; konuşmanın herhangibir yerinde nezaket alkışı yaparken çekilen topluluğun fotoğrafı bize hiç kuşkusuz, topluluğun konuşmacıya sempatisi olduğu imajını verecektir.

Yine herhangi bir ulhazın, örneğin otomobil reklâmı yapan bir dergi ilânının fotoğrafının özel şartlar altında çekim yapıldığı bir gerçektir. Otomobili ilginç bir duruma sokan ve etkileyiciliğini artıran şey, aslında tamamen çekimdeki amaçdan ileri gelmektedir. Özel reflektörlerle aydınlatılarak ve fondaki gerekli değişikliği yaparak çekilen bu otomobil, bizim dışarıda gördüğümüzden oldukça farklı görünecektir.

Bunun gibi, renkli filmlerden de yararlanarak, bir nesneyi olduğundan daha iyi gösteren filmi çekmek her zaman mümkündür.

Günümüz sanat dallarından Grafik Sanatlar'ın bünyesinde oluşmuş bir 'Foto-Grafik' yöntemden sözedebiliriz. Fotoğraf elemanının, modern grafik sanatlar anlayışıyla ele alınması, foto-grafik yöntemi doğurmuş oluyor. Reklâmcılığın bugün bol bol kullandığı bu yöntem, fotoğrafın reklâmcılıktaki yerini fazlasıyla anlatmaya yetecektir. Geniş fotoğraf sanatı içerisinde yalnız «Reklâm fotoğrafçılığı» adıyla ayrı bir dal bulunmaktadır. Yalnızca reklâm fotoğrafları çeken bu dal, özel stüdyolarda icra edilmektedir. Fotoğraf endüstrisinde ki her yeni buluştan yararlanarak gelişen reklâm fotoğrafçılığı, adeta fotoğrafın dili gibidir. Evimizdeki dergi ve broşürlerde, yüzlerce renkli ve renksiz resimlerle bizlere birşeyleri anlatırlar. Gözlerimiz bu resimlerde dolaştıkça zihinimiz onların etkisinde kalmaktadır. Fotoğraf çok çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Ancak, reklâm ve propaganda amacıyla kullanılması, onun bu alanda en etkin güce sahip olmasındandır. Zira, fotoğraf nesnelerin gerçek görüntülerini resmeder. Dolayısıyle inandırıcılık özelliği diğer araçlara göre -örneğin, hayali yapılan bir resme göre- daha yüksektir. Ancak, belirttiğimiz gibi iyi bir fotoğrafçı, makinasını çok iyi kullanmak suretiyle, ona istediği çekimi yaptırabilir. Gerekirse bir nesneyi olduğundan oldukça daha güzel çekebilir. İsterse de aksini yapabilir. Olduğundan daha kötü etkisini verebilir. Işıklandırma, bakış açısı ve yeri ile dekor unsurlarının ve çekim aksesuarının, fotoğraf çekiminde, özellikle reklâm fotoğrafı çekiminde çok önemli rolü vardır. Modern fotoğraf stüdyolarında bu elemanlar en iyi biçimde kullanılarak, reklâm fotoğrafları elde edilmekte ve «Reklâm Fotoğrafçılığı» gün geçtikçe büyük boyutlara ulaşmaktadır.

OTAĞ YAYINEVİ ve MATBAACILIK Koll. Sti.

HİLÂLİAHMER CAD No 4
TEL 27 73 10 CAĞALOĞLU İST.

mevcut eserlerini takdim eder

- *Milli kültürümüzün temeli olan eserler.*
- *Milli şiirler, hikâyeler, piyesler, romanlar.*
- *Konusunda kaynak olan kitaplar.*
- *Kıymetli belgeler.*
- *Pesin yapılacak toptan siparişlerde %30,*
- *Posta ödemeli toptan siparişlerde %25 iskonto.*

Siparişlerinizi bekler, hayırlı işler dileriz.

Saygılarımızla.

★	*BEYNELMİLEL YAHUDİ*, Henry Ford	15.—
★	*ANSİKLOPEDİK MARKSİST SÖZLÜK* Aclan Sayılgan	15.—
★	*BATIYI UYARIYORUM*, A. Soljenitsin	4.—
★	*TÜRKİYEDE SOL HAREKETLER*, Aclan Sayılgan	40.—
★	*ÇİN SORUNU*, Prf. Dr. Yılmaz Altuğ	30.—
★	Beynelmilel Sermaye ve *İHTİLALLER*, Kemal Yaman	15.—
★	*DOĞU TÜRKİSTAN DAVASI*, İsa Yusuf Alptekin	25.—
★	*TÜRKİSTAN* Rusya ile Çin Arasında, Baymirza Hayit	60.—
★	İlmi Gerçekler Işığında *DARVİNİZM* A. Metin - A. N. Field - J. N. Moore	15.—
★	*İTRİ*, Mehmet Taşdiken	15.—
★	*BİR SEVDADIR ÇOBANLIK*, Mehmet Taşdiken (Hikaye)	15.—
★	*GÜN AKŞAM OLDU* (Hikayeler)	12.50
★	*SEBİLHANE BARDAKLARI* M. Ali Taşçı (Hikaye)	15.—
★	*EYFEL'DE KARNAVAL*, M. Akif Ak (Hikaye)	15.—
★	*YENİ ÇAĞIN YÜRÜYÜŞÜ* (Şiirler)	9.—
★	*AKINDAN AKINA* (Şiirler)	10.—
★	*YÜZYILLARIN ŞARKISI*, Necati Aykan (Şiir)	15.—
★	*BEŞ ÇAYI* (Piyes)	15.—
★	*YERE DÜŞEN KAN*, H. Basri Bilgin (Piyes)	7,5

Not:

Yayınevimizin Matbaa Tesisleri, her türlü dizgi, baskı, cilt, fotokopi ve teksir işleriniz için emrinizdedir.

Matbaa işleriniz için ayrıca katalog isteyiniz.

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

Eylül 1977

CİLT: VI

69

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Edebiyatımızda Zola
- İslâmcı Dergiler Derken
- Batıya Açılan Pencere BEYOĞLU
- Behçet Necatigil
- Günümüzün Toplum ve İnsan Tipi

FİYATI: 5 LİRA

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Selim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 110 TL.
6 aylık (6 sayı) : 60 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 100 TL.
6 aylık (6 sayı) : 50 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 140 TL.
6 aylık (6 sayı) : 75 TL.

Deniz aşırı ülkelere posta ücreti ilâve edilir

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 18

Posta Çeki No : 81778

Ekim 1977
Cilt : VI — Sayı : 70
Fiyatı : 10 TL.
Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

- Pınar'dan
- Neden Bir Dünya Görüşümüz Yok.
  CEMİL MERİÇ
- Paramparça Üç Beş Acı
  AHMET EFE
- Bir Dergideki Evrensellik Tartışması
  MEHMET ÂKİF AK
- Hüzzam Rüzgârları
  MUSTAFA ÇİMEN
- Gündemdeki Kadın Konusu
  NECATİ AYKAN
- Şair Değilim
  FEHMİ ARIKTEKİN
- Köy Çocuklarına
  HÜSEYİN ÖZTÜRK
- Eğitimin Sosyal Temelleri ve Kültürümüzün Sürekliliği
  Ö. HATİPOĞLU
- Şadırvanlar
  NECATİ AYKAN
- İnsan Bilgisi ve Beşerî Medeniyetler
  YETKİN DİLEK
- Yollar İç Döker Bana
  MUSA DOĞRUER
- Bir Diş Ağrısının Nice Olduğunu ve Gayrısını İfade Eder.
  MEHMET TAŞDİKEN
- Bir Tarih Başlıyor
  M. HİLKAT ŞİRİN
- Halk Müziği ve Millî Müziğimiz
  ŞADİ DAĞGEZEN

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1908 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Pınar'dan

Saygıdeğer okuyucu,

Ekim sayımız biraz geç yayınlandı. Buna gösterilecek sebep yanında biz, hemen bütün basını krize sürükleyen son ekonomik durumdan söz etmek istiyoruz.

Kâğıda ve öteki matbaa malzemelerine yapılan zamlar, hiç değilse belli bir süre basın faaliyetlerini bir lüks haline getirdi. Bundan böyle bir kitabı veya dergiyi, daha önceki fiyatının en az bir misli fazlasıyla temin edebileceksiniz. Bilindiği gibi basının en önemli hammaddesi kâğıt, son zamlardan yaklaşık yüzde üçyüze varan nisbetlerde nasibini aldı. Petrola dayalı bir ürün olan matbaa mürekkebi de öyle. Zamların birbirini zincirleme izlemesi en çok basın alanında görülecek.

Bu bir çok açıdan olumsuz durumun sebeplerini, siyasî ve ekonomik yanını burada söz konusu edecek değiliz. Çünkü konu bir tasarı değil, yaşanan bir bir vakıa oldu artık.

Her basın organı gibi biz de, bu tepeden inen ağır ekonomik şartlar karşısında idamei hayat için gereken tedbiri almak zorunda kaldık. Ancak şunu belirtmeliyiz. Okuyucuya yüklediğimiz fedakârlıktan daha ağırına biz talip olduk. Bu zaten önceden de böyle idi. Şöyle ki: Baskıları Pınar'dan çok daha az fiyatlara mal olan ve üstelik en azından bina kiralarını aldıkları reklâmlardan çıkaran dergiler yedibuçuk ile on lira arasında satılıyorlardı. Birçoğu ekonomik prensiplere göre işleyen bu dergilerin, bu fiyatlarla okuyucuya sunulmaları belki kaçınılmazdı. Ama Pınar gibi ekonomik prensipleriyle nisbeten daha uzaktan ilgili bir dergi, okuyucusundan ancak yayınını sürdürebilecek kadar maddî fedakârlık beklemeliydi. Öyle yaptık. Daha pahalı bir baskıya rağmen, dergimizi tam dört yıl beş liradan sunduk.

Bu sayıdan itibaren on lira yaptık derginizi. Fakat bu fiyat, aslında eski fiyatın getirdiği külfetlerden daha fazlasını taşımak zorunda bırakıyor bizi. Bunu ucu ucuna diye ifade edebiliriz. Eğer bu fiyat taşıyabileceğimiz bir yük olursa, bir başka deyişle idamei hayatımıza yeterse, yeni bir ayarlamaya gerek duymadan yayınımızı sürdürebiliriz. Fakat eski bir durum olursa bu takdirde okuyucu ile yine fiyat konusunda bir sohbet yapma mecburiyetinde kalabiliriz.

Pınar'ın değerli ve fedakâr okuyucusunun bu durumu anlayışla karşılayacağını biliyoruz. Bu yüzden, böyle meselelere pek aşina olmayan bu sayfaları daha fazla işgal etmeyelim. Pınar'dan vereceğimiz bazı haberler var çünkü.

Necati Aykan'ın geçtiğimiz sayıda yer alan «Batı'ya açılan pencere; Beyoğlu» adlı yazısı büyük yankılar uyandırdı. Okuyucularımızdan yazılı ve sözlü bir yığın iltifata muhatap olduk. Bunların tamamı için burada teşekkür borcumuzu yerine getirelim ama bu kadarına lâyık olmadığımızı da belirtelim. İnşallah lâyık olmaya gayret göstereceğiz. Bu tip yazılara bundan böyle daha fazla yer vereceğimizi de şimdiden söyleyelim.

Ahmet Efe kardeşimiz her sayı bildiğiniz gibi derginize en çok katkısı olanlardan. Şiirleriyle desenleriyle her ay sayfalarımızı süslüyor. Bu sayının hemen bütün desenleri velüt kardeşimiz Ahmet Efe'ye ait. Heyecanla okuyacağınızı umduğumuz bir de şiiri var; Ahmet Efe'yi Pınar'a güç katan yoğun çalışmalarından dolayı tebrik ediyoruz. İlhamını ve çizme gücünü ebedî kaynaktan beslediği sürece bu başarılarını devam ettireceğinden kuşkumuz yok.

Cemil Meriç bu sayıda devasa bir soruyu cevaplıyor: «Neden Bir Dünya Görüşümüz Yok» Çağın derinlikten nasibi olmayan, sığ ve fakat atak ve pratik şuurundan fırlayan bu soruyu, Cemil Meriç gerçek temellerine indiriyor. Tümden cevaplama gibi bir kararı yok bu yazıyla, ama soruya anlam kazandırıyor ve gerçek cevabı biraz düşündükten sonra cevaplayabileceği bir duruluğa kavuşturuyor.

M. Akif Ak, «bir dergideki evrensellik tartışması» yazısıyla, düşünmek ve tartışmak mecburiyetinde bırakıldığımız bir meseleyi ortaya koymaya çalşıyor. Evrensellik meselesine nasıl, hangi açılardan bakmamız gerektiğini açıklığa kavuşturuyor.

Yetkin Dilek'in «İnsan Bilgisi ve Beşerî Medeniyetler» yazısı, düşünce sorunlarımızdan birine eğiliyor. Niçin bir dünya Görüşümüz yok? sorusunun bir başka cevabı niteliğinde bu yazı. Sunduğu ölçüler, kalıcı temellerimize dayalı. Bu yazının da, düşünce dünyamızın bunalımlarına çözüm getirmede kolaylıklar sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Necati Aykan, «Gündemdeki kadın konusu» ile yine orijinal bir meseleyi irdeliyor.

Başka yazı, şiir ve incelemelerle Pınar'ın ekim sayısı da elinizde saygıdeğer okuyucu.

Selâm ve saygılarla ...

Neden Bir Dünya Görüşümüz Yok

CEMİL MERİÇ

Avrupa'nın aşağı yukarı aynı mânâya gelen üç kelimesi: felsefe, ideoloji, dünya görüşü (weltanschaung.) Felsefe, ihtiyar ve aşınmış: fazla Yunan, fazla ortaçağ, fazla onsekizinci asır.. Onun yerini tutsun diye uydurulan ideoloji, insan ilimlerinin bütününü kucaklayacaktı, sosyal sınıfların yarı hakikatlerini sergileyen bir lafız oldu. Weltanschaung, batı dillerine Almancanın armağanı. Bâkir ve müphem. Tuttu, çünkü esnek. Hem bir nazariye, hem bir aksiyon.. Bir yerde ortak şuur, bir yerde yaşayış tarzı..

Kısaca: Bir medeniyet topluluğunun, bir milletin veya sosyal bir sınıfın hayat tecrübesini özetliyen insicamlı bütün. Yazar da, filozof da bu kaynaktan esinlenir. Dünya görüşü, bir çağın veya çağların ürünü, -bir sınıfın veya sınıfların- düşünceleri besliyen ana toprak. Her mimar o büyük âbideye bir kat, bir sütun veya bir kabartma ekler. Felsefeler ferdîdir, dünya görüşleri içtimâî.

Batı insanının şuuruna yön veren düşünceleri üç başlık etrafında toplayabiliriz.

HIRİSTİYAN DÜNYA GÖRÜŞÜ

Hıristiyanlık kölelerin isyan çığlığıydı, adalete susamış insanların çığlığı. Kilise, ezilenler adına konuşuyordu. Sonra, Sezar'ın emrine girdi. Yığınları uyuşturmak, ayaklanmaları önlemek, imtiyazları meşrulaştırmak için yalan söyletti. Tanrı'ya. O cihanşümul din, ortaçağda bir avuç derebeyinin fetvâcısıdır. Bir dünya görüşünden çok, miskin bir ideoloji: varlıklar, ameller, değerler, biçim ve kişiler, değişmez bir mertebeler dizisi içinde dondurulduk. Zirvede Tanrı, sonra Sezar, sonra kilise. İl-

min tarihi, zekâ ile Kilisenin çatışması tarihi.

BURJUVA DÜNYA GÖRÜŞÜ

İncil, barbar Avrupa'nın kanlı dişlerini, yırtıcı tırnaklarını sökemez. Eski köleler toprak kölesidir şimdi, sonra üçüncü sınıf olurlar: Çalışan, vergi veren, adsız ve haysiyetsiz kalabalık. Sınıftan çok yamalı bohça. İktisaden gelişen bu sınıf, ezilen insanlığın, ezelî aklın, cihanşümul adaletin sözcüsüdür. Şatoyu yıkmak için Kiliseyi de devirmek zorunda. Reform, Rönesans, aydınlıklar çağı.. Büyük kavganın belli başlı durakları. Nihayet Devrim.. İnsanlık tarihi 1789'a kadar bir sınıf kavgası tarihidir. Yeni bir çağ açılmıştır 89'la. Sınıf yoktur artık, milletler, daha doğrusu insanlık vardır. İnsan ve vatandaş hakları beyannamesine göre, «insanlar hür ve hakça eşit doğarlar». Kendi çıkarlarının, insanlığın çıkarları olduğuna inanan üçüncü sınıf, dünya görüşünü parça parça kurar. Liberalizm veya ferdiyetçilik yüz yılların eseri ve üç sütun üzerinde yükselir: Hürriyet, akıl, ferd. Devrimden sonra üçüncü sınıf parçalanır. Burjuvazi kavga arkadaşlarını ziyafet sofrasından koğar. Servet de, bilgi de onun tekelindedir. İnsanlar eşittirler, doğru ama kanun karşısında. Kanunu yapan burjuvazidir. Yeni sınıf bir yandan eski imtiyazlılarla savaşmak, bir yandan yoksul yığınların uyanmasını önlemek zorundadır. Vâitler kâğıt üzerinde kalmış, sınıflar ortadan kalkmamıştır. Soyluların yerini burjuvazi, burjuvazinin yerini proletarya almıştır, insanın insanla savaşı daha kıyıcılaşmıştır. Bir kelimeyle liberalizmin göklere çıkardığı hürriyet, hür bir kümeste hür bir tilki hürriyeti.

Ne varki burjuvazi şatoyu devirirken kiliseyi de yıkmıştı. Kitleler

Desen: Ahmet EFE

Rabbin melekûtu ile oyalanamazdı artık. Sömürü nasıl gizlenecekti? Filozoflar yetişti imdâda. Onlar da -Rahipler gibi- çelişkileri gizlemeğe, iç ve dış talanı kutsallaştırmağa çalıştı. Dünyaca geçerli bir hakikat diye sunulan liberalizm bir sınıf yalanına, yeni bir ideolojiye dönüştü.

SOSYALİST DÜNYA GÖRÜŞÜ :

Hıristiyanlık eski çağların kölelik düzenine kıyasla, bir ilerleyişti; insanlar Tanrı önünde eşittiler. On yedinci yüz yıl bir adım daha atarak, insanların akıl karşısında eşitliğini haykırdı. 1789 devrimi siyasî eşitliği gerçekleştirdi. Fethedilmeyen tek eşitlik kalmıştı: İktisadî eşitlik.

Sosyalizm, bencil ve maddeci bir dünyada, bir isyan ve insan çığlığı, bir fetih rüyası.. Adaletsizlikler ortadan kalkacak, eşek arılarının yerini bal arıları alacaktır.

Her üç ideolojinin ortak yönü : Toplumdaki çelişkileri belirtmek ve onları ortadan kaldıracağını ileri sürmek. Başka bir deyişle, batıdaki dünya görüşleri arasında bir kopuş yoktur. Her yeni sınıf eski hâkim sınıfın ideolojisinden yararlanır. Sosyalizmin iyi yürekli kâhinleri de insanlığa, rahiplerin ve filozofların müjdesini tekrarlar: Yeni devrim bütün imtiyazların ölüm çanı olacak.

BİZE GELİNCE :

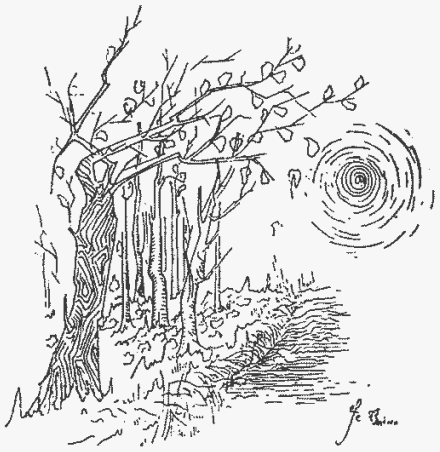
Ondokuzuncu asra kadar, Osmanlı ülkesinde bir ortak şuur vardı: İslâmiyet. Vahye dayanan bir hakikatler bütünü. O cihanşümul dinin izahı, yorumu ve yayılması için binlerce düşünce ve duygu adamı ömrünü harcamıştı. Bütün bir içtimaî nizamın temeliydi İslâmiyet. Sosyal bir sınıfın veya bir kavmin değil, ümmetin inançlarını dile getiriyordu. Ayıran değil, birleştirendi. İnananlar kardeştiler. İnananlar, yani insanların hepsi. Tek Allah, tek kitap, tek hakikat, tek halife, tek dünya. Yunus'un mısralarını kanatlandıran imanla, Mesnevîdeki pırıltılar ezelî nurdan. İslâmiyet Süleymaniye'de kubbe, Itrî'de nağme, Bâkî'de şiir. (1)

Medeniyetler de ihtiyarlar. Nassların cihanşümul seyyaliyeti kalıplaşır zamanla. Kocayan şuur ezelî hakikatin yüzeyinde bocalar. Avrupa'nın maddî fetihleri, çöküş devrinin müteredd î ve müteredd it ulemâsını afallatır. İslâm'ın inkırazı, hikmetine akıl erdiremedikleri bir gazab-ı ilâhîdir. Susar ve sahneden çekilirler. Yerlerini Avrupa'nın imal ettiği yeni bir insan tipi alır: **müstağrib.** İslâmî dünya görüşü yekpareliğini kaybeder. Hem suda hem karada yaşıyan bu hilkat garîbesi giderek büsbütün kopar mazisinden. Artık ne Asyalı, ne Avrupalıdır. Ne Müslüman, ne Hıristiyan... Tek kitabın yerine binlerce kitap, tek hakikatın yerine binlerce yarı hakikat geçer.

Yıkılan bir dünyanın harâbeleri arasında ilelebet yaşanamaz ki. Her toplumun belli bir değerler bütününe ihtiyacı var. İrfanından kopan, ana dilini bile unutan müstağripler kafilesi kime, neye bağlanacak? Sosyal bir sınıf da değildir, sosyal bir sınıfın temsilcisi de. Hakikat tek, hatâ sonsuz. Müstağrip ne yeni bir dünya görüşü kurabilir, ne de batının cömertçe sunduğu türlü ideolojiler arasında seçim yapacak güçtedir. Seçmek için, anlamak lâzım. Anlamak için, karşılaştırmak, Mukayese, irfana dayanır.

Batının sosyal ve politik tarihi bilinmeden ideolojileri kavranabilir mi? İdeoloji bir bütündür. Belli bir dünyanın sorunlarını çözmek için hazırlanmış bir bütün.

Kaldı ki müstağripler bu ideoloji enkazını nasslaştırırken Batıda yeni yeni çelişkiler beliriyordu. İdeoloji, iktisadî alt yapının ifadesidir. Sosyal

Desen : Ahmet EFE

bir sınıfın çıkarlarını dünyaca geçerli bir hakikat diye sunar. Oysa müstağrip Avrupa fikriyatını bir ilmihal gibi ezberlemeye kalkar. Bütünü kucaklayamadı, kucaklayamazdı da. Müstağripler 1960'lara kadar aynı yalanları çeşitli üslûplarla tekrarlayan bir topluluk. Aydın, efendisinin ilaçlarını çalıp içen ahmak uşak.

60'LARDAN SONRA

Batılaşmak, Batı irfanı ile kaynaşmaksa, batılaşmamıştık. Batı medeniyeti liberalizme dayanıyordu, liberalizm sanayileşen Avrupa'nın başka bir deyişle burjuvazinin dünya görüşüydü. Bizde ne sanayi vardı, ne burjuvazi. Avrupa'nın «batılaşınız» teklifi tek anlam taşıyordu: «kapitalizme teslim olunuz». Bürokratlarımız batılasmaktan çok, batılaşmış görünmek istiyorlardı. Avrupayı tanımıyorduk ama kendimizi de unutmuştuk. Korkuyorduk düşünceden. Zirvelerde dolaşmamız yasaktı. Batı'yı batı yapan düşünce fâtihlerinin yalnız ismini biliyorduk. Ne Locke çevrilmişti dilimize, ne Hobbes, ne Darwin. Hegel, ışığı bize kadar gelmiyen bir yıldızdı. Marx, mavi sakalın kırkıncı odası. Harf devrimi kütüphanelerimizi dilsizleştirmişti. Tek parti çelik bir korse giydirmişti şuura. 60'lardan sonra sedler yıkıldı, izm'ler bulanık bir sel gibi aktı ülkemize. Tanzimattan beri susmağa alışan halk, sesini yükseltmeğe başladı. Yasak bölge kalmamıştı artık. İslâmiyet de serbestti, sosyalizm de.

İslâmiyet serbestti ama müstağripler için bir abesler yığınıydı din, gericilikti. Şuurumuza vurulan o zinciri çoktan parçalamıştı Cumhuriyet. İslam olmak, çağın dışına çıkmaktı. Eğitim de, basın da müstağriplerin elindeydi. Gerçi halk imanından kopmamıştı. Sığ, soğuk, katılaşmış bir iman. Ama müstağribler yüzde yüz batılıydı ve batının değerlerine sadık kaldı. Yeni kuşaklara gelince.. Onlar bu sahte batıcılıktan tiksinmişlerdi. Masallarla avutulamazlardı artık. İkiye ayrıldılar: ülkelerinin mukaddeslerine sarılanlarla sosyalizme gönül verenler. Batı'nın kelimeleriyle; sağcılarla, solcular.

İrfanımızı maziye bağlıyan köprüler yıkılmış. İslâmiyet sisler içinde. İhmalin, bilgisizliğin, bühtanın sisleri. Kur'an-ı, «asrın idrâkine söyletmek» Âkif'in rüyâsıydı. Müslüman gençlik de aynı emel peşindedir. İslâm, içtimâî bir nizam. Yaşıyan ve yaşıyacak olan bir dünya görüşü.. Ama bunu çağdaş insana kabul ettirmek kolay mı?

Oysa sosyalizm.. Sosyalizm, Tanzimatla başlayan batılılaşmanın, Cumhuriyetle kökleşen laik ve pozitif düşüncenin en efendice, en tabiî sonucu değil mi? İmanını kaybeden, tarihten koparılan genç nesiller için son kurtuluştu sosyalizm. Yıllarca çölde yaşamışlardı, vâhaya koşuyorlardı çılgınca. Önüne geçilmez bir alın yazısıydı bu.

İnsan her yasağa karşı düşkündür. Sosyalizm de tehlikelerle dolu yasak bir bölge idi. O da Avrupa'dan geliyordu ama, Avrupa'dan çok doğunun ezilen milletlerine sesleniyordu. Hürriyet, terakki, anayasa gibi soyut bir kavram değil, «bilimsel bir dünya görüşü» idi. Gençlerimiz hürriyetin sarhoşluğu içinde bu memnû meyveyi kabuğu ve çekirdeği ile yutacaklardı ve yuttular. Bir din oldu sosyalizm. Marx, Hz. Muhamed'in yerini aldı, Kapital Kur'an'ın.

Bir anlamda ilk defa batılaşıyorduk. Marx, bütün eserleri dilimize çevrilen ilk ve son batılı yazar. Kanla mühürlenen bir batılaşma. Okuyan gençlik düğüne gider gibi ölüme koştu, sosyalizm uğruna. Bilmiyordu ki,

1) Hiç bir düşünce bir ülkeden ötekine olduğu gibi aktarılamaz.

2) İnsan düşünce için değil, düşünce insan içindir.

3) Batan bir ülkeyi bir anda kurtaracak hiç bir sihirli formül, yani izm yoktur.

4) Avrupayla aramızda aşılmaz bir duvar var. Doğu, kapitalist için de, sosyalist için de sömürülecek bir alandır. Doğulu ise, bir yarı insan, şüpheli bir yandaş, tek kelimeyle düşmandır.

5) Zilletten kurtulmanın yolu haysiyetimizi ispattır. Haysiyet, şuur ve fedakârlık demek. Şuur hiç bir kiliseye bağlanmamak, her vesayeti reddetmek, kapılarını her ışığa açmak demektir. Fedakârlık ise inandığı değerler uğruna her çileyi göze almak, hatta ölümü bile. Saygıya lâyık insan kendi kafası ile düşünen ve düşüncesini haykırmaktan çekinmeyendir.

Marksizm de dışardan gelen bütün ideolojiler gibi bir felaket kaynağı olmuştur. Çünkü, çocuklarımız hazırlıksızdılar. Marksizmin de bir ideoloji olduğunu bilmiyorlardı. İdeolojinin bir yarı hakikat ilim kisvesine bürünmüş bir sınıf yalanı olduğunu anlıyan var mıydı zaten. Delikanlılar çarpıtılmış sloganları dünyaca geçerli bir hakiket sandılar. Oysa, marksizm bir doktrin olmadan önce, bir araştırma yöntemidir. Bir tekke şeyhi değildir Marx. Belli bir çağda, belli bir bölgede yaşamış, her insan gibi, birçok zaafları olan bir düşünce adamı. İnsanlığa en büyük armağanı diyalektik.

Ama unutmayalım ki adına bunca cinayetler işlenen Marksizm, şuurlanmamıza da yardım etmiştir. Evet, Türk insanı papağan batıcılıktan gerçek batıcılığa marksizmin sayesinde geçebilmiştir. Descartes'in XVII. yüzyılda Avrupa'da başardığı düşünce devrimine benzeyen bir düşünce devrimi yaratmıştır, bizde. Avrupa'nın yalancılığına, kapitalizmin sömürüsüne dikkatimizi çekmiştir. Anlatmıştır ki, batı düşüncesi dokunulmaz bir hakikatler bütünü değildir. Her sınıfın, her milletin, her camianın kendini korumak için uydurduğu yalanlar var. Batı'dan icazet almadıkça Batı'yı tenkit edemezdik. Marksizm bize bu icazeti verdi. Yani şuurumuza takılan zincirleri kırdı ve Avrupa büyüsünü bozdu.

Bir düşünce adamı marksçı olabilir mi? Marksçılık, bir izme yani bir kiliseye bağlanmak, onun nas'larını değişmez hakikatler gibi, kabul etmekse elbetteki hayır. İnsanlığın düşünce tarihinde marksizme layık olduğu yeri vermek, bir Eflâtuna, bir İbni Haldun'a, bir Descartes'a veya bir Saint-Simon'a gösterilen saygıyı Marx'tan da esirgememek ise elbetteki evet. Marx çağdaş batı düşüncesinin en büyük temsilcilerinden biri, belki de birincisidir. Marksizmi dinleştirmek Marks'ı anlamamaktır. Konserve hakikatler sunan bir şarlatan değildir Marx. Marksizm tenkittir, şüphedir, araştırma yöntemidir.

PARAMPARÇA
ÜÇ BEŞ ACI

AHMET EFE

Başını bulutlara vuruyordu dallar
Dalların gözbebeklerini oymuştu hazan
İliklerin üşüyordu
Veremli bir kadın gibiydi sokaklar
Muttasıl öksürüyordu
Oldum olası sevmezdin bu yağmuru
Başından ayaklarına kadar şarıl şarıl
Gözlerin avuçlarına saplanmıştı karmakarışık
Bir kızılca kıyamet kopuyordu içinde
Yüreğin yüzüne bulaşmıştı
Çizgisini seçemezdin akşamların
Güneşi kapkara bulutlara peşkeş çekmişlerdi
Ayakların kaldırımlara çivilenmişti
Kaldırımlar boz-bulanık umutlara
Umut ha?
Bir daha sarıldın yoksulluğuna
Yamalı elbiselerine yoksulluğunun
Bu yokuş tırnaklarını söküp almıştı parmaklarından
Bu yağmur sele vermişti hülyalarını
İliklerin üşüyordu...

Demirleri parçalayan dişlerini
Çatır çatır sökmüştü üç-beş acı
Damarlarını koparmışlardı lif lif
Kızılay sokaklarını yadırgamıştın
Marko Paşa yazılı bir büstün önünde durmuştun
Derdini dinlemiyordu Marko Paşa
Ellerin yüreğindeydi
Bir tuhaf bakıyordu, bir garip bakıyordu
Gelip geçen gözler gibi bir garip
Berlin kusup atmıştı seni
Ankara kusup atmaya hazırlanıyordu

Yolculukların yakasını yırtmıştı ellerin
Dar attın iyice ufalmış vücudunu terminale
Telaş sekizyüz olmuştu
Telaş erkek kadın çocuk olmuştu
Başka şehirlere başka köylere koşuyordu
Ankara'dan Kızılay'dan neon lambalardan kaçıyordu
Kendinden kaçıyordu
Kendinden kaçıyordun
Peşinde gölgeleşmişti kendin
Bir bozulmuş plâkta bir tuhaf şarkı vardı
«Kaçmaz hiç kimse kendi kendinden
Ben olmuşsun sen...»
Mi diyordu ne?
Berlin kusup atmıştı seni
Ankara kusup atıyordu
Şu yorganı sırtında adam
Çakır'ın Murat mıydı yoksa?
Şu kaçak sigara satan çocuk
Durdu'nun yetimi Salih olmasındı
Şu kadın anandı belki, ağladığına göre
Şu adam Ören Mezar'dan kalkıp gelmiş
Babandı belki, kızgındı...
Bir yara patladı birden
Bir irin boşaldı
Bir kirli kurşun vınıladı, duydun
Bir daha hiç bir şey duymamak üzere...
Berlin kusup atmıştı seni
Ankara kusup atıyordu
Dünya kusup atıyordu
Kimsesiz cesedine bir gazete örttü bir kadın
Seni değil gazeteyi okuyordu ihtiyar:
«Bugün de üç banka soyuldu İstanbul'da
Üç adam vurdular, üç çocuk
Katilleri bulmak ne mümkün
Kurşunlar Çin yapısı, Rus yapısı...»
Berlin kusup atmıştı seni
Ankara ve dünya kusup atmıştı
Kimsesiz cesedin üşüyordu
Cesedine örtülmüş gazeteyi de yağmur dişlemişti
Gözlerin açıktı, büyüktü,
Görenler: «Daha gençmiş...» dediler
Kimsesiz cesedin üşüyordu.,

BİR DERGİDEKİ EVRENSELLİK TARTIŞMASI

MEHMET ÂKİF AK

Bu yılın başlarında, bir dergide (*) «Evrensellik ve Yerellik» üzerine yapılan bir oturuma yer verilmişti. Konuyu ta o zamanlar değerlendirmek için programımıza almıştık. Ne var ki ancak şimdi gerçekleştirebiliyoruz bunu.

MAVERA'da, Akif İnan, Rasim Özdenören ve İsmet Özel'in katıldığı «Evrensellik ve Yerellik» adlı oturumu Ersin Gündoğan yönetmişti.

Oturuma katılanların düşüncelerine ayrı ayrı değinmeden önce, Evrensellik kelimesi üzerinde durmamız gerekiyor.

Evren, Türkçedeki kâinat kelimesine yenilerde getirilmiş bir karşılık. Evrensel ise kâinatşümûl demek. Kâinatın şümûl ekiyle kullanıldığını hatırlamıyoruz, ama evrenin sonuna bir «sel» eki getirilmiş her nedense. Kâinatı, ya da evreni, Allah'ın dışında bütün yaratılanlar olarak alırsak —ki hep bu anlamda kullanılagelmişlerdir— sanat eserinin bu anlam çerçevesi içinde kâinatşümûl veya evrensel olabileceğini söylemek, batıl bir iddia olur. Batıl olmaktan başka, canlı-cansız bütün yaratıkları kuşatıcı bir iş yapma konusunda, insanın Yaratıcıyla yarışması, veya ortaklığı kabul olunur ki. inananlar bunun ne denli korkunç bir şey olduğunu bilirler. Yüce Yaratıcının İslâm dinini kendi dışındaki bütün yarattılarına mı yoksa sadece dünyaya mı gönderdiğini bilemiyoruz. Kâinat hakkındaki bilgimiz ise, onun büyüklüğüne oranla yok sanılacak kadar cüz'î. Güneş sisteminden başka kaç sistem vardır, nicedir bunlar, meçhulümüz. Ama kâinat yaratılalıberi var olduğu halde, hâlâ bize ışığı ulaşmayan yıldızlardan bahseder astronomi, güneşe de enerji veren yıldızlardan...

Öyleyse bu oturumda kullanılan evrensel kelimesini, milletlerarasından galet olarak kullanılmış saymalıyız. Kâinatşümûl anlamında değil. Oturuma verilen isimdeki diğer kelimeye gelince. Yerellik, bilindiği gibi bugün mahallîliğin karşılığı. Yereli, bu oturum için millînin karşılığı olarak almak zorundayız. Herhalde kast edilen de bu. Çünkü millî içinde birçok yerel şubeler olduğu herkesçe biliniyor. Mil-

(*) *Mavera, Sayı 3, 1977.*

lînin pek meşhur karşılığı olan ulusalın bile bile kullanılmamış olmasına rağmen biz yereli, millî anlamında alacağız.

NİÇİN BU KONU?

İsmet Özel, konuşmasının bir yerinde, «biz böyle bir tartışmaya mecbur ediliyoruz», aslında bu bizim ihtiyaçlarımızdan doğmuş bir tartışma değildir, anlamında sözler eder. Ama buna rağmen tartışmaya katılır. Bu mecburiyeti kendi kendine de yükler. Başka bir dünyanın şartlarından doğmuş meseleleri, yine o dünyanın mefhumlarıyla çözmeye, irdelemeye çalışır. Tabiatıyla konuyu, dışımızdan gelmiş bir mecburiyet saydığı ve bu açıdan baktığı için, düzenli bir izaha kavuşturamaz. Oysa konuşmasının başlarında ileri sürdüğü bu mecburiyet fikrini derinleştirmek zorundaydı.

Sanatta millîlik ve milletlerarasılık tartışmasının bizim için sun'î olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu iki ayrı mefhuma batının etkisinde olmadığımız zamanlarda raslamıyoruz. Millîlik, milletlerarasılık tezadı batının geçmişinde de yok. Bütün meselelerle birlikte sanat meselelerinin de millî, ya da milletlerarası olarak düşünülmesi ve bu mefhumların birer doktrin haline getirilmesi, 19. yüzyıldan geriye uzanmaz. İsmet Özal şöyle diyor:

«Kanımca dünya ölçüsünde emperyalizmin bir standardizasyonu vardır. ...Evrensellik benim kanaatime göre, evrensel olmuş emperyalizmin, aynı şekilde evrensel hâkimiyet iddiasında olan Marksizmin bize empozesi görünümündedir.» İlmî gerçeğin, hissî ifadesi bunlar. Çünkü evrensellik konusu, batının kendi içinde bile çözüme kavuşmuş değil, tartışılıyor. Biz ise bu tartışmanın bir tarafını tutuyoruz yalnızca. Batıda, sanat eserinin toplumsal olduğunu savunan yığınla düşünür çıkmış, çıkıyor da. Eskilerden Taine, yenilerden Charles Lalo sayılabilir. Lalo, bütün değerlerin toplumsal olduğu görüşünde idi. Öyleyse Özel'in hükmünü şöyle tamamlamalıyız: Batı kültürü ve medeniyeti yayıldığı ölçüde bize kendi dünyasının meselelerini de getirmekte, çoğu zaman bir mecburiyet olarak önümüze dikmektedir. Sanatın millîliği ve milletlerarası oluşunun tartışılması da bu mecburiyetlerden biri.

Batının bize yüklediği mecburiyetlerden bir bölümünü, bu geçiş döneminde belki taşımak zorundayız. Ancak sanatın millîliği ve milletlerarası oluşunun tartışılması bizce tamamen lüzumsuz. İyice ortaya konamamış, sınırları belli edilmemiş bir konuda tartışma açmak kadar, düşüncelere yazık eden bir talihsizlik olamaz. Konu hangi yönleriyle, hangi açılarla ele alınacaktır? Ortaya eni boyu belli bir somut konu koymadan ve bunun yönü belli edilmeden yapılacak tartışmalar havanda su döğmekten pek farklı olmaz sanırız. Bu halde uzlaşmak da muhaldir, hangi noktalarda farklı düşünüldüğü de belli edilemez. Herkes sadece konuşmuş olur.

Ayrıca aynı dünya görüşüne sahip insanlar arasındaki konuşmalara tartışma adı vermek de uygun olmaz. Müslümanların koskoca mezhep imamları arasındaki ihtilâfların sayısı çok sınırlı iken, bizler birbirimizi bir anlamda farklı düşüncelerde inat etme demek olan tartışmalara zorlama hakkına sahip olabilir miyiz? Hem bunu kamu huzurunda yapmaya inancımızın istişare ve mesele müzakeresi adabı izin verir mi? Bir fikrin diğerini alt etmesi veya birinin diğerine ta-

bi olması tartışmanın ilk amacı. Ancak denebilir ki hemen hiç bir tartışma bu amacı gerçekleştirememektedir. Tartışma sonunda fikirler daha derinlemesine ve kaba hatlarla birbirlerinden ayrılıyorlar. Çünkü tartışmalarda çoğu zaman aklın yerine hissin, objektifliğin yerine nefsiliğin söz sahibi olduğu, olacağı bilinen bir şey. O halde bir konuyu tartışma adıyla, herkesin kendi aklına uygun geleni söyleyeceği bir düzeye getirmek yerine; bilgi kaynaklarımızın bu konuda ne dediğinin inceden inceye araştırılması ve daha sonra varılan sonucun, eğer kıyas ve içtihad ile gidilmiş muhkem bir hüküm değilse, aynı cehdi göstermiş kişilerce müzakere meclisine getirilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Aksi yol, batı kültür ve toplum yapısına uygun gelse de bize pek yabancı.

Bu umumi açıklamalardan sonra, oturumun ana hatlarıyla bir tablosunu çizmeye başlayabiliriz.

«BİR FRANSIZ ZİYA GÖKALP'İ NE YAPSIN?»

Akif İnan'a göre bir Fransız'a veya Alman'a söyleyeceği hiç bir şeyi yoktur Ziya Gökalp, Mehmet Akif veya Ömer Seyfettin'in. Bunlar «yerel» ama, evrensel öz ihtiva etmiyorlar. «...bütün insanlığın eşdeğerde eş önemde gördüğü bir açıdan dile getirmiş ve dünya insanının, âdeta kendi çözümünü o eserin şahsında görebilecek vasfa ulaşmış değillerdir. Oysa bir Yunus, bir Mevlâna böyle midir? Bunlar evrensel bir nitelik belirtirler» Dostoyevski, Goethe, Shakespeare ve Tagore da böyle.

Şu cümleler Akif İnan'ın kendi düşüncesini özetlemesi:

«Başarılı bir edebiyat mahsulü, mutlaka bir evrensel edebiyat niteliği de belirtecektir. Eğer ulusal olma niteliğini gereği gibi içinde taşıyabilirse.»

«Üç şartımı takrarlayayım: Büyük sanat büyük milletin işidir. Büyük sanat yine büyük dilin işidir. Son şart ki, bunu kendi özüne büyük ölçüde bağlı, ama bütün insanlığı kuşatıcı nitelikte beyan etmesidir.»

Bunlara ek olarak Akif İnan, sanatçının, öteki dünya sanat ve edebiyatlarını tanımaya mecbur olduğunu ileri sürüyor. «Bir sanat mensubunun bir Fransız edebiyatını, çağdaş İngiliz, Alman, Rus edebiyatını tanıması tabii ve mecburidir. Dünya çok küçülmüş olduğu için mecburidir.» Akif İnan, ayrıca bugünün Türk edebiyatının Arap, Fransız, İngiliz edebiyatı kadar evrenselleşmeye şansı olmadığını söyler, dil ve medeniyet geriliği yüzünden.

Rasim Özdenören, Akif İnan'ın bu düşüncelerini çok az bir farkla onaylar. Bu fark dildir. Özdenören'e göre, bütün mesele insan ruhunun yansıtılması oluyor, insan ruhunun ezeli, ebedi diyebileceğimiz birtakım doğrularının yansıtılması meselesi. Edebiyatın evrenselliği burada söz konusu olabilir. «Onun için bence dil ikinci plândadır. Büyük eserde bütün insanlığı ilgilendiren problemleri, bütün insanlığı ilgilendiren dramatik yaklaşımı, gerilimi, çatışmayı görüyoruz, yakalıyoruz.»

İsmet Özel'in bu düşüncelere nasıl karşı çıktığını göstermeden önce araya giriyor ve bazı sorular yöneltmek istiyoruz Akif İnan ve Rasim Özdenören'e. Yalnızca bazı sorular. Yoksa tartışmada bir taraf olma niyetinde değiliz.

Önce soralım. Buradaki evrensellik (milletlerarasılık), eserin özünde mi yoksa kabuğunda mı aranıyor? Yani evrensel bir şekil mi ihtiva etmeli sanat eseri, evrensel bir öz mü? Yoksa biçim olarak ye-

rel (millî), öz olarak evrensellik midir kastedilen? Özdenören biçimsel evrenselliğe taraftar görünmüyor; büyük eserde, bütün insanlığı ilgilendiren özler bulunmalı diyor.

Evrensel bir muhtevaya gelelim. Burada da iki farklı açı arıyoruz. Muhteva, bütün insanlar için, onlar farkında olsun veya olmasınlar, kabul etsin veya etmesinler, insanlık için zaruri değerler taşıdığı zaman mı evrenselleşmektedir? Yoksa muhteva, bütün insanlık tarafından kabul gördükten sonra mı evrensellik kazanmaktadır?

Burada Mevlâna, Yunus, Tagore, Goethe, Shakespeare ile Dostoyevski aynı çizgide evrensel değerler taşıyan kişiler şeklinde ifade geliyor. Çeşitli toplumlara mensup bu büyüklerin birleştikleri evrensel çizgi İslâm mıdır? Yoksa İslâm'ın dışında ve üstünde başka evrensel (milletlerarası) değerler mi vardır? Bilindiği gibi, İslâm'dan önceki hak dinler kavimlere hitap ederdi. Oysa İslâm bütün insanlığa konuşmak üzere gelmiştir. Böyle olunca, en son ve mükemmel diniyle bütün insanlığı kucaklayan yüce Allah'ın dışında insanların tamamını kucaklayacak değerler ortaya koyabilen kimselerin varlığından bahsedebilir miyiz? Eğer sadece sanat alanında düşünüyorsak, meselenin böyle sınırlı düşünülmesine, insanın hayatından başka bütün fikri ve hissî dünyasına girme durumunda olan İslâm izin vermekte midir? Aynı listeye niçin Baki ya da Nabi'yi rahatlıkla katamıyoruz? Baki ile Mevlâna arasında amaç bakımından ne gibi farklar bulunuyor? Sanırız ki hiç bir batılı, Mevlâna'yı kendi bakış açısı —hümanizm gibi— olmadan düşünmüyor. Ya da Kur'an'ın kölesi olduğunu söyleyen Mevlâna'yı sevebilen batılılar, kendi değerlerinden bir ölçüde kurtulabilenlerdir. Sevgileri Mevlâna dolayısıyla İslâm'ın insanî özünedir. Biz niçin, Mevlâna'yı seven İslâm'ı da seviyor mu gibi bir şart aramıyoruz? Sonra sayılı birkaç batılı aydının Mevlâna'yı sevmesi tüm batı için geçerli bir ölçü vermez ki? Kaldı ki bunların Mevlâna'yı kendi bakış açılarına göre yorumlayanları çoğunlukta. Nasıl biz Dostoyevski'yi kendi açımıza göre yorumluyorsak ve buna mecbursak... Şayet batı eğitiminden geçmemiş olsaydık —ki batıcı eğitimin bir lütuf değil, başımıza musallat edilmiş bir afet olduğunu hatırlayalım— Dostoyevski'yi değil yorumlama, tanıma imkânlarından bile yoksun olacaktık. Öyle ya bir Türk kalkıp Almanca öğrenmeseydi —merak mı etti, mecbur mu oldu?— Goethe'yi kim tanıtacaktı bize. Hintli Tagore'un bize İngilizce'den aktarıldığı bir başka gerçek.

«Ben Kur'an'ın kölesiyim, ben Muhammed Muhtar'ın ayağının toprağıyım;» «ayağın tozuna sürsem yüzümü» gibi sözleriyle dinlerine ve peygamberlerine olan bağlılıklarını eşine raslanmaz aşk ve heyecan ifadeleri ile dile getiren Mevlâna ve Yunus ile Dostoyevski'yi, Goethe'yi aynı çizgide ve listede görmenin ölçüsü nedir? Kim koymuştur bu cihanşümûl ölçüyü? Katı manâsıyla iman ile küfrün telifi anlamı taşımaz mı bu? Dostoyevski'yi, Goethe'yi İslâm'a yaklaşmış görüp takdir etmek ayrı şey elbette. Veya bu batı ve Rus büyükleri tam anlamıyla İslâm'a susamış sosyal çevre ve insan tipleri çizdikleri için sıcak ve sevimli gelebilir bize; bu ayrı konu...

Evrensel sanat eserinden maksat, İslâm'ın cihanşümûl muhtevasını insanlara ileten, tebliğ eden eser ise —ki oturumda bunu ihtiva eden açık bir ifadeye rastlamıyoruz— yine bazı sorularımız olacak.

İslâmın cihanşümûl değerlerinden (Kur'an'ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler) yararlanarak, başka dillerde ve başka biçimlerde yeni evrensel eserler yapılması mı kastediliyor? Ya da İslâm'ın cihanşümûl değerlerini, millî sanat üslûpları ve teknikleriyle anlatmak mı eseri evrensel yapıyor? Birinci görüşe muhalefetimizi derhal açığa vurabiliriz. Çünkü İslâm'ın kendi öz değerleri dışında cihanşümûl değerler ne olmuştur, ne olacaktır? İnanca dahi kuşkular düşürecek biçimde yanlışlar taşır böyle bir düşünüş.

İslâm'ı, millî sanat biçim ve tekniklerinin özü yapmak ise bir müslüman sanatçı için zaten mecburiyet. Fakat müslüman sanatçının cihanşümûl İslâmî özleri işlemesiyle, evrensel eser vermesi ayrı ayrı şeyler. Bu değerler, içinde yer aldıkları eserin beşerî unsurlarına da evrensellik katmazlar. Değiştirilmemiş ve bozulmamış cihanşümûl değerler olarak eserin içinde yer alırlar. Cihanşümûlün yegâne yaratıcısı olabilir, o da bütün kâinatı kuşatabilecek yegâne kudrettir, Allah'tır yani. Beşer, cihanşümûl üretemez.

Ayrıca İslâm arz olarak, ortaya konuş olarak cihanşümûldür. Beşerî kabul seviyesinde durum değişmektedir. İslâm belli bir tipin ve kapasitenin dini değil. Sonsuz bir ummandır O. Herkes kapasitesi ve anlayışı nisbetinde anlar O'nu. İçtimaî seviyede de durum aynı. Her kavim bir başka çeşni ile uygulamıştır İslâm'ı. Esaslar değişmemiş, fakat bu esaslar üzerine inşa edilen yapı, değişik görünümler almıştır. Mısır, Kurtuba, Semerkant, İstanbul camilerindeki değişiklikler gibi. Fakat ne İslâm'ın değişik toplum ve insan tiplerince farklı anlaşılması, ne de O'nun uygulama alanında değişik ürünler vermiş olması, O'nun esasına halel getirmez. Bütün insanlar tarafından kabul edilmeyişi de İslâm'ın cihanşümûllüğüne gölge düşürmez.

Görüldüğü gibi sanat eserinin İslâmî özler taşıması, O'nu milletlerarası değil, müslümanlararası yapmağa bile kâfi sebep olmuyor.

Müslüman olan büyük bir medeniyet ve milletin sanat eserleri bu bölümde incelenebilir. Osmanlı-İslâm medeniyetinin sanat eserleri gibi. Bu medeniyetin büyük sanat eserleri, Osmanlı devletinin haşmetine eş, zamanlarında geniş insan yığınlarınca tanınmışlardır. Ünlerinin yayılmış olması, evrensel olmalarını gerektirmez. Belki birçok insan, keyfiyetine vakıf olmadan tanırdı Bâki'yi veya Sinan'ı. Tıpkı bir çoğumuzun, anlamadığımız halde Bethoven'i tanıyışımız gibi. Bütün insanlararası değil, bir medeniyet camiası içindeki insanlar arasında bile müşterek bir zevkin varlığı kuşkuludur. Çünkü zevk bir eğitim, irsiyet, coğrafya, tevarüs, medeniyet ve çevre meselesidir. Bu şartlardan hiç değilse ekseriyetinin bir araya gelmesi halinde insanlararası müşterek zevkler oluşabilir. Ve bu uzun bir zamanı gerektirir. Ancak bu şartlarla bir İstanbullu musevi Klasik Türk Müziğini sevebilmiş, hatta icra edebilmiştir.

Bu, araya girişten sonra oturuma yeniden dönüp, İsmet Özel'in farklı tesbitlerine göz atabiliriz:

«SANATIN DEĞERİ NEYLE ÖLÇÜLÜR?»

Özel'e göre sanatın değeri kendi yapısından çok, insanların ona verdiği önemle ölçülür.

«Temel kıstasları koymuş değiliz ki, bunu bilmiyoruz daha. Sanatın değeri neyle ölçülür? Ben de diyorum ki, sanatın değeri, seslendiği insanların ona verdiği değerle ölçülür. Diğer ulusları bu noktada hiç önemsemiyorum.»

«...Ben eserlerin evrenselliği

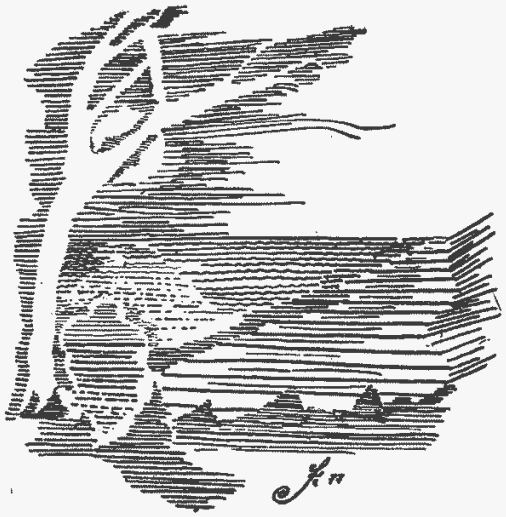
konusunda ciddî şüpheler izhar ediyorum. Şimdi kadim Yunan'ın yirminci yüzyıla ses verme hadisesi, sadece bu medeniyetin, batı medeniyetinin temelinde olmasından ibarettir. Hiç bir şekilde kabul etmiyorum ki Yunan medeniyeti, Mısır medeniyetinden —çağdaşı olan Mısır medeniyetinden— daha üstün olsun. ...Ben yerellik ve evrensellik meselesini değerlerde değil, yani edebiyatın iç değerlerinde değil, o edebiyatın arkasında olan kuvvetlerde buluyorum. Yani büyük edebiyat, uygarlıktan ötürü büyük olur, büyüklüğü kabul edilir daha doğrusu.»

İsmet Özel görüşlerini topluca şöyle ortaya koyar oturumun sonunda:

«Benim söylemek istediğim şu: Ben kül yutmamaya kararlıyım. Bazı mecburiyetler karşısında kaldım gençliğim boyunca. Bana Homeros oku dediler, okudum. Fransız edebiyatını öğren dediler, öğrendim. ...Bunlardan yararlandım, yararlanmadım, bunun tartışmasını yapacak değilim. Yalnız bu yaşımda çok dikkatle durmak istediğim bir mesele var: Uyanık olmak, mecburiyetlerin sultasında kalmamak. Yani, batı edebiyatına, batı kültürüne yabancı kalma düşüncesini savunuyor değilim. Fakat iyi bilmek zorunda olduğumuz mesele şudur: Batı edebiyatı bize paketlenip, ambalajlanıp sunulmaktadır. ...Ben Faulkner'in evrensel olduğu düşüncesinde Rasim Bey kadar ısrarlı değilim ama, evrensel olduğundan şüphe etmediğim bir nokta var, o da Amerikan emperyalizmidir. Faulkner'in evrensel olan yanı hasta yanı mıdır? Yani Faulkner, benim görüşüme göre, hasta olan Amerikan toplumunu güzel yansıtmıştır. Bu evrensel değildir, millî bir hadisedir. Hepimiz acaba baba katili miyiz ki, Dostoyevski'nin baba katilliği temasını evrensel görelim? Akif İnan'ın millî bir edebiyat için öngördüğü şartlara gelince; «Birinci olarak tarihi birikime yönelmek» dediler. Ben bunu kaynaklara dönmek şeklinde alıyorum. Kaynaklara dönmek demek, demek ki bazı kaynakları reddetmek, yani demek ki kadim Yunan'ı reddetmek, gerekirse onunla polemiğe girmek, Hıristiyanlığı reddetmek, kilisenin takdim ettiği hıristiyan ruhunu reddetmek. Zerdüştü reddetmek. Batı Avrupa'nın bugünkü emperyalist espriye gelene kadar geçirdiği macerayı benimsemeyi reddetmek veya onunla polemiğe girmek. Kaynaklara dönmenin olumsuz yanı bu, yani red yanı. Evet yanı; kendi vahye dayanan kaynaklarımıza dönmek, insanımızın biçimlendirilişinde bu düstürları esas almak. Bunlar kaçınılmaz şeyler. Çağdaş biçimde sunmak ne demek? Acaba tartışmanın başında dikkatle belirttiğim, batı medeniyetinin standartlarına uygun bir şekilde sunmak mı? Millî edebiyat konusunda öneri getirmek, kanaatimce mümkün değil. Biz edebiyat dışı kalelerimizi sağlam tutarsak, edebiyatçının oluşturacağı eseri de bir ölçüde şartlandırmış, ya da ona katkıda bulunmuş olabiliriz.»

Oturumu ana hatlarıyla göstermeye çalıştık başından beri. Yer yer kendi düşüncelerimizi de kattık. Fakat asıl amacımız oturumun konusuna yeni bir bakış açısı eklemekten çok, iyi niyetlerinden kuşku duymadığımız bu değerli edebiyatçılarımızın daha geniş düşünmelerine yardımcı olmaktı, bunu da burada söylemeden edemiyeceğiz; bilinmeyen şeylerin kendi disiplinimize göre tetkiki; eğer muhavere gerekli ise, bunun tartışma tarzını almaması icap ettiği kanaatimizi ortaya koymak istedik. Dostça karşılanacağını umarız.

HÜZZAM RÜZGARLARI

MUSTAFA ÇİMEN

Bir yoğun hüzün müdür yalnızlaşmış çınarlardan geldi
Yıldız takmış saçlarına hüzzam rüzgârlardan geldi

Bayram sevinci tutuklandı gönlümün kapısında
Gözleri kanlı iri kıyım bir gardiyan geldi

Elleri kelepçeli götürülürken yalnızlık korusunda
Sararmış yapraklı ağaçlardan gri bir duman geldi

Gece mehtap yoktu ışık sızmazdı mahpushaneye
Nemli bir karanlıktan kül mavisi kan geldi

★

Yas karanlığını aydınlatmaya içli yıldızlar geldi
Söndü otomobil farları tutuklanmış kızlar geldi

★

Gece sokak aralarını farlar yokladı yılan diliyle
Zehirli dünyaların salıncağına tutunanlar geldi

Rüyaları doldurdu zifiri korkunç mu korkunç yüzler
Işık güneş yansımalarıyla özlem sarnıçlarından geldi

Bir gezinti keder anaforunda istiklâl caddesinde
İlkçağ yamyamlıkları ki kan aldığı damardan geldi

Akşamın mor sarı kızıl karanlığı solucan dansında
Posası çıkarılmış vücutları onun anaforundan geldi

Sayılar düşürme zihnime ah sayışlar hep geriye
Rezil görüntüler ki esir panayırından geldi

Bir sis bulutu inmiş sokaklara yürek lekeleriyle
Ayakla başın bitiştiği bilmem ne barından geldi

Bir deprem sonrası enkazı ki gökler çatlayacak
Kirli bir ruh seli bataklık bulutlarından geldi

Ne olduğu belirsiz deve çobanları asalet tahtında
Sürgün edildi insanlık şehir şehir apartman geldi

Gözyaşlarım boğarken mahzun yürek kuşumu
Mahpushaneye daha birçok yaralı vicdan geldi

★

Bir aşk izlenimi düşer yüreğime ay ışığı gibi
Sevgi ağacım çoğullaştı yeşil bir orman geldi

Gül gibi açtı mı dudaklarda hummalı bir gülümseme
Sarıcı incelikleriyle insanı eski baharlardan geldi

Gönülde yemişler bahar aydınlığı saçıyorsa
Bil ki bu ışık unutulmuş yağmurlardan geldi

★

Müzikle sihirlenir ya damarların ağacı
Soldu sanat gülü kaliteye tırpan geldi

Uzuvlar tedirgin ses topal anlamsa kör-kötürüm
Çırpındıkça ritimlerden delik deşik buhran geldi

Derken olmaz ilaç sine-i sad- pareme
Büyülü bir ses derin ummanlardan geldi

★

Ruhum çizgi çizgi kan dolaşırken karanlıklarda
Sönmez yorum aydınlığı son peygamberden geldi

★

Bir yoğun hüzün müdür yalnızlaşmış çınarlardan geldi
Yıldız takmış saçlarına hüzzam rüzgârlardan geldi

Gündemdeki Kadın Konusu

NECATİ AYKAN

Hayli kalabalık bir kıraathane. Önümdeki kitaplarla meşgulüm. Kapıda iki genç kız belirdi. Oturacak bir yer aradılar. Sonra gelip yanımdaki tek boş masaya oturdular, bir taraftan çaylarını içerken koyu bir sohbetin içinde kendilerini unutup gittiler. Konuları evlilik ve kadın eşitliği. Bana çok ilginç gelen bu konuşmayı gayri ihtiyari dinledim. Zaten yüksek sesle konuşuyorlardı. Yer yer ilginç yorumlar yapıyorlar, çalışmaktan, bankadan, çalıştıklarıyla ihtiyaçlarını kimseye muhtaç olmadan karşılamaktan bahsediyorlardı.

Bir ara içlerinden biri kız arkadaşının evliliğinden bahsetmeye başladı.

— Aysel'in evlendiğini duydun mu?

— Hangi Aysel?

— Hani geçen sene birlikte çok gezerdik, bizim mahallede otururlar, uzun boylu sarışın bir kız tanımalısın, bir kere sizi okulda tanıştırmıştım.

— Evet hatırladım. Ne zaman evlendi?

— Üç ay kadar oluyor. Şimdi Kadıköy'de oturuyorlar. Geçen gün karşılaştım.

— Eee memnun muymuş evliliğinden, anlattı mı sana?

— Ay vallahi çok tatsız şeyler anlattı. Onları duyunca evlilikten iyice soğudum.

— Nelerden bahsetti anlatsana,

bilmece gibi konuşma.

— Kocası ev işlerinde pek yardımcı olmuyormuş, ev işleri sana ait diyormuş, biliyorsun Aysel de çalışıyor. Kızcağız ayrılmayı bile düşünüyor.

Genç kızların konuşmalarından bir süre kendimi ayırdım. Başka düşünceler hücum etti kafama. Onlar konuşmaya devam ediyorlardı. Sonra dalgınlığımdan kendimi kurtararak, konuşmalara kulak verdim. Aysel'in evliliği konusu devam ediyor.

— Geçen gün Çiğdem'ler evlerine uğramış, ailevî ilişkilerinden biraz bahsetti de-kahroldum. Beyefendi (kocası olacak) pijamasını giyip köşebaşına oturuyor kızcağızdan su istiyormuş! Aysel bir bardak su getirir misin? beyefendi evine hizmetçi tutmuş sanki. Kalkta kendin iç.

— Aaa! Olur mu öyle şey canım. Aysel de senin kadar tahsilli. Daha evliliğin başındayken kadına böyle davranılır mı?

Üniversite öğrencisi bu iki kızın evlilikle ilgili ilginç düşüncelerini hayretle dinledim. Okuyan kızların evlilik müessesesi hakkında düşünceleri. Kafamdan korkunç kıyaslar gelip geçti. Gerçekte bu iki genç öğrenci kız, kadın ve erkek konusuna çok yanlış bakan daha geniş bir okumuşlar kesiminin sözcüsüydüler. Çünkü duyguları, görgüleri ve kültürel seviyeleri içinde bulundukları kesimden ayrı değildi.

Ve Türkiye'nin genel kültür seviyesini işaretliyordu bu konuşmalar.

Neydi kadın ve kadın hakları meselesi, Türkiye'de nasıl gündeme getiriliyordu, tartışmanın başlangıcı ve bugünkü durumu neydi?

Sık sık tartışılan ve sıcaklığı korunan bir konu kadın hakları. Teorik münakaşaların içinde öyle görülüyor ki çok önemli bir yeri var. Eski çağlardanberi sürüp gelen günümüzde daha da hızlanan bu konu, en hareketli dönemini Fransız ihtilâlinden sonra yaşadı. Şimdi dünyanın çeşitli ülkelerinde kadın örgütleri siyasî nümayişler düzenliyor, erkeklerce gasbedilmiş, geri verilmesi gerekli haklarından bahsediyorlar. Gizli güçlerin, kadın haklarını temin için ortaya konmuş görünen istismar sloganlarına vasıta olan kadın, gövde gösterilerine başka ülkelerde sık sık şahit oluyoruz, ya da okuyoruz. Bazen dünya çapında bir olay oluyor bu haberler, gazete ve dergilerin ciddi sayılabilecek derecede zamanını dolduruyor.

UNESCO 1975 yılını «Dünya Kadın Yılı» ilân etmişti. O sene her ülkede bu konu sıcaklığını korudu. Her vesileyle en geniş aktüalite haline getirildi, unutuldukça alevlendirildi.

Türkiye'de de konuya geniş ilgi duyuluyor. Az çok Batı magazin dergilerini karıştıranlar bu konunun uzmanı gibi bilgiç bilgiç hükümlerle dolduruyorlar ortalığı. Bu insanlara radyo ve televizyonun bütün imkânları açık tutuluyor. Kendilerinin de içlerinden çıkamadıkları bir fasit dairede, yeterli bilgi ve iyi niyetten yoksun programlar dizisi sunulup duruluyor seyirciye. Zaman zaman kadın hakları konusu anket tarzında bir soruşturmaya yöneliyor. Genellikle belli kesimlerden seçiliyor anketçiler. Programı düzenleyenlerin fikrî doğrultusuna ters düşmeyen kanaatler serdedecek insanlara sorular yöneltiliyor. Cevaplar malûm. Program yapımcısının istediği çizgide. Üzerine yapılan bir kaç yorum cümleciği Türkiye'de kadın meselesinin üstesinden geliveriyor.

Bu programlarda, doğru düşünen bayanların, Türk toplum yapı-

sı hakkındaki objektif gözlemle sorumluluk duygusunu birleştirmesi, konuya seviyeli yaklaşan düşüncelerine de rastlanıyor. Ama bu hükümlerin üzerinden alelacele geçiliyor, kadın varlığını yerli yerine oturtan bu görüşler programın genel havası içinde eritiliyor ve program gayesine ulaşıyor. Tartışma yine gündemde. Türk toplum yapısının en sağlam kesimi zorlanıyor, kadın, ruhu ve bedeniyle yapıcı fonksiyonlarından uzaklaştırılıp yıkıcı bir vasıta haline getiriliyor. Bu yıkımın şikâyet tarzında belirmeyişi ortaya atılan Feminist görüşlerin «kadın hakları» gibi, çok elverişli bir motifle ifade edilmesinden ileri geliyor. Gönül okşayıcı sözlerin altında çağın en büyük insan istismarının kirli hesapları yatıyor aslında. Kadın bu sözde kadın hakları cereyanlarıyla toplum için varlık şartı olan fedakârlık ve fazilet tahtından indirilip kirli bir pazarlığın bataklığına itiliyor. Görünüş başka varılan sonuç başka. Sonuçla ilgilenmek ve hükmü one göre vermek daha doğru bir iş olsa gerek.

Bize her evrensel konuda olduğu gibi bu konuda da Türkiye'nin yerini hatırlamak düşüyor. Türkiye'de kadın meselesine çok yüzeyden yaklaşıldığı bir gerçek. Hiç bir konuda resmî ve yerli tavrı belirlenmemiş bir toplumda yanlış bakılan ve tartışılan bu konunun vahim sonuçlara ulaşacağını tahmin etmek zor olmasa gerek. Düşünen, sorumluluk duyan aydın konunun ortaya konuşu ve gelişmesinden büyük sancılar çekiyor. Bütün problemlerimiz gibi sosyal yapımızın bir parçası olan kadının da dünyasını belirleme gayretinin ilmî düşünceye ve önemli sosyal araştırmalara terkedileceği günü bekliyor. Liyakatin ve uzmanlığın bir çok sahadan kovulduğu, en büyük problemlerin seviyesiz bir zeminde hal yoluna gidildiği bir ülke üst düzeyde ilmî çözümlemelere kavuşamaz. Türk toplum yapısının tahliline dayanan, Türk sosyal dokleminde kadının yerini zorlamayan bilimsel bir düzenleme, ancak Türk aydınında sürüp giden düşünce burukluğunun ve bakışlarını bu topluma çevirememe hastalığının tedavisne bağlı görünüyor.

Kadının problemli devirleri Batı toplumlarında başlamaktadır yargısı yanlış bir yargı olmayacaktır. Çünkü kadını toplum içindeki ideal yerine oturtamayan toplumlarda kadın tarih boyu ya ticaret metaı olmuş ya da bir fuhuş vasıvasıtası, dolayısıyla sosyal yıkılışın sebebi olmuştur. Bu problemi toplumların bakış açısı doğurmaktadır. Batıda kadın hep istismar edilmiştir. Feminist cereyanlarda bu kaynaktan, yani derdin zuhur ettiği ülkelerden diğer ülkelere yayılmıştır. Batı'nın kültürel hakimiyetinden sonra sosyal dertleri de teorisiyle birlikte cihanşumül bir hastalık gibi bütün dünyaya dağılmıştır. Biz de geçirdiğimiz iki asırlık değişim süresinde Batı'nın bir parçası durumuna geldik. Böylece asırlar boyu yabancı olduğumuz bir derdi, acılar listemize ilâve etmiş olduk. Kadın meselesi...

Bizim tarih seyrimiz, sosyal vadimiz Batı toplumundan daima farklı olmuştur. Bizde kadın sıhhatli yapımızın en canlı bir uzvu. Batı'da ise kadın bir pazar eşyası. Tarih deneyinin ortaya serdiği iki farklı toplum tablosu. Biz ve Batı. İki farklı dünya. Üç asır öncesine kadar tamamen birbirine uzak iki âlem.

Avrupa'da bazı devletler silinip yeni yeni topluluklar meydana gelirken aynı karakter toplumdan topluma yine taşındı. Avrupalı yeni sistemler kurarken kadını yine farklı maceralara sürükledi. Yeni

vaadler, yeni uçurumlar Batı'da kadının kaderi oldu. Göz boyayan sloganların ışığında kadına felâketler hazırlandı. Kadının talihi zararlı teorilerin yazboz tahtası oldu. En parlak kadın hakları vaadlerinin aslında kadın varlığına yöneltilmiş bir silâh olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Bu cici ambalajlar içinde sunulan «hürriyet lokmaları» birer zehirli bomba oldu kadınlığın üzerinde. Güler yüzlü bir ölüm, tatlı dilli bir felâket..

Avuç içi kadar küçülmüş dünyada bizde ülke olarak bu zehirden nasibimizi aldık. Dış toplumlara karşı hiç bir sınır ve koruyucu özellik tanımayan, evrensel bir insan ölçüsü benimsemeye meyilli, Türk siyasî sistemi bizi de aynı dairenin içine itiverdi.

Batı'da gençler arasında yaşanan ve ülkelerini düşünenleri endişeye sürükleyen, sınırsız aşk maceraları, aileyi yoketmeye yönelik felsefeler ülke değerleriyle arası iyi olmayan gençliğimizin de öz lemi. 18-25 arasındaki yaş kuşağı fırsat buldukça her yerde bunun tartışmasını yapıyor. Kahvede, okulda, fakültede. Münakaşalar uzuyor. Bekâretin «feodal kalıntılar» arasında gençliğe en zararlı bir gelenek olduğunu söyleyenler, Batı toplumları gibi cinsel özgürlüğe kavuşmanın ve seks bunalımından kurtulmanın «geri» bekâret anlayışından kurtulmakla mümkün olacağını savunuyor.

Bu heyecanlı nutuklar, düşünce mekanizmaları gelişmemiş gençlik gruplarınca çılgınca alkışlanıyor. Evlilik öncesi cinsel denemeleri uyumlu bir evliliğin sağlanmasında ve cinsel bunalımların yokolmasında tedavi edici bir unsur olarak görüyor bir kısım düşünce anarsisti. Çoğu zaman düşünmeden gözü kapalı söylüyor bunları. Söylerken de bir şeyler konuşmanın grurunu yaşıyor gozlerinde. Duygularından ve düşüncelerinden çocukluk ve militanlık buğusu kalkmamış insancıkların macera hayalleri bunlar. Hem de Türkiye'nin yarının emanet edileceği Türk gençliği içinde sayısı ihmal edilmeyecek bir kesimin sosyal olaylara bakışının bir parçası kadına bakışı. Türkiye'nin sosyal rejimi bu insancıkları üretmeye devam ediyor. Türkiye'yi refah ülkesi ilân edenler ülkenin başında dönen kara bulutları görmek istemiyorlar. Bu hastalıklı bakış açısının ülkeye neye malolacağını hesap etmiyorlar.

TÜRKİYE'DE KADIN MESELESİ

Kadın meselesi tartışma konusu olurken düşülen hatalara gelelim.

Türkiye kozmopolit kültür ortamının zarurî bir ürünü olarak, düşünen insanlarımız toplumumuzla ilgili yargılarında bir türlü yerli ve yeterli olmayı beceremedi şimdiye kadar. Hiç bir problemin düşünceye maledilmediği hissî bir tartışma ortamında gerçek çözümler hiç bir zaman ortaya çıkmadı. İlmî bir tutum Türkiye'nin özelliklerini kavramaya yarayacak bir metot zaten aydınlarımızca benimsenmedi. Kültür ve düşünce transfercilerimiz kadın konusunda da aynı yolu izlediler.

Türk aydınlarının bir çok konuda yıllarca söyleyip geldikleri, Batı'da tartışması bitmiş, neticelenmiş fikir çekişmelerinin çok zamansız bir şekilde Türkiye'ye tasınmasından öte bir şey değil. Bütün fikrî ve edebî münakaşalar Avrupada biter bizim aydınlarımız onların bitirdiği tartışmayı gerekli gereksiz Türkiye'de baslatır. Avrupada başlayıp bitmiş fikir kavgalarının biraz küçültülmüs ve özetlenmiş şekli, bizim aydınlarımızın ha-

ŞAİR DEĞİLİM

FEHMİ ARIKTEKİN

Ben şairi değilim bu davanın.
Delisiyim.
İçimde patlayan yanardağların,
Dışımda sönen yangınların
Yetimiyim, varisiyim.
BİLMİYORLAR
Bu güller açacak bir gün,
Bilince kimin soldurduğunu.
Bu diller söyleyecek elbet,
Bilince gerçeğin kimliğini.
Bu gözler ağlayacak
Bu kalpler titreyecek.
Bu eller kalkacak
Ve de yumruklaşacak elbet.
Bilince alınacak öç olduğunu.
Silinecek bu yazı
Alnımızdan mutlaka.
Öğrenince kimin alnında bulunduğunu
Sema çökecek, yer yarılacak.
Türkün çektiğini bilince.
Zaman duracaktı sanırım.
Bu kavgayı veren
Bir başka millet olsa.

raretli konuşmalarının ve heyecanlarının merkezini teşkil eder.

Kadın konusunda da aynı tutum benimsenmiş durumda.

Türkiye aydını kadının toplumumuz içindeki yerini belirlemiş değildir. Köklü ve bilimsel bir araştırmanın yapılması gerekli bu alanda, hürmet edilecek bir çalışmaya rastlanmaz. Bununla birlikte konuya heyecanla katılan ve Türk kadınına verilmesi gerekli şekiller üzerine görüşler açıklayan yine odur. Hem de yabancı toplumların beşerî özellikleri ve düşünce kalıpları gözönüne alınarak...

Ama, kadının sosyal ve siyasî hakları etrafında bir yığın problem meydana getirmiş olan Batı'da yetersizlikleri bir tarafa, üzerine tartışmaların inşa edilebileceği sosyolojik araştırmalar yapılmış durumda. Araştırmalar aynı çizgide sürdürülüyor. Hiç bir fikir hareketi düşüncesiz, felsefesiz ortaya çıkmıyor. Batı'nın mevcut sistemleri içinde dikkate alınsın alınmasın, kadının ruh ve beden özelliklerini araştırmış, bu alanda ciltlerle eser vermiş bir çok isimleri bir anda hatırlayabiliyoruz. İşte kadınla ilgili ilmî etütler yapan bir kaç isim. Lefevre,

Hevelock, Lombrosa, Marion Montagazza, Hemons... Ya Türkiye'de? Geri kalmışlığın, bütünüyle dışa bağımlılığın kötü tecellisi midir nedir, hep aynı kısırlık hep aynı seviyesizlik..

Batı, bu tesbitler üzerinde çözüme gitmek istemiştir ama, her defasında yeni bir alternatifin propaganda dalgasından kendisini kurtaramayarak hiç bir zaman kadın konusunu tartışma alanından uzaklaştıramamıştır. İstikrarlı bir düzene kavuşamamıştır. Sosyalist düzenler kadını yeni bir mecraya, işe sürüklerken, Batı sanayi kapitalizmi de kâr amacına uygun bir kazanç şubesi, sürekli yararlanacağı bir pazar haline getirmiştir. Kapitalizm önce kadının dış güzelliği çerçevesinde bir talep çevresi oluşturarak onu kozmetik sanayiinde tüketim mekanizmasının bir parçası haline getirmiştir. Yani lüks malların tüketim cephesi.. Yüzlerce güzellik müstahzarı bulmuş bir kadının kendi buluşlarından hiç birisini ömrü boyunca kullanmadığını bilgi kırıntılarımız arasından bulup çıkarırsak konuya biraz daha aydınlık kazandırmış oluruz. Zavallı kadın, zaaflarından yakalanmış bir esir, gittikçe kendi özelliklerini unutan bir talihsiz varlık.

Gelelim Türkiye'ye. Binlerce senelik tarih ve Türk toplumunun idealleri çerçevesinde, toplumun bugünkü gelişimini de hesaba katan bir formül ve yerli bir model araştırma çalışması ihmal edildi şimdiye kadar. Bu kadar hızla gelişen bir dünyada kendimize ait olmanın ve toplum olarak ayrı bir dünya oluşturmanın gururunu nasıl tadacağız? Türk toplumunun yapısına uygun, kadın meselesini zararlı çekişmelerden çekip çıkaran sağlıklı çözüm yollarına ne zaman ve nasıl kavuşacağız? Bütün bunlar cevaplandırılması gerekli sorular.

Konuyu tekrar genel alana çevirirsek, kadın hakkında ileri sürülen formülleri özet halinde verebiliriz.

Sloganların çarpıcı diliyle konuya yaklaşınca, kadın hakkındaki istekler bir kaç noktada toplanabilir.

KADIN ETRAFINDA SLOGANLAR

«Cinsel özgürlük», «ekonomik özgürlük», «Kadın hakları», «siyasî haklar» gibi sloganlar aslında kadının problemleriymiş gibi öne sürülen istismar hesaplarına dayalı ifade şekilleridir. Dünyanın hiç bir yerinde «Kadın hakları» pankartını ilk defa kadınlar taşımamıştır. Kadınlar bunları, kendilerini istismar eden çevrelerden öğrenmişlerdir. Bu durum da kadınlara iyi bir sonuç getirmemiştir. «Cinsel ve ekonomik özgürlük» gibi kadını toplumdan tecrit eden bir macera isteği, bu kopuşlarla kadının ruhi ve biyolojik yapısında meydana gelen çöküntüleri ve sosyal hayattaki yıkıntıları zevk kaynağı yapanların arzularının terennümünden başka bir şey değildir. Kafasına yerleşmiş **«cinsel özgürlük»** hayaliyle, çantasını alıp sokağa fırlayan sorumsuz ve başıboş genç kızların acıklı maceralarının nerelerde başlayıp nerelerde bittiğini her gün öğrenip duruyoruz. Kadın haklarından en çok söz edilen bir çağda fuhuş'un kârlı bir ticaret kolu olarak birinci sıraya fırladığını bilmek bu sözlerin ardındaki kötü niyeti açıklamaya yeterlidir.

Sloganlara dikkat edilirse, bu kalıp sözlerde «Ekonomik ve cinsel özgürlük» denirken kadının dışına, biyolojik yapısına çevrilmiş sömürücü ve hedonsit bir bakış hissedilir. Bu kirli iştihalarla dolu bakış, kadının toplum içindeki vazgeçil-

mez görevlerine ve ruhî yapısının kıymetlerine değer vermez. Kadını herkesin sömüreceği bir orta malı haline getirmeye çağırıyor bu zevkperest bakış. Aynı zamanda toplum hayatına saplanan bir anarşi hançeri bileniyor böylece. Kadının sosyal bünyedeki itibarlı yerini koruması, yaratılışının özelliklerini yerine getirmesi bu gözlerin zevk kaynağını söndürür. Kadının tek boyuta indirgenmesi ve ten kıymetiyle değerlendirilmesi kadını sömürü aracı yapan gayri insanî bir dünya görüşünün bütün çirkinliğini gözler önüne serer.

Kadını biyolojik yapısıyla düşünce konusu yapanlar hep yanılmışlardır. Ortaya koydukları kadın problemlerine çözüm getirir görüşlü fikirler ve kalıplar sadece yarayı gittikçe derinleştirmiş, kadın varlığındaki gizi mânâyı unutturmuştur. Bunun neticesinde ise ortaya çıkacak sonuç, ahenkli yapısı bozulmuş, asıl ögeleri yerlerini şaşırmış, çarpık bir toplum görüntüsünden başka bir şey değildir. Sadece gözlerini insanın dış yapısına çeviren, ruh yapısını inkâr eden ideolojilerin ölçüleriyle düşünenlerin ortak günahı bu. Batı toplumları bunun kötü sonuçlarını yaşayıp duruyor. Aynı konuda bizim dertlerimizin en yakın kaynağı da burası. Politikadan kültüre kadar onun kötü etkilerini yaşıyoruz. Kendi kendimiz olmaya izin vermeyen bir vesayet. Kadın konusu da onun düşünce gündemimize soktuğu bir meşguliyet.

Kadın konusunun toplumların değişme süreçlerinde yeni yeni problemler getirdiği açık bir gerçek. Ama düşülen hata aynı. Sosyal olaylara tek taraflı bir bakışla yaklaşmak. Halbuki sosyal olaylarla ilgili hiç bir doğmatik fikir statik düşünce çözüm getirmez. Çünkü sosyal olayların hareketli bünyesine donuk şemalar sığmaz, onları izah edemez.

Genel olarak kadın konusundaki hatalar, insan ve kadın gerçeğini anlamaktan uzak bir inancın ışığında, kadının biyolojik ve ruhî varlığından soyutlanarak ele alınmasından doğuyor. Ortaya formüller atan bakış açısı, konuya yönelirken farklı gerçekleri görmeye, dinamik ve seyyal bir bakış yumuşaklığına gönüllü bulunmuyor. Sonunda da bilinen neticeler kaçınılmaz oluyor. Her yeni deneme, her yeni uygulama kadının yarasını biraz daha kanatıyor.

ÇÖZÜMDE YANLIŞLIKLAR

Kadın problemine bakışta ne sadece iktisadi zaruretler, ne sadece biyolojik yapısının gerçekleri, ne de her hangi bir tek faktör etken olmamalıdır. Ekonomik hayattaki gelişmelere parelel olarak, iktisadi gelir düşüncesinin etkisiyle kadının bütünüyle işe sürüklenmesi, yada kadın nüfusunun toplam nüfus içindeki yüzde ellilik oranı gözönünde tutularak parlamento aritmetiğinde yerini almalıdır kanaatiyle «parlamentoya» çağrılması kadının yapısına uygun bir çözüm yolu olamaz.

Komünizm, kapitalizm ve feminizmin kadın teorilerinin huzur getirmediğini uzun bir uygulama ve gözlem sonucunda öğrenmiş olduk. Kadın ne sadece işe, ne sadece parlamentoya, ne sadece eve hapsedilemez. O analık genel çerçevesi içinde zaruretler dahilinde toplum içinde gerçek ve yapıcı yerini almalıdır.

Meseleyi kadın erkek eşitliği şeklinde ortaya koymakta yanlıştır. Bu kadar anlamsız bir tartışma olamaz. Eşitlik, ne anlamda eşitlik. Fiziksel bir karşılaştırmaya dayalı bir eşitlik anlayışı ve ona göre kadına bir değer biçme amaçsa yaratılışın kesin kanunları böyle bir yolun önünü kapayıveriyor. Elbette kadın bir insan olmakla erkekle eşit bir hukuka sahiptir. Onun da korunma-

sı gerekli hakları vardır. Ama onu yaratılışın ve sosyal kanunların yerleştirdiği mevkiden koparıp erkeğin alanında eşitlemek gaye ise, bu kadını bunalıma sürükleyen bir teşebbüsten başka nedir? Kadın toplum bütünü içinde kendi cinsine ait karakteriyle dinamik bir görevle yükümlüdür. Ne kadınsız ne de erkeksiz bir toplum düşünülebilir mi? Ne kadın erkeğin alanında erkeğe eşit, ne de erkek kadının alanında kadına eşittir. Her ikisi de toplum şemasında birbirini bütünleyen unsurlardır. Varolmaları karşılıklı varlıklarına ve görevlerini yerine getirmelerine bağlı. Paralel, düzenli bir fonksiyon çizgisi. Rekabet götürmeyen bir tabii eşitlik. Sonuçta kadın kadındır, erkekte erkek. Kadın ve erkek neyseler yine o oluyorlar.

Gittikçe kadınların erkek tavrını benimsediği, yapısına aykırı bir erkekleşme deneyine girdiği bir toplum örneği koyun gözlerinizin önüne. Evde çocuğuna bakmaktan imtina edip erkekle her alanda eşitlik iddiasında onunla yarışan bir kadın örneği o toplumun felaket sebebidir. Kadının gittikçe kadınlığından analığından uzaklaştığı bir felaket seyri..

Kadının eğitimi de her öğretim dalında ona **«analık»** görevini hatırlatmalıdır. Geçeceği eğitim sürecinde bu asıl amaç kadına sevdirilmeli benimsetilmelidir. Bir anaya analığın ulviyetini ve zevkini hiç bir meslekî bilgi, eğitim dalı veremez. Analık kadının bünyesinde gizli bir görev ve yücelik merkezidir. Topluma iyi çocuklar kazandıran, sağlıklı ve faydalı insanlar büyüten ananın değeri analık görevini unutmuş her kademedeki bir diğer kadından daha üstündür. Çocuk büyüten ana topluma hizmette öbürlerinden daha yakındır. Elbette bunun dışında kadının yapısına uygun görevler olacaktır. Kadın gerekli olunca bu görev sahalarında da varlığını gösterecektir. Ama iş yeri ve spor sahalarındaki görevi evindeki görevinden hiç bir zaman üstün olamaz. Kadının tahsil ve terbiyesi analık meziyetini süsleyen ona kıymet ve ihtisas kazandıran yardımcı bir kültür çevresi olmalıdır. Kadın ve erkek unsurunun özel karakterine göre bölümlenmiş bir toplum ideal dengesini kurmuş demektir.

Okullardaki dersleri arasında ilerledikçe, ev kadınlığını hizmetçilik mesabesinde, kadını aşağılatıcı bir görev zanneden tahsilli kadınlarımızın sefaleti gerçekten korkunçtur. Analığı tiksinti veren bir meşguliyet gibi gören, şahsiyetinden soyulmuş bir yaratıktır bundan sonra kadın. Sokak korsanlarına en büyük kozlar da doğmuştur böylece.

Kadının asıl özelliği analık. Bu özelliği ile o hayatın dinamiğidir. Yaratılışın tayin ve taksim ettiği asil bir görev. O yapabilirse en temiz bir yücelişin eşiğinde. Analık kadınlığın en güzel, en anlamlı ve sevimli sembolü...

Sosyal hayatın diğer tabakalarında kadının yeralışı geçici ve zaruret hallerinde düşünülebilir. Kadın yaratılışının tayin ettiği sosyal mecranın dışında bir kanala itilmesi toplum için yeni bir buhran kıvılcımı demektir. Toplumun bütün kurumlarının temel harcı insan, onun da anası ve temeli kadındır. Onun bu karakteri bozulursa toplum da bozulur.

Kadın hayatın içinde aktif ve nezih, yaratılış sınırlarının üzerinde yürüdüğü sürece toplumu yenileyen hürmet duyulacak sosyal bir gerçek tir.

Sözü Merhum Peyami Safa'nın bir cümlesiyle bitirelim:

«Neslin devamı için bebek, memleketin müdafaası için tüfek lâzımdır. Hatta tüfeksiz bir insanlık düşünülebilir de bebeksiz bir varlık düşünülemez.»

KÖY ÇOCUKLARINA

Ümitlerle sevinçlerle geliyordum bu köye
Aşarak sarp dağları vazifem kutsal diye

Ayrılığın zehrini içerken yudum yudum
Mahzun mahzun insanla gurbetti bana yurdum.

Çataltepe köyünü seyrettim bir tepeden
Uzakta bir yol vardı belirsiz gelen giden

Sevgiyle karşılandım gülen çehre yoksa da
Gülmeliydim onlara hasret bağrım yaksa da

Muallimmiş diyerek geldiler teker teker
Toplandılar başıma şöyle birer ikişer

Ayakta sohbet ettik tarladan gelirlermiş
Mahsül kıtmış bu sene yağmurdan bilirlermiş

Israrların sonunda bir eve giderken
Baktım şöyle bir köye sade taştı gözüken

Ağlıyordu bir çocuk işittim gelen sesi
Yürüdüm ona doğru dedim bu kimin nesi

Yanık yanık gelen ses yüreğimi dağladı
Oturdum da yanına ben sordum o ağladı

Kucağında bir çocuk perişan üstü başı
Makasla tıraş olmuş akıyordu gözyaşı

Yavrum dedim yavaşça, — Adın ne? Kimsin nesin?
—Benim adım Alidir köyümü görmelisin

—Annen baban yok mu ki bu çocuk niçin ağlar
Anam şimdi tarlada hala karalar bağlar.

Kardeşimin karnı aç ekmek yok evimizde
Ekinimiz kurudu biçen yok köyümüzde

Ceketinin koluna sildi yaşlı gözünü
Hıçkırığa terketti yetim Ali sözünü

Dedim yavrum ağlama yüzün elbet gülecek
Şu gözyaşın silmeye mutlu bir gün gelecek

Bizden değil bilirsin komşusu açken yatan
Fayda verir mi yavrum paraya pula tapan

Gözyaşını sel yapıp hıçkırarak ağlama
Haydi al şu parayı yüreğimi dağlama

Yeni bir gün doğacak anayurdun bağrında
Vatan bizim olacak bizim elbet yarında

Gelmez mi ogün dedi yere düşen gözyaşı
Bir ah... çekti derinden yere eğildi başı

Gelecek elbet ogün çiçeklerle gelecek
Ağlayan bütün gözler o günlerde gülecek

HÜSEYİN ÖZTÜRK

EĞİTİMİN SOSYAL TEMELLERİ VE KÜLTÜRÜMÜZÜN SÜREKLİLİĞİ

Ö. HATİPOĞLU

SOSYAL ETKİLEŞİM :

İnsanoğlu gözlerini dünyaya açtığında tüm varlıklardan daha zayıf ve güçsüz durumdadır. Soluk lamaya başladığı ilk günden, hayatının son bulduğu süreye kadar içinde bulunduğu, etkilediği veya etkilendiği bir sosyal çevre içinde yaşar. Doğuştan beraber getirdiğimiz öğrenme isteği ve sosyalleşme yeteneği bu etkileşimi zorunlu kılar. Sosyologlar buna Sosyal Etkileşim derler.

Sosyal Etkileşim diye adlandırdığımız bu vakıa, Eğitim anlayışında ve Eğitimin gerçekleşmesi konusunda bazı temeller oluşturmuştur. Birey toplumun dışında düşünülemiyeceğine göre; bireyi yetiştirmek amacına yönelik olan Eğitim; toplumun sosyo-kültürel ve Sosyo-ekonomik özelliklerine göre şekillenmek zorundadır.

Toplumlar ise, belirli inanç manzumelerinin veya siyasî idealleerin etrafında kümelenen birimlerdir. Toplumlar belirli değer anlayışlarının neticesinde var olmuştur. Bunların ilmiliği, tutarlılığı ve bağlılığının sağlamlığı ölçüsünde toplumlar canlıdırlar, gelişmeye ve yücelmeye namzetirler. Toplumu oluşturan fert ve fertlerin dünyaya bakışı, zevk anlayışı san'at tutkusu, sosyal tasavvurları, görenek ve davranış kaideleri, siyasî idealleri hep, temelden kabul ettiği idealleerin yansımasından başka bir şey değildir. Bu yansımayı sağlıyacak disiplinize ve kanalize edecek olgu ise, şüphesizki Eğitimdir. Aynı zamanda (Eğitim) kendi dışında oluşan değişikliklere de eğilmek, ayak uydurmak ve hatta hakim olmak zorundadır. Aslında sözünü ettiğimiz bu değişiklik Teknik ile Eğitim arasında bir koşudur, ve dünya durdukça da devam edeceğe benzer.

EĞİTİMİN SOSYAL TEMELLERİ :

Eğitimin kapsam ve konusu toplumun ihtiyaçları doğrultusunda şekilleneceğine göre çağımız toplumunun eğitimi son derece güç prob-

lemleri çözmek zorundadır. Zira aşiret hayatı yaşıyan bir topluluğun ihtiyaçları ile Millet olma vasfını kazanmış modern toplumların ihtiyaç ,istek ve kaabiliyetleri değişiktir. Sınırlı insan ihtiyacı, sınırlı bir eğitim anlayışı ile çözümlenebilirdi. Ama bugün ne insan ihtiyacı sınırlıdır ve ne de eğitim tek başına bunu halledebilecek durumda değildir. Yeri gelmişken belirtelim ki; millet olma vasfını kazanmış toplumların ihtiyaç, istek ideal ve yapıları da asla biribirinin aynı değildir. Eğer bu unsurların tıpatıp aynı olduğu düşünülürse bu toplumların sebebi vücudu kalmaz. Homojen bir insan kitlesinden bahsedilir.

Çağımız eğitimi, toplumların ihtiyaçlarına göre pratik çözümler getirecek, taklitci değil keşfedici vasıflar kazandıracak, enternasyonalist değil millici olacak nitelikler kazanmak ve kazandırmak zorundadır. Bu saydığımız nitelikleri zorunlu kılan sosyal değişiklikler ise şunlardır.

A — BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK GELİŞMELER :

Çağımız dünyası, bazı toplum bilimcilerinin tabiriyle ses hızından daha büyük bir süratle bilimsel ve teknik gelişmeler içinde bulunmaktadır. Bu gelişme yeni Teknik buluşlar getirirken, bilimsel metodlar geliştirirken, bir yandan da eskiden, bilimsel diye nitelendirilen teorilerin yıkılışını da hazırlamaktadır. Darvin teorisinin iflâsı Lavasier prensiplerinin Kuantum Fiziği karşısındaki zavallı sonu v.s.

Ancak bu gelişmelerin bir de sosyal yönü vardır. Görülen kadarıyla sözü edilen gelişmeler insan oğlunun yaşama şartlarını müsbet yönde etkilemekte, iyileştirmektedir. Şüphesiz ki bunun tam zıddı da oluyor. Ama; Karasapan yerine Traktörün kullanılması her ne kadar bir sürü insanın işsiz kalmasına sebep olmuşsa da bunun getirdiği müsbet imkânlar asla küçümsenemez.

İnsanın yaşama tarzında meydana gelen bu sosyal değişmeler, karasapanı ustalıkla kullanan köylünün artık Traktör sürmeyi öğrenmesini de gerekli kılmaktadır. Yani Teknolojik gelişme teknik insan gücüne ve kalifiye işçiye ihtiyaç doğurmuştur. Bu ihtiyacı da ancak Eğitim karşılayabilir.

Bu gelişmelerin getirdiği temel prensipler statilikten kurtulma, hayatın zaruretlerini ve gidişini daha yakından kavrama ve takip etmedir. Yoksa; değişim hiçbir zaman, realiteyi inkâr etmek anlamına gelmez. Topluma millet olma vasfını kazandıran ideallerini «değişim, eskiyi reddeder» ön yargısıyla bir köşeye fırlatıp atmak, ilmî gerçeklere ve bizzat eğitimin amacına ters düşer. Değişme, gelişmeye yönelik olmalıdır. Bu ise, değişmenin toplumun ideallerinin rehberliğinde hayatı daha iyi kavrama şeklinde ortaya çıkarsa sağlanır. Yoksa toplum ideallerini tepen, ihtiyaçlarına cevap vermeyen değişme, hiçbir zaman yararlı bir gelişme değil; ancak yıkım ve kendini inkâr psikozunun başlangıç işaretidir.

B — KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARININ GELİŞMESİ VE ETKİSİ :

Bilimsel ve Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak kitle haberleşme araçları da (Radyo, TV, gazete, dergi, sinema v.s.) alabildiğine gelişmiş ve etkinlik kazanmıştır. Bunun neticesi olarak da eskinin kapalı toplumları tarihe karışmıştır. Toplumlar her bakımdan biribirinin etki alanı içine girmiş bulunmaktadır.

Değişik inanç, düşünce, telâkki ve tasavvurun kıyasıya savaştığı ve kendi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için çırpındığı çağımızda kitle haberleşme araçlarının önemi daha bir artmaktadır. Her güçlü toplum, kendi ideallerinin propagandasını bu korkunç vasıta ile gerçekleştirmeğe çalışmaktadır. Bu denli, acımasızca sürdürülen mücadelede kendi ideallerimizi korumak ve gelecek nesillere aktarmak gibi büyük bir mesele ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu nasıl sağlanacaktır?

Toplumumuzun kendine yaraşır bir tarzda varlığını sürdürebilmesi, gelecekte büyük beşeri kıymetler, idealler ve yaşayış örnekleri bırakabilmesi için; milli kültür kalıplarımızın, mutlaka kendi esprisi içinde yaşanır veya yaşatılır halde tutulması gerekir. Bunun aksi ise toplumumuzu, sonu yıkım olan bir çökülüşe götürür. Zira milletler arasında kültür alışverişinin maksimuma eriştiği, kitle haberleşme araçlarının son derece süratle çalıştığı bir dünyada, moral kültürel ve sosyal tetbirlerimizi almaz ve bu tedbirleri bir milli potansiyel içinde işletemezsek bunalımlarla karşılaşmamız elbette kaçınılmazdır. Bu da bizi ideallerini yitirmiş bir toplumla karşılaştırır.

Şüphesiz ki, toplum içinde düşman propagandasına en az dayanıklı olan zümreler ideallerini yitirmiş, kültür yapısı henüz oturmamış, zıt idealler arasında muhakeme ve muhasebe yapamıyacak kadar sığ kültürlü zümrelerdir. Bulanık, güçlü, şaşırtıcı bir propaganda bu gurupları rahatlıkla kazanabilir. Ve bu guruplar, yabancı kültürlerin, kendi toplumu içindeki kültür ajanları durumuna düşer. Ülkemiz bugün bu süreç içindedir. Sözü edilen zümreyi de maalesef yarı aydın, diye nitelendirilen topluluk temsil etme durumuna düşmüştür. Bu da; aydın-halk antogonizmasının daha çok derinleşip genişlemesine sebep olmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; toplumumuzdan apayrı ve tamamen başka bir değişim ve gelişim süreci içinde bulunan dış dünyanın, özellikle Batı'nın kültür değerlerinden, onların kendi hastalıklı bünyeleri için bulduğu geliştirdiği ve kitle haberleşme araçları vasıtasıyla propagandasını yaptığı tedbirlerden hareketle, Türk toplumunun meselelerine eğilmeye kalkışmak bizi hiçbir müsbet sonuca ulaştırmayacaktır. Şu anda içinde yaşadığımız derin sarsıntı, tarihi ve yerli kültürümüzün yabancı kültürler tarafından yozlaştırılması ve baskı altına alınmasından doğmaktadır. O halde kitle haberleşme araçlarının bu derece kültürel baskı aracı olduğu çağımızda problemimizin tek çözüm yolu; kendimize has eğitim stilleri ortaya koymak, geliştirmek ve milli kültürümüzün temel kaynaklarını kıskançlıkla sergilemek olmalıdır.

SOSYAL GELİŞMELER BÜTÜNCÜL TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ İSABETİ VURGULAMAKTADIR

Eğitimin sosyal temellerini incelediğimizde, bilimsel ve Teknik Gelişmeler ile, kitle haberleşme araçlarının yanında, insanlarda meydana gelen; daha iyi ve daha rahat bir yaşama düzeyine kavuşma isteği, eğitim görme hakkının yaygınlaşması v.s. hususları sadece zikrederek geçiyoruz. Şüphesiz ki bu ve benzeri sosyal gelişmeler de eğitime etki eden faktörlerdir. Bu gelişmeler aslında eğitimin kapsamını değiştirdiği gibi, tarih içinde varolmuş kültürlerin insana bakışındaki isabet veya yanılgılarını sergilemektedir.

Bilindiği gibi Hint Felsefesi ve Budist kültüre göre insan, sınırsız kâinat içerisinde bir hiçtir. Önemsiz,

değersiz üzerinde düşünülmeyecek, kaale alınmıyacak basit bir halkadır, insan. Bu sebeple de amaç, insanlığı Nirvana'ya ulaştırmak, onda eritmek, hiçliğe irca etmek gerekir. Buradan hareket edildiğinde; insan ihtiyaçlarının bir önemide söz konusu olmaz. Nasıl olsun ki: İnsanı bir his kabul eden düşünce stilinin, onun ihtiyaçlarını karşılamayı dert edinmesi beklenebilir mi? Bir hiç olan insan; eğitilmeğe, yönlendirmeğe, onu tabiata etki edebilecek bir seviyeye getirmeğe neden gerek olsun? Bu inzivacı felsefenin, mistik dünya görüşlerinin vardığı zavallı neticedir.

Aynı düşünceyi Batı'nın temel kültür kaynağı olan Katolik Kilisesinin, milyonlarca insana kabul ettirdiği doğmalarda görmek mümkündür. Batı, bir yandan kilisenin, «Günahkâr insan, kavramıyla insanı kötü, zavallı, lanetlenmiş atalarının günahının cezasını çeken varlık doğmasıyla uyuturken, bir yandan da Roma düşüncesinin ve Yunan hayatının temeli olan Promethuscu dünya görüşüyle avutmuştur. Bütün dünşüncenin temeli ise insan bedeninin tanrılaştırılmasıdır. Artık insan için hiç bir ideal ve klavuz yoktur. Ancak kaba hatlarıyla görebildiği, dokunabildiği kendi bedenine sahiptir ve yeryüzünde de mevcut tek realite de budur.

Türk kültürü böylesine sakat görüşlerin hiçbirine iltifat etmemiştir. O ne zahit olmuştur, ne de Promethuscu. Relaiteyi olduğu gibi kavramış, insanı maddi ve manevi yapısı ile kabullenmiştir. İnsanın mana yapısına duyduğu derin saygının yanında maddi hayatının gelişmesini de en gerekli yaşama sebebi olarak telâkki etmiştir. İnsanına, dünyadan elini-eteğini çekmeyi değil, inandıkları uğrunda ölmeyi emrederken, medeniyetler kurmasını, devletler inşa etmesini de öğretmiştir. Bu sebeple Türk Kültürü bütüncüldür. Tanzimci ve inşaacı bir kültürdür. Türk kültürünün bu insani duygulara erişebilmesi, çağımız sosyal gelişmeleri sonucu ideal insan tipi olarak nitelendirilen vasıfda birey yetiştirmesi, onun, yaratıcının gücü karşısında gücünün sınırlı olduğunu bilmesi ve kendini inkârın yaratıcıyı inkâr etme anlamına geleceğine olan derin idrakidir.

NETİCE

Değişen ve gelişen çağımızda Eğitimin karşılaştığı problemleri ve bunun sosyal sebeplerini incelediğimizde, dünya toplumlarının büyük problemlerle karşı karşıya bulunduğunu tesbit etmiş olduk. En azından her toplum kendi milli kültürünü yozlaşıp aşınmadan korumak ve bunu gelecek nesillere aktarmak gibi bir problemi çözmek zorundadırlar çağımızda. Bunların başında da kendi toplumumuzu saymak zorundayız.

Bu dev meselemizi halledebilmemiz; güçlü, problemlerini çözümlemiş ve geleceğe emniyetle bakabilen bir toplum olabilmemiz için, ilmiliği ve gerçekleri kavrayıcılığı sabit olmuş bulunan milli kültürümüzü; Eğitimimizin ve hayatımızın temel gücü, yol göstericisi yapmak zorundayız. Millî Kültür disiplininden geçmeyen bir Eğitim uygulaması iflâs etmekten kurtulamaz. İlim ve tarih, sosyal bünyenin kanuniyetlerine uymayan ve bundan gerekli dersi almayan toplumlara acımasızca son hazırlamaktadır. Bunun için Millî Kültürün vasıtası olan gerçekten Millî, Eğitimin ısrarlı savunucusu olmak zorundayız.

Bu manada soylu bir yarışın başladığını görmek en büyük teselli kaynağımızdır.

Desen : Ahmet EFE

Şadırvanlar

NECATİ AYKAN

Bu kör-duman şehrinde hayatı sevmiyorum
Ben gezerim sessizce içimde kıvılcımlar
Ha boşaldı bulutlar ya da boşalacaklar
Binlerce göz içinde kahrımdan ölüyorum
Kurtulsam, uzaklaşsam düşünce âleminden
Boşalın ki ruhuma kurtulayım bu kirden
Boşalın üzerime boşalın şadırvanlar.

İçimde düşüncenin gün gün büyüyen sesi
Sefalet çamurunda yorulmuş hür adımlar
Durulmaz süzgecinde içimin karanlıklar
Büyüdükçe içimde acıların gölgesi
Ruhumda katılaşmış doğurmayan fikirden
Boşalın ki ruhuma kurtulayım bu kirden
Boşalın üzerime boşalın şadırvanlar.

Sana sığınıyorum karanlık bir sokaktan
Bana en yakın bir dost köpüren hafakanlar
Özümdeki ateşten senin suların anlar
Yoruldum, perişanım temenni toplamaktan
Boşalın ki ruhuma kurtulayım bu kirden
Boşalın üzerime boşalın şadırvanlar.

Gümüş bir sonsuzlukta suların şarıl şarıl
Seni şu güvercinler şu susuz toprak anlar
Ve gönlünde kocaman bir dünya taşıyanlar
Üşüyorum gül bana kollarınla da sarıl
Kaçıyorum içimde yeşillenen kederden
Boşalın ki ruhuma kurtulayım bu kirden
Boşalın üzerime boşalın şadırvanlar.

İNSAN BİLGİSİ VE BEŞERİ MEDENİYETLER

YETKİN DİLEK

Günümüz insanı, kâinatın yaratılışındaki gayeye «bütüncü» bir yorum getiremeyen doktrinlerin, hayatın çeşitli sahalarına tekabül eden ızdıraplarını yaşıyor. Pratikte buna «medeniyet» meselesi denebilir. Burada medeniyet, bir devletin veya milletin maddî ve manevî kâinat telâkkisinin (doktrininin) mekâna ve zamana yansıyan uygulanış ve uygulanmakta (yaşanmakta) olan esaslarının bütünü olarak düşünülebilir. Bu uygulamada (medeniyette-yaşanılan hayat anlayışında) insana bakış ve onu kâinat içinde izah ediş, yerine koyuş şekli ile, mânâsına mâtuf bir gayeye yönlendiriş veya yönlendirmeyiş (dünyada varoluş gayesinden saptırmak) esas «Temel aksiyoner (yaşanılmış veya yaşanılmakta olan) «Hayat Görüşü» olarak ortaya konabilir.

Kaynak olarak insanın problemleri, doktrinlerin bünyesine bağlılık arzetmektedir. Dolayısiyle doktrine bir cevap aramak da konumuzun temel gerçeği olması itibariyle faydalı olacaktır.

«Bir doktrin, konuları birbirinden farklı ilimlerin neticelerinin toplamı olamaz. Fakat, bu ilimlerin verilerine aykırı da olmamalıdır. Nasıl ki, bir bina. binayı teşkil eden taşları bilmekle yapılamazsa, insanın kâinat içindeki yerini belirten bilgi de, ilimlerin verilerinin mekanik bir sıralanışı ile meydana gelemez. Bu bilgi «ilimlerin prensiplerinin de prensibi» olan temellere dayanır. Bunlar olmadan, kâinat içinde insanın yerini ve problemlerini çözmek mümkün olmaz. Şu halde «ilimlerin ilmi» olan, genel bir bilgi dalına ihtiyaç vardır. Bu doktrin'dir. Doğru ve gerçek bir doktrin olmadan, ilmî düşünce aydınlanamaz. Şu halde doktrin, insan bilgilerinin prensiplerinin prensibi, murakabecisi ve hedefi olan bir bilgidir.» (1)

İNSAN BİLGİSİ

Bu genel tarif içinde doktrin izah edilirken birtakım kavramlar kullanıldı. «İlim, (bilgi beşerî bilgi-insan bilgisi) gerçek.» Görüleceği gibi bu temel kavramlar, insan bilgisinin mahiyetine açıklık getirmek için seçilmiştir. Şimdi kavramlar üzerinde duralım: «İlim, insan şuuru ile obje (konu) arasında kurulan doğru (yanlış olmayan, yahut yanlış olma ihtimali az bulunan) bir münasebettir.» «Bu münasebet, maddî değildir. Zihnin düşünce vasıtalarının mahiyetine uygun olarak ruhîdir. Yani şuur, kendi dışında var olanın, yani konusunun zihnindeki hayalini kavrayan «kavramlar» ile düşünür. Şu halde zihnin, kendi dışında var olanın aynısı ile değil, onun, -tabir yerinde ise- zihnindeki fotoğrafı ile düşünür. Bunlara kavramlar diyoruz.» (2)

Öyleyse insan şuuru, varlığın ve varlık belirtilerinin gölgeleri ve hayalleriyle düşünmektedir. Dolayısiyle varlığın «aslı »ile değil. Dikkat edilmesi gereken son derece önemli bir gerçek var ortada: İnsan, zaman ve mekâna bağlı varlığı, arada zihne bir

(1) İnsan Bilgisinin ve Vasıtalarının Mahiyeti Hakkında. Aykut Edibâli. Gerçek: Cilt 1,
(2) a. g. m.

köprü kuran bir iz düşümü olan «vasıta kavramlar»la idrak edebilmekte, onlarla düşünebilmektedir. Bu ise insan bilgisi için varlığı öğrenmekte büyük bir zaafı ve eksikliği gösterir. Demek oluyor ki insan, mutlak gerçeği bulabilmekte sınırlarla karşı karşıyadır. Bundan sonra insan bilgisine geçebiliriz. Görüleceği gibi insan bilgisi, «sınırlıdır, ihtimalîdir, (değişkendir), gelişmeye namzettir ve izafîdir.» (3) Mantığın temel prensibine bağlı olarak gerçeği de «varlığın kendisi, tıpkısı ve aynısıdır» diye tarif edebiliriz. Ancak bu, insan bilgisinin mahiyeti ve vasıtaları ile sınırlıdır. Zamana ve mekâna bağlıdır.

Üzerinde bir tarif dairesi içinde durduğumuz bu temel kavramlar, «insan bilgisi»nin mahiyetine geçiş için gerekliydi. Bizi asıl ilgilendiren insan bilgisinin mahiyeti ve «gerçek»e yaklaşımındaki sıhhat derecesidir. O halde gerçeğin diğer neticesi üzerinde duralım: «Gerçek, varlığın (kastedilen varlık, zaman ve mekâna bağlı varlıktır.) değişmesinin ve belirtilerinin bizzat kendisi ise, gerçeğin bilgisi, varlık ile bilgi melekesi arasında vasıtalar (kavramlar, deney, gözlem vb.) vardır. İşte bunlar varlık, yani gerçekle insan arasındaki yegâne, fakat sınırlı vasıtaları teşkil ederler.» (4) Demek oluyor ki insan bilgisi, kendi özü ile sınırlı, gelişmeci, nisbî ihtimalî ve değişken bir karakterle temayüz eder.

İNSAN BİLGİSİNİ
TAMAMLAYAN KAYNAKLAR

Ancak insan bilgisi «yalnız» değildir. Onu tamamlayan ve doğrulayan bilgi kaynakları da mevcuttur. Öyle olmamış olsaydı, ahenkli bir düzen kurmak «düşüncesi» var olmazdı. Bu ise insanlığı sonsuz bir ümitsizlik içinde mahvederdi.

Bu kaynaklardan beşerî olanı «ruhî müşahade» veya ilham'dır. «İlham, şuurun kalıplaşmış, kaideleşmiş tabakasının, yani zekânın tefekküründen, duyu vasıtalarımızın kapasitelerinden çok daha yüksek bir bilgi vasıtası olan şuurun yüksek fonksiyonlarının, bu vasıtaların nüfuz alanını aşması mümkündür. Burada objektiflikten uzaklaşırız. Son derece serbest bir alanda, bilgi aranır. Hayaller, yanılmalar daima mümkündür. «Ancak bu ilham,» düşüncelerimizi birden aydınlatır ve mütefekkir onu, tutarlı, mantıkî, objektif bir hale getirir. Yahut getirmeye çalışır. Yani objektif müşahade ve objektif düşünce (mantıkî düşünce) yüksek tefekkürün, ruhî müşahadenin materyali olur. Ancak bu yol son derece nadir insanın «gerçeği arştırma» (daha doğrusu «gerçeğe yaklaşma») yoludur. Bu yüksek bir istidat ve özel bir eğitim gerektirir. Ve belirtmeye hacet yok ki bu yol hem kesin doğru yol değildir, hem de insan elinde değildir. Bu bilgi alanında, mütefekkir aktif değildir, pasiftir. Şu halde ilham, subjektif bir metottur, hem de vardığı neticeler, en müspet olduğu anda bile «muhtemelen doğru» hududunda kalır.» (5)

Burada yeniden hatırlanması ve tekrarlanması gereken önemli bir nokta var. O da ilhama son şeklini insan aklının verdiği vakıasıdır. Çünkü ilham: «mütefekkir, tutarlı, mantıkî, objektif bir hale getirir.» Son şeklini insan zekâsıyle alan bir bilgi kaynağı olması sebebiyle ilham da «Mutlak Gerçek»e yaklaşmada güvenilir değildir. Zaten elde edilişindeki mahiyet itibariyle de şüpheli ve izafîdir. Hallüsünasyonların da karışma ihtimali düşünülürse, birçok eksikle temel kaynak olma imkânını kaybeder.

(3) a. g. m.
(4) a. g. m.
(5))aa. g. m.

Şimdi sınıra geldik. Bu «mutlak gerçeğin bilgisi»dir. İnsan şuuru, bu temel bilgi kaynağı ile doğrudan-vasıtasız-temas kurma imkânına sahiptir. «Bu, vahiydir. En üst düzeyde doğru, emin ve güvenilir bilgi vasıtası budur. Burada, ilham'a daima karışma tehlikesi olan hallüsünasyonlar yoktur. Hata ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Belirtmeliyiz ki bu bilgi yolunda sadece, «mutlak gerçek»in mutlak, sınırsız, değişmez bilgisinin sahibi Allah'ın iradesi câridir. Kabulde tereddüt edilmez ki, bu vasıta, sırf insan gayretiyle kurulamaz. Ancak Allah'tır ki, hatadan salim, güvenilir doğru ve emin bilgiyi verme yolunu açar. Muhatabını ruhen, bedenen hazırlar ve bu büyük yükü almaya hazır hale getirdikten sonra, takdir ettiği bilgiyi verir. Allah'ın bilgi vermeye hazırladığı muhatapları ise, insan tefekkür ufkunun zirvesini teşkil eder. Bu zatlara «peygamber» diyoruz. Vazifeleri ise, bu büyük bilgiyi insanlara öğretmektir. Ancak bu bilgidir ki, mutlak, âlemşümul ve zaruridir. Beşer bilgisini doğrultan, bütünleyen ve tamamlayan bilgilerdir.» (6) İnsan bilgisini tamamlayan bu mutlak bilgiye «İlâhî Bilgi» diyoruz. «İlâhî Bilgi, sınırsız, değişmez ve mutlaktır.» Bu bilgi insanın ve insan bilgisinin kılavuzu ve gerçekten doğrultucusu olan «Mutlak Gerçekin ta kendisi olmaktadır. Kısaca bir doktrin ve ondan kaynaklanan medeniyetin veya kâinat telâkkisinin «bütüncü» olabilmesi, insan preblemlerini çözümleyebilmesi temelde bu ebedî kaynakla bütünleşebilmesine ve ona teslimiyetine dayanmaktadır.

İNSANIN İLMİ BİLGİYİ ELDE EDİŞ YOLLARI

Bu satırlara kadar «insan bilgisinin Mahiyeti ve Vasıtaları» üzerinde durduk. Medeniyetlerin varlığına sebep olan bilgi kaynaklarının ortaya konması bakımından bu gerekliydi. Çünkü medeniyetlerin mahiyetini çözebilmek, doktrinlerin insanı bütün olarak kucaklamadaki sıhhat derecesini ortaya koyabilmek, temelde bu konulara inmemizi mecburi kılmıştır. Konumuza daha da açıklık kazandırmak için insanın ilmî bilgiyi elde ediş yollarını kısaca zikrederek asıl meselemize gireceğiz.

Bilindiği gibi ilmî bilginin iki temel vasıtası vardır. Bunlar duyularımız (görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma) ve aklımızdır. Duyularımız, bilgi edinmede, varlıkla aramızda bir -vasıta-görevi yapar. Kullanış sahasında duyularımız, iki metodla bize yardımcı olur: Gözlem ve deney. Gözlemde esas olan duyularımızın, varlığa ve belirtilerine dikkatle, sabırla ve tarafsız olarak çevrilmesidir. Gözlem metodu, insan aklının ortaya koyduğu ön bilgi taslağının (varsayımının-hipotezin) doğruluk ve yanlışlık derecesini belirleme işidir. Kısaca ön bilgi taslağına vasıtalık eder. Hata payı büyüktür. Gözlenen varlığın mahiyetine, şartlarına, zaman ve mekâna bağlıdır. İzafîdir. Gözlemi yapanın seviyesinden ruhî ve bedenî şartlarından etkilenir. Hisler, yanılmalar, diğer ifade ile insan zaaf ve eksiklikriyle sınırlı bir bilgi vasıtasıdır. Bu yüzden sosyal hadiselerde «güvenirlik seviyesi» kesin ve emin değildir. Diğer metod ise deney'dir. Bunda insanın olaya müdahalesi söz konusudur. Deneyi insan hazırlar. Tekrar imkânı vardır. Ancak insan «bizzat» aradaki tabiî ve sunî vasıtaları olayın içinde olduğundan «deney», sosyal ilimler açısından, tabiî ilimlerde olduğu kadar güvenilir değildir. Sosyal ilimlerde böyle bir deneyde, «deney-

(6) a. g. m.

lenen» daima kendini kontrol altında tutar, dolayısiyle istenilen bilgiler tam ve sıhhatli olarak temin edilemez. Burada deneyin aynı zamanda iki ilim sahasında bile farklılaşma gösterdiği meydandadır. Görüleceği gibi bu bilgi vasıtaları bile bütün ilim dallarında kullanılabilecek sağlam bir yol olamıyor. Kaldı ki insanla varlık ve belirtileri arasında vasıta durumundadır.

İNSAN BİLGİSİ, İNSANI VE PROBLEMLERİNİ ÇÖZEBİLİR Mİ?

İzaha çalıştığımız insan bilgisi neticede bizi ondan kaynaklanan doktrinlere ve onların uygulaması olan medeniyetlere götürecektir. O zaman karşımıza şöyle bir soru çıkıyor: İnsan bilgisine dayalı bir bilgi ve ilim (beşerî sistemler veya medeniyetler düşünülmeli) insanın kâinat içindeki yerini, öncesini ve sonrasını belirleme (açıklığa kavuşturma ve tespit etme) bunlardan doğan problemleri (insanın maddî ve manevî ihtiyaçlarından doğan problemler) cevap verme yönünden, kendi kendine yeterli midir, veya olabilir mi? Burada insan bilgisinin mahiyeti ve vasıtaları üzerinde yaptığımız açıklamalar bu soruya yeterli bir cevap olabilir. Biz bunlara bir de ilmin gayesini ortaya koyarak cevap arayalım: «İlim, kendi araştırma alanındaki zarurî münasebeti (oranı) bulmaya çalışır. Bu tarif, şu gerçeği ortaya koyar: Her ilim, kendisi için bir araştırma konusu seçer. Şu halde konu itibariyle sınırlıdır. Fakat insan, sınırlanmış konular hakkında edindiği bilgi ile yetinemez. Yani, insanın kâinat içindeki yeri, öncesi ve sonrasına ait problemler, konusu sınırlanmış bilgi disiplinleri ile cevaplandırılamaz. Daha genel bir bilgi dalına ihtiyaç vardır. Bu bilgi cinsi, doktrindir.» (7) Yazımızın girişinde doktrine izah getirmiştik. Şimdi asıl konumuza, Beşerî Doktrinler'den kaynaklanan «medeniyet»lerle konumuzu bağlayalım.

Burada medeniyet tarifini bir kere daha hatırlayalım veya tekrarlayalım. Medeniyet, bir devletin. veya milletin maddî ve manevî kâinat telâkkisi (doktrin)'in, mekâna ve zamana yansıyan uygulanmış ve uygulanmakta olan esaslarının bütünü olarak düşünülebilir demiştik. Medeniyetler zaman ve mekâna geçiş bakımından üç yönlüdürler. Yani ya yaşanmıştır, ya yaşanmaktadır, yahutta yaşanmaya namzettir. Ancak son ifadedeki medeniyet tarzı doktrin durumundadır. Yaşanılmaya hazır haldedir.

Bir de medeniyetler, bağlı bulundukları doktrinin bilgi kaynaklarına ve vasıtalarına göre iki ana bölümde incelenebilir: Beşerî Medeniyetler, İslâmî Medeniyetler.

Beşerî Medeniyetler, beşerî doktrinlerden kaynaklanan medeniyetlerdir. Bir başka ifade ile beşerî medeniyetler, beşerî doktrinlerin uygulanmış ve uygulanmakta olması durumudur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu medeniyet insan bilgisi ve vasıtalarının ortaya koyduğu bir hayat nizamıdır. Dolayısiyle insan bilgisinin kendi özü, vasıtaları ve mahiyeti ile sınırlıdır. Bunun içinde insanın kâinat içindeki yerini «bütüncü» bir kavrayışla izaha kavuşturamaz. Çünkü insanın varlığı ve bilgisi ile sınırlı bir dünya görüşüdür.

Beşerî medeniyetlere paleolitik devirden bu yana sayısız örnekler verebiliriz. Bu sistemler aralarında farklılaşma göstermelerine rağmen temelde aynı kaynakta, yani insan Bilgisi'nde birleşmektedirler. Ancak İnsan Bilgisi'nin izafîliği, değişkenliği, gelişmeci karakteri ve sınırlılığı dolayısiyle ortaya konan Beşerî Medeniyet Tarzlarında da aynı özelliği göstermektedir.

(7) a. g. m.

YOLLAR İÇ DÖKER BANA

Yine gönlüm gömüldü keder ummanlarına
Her sabah günle doğan ümitler neden öksüz
Gözler yorgun bakışır can çekişen yarına
Neden öz ufkumuzda tebessümler gönülsüz...

Çehreler kırış kırış, perde perde kin gölü
Gözler kuşkulu bakar her gün doğan sabaha...
Bu yürüyen bedenler leş yükü, diri ölü
İnanç sefili kalbler yurda ne verir daha...

Çiçek çiçek sevgiler can verdi gönüllerde
Aşina seherlere kilitlendi ruhumuz...
İhanetin çarkını çeviren beyinlerde
Gizli göz yaşı döktü can verdi ruh yurdumuz...

Yollar iç döker bana; gel gönlü öksüz Levend..
Her gün içli çığlığı katre katre içen kim
Neden soldu ufkumda ser kalbler demed demed
Seni bekliyor seni hür ruhlarda kutlu kin

Musa DOĞRUER

HİKÂYE

Bir Diş Ağrısının Nice Olduğunu Ve Gayrısını Hikâye Eder

MEHMET TAŞDİKEN

Hâbgah. Bu sözcüğü çok seviyordu. Günün bütün yorgunluğunu yarı ölüme çekerek dindiren bu sözcüğün âhengi, anlatmak istediği gerçeğin ta kendisiydi. Her gece yatağına girerken kendine musiki gibi gelen bu farsça deyişi tekrar eder, uzun uzun düşünürdü. Her gece. Her sağlıklı gece. Fakat Mustafa şimdi yatağına girerken, kendine tatlı bir zevk veren bu âhengi kafasından uzaklaştırmaya çalışıyor. İyi anlarımızda, düşüncenin karamsarlıktan çok ümide yakın olduğu zamanlarda hakkında iyi düşünmediğimiz şeyler bile insanı tedirgin etmez. Ama bir iş derdinin yada baş derdinin rahatsızlığına düşünce en iyi, en aydınlık şeyler bile insan gözünde zifiri karanlığa bürünür. Mustafa romanların o pek duygusal dertlerinden mustarip değildi. Derdi ne aş nede baş derdiydi. İnsanî, öyle bize romantik duygular da vermeyen bir diş ağrısına tutulmuştu. Yatağa girerken dişine biraz ilâç koydu. Bir sarıdon aldı.

Geç saatlere kadar bölük pörçük bir uykuyla ağrıyı çekti. En sevmediği şeydi. Gerçi kim sever böylesini? Son defa uyandığında ağrının daha da artmış olduğunu farketti ve artık uyuyumadı. Kalktı. Yeniden ilâçlar koydu. Bir sarıdon daha aldı. Sonra ışığı söndürdü. Peykeye uzandı. Sabahı öyle etti. Sabah olmuştu ya, o gecenin nasıl sabah olduğunu bir de ona sorun. Sükûnetin bir başka deyişi olan geceyi severdi. İnsan yaptıklarının çok üstünde özlemler besler. Hayata uygun olabilenleri insana haz verir, yaşama gücü verir. Fakat gece insanın içine doğan hiçbir arzu gerçekleştirilemez görünmez ona. Sonra başkalarının yanında başka başka olmak zorunda değildir. Kendisinin adamıdır. Ve kendi siyle başbaşadır. İnsan sağlıklı olunca yalnızlıktan, sükûnetten, hatta karanlıktan bile çekinmiyor. Lakin hasta gecelerde sabah, adeta insana bir kurtarıcı ışık geliyor. Mustafa için de sabah diş ağrısından böyle bir kurtuluş ümidi idi.

Dairesine gitmek için sokağa çıktı, vapurlara, otobüslere, dolmuşlara koşan insanlar yine dünkü, önceki günkü insanlardı. Ağrıyan dişini düşünerek;

— Hergün sokaklarda saçına başına dikkat ettiğimiz şu insanların kimbilir ne gizli dertleri, ne acıları vardır dedi.

Sokakta insanlar, «kalabalık» oluyor-

du. Birbirinden ,birbirinin ağrısından sızısından, derdinden - tasasından habersiz bedenlerden ve suratlardan ibaret anlamsız, boş bir kalabalık. Bir yok yüzünden biletçiyle tartışan yolcunun içindeki yada evindeki derdi biliyor muyduk? Bakışlarını beğenmediklerinden kapışan sinirli ve öfkeli insanlar, karşılıklı yüreklerinde nasıl birer acı taşımaktaydılar kimbilir. Eğer bunlar bilinse yada sezilse yığınla düşmanlığın yerini hiç olmazsa bir anlayış, genişlik alacaktı. Bunu kim bilecek, kim yapacak? Taraflardan hangisi? Şu anda bunları diş ağrısından doğan düşünceyle deşeledi o zaman bunlar ancak acı çekenler, acı çekerek pişenlerdi.

Mustafa o gün dairesinde kimseyle konuşmadan işlerine koyuldu. O sevdiği, uğraşırken yorgunluk yerine zevk duyduğu işleri bile ona tarifsiz bir sinir hali veriyordu.

— Bizi başka dünyalara alan en ileri zevklerin bile ömrü ne kadar kısadır, diye düşündü.

Oysa dün gece giren müthiş sızı şiddetini artırarak hâlâ devam ediyordu. Dünyada elemlerin ömrü, safalardan, bedbahtlığın ömrü mutluluktan çok daha uzundu. Kıyas bile götürmezdi.

— Allahım ,dedi, her derdin dermanı sensin. N'olur fazla, çekemeyeceğimiz ıstıraplara salma bizi. Sevgini azaltacak, isyana sürükleyecek dertler verme.

Mesai arkadaşları onun durgun zamanlarına alışkın olduklarından birşey sormadılar. Kimseyle konuşmuyor, birşey sorduklarında kısa cevaplarla geçiştiriyordu. Çoğu zaman böyle yapardı. Kafasına en olmadık sorunları yükler, bazan bir sözcüğün semantik değerinden bütün dünyanın tahliline varırdı. Böyle anlarda insan gerçekten rahatsız edimemelidir. En tatlı sohbetler bile bu düşüncenin lezzetini veremez. Bunun tadına varmış olanlar yada karşısındakinin dünyasını paylaşmanın anlamsızlığına kendini inandırmışlar böyle anların önemini bilir ve susarlar. Fakat bir de dertten konuşmuyorsa insan! Bir tatlı sözün, samimi bir

Desen : Ali ŞEN

derhatır edişin en iyi ilâç olduğu böylesi zamanlarda insanın kendi yalnızlığında mahkûmiyeti acıların en amansızıdır. Mustafa kendisiyle konuşmayan arkadaşlarının bu sususlarının sebebini çok iyi bildiği halde yine de kırıldı. Acının üstüne bir de anlamsız hüzün çöktü. Hani bu hüzün de diş ağrısından geri kalır değildi. Çekenler bilir. Yardıma muhtaç olduğu anlarda insanın yalnızlığının idraki gerçekten pek acıdır. Pek dokunur insana.

İşlerini bitirdiği zaman âdeti üzre masasındaki defterini karıştırdı. Yarın ziyaret günüydü. Adnan'a gidecekti. Boş gidilmezdi. Geçen haftaki ziyaretinde Adnan iki yeni kaset istemişti.

«— Gelecek hafta getirirsen çok iyi olur demişti. Burada günler geçmiyor.»

Hakkı vardı Adnan'ın. Kolay değildi. Orada günler geçmezdi. Kasetle de geçmezdi ya, istemişti.

— Haftada bir, dedi. Çocuğu hiç olmazsa haftada bir ziyaret edip, hatır gönül almalıyız. Ortak hukukumuz var Bu günler içindir dostluk.

Bunları düşünürken de geldi, bir hançer saplandı yüreğine. Dişinin ağrısı da arttı. Kalbi başında vuruyordu sanki.

Vapurda kararını verdi. Ne olursa olsun artık dişçiye gitmekten başka çare kalmamıştı. Ağrıyan dişi geçen yıl tam beş defa dolgu için oydurduğu dişti. Bezginlik gelmiş ve bir daha dişçiye uğramamıştı. Sonradan başına çok işler aştı ama aşırı ihmali her defasında ona galip geldi. Belki çok geç verdi basit bir kararı. Bazı insanlar böyledir. Onlara verin bir prablemi, bütün şıklarını, gizli köşelerini, akla gelmez ayrıntıları çıkarırlar size. Lakin böyle kafalar kısa sürelerde çok iklimlerde dolaştığından bir türlü karar veremezler. Mustafa da onlardan. Bir dişçiye gitme kararını bıçak kemiğe dayanınca tam bir senede verebildi.

Dışarıya oturdu. Artan ağrıyla dünya gözünde gittikçe kararmaya başladı. Yerinde rahat oturamıyordu. Ağzını rüzgâra açtı. Hani küçük bir ümit. Olmadı. İçinden dualar, okudu. Olmadı. İskeleler gelmiyordu. Allahım yarım saatlik yol meğer ne kadar uzun bir yolmuş.

Eve geldiğinde yeni bir kurtuluş özlemi sardı onu. Dişinollar, saridonlar yine faydasızdı. Yine dermandan uzaktı. Dişçi kapatmıştı. Başı aşağıda ayakları yukarıda yattı bir süre, o da fayda etmedi.

— Eczaneye gitsem dedi. Belki kuvvetli bir ilâç teskin edebilir. Hiç olmazsa yarına kadar.

Sefalet artık anlatıldığında bile insana hüzün yerine, ilgisizlik ve bıkkınlık veriyor. Bu öylesine bir ifrat haline geldi ki, varlığı anlatılacak şeylerin bittiğinde bir can simidi durumunu aldı. Anlatmak istediklerimizde aşırılığa varmadan, küçük nüansların derinliğine inebilmemiz daha etkili ve çağımızın moda bir terimiyle daha inandırıcı. Abartılmış sefalet artık anlatıcısına bile bir şey kazandıramıyor.

Bu konuda inandırıcılığı az olan bazı gerçekler de vardır. Onların anlatımı aşırı terimlerin ifade gücünü aşar. Mustafa'nın gerçeği gizli: Eczaneye gitmeye niyetlendiği anda cebinde onaltı buçuk lira parası vardı. Alacağı ilâç hadi kudretinin üstünde ise? Zaten daha ucuzunun bu müfrit ağrıya çare etmeyeceği açıktı.

— Porspektüsüne bakarım diye düşündü. Eğer fiyatı onaltı buçuk liranın üstünde ise bende benzeri var diyerek bırakacaktı.

Evdeki hesap çarşıya uymadı. Eczane de kapanmıştı. Beylerbeyi'nde bilmem ne eczanesi nöbetçi idi. Atlayıp Beylerbeyine indi. Yerini sordu. Çamlıca yolu üzerinde idi. Fakat yaya çıkılmazdı. Üsküdara gitmeye niyetlendi.

Akşam Üsküdar'da bir başka göründü gözüne. Nöbetçi olanlardan birisi Bağlarbaşı'nda, birisi Zeynepkâmil'de bir diğeri de Çiçekcide idi. Açık bir diş kliniği gördü. Girip girmemekte tereddüt etti. Onuru girmesine karşı çıktı. Fakat canı ve sıhhati girmesinden yana idi. Ne yapacağını şaşırmış bir durumda öylece dişçinin önünde bir süre kendisiyle mücadele etti. Şimdiye kadar bu mücadelelerden hep onuru galip çıkmıştı. Şimdi de onun zaferini istiyor. Fakat bu akşam nasıl sabah olurdu? Dün akşam hafiften başlayan bu ağrı artık doruğuna gelmişti. Mutlaka bir müdahele gerekirdi. Ve ortada tatlı canının incinmesi değil, acılı bir imkân sorunu vardı. Sabahleyin aynaya bakmış, kendinden korkmuştu. Bir daha bakmadı. Yüzündeki anlam gitmiş, yerine soğuk, sanki öte dünyaların ölümcül bir çehresi gelmişti.

Niyeti bu akşam ilâçlarla idare ederek, yarın kendi doktoruna gitmek, yarım kalmış dolguyu sürdürmekti.

— Fakat, dedi ona gideceğime bu ada ma gider, ağrı için bir tedavi alırım. Dolguyu da burada yaptırırım..

Ve çıktı.

Çok aydınlık ve geniş bir dispanserde birkaç kişiyle dişçi televizyon seyrediyordu. Selâm verdi ve hastalar için o gaz sehpasına benzer koltuğa oturtuldu.

Adama durumu anlatmaya çalışıyordu. Dişçi ise dinlemiyordu.

Mütemadiyen;

— Aç kardeşim ağzını, diyordu.

İnsanın, bir başkasının çektiği acılar karşısında bu denli keçeleşmiş, aldırışsız tutumu bir mustaribin kahrı için yeterli sebep değil midir?

Ne kadar ilgisiz ve karşısındakinin içinden uzak bir davranıştı bu Allah'ım! Şefkatsiz, merhametsiz bu tavır, insanlar için olabilir miydi? Dişin bağlı olduğu sinirlerin, onu kontrolünde tutan ruh yapısının bu derece ihmali ilmin bizzat kendisine aykırı değil miydi? Bu adam ilim mi, yoksa ticaret mi tahsil etmişti?

Dişçi elindeki demir âleti Mustafa'nın dişine vurdukça dünyası acıdan öte tarifsiz bir karanlığa gömülüyordu. Şehir hayatımızın tatsız mirası yetersiz beslenmenin bütün kuşakları sardığı bir dönemde diş hastalığı kadar normal bir şey yoktur. Onun acısını ve psikolojisini yaşamayan da yok gibidir.

Mustafa, müptelası olduğu bir zaman Karacaahmet'te eşelediği topraktan bir çene kemiği çıkarmıştı. En az ikiyüz yıllık bu yaşlı çenede hiç eksiksiz pırıl pırıl dişler görmüş ve hayret etmişti. O inci gibi yaşlı dişlerin devri çok uzaklarda idi. Sun'i beslenme ve insanı büyük bir gayretle tabiattan uzaklaştıran modern icaplarımız, cazip kandırmacalarla vazgeçilmez unsurlar haline gelmişti.

Desen: Ahmet EFE

Dişçi bakıp çekildikten sonra kararını vermişti: Diş çekilecekti.

— Bu dişten artık fayda yok kardeşim, dedi. Mutlaka çekilecek. Morfini vurayım mı?

Bazan varlığı bazan da yokluğu bir ateş gibi yüreğimizi dalayan bazı şeyler vardır. Bu alevi, şimdi Mustafa bütün vücudunda duyuyor. Ne desin bu adama? Ne demeli? Diş çekilecek. Ağrıdığını söyledi. Saat ilerlemişti. Başka bir yerde çektirmesine imkân yoktu. Dişçi elinde morfinle başına dikilmiş, karanlık suratlı bir zebani gibi yüzünde değişen anlamlara dikkat ediyordu. Renkten renge, şekilden şekile giren o korkak ve müstereddit yüze.

— Ne düşünüyorsun kardeşim, korkma acı bile duymazsın. Morfin yapıyorum. Çekiyor muyuz? Vuruyorum morfini.

Mustafa artık bir şeyler demeli, güzel bir sebep bulmalı idi.

Güven vermeyen bir sesle;

— Şimdi kalsın da, dedi şöyle bir yarım saat sonra geleyim. Arkadaşım vardı, o merak eder. Siz biraz ilâç koyun Ben yarım saat sonra gelirim. Belki daha erken. Hem kapatmazsınız daha değil mi?

Adam niyetini anlamamıştı. Arkadaşı merak edermiş!

— Be adam, dedi içinden, seni yatırıp burda ameliyat edecek değiliz ki. N'olur yani, bir on dakika daha farkeder.

— Hemen çekerim dedi. Hiç merak etme.

Mustafa kekeledi:

— Şey, dedi. Çok ağrı var da. Şimdi biraz ilâç koysanız. Yarım saate kadar herhalde ağrısı da kesilir. O zaman daha rahat olur.

BİR TARİH BAŞLIYOR

M. HİLKAT ŞİRİN

Bir avuç göz yaşı sunmuşlar bize
Dikenli yamacın eteklerine sarıldık.
Şarkılar bize esir doğdu.
Böyle ağladık, böyle güldük.

Çağda dizginsiz yürüdü zaman
Eflatun'a Freud'a düşler sarıldı
Soyulduk...

Şan şöhret sarhoşluğu batsın!
Dönsün zembereği zamanın
Utansın yaprak, yaprak
Anaların esir gözyaşlarıyla,
Çağa hasret doğanlara müjde!
Çağ mahkûm oldu.
Bir kutlu seherin nida sesiyle
Mahşere dek sürecek
Bir yeni gün başlıyor.....

Mustafa'nın çektirmeye niyeti olmadığını anlayınca, dişçi daha fazla ısrar etmedi. Birşey demeden gitti, ilâç getirdi.

Üzerinden büyük bir yük kalkmış gibiydi. Bir taraftan da düşünüyordu.

— İhsan'a çıkayım dedi. Ondan bir yüz lira alırım. Yarım saate kalmadan döner, çektiririm.

Koltuktan kalktı, kafasında İhsan'la yapacağı konuşmayı ve alacağı muhtemel cevabı tasarlayarak bir iki adım attı

Beklemediği bir anda dişçinin soğuk ve suçlayıcı sesiyle irkildi. Döndü. Adamın kararmış ve kızgın yüzüyle karşılaştı.

— Borcun elli lira kardeşim.

O kadar kararlı ve itham edici bir sesti ki, bu Mustafa bir an şaşaladı, Ne yapacağını bilemedi.

— Diş, dedi. Sonra yutkundu.

— Öyle ilâcını koydurup da kaçıp gitmek var mı? Ayıptır be kardeşim.

— Bir şey demedim ki. Geleceğim diyorum.

— Sen çıkar elli lirayı, gelirsin yine.

— Ama bir ilâç. Bu kadar eder mi, değil mi?

— Eder etmez. Çıkar elli lirayı, dişini çektirmek için ayrıca para vermezsin olur biter.

Bir anda Mustafa'nın kafasından o kadar çok şey geçti ki.. O kadar karışık, o kadar dumanlı ve uzak hüzünler kapladı ki kafasını ,ne yapacağını ne diyeceğini bilemedi. Birden doldu ağlayacak gibi oldu. Ağlayamadı da. Belki bir devrin acımasız gerçeklerine kendisi ters düşüyordu. Cebinden en lüzumlu anında elli lira çıkaramayan otuz yaşında bir adam. Olacak şeye rağmen dürüstlüğün geçici olumsuzlukların bile üstünde açamayacağı kapı yoktu. Olmamalıydı.

Ezilerek;

— Param yok da, dedi. İsterseniz on beş lira var. Üstünü hemen getiririm. Yarım saate kalmaz.

Dişçi, alaycı ve tepeden bir nazarla Mustafa'yı süzdü. Yeniden bir daha baktı.

Bu bakışlar, insan onurunu yaralayan en kuvvetli silahtan daha etkiliydi. Daha fazla gözlerine bakamadı.. Birşeyler söyleme gereği hissetti. Söylemeyi hiç istemediği, çocukca bir cümle dökülüverdi ağzından:

— Dişimi param olmadığı için çektirmedim. Para almaya gidiyorum.

Dişçi de aynı aşağılayıcı bakışlarla güvensizlik sükütu devam ediyordu. Gözlerini gözlerine dikti:

— Paran yoktu da ne demeye oyaladın beni bu kadar be adam, dedi.

Sonra biraz ileride oturan arkadaşlarına dönerek;

— Görüyorsunuz halimi diye ilâve eteti. Görüyorsunuz.

Mustafa, onlara bakamadı bile. Bir an önce cehennem azabından beter ağrıdan kurtulmak istiyordu.

— Yarım saat sonra, dedi. Mutlaka gelirim.

— Git, dedi adam öfkeli bir sesle. Git para mara istemez. Bir daha paran yokken de elalemi rahatsız etme. Hadi hadi. İstemiyorum. Vazgeçtim paradan filan.

Başı önüne düştü. Bir daha da kalkmadı. Bu yollar nereye giderdi? Bu karanlık, bu sokaklar, bu insanlar neydi? Kendisi başkaları, daha başkaları? Bütün dünya, kendisiyle şu mahut dişçiden ibaret bir cehennemdi şimdi. Başka herşeyin anlamını, gayesini, varlık sebebini unutmuştu. Dişçi ve kendisi... Dünya ve bir başka dünya. Bu kadar keder, en sıradan bir insanı dahi kahretmek için yeter de artardı bile.

İhsan evde yoktu. Sevinmekle üzülmek arasında acı bir ürperti duydu kapıda. Zilde ısrar etmeden merdivenleri inip, çıktı. Başka bir arkadaşına uğradı. Bazan garip ve kısmetsiz rastlantılar hayatımızda birbirini kovalar. Onu da bulamadı. Şimdi ağrısında ufacık bir eksilme olmayan dişini unutmuştu. Yürek acılarının üzerinde insanı daha fazla tedirgin eden, tedirgin de değil, belki mahveden bir acı daha görülmüş, işitilmiş olamazdı.

Bu karanlık ve anlatılması imkânsız düşünceler içinde yürürken yolunun üzerindeki karaltıyı görmedi. Bir ses geliyordu, işitmedi. Adı çağrıldı, anlamadı. Sonra kendisini kıskıvrak yakalayan birinin yüzüne baktı baktı. Gözleriyle kafası arasındaki bağ adeta kesilmişti. Sadece gözleri değil, kulakları da duymuyordu. Gözlerinde dişçinin o kara kâbusu, kulaklarında bir zebaninin kahkahasına benzer zehir gibi sözleri vardı. İşlenmiş, çakılmış kafası seyyal bir filim şeridi olmaktan çıkıp, hatırlandıkça ürperti veren bir durumun sabit fotoğrafı haline gelmişti.

Ne dedi, nasıl dedi ve kime dedi, sonradan hatırlayamayacağı bir anormal sermesti halinde yüz lira temin etmişti. Şuuraltı bir itiyle kendini ayaklarının emrine verdi. Dişçiye gidiyordu.

Artık bu merdivenleri güçlü çıkıyordu. Ama ruhu bedeninden ayrı bir yırtıcı kuş gibi saldığı pençelerini brakmamıştı.

Parayı uzatırken başı dikti.

— Ellisi borcum, dedi. Ellisi de çekeceğin dişim için.

Dişçinin birden şaşalamış haline, mahçup ve aptallaşmış yüzüne bile bakmadan merdivenleri çıktığı gibi indi, tekrar karanlıklara karıştı.

Bir ara dişindeki ağrının tahammülünü aştığının farkına vardı. Yaz gününde tuhaf bir üşüme gelmişti. Cereyana kapılmış gibi sarsılırcasına titriyor, çeneleri birbirine vuruyordu. Omuzları olmayacak şekilde, deprem geçiren bir binanın çatılarını andırıyordu. Ve şimdi rahat rahat ağlıyordu.

Nerden geldiyse yolda aklına yine o içini genişleten, musiki geldi. «Habgâh» Artık bu kelimeyi sevmiyordu.

Ertesi gün, Adnan akşama kadar bekledi. Mustafa'nın ne kendisi, ne haberi. Bekleyişin verdiği yorgunluk ve can sıkıntısı içinde yatağa uzandı.

— Uyumak ne güzel, dedi. İnsanı dinlendiren bir musiki gibi bütün dertleri tatlı bir ahenkle silip süpürüyor.

Bir arkadaşı atıldı.

— Habgâh, dedi. Zaten kendisi de musiki. Ama uyanmak şartıyla...

Halk Müziği ve Milli Müziğimiz.

ŞADİ DAĞDELEN

Yazımıza başlamadan önce folklor hakkında kısa bir açıklamada bulunmak ve bir millet için folklorun önemini belirtmek istiyoruz.

Folklor Redhouse sözlüğünde, halk bilgisi, bir meleketin adet ve ananelerini v.s'yi tetkik eden ilim anlamına gelmektedir.

«Folklor zamanımızda yaşayan fakat zamanımızın olmayan fikirleri yaşayabilmekte olan an'ane ve tarihleri, eski halkın kalıntılarını toplar, mukayese eder. Tam manası ile söylemek gerekirse folklor; ancak halkın efsane, adet, inanışları ile ilgilenir.» (1)

«Folklor yazılı vesikaları değil ata mirası an'anelerin tesiri altında halkın inandığı veya yaptığı bütün şeyleri inceler.» (2)

Demek ki folklor bir ilim dalıdır ve bir milletin geçmişteki dini inançları, dili, düşüncesi, çeşitli gelenek ve görenekleri, kültürü, tarihi, sosyal yaşantısı v.s. hakkında zamanımız insanına bilgi vermektedir. Folklor tarih, sosyoloji v.s. gibi ilim dallarını da kapsadığı için bir millet açısından oldukça büyük hayatî önemi haizdir. Folklor bir milletin geçmişinin aynası, geleceğinin yol göstericisidir. İnsanlar folklor vasıtasıyla ecdadının yaşayışından çeşitli kanunlar çıkartarak kendi hayatını tanzim eder. Nasıl ki bir ağacın köküne dadanan parazit, ağacın kuruyup yok olmasında en etkin rolü oynuyorsa, bir milletin hayat damarı olan folklorü ortadan kaldırmaya çalışan düşman da bu milletin millet özelliğini kaybedip yok olmasında en etkin rolü oynar.

FOLKLOR VE
HALK MUZİĞİ

Folklor hakkında bu kısa açıklamadan sonra asıl konumuz olan halk müziğine geçebiliriz.

Halk müziği, folklorun inceleme sahasında önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü halk müziği halk kültürümüzün bir ürünüdür.

«Kültür, ilmin idealin ve inancın bir milletin bünyesine göre almış olduğu şekildir.» Buna uygun olarak halk müzüği direkt folklorun inceleme sahasına girer. Ve halk müzikleri milletlerin inançlarına göre teşekkül eder.

Yeryüzünde farklı inançlar ve bu inançlara mensup çeşitli milletler olduğuna göre, her milletin herhangi bir olaya bakış açısı değişik olur. İnsanlar bir olay hakkında görüş ve düşüncelerini izah ederken inançlarının tesiri altında kalırlar. Ve inançlarına uygun bir yorum yaparlar. Bu yüzden de çeşitli milletlerin kendi özelliklerine has millî musikileri vardır. «Bir fizikçi, insan lâkırdı ederken kullandığı ses edasını kaydeden, adeta lâkırdı sesinin fotoğrafını çıkaran bir âlet keşfetmiştir. Bu âlet sayesinde her milletin lâkırdı ederken meydana getirdiği ahengin hususiyetlerini kaydedip incelemek mümkün olmuş ve neticede her millet musikisinin o millete mahsus lâkırdılar ile ilgili bulunduğu sabit ol-

1. Andrew Lang, Custom and Mythology s. 11
2. Folklore Journel sh. 103
3. Yeni Musiki Mecmuası Sayı; 13 sh. 12

muştur.» (3) Yani kısacası bir san'at ürünü olan halk musikisi beynelmilel değil, milletlerin özelliklerine göre millidir.

HALK MUZİĞİ
DEJENERE EDİLİYOR

Halk müzikleri ekseriyetle bir kültür taşıma vasıtasıdırlar. Konu olarak da bütün toplumu ilgilendiren ve toplum üzerinde silinmeyecek iz bırakan olayları kapsarlar. Savaş, kahramanlık, tabiat, sevgi, övgü, destanlar, tabiî afetler v.s. gibi. Halk türküleri bazen bir tarih kitabından daha doğru haber verir. Çünkü kitabı yazan kişi çeşitli baskıların altında, medihlerle, övgülerle dolu bir eser ortaya koyabilir. Ama halk türküleri olayları olduğu gibi hiç değiştirmeden aksettirir. Bu yüzden halk türküleri aynı memleketin insanları arasında kültürel bütünleşmeyi temin ederler. Toplumun bir bütün olarak hayatını devam ettirmesinde önefli rolü vardır.

Halk müziği, halk türküleri toplumun fertleri arasında kültürel bütünleşme temin ettiğinden dolayı, beynelmilel millet düşmanlarının hedeflerine vasıl olmak için ortadan kadırması gereken engellerden biri durumundadır. Ve üzerinde en yoğun dejenere faaliyetleri yürütülen sosyal bir vakıadır. Bu ise halk türkülerinin işlemiş olduğu konular hedefinden saptırılmak suretiyle yapılmaktadır.

Halk müziği insanların şehevî ve hissî duygularına hitabeden müzik süprüntüsü haline getirilmiştir, bu insanlar tarafından. «Yahudilerin halk müziğini tekellerine alma başlangıcı, Halk müziğinin ahlâkının gerilemeğe başlaması ile aynı zamana rastlar. (4) Son yıllarda Halk müziği kaynaklarında yıkıma şahit olduk. Düşünceler hissî kalıplara dökülmüştür. Maceralar aşk masallarına dönüşmüştür. Halk Müziğinin oynaklığı âdî müziğe geçerken, o da, caz müziği tarafından ekarte edilmiştir.» (5) Bundan sonra insanlara da müzik olarak onların beyinlerini uyuşturucu ve onları düşünmekten alıkoyucu müzikten başka herşeye benzeyen bir takım acaip gürültüler sunulmuştur. Çünkü düşünmeyen beyinleri, uyuşmuş kitleleri kendi çıkarlarına alet etmek daha kolaydır.

MÜZİK SAHASINDA
YAHUDİ TRÖSTÜ

İnsanlara müzik olarak yutturulmaya çalışılan caz müziği Frisco adında bir yahudinin icadıdır. Zamanımızda başlara taç edilircesine pohpohlanan, övülen ve şişirilen Avrupa müziğinin ünlü bestekârları ise Salomon Rossi, Auber, Meyerbeer, Halevy, Herold, Ofterbach, Adolphe Adam, Felicien Havid, Max Bruch, v.s. gibi bir takım yahudidir. Yahudilerin müzik piyasasına göstermiş olduğu bu büyük alâkanın nedenleri yukarıda da izah ettiğimiz gibi hem insanların beyinini uyuşturmak, ahlâkını bozmak, hem de müzik yüzünden ceplerini şişirmektir. Yani onu, üzerinden para kazanılan bir ticaret menbaı haline getirmektir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Beynelmilel yahudi. Otağ yy.)

TÜRK HALK MÜZİĞİ
VE TÜRKÜLERİMİZ

Halk müziği hakkında bu genel değerlendirmemizden sonra Türk Halk Müziği hakkında da bir takım yorumlar yapmak gerekiyor.

Türk Halk Müziği dendiği zaman ilk akla gelen Türküler olur. Bizde türküler, Türk Halk Müziği-

4. Henry Ford. Beynelmilel Yahudi, sh. 180 Otağ yy.
5. A.g.e. sh. 182

nin temelini teşkil eder. Diğer sanat dallarında olduğu gibi, milletimiz türkülerimiz üzerinde de olanca titizliğini göstermiş, onların halâ canlı bir hayat olayı olarak gönüllerimizde yaşamasını temin etmiştir.

Bizim türkülerimiz yiğitlik, muhabbet, hasret doludur. Çağlar öncesinden mesaj sunmaktadır bizlere. Bugün bile bir türkü duyduğumuz an, kendimizde bir değişiklik hisseder, gönlümüz engin denizlerde uçuyormuşçasına bir haz içinde buluruz kendimizi. Çünkü türküler bizi var kılan inancın, düşüncenin ürünü, öz varlığımızın sesi, millî duygularımızın ezgileridir. Türküler milletimizin kendi ruhunun icadıdır.» Bir halk türküsü olan Cezayir Marşı, Osman Paşa Marşı, Çanakkale türküsü, Ankara türküsü, yalnız bir folklor malzemesi olmayıp Türk içtimaî vicdanının da gür sesidir. Bu seslerin armonisi ile bazan pek büyük sosyal ve millî ızdıraplar dile gelmiş ve gereken karşılık verilmiştir.» (6)

BATI DA HAYRAN

Millî müziğimiz olan Türk Halk Müziği bizde olduğu kadar Avrupa ve Amerikada da taktire şayan ilgi görmekte ve en az bizimki kadar onların da ruhunu okşamaktadır. Bu durumu izah eden olay şöyledir. Viyana'da, diğer Avrupa ülkelerinden gelen arkadaşları ile müzik öğrenimi görmekte olan, Semih Argeşo henüz yeni açılan Ankara radyosundan memleketinin sesini arkadaşlarına dinletmek istemiş, Semih Argeşo o sırada radyoda yayınlanan alaturka müziği dinlettikten sonra arkadaşlarından şu cevabı almış «...geçenlerde dinlediğimiz halk müziğinizin armonize edilmiş şekli ve kuvartet konseri Türk Musikisi hakkında bizde ne kadar güzel intibalar bırakmıştı. Şimdi dinlediğimiz müziğe doğrusu Türk Müziği demeye dilimiz varmıyor. Her halde sizin orjinal halk türküleriniz vardır. Bize dinletebilir misiniz? Semih Argeşo bunun üzerine yanında bulunan İzmir ve Aydın zeybeklerinden ve bir kaç halk türküsünden mürekkep plakları arkadaşlarına dinletir. Arkadaşları bunun karşısında hayretlerini gizleyemiyerek şöyle derler; Dünyada bir Halk Müziği müsabakası açılsa, birinciliği muhakkak ki Anadolu türküleri kazanır.» (7)

Türkiye'ye doktora tezi için gelen Amerikalı Robert L. Momchilov, Türk müziğinin Amerika'da yanlış tanıtıldığını(Hollywood filmlerinde hiçbir müzik değeri olmayan acaip gürültüler Türk müziği olarak lânse edilir.) ve bu yüzden de kendisinin Türk müziğini yanlış tanıdığını onun hakkında kötü intibalar edindiğini ve Türk müziğini adeta bir göbek havası olarak bildiğini, pek çok Amerikalının da aynı durumda olduğunu belirtir. Türkiye'de bulunduğu süre içinde gerçek Türk müziğini tanıma imkânı bulan Momchilov Türk müziği hakkındaki görüşlerini şöyle belirtir; «Ümit ederim ki Türkiye'ye eşsiz güzelliğini bahşeden camilere bu gün gösterilen alâkayı gelecek nesiller Türk Halk Müziğine ve Klâsik sanat müziğine de gösterirler.» (8)

Yukarıda vermiş olduğumuz iki örnek yiğit Anadolu halkının ne derece hassas ve etkileyici bir mu-

6. Kerim Yund «Folklor ve sosyo-loji» sh. 10
7. Akşam Gazetesi 9.5.1950
8. Musiki Mecmuası, sayı 160 sh. 123

siki anlayışına sahip olduğunu ifade etmeye yeterlidir sanırız. Ama şurası unutulmamalıdır ki Anadolu insanına bu san'at duygusunu bu ince ruhu ve hassasiyeti veren onun inancıdır. Sanat ideolojinin estetik hüviyet kazanması olduğuna göre Türk Halk Müziğindeki bu hassasiyet ve etkileyicilik onu meydana getirenin inancından ayrı düşünülmemelidir.

TÜRK HALK MÜZİĞİ DE HEDEFİNDEN SAPTIRILIYOR

Ama ne yazıkki toplumumuz üzerinde asırlardır devam edegelen kültürel yıkım kendisini millî mu- Yeni yetişen genç nesil bizi var kısiki sahamızda da göstermiştir. lan millî hasletlerimize karşı aşağılayıcı, hor görücü bir tavır takınmış, buna karşılık milletimize bu kültürel yıkımı hazırlayanlara karşı aşağılayıcı, hor görücü bir takarşı t a s v i p edici bir tutum içine girmiştir. Bunun yanısıra Millî Musikimizde kendi kabuğuna çekilmiştir.

Bu gün Türk Halk Müziği olarak lânse edilen bir takım müzik anonimlikten çıkmış, ferdi istekleri tatmin edici parçalardır. Popüler duruma getirilmeye çalışılan parçaların şişirilmiş bir balon gibi sönüp gitmesi bunu göstermektedir. Yani bu tip parçalar toplum tarafından tasvip görmemektedir.

Millî Müziğimizin bu içler acısı durumu kendiliğinden olmasa gerek. Bu imkân ve ihtimal dahili değildir, çünkü dünyada sebepsiz bir olay cereyan etmez. Muhakkak ki bu duruma gelmenin de bir takım sebepleri vardır. Yazımızın başında halk musikilerinin bir takım iğrenç emellere ulaşmak için dejenere edildiğini yazmıştık. Eğer bu durum gözönünde bulundurulursa bu vahim sonucun gerçek müsebbibi ortaya çıkar zannederiz.

TEMENNİLERİMİZ

1. Millî Musikimizin temelini oluşturan türkülerimizi araştırıp, derleyen enstitü kurulmalı.

2. Okullarımızda halen bizim çalgımız olmayan mandolinle müzik eğitimi yapılmaktadır. Bunun yerine öğrencilere kendi millî çalgımız olan sazla ve millî türkülerimizle müzik eğitimi yaptırmalı. Öğrencileri bu sahada çalışmaya teşvik etmeli.

3. Müzikçilerimizi, millî müziğimize gereken değeri verdirmeye, onu her yerde ve her zaman milletimizin ideallerine uygun şekilde tanıtmaya teşvik etmeli. Bu sahada çalışanlara da imkân tanınmalı.

4. Müziğin halka ulaştırılmasında en etkin rolü radyo ve TV oynamaktadır. Bugün Türkiye radyolarında ve televizyonunda adeta yabancı hopörlörlüğü yapılmakta ve düşmanın Türk milleti üzerinde yürüttüğü politikaya alet olunmaktadır. Bu duruma son verip Türk Millî Müziğinin bu kuruluşlarda tasvip görecek şekilde yayınlanması gerekir.

5. Türk millî müziğini diğer ülkelerde tanıtmak gayesi ile ekipler kurup yurt dışında konserler verilmeli. Bu gaye ile çalışan sanatçılara imkân tanınmalı. Böylece millî müziğimizin yanlış tanıtılmasının önüne geçilmiş olur.

6. Millî müziğimizi yıpratmaya, çalışan sözde sanatçılara, onun üzerinden para kazanmak için onu hedefinden saptıranlara ve milletimizin hislerini istismar ederek kendi politik hedefine varmak için kullanmaya çalışanlara öz müziğimizi ortaya koyarak halk nezdinde gereken cevaplar verilmelidir.

HER EVE BİR
Bayrak
GEREK

Bayrak
Haberde doğruluk
Yorumda dürüstlük
Fikirde milliyetçilik
demektir

Bayrak Bizim Gazetemizdir

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

EKİM 1977

CİLT: VI

70

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Neden Bir Dünya Görüşümüz Yok
- Gündemdeki Kadın Konusu
- İnsan Bilgisi ve Beşeri Medeniyetler
- Bir Dergideki Evrensellik Tartışması
- Eğitimin Sosyal Temelleri ve Kültürümüzün Sürekliliği

Film ve baskı Renkler Matbaacılık 22/9071

FİYATI: 10 LİRA

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL

Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Saim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone

Yıllık (12 sayı) : 110 TL.
6 aylık (6 sayı) : 60 TL.

Öğretmen ve öğrencilere abone

Yıllık (12 sayı) : 100 TL.
6 aylık (6 sayı) : 50 TL.

Dış ülkelere abone

Yıllık (12 şayı) : 140 TL.
6 aylık (6 sayı) : 75 TL.

Deniz aşırı ülkelere
posta ücreti ilâve edilir

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Kasım 1977

Cilt : VI — Sayı : 71

Fiyatı : 10 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

- Pınar'dan
- Sarıklı İhtilâlci — *CEMİL MERİÇ*
- Aşk İçin Tuyuğ — *TALÂT SAİT HALMAN*
- Camlarda Bir Yağmur — *MUSTAFA ÇİMEN*
- Esaretten Hürriyete — *MUSTAFA AYDIN*
- Uzakların Ardından — *FEHMİ ARIKTEKİN*
- Bir Encümen-i Daniş Vardı — *MEHMET ÂKİF AK*
- Ve Taa Ortasında Yüreğimin — *AHMET EFE*
- Iflasın Eşiğindeki Yeşilçam ve Sansür — *MUSTAFA ÇİMEN*
- Biz Bize Aşığız — *HÜSEYİN ÖZTÜRK*
- Depremi ve Aclan Sayılgan — *M. DOĞAN SİLLELİ*

PINAR DERGİSİ

Kurban Bayramınızı kutlar, mutluluklar diler.

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1903 sayılı Tabliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

PINAR DAN

Saygıdeğer okuyucu,

Ali Suavi diye bir kişi vardır yakın tarihimizde, herkesin duyduğu, bildiği, ya da bildiğini sandığı. Bildiğini sananlar daha fazla herhalde. Bu nasıl bir adam ki herkes bir başka tanıyor O'nu. Herkesin hakkında farklı konuştuğu kişi, aslında tanınmamaktadır gibi bir genellemeye gidiyoruz kaçınılmaz olarak. Bu sözkonusu kişinin, şahsiyet yapısından ileri geldiği gibi, O'nu tanıma durumunda olanların basiretleri hakkında bir ölçü de olabilir. Ali Suavi'nin kendisi bir muamma şüphesiz; karmakarışık, kavranması güç. Maceralı bir hayat; İstanbul'dan Paris'e kadar birbirine uymaz, perişan, serseri; kimi zaman bir diplomat, bazan politikacı, fikir adamı ve hürriyet kahramanı olarak sürdürülmüş, sonunda kocaman Osmanlı hükümetini devirmek için üç beş kişiyle sarayı bastığı sırada sopayla ezilmek suretiyle erken bitirilmiş bir ömür. Kitaplarına bakarak O'nu bir yazar olarak karşınıza almanız da mümkün. Veya eğer sizin de hislerinizi tatmin ediyorsa, Osmanlı sarayını basması sebebiyle hürriyet kahramanı diyebilirsiniz Ali Suavi'ye. Bir kaç çapulcu ile saray basmaya yeltendiği için deli de diyebilirsiniz. Görüldüğü gibi Ali Suavi, hakkında konuşulduğu zaman bize kendisini değil de, onu anlatanı tanıtmakla da mahir birisi olmuş bugüne kadar.

Pınar, Kasım sayısında Ali Suavi meselesini aydınlığa kavuşturuyor. Cemil Meriç'in «Sarıklı İhtilâlci» yazısından sonra, bu saray baskıncısının meçhul bir yanının kalmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. «Sarıklı İhtilâlci» çok uzun süren araştırmaların, okuyucu düşünülerek, özlü tutulmuş sonucu. İlgiyle karşılanacağını umuyoruz.

Bu sayımızda bir başka yakın tarih olayına da ışık tutuyor derginiz. Türk dili ve edebiyatı ile eğitim tarihimiz açısından büyük önem taşıyan bu olay; Encümen-i Dâniş. Batı anlamındaki bu ilk Türk akademisinin belli başlı belgelerini ve kısa bir yorum yazısını sizler için M. Akif Ak hazırladı.

Kasım sayımızın bir önemli olayı da, adı herkesçe bilinen değerli şair, çevirmen ve edebiyat araştırmacımız Talât Sait Halman'ın sayfalarımızda yer alması. Pınar okuyucuları bundan böyle sayın Halman'la sık sık karşılaşacaktır. Kendilerine iltifatları ve sıcak ilgilerinden dolayı teşekkür borcumuzu ödemek istiyoruz.

Amerika'da Türk kültürü ve sanatının tanıtılması için değerli çabalar harcayan Sayın Halman, *Pınar*'ın Türk aydınları ile giderek güçlenmekte olan bağlarının en yeni örneği. Kendileri son derece nazik bir mektupla bize Pınar'ı beğendiklerini ifade etmişler, şiir ve yazı gönderme arzusunda olduklarını söyleyerek mektuplarına «Aşk İçin Tuyuğ»u iliştirmişlerdi. Bu güzel şiiri okuyucularımıza bu sayımızda sunuyoruz.

Bir haberimiz var, onu da verdikten sonra sizleri Pınar'la başbaşa bırakacağız. Nasip olursa gelecek sayımızı, M. Akif Ersoy özel sayısı halinde çıkarmak istiyoruz. Akif özel sayısının, alışılmışın dışında ve Akif'e lâyık bir biçimde olmasına elimizden gelen itinayı göstereceğiz.

Pınar'dan selam ve sevgiler.

SARIKLI İHTİLÂLCİ

CEMİL MERİÇ

RÜYÂDA TAAŞŞUK

Suavi hayranlarının (1) belki de en coşkunu İsmail Hâmi: «Ali Suavi anadan doğma ihtilâlcidir. İhtilâl için yaratılmış, ihtilâl için yaşamış, ihtilâl için ölmüştür. Kanunların dediği gibi *kavlen, kalemen* ve *fiilen* hep ihtilâle koşan bu alevden adamın elinde ilim ve fikir bile birer bomba demekti»... «Ali Suavi mâzide yaşamış istikbâl adamlarındandır. Onun vücudu tanzimatçılarla, ruhu bizimle muasırdır. 1839'dan 1877'ye kadar otuz sekiz sene yaşıyabilen bu ateşten mahlûk, *teokrasi devrinde lâiklik, mutlakiyet devrinde cumhuriyet ve osmanlılık devrinde Türklük ve Türkçülük rüyâları görmüş,* bu rüyâları tâbire çalışmış ve nihayet yine bu rüyâlar uğrunda şehid olmuştur» (Ali Suavi'nin Türkçülüğü, 1942).

Falih Rıfkı için de «başveren bir inkılâpçıdır» Suavi. «Maksadı halkı uyandırmak, devleti maddî-manevî bütün tesisleriyle yeniden nizamlıyarak kurmaktır.. Yazılarında pâdişah, vezirler ve paşalar için hürmet sıfatları kullanmaz, bu bakımdan bir demokrattır». Yalnız demokrat mı? «Bir Türkçü ve galiba ilk Türkçü.. Kendini aşağılık duygusundan belki de ilk kurtaran, tarihe ve ilme sarılarak vatandaşlarını Türk ırkının ve dilinin üstünlüğüne inandırmak için çırpınan ilk inkılâpçı... Frenk tenkitçileri kar şısına, dar Hıristiyanlık-İslâmlık çerçevesini kırarak ırkının İslâm'dan önce ve sonraki medeniyet ve kültür dâvâsı ile» çıkan ilk yazar. «Ali Suavi Türk diline ait şark ve garp kaynaklarında ne yazılmışsa hemen hemen hepsini okumuştur» (2), (Başveren İnkılâpçı, 1954).

Yüzlerce Suavi var, diyor Midhat Cemal. Biri şaşılacak kadar yeni: dilde, dinde, politikada. «Bir câmi kubbesinin altında siyasî konferansı ilk defa o yaptı». Dini devletten ayırmak isteyenlerin başında O'nu görüyoruz. Ama perde arkasında başka Suaviler beklemektedir: kâh yerli, kâh yabancı, kâh âsi, kâh dalkavuk Suaviler.

Şâir-yazar, bu marazî kişiliği aydınlatmak için oldukça garip bir yoruma başvurur: «Suavi'nin hayatına nöbetle iki şey hâkimdir: başı, sarığı. İhtilâlci

Suavi ıslahat isteyen sözlerini başıyla söyledikten sonra, ıslahatın icra vasıtalarını sarığıyla» düşünür (Sarıklı İhtilâlci, 1946).

Evet, Suavi âşıklarının Suavi'de affedemedikleri şey: sarığıdır; sarığı yâni medresenin, tarihin, ilmin remzi. Suavi âşıklarının bir başka ortak yönü de, yaşayan Suavi'yi tanımamış olmalarıdır. Konuşan, yazan ve boyuna değişen Suavi'yi.

PARİS YÂRÂNI NE DİYOR?

Sarıklı İhtilâlciyi çağdaşlardan dinlemek daha doğru olmaz mı? Önce Namık Kemal. Suavi'yi en yakından tanıyan o. «Kemal'in Suavi'ye karşı dostluğu âdetâ bir nevi inattı.. Bütün arkadaşlarına rağmen Suavi'ye dosttu», diyor Midhat Cemal. Ama hangi sevgi Suavi'nin huzursuzluklarına uzun zaman dayanabilir? Nitekim bu eski fikir ve gurbet arkadaşının ismi bile İstanbul'a dönen Kemal'i çileden çıkarmaktadır.

«Sultan Abdülhamid'in cülusunu müteakip Ziya Paşanın riyâsetinde Kemal bey ve diğer zatlardan bir heyet teşkil edilerek Tercüme Cemiyeti namı verildi. Sarayda bir dâire tahsis olundu. Bu cemiyet şark ahvaline ve Osmanlı devletine dair Avrupa matbuatında intişar eden makaleleri tetkik edecek ve muhtelif lisanlarda eeserler neşriyle o makalelerdeki hataları düzeltecek idi. Birinci içtimaın sonlarında o vakit Mâbeyin feriki olan Said Paşa gelerek «Zât-ı Şâhâne, Suavi Efendiyi de cemiyetinize almanızı ve kendisiyle teşrik-i mesai etmenizi arzu buyuruyorlar dedi. Heyetçe onun kabul edilemiyeceği söylendi. Kemal bey, «bu cahil âdemin aramızda hiç bir işi yoktur. Cemiyetimizde kimlerle teşrik-i mesai edeceğimiz bizzat bizim tarafımızdan tayin olunur» diye kükredi»... «Suavi'nin ilmen, lisanen bilhassa ahlâken ne ne seviyede bir şahıs olduğunu Pâdişah pek iyi bilirdi. Onu Tercüme Cemiyetine sokmak istemesi, mâlûmâtından istifade etmek için değil, Ziyâ ve Kemal beyler gibi ürktüğü ve emniyet edemediği âdemlerin hal ve kalini tecessüs etmek maksadından ileri geldiği gibi kendilerince mücerrep olan bu âdemi heyete kabul etmiyenler de, onun mâlûmâtından ziyade ahlâkından emin olmadıkları için içlerine almaktan imtina ettikleri şüphesizdir.. Filhakika Jön Türkler, Paris'de iken Suavi'nin kendilerini saraya jurnal ettiğinden şüphelenmiş ve O'nu aralarından çıkarmışlardı» (İ.M.Kemal İnal, Son Sadrazamlar, s. 762-763).

Tarihçinin hakkı var. Kemal'in öfkesinde müselsel hayal kırıklarının izini görmemek imkânsız. Kemal uzun zamandır dizginlediği kini artık her vesile ile açığa vuracaktır. Abdülhak Hâmid bir mektubunda (3) Suavi'yi methe mi kalkmış? Edib-i âzam hemen paylar: «Suavi hiç de senin tanıdığın gibi adam değil idi. Bir çehre nümayişine aldanmışsın. Her kim ne derse desin, iki sene arkadaşlık ettim, o adam öyle 'biraz garazkâr biraz mağlûb-u emel..' değil,. dünyada misli görülmedik bir şarlatan idi. Ben kolaylıkla her şeye aldanmam. Öyle iken bana kendini -arapçadan başka bir lisanda bir sahife okuyamaz iken- yedi sekiz lisan biliyor suretinde gösterdi. O kadar câhil, cehaletiyle beraber o kadar da mağrûr idi ki Türkçe üç satır bir şey yazsa mazhara-i âlem olurdu.» (17 Şubat 1878).

Çırağan baskınından sonra Menemenli Rıfat beye yazdığı mektup çok daha ağır suçlamalarla dolu. «Rusya'nın harekât-ı askeriyyesi ile Suavi vak'asının aynı zamana raslaması şâyân-ı dikkat şeylerdendir.. Suavi'nin mel'aneti, mücerred Rusya dostumuzu İstanbul'a sokmak için yapılmış bir şey olduğuna bence şüphe yoktur (5). Habîsin ne makûle mahlûk olduğunu bilirim. Pezevenk dünyada şeytanın irtikâp etmiyeceği hıyaneti iki lira için kabul ederdi... Hele geberdi belâsını buldu» (24 mayıs 1878). Bir başka mektubunda «şu Suavi mesleğini bırakınız, diye çıkışır Rıfat bey'e, iftira ile şarlatanlık ile istifade zamanı geçti».

Ziya paşa da Suavi'nin eski bir dostu. «Suavi, paşanın Mısırla olan müna-

sebetlerinde hem sırlarının mahremi hem de şerikiydi». Zafernâme şâirinin 10 teşrin-i sâni 1871 tarihli mektubuna bir göz atalım: 'Bu zatı (Suavi'yi) beş on günden beri gücendirdim. Sebebi dahî mâlûmunuz olduğu veçhile refikası olan mâhûdedir. Çünkü buna bir veçhile para yetiştirmek kaabil olmadığından zavallı biçâre boğazına kadar borca battığı ve dört beş aydan beru bendenizden üç dört bin frank istikraz etmek ısrarında bulunduğu cihetle bundan yirmi gün akdem çâresuz kalup parayı verdim'- Paşanın bu eski dost hakkındaki kanaatı iki kelimede billûrlaşıyor: mezcup ve bîşuur (K. Bilgegil, Ziya paşa hakkında bir araştırma, s. 180-181).

Şimdi de Paris yârânından bir başkasını dinliyelim: Ebuzziya'ya göre, Suavi gerçekten liberaldir. «Aşağı tabakadan bir İngiliz kadını ile evlenecek kadar liberal (!)». «Hasene Hanım-Ziyâ beyin İngiliz dilberine taktığı ad- iyi olarak Fransızca konuşuyor ve yazar. Suavi ise ne bir kelime İngilizce söyleyebilir ve ne de Fransızca iki kelimeyi bir araya getirebilir». Bu garip çiftin evi ziyaretçilerle dolup boşalır: Fransızlar, İngilizler... İçlerinde tek yabancı, Türkçeden başka dil bilmeyen Suavi efendi. «Bu toplantılar 1867 aralığından 1868 karnaval ayının başına kadar böylece devam etmiş, şubat gelip de karnaval başlayınca Hasene hanım da kanat peydahlıyarak geceleri karnaval âleminde uçmağa başlamıştır».

Bu hâin, bu kadınca dedikoduların gerçekle ne ilgisi var? Bilmiyoruz. Bilinen şu ki eski bir dâvâ arkadaşının nâmusuna çekinmeden dil uzatan Ebuzziyâ hâtıralarında müşahadelerinden çok kinlerini ve kıskançlıklarını konuşturmaktadır. Bununla beraber Suavi'nin ilmî ciddiyeti hakkında söylediklerini dikkate almak zorundayız: «Suavi'nin en büyük ustalığı Arapça kitaplar için müellif ismi icad etmek, sonra o mevhum müellife bir de kitap teklif ettirmek üçüncüsü de o kitabın ikinci bölümünün dördüncü kısmından bir sayfayı verip Abdürrafi Kendi *Tarik-ül Necat*' ında dedi ki.. diye uydurduğu ibareyi tercüme eder gibi yazmaktı» (5).

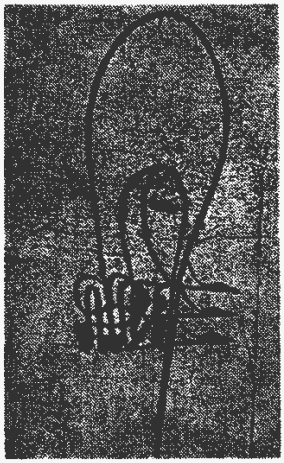
Şimdi de yabancı dostları dinliyelim. Paul de Regla için Suavi, «mutaassıp, delişmen, kaba bir softa»dır. Gilles Roy, «müteheyyiç ve meczup bir softa» diyor.

Şâir güzel söylemiş: «Ahibba şîve-i yağmada mebhut eyler âdâyı»! (6)

TUTUMSUZ ÇOCUĞUN YUVAYA DÖNÜŞÜ

Dostlarının ve düşmanlarının şahadeti ile sâbit: Suavi efendi İncil'i Şerif'in sözünü ettiği *tutumsuz çocuk*dur. Ömrünün dokuzbuçuk yılını yâd ellerde geçirmiş, sonra sefâlete düşerek vatan hasreti ile tutuşmağa başlamıştır. Gurbet ve zillet arkadaşları birer birer yurda dönmüş, Tahta, II. Abdülhamid oturmuştur. Aff-ı şâhâneye mazhar olmak için her fedakârlığı göze alan Suavi efendi Vakit gazetesine usul-ü müşveret aleyhinde uzunca bir bend yollar. Bu yazıda sadece hürriyet ve meşrutiyet fikirlerinden vazgeçtiğini söylemekle kalmaz, ayrıca yeni hükümdâra (Abdülhamid) böyle bir şeye kat'iyyen müsaade etmemesini açıkça telkin eder. Avrupada ne politika vardır, ne millet! Parlamentarizm demokrasi.. bunlar büyük dâvâları küçük menfaatlerin ve küçük insanların oyuncağı yapacaktır. Devlet ve politika istikrar ister. Avrupada bu istikrar yoktur. İstikrar, Devlet-i âliyyededir. Padişah bu coşkun sadakât nümayişlerini mukâfatsız bırakmaz. İstanbul'a dönen. Suavi, Paris'teki Suavi değildir artık.

Önceleri iş bulamaz. Sonra İngilterede evlendiği bir «zen-i şâhid-i bazar (pazara çıkmış hâtun) ın sermaye-i hüsnü» sayesinde İngiliz Said paşanın iltifatını kazanır. Galatasaray müdürlüğü böyle bir teveccühün eseridir M. K. İnal'a göre. Mekteb-i Sultanîye yerleşen yeni müdür ilk iş olarak *Mekâtib-i Sultaniye Nâzırı* ünvanını benimser. Abdurrahman Şeref'i dinliyelim: «Hazırcılardan aldığı yakası düşük ceket ve paçaları yerde sürünür pantolonu ile mektep içinde dolaşması eski softalık hâlini

Aşk İçin Tuyuğ

Sustu şairler: kısır bir toprağız.
Sevgisizlik kan kusan azman ağız...
Müjdeler her ülkü, bir sonsuzluğu.
Aşk için öldük mü artık hep sağız.

TALÂT SAİT HALMAN

hatıra getirir ve bâdi-i hande olur idi. İdaresizliği ile çok bilmişlik iddiası ile intizam ve tedrisatın altını üstüne getirmiştir. Güya muallimesi sıfatıyle Avrupadan peşine taktığı bir güzel kadın ile mektepte yatıp kalkmak saygısızlığında bulunduğu cihetle o yolda dahi ayrıca lisana gelmişti».

Ayyuka çıkan rezalet. Meclis-i Mebusana verilen tekrir. Said paşanın himayesi bile Suavi'nin müdürlükten alınmasını önliyemez Sonra.. karanlık günler. Saraya yaltaklanma teşebbüsleri. Hasene hanımın gittikçe artan huysuzlukları. Ne yapacağını şaşıran Suavi. Temas edilen yabancılar, Üsküdar komitesinin kuruluşu, nihayet beklenmedik bir hüviyetle sahneye çıkan elhac Suavi efendi.

ÇIRAĞAN BASKINI

Basiret sahibi Ali efendiyi dinliyelim: 21 mayıs akşamı Suavi'den şöyle bir kâğıt geldi.. 'Devlet-i âliyyenin dış politikası bir takım güçlüklerle karşı karşıyadır. Ama bunların giderilmesi kabil. Pazartesi günü gazetenizde neşredeceğim makaleyi hem devlet ricali hem de halk okusun'. Haber gazetemizde çıktı. Okuyucular makaleyi sabırsızlıkla bekliyorlardı. Oysa 23 mayıs pazartesi günü Suavi efendi Filibe, Hasköy ve sair Rumeli ahalisinden bin kadar muhacir ile Çırağan sarayına saldırarak Sultan Murad'ı Serasker kapısına götürüp tahta çıkarmağa kalkışmış. Taşkışladaki taburlar da yardım edeceklermiş. Ama gelenler vaktinden önce hücuma geçtiklerinden taburlar şaşırmış ve mukabele

zorunda kalmışlar. Hasan paşa yetişmiş, Suavi'yi öldürmüş, teşebbüs akim kalmış.. Yapılan muhakemede Sultan Murad'ın bendelerinden biri şu ifadeyi vermiştir: «İkrar ve itiraf ederim ki bu meselenin zuhur edeceğinden haberdâr idim. Hatta Ali Suavi efendi'nin böyle mühim bir işi dörtbuçuk muhacirle görmek mümkün olmadığını bilerek bir çok rical ve erkân-ı askeriyye ile görüşüp ittifak etmiş olduklarını ve kuvvetli bir fırka teşkil eylemiş bulunduğunu biliyor idim. Belki hazır bulunanlar arasında da müşarünileyh ile akd-i ittifak etmiş zevat vardır, böyle mükemmel bir tertibin bir vakit yanlışlığından dolayı neticesiz kalacağını kestirmek için kerâmet sahibi olmak lâzımdı».

Şâhit doğru mu söylüyordu? Suavi bu çılgın mâceraya atılırken kimlere güvenmişti? Bilmiyoruz. Baskın başarılamamış, olayın tertipçisi ölmüş, beklenen işâret gecikince Suavi'nin karısı tehlikeli evrakı yok etmiş. Ne var ki Beşiktaş muhafızının sopası yalnız Suavi'nin kelle-i bîdevletini değil, Türk aydınlarının hükümlerini de ikiye ayırmıştır. Hangi ikiye? Devrin tarihçilerine göre Suavi'yi bu kanlı teşebbüse iten yükselme hırsıdır (Mahmud Celâlettin, Abdurrahman Şeref). Abdülhamid'e de, Suaviye de düşman Yeni Osmanlılar bu işi pâdişahla Suavi'nin birlikte tasarladıklarını ileri sürmüşlerdir. Amaçları V. Murad'ı kim vurduya getirip yok etmektir (Ebuzziya). (7).

«Kızıl Sultan» a cephe alan Genç Osmanlıların yeni nesli Suavi'yi bir kahraman-ı hürriyet olarak putlaştırmışlardır (Murad bey). Cumhuriyetin inkılâpçı yazarları için ise o meş'um baskının tertipçisi başveren bir inkılâpçıdır. Kısaca Suavi'yi mesavisinden silip evliyalaştırmağa kalkışanlar hakikati bir yana bırakıp bir masal kahramanı yaratmışlardır. Zira M.K. İnal'ın kesin olarak iddia ettiği gibi, «bu âdem -hırs ve garaz sâikasıyla- aklına vedâ etmemiş olsaydı, tâmüşşuur olmayan Murad'ı tahta çıkarmak gibi tehlikeli bir işe kalkışmazdı. Bâhusus düşman ordularının payitaht kapusunda durduğu öyle dehşetli bir zamanda büyük bir ihtilâl çıkarıp memleketi, ahaliyi ve devleti envâi belâya uğratacak hareketlerde bulunmak ya cinnet yahut ihanet eseridir».

SUAVİ VE İHTİLÂL

Suavi'yi ihtilâlci olarak gösterenler ya Suavi'yi tanımıyorlar, ya ihtilâli. İstanbul'a dönen Suavi efendi gençlik günahlarını bağışlatmağa çalışan bir tövbekârdır. Biricik emeli istikrarın yâni Abdülhamid saltanatının devamı olan bir tövbekâr. İnsan ister istemez «Tercümanı Şark» gazetesinin (24 mayıs 1878) yazdıklarını hatırlıyor. Gazete doğru mu söylüyordu acaba? Suavi, Avrupada dolandırıcılıkla mı yaşamıştı? Saint Pelagie'de yatmış mıydı? Polis mârifetiyle Fransa'dan kovulduğu, Londra zabıtası tarafından harice defedildiği, postu yeniden Paris'e sererek bir takım baldırı çıplakları başına toplayıp anarşizm ebeşlığı yaptığı gerçek miydi? Bilmiyoruz. Ama o hasta ikbalperesti şuurlu bir inkılâpçı sananların aldandıkları da muhakkak. Evet, Suavi bir nizam tahripçisi, bir keşmekeş unsuru olarak ihtilâlcidir ve belki bu ihtilâlciliği bir *ihtilâl-i dimağ*'nın kaçınılmaz neticesidir. Ama Suavi'yi ihtilâlcilik tahtına oturtanların hepsi de namdar birer müstağrip yâni tanınmış birer ilericidir. Bu itibarla iddialarının isabet derecesini tayin için Avrupa'nın kelimeden ne anladığını bilmek zorundayız.

Önce Lombroso'yu dinleyelim:

«İhtilâl; tarihin tekâmüle koyduğu ad. Olgunlaşan civcivin kabuğunu kırması. İhtilâlin ayırıcı vasıflarından biri, başarıdır. Embrionun olgunlaşma derecesine göre hemen veya az sonra gerçekleşecek bir başarı.

«İhtilâl ağır ve aşamalıdır. Başarısının bir başka sebebi de bu. Yol açtığı iğtişaşlar kısa zamanda sona erer. İhtilâller yaygın ve geneldirler, bütün toplum katılır ihtilâle. Ayaklanmalar ise bir zümrenin veya bir kaç kişinin eseridir, Yüksek sınıflar aşağı yukarı hiç

bir zaman ayaklanmaya katılmaz. İhtilâle bütün sınıflar katılır. Bilhassa yüksek sınıflar. Tabii ihtilâl kendilerine karşı yapılmamışsa, Ayaklanmaların sebebi çok kere mahallî veya şahsîdir. Saman alevi gibi yanıp sönerler. Geri kalmış kavimlerde sık sık görülürler. Katılanlar namuslu kimselerden çok ayak takımıdır. İhtilâller ileri ülkelerde görülür. Daima çok ciddi sebepler ve yüksek idealler uğruna yapılır. İhtilâl düşünen sınıfların eseridir. İşe yalnız kol karışıyorsa, ihtilâl değil, iğtişaş vardır. Ayaklanmada, failler ölünce ayaklanma biter. İhtilâlde, kahramanlar öldükten sonra ihtilâl gelişir. Kısaca: İhtilâller fizyolojik bir olaydır, ayaklanma patolojik. İhtilâl hiç bir zaman bir suç değildir. Ayaklanmalar daima suçtur.

Şimdi de bir başka uzmanı konuşturalım:

«İhtilâl köklü ve temelden doruğa bir tahavvül; bir düzen, bir yönetim, bir ruh değişikliğidir. Beşerî ve içtimaî bir kurtuluş hareketidir. Gerçek ihtilâlci siyasî ve içtimaî adaletin yani daha üstün siyasi ve içtimaî nizamın emrindedir. Şiddetten nefret eder. İhtilâlci için insan hayatı, insan haysiyeti en mukaddes mefhumlardır. Şiddete başvuruyorsa, istemiyerektir, kendini korumak içindir... İhtilâl, bir felsefeye, bir dünya görüşüne dayanır. İhtilâlci hayatını bir dâvânın, bir mukaddesin emrine veren adamdır (Charles Rappoport).

Bu târiflerin isbat ettiği hakikat şu: Çırağan baskınının ihtilâl ile, Suavi'nin ihtilâlcilikle uzak yakın bir alâkası yoktur. Nihayet sefalet ve ümitsizliğin ilham ettiği bir çılgınlıktır bu. Yahutta yabancı bir devlet tarafından desteklenen beklenmedik tesadüfler yüzünden başarısızlığa uğrayan bir tertip. Belki de en doğrusu her iki saikin imtizacını kabul etmek.

BİR YARI DELİ

Suavi hasta bir adamdı: tedirgin, dengesiz, birden alevlenen bir mizaç. Babasının da normal bir insan olmadığı kendi itirafları ile sâbit: «babam.. haksızlığı gördüğü veya işittiği anda sabrı yanar, ateş kesilir. Hatta haksızlık eden bazı ahibbasına tokat atmış ve hatta bazısının kafasını yarmıştır».

Suavi'nin hayatı hakkında pek az şey biliyoruz. *Con Türk Tarihi*'nde anlattıkları garip çelişkilerle dolu. Hazret aynı zamanda hem Hicaz'da, hem İstanbul'da, hem de Bursa'da, hem de Simav'da bulunmaktadır. 127 kitap yazmıştır. Şebbak-ül ulûm adlı eseri bir ilimler hazinesidir, «satr-ı vâhidde yirmi bir fenni câmi» bir eser. İslâm irfanını bütünü ile hıfzetmiş olan o «allâme» ateşli bir vâizdir de. Dinleyicileri telakati ile büyülediği Namık Kemal'in şehadetinden de anlaşılıyor: «Bu zât nevzuhurân-ı irfânın ziynet ve mefharetidir. Temiz hâfıza, sür'at-i intikal, nâtıka, kuvve-i kalemiyye gibi bir çok hasâyis-i nâdireyi, her biri bir fâzıla, sermâye-i mübahat olacak derecede câmi olduktan başka henüz sinni otuz raddelerinde iken marif-i İslâmiyyenin her cihetine ihata ve Fransızca ve Rumcaya dahî vukuf hâsıl eylemiştir.» Vâ'zlar, tetebbuat ve ekâbir konakları. Kıyafetine büyük bir itina gösteren genç Suavi o devrin en sevilen hocalarından biri. Genç Osmanlıları tanımaz, onlara karşı en küçük bir muhabbeti yoktur. Samipaşazâde Hasan beyi dinliyelim: «Cemiyet hakkında Suavi efendi merhumun da hüsnü itikadı yok idi. Hatta sâika-i şebab ile cemiyete duhul arzusunda bulunduğumu istişare yolunda söylediğimde tâkip ettikleri hedef makbûl değildir diyerek beni men' etmişti».

Filip efendi «Muhbir» gazetesini bu sıralarda çıkarmağa başlar. Gazete Millet Meclisi aleyhindedir (8). Suavi de *Muhbir*'in yazı ailesindendir. *Muhbir*'de Genç Osmanlıları ihbar eden bir yazı çıkar. Bu yazının Suavi tarafından kaleme alındığı söylenirse de aslı yoktur. Ne var ki hoca efendinin Avrupa'dan gelen hürriyetçi fikirlerle başı hoş değildir. (9) Bir kelimeyle tam bir müslümandır. Ayrıca *Muhbir* Mustafa Fazıl paşanın *Nord* gazetesine verdiği bir mektubu tercüme

ve neşreder. Bâb-ı âli bu işi Suavi'nin yaptığını sanır. *Muhbir*'in daha sonraki neşriyatı da aleyhinde bir hava yaratır, gazete bir ay kapatılır. Suavi efendi de, Namık Kemal ve Ziya beyler gibi, İstanbuldan uzaklaştırılır. Fâzıl paşa, Kastamonu'da çile dolduran genç ikbalperesti Paris'e çağırtır. Bu umulmadık fırsat Suaviye yeni bir hayatın kapılarını açmaktadır. Paris. Meçhul bir dünyanın büyüsü. İdbar ile ikbâl arasında rakseden hayat. Yeni bir medeniyeti kavramak ve benimsemek güçlüğü. Dâvâ arkadaşlarıyla anlaşamayış. Kıskançlık rekabet karşılıklı suçlamalar.

Çevresindekiler saraydan geliyorlardı, arkalarında bütün bir bürokrasi bütün bir içtimaî nizam vardı, korunduklarını biliyorlardı. Kurulu düzenin birer parçasıydılar; şımarmak, isyankâr ama hâlis birer parçası. Suavi halktan geliyordu, halktan yani imtiyazsız kalabalıktan. Kendi gücüyle yükselmek zorundaydı. Evladlarının şımarıklılığına kolayca göz yuman havas, bir kâğıtçının oğlunu kolay kolay affetmez. Zavallı Suavi efendi! Her mâbedin eşiğinde sabahladı, her kapıyı yumrukladı ve istikbalinden hiç bir zaman emin olamamanın korkusu içinde çırpındı durdu. İçtimaî bir zümre tarafından desteklenmiyen azgın bir ikbal hırsı. Suavi'nin en büyük günahı yoksulluğudur, yoksulluğu ve sokaktan gelişi. Gerçi Ahmet Midhat'la Naci de karanlıktan gelirler, yâni onların da arkasında ne saray vardır, ne Bâb-ı âli. Ama birincisi iştihalarını inzibat altına alacak kadar sağlam bir irade, ikincisi küçük tatminlerin adamıydı. Ve Suavi'nin karşılaştığı iğvalardan uzaktılar. Kendi ülkelerinde kalmak korumuştu onları.

Suavi aç adamdı, uzviyetiyle ve ruhu ile aç. Balzac'dan çok Dostoyevskiye lâyık bir kahraman. Çevresini tezadlarıyla rahatsız ediyordu, tezadları ve zaaflarıyla. Ele avuca sığmayan bir zekâ, kanma bilmeyen bir tecessüs ve kendini beğeniş. Evet, Suavi de bütün psikopatlar gibi kendi kendine hayrandı.

Desen : Ali ŞEN

Suavi bir arayış ve çırpınıştır. Yazar olarak başlıca kusuru: Üslûpsuzluk. Bence edebiyatımızda en yakın ruh arkadaşı, Beşir Fuad. Biri maktul, öteki müntehir. Tanpınarın teşhisi yerinde: Başveren inkılâpçı bir megaloman, bir «persécuté maniaque»tır. Entellektüelin de başka târifi var mı?

SUAVİ VE ROUSSEAU

Zavallı Suavi! Bana hep Rousseau'yu hatırlatır. Rousseau, kendi dilinin konuşulduğu bir ülkede yaşıyordu, düşüncenin baş tacı edildiği bir ülkede. Biraz geç de olsa, hanımefendilerin şımarık çocuğudur, hayranlarla, perestişkârlarla kuşatılmıştır. Suavi gurbettedir. Düşman bir medeniyeti adım adım fethetmek, kendini çevresine kabul ettirmek *zorunda. Köklerinden kopmuş, zaten kökü* varmıydı ki? Rousseau'nun hayatın-

da da şirret, edepsiz bir kadın yer alır. Ama bu kadın bir nevi hizmetçidir, uysal bir hastabıkıcı, terbiyeli bir ev hayvanı. Suavi bir İngiliz dilberi ile evlidir. Bu yabancı kadın, kendisiyle dış dünya arasında tek köprü. Suavi onun gözleriyle görmeğe, onun kulaklarıyla işitmeğe mecbur. Hasene hanıma azgın iştihaları ile zincirli. Bu seyyar felâketi kendi dünyasına da sürükler. Hasene hanımın bahtsız kocası ikbal vaad eden her mâceraya atılmak zorundaydı. Rousseau dramdır, Suavi trajedi. İkisi de çağlarının bütün fikir cereyanlarını aksettirirler. Biri sadık bir aynadır, öteki bozuk bir ayna. İkisi de bir asır sonra gelişecek düşüncelerin tohumlarını atarlar. Biri daha talihli, öteki daha talihsiz. Ama ikisi de hasta ve sorumsuz, ikisinin de çocukları haramzâde.

NOTLAR

(1) Şâirlerin, romancıların, trajedi yazarlarının ilham kaynağı olmuş Súavi: Ahmet Kemal, Bir Can Fedayı Hürriyet, 1905; Safvet Nezihi, Müsebbip, 1910; Moralı Vassaf, Sultan Murad, 1911; Bakz. Fevziye Abdullah Tansel, Namık Kemal'in Mektupları, C. II, s. 154. İlk hayranlarından biri: Mizancı Murad. «Suavi bu millet-i mâdureye pek büyük bir dersi amel gösterdi.. Beylerbeyinden, Anadolu sahilinden mavnalarla kılınç elde Çırağan Sarayına yanaşarak ya ölüm ya hürriyet diyerek merdivenleri tırmanan mücahitler bize öyle büyük bir ders-i hikmet ve hakikat gösterdiler ki hele şu sıralarda bir lahza gözümüzün önünden ayrılmamalıdır.» (1897.) Sonra Bursalı Tahir: «Eshab-ı faziletten bir harika-i zekâ» (Osmanlı Müellifleri, C. I, 1914) Recai Okandan: «Hürriyet fikrinin hararetli bir müdafii» (Tanzimat, s. 111, 1940) Hilmi Ziya Ülken: «Medreseden yetişmiş ateşli bir devrimci» (Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 1966, C. I, s. 101.)

(2) İsmail Hami, Midhat Cemal, Falih Rıfkı.. Halk partisinin bu üç yaman kalemşoru Suavi'yi mesavisinden sıyırmak ve bir efsane kahramanı yaratmak için ellerinden gelen gayreti harcarlar. Şerif Mardin «Geç kalmış bir evliyalaştırma Canonisation» diyor. Behice Kaplan «Ali Suavi» isimli tezinde (1943-1944, No: 161, Mezuniyet tezi) Suavi'nin Türkçü değil Osmanlıcı, lâisizm yanlısı değil ittihad-ı İslâm müdafii... olduğunu isbat eder. Sarıklı ihtilâlcinin Türkolojideki ihtisasına gelince, Köprülü'yü dinleyelim: «Bilhassa Avrupa'da yaşadığı sırada, müsteşriklerinin eserlerinden biraz istifade ederek me'haz tasrih etmeksizin- onları adetâ kendi tetkikatının neticeleri gibi göstermek isteyen Ali Suavi'nin öyle bir âlim ve mütefekkir değil, alelâde bir mütercim ve muktatif olduğu mevcut eserlerinden pek kolay anlaşılır... Suavi bilhassa Lumley Davids adlı bir İngiliz'in -validesi tarafından- Fransızcaya tercüme edilen kitab-ı İlmün Nafi adlı Türk gramerinde eski Türk tarih ve medeniyetine dair verilen malûmattan istifade eylemişti. Halbuki bu eser de ikinci elden yazılmış, çok alelâde bir iktitaf mahsulünden başka bir şey değildi.» «(Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşrileri, 1928, s. 45-46)

(3) Abdülhak Hamid'in Suavi hakkındaki intibaları zamanla değişmiştir, bir mektubunda «Suavi ile pek çok görüşüyorum, halini, fikrini istediğimden, beklediğimden alâ buldum. Bizde ziyan edilmesi adet olan efazıldan ve payımal edilen detinelerden biri de Suavi Efendidir» diye yazar. (Külliyat-ı Asar, Mektuplar, c. II, s. 245) Şair-i Azam daha sonra Fazıl dostunu yermekte tereddüt göstermez. Bu kanaat değişikliğini müteakip mektuplarında ifade ettiği gibi Süleyman Nazif'e de defaatle söylemiştir.

(4) Midhat Cemal'in de belirttiği gibi haksız bir itham bu. Suavi'nin yabancı bir devlete hizmet etmeyecek kadar dürüst ve hamiyetli olduğunu iddia etmek güçdür. Ama hoca efendinin Rusya'dan çok İngiltere'ye yakın bulunduğunda cümle vesikalar müttefik. Filhakika Ebuzziyâ adı geçen kitapta: «Suavi'nin İngiliz hayranlığı çok eskilere uzanır, diyor. Karısı, karısının arkadaşları, Muhbir'deki makaleler bu garip muhabbetin açık bir nişânesi». Midhat Cemal, Suavi'nin İngiliz Said paşaya duyduğu yakınlığı, bu zatın eski bir Edimbourg diplomalısı oluşuna atfeder: «Bu farika, İngiliz politikasını seven, İngiliz dilini öğrenen, İngiliz kadını ile evlenen Suavi'yi Said paşayla dost yaptı».

Abdülhamit hanın -Yıldız evrakı arasında bulunan- hatıralarına göre Kıbrıs'ı kaybedişimizle, Çırağan baskını arasında «münasebet-i tamme» vardır. Bu vakayı İngilizler ihdas etmişlerdir. Yani Suavi-i pür mesavi İngiliz ajanlarıdır. (Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, II. Abdülhamid'in İngiliz siyasetine dair muhtıralar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi cilt VII, no: 10, 1964).

Müsteşrik B. Lewis de aynı kanâattadır. «Aralık 1876'da Ali Suavi ve İngiliz karısı.. Disraeli'nin şahsî bir görevlisi olarak Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz parlamento üyesi Butler Johnstone'ı misafir ettiler». Az sonra Suavi Üsküdar komitesini kurdu. Görülüyor ki, Lewis V. Murad'ı yeniden tahta çıkarmak isteyen bu esrarengiz komitenin kuruluşu ile Johnstone'un Suavi ailesine yaptığı ziyaret arasında yakın bir alâka bulmaktadır. Çırağan vakası 20 Mayıs 1878 Baskın akamete uğradıktan sonra Çengelköy Mason locası üstad-ı azamı Scalieri'nin Murad lehindeki teşebbüsleri.. Eastern Express gazetesinde yayımlanan mektup. Alman (İmparator Wilhelm) ve İngiliz (Prens dö Gal) localarının Abdülhamid aleyhine yaptıkları tahrikler. (Bkz. The emergence of modern Turkey).

(5) Ebuzziyâ da Namık Kemal'in kanaatini Suavi, tam bir fikir madrabazıdır, kendine itibar sağlamak için hayalî mülâkatlar uydurmaktan çekinmez. Ebüzziya'nın verdiği örneklerden bir kaçını kaydedelim: «Geçenlerde Londra kibarından bir zatın (tabiî böyle bir zat yok!) konağına davetli gitmiştim.. Bu zat yukarı katta, evrak ile kapısına kadar dolu bir oda gösterip, gözleri yaşla dolu olarak bana dedi ki: Şu evrakı gördün mü? İşte 35 seneden beri Osmanlı hayrına yazmış olduğum kitap ve mektupların müsveddeleridir. O aralık yanımda bulunan İngiliz âlimlerinden biri, kulağıma dedi ki: Şimdiye kadar Osmanlı uğruna kesesinden 40.000 lira (İngiliz altını) sarfetti»..

Başka bir hayalî mülâkat örneği: «Kendisini ziyaretten az bir zaman sonra diğer bir zata davetle gitmiştim. Bu zat İngiliz kibar ve zenginlerinden olup İslâm'ın ahlâk ve avaidine aşık, sadık bir iyilikseverdir ki, nasihatını yalnız bir hanedana vermeyip Arab'da, Türk'de, Hind'de Çin'de mevcut müslümanları bir isim altında toplamayı arzu eder. Ve bu arzusunu elde etmek için imkân arayarak kâh İstanbul'a, kâh Arabistan'a, kâh Hind'e, kâh Çin'e seyahat edip dolaşarak maksadı uğruna servetini bol bol harcamakta olduğu iyi haber alanların mâlûmudur.» (Bkz. Yeni Osmanlılar tarihi, s. 170-171).

Zavallı mitoman Suavi yahud korkunç müfteri Ebüzziyâ!

(6) Heyhat! İstanbuldaki aşinaları da Paris yârânından farklı konuşmuyor. Karısının aşıkı olduğu rivayet edilen İngiliz Said paşa için «fâsid ve ebleh»dir Suavi. «Mirat-ı Hakikat» sahibi Mahmud Celâleddin paşanın hükmü de hayranlık belirtmekten uzak: «müfsid, sefih-i ruzigâr, ebleh-firîb» vs.

(7) M. K. İnal, Ebüzziya'nın bu iddiasını kesin olarak reddeder. Abdülhamid V. Murad'dan kurtulmak isteseydi onun hayatını korumağa bu kadar gayret gösterir miydi? Murad, Çırağan vak'asından sonra 27 sene yaşamıştır. (Suavi,

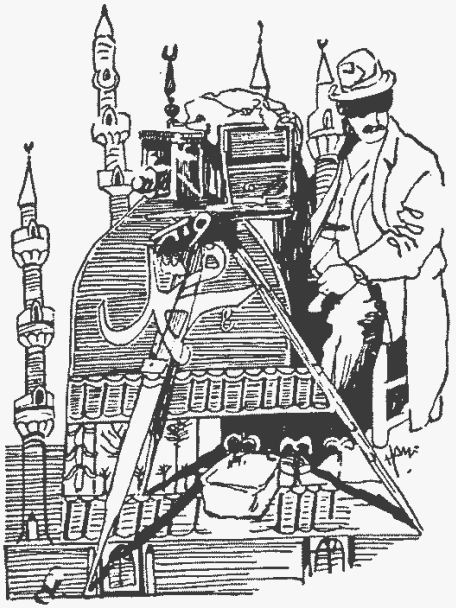
herkesin üstünde tasavvur ettiği nefsi için tahayyül ettiği en büyük makamlara değil, en küçük hizmetlere bile Sultan Abdülhamid'in zamanı saltanatında nail olamıyacağını takdir ederek onu devirmek ve yerine -şuuruna hâkim olmıyan- hâkanı mahlûu getirip devlet makamlarının en büyüğünü yakalamak ve iclâs ettiği na muradı istediği gibi kullanmak hülyasıyle ve sırf kendi menfaati için bu vakayı ihdas ettiği şüphesizdir.

(8) Yazının başlığı: Serbâzlık. «Beyoğlu'nda Fransız lisanı üzerine tab olunan Courrier nâm gazetede yazıldığına göre, Rusya'da serbâzlık efkârı günbegün ilerlemekte imiş. Zâdegân ve.. ne kadar akıllı adam var ise serbâzlık taraftarıdır. Me'murîn-i devlet ise bunun aksinedir. Bu iki taraf beyninde olan mücadele bir vakit devam ederse de nihayet serbazlık tarafının galebe çalacağında şüphe yoktur. Ve şimdiden vilâyet meclisleri bir millet meclisi teşkilini talep ediyorlar.

Serbazlık demek, Avrupalılar ıstılahınca herkes şeriat ve kanun huzurunda müsavi tutulup kimsenin hakkı zâyi edilmemek ve âlâ ve ednânın hâkimi kanun olup ehliyetli memurlar yalnız kanunun icrası ve hâdimi olmaktır. İşte Avrupalıların serbazlık veyahut hürriyet dedikleri mesele İslâm lisanında adalet ve insaf olunmak demektir. İstanbul'da basılan Fransızca ve Ermenice gazetelerin üç beş günden beri yazdıklarına göre İstanbul'da dahî serbazlık talebi için ehl-i İslâm'dan bir cemiyet teşekkül etmiş. Hakikatı bilemiyoruz. Sıhhatle haber alır isek ileride yazarız».

(9) «İstanbul'da basılan yabancı gazeteler... Çoktan beri Devlet-i Âliyye Hükûmetinde dahî intihap usulünün icrasını ve bir Millet Meclisi açılmasını tasvip ederek ve herkes aklına geleni söyliyerek yazıyorlar. Ve Türkçe gazeteleri böyle faydalı işleri yazmadıkları için pek tâyıp ediyorlar. Lâkin o gazetelerin müelliflerine bir sual edelim. Acaba anlar Devlet-i Âliyye nedir ve şerîat ve kanunu nasıldır ve taşraların ahvâli ve halkımızın isîîdadı ne raddelerdedir biliyorlar mı? Eğer o gazeteler biz Devlet-i Âliyye'nin kanunu ve halkının ahvâlini biliyoruz, derlerse yine soralım ki kanunda mı bir kusur görüyorlar yoksa icrasında mı? Eğer kanunda görürlerse neresindedir? Kangi bende râcidir? Tâyin edip bize dahi göstersinler. Zanneder iz ki kanun da hiç kusur bulamazlar. Çünki vilâyet nizamnâmelerine bakıldığı halde köylüler için bile meclislere âzâ intihabına hakk-u selâhiyet verilmiştir ve düsturda yazıldığına göre kazalarda ve köylerde neler vuku' buluyor, zulüm veya adalet mi oluyor, Vilâyet meclisi âzâsından her biri şifâhen veya tahrîren tahkik etmekle ol veçhile valilerin işlerine müdahale eyleme mezuniyet ve belki de memuriyet verilmiştir. Ve herkes hakkını arayabilmek için bunların emsâli nice ruhsatlar îtâ olunmuştur...» (Muhbir, 1283, no 27).

Suavi'nin *Serbestlik* adlı yazısı da şöyle: «Serbestlik (ki ednâ ve âlâ herkesin başı kanuna bağlı olmak demektir) pek âlâ bir şeydir ama Avrupa milletlerinden her biri bunu tahsil için nice yollar tutmuşlar ve her yolda ifrat veya tefritten kurtulamamışlardır. Avrupalılar isterler ki bu adalet «aşağıdan yukarı giden» kuvvetle icrâ olunsun. Bunun için söz millet meclislerine ve nihayet bilir bilmezin ağzına rüşüp kargaşalıklar oluyor, yazık, halbuki adâlet «yukardan aşağı bir kuvvetle gelmelidir». Çünki adalet bir kocaman taş gibidir ki yukarıdan bir tek kişinin dokunmasıyla düşebilir. Aşağıdan yukarlara atılması pek çok kuvvetlere muhtaçtır.... Adaletin yukardan aşağıya gelmesi iş başında ehliyetli bir memur bulunmakla olur... Ama bir yerde ki ehliyetli adam yok zannolunursa aransın bulunsun. Ve bulunmaz da ümid kesilirse yâhut halkta ehliyetliye itaat kalmayıp bedeviyyet ve vahşiyet sıfatı olan serbazlığı isterlerse artık ne çâre, tabîatıyla söz ayağa düşer. İşte korkulacak şey gördünüz mü budur». (Muhbir 1283, no 28).

CAMLARDA BİR YAĞMUR

MUSTAFA ÇİMEN

Nemli bir soğuk gece iliklerine işler
Daha soğuk daha soğuk sarnıçlara inişler
Yürek buz kesecek yerde ısıda yükselişler
Cehennem nabzı mı geceye vurdu

Gece sen misin dişlerini beynime geçiren
Nasıl bir yolculuk bu yapayalnız süren
Bir tren midir çıkmaz bir tünele giren
Bir kayanın alnına bir çıkış sordu

Boğuk bir yarasa sesi uykularımı bölen
Bir umut gibi çırpınır geçen baharda ölen
Yanlış doğumlara yapıldıkça tören
Saat sıfıra kuruldu ilerleme durdu

Görünmez bir yağmurdur camlarda çırpınır
Belki görünse beylik görüntülerden sıkılır
Özünde bir birikim varsa bu camları kır
Yaldızlı yüzeylerin değil derinliklerin yağmuru

Ötede iki lamba iki sarhoş ruh gözü
Yanlış bir demirci körüklemiş içlerindeki közü
Bir çığlık koyversem olmaz mı gökyüzü
Varacağı yere varır mı yıldızlar okur mu

Anlatamam meramımı ah yokmu o semboller
Somut lisanı boğan giyotinli eller
Yazacaksa kalemler konuşacaksa diller
Çağlayanlar gibi gürlememek olur mu

Karanlık öyle baskın köpekler ürdü
Lâmbalar bile sigaralarını söndürdü
Ben çileye eserdim rüzgârlarsa hürdü
Hainliklerin yılanı bağrımda halâ solur mu

Gökler dayanmış Fuzuli'den binlerce aha
Felekler yanmamış yüreği yanmış oysa
Varabilirsen gül olmuş bir yürekle sabaha
Oturup ağlaya mı dur meydanlara savur mu

Bırakmadı peşimi bir kez karanlıkda cüceler
Tırtıllar gibi gönül ormanımı sarmak istediler
Ne yapsam ne etsem hep nüzzamdı geceler
Baykuşlar tepemde kara kara durur mu

Işık sürer ıstırabın koyulaştığı yerden
Bir dünya mı doğurmalı bu ince kederden
Bir Yunus çekirdeği boy atar mı birden
Bu inleyişler bu sızlayışlar bilmem kusur mu

ESARETTEN HÜRRIYETE

MUSTAFA AYDIN

Problemlerin öbeklendiği temel kavramlar vardır. Ferdî ve sosyal hayat, soyut olarak niteliyebileceğimiz bu kavramlara ve bunların arasındaki ilişkilere göre şekil alır. Tanrı, evren, fert, toplum ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenliyen sistemler, bu kavramların en belirginleridir. Sistem farklılıkları ve içindeki bazı anahtar terimler de bu ilişkilerin yorumu ve uygulamalarından doğar. Konuyu önce batı kültür değerleri açısından ele alacağız.

Bilindiği gibi batı dünyasının tarihî, kültürün özeliğine paralel olarak egosantrik kavgaların tarihidir. İlk çağlardan günümüze kadar insanlar ve toplumlar, bir «ben» uğruna çarpışıp gelmişlerdir. Kuvvetli olanın hakimiyet, zayıf olanın savunma savaşıydı bu.

Kavga hepsinden önce, otorite olabilecek, bir üstünlük kurup baskı yapabilecek her şeyle idi. Bunlar yapılırken de insan ve çevresi ve düşüncesinin Hammaddesi olan tanrı-evren-toplum ilişkileri her seferinde yeni baştan yorumlanmaya çalışılıyordu.

Ancak Tanrı kavramı, batının düşünce yapısında ve pratik hayatında önemli bir yer işgal etmiyordu. Antik çağdan günümüze, onunla pek barışık değildi. Hiç bir dönemde ona bütün derunîliği ile teslim olmamıştı. Hıristiyanlık bu olumsuz ilişkilerini düzeltecek yer-

de daha da karıştırdı. Çünkü teslis akidesi özü itibariyle bir birliğe ulaştırmaktan, inanca bir çeki düzen verecek güçten mahrumdu, Dolayısiyle de batılı pratik düşüncesine (skolastik devir müstesna) Tanrı inancını karıştırmamaya çalıştı. Böylece düşünce; evren, fert, toplum ilişkileri ve siyasî otorite arasında cereyan ediyordu.

Tabiat, insan ve siyasî otorite. Kültürün tezatlı yapısı uzun zaman bu üç unsuru birbirleriyle çarpıştırdı durdu. Batı insanı bir taraftan tabiat ile çarpışırken bir taraftan din otoritesi ile, diğer taraftan siyasî yapı (monarşiler) ile çarpışıyordu. Fakat iş bununla bitmiyor bu kavramlar da kendi aralarında çelişiyor, meselâ insan kavramı fert ve toplum olarak ortasından ikiye bölünüyor. karşı karşıya geliyordu. Siyasî otoriteyi temsil eden hakim zümreler de kendi aralarında çelişiyorlardı. Çoğunluk, bu kavgalar ortamından bir çıkış yolu bekliyor, hayatını bir düzene sokacak düşünceler arıyordu.

Nihayet Fransız ihtilaline doğru, bu karmaşık ortamda yeni bir anahtar kavram doğdu: Hürriyet. Bu aynı zamanda kendisinden birçok düşüncelerin saçılacağı, yepyeni bir hayat anlayışının fışkıracağı efsûnkâr bir kavramdı. Mücadeleler sonunda varılması gerekli vazgeçilmez bir erdemdi. İnsan egosunun savunulmasında, köleler, fertler, senyörler kavgasında elde edilmesi gerekli bir erdem. Kitleleri ve özellikle doğudan batıya, ülkelerin aydınlarını büyüleyecek ve daha nice sloganların kaynağı olacak bir slogan.

ÖNCE FELSEFİ BİR KAVRAM

Hürriyet, ortaya atıldığı zaman büyük bir ilgi uyandırdı. Ağızlarda en çok tekrarlanan bir slogan haline geldi. Hayatiyet kazanan kelime kitlelerin psikolojisine tekabül etmişti. Anlamı onları pek ilgilendirmiyordu. Zaten onun felsefi ve sosyal anlamı uzun yıllar aydınlar arasında bile açıkça ortaya konamadı.

Hürriyet eskidenberi tanınan bir kelime idi ve batı kaynaklı bir çok kavram gibi o da önce felsefenin içinde doğup filizlenmişti. Yani eskiden beri bilinen fakat yeni bir anlam kazanan hürriyet, felsefî özelliğine bağlı olarak önce düşünce alanında şekilendi. Çünkü ferdin içinde bulunduğu kavga ortamında başarılı olabilmesinin tek yolu önce serbestçe düşünebilmesi idi. Dekart ve onu takibeden (Kant, Sninoza, gibi düşünürler hürriyeti akla uyguladılar. Bunlara göre «hür eylem her şeyden önce akılla tayin edilirdi». Çünkü hürriyet akılla özdeşti ve düşüncede (bilgi teorisinde» «duyulara boyun eğmemek» ti. (Meydan Larousse)

Dekart'a göre hürriyet« canlı bir iç duygusu; bir psikolojik tasvir değil, metafizik bir doğrulama» dır. «Zorlama yokluğudur» bir başka deyişle. Bunun için Leriehe «organların içinde sürüp giden hayat» diye tanımlamış. Epikürcülük ise «isteklerin karşılanabilmesi» olarak karşılanır.

Bazılarınca hürriyet «istediğimizce seçmedir». Ama bunun için hem seçme yeteneğinin, hem de eylem imkânlarının var olması gerekir. Zira aynı miktar iki ot yığını arasındaki Buridan'ın eşeği açlıktan ölmüş, birisine gidememiş. Zaten yine Dekart'a göre «seçememe hürriyeti», onun en aşağı derecesidir.

Stoacılara göre hürriyet« bir tutum» dur ve. Dünyanın düzenini değişitrmektense kendi öz arzularımızı değiştirmek daha iyi ve daha iyi ve daha kolaydır. Sartre gibi günümüz filozofları da aynı kanaatı

paylaşıyorlar. Satre bunun için «hürriyet ancak, insanın her tarih olayı karşısında belli bir tutum almasıyla elde edilir. Bu bakımdan hürriyet her şeyden önce her katlanılan, başa gelen durumun yerine, düşünülen bir durumu koyabilen bir bilinç uyanıklığı demektir» diyor.

Burdan çıkan sonuç şudur. Hürriyet önce düşüncede kanatlandı ve siyasî bir hedefe doğru uçtu. Ekonomiyi zorladı ve onu bir araç olarak kullandı.

HAYATI ŞEKİLLENDİREN ESRARLI SÖZCÜK

Hürriyetin ortaya koyduğu ilk somut örnek «fertçilik» di. Egosantrik bir anlayışın yön verdiği bir hareketin uğrayacağı ilk durak şüphesiz o olacaktı. Yahut fertçilik hürriyetin bir başka görüntüsüydü. Ve bu gelişme insanı fert ve toplum olarak ortasından ikiye bölünüyordu. Felsefe ikisinin arasını bulmak için günümüze dek uğraşacak, her problem çözümünde aynı varlığın bu ikiye bölünmüşlüğünü gözönünde bulunduracaktı.

Gerçekten de Fransız ihtilâlinden sonra problem, öncelikle «*ferdin sosyal yasa ile uzlaştırılması*» idi. Yani ferde veya topluma hürriyet getirecek bir siyasî yapının teşekkülü idi. Öyle bir düzenleme yapılsındı ki ikisine de hak tanısın ve bu kavga daha uzun yıllar sürüp gitmesin.

Bu amaca varabilmek için yıkılması gerekli ilk hedef monarşi idaresiydi. Fertte toplanan yetkiler dağıtılmalıydı. Fert veya toplumun ağır basışına göre hürriyetleri asgari uygulayabilmek için «*kuvvetlerin ayrılığı prensibi*»ni kabul etmek durumunda kalındı. Monarşinin yıkılıp yönetimde kuvvet ayrılıklarının kabulünü öngören bu çerçeveye «*demokrasi*» adı verildi.

Sözü edilen çerçevenin hukukla ayarlanmış olması ise «*hukukilik*» prensibini doğurdu. Hukukilik, genel olarak «başkalarına zarar vermeden her şeyi yapabilmek» olarak tanımlanıyordu. Ama bu süslü tanımlanıyordu. Ama bu süslü tanımın pratik hiç bir değeri yoktu. Çünkü çoğu kere bizim menfaatımızın bittiği ve başkalarının zararının başladığı yeri gösterecek bir ölçü yoktu. Bize tanınan çerçevede istediğimizi yapabilme imkânlarından mahrum oluşumuz bir başka realiteydi. Bazıları kendine ait çerçevede bir şey yapamazken, nice varlık sahibinin, alanını taşan fiillerinin bir çoğu hukuka vurulduğunda mahkum edilmesi gerekirdi. Fakat mutlak olarak ele alınmasa da hukukda bir eşitlik söz konusu idi.

Konunun burasında, ihtilâlin ünlü üçlemesinin bir kanadını meydana getiren «eşitlik» kavramı üzerinde de durmalıyız. Eşitlik, bilindiği gibi bir mantık kuralıdır. Sosyal hayatta mutlak eşitlik söz konusu değildir. Eşitliğin var olduğu veya var olması gerektiği iddia edilen; ekonomide, kadın - ekek arasında, inanç konusunda, siyasî alanda, ve kanun önünde eşitlik türlerinden en rasyonel ve gerçekci olanı kanun önünde eşitliktir. Yani gerçek olan adalettir, diğerleri siyasî amaçlı ve gerçekleşmesi mümkün olmayan eşitliklerdir.

EKONOMİYE YANSIMASI

Hürriyetin en önemli aracı şüphesiz ekonomidir, çağımızda onun en belirgin yansıma alanı burasıdır. «Hürriyetle ihtiyaç aynı şeydir» diyen Russeau bir yönüyle haklı idi. Ama bu ihtiyaç nasıl tatmin edilecekti? Herkes istediği gibi kazanıp istediği gibi harcıyacakmı, burada asıl hürriyeti ferde mi vereceğiz topluma mı? Fert ve toplum çelişkisi batı dünyasının önüne iki yol açıyordu: fertçilik, top-

lumculuk. Tabi sanayi inkılabı bu tezadı çok çok derinleştirecekti.

Önce fertçilik yaygınlaştı ve bu anlayış 19. yüzyıldaki Amerikan ekonomi ve sosyal anlayışını (kapitalizmi) doğurdu. Kapitalizme göre önemli olan fertti ve herkes istediği gibi kazanacak ve istediği gibi harcayacaktı. Devlet sadece bir gözcü idi. Bir bakıma yaşama hakkı güçlü olanındı, hele toplum yararının ve değerlerinin hiç bir anlamı yoktu. Bu anlayış kısa zamanda toplumu, hürriyetin bir türevi gibi gösterilen eşitlik ilkesine ters istikamette sürükledi. Tepkiler başladı, toplumcu anlayış bundan yararlanmayı düşündü, ferdi üstünlüklere karşı toplumun hürriyeti ikame edilmeliydi.

Yüzyılımızın başında o da gerçekleşti (komünizm). Toplumun söz söyleme ve icra gücünün olmayışı sebebiyle onun sözcülüğünü devlet üstlendi. İlk defa Rusya'da ortaya konan uygulama, ferdî bütün hürriyetleri süpürüp götürdü.

Desen: Hamit

Üstelik toplum da hürriyetine kavuşmadı; ferdiyetçilikteki hakim zümrelerin yerini devlet aldı, büyük bir kölelik, korkunç bir istibdat geldi. Bir çok uygulamalarıyla öbürüne rahmet okuttu. Bu yenisi bir bakıma demokrasiyi aşması nedeniyle siyasî yönden yıllar öncesinin monarşisin dönüş anlamı taşıyordu. Velhasıl ikisinde de hürriyet bir türlü yerini bulamamış, bir rasyonel ilişkiler manzumesi haline gelememişti.

Serbest bırakıldığında sömürü ve anarşi, müdahale edildiğinde hürriyetsizlik ve üretimin düşmesi; ferde hürriyet verildiğinde kamu yararının ve değerlerinin sarsılması, toplumun asıl alınması halinde ferdi eriten korkunç bir istibdat. İşte batı hayat anlayışının, tesiri altında tuttuğu dünya milletlerini getirip bıraktığı eşik buydu.

ÇELİŞKİLER

Batı burjuva kültürünün onaltıncı yüzyılda ortaya koyduğu hürriyet ve türevi olan kavramlar aslında birbirleriyle tezat teşkil ederler. Bir kere eşitlik hürriyet uzlaşmazlar. Çünkü hürriyet bir başlangıç, eşitlik bir sonuçtur. İnsanların hür olarak ve kendi imkânlarına göre girdiği bu hayat yarışında herkesin kabiliyetine göre bir neticeye varacağında ve bu neticelerin de farklı olacağında şüphe yoktur. Hürriyet, serbestçe yarışabilmeyi sağlıyacaksa sonuçta doğacak eşitsizliği kabullenmek gerekir. Yok nasıl hareket edilirse edilsin, neticenin eşit olması isteniyorsa hürriyetten vaz geçmek ve herkesi aynı hizaya getirecek bir mekanizma kurmak gerekir. Hürriyetin sağladığı gelişme farkını eşitlik kaldıracaksa bu boşuna serbesti niye. Öyleyse başlangıçtaki imkân hürriyeti yani adalet anlamına gelen eşitliğin, başka rasyonel bir an-

lamı yoktur. Büyülü bir sloğandır sadece.

«Weber'ci bir sosyologa göre demokrasiyi diğer siyasî rejimlerden ayıran ön faraziye: hürriyet. Amacı eşitlik. Ama o gerçekleşemez. Gerçekleşirse demokrasi hikmeti vücudunu kaybeder, yerini anarşiye bırakır.» (Cemil Meriç, Bu Ülke)

Çelişkiyi uzatmayalım. Dinamik, batı dünyasının başındanberi evren, insan ve otorite kavramlarını daha üst düzeyde kaynaştıracak temel bir kavramdan yoksun olmasında düğümleniyordu. Yani batılı bu hayat oyununu, bir araya gelmeyen bu üç taşla oynamaya mecburdu. Problem üç kavramı kaynaştıracak bir inancın yokluğunda buluyordu kendini. Eğer var olsaydı bu, hem siyasî otoriteye layüsellikten kurtaracak, hem de fert, toplum ve tabiatı aynı miğfer etrafında bir'leştirip, bütünleştirecekti. Ama olmadı.

Şimdi hürriyet ve türevi sloğanların yaldızları döküldü, artık gözleri kamaştırmıyor. Ama sürükleyip getirdiği bu çelişkili süreç içinden çıkmak zor. Temsilcileri onu uzlaştırmak, bütünün parçaları arasında bir bağ kurmak için çırpınıyorlar ama nafile. Kurtuluş için bu fasit daireden çıkıp, başka bir gelişme çizgisine girmek gerekiyor. Yoksa çelişkiyi bir kader olarak kabullenmek lâzım.

İSLÂM DÜNYASINDA BİR BAŞKA ZİNCİR

Aynı konu İslâm'da apayrı bir zincir meydana getirir, farklı bir süreci takibeder. Bu bakımdan batı kavramlarının sözü edilen bu yeni zincir içinde aranması şüphesiz, mantıksızlık olur. Yapacağımız şey de zaten kabataslak bir kıyaslamadan ibarettir.

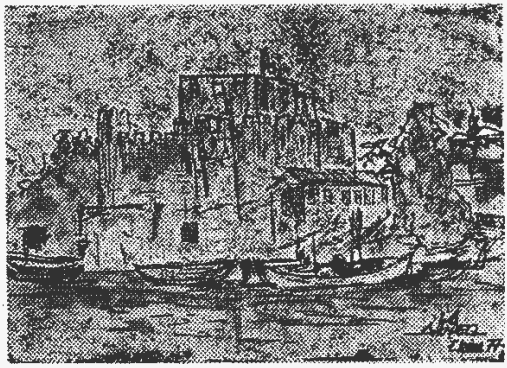
İslâm'da fert, toplum ve kâinat birbirlerine düşman unsurlar değildirler. Birbirleriyle olan ilişkileri üst düzeyde tek Tanrı inancıyla düzenlenmiş, birleştirilmiş, birbirleriyle çelişmelerinin teorik, pratik bütün kaynakları kapatılmıştır. Tevhid inancı düşüncede ve pratikte bir birliğe götürmüş, hayat buna göre şekillenmiştir.

Tanrı tek yaratıcıdır ve varlığı sürdürendir. *Mülkün gerçek sahibidir ve tasarruf onun elindedir.* Kâinat ve içindekiler onun eseridir. İnsan onun yeryüzündeki halifesidir. Onu, evreni imar etmesi ve kendisi adına tasarruflarda bulunması için göndermiştir.

İslâm'da bütün insanlar Tanrı katında eşittirler. Önce doğuşta ve ölüşte, yani fanilikte eşittirler. Kullukta eşitlik, yegane eşitliktir. İslâm inanç bağlarının dışında dil, ırk, renk gibi farklılıkların bütünü kaldırır, bunlardan dolayı kimseye bir imtiyaz tanımaz. Hiç bir fert ve toplum için, doğuştan bir imtiyaz yahut yüz karası yoktur. Dolayısiyle herkes Rabbin lütuflarından eşit olarak yararlanacaklardır. Bunun için de hukukî eşitlik esastır.

Hukuki eşitliğin temeli «*hak*»tır. Yani Tanrı herkesi belirli haklarla yaratmıştır. Ve hak sadece sahibinindir (kuvvetlinin değil). Hak, şunun bunun verdiği bir imtiyaz değildir, Tanrı'nın bir lutfudur. *Hak'kın sahibini bulmasına ise adalet denir.* Siyasî otoritenin en başta gelen görevi hak sahibinin bu hakkını serbestçe kullanabilmesini sağlamaktır, yani adaleti temindir. Bu mutlak hakim olan Tanrı'nın da bir emridir.

Demek ki İslâm'da eşitlik hukuki bir kavramdır; konusu hak, hedefi ise adalettir. Batıda olduğu gibi eşitliğin temeli laf değildir, felsefi değildir ve dolayısiyle söz söyleme esasına dayanmaz. Eşitliğin başkaca rasyonel uygulanabildiği

Desen: :Ali ŞEN

bir alan yoktur. Sadece hürriyet söz konusu edilebilir.

İNANÇTA HÜRRİYET, HAK'TA EŞİTLİK

İslâm nazarında hürriyet de öyle insanın tatbik edip etmemekte serbest bulunabileceği yahut kanun koyucunun isterse bahşedip isterse kaldırabileceği siyasî bir hak değil; kabul ettiği din ile rehber tanıdığı ahlâk tarafından kendisine yüklenmiş bir vazifedir. (İslâmlaşmak, Prens Said Halim Paşa)

Gerçeği aramak ve bir fazilet yarışında bulunmak müminin varlık sebebi olunca İelâm'da en önemli hürriyet uygulamasının da «*inanç*» alanında belirdiğini söyliyebiliriz. Zaten İslâm inanç hürriyetini gölgeleyebilecek olan sosyal bir hürriyetsizlik olan olan köleliği, akıl hürriyetini zedeleyici içkileri yasaklamış batıl inanış ve düşünüşlerin ,fert ve toplumlar üzerinde mutlak bir hakimilet kurmalarını engellemek ve insanların serbestçe düşünme ve inanmalarının yolunu açmak amacıyla cihadın yerine getirilmesini emretmiştir. Müminlerin yükümlü tutuldukları bu görev, sözünü ettiğimiz engellerin kaldırılması içindir sadece, bir şeyi kabule zorlamak için değildir.

Böylece herkes şahsi kabiliyetine göre(ki İslâm kabiliyetler farklılığını kabul etmektedir) bir fazilet yarışının içindedir. Şüphesiz herkesin imkân ve çıkış noktası farklı olacağından varılacak neticeler de farklı olacaktır. Bu bakımdan İslâm, neticeyi mutlak sonuçlara göre değerlendirmez. İmkânlarını göz önünde bulundurur, iyi niyetlere bile puan verir («Ameller niyete göredir» - Hadissi Şerif). Buradaki eşitsizlik inanç hürriyetinin bir sonucudur. Serbestçe yarışa giren atletlerin koşuyu eşit olarak bitirmeleri beklenemez. O zaman yarışma amacını kaybeder. Çünkü faziletli olan daha üstündür ve başkalarına zarar vermeden kullanılabilen tek hürriyet inanç hürriyeti, fazilet yarışıdır.

Müslümanın hürriyetini kendi kusudundan başka hiç bir şey sınırlayamaz. Ferdin olgunlaşma kabiliyetini takibetmek ve asla onun önüne geçmemek şartıyla sonsuza kadar genişler durur. Kabiliyetin önüne geçtiği an ise fonksiyonunu yitirir, istibdada dönüşür.

İslâm'ın bu, hak'ta eşitlik, inançta hürriyet, anlayışı sosyal ve ekonomik hayatta ta gerçek yerini bulur. Meselâ onun bünyesinde sosyal sınıfların yeri yoktur. Çünkü o bir realite olan insanlar arasındaki ekonomik farklılıkları asgariye indirebilmenin yollarını göstermiş, bu farkı bütünleşmiş ve kaynaşmış bir toplum yapısının inşasında bir unsur olarak kullanmıştır. Mülkiyetin belirli ellerde toplanıp sınıflaşmanın olmaması için gerekli öncüleri vazetmiştir.

SİYASİ HAYAT

İslâm inancı kendine has bir ahlâk anlayışını doğurur. Ahlâk anlayışı sosyal sistemini, o ise siyasî yapının özünü ortaya koyar. İslâm'da siyasî yapı, tanrının mutlak hükümranlığı esasına dayanır. Teorik olarak da bu mutlak haki-

min kendi tasarruf ve denetimini üstlenecek bir halef'in gösterilmesi prensibini doğurur. Bu halef gerçek sultan adına varlık üzerinde tasarruflarda bulunur, onun ortaya koyduğu kanunların yürütülmesine, ilişkilerin normal olarak işlemesine gözcülük eder.

İslâm siyasî alanda toplumların köklü eğilimlerini göz önünde bulundurarak siyasî yapının şekli üzerinde pek durmamıştır. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da öz önce gelmektedir. Yönetimi, üst düzeyde mutlak bir hakime bağlayarak monarşiden ayırmıştır. Fani bütün sultanları kaldırmış, hükümranlık iddiasında bulunabilecek fert, sınıf, zümre vb. hepsinin aynı hakim önünde tebea olmasını sağlamıştır. Yöneticiler de bir vekildirler ve ona karşı sorumludurlar.

Sözünü ettiğimiz şey, kendine has bir siyasî yapıdır. Meselâ dört halife devri kuvvetlerin ayırımı esasına dayanan bir demokrasi anlayışına uymaz ama babadan oğula intikal eden bir monarşi ile ortaklaşa hiç bir yönü yoktur. Ancak bu, gerçek bir demokrasiye uzlaşmaz anlamında gelmez. O, ideal ve pürüzsüz bir yaşama tarzı anlamına gelecek bir demokrasinin ta kendisidir. Zaten ferdin haklarına mutlak surette hürmetle hakimiyete mutlak surette saygı, İslâm'ın sosyal prensibinden doğan temel bir siyasi prensiptir. Batıda olduğu gibi sırf hükmetme yahutta mutlaka başkaldırma yoktur. Yönetme, isteğiyle biat etme gibi bir itaatle iç içedir.

Şûra, parlamentonun teknikleşmiş şekli gibi görünüyor ama bir farkla: Batı demokrasilerinde halk sebep, İslâm'da sonuçtur. Batı anlayışı demokrasi de halk yöneticiyi seçer ve iş biter. İslâm'da halk yöneticiyi kontrol eder, gerektiğinde çıkarak merci tekrar indirir. Sonra yönetici de halkını seçer ve mesele yukarıdan aşağıya çift yönlü çalışır.

En ideal uygulama dört halife devrinde olmuş, daha sonra kademe kademe bu ideal siyasî anlayıştan uzaklaşılmış yine de her İslâm toplumu batıdan farklı bir uygulama tarzı ortaya koymuştur. Meselâ Osmanlıda babadan oğula intikal eden ve monarşiye çok benziyen bir siyasî otorite vardır. Ancak, ilmiyye, Seyfiyye ve Kalemiyye şeklinde belirlenen bir kuvvet ayırımıyla kendine has yönetim üniteleri meydana getirmekte ve benzerlerinden ayrılmaktadır.

Bizde şimdiki (yani batı tarzı) hürriyet ve siyasî anlayış tarzı, oradaki gelişmeye benzer bir yol takibetti; hükümdarın yetkilerini daraltma, azınlıklara hak verme vb. gibi sloganlarla girdi, hürriyet ve ondan doğan bir hayat anlayışı toplumumuzda hakim hale geldi.

GERÇEK HÜRRİYET

Sonuç olarak diyebiliriz ki asıl hürriyet; fert, sınıf, zümre gibi bütün fanilerin, her türlü sultasından baskısından kurtulmak, mutlak varlığa bağlanmak, yalnız onun huzurunda eğilmektir. Bunun için tarih boyunca rehberler gelmiş İnsanların büyük bir kısmını, hürriyetlerinden uzak fanilerin önünde yerlere eğilmiş olarak, bir kısmını da tahakküm peşinde koşar buldular. Gerçekleri anlattılar toplumlarına. Nihayet cihanşümul tebliğ geldi, yer ve zaman unsurlarını aştı, eski dünyanın büyük bir kısmına yayıldı. Ne var ki dünyanın başka bir köşesinde, didişmeler içinde başka bir model gelişti. Hedef hürriyeti. Yönü anarşizme doğru olan bir hürriyet, teknik birikiminden yararlanmasını bildi, hayat anlayışını dünyaya yaydı. Gerçek hürriyet, bunalımlar içinde, gerçek bir özlem olarak kaldı.

Uzakların ardından

FEHMİ ARIKTEKİN

Yüreğimde tomurcuklanan,
bahar çiçeklerinin bahçıvanı...
Hareketlerimin ilk dinamiği,
Düşünce dünyamın ışık kaynağı;
bakışım, sezişim ve duyuşum,
güzel okulum.

Altın eğelerle sen törpüledin,
benim olumsuz yanlarımı.
Vizesini sen verdin,
dünyaya bakışımın.
Yüreğimde senin mühürün basılı,
On üç yaşımdan beri.

Ben her ne kadar,
olamadıysam da senin,
başarılı bir öğrencin.
Nede olsa,
öğretmeni sayılırım yanlarında,
Sana uzak düşmüşlerin.

Sen olmasaydın,
ben başka bir okulda:
yüzyıl okusam
yüzyıl dirsek çürütsem
ve yüz ton kitabı,
ciltleriyle yutsam
Yirmidört saatinde günün
gecesi ezber yapsam,
gündüzü tekrar;
böylesi olamazdım.

Sen olmasaydın;
Yedi yaşımdan beri.
Gördüğüm o uzaklar,
Yakın olmazdı.
Ben o uzakların arkasında
Yorgun ve umutsuz olurdum.

BİR ENCÜMEN-İ DANİŞ VARDI

MEHMET ÂKİF AK

Fransız modasının ülkeyi istilâ ettiği zamanlar... Fransızcayı öğreneceğiz, bu ilk şart. Sonra Fransa'daki müesseselere, yönetim biçimine özeneceğiz. Onlar gibi kalkacak, oturacak, onlar gibi güleceğiz; hatta ihtilâlimizi bile onlar gibi yapacağız. Hoş daha sonraları bizim devletimizi yıkış şeklimize değil Fransa'da hiç bir yerde raslanmayacak ya...

Çoğu tarihçi, toplumbilimci ve düşünürlerce dönüm noktası kabul edilmiş bir tarih 1839. Tarihin akışını böyle kesin rakamlarla bir bıçak gibi kesmenin mümkün olmayacağını pek çok kişi bilir, ama 1453, 1683, 1839 gibi tarihler, günümüz analizci tarih biliminin ve öteki sosyal bilimlerin zorunlu olarak başvurdukları malzemeler oluyorlar.

Tanzimat 1839 da ilân edilirken kendinden yüz yıl sonrasının sosyal, ekonomik, idari ve kültürel yapısını kuruyordu. Tıpkı bunun gibi 1839 öncesinde Tanzimatı hazırlayan yaklaşık yüz yıllık bir birikimden söz edebiliriz. Tarihin gelişi ve gidişi böyledir. Büyük çaptaki toplumsal yönlendirmeler uzun yıllara gerek duyuyor.

Bir toplum açısından olumlu ya da olumsuz bir adım, ilk sıralar düzgün bir yürüyüş halini almak için yeterli elemana sahip olmayabiliyor. İnsanlık tarihinde çokça raslanan bir durum bu. Uzun yıllar geçiyor aradan, atılan adım, yenileriyle birlikte bir ilerleme halini alıyor.

Tanzimatın uygulanmağa başladığı 1839 sonraları bu hareket, pek önemsenmiş, değerli bulunmuş değildi. Aksine yığınla muhalifi vardı, eleştirmekteydi. Bu yüzden Tanzimat, ancak Cumhuriyet devrinde, taşıdığı anlama değer bir alâka gördü, yüceltildi ve kutsal ilan edildi.

Konuyu sürükleyip getirmek istediğimiz bir tarih var. Encümen-i Dâniş, bir Tanzimat dönemi faaliyeti olarak 1851'de kurulmuş. Aşağıda da göreceğimiz gibi başarısızlıkla sonuçlanmış bir girişim olmuş Encümen-i Dâniş. Bu başarısızlığın birçok sebepleri üzerinde durmak, ayrı bir yazının konusu olabilir. Fakat Encümen-i Dâniş'in sonuçsuz kalması, O'nu Tanzimat'ın en önemli yeniliklerinden biri olmaktan çıkaramıyor.

Encümen-i Dâniş, ister istemez bizi Tanzimat hareketi üstüne çekiyor. Uzun süreden beri, konuların ciddî ve ilmî ortaya konmadığı, olumlu ya da olumsuz uç aşırılıklarıyla meydana süüldüğü fikir ortamımızda Tanzimat hakkında burada birşeyler söylemek belki mümkün ama yararsız. Şu var ki eğer bir olaya doğurduğu sonuçlar açısından bakılacak olursak Tanzimat hareketi, Türk toplumunun yararına olmamıştır diyebiliriz. Fakat bu hükmü verirken, Tanzimat hareketine doğrudan ya da dolaylı katılmış kişilerin hiç değilse bir bölümünün iyi niyetli olduklarını unutmuyoruz. Hele Tanzimatı, sadece bir başka yabancı veya kişisel menfaat için kötüleyenlerle de aynı çizgiye düşmüyoruz.

Tanzimat, bünyemizi zedeleyecek ölçüde yabancı etkisi taşıyordu. İyi niyetler O'nun tahribatını önleyemezdi. Bir Tanzimat icraatı olan Encümen-i Dâniş'in de pek farklı özellikler arzetmesi umulmazdı. Nitekim, hiç bir gizlemeye gerek duyulmadan bu ilk Türk akademisi, meşhur Fransız akademisine benzetilerek kuruldu. Kimbilir ilk Türk akademisinin —batı anlamında elbette— başarısız son bulmasının ilk nüvesi, bu pek aşırı batı etkisidir. O kadar benziyordu ki Fransız akademisine...

13. Luinin 1635 tarihli bir beratıyla kurulan Fransız Akademisi kırk asıl üyeden oluşuyordu. Encümen-i Dâniş'in asıl üye sayısı da kırktı. Fransız akademisinin baş amacı ve ta o zamandan bugüne yaptığı faaliyet, Fransız dilinde hizmet olmuştu. İlk başarısı Fransızcaya en güvenilir lugati kazandırmasıydı bu akademinin. Bir başka başarısı da Fransızca gramerine uzun süredir verdiği hizmetlerdi. Encümen-i Dâniş'in de aşağıda yayınlayacağımız belgelerden anlaşılacağı üzere amacı dil hizmeti, lugat basmak, gramer çalışmaları yapmak. Fakat iki akademinin sonuçları hiç de benzemez birbirine. Birinin ömrü asırları kucaklıyor. Ötekinin oniki yılcığı. Ve pek verimli olmayan bir oniki yıl bu. Elde topu topu iki kitap var. İkisi de gayretli ve yalnız âlim Ahmet Cevdet Paşa'ya ait: Tarihi Cevdet ile Kavaidi Osmaniye (Osmanlıca grameri). Tarih-i Cevdet'in değeri tartışılamaz ama, Cevdet Paşa'nın Fuat Paşa ile birlikte Bursa kaplıcalarında iken kaleme aldıkları Kavaid-i Osmaniye, Osmanlıca grameri için yeterli bir kitap değildi.

Desen : Ali ÖZKAN

Encümen-i Dâniş'in faaliyetlerinden biri de Darülfünûn'da okutulacak kitapları yazmak olacaktı. Darülfünûn binaları yapılıncaya kadar bu kitapları yetiştirecekti. Bu belki Fransız akademisinde yoktu.

İki kuruluşun bir benzer yanları da dil, edebiyat ve tarih alanlarında mükâfatlar vermeleridir.

ENCÜMEN-İ DÂNİŞ'İN KURULUŞU

Tanzimat'tan sonra Eğitim ve Öğretimde birçok yenilikler düşünülmüştü. İlk, orta ve yüksek okullar açmak üzere de Maârif-i Umumiye Meclisi kurulmuştu (1846). Millî Eğitim Bakanlığı, bu meclisin daha sonraları aldığı şekildir.

Encümen-i Dâniş, Darül Maârif-i Umûmi Meclisine bağlı olarak kuruldu. Teşebbüs Tanzimat'ın bir numaralı adamı Reşit Paşa'nındı. Ancak işin asıl yükü o zamanlar orta yaşlarda olan ve henüz paşa diye anılmayan Ahmet Cevdet Efendi'nin omuzundaydı.

Padişah Abdülmecid'e Encümen-i Dâniş'in kuruluş sebep ve gerekçeleri

ile ilgili sunulan yazıyı kaleme alan Ahmet Cevdet Efendi idi. Encümen-i Dâniş'in o muhteşem açılışı sırasında ikinci başkan tarihçi Hayrullah Efendi'nin yaptığı konuşmayı da hazırlayan Ahmet Cevdet Efendi. Bu konuşmanın aşağı yukarı bir benzerini Takvimi Vekayi'de yayınlayan da yine O.

18 temmuz 1851'de yapılan açılış töreninde hemen bütün devlet erkânı ile Padişah Sultan Abdülmecit de bulunmuştu. Bu törende ilk defa Sadrazam Reşit Paşa irticalen bir konuşma yapmış, daha sonra Padişah adına Encümen-i Dâniş'i resmen açmıştı. Hayrullah Efendi'nin adı geçen konuşması da bundan sonra yer almıştı. Bu konuşmayı ve Encümen-i Dâniş'in nizamnamesini aşağıda aynen yayınlayacağız. Sanırız bu belgeler Encümen-i Dâniş hakkında yeterince bilgi verecektir. Biz çok kısa da olsa böyle bir teşebbüsün başarısız kalmasının sebepleri üzerinde durmaya çalışalım.

ENCÜMEN-İ DANİŞ NİÇİN DEVAM ETMEDİ?

Bu soruyu doyurucu bir cevaba kavuşturmak oldukça güç. Belgelerin yardımı biraz işimizi kolaylaştırabilir. Ecnümen-i Dâniş denilince hatıra gelen ilk isim Ahmet Cevdet Paşa'yı yardıma çağırıyoruz. Paşa, kuruluşunda ve oniki yıllık ömründe uğrunda büyük emekler harcadığı Encümen'i Dâniş'i her nedense Tezâkir'inde pek söz konusu etmez. Hem bu kuruluşa, hem de kuruluş sebebiyle bazı kişilere küskünlüğü var gibidir. Encümen-i Dâniş'in Tezakir'deki yeri şu kadar:

Tarih-i Cevdet-i yazma görevinin kendisine nasıl verildiğini anlatışı:

«Azalığıyla müftehir olduğum Encümen-i Dâniş'in kararı ve azasından bulunduğum Meclis-i Umûmi-i Maârif'in arz ve ihtarı üzerine sadır olan İrade-i Seniyye-i Hazreti Şehriyârî mûcibince 1188 senesinden 1241 senesine kadar olan vekayi-i Devleti Aliyye'yi havi bir tarih yazmağa memur olduğumdan, bu tarihin telifiyle meşgul iken...»

Kavaidi Osmaniye'yi Fuat Paşa ile birlikte yazışlarını nakledişi:

«Rusya memalikinin soğukları, Fuad Efendi'ye ziyade tesir eylediğinden, kendisinde sızılar peyda olmakla, Dersaadet'e avdetinde Bursa kaplıcalarına gitti. Fakiri dahi beraber alıp götürdü. Birlikte Kavaid-i Osmaniye'nin telifine gayret olundu. Ve bir de Boğaziçinde işlemek üzere, bir vapur şirketi teşkiline dair bir nizamnâme layihası kaleme alındı, avdette icraya konuldu ve Şirket-i Hayriye deyû tesmiye edildi.»

Ahmet Cevdet Paşa'nın aşağıdaki sözleri ise Encümen-i Dâniş'in bir çeşit eleştirisi durumunda. Başarısızlığın sebepleri ile ilgili ipuçları vermesi yönünden dikkate değer:

«Yine ol esnada, Meclis-i Umûmi-i Maârif'in kararı üzere kırk azadan mürekkep bir Encümen-i Dâniş teşkil olundu ve Encümenin yevmi küşâdında (açılış gününde) salifüzzikr (biraz önce anılan) Kavaidi Osmaniye Huzûru Hümâyûn'a arz ve takdim kılındı.»

«Encümen-i Dâniş azasının bir çoğu hatır için intihap olunmuş zatlar olduğu cihetle Encümen-in teşkilinde me'mul olan faide (amaç) husûle gelmedi. Ve bilfiil işe yarayacak, azaya (üyelere) tevzi olunan telifat içinde hisse-i fakire isabet eden Tarih-i Cevdet'ten başka bir eser görülmedi. Halbuki Encümen-in küşadı günü vükelâ ve memurin iki sınıfa taksim olunup, biri sanki eshab-ı dâniş ki Reşid Paşa takımı idi. (Üyeler). Diğer kısmı bunların haricinde kalmakla dilgîr (gücenik) olmuşlar idi ki, Fethi Paşa dahi hariçte bırakılanlardan biri idi.»

«Halbuki Fethi Paşa mukaddemleri (önceleri) Reşid Paşa ile hem-efkâr iken, muahharan (sonraları) araları şeker-âb oldu (bozuştular). Diyebilirim ki aralarındaki bürüdet (soğuk-

luk), Encümen-'in yevmi küşâdında (açılış gününde) kesbi şiddet eylemiştir ki sonraları Meclis-i Maârif'in işlerini tervicte ekseriya tarafı hilafda bulunulmuştur (hep ihtilâf etmişlerdir). ...Reşid Paşa ise hilâf-girânı ile (muhalifleriyle) uğraşmaktan geri durmaz, re'yinde (şahsî görüşünde) musır ve müstebit bir zat idi. Binaenaleyh havassı vükelâ (ileri gelen devlet yöneticileri) beyninde (arasında) nifak ve şikak, günden güne tezayüd etmekte (artmakta) idi.»

Önemli kaynaklar, Âli Paşa'nın, Encümen'e devlet adamlarının baş üye olarak kaydedilmesini mahzurlu bulduğunu ve «biz (devlet erkânı» bu işin içine girmeyelim, ahengi bozarız» dediğini naklediyorlar.

Bu bilgilerden sonra Encümen'in dağılış sebeplerini özetle sıralamaya çalışırsak, şunları söyleyebiliriz:

Ahmet Cevdet Paşa ve Âli Paşa'nın da belirttikleri gibi Encümen-i Dâniş, Osmanlı Devletinin yükseliş zamanlarındakinin tersine, ilmî bir kuruluş olarak daha başından siyasete kapılarını açık tutuyordu. Oysa ilmî faaliyetlerde devletin yardımcılığı aşarak murakabe halini alan etkilemelere girişmesi, zararlı olagelmiştir. Siyasiler ve bütün devlet adamları Tanzimatçılar gibi değil, başarılı ve liyakatli kişiler olsalar bile bu kaide değişmez.

Batı'daki bir modelden bazı yararlar sağlamaktan çok daha öte bir şekilde Encümen-i Dâniş, bir taklid tavrı ile kurulmuştu. Karşılaması gerekli ihtiyaç, ciddî, fakat kendisi nihayet bir moda idi.

Buna bağlı olarak, Encümen-i Dâniş'in geçmişimizde bir temele dayanmak gibi bir endişe taşımadığını da söylemeliyiz.

Siyasî, ekonomik ve idari çöküş ve nihayet Osmanlı Devletinin her geçen gün sınırlarının daraltılması, bir ilmî faaliyete fırsat ve meydan vermeyecek kadar vahimdi.

Daha genel bir toplayıcı bir sebep; sınırlarda boğazlaştığımız düşmana bir başka alanda teslim oluş anlamını taşıyordu Encümen-i Dâniş, budalaca hayranlığı özentiyi ve bir çeşit baş eğmeyi temsil ediyordu.

BAZI YARARLARI

Bu kadar başarısızlık sebebi arasında birtakım yararlar aramak biraz garip görünse de, Encümen-i Dâniş olayına büsbütün fiyasko demek haksızlık olur.

Tarih-i Cevdet gibi bir hazineyi bu kuruluşa borçluyuz. Halen tam karşılanmadığı kanaatinde olduğumuz büyük bir Türkçe lügat ihtiyacını ilk defa Encümen-i Dâniş söz konusu etmiştir. Yine adının pek çok yerde kullanılmasına karşılık, gerçek anlamda kurulamayan «akademi» ihtiyacı da Encümen-i Dâniş ile gündeme geldi. Son yıllarda kulağımıza gelen birtakım «akademi» ile ilgili söylentiler ve bu arada «dil akademisi» çalışmaları Encümen-i Dâniş'i vazgeçilmez bir tetkik konusu yapmaktadır. Bir cümleyle Encümen-i Dâniş son derece ciddî bir ihtiyaç konusunda, yapılmaması gerekenlerin örneği olmakta ve bununla yapılması gerekenlere ışık tutmaktadır.

AHMED CEVDET PAŞA'NIN ENCÜMEN-İ DÂNİŞİ AÇIŞ KONUŞMASI

Aşağıda tam metnini sunduğumuz belge Ahmed Cevdet Paşa'nın Encümen-i Dâniş'in açılışı sırasında Tarihçi Hayrullah efendi tarafından okunmak üzere hazırladığı konuşmadır.

Belgeyi Aziz efendi'nin Münşeâtı Aziziye Fî Asârı Osmaniye adlı kitabından çıkardık. Yalnız Aziz Efendi bu nutku, «Encümen-i Dâniş'in ibtidayı küşâdında teşekkürü havi ve fezail-i ilim ve maarife dair Cevdet Paşa hazretlerinin bittertip irad ettiği nutk-u resmî-dir» şeklinde takdim ediyor ve Hayrullah efendinin isminden söz etmiyor. Halbuki Encümen-i Dâniş'in açılışı sırasındaki konuşmanın Hayrullah efendi tarafından yapıldığı malûm. Burada bir açıklık olmamasına rağmen, aşağıdaki metnin, Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olduğundan şüphe edilemez. Aynen yayınlıyoruz:

«Âlemde ilim ve marifet gibi bir şeref ve meziyet olamaz. Ve insanın metalib-i zatiyesinin (isteklerinin) esbabı tahsiliyesi (elde edilmesi) sanayi ve maâriften başka bir şeyle husul bulmaz. Ve her neye dair olur ise olsun ve her nerede bulunursa bulunsun hüner ve marifetin kadir ve kıymeti inkâr olunamaz.»

«Bu gördüğümüz sâmân ve intizam-ı ahvali enam ve hüsn-ü muâşeket-i havas ve avam hep hüner ve marifetle husule gelmiş bir eser değil midir? Meşhûdumuz olan bu nice mahasin-i umûr ve suret-i asayiş ve huzurun, nazarı im'an ile (dikkatle) bakılıp, mizan-i dikkat ve hakikat şinâsiye vurulduk-da, dâniş ve maariften başka bir sebebi var mıdır?»

«Bunun için fethi ebvâbı ilim ve hikmet ve tedibi hüner ve marifet ile (ilmî eğitime) terbiye-i umûmiye kaziye-i hayriyesinin iştihar ve intişarına sarfı himmet eyleyen devletlerin cerîde-i halleri gîr ve silk-i intizam ve reayâsının mesele-i âsâyiş bâlleri sûret pezîr ve beka ve devam olageldiği bahs ve iştibah kabul eder mevaddan değildir. Ve insanın mahiyeti hayvan-ı nâtık olduğundan, iki cihetle hayatının emri muhafazası ve hüsnü hayatı hasebiyle, ihtiyacat-ı cismâniyesinin husule gelmesi ve sairin istihsalında ve medenî- yüttab' olduğundan emri temcîde zarûrî - yyülihtiyac olan eshab-ı teshiliyenin istikmâlinde (teknik eleman yetiştirilmesinde) fünûnu tabiiyye ve riyaziyeye muhtactır.»

«Cihet-i ruhaniyesi, yani natık ve küllî-yatı umûru müdrik olması sebebiyle dahi istihyayı lezaizi ruhaniyesi için bittabi hikmeti ilâhiyeye mail ve malik ve gıda-i ruhaniyesi mesabesinde olan şiir ve inşa ve nüket (ince söz) ve mezaya (meziyetler) istimaına pek aşırı rağıp ve mütehalik olagelmiştir. Bunun için fenden hikmet-i ilâhiyeye dair birçok kütübü müessir yazıldığı gibi, edebiyattan dahi hesaba gelmez bunca âsâr ve mücellidât keşide-i reşte-i tahrirat kılınmış ve tezyîn ve tehzîb-i kelam için fevkalâde sarî fünûn-u lazımeden ziyâde bezli cehde ihtimam olunmuştur.»

«Ya bir söz için bu kadar emek sarfeylemek abes ile iştigal etmek demek olmaz mı denilmesin. Zira bu âlem-i mezahirde söz kadar nefs-i nâtıka-i insaniyeye müessir bir şey yoktur. Bu sebepten meydan-ı ma'reke ve perhaşta (savaş alanında) can ve baş telaşında iken bir söz ile gayrete gelerek nice bin âdem, mevki-i fedakârîde sabitkadem olup, indinde en aziz ve leziz olan hayatını bir söze değiştiğini, bir söz ile insanı fevki mayetasavver ve bin can değer şevk-i şâdımanı kesb edegeldiği pek çoktur.»

«Sözün rif'at kadri nasıl inkâr olunabiliyor, İnsanın hayvan vesâirden mâbihilimtiyâzı (ayırıcı özelliği) olan sıfatı medîhası ve tercüman-ul kalb ve dellal-ı âlem olan zebanın olanca sermayesi söz değil midir? Ve söz gibi âlemde pâyidar ve metin bir eser var mıdır, eyyam-ı mazide gelip geçmiş ve cemi asarı dar ve diyarı unutulmuş nice sahib-i kemal ve fünûn adamlarının adını yad ettiren ve nice eshab-ı dâniş ve irfan namını encümen-i âlemde destan

eden söz değil mi? Ve tufanzede-i fenâ ümem-i salifenin (batan eski kavimlerin) ihtirâ (icat) etmiş oldukları bu nice sanayi-i garîbe ve asar-ı acîbe bütün bütün mahv olup gitmişken, ol vakitler bir şairin söylediği söz mahvolmayarak bu kadar emvac-ı havadis içinde yuvarlanıp geliyor. Sözün büyüklüğüne bundan büyük delil ister mi?»

«Ancak sözün dahi kadir ve kıymeti söyleyenin malûmat ve marifetine göredir. Zira söz kârgâhı derûnda okunmuş birkaç bukalemun renk olduğundan ab ve tab-ı taraveti çarsû-yu kabiliyetde kıymetli, kuvveti akılenin terdest-i terbiyesine (ustalık kazandırılmasına) göre olur.

«Bu cihetle gerek böyle dildûz-u ciğersûz olması ve gerek damen haşre kadar payidar olacak derecede bulunması dahi ilim ve kemale mütvakkıftır. Ve her lisana şeref veren şamil olduğu fünûn ve maariftir. Fünûn ve maarifi hâvi olmayan lisan, her ne kadar zaten mükemmel ve muntazam olsa bile âsâr, imardan hâli olan arazi-i hâliye gibi addolunur.»

«Nitekim arazinin hudud, bittaayyün kadd-i yemîn (elemeği) ile envaı tarhlar açıldıkça dilnişîn ve mamur olmaz ise, lisan dahi tahdid olunup, onun üzerine imal-i fikri medîd ile divanlar ve fünûn-u mütenevie kitaplar yazılmadıkça muteber ve meşhur olmaz.»

«Bu sebepten mahza lisanın terbiyesi, sözün tarzı belağat üzere olması için ulûmu edebiyeden elsine-i adîde (bir çok diller) üzere bu kadar kitaplar telif olunmuştur.»

«Velhasıl insanın gerek havaici cismaniyesi (bedenî ihtiyaçları) ve gerek metalib-i ruhanîyesi (manevî istekleri) hasebiyle, tahsil-i ilim ve marifete muhtac idiği vareste-i ihticactır (delile gerek duymaz).

İşte bu emr-i ehem ile hizmet etmek için muhsinat-ı asriyeye ilave-i cemile olmak üzere (çağın güzelliklerine bir katkı) Encümen-i Dâniş namiyle bizim gibi acizlerden mürekkeb işbu cemiyetin in'ikad ve küşâdı hususuna müsade-i seniyye bîdirîğ buyurulmuştur (esirgenmemiştir).»

«Hakka çok şükürler olsun bizi bir Pâdişah-ı merahim-i iktinâha bende etmiştir ki bendegân ve tebaasını sinn-i temyîz ve dâniş ve irfana isal için efrad-ı etfal gibi mihr ve merhamet seniyelerinde terbiye ile ihsan ve inâyeti celilesini itmam ve ikmal ediyor. Bizlerin ise her hususta acizimiz berkemal olduğu misillû bu bapta izhar-ı acz ve ibtihalden (yakarmadan) gayrı diyeceğimiz ve aciz oldüğumuzu bilerek vüs-u kemterânemiz miktar (eksik yeteneğimiz elverdikçe) çabalamaktan başka bir işleyeceğimiz yoktur.»

«Hemen müfettüh-ul ebvab ve müsebbib-ül esbâb Taâlâ azimetşâna anışşek vel irtiyab hazretleri intizam bahşâyı usul-u encümen-i adl ve merhamet ve tertib fermâyı füsûl-u fenni satvet ve saltanat velinimeti bînetimiz efendimiz hazretlerinin ömür ve şevket-i şahanelerini efzun ve vücud-u âlemsûd mülukânelerini afat-ı süriye ve maneviyeden masum buyursun. Âmin bihurmeti Seyyid'il mürselîn».

ENCÜMEN-İ DÂNİŞ'İN NİZAMNAMESİ

Birinci Bend :

Encümen-i Dâniş'in azası iki kısım olup birisi dahilî (aslî) ve diğeri haricî (fahrî) dir. Azay-ı dahilîsi kırk nefer olup tezayüdü caiz olmayacaktır. Azay-ı haricîsi gayr-ı mahduttur.

İkinci Bend :

Evvel ve sani itibariyle iki reis olacak ve lisan âşina olup da kitabet-i türkîde mahareti olmayan zevat bazı kütüp tercüme ettiklerinde sebk ve rabtını düzeltmek için azadan muvakkaten bir veyahud icabına göre daha ziyade musahhihler tayinine Encümen-i Dâniş muktedir olabilecektir ve umur-u âdiyyesi için (mutat işler) iki kâtibi olacaktır.

Üçüncü Bend :

Encümen-i Dâniş'in azası ilk defa olarak defterî Meclis-i Maârif-i Umûmiye tarafından tanzim olunmuş ise de min ba'd dahiliyesinde bir azalık münhal oldukta azay-ı mevcudeden her birisi, azay-ı hariciden tercih eylediği zatın ismini yazdığı pusulayı meclis mührüyle memhur ve muhafaza-i mahsusasına vaz', bir de yevmi intihabda herkes arzettiği zatın liyakat ve haysiyetini tarif ederek, bu suretle arz olunan zatların hali encümence malûm olduktan sonra, kaç kişi her birinin namı üzerine usul-ü malume üzere mektum olarak (gizli oy) ekseriyet reye (çoğunluk oya) müracaatla nihayet kimin isminde en ziyade rey bulunur ise encümen aazlığına intihab olunmak üzere reislerin ve azanın mühürleriyle memhur bir mazbata yapılarak Meclis-i Maârif-i Umûmî'ye irsal ve oradan usûl-ü mer'iyeyi Âliye üzere arz ve takdim ile şerefrîz-i sudur buyurularak, irade-i seniye-i Hazreti mülûkâne mûcibince azalığa tayin olunacaktır.

Dördüncü Bend :

Riyaset hizmetlerinin biri münhal oldukta Meclis-i Maârif-i Umûmi azay-ı dahilîsinin birisi ekseriyet rey ile intihab olunarak ba'del arz-ı makrun müsade-i seniye buyurulduğu halde iktizası icra kılınacaktır.

Beşinci Bend :

Reislerden birisi taşra memuriyetlerinden birine veyahud buraca Encümen riyâseti memuriyetine mani olacak surette bir memuriyete tayin buyurulduğu halde, azalık memuriyeti uhdesinde kalmak üzere bend-i sabıkda beyan olunduğu vechile, diğeri bilintihab müsade-i seniyyeye arzen buyurulduğu halde yerine tayin buyurulacaktır. Sair aza dahi herhangi bir memuriyette bulunsa kendisinin azalığına halel gelmeyecektir.

Altıncı Bend :

Azayı haricî dahi Meclis-i Maârif-i Umûmi yahud reisler tarafından Encümen'e arz olunarak ve bilad-ı baîdede olup da kendisi azanın malum olmaz ise, anı sevk eden zat âsarıyla isbat ederek, O'nun üzerine ekseriyet rey ile bilmüracaa intihab olunduktan sonra vech-i sabık üzere Hakpâyı şâhaneden bilistizan müsade-i seniye arzan buyurulduğu halde tayin olunacaktır.

Yedinci Bend :

Yalnız reislerin memuriyetleri için birer kıta beratı âli ihsan buyurulacaktır. Gerek azayı dahilî ve gerek azayı haricî bu suretle intihab ve tayin olunduktan sonra şekl-i mahsusada olan rüsûsu hümâyunları ve meclis-i Maârif-i Umûmi ve Encümen-i Dâniş tarafından şahadetnâmeleri ita olunacaktır.

Sekizinci Bend :

Encümen-i Dâniş azalığı bir şeref ve meziyet-i mahsusa olduğundan buna nail olanların ilave-i ünvarları kılınacaktır.

ENCÜMEN AZASININ SIFAT-I MATLÛBELERİ

Birinci Bend :

Azayı dahilîsi Encümen'de bulunacak ve azayı haricîsi encümen ile muhabere ederek Maarif-i müktesibe ve âsarı kalemiyesiyle emri ehem maarife hizmet etmeğe muktedir olabilmelidir.

İkinc Bend :

Azayı dahilînin her birinde birer fende kemal, yahud bir lisanda malûmat kifayet eder ise de, lisanı Türkîye vakıf olup, yani türkçe bir kitap telif etmeğe ve arabî ve fârisîde veyahud elsine-i saireden türkçe bir kitap nakil ve tercüme edebilip tahriren ifade-i merama muktedir olması elzemdir. Fakat kitabet-i türkîde maharet-i kâmilesi olmadığı halde dahi eğer elsine-i ecnebi ve fünûn-u sairede malûmatı var ise intihabı caiz olacaktır.

Üçüncü Bend :

Azayı haricinin lisanı türkîye vakıf olmaları şart olmayıp, her hangi lisanda olur ise olsun Encüme'e arz-ı malûmat ile mâraif-i umûmîye bir senetle nafi olması kifayet edecektir.

Dördüncü Bend :

Encümen-i Dâniş bu suretle her güne malûmat eshab-ı zevattan mürekkeb olacağına yani ya ulûm-u arabî ve farisîde veyahutda fünûn ve elsine-i ecnebîde maharet eshabından zevat bulunacağına binaen daimen iki reisten birisi ulûmu aliye-i mezkûreye ve diğeri fünûn ve elsine-i ecnebiye vakıf olmak elzem olduğundan malûmatça ciheti vahidede bulunan iki zatın reis ola-

rak ictimaı caiz olmayacaktır ve reislerin Meclis-i Maârif-i Umûmi azasından olması şart olacaktır.

ENCÜMEN-İ DÂNİŞİN HİZMETİ

Birinci Bend :

Encümen-i Dâniş lisanı türkîde fünûnnu münevviaye lazım gelen kitapların teksirine ve lisan-ı türkînin ilerlemesine hizmet edeceğinden ibtida Meclis-i Mârif-i Umumi tarafından bir kitabın telif ve tercümesine lüzûm görülüp Encümen'e verildigi halde azasından birisi ekseriyet rey ile buna memur olacaktır ve Encümen-i Dâniş dahi bizzat bir kitabın telif ve tercümesine lüzum gördüğü halde Meclis-i Maâriften bilistizan kezalik azasından birini memur edecektir. Bundan başka aza, gerek eyyam-ı muayyenede ve gerek fevkalade olarak akd-i encümen eyledikleri vakit de ulum-u nafianın neşr ve teshîl-i tahsili emrinde hatırlarına gelen şeyleri layiha suretiyle kalemen veyahut lisanen arz ile anın üzerine müzakere olunacaktır. Ve müzakerât-ı vakıa mazbata suretiyle Meclis-i Maârif'e verilecektir.

İkinci Bend :

Bir kitabın tertümesi veya telifine lüzum görüldüğü halde reis-i Encümen tarafından evvela mevcud olan azayı dahilîden ana muktedir kaç zat var ise onlara arz ve ilân olunarak nümûne olmak üzere her birine bir kaç sahife yazdırılıp nümûneler birbirine tatbik ve mukabele olduğunda bir vech-i baka ekseriyet rey ile birisini tercih ve kitab-ı mezkûrun tercüme ve telifi için yazana havale olunacaktır.

Üçüncü Bend :

Azayı haricî yalnız tahriren edâyı hizmete memur olup, yani maârife dair yapacakları layihaları veyahut kitapları Encümen-e irsal edeceklerdir.

Dördüncü Bend :

Gerek Meclis-i Maârif-I Umûmi'nin talebi ve gerek Encümen-i Dâniş'in tayini üzerine telif ve tercüme olunacak kitaplar ve azayı haricînin Encümene verip oranın kabul eyleyeceği şeyler Meclis-I Maarife irae ile orada gerek ahval-ı mündericesi ve gerek sebk ibaresi tetkik olunduktan sonra tab'a ve neşre layık, mahzurdan salim görülür ise usûl üzre yapılacak mazbatası Hâkpây-ı Hümâyûn-u mülûkâneye arz ile muvafık emr ve irade-I seniye-i Cenab-ı Pâdişahî buyurulduğu halde Darüttabiat-ül Âmire'de tab' ve neşr olunacaktır.

Beşinci Bend :

Akd-i Encümen için Dersaadetde bulunan azayı dahilînin sülüsü mevcut olmak lazımdır. Bu cihetle kâffe-i azanın yevm-i muayyende devam ve fevkalade maslahat müzakeresi için riyaset tarafından vaki olan davete icabet eylemeleri icabedip bir gûne özr-ü şer'îsi olduğu halde tahriren beyan-ı keyfiyet edip gelen tezkiresi Encümende alenen kıraat olunacaktır. Ve bilâ özrü şer'î iki üç defa gelmeyen olursa, reis tarafından sual kılınacaktır. Ve eğer bilâ özr bir sene gelmeyen olursa rüûsu alınıp yerine diğeri tayin olunacaktır.

Altıncı Bend :

Gerek azayı dahilî ve gerek azayı haricde bilâd-ı baîdede bulunanlar, bulundukları yerin garaib ve acayibini ve maarifçe muttali oldukları şeyleri tahriren Encümen-i Dâniş'e bildireceklerdir. Evrakı vârideyi dahi Encümen-i Dâniş Meclis-i Maârif-i Umûmi'ye gönderecektir.

Yedinci Bend :

Encümen-i Dânış'in dahilî azası tayin olunan mahalde her ayın ibtidaki cumartesi günü ile sayfda (yaz) saat dörtte ve eyyamı şita (kış) saat altıda mevcut bulunacaklardır. Ve sonraları mesalih teklif ettiği halde onbeş günde bir veyahud haftada bir akd-I meclis edilecektir. Ve fevkalade bir maslahat zuhur edip de azanın içtimaı lâzım geldiği takdirde reis tarafından tezkire ile davet olunacaktır.

Sekizinci Bend :

Fünûn ve sanayie dair yapılacak kitaplar herkesin anlayacağı sûretle adl türkçe olmasına dikkat ve ihtimam olunacağı misillû menakıb ve asara dair münsiyâne kitaplar yapıldığı halde dahi takdir ve tahsin olunacaktır.

SURET-İ MÜKÂFATLARI

Birinci Bend :

Ashab-ı maârif hakkında olunacak mükâfât umûr-u maârife ettikleri hizmete göre olmak lazım gelip bu cihetle ashab-ı maârifin hizmetleri üç derece itibar olunmuştur. Şöyleki birisi kendiliğinden olarak bir kitap tercüme veya telif eder ve bunun vücûbu tebeyyün eylemez ise de faidesi sabit olur ise derece-i sâlise ve fevkalade birisi memuren veya kendiliğinde olarak telif ve tercüme edip ve eserin vücûb-u vücudu müteahakkik olacak olursa mertebe-i saniye ve fevkalade teliflerin içinden devlet ve millete gayet menfaatli bir hizmet zuhura getirilir, yani emri maârife veya fenni mahsusa dair yeni bir şey yapılır ise derecei ûla itibar olunacaktır.

İkinci Bend :

Mertebe-i salisede hizmet eden olur ise yaptığı kitabın temettuu kendisine ait olmak imtiyazı verilecek veyahut bu imtiyaz bedelinde kendisine münasip görülecek mertebe nakden iade olunup o kitaptan hasıl olunacak temettu maârif-i umûmi tahsisatına ait olacaktır.

Üçüncü Bend :

Mertebe-i evvelîde hizmet eden zata evvelki derecelerde olan imtiyazattan başka bir kıta madalya dahi verilecektir.

Dördüncü Bend :

İmtiyaz-ı mütefavite-i mezkûreye gerek azayı dahilî gerek azayı haricî mütesaviyen nail olabileceklerdir.

Beşinci Bend :

Meratib-i mezkûrenin temyiz ve tayininde Encümence ekseriyet reye müracaat olunacak, badehû Meclis-i Mâarif'e bamazbata beyan-ı hal oradan dahi istizan olunarak icrası emr ve ferman-ı meâli-i nişan Cenabı-ı Pâdişahîye mütevekkıf olacaktır.

DAHİLİ AZALAR

1. Mustafa Reşid Paşa — Sadrıazam. 2. Arif Hikmet Bey — Şeyhülislâm. 3. Mehmed Paşa — Serasker. 3. Rifat Paşa — Meclis-i Vâlâ başkanı. 5. Âli Paşa — Hariciye Nazırı. 6. Emin Paşa — Arabistan Ordusu Müşiri. 7. İsmail Paşa — Ticaret Nazırı, 8. Sami Paşa — Rumeli Teftiş Memuru. 9. Yusuf Kâmil Paşa — Meclis-i Vâlâ azası. 10. Arif Efendi — Meclis-i Vâlâ azası. 11. Tahsin Bey — Nakibüleşraf. 12. Rüşdü Molla Efendi — Şurayı askerîden. 13. Şerif Efendi — Encümen-i Dâniş birinci başkanı. 14. Fuad Efendi — Şurayı askerîden. 13. Şerif Efendi di — Mektebi Tıbbiye nazırı. 16. Lebip Efendi — Meclisi Muhasebei Maliye Reisi. 17. Recai Efendi — Takvimhane nezareti ve vak'anüvis memuru. 18. Hayrullah Efendi — Meclis-i Maarif azası. 19. Edhem Paşa — Ferik. 20. İbrahim Paşa — Şurayı askerîden. 21. Derviş Paşa — Ferik. 22. Hüsam Efendi. 23. Emin Efendi — Divan-ı Hümayûn tercümanı. 24. Kemal Efendi — Mekâtibi umûmiye nazırı. 25. Ahmet Celâl Beyefendi. 26. Ali Galip Beyefendi. 27. Salih Efendi — Ticaret müşaviri. 28. Suphi Bey — Meclis-i Maarif Azası. 29. İlyas Efendi. 30. Tahir Beyefendi. 31. Nureddin Efendi (Mütercim) 32. Ahmet Vefik Efendi — Tercüme Odasından. 33. Nureddin Bey — miralay. 34. Aziz Efendi — Mevaliden. 35. Osman Efendi — Müneccimbaşı. 36. Ali Efendi — Meclisi Maârif Azası. 37. Ahmet Cevdet Efendi — Meclis-i Maârif Azası. 38. Hoca Şaki Efendi — Müderris. 39. Ahmet Hilmi Efendi. 40. Tevfik Efendi — Farisî Hocası.

HARİCİ AZALAR

1. Davut Paşa — Şeyhül Haremi Hz. Nebevî. 2. Veli Paşa — Kandiye Kaymakamı. 3. Şâkir Efendi — Mevâliden. 4. Molla Efendi — Mevâliden. 5. Refîl Efendi — Müderris. 6. Nazım Efendi — Müderris. 7. Ahmed Efendi — Müderris. 8. Ömer Efendi — Antakyalı.

Mısır'dan Ednem Paşa, Kâni Paşa, Abdullah Paşa, Rifaa Bey, Dramalı Arif Bey, Ebussud Efendi, Âlâiyeli mütercim Ahmet Efendi, mühendis Mazhar bey ve Behcet Bey ve İsmet Efendi ve Nisyan Bey.

İstifanâki Bey, Kirame, Ermeni Lağoti, Hoca Agop, Redhouse, Yustarik Alku, Vasilaki, Mösyö Hammer, Hoca İshak, Tiryaki Bağus, Edirne'li İstefenaki, David, Beşiktaşlıoğlu Aleksandraki, Mösyö Bianki.

Ve Taa Ortasında Yüreğimin

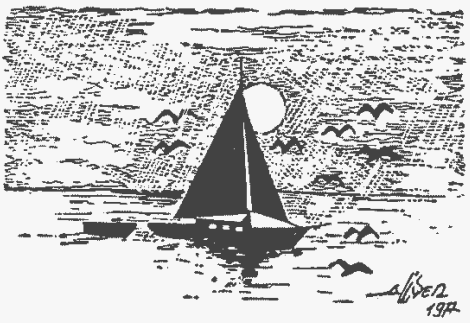
Düşüncelerinle atbaşı ıstırap
Bir sülük gibi
Çıkrıkçılar Yokuşunda yağmur
Bir heykel dibinde telaş
Büzülüp yoksulluğuna maddenin
Büzülüp kucağına ümidin
Çıkrıkçılar Yokuşundan Heykel'e yürüyorsun
Gökyüzünde kirli kirli bulutlar
Yeryüzünde bölük - pörçük umutlar
Yürüyorsun hiçde şen olmayan bir tepeye
Şentepe'ye..
Dolmuşta kuyruk var
Gökde yağmur
Bir sonhabar başlangıcı
Ağaçsız, yapraksız bir sonbahar
Yaşamak öğrendiğin en hazin şarkı
Bestesinde uğultular uğultular
Ne kulak dayanır, ne yürek
Bu yangında yanmamak mı istersin
Ateş olmak gerek...
«Durdurun dünyayı inecek var.»
Bu dünyada bir inecek nokta ha?
Bilmez misin noktaları parçaladılar
Atom dediler adına atom
Yürekleri Nagazaki yaptılar
Çiçeksiz, gülsüz, tebessümsüz Nagazaki...
Şentepe'ye çamur yağmış
«Bu yokuşa can dayanmaz.»
Odunsuz, kömürsüz ve gazsız hücrelerde
Mezar sessizliğinde gülücüksüz
«Yine neyin var..?»
Neyim yok ki cancağızım, neyim yok ki
Gökyüzünde kara kara bulutlar
Yeryüzünde bölük - pörçük umutlar
Ve taa ortasında yüreğimin
Çatlaklar, çatlaklar
Gel, bu yara sarılacaksa eğer
Gel, uzat ellerini, sar...
Sana üç-beş rahat soluğu çok görenler
Yana yana ölsen bile bakmazlar
Yaşıyorsak bu geceyi cancağızım
Elbette güneş doğar diye
«Elbette güneş doğar..»

AHMET EFE

SİNEMA

İFLASIN EŞİĞİNDEKİ YEŞİLÇAM VE SANSÜR

MUSTAFA ÇİMEN

Yeşilçam 1977-1978 sinema sezonuna ağır yaralı olarak kimsesiz, metruk bir hasta gibi girdi. Onu bu noktaya kadar getiren Türkiye sosyal şartlarının ambulansı acı kornalar çalarak ortalığı mateme boğarken düş kırıklığı içinde susanların yanı sıra, haykıranlar, küfredenler, siyasal iktidarı acımasız bir muhasebeye tabi tutanlar da çoğaldı. Şimdiye kadar kendini kritik edemeyen Yeşilçam da bu eğilim bu seferde hatırı sayılır bir şekilde beliremedi. Eleştirilerin büyük topu dışarıya yöneltildi, bu güzel bir fırsattı aynı zamanda, bir şey yapamamanın acısını başkalarına yüklemek için bekleyip duranlara! Sessiz sessiz büyüyen bunalımın haykırışlar ve panik içinde böyle birden patlamasının ve bir numaralı güncel olay haline gelmesinin nedeni ise bir tüzüktü: 23 eylül 1977 tarihli Resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren «Filimlerin ve Filim senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük» Yukarıdaki ifadelere bakıp ta bu «sansür» tüzüğünü toptan savunacağız gibi peşin bir duyguya kapılmak yersiz! Niyetimiz, Türk Sineması (Yeşilçam) sansür ilişkilerinin almış olduğu son durumu kısaca ortaya koymak, şimdiye kadar yapılan eleştirilerin hülâsasını sunmak, bu arada gerek sansürcüler açısından gerekse Yeşilçam açısından bazı yanlışlıklara işaret etmek. Yöneltilen eleştiriler konusunda 8.10.1977 tarihinde televizyonda yapılan bir açık oturumu ve bu oturumda serdedilen görüşleri esas alacağız. Yalnız bunu yaparken madde madde ayrıntılara girme-

den, Sansür gerekli mi-gereksiz mi sorusu etrafında yoğunlaşarak, Yeşilçam'ın kendi iç olumsuzluklarına değinirken Yeşilçam'ın bu hale gelmesinde devletin ve sansürün olumsuz etkilerini özetlemeye çalışacağız.

ANLAYIŞ YETERSİZLİĞİ

Bilindiği gibi 23 eylül tarihli resmî gazete ile ilân edilerek yürürlüğe giren «Filimlerin ve Filim senaryolarının Denetlenmesi hakkındaki Tüzük» 1939 tarihli «Filimlerin ve Filim senaryolarının kontrolüne dair Nizamnâme»yi ve ek değişiklikleri yürürlükten kaldırmıştır. 1939'dan beri hiç bir önemli değişikliğe uğramadan uygulanagelen eski nizamnâme Türk sinemasının tarihini yazmak isteyeceklere tek başına çok şeyler söyliyecektir. İtalyan sansüründen koypa edilen bu tüzük bir kere kaynak itibariyle bize uzaktı, temel noksanlığı da buydu. O tarihlerde dünya sineması adeta altın çağını yaşarken bizim tüzük daha sinemanın ne olduğunun tarifini vermekten bile uzaktı. Sinemayı bar, pavyon, genelevi vs. gibi umuma ait bir eğlence aracı olarak kabul ediyordu Tam bir polis zihniyetiyle hazırlanmıştı. (Bu polis sansürünün bilhassa uygulamada kendini gösteren sakıncalarına biraz sonra değineceğiz.) Yeni tüzük eskisine göre bir takım yeni düzenlemeler ve tanımlamalar getirmiştir. İşte fırtına koparan da bu maddelerdir. Gerçi eleştiriler maddelerden ziyade sansürün esasına yöneltilmektedir. Zaten temel sorun da budur. Maddeler değiştirilebilir, ama şu veya bu tarzda bir sansür olmalı mıdır, olmamalı mıdır işte tartışmaların odak noktası.

Şimdi televizyonda yapılan «Sansür Açık Oturumu» na geçebiliriz. Konuşmacıların görüşlerini sunarken, bu vesileyle kendi düşüncelerimizi de ifade etmiş olacağız. M. Tali Öngören'in yönettiği Açık Oturuma İçişleri Bakanı Korkut Özal, Filimciler Federasyonu Genel Başkanı Ümit Utku, Merkez Film Kontrol Komisyonu Başkanı Mithat Tüfekçi, Filim yapımcısı İrfan Ünal, Film yönetmenleri Halit Refiğ Yücel Çakmaklı ve hukukçu-eleştirmen Attila Sav katılmışlardır.

SANSÜR ANAYASAYA AYKIRI MI?

Oturuma katılanlardan Attila Sav sansürün anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerken Refiğ de sansüre temelden karşı çıkmış, mevcut tüzüğün fiilen uygulanamayacağını ve çok yakın bir gelecekte sansürün ortadan kalkacağını ısrarla belirtmiştir. Utku ve Ünal tüzüğün bazı maddelerinin Yeşilçam'a getirdiği zorluklara değinmişler, prensip olarak denetime karşı olmadıklarını belirtmişlerdir. İrfan Ünal «çağdaş bir sansürden yana» olduklarını belirtmiştir. Yücel Çakmaklı ise mevcut tüzüğün anayasaya aykırı olmadığını tüzüğün dayandığı kanun açısından ortaya koymaya çalışmış, içinde sansür sorununu da düzenleyecek özel bir sinema kanunu çıkarılmadığı sürece bu tür tüzüklerin hazırlanmasının tabii olduğunu söylemiştir. İçişleri Bakanı Korkut Özal ise oturumun başlangıcında ve sonunda eleştirileri cevaplandırmış, bu tüzüğün amacının sanat denetimi yapmak olmadığını, anayasadaki millî güvenlik, genel ahlâk, devletin bütünlüğü ilkelerinin ve temel hak ve hürriyetlerinin korunması amacına yönelik olarak hazırlanmış, tamamen prosedüre ve anayasaya uygun bir görünüm ve muhteva taşıdığını söylemiştir. Özal, önemli olan uygulamadır demiş, ve tüzük metninde beliren zorlukların yönetmenlikle giderileceğini, yeni tüzüğün 36. maddesinin «Bu tüzüğün uygulanma şekilleri İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak bir yönetmelikle gösterilir» kaydını koyduğunu ifade etmiştir. (Bu yazının kaleme alındığı sırada henüz söz konusu yönetmelik hazırlanmış değildi.)

Bu özetlemeden sonra, konuşmacıların düşüncelerini oturttukları gerekçeler üzerinde de kısaca duralım:

GEREKÇELERİ GÖZDEN GEÇİRİRKEN...

Önce şunu belirtmek gerekir ki, bütün konuşmacıların ayrıca şimdiye kadar

Halit Refiğ. Daha gerçekçi bir yaklaşım beklenirdi.

basında ve sinema çevrelerinde sözlü veya yazılı olarak yapılan değerlendirmeleri ortaya çıkardığı tek ortak sonuç şudur: Yeşilçam yeni hazırlanan tüzüğü haklı çıkartacak cürümler işlemiş, öyle olumsuz bir gelişme çizgisi içine düşmüş (veya düşürülmüş) ki böyle bir tüzüğü hak etmiştir (veyahut ettiği ileri sürülebilir) Ancak bu geçerli ve demokratik bir çözüm yolu değildir.

Attila Sav, anayasanın 21. maddesinin bilim ve sanat hürriyetinden bahsettiğini, bilim ve sanat özgürlüğünün de diğer özgürlükler ve haklar gibi kötüye kullanılabileceğini, ancak bu sorunu çözebilme görevinin yürütme erkinin değil yargıcın görevi olduğunu, yani bir suç işleme durumu varsa bu suçu takdir yetkisinin yargıca ait oldğunu, sanat eserinin daha doğarken denetime tabi tutulmasının sanatçı kişiliği ve özgür buluş ve anlatım kabiliyetini sınırladığını anlatmıştır. Halit Refiğ de Attila Sav'ın görüşlerine tamamiyle iştirak ettiğini belirterek başlamıştır konuşmasına. Daha sonra Refiğ, ahlâk kavramının devamlı değişen bir kavram olduğunu, tüzüğü hazırlayanların umumî ahlâktan neyi kastettiklerini sormuş, tarihten ahlâk kavramının değişkenliği ile ilgili bir kaç misal vererek görüşlerini desteklendirmeye çalışmıştır. Refiğ'in sansüre karşı çıkarken baş vurduğu temel gerçek ise şöyle belirlenebilir: «Sinemada her türlü denetimin karşısındayım. Sansür katiyetle sinemaya uygulanamaz. Çünkü anlayışlar değişkendir.»

DEĞİŞKENLİK ÜZERİNE...

Bu, «anlayışların değişkenliği» üzerinde kısaca söz etmek gerekiyor. Halit Refiğ de bilir ki toplum kültürünün kalıcı esasları vardır, değişken yanları vardır, kültürün tezahürleri zamanla farklı biçimler alabilir, ama esaslar nesilden nesile intikal eder. Bir toplum kültürünün esaslarına bağlı kalmak suretiyle çağdaş verilerden de yararlanarak özgün bileşimler yapar, ama özgün olmanın temel şartı kendi esaslarına bağlı kalmaktır. Ahlâk kavramının değişkenliği üzerinde dururken hele Refiğ gibi toplum kültürü üzerine inceleme yapmış ve söz söylemiş olanların bilmesi gereken bir şey vardır: Olumlu gelişme-ilerleme ile yozlaşmanın, dejenerasyonun aynı şey olmadıkları. Bizde Batılılaşma kendi kültür kaynaklarımıza tamamen sırt dönüp tamamen Batı kaynaklı kavramlar ve anlayışlar içinde yozlaşmak tarzında olmadı mı?

Fakat asıl konumuz sansür. Ve denetim kurulunda bulunanların takdir yetkisi. Refiğ'in de esas olarak vurgulamak istediği husus bu: Bir kere şimdiye kadar görülen uygulama odur ki sansür düşünceyi mahkûm etmiştir. Konuya müsaade etmemiş, en küçük düşünce kıpırdanmalarından ürkmüştür. Sinemacılarımızın düşüncelerini ustalıkla işleyebildiklerini de söyleyemeyiz tabii. Gerçekten sanat derinliği olan filimler yapılamamış, toplumsal sorunlara el atanlar da slogan tekrar etmeyi toplumculuk ve düşünmek zannetmişlerdir. Sinema elbet toplumsal konulara el atmalıdır, sansür bu konuda biraz geniş ol-

malıdır, ama tekrar belirtmek gerekir ki toplumsal film yapmak demek slogan haykırmak, kışkırtıcılık yapmak değildir. Burada ilginç bir örneği hatırlamak gerekir: Kara Çarşaflı Gelin Filmi. Bu film sansürden geçmedi ve danıştay kararıyla oynadı. Yönetmen Süreyya Duru, Bekir Yıldız'ın hikâyelerinden yola çıkarak, doğunun bazı sorunlarını kaçakçılık, toprak reformu vs.» çevre gerçeklerine sadık kalarak, usta bir anlatımla dile getirmiş. Türk sinemasının en güzel birkaç ürününden birisi Kara Çarşaflı Gelin. Peki bu film niye sansürden geçmedi? Ülkemiz şu kadar başıbozukluğun keşmekeşliğin içindeyken, milyarlık kaçakçılık ve rüşvet, olayları devlet şahsiyetini alabildiğine tehdit ederken bir sana eserindeki faydalanılması gereken bazı değinmelerden bu kadar kuşkulanmak niye? Sanatçı sancı çeksin, üretsin bir şeyler, tepede birkaç adam sanat eserinin derinliğine varmadan onu anlamaya çalışmadan birkaç peşin mülâhaza ile her şeyi mahkûm etsin. Sansür bu ise her kapasite sahibi kişi sansüre karşıdır, ama en katı uygulamaların bile uşakları bulunur daima! Gelişme ile aşırı kuşku daima bağdaşmaz. Belli standartlara körükörüne bağlılığın hüküm sürdüğü yerde gelişme olmaz. Ve bizde sıkça ortaya çıkan bir yanlışlık: Ortaya konan eseri değil, eseri meydana getiren kişiyi denetlemek? Sanat eserini anlamaya çalışmak yerine sahibinin geçmişteki birkaç olumsuz davranışıyla mahkûm etmek!

Türk sinemasının temeldeki yetersizliklerin yanısıra basit konulara, ucuz melodoramlara bağlanıp kalmasının ve en sonunda porno bataklığına iyice bulaşmasının gözden kaçırılmaması gereken sebeplerinden birisi de bu değil mi zaten. Türk sineması toplumsal sorunlara mutlaka el atmalıdır. Belki yanlışlıklar da yapılır, sorunlara yanlış açılardan yaklaşabilir, ama bilinmelidir ki yanlış da olsa düşünmek, düşünmemekten daha iyidir. Yanlışlıklar da yapılacaktır. Bu da normaldir. Yanlış karşısında alınacak tavır onu yasaklamak değil (tabii burada ölçü yanlışın şiddetidir) onun karşısında doğrusunu yapmaktır, eğer yanlış görülüyorsa. Sorunlara uzak kalmayacak, bazı şeyler üzerinde düşünmeye alışacaktır. Yersiz korku ve kuşkulardan sıyrılmak, iş yapmak zamanı içinde yaşıyoruz.

Seks filimleri salgınına gelince. Aslında Türkiye'nin genel bunalımlı yapısı ile doğrudan ilgili bir sorun bu. Korkunç bir cinsel patlamayla karşı karşıya ülkemiz. Mahallemizde, köyümüzde, hatta işyerimizde, otobüste, vapurda karşılaştığımız yüzlerce olay düşündürücü kıvılcımlar saçıyor. Gerçek, seks filimlerini de aşmıştır. Bir taraftan sanayileşiyoruz, sanayileşmenin getirdiği yeni sorunlarla karşı karşıyayız, ülkeler arası insan akımı yoğunlaşıyor, kentsel yaşamın insanı gittikçe yozlaştıran atmosferi içinde binbir çelişkinin kıvılcımı bileniyor. Bir taraftan sanayileşme sürerken öbür taraftan müzmin bir dar gelirlilik ve yoksulluk sancısı şiddetini arttırıyor, bütün bunlar sayısız bunalım üretiyor bünyemizde. Köylerden bile ilginç haberler geliyor. Şu satırlarda sıralanması imkânsız yüzlerce bunalım türü. Ülkeyi saran bu bunalım atmosferine çağın gerekleri içinde geçerli ve ikna edici çözüm yolları bulunmadıkça seks filimlerini yasaklamışsın ne anlam ifade eder. Buradan seks filimlerinin yasaklanmasına karşı olduğumuz yolunda bir anlam çıkarılmasın. Demek istediğimiz temel sorunlar çözülmedikçe bu yasaklama maddeleri hiç bir işe yaramayacak, sadece kâğıt üzerinde kalacaktır. Sorunlar polisiye önlemlerin boyunu çoktan aşmıştır. Zaten bu sorunlar, çözülüp, ülke geri kalmışlıktan kurtarılsa, yasaklamaya gerek kalmaz. O zaman sansür kafalarda ve ruhta kendiliğinden oluşur. Aslında sansür tüzüğü anayasaya uygundur, ama ülke şartlarına uygun mudur aynı ölçü de?

Korkut Özal, soruna yaklaşırken herkesin kendi baktığı noktadan haklı olduğunu (Nasreddin Hocanın yargıçlığı fıkrası esprisi ile) söylemiştir. Uygulama

görülmeden koparılan feveranın erken olduğunu, tüzüğün anayasaya, uygun olduğunu, yönetmelik de bütün kopyaların denetlenmesi, stopaj vergisinin ödendiğine dair belgelerin getirilmesi, çekim izin belgesi almak gibi hususlardaki zorlukların giderileceğini söylemiş, bizim esas amacımız kamu düzenini korumaktır demiştir. Korkut Özal da kendi açısından haklıdır. O devletin varlığı ilkesinden hareket etmektedir, ancak sinemayla devlet adeta bir uzlaşmazlık içine girmiştir. Devletin güvenliği ilkesi ile Yeşilçamın gelişme kanunları birbirine zıt olmaması gerekir aslında. Bunları birbirleriyle bağdaştırarak götürmek esas olmalıdır. Devletin güvenliği söz konusu olunca çok önemli bir sanat alanını mahkûm etmek gibi sakıncalı bir tutum ortaya çıkıyorsa buna çözüm denmez. Uygulamada şimdiye kadar ortaya çıkan tahammülü zor diğer bir yanlışlık da polis yöntemlerinin ilkelliğidir. Öyle ki çoğu kere kanun metninin tekabül ettiği hususlar ve alanların tesbitinde yanlışlıklara düşülmekte, apartopar her şey bıçakla keser gibi halledilmektedir. Oysa adi suçlarda bile baş vurulan yanlış yöntemler suçu artırıcı olumsuz rol oynar. Bu da polisin eğitimsizliğinden ileri gelmektedir. Esasen polisin müdahale edeceği alanlar sınırlıdır. Hele bir sanat eserinin değerini yahut hatalarını takdir yetkisi ehliyetsiz ellere bırakılamaz. Bu başta sanatçıyı öldürmek demektir, sonra da sanat eserine ait özgün kıymetleri üç beş mülahaza ile mahkûm etmek. Bütün bunlar Yeşilçam'ı pirü-pak ettiğimiz anlamına alınmasın. Biz her nekadar temizlesek de o kendi bataklığına iyi bulaşmıştır. Toplumun gözünde mahkûm olmuştur. Yeşilçam'ı yine kurtarırsa Yeşilçam kurtaracaktır. Kendi kendini yenilemek suretiyle.

Yeni sezona büyük bir iflas çığlığı ile giren Yeşilçam (ki bu yazı kaleme alındığı günlerde sansürün reddettiği filim sayısı 72 yi bulmuştu. Onaylanan film!.. 25 filim de kurulda bekliyordu. Ayfilm!.. 25 filimde kurulda bekliyordu. Ayrıca ithalat durmuştu. Yönetmelik çalışmaları devam ettiğinden filim sansür kurulları çalışamıyordu.) bu büyük sarsıntı ile kendine gelmeli, derin derin düşünmelidir. Karnında taşıdığı kötü geleneklerin tohumlarını atmalıdır dışarı. Topluma yönelmelidir. Ucuz modaların istismarından medet ummamalıdır. Bilinmelidir ki sinema bütün geleneksel sanatlardan etkili bileşimler taşıyarak büyük bir sanat niteliğine kavuşmuştur. Edebiyatın nasıl kalıcı klasikleri varsa sinemanın da olmuştur ve olacaktır. Vaktiyle Kafka «çağdaş ozanın saz telleri selüloit şeritleridir» demişti. Zaman onu büsbütün haklı çıkaracak. Gerçekten çağımızın sanatı sinemadır. Onunla her konu işlenebilir.

Bu konuda, çağımız sanatının önemini kavrayanlara büyük görevler düşmektedir, başta sinema adamlarımıza, sinema yazarlarına, basına vs. Türk sinemasının imkânları sınırlıdır, bu da bir bakıma ülkenin genel kalkınma potansiyeli ile ilgilidir, (Amerika da bütün sanayi dalları en son noktasına fırladığı için sinema sanayii de gelişmesinin zirvesindedir), ama buna rağmen, eldeki imkânlarla çok şeyler yapılabilir. Devlet sadece sansür ve yasaklama, olumsuzlukları önleme plânında değil onun olumlu yönde ilerlemesi için de yardımda bulunmalıdır. Söz konusu açık oturumda Yücel Çakmaklı'nın ve yine İçişleri Bakanı Korkut Özal'ın dile getirdikleri gibi bir sinema kanunu çıkarılması, sinemaya finansal yardımların sağlanması, vs. yolunda çalışmalar yapılabilir. Bütün bunlar olur da yukarıda kısa kısa değinmeden geçemediğimiz hususlar göz önünde bulundurulmazsa, kültür, sanat, politika ve ekonomi alanlarında çağdaş gerekler içinde özgün çözümlere gidilmezse sinema sorunu da sallantıda kalmaya mahkûmdur aslında.

Ama kesin bir şey var ki, o da yenilenmek sorunu ile karşı karşıya olduğumuzdur. Yeşilçamın yenilenmesinde sinema yazarlarına da büyük görevler düşüyor. Düşüyor ya, Türkiye'de maalesef sinema eleştirmeciliği de gelişmemiş

durumda. Ya tahkir ediliyor, karalanıyor, kasıtla mahkûm ediliyor bir filim ya da kuru övgülerle taltif ediliyor. Yani ya karalama ya da reklam. Oysa bir sanat eserinin havasına girebilmelidir eleştirmen, onu anlamalı ve seyircinin farkına varamayacağı niteliklerine ve ayrıntılarına dikkat çekerek anlaşılmasına yardımcı olmalıdır. Yani seyircinin beğenisine sunmalıdır, sadece kendi beğenisiyle mahkûm etmemelidir. Nasıl düşünce sineması var olmadıysa Türkiye'de böyle bir eleştirmecilik de var olmamıştır. Düşünce sistemlerini bilecek, estetik bilgisi olacak, toplum bilimsel ve ruh bilimsel açıdan bakabilecek bir sanat eserine. Hem sinemacı hem de yazar için gereklidir bunlar. Sinema ancak bu şekilde zamanın içinde olur ve zamanları aşarak geleceğe ilerler. Yani yenilenme ve kalıcılık böyle sağlanabilir. Yeşilçamın kendini yenilemesinden söz açmışken yazımızı Fransız sinema yazarı André Bazin'in bir sözü ile bağlıyalım:

«Bir yazar yarım yüzyıl boyunca özde ve biçimde kendi kendini tekrarlıyabilir, bir sinemacının istidadıysa sanatı ile birlikte gelişmesini bilmiyorsa bir ya da iki parıldamadan öteye gidemez.»

Ya hiç parıldayamayan Türk sinemasına ne demeli? (Bir kaç ümit vadeden filim yapan fakat çizgilerini gerek imkânsızlıklar gerekse kendi yetersizlikleri yüzünden geliştiremeyen ustalarımız gücenmesin!)

Sansür tartışması sürdürülürken bu temel sorunlar da gündeme getirilmelidir.

OTURUMUN SON BÖLÜMÜNDE ÖZAL'IN ELEŞTİRİLERİ CEVAPLIYAN KONUŞMASI

Sayın başkan herkes konuştu. Ben artık konuşulanları bir yerde toplamaya çalışacağım. Nasrettin Hocanın bir fıkrası ile başlamak isterim konuşmama: Hocayı yargıç yapmışlar. Yargıç olarak oturunca bir davalı bir davacı gelmiş. Bir de katip oturmuş yazıyor. Davacı davasını anlatmış hoca demiş haklısın. Davalı savunmasını yapmış hoca haklısın demiş. Bunun üzerine katip kızmış: Bunlardan biri haklıdır biri haksızdır. Yargıç düşünmüş düşünmüş katibe demiş sen de haklısın. *Şimdi aslında meseleyi dinlediğin zaman herkes kendi baktığı noktadan haklıdır.* Biz bunu söylerken bir noktadan bakıyoruz. Fakat devlet varlığı diğer faktörler içinde en ağırlık verdiğimiz faktör. Biz devletin baktığı noktadan bakıyoruz. Bu bakımdan arkadaşlarımın sorularına veya tenkitlerine hepimizin üstünde olduğu (devlet bizim dışımızda değil. Milyonlarca insanın temel

İçişleri Bakanı Sayın Korkut Özal. Meseleye gerçekçi bir çözüm getirmesi bekleniyor.

hak ve hürriyetlerini aynı anda savunan bir düzenin alt yapısıdır). Şimdi ben bu bakımdan müsadenizle çabuk çabuk arkadaşlarımı cevaplayacağım. Zannediyorum bir kısmının cevabı başta verildi. Fakat bazılarının altını çizeceğim.

Birincisi, heyetin İstanbul'da olmasını sayın Utku söyledi. Bunun mahzuruna İrfan Bey işaret etti. Bir dengesizlik olduğu ve tatbikat farkından dolayı bir heyetin verdiği kararın hatta sinemayı bir yerde yanlış yönlendirecek hale geldiğini söyledi. Aslında buna benzer çok şeyler var, bu konuda son bir tatbikat yapılması gerektiğini bize söylediği için bunlar tekelde birleştirilmiştir. (Filim Denetleme Kurulu ile Filim Denetleme Yüksek Kurulu) İkincisi kurulun teşkilinde özel kesimden veya başka yerlerden üye alınması gibi bir istek oldu. Tekrar ifade ediyorum: *Bu bir sanat kurulu değildir. Burdaki kurulun tek vasfı devletin belli nizamının korunması için bir görev yapmak. Okullarda disiplin kurullarına çocuklar girsin mi, veya mahkemede bir de halktan bir adam olsun, oda karar versin denir mi, belli kararları vermenin nasıl mekanizması varsa burda bir karar mekanizması var.* Sanatın ayrıntılarını temsil için diğer bakanlıklardan (Kültür Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Adalet Bakanlığı) üye bulundurulmuştur. Şimdi diğer bir husus söylendi ki, aslında bu hazırlanırken soruldu mu sorulmadı mı. *Şimdi burda yapılan bir filmin yönetimi değil ki. Yani bu görev denetim görevi. Devletin bir fonksiyonu.* Meselâ sayın Utku veyahut burdaki arkadaşlarımızdan biri senaryo yazarken bizi çağırıp yahu ne diyorsunuz? Soruyorlar mı? Niye? Çünkü bu onların kendi ihtisasıdır ben anlamam. Benim vazifem denetimdir. Neyi denetimdir? Yapılan işlemin belli yasalara uyup uymadığını göstermektir. Dolayısıyla bu tüzük bir denetim görevi için çıkarılmış bir tüzüktür. Ama buna rağmen otuz senedir uygulanan bir tüzüğün tecrübeleri buraya yansımıştır. Otuz senelik uygulamada zannediyorum yüzlerce defa bu meseleler teker teker çoğul olarak konuştuğu için buraya yansımıştır. Diğer bir husus: *Stopaj meselesi. Tekrar söylüyorum. Fiilen ödenen paranın stopajıdır. Bunun maliyeye bırakılması isteniyor. Bu maddenin konulmasını bilhassa maliyeciler istemiştir. İşlerini kolaylaştırıyor. Kopyaların tamamı, tekrar ifade ediyorum kopyaların tamamının bir anda gelmesi diye bir şey yok. Bir bize bırakılacak kopya bir de kendilerinin diğer kopyaları üretmek için götürecekleri örnek kopya.* Ne imkân bulunursa o zaman getirilecek. Ha zaman dendi. Bunun çok zaman alacağını söyledi İrfan Bey. Bunun için biz kendimizi teşkilâtlandırdık. Ve yönetmelikde bunu daha kolay yapmak için çok güzel zaman usulleri koyacağız. Yani geçmişteki sıkıntıların hepsinin önüne geçeceğiz. Devlet burda bir hizmet getirmektedir. Bu hizmetin ekonomik faaliyeti aksatması asla düşünülemez .İnşallah uygulamada da bunu göreceğiz.

İrfan Bey gayet güzel takdim ettiler meseleyi. Ben şahsen istifade ettim. Hadise nasıl bu hale geldi. Çok güzel bir tahlildi, katılıyorum. Sansür kelimesi hakikaten boş değil. Ve bizde sansür kelimesi o hale gelmiştir ki, bu adeta fikre tecavüzdür. Bizim burda yaptığımız sansür değil. Yönetimi denetim. Ve yapmak istediğimiz şudur. Ta baştan başlıyoruz.

İş bitmiş gazete basılmış şeyleri kesmiyoruz. *Baştan diyoruz ki senaryoya bakalım. Yani ta baştan başlıyoruz. Şimdi burda tabi sayın Sav'ın noktasına geliyoruz.* Sanatçının özgürlüğü meselesine: Sanatçının özgürlüğü meselesiyle kamu düzeni güvenliği her yerde birleşmez. Yani sanatçı her düşündüğünü yapabilir diye bir şey yoktur. Onu kendileri de kabul ettiler ki her şeyi yapamaz. Burda kısaca şunu söylemek isterim. Neresi özgürlüktür neresi sınırlanmıştır? İşte şu küçük hale getirilmiş anayasa. Bu anayasadan başka bir çerçeve tanımıyoruz. (sizde de var birer tane) Şimdi bu anayasa ne diyorsa biz onu uyguluyoruz. Ana-

yasanın dışına zaten ne ben çıkabilirim ne siz çıkmak istersiniz. İçinde de yargı yolu açıktır. Meselâ sayın SAV dediler ki, efendim hakim versin bu kararı. Gene burda da bir nevi bir yargı denetimi var. Bizim verdiğimiz kararlar değil. Eğer beyenmeyen olursa eskiden olduğu gibi danıştay yolu gene açıktır. Dolayısıyla yargı denetimi gene vardır. Hakikaten verilen karar yanlışsa düzeltilme yolu açık bırakılmıştır ki bu da anayasaldır. Şimdi şeye geçiyoruz.

Yetişkini neye karşı koruyacağız dedik? Yahu yetişkinleri bırak. Şimdi ben İçişleri Bakanı olarak bundan şikâyetçiyim. Eğer yetişkinler hakikaten ne yaptığını bilenler olsaydı Türkiye bu anarşiye bu asayişsizlik ortamına gelir miydi? Kötülüğü işleyen yetişkinler. Cebimizi soyanlar yetişkinler. Anarşiyi doğuranlar yetişkinler. Şimdi bunlara karşı kendimizi korumaya çalışıyoruz. Nerde kaldı bunların faruk bir mümmeyyiz olmaları hali? Kamu düzeni için bunların üzerine gidiyoruz. Hukukî yetişkinlerin her zaman doğru iş yapan melekler mi olduğunu sanıyorsunuz? Ve maalesef bugün toplum insanlardan ibarettir ve yetişkinler dediğin nerden çıkıyor? Bugün Türkiye'nin problemleri yetişkinlerden çıkıyor. Dolayısıyla yetişkinlerin devlet eliyle yönetilmesi kanun için şarttır. Zaten yasalar yetişkinler içindir yasalar çocuklar için değil. Bu bakımdan ben bu tüzüğün kamu düzenine yarayışlı bir çalışma olduğu düşüncemi tekrar ediyorum. Sayın Utku beyin de sayın Sav'ın da temas ettikleri meseleleri yönetmelikte halledeceğiz. Aslında bir husus var. Yönetmelik. Bu tüzüğün nasıl çalışacağını tarif eden bir anahtar.

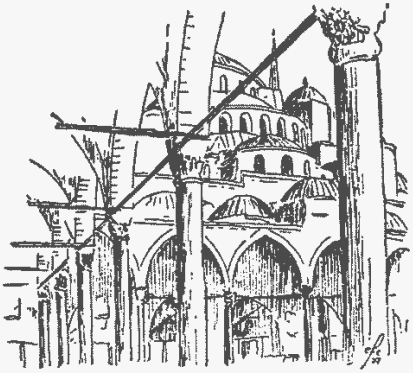
Şimdi geliyoruz babacan bakan diye bana hitabettiniz. Ben vazifesini yapan bir bakanım. Bu noktada size gelen zorlukları biliyorum. Demokratik meselesine gelince: Bir baba karar verirken çoluk çocuk hep beraber mi karar verirler yoksa kararı baba mı verir? Belki danışırsınız ama en son kararı birinin vermesi gerekir.

REFİĞ — Ben kendimi sizin çocuğunuz hissetmiyorum.

Hayır bu misal size şamil değil. Devlete şamil, yani demokratik dediğiniz zaman karar bir mekanizma tarafından verilir. Yoksa herkese parmak usulü yaparsanız Türkiye çıkmaza girer.

Şimdi asıl meseleye geldik. Ahlak meselesi. Acaba biz ne gibi bir ahlâk anlayışı ile bu tüzüğü uygulayacağız? Burda ben size şunu söyliyeyim. Anayasal çerçevenin dışında hiç bir şey olamaz. Anayasal çerçeve bize neyi emrediyorsa onu yapmaya bizim memurlarımız mecburdur. Ve çok güzel bir laf söylendi. Hatta ben dedim biz daha bu yönetmeliği uygulamadık. Niye bu sıkıntı. Uyguladığımız zaman hakikaten İrfan bey söyledi bunu. Uygulayalım görelim. Ve ben burda bir fıkra ile bu noktayı geçeceğim:

Adamın biri kendini arpa zannediyormuş. Tavuk görünce kaçıyormuş. En sonu götürmüşler tımarhaneye koymuşlar. Demişler ki sen arpa değilsin oğlum. Sen adamsın. Uzun talimlerden sonra arpa olmadığını anlamış. Çıkmış tımarhaneden. Giderken (arkasına da bir doktor koymuşlar) adam tavuğu görünce yine kaçmaya başlamış. Bunun üzerine demişler «yahu biz sana öğrettik sen arpa değilsin». Bana öğrettiniz ama demiş benim arpa olmadığımı tavuğa söylediniz mi? Şimdi burda da böyle bir mantalite görüyorum. Yaşayalım, uygulayalım. Ve inanıyorum ki hepimiz için sağlıklı bir yol bulacağız. Ben sözümü şöyle bağlıyorum sayın başkan. Aslında bugün konuşulmayan dert Türk sinemasının temel meseleleridir. Bu yönetmelik dışında sinemanın tartışılması gereken bir sürü temel sorunu vardır. Aslında bugün sorun çok güzel bir şekilde dile getirildi. Türk sinemasına yeni bir biçim yeni bir inanç yeni bir atılım kazandırılması acaba bu atılımı bugünkü sinema kendi içinde bugünkü insanlarıyla yapabilir mi yapamaz mı?

BİZ BİZE AŞIĞIZ

HÜSEYİN ÖZTÜRK

Yer yok kalbimizde dünya zevkine
Seherde ağlayan göze aşığız.
Erişmez duygular onun fevkine
Kalbimizi yakan köze aşığız.

Ümit bağlamadık yaban bağına
Atmadık gençliği küfrün ağına
Baktıkça ecdadın zafer çağına
Kıtalar gezdiren öze aşığız.

Nerde o zaferler nerde o şafak
Andıkça o günü bitmez ağlamak
Deryalar üstünde coşup çağlamak
Dağları çınlatan söze aşığız.

Bir sevda uğruna yardan anadan
Vazgeçip serhadde salmış yaradan
Daldıkça düşmana önden aradan
Alkana boyanan yüze aşığız.

Bizimse bu dertler bizdedir derman
Bizi serden eden bir yüce ferman
Şimdi elden yana dönsede devran
Biz, bizi sevmişiz, bize aşığız.

Bir Yazar
Bir Kitap

DEPREM
VE
ACLAN SAYILGAN

M. DOĞAN SİLLELİ

(Balıkesir Eğt. Enst. Öğr. Üyesi)

Son yıllarda milletimizin ve memleketimizin karşılaştığı olaylar sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmemizi etkilemiş ve milletimizi büyük bir anarşinin içine itmiştir. Tanzimattan bu yana Batılı Devletlerin bizi içerisine almak için uğraştıkları «Az gelişmişlik çemberi»ni kırıp parçalamak zorunda olan insanımız, bu çemberi kırmak şöyle dursun Batılı Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu parçalayarak yok etmek için ortaya attıkları «Hasta Adam» çengeline takılarak nereye gittiğinin, hangi istikamete sürüklendiğinin farkına varamamaktadır. Bunun için de gayri - millî duygu ve düşüncelerin peşine düşerek kendisiyle beraber milletini, devletini, tehlikenin içerisine atmaktadır.

Bilhassa son on yıl içerisinde sergilenen anarşik olaylar, Marksist - Leninist düşüncelerle silâha sarılan insanlar Türkiye'deki sol düşüncenin kanlı görünüşünü belgelemekle kalmıyor ve Türk Devletinin hangi badireye sürüklenmek istendiğini açıkça ortaya koyuyor. Onun için bu sürükleniş basında, TRT'de, Eğitim ve öğretim kurumlarında geinş yankılar uyandırarak eleştiriliyor, yorumlanıyor ve en güzel şekliyle değerlendirme yoluna gidiliyor. En güzel değerlendirmeyi de ZAMAN ve BELGELER ortaya koyuyor.

Dünden bu güne gelen olaylar zincirinin perde arkasında tutulan gerçek yüzünü sergileyen belgeler inceleme, deneme, roman ve ilmî eserler olarak ortaya konmakta ve Türk insanının gözleri önüne serilmektedir. Türkiye'nin meselelerini ilmî bir şekilde tartışmak, bu meseleleri demokratik ölçüler içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına uygun çareler getirmek gayesiyle ortaya konan bu çalışmalar Türk Edebiyatının değişik sahalarında da ele alınıp incelenmekte, edebî eserlere konu ve döküman olmaktadır.

EDEBİYAT VE HAYAT

Gerçek anlamıyla edebiyat, edepli olma san'atıdır. Onun için edebiyatın içerisine edepsizlik giremez. Zaten edepli olmak duygu, düşünce ve ahlâkta seviyeli olmayı gerektirir. Tarihin her devrinde bu durumu göz önünde bulunduran san'atçılar en güzel anlamıyla ölümsüz bir eser ortaya koyabilmek için günlük dedikodulardan uzak kalarak insanı olgunlaştıracak; his, duygu ve heyecan yönünden insanoğluna insanlığını hatırlatacak eserler ortaya koymuşlardır.

Bilhassa Türk Edebiyatı ve bu edebiyatın bünyesinde yer alan mahsüllerin büyük çoğunluğu bu niteliktedir. Fakat, Tanzimattan sonra Batı kültürünün tesiri altında kalan ve bu kültürün ağırlığı altında ezilen

san'atkârlar kısmen veya tamamen bu ölçüyü yitirmiş ve kendisini günlük dedikodularla, ferdî ve sosyal, ihtiraslarla dolu bir hayatın çerisine atmıştır. Onun için de kendi benliğine, millî hayatına uymayan hayat nizamı ister istemez ortaya koyduğu san'at eserlerin'n içerisine girmiştir. Bu durum şiir için, tiyatro için, roman için aynıdır. Bilhassa sosyal hayatı aksettiren ve edebiyatımızda köklü bir gelişime tabi tutulmayan roman sahası milletimizin bünyesini kemiren taklidî eserlerle doludur...

Fakat, bu durum son zamanlarda yavaş yavaş değişmektedir. Tüsk san'at hayatının her alanında millî san'at anlayışımızın gerçek ölçülerine uygun eserler ortaya konmaktadır. Millî varlığımız ve hayatımız iyi ve kötü taraflarıyla edebiyatın içerisinde en güzel ifadesini bulmakta ve Türk insanına en azından özlediği hayatın yolunu göstermektedir. Edebiyat ve hayat arasındaki kopmaz bağı ortaya koyan bu yol aydınlık yoldur. Bu aydınlık yolda başlangıçtan bu güne Türk edebiyatının ve Türk san'at hayatının en büyük ustaları yürümüştür. Bu gün de bu aydınlık yolda yürüyenlerin sayısı her geçen gün biraz daha artmaktadır.

MİLLÎ SAN'AT VE YENİ GELİŞMELER

Genel olarak san'at, insan düşüncesinin estetik kazanmış halidir, diye tarif edilir. Onun için san'atın ve san'at eserinin içerisine insanı ve insanlığı ilgilendiren bütün unsurlar girmektedir. Fakat, bu unsurlar gelişi güzel sıralanmadığı gibi anlatım özelliği ve varmak istediği hedefler yönüyle bir bütünlük arz eder. Bu yönüyle san'at eseri her zaman anlamlı bir kültür sisteminin mahsülü alduğunu açıkça gösterir. San'at eserindeki anlamlı kültür sistemine dayalı bu açıklık, aynı zamanda sanat eserinin «Millî» olmasını sağlar. Fakat, san'at eserinin etrafını saran sosyo - kültürel dünya millî olmadıkça ortaya konacak olan san'at eserinin millî olması düşünülemez.

Bu gerçek bilhassa Tanzimattan sonra gelişen edebî akımlar içerisinde o kadar gözden uzak tutulmuş ve kenara itilmiştir ki bunun sonucu olarak ortaya çıkan buhran Türk Edebiyatının temelden sarsılmasına sebep olmuştur. Türk Edebiyatının temel ölçüleri değiştirildiği gibi edebî dönemler arasında derin uçurumlar açılarak Türk Edebiyatının bütünlüğü zedelenmiştir. Yapılan hatalarla tercüme ve adapte eserlere millîlik vasfı yakıştırılırken bin yıllık kültürümüzü bünyesinde barındıran Divan Edebiyatı nazım ve nesir sahasındaki mahsülleriyle toptan inkâr edilme yoluna gidilmiştir. Millî Edebiyat Dönemi, olarak isimlendirilen bir dönemde Aruz - Hece tartışmasıyla şekilden hareket edilerek edebiyatımıza millîlik vasfı kazandıracak olan sosyo-kültürel değerlerin kenara itilmesi temel ölçülerden uzaklaşmanın bir sonucudur.

DEPREM ROMANI

Son on yıl içerisinde Türkiye'nin ve Türk Milletinin en çok ilgilendiği konulardan biri ve en başta geleni anarşi konusudur. Anarşinin kaynağı, nereden beslendiği, aradan on yıla yakın zaman geçtiği halde önünün niçin alınamadığı, Marksist - Leninist düşüncelerle anti - demokratik hareket içerisine giren insanların hedeflerinin neler olduğu değişik yönleriyle araştırılmakta ve belgeler halinde ortaya konmaktadır.

Marksist - Leninist tırmanışın gerçek yüzünü gizleyerek gayri - millî duygu ve düşünceleri sevimli göstermek isteyenlerin yanında gerçekleri aksettiren ve milletimizin yaşama kavgasını belgeleyen eserlere de rastlanmaktadır. Bunlardan biri Aclan Sayılgan'nın yazmış olduğu Deprem romanıdır.

Belgesel roman olarak takdim edilen ve Tur Yayını olarak ortaya konan bu roman Türkiye'de sergilenen anarşinin kaynaklarını belgelemekte ve aynı zamanda 27 Mayıs ve 12 Mart'ın perde arkasında dönen ve döndürülen dolapları küçük kesitler hâlinde ortaya koymaktadır. Çeşitli art niyetlerle dinamik güce sahip olan gençliğin ne şekilde yok oluşa sürüklendiği gerçekçi bir çerçeve içerisinde ortaya konmaktadır.

Daha çok gençlerin istismar edilerek sürdürülen iktidar mücadelelerine dayalı olarak geliştirilen Deprem romanında altı bölüm bulunmaktadır. Son Şövalye, Tel Örgülerin ötesinde, İşkence, Çözülüş, Boz-

gun ve Sonuç adı altında ortaya konan bölümlerin baş tarafında o bölümü özetleyecek nitelikte vecizelere yer verilmiştir. Son şövalye adını taşıyan birinci bölümde daha çok Nietzche'n'n sözlerinden faydalanılmış ve Marksist - Leninist duygu ve düşüncelerle kör olan insanların durumu romanın birinci derecede kahramanı olan Mehmet Kostak'ın duygu, düşünce ve hayalleriyle verilmiştir. Nietzche'nin: «Sevgi ve nefret kör değildir, onlar kendi özlerinde taşıdıkları ateş yüzünden kör olmuşlardır.» vecizesiyle başlayan bu bölüm Mehmet Kostak'ın arkadaşı, 27 Mayıs İhtilâli kahramanlarından Tank Binbaşısı Demir'in ölümü ile son bulmaktadır.

Daha çok 27 Mayıs İhtilâli ve Menderesin Dramı olarak nitelendirilebileceğimiz olaylara yer verilmekte ve 27 Mayıs İhtilalinin üstünü örten perde aralanmaktadır. Sabık içişleri Bakanı Namık Gedik'le Binbaşı Demir arasındaki konuşmaları hatırlayan Kostak, Namık Gedik'in intiharı ile Binbaşı Demir'in kırmızı kamyonetle ezilmesi arasında münasebet kurmaktadır. (1) Tarihi gerçekler ve olaylar Demir'le Namık Gedik arasındaki konuşmaları değişik yönleriyle belgelemekte ve içine düşülen hatayı noktalamaktadır. Bu husus romanda Demir'in N. Gedik'e: «Millî Birlik Komitesi, İçişleri Bakanlığının tedvirini Albay arkadaşımla bana tevdî ettl. Ziyaretimin sebebi budur. Bana lütfen Bakanlık odanızda bulunan özel çelik kasanın anahtarlarını veriniz.» (Sh. 139) diyerek yönelttiği sözlerle ve Namık Gedik'in kasasında bulunan teyb bandındaki sözlerle ortaya konmaktadır.

Banttaki sözleri ihbar eden şahsın muhalefet taraftarı oluşu önemliydi. Bunu Mehmet Kostak Türkiye'deki değer ölçülerinin değiştiğini ve insanların ne yapmak istediklerini bilmeden akıntıya kürek çektiklerini göstermek için ortaya koyuyor ve Birinci Bölümün içinde anekdot olarak iki perdelik bir piyesin senaryosunda (Sh. 85-92) belirtmeğe çalışıyor. Daha sonra yorum yapılırken: «Türkiye'de, kalın kaşlı, kabarık saçlı, karanlık ilişkilerle zengin olan adamlar, dünü günü kendi servetlerini arttırmak için milletvekilliğini araç olarak kullanan, bakanlık görevlerini dahi bu nedenle reddeden kurt politikacılar mevcut muydu? Ünlü kayınpederinin nüfuzunu vurgunlar için suistimal eden gazeteciler nerdeydi? Tablî böyle bir olay Türkiye'de geçmemiştir...» derken bazı gerçekleri sorular sorarak ortaya koymakta ve bu soruların cevabını ikinci bölümde vermeğe çalışmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

Deprem'in İkinci Bölümünde 12 Martla ilgili iki perdelik oyunu tiyatro kurallarına uygun olarak yazmadan yırtan Mehmet Kostak, gerçeği bulabilmek için kendinî dinlemek gereğini duyar. 1952 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen komünist tevkifatını hatırlar. Kendisi de bu oyunda rol almış tel örgülerin ötesinde hayat kavgasıyla beraber oyunu oynamaya devam etmiştir. Bu bölümde «Egemen Gazetesi» nin muhabiri olarak görülen Kostak, Türkiye'de döndürülen basınla ilgili dolaplara ve basın - milletvekili ilişkilerine temas etmektedir.

Deprem'in en uzun bölümü olan «Tel Örgülerin Ötesinde» mapushane hayatına geçilmeden önce siyasi hayatın İktidar ve Muhalefet kanalıyla bütünleşen basına ve basın mensuplarının durumu anlatılırken gene iktidar ve muhalefetle sıkı alakası bulunan bar, pavyon ve kulüp işletme meselelerine yer verilmektedir. Bu bölümde kahramanlardan Antepli Hüseyin Arş ve rakibi Battal devreye girmektedir. Fakat bunlar yalnız değildir. Bunların ardında parlamenterler vardır. Rıfkı Kilerci ve Gavur Hüsmen bunların başında yer alıyor ve karanlık dünyanın insanlarını bir birlerine vurdurarak Türkiye'nin kaderine sahip olmaya çalışıyordu.

Romanın akışı gereği sürüp giden bu rekabet Hüseyin Arş'la Mehmet Kostak'ın yeniden karşılaşmalarına sebep olur. Zaten ikisi Karşıyaka ile Dedebaşı Köyü'nün ortasında yer alan Soğukkuyu Mahallesinden çocukluk arkadaşıdır. (Sh. 166) Bir süre kesintiye uğrayan bu arkadaşlık yıllar sonra Ankara'da yeniden bağlanmaktadır. Urfalı Remzi diye bilinen bir kabadayıyı öl-

dürerek Ankara'nın ünlü kabadayıları arasına giren Hüseyin Arş, Antepli olarak bilinmektedir. Oysa Hüseyin'le Kostak'ın çocuklukları İzmir'de geçmiştir.

Julius Fucik'in: «Gerçek hayatta, seyirci yoktur; herkes katılır hayata.» vecizesiyle özetlenebilecek olan ikinci bölümde herkes kendi hayatını yaşamakta ve bu hayatın yaşanabilmesi için dolaplar döndürülmekte, insanlar öldürülmektedir. Daha doğrusu insanlar öldürtülmektedir. Döndürülen bu dolapların kanlı uzantısı çoğu zaman TBMM'ne kadar uzanmaktadır.

Bu husus Depremde: «Gerçekte Gavur Hüsmen'le, Rıfkı Kilerci birbirlerini hiç sevmezlerdi. Ama ikisi de koyu Menderesçi olmayı yeğlemişlerdi. Bu nedenle TBMM müzakerelerinde, kanunların oylaması sırasında, Beyefendiden gelen «İş'âra» uyarlar, aynı yönde oy kullanırlardı... Birbirlerine karşı oluşları, dışardaki özel çıkarlarındandı. Karanlıkta vuruşurlar, taraftarlarını vuruştururlar, ama meclise geldikleri zaman aynı siyasi hizbin adamı olarak, Beyefendinin önünde ceketlerini ilikleyip emre hazır beklerlerdi.» sözleriyle belirtiliyor ve bunların özel çıkarlarını savunmak için CHP ile kurdukları münasebetler: «Özel çıkarlarını savunmak için, CHP'li politikacı ortaklar da, aynı vurdum duymazlık içindeydiler. Hüsmen'in de, Rıfkı'nın da dışardaki işlerinde CHP'li yardımcıları vardı. Ankara'nın yeraltı dünyası Rıfkı Kilerciler ve Hüsmenciler diye ikiye bölünmüştü.» şeklinde ortaya konuyordu. (Sh. 193)

Bu bölümde herkes kendi hayatını oynamaya çalışıyor, fakat, her biri ayrı ayrı eller tarafından oynatılıyordu. Siyasi iktidar veya muhalefetle başlatılan bu hareket Rıfkılar, Hüsmenler kanalıyla Hüseyin'e, Battal'a ulaşıyor ve buradan da bunların ortağı veya işçisi durumunda olan Fethi'lere, Fahir'lere, Abdüş'lere ulaşıyordu. Bu kargaşalıkla ezilenler de hep altta kalanlar oluyordu. Bu altta kalanların hayatı ise Mehmet Kostak'ın hayatıyla mapushanede birleşiyordu. Bu birleşme en sonunda Hüseyin Arş'ın ölümünde olduğu gibi hazin bir şekilde son buluyordu.

DİĞER BÖLÜMLER

Deprem'in en kısa bölümü üçüncü bölümüydü. Bu bölüm Artur London'un «Artık olayların, gerçeklerin önemi yok; sadece formüllerin değeri var.» sözleriyle ve işkence adıyla ortaya konuyordu. (Sh. 276) Bu bölümde genel olarak anarşik olaylara giriliyor. Bu anarşik olayların seyri Mahir Çayan'la ilgili olaylar ele alınarak dördüncü ve beşinci bölümlerde romanlaştırılarak anlatılıyor. Son bölümde de baştan sona kadar ele alınan olaylar toparlanıyor ve genel yoruma gidiliyor.

Bu yorum sırasında hemen hemen her şey kapkaççılığa bağlanıyor ve Türkiye'nin: «Fikirden, düşüncelerden ticarete; siyasetten ekonomiye kadar, her alanda kapkaççılık» la idare edilen bir ülke olduğu belirtiliyor. (Sh. 470) Daha sonra da «Ali Ağabey bir bakıma işin kapkaççılığını yapıyordu. Ne yaptığını bilmez, bozuk, kokuşmuş sermaye; sendikalar, devrimciler, dinciler, milliyetçilikle ilgisi olmayan sahte milliyetçiler, aynı oyunun içindeydiler.» (Sh. 447) hükmü ortaya konuyor. Bu hükmün geçerliliğini sağlamak için de romanda ölenlerin, daha doğrusu depremin altında kalanların isimleri sıralanarak düşünülmesi gereken sorular ortaya konuyor.

«Günün tek geçer akçesi kapkaççılıktı. Neresinden tutacaktınız bu toplumun? Hangi müessesesinin sağlıklı olduğunu savunabilirdiniz? Gangster Hüseyin Alp, Battal; devrin iktidar ve muhalefetinden, basından güç almamışlar mıydı? Binbaşı Demir, 27 Mayıs sabahındaki seçimi ile akıntıya kürek çekmemişmiydi, Beyaz gömlekli öğrencinin işkenceyle, devrimciler tarafından öldürülmesi, ülkücü genç Yusuf'un üniversite içinde komünistlerce kurşuna dizilmesi; Hasan Mahir'in Sinanların, Denizlerin, İbrahimlerin, Dursun Önkuzuların öldürülmeleri bu insafsız, korkunç, aşağılık kapkaççılığın devamından başka neye yaramıştı ki?... Siyaset ve ekonomik alanların kapkaççılarına meydanı açıyordu ölümler. Sağcı solcu, neci olursa olsun bütün kapkaççıların işlediği korkunç seri cinayetlerdi bunlar. (Sh. 447-8)

DEPREM'DE ÖLENLER

Deprem Romanında yazar 27 Mayıs İhtilâlinden sonra geçen son onbeş yılın değerlendirmesini yapmaya çalışmış ve bunun için kendi hayatından ve kahramanların hayatından almış olduğu kesitleri birleştirerek bütünleştirmeğe çalışmıştır. Bunun için romanda bir biriyle uyuşmayan, kesik ve kopuk taraflar oldukça fazladır. Belli ölçüler içerisinde depremin yıkıntıları altında kalan ve her biri ayrı dünyaların insanı olan şahıslar Mehmet Kostaktan sonra roman kahramanı olarak karşımıza çıkmakta ve bunların çoğu enkaz altında kalarak can vermektedir.

Zaten roman Türkiye depreminde can veren insanlardan Dündar Taşer, Mehmed Berşe, Dursun Önkuzu ve Mahir Çayan'ın hatıralarına adanmıştır. Bu şahısların hemen hepsi romanda karşımıza çıkmakta ve ölümle son bulan hayatlarını sergilemektedir. Bir kamyonetin geri vitesi neticesinde kaldırıma yuvarlanıp ölen Binbaşı Demir Dündar Taşer'den başkası değildir. İşkenceye tabi olan ve sonunda öldürülen Beyaz Gömlekli Genç, Dursun Önkuzu'dur. Hasan Mahir ise, Mahir Çayan'dır.

Fakat, Deprem'in enkazı altında kalanlar bu kadarla bitmemektedir. Mehmet Kostak'ın evle beraber kendisini yakarak intihar eden Roza'sı, birbirlerini öldürerek hayatını sürdüren karanlık dünyanın gansterleri, Yurt dışına ameliyat için gidip orada ölen Ahmet Bey'i ve Depremde Bay Moreno olarak takdim edilen İsrail konsolosunu ve bunlara benzer binlerce insanı depremin enkazı içerisine almak mümkündür. Çünkü, romanın yayınlanmasından sonra iki yıl geçmiş olmasına rağmen henüz depremin sarsıntıları dinmiş değildir.

Onun için Deprem romanından alınacak ders ve çıkarılacak sonuç vardır. Çünkü Marksist - Leninist düşüncenin tarihî gelişimini ve hedeflerini iyi bilen ve bu hususta büyük otorite sayılan Sayın Aclan Sayılgan bu romanında tarihî gerçeklere ve yurdumuzda son on beş yıl içinde sergilenen olaylara gerçekçi gözle bakmasını bilmiş ve bunda başarılı olmuştur.

ACLAN SAYILGAN VE ÜSLUBU

Memleketimizde sol düşünceyle ilgili inceleme ve eleştirilerleyle tanınan Sayın Aclan Sayılgan bu sahada hazırlanmış birçok eserin yazarıdır. İnsanı ve insanlığı ilgilendiren konulara eğilmesi ve insanlık vahşetinden başka bir sonuç doğurmayacak olan beynelmilel komünizme karşı oluşu Türkiye'deki 1952 tevkifatından sonra olmuştur. 1947 - 1952 yılları arasında Türkiye Komünist Partisi'nin legal veya illegal yan kuruluşlarında değişik görevler aldığı ve bizzat bu partide çalıştığı bilinmektedir. Mapushaneden çıktıktan sonra uzun bir susma devresi geçirmiştir. Ve daha sonra birbirl ardınca eserler yayınlamıştır.

Bu eserlerin en önemlileri arasında İnkar Fırtınası, Ansiklopedik Marksist Sözlük, Türkiye'de Sol hareketler, Bizim Radyo ve Hoparlörleri adını taşıyan eserleridir. Bu inceleme ve tetkik eserlerinin yanında ciddî gazetelere yazılar yazan Aclan Sayılgan san'at eserleriyle ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu tür çalışmalarının başında belgesel özellik taşıyan romanları gelmektedir. Tutuklama ve Deprem ilk iki roman denemesiyle ilgili mahsullerdir. Bayrak Gazetesi'ne yaptığı açıklamalarda : «Deprem, Tutuklama bir üçlemenin devamıdır. Bu nedenle M. Kostak'ın çevresinde döner olaylar. Cehennem Uğultusu adlı kitabım bu üçlemenin sonuncusu olacak. Cehennem Uğultusu 1939 - 1946 yılları arasındaki iki günü anlatıyor... Bu yıllar bu gün içinde yaşadığımız cehennemin habercisidir.» (2) diyen yazar bu çalışmalarının devam edeceğini belirtmektedir.

Burada yazar «Yaşadığımız cehennem» derken Türkiye'nin içine düştüğü ve düşürüldüğü durumu anlatmak istemektedir. Romanlarında bu tür anlatım özelliklerine ve mukayeselere oldukça fazla yer vermektedir. Roza'nın kendisini yakışı ile Menderes'in düşüşü ve idamı arasında, Roza'nın kendisini yakışı ile Hüsniye teyzesini Yunanlıların yakışı arasında (sh. 26) münasebet kurması ve bunları mukayeseli olarak anlatması, 1942'lerde ortaya konan Wagon-Lits ve Bulgar Mezarlığı mitingleriyle 12 Mart Muhtırasını ortaya çı-

karan olaylarla temas kurması (sh. 28) bu hususu açıkça gösterecek durumdadır.

Deprem'de en çok göze çarpan bu husus hemen hemen bütün bölümlerde vardır. Mukayese ve soru sorma özelliği san'atkârın bariz özelliği olarak görülmektedir. 12 Mart Muhtırası'nın sonunda radyonun akşam bültenlerinden haberi dinleyen Kostak'ın durumu şöyle anlatılmaktadır: «... Bu dağdağalı günde, birden aklına 1953 yılının yaz sonu geldi. Hapisten çıkmıştı. İşsizdi. The New-York Times'in Ankara Temsilcisi Bilge Güney'i ve onun Türk vatandaşlığından iskatını hatırladı. 12 Mart Ültimatomu ile, B. Güney arasında bir ilişki kurmak istedi. Acaba Demirel'in ültimatomla, nazikane iskatı ile Bilge Güney'in kaba bir şekilde vatandaşlıktan iskatı arasında benzerlik varmıydı? Nazikane veya kabaca iskat iskattı. Her iki iskat keyfiyetinin altından benzer sular akıyordu.» (Sh. 54) Bu ifadelerde mukayese ve soru sorma özelliğinin yanında sayın yazarın sorduğu soruyu cevaplama özelliği de görülmektedir. İnandırıcı olmak için tekrar edilen bu özellik daha çok genel yorumlarla ilgili bölümlerde fazlaca bulunmaktadır.

Bunda romanın birinci derecede kahraman olarak karşımıza çıkan Mehmet Kostak'ın kültür durumu ve hayal gücü önemli rol oynamaktadır. Bu aslında Mehmet Kostak'tan çok Aclan Sayılgan'ın kendi kültür formasyonu ve anlatım özelliğiyle ilgili husustur. Romanı; yalnız insanı değil, toplumu, tarihi ve felsefeyi kapsayan geniş antropolojik bir sentez, olarak gören Aclan Sayılgan'ın üslubunda görülen bu özellikler inceleme eserlerinde de görülmektedir. Bilhassa incelemelerinde tekrar özelliğine oldukça fazla raslanmaktadır.

DEPREMİN KAHRAMANLARI

Zaman ve mekan bakımından oldukça karışık bir yapıya sahip olan Deprem romanının iyi anlaşılabilmesi için hiç olmazsa önde gelen kahramanlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu husus açıklığa kavuşursa kısmen zaman ve mekanla ilgili proplemler de ortadan kalkmaktadır.

12 Mart'tan sonra meydana gelen olayların değişik görüntülerini ve sentezini ortaya koyan Deprem romanı kahramanların hatırladıkları olaylarla bu tarihin en az otuz kırk sene evveline uzanmaktadır. Bilhassa romanın mihveri olarak karşımıza çıkan Mehmet Kostak çocukluk yıllarını, mapusane yıllarını ve 1960 İhtilâline kadar geçen süreyi hatırlarken devamlı mazi ile temas kurmakta ve buradan hareketle o günlerin aktüel olaylarına ışık tutmaya çalışmaktadır.

Hayata bakış tarzı, gerçekleri arama ve ortaya çıkarma istek ve arzusu yönünden romanın kahramanıyla yazarı arasında ilgi kurmak mümkündür. Fakat, bu yeterli değildir. Çünkü romanın birinci derecedeki kahramanıyla yazarı arasında bunun dışında da benzerliklerin bulunuşudur. Bilhassa Marksist-Leninist stratejinin yorumu ile ilgili hususlar ve ortaya konan yorumlar Sayın Aclan Sayılgan'ın hayatını aksettirmektedir. Helo Ali Ağabey'le Mehmet Kostak arasındaki münasebet ve birbirine karşı oluş Aclan Sayılgan'ın aşırı solla olan kavgasından çizgiler taşımakta ve romanda Ali Ağabey olarak karşımıza çıkan Mihri Belli ile olan münasebetlerini, daha doğrusu birbirleriyle oturup konuşmadıkları halde birbirlerine karşı oluşlarını belgelemektedir.

«Yeni Kavga Millî Demokratik Devrim Nedir» adlı eserinin önsözünde: «Bu gün seçtiğimiz mücadele yolunda, eski yol arkadaşlarımız olan komünistlere, aşırı solculara karşı daima açık kartla oynadık. Muarızlarımızın zaman zaman hakkımızda kulaktan kulağa fısıldadıkları; Mihri Belli'nin, S.B. F.'ndeki konferansla ilgili açılan davasında, hiç ilgimiz olmadığı halde mahkemede bizi itham eder şekilde konuşması, mücadele üslûbumuzu, amaçlarımızı çok yanlış olarak yorumladıklarına bir delildir.» (3) derken Mehmet Kostak'ın kendisini MİT ajanı olarak suçlayanlara vermiş olduğu cevabı hatırlatmaktadır.

Romanın iyice anlaşılabilmesi için Ali Ağabey'in kimliğinin de iyice bilinmesinde fayda vardır. Çünkü zannımızca Cehennem Uğultusunda Ali Ağabey karşımıza çıkacaktır. Çünkü, Deniz Gezmişler, Mahir Çayanlar, İbrahim Kaypakkayalar ve bunlara benzer insanlar bir hiç uğruna ölüme giderken Mih-

ri Belliler Avrupa'ya giderek hayatın tadını çıkarmanın yollarını aramışlardır. Onun için sağdan ve soldan ölenlerin genç kanlarının Ali Ağabey'in paçasına sıçandığını belirten yazar aynı zamanda şu soruyu sormaktadır: «Hareketin gerçek söz sahipleri en ön safta döğüşmüşler ve ölümü küçümsemişlerdir. Peki Ali Ağbey sen niye 12 Mart'la birlikte kaçtın da, İbrahim Kaypakkaya gibi dağlara vurmadın?» (sh. 483)

Bu soruya cevap bulunabilmesi ve akan kanların hesabının sorulabilmesi için Ali Ağabey'in kimliğinin bilinmesi lâzım. Amerika'da tahsil yapan, CİA ile yakın ilişkisi bulunan, Süleymaniye Camii'nin minaresine «Saracoğlu hükümeti faşisttir.» afişini asan, gençlerin milletimize ve devletimize düşman ederek ateşe süren Ali Ağabey'in kimliğini Aclan Sayılgan'ın Sol Hareketler kitabından öğrenelim: «Mihri Belli, Tahsin Berkem, Safa Yurdanur Süleymaniye Camii'nin iki minaresi arasına (Saracoğlu Hükümeti faşisttir. Vurguncularla Savaş Cephesi» yazısını taşıyan afişi asmak isterken yakalandılar. İleri Gençlik Teşkilâtı Birliği aslında gençlik seksiyonu idi, Mihri Belli'nin liderliğinde yarı - legal çalışırdı.) (4)

Mehmet Kostak ve Ali Ağabey romanda yaşamaya devam eden önemli kahramanlar olarak karşımıza çıkıyor. Bunların dışında birçok kahramanla karşılaşılıyor. Fakat bunlar ikinci ve üçüncü derecede kahramanlar olarak rollerini yapıp gözden kayboluyorlar. Depremde ölenler bahsinde ele aldığımız kahramanlar ise yerine göre birinci derecede, yerine göre ikinci ve üçüncü derecede kahramanlar olarak karşımıza çıkıyor.

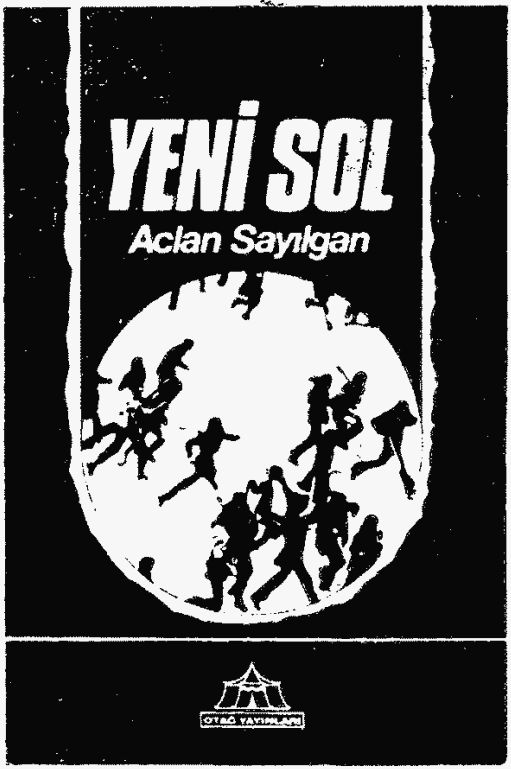
Deprem'in anlaşılması ve depremin enkazı altında kalanların içine düştükleri boşluğun bilinmesi için; Deprem'de ölenlerin gerçek kimliklerinin bilinmesinde ve bunların iyi ve kötü tarihi kişiliklerinin ortaya konmasında fayda vardır. Çünkü Deprem'in iyice anlaşılması buna bağlıdır.

SONUÇ

Ana hatlarıyla belirtmeğe ve değerlendirmeğe çalıştığımız Deprem romanı ile ilgili yorumumuzu genişletmek ve eseri zaman, mekan olaylar açısından ayrı ayrı incelemek mümkündür. Hatta bir kısmını ele aldığımız roman kahramanlarını teker teker ele alarak ruhî ve fizikî durumlarıyla incelemek ve bunları birbirleriyle karşılaştırarak ders çıkarmak yeni yetişen nesle yol göstermek; onların da aynı badireye sürüklenmemeleri için faydalı olacaktır.

Fakat, yer ve zamanın kısıtlı oluşu sebebiyle biz bu hususları diğer araştırmacılara ve okuyuculara bırakacağız. Yalnız bu arada Deprem'de okuyucuya aktarılan mesajın dikkat edilmesi gereken bir özelliğine ilgi çekmek için genel bir değerlendirme ile yazımıza son vereceğiz.

Deprem romanı Aclan Sayılgan'ın roman sahasındaki ikinci denemesidir. Bunun için romanda teknik ve sıralama yönünden eksikliklere raslanmaktadır. Bilhassa romandaki bölümler ve kahramanlar arasındaki münasebetlerin daha çok Mehmet Kostak ve O'nun hayal dünyası ile doldurulmak istenişi Deprem'deki olaylar, zaman ve mekân bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında sol stratejiyi iyi bilen yazar yurdumuzda sürdürülen sol terör ve anarşinin kaynağını belirtirken önemli ip uçlarına işaret etmiştir. Bilhassa politikanın insafsız bir iktidar savaşı olarak sürüp gittiği bir ortamda gençlerin ve insanların sürüleştirilmesi romanda geniş yer alıyor. Bu hususun Demokratik Cephe taktiğiyle nasıl istismar edildikleri ortaya konuyor. Fakat, sağ stratejinin çizilişinde ve değerlendirilişinde hataya düşülüyor. Nurculukla ve ülkücülükle belirtilmeğe çalışılan olaylar zinciri ve yorumlar Türk milliyetçiliğini komünizmin ve anarşinin karşısında görülen anti-tez olarak gösteriyor. Bu yorum ve düşünce doğru değildir. Çünkü, Türk milliyetçiliği bir anti - tez değil, milletimizin ve insanlığın insanlığını idrak ederek kurtuluşu yönünde en önemli unsur olacak şekilde tez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun belirtilerine romanın yoruma kaçan bölümlerinde de kısmen raslanmaktadır. Onun için bu hususun Deprem'den sonra yayınlanacağı belirtilen «Cehennem Uğultusu»nda daha belirgin şekilde ortaya çıkacağını zannediyoruz. Bu yolda başarılı olması için Sayın Aclan Sayılgan'a başarılar dileriz.

ÇIKTI

İSTEME ADRESİ

Otağ Yayınevi

Hilâliahmer Caddesi No. 4
Tlf: 27 73 10 Cağaloğlu - İstanbul
Fiyatı: 35 Lira

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

KASIM 1977

CİLT: VI

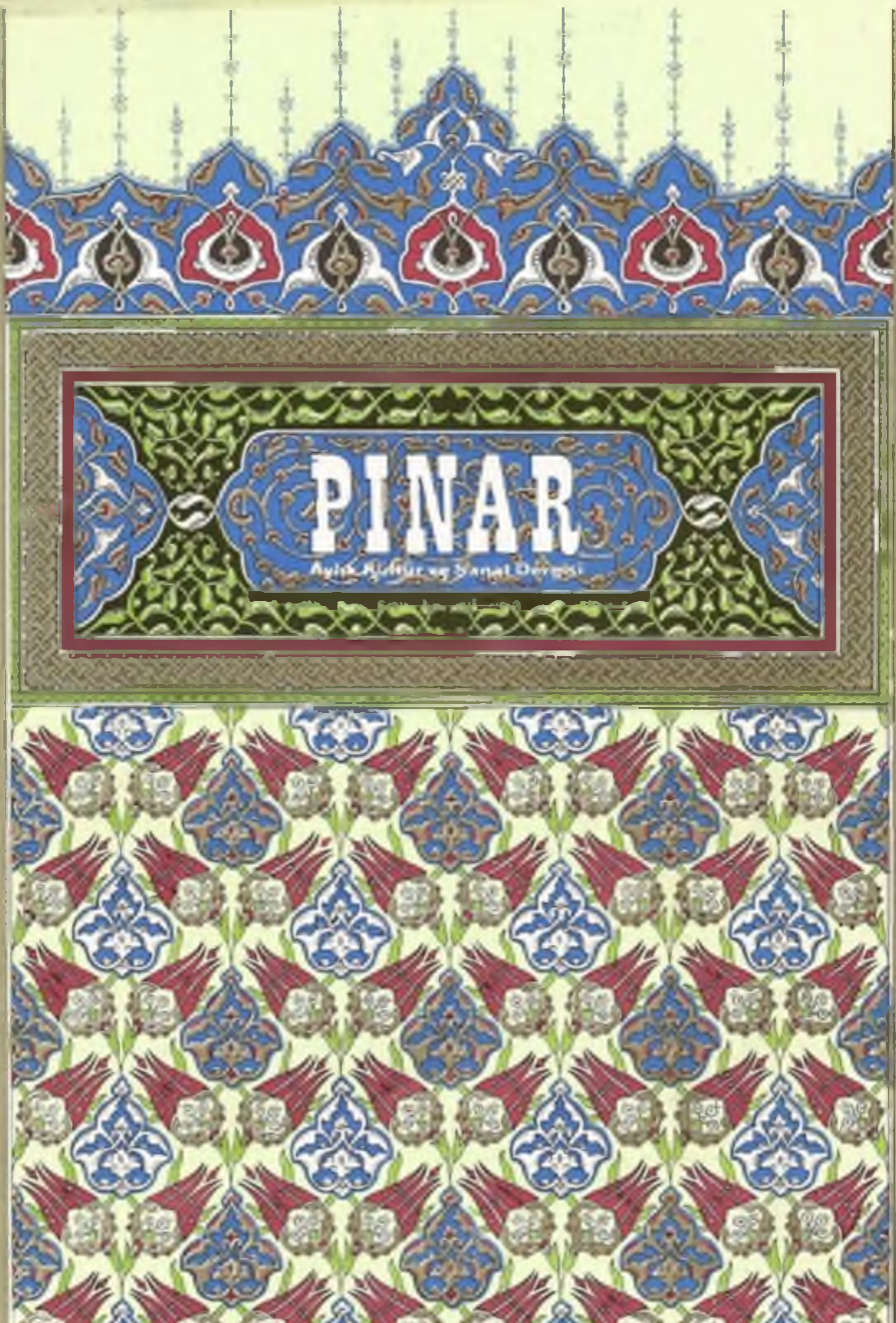
71

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Sarıklı İhtilâlci
- Esaretten Hürriyete
- Bir Encümen - i Daniş Vardı
- İflasın Eşiğindeki Yeşilçam Ve Sansür
- Deprem Ve Aclan Sayılgan

Film ve baskı : Renkler Matbaacılık 22 90 71

FİYATI: 10 LİRA

PINAR

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

SAHİBİ
Bayram ERDEM

Yazı İşleri Mesul Müdürü
Cevad ÖZKAYA

Yönetim Yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 8/3
Cağaloğlu — İSTANBUL

Tel. : 28 40 03

Kapak Kompozisyonu
Saim OKAN

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Her yazıdan sahibi mesuldür.

İlân
Pazarlığa tabidir

Abone
Yıllık (12 sayı) : 110 TL.
6 aylık (6 sayı) : 60 TL.
Öğretmen ve öğrencilere abone
Yıllık (12 sayı) : 100 TL.
6 aylık (6 sayı) : 50 TL.

Dış ülkelere abone
Yıllık (12 sayı) : 140 TL.
6 aylık (6 sayı) : 75 TL.

Deniz aşırı ülkelere
posta ücreti ilâve edilir

Dizgi - Baskı - Cilt
OTAĞ MATBAASI
Tel. : 27 73 10

Posta Çeki No : 81779

Aralık 1977

Cilt : VI — Sayı : 72

Fiyatı : 10 TL.

Her ayın ilk haftası çıkar

İÇİNDEKİLER

- Pınar'dan
- Âkif'in Sanatı Bugüne Ne Anlatıyor?
  MEHMET ÂKİF AK
- Kültür ve Emperyalizm
  CEMİL MERİÇ
- Âkif'in İslâmcılığı
  MUSTAFA AYDIN
- Hayatı ve Hatıralarıyla ÂKİF
  NECATİ AYKAN

Not : Dergimiz, 8 kasım 1976 tarihli ve 1903 sayılı Tabliğler Dergisi'nde ilgililere tavsiye edilmiştir.

Saygıdeğer okuyucu,

PINAR'DAN

Aralık sayımızı büyük şairimiz Mehmet Akif'e tahsis ettik. Fakat hemen söyleyelim; Bir sayıyı baştan sona O'nun için ayırdığımız halde, Mehmet Akif'i yeterince anlatabildik deyemeyeceğiz Yeterince derken, Bir derginin sayfalarında yapılabileceğin azamisiyle Mehmet Akif'i anlatmayı kastediyoruz. Büyükçe bir incelemenin, koca bir kitabın konusu olarak Mehmet Akif, el değmemiş halde bir köşede duruyor. Özel sayımızın takdimini yaptığımız şuracıkta, bu kötü hakikati tekrarlamak zorundayız. Mehmet Akif'i adeta mahkûm etmiştir çağdaş edebiyat dünyamız. O'nun için İstiklâl Marşı Şairi, Çanakkale Şehitlerine destanının yazıcısı rolleri yeterli bulunmuş ve başka konularda susması istenmiştir. Yaşadığı zamandan bugüne doğru bir değil birçok yanlarıyla akıp gelebilecek kabiliyette biri hatta yalnızca biri olduğu halde. Bunun sebeplerini burada deşecek değiliz. Şu kadarını söyleyelim. Bunda, Türkiye'nin tersine döndürülmüş değerler, anlayışlar ve zevkler dünyasının rolü ve elbetteki bu rolün perde arkası yönetmenleri olan kasıtlı eller ile bunların yönetiminden zevk ve menfaat sağlayan çevrelerin payı büyüktür. Yoksa Akif'in, namus ve insaf taşıyan her Türk aydınınınca zorunu olarak üzerinde durulması gerekli bir mazi hal ve istikbal gerçeği olduğunu anlatmak içir çaba harcamaya gerek yok artık. Bir iz'an ve insaf işidir bu.

Bugüne kadar Akif'i anlatan kitap ve yazıları üç sınıfta inceleyebiliriz. Sınıfın birinde Akif'in yakın dostları var. Eşref Edip, Süleyman Nazif, Mithat Cemal, Hasan Basri, arkadaşları anlatırlar. Ötekinde öğrencilerin ödev yaparken ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanan kitapçıklar var. Üçüncü sınıfta ise Akif'i bir aksiyonun öncüsü ve takipçisi olarak inceleyen ve idealize eden kitaplar. İkinci sınıfı ciddiye almazsak birinci ve üçüncülerin, bir çok yararlarına rağmen duygusallıktan uzak kalamadıklarını söyleyebiliriz. Sonuç: Akif'i objektif olarak tanıtan bir çalışma henüz ortada yok. Kerim Sadi'nin, A. Cerrahoğlu imzasıyla yayınladığı «Bir İslâm hezormatörü, M. Akif» kitabını bu sınıflamadan ayrı tutacağız. Fakat bu incelemede bir Akif biyografisi olma iddiasında değil. Bunun dışında Akif'i anlatmada ilmî yol henüz görünürlerde yok. Özel sayımızda bu yola ulaşmaya çalıştık. Akif'in bugüne birşeyler konuşmasını istediğimiz sürece bunu yapmağa mecburuz. Yazılarımızın yeterli olduğunu iddia edecek durumda değilsek de, bu sayının Akif'e bakışta edebiyat dünyamız için bir aşama olduğunu sanıyoruz.

Saygıdeğer okuyucu,

Özel sayımıza renk katan ve Akif'le ilgili olmayan bir yazı var: Kültür ve Emperyalizm. İmza artık hepinizin tiryakisi olduğu birine ait, Cemil Meriç'e. Bu yazı, Kültür'ü, yazarının deyimiyle, bir Babil kulesi haline gelen kavramlar dünyasının kargaşasından çıkarıyor ve Kültür Emperyalizmi deyimini de açıklığa kavuşturuyor

Özel sayımız, 1977'nin son sayısı olmaktadır. Bu sayı ile dergimiz altıncı yılını dolduruyor. Bize yeni bir yılı da, bütün kusurlarımıza rağmen aksatmadan kapatma lütfunu ikram eden yüce Allah'a hamdederiz. Nasip olursa Ocak sayımızdan itibaren birtakım yeniliklerle karşınıza çıkmak istiyoruz. İmkânlarımızı bu yönde zorlayacağız. İlk yeniliği kapakta yapmak istiyoruz. Değerli tezhipçimiz Saim Okan, yine sizler için çalışıyor bugünler. Eğer yetştirebilirse Ocak sayısı, yeni kapağıyla elinizde olacak. Başka yenilikler de yeri geldikçe bu sayfalarda açıklama fırsatına kavuşmak umuduyla dua ediyoruz.

Pınar'ın muhabbet haleleri, gibi âhenkli okuyucularına selamlar ve saygılar.

Bana sor sevgili kari, sana ben söyliyeyim
Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım:
Bir yığın söz ki samimiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu bilirim, çünkü, ne sanatkârım
Şir için «göz yaşı» derler: onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir benle bütün âsarım!
Ağlarım, ağlatamam, hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım!
Oku, şayet sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zira onu yazdım iki söz yazdımsa.

AKİF'İN SANATI BUGÜNE NE ANLATIYOR ?

Akif'in mezarı başında İstiklâl Marşı'nı okuyan Üniversite gençliği.

MEHMET AKİF AK

Bu yazının amacı, Mehmet Akif'i «İstiklâl Marşı Şairi», «Çanakkale savaşlarının destancısı» diye yücelten yazılara bir yenisini eklemek değildir. O'nu elli küsur yıldır üstüne atılan sevgi çelenklerinden birazcık olsun kurtarmak niyetindeyiz. Mehmet Akif bugüne ne konuşabilmektedir? Nelerdir ondan kalan? Bugünün insanları, yakın geçmişteki bazı büyükler etrafında kümelenip farklı kutuplara ayrılmayı, günün gerçeklerini geçmişin gerçekleriyle bağlayıp yararlı sonuçlar çıkarıcı çalışmalara tercih ediyorlar. Bir Tevfik Fikret, bir Nazım Hikmet, Ziya Gökalp veya Mehmet Akif'in üstünde ve ötesinde düşünmek zor geliyor olmalı. Yakın geçmişin sivrilmiş kişilerini ya çamur atarak, ya da gül ile örterek boğmak, çağdaş Türk aydınının onulmaz illeti.

Değerlerin kaybolduğu zamanlarda kişiler büyür. Ya da tam tersi. Kimi putlaştırılır kişilerin, kimi de küçültülür. Ya hain, ya kurtarıcı... Birine örnek Lenin, ötekine II. Nikola, Vahdettin ile Mustafa gibi. Sivrilmiş kişiler, ya bir ihtilâlin veya savaşın başarıya ulaştırıcısı ulu bir öncü, ya da aynı ihtilâlin veya savaşın devirdiği hain dir böyle devirlerde. İkisinin ortası olmuyor nedense.

Oysa geçmişin iç kavgalarını devam ettirmek bir çeşit kan davası değil de nedir. Mehmet Akif'i «irfanına tabdil-i tebaiyyet ettiren» «Tarih-i Kadim» yazarı ile döğüştürmek, O'nu tanımamızı güçleştireceği gibi, Tevfik Fikret'i de yerine oturtmamızı imkânsız kılar. Daha açıkçası işimiz günah-sevap tartmak değil. Dünün çoğunda hislerin, kıskançlıkların, inatlıkların yoğun etkisi bulunan ihtilâflarını körüklemek yerine bir vüzuh ve uzlaşma ortamının getirilmesine çalışmak zorundayız. Değerleri, ölçüleri bulmalı, kişileri bunların mihenginde ölçmeliyiz, görevimizin mahkûm etmek veya beraat ettirmek olmadığını da bilerek... Gelecek için geçmişten yararlanmak niyetini sürekli koruyarak.

Bu ön açıklama ile bakış açımızı belirledikten sonra Mehmet Akif'e dönebiliriz.

Özel sayımız, Mehmet Akif'i değişik yönleriyle ele aldığından, biz de O'nun bir yanı üzerinde duracağız. Yukarda belirlediğimiz tavrımız açısından Mehmet Akif'in sanatı ve sanat anlayışını konu alacağız. «Ne tasannu bilirim ne de sanatkârım» diye zamanıyla çelişen şairimizin gerçekte sanattan anladığı neydi ve bunu eserlerinde nasıl göstermişti? İlk olarak bugüne kadar başkalarının O'nun sanatından ne anladığını belgelerde göreceğiz. Burada Mehmet Akif'in sanatını savunanlarla O'na karşı olanları bir araya getireceğiz. Daha sonra sıra bizzat Akif'i dinlemeye gelecek. En sonunda Akif'i bugünün sanat ortamına çağırıp, bize pratik çözümler sunmasını istiyeceğiz.

MEHMET AKİF'İ BEĞENMEYENLER

Süleyman Nazif, Akif ile ilgili meşhur kitabında Akif'e düşman olanlar için şöyle der:

«Akif düşmanlığı şimdi bir modadır. Dinsizlik, hamiyetsizlik, gayesizlik gibi bir moda. Buna, 'zayıf vicdanlılara bulaşıcı bir afet' diyebiliriz.»

«Müsbet şekilde meziyetlerini gösteremeyenler, menfi yoldan maksada daha çabuk varacaklarını zannederler. Onların piri meşhuru Juvanel'dir. Homiros'un şiirlerini hor görmeye yeltenmekle ad bırakmak istedi.»

Süleyman Nazif Akif'e muhalif olanlarla ilgili sözlerine devam eder. Ancak biz burada Nurullah Ataç'ın bir sözünü anmadan edemeyeceğiz:

«Nazım Hikmet'in Tarantabubu'sunu okuduktan sonra hiç şüphe yok ki Akif'i de beğenmem lâzımdı. O da bir ideal peşinde koşan adam. Fakat etrafta O'nun lehinde yazılan yazıları görünce, bana da aleyhinde yazmak arzusu geldi.»

«AKİF BANA BİRŞEY SÖYLEMİYOR»

Akif, vefatının ikinci yılında Türkiye çapında görülmemiş törenlerle anılmıştı. Özellikle İstanbul'daki törenlere gençlerin büyük rağbeti Akif'e karşı olanları harekete geçirmişti. Bunlardan birkaç örnek verelim:

«Akif'in sanatı çocukluğumdan beri beni enterese etmiş değildir. Bunun için kimsenin kimseye itap etmeye hakkı yoktur. Zevkten sual olunmaz, sanatkâr Akif bana bir şey söylemiyor.»

«Akif'in vatanperverliğine gelince. Bunu da herkes gibi anlamıyorum. Akif, ancak din bayrağı altında ve bugün kendimizi kurtarmak için tek dayancamız olan milliyet fikirlerinden büsbütün ayrı, İslâm camiası içinde bir vatancılığa kıymet veriyordu.»

«Son asırlarda dinin saptığı hurafeli yolları, bizi sürüklediği örüm-

Ahmet EFE'nin çizgisiyle Âkif.

cekli, haşaratlı labirentleri gördükten sonra artık kurtuluş yolunu yalnız dinde aramayacak kadar aklımız başımıza geldi. Halbuki Akif, bizim başımıza hâlâ dini musallat etmek istiyor.» (Şükûfe Nihal, Tan, 31.12.1938)

Tan gazetesi Akif aleyhindeki yazılarına daha sonra da devam eder ve hatta anketler açar, Akif'i kamuoyu nezdinde mahkûm göstermek ister. Fakat Tan çevresinde birleşen Akif aleyhtarları başka gazetelerden ve gençlikten bir muhalefet görürler. Bunlardan Şükûfe Nihal'in saldırılarını cevaplayan birisi dikkate değer. Şöyle diyor yazar:

«Şükûfe Nihal'in yazısında bir idefiks görüyoruz: Tek başına kalmak. Bu hal —tabiri mazur görecekler— bazı menfi ruhlarda görülür. Bu bir manidir, megaloman. ... Sırf tek kalmak için yapılan işlerin mutlaka mantıklı ve hayırlı olması icap etmez. Tarihte Diyana mabedini yıkmak isteyen de tek kalmak istiyordu. Büyük şahsiyetlere fırsat buldukça suikast yapanlar da tek başına kalmağa veya hiç olmazsa meşhur olmağa çalışıyorlardı.» (Felsefe ve sosyoloji öğretmeni Ali Rıza Korap)

Akif'in aleyhinde ve lehinde yoğun tartışmaların yapıldığı bu sıralar, Mehmet Behcet Yazar, aleyhte konuşanların güzel bir özetlemesini yapar:

«AKİF'İ KİMLER BEĞENMEZ?»

1. Sanatın gayesini yalnız sanatta arayanlar, Mehmet Akif'in herhalde yalnız şiirden en lirik safhaya intikal ettiği zamandan hariç eserleri beğenmezler.

2. Şiirde klasik noktai nazar taraftarı olanlar, o vasıfların bulunmadığı parçalarda Akif'in sanatını beğenmezler.

3. Şiirde icaz ve hiç olmazsa münakkahiyat arayanlar, Akif'in ancak bu vasıfları haiz olan şiirlerden hariç olanları tenkit ederler.

4. Akif'in şiiri vazıhtır. Şiiri ibhamda arayanlar ve şiirde vüzuha kıymet vermeyenler, meselâ umumiyetle sembolistler, Akif'in ahenk itibariyle çok musiki derecesine gelmiş yazılarını ancak sanat dairesine ithal ederler.

5. Saf şiir, yani poezipür taraftarları Akif'in ifadesindeki iksardan hoşlanmazlar. Ve Akif'in şiirlerini prensiplerine uygun bulmazlar.

6. Akif yukarda verdiğimiz izahatta işaret ettiğimiz gibi muayyen bir gaye terennüm etmiş bir şairdir. Şiiri gayeye raptetmek, şiirde mutlaka bir faidei ictimaiye aramak isteyenler Akif'i takdir ederler. Fakat Akif'in gayesine, iman

ve kanaatine muhalif fikir ve gaye takip edenler, Akif'in şiirlerine, telkin ettiği fikirler itibariyle muhalif bulunurlar.

7. Mehmet Akif, ilmi almak ve tervic etmek, bununla beraber dini de nazarı itibare almak taraftarıdır. Binaenaleyh sırf müsbet ilimciler, dinci olmayanlar, maddiyatçılar Akif'i beğenmezler.» (Eşref Edip'in kitabından naklen.)

Mehmet Akif'in sanatına ve görüşlerine karşı olanların durumlarını bu maddeler yeterince ortaya koyuyor. Bugün artık kimsenin tanımadığı Mehmet Behcet Yazar'ın yıllarca önce Akif hakkında bu derece açık ve gerçekçi ve özlü bilgiler vermiş olmasını takdirle karşılarken bu anlayışın Türk edebiyatına o gün de bugün de yerleşmemiş olduğunu üzülerek ifade edelim.

MEHMET AKİF — TEVFİK FİKRET ÇATIŞMASI

Mehmet Akif ile Tevfik Fikret arasındaki tartışmanın da sebeplerini Mehmet Behcet Yazar'ın yukarda sıraladığı maddeler arasında bulmak mümkün. Fakat Akif - Fikret tartışmasının bir de özel yanı olsa gerek. Nitekim Süleyman Nazif de aynı görüşte:

«Mehmet Akif'le Tevfik Fikret aynı hat üzerinde son süratleriyle birbirine karşı hareket ettirilmiş iki lokomotif gibi mutlaka çarpışacaklardı. Çarpıştılar. Fakat yaygarayı başkaları kopardı.»

«Malumdur ki şiir ve şairliğin iki ilham kaynağı var; Din ve Kin... Biri aşk ve iman, ümit ve huzur, sabır ve tahammül, bu toprakların altında bile bir refah sığınağına inanmaktan mütevellit mesut bir inanış terennüm ettirir. Dindar cemiyet ve şahısları tenkit, hatta sitem ve tel'in ederken de ağladığının farkında değildir. Bu yaratılışta Fransız ise Lamartine, Türk ise Mehmet Akif doğar.»

«Kindar, iyilik ister görünen irşad ve nasihatlarında bile kaba ve öfkelidir. Sesinin şefkat titreyişlerinden çok, dişlerinin gıcırtısı işitilir. Yaşarmağı unutmuş, daha doğrusu yaşarmağa bir türlü alışmamış gözlerinden öfke kıvılcımlarından başka bir şey göremezsiniz. Size uzanan ellerinden alabildiğiniz yardım nasibi yumruktur. Bu mizaçtan İngiliz ise Byron, Türk ise hayatının son on senesindeki Tevfik Fikret, çehresinin en ince benzeyişleriyle karşınıza çıkar.

«İkisi de aynı zamanın ve aynı mekânın telkinleri ve ilhamlarını kendi mizaç ve meşrep yerinin istidadına ve telakkisine göre, zabt ve tesbit ettiler.»

İngilizler Transval'daki ilk savaşta yerli Boer halkını yenmiş ve zavallıların bir çoğunu katletmişlerdi. İstanbul'daki İngiliz muhipleri Avlonyalı İsmail Kemal'in önderliğinden İngiliz sefaretnamesine bir tebrikname gönderirler. Tebriknamenin altında Tevfik Fikret'in de imzası vardır. Az raslanır bir yüz karalığı olan bu tebriknâmeye niçin imza attığını soranlara Tevfik Fikret'in cevabı, hasta kişiliğini çok iyi ortaya koyuyor: «Ne İngilizlere muhabbetim, ne de Boerlere garazım var. Sultan Hamid'i kızdırmak için...»

Âkif'in aslında kişilere sataşmaktan pek hoşlanmadığı ve ancak «Tarihi Kadim» gibi eşine az raslanır bir küfürnameyi okuduktan sonra Tevfik Fikret'e cevap yazdığını biliyoruz. Fakat Tevfik Fikret'e karşı yazdığı ve Sırat-ı Müstakim'de yayınladığı yaklaşık yüz beyit tutan şiirlerini Safahat'ına almadığını da hatırlamalıyız.

Sonuç olarak Âkif-Fikret kavgası ilk görünüşü itibariyle bir iman-küfür çatışması olsa da me-

Desen: Ahmet EFE

seleye başka açılardan da bakmak, bugün daha yararlı. Tevfik Fikret'in otuz yaşına kadar Âkif'ten hiç de geri kalmayacak biçimde kendi dinine ve manevî değerlerine bağlı olduğu ve Tarihi Kadimi yazdıktan sonra, «Bir kudreti külliye var ulvi ve münezzeh / Kudsî ve mualla ona vicdanla inandım» gibi beyitlerin yer aldığı «Rücû» şiirleri yazmış olması, konuya daha geniş açılardan bakma mecburiyetinde bırakıyor bizi.

Bu iki kişi Türk toplumunun, tarihin bir döneminde düştüğü perişan hali çok iyi tasvir ediyorlar. Özellikle tutunacak hiç bir dalları kalmayan aydın kesimin umutsuz arayışlarını. Bir devletin çökmekte oluşu, bir ülkenin tarümar edilmesi karşısında hiç bir çözümün bulunmayışı yalnız Tevfik Fikret'i değil Mehmet Âkif'i de zaman zaman hayal kırıklıklarına uğratmıştır. «Ağzım kurusun yok musun ey adli ilahi» dedirtecek kadar. «İstipdad»ı telin ettikten kısa süre sonra «hürriyeti» yuhlayarak şaşırtmaktadır bizi. O'nu, bugün artık kişilikleri ve düşüncelerinin hiç de doğru olmadığını anladığımız Cemaleddin-i Afgâni ve Muhamed Abduh'a hayran görürken de ne söyleyeceğimizi şaşırıyoruz ilk anda. Sonra Türk Gizli emniyetinin isteğine uyarak Arabistan ve Berlin seyahatlerine gitmesi ayrı bir konu. Ve en sonunda İstiklâl savaşına bir asker gibi koşması, akıbet canı gibi sevdiği vatanından Mısır'a gitmek zorunda kalması... Bütün bunlar Âkif'te ilk anda gözümüze çarpan tezatlar. Ama hiç kimse kalkıp da Âkif'i bu tezatlarından birisini bahane ederek suçlama yoluna gidemez. Akif'te olağanüstü birçok yanlar var. Ama bunlar, bir hercümerç çağını bütün hakikatleriyle kavrayacak seviyede değildi ve Akif'ten zamanının hissi şartlarından kurtularak bugün bile zor farkettiğimiz gerçekleri ogün anlamasını bekleyemezdik. Ama Âkif'in Fikret'te bulunmayan büyük meziyetleri var, kesinlikle suçlanamayacak, yargılanamayacak yanları, dost düşman herkesin kabule mecbur olduğu özellikleri... Samimi bir mümin olması, sevgisinde de düşmanlığında da iyiniyetli ve dürüst davranması. Âkif imanıyla, vicdanıyla, yaşayışıyla halis bir Müslüman. Bu haliyle Akif, insanî değer ölçüleriyle ulaşılamayacak yüksekliklerde. Şükûfe Nihal'in itirafı anlamlı:

«Âkif'te kıymet verdiğim taraf, işte budur. İster koyu dinci, skolastik düşünceli bir adam olsun, ister dünya medeniyetini hiçe sayacak kadar gözleri şark gölgeleriyle büyülenmiş bulunsun, ister bize 'deli' desin; Âkif, dönmedi paraya, mevkie yaltaklanmadı. Vicdanına hıyanet etmedi, gururunu çiğnemedi, insan kaldı. Hak bellediği yolda yalnız gitti. Bu doğru bulduğu yola yalnız sapan baş önünde hürmetle eğilmeye mecburum.» (Tan, 31.12.1938)

Fikret ise hem bir ferdi buhran yaşamış, hem de içtimai buhranların dalgaları arasında çırpınmıştır. İç vüzuha ulaşmayan, kendi varlığının anlamını kavrayamayan, kısacası kişilik kazanmamış bir problemler küpünün dış dünyasıyla sağlıklı ilişkiler kurması düşü-

nülemez. İç dünyasının hiç bir meselesini çözemeyen Fikret'in, içtimai düşüncelerini dikkate almamak yanlış olmaz. Fakat bir kişiyi, hele bu kişi toplumun yönetenler mevkiinde birisi ise, O'nu bir fert olarak toplumdan soyutlayarak değerlendirmek, bize olayların sıcak zamanlarında verilen duygusal hükümleri tekrar ettirmekten başka bir sonuç getirmez. O halde Fikret'i bir içtimai mesele olarak mutlaka incelemelidir. Ve Âkif-Fikret kavgasını da bu incelemeye dayandırarak değerlendirmelidir. Çoğunlukla karşımıza duygusal bir kişi olarak çıkan ve Âkif'e hayranlığı ile tanınan Süleyman Nazif bile bu konuda gerçekçi ve tutarlı:

«Zavallı Fikret! İnce zevkini Boğaziçinin renkli suları ortasına ve hassas kalbini de o kadar şevk ve hararetle terennüm ettiği mavi suların sahillerinde çırpınan insanların elemlerine hasretseydin, bugün bize daha yakın bir duygu rehberi, vicdanımıza daha tesirli bir fikir üstadı olurdun... Cenabı Hak seni affetsin.»

Âkif'i olumsuz yönden eleştirenlerin düşüncelerini dayanaklarıyla birlikte gördükten sonra olumlu eleştirilere geçebiliriz.

AKİF'E HAYRAN OLANLAR

Süleyman Nazif'i dinleyelim önce. Kitabına şöyle başlıyor:

«Peygamberlerin mucizelerini, çocukluğumuzda bize anlatırlarken Hz. Davud'un elinde demir balmumu gibi yumuşar ve O ulu Peygamber, demire istediği şekli verirmiş derlerdi. Mehmet Âkif'in şiirlerini gördükten sonra Davud mucizesinin ifade ettiği mânâyı daha ziyade açıklıkla anladım. ...Zebur sahibinin yedi icasında demir ne idiyse, Safahat sahibinin deşti ibdaında kelime ve aruz da odur.»

«Yazık o kavme ki, tarihi kapandıktan sonra varlığını hatırlatacak eserler yazanları ve ayrıca matemini terennüm edecek Âkif gibi şairleri olmaya.»

«Hz. Muhammed'in beraketli nefesi, şairin her mısraında açıkça görülür. Meselâ tasvir ettiği bir manzaradan coşan nefret hislerini bile O'na dini terbiyesi ilka etmiştir.»

«Her duyduğunu yazmamış, fakat her yazdığını maddî ve manevî varlığını sarsacak şekilde duymuştur.»

Süleyman Nazif'in «Mehmet Âkif» isimli kitabı yukardaki cümlelerden de anlaşılacağı gibi oldukça şairane. Fakat Süleyman Nazif, «Mehmet Âkif»i Servet-i Fünûn'da yayınlarken Akif henüz sağdı. Yaklaşımların yer yer duygusal olmasını olağan karşılamak gerekir. Buna rağmen Âkif'i böylesine tanıtan bir kitabı Süleyman Nazif'ten sonra yazan olmadı.

Cenab Şehabettin'in düşünceleri:

«Tevazu bürünmüş bir kalender besateti ile Babıâli yokuşunda onu görenler, «Kimbilir hangi mektebi ibtidainin medhalî kavaid, yahud düriyekta hocasıdır.» derler. Kimse tahmin etmez ki O, bizim yalnız asrımızın değil, hatta tarihimizin en büyük destan şairi olsun. Sesindeki haşmet ve saltanatla zamanı ve nisyanı ilelebed sarsacağından şüphe etmeyeceğim Mehmet Âkif beyefendiye âdeta sıkılgan denebilir. Şahsı mevzubahs oldukça o kadar aşağı perdeden konuşur ki, tanınan şiiri, yalnız kendinden bahsetmek iktiza edince aciz bir sükût olur. Öyle diyeceğim ki, şayet içinden eserleri için bir tahsin fısıltısı işitecek olsa, kendi kendisinden özür diler. ... Ondan bahse kalkışmak benim için bir cürettir. Biliyorum O'nun göz kapakları altında bence hiç bir zaman

tahayyül edilemeyecek kadar fasih ve mürtefi bir gökyüzü gizlenir. Gözlerini yumduğu zaman bile onun gördüğü görülmemiş aydınlıkları bana hiç bir güneş gösteremez. Çünkü, hakikaten O ilahi ve mülhem şairdir.»

«İlk kitabından itibaren şairin hissedilen iki meziyeti vardı: Kuvvet, samimiyet... Rahmetsiz ve infilaksız bir üslûbu, metin içinde Âkif o zamana kadar mislini göremediğimiz bir tabiilikle kendi heyecanlarını inşad ediyordu. Yazılarında süs yok, tasannu' yok, vezin yahut kafiye hatırı için kabul edilmiş vazifesiz kelime yok, tufeyli ibare yok, lüknet ve rekaket yok, okuyan gibi yazan için de külfet ve suubet eseri yoktu. Oh, bu bimisal sanatkârın.»

«Bimisal dedim, zira Safahat taaddüt ettikçe daha iyi anladık ki Âkif'in eski ve muasır üdebamızdan hiç birine mutavaatı dimağiyesi yoktur. O'nun sanatı hür ve müstakildi. Takip edeceği yolun plânını o kendi seciye-i şiirinden almış ve çığırını kendi minkâşi zekâsıyla açmıştı. ... İtiraf etmek lazımdır ki o kendisine has bir hikmeti bediiyeyi takip ediyordu. Ve o hikmetin düsturu merkezisi, hissettiğimize göre şu idi: azami besatat içinde azami güzellik...»

«Filvaki bütün Safahat'da eski ve yeni edebiyatın müracaat ettiği tecemmül vasıtalarına karşı itina ile perhizkâr bir belagat görülüyordu. Bu şeraitte muvaffakiyetle ibda edilen eseri san'atın ünvanı ıstılahisi galiba «sehli mümteni»dir. Âkif beyin hedefi mesaisi işte «sehli mümteni» ibdaı idi.»

Devrin üstadı Cenab Şehabettin, Çanakkale Şehitlerine şiirini bölüm bölüm inceledikten sonra şu hükmü verir:

«Gördünüz ya, vatanın şehid yavrusunu mübarek sinei nesule çıkarmadıkça şairin dehaeti bu, basitliği aklı kamaştıran, belagat kasırgasıyla kaynamaktan, köpürmekten yorulmadı. Külfeti bu kadar mektum ve kuvveti bu kadar güzel bir eseri sanat daha tanıyor musunuz? Bunu ibda eden elleri eğilip hürmetle öpmek, kadirşinaslığın ilk farizası değil midir?»

«Mehmet Âkif, hiç kimse o kadar saf ve şeffaf billûri bir beyan içinde menaziri milliyeyi teşhir etmemiştir. Türk ve İslâm ruhu Safahat'ın rüşeymi ilhamı oldu. Tarihi edebiyat şimdilik Âkif'ten daha büyük bir İslâm ve Türk şairi tanımaz.»

Mehmet Âkif'i etraflıca ve gerçeğe en yakın biçimde tanıtan edebiyatımızın bu iki üstadından sonra, başka yazarların da görüşlerini kısa kısa naklederek geçeceğiz.

İsmail Habip, Akif'in şiirde görülmemiş irtifaını, aruzu Türkçeleştirişini, muazzam lirizmini teslim ettikten sonra, garip bir iddia olarak «Türkçü» de yapar şairimizi. Dayanağı, Âkif'in Türkçe yazmaya itina göstermesidir.

«Âkif'in Türkçe yasadıkça anılacağına, dün tabutu altında yan yana dizilen dört neslin büyük kalabalığı şahittir.» (Hakkı Süha)

MUHALİFLERİN HAYRANLIKLARI

«Bir çok fikirlerde birleşmediğimiz Âkif'in bizden asla ayrılmayan tarafı, serefli ve müstakil bir millet görmüş olmak dâvâsı idi.» (Falih Rıfkı)

«Bayramda Fatih meydanı, mahalle kahvesi, hasta çocuk tasvirli siirlerile Türk edebiyatına halkçı bir şair olarak giren Mehmet Âkif, Balkan felaketi üzerine Fatih ve Süleymaniye kürsülerindeki vaazlarını manzum bir hale sokarak, milletin uyanmasını temin için ge-

ne halkçı bir dille eserlerini yaratmıştır. ... Bu yiğit millet, kendinin herhangi bir faziletine, fedakârlığına hitap eden insanı, asla unutmaz.» (Hasan Ali Yücel)

«Akif'in ölümü karşısında hissettiğim hürmetle karışık teessür bana şiirlerinden gelmiyor, hayatından geliyor. Çünkü hayatını daha büyük bir şiir buluyorum. O hayat ki benim kanaatlerimin, imanlarımın aleyhinde sarsılmaz bir cidal ile doludur, kati bir muhalefet ile meşbudur.»

«Fakat ne zararı var; O da bu vatanın evlâdı değil mi idi? O'nun da düşünmeğe bir kanaat sahibi olmağa hakkı yok mu idi? Hürriyet benim hakkım olduğu kadar O'nun da hakkı idi. O başka türlü düşündü. Bu bir kabahat olamazdı. Çünkü Akif samimi idi... Akif'i bunun için takdir ediyorum. Fikri ve kanaatleri bizimkilere uymadığı halde hürmet ederim. Çünkü yalan söylemedi, riyakârlık yapmadı, fenalık yapmadı.» (Hüseyin Cahit)

Desen : Ali ŞEN

«Bence Akif'in asıl kıymeti mahallî oluşundadır. Bu temiz huylu, temiz ruhlu İstanbul çocuğu, mazi hasretile yanarak bize bir çok eski manzaralar çizdi. Eski günlerin tatlı hayatını getirdi. Hikâyelerini anlattı. Eski tipleri canlandırdı. Hüseyin Rahmi'nin, Ahmet Rasim'in yaptıklarının en güzelini O yaptı.» (Orhan Seyfi)

«Şu kadar diyebilirim ki O'nun saha i endişesi koca bir milletin varlığile dolmuş, o sahada kendisine ayak iliştirecek yer kalmamıştı. (Felsefe Muallimi Ferid)

BİR MARKSİSTİN GÖZÜNDE AKİF

Çoğunlukla Akif'i hayırla yad eden bu iktibaslardan sonra, Akif hakkında yayınlanmış ciddî bir iki kitaptan birinin belki de en orijinalinin sahibi Kerim Sadi'nin görüşlerine yer vermeden edemeyeceğiz. Geçtiğimiz aylar hayata veda eden Kerim Sadi, Bilindiği gibi Türkiye'de marksizmi ilk kaynaklarından tetkik etmiş olan şuurlu bir-iki yerli marksistten biri idi. Ve sanıyoruz yerli kalmakta ısrarlı oluşunun bir sonucu olarak Kerim Sadi, başından beri dışa bağımlı Türkiye solunca kendi köşesine mahkûm edilmişti. Kerim Sadi'nin «Bir İslâm Reformatörü Olarak Mehmet Akif» kitabı gerçekten dikkate değer bölümler ihtiva ediyor. Bir defa kitabına başlayışı oldukça ilginç:

«Divan şiirlerini aradığınız zaman, duvarlarından şarap sızan bir meyhaneye, yahut da gümüş kurnalı bir hamama gideriz. Halbuki Akif'i aradığımız zaman gideceğimiz yer, Fatih camiidir.»

Kerim Sadi, A. Cerrahoğlu mahlasıyla yazdığı kitabında Akif'in bir İslâm reformatörü olu-

şu yönünde araştırmalara girer. Cemaleddin i Afgani ve Muhammed Abduh ile münasebetlerini anlatır. Onlardan yaptığı tercümeleri delil olarak öne sürer. Ayrıca Akif'in şiirlerinde bile bu kişilere hayran oluşunu sözkonusu eder. Akif'in bir İslâm reformatörü kitabına konu alınan tarafı bu sayımızın başka bir yazısında incelendiği için, yazımızı bu alana kaydırmak istemiyoruz. Yalnız Cerrahoğlu şüphesiz Akif'in Luther anlamında bir reformatör olmadığını biliyor ve O'nun reformdan anladığının, asrı saadete dönme manasına geldiğini söylüyor: Reformu asrı saadete dönüş olarak anlıyordu. O'na göre asrı saadet İslâm'ı (Kur'an, hadis, sahabenin hayatı) bizi kurtaracak tek şeydir. Bu devrin müslümanlarının yaşayışlarına bakarak İslâm hakkında hüküm vermemelidir. Şu söz O'nun:

«Evvelâ şeriatın esaslarını tetkik etmeli, sonra şeriatı doğrudan doğruya Peygamberden telakki eden eslafın harekâtını nazarı itibare almalısınız.»

Cerrahoğlu, Akif'in sanat anlayışını da farklı yorumlar:

«Akif çamlıkta bülbül sesi dinlemek için yetimlerin feryadına kulak tıkayanları sanatçı değil, hatta insan bile saymıyordu. O, bütün hayatını kadınlardan aldığını söyleyen ve kadınlar olmasa şiirlerim öksüz kalırdı diye sızlanan uzun saçlı şairler gibi, sevda ve şehvet melodileri kompoze edecek yerde, ezeliyet ve ebediyeti, fermanına mahkûm kılan arşı güzini sermediyyet padişahına tevhid yazmağı tercih etmiştir.»

«Okuyucunun önüne, 'sanatkâr değilim, tasannu' bilmem' diye çıkan bu 'tasannu'suz sanatkâr'ın nazarında şiir ve her bucakta korkunç bir ahlâk çöküntüsü görmüş ve şiir yazmaktan ziyade bütün cerbezesini harcayarak, gaflet uykusuna dalanları uyandırmaya çabalamıştı.»

EDEBİYATA GETİRDİKLERİ

Akif'in niçin kendini «ne tasannu' bilirim çünkü ne sanatkârım» demek zorunda bıraktığını aşağıda inceleyeceğiz. Bu bölümün sonunda, Akif'in edebiyatımızdaki yerini, Akif hakkında konuşan öteki kişilerin de görüşlerinin özeti niteliğindeki tesbitleri Tahir Olgun'dan nakletmek istiyoruz:

«Bence Akif, sade bir nâzım değil, aruzu, kabul edişimizden kendisine gelinceye kadar, bütün divan ve tanzimat şairlerinden iyi kullanmış yegâne bir üstattı. O kadar ki O'nun manzumeleri yanında Naci'nin de, Fikret'in de sözleri pürüzlü olmaktan kurtulamaz. Şairliğine gelince şairlerimizin en büyüklerindendi. Namık Kemal gibi şiiri düşüncelerinin tebliğine vasıta kılmıştır. Onu gaye ettihaz etse ve o maksatla yazmış olsaydı, eserlerini şimdikinden pek başka görürdük. Edebiyatımıza getirdikleri, yahut şiirimizde yaptıkları benim gözümde şunlardır:

1. Pürüzsüz bir ahenk ile düzgün bir Türkçenin ifadesi.
2. Asıl muhavere lisanını pek tabii bir surette nazma tatbiki.
3. Mütefekkir bir kafa ile, hassas bir kalbin düşünüp duyduklarını, sade bir üslûp ve coşkun bir eda ile tebliği.
4. Hiç bir vakit tasannu'a düşürmediği sanatını sanatkâr görünmek için değil, memlekete ve millete faydalı olmak üzere kullanması.
5. Vatanın parçalanması felaketine karşı hiç bir şairini duyamadığı ve duyuramadığı bir teessürle ağlamasa. Yurdun istiklâli

Desen : Ahmet EFE

saadetini de taklit edilemeyen bir beyan ile alkışlaması.

6. Akif'in nazmı nesrinden çok güzeldi. Çünkü aruz ahengindeki melekesi, O'nu hece vezniyle nesirden müstağni bırakmıştı. Başkalarının düşüne düşüne uzun bir zamanda yapabildikleri bir mensurenin mealini O, daha renkli ve ahenkli olarak kısa bir müddette nazmen yazıverirdi.» (Tahir Olgun)

AKİF'İN MEDENİYETÇİLİĞİ

Yakup Kadri'nin de düşüncelerine başvurduktan sonra, Akif'in kendi görüşlerine geçeceğiz. Yakup Kadri daha 1922'de şöyle diyordu:

«Mehmet Akif beyde dini ve İslâmi şair sıfatını buluşumuz, bu ateşli ruhun daima dini mevzular üzerinde dolaşmış olmasından değildir. Mehmet Akif bey, ilk defa olarak bize millî manzumelerin, millî tiplerin karikatürünü yapar ve bazı millî örf ve adetlerle acı bir şekilde alay eden bir medeniyetçi çehresile göründü idi. Son şairlerin ve mütefekkirlerin meyanında hiç kimse noksanlarımızı, zaaflarımızı, ilim ve irfan, medeniyet ve umran sahasındaki tedennimizi ve bazı ahlâki tereddîlerimizi Mehmet Akif bey kadar şiddet ve hiddetle yüzümüze vurmamıştır. O'nun kalemindeki bu infial ve tehevvür ise daima terakki, tekâmül gibi medeni ve ilmî mefhumlar namına vukubulmuştur.»

«Bununla beraber Mehmet Akif beye dini ve İslâmî şair diyoruz. Niçin? Çünkü tarzı edasında gür sesli bir cami vaizinin hal ve tavrı vardır. Ve hissiyatının mihveri mahafetullahtır... Mehmet Akif'in hayata dair felsefesi şudur: «Ahkâmı diniyyeye, kavanini şeriyeye itaat ve riayet edelim. Bizim için bundan başka kurtuluş yolu yoktur.»

«Bizi bu satırları yazmağa sevkeden endişe, her şaire kendi 'vasfı mümeyyiz'ini bulmak ve edebiyat sahasında olsun bir takım yanlış ve haksız telakkilerin teessürüne meydan vermemektir. Yoksa geçen makalelerimin birinde söylediğim gibi, ümmetçi ve şeriatçı bir şair olmak Mehmet Akif bey için bir nakisa değil bir meziyyettir. Safahat şairi, şahsiyetindeki o ruhlu kudreti ancak bu iki canlı mefhumdan istiane ettiği imana medyundur.»

«Kuvvetsiz ve adi şairler onlardır ki, muhitlerinin tabiî mahsulleri olmayan bir takım sahte ve yabancı tahassüs mihverleri etrafında puyandırlar. Bu dalâletzedeler, arkalarına takılan ruhları, birbirinden acaib, birbirinden mâkus bin türlü manevi, fikrî maceralara sürüklerler, bir giriveden öbür giriveye saptırırlar. Otuz seneden beri Türk güzideleri böyle bir irfan ve vicdan serseriliği içinde perişan kaldılardı. Şimdi diya-

net ve milliyet mefkûreleri bütün edebî ceryanlara yavaş yavaş hakim olmağa başlıyor. Hepimiz bu munis yol üstünde, gittikçe daha berrak bir ufka doğru ilerliyoruz. Bu ruşen kafilelerin en önünde yürüyen meş'lekeşlerden biri de hiç şüphesiz Mehmed Akif beydir.» (Yakup Kadri)

SÖZ SIRASI AKİF'TE

Yazımızın buraya kadar olan bölümünü Akif için söylenenlere ayırdık. Görüldüğü gibi herkes Akif'i kendi seviyesinden değerlendirmiş. Bunlar arasında Akif'in kndi zaviyesine ulaşabilen çok az.

Ülkemizin son birkaç asırdır gösterdiği özelliklerden biri de şu: Kuşaklar arasında sürekliliği sağlayacak bağlar yok. Her nesil, kendine mahsus şartlarını kendi yapıyor. Geçmişin değerleri, geliştirilerek devam ettirilecek saygıdeğer şeyler değil, istenildiği gibi yorumlanacak metalar. Mehmet Akif gibi bir kıymet de bu kuraldan istisna edilemezdi, edilememiştir de...

Akif'in şiirde uyguladığı tarz devam etmemiştir. Şartlar mı bu sonucu doğuracak biçimde gelişmiştir, yoksa başka sebepler mi var, bunu tesbit etmek zor. Gerçi Akif de kendinden önce var olan bir tarzın devamcısı değil. Aruzu kullanmasına rağmen Abdülhak Hamid de böyle. Fakat Akif'in hangi düşünceyle böyle bir anlayışa ulaştığını anlamak mümkün. Bunu aşağıda göreceğiz.

Akif'in sanat anlayışı da öyle sanıyoruz ki devam ettirilmediği gibi yeterince anlaşılmış da değildir. Batılı şekillere şartlanmış gözüken edebiyat camiamız, Akif'in sanat dünyamıza getirdikleri üzerinde kafa yormuyor. Oysa Akif, sadece şiirimize getirdikleri ile değil, sanat anlayışıyla da son derece dikkate değer. Buna rağmen Akif, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi ya kasten ihmal edilmiş, ya da takdir ve iltifatlar altında kaybedilmiştir. Şimdi konuşma sırası Akif'te:

«EDEBİYATIN VATANI OLDUĞUNA IMAN EDENLERDENİZ»

«...Hele sanat sanat içindir, sanatta gaye yine sanattır, Edebiyatta, edebiyattan başka bir gaye aramak sanatı takyid etmektir, gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler, ahlâksızlığa felsefe şekli veren, edebiyat namına milletin namusuna, hayatına ve mevcudiyetine yürüyen bir takım hazelenin ortaya koydukları bahnâmelere revaç verilmek için ileri sürülüyor.

Bir de biz edebiyatın vatanı olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiç bir milletin edebiyatını memleketimize maletmek istemeyiz.

Şarklılar bugün her şeyde olduğu gibi edebiyatta da pek geri; Garblılar her şeyde olduğu gibi edebiyatta da pek ileri. Biz onların edebiyatından yalnız sanat cihetiyle istifade etmek isteyeceğiz. Yoksa ecnebi emtiasını yerli metaı yerine satmayacağız. Simsarlığın bu türlüsü dolandırıcılık oldukdan başka, kendi hissiyatımızın kendi efkârımızın, elhasıl kendi hayatımızın kıyamete kadar işlenmeyerek, ham eşya sırasında kalmasına sebep olur ki hem ayıp, hem günahdır. Petrolün nasıl çıkarıldığını, nasıl tasfiye edildiğini öğrenen Osmanlı; Erzurum'daki, Irak'daki madenlerimizi işletmeye çalışmalıdır. Yoksa Amrika'dan Rusya'dan, Romanya'dan teneke teneke gaz taşıyacak, sonra da yerli mahsül diye bizi kandıracak olursa biz onun madenciliğinden bir şey anlamayız.

Darılmasınlar, gücenmesinler ama sanatkârız diye meydana atılan bir çoklarını biz adi birer simsar bulduk! Adi kaydını da ilâve ediyoruz. Çünkü şekillerini belli etmeyecek kadar maharet gösteremiyorlar.

Sebilürreşad'ta görülecek eserler kaba olacak, saba olacak, lâkin yerli malı olacak; hiç bir tarafında başka memleket mahsulü olduğunu gösterir damgası bulunmayacak. Bir de az çok bir faide temin edecek. Şayet ahlâkî, içtimai hiç bir faide temin etmezse zararı bari olmayacaktır ki bir nazara göre bu da faide demektir.

Yazılarımız en namuslu aileler arasında okunabilmek üzere yazılıyor. Zaten bizim içtihadımıza göre edepsizliğin başladığı noktada edebiyat biter.

Elverişli bulduğumuz her mevzuyu yazacağız. Hele içtimai dertlerimizi dökmekten yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız, bir takım zavallıların zannettiği, yahut zannettirdiği gibi milleti ele, düşmana karşı maskara etmek değildir. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı, maskara etmektir. Taki ülfet neticesi olarak her gün yapmaktan hiç sıkılmadığımız, hiç azap duymadığımız bir sürü fenalıkları yavaş yavaş bırakalım da elbirlikle insanlığa doğru bir adım atalım.

Görülüyor ki biz edebiyattan pek çok şeyler bekliyoruz. Evet memleketin aklı başında olan evlâdı, bize yan bakmaz da yardım edecek olursa, neden Osmanlıların hakiki, insani bir edebiyatı vücuda gelmesin.

Yazılarımızın gerek mevzuunda gerek üslûbunda, her şeyden evvel bütün Osmanlıları düşüneceğiz. Yani mümkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana

Âkif'in cenaze töreninden bir görünüş..

getireceğiz. Yoksa havass için yazı yazmağa yeltinecek kadar sersem değiliz. Zaten altıyüz bu kadar seneden beri, yalnız havassı düşüne düşüne avam olmuş gitmişiz.

«...*EVET LİSANIN SADELEŞTİRİLMESİ FARZDIR*»

Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüş isek, mutlaka muztar kalmışızdır. Yalnız sadelikte «cennet» i beğenmeyip «uçmak», cehennem»i bırakıp «tamu» diyecek kadar ileri gidecek değiliz.

Hele dilimizin şivesini-ister Napolyon çizmesi çekmiş, ister İngiliz çorabı giymiş olsun- hiç bir ecnebi ayağına çiğnetmeyeceğiz. Bu hususta ne kadar taassub, ne kadar muhafazakârlık kabilse göstereceğiz. Evet, eskiler gibi Arapça, acemce düşünülüp, yahut yeniler gibi Fransızca Almanca tertip eyleyip Türkçeye ondan sonra naklolunan yazılara karşı gücümüz yettiği kadar hücum edeceğiz. Zira şu hakikate iyice inanmışız ki; dilsiz millet gibi, şivesiz de dil yaşamaz. Her memleket nasıl kendi tabii hududu dahilinde ilerlerse, her dil de fıtrî şivesi dahilinde terakki eder.

Lisanın şivesine uymayan eserler, mahdut bir kısım halk arasında bir müddet yaşar, lakin sonra da ölür gider.» (Sebilürreşad, C. 1. sayı 1.)

Mehmed Akif, dil üzerinde bir süredir durmaktadır:

«Meclis yerine kurultay, meb'us yerine yalvaç, âyân yerine aksakal... Kelimeler böyle. Şiveyi ise nakle imkân yok. Hepimizin bildiği, başka bir lisandan alma olduğunu hatıra getirmeyecek kadar iyi bildiği kelimeleri unutturarak hiç birimizin bilmediği tabirleri kabul etmek suretiyle lisanımızı sadeleştireceğiz... Evet lisanın sadeleştirilmesi farzdır... Avamın anlayabileceği maaninin, avamın kullandığı lisan ile ifade edilmesi» (Sıratı Müstakîm, C. IV. sayı 92.)

Akif'in içtimaî meselelerde olduğu gibi, edebî meselelerde de belli bir bakış açısı yakaladığı meydanda. Bu bakış açısını sanat ve edebiyatın genel olarak değerlendirdiği yukarda naklettiğimiz yazısında görmüştüm. Dil meselesinde de aynı bakış açısını uyguladığını öğrenmiş bulunuyoruz. Aşağıda eski edebiyatımızı değerlendirirken de aynı ölçülere dayandığı belli olmaktadır:

ESKİ EDEBİYATIMIZ

«İnsaf edilsin, matbû, gayrı matbû yüzlerle, belki binlerle sayılan divanlarımızı, birer birer nazarı tetkikten geçirirsek bulabileceğimiz hakiki hakiki, hamasi, hikemî, hissî şiirler bir müntehebat mecmuası meydana getirebilir mi?»

«.. Hele edebiyatın ahlâk ile münasebeti lâzım geleceğini, bir heyeti içtimaiyeyi tezhip edecek en başarılı vasıta olacağını hatırımıza bile getirmemişiz. Avamın ağıza almakta istihya edeceği uryan, bir yığın rezaili havassı üdebamız mazmunlarla, cinaslarla telleyip pullayıp asarı edebi namı altında, büyük büyük mahafilde inşad etmekten hiç çekinmemiştir. İşte vaktiyle şarktan nasıl istifade edememiş, zarar görmüşsek, bugün de garp edebiyatından öylece mutazarrır oluyoruz. Bir iki edibi güzinimiz istisna edilirse, Garb'ın bedayiî edebî namına aldığımız şeyleri hiç işe yarayacak mahiyette değildir. Biz bugün heyeti içtimaiyemizin gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamiyetini galeyana getirecek, ahlâkını tezhip edecek hülasa bize her manasıyla dersi edep verecek bir edebiyata muhtacız. (Sıratı Müstakîm, C. III, sayı 56)

Mehmet Akif'in, sanat, edebiyat, dil ve eski edebiyatımızla ilgili görüşleri buraya kadar naklettiğimiz yazılarından yeterince anlaşılmaktadır. Aşağıda okunacak belge ise, bir konuşmada geçtiği için büsbütün canlı ve O'nun kendini özlü bir tanıtması:

VE BENİM ŞİİRİM

«Hamid'in şiirini şöyle bir müzeye teşbih edelim: İçeriye giriyorsunuz. Meselâ bin liralık bir seccade. Onun yanında bir de alelade sandalye. Şöyle gelişigüzel konmuş şurada bir pırlanta, bir taç, onun yanında bir sırça bardak.

«Tevfik Fikret'in odasına girerseniz öyle fevkalâde bir şey göremezsiniz. Fakat mevcut olan şeyleri gayet muntazam, mürettep, yerli yerinde bulursunuz.»

«Hamid ya gökte uçar, ya da ka'rı arzda dolaşır. Bizim gibi yeryüzünde dolaşmaz. Abdülhak Hamid'i bir kaç sene sonra yeni nesil anlamayacak. Bilhassa eski eserlerini. Hele Namık Kemal ve bundan evvelki şairleri hiç anlamayacaklar.»

«Benim şiirimde böyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde hayale dalmam. Ben adi şeylerden bahsederim. Meselâ bu taşsa, ona teş derim, haceri semavi demem. Eşyanın hakikatlarını hayal kuvvetiyle değiştirip mafevkattabia bir

şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tesbit etmeğe çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa bundandır.» (Eşref Edip'in kitabından)

AKİF NEREDE MÜTEVAZİ

Bütün bu belgelere ikisini daha ekleyeceğiz. Bunlar Akif'in pek bilinen ve O'nun sanatının özelliği sözkonusu edilince hemen anılan iki şiiri. Bunlardan birini Akif, Safahat'ına önsöz mevkiinde almış, birinci kitabın önüne. Başlıksız olan şiir şöyle sesleniyor okuyucuya:

Bana sor sevgili kaari', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım;

Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim çünkü, ne san'atkârım.

Şi'r için gözyaşı derler, onu bilmem yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün asarım.

Ağlarım ağlatamam, hissederim, söyleyemem.
Dili yok kalbimin ondan ne kadar bîzarım.

Oku şayet sana bir hâli yürek lâzımsa,
Oku zira onu yazdım, iki söz yazdımsa.

Safahat'ın yine birinci kitabının bu defa sonunda «İtiraf» başlığı ile şu şiir yer alıyor:

Safahatı'mda, evet şi'r arayan hiç bulamaz;
Yalnız bir yeri hakkında «hazin işte bu» der.

— Küfe?
— Yok.
— Kahve?
— Hayır.
— Hasta?
— Değil.
— Hangisi ya?

Üçbuçuk nazma gömülmüş koca bir ömrü heder

Bu iki şiirde de ilk göze çarpan özellik az raslanır bir tevazu örneği. Bir çok kişi de bu görüşte. Evet tevazu belirtileri yok değil bu mısralarda. Fakat biz bu iki şiirin başka anlamlar ifade ettiği kanaatindeyiz. Önce Akif burada niçin tevazu göstersin diye soruyoruz. Akif mütevazi ama tevazuun nerede gösterileceğini bilecek kadar da başı dik bir insan. Bir davayı savunan insan için, tevazu da, gurur da dava adına olacağı için, böylesi kişilerden rasgele tevazu beklenmez. Nazik olabilirler, ama mütevazi, yerine göre. Hele hayatını davası uğruna harcamış bir idealistin verdiği, tek ve önemli eserinin başına böyle bir tevazu kitabesi yerleştirmesi düşünülemez.

Akif bu şiirlerinde son derece özlü olarak sanat anlayışını okuyucuya anlatıyor. Bir anlatış ki uzun uzun tarifler yerine, devrin sanat anlayışını çiğnemeyi tercih ediyor. Şöyle demek istiyor yani: Ben gazellerden, şarkılardan oluşan koca bir divan da yazabilirdim. Hatta ilk zamanlarımda yazmıştım da. Ama

sonra yok ettim bunları. Bütün şark edebiyatını bilirim, Sadi'nin ve Hafız'ın hafızıyım. Mütenebbi'leri de yakından tanırım. Batı edebiyatına gelince Lamartin, Daudet ve Zola'yı aslından okurum. Fakat ben işte bugün memleketimizde olmayan bir şeyi yapıyorum. Bu yaptığım şey, memleketimizde sanat sayılmaz, nazım kabul edilir ama şiir olamaz. Ve ben de bu anlayışa göre sanatkâr değilim, yazdıklarım da şiir değildir.

Şairin, ötesinde başka gerçekler yatan bu iddiasını söylediği biçimde kabul edecek değiliz. Çünkü Akif'in inkâr ettiği kendi şiir ve sanatı değil, bizdeki sanat ve edebiyat anlayışıdır. Gerçekte ise Akif, son çağların en büyük Türk sanatkârlarındandır. Eğer Sadi büyükse, Goethe büyükse Akif de büyüktür. O, şiiri düşüncelerinin tebliğ vasıtası yapmıştır, zaten kendisi de şairlik iddiasında değil deyip, kısa bir yargı ile Akif'i saf dışı etmek abes.

VE AKİF'İN YAŞAYAN TARAFI

Akif, zamanında büyük olduğu gibi, bugüne de çok şeyler bırakan ve canlılığını sürdüren bir sanatkârımız. Sanat anlayışı bugün pek taraftar bulmuyor ise de, O'nun en değerli mirası bizce zamanıyla ve hatta zamanımızla çatışma pahasına da olsa ısrarla savunduğu bu sanat anlayışı.

Bu sanat anlayışını, Akif'ten yapılan, anlamları çok açık iktibaslardan sonra bugünkü dil ile burada yeniden anlatmak, lüzumsuz bir tekrar olacaktır. Bize sadece bir özetleme düşer. Şöyle bir özetleme :

Akif'i edebiyatın —özellikle hakim batı edebiyatının— ölçüleriyle tanımak ve değerlendirmek mümkün değil. Böyle hareket noktaları bizi yanlış sonuçlara götürür ve Akif'i bugün kendisinden yararlanılamaz bir kişiliğe büründürür. Edebiyat tarihinde hayatıyla sanatını en üst düzeyde bütünleştirmiş, vasat sanatçılar için geçerli kalıpların çok üstünde ve bütüncü üç-beş zirveden biridir O. Böylesi sanatçıların, nereden bakılırsa ayrı bir özellik gösteren varlıkları karşısında sanatta biçim, muhteva, üslûp v.b. endişeler anlamını kaybeder.

Toplumcu bir yapıya sahip bir milletin çocuğuydu O. Bunu hem hayatına sindirdi, hem sanatına. Kişisel hayatında bile -dar da olsa muhabbet halesi bir cemaat, bir dostlar topluluğu içinde- içtimaî bir hayat yaşadı. Sanatını da, kendisi gibi İslâma ve millete adadı. Feryat, figan ve iniltiler içinde yaşadığı bir zamanda sanatında ve hayatında nefsine hizmet gibi bir bencilliğe düşmedi. İslâm Peygamberinin istediği şair olmağa çalıştı. Bütün bu taraflarıyla bugünün sanatçısı için yakın geçmişteki tek örnektir. Ayrıca dil anlayışında bugün bile geçerli en gerçekçi yolu buldu. Bugünkü dil çalışmaları O' nun tesbitleri üzerine oturtulmalıdır diyebiliriz. Sanatta yararlılık aradı. Bu yüzden şiirleri yapmacıklardan, fazlalıklardan, yararsız sanat gösterilerinden, kendi deyimiyle tasannu'dan arındırılmış durumdadır. Bize mahsus bir gerçekçilik getirdi. Teşhiri bir zevk haline getiren batı gerçekçiliğinden çok farklı biçimde, faziletin tersi olarak sergiledi gerçekleri. Taşıdığı öteki edebi özellikleri başkalarının ağzından yeterince anlattığımız için burada tekrara gerek duymuyoruz.

Tek cümleyle Akif, bugün muhtaç olduğumuz sanat anlayışını tesbit etmiş ve uygulamada da göstermiştir. Bu tarafıyla dipdiri yaşamakta olan Akif'in fani tarafını minnet ve rahmetle anıyoruz.

Kültür ve Emperyalizm

CEMİL MERİÇ

BABİL KULESİ

Avrupa'nın düşünce sefaletini belgeleyen bir kelime: kültür. Kaypak, karanlık, samimiyetsiz. Tarımdan idmana, balıkçılıktan medeniyete kadar akla gelen ve gelmeyen düzinelerce mânâsı var. Kelime değil, bukalemun. Kroeber ile Klukhohn, kültürün -şimdilik- 161 târifini tesbit etmişler. Bu uğursuz kelime dilimize iki ayrı kaynaktan girmiş: Fransızca'dan, Amerikanca'dan. Fransızca kültürün Türkçe karşılığı: irfan. Amerikanca kültürün: medeniyet. İrfan nedir? Bu günkü Avrupa için, bazan bir fikirler hamûlesi, bazan modanın gerektirdiği bir cilâ. Ama her zaman, imtiyazlı bir zümrenin kendinden olanları tanımasına yarıyan bir klişeler yığını..

Avrupa aydınları bu sahte, bu kalıplaşmış kültürden şikâyetçi. Pierre Emmanuel «kültür hepimizin», diyor, «bir sevgi, bir insana inanış, kendini insanlığın kaderinden sorumlu tutuştur». Neden bu tutku bütün bir topluluğa mal edilmesin? Soyumuz yaşıyan ve yaşanmış bir kültür sâyesinde acılarını yenebilir, hayatını yüceltebilir. Kültür insanın kendi kendini fethi, bu günü dünle zenginleştirmek, dünle ve yarınla.

Demek ki Fransızcada kültür, Almanca'nın ve Amerikancanın taarruzlarına rağmen, esas mânâsını korumaktadır: İrfan. İnsanoğlunun has bahçesidir irfan. Ayırmaz birleştirir. Bu bahçede kinler susar, duvarlar yıkılır, anlaşmazlıklar sona erer. İrfan kendini tanımakla başlar. Kendini tanımak önyargıların köleliğinden kurtulmaktır, önyargıların ve yalanların.

Ne var ki Amerikancadan aktarılan kültürün mânası çok başka: medeniyet, yâni civilisation. Medeniyet ne? Cuvillier, Sosyolojinin El kitabında kelimenin yirmi târifini vermiş. Yani hep Babil Kulesindeyiz. Yazarlarımızın lâubâliliği bu keşmekeşi bir kat daha arttırıyor. Kültür aynı parçada hem irfan hem medeniyet, hem yaşayış tarzı.

Yeni bir terkip, bu mefhum anarşisini son haddine vardırdı: kültür emperyalizmi. Kültürle emperyalizmin çiftleşmesi akıl almaz bir fuhuş. **Emperyalizmler tuzağa düşürmek istedikleri ülkeleri kültürleriyle fethetmez, kültürsüzleştirerek, kültürsüzlüklerine inandırarak yok eder.** Emperyalizmin emrinde korkunç bir silâh vardır: İdeoloji. İdeolojiler siyasî birer yalan, birer yarı-hakikattır. Kültür, hakikatın bütünü, ideolojilere karşı tek zırhımız.

Avrupa'nın uydurduğu bahtsız terkip orada da pek sevilmemektedir. Ne Paul Robert'in altı ciltlik sözlüğüne alınmış, ne Webster'in Büyük Kâmus'una. Larousse'un tarifi şu: «Kültür emperyalizmi (İmperialisme culturel) belli bir hayat görüşünü, belli bir hayat üslubunu zorla yaymağa çalışan emperyalizm».

Vuzuhsuzluk Avrupa dillerindeki sefaletten geliyor. Çünkü irfan karşılığı kültürle, hayat üslubu -medeniyet- karşılığı civilisation'un ayrı sıfatları yok. Başka bir deyişle çağrışımları da muhtevaları da başkabaşka olan kültürle civilisation'un sıfatı tek: kültürel.

Emperyalizm de en az kültür ve medeniyet kadar karanlık bir mefhum. Şimdi de onu tanımağa çalışalım.

EMPERYALİZM NEDİR?

Kelime çağımızdaki anlamıyla Fransızcaya İngilizceden geçmiş (1880). Geçen yüz yılda «İmparatorluk düzeninden yana olanların doktrini, görüşü». Capitant kelimeyi şöyle tarif eder: «başka ülkeleri siyasî veya iktisadî hakimiyetleri altına almak istiyen bir devletin siyaseti». Çağrışımları: sömürgecilik, hakimiyet, yayılma... İngiliz, Amerikan, Rus emperyalizmi. «Emperyalizmin tek amacı vardır: dünyayı dize getirmek» (Camus).

Lenin ile kelimenin mânâsı kesinleşir. Bugün kendini bütün batı düşüncesine kabul ettiren, yâni emperyalizm denince akla gelen Lenin'in târifidir. Nitekim 1956 da yayımlanan İktisadî İlimler Kâmus'u (Romeuf'un başkanlığında bir heyet) yalnız Lenin'in târifini alır. Târifi en yetkili bir kaynaktan aktaralım: «Kapitalist sosyo-ekonomik kuruluşun en yüksek gelişim aşaması.. Emperyalizm, en ileri kapitalist ülkelerde yaklaşık olarak XIX. yüz yılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.. Serbest rekabet kapitalizminden aşağıdaki temel özelliklerle ayrılır: 1) Tekeller, 2) Banka sermayesi endüstri sermayesiyle kaynaşmış ve bu mâlî sermayeye dayanan bir finans oligarşisi kurulmuştur, 3) Sermaye ihracatı, mal ihracatından farklı olarak özel bir önem kazanmıştır. 4) Devletle bütünleşen uluslararası tekelci kapitalist birlikler dünyayı kendi aralarında paylaşmışlardır, 5) Dünya topraklarının en büyük kapitalist güçler tarafından bölüşülmesi tamamlanmıştır.» Kısaca emperyalizmin belirleyici niteliği, tekellerin sınırsız ekonomik ve politik egemenliğidir. Bunun için emperyalizmin bir başka adı da tekelci kapitalizm. (Marksçı Leninci Felsefe Sözlüğü).

Suavet de şöyle diyor: «Sömürgeciliğe ve askerî işgale dayanmadan bir kavmin başka bir kavim üzerinde kurduğu hakimiyet. Modern devletlerin bir çoğu, bağımsız olmakla beraber, iktisadî bakımdan aynı güce sahip değildirler. Demek ki en güçlü olan devlet herhangi bir ülkenin bütün üretimini sömürebilir. Zora baş vurmak ve askerî müdahalede bulunmak gibi tehditlerle onun siyasî hayatına karışabilir. Meselâ Venezüella'nın büyük petrol hazineleri vardır, ama onları işletecek malî imkânlardan mahrumdur. A.B.D. o-

raya büyük para yatırımı yapmış, bu sâyede Venezüella hükûmetiyle petrol üretimini ucuza kapatmasını sağlayan bir anlaşma imzalamıştır. Ruslar halk demokrasilerinde millî sanayi kurmuşlar bununla beraber çok kere bir Sovyet emperyalizminden söz edilebilir. Meselâ Macar uranyumunun Ruslar lehine işletilmesi bir nevi emperyalizmdir» (Dictionnaire économique et social 1970).

Şimdi kültür emperyalizmine dönelim. Larousse «belli bir hayat görüşünü ve belli bir hayat üslûbunu (tarzı) otorite yolu ile yaymağa çalışan emperyalizm» diyor. (Meydan Larus Otoriter sıfatını atlamış). Otoriter ne demek? İtiraz kabul etmiyen, otoriter düzen. Otorite, emretmek veya itaat ettirmek hakkı veya gücü; siyasî veya idarî yetki; üstünlüğünü başkasına kabul ettirmek.

Demek ki 1. — Burada sözü edilen kültürün irfanla da, medeniyetle de münasebeti yok. Emperyalizm de, bildiğimiz emperyalizm değil. Kültür emperyalizmi ezelden beri âşina olduğumuz bir mefhum. Avrupalılaştırma, Amerikanlaştırma.

AMERİKANLAŞTIRMA

Bugün emperyalizm denince ilk akla gelen ABD. Andrè Piettre'e göre «çok yönlü çok çelişik bir emperyalizm» bu. Zaafının kaynağı bu çelişkiler Emperyalizm, önce silâhların desteklediği siyasî hegemonya. Bu hegemonya temelleri halâ güçlü olmakla beraber bozguna uğramıştır. İktisadî emperyalizm de tehlike ile karşı karşıya: Avrupa ve Japon ekonomisinin rekabeti. Para emperyalizmi de gerilemiş ama direnmektedir. Bütün Amerikan emperyalizmlerinin dayandığı temel: teknolojik em peryalizm. Ay fâtihleri ilmin ve tekniğin bütün alanlarında önde gitmektedirler. Evet, Amerikan emperyalizmi benzeri olmıyan bir emperyalizm. En göze çarpan yönü psikolojik emperyalizm. Vicdanları yoğuran, yaşayış tarzına yön veren, alışkanlıkları etkileyen bir emperyalizm. Bu günün orta halli bir ailesiyle, yirmi yıl önceki bir aileyi karşılaştırın. Yaşayışlarındaki fark tek kelimeyle özetlenebilir: Amerikanlaşmak. Konfor, araba, lojman, mobilya, hatta yemek içmek, her şey Amerikanlaşmıştır. Demirperde gerisinde bile aynı standartlar, aynı binalar. Şüphesiz aynı yaşayış seviyesi değil, ama yol aynı.

KÜLTÜRSÜZ BİR MEDENİYET

Siyasî emperyalizm, insanlık tarihinin eski bir âşinâsı.. İskender, Sezar, Araplar, Haçlılar, Şarlken, XIV. Louis, Napolyon... Ama bu emperyalizm yalnız savaşa dayanmıyordu. Düşünceler, sanat, hukuk, düzen, din ordularla beraber yürüyordu. Gerçi eski savaşlarda kanlı ve kıyıcıydılar. Ama istilalar sona erince yıkılan ülkelerde yeni bir medeniyet kuruluyordu, fâtihleri örnek alan bir medeniyet. Kısaca, eski devletler ele geçirdikleri yerlerde bir kültür yaratıyorlardı. Amerikan'ın temsil ettiği çağdaş medeniyetin büyük talihsizliği kültürsüz bir medeniyet olması. Tarihte ilk defa görülen bir olay bu. İlim ve teknikte öncü olan, eski dünyadan aldığı kültürü yaymak için işitilmemiş cömertlikler gösteren o dev ülke yeni bir kültür yaratamamıştır: Ne felsefe, ne hikmet, ne estetik, ne yaşama sanatı. Bu psikolojik emperyalizmin dünyaya armağanı: ruhî bir boşluk, ciklet çiğnemenin o anlatılmaz ve derin keyfi, kovboy filmlerinin veya bezdirici reklamların çocuksu heyecanı.. Vance Packard'dan Kenneth Galbraith'a kadar nice Amerikan sosyoloğu bu yaraya çoktan parmak bastı. Daha va-

himi Amerikalıların çoğu terbiyesiz, yani incelmemiş, zerafetten habersiz. Terbiyenin olmadığı yerde gerçek bir kültürden söz edilebilir mi? Amerikalı, samimî, dürüst, tekellüfsüz, konuk-sever. Ama bu hükümdar-milletin dünyaya sunduğu model daha çok hayasız bir şuursuzluk. Başlıca mazereti de bu şuursuzluk: fert hürriyetine düşkün. Başkasına hürriyet tanımıyan bir düşkünlük. Estetiği pratiğe feda eden bir pragmatizm: yüzyılların cilâsından mahrum. Bu topluluk terbiye'sizliğini nazariyeleştirmiş de. Ünlü Dr. Spock'ın aşırı bir Rousseau'cukla Freud'dan esinlenerek ileri sürdüğü öğüt şu: tabiatın gidişine saygı gösterin, fiske bile vurmayın çocuklara. Yoksa... Sayın doktor, görülmemiş bir başarı kazandıktan, 1946 da yayımlanan kitabı Amerika'da yirmi milyon sattıktan ve çeşitli dillere çevrildikten sonra, 1974 de 70 ini aşmış bir insan olarak halkın huzuruna çıkıp yanılmışım diyordu. Filhakika boşluk emperyalizminin bir başka biçimi olan bu ipsiz sapsız pedagoji, hipiler, hapçıları, toplum-dışıları türetmişti bol bol. Kelimelere bakın: hold-Jp ganster, striptiz, sex-shops. Bütün bu maskaralıklar Amerika'dan geliyor. Amerika bir taraftan dostlarını kızdırdı, diğer taraftan isyançıları silâhlandırdı. Berkeley üniversitesi Sorbon dan dört yıl önce eyleme geçti. Gösizmin damarlarında bir parça da Amerikan kanı var. Ayaklanan gençlik sonunda asıl meseleye parmağını bastı; tüketim toplumunun amacı ne? cevap yok. Ve anti-amerikanizm Amerikayı da sardı böylece. Yanki emperyalizmi bu yüzden çatırdıyor. İdeolojisi yoktu bu emperyalizmin. Hürriyetin korunması gibi müphem bir gaye peşindeydi. Ve hürriyet kimseyi coşturmuyordu. Amerikanın karşısında saldırgan bir ideolojisi olan, kendinden emin bir emperyalizm vardı. Garibi şu ki bu ideoloji de tersine dönmüş bir Amerikanizmdi aslında. Aynı teknik aşkı, aynı teknokrasi, aynı pratik materyalizm, üstelik bir de teori. Her ikisinde de amaç; yığın tüketimini gerçekleştirecek bir cennet kurmak. Yalnız vasıtalar farklı, ama ikisinde de liberal değil bu vasıtalar. Rusya'da da, Amerika'da da insanlar yeni bir bilgelik, yeni bir kültür peşinde. Ama boşuna. (Bkz. A. Piettre, Le monde 3 Mayıs 1975).

Evet, kültürün en yüksek merhaleye ulaştığı Yeni Dünya'da kültür yok artık: karşı-kültür, anti-kültür, hip kültür, kültür sonrası- devrimci kültür var. İdeolojilerle teknik yeni kuşaklara güvensizlik veriyor. Hepsi de ütopyalara susuz. Hepsi için de kültür bir uyutma endüstrisi.

Demek ki:

1 — Emperyalizm bugünkü anlamıyla XIX. yüzyılın sonlarında sahneye çıkmıştır.

2 — Emperyalizmlerin büyük sefaleti kültürsüzlükleridir. Bu itibarla emperyalizmin kültüründen söz etmek saçmalamaktır.

3 — Emperyalizmin kültürü olmadığı gibi, kültürün emperyalizmi de olamaz. Gerçek kültür, insanı insan yapan değerlerin bütünüdür.

4 — Kültür emperyalizmi hayrın emperyalizmi, faziletin emperyalizmi, ilmin emperyalizmi, aydınlığın emperyalizmine benzer bir hezeyandır. Emperyalizm için bir nevi meşruiyet fetvası.

5 — Bu yalancı terkip sadece Avrupalılaştırma, Amerikanlaştırma gibi asırlardan beri süregelen bir saldırının suratına takılan yeni bir maskedir.

6 — Hele Osmanlı'ya emperyalist demek, düpedüz cehalettir. Geçen asrın sonlarında doğan ve asrımızda gelişen bu canavarın bizimle münasebeti ne? Can düşmanımız olması mı?

AKİF'İN İSLAMCILIĞI

MUSTAFA AYDIN

«Divan şairleri okuyucusunu meyhaneye, gümüş kurnalı hamamlara götürür. Halbuki Akif bizi doğru Fatih Camiine ulaştırır, dini ve manevî bir atmosfer içine sokar Müslümanların dertleriyle ilgilendirir. Hayatını vakfettiği İslâm'ın meselelerini duyurmaya çalışır.» diyor eleştirmen. (1)

Esasen Akif, bir sanatkâr, bir şair, bir bilim adamı olmaktan çok bir dava adamıdır. Bu onun en belirgin yönüdür. Evet o şairdir, ediptir; halkı millî bir kıyama hazırlamak için çırpınan bir mücadele insanı, ama hepsinin üzerinde bir dava adamıdır. Samimi bir mümindir ve herşeyini onun için yapmıştır. Bunlar davasına hizmet edebildiği oranda kıymetlidir. Nitekim zamanının aktüel tartışma konusu olan «sanat, sanat için midir, toplum için midir» meselesine açıkça «inandığımız dava içindir» cevabını vermiş «söz odun gibi de olsa» dâvâsını anlatmasını istemiştir.

Akif'in davasını «İslâmcılığı» İsmi altında toplamağa çalıştık. Bu tez günümüzde aktüel olmasa da Âkif ve onun dönemi için özel bir anlam taşır. Bilindiği gibi ülkemizde kavramın tarihi 1908 devrimine kadar iner.

Bir çok siyasî hareketlerimizde olduğu gibi önce devrim yapılmış sonra bir ideolojinin aranmasına geçilmiş ve herkes kendi fikrini bir doktrin olarak ileri sürmeye başlamıştı. Daha sonra bu dağınık görüşler üç ana ideoloji halinde sistemleşti: Her şeyi tam bir batıya dönüşmede bulan Batıcılar, Türk ırkının varlığının şuuruna varmayı temel kurtuluş prensibi sayan Türkçüler, devletin ve milletin kurtuluşunu tam anlamıyla İslâm'a sarılmakta bulan İslâmcılar.. İşte Âkif bu sonuncu-

(1) A. Cerrahoğlu. Bir İslâm Reformatörü olarak Âkif.

ların içinde yer alıyordu, sahip olduğu şartlar kendisini böyle bir cephede yer almaya zorlamıştı. (2)

Eşref Edip ile Sırat-ı Müstakimi kurdular. Dergi İslâmcılığın sözcülüğünü yapacakdı. İslâmcı düşünce halk ve devlet yapısından çok kişilerin ahlâkındaki değişiklik ve genel hareket tarzlarındaki bozukluk yüzünden varlığımızın tehlikeye girdiği, felaketimizin İslâm'dan kopmaktan ileri geldiği, ona tekrar dönmekle kurtulabileceğimiz tezini savunuyordu. Ne var ki batıcılığın da desteğinde olan Türkçülük güç kazanıyordu. İslâmcılık ise özü itibariyle anlaşılmıyordu. Meselâ Osmanlıcılıkla bile karıştırılıyordu. Klâsik bir mahiyet taşıdığından muarızlarınca «eski» diyerek kesilip atılıyordu. Halbuki mesele yeni bir medeniyet aramak değil cemiyetin malı medeniyeti yeni şartlar içine yerleştirebilmek, daha doğrusu ondan yeni şartların sorusunu sormak ve cevabını almaktı. Fakat dinleyen olmadı ve konu da bir türlü anlaşılamadı. Âkif'in İslâmcılığına geçmeden İslâmcılık kavramı üzerinde kısaca durmalıyız.

İSLÂMCILIK NE DEMEKTİR?

Gerçekten de eskiden beri müslüman olarak gelen bir toplumda İslâm'ın bir dava haline gelivermesinin anlamı ne idi. Bu, İslâm üzerinde yapılacak bir reform anlamını mı ifade ediyordu? Böyle bir problem nereden, niçin ve ne zaman doğmuştu. Bu dinî bakımdan bir yenileşme hareketi miydi, ihtiyaç nereden ileri geliyordu.

Aslında burada sözünü ettiğimiz şekliyle İslâmcılık muhtevası ne olursa olsun bir Tanzimat ideolojisiydi. İkincisi Meşrutiyetten sonra aktüellik kazanmıştı, ama o da Türkçülük gibi bir batı ideolojisiydi. Bazı düşünürler müslümanlara ve problemlerine bakıyor, İslâmla hayatları arasında tam bir ilgi kuramıyorlar, buradan da müslümanları yeniden «İslâmlaştırmak» gerektiği inancına varıyorlardı. Bu dar anlamıyla İslâmlaştırmak, müslüman cemiyetlerini hurafelerden kurtarmak, kendilerine İslâm'ın ruhunu anlatmak, onları itikat ve amelde gerçek anlamıyla müslüman yapmak, geniş anlamıyla ise bütün İslâm dünyasının uyanış, birlik (ittihad-ı İslâm) ve yardımlaşmasını sağlama çalışmaları idi. (3)

Ancak bu düşünceler öz itibariyle bazılarının zannettiği gibi Ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkıvermiş, köksüz ve sebepsiz görüşler değildi. Belki İslâmcılık, İslâmlaşmak gibi terimler yeni idi ama düşünce olarak Asr-ı Saadete çok yakın yüzyıllara kadar iniyordu. Hele hele meseleyi Cemalettin Efgani ile başlatmak, Mısır'da Muhammed Abduhlarla geliştiğini, bunu Türkiye'de de Âkif'in temsil ettiğini söyleyip çıkmak hiç de yeterli bir değerlendirme olmaz.

---

(2) Sezai Karakoç, Mehmet Âkif.

(3) Burada sözünü ettiğimiz şekliyle İslâmcılığı ilk defa ele alanlardan birisi ve belki de en önemlisi Mısır Hidivi Prens Said Halim Paşa'dır. İlk defa olarak konuya has Fransızca olarak bir kitapçık yayınlamıştır. Âkif çok saygı duyduğu bu gerçekten değerli ilim ve siyaset adamımızın «İslâmlaşmak» adlı eserini tercüme etmiş, Sebilürreşad'da yayınlamıştır.

İslâmlaşmanın bu önemli simgesi onu şöyle tarif eder:
«İslâmlaşmak, İslâm'ın inanç, ahlâk ve siyaset sistemini daima zaman ve çevrenin ihtiyaçlarına en uygun şekilde yorumlamak ve bunlara olduğu gibi uymaktan ibarettir.» (Prens S. H. Paşa, İslâmlaşmak)

Konuyu, müslümanların İslâm'ı anlama noktalarında bir «yenileşme» hareketi olarak ele almak, kaynağını ise, din ve toplum ilişkilerinde bulmak gerekiyor. Bilindiği gibi din, kendi içinde bütünleşmiş bir «sistem»dir, bırakıldığı yerde kendi kendine gelişen, hareket eden bir «organizma» değildir. Toplumlar ise aksine hiçbir zaman ideal olarak tamamlanmaları düşünülemiyen, gelişmeleri hiç bir zaman durmayan, «organik» varlıklardır. Organik olan toplumda onun hayatını düzenleme durumunda olan dini sistemi bir arada düşündüğümüz zaman problemin dinamiği karşımıza çıkar. Deyim yerindeyse aralarında, onu yaşayacak fert ve toplumlar tarafından temin edilecek, sürekli bir akordun ve dialogun temin edilmesi gerekecektir. Yani dinin öncüllerine göre, hayatın yeni şartların durmaksızın yorumlanması gerekecektir. İctihat müessesesi de işte İslâmda bu din ve toplum dialogunu sağlayan bir müessesedir ve sözünü ettiğimiz hareket hemen Sahabe hayatta iken başlamıştır.

İslâm tarihinin ilk üç asır (müctehit imamlar devri) bu dialogun çok sıhhatli olarak yürütüldüğü dönemlerdir. Fakat daha sonraki gecikmeler problemlerin birikmesini, bu konuda yeni kanaatlerin belirmesini temin etmiş, bir çok kereler İslâm'ı toptan duyma ve anlamada bazı yenilikçi çıkışlar olmuş ve bunlar «tecdit» yahut «teceddüt» hareketleri olarak nitelenmişlerdir. Din ilimlerinin ihyası anlamına gelen **İhya** adlı eseri ile daha beşinci asrın sonunda **Gazali** başta gelmekte, onu **bininci yılın yenilikçisi İmam Rabbani** ve sonraları İbni Teymiyye, Hindli Sah Velliyyullah ve diğerleri takibetmişlerdir.

Ancak çağdaş İslâmî yenilikçi

Üniversite konferans salonunda Akıf'le ilgili yapılan toplantıdan bir görünüş.

hareketleri asıl etkileyen faktör Abbasiler dönemindeki Ehl-i Sünnet - Mutezile çelişkisine kadar iner. Birincisi akıl ve nakli (Kur'an ve Sünneti) beraber götürmek, yorumlamak uzlaştırmak; ikincisi ise Kur'an ve sünnetin tefsirinde aklı öne almak ve herşeyi ona göre yorumlamak yolunu takibediyorlardı. Sonra İslâm medeniyetindeki duraklama bir bakıma konuyu da gündemden kaldırmıştı.

Nihayet 17. yüzyılda İslâm dünyasının batıyla kültürel yönde karşı karşıya gelişi, problemlerin birden bire yığılışı müslüman düşünürleri konu üzerinde tekrar eğilmeye sevketti. İyice anlaşılmıştı ki köklü bir yorum getirilmediği takdirde katı Batı akılcılığı İslâm dünyasını kasıp kavuracaktı. İyi veya kötü niyetli bir çok düşünür, konu üzerinde kafa yordu, ortaya fikirler sürdü, yorumlar yaptı. İki asırlık bu süreç içinde iki türlü anlayışla karşılaşıyorduk: **Modernizm, reformizm.** (4) İkincisi selefin yolunu takibederek Kur'ân ve sünnete göre her şeyin yenibaştan yorumlanmasını teklif ediyordu. Bazı pürüzlerine rağmen iyi niyetliydi. Birincisi ise İslâmi açıdan iyi niyetlere dayanmıyordu. Bu, koyu bir batıcılık hareketi idi. Yorumlarına İslâmdan da düşünceler alarak Batı kültü-

(4) Buradaki reformizm, Batıdaki anlamda değildir. «Din üzerinde değişiklik yapmaya kalkışmak» daha çok modernizm terimi ile karşılanmıştır.

rü lehine bir uzlaştırma faaliyetinde bulunmak, uzlaştıramadıkları yerde İslâm'dan olanı kaldırıp atmaktı. Reformistler ise bu uzlaştırmada İslâm'ı esas aldıklarından uyuşmayan noktalarda Batı değerlerine alt olanlarını atacaklardı.

O zamanlarda İslâm dünyasında iki yenilikçi ekol vardı: Mısır ve Hind Hind ekolleri. Mısır, İslâm dünyasının batıyla ilk temasa gelen bölümüydü. Mehmed Ali Paşa'dan beri camia içinde esnek bir yapıya sahipti. (5) Düşüncede Batılaştı ve İslâmcı cereyanlar da akılcı yolu takibettiler. Ferit Vecdi, Reşit Rıza, Muhammed Abduh vb. ekolün ileri gelenleriydi. Ekol canlı fakat bazen pürüzlü bir yol takibetti. Hind ekolü ise daha çok Batı'nın esiri olmanın yol açtığı bir teselli ihtiyacıyla, ve görüş imkânlarıyla Batı zincirlerini kırma esasına dayanan tarihi ve tasavvufî bir karekter gösteriyordu. Derunî idi. Tabiata uygunluk aranıyordu, hareket noktası Mısır'dan farklı olarak Batıya düşmanlıktı. Hareketin en mümeyyiz siması İkbaldi. Ona göre İslâm âlemi geleneği ile ilişkisini kesmeden bütün metafizik soruları yeniden düşünmeğe mecburdu. (6)

Türk ekolü bunların yanında -düşünce olarak- zayıftı. Bu da yaşanıp gelen hayatın özünü meydana getirmesi sebebiyle ayrı bir tez gibi ele alınmamasındandı. Bu bakımdan İslâmcılık Türkiye'de teoriden çok pratik bir hareket olarak görülüyor; müslümanların otorite meselesi, birliği, dayanışması vs. üzerinde duruluyordu.

«İslâm inancının ilkelerini yeni ilim verileriyle uzlaştırmak; hukukî sistemi yeni ilim verileriyle uzlaştırmak, bütün İslâmcıların başlıca amacı idi (7). Mısır'da «Menar» o zamanlarda etkili bir dergi olarak çıkıyordu. Halifeliğin merkezi olan İstanbul modernizme açık değildi. Onun için Sebil-ül reşad ve çevresindeki İslâmcılar daha muhafazakâr daha itidalli ve daha itinalı olarak düşünüyorlardı. Vakıa buranın en belirgin siması Âkifti ve saygı duyduğu Abduh'un bazı kavramlarını almış ve kullanmıştı. İslâm Rasyonalizmi onun çokça kullandığı bu kavramlar arasındaydı.

İşte Âkif, bu hareketin içindeydi. Makaleleriyle, şiirleriyle, verdiği derslerle, çağdaş İslâm mütefekkirlerinden yaptığı tercümelerle aydınlara hakikatı anlatmaya çalıştı. İslâm'dan kopmanın felâketlerini gösterdi, sefaletimizin tablosunu çizdi, Batıcılığı tenkit etti. Hayatı boyunca da müslümanların dertlerini düşündü, onlar için üzüldü, onlar için ağladı. Kelimenin gerçek anlamıyla «İslâm şairi» ünvanını kazandı.

ÂKİF'İN İSLÂMCILIĞI

Âkif şüphesiz dindardı, katıksız bir müslümandı. İnancı ile hayatı ve şahsiyeti arasında bir tezat yoktu. Muarızları bile onun bu yönünü takdir ederler. Müslümanlık onun için «Şehamet dini, gayret dini» idi. Dinamik bir İslâm anlayışına sahip olan Âkif'e göre müslümanlık hakiki insanlığı öğreten, esaret zincirlerinin hepsini kıran, Allah'tan başka bir varlığa baş eğdirmeyen, el açtırmayan, kısaca en asil, şerefli insanlık idealini yaşatan bir dindi. Onun, aklı ve kalbi tatmin etmiyecek bir tarafı yoktu.

---

(5) Âkif'in bir İngilizden naklettiğine göre, Mısır, İslâm dünyasının başı, Hind kalbi, Türkiye ise ayağıdır. Bunun için Batı, beyne pençeyi takmış, göğse yerleşmiş, elini ayağını kırmıştır.

(6-7) H.Z. Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.

Âkif'in İslâmcılığı, onu anlayışı ve yorumlayışı konusuna girmeden, İslâmcı olmasının sebepleri üzerinde de durmalıyız. Zira bu bize Âkif'in İslâmcılığını daha iyi anlama imkânı verecektir.

Âkif, dindar bir ailenin, manevi bir atmosferin içinde yetişmiştir. Küçük yaştan itibaren dini meselelerle uğraşmıştır. Tefsir, hadîs gibi ilimler okumuş, Sadi ve Attar gibi Doğunun büyük ediplerinin eserlerini tanımıştır. Yine her şeye rağmen gelenekçi olan Tanzimat şairlerinin tesirleri altında kalmış, duyuşta ve düşünüşte yerli, millî, dini, ifadede açık bir yol takibetmiştir. Baytar mektebinde pozitif bilimlerle de karşılaşan Âkif, onları dinî ilimlerle uzlaştırmış, bunlar ona daha genel bir yorum getirme düşüncesini ilham etmiştir. (8)

Ayrıca yaşadığı zamanın bir çok harplere, felâketlere maruz kalması ve bu hadiseleri kendi idealinin merceğinden gözlemesi onun İslâmcılığını etkilemiştir.

Tefekkür hayatını üç ana kısımda inceleyebiliriz. 1908'de İstanbul Darülfünunda edebiyat müderrisliği yaptığı safhadan harp ve millî mücadele yıllarına kadar olan devre, ikincisi harp yılları, üçüncüsü ise yeni Türk devleti dönemleridir.

Darulfünunda edebiyat öğretmenliği yaptığı sıralarda Âkif, bir düşünce adamıdır. İslâm dünyasının İslâm'ı yeniden anlaması, toparlanması için yoğunlaştırmaktadır düşüncelerini. Geriden de olsa Mısır ekolüyle bu sıralarda tanışır. Ferid Vecdi, Muhammed Abduh ve Cemaleddin Efgani'nin görüşlerini inceler. Böylece aynı mefkure için İslâm dünyasının her tarafından yükselen sesleri şahsiyetinde toplamak ister.

Balkan harpleriyle birlikte Âkif'in dertleri de artar, o artık teori filan kurmaz «üçyüzelli milyon»un felâketine ağlar. Anadolu'nun işgalinden sonra da iyiden hareket adamı olur, köy köy, kasaba kasaba dolaşır, halkı millî kıyama hazırlar, ümit verir, heyecan verir, resmî görevlerle yurt dışına bile seferlerde bulunur. Batıcı aydınlar gibi mandacı hayallerle oyalanmaz.

Nihayet üçüncü safha gelir çatar. Âkif artık bedbindir. Devrimlerin diyalektiğinin, düşüncesine ters düştüğünü görür. Savaş yıllarını manda hayalleriyle geçirenler şekil verir devlete. Bütün müslümanların birleşmesi, İslâmî yenileşme vs. bir yaz rüyası gibi geçer gider. Küskünlük içinde Mısır'a gider ve İslâmcılık görüşlerini de yeterince billurlaştıramaz.

ÂKİF'İN İSLÂMCI DÜŞÜNCE ... ÇİZGİSİ... ... ...

Âkif, dinamik bir mümin. Çünkü «Ve en leyse lil-insani illâ mâseâ» (9) onda bir düsturdur. Bilimsel bir anlayışa sahip, pozitif bilimlere açık ama meselâ, meleği veya mucizeyi inkâr edecek kadar zavallı değildi. Görüş olarak «cami ve medrese duvarlarını aşmamıştı (10). Ama bu cami ve medrese madden ve manen restore edilmişlerdi.

Âkif, zihniyet itibariyle İslâmî rasyonalizmden yana idi, yani kitap ve sünnete dayanan, fakat bunların tefsirine akıl ve ilmî esas tutan bir yola sahipti. Bunu cereyanın men-

(8) Eşref Edip, Mehmed Âkif.

(9) «Ve en leyse lil insani illâ mâseâ» (İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır). Kur'an-ı Kerîm'in 53. sûresinin 39. âyetidir. Âkif'in hayatında sıkça söylediği âyetlerden birisidir. Safahatta şiirleri arasında ara sıra geçer.

(10) Cerrahoğlu. A.g.e.

Mehmet Akif uğrunda çırpındığı, uğraştığı, gençliğin elleri üzerinde

suplarını savunmasından ve akla verdiği önemden anlıyoruz:

«Din, akıldan ibarettir, aklı olmayanın dini de olmaz. Akla bu kadar yüksek paye veren müslümanlığın ahkamında makul olmayan bir hüküm bulunabilir mi? Ne hacet, bütün şer'î teklifler akıl sahiplerine ait değil midir. Yoksa siz ilmihali de mi anlıyarak okumadınız» der. (11)

Âkif'e göre İslâm müslümanlar için bir kurtuluş yoludur, hem önce dünya için bir kurtuluş yolu. «Zira dünyamız bu ruh ile, ahiretimiz ise dünya ile kaimdir. Hatta dünya âhiretten evveldir. (12) Bunalımların dinmesi ona sarılmaya bağlıdır. Eğer İslâm milletleri «seylabı eyyama çığnetmemek isterlerse sadr-ı İslâm'a rücu etmeleri lâzımdır» der.

Onun «Sadr-ı İslâm'a rucu etmek»den kastı, bu günkü İslâm toplumlarını henüz site devlet safhasında bulunan ilk Arap müslüman cemiyetine döndürmek değildir. İslâm'ı bütün sadeliği ile ortaya koymak ve asrın teknik ve hukuki icaplarına uygun olarak yükseltmektir. Zaten o, her şeyin ilim ve irfan ile olacağına yürekten inanmıştır. Avrupa ilminin tahsilini, İslâm ahlâkının temizliğini, dayanışmayı, İslâmî akideler dairesinde telkin etmeğe ve bununla geniş bir uyanış meydana getirmeğe çalışmıştır.

Âkif İslâm'ı, Türk toplumunun bir boyutu olarak ele alıyordu. O hayatın bir uzvu, bir parçasıydı. Bunun

(11) Sırad-ı Müstakîm, sayı: 102, s. 402.
(12) Sebilürreşad, sayı: 2, s. 214.

için teorik olarak derinleştirmemişti. Onu sosyal olayların yorumuyla karışık olarak vermesinin sebebi de bundandı.

Meseleye bu perspektiften bakarak çağdaş İslâm yazarlarından tercümeler yapmıştı ve alâka da uyandırdı. Müslüman kadını, fikir bahçesi, müslümanlıkta esaslar, çalışmanın İslâm nazarında yeri, din ve ilim, adaletin intaç ettiği fenalıklar, din nedir, kaza ve kader, dinî hoşgörü, müslümanların gerilemelerinin sebepleri, faziletler ve reziletler, şeref, zikr-i cemil, mülkü korumanın sebepleri, milletin mazisi, hali ve istikbali, hastalıkları ve çareleri, Hıristiyanlık ve müslümanlık, taassup... bu konuların her biri onun için büyük öneme haizdi.

Muhammed Abduh, Ferid Vecdi, Asımzade Refik, Abdülaziz Çavis, Şeyh Şibli.. den tercümeler yaptı. Ayrıca Kâtip Flamaryon'un bir eseri var bunlar arasında. Doğu edebiyatından Sadi'ye özel bir sevgi ve saygısı var. Bu arada Efganlı Şeyh Cemaleddin'i de hayranlıkla andığını belirtmeliyiz. (13) Hindli (sonra Pakistan oldu) büyük İslâm şairini de takdir eder. Bütün tercümeler Sebilürreşad'da yayınlanmış ama bir çoğu müstakil eser haline getirilmemiştir.

Evet Âkif çağdaş İslâm yazarlarından tercümeler yapmıştı. Ancak bunu fazla abartmamak, onu burada bir temsilci saymamak gerekir. Bir kere arada metod farkları vardı. O hayatı canlandırarak veriyordu, öbürleri teori kuruyorlardı. Âkif, İslâm ruhunu canlandırmaya çalışıyordu.Mesela Mısır bilginleri İslâm'ın genel sistemine yeni bir yorum getirmeye çalışıyorlar, Âkif ise düşünce kaynağı olarak bizzat toplumun kendisini alıyordu.

Sonra Âkif, yukarıda da belirttiğimiz gibi İslâmî anlayışa cihanşümul bir katkıda bulunan herkese kucak açmıştı, uyandırıcı oldukları oranda saygı duyuyordu. Onun için gerek şahıslar üzerinde, gerekse düşüncelerinde bir ayıklamada bulunmamıştı. Kaldı ki bir çoklarını gıyaben tanıyordu. Sahih kaynaklara göre hayırhah düşünceler beslediği Efgani ve Abduhla yüzyüze gelmemişti. İkbali de gıyaben tanıyordu. Hindli müslümanlara hürmetlerle birlikte safahatını göndermişti. Üstadın Peyamı Meşrık, Esrar-ı Hodi, Rumuzi Bihodi gibi eserlerini dostlarına tavsiye ederdi.

---

(13) Şeyh Cemalettin Efgani'nin İslâmcılığı hakkında mübalağa yapılmaktadır. Kıymetli mütefekkir Cemil Meriç «Umrandan Uygarlığa» adlı eserinde şeyhle ilgili dikkate şayan bilgiler vermektedir. 1883'de E. Renan'ın İslâm aleyhtarı bir konferansına karşılık Le Journal des débats'da yayınlanan cevabî mektubunda Efgani özetle şöyle demektedir:

«...Dinlerin hepsi müsamahasızdır. Hristiyan toplumları ibtidai merhaleden uzaklaşmışlar, İslâm cemiyeti ise dinin vesayetinden kurtulamamıştır. Eğer kurtulamazsa barbarlık ve cehalet içinde mahvolur. Çünkü İslâm dini dalma ilmi boğmağa ve terakkiyi durdurmağa gayret etmiştir. Mü'minin, konusu bilim olan her şeyden sakınması gerekir. Dolayısiyle de Avrupa medeniyeti seviyesine yükselemez. Kölesi olduğu nassa sabana bağlanan bir öküz misali bağlanan mümin, sonuna kadar şeriat tefsirleri tarafından çizilen yolda yürümeğe mahkumdur. İslâm istibdatla el ele vermiştir...» Kalan 16 yıllık hayatı boyunca bu düşüncelerini yalanlamamış olan Şeyh'in samimiyetsizliği üzerinde başkaca bir söz söylemeğe gerek yoktur. Onun İslâmcılığı da sahtedir. Âkif'in hayırhah sözlerde bulunması az da olsa uyanışa katkıda bulunanlara duyduğu saygı ve meseleyi iyice incelememesine bağlanabilir. Zaten Şeyh ile yüzyüze gelmişliği yoktur.

Mehmet Akif okul yıllarında

DÜŞÜNCELERİNDEN ÖRNEKLER

«Alem-i İslâm, asırlardan beridir yerlerin ve göklerin dilinden bir şey anlamaz oldu. Halbuki her zerrenin kalbinde bir manzumei şemsiyyenin mündemiç olduğunu gören; meâdinin bile bir tekâmül geçirdiği cansızların lisanından duyan arifleri bilginleri vardı. Kudret elinin kâinat kitabına yazdığı sahifeleri artık okuyamadıktan başka gece gündüz okuduğumuz kitab-ı müzel (Kur'ân-ı Kerîm)i de nerde ise bize hiç bir şey söylemiyecek hale gelecek. (14)

Âkif, bu sözleriyle eşyanın kanunlarını bilmek gerektiğini anlatır. Zaten bir başka yerde de «Allah'ın sünnetleri (eşyanın kanuniyeti) değişmez. Onları bilip ona göre hareket etmek gerekir. Allah onları bizim keyfimiz için değiştirecek değildir. Olağanüstü kurtuluş yolları beklememeliyiz» demektedir.

İlmî bir seviyesi olmayan, müslümanların dertlerini bilmeyen vaizlerin kürsü ve minberlere yaklaştırılmaması gerektiğini ısrarla vurgular. Tasavvufa verilen eşkalin aleyhindedir. İslâm'ın söylediği gibi görünmemeyi, gördüğü gibi söylememeyi öğreten, en fena telakki edilecek bir şeyin orasına burasına kulp takarak iyi bir şeymiş gibi gösteren, şuur yollarını bozan, irade keskinliklerini körleten bu batıniler tasavvufuna hücum eder, hakiki tasavvufu bunlardan ayrıdır. Meselâ Gazali'nin kudreti önünde eğilir, Mevlana'ya bayılırdı. (15)

Gündelik siyasetten, yani politika yapmaktan nefret ederdi. Bunun için konu açıldıkça Abduh'un istlazesini (politikadan Allah'a sığınırım) cümlelerini tekrar ederdi. Bunu milliyetçiliği ve dindarlığına bile bulaştırmazdı. Ve şüphesiz o, milliyetçiden çok ümmetçi idi. Bu İslâmcılığın bir gereği idi. Kavmiyetçiliğin zararlarına İslâm toplumlarını parçalamasına işaret etmişti. Ancak ümmetçiliği ayakta tutan bir milliyetçiliği daima savunmuştu. Ona göre «İttihad-ı İslâm, sadece fikir ve hayatta birliktir. Bazı mahfillerin anladığı ittihat değildir. (16) Sonra sosyolojinin görevi cihanın en mükemmel tarzı olan insan toplumlarını milletler ola-

(14) Sebilürreşad, sayı: 2, s. 214.

(15) Eşref Edip, Mehmet Âkif, s. 207.

(16) Sebilürreşad, sayı: 565, s. 147-8.

rak sınıflamaktan ibaret olduğu düşünülürse İslâmi hakikatlerin en parlak bir surette tezahür etmesine ve en iyi bir yolda tatbik olunmasına müsait yegane muhitin de milletlere ayrılmış cemiyeti beşeriyetden başkası olmamak tabiidir.» (17)

Âkif, Mesnevî'den, Sadi'nin eserlerinden örnekler vererek, sabır, şükür, tevekkül, kader ve kaza, vaazü nasihat, dünya ve ahiret meseleleri... ni yenibaştan ve dinamik bir şekilde ele alıyor. Cehaletin zararlarını, tembelliğin felaketini, günümüzde Müslümanların birbirlerinden habersizliğini anlatıyor, bazan iğneliyerek uyarılarda bulunuyor:

«Müslümanlık dinlerin sonuncusudur, bundan sonra ilâhî bir din daha gelmiyecektir. Peki nasıl olup da müslümanların kıyamete kadar gelip gidecek insanların ihtiyacına kâfi gelecek. Elbet. Çünkü Allah'ın kitabında, Resûlünün sözlerinde her devirde yaşıyan insanların ihtiyacını temine kâfi hakikatler var. Yalnız o hakikatler ilimle ortaya çıkar. Kur'ân Allah'ın bir âyeti değil mi? Yer de gök de Allah'ın birer ayetidir. Bizim gibi milletler topraktan sade ekin alır, biraz daha gayret ederse su çıkarır. Biz sudan yalnız değirmen yapıyoruz. Onlar elektrik üretiyor; biz buluttan yağmur topluyoruz, onlar yıldırım bile avlıyor.

Maddiyat böyle olduğu gibi maneviyat da böyle. İlerlemiş milletler nasıl bu hilkat aleminden bizden çok, hem kıyas kabul etmiyecek kadar çok istifade edebiliyorlarsa alim bir müslüman da Allah'ın kitabından ve peygamberinin hadislerinden şimdiki cahil müslümanlara nisbetle sınırsız hakikatler çıkarabilir. Yoksa vaktiyle yeteri kadar tefsir yazılmış bunlar kâfidir, diyemeyiz. Geçmişte ecdadımız çalışmışlar, Allah kendilerinden razı olsun, bir çok eserler vücuda getirmişler fakat dememişler ki bu eserlerimiz kıyamete kadar size kâfi gelir, siz artık çalışmayın da bizim kitaplarımızı okuyun.» (18)

Dildeki uslubuyla Türkçü, dertleri kahramanlıkları ifade ediş tarzıyla toplumcu düşünce itibariyle İslâmcı olan Âkif, dava arkadaşlarının da teşvik ve tavsiyeleriyle Kur'an tercümesine başlamış, ancak sonra bunu tamamlamaktan vazgeçmiştir. Müminlerin yararlanacağı şekilde bir tefsir meydana getirmek onda eskiden beri bir özlem olmasına rağmen bu işin büyük ve manevî sorumluluğunu düşünerek vazgeçmiş, Süleymaniye kürsüsünde verdiği ve bazı âyetlerin yorumuna hasredilmiş vaazlarının dışındaki çalışma ürünlerini de imha etmiştir.

SAFAHATTA ÂKİF'İN İSLÂMCI DÜŞÜNCELERİ

Buraya kadar Âkif'in İslâmcı düşüncelerini daha çok nesirlerinden takibetmiştik. Halbuki onun en önemli eseri şüphesiz Safahat'tır. Şimdi kuş bakışı da olsa onun bu konudaki yorumlarına bir göz atmalıyız.

Âkif, burada bizimle ilgili konuya «Süleymaniye Kürsüsünde» başlıklı kısımda giriyor. O, önce Kur'ân'ın müslümanlar tarafından anlaşılmadığı kanaatindedir. «Onu her gün okuyoruz, ama belki bir maksudumuz, bulmak istediğimiz bir şey olmamasından, bir netice çıkaramıyoruz». Anlıyabildiklerimiz onun sadece muhkem tarafları, «Ya açar bakarız Kur'ân'ın sayfalarına, yahut onu bir ölünün toprağına üfler geçeriz». Âkif buna çok sinirlenir o «fal bakmak veya ölüye okumak» için inmemiştir. «Asrın idrakine İslâmı söyletmek için» doğrudan doğruya ilham alınacak bir kaynaktır.

(17) Sebilürreşad, sayı: 330, s. 292.

(18) Mehmet Âkif, Kur'an-ı Kerim'den Âyetler, derleyen Ö. Rıza Doğrul.

Âkif'in İslâmı yorumlama noktasında en çok beğenilen ve bir bakıma formüle edilen bu «İlhamı Kur'ân'dan alıp, İslâm'ı asrın idrakine söyletmektir». Şüphesiz eski ve yeni bütün ilimleri şahsında toplamış ehliyetli insan işidir. Zaten bu kadar meseleyi eserlerin yediyüz yıllık şerhinde bulmak mümkün değildir.» Fıkıh olarak Mülteka, usul olarak Mir'at yeter» dersen «Baba Caferliksin» diyor Akif. İnsan yorum getirecek mü'min çağın bilimlerini de kuşatmalı. Bu yorumcu (müctehit) gerilerden dinin saf prensiplerini; günümüzden evrenin ve toplumun gelişmiş formasyonunu alacak meczedecek, geleceğin hayatını ortaya koyacak.

Âkif'in önünde düşünce ve uyanış için iki kaynak var «dinin saf prensipleri», günümüz bilim ve tekniğinin «neticeleri». Birincisini anlamak için Âkif her seferinde bizi ta gerilere Asr-ı Saadet dönemlerine kadar götürür, sahabenin uygulamalarından örnekler verir. Amacı o toplumu tekrar yaşamak değil, prensipleri kavratmak, uygulama noktasında fert ve toplum olarak önümüze prototipler koymaktır.

Meselâ bilim ve tekniği, çalışkanlığı ile günümüzde Âkif'in nazarında prototip toplum Japonlardır. Onları tasvir ederken eksiklerinin sadece «Tevhid» olduğunu, hayatlarının bir çok yönleriyle İslâm'a ters düşmediğini belirtir. Hatta bu iyimserlik onu «Japonların bir gün müslüman olabilecekleri» kanaatine de götürür.

Âkif'e göre İslâm toplumlarının böyle geri kalmalarının sebebi, dine sarılmalarından değildir, aksine gevşeklikleri ve daha doğrusu yanlış anlamaları, hurafelere karıştırmış olmalarıdır. Müslümanlar dinlerini «bir kürk gibi ters çevirip giymişlerdir.» Bir taraftan hurafeler her tarafı kasıp kavururken, daha felaket bir sonuç ortaya çıkmakta, müslümanlar her zamankinden daha çok sarılmaya muhaç oldukları kaynaklarından uzaklaşmaktadırlar; «kitap, sünnet, İcma kaldırıp atılmakta, bilginler maskara yapılmakta, cahil halk ise aldatılmaktadır.» Kaynaklar ortadan kaldırılınca da «terhib ve tergîblerle» (19) iş görülmektedir.

Âkif bunları söylerken her önüne gelenin kitap ve sünnetten anlam çıkarıp ictihatlara girmesi gerektiğini öğütlüyor sanılmasın. Onun en çok kızdığı şeylerden birisi de müctehit liğin M'sini bilmediği halde ictihat yapmaya kalkışanlardır. O ehliyetli olanların gayretler sarfetmesini istemektedir, yoksa yapılacak iş bir tahrif faaliyeti olur. «İctihat kapısı cahiller için kapalı, bilginler için kıyamete kadar açıktır» der. «Bilgin de kim», «kitabı, sünneti İcmaı sağlam anlayan, hilafı yoklayan, ihtiyacı kollayan». Yoksa bu iş «bir alay ümmi kadar bile fıkıhtan nasibi olmayan zımmiye» kalmamalı. Çünkü «eşek nallamak için bile bir ustanın yanında uzun bir zaman çalışmak» gerek. «Sabahleyin felsefeci, ikindi üstü fakih; sular kararda mı pek yosma bir edib-i nezih; yarın tarihçi, öbür gün siyasetin kurdu; bakarsın ictihada pey vurdu» türünden olmamalı.

Âkif İslâm'ı üzerinde daha önce de durduğumuz gibi teorik yorumlamalardan çok müslümanların hayat larındaki uygulama pürüzlerini ele alır, özellikle ilim ve çalışmayı işler. «Yer gök bile uyanıkken uyumak» ona göre bir maskaralıktır. Ve Âkif haykırır: **«Ey millet uyan, cehline**

(19) Terylp ve tergîp, sakındırmak ve teşvik etmek anlamlarına gelen bu iki kelime Hadis usulünde iki terimdir. Teferruata ait hüküm ifade ederler. Âkif burada Müslümanların farzları sünnetleri bırakıp müstehaplarla uğraştıklarını anlatmak ister.

kurban gidiyorsun. İslâm'ı da tutmuş yediyorsun. Allah'tan utan, bari bırak dini elinden. Bir, leş gibi topraklara kendin gireceksin.» ... ...

Hele şu yanlış tevekkül anlayışı. Âkif onu hemen her yazısında ve şiirinde yerden yere vurur. Küçük büyük herşeyi kendisine atarak, sefaletini ve perişanlığını Allah'a yükleyip sonra da kurtuluşu yalnız ondan bekleyen ve bir bakıma «Huda'yı kendisine mabud kılanlarla» bir güzel alay eder.

Kaza ve Kader konusundaki müslümanların pürüzlerine de işaret eden Âkif onu «mümkünatın, şartlarını bulup da meydana gelmesi olarak» tarif eder ve şartların teşekkülünde insan iradesinin rolünü gösterir. «Kader imanın şartlarındandır amenna» fakat onda (bizim bir rolümüz yok, Allah nasıl isterse öyle yapar) şeklindeki yorumun yeri yoktur, der.

Ya ilim? Onu Kur'ân-ı Kerim'in vefalı bir dostu olarak görür. Zamanındaki medreselerin vazifesini yapamadığını görmektedir. «O çoktan yürümüştür». Öyle ya ortada sıhhatli bir medrese varsa «göstersinler bakalım İbnürrüşd'ü», anlatsınlar «İbn-i Sina neye yok», «nerede Gazali görelim, hani Seyyid gibi Razi gibi üçbeş alim». Sıradı Müstakim'de de «bir müslüman çocuğa hem Rusyadaki jimnazlar derecesinde ilim ve fen öğretecek hem de bir müslüman terbiyesi verecek bir mektep kimin hatırına gelirse lütfen bize bildirsin» (sayı: 108, s. 60) diye yazar.

Safahat'ın büyük bir kısmı İslâm dünyasının şartlarını anlatmaya hasredilmiştir. O, üçyüzelli milyonun çığlıkları ve gözyaşlarıyla doludur. Zaten o hayatını tamamen hilalin savunmasına vermiştir. Balkan Harpleriyle başlayan felaketler onu ziyadesiyle yaralamıştır. Müslümanların perişanlığı kadar vurdumduymazlığı da onu perişan etmektedir, aradığı vasıfta insan bulamamakta ve

Mehmet Akif'in cenaze töreni; üniversite gençlerinin elleri üstünde ebedî istirahatgâhına götürülüyor.

«kaç hakiki müslüman gördümse hep makberdedir; müslümanlık, bilmem ama galiba göklerdedir» demektedir.

Gerçekte müslümanlık «şehamet dini, gayret dini» dir ve gerçek müslümanlık «en büyük kahramanlıktır». Âkif bu felaketler karşısında bir sığınak ararken yine Sadrı İslâmı bulur «Seylabı eyyama çiğnetmemek isterlerse müslümanların ona rücu etmelerini» tavsiye eder. Ama Âkif'in bir taraftan da gördüğü perişan tablolar karşısında bedbinleştiği anlar olur, kavmiyetçileri İslâm dünyasının dağınıklığına sebep oldukları için lanetler «müslümanlıkta anasırın olmadığını zira bunu peygamberin telin ettiğini» söyler; bir taraftan da sitemde bulunur; **«Ey bunca zamandır bizi tedib eden Allah! «y âlemi ezen inleten Allah/Tecelli etmedin bir kere Allahım Cemalinle, üçyüzelli milyon ruhu öldürdün Celâlinle.»**

Âkif bunlarda çok içtendir, adeta bir yangının etrafında kendini kaybetmişcesine koşmakta feryad etmektedir. **Sonra ilahi sünneti hatırlar ve bir bakıma söylediklerinden sıkılır, özür diler, suçu müslümanlarda bulur ve kendisine, Allah «leyselil insani illâ mâseâ», buyururken ne yaptın? diye sorar.**

NETİCELER

Buraya kadar yaptığımız incelemelerden çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir: Akif samimi bir dindar, bir iman adamıdır. İslâmcılığı çöken Osmanlı Devletinin mirasına topluca sahip çıkmak amacına yönelik ve daha çok siyasidir. Onun nazarında İslâm Türk toplumunun bir boyutudur. Bu bakımdan konuyu çoğunlukla sosyal problemler halinde ele alıp incelemiştir. İslâmî bir uyanış istemekte, onun yenibaştan yorumlanması gerektiğine inanmaktadır. Çağdaş İslâm yazarlarından yaptığı tercümeler de bu amaçladır. Kendisinin İslâmcılık noktasında sistemli bir yorumu ve bunun için bir metodu yoktur. Onu daha çok bir uyarıcı bir zeminin hazırlayıcısı olarak kabul edebiliriz.

Düşüncede inancı ve heyecanı kadar derin değildir. Bazı şeyleri sıkı bir sebep sonuç ilişkileri içinde ele almayıp tesadüflerin akışına bıraktığı olur. Hissidir, güç beğenir fakat çabuk razı olur. Meselâ Halim Sabit'in yazdığı bir ilmihal kitabı bile onu razı eder «temennilerimizin gerçekleşmeye başlamasından bahtiyarız» diyerek uzun uzun söz eder. Bunalımlarımızın sebeplerini İslâm'dan uzaklaşmamıza bağlar, fütuhat dönemlerini anlatır ama bu ideal gelişmenin neden bir çöküşe yer bıraktığını, yani İslâm'dan uzaklaşmamızın gerekçeleri üzerinde durmaz. Yabancı toplumları (Almanya, Japonya.) canlandırırken ideal taraflarına değinir geçer, mesele finanskapitaller, bankalar vs. bir bütünlük içinde açıklığa kavuşmazlar.

Cumhuriyet döneminde yapılan devrimler onu çok tedirgin eder, devrimlerin elealınış tarzını ve muhtevasını inandığıdeğerlere ters bulur. İçinde sindiremez, mandacı Batıcıların, yeni devlete şekil vermesine razı olmaz. «Din ve imanın zedelenmekte olduğuna» şahit olmaktadır, «beyni ürperir». Halkla el ele bir millî mücadele veren İslâmcıların çalışmalarının karşılığı olarak en azından devletin «teokratik» olmayışına hayıflanır.

A. Cerrahoğlu'nun da belirttiği gibi «bir çok meşhur sima gibi onun da meslekî oryantasyondaki hataya kurban gittiğini» görürüz. Baytar müfettişliği, darulhikme azalığı, edebiyat profesörlüğü, kürsü vaizliği, şairlik, Kur'ân tercümesi özlemi. İşte Âkif'in de iç trajedisi. Mümin Âkif ta başından baytar okuluna değil de ilmiyyeye girse ve dinî bilimlerini tamamlayıp, hayat meşgalesini, özlem duyduğu bir Kur'ân tefsirinin meydana getirilmesine hasretseydi belki şimdi elimizde Safahat olmayacak ama her zaman rahatlıkla müracaat edeceğimiz bir dinî kaynak bulunacaktı. Yahutta başlangıçta edebiyata girip onun üzerinde derinleşerek kendisini şairliğe verseydi daha kıymetli eserler ortaya koyabilecekti. (20) Ama şartlar onu mazur gösterebilir, onlar bir ateş çemberinin içinden çıkıp geldiler.

Âkif'in elimizde kalan sadece bir Safahatı, bir o kadar tutan ve Sırat-ı Müstakım Sebilürreşad'da yayınlanmış makaleleri, bir kaç Safahat kadar yekun tutan tercümelerinden ibaret değildir. Âkif, varlığı itibariyle de toplumumuzun değerleri arasına katılmış örnek bir dava adamıdır. Bunun içindir ki günümüze kadar gelen her millî harekette onun mısraları, manevî soluğu vardır. Hem bazı şahsiyetler üzerinde etkili de olmuştur. O görevini yapmıştır. Görevini yapamayan da, davasını onun bıraktığı noktadan daha ileriye götürüp özlem duyduğu fikri derinliğe kavuşturamayan halefleridir.

(20) A. Cerrahoğlu, a.ge.

HAYATI VE HATIRALARIYLA

AKİF

Vefatının ikinci yıldönümünde Akif'in kabrinde yapılan törenden bir görünüş.

NECATİ AYKAN

Bazı nesilleri talihli, bazı nesilleri talihsiz saymak gerekirse Akif'in neslini talihsiz kabul etmemek için hiç bir sebep yok. Akif'in hayat devresinin başlayıp bittiği seneler bir toplumun en karanlık günleriydi. Güneş batmayan bir devletin topraklarına, yokluğa sürüklenişin kara gölgeleri vurmaya başlamıştı. Imparatorluğun en ücra köşelerinden felâket haberleri geliyor, koca bir devletin hayat soluğu yavaş yavaş tükeniyordu.

Bu toplumun başına Tanzimat ve benzeri hareketlerle birlikte yeni yeni felâketler gelip çattı. Sosyal planda kendini çağlara göre yenilemeyen, sisteminin ruhu olan dünya görüşü etrafında yeni yorumlar getirmeyen, durgunluğa terkedilmiş bir toplumun çırpınışlarıydı bu. Bu çırpınışlar kurtuluşu müjdeleyen bir gayret olabilirdi. Ama hastalığın çıktığı kaynağın üzerinde değildi gözler.

Gelişen dünya şartlarını ve toplumların katettiği mesafeyi dikkate almayan kapalı bir sistem haline gelmiş, kendini statik kalıpların içine hapsetmiş, düşünce ve fikir tarafı donmuş bir toplumun yaşama savaşını kazanması güçtü. Toplumun sıhhatini zedeleyen onu yavaş yavaş ölüme götüren bu ağır sosyal yaranın çaresi ne başka bir dünya görüşünün mihverinde ne de yabancı toplum sistemlerinin içinde bulunabilirdi. Mihnetle yaşayan, vesayetle yürüyen topluluklar bağımsız varolmanın bütün imkânlarını kaybetmiş demekti.

Avrupalının teklifleri doğrultusunda bir yığın siyasî, askerî ve kültürel ıslahatlar yapıldı. Toplumun bağlı bulunduğu dünya görüşü üzerinde kurumlarına renk veren yabancı bir aşı. Tutmadı. Çok geçmeden yıpratılmış, asırlarca ihmal edilmiş bir toplum yapısı üzerine vurulan alımlı badanalar döküldü. Toplumu yeniden felâketler sarsmaya başladı. Devletin yakasına yapışan hastalık arızî bir maraz değil, kronik bir rahatsızlıktı. Teşhis doğru konulmadıkça devam edecekti rahatsızlık.

Işte Akif gözlerini böyle karışık bir ortamda açtı dünyaya. Şuuru bu facialar içinde uyandı. O yıllar Avrupa'lının, istediği padişahı tahta çıkarıp indirdiği yıllardı. Memleket çapında esen fırtınalar ve entrikalar devri. Bu sarsıntı, bu genel huzursuzluk, hayatın değişik alanlarında her hangi bir yenilgi Akif'in çocuk ve hassas şahsiyeti üzerinde derin izler bıraktı. Artık toplum pasif bir direniş içinde kendisini, şekil verecek elin yani Avrupanın itişlerine bırakmıştı kendini. Akif bu devrede şahsiyet haline geliyor ve bütün dikkati toplum üzerine toplanıyor. Siyasî ve kültürel olayları derin bir tahlil merakı içinde gözlemliyor, ülkenin kaderinin seyriyle adım adım paralel yürüyor.

Her toplumun hayatında belli karar dönemleri vardır. Bu dönemden ya kendisini kurtaracak sağlam düşüncelerin ipine sarılarak kurtulur, ya da bir yokluk çukurunun karanlığına yuvarlanır. Böyle bir dönemde düşünceler yoğunlaşır ideolojiler çoğalır, toplum yığınla alternatif fikrin ortasında bulunur. Herhangi birini tercih durumundadır.

Akif'in devrinde devleti bataklıktan kurtarmaya talip üç cereyan birbiriyle yarışmaktadır: İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük. Akif birinci fikrin içindedir. Diğer akımların itibar kazanmasının toplumun başına açacağı dertleri görür Batıcılık ve Türkçülük gerçekte şaşkın bir toplumun önüne konmuş iki intihar yoludur. Bunlardan herhangi birini tercih memleketi aynı sonuca, yani yokluğa sürükleyecektir. Akif bunu sezinler ve çırpınır. Batıcılığın, batı toplumlarının yolunda erimenin sakıncaları açıktır. Türkçülüğün siyasî kadrolarca bir umut gibi görünmesi ise bir ayrı felâket. Akif'in mısralarında konu şöyle aydınlatılır:

«Hürriyeti aldı» dediler, gaybe inandık
«Eyvah, bu bâzicede bizler yine yandık»
Cemiyete bir fırka dedik, tefrika çıktı
Sapasağlam iken milletin erkanını yıktı
«Turan ili» namiyle bir efsane edindik
«Efsane, fakat gaye» deyip az mı didindik
Kaç yurda veda ettik artık bu uğurda
Elverdi gidenler acıyın eldeki yurda!

Akif'in endişeleri acı bir gerçek olarak yaşandı. Akif artık gün gün eriyen bir adamdır. Düşünceleri toplum üzerinde yoğunlaşır. Eleştiren bir gözle bakar. Devletin kurtulmasında tek kurtuluş yolu olarak gördüğü İslâm'ın anlaşılması için uğraşır. Akif böyle bir değişim döneminde teklifleri, görüşleri olan bir düşünce adamı. Politikacılardan, hamal bir çocuğa kadar geniş gözlem ve ilgi alanında herkesi tahlil eder.

İslâm'ı Türk Milletinin kurtuluşunda tek alternatif olarak gören bu dava adamı en cesur sosyal eleştirilere girer. İslâm'ı yanlış an-

layanların ya da düşman olanların önünde dikilir. İslâm'a yöneltilen suçlamaları bir bir cevaplar.

Politikada milleti paramparça eden ırkçılığa, dinsizliğe, kaba sofuluğa, riyakâr taassuba savaş açmıştır. Olaylara saf akidesinin merceğinden bakar ama kuru bir taassuba hapsetmez kendini. Cevval düşüncesiyle etrafa açılır fikir âsâsıyla toplumun çürüyen yanlarına dokunup dokunup düşürür. Tembelliğe, yanlış anlaşılan kadercilliğe, tevekkülün yanlış anlaşılan cinsine kesin bir muhalefet içinde...

Şuuru uyuşmuş, tersiz bir alın sahibine kızar. Safahat tembelliği yargılayan bir savaş beyannamesidir yer yer:

Bir baksana gökler uyanık, yer uyanıktır
Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır.

Akif asırlardır politikası yapılmayan bir inancın sözcülüğünü yapar. Prensiplerini içine sindirdiği Islâm dünya görüşünün ışıklarını olayların üzerine çevirir. Kadın, çocuk eğitimi ve siyasete kadar her alanda gözlemleriyle birlikte tekliflerini sergiler. Ahlâkî gerileme karşısında ahlâk örnekleri sunar. Yabancı değerler karşısında kendi değerlerini savunur. Havasına suyuna maddî olarak bağlı bulunduğu ülkesine ruh olarak da bağlanmıştır.

Toplumu müthiş bir eziklik ve aşağılık duygusuna boğan geriliğimizin altında, şaire göre bir sebep yatmaktadır: Hayat ve kâinat olayları karşısında eli kolu bağlı oturmak. İlmî çalışmayı, aklı kullanmayı ibadet sayan bir dini yanlış anlamak ya da hiç anlamamak. Bir de yatalaklık, tevekkül kılıfı geçirilmiş atalet. Bütün bunlardan, İslâm'ı anladığımız devirlerden, mazinin kusursuz erdemlerinden

Mehmet Akif'in kabrinde temel atma töreninde Edebiyat Fakültesi'nden bir kız öğrenci gençlik namına temele harç koyuyor.

faydalanarak kurtulabiliriz. Şair için görev: Tefrika (ayrılık) zehrini tatmış, yıkılmakta olan topluma, vahdet (birlik) ruhunu vermek, Ashabın Peygamberin hayatından ideal enstantaneler sunmak.. Safahatın önemli bir bölümü bunlarla dolu.

Akif'in eleştirileri toplumun yaraları üzerine neşter gibi gezinir. İçine sindirdiği inancın fikir ve manasına kuvvetle bağlı dilinden şunlar dökülür:

Beşeriyyet yeni bir din tanıyıp ilhâdı
Beşerin hafızasından silinir.. Hakkın adı.

Erdemsizlik, ahlâksızlık, kişiler arası ilişkilerin bozukluğu Allah korkusu yokluğundan ileri gelmektedir. Bu doğru hükme ömrünce i-

nanır. Toplumun ruhunda ölü bulunan inançların yaşanmadığı sürece toplum için dirilmek imkânsızdır. Bu değerler öldükçe ülkenin yavaş yavaş canı çekilen bir bedenden farkı olmayacaktır. Bilgi ve erdem toplum için yücelişin iki önemli temeli.

Çünkü milletlerin ikbali için
evlâdım
Marifet bir de fazilet.. iki kudret lâzım.

Tavırları devamlı ataktır. Toplum hayatının düzenlilik ve devamlılığı için inanç temeli iyi kavranmalı ve korunmalıdır. Teknikte ve diğer bilgi dallarında geri kalmayarak, «dünya koşuyorken yolun üstünde yatmamak gerektiğini» söyler. Mazisi (geçmişi) yıkık bir milletin atisi (geleceği) olamaz. Toplumu ayakta tutacak gerçekler: Allah fikri etrafında birlik ve dayanışma ruhu içinde, aşağılık duygusundan uzak istikbale hazırlanmak...

Devleti korumanın yolu, çocuklara, bir gaye açısıyla geleceğe yönelmek, Allah'a dayanmak, çalışmaya sarılmaktan geçer. Kaç asırlık gerilemeyi, milletin başına gelen belâları anlaşılmamış, yorumlanmamış bir inanca yüklemek Akif'e göre haksızlığın en büyüğüdür.

SOSYAL DÜŞÜNCELERİ

O elinde kalemiyle toplumu teşrih masasına yatırıp bütün hastalıklarını ortaya döker. Teklifsiz, çaresiz bir teşhis değildir yaptığı. Çıkış yolları gösterir. Akif'in parmağı toplumun marazlarını işaret eder, platonik duygulara kapılmayan bir gerçekçilikle. O insanlar adına ağlayan bir yürektir. En çok ihmal ettiği de kendisi..

Halka hürriyet fikrini öğretmeden hürriyeti ilân etmeyi, saltanat, din adına maskaralık edip toplum adına yapılan akıl dışı tercihleri eleştirir. Fetva makamını bir ümmiler korosu, ana karnından icazetli cahiller grubu diye tavsif eder. «Sadrazam Paşa'mız fitre alır verirse biri» derken, toplumu ıslah diye Avrupa'ya gidip tahsil gören ve kendi kültürüne yabancılaşıp yerli değerlerini horlayanların yakasına şu yaftayı asar: Züppe.

Eğitim hayatını, siyasî olayları, Türk milletinin sosyal esprisine ters düşen ıslahatlarının getirdiği şaşkınlığı hayretle seyreder. Birbirine küfretmekle meşgul edebiyatçılar, ayrılıkçı bozguncu gazeteler, ve Batı'nın sözcülüğünü yapan siyasî çevrelere iğrenerek bakar. Milletin tabii merasını değiştirme çabalarını hazmedemez. Düşünce seviyesine çıkarılmamış, toplum gerçekleriyle bağı kurulmamış, mantıksız maymun iştahlılığa, snobizmin en koyusuna şahit olur. Yüreği için için kanar. Bir dönemece gelinmiştir. Bir değişim zorunlu olmuştur ama bu yeni toplumsal tavır akıllıca benimsenmelidir. Kurtuluş diye sarıldığımızın acı bir esaret doğurmaması için.

Henüz üzerlerinden felâket dumanları kesilmemiş harabe ülkelerin acılarını unutamaz. Koskoca toprak parçalarının, içindeki milyonlarca insanla birlikte kaybolup gitmesinin altında hayalcî politikayı görüp iç geçirir. Kaybedilen vatan topraklarının ardından yaralı yüreğinden acı ağıtlar yükselir.

Ülke değerlerine, toprağına ve devletine kasteden kaygısız resmî tutum karşısında öfkesini yenemez. Endülüs'ün kara hatıraları parça parça canlanır hayalinde. Yağmalanıp yerle bir edilmiş Endülüs bir tarih gerçeği olarak devamlı bir uyarı görevi yapar onun zihninde. Bu telmihler, geçmiş tarih deneyleri - yöneticileri ikaz anlamında - her şeyi kaybettikten sonra kadınca ağlamanın faydasızlığını anlatır

Mehmet Akif Abbas Halim Paşa ile Ehramlara yaptığı bir gezinti esnasında

şiirlerinde. Erkekçe ve akıllıca mücadeleden yana çıkar. Zamanında uyanık olmayı teklif eder.

Safahat'ın satırları arasında gezinirken bugün için de değeri olan büyük tesbitlere şahit oluyoruz. O birara, şaşkın mantığıyla, karışık bir çözümsüzlüğün içinde çırpınan aydınla halk arasında devam eden müthiş bir gerçeği görüyor.

Zıtlaşma, uyuşamama. Halk-aydın tezadı. Bu iki kutbun yeni bir dünya arayışından bir araya gelmesi imkansızlık derecesinde. Yerle gök kadar birbirine uzak kutuplar. Nazariyeyle ömrünü heder edip, realiteyle kafasındakini uyumlu bir zemine koyamayan aydınların korkunç trajedesini seziyor. Kafalarındaki mezbeleye ve hayal yığınlarına ters düşen toplum gerçeklerini, dini ve toplumun kültürünü nasıl yıkmaya yöneldiklerini görüyor. Safahat'ın satırlarından izlediğimiz kadarıyla bu bir yığın «hödük»e diş biliyor.

Bir ara edebiyatçıların «köhne meşgalesine» göz çevirir. Bunların kimisi Batı'nın fuhuş simsarlığını yapmakta, kimisi «iran malı» eski alıp hurda satmaktadır. Meşgaleleri toplumun hayatına, mücadelesine bir şeyler katmaktan uzaktır.

İlerleme diye seçilen yolun başka bir kavmin izinde yürüyüp, erimek olduğunu, toplumların bünyesine uymayan kabullenmelerin kendi «umumi ruhundan» kopmak gibi bir tehlike getireceğini söyleyerek bir sosyal kanunu hatırlatır. Bir çöl yokluğundan, sefaletinden, altın bir medeniyet çıkaran İslâmın yüce prensipleriyle müslümanların arasındaki uçurumun tehlikelerini heceler. Aydın ise zaten büsbütün geriliğin suçu üzerine yıkılan dinin kaldırılmasına taraftar. Halbuki ilerlemenin çekirdeği varolmanın nüvesi İslâmın özünde vardır. Bütün ilmi gelişmelere kucak açarak, toplumun kendi değerlerinin rehberliğinde yürüyüşü aydınlık bir yola çıkaracaktır.

Akif hayatın içindeydi. Anado-

luyu tanıyor, şehirleri tanıyor, İslâm aleminin bir kısmını gezmiş bulunuyordu. Onun Türkiye ve İslâm âlemi hakkındaki geniş kuşatıcı kanaatleri buradan geliyordu. O' laylara, özellikle Türkiye'de cereyan eden hadiselere geniş bir perspektiften bakıyordu. Çıkış arayan bir ülke için geçerli çözüm yolu ortaya koymanın objektif şartını Akif yerine getirmiş oluyordu. Topluma sunulmaya çalışılan diğer fikir taraftar larının Türk milletini tanımama gibi önemli bir eksiklerinin yanında Akif ve arkadaşlarının bu yönleri güçlüydü.

Bu bakımdan Akif mânâyı estetik endişelere kurban etmeden kalemini toplumuna adadı. Calışmaları toplumuna yönelikti. Eserlerini adeta dini bir lirizimle yazdı.

Toplumu doğru tahlil etmesinde, pozitif bilimlere aşina olmasının da etkisi vardır. İsrarla değişimlerin, ıslahat hareketlerinin yanlışlığını anlatır. Kayıtsız şartsız Batı ölçülerine teslim olmanın doğuracağı sonuçları sıralar. Ona göre başka toplumlardan teknik bilgiler aktarırken kültürel sızıntılara dikkat etmelidir. Çünkü devamlı almak durumunda olan bir ülke kötü etkilenmelerle kendi hayatını bulandırabilir. Batıyla münasebetlerinde akılcı ve dikkatli bir yol izleyen, kendi değerlerine sadık kalkınma yolundaki Japonya'yı örnek olarak gösterir. İç bütünlüğünü korumada titiz ülkelerin kalkınmayı gerçekleştireceğini söylemektedir:

Japonya intibaları:
Dikilip sahile binlerce basiret, iman
Ne kadar maskaralık varsa koğulmuş kapıdan
Garbın eşyası kıymeti haizse yürür
Moda halinde gelen seyyie gümrükte çürür.

Akif söylediklerıyle yaşayışı arasında çelişki bulunmayan bir toplum adamı. Toplumculuğu şekilde değil deruni. Dinamizm en belirgin özelliği. Altmış üç yıllık çileli bir ömrün ürünü olan Safahatın her satırında samimi bir mü'minin yürek atışları hissedilir. Yapmacıklık yoktur hareketlerinde. Tasannu bilmez. Gerçekcidir. «Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek» derken Akif'te bu içtenlik gittikçe derinleşir, zenginleşir. Diğer gamlığı ömrü boyunca şahsiyetini süsleyen bir haslettir. Halkın derdiyle dertlenir. Halka yapılan haksızlıkları hazmedemez. O söylediklerini yapmayanlardan değildir. Söyledikleri şahsiyetinin ve içinin aynasıdır. Harp yıllarında herkesin açlık, sıkıntı içinde bulunduğu bir sırada bir arkadaşının evinde yarım çuval şeker gördüğü için onunla ömrünün sonuna kadar konuşmamıştır.

Orman ve Ziraat nezaretindeki memuriyetten istifa edince emeklilik hakkını kaybedeceğini söylüyor lar. Bu söze karşılık onun cevabı şu oluyor:

— Bu gidişle memleket tekaüt olacağa benziyor. Benim tekaüt (emellilik) hakkımdan ne çıkar.

SAVAŞ İÇİNDE AKİF

Ülke fikir kavgalarıyla çalkalanırken savaşlar, siyasi karışıklıklar yeni acılar getirir. II. Abdülhamit Han tahttan indirilir. İktidarı Türkçülük hayalinin büyüsüne kapılmış bir avuç ittihatçı gasbeder. Savundukları düşünce ülkeyi parça parça edecek bir yabancı telkinidir. Osmanlı devleti gibi bünyesinde sayısız ırktan insanı çatısı altında birleştiren bir toplumda Türkçülük, bile bile toplumu ölüme sürüklemek demekti. Tecrübeli bir devlet adamının iktidardan uzaklaşması üzerine memleketin dört bir tarafından ayrılık ve isyan topları ateşlenir. Trablusgarb savaşı, Balkan-

HÜSRAN

MEHMED ÂKİF ERSOY -

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım
Haykır! Kime, lâkin? Hani sahipleri bu yurdun?
Feryâdımı artık boğarak, nâşını, tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vâdiyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler «SAFAHAT»ımdaki hüsran bile sessiz!

---

ların kaybı, derken İttihatcı Enver'in hayelciliğinin ülkeyi sürüklediği I. Cihan Savaşının yakıcı alevleri. Osmanlı yeni ülkelerle birlikte milyonlarca evladını da kaybediyor bu savaşta. Artık fikir münakaşaları durulmuş savaş telaşı bütün ülkeyi sarmıştır. Akifin yaralı ruhu patlamalar dönemini yaşar. Gönlünden destanlar fışkırır. Umutsuzluğun açtığı yaraları ümit sargısıyla sarar. Savaş içinde kendini unutmuş bir savaş eridir. Kendisine daha çok cephe gerisi hizmetler verilmiş, cephe gerisinde takviye güçleri iadre eden bir kumandan halindedir.

Çevrenin, şartların ümitsizlik telkin etmesine rağmen Akif içindeki azme sarılmış, inancının tavsiye ettiği «Allah'tan umudunu kesmeme» zırhına bürünmüştür. Süleyman Nazifin karamsar düşüncelerine verdiği cevap şiirinde ümit sizliğe kapılmanın yersizliğini anlatır. Dünyada en alçakca ölüm ye'se (ümitsizliği) kapılmaktır. Azme sarılıp çalışmak kurtuluş getirecektir. Savaş topyekûn tehlike çanıdır. Dinin, devletin, milletin yıkılması tehlikesi vardır. «Hanümanlar sönüyor zelzele yalnız bana mı/Ortalık can çekişirken açamam ben yaramı.»

Savaşta, Akif gibi hep İslâmcılar çarpışır. Batıcılar savaşmakla kurtulmanın mümkün olamayacağını söylerler. En iyisi bir ülkenin Mandasına girmektir. Ama Akif kendisi gibi inanan halkıyla zafere kesinlikle inanır. Gerçekten bir çok cepheden de zafer haberleri gelmeye başlamıştır.

Akif Berlinde bir görev için bulunduğu sırada en büyük endişesi Çanakkale. Gece gündüz onu düşünüyor. Arkadaşı Ömer Lütfi Bey'e her sabah sorduğu soru şu:

— Ömer Bey, bu Çanakkale ne olacak?

Ümitsiz bir cevap alıyor:

— Allah bilir ama vaziyet tehlike. Askerlik noktasından düşünülünce ümit yok. Ancak fen kaidelerinin dışında, fevkalbeşer bir şey olmalı ki dayanabilsin.

Bu sözler Akif'i müteessir eder:

— Eyvah! Son dayanağımız da yıkılırsa ne olur?

Diyerek çocuk gibi ağlar. Gözlerinden sürekli yaşlar dökülür. Çanakkale için ağlamadığı gün yoktur. Arkadaşı Ömer Bey harb kaidelerinden bahsettikce canı sıkılır, bu askeri muhakemelere tahammül edemez ve arkadaşının yüzüne haykırır:

— Bütün dünya toplanıp hücüm etse yine Çanakkale sükut etmez!

Akif'in zafere inancı tamdır. Yenilgi fikrine tahammül edemez. Almanya seyahatinden sonra Necd seyahatine çıkmıştır. El-Muazzam'.

da Çanakkale zaferini büyük bir sevinçle öğrenir. Ellerini semaya kaldırırken dilinden şu kelimeler dökülür:

— Allahım: Çanakkalede döğüşen kahramanları yazmadan canımı alma! Sonra gözüm arkada kalır.

Sonra arkadaşlarına dönerek:

— Haydi arkadaşlar ne duruyorsunuz, kurbanları kessenize;

Ve Akif Çanakkale kahramanlarının o büyük destanını yazar Çanakkalede ki direnmelerini şiirin den yaptığı abideyle ölümsüzleştirir.

Savaş öncesi fikir adamı Akif. Savaş başlar başlamaz aksiyon adamı oluyor. Savaşıyor, didiniyor. Zafere inancını hiç bir zaman kaybetmiyor. Artık yavaş yavaş savaş meydanlarının dumanı seyrekleşiyor. I. Cihan Harbinden hemen sonra girilen istiklal savaşında Osmanlı eski topraklarından çekile çekile Küçük Anadolu toprağına sığınıyor. Bir devlet tarihe karışırken yeni bir devlet doğuyor.

AKİF'İN KIRGINLIĞI

Yeni devlet karakterini kazanırken eskiyle, tarih mirasıyla arasında bir bağ kurulmak istenmiyor. Devrimler yapılıyor fakat devrimlere rengini veren dünya görüşü kendisiyle bin yıldır kavgalı olduğumuz Batı'dan başkası değil. Osmanlının son devirlerinde birbiriyle rekabet halinde bulunan üç görüş Batıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük kısa bir dönem içinde toplum hayatına değişik etkinlikte tesir ediyorlar. Türkçülük hayali devleti ateşe atıyor, İslâmcılar savaşıyor, bütün varlıkları cephelerde eriyor; savaşa taraftar görünmeyen Batıcılar neticeye konuyor. Devrimler Batılaşmak gibi ikinci bir felaket serabının peşinden koşturuyor.

Kuraldı bu. Neticeyi savaşan güçler değil, hazırlıklı cephe gerisi politik güçler kazanacaktı. Öyle oldu. Anadolu'da savaş ruhunun kaynadığı bir ortamda devleti başka bir ülkenin vesayeti altına sokmak isteyenler şimdi konuşuyor ve dediklerini bir bir gerçekleştiriyorlardı. Böylece kaderini kanla yazmış bir toplum savaştığı güçlerin fikir ve siyaset gömleğini giymeye hazırlanıyordu. Yani savaşı kazanırken sosyal, siyasî, kültürel tercihlerimiz de yanılıyorduk. Yanılmaktan öte adeta açık bir kastî tutumla kendi kendimizi sömürgeleştiriyor, ölüm fermanımızın altına imza atıyorduk. İmza atanlar tabiiki savaşta kan borcunu ödeyen halk ve onun gibi düşünenler değil bu dairenin dışında kalanlar, yabancılaşmış türk toplumunun değerlerini küçümseyenlerdi.

Bu olumsuz değişimin hatırlattığı bir başka gerçek daha vardı. Türk toplumunun dünya görüşü İslâm asırlardır yorumlanmamış, politik, güçlü bir alternatif haline getirilememişti. Yaygınlaşmış bir kanaate göre, İslâm sadece bir vicdan işi olup, politik ve ekonomik düzenlerde nâzım rol oynayamazdı. Zaten mağlubiyetlerimizin sebebi: dini hayatımızın her alanına hakim kılmaktan başka değildi. Gelişmek için din hayatın bütün alanlarındaki hakimiyetinden süratle çıkmalı, kendimizi Batı standartlarına göre yeniden hayata hazırlamalıydık. Bu düşünceler devrimleri plânlayanların görüşleriydi.

Savaş öncesi ve sonrasında toplumun uğrayacağı her değişik dönemeçte; Toplumun İslâmın ruhundan ayrılmaması için didinen Akif ve arkadaşlarıyla, mekanizmayı ellerinde bulunduranlar arasında böyle bir görüş ayrılığı ve nisbetsizlik vardı. Akif ve diğer müslümanlar arzu ediyorlar kanlarını veriyorlar; diğerleri ,devrimlere Batı ölçülerini hakim kılmak is-

Akif'in ölümüne yakın çekilen bir resmi. Uğrunda savaştığı idealin gerçekleştiğini görememenin ızdırabı okunuyor yüzünde.

tiyenler yapmak istediklerini gerçekleştirebiliyorlardı. Ayrıca Akif'e gelinceye kadar yerli değerleri ülke kaderine etkili bir güç olarak hazırlama açısından uzun bir uyuklama devri vardı. Bu hazırlıksız ortamda düşman eliyle dikte edilmiş kararlar, politik ve ekonomik modeller toplum hayatına yerleşmeye başlamıştı. Türk milletinin iradesini, varlığını ve bağımsızlığını düşmanlarının ipoteği altına sokmaktan başka bir anlam ifade etmeyen bu hareket karşısında Akif; derin bir üzüntüye kapılıyor, kendisini kırgınlığın boşluğuna bırakıveriyor.

Hayatı boyunca toplumu için ağlamış bu büyük iman adamının kırgınlığı da o oranda büyük oluyor. Artık yurdu terkediyor. Mısıra yerleşiyor. İslâma hizmet imkânlarının varolduğunu sandığı Mısıra gidip uzun yıllar orada kalıyor. Kışın Mısır'a gidiyor yazın İstanbul'a geliyor, Maddi ihtiyaçlarını Abbas Halim Paşa karşılıyor. Çalışmalarını tamamlamasını istiyor. Akif de aynı niyette. Mütareke yıllarından yeni devletin kendini toparlamaya çalıştığı günlerde Ankara'da Tacettin Dergahında başlayan münzevi hayat Akif'in savaş sonrası hayatının bir özelliği oluyor.

Akif, bütün beşeri olguları ğüm noktasında hesaplaştırır. Dünya işlerinde en işlek, en atılgan zekâ, dünya hükümranlığını ve yöneticilerin yaptığı hataları ilahi kanunların terazisinde ölçüp değerlendirir Nihai kıymet ölçüsüne vurur rir. Nihai kıymet ölçüsüne vurur sosyal olayları. Fravun mezarları karşısında ince sızlanışlar geçirir Perişan mezarların, dünyanın en debdebeli insanlarının gurur abidelerinin zelilliğini, toprak altındaki çaresizliğini görerek: «Nedir bu aczi beşer karşısında, bu hırsı beşer» demekten kendini alamaz. Yalnızlık duygusu son sınırına varmıştır:

Bana vahdet gibi bir yârı müsait lâzım
Artık ey yolcu bırak.. ben yalnız ağlayayım.

Fanilik duygusuyla karışan yalnızlık duygusu Akif'i iyice mahzunlaştırır. Faniliği teneffüs eder. Ehramları, mezar kalıntılarını, ölümü, haykıran geçici arzulara son verilmesini vazeden bir hatip olarak görür. Kendi heykelini insanlara tavaf ettiren dünya sultanlarının kaderini, kötü sonlarını görür, iğrenir. Bir zamanlar Hakkın sınırlarını gözetmemiş olan şimdi mumyalı cesetleriyle ibretli bir manzara teşkil eden firavunlar karşısında en derin muhasebelerin içine dalar. Bir hakikat denizinde inancının, telakkilerinin doğruluğunu içine sindire sindire göğüs geçirir. Kendisini taş anıtlara, mumyalara gömenlerin bütün hakkı seyirlik bir nümune olmaktadır.

İstanbula gelişlerinden birinde kendisine Kur'an tercümesi görevini verdiler. Kabul etmek istemedi.

Ama ısrarlara dayanamayarak kabul etti. Tercüme üzerinde yıllarca uğraştı. Sonunda yaptığı çalışmalarından tatmin olmayarak tercümesini ortaya çıkarmadı.

Bu çalışmalarla kendisini iyice yıprattı. Tasarladığı şiirleri yazamadı. Tasarıları arasında çocuk şiirleri yanında «ikinci asım»ı yazmak da vardı. Kur'an tercümesi gibi resmî bir görevin yanında ikinci resmî görevi de Mısır Üniversitesinin edebiyat fakültesinde türkçe profesörlüğü idi. Bu yorucu çalışmalar esnasında siroz'a tutuldu. Yıllarca bu kadar acı deneyler görmüş olan Akif adeta kendini, yüreğini yiyerek yaşamıştı. Hastalığını ihmal etmiş bu durum onu çok sarsmış bir deri bir kemik bırakmıştı.

Bir taraftan memleket özlemiyle yanıyordu. Hayatının sonuna yaklaştığını seziyor ülkesinde ölmek istiyordu. İstanbula hareket etti. Yurda ilk ayak bastığında kendisini karşılayan dostlarına duygularını şöyle anlatıyordu:

«Boğaza yaklaşıp ta Çanakkale tepelerini gördüğüm zaman ne kadar mütehassis olduğumu tarif edemem. Bütün o eski hatıralar gözümün önünde canlandı. Mısır çöllerinde ölüp kalacağım diye son zamanlarda çok mustarip oldum.»

İstanbul'da ciddi bir tedaviye tabi tutuldu. Hastanede yattı. Fakat hastalığının önüne geçilemedi. İstanbul'un en ünlü hafızları günlerce yanında Kur'an okudular. Akif'i en çok memnun eden Kur'an okuyan dostlarıydı. Hayatı boyunca her fırsatta Kur'an okuyan Akif'e okuyamadığı günlerde bu lütufta bulunmak en büyük iyilikti. Hafız Necati'yi bu yüzden günlerce başından ayırmadı.

Toprakta gezen gölgeme
toprak çekilince

Günler şu heyulayı da er geç
silecektir

Rahmetle anılmak.. ebediyet
budur amma

Sessiz yaşadım kim beni
nerden bilecektir.

Evet Akif'in toprakta gezen gölgesi toprağın altına kaydı. Onun engin tevazuuyla belirttiği gibi sessiz yaşadı. Ama unutulmadı Akif. Unutulmayacaktı da. Nesiller O'nu kendine rehber edinmişti.

27 Aralık 1936 pazar günü akşamı saat yirmiye doğru 63 yaşındayken bu dünyadan göçtü Akif. Türkiye semâlarında hoş bir seda, gönüllerde saf bir sevgi bırakarak.. Ruhuna binlerce rahmet.

Sonuç cümlesi yerine Abdurrahman Şeref'in bir beyti uygun olacak.

Her âfile, mümkün, iki hicranlı
can ağlar

Akif, sana âlemde bugün bir
vatan ağlar.

NECD ÇÖLLERİNDEN

MEDİNE'YE

— Ya Nebi, şu halime bak!

Nasıl ki bağrı yanar, gün kızınca sahranın;
Benim de ruhumu yaktıkça yaktı hicranın!
Harîm-i pâkine can atmak istedim durdum;
Gerildi karşıma yıllarca ailem, yurdum.
«Tahammül et» dediler... Hangi bir zamana kadar?
Ne bitmez olsa tahammül, onun da bir sonu var
Gözümde tüttü bu andıkça yandığım toprak;
Önümde durmadı artık, ne hânmân, ne ocak...
Yıkıldı hepsi.. Ben aştım diyâr-ı sûdânı,
Üç ay «Tihâma!» deyip çiğnedim beyâbânı.
Kemiklerim bile yanmışdı belki sahrâda;
Yetişmeseydin eğer, yâ MUHAMMED, imdâda;
Eserdi kumda yüzerken serin serin nefesin;
Akar sular gibi çağlardı her tarafa sesin!
İradem olduğu gündür senin irâdene râm,
Bir an için bana yollarda durmak oldumu haram.
Bütün heyakili hilkatle hasbıhal ettim;
Leyale derdimi döktüm, cibâli söylettim!.
Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü...
Nücuma sor ki bu kirpikler uyku görmüş mü?
Azâb-ı hecrine katlandım elli üç senedir...
Sonunda alnıma çarpan bu zalim örtü nedir?
Beş altı sîneyi hicran içinde inleterek,
Çıkan yüreklere hüsran mı, merhamet mi gerek?
Demir nikâbını kaldır mezar-ı pâkinden;
Bu hasta ruhumu artık ayırma hâkinden!
Nedir o meş'ale- Nûrun mu? ya Resûlâllah!

İNTİKAD

(Akif'in Sebilürreşad dergisinde çıkan bu yazısını aynen yayınlıyoruz)

İntikad, muahaze değildir. Bir eser-i edebiyi dikkatle okuyarak, iyi yerlerini, fena yerlerini ayırmak demektir. Bunu tenkit suretinde almak yanlıştır. Çünkü arapçada öyle bir kelime yoktur.

İntikad, nakd maddesinden gelir. Nakkad yani sarraf, meskûkâtın kalplarını, siliklerini, eksiklerini hulasa bir suretle tedavül hassasından mahrum olanlarını iyice seçerek «şunlar geçmez, ötekiler geçer» dediği gibi, kendisinde intikad selahiyetini gören edip de eline aldığı eserin her parçasını, hatta her kelimesini ayrı ayrı tartıp şunların revacı vardır, şunların yoktur hükmünü verir.

Doğru bir intikad için her şeyden evvel sağlam bir kafa ile, sağlam bir yürek lâzımdır. Bunların ikisini birden kendisinde cem edebilmiş olan müntekidin vereceği hükümler bir dereceye kadar hakikata yaklaşabilir. Çünkü taraftarlık etmez, hissiyatına kapılmaz.

Şimdi sağlam kafanın nasıl olacağını biraz söylemeliyiz. Bir eseri hakkıyla anlamak, hele bir şiirin zevkine varmak, yalnız terbiye-i ilmiye sayesinde büyümüş her beynin kârı değildir. Şiir ile ayrıca meşgul olmuş, yani bir çok manzum parçaları okumuş olmak lâzımdır.

Fününu hazıra arasında edebiyat gibi hiç biri yoktur ki daire-i feyzi bu kadar geniş olsun, umumu bu derece lerde müstefid etsin de sonra hakkıyla takdiri, temyizi pek mahdud şahıslara münhasır kalsın.

Bizde şimdiye kadar sözüne itimad edilir bir müntekid çıkmamıştır, diyecek olursak, intikadın ne ehemmiyetli, ne azametli bir iş olduğu anlaşılır.

Edebiyatta intikadın zorluğu en ziyade şurdan ileri gelir ki, asarı edebiyenin muhtelif noktai nazarlara göre meziyetlerini yahud noksanlarını tayin için her ne kadar bir çok nazariye, bir sürü kaide ileri sürülmüş ise de, her zaman o kaidelerle, o nazariyelerle bir eserin iyiliğine yahud fenalığına hüküm olunamaz. Hüküm nihayet zevki selîmden ibaret kalır. Pek alâ kendisini zevki selîm sahibi görmeyen kaç kişi tasavvur edebilirsiniz?

Sair fenler böyle değildir. Evet meselâ riyaziyata, yahud tabiiyata ait bir eserin doğru olup olmadığı o fenlere ait esaslarla kati surette ispat edilebilir. Edebi eserlerde ise hasmınızı susturacak deliller kati deliller getiremezsiniz. Sizin sehl-i mümtenî bulduğunuz bir şiire başkası çıkar, adi söz der. Ötekinin gayet tabi gördüğü bir tasviri, karşısındaki bayağılıkla itham eder. Meselâ işitilmemiş bir hayal, bir fikir halkın bir kısmı tarafından hayretle takdirlerle karşılanırken diğer kısmı nazarında garabetle mahkûm olur. Hele İnsan, insafı bırakır, müşkülpesendliği ele alırsa hiç bir sözü beğenmemek onun için işden bile değildir.

Bizde evvelce intikadın kendi şöyle dursun, ismi bile yoktu. Nef'înin Veysî hakkındaki kıtaları, Sururi ile Vehbi arasında geçen ağız dalaşları gibidir. Şeyh Galip tarafından Nâbi'nin Hayrabad'ına ait olarak yürütülen mülahazalar da intikadtan ziyade hücumdur. Kâni iyi bir müntekid olacakmış, yapmamış. İlk intikadı te-

lif olarak Kemal'in «Tahrîb»i ile «Takîb»ini kabul etmek zaruridir. Yalnız şurasını söylemeliyiz ki Ziya Paşa merhumun Harabat'ını intikad maksadıyla yazılan bu iki eser pek çok sağlam mülahazatı havi olmakla beraber asla bitarafane yazılmış değildir. Kemal bey, infialına mağlup olarak pek çok haksızlıklar da yapmıştır. Bununla beraber nazım ile şiirin henüz ayrılmayıp, bir zannedildiği, hangi söze şiir denilecek çokları tarafından kestirilmediği bir zamanda yazılan o iki eseri muahazede ileri gitmek doğru olamaz. Bizde Kemal bey kadar malumatı edebiyesi geniş bir edip yoktur. Arap, Acem, Türk edebiyatını hakkıyla bildiği gibi garp edebiyatına da lüzumu kadar vakıf idi. Lakin ne merhumun bu derecedeki ihata-i edebiyesi, ne de üç beş garazkâr ile beş on kopuk istisna edildiği takdirde herkesin müsellemi olan dehayı fıtrîsi, O'nun iyi bir müntekid olmasına elvermezdi. Zira son derece hissiyatçı, son derecede infialatına mahkûm idi.

Vakıa Naci merhum da müntekidlik ederdi. Lakin Naci'nin mütalaatı intikadiyesi sırf lisana nazma aitti denilebilir. Merhumun mesleğine göre vezni düzgün, elfazı ahenkli, heyeti umumiyesi lisanın şivesine uygun bir nazım en birinci şiir idi. Şunu da söyleyelim ki Naci'nin intikadlarından lisan istifade etmiştir, hala etmektedir. Merhuma söğenler, lâkin düzgün bir ağızla söğenler dillerini Naci sayesinde o kadar kıvrak bir hale getirebilmişlerdir.

Üstad Ekrem'in intikad yollu eserlerinden şiirimiz için cidden büyük istifadeler mazhar olmuştur. Yazık ki o yazıların devamını görmedik. Evet Naci lafza, nazma, Üstad ise manaya, şiire çok hizmetler etmiştir.

Bir zamanların Servet-i Fünûn risalesinde de intikadlar görülürdü. Lakin medni mütakabil esası üzerine yürütülen o mütalaalar tabii taraftgirlikten azade değildi.

Bir şair her eserinde şair olamaz. Yani insanın her yazdığı eser şiir derecesine çıkamaz. En büyük şairlerin öyle yaveleri olur ki en küçük şairden sudur edemez. Bunun gibi herze söylemekle iştihar edenlerin ara sıra öyle sözleri görülür ki şahıslarına verilmez. Onun için hakkında hüküm vereceğiniz eseri sahibine ait olmak üzere taşıdığınız fikirden tecerrüd etmeden okursanız daima yanılırsınız.

Şarkın iki büyük, iki hakîm şairi olan Sadi ile Dütenebbi'den evvelkisi «Ayıp arayan göz hüner göremez» diyor. İkincisi de: «Rıza gözü bütün kusurlara karşı kör olur; nasıl ki gazap gözü olanca fenalıkları bulur bulur çıkarır.» hükmünü veriyor. Bunlar pek doğru sözlerdir. İnsan bir eseri herçe bad abâd beğenmek niyetiyle okursa daima iyi taraflarını görür. Bilakis beğenmemek için mütalaa ederse nazarına hiç güzel yanları isabet etmez. Yalnız nakiseleri rast gelir. Onun için müntekide her şeyden evvel hissiyatı hususiye kapılmayacak sağlam yürek lâzım.

Her eser kendi vadisinde tetkik edilir. Hepsi de mevzuuna, sonra o mevzudan çıkarılmak istenen neticeye göre intikad olunur. Muhtelif eserler hakkında aynı noktai nazar muhafaza olunamaz. Ayrı ayrı mevzuların belagatı ayrı ayrı olmak pek tabiî olduğu gibi, çok defalar fesahat ları bile başka başkadır. Bunlar kavaidi edebiyeyi şaşırtacak, hükmünden sakıt bir hale getirecek noktalardır. Daha doğrusu edebiyattaki düsturların pek çoğu hukuku düvel kaideleri gibidir: Yalnız zavallı yazıcılar hakkında tatbik olunur. Yoksa kalemine güvenen o kaideyi yırtıp öte tarafa geçer de kimse sesini bile çıkarmaz. Bahs uzun gidecek birazını da gelecek haftaya bırakalım.»

(Sebilürreşad Sayı 2, 1328 rûmi.)

AKİF'İN EDEBİYAT ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ VE BAZI HATIRALAR.

AKİF'İN EDEBİYAT İLKELERİ

1 — Şiir için, edebiyat için söz, çerez diyenler var. Karnı tok sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Elbise hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç söylemez.

2 — Hele «sanat sanat içindir» gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek üstündedir.

3 — Biz edebiyatın vatanı olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiç bir milletin edebiyatını kendimize mal etmek istemeyiz.

Şarklılar her şeyde olduğu gibi edebiyatta da pek geri, garplılar her şeyde olduğu gibi edebiyatta da pek ileri. Biz onların edebiyatından yalnız sanat yönüyle istifade etmek istiyoruz. Yoksa ecnebi emtiasını yerli metaı yerine satmak istemeyiz. Eserlerimiz kaba sabadır lâkin yerli maldır.

4 — Biz edebiyattan ahlâkî, içtimaî bir fayda bekleriz. Bizim içtihadımıza göre (görüşlerimize göre) edebsizliğin başladığı yerde edebiyat biter.

5 — İçtimaî dertlerimizi dökmek, yaralarımızı açıp göstermekten çekinmeyiz. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir, el birliği ile insanlığa doğru yürümek isteriz.

6 — Bizim için halka söyleyecek eserler lâzım. Altı yüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşüne düşüne avam olmuş gitmişiz.

7 — Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı duşmüşsek mutlaka muztar kalmışız.

8 —Hele dilimizin şivesini hiç bir ecnebi ayağa çiğnetmeyeceğiz. Zira şu gerçeğe iyice inanmışız ki dilsiz millet gibi şivesiz dil de yaşayamaz. Her dil kendi fıtrî şivesi dairesinde gelişir. Silasının şivesine uymayan eserler sınırlı bir halka arasında bir müddet yaşar lâkin sonra da ölür.

KENDİNE MAHSUS ŞİİRLERİ

Akif'in kendine mahsus şiirleri vardı onları kimseye okumazdı. Bunları yalnız kendisi için yazmıştı, bunları yalnız kendine okur, duygulanırdı. Bunlardan bir tanesini nasılsa bir gün Asım'a okumuş. Fakat sonradan da okuduğuna pişman olmuş.

Asım anlatıyor: Bir Cuma günü Üstadla beraber Eyüp Sultan'a gittik. Namazları kıldıktan sonra Gümüşsuyu'na doğru yola çıktık. Orada gölgelikte Üstad bir mezar taşına dayanarak oturdu. Şiirleri okumaya başladı. Baktım, büyük şair Ali Ekrem'in meşhur (feryat) şiirini okuyor.

Ümit cihandan da büyük,
zevk ise mahdud
Her saati ömrün emel efza,
elem efzud.
Mazi mütevalî, edebî sayei
memdud
Müstakbel ebedle dolu bir
makberi mesdud
Hal ise saadet gibi, rahat gibi
mefkud
Feryat ezin nev' vücudu adem
alûd

Heyecana gelmişti. Şiiri sonuna kadar okudu, okudukça heyecanı arttı. Sonra da dedi ki:

— Ali Ekrem hakikaten büyük şairdir. Şiirlerinde ne güzel ilhamlar var.

— Hakikaten bu şiir şairin namını te'bid edecek bir şaheserdir.

— Çok mu beğeniyorsun?

— Evet-

— Öyleyse dinle buna benzer bir şiir daha sana okuyayım.

Aynı mazmun, aynı eda ile ondan daha kuvvetli, daha canlı ve daha uzun bir şiir okudu.

— Aman Ustadım, dedim, bu ne güzel şey, bunu ben hiç işitmedim.

— Tabii işidemezsin.

Hemen cebimden kâğıt kalem çıkardım. Yazmak istedim. Elimden kâğıdı kalemi çekti.

— Bu şiir yazılmaz, dedi, bunlar benim kendime mahsus şiirlerdir. Onlardaki ilhamlara bayılırım. Ne olurdu bu ilhamlar ondan evvel bana gelseydi de bu şiiri ben yazsaydım, derim. Sonra oturur bu mevzuda bir şiir yazarım. Kendi nazmım kendi ahengimle. Fakat bunu kimseye okumam ve neşretmem. Çünkü o ilham benim değildir. Bunlar böylece gizli kalır ve benimle beraber ölür gider.

— Üstad, bu fikrinize iştirak etmiyorum. Şairler bir diğerinin şiirlerini tanzir (benzetmek) etmiyorlar mı? Bu da bir tanzirdir.

— Hayır, başkasının malını çalmaktır. Ve çok ayıptır.

— Üstad bu yolda yazılmış ve hiç bir kimseye okunmamış başka şiirleriniz de var mı?

— Evet. (Kürsii İstiğrak)ı da yazdım. Bir kaç tane daha var.

— Onları da dinleyebilir miyim?

— Hayır dinleyemezsin. Nasılsa bir tanesini okudum o kadar yetişir.

Ben de ısrar etmedim. Artık gidelim dedi. Kalktık. Ustad dayandığı mezar taşının kitabesini okumaya başladı:

«Gümrük mümeyyizlerinden Ateşzeban filan oğlu filan..» olduğu yazılı idi.

— Haydi Asım, dedi, bu da bizdenmiş. Gel buna bir fatiha okuyalım.

Okuduk ve ayrıldık.

ACI BİR HATIRA

Akif'in kızı Cemile anlatıyor:

«Bir gün okula giderken çantamın eksikliğinden dolayı ağlamıştım. Bunun üzerine babam bize bir çocukluk hatırasını nakletti:

— Babam beni idadi mektebine yazdırmak üzere götürdü. Kaydettiler. Fakat mektebe verilmesi lâzım gelen bir para istediler. Babamın mevcudu kâfi gelmedi. Baktım, babamın çok canı sıkıldı. O sırada cebinden saatini çıkardı. Evirip çevirip bakmaya başladı.

— Baba niye saate bakıyorsunuz? dedim.

— Bu gümüştür, dedi; bunu terhin edersek (rehin verirsek) istedikleri parayı alabiliriz.

Babamın beni okutmak için gösterdiği bu fedakârlık karşısında çok müteessir oldum. Ağlamaya başladım.

— Baba, dedim, ben mektepten vazgeçtim, haydi gidelim.

İşte çocuklar biz bu şartlar altında okuduk. Siz şimdi çantanızın biraz rengi solmuş diye ağlıyorsunuz.

— Peki baba sonra ne oldu? Mektebe gitmediniz mi?

— Gittim. Babamın parasının çıkışmadığını görünce itimat ettiler. Sonra verirsiniz dediler.

RAMAZAN HAKKINDAKİ DUYGULARI

Mısır'dan Asım'a yazdığı bir mektupda şöyle diyor:

«Bu seneki Ramazan eslafından (öncekilerden) hayli farklı olsa gerek. Eski sıyam (oruç) ayları ibadet edenler için olduğu kadar fasıklar için de zevkli idi. Camilerin içi hafızlarla, vaizlerle, taatlerle, haşyetlerle malâ mal ise havlısı da sergilerle, nefaisle, nefaisper-

ver tabiatlarla cuşacuş olurdu. Ferid'in dediği gibi 'ibadetin de zevki vardı, fıskın da' anlaşılıyor ki: yaşamak maziyi hasretle anmaktan başka bir şey değil.

Oruç bulunmaz bir neşvedir amma, bütün muhit o neşveden nabibedar olmak şartıyla. Yoksa bir sefil manzara binlerce oruçlunun zevkini humare çevirmeye kâfi gelir.

«Gönül meclisine uğramaya benim gibi heriflere meydan bırakma, çünkü bir donmuş yürek bütün bir cemiyeti duygudan mahrum eder, dondurur.»

Acemin bu sözünü Hersekli Arif Hikmet merhumdan işitmişim. Hacı Feyzullah Efendi merhumun halkai zikrine girdiğini anlatırken 'Müslümanlar arasında kalmış Ermeniye döndüm', kendi murdarlığımdan utandım. Bazı tarikatların zikir esnasında aralarına yabancı kabul etmemelerindeki isabeti derhal teslim ettim' dedikten sonra yukarıdaki beyti okudu.»

TALAT PAŞAYLA

Sebilürreşadı kapattıkları bir sırada bir gün Talât Paşa Akif'e:

— Akif Bey şu merkezi umumidekilerle (Nazım Bey, Ziya Paşa'yı kastediyor) anlaşsan olmaz mı?

Bu sözler üzerine Akif'in rengi değişti, gözleri büyüdü, hemen yerinden fırladı, ellerini Sedaret masasının üzerine koyarak:

— Sen bizi bunun için mi çağırdın? Anlaşma ne demek? Bizim şahsi bir gayemiz mi var? Bizi simsar mı zannettin? Teessüf ederim.

Allaha ısmarladık demeden çekip gider. Talat Paşa arkasından baka kalır.

ZİYA GÖKALP' A BİR TEKLİF

İttihat ve Terakki Merkezi Umumi azasından Ziya Gökalp ortaya bazı meseleler atmıştı. Akif

Üniversite Konferans salonunda Mehmed Akif'e dair yapılan ihtifalde Prof. Ali Nihad Tarlan konuşurken.

böyle bir zaman gazetelerde, mebahisi içtimaiye (toplumsal konular) de olsa uzun boylu münakaşalar olmasını istemiyordu.

— Bunlara bir teklifte bulunalım, dedi. Hangi meseleyi arzu ederlerse geniş bir salonda toplanalım, ilmî mubahaseler yapalım. Hakikat anlaşılsın. Yalnız her iki tarafın da mütaleati ilmiyesi zabt olunsun, ki sonra ihtilâfa yer kalmasın.

Bu uygun görüldü. Akif bu mealde bir mektup yazdı. Sebilürreşat yazı heyetinden bazı kişiler ile beraber imza ederek gönderdi. Fakat bu teklif cevapsız kaldı. (s. 46)

CÖMERTTİ

Herhangi bir arkadaşının parasız kaldığını anlarsa hemen kesesini ortaya döker:

— Bunun yarısını sen al, yarısı bana kalsın, derdi.

Karahisarlı Kâmil Efendi anlatıyor: Ben Anadolu hisarında vapura binmiştim. O da Beylerbeyinde bindi. Vapurda uzun uzadıya konuştuk, görüştük. Vapurdan çıkarken acıklı bir vaziyette malûl bir fakir gördü. Cebinde ne kadar parası varsa çıkartıp fakirin eline boşaltıverdi.

Yeni Cami önüne geldik. Gazete almak istedi. Cpelerini yokladı. Gazete alacak parası kalmamıştı.

HER EVE BİR
Bayrak
GEREK

Bayrak
Haberde doğruluk
Yorumda dürüstlük
Fikirde milliyetçilik
demektir

Bayrak Bizim Gazetemizdir

PINAR

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

ARALIK 1977

CİLT: VI

72

PINAR'IN BU SAYISINDA:

- Akif'in Sanatı Bugüne Ne Anlatıyor?
- Kültür ve Emperyalizm
- Akif'in İslâmcılığı
- Hayatı ve Hatıralarıyla AKİF

FİYATI:18 LİRA